

R-61 95

(1)

VI. TOMVS OPERVM
D. AVRELI

AVGVSTINI HIP-
PONENSIS EPISCOPI,

CONTINENS TA ΠΟΛΕΜΙΚΑ, HOC EST,
decertationes aduersus hæreses, præci-
puè Iudæorum, Manichæorum,
Priscillianistarum, Origeni-

starum, Arrianorum,
Capuchinos Granada & Iouiniani: Casa Grande

HAC POSTREMA EDITIONE
multis in locis emendatus.

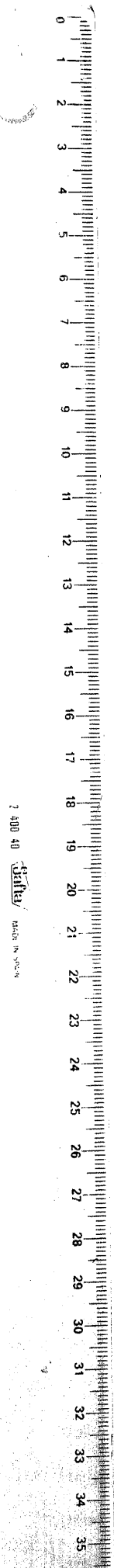
PARISIIS,
Apud Gulielmum Merlin, in ponte Numulariorum,
ET
Sebastianum Niuellium, sub Ciconiis, via Iacobæa.

*Archiepiscopus Capuchinorum
de San Juan Baguila
de Granada. Ego*

Biblioteca Universitaria
GRANADA
cala
santo

*Expungit. Insuper et Expungit. Nivell. Gra. 1571.
Expungit. Nivell. Gra. 1571. 23. 12. 214.
De H. ...*

7 400 40
MADE IN U.S.A.

R-6195

(1)

VI. TOMVS OPERVM
D. AVRELI

AVGVSTINI HIP-
PONENTIS EPISCOPI,

CONTINENS TA ΠΟΛΕΜΙΚΑ, HOC EST,

decertationes aduersus hæreses, præci-

puè Iudæorum, Manichæorum,

Priscillianistarum, Origeni-

starum, Arrianorum,

Capuchinos Granada & Iouiniani: Casa Franca

HAC POSTREMA EDITIONE

multis in locis emendatus.

*Arco de los Capuchinos
de San Juan Bautista
de Granada. G. J.*

PARISIIS,
Apud Gulielmum Merlin, in ponte Numulariorum,
ET
Sebastianum Niuellium, sub Ciconiis, via Iacobæa.

*Exp. de la Univ. de Granada. No. 1571.
De la Univ. de Granada. No. 1571.
De la Univ. de Granada. No. 1571.*

*A
7
10*
Biblioteca Universitaria
GRANADA
Calle
santo

CATALOGVS, OPERVM
huius tomi.

De hæresibus ad Quoduultdeum, Liber I.	folio 2. Columa 4.
De quinque hæresibus, oratio.	8. col. 1.
Concio ad Catechumenos contra Iudæos, Paganos & Arrianos.	12. col. 2.
Oratio aduersus Iudæos.	15. col. 4.
De altercatione Ecclesiæ & Synagogæ, dialogus.	18. col. 1.
De utilitate credendi ad Honoratum, Lib. I.	20. col. 2.
Contra epistolam Manichæi, quam vocant Fundamentum, Lib. I.	25. col. 3.
De duabus animabus contra Manichæos, Lib. I.	31. col. 4.
Contra Fortunatum quendam Manichæorum presbyterum, Lib. I.	35. col. 1.
Contra Adimantum Manichæi discipulum, Lib. I.	38. col. 1.
Aduersus Faustum Manichæum, Libri XXXIII.	46. col. 3.
De actis cum Felice Manichæo, Lib. I. I.	107. col. 4.
Contra Secundinum Manichæum, Lib. I.	114. col. 4.
De natura boni, contra Manichæos, Lib. I.	119. col. 3.
De fide, contra Manichæos, Lib. I.	123. col. 2.
Contra aduersarium legis & Prophetarum, Lib. II.	126. col. 4.
Contra Priscillianistas, & Origenistas, ad Orosium, Lib. I.	129. col. 3.
Contra sermonem Arrianorum, Lib. I.	142. col. 2.
Contra Maximinum Arrianorum Episcopum, Lib. I. I.	147. col. 1.
Contra Felicianum Arrianum, de vnitae trinitatis, ad Optatum, Lib. I.	167. col. 3.
De bono coniugali, contra Iouinianum, Lib. I.	171. col. 2.
De sancta virginitate, Lib. I.	175. col. 3.
De adulterinis coniugiis, ad Pollentium, Lib. I. I.	181. col. 2.
De Epicureis & Stoicis, Tractatus I.	188. col. 1.
De eo quod dictum est à deo ad Moysem, Ego sum qui sum, Tract. I.	189. col. 2.

7
 Estam expurgado eto do formo segun el expurgat del año de 1690 de Juan
 de Maza de 1692
 J. G. de Maza

QVODVVLTVS AVGVSTINO.
 A EPISTOLA QVODVVLTVDEI
 ad Augustinum, petentis vt hæresion
 catalogum conscribat.

OMINO merito venerabili, & vere beatissimo patri Augustino Episcopo, Quoduultdeus diaconus.

Diu trepidus fui, & ausus hos meos aliquoties distuli: sed me principaliter, vt dici assolet, animauit beatitudinis tuæ beneuolentia omnibus comprobata. Quam dum cōsidero, magis timui, ne non petedo superbus, non querendo desidiosus, nō pulsando piger à domino iudicaretur. Sufficere autē mihi credere huiusmodi tantummodo voluntatē, si fructum adipisci nō possem. Cum autem pro certo nouerim, ostium diuini sermonis, quod uenerationi tuæ celestis gratia patefecit, paratā esse mētem tuam sanctam, quam possidet Christus, non solum cunctis uolentibus pandere, uerum etiam nolētibus, vt introire nō pigeat, persuadere, occupationi reuerentiæ tuæ multiloquio superfluo moram nō faciam, sed desiderium obsecrationis meæ breuiter indicabo. Nōnullos in clero huiusce etiā amplissimæ ciuitatis esse imperitos, ex me ipso cōiicio: & quantū uniuerso illi ordini profuturū sit quod expecto, considerationi sanctitatis tuæ discutiendū offero. Priuilegio namq; cunctorum, qui hoc de spiritalibus tuis laboribus promerētur, etiam me indignū consecuturum esse præsumo, domine merito venerabilis, & vere beatissime pater. Precor igitur beatitudinē tuā, vt ex quo Christiana religio hereditatis promissæ nomen accepit, quæ hæreses fuerint, sint: quos errores intulerint, inferant: quid aduersus catholicam Ecclesiam sentiant, sentiant, de fide, de trinitate, de baptismo, de penitentia, de homine Christo, de deo Christo, de resurrectione, de nouo & uetere testamento: & omnia omnino, quibus à ueritate dissentiant: quæ etiam baptismū habeant, quæ ueritate non habeant: & post quas baptizati, nec tamen rebaptizet Ecclesia: qualiter suscipiat uenietes, & quid singulis, lege, autoritate, atque ratione respondeat, digneris exponere. Nec me tantæ beatitudinis tuæ credat ineptiæ, vt non inspiciā quantis & quā ingenitibus voluminibus opus sit, vt possint ista dissolui. Verum hoc ego fieri non expeto: id enim multipliciter factum esse nō dubito: sed breuiter, perstrictè, atque summatim, & opiniones rogo cuiuslibet hæresis poni, & quid contra teneat Ecclesia catholica, quantum instructioni satis est, subdi: ut uelut quodam ex omnibus cōcepto commonitorio, si quis aliquam obiectiōem aut conuictionem uerius, plenius ac planius nosse uoluerit, ad opulenta & magnifica volumina transmittatur: quibus à diuersis, & præcipue à ueneratione tua in hoc ipso constat elaboratum. Sufficiat autem & admonitiō talis, ut puto doctis & imperitis, ociosis & occupatis, & ad cuiuslibet gradus ministerium Ecclesiæ uidecunq; promotis: dum & ille qui multa legit, eadē breuiter recordatur, & compendio ignarus instruitur: ut nouerit quid teneat, quid euitet: quid auerteretur ne faciat, quid ut faciat assequatur. Fortassis autē, si tamen quod arbitror uerū est, etiā aduersus calūniantium malignas mētes, & dolosa labia opus hoc paruum inter cætera mirifica testimonio coronæ tuæ non deerit: ut quibus patet campus calūniandi profusior, validis & ex omni parte cōclusis fidei limitibus coarctati, omnibusq; ueritate

† al. aut nō baptizet.
 Commen-
 tarium.

tis telorum generibus circumacti, etiā uno multiformi Diaculo repete prostrati, morticinos spiritus nō audeant anhelare. Video quā onerosius existam meliora cogitanti, & disponenti maiora sancto seni, & querelas corporis sustineti. Sed per Christum dominū rogo, qui te participem sapientiæ suæ sine inuidia esse concessit, ut hanc gratiam dones indoctis Ecclesiæ, qui te agnoscis sapientibus atq; insipientibus debitorem, merito ac iure dicturus, Videte quoniam non mihi soli laboraui, sed omnibus exquirentibus ueritatem. Potui adhuc offerre supplices & multiplices preces, & mecum imperitorū classes assicere: sed malui iam gaudere dictantem, quā adhuc occupare legentem.

OMINO dilectissimo filio & condiacono Quoduultdeo Augustinus. Acceptis literis charitatis tuæ, ubi à me ardentissimo studio postulasti, ut de omnibus hæresibus, quæ post domini saluatoris aduentū aduersus eius doctrinam pululauerūt, aliquid breuiter scriberem: quā sit hoc difficile, cōtinuo reperta occasione rescriptū per filiū meū Hipponensium primarium Philocalum: mox autem etiam ista oblata est, quā nūc rescribo, & breuiter diffcultatem operis eius ostendo. Philastrius quidam Braxienis Episcopus, quem cum sancto Ambrosio Mediolani etiam ipse uidi, scripsit hinc librū: nec illas hæreses prætermittens, quæ in populo Iudæo fuerūt ante aduentū domini: easq; XXXIII. commemorauit: & post domini aduentū CXXV. Scripsit hinc etiā Græce Episcopus Cyprius Epiphanius, in doctrina catholica fidei laudabiliter diffamat, sed ipse ueriusq; tēporis hæreses colligēs XC. cōplexus est. Cum ergo ambo id uellent facere, quod à me petis, quantū tamen inter se differat de numero interim sectarum, uides: quod utiq; nō euenisset, nisi aliud uni eorū uideretur esse hæresis, & aliud alteri. Neq; enim putandū est aliquas ignorasse Epiphanium, quas nouerat Philastrius, cum Epiphanium lōge Philastrio doctiore inuenerimus: ita ut Philastrium potius dicere deberemus latuisse plurimas, si tamē plures esset ille cōplexus, & iste pauciores. Sed proculdubio in ea quaestione, ubi diceptatur quid sit hæresis, nō idē uidebatur ambobus: & reuera hoc omnino definire difficile est: & ideo cauendum, cum omnes in numero digerere conamur, ne prætermittam⁹ aliquas, quāuis hæreses sint: aut annumeremus aliquas, cum hæreses non sint. Vide ergo ne forte librū sancti Epiphani tibi mittere debeā: ipsum enim arbitror Philastrio doctiore hinc locutum, qui possit apud Carthaginem in Latinam linguam uertere facilius atque cōmodius, ut tu potius præstes nobis, quod quæris à nobis. Perlatorē multum cōmēdo. Subdiaconus est de nostra diocesi: de fundo autem uiri spectabilis, nobisq; charissimī Orōtij. Pro illo autem, & pro eius patre, à quo adoptatus est, etiam ad ipsum scripsi: quas literas cum legerit Christiana benignitas tua, peto ut eas apud memoratum uirum tua intercessione adiuuare digneris. Misi autē cū illo etiam hominem Ecclesiæ, ne ad tuam sanctitatem difficilis ei esset accessus: nō enim parū de illo sollicitus sum: à qua me sollicitudine dominus, ut spero, per tuæ charitatis instantiam liberabit. Peto etiā mihi rescribere nō graueris, quemadmodum sit in fide catholica ille Theodosius, per quem Manichæi nōnulli sunt proditi: & ipsi quos ab eo proditos, putamus esse correctos. [Si etiam de perfectione sanctorum Episcoporum fortassis audisti, fac ut nouerim. Deo uiuas.]

Philastrius
 alibi Phi-
 laster.
 Epiphani⁹.
 tal. LXXX.

G. *Quodvultdeus Augustinus idem insistentius petens.*

Omino merito venerabili, ac beatissimo sancto patri Augustino, Episcopo, Quodvultdeus diaconus. Vni quidem reuerentia tua como-nitorium, quod per Ecclesiasticum dignatus es destinare, suscepi. Nam quod prius directum esse beatitudo tua significauit, per virum honorabilem Philocalum, necdum ad me peruenit. Verum quavis conscius priorum semper fuerim peccatorum, nunc tamen euidenter agnouit aspiciendo ad id, quod exorauit tunc muneris, meam toti Ecclesiae impedimento esse personam. Sed omnino confido, quoniam qui per vnici sui gratiam, humani generis dignatus est delere facinora, nec me in perniciem cunctorum prauale re permittet: potiusq; vbi abundauit peccatum, gratiam faciet redundare. Domine merito venerabilis ac beatissime pater, difficultate operis quod instructis imperitissimis nobis per tuam beneficentiam praestari sublimiter tunc exorauit, nec ipse ignorans ante praedixi, sed de diuini fontis vberitate, quam tibi dominus tribuit, veraci corde praesumpsit: nam & Philastrius & Epiphanius venerandi Episcopi si tale aliquid scripsisse memoratur, proculdubio me inter cetera, imo sicut omnia, latet: non tamen arbitror eos hanc curam diligentiamq; adhibuisse, ut singulis quibusque opinionibus contrarias etiam opiniones adiungant, irritasq; subiecerunt: tunc deniq; opus illud vtriusq; quaecumque sit, non habet fortassis eam quam desidero veritatem. Frustra etiam homini, qui Latina non didicit, Graeca facundia delegatur: quia non ego tantummodo consilium, sed & auxilium postulavi. Quid autem venerationem tuam de interpretum non solum difficultate, sed etiam obscuritate admoneo, cum ipse hoc magis, ac plene diiudices? Accedit ad causam, quod nonnullae etiam post illorum obitum haereses emeruisse doceantur, quarum nullam illi fecerint mentionem: quam obrem ad peculiarem patrocinium pietatis tuae confugio, & voce mea & vniuersali desiderio paratum ad misericordiam sacrosanctum pietatis peccus appello, sequestratis saporibus peregrinis, considerato textu prioris Epistolae, panem a frumento, quod nostra praesens provincia solet habere precipuum, caelesti etiam manna conditum, sero pullantem, & famem patienti non deneges. Profecto enim nec ego pulsare cessabo, donec ipse concedas: ut quod non impetrat privilegium, vbi nullum est meritum, saltem in defectu importunitas mereatur.

† al. in adipsiscendo illud quod exorauit.

Roma.

† suppliciter

† al. in adipsiscendo illud quod exorauit.

† al. panem Asinum que nostrum.

Augustinus Quodvultdeus.

Omino sinceriter dilectissimo fratri & con-diacono Quodvultdeus, Augustinus Episcopus. Cum mihi haec scribendi offerretur occasio per Eusalesem presbyterum, quem commendo charitati tuae, selegi Epistolam tuam, in qua petis, ut de haeresibus quae oriri poterunt ex quo domini in carne nunciari coepit aduersus, aliquid scriberem. Hoc autem feci, ut viderem vtrum iam videretur opus ipsum aggressi, & inde tibi aliquid mittere: vbi consideravi tanto esse difficilius, quanto vis esse breuius: sed ne hoc quidem potui, talibus curis superuenientibus impedit, a quibus omnino dissimulare non possem: nam me & ab eo quod habebam in manibus, auerterunt. Hoc autem est, vbi respondeo libris Iuliani, quos octo edidit post illos quatuor, quibus ante respondi. Hoc enim cum Roma accepisset frater Alipius, nondum omnes desuperat, cum oblata occasione noluit praeterire, per quam mihi [quod] transmissit, promittens alios tres cito esse missurum, & multum instans ne respondere differrem. Cuius

† al. debere.

† al. in adipsiscendo illud quod exorauit.

instanza coactus sum remissius semper agere quod agebam, ut operi vtriusque non deessem: vni diebus, alteri noctibus: quantum mihi ab aliis occupationibus hinc atque hinc venire non desisteribus parceret. Agebam vero rem plurimum necessariam: nam retractata opuscula mea, & si quid in eis me offenderet, [vel alios posset offendere], partim reprehendendo, partim defendendo quod legi posset & deberet, operabar: & duo volumina iam absolueram, retractatis omnibus libris meis, quorum numerum nesciebam: eosq; C C X X II. esse cognoui. Restabant Epistolae, & tractatus populares, quos Graeci homilias vocant. [Et plurimas Epistolarum legebam, sed adhuc nihil inde dictaueram, cum me etiam isti Iuliani libri occupare ceperunt, quorum nunc quarto respondere ceperim. Quando ergo id explicauero, quartoq; respondero, si tres non superuenerint, dispono, si deus voluerit, & quod poscis scipere, simul ages vtrumque, & hoc scilicet, & illud de retractione opusculorum nostrorum, nocturnis & diurnis temporibus in singula distributis. Hoc ideo insinuavi sanctitati tuae, ut quantum tibi desiderium est fumendi quod poscis, tanto flagrantius a domino mihi poscas adiutorium, quo seruam laudabili studio tuo, atque utilitati eorum, quibus id existimas profuturum. L Domine sinceriter dilectissime frater, commedo iterum perlatores, & negotium propter quod eo perrexit, si cognoueris apud quem agendum sit, peto ne pigeat adiuuare. Non enim possumus necessitates hominum eiusmodi deserere, qui nostri non coloni, sed quod maius est, fratres sunt, & in charitate Christi ad curam nostram pertinent. Deo viuas.]

DIVI AVRELIJ AVGVSTINI IN librum de haeresibus ad Quodvultdeum,

PRAEFATIO.

QUOD petis sapissime atque instantissime sancte fili Quodvultdeus, ut de haeresibus aliquid scribam dignam lectione cupietium dogmata deuitare contraria fidei Christianae, & Christiani nominis obumbratione fallentia: scias me olim longe antequam peteres, facere cogitasse, atque fuisse facturum, nisi diligenter considerans quale quantumque id esset, ultra vires meas esse sentirem. Sed quoniam fateor nullum mihi ut te instituisse poscendo, in ipsa tamen molesta instantia tua etiam tuum nomen attingi, & dixi, Aggreddiar & faciam Quodvultdeus. Hoc enim deum velle confido, si me ad huius operis terminum misericordiae fauore perduxerit, ut per ministerium linguae meae tanta huius rei difficultas aut ostendatur tantummodo, aut ipso etiam plenius adiuuante tollatur: quorum duorum quod priore loco posui, iam diu est quod animo voluo ac reuoluo, & quada meditatio-ne cotueor. Quod autem postea dixi, non me accepisse consistere: & vtrum dum hoc ago, ut efficiam, dum peto, dum quaero, dum pulso, sint fortasse accepturus, ignoro: scio me tamen nec petiturum, nec queriturum, nec pulsatum quantum sat est, nisi & hunc affectum munere diuinae inspirationis acceperem. In hoc igitur opere, quod te vehementer urgente in dei voluntate suscepi, cernis me vti id peragam non tam crebrescētibus ad me tuis petitionibus esse cogendum, quam prius ad deum non solum tuis, verum & aliorum fratrum, quos tibi in hanc rem

A rem fideles socios potueris inuenire, orationibus adiuan-du. Quod ut fiat, has ipsas primas huius laboris mei partes, vbi est & ista praelocutio, curauit tuae charitati in auxilio domini accelerare mittendas: ut propter illa quae restant, noueritis quantum pro me orare debeatis, quicunque nosse poteritis, a me iam fuisse susceptum hoc tam grande negotium, quod a me desideratis impleri. Petis ergo, quod tuae indicant litterae, quas ad me dedisti cum primum a me petere ista coepisti, ut exponam bruite, perstricte atque summatim, ex quo Christiana religio promissa hereditatis nomen accepit, quae haereses fuerint, sint: quos errores intulerint, inferant: quid aduersus catholicam Ecclesiam senserint, sentiant: de fide, de trinitate, de baptismo, de poenitentia, de homine Christo, de deo Christo, de resurrectione, de nouo & veteri testamento. Ista autem inquisitiones tuas in immensum procedere cum videres, putasti cuiusdam generalitatis adhibendum esse compendium, atque dixisti, Et omnia omnino, quibus a veritate dissentiant. Deinde addidisti, Quae etiam baptismum habeant, quae uero non habeant: & post quas baptizent, nec tamen rebaptizet Ecclesia: qualiter suscipiat venientes: & quid singulis lege, auctoritate, atque ratione respondeat. Hac omnia cum quaris ut exponatur a me, miror luculentum ingenium tuum, tot tantarumque rerum & sitire veritatem, & fastidium iam timendo poscere breuitatem. Sed vidisti etiam ipse quid possem hoc loco tuae huius Epistolae cogitare: & quasi vigilanter occurristi cogitationi meae, dicens, Nec me tantae beatitudo tua credat ineptia, ut non inspiciam quantis & quam ingentibus voluminibus opus sit, ut possint ista dissolui. Verum hoc ego fieri non exopto: id enim multipliciter factum esse non dubito. Et tanquam consilium subiciens, quo modo possit & seruari breuitas, & veritas pandi, adiungis ea verba quae paulo ante iam posui, & dicis, Sed breuiter, perstricte, atque summatim & opiniones rogo cuiuslibet haeresis poni: & quid contra-tenear Ecclesia catholica, quantum instructioni satis est subdi. Ecce iterum mittis in longum, non quia dici ista breuiter siue non valeant, siue non debeant: sed quia tam multa sunt, ut quamlibet breuiter dicenda, multas literas flagitent: tu autem, ut velut quodam, inquis, ex omnibus cocepto commonitorio, si quis aliquam objectionem aut conuictionem vberius, plenius ac planius nosse voluerit, ad opulenta & magnifica volumina transmittatur, quibus a diuersis, & praecipue, inquis, a veneratione tua in hoc ipso constat esse elaboratum. Quae cum dicis, vnum quasi commonitorium de his omnibus te desiderare significas. Audi ergo vnde commonearis, quid petas. Opinionum omnium Philosophorum, qui sectas varias condiderunt, usque ad tempora sua, (neque enim plus poterat) sex non paruis voluminibus quidam Celsus absoluit. Nec redarguit aliquem, sed tantum quid sentirent aperuit, ea breuitate sermonis, ut tantum adhiberet eloquii, quantum rei nec laudanda nec vituperanda, nec affirmanda aut defendenda, sed aperienda indicandaq; sufficeret, cum ferme centum Philosophos nominasset: quorum non omnes instituerunt haereses proprias: quoniam nec illos tacendos putauit, qui suos magistros sine vlla dissensione secuti sunt. Noster vero Epiphanius Cyprius Episcopus, ab hinc non longe humanis rebus exemptus, de octoginta haeresibus loquens, sex libros etiam conscripsit, historica narratione commemorans omnia, nulla disputatione aduersus falsitatem pro veritate decertans.

Celsus.

Tomus sextus.

Breues sane sunt libelli, & si in vnum libellum redigantur, nec ipse erit nostris vel aliorum quibusdam libris longitudine comparandus. Huius breuitatem si fuero in commemorandis haeresibus imitatus, quid a me breuius postulare vel expectare debeas, non habebis. Sed non ibi huius mei laboris summa consistit, quod & tibi, vel me demonstrante, vel etiam te praecurrente poterit apparere, cum hoc fecero. Videbis enim in eo quod supradictus Episcopus fecit, quantum desit operi quod ipse vis fieri, quanto magis quod ego? Tu naque, quavis breuiter, perstricte atque summatim, tamē vis etiam responderi commemoratis haeresibus: quod ille non fecit. Ego vero hoc magis volo facere, si & deus velit, vnde possit omnis haeresis, & quae nota est, & quae ignota, vitari: & vnde recte possit quaecumque innotuerit, iudicari. Non enim omnis error haeresis est, Haeresis, quavis omnis haeresis, quae in vitio ponitur, nisi errore aliquo haeresis esse non possit. Quid ergo faciat haereticum, regulari quadam definitione comprehendere, sicut ego existimo, aut omnino non potest, aut difficile potest: quod in processu huius operis declarabitur, si deus rexerit, adque id quod intendo perduxerit E disputationem tunc meam. Quid autem proficit ipsa inquisitione, etiam si non poterimus comprehendere, quomodo fit definiendus haereticus, suo loco videndum atque dicendum est. Nam si hoc comprehendere potuerit, quis non videat utilitas quanta sit? Erunt ergo primae partes operis huius de haeresibus, quae post Christi aduentum atque ascensum aduersus doctrinam ipsius extiterunt, & vtrumque nobis innotescere potuerunt. In posterioribus autem partibus, quid faciat haereticum, disputabitur. Cum ergo dominus ascendisset in caelum, hi haeretici exorti sunt:

- 1 Simoniani.
- 2 Menandriani.
- 3 Saturniniani.
- 4 Basilidiani.
- 5 Nicolaitae.
- 6 Gnostici.
- 7 Carpocratiani.
- 8 Cerinthiani, vel Merinthiani.
- 9 Nazarii.
- 10 Hebionici.
- 11 Valentiniani.
- 12 Secundiani.
- 13 Ptolemaei.
- 14 Marcitae.
- 15 Colarbasij.
- 16 Heracleonitae.
- 17 Ophitae.
- 18 Caiiani, alia Caii.
- 19 Sethiani.
- 20 Archontici.
- 21 Cerdoniani.
- 22 Marcionitae.
- 23 Apellitae.
- 24 Seueriani.
- 25 Taciani.
- 26 Cataphryges.
- 27 Pepuziani, alia Quintilianii.
- 28 Artotyritae.
- 29 Tessarescae decatitae.
- 30 Alogiani, alia Alogi.
- 31 Aditae, alia Adamiani.

a iij.

- G 32 Elcefeitar, & Samfeitar.
 33 Theodotij, aliàs Thodotiani.
 34 Melchisedechitar, aliàs Melchisedeciani.
 35 Bardesanitar, aliàs Bardesanistar.
 36 Noëtiani.
 37 Valesij.
 38 Cathari, qui & Nouatiani.
 39 Angelici.
 40 Apostolici.
 41 Sabelliani.
 42 Origeniatar, aliàs Origeniani.
 43 Alij Origeniatar, vel Origeniani.
 44 Paulonitar, aliàs Pauliani.
 45 Photiniaci, aliàs Photiniani.
 46 Manichæi.
 47 Hierachitar vel Heraclitar.
 48 Melitiani.
 49 Arriani.
 50 Vadiani siue Anthropomorphitar.
 51 Semiarrani.
 52 Mæcedoniani.
 53 Aëriani.
 H 54 Aëtiani, qui & Eunomiani.
 55 Apollinaristar.
 56 Antidicomarianitar vel Antidicomaritar.
 57 Psalliani, siue Euchitar.
 58 Metangimontitar.
 59 Seleuciani vel Hermiani.
 60 Proclianitar.
 61 Patriciani.
 62 Ascitar.
 63 Pattalorinchitar.
 64 Aquarij.
 65 Coluthiani, aliàs Colathiani.
 66 Floriniani.
 67 De mundi statu dissentientes.
 68 Nudis pedibus ambulantes.
 69 Donatistar, siue Donatiani.
 70 Priscilliani, aliàs Priscillianistar.
 71 Cum hominibus non manducantes.
 72 Rhetoriani.
 73 Christi diuinitatem passibilem dicentes.
 I 74 Triformem deum putantes.
 75 Aquam deo coeternam dicentes.
 76 Imaginem dei non esse animam dicentes, Melitonij.
 77 Innumerabiles mundos opinantes, Ophci.
 78 Animas conuerti in demones & in quæcunque animalia existimantes, Tertullij.
 79 Liberatione omnium apud inferos factam Christi descensione credentes.
 80 Christi de patre natiuitati initium à tempore dantes.
 81 Luciferiani.
 82 Iouinianistar.
 83 Arabici.
 84 Heluidiani.
 85 Paterniani, vel Venustiani.
 86 Tertullianitar, vel Tertullianistar.
 87 Abeloitar, vel Abeloini.
 88 Pelagiani qui & Coelestiani.
 89 [Nestoriani.
 90 Euthiciani.]

FINIS.

CATALOGVS

HAERESON EX EPIPHANII
 Eusebiiq; commentariis collectus, additis alijs
 nonnullis. Obiter Augustinus distinguit
 errorem, heresim, & schisma.

SIMONIANI à Simone mago, qui baptizatus à Philippo diacono, sicut in Actibus Apostolorum legitur, pecunia voluit emere à sanctis Apostolis, vt etiam per impositionem manus eius, daretur spiritus sanctus. Hic magicis fallacijs deceperat multos. Docebat autem detestandam turpitudinem, indifferenter vtendi feminis: Nec deum fecisse mundum. Negabat etiam carnis resurrectione, & assererat se esse Christum. Itemq; Iouem se credi volebat, Minervam vero meretricem quandam Selenem, quam sibi sociam scelerum fecerat: imaginesq; & suam & eiusdem meretricis discipulis suis præbebat adorandas, quas & Romæ tanquam deorum simulachra auctoritate publica constituerat. In qua vrbe beatus Apostolus Petrus eum vera omnipotentis dei virtute extinxit. Dixerat enim se in monte Sina legem Moyli in patris persona dedisse Iudæis. Tempore Tyberij in filij persona putatiue apparuisse, postea se in linguis igneis spiritum sanctum super Apostolos venisse: Christum autem nec venisse, nec à Iudæis quicquam pertulisse. Menandriani à Menandro etiã ipso mago discipulo eius, qui mundum assererat non à deo, sed ab angelis factum. Saturniniani, à quodam Saturnino, qui turpitudinem Simonianam in Syria confirmasse perhibetur: qui etiam mundum solos angelos septem præter conscientiam dei patris fecisse dicebat. Basilidiani, à Basilde, qui hoc distabat à Simonianis, quod trecentos sexagintaquinque cælos esse dicebat, quo numero dierum annus includitur. Vnde etiam quasi sanctum nomen commendabat, quod est, *αβραεζα*: cuius nominis litera secundum Græcâ supputatione eundem numerum cõplent. Sunt enim VII. *α* & *β*, & *γ* & *δ*, & *ε* & *ζ* & *η*, & *θ* id est, vnum & duo, & centum & sexaginta & vnum, & ducenta, quæ sunt in summa trecenta sexagintaquinque. Mundum istum vel hominẽ non credunt à deo factum, sed à trecentesimo sexagesimo quinto celo. Amatoria carmina studiosè discunt. A Iudæis non credunt Christum crucifixum, sed Simonẽ Cyrenensem, qui angaria sustulit crucem eius. Nicolaitar, à Nicolao nominati sunt, vno, vt perhibetur, ex illis septẽ, quos Apostoli diaconos ordinauerat. Iste cõ de zelo pulcherrimæ cõiugis culparetur, velut purgandi se causa permisisse fertur, vt ea qui vellet vteretur. Quod eius factum in sectam turpissimam versum est, qua placet vsus indifferens seminarum. Hi nec ab his quæ idolis immolantur, cibos suos separant: & alios ritus gentilium superstitionum non auerantur. Narrant etiã quædam fabulosa de mundo, nescio quæ Barbara principum nomina miscentes disputationibus suis, quibus terreant auditores, quæ prudentibus risum potius faciunt quàm timorẽ. Intelligentur autem etiam isti non deo tribuere creaturam, sed quibusdam potestatibus, quas mirabili vel fingunt vanitate, vel credunt. Gnostici propter excellentiam scientiæ sic se appellatos esse, vel appellari debuisse gloriantur, cum sint superioribus omnibus vaniores atque turpiores. Deniq; cum ab alijs atque alijs per diuersas terrarum

A terrarum partes aliger atque aliter nuncupentur, nonnulli eos etiam Borboritas vocant, quasi cenosos, propter nimiam turpitudinem, quam in suis mysterijs exercere dicuntur. Aliqui eos à Nicolaitis exortos putant: alij à Carpocrate, de quo post loquemur. Tradunt autem dogmata fabulosissimis plena figmētis etiam ipsi: principum vel angelorũ nominibus terribilibus infirmas animas capiunt: & de deo rerumque natura fabulosa, & à sanitate veritatis aliena: multa contexunt. Animarũ substantiam, dei dicunt esse naturam, earumque aduentum in hæc corpora cum alijs aëreis animalibus dicunt fieri, per quas peccata in corporibus committuntur: nam illas animas, quæ ex dei procedunt substantia, reuerti ad deum immaculatas. Dicunt quoque honum deum & deum deum in suis habere dogmatibus. Carpocratiani sunt à Carpocrate, qui docebat omnẽ turpem operationem, omnemque adinventionem peccati: nec aliter euadi atque trãsiri principatus & potestates, quibus hæc placet, vt possit ad cælum superius perueniri. Hic etiam Iesum hominem tantummodo, & de vtroque sexu natum putasse perhibetur, sed accepisse talem animam que sciret ea quæ superna essent, atque nunciaret. Resurrectionem corporis simul cõ lege abiiciebat. Negabat mundum à deo factum, sed nescio à quibus virtutibus. Secta ipsius fuisse traditur Iocia quædam Marcullina, quæ colebat imagines Iesu & Pauli & Homerij & Pythagoræ, adorando, incensumque ponendo.

8 Cerinthiani à Cerintho, idẽmque Merinthiani à Merintho, mundum ab angelis factum esse dicentes, & carne circumcidi oportere, atque alia huiusmodi legis præcepta seruari. Iesum hominem tantummodo fuisse, nec resurrexisse, sed resurrecturum asseuerantes. Mille quoque annos post resurrectionem in terreno regno Christi, secundum carnales ventris & libidinis voluptates, futuros fabulantur, vnde etiam Chiliaistar sunt appellati. Nazarai cum dei filium confiteantur esse Christum, omnia tamen veteris legis obseruant, quæ Christiani per Apostolicam traditionem non obseruare carnaliter, sed spiritaliter intelligere didicerunt.

10 Hebionei Christum etiam tantummodo hominem dicunt. Mandata carnalia legis obseruant, circūcisionem scilicet carnis, & cetera à quorum oneribus per nouum testamentum liberati sumus. Huic heresi Epiphanius Sãpseos & Elcefeos ita copulat, vt sub eodem numero tãquam vna sit heresis ponat, aliquid tamen interesse significans. Quauis & in consequentibus loquatur de illis, ponens eos sub numero suo. Eusebius vero Elcefeitarum sectam commemorans, fidem in persecutione dicit negandam docuisse, & in corde seruandam. Valentiniani à Valentino, qui de natura rerum multa fabulosa consinxit. Triginta *αἰῶνας* id est, secula asserens extitisse, quorum principum esse profundum & silentium, quod profundum etiam patrem appellat. Ex quibus duobus velut ex cõiugio processisse perhibet intellectum & veritatem, & protulisse in honorem patris æonas octo. De intellectu autem & veritate processisse verbum & vitam, & protulisse æonas decem. Porro de verbo & vita processisse hominẽ & Ecclesiam, & protulisse æonas duodecim. Itaq; octo & decem & duodecim fieri triginta æonitas, habentes, vt diximus, primum principum de profundo & silentio. Christum autem à patre missum, id est, à profundo spiritale vel cœleste corpus secũ attulisse: nihilque assumpsisse de virgine Maria, sed per illam tanquam per rimam, aut per fistulam sine vlla de illa assumpta Tomus sextus.

carne transisse. De tricesimo seculo dicit diabolus genitum, & à diabolo alios natos qui fecerint hunc mundum. Et ideo malitiam non arbitrio tribuit, sed naturæ mundi, id est, generi diabolico. carnis resurrectionem negat. Animam tantum & spiritum affirmat per Christum saluari. Secundiani hoc à Valentinianis distare dicuntur, quod addunt opera turpitudinis. Ptolemæus quoque discipulus Valentini heresim dyani. nouam condere cupiens, quatuor æonas, & alios quatuor asserere maluit. Marcus etiam nescio quis hæresem condidit, negans resurrectione carnis, & Christum non vere, sed putatiue passum asseuerans. Duo quoque opinatus est ex aduerso sibi esse principia, quidam tale etiam ipse de æonibus sicut Valentinus affirmans. Colarbasus secutus est istos, non multum aliter sentiens, vitam omnium hominum & generationem in septem syderibus consistere affirmans.

Heracleonitar ab Heracleone discipulo superiorum; duo asserunt principia, vnum ex altero, & ex his duobus alia plurima. Feruntur autem suos morientes nouo modo quasi redimere, id est per oleum, balsamum & aquam, & inuocationes quas Hebraicis verbis dicunt super capita eorum. Ophitar à colubro nominati sunt. coluber enim Græcè ophis dicitur. Hæc autem colubrũ qui decepit Adam & Eua[m] Christum arbitrantur. Sed habet etiam verum colubrum quem nutriunt & venerantur: qui & incantante sacerdote egreditur de spelunca, & ascendit super altare innixum speluncæ, & oblationes eorũ lambit, & inuoluens se circa eas, regreditur ad speluncam: & ita confringunt oblationes in eucharistiã, quasi à serpente Christo (vt illi putant) sanctificatas. Tradunt huius serpentis cultum à Nicolaitis [siue Gnosticis] ad istos deductum. Caiani propterea sic appellati, quoniã Cain honorat, dicentes eum fortissimæ esse virtutis: simul & Iudam traditorem diuinũ aliquid putant esse, & scelus eius beneficium deputant: asserentes eum præscisse quãtum esset generi humano Christi passio profutura, & occidẽdũ Iudæis propterea tradidisse: illos etiã qui schisma facientes in primo populo dei, terra dehiscente perierunt, Chore, Dathan, & Abiron, & Sodomitas colere perhibentur. Blasphemant legem, & deum legis auctorẽ: carnisq; resurrectionem negant. Sethiani nomen acceperunt à filio Adæ, qui vocatus est Seth: eum quippe honorant, sed fabulosa & hæretica vanitate. Dicunt enim eum de superna matre natum, quam perhibent cõuenisse cum superno patre: vnde diuinum semen aliud nasceretur, tanquam filiorũ dei. Hi quoque multa de principatibus & potestatibus vanissima fabulantur: quidam eos dicunt Semifilium Noë Christum putare. Archontici à principibus appellati, vniuersitatem quam deus condidit, opera esse principum dicunt: operantur etiam quãdam turpitudinem. Resurrectionem carnis negant. Ceridoniani à Cerdone nominati, qui duo principia sibi aduerfantia dogmatizat: deumq; legis ac Prophetarũ non esse patrem Christi, nec bonum deum esse, sed Iesum, patrem vero Christi bonum: Christumque ipsum neque natum ex femina, neque habuisse carnem: nec vere mortuum, vel quicquam passum, sed simulasse passionem. Quidam vero in duobus principijs suis duos deos ita eum dixisse perhibent, vt vnus eorum esset bonus, alter autem malus. Resurrectionem mortuorum negant. Spermunt etiam testamentum vetus.

Marcion quoque, à quo Marcionistar sunt, qui Cerdonis secutus est dogmata de duobus principijs: quibus

G Epiphanius eum tria dicat asseruisse principia: bonum, iustum, prauum: sed Eusebius Synerum quendam, non Marcionem, trium principiorum atque naturarum scribit auctorem. Apellatae sunt, quorum Apelles est princeps, qui duos quidem introducit deos: vnum bonum, alterum malum: non tamen in duobus diuersis atque inter se aduersis esse principia, sed vnum esse principium: deum scilicet bonum, & ab illo factum alterum: qui cum malignus esset, inuentus est in sua mundum naturam fecisse. Hunc Apellem dicunt quidam etiam de Christo tam falsa sensisse, ut dicerent eum non quidem carnem duxisse de caelo, sed ex elementis mundi accepisse, quae mundo reddidit, cum sine carne resurgens, in caelum ascendit. Seueriani a Severo exorti, vinum non bibunt, eo quod fabulosa vanitate de Sathana & terra germinasse asserunt vitem. Etiam ipsi non sanam doctrinam suam, quibus volunt infant nominibus principum, Carnis resurrectionem cum veteri testamento respuentes. Hic praeterea Philumenem quendam puellam dicebat inspiratam diuinitus ad praenuncianda futura, ad quam somnia atque aestus sui animi referens, diuinationibus seu praesagiis eius secretim erat solitus praemoneri, eodem phantasmate eidem Philumenae pueri habitu se demonstrante, Qui puer apparens, Christum se aliquando, aliquando esse assereret Paulum. A quo phantasmate sciscitans, ea soleret respondere quae se audientibus diceret. Nonnulla quoque illam miracula operari solitam, inter quae illud praecipuum, quod in angustissimi oris ampullam vitream, panem grande immitteret, cumque extremis digitulis leuare soleret illatum, eoque solo quasi diuinitus sibi cibo dato fuisset contenta. Taciani a Tacio quodam instituti sunt, qui & Encratitae appellati sunt. nuptias damnant, atque omnino pares eas fornicationibus aliisque corruptionibus faciunt: nec recipiunt in suorum numerum coniugio videntem, siue marem, siue feminam, non vescuntur carnibus, easque omnes abominantur: prolationes quasdam fabulosas seculorum etiam ipsi lapsi: salutem primi hominis contradicunt. Epiphanius Tacianos & Encratitas ita discernit, ut Encratitas Taciani schismaticos dicant. Cataphryges sunt, quorum auctores fuerunt, Montanus tanquam paracletus, & duae Prophetissae ipsius, Prisca & Maximilla. His nomen provincia Phrygia dedit, quia ibi extiterunt, ibique vixerunt: & etiam nunc in eiusdem partibus populos habent. Aduentum spiritus sancti a domino promissum, in se potius quam in Apostolis eius fuisse asserunt redditum. Secundas nuptias pro fornicationibus habent: & ideo dicunt eas permisisse Apostolum Paulum, quia ex parte sciebat, & ex parte prophetabat: Nondum enim venerat quod perfectum est. Hoc autem perfectum in Montanum & in eius prophetissas venisse delirant. Sacramenta perhibentur funesta habere. Nam de infantis anniculi sanguine, quem de toto eius corpore minutis punctationibus vulneribus extorquet, quasi eucharistiam suam conficere perhibentur, miscentes eum farinae, panemque inde facientes: qui puer si mortuus fuerit, habetur apud eos pro martyre: si autem vixerit, pro magno sacerdote.

27 Pepuziani a loco quodam nominati sunt, quam ciuitatem desertam dicit Epiphanius. Haec autem isti diuinum aliquid esse arbitantes, Hierusalem vocant. Tantum dantes mulieribus principatum, ut sacerdotio quoque apud eos honorentur. Dicunt enim Quintillae & Priscillae in eadem ciuitate Pepuza, Christum specie feminae reuelatum, unde ab hac Quintilliani etiam nunc

cupatur. Faciunt & ipsi de sanguine infantis quod Cataphryges facere supra diximus. Nam & ab eis perhibentur exorti. Denique alij hanc Pepuzam non esse ciuitatem, sed villam dicunt fuisse Montani & Prophetissarum eius Prisca & Maximilla: & quia ibi vixerunt, ideo locum meruisse appellari Hierusalem. Artotyritae sunt, quibus oblatio eorum hoc nomen dedit: offerunt enim panem & caseum, dicentes a primis hominibus oblationes de fructibus terrae & ouium fuisse celebratas. Hos Pepuzianis iungit Epiphanius.

Tessarescaecatitae hinc appellati sunt, quod non nisi quartadecima luna mese Martio Pascha celebrant, quilibet septem dierum occurrat dies: & si dies dominicus occurrerit, ipso die ieiunant & vigilant. Alogiani propterea sic vocantur, tanquam sine verbo: Iogos enim Graece verbum dicitur, quia dominum verbum recipere noluerunt, Ioannis Euangelium respuentes, cuius nec Apocalypsin accipiunt. has videlicet scripturas negant esse ipsius. Adamiani ex Adam dicti, cuius imitantur in paradiso nuditatem, quae fuit ante peccatum: unde & nuptias auersantur, quia nec priusquam peccasset Adam, nec priusquam dimissus esset de paradiso, cognouit uxorem. Credunt ergo quod nuptiae futurae non fuissent, si nemo peccasset. Nudi itaque: mares feminaeque conueniunt, nudi lectiones audiunt, nudi orant, nudi celebrant sacramenta, & ex hoc paradysum suam arbitrantur Ecclesiam. Elceseos & Samsesos hic tanquam ordine suo commemorat Epiphanius, quos dicit a quodam pseudopropheta esse deceptos qui vocabatur Elci, ex cuius genere duas mulieres tanquam deas ab eis perhibet adoratas. Caetera Hebioneis tenere similia.

Theodotiani a Theodotione quodam instituti, hominem tantummodo Christum asseuerant. Quod dicitur quidem Theodotion propterea docuisse, quia in persecutione lapsus, isto modo se casus sui deuitare putabat opprobrium, si non deum negasset, sed hominem videretur. Melchisedeciani, Melchisedech sacerdotem dei excelsi, non hominem fuisse, sed virtutem dei esse arbitrantur. Bardesani, a quodam Bardesane, qui in doctrina Christi prius extitisse perhibetur insignis: quanuis postea per omnia in Valerini haeresim lapsus est, addens de suo ut fatis ascriberet conuersationes hominum. Noetiani, a quodam Noeto, qui dicebat Christum eundem ipsum esse patrem & spiritum sanctum. Valesij & seipos castrati, & hospites suos, hoc modo existimantes deo se debere seruire. Alia quoque haeretica docere dicuntur & turpia: sed quae illa sunt, nec ipse commemorauit Epiphanius, nec vspiam potui reperire. Cathari, qui seipos isto nomine quasi propter munditiam superbissime atque odiosissime nominant: secundas nuptias non admittunt, poenitentiam denegant, Nouatum sectantes haeticum: unde etiam Nouatiani appellantur. Angelici, in angelorum cultu inclinati, quos Epiphanius iam omnino defecisse testatur. Apostolici, qui se isto nomine arrogantissime vocauerunt, eo quod in suam communionem non reciperent videntes coniugibus, & res proprias possidentes, quales habet catholica ecclesia & monachos & clericos plurimos. Sed ideo isti haeretici sunt, quoniam se ab Ecclesia separantes, nullam spem putant habere qui vntur his rebus, quibus ipsi carent. Encratitis isti similes sunt. nam & Apotactitae appellatur. Sed alia nescio quae propria haeretica docere perhibentur. Sabelliani ab illo Noeto, quae supra memorauimus, defluxisse dicuntur. Nam & discipulum eius quidam

perhibent fuisse Sabellium. Sed qua causa duas haereses Epiphanius computet, nescio: cum fieri potuisse videamus ut fuerit Sabellius iste famosior, & ideo ex illo celebrius haec haeresis nomen accepit. Noetiani enim diffillime ab aliquo sciuntur, Sabelliani autem sunt in ore multorum. Nam & Praxeianos a Praxea quidam vocant, & Hermogeniani vocari ab Hermogene potuerunt: qui Praxeas & Hermogenes eadem sentientes in Africa fuisse dicuntur. Nec tamen istae plures sectae sunt, sed vnus sectae plura nomina ex his hominibus qui in ea maxime innotuerunt, sicut Donatistae, iudem Parmenianistae: sicut Pelagiani iudem Coelestiani. Vnde ergo sit factum, ut Noetianos & Sabellianos, non vnus haeresis duo nomina, sed tanquam duas haereses supradictus Episcopus poneret, liquido inuenire non potui: quia si quid inter se differunt, tam obscure dixit studio forsitan breuitatis, ut non intelligam. Loco quippe isto, quo & non tam longe a Noetianis Sabellianos commemorans, Sabelliani, inquit, similia Noeto dogmatizantes, praeter hoc quod dicunt patrem non esse passum: quo modo de Sabellianis intelligi potest, cum sic innotuerint dicere patrem passum, ut Patripassiani quam Sabelliani crebrius nuncupentur: Aut si forte in eo quod ait, praeter hoc quod dicunt patrem non esse passum, Noetianos hoc dicere intelligi voluit, quis eos in hac ambiguitate discernat? Vel quo modo possunt intelligi quilibet eorum patrem passum fuisse, non dicere, cum dicat eundem ipsum esse & patrem & filium & spiritum sanctum: Philaster autem Brixianus Episcopus in prolixissimo libro quem de haeresibus condidit, & CXXXVIII. haereses arbitratus est computandas, Sabellianos continuo post Noetianos ponens, Sabellius, inquit, discipulus eius, qui similitudinem sui doctoris itidem secutus est, unde & Sabelliani postea sunt appellati, qui & Patripassiani & Praxeiani a Praxea, & Hermogeniani ab Hermogene, qui fuerunt in Africa, qui & ista sentientes abiectione sunt ab Ecclesia catholica. Certè iste eosdem postea Sabellianos dixit appellatos, qui ea quae Noetus sentiebant. Et alia nomina eiusdem sectae commemorauit, & tamen Noetianos & Sabellianos sub duobus numeris tanquam duas haereses posuit, qua causa, ipse viderit.

Origeniani a quodam Origene dicti sunt, non ab illo qui ferè omnibus notus est, sed ab alio nescio quo, de quo, vel sectatoribus eius Epiphanius loquens, Origeniani, inquit, cuiusdam Origenis discipuli, turpis autem sunt operationis: isti sunt nefanda facientes, sua corruptioni tradentes. Alios autem Origenianos continuo subiiciens, Origeniani, inquit, alij, qui & Adamantij tractatoris illius sectatores, qui & mortuorum resurrectionem negant, Christum autem & spiritum sanctum creaturam dicunt: paradysum autem & caelos & alia non credunt esse secundum literam: sed in allegoria. Haec quidem de Origene Epiphanius refert. Sed defensores eius dicunt Origenem patrem & filium & spiritum sanctum vnus eiusdemque substantiae docuisse, neque resurrectionem repulisse mortuorum: sed qui eius plura legerunt, contradicunt. Sunt & alia huius Origenis dogmata quae catholica Ecclesia omnino non recepit: in quibus nec ipsum falso arguit, nec potest ab eius defensoribus excusari, maxime de purgatione & liberatione: ac rursus post longum tempus ad eadem mala reuolutione rationalis vniuersae creaturae. Quis enim catholicus Christianus vel doctus vel indoctus non vehementer exhorreat eam quae dicit purgationem malorum, id est, etiam eos qui hanc vitam in flagitiis & facinoribus & sacrile-

gijs atque impietatibus quamlibet maximis fuerint: ipsum etiam postremo diabolus atque angelus eius, quibus post longissima tempora purgatos atque liberatos regno dei lucis restitui, & rursus post longissima tempora omnes qui liberati sunt, ad haec mala denovo relabi & reuerti: & has vices alternantes beatitudinis & miseriarum rationalis creaturae semper fuisse, semper fore: De qua vanissima impietate aduersus Philosophos, a quibus ista didicit Origenes, in libris de Ciuitate dei diligentissime disputauit. Dicit praeterea ipse Origenes, quod filius dei sanctis hominibus comparatus, veritas sit, patri collatus mendacius: & quantum distat Apostoli Christo, tantum filius patri. Vnde nec orandus est filius cum patre, quia non est auctor indulgentiarum petitionum, sed supplicator. Pauliani a Paulo Samosateno, Christum non semper fuisse dicunt, sed eius initium, ex quo de Maria natus est asseuerant: nec eum aliquid amplius quam hominem putant. Ista haeresis aliquando cuiusdam Artemonij fuit, sed tum defecisset, instaurata est a Paulo, & postea sic a Photino confirmata, ut Photiniani quam Pauliani celebrius nuncupentur. Istos sane Paulianos baptizandos esse in Ecclesia catholica Niceno concilio constitutum est. Vnde credendum est eos regulam baptismatis non tenere, quam secum multi haeretici cum de catholica discederet abstulerunt, eamque custodiunt. Photinus ab Epiphano non continuo post Paulum siue pro Paulo, sed aliis interpolitis ponitur: non tacetur sane similia credidisse, secundum aliquid tamen aduersus eum dicitur, sed quid sit ipsum aliquid, omnino non dicitur. Philaster autem continuatim ponit ambos sub singulis & propriis numeris, quasi haereses duas, cum dicat Photinum in omnibus Pauli secutus fuisse doctrinam. Manichaei a quodam Persa extiterunt, qui vocabatur Mani, & ipsum cum eius insana doctrina copisset nomen praedicari, nam antehac Vrbicus vocabatur. Sed in Graecia discipuli eius, vitantes nomen insanie, quasi doctores & eo ipso mendaciores, geminata, n. litera, Manichaeum quasi manna fundentem, pro Manichaeo, id est, insano appellauerunt. Iste duo principia inter se diuersa atque aduersa, eademque aeterna & coeterna, hoc est semper fuisse composuit. Duasque naturas atque substantias, boni scilicet & mali, sequens alios antiquos haeticos opinatus est: quarum inter se pugnam & commixtionem, & boni a malo purgationem, & boni quod purgari non poterit, cum malo in aeternum damnationem secundum sua dogmata asseuerans multa fabulatur, quae cuncta intextere huic operi nimis longum est. Ex his autem suis fabulis vanis atque impijs cogitur dicere, animas bonas, quas censent ab animarum malarum natura scilicet contrarie commixtione liberandas, eius cuius deus est esse natura. Proinde mundum a natura boni, hoc est, a natura dei factum, consententur quidem, sed de commixtione boni & mali, quae facta est quando inter se utraque natura pugnavit. Ipsam vero boni a malo purgationem ac liberationem, non solum per totum mundum & de omnibus eius elementis virtutem dei facere dicunt, verum etiam electos suos per alimenta quae sumunt: & eis quippe alimentis sicuti vniuerso mundo dei substantiam perhibent esse commixtam: quam purgari putant in electis suis eo genere vita, quo viuunt electi Manichaeorum, velut sanctius & excellentius auditoribus suis. Nam his duabus professionibus, hoc est, electorum & auditorum, Ecclesiam suam constare voluerunt. In caeteris autem hominibus, etiam in ipsi auditoribus suis, hanc

† alios, malignit. ue.

† alios, malignit. ue.

† alios, malignit. ue.

† alios, malignit. ue.

† al. deum.

† al. cum.

† al. cum.

* id est, extraordinaria.

partē bonā diuināq; substantia, quā mixta & colligata in escis & potibus detinetur, maximāq; in eis qui generant filios, arctius & inquinatius colligari putant. Quicquid vero vndique purgatur luminis, per quāsdā naues, quas esse lunam & solem volunt, regno dei tanquam propriis sedibus reddi. Quas itidē naues de substantia dei purā pei hibent fabricatas. Lucēque istā corpoream animantium mortalium oculis adiacetē, nō solum in his nauibus, vbi eam purissimam credunt, verumetiam in aliis quibusque lucidis rebus vbi secūdū ipsos tenetur admixta, crediturq; purganda, dei dicunt esse naturam. Quinq; enim elementa quā genuerunt principes proprios, gētī tribuit tenebrarum, eaq; elementa his nominibus nuncupant, fumum, tenebras, ignem, aquam, vētum. In fumo nata animalia bipedia, vnde homines ducere originē censent. In tenebris serpens, in igne quadrupedia, in aquis nata lilia, in vēto volatilia. His quinque elementis malis debellandis, aliaquinque elementa de regno & substantia dei missa esse, & in illa pugna fuisse permixta, fumo aëra, tenebris lucem, igni malo ignem bonum, aqua mala aquam bonam, vento malo vētum bonum. Naues autem illas, id est duo cæli luminaria ita distinguunt, vt lunam dicant factā ex bona aqua, solem vero ex igne bono. Esse autem in eis nauibus sanctas virtutes, quā se in masculos transfigurāt, vt illiciant feminas gentis aduersę, & per hanc illecebram cōmota eorum concupiscentia fugiat de illis lumē quod membris suis permixtum tenebāt, & purgādum suscipiatur ab angelis lucis, purgatūq; illis nauibus imponatur ad regna propriare portādū. Qua occasione, vel potius execrabilis superstitionis quadam necessitate, coguntur electi eorum, velut Eucharistiam conspersam cum semine humano sumere, vt etiā inde, sicut de aliis cibis quos accipiunt, substantia illa diuina purgetur. Sed hoc se facere negāt, & alios nescio quos sub nomine Manichæorum facere affirmāt. De recti sunt tamē in Ecclesia, sicuti scis apud Carthaginē, iam te ibi diacono cōstituto, quando instāte Virgo tribuno, qui tūc domui regię præsēuit, aliqui adducti sunt. Vbi puella illa nomine Margarita, istā nefariam turpitudinem prodidit. Quā cum esset annorum nōduodecim, propter hoc scelestum mysteriū se dicebat esse violatā. Tūc Eusebiam quandam Manichæam quasi sanctimonialē, id ipsum ppter hoc ipsum passam, vix compulsi cōsiteri, cum primum illa se asseruisset integrā, atque ab obsterice inspicere postulasset: quā inspecta & quid esset inuenta, totū illud turpissimum scelus, vbi ad excipiendum & cōmiscendum cōcumbentium semen farina substernitur, quod Margarita indicante absens non audierat, similiter indicauit: & recēti tempore nōnulli eorum reperti, & ad Ecclesiam ducti, sicut gesta episcopalia quā nobis misisti ostēdunt, hoc nō sacramentum, sed execramentum sub diligenti interrogāone cōfessi sunt: quorū vnus nomine Viator, eos qui ista faciunt, proprie catharistas, id est, nūdatores vel purgatores vocari dicēs, eum alios eisdem Manichæa seclæ partes in Macarios, & specialiter Manichæos distribui perhiberet, omnes tamen has tres formas ab vno auctore propagatas, & omnes generaliter Manichæos esse negare non potuit. Corneili libri Manichæi sunt omnibus sine dubitatione communes, in quibus libris illa portentosa ad illiciendos, & per concupiscentiam dissoluentes viri, sexus principes tenebrarum, vt liberata fugiat ab eis quę captiuata tenebatur in eis diuina substantia, de masculorum in femi-

nas & feminarum in masculos transfiguratione conscripta sunt, vnde ista eorū, quālibet negant ad se pertinere, turpitudine deflaxit. Diuinas enim virtutes quantum possunt imitari se putant, vt purgent dei sui partem: quam profecto sicut in omnibus corporibus cælestibus & terrestribus, atque in omnium rerum feminibus, ita & in hominis semine teneri existimāt inquinatam. Ac per hoc sequitur eos, vt sic eam etiam de semine humano, quemadmodum de aliis feminibus quę in alimentis sumunt, debent manducando purgare. Vnde etiam catharista appellatur, quasi purgator, tāta eam purgātes diligentia, vt se nec ab hac tam horrēda cibi turpitudine abstineat. Nec vescuntur tamen carnibus, tanquam de mortuis vel occisis fugerit diuina substantia, tantūque ac tale inde remanserit, quod iam dignum non sit in electorum ventre purgari. Nec oua saltem sumunt, quali & ipsa cum franguntur expirent, nec oportet viliis mortuis corporibus vesci, & hoc solum viuat ex carne quod in farina ne moriatur, excipitur. Sed nec alimonia lactis vtuntur, quantum de corpore animantis viuente mulgeatur siue fugatur: nō quia putant diuinā substantia nihil ibi esse permixtum, sed quia ipse sibi error non constat. Nam & vinum non bibunt, dicentes fel esse principum tenebrarum, cum vescantur uuis. Nec multi aliquid vel recētissimi sorbet. Animas auditorum suorum in electos reuolui arbitrantur, aut feciliore cōpendio in escas electorum suorum, vt iam inde purgatę in nulla corpora reuertatur. Ceteras autem animas & in pecora redire putāt, & in omnia quę radicibus fixa sunt atque alūt in terra. Herbas enim atque arbores sic putāt viuere, vt vitam quę illis inest, & sentire credant, & dolere cum læduntur, nec aliquid inde sine cruciatu eorū quenquā posse vellere aut carpere. Propter quod agrum etiā spinis purgare nefas habent. Vnde agriculturā, quę omnium artium est innocentissima, tanquam plurimum homicidiorum ream demētēs accusant: suisq; auditoribus ideo hac arbitratur ignoscere, quia prębet inde alimēta electis suis, vt diuina illa substantia in eorum vētre purgata, impetret eis veniam, quorū traditur oblatione purganda. Itaque ipsi electi, nec in agris operantes, nec poma carpentes, nec saltem folia vlla vellentes, expectant hæc asserri vti vti suis ab auditoribus suis, viuentes de tot ac tantis secundū suam vanitatem homicidiis alienis. Monent etiam eos dē auditores suos, vt si vescūt carnibus, animalia nō occidant, ne offendant principes tenebrarū in cælestibus colligatos, a quibus omnem carnem dicit originem ducere. Et si vtuntur cōiugibus, conceptum tamē generationemq; deuēt, ne diuina substantia quę in eos per alimēta ingreditur, vinculis carnis ligetur in prole. Sic quippe in omnem carnem, id est, per escas & potus venire animas credunt. Vnde nuptias sine dubitatione condēnant, & quātum in ipsis est prohibent, quādō generare prohibent, propter quod cōiugia cōpulanda sunt. Adam & Eua ex parētibz principibus sumi asserunt natos, cum pater eorum nomine Saclas sociorum suorum fetus omniū deorū asseret, & quicquid inde commixtum diuinę substantię ceperat, cum vxore cōcumbens in carne proles tanquam tenacissimū vinculo colligasset. Christam autem fuisse affirmāt quem dicit nostra scriptura serpetem, a quo illuminatos eos asserunt, vt cognitionis oculos aperirent, & bonū malūq; dignoscere. Eūq; Christum nouissimis tēporibus venisse ad animas, nō ad corpora, liberādas. Nec fuisse in carne vera, sed simulatam speciem carnis ludicandis

ficandis humanis sensibus præbuisse, vbi non solū mortem, verumetiam resurrectionem similiter mentiretur. Deū qui legem per Moysen dedit, & in Hebræis Prophetis locutus est, non esse verum deum, sed vnum ex principibus tenebrarū. Ipsiusq; noui testamenti scripturas tāquam infalsatas ita legunt, vt quod voluerint inde accipiant, quod nolunt reiciant, eiq; tanquam nō totū verum habentibus nonnullas apocryphas antepōnāt. Promissionē domini Iesu Christi de paracleto spiritu sancto in suo archimanichæo t dicit esse completam. Vnde se in suis literis Iesu Christi Apostolū dicit, eo quod Iesus Christus se missurum esse promiserit atq; in illo miserit spiritum sanctum. Propter quod etiā ipse Manichæus duodecim discipulos habuit ad instar Apostolici numeri, quę numerum Manichęi hodieq; custodiunt. Nā ex electis suis habet duodecim, quos appellat magistros, & tertiumdecimū principē ipsorum. Episcopos autem septuaginta duos, qui ordinātur a magistris: & presbyteros, qui ordinātur ab Episcopis. Habet etiā Episcopi diaconos. Iam ceteri tantummodo electi vocantur. Sed mittūt etiam ipsi quidam idonei, ad hunc errorē vel vbi est sustinendum & augēdum, vel ubi non est etiam seminādum. Baptismū in aqua nihil cuiquā perhibent salutis asserere, nec quenquam eorum quos decipiunt baptizādum putant. Orationes faciunt ad solem per diem quaquauersum circūmī: ad lunam per noctem si apparet: si autem non apparet, ad Aquiloniam partem, quā sol cum occiderit, ad Orientem reuertitur. Stant orantes. Peccatorum originem nō libero arbitrio voluntatis, sed substantię tribuunt gētis aduersæ: quam dogmatizātes esse hominibus mixtā, omnem carnem nō dei, sed malæ mentis perhibent esse officium: quam a cōtrario principio deo cōternā esse aiunt. Carnalē concupiscentiam, quā caro concupiscit aduersus spiritum, nō ex vitiatā in primo homine natura nobis inesse infirmitatem, sed substantiam volunt esse cōtrariam, sic nobis adherentem, vt quando liberamur atq; purgamur, separetur a nobis, & in sua natura etiam ipsa immortaliter viuat. Easque duas animas, vel duas mentes, vnā bonam, alterā malam in vno homine inter se habere cōfiscunt, quando caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Nec in nobis sanatum hoc vitium, sicut nos dicimus, nūquam futurum: sed a nobis seiunctam atq; seclusam substantiam istam mali, & finito isto seculo post cōflagrationem mundi in globo quodam tanquam in carcere sempiterno esse victuram. Cui globo affirmāt accessurum semper & adhafurū quasi coopertorium atque tectorium ex animabus naturā quidem bonis, sed tamen quę non potuerant a naturæ malæ contagione purgari. Hierarchia, quorū auctor Hierarcha t nuncupatur, resurrectionem carnis negat: monachos tantum & monachas & coniugia non habentes in cōmunionem recipiunt. Ad regnum cœlorum non pertinere paruulos dicunt, quia nō sunt eis vlla merita certaminis quo vitia superentur. Melitiani a Melitio nuncupati, nolentes orare eum conuersis: id est, eis qui in persecutione ceciderunt, vel schisma fecerunt. Nūc autem dicuntur Arrianis esse cōiuncti. Arriani ab Arrio, in eo sunt notissimi errore, quo patrem & filium & spiritum sanctum nolunt esse vnus eisdemq; naturæ atque substantię, aut vt expressius dicatur, essentię, quę & ita Græce appellatur: sed esse filium creaturā, spiritū vero sanctum creaturam creaturę: hoc est, ab ipso filio creatum volunt. In eo autē quod Christum sine anima

solan carnem suscepisse arbitrantur, minus noti sunt. Nec aduersus eos ab aliquo inueni de hac re aliquādō fuisse certatum. Sed hoc verum esse & Epiphanius nō tacuit, & ego ex eorū quibusdā scriptis & colloquutionib; certissime cōperi. Rebaptizari quoq; ab his catholicos notimus, vtrum & non catholicos, nescio. Valdianos quos appellat & Epiphanius, schismaticos, non hereticos vult videri. Alij vocāt Anthropomorphitas, quoniā deum sibi fingunt cogitationē carnali in similitudinē imaginis corruptibilis hominis, quod rusticitati eorū tribuit Epiphanius, parcens eis ne dicantur heretici. Eos autem separetisse se dicit a cōmunionē nostra culpādo Episcopos diuites, & Pascha cū Iudæis celebrādo. Quauis sint qui eos in Aegypto Ecclesiæ catholicæ cōmunicare asseret. De Phorinianis autem, quos isto loco Epiphanius cōmemorat, iam superius latis locutus sum. Semiarrianos Epiphanius dicit, qui similis essentię dicunt patrem & filium, tanquam non plenos Arrianos, quasi Arriani nec similem velint, cum hoc Eunomiani dicere celebrentur. Macedoniani sunt a Macedonio Constantinopolitana Ecclesiæ Episcopo, quos & πνευματομάχης Græci dicūt, eo quod de spiritu sancto litigēt. Nā de patre & filio rectē sentiūt, quod vnus sint eisdemq; substantię vel essentię, sed de spiritu sancto hoc nolūt credere, creaturā eum esse dicentes. Hos potius quidā Semiarrianos vocāt, quod in hac quaestione ex parte cum illis sint, ex parte nobiscū. Quauis a nōnullis perhibeantur, non deū, sed deitatem patris & filij dicere spiritum sanctū, & nullā propriam habere substantiam. Aetiani ab Aetio quodā sunt nominati, qui cū esset presbyter, doluisse ferretur Episcopus nō potuit ordinari, & in Arrianorū heresim lapsus, ppria quoque dogmata addidisse nōnulla, dicēs orare vel offerre pro mortuis oblationē nō oportere, nec statuta solenniter celebrandā esse ieiunia, sed eum quisq; voluerit ieiunādū, ne videatur esse sub lege. Dicebat etiā presbyterū ab Episcopo nulla differētia debere discerni. Quidā perhibēt istos sicut Eueratas vel Apotactitas non admittere ad cōmunionem suam nisi cōtinentes, & eos qui seculo ita renunciauerint, vt propria nulla possideant ab esca tamē carnis non eos abstinere dicit Epiphanius. Philaster vero & hanē eis tribuit abstinentiā. Aetiani ab Aetio sunt vocati, idēq; Eunomiani ab Eunomio Aetij discipulo, quo nomine magis innotuerūt. Eunomius quippe i Dialēctica prauolens, acutius & celebrius defendit hanc heresim, dissimilē per omnia patri asserens filij, & filio spiritum sanctū. Ferrur etiā vsque adeo fuisse bonis moribus inimicus, vt assereret, qd nihil cuiq; obesset quorūlibet perpetuatio ac perseverantia peccatorū, si huius quę ab illo docebatur fidei particeps esset. Apollinaristas Apollinaris instituit, qui de anima Christi a catholica dissentierunt, dicentes sicut Arriani, deum Christum carnem sine anima suscepisse. In quaestione testimonij Evangelicis victi, mentē, quā rationalis est anima hominis, nō fuisse in anima Christi, sed pro hac ipsum verbum in eā fuisse dixerunt. De ipsa vero eius carne sic a recta fide dissensisse perhibetur, vt dicerent carnē illām & verbum vnus eisdemq; substantię, contentiosissime asserentes verbum carnē factum: hoc est, verbi aliquid in carnem fuisse cōuersum atque mutatum, nō autem carnem de Mariæ carne suscepam. Antidicomarianæ appellati sunt heretici, qui Mariæ virginitati vsque adeo contradicunt, vt asserunt eā post Christum natū viro suo fuisse commixtam. Psallianorum postremam ponit

Sal & in-
na manes.Ioh. 14.
† al. heresit
archa Man
nichæo.Liberum ar
bitrium.

Gala. 5.

Anima
dua.† al. Hier
rax.

† al. Saclas.

83 quorum sacerdotum potuit peruenire. Cum Eusebij
G historiam perferat essem, cui Rufinus, à se in Latinam linguam translata, subsequetium etiam temporum duos libros addidit, non inueni aliquam haeresim quam non legerim apud istos, nisi quam in sexto libro ponit Eusebius, narrans eam extitisse in Arabia. Itaque hos haereticos, quoniā nullum eorum ponit authorē, Arabicos possumus nūcupare, qui dixerūt animas cum corporibus mori atq; dissolui, & in fine seculi vtrunq; resurgere. Sed hos disputatione Origenis praesentis, & eos alloquētis, celerrime dicit fuisse correctos. Iam nūc illa commemoranda sunt haereses quae apud nos, † nō apud istos reperitae sunt, sed in recordationem nostram quomodocunq; venerūt. Heluidiani exorti ab Heluidio, ita virginitati Mariæ contradicunt, vt eam post Christi alios etiā filios de vtero † suo Ioseph peperisse contendāt: sed mirū ni istos praetermissos Heluidij nomine, Antidicomaritas Epiphanius appellauit. Paterniani, inferiores partes humani corporis non à deo, sed à diabolo factas opinātur, & omnium ex illis partibus flagitiorum licentiā tribuentes impuriſſime viuūt. 84 Hos etiam Venustianos quidam vocant. Tertullianista, à Tertulliano, cuius multa legūtur opuscula eloquentiſſime scripta, vsque ad nostrum tempus paulatim deficientes, in extremis reliquis durare potuerūt in vrbe Carthaginensi: me autem ibi posito ante aliquot annos, quod etiam te meminisse arbitror, omni ex parte consumpti sunt: paucissimi etiā qui remanserant, in catholicam transierunt, suamq; basilicam quae nunc etiā notissima est, catholicę tradiderunt. Tertullianus ergo sicut scripta eius indicant, animam dicit immortalem quidem, sed eam effigiatum corpus esse contēdit: neq; hanc tātum, sed ipsum etiam deum corporeum esse dicit, licet non effigiatum. Nec tamen hinc haereticus creditur factus. Posset enim quoquo modo putari ipsam naturam substantiamq; diuinam corpus vocare, non tale corpus cuius partes aliae maiores, aliae minores valeant vel debeant cogitari, qualia sunt omnia quę proprie dicimus corpora: quantuis de anima tale aliquid sentiat. Sed potuit, vt dixi, propterea putari corpus deū dicere, quia non est nihil, non est inanitas, non est corporis vel animę qualitas, sed vbique totus, & per locorū spacia nulla partitus: in sua tamē natura atq; substantia immutabiliter permanet. Non ergo ideo est Tertullianus factus haereticus, sed quia trāsies ad Cataphryges, quos ante destruxerat, cepit etiam secundas nuptias contra Apostolicam doctrinam tanquam stupra damnare, & postmodum etiā ab ipsis diuisus, sua conuenticula propagauit. Dicit sanē ipse animas hominū pessimas post mortē in dæmones verti, statum autem animę credit per traducem propagari. Est quędam haeresis rusticana in campo nostro: id est, Hipponensi, vel potius fuit: paulatim enim diminuta, in vna exigua villa remanserat, in qua quidem paucissimi, sed omnes hoc fuerunt. Qui omnes modo correcti & catholici facti sunt, nec aliquis illi superſedit erroris. Abelsonij vocabātur, Punicæ declinatione nominis. Hos nonnulli dicit ex filio Adæ nominatos, qui est vocatus Abel: vnde Abelianos vel Abelaitas eos nos possumus dicere. Non miscbātur vxoribus, & eis tamē sine vxoribus viuere sectę ipsius dogmate nō licebat. Mares ergo & femine sub continentia professione simul habitantes, puerum & puellam sibi adoptabāt in eius de coniunctionis pacto, successores suos futuros: morte prauētis quibusq; singulis alij surrogabatur: dū tamē duo duobus disparis sexus

Deus quo modo corporeus dici possit.

1. Tim. 5.

in illius domus societate succederēt. Vtrolibet quippe K parente defuncto, vno remanēt, vsque ad eius quoque obitum filij seruibāt. Post cuius mortem etiā ipsi puerum & puellā similiter adoptabāt: nec vnquam eis defuit vnde adoptarēt, generantibus circūquaq; vicinis, & filios suos inopes ad spē hereditatis alienę dātibus libenter. Pelagianorum est haeresis hoc tempore o- 88 mnium recētissima, à Pelagio monacho exorta, Quem *2. sent. diff. magistrum Cœlestius sic secutus est, vt sectatores eorū 28. ca. Pel. Cœlestiani etiam nuncupētur. Hi dei gratiæ, qua pra-* *gi. anorum. 1. Retract. stum in ipsum, & qua erimur de potestate tenebrarū, cap. 9. vt in eum credamus atq; in regnū ipsius transferamur, Ephes. 1. propter quod ait, Nemo venit ad me, nisi fuerit ei datū Coloss. 1. à patre meo, & qua diffunditur charitas in cordib* non* *1. an. 6. stris, vt fides per dilectionē operetur: tantum inimici Rom. 5. sunt, vt sine hac posse hominem credant facere omnia Gala. 5. diuina mandata: cum si hoc verum esset, frustra dominus dixisse videretur, Sine me nihil potestis facere. De-* *1. an. 15. nique Pelagius à fratrib* increpatus, quōd nihil tribueret adiutorio gratiæ dei ad eius mādata facienda, correptioni eorū hæcenus cessit, vt non eam libero arbitrio præponeret, sed infideli calliditate supponeret, dicens, ad hoc eam dari hominibus, vt quę facere per liberum iubentur arbitrium, facilius possint implere per gratiā. Dicēdo vtique vt facilius possint, voluit credi, etiam si difficilius, tamen posse homines sine gratia diuina facere iussu. Illam vero gratiā dei, sine qua nihil boni possumus facere, non esse dicunt nisi in libero arbitrio, quod nullis suis præcedētibus meritis ab illo accepit nostra natura, ad hoc tantum ipso adiuuante per suam legē atque doctrinam, vt discamus quæ facere & quę sperare debeamus. Non autē ad hoc per donū spiritus sancti, vt quę didicerimus esse faciēda faciamus. Ac per hoc diuinitus nobis dari sciētiam consentitur, qua ignorantia pellitur. Charitatem autem dari negat qua pie viuatur: vt scilicet cū sit dei donum sciētia quæ sine charitate inflat, nō sit dei donum ipsa charitas, quę *1. Cor. 8. vt sciētia nō inflat, ædificat. Destruunt etiā orationes quas facit Ecclesia, siue pro infidelibus & doctrinæ dei resistētibus, vt conuertātur ad deū: siue pro fidelibus, vt augeatur eis fides, & perseuerent in ea. Hęc quippe nō ab ipso accipere, sed à seipsis homines habere cōtēdūt, gratiā dei qua liberamur ab impietate dicētes secundū M iudicio Palæstino damnari metuēs, damnare cōpulsus est, sed in posterioribus suis scriptis hoc inuenitur docere. In id etiam progrediuntur, vt dicāt vitam iustorū in hoc seculo nullum omnino habere peccatū, & ex his Ecclesiam Christi in hac mortalitate perfecti, vt sit omnino sine macula & ruga, quasi non sit Christi Ecclesia, quæ in toto terrarū orbe clamat ad deum, Dimitte nobis debita nostra. Paruulos etiā negant secundū Adam carnaliter natos, contagium mortis antiq; prima natiuitate contrahere. Sic enim eos sine vilo peccati originali vinculo asserūt nasci, vt prorius nō sit quod eis oporteat secunda natiuitate dimitti: sed eos propterea baptizari, vt regeneratione adoptati admittātur ad regnum dei, de bono in melius translati, nō ista renouatione ab aliquo malo obligationis veteris absoluti. Nā etiam si non baptizentur, promittunt eis extra regnum quidem dei, sed tamen æternā & beatam quandam vitam suam. Ipsum quoque Adam dicunt etiā si non peccasset, fuisse corpore moriturum, neque mortuum merito culpę, sed conditione naturę. Obiiciūtur eis & alia nonnulla,**

Matth. 6.

A nonnulla, sed ista sunt maxime, ex quibus intelliguntur etiam illa vel cuncta, vel penē cuncta pendere. *In exemplari Gemblac. ab soluto libro de Haeresibus, adie-* *Etum erat sequens cap. ad scripto num. 89.* Timotheani, dicit filium dei verū quidem hominem ex virgine Maria natū, sed nō ita vnā reddidisse personam, vt non in vnā sit redactus natura: conflatoriu quoddā volētes fuisse interiora virginis, per q; duæ naturę, id est, deus & homo, in vnā resoluta & compacta massa, vnā dei & hominis exhibuerint formam: immutatā videlicet naturarū proprietate efficiētium coitionem. Et ad confirmandam huiusmodi impietatem, quæ deum asserit à sua versum natura, cogunt Euangelistæ testimonium dicentis: Et verbum caro factum est: quod ita interpretantur: Diuina natura in humanā versa est. O abolitionem, illi inuolabili impingentem substantiæ. Huius impietatis initium, Timotheus, apud Byzam Bithyniæ modò exulans ciuitatem, continentis & religiosę vitæ imaginem multis illudit. Nestoriani à Nestorio Episcopo patriarcha Constantinopolitano, qui cōtra fidem catholicam dogmatizare ausus est, dominum nostrum Iesum Christum hominem tantum, nec id, quod mediator dei & hominum factus est, in vtero virginis de spiritu sancto fuisse conceptū, sed postea deum homini fuisse permixtum, nec deum hominē passum sepulturnq; dicebat: euacuare contendēs omne nostrum remedium, quo verbum dei sic hominem suscipere dignatum est in vtero virginis, vt vna persona fieret dei & hominis, propterea sic singulariter & mirabiliter natus, mortuus etiam pro peccatis nostris, cum ea quæ non rapuerat solueret, deus homo à mortuis resurgens ascendit in cælum. Eutycheiani ab Eutyche quodam Constantinopolitano Ecclesię presbytero monacho exorti sunt, qui cū videretur refutare Nestoriū, in Apollinarem Manichæum quē trāhsuit, & humanitatis in Christo denegans veritatem, quicquid à verbo nostrę proprietatis receptum est, diuinæ tantummodo ascribit essentię, vt sacramentum salutis humanę, quod non nisi in vtraque substantia est, nostram in Christo naturam negando dissolueret: stultā impietate non inspiciens vniverso corpori auferri quod capiti defuisset. Ecce quā multas commemorauimus haereses, nec tamen modum tuę postulationis impleuimus. Ex quo enim Christiana religio, vt verbis tuis yar, hereditatis promissa nomē accepit, quæ haereses ortę sint, quomodo commemorare omnes potui, qui omnes nosse non potui: Quod ideo existimo, quia nullus eorum, quorum de hac re scripta legi, omnes posuit: quando quidem inueni apud alium, quās apud alium non inueni, & rursus apud istum, quās ille non posuit. Ego autem propterea plures quā ipsi posui, quia collegi ex omnibus, quās omnes apud singulos nō inueni, additis etiam his, quās ipse recolens apud vllum illorum inuenire non potui. Vnde merito credo nec me posuisse omnes, quia nec omnes qui de hac re scripserunt legere potui, neque hoc quenquā eorum video fecisse quos legi. Postremò etiā si omnes forsitan posui, quod non puto, vtrum omnes sint vtique nescio. Et ideo quod vis me loquente finiri, non saltem potest me cognoscēte comprehendere. Audiui scripsisse de haeresibus sanctum Hieronymum, sed ipsum eius opusculum nec in nostra bibliotheca inuenire potuimus, nec vnde possit accipi scimus. Quod si tu scieris, perueniat illud, & forsitan habebis melius aliquid, quā nos nostrum, quantuis nec ipsum, licet hominem doctissimum, omnes haereses arbitrer indagare

Peroratio.

potuisse. Et certè Abeloitas nostrę regionis haereticos, D quantum existimo, ille nesciuit: sic forte & alibi alios in obscurissimis locis recōditos, eiusq; noticiam ipsa locorum obscuritate fugientes. Iam verò illud quod habent tuę literę, vt omnia omnino dicam, quibus haeretici à veritate dissentiūt, etiā si omnia scirem, facere non possum: quāto minus possim qui omnia scire non possum? Sunt enim haeretici, quod fatendum est, qui singulis vel non multo amplius dogmatibus oppugnant regulā veritatis, sicut Macedoniani vel Photiniani, atque alij quicumq; ita sese habent. Illi autē, vt ita dixerim, fabulones, id est, qui fabulas vanas easdemq; longas perplexasque contexuerunt, tam multis falsis dogmatibus pleni sunt, vt ipsi quoq; illa numerare non possint, aut difficilissime possint. Nec vlli alieno vlla haeresis facillē sic innotescit vt suis, vnde nec earū quas commemorari omnia dogmata me dixisse vel didicisse profiteor. Quis enim non videat quantā res ista operā, & quā multas literas flagitet? Nec ideo tamen parum prodest, errores istos, quos huic operi intexui, lectos cognitosq; vitare. Quid enim contra ista sentiat catholica Ecclesia, quod à me dicendum putasti, superfluo queritur, cū propter hoc scire sufficiat eam cōtra ista sentire, nec aliquid horum in fidē quendam debere recipere. Quomodo autē quæ contra hæc veritas habet, asserenda ac defendenda sint, modulum operis huius excedit. Sed multū adiuuat cor fidele, nosse quid credendum non sit, etiam si disputandi facultate id refutare nō possit. Omnis itaque Christianus catholicus ista nō debet credere, sed non omnis qui ista non credit, consequenter debet se Christianum catholicum iam putare vel dicere. Possunt enim & haereses alie, quæ in hoc opere nostro commemoratæ non sunt, vel esse vel fieri, quarum aliquam quisquis tenuerit, Christianus catholicus non erit. Quid ergo faciat haereticum, deinceps requirendum est, vt cum hoc domino adiuuante vitamus, non solum ea quæ scimus, verum etiā quæ nescimus, siue quæ iam orta sunt, siue quæ adhuc oriri poterunt, haeretica venena vitemus. Huius autem sit iam voluminis finis, quem propterea vobis antequā totum hoc opus perlicerem, credidi esse mittendum, vt eum quicumque legeritis, ad id quod restat implendū (quod tam magnum esse cernitis) me orationibus adiuuetis. Finis Catalogi.

De quinque Haeresibus oratio.

QVIINTOR sum fateor, nō necessitate cogētē, Cap. 1. sed (quod est vehemētius) charitate. Ad compellendum non potest esse molestus exactor, quando ad reddendum deuotus est debitor. Sed vt impleā quod promisi, adiuuate me sanctis orationibus vestris, vt deus omnipotens det gratiā sermonibus meis, vt satisfaciā piis mētibus, & auribus vestris. Si meminisse dignamini, qui in tepore affuistis, quinq; hostiū genera esse diximus: contra quæ expugnanda inducias postulauimus, vt necessaria arma preparare possemus. Promissus dies illuxit, nos quoq; impigre ad certamen domino adiuuante processimus. Adiutoriu nostrum à domino, qui fecit cœlū & terram. Donabit certanti victoriam, qui certandi dedit audaciam. Non nos hostium turba, non nos bellantium reuocet forma, non quasi vitrea fulgentia terreat arma. Goliam magnum, robustum, armis terribilem, ingentiq; turba munitum, David solus, puer, paruus, atq; inermis vno lapidis ictu si fulmen prostrauit, totaq; Allophylorum castra turbauit atque fugauit. Quid autem aliud petra contra Goliam manu ter-

reat ar- G David missa, nisi Christum contra diabolum ex semine **matura.** David venturum significavit: Aggrediamur iam, & errorum, quae diximus quinque genera proponamus. **Pagani.** Pagani dicunt, Quid est quod nos exhorretis atque abiicitis tanquam multos colentes deos? Ecce & vos deum, quem praedicatis colendum, filium habere dicitis, & sine alterius commixtione sexus natum esse confingitis. Iudei dicunt, Quomodo vnum colitis deum, quando & hominem quem patres nostri crucifixerunt dominum dicentes, hominibus extorquetis, ut tanquam filium dei vobiscum venerentur & colant. **Manich.** Manichaei dicunt phantasma esse, quod dicitur deum Iesum Christum foemineo potuisse nasci ex vtero. Non enim dignum est, inquit, ut tanta maiestas per sordes & squalores foeminae transisset credatur. **Sabelliani,** iidem Patripassiani, dicunt, vnus est deus pater & filius, quoniam qui pater, ipse est filius: Nam si aliter dixerimus, dicemur multicolae. **Arriani.** Arrius est pater, alius est filius, sed minor est filius: Quomodo enim fieri potest, ut genitori genitus existat aequalis? **Fiducia aduersus haereticos. Cap. II.** **H Ephes. 5.** Ecce sunt errorum propositae quaestiones, quasi hostium compositae acies. Contra istas acies pestiferas, sanctissimi fratres, sumite arma dei, ut possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare. Accingimini lumbos in veritate, nemo trepidet, nemo formidet: est lorica iustitiae, est scutum fidei, in quo sagitta malignorum ignita excipiantur & extinguantur. Est galea salutis, est gladius spiritus, quod est verbum dei. Quisquis fidelium Christi militum his fuerit armis munitus, non cuiusquam formidabit personam, non terrore corporis a certamine reuocabitur. Eia fratres certamen in promptu est, seruet opus, vrget aduersarius, spicula parat, iacere tentat, nemo expanseat. Fratres, plures sunt nobiscum quam cum illis. Nobiscum est Moyses ille magnus amicus dei, qui ut hostem vinceret praerantem, manus ad caelum extendit, iam tunc figuram crucis Christi ostendens, ipse diuino imperio, tumentis ponti volentes flexuosus sinibus vndas, vno ictu virga percussit, & traiciens populum, aridos interim vertit in campos. Nobiscum est Iesus post Moysen populi dux Israelitici, fortissimus praeliator, cuius etiam nomen indicat saluatorem: ipse potentia sui & diuina fiducia, diem sui cursus metas ne perageret statuit, & nocti ne accederet imperauit. Ipse captiuum reges non singillatim, sed gregatim superauit, captiuauit, humiliavit & occidit. Nobiscum est **I** David manu fortis, quid dicam? Seruus dei, electus dei, amicus dei, parens dei: nouerat & bene nouerat, non solum parcere subiectis & debellare superbos, verum etiam virtutes ostendere & patientiam custodire. Ipse inimicos suos cum persequeretur non perniciosus, & cum vinceret non extitit impius. Nobiscum sunt alij atque alij sancti viri, qui omnia futura prauidere & praedixerunt. Non est ergo quod nos terreat. Tantum expectate, audite & orate, intentior & auctior circa me vestra sit oratio. Non diutius immoremur, iam quae proposuimus prosequamur. **Quid dicis Pagane? Deus,** inquis, si delectatus est filio, indiguit coniugio: si horruit coniugium, solus est sine filio. Quid enim poterat inueniri simile deo, quod coniungeretur deo, & pareret filium deo? Deinde si ut dicitis, habet deus filium, iam non vnus colitis deum. Quid agimus? Ab Allophylo telum missum excepimus, quid remittimus? Quodlibet miserimus telum, licet perueniat ad illum, nihil prodest. **Quare? Quia durus est, quia lapideus est, idola colit: & scriptum est, Similes illis fiant omnes qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. Sanctas scripturas non accipit. Quara-**

mus ergo lapidem quo percutiatur, ut percussus quassetur, quassatus comminatur, comminutus in puluerem conuertatur, conuersus in puluerem compluatur, complutus seratur, satus faciat fructum, non qui igne consumatur, sed qui in horreo recondatur. **Hermes,** qui Latine Mercurius dicitur, scripsit librum qui λόγος τέλειος appellatur, id est, verbum perfectum: magnum nomen libri huius, quia magnus est de quo scriptus est liber. Quid enim perfectius verbo, qui solus est inter mortuos liber? **Psal. 87.** Audiamus quid loquatur Mercurius de verbo perfecto, Dominus, inquit, & omnium factor deorum, secundum fecit dominum. Et post pauca ut ostenderet quid dixerit, repetiuit & dixit, Quoniam ergo hunc fecit primum & solum & vnum. Bonus autem ei visus est & plenissimus omnium bonorum. Quantum plenissimus, Ioannes Euangelista dicat, De plenitudine eius nos omnes accepimus, gratiam pro gratia. Bonus autem ei visus est, & plenissimus omnium bonorum. Et sequitur, Latatus est. Cui, vel cum quo latatus est? Dicit ipsa sapientia dei, filius dei, Ego eram cui aggradebat. Ergo latatus est, & valde dilexit tanquam vnigenitum suum. Quem primo factum dixit, postea vnigenitum appellauit. Item alio loco sic dixit, Filius benedicti dei atque bona voluntatis, cuius nomen non potest humano ore narrari. Querebas Pagane coniugem dei? Audi Mercurium, para frotem, & excipe lapis lapidem, cade ut erigaris, frangere ut confirmeris, destrudere ut adificeris, ictus lapidis non cutem diuidit frontis, non venam rumpat sanguinis, non aperiat foueam vulneris, sed signum faciat crucis. Coniugem dei quaeris? abiiciatur ex corde tuo rogo improba prauietas. Coniunx dei bona voluntas est. Quomodo autem pater sit deus, & filius deus, nec tamen duo dii, sed vnus sit deus, tecum disputare non debeo, quia nisi credideris intelligere nullatenus poteris. Et tamen filium dei deum fatetur Mercurius. Hoc lapide percussus, lapideus desinat esse sacrilegus. Audiamus quid etiam Sibylla vates eorum de eodem dicat, alium, inquit, dedit deus filiis hominum colendum. Quantum apparet, in his sententiis Mercurij & Sibyllae, Sabellius etiam iudicatur. Mercurius & pater deum dicit & filium, & Sibylla dicit deum alium. Sabellius dicit, non alium, quia eundem patrem asserit esse quem filium. Optimum valde est, si modo non ad vnum tantum, sed etiam ad quatuordecimque missus peruenire potuerit, aduersarios hoc ictu percussit. Item Sibylla dicit, Ipsum tuum cognosce deum dei filium esse. Versus iste & paganus increpat & Iudaeum. Alio loco filium dei οὐμολογόν appellat, id est, consilium vel consiliarium. Et propheta dicit, Vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, deus fortis, pater futuri seculi. Hinc Arrianus arguitur, qui cum dicit minorem dei filium, dicit aliquando deum non habuisse filium. Et si fuit sine filio, fuit sine consilio. Ecce ad quae & ad quanta pericula puocamur. Sed quia deus nunquam fuit sine consilio, etiam contradicens Arriano, nunquam pater potuit esse sine filio. **Quid agis Pagane? Aperi aures, noli esse sicut aspis surda, quae ob-** **Psal. 57.** **turatur aures ne audiat vocem incantantis. Non tibi meos autores profero, tuus est Mercurius, cui inter deos tantus honor cultusque a vobis allatus est, ut eius nomine diem domini vocaretis. Ipsum audi, ipse te conuincat, ipse expugnet, ut cum te vicerit, illi cedas, & mihi credas. Mercurius dixit, Dilxit deus vnigenitum suum. Ipse dixit, Filius benedicti dei atque bona voluntatis. Et ne de eius nomine quaedam interrogationis sustineret, secutus adiunxit, Cuius nomen non potest humano ore narrari. Quid tu Mercuri ab hominibus dicitis nomen dei filij narrari**

A narrari non posse? Ate narretur qui non homo, sed deus ab hominibus aestimaris. Loquitur autem ad filium suum dicens, Est enim quis filij inenarrabilis sermo sapientiae spiritus sanctus. Nonne hoc est, in principio erat verbum? **Ioan. 1.** Dic Hermes, sermo iste sapientiae habet matrem? Sequitur de solo deo, Dominus est omnium dominante deo mortalibus. Et quia ab hominibus idagari non potest, addit & dicit, Super homines est. Nomen filij dei narrare non possum, quia deus non sum: dicant homines quasi homines quod non sum, ego agnosco quod sum. Sermo sapientiae de solo deo est. Non ergo ibi Pagane humanum suspiceris aut fingas fuisse coniugium, de solo deo est dominus deus, & super homines est. Increpat te Sibylla dicens, Ipsum tuum cognosce dominum dei filium esse, Ipsum tuum cognosce deum: Ipsum, non alium, non Martem, non Iouem, non Mercurium, sed quem constituit Mercurius. **Quid miraris Christiane, quod talia isti de patre & filio dicant? Et daemones credunt & contremiscunt. Nempe in Euangelio transeunte domino dicunt, Nouimus quod sis filius dei, venisti ante tempus perdere nos? Vtinam quo modo daemones iudicent, sic homines agnoscerent Saluatorem. Quid dicit Iudaeus? Vnus est nobis deus pater, ipsum, non alium nouimus. Illi vero quem dicitis Christum, patres nostri non deum, sed hominem occiderunt. Nempe hoc est quod dixi, Vtinam quo modo daemones iudicent, sic homines agnoscerent Saluatorem. Ecce daemones viderunt & occiderunt. Daemones confessi sunt, homines persecuti sunt. Quae infelicitas & quanta miseria, impari etiam daemones iueniri? Item homines credunt, daemones pereunt: homines saluantur, daemones puniuntur. Sed haec immutatio est dexteram excelsum, non praesumptio hominis de suis viribus confidentis. Contra istum Iudaeum non laboro, pugnet contra illum codex sui, pugnet lex & propheta: & aut victus & humiliatus saluabitur, aut superbus & pertinax punietur. Dixit dominus ad Moysen, Ecce ego mitto angelum meum qui praecedat tui, & custodiat in via, & introducat in locum quem parauit. Obserua eum, & audi vocem eius, nec contemnendum putes. Audisti angelum, agnosce dominum, nec contemnendum esse putes. **Quare? Quia non remittit cum peccaueris, & est nomen meum in illo. Quis est ille tam magnus, cui deus & potestate sua dedit & nomen? Dominus virtutum, ipse est rex gloria. Et vnde probamus, quod cum dicitur angelus, debeat intelligi deus? In libro qui appellatur Genesis, Venerunt, inquit, duo angeli Sodomam vespere, sedente Loth pro foribus ciuitatis: quos cum vidisset, surrexit, & iuit obuiam eis. Quid plura? Suscepit, & obsecutus est eis tanquam peregrinis. Consuetudine hospitalitatis liberatus est a periculo ciuitatis, & temporale euasit incendiū, & aeternum consecutus est praemium. Discite Christiani, sine discretionem hospites suscipere, ne forte cui domum claueritis, cui humanitatem negaueritis, ipse sit Christus. Non amplius euagemur a proposita actione. Angeli venerunt ad Loth & dixerunt. Videte & aduertite, quia angeli loqui dicuntur. Quid dixerunt angeli? Salua animam tuam, noli respicere post tergum. Hoc scriptum est in Euangelio, Quia nemo ponens manum super aratrum, & tergo respiciens, aptus est regno dei. Neque stes in omni circa regione terrenis non inhareas voluptatibus, sed in monte salutem te fac. Spes tua deus sit, ne & tu simul pereas cum Sodomitis. Dixitque Loth ad eos. Videte hominem videntem, non cecum, sicut Iudaeum & Sabellianum: non lippientem, sicut Arrianum: sed oculos sanos habentem, sicut catholici Christiani. Et angelos vidit, & dominum intellexit. Quid dixit angelis?****

Dixitque Loth ad eos, Domine mi quia inuenit seruus D tu gratiam ante te, & magnificasti misericordiam tuam, quam fecisti mecum, ut saluares animam meam. Magna res, cum volo Iudeum ferire, Moyses fortissimus vir hasta verbi sui vibrauit, & misit, factum est ut per Iudaeum ad Sabellianum transiret, Arrianumque percuteret. Quid agis Loth sancte? Angelos vides, non vnus, sed duos, & dicitis, Domine mi. Ad vnum verbum facis, vnum precaris, & non metuis ne alteri iniuriam facere videaris? Absit. Recedite [Iudei, recedite Sabelliani quia non videtis: recedite] Arriani quia paru videtis. Ego video, quod video: & quia video] nec contemno, nec erro. Duos video, equales video. Vnum rogo, nulli iniuriam facio: quia patrem & filium non diuido. Nam ut intelligatis me non falli, cum duos tanquam vnum deprecor, videte vtrum duo, an vnus respondeat. Precibus petiit, ut in modica ciuitate & proxima refugium haberet & viueret. Respondetur ei. Videamus quot sunt qui respondent. Verba libri subsequuntur, Dixitque ad eum. Quasi responsio singularis est. Adhuc sequere, videamus. Ecce etiam in hoc suscipere preces tuas ut non subuertam urbem pro qua locutus es. Festina ergo, & salua ibi: quia non poteris facere quicquam, donec ingrediaris illuc. Vides Iudae, & dicit Angelum, & esse eum? Audis Arriane duos patrem & filium dicentem, nec tamen eundem patrem quem filium] propter Sabellianos: sed patrem & filium. Audis quid dictum est? Suscepi preces tuas. Audis quid dicit? Non subuertam urbem. Audis, Non poteris facere quicquam? Ergo Iudaeus [legat] angelum, intelligat deum: Sabellianus legat duos venisse, Arrianus legat vnum respondisse: & non contemnat, sed errorem fugiat, ne ad ignem aeternum perueniant. Sed ut plenius ostendamus dictum angelum debere intelligi deum, huilectionis sequentia recitemus. Igitur, inquit, dominus pluit super Sodomam & Gomorram sulphur & ignem a domino de caelo. Quid est dominus a domino, nisi filius a patre? Sicut & alio loco, Dixit dominus domino meo: id est, pater filio suo, sede a dextris meis. Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Item in Exodo, Apparuit, inquit, Moysi angelus domini in flamma ignis de rubo, & vidit quoniam rubus ardebat igni, rubus autem non cremabatur. Et dixit Moyses, Vadam & videbo hoc grande visum, quare non crematur rubus. Cum vidisset autem dominus quia accedit videre, vocauit eum dominus de rubo. Ecce angelus ipse dominus. Et sequitur quod dicit, Moyses, Moyses. Et ille dixit, Quid est domine? Ait illi dominus: Ne accesseris huc, nisi solueris calciameta de pedibus tuis, locus enim in quo stas, terra sancta est. Adhuc audi quid dixerit ei: Ego sum deus patrum tuorum: deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob. Et ideo Iudaeus sic legat Iacobum, ut intelligat dominum, & timeat deum. Sabellianus sic confiteatur patrem, ut non neget filium, [Arrianus sic confiteatur patrem, ut non minuat filium.] Iesus etiam Naue, sicut liber dicit qui eius nomine conscriptus est, cum contra hostes dimicaret, in ipso constitutus pro cinctu, vidit virum stantem contra se, & euaginatam tenentem gladium, perrexitque ad eum, & ait, Nostrer es, an aduersariorum? Qui respondit, Nequaquam, sed sum princeps exercitus domini, & nunc adueni. Cecidit autem Iesus pronus in terram, & adorauit. Et nunc sequere Iudae ducem tuum. Videt, interrogat, & adorat. Visio communionem habet: videtur enim & quod agnoscitur, & quod non cognoscitur. Ergo visio communionem habet, interrogatio ignorantiam, adoratio fidem. quem vidit hominem. Quis est homo iste? Ipse est cuius contra inimicas gentes praenunciabatur, desiderabatur,

Expectabatur aduentus. [Et homo est, inquit, & quis cognoscat eum?] Quis est iste princeps exercitus domini? Nonne ipse est, qui in Euāgelio interrogatus quis esset, respōdit, Principiū, qui & loquit vobis: Quid turbatis? *1. an. 8.* Iesū Naue: Quare fremuerunt gētes, & populi meditati sunt inania, aduersus dñm, & aduersus Christum eius: Vides armatū, noli metueri: nō cōtra te venio, sed pro te: quia non sum missus nisi ad oves perditas domus Israhēl. Quid est Iesū quod vides, interrogas & adoras? Audi, Hominem video, interrogo quem video, audio nō quem video: adoro non quod video, sed quod credo. *Roma. 10.* Quia fides ex auditu, auditus autē per verbum Christi. *† dei.* Quid ergo queris? Aduerte & sequere, Homine video, sed prae filiis hominū est qđ intelligo. Nescio quid mihi coruscet, & [tāquā] de latebris fulgidū [aliquid] spēdet. Vado ad eum quia venit ad me, scrutabor quod vi deo: hoc grande visum quod video, [& homo est,] & non est homo, imō & homo est, propter Manichæū: & plusquā homo est, propter Iudeū. Perge Iesū me, dux meus perge. Quare, nisi quia cū tu me inquis, me acquiris: Ecce venio, homine inuenio: intrus nescio quid intelligo, obscurum est, nondum video, testa est facies Moysi velamine, impedit aciem, latet veritas. Non cognosco quid sit, opus est interrogatio. Dic tu homo, Noster es, an aduersariorū? Si aduersariorū es, & homo es, & inimicus es: si noster es, & homo es, & Saluator es. Post me venit, sed ante me factus est. Si Iesū es, & Saluator es, [interrogat Iesū Iesū.] Interrogat priorē posterior, sed tamen minor maiorē: interroget deficientes crescentes: figura interroget veritate, [imō figura intelligat veritatem,] vt luceat dies, & remoueat tenebrę temporales. Ecce venio, scio spiritus carnem & ossa non habet, [inquirō, palpo carnem: quero, itueor armatū.] Adhuc latet mysteriū. Interrogo virū, audio verbum. [reduo verbum,] remoueo velum, adoro deum. In eo quod Iesū vidit, nec cognoscat, furiosam gentē Iudeorū significabat: quā si vidēs cognouisset, nunquā dominū glorię crucifixisset. In eo autē quod audiēdo credidit & adorauit Iesū, significabat populū de quo scriptum est, Populus quē nō cognoui, seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi. Audi adhuc, Querebas deum genuisse filium, audi quid dicit pater per Esaiā Prophetā, Nunquid ergo, qui alios parere facio, ipse nō parā dicit dominū? Ergo ego, qui generationis ceteris tribui, nunquid sterilis remanebo, dicit dñs deus tuus: Cui dicitū est, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quid me stimulas Ariane, & rides cum audis, hodie? Apud deum nunquā crassius, nunquā hesternus dies est, [sed semper hodie: nō mēsum circulis soluitur annus,] nō succedentibus ac decedentibus transigitur mensis diebus, *† al. momen* tū horā mutantur, nō variātūr tēpora vel momenta, *† 12. vbi dies* vbi deus est: nec termino includitur, nec initio inchoatur. Audi adhuc Iudeus quid per Prophetā dicat dominus, audiat Arrianus: audiat & omnes qui filium dei aut nō esse, aut esse minorē dicunt, Ego, inquit, deus, & nō est alius. Et quid de filio domine, si tu solus es deus? Audi adhuc, quid festinas? In memetipso iuravi. Vbi est iuratio, nulla est dubitatio. In memetipso iuravi. Egredietur de ore meo iustitię verbum. Ecce habes filium, Egredietur de ore meo iustitię verbum, & nō reuertetur. Quid est nō reuertetur? Ne Sabellian⁹ dicat, Ipse est pater qui filius. Egredissim verbum nō reuertetur: quia pater, pater est: filius, filius est. Sileat aliquatū hēreticorum loquacitas, nullā habentes verecundiā, impleant dñi sententiā, & filio dei aut nullus aduersabitur: aut qui

aduersus extiterit, confundetur. Egredietur, inquit, de ore meo iustitię verbum, & nō reuertetur: quia mihi curuabitur omne genu, & per me iurabitur omnis lingua *† gen. & cōstituitur.* deo. Et filius quid? Audi ergo domine dicit, Mē sunt summa iustitię & imperiū. Age ergo. Et quid postea? *Esai. 45.* Ad eum veniet, & confundetur omnes qui repugnant ei. Ite nunc omnes Pagani, hēretici, Iudæi, aduersamini & repugnatē filio dei. Ad eū venietis, & confundemini omnes qui repugnatis ei. Nō parua de filio dei secundū diuinitatē locuti sumus, & resistentibus squantū potuimus aduersariis nō pepercimus. Nunc volo ad eius incarnationem accedere, & Manichæus insitit improbus. *† obfistit im* Quare? Quia dei filiū nō vult dici etiā hominis filiū. Et *† perus.* vbi est quod scriptū est, Rorate cœli desuper, & nubes pluāt iustū: aperiatū terra, & germinet Saluatorē, & iustitia oriatur simul, ego dominus creauī eū: Item, Ecce paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis: & factus est principatus eius sup humerū eius: & vocabitur nomē eius admirabilis, cōsiliarius, deus fortis, pater filii seculi, princeps pacis. Item, Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filiū, & vocabitur nomē eius Emanuel. Dicit aliquis, Cum Manichæo certare disposueras, non cum Iudæo. Contra Manichæum noua tela sunt necessaria, nō antiqua: quia nouū, nō vetus accepit testamentum. Sed mihi, qui cōtra vtrosq; suscepti certamen, vndiq; arma sunt necessaria: maxime, quia ista noua ex vteribus fabricata sunt: ergo nec illa abiicienda, & ista portāda sunt. Diuersis enim telis diuersi cōciduntur aduersarij. Ordo itaq; iste seruāndus est, vt loquens de Euāgelio, non sileā de Prophetis. Sed ego, inquit Manichæus, nec Moysē accipio, nec Prophetas. Quid ais de Paulo Apostolo, qui in exordio Epistolę suę ad Romanos scribens, ait, Paulus seruus Iesū Christi vocatus Apostolus, segregatus in Euāgelio dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundū carnem? Audis, quia Euāgelium [per Apostolos] nō exhiberetur, nisi per Prophetas antea pmitteretur: Audis, quia dei filius secundum diuinitatem factus est filius hominis secundum carnem: Quid est enim, in quo Prophetę contrarij sunt Euāgelio? Dixit enim Propheta: Rorate cœli desuper, & nubes pluāt iustū. Veniat angelus, & prędicet verbum, aperiatū terra, audiat Maria, & germinet Saluatorem, pariat Iesum. Propheta dixit, Ecce virgo in vtero concipiet, & pariet filiū: & vocabitur nomen eius Emanuel. Hoc etiam Euāgelista cum diceret, secutus est, & exposuit dicens, Nobiscum deus. Frustra Manichæe conaris aduersari Prophetis. Ecce Apostolus dicit, De filio suo qui factus est ei de semine Dauid secundum carnem. Quod Prophetę pręuiderunt & prędixerunt, hoc Apostoli viderunt & prędicauerunt: qui erat, factus est. Quid erat? quid factus est? Deus erat, homo factus est: Iesuscepit humanitatem, nō amisit diuinitatem: factus humilis, mansit sublimis: natus est homo, nō destitit esse deus: natus est paruulus, latens magnus: qui libenter amplectitur deū natum, nō horreat virginis partū. Dicit tibi de⁹ creator hominis, filius hominis, Quid est quod te permouet in mea natiuitate? Non sum libidinis cōceptus cupiditate. Ego matrem, de qua nascerer, feci: ego viam meo itinere pręparauī atque mūdauī. Hanc quam despicias Manichæe, mater est mea, sed manu fabricata est mea. Si potui inquinari cum eā facere, potui [in illa] inquinari cum ex ea nascerer. Sicut transitu meo illius non est corrupta virginitas, sic & mea non est ibi maculata maiestas. Si Solis

A Solis radius cloacarum sorditiem desiccare nouit, eis inquinari nō nouit: quanto magis splendor lucis æternæ, in quo nihil inquinamenti incurrit, quocunq; radiauerit, mundare potest, [ipse pollui nō potest?] Stulte, vnde sordes in virgine matre, vbi nō est concubitus cum homine matre? Vnde sordes in ea, quæ nec concipiendo libidinē, nec pariendo est perpessa dolor? Vnde sordes in domo, ad quam nullus hospes, † accesserit? Solus ad eam dominus & fabricator eius venit, vestem quam non habebat, induit: eamq; sicut inuenit, clausam relinquit. Sicut ille natus est solus iter mortuos liber: sic istius ex qua natus est, matris pudor, solus est integer. Eua inobediens meruit pœnam, Maria obediendo cōsecuta est gratiam. Illa gustando prohibitū, maledicta: hæc credens angelo, est benedicta. Illa nobis mortem cōtulit, hæc virgo vitā nobis peperit. Quid agis Manichæe? Christianum premis, non Christum defendis. Taceat immunda vanitas, quia munda nata est diuinitas. *† habitator.* Vellem adhuc Manichæum persequi, sed in festum patrii Arrianum, qui confidit in virtute sua, & in abundantia diuitiarum suarum gloriatur. Nam quidem cum aliis responderemus, nec ipsi tacuimus. Sed iā nunc seruatū ipsius ordinis modo, videamus quæ spicula iaciat. *† al. mundo* Nullus terreat persona potentis, omnis caro fœnū. *† nata est* Vides quotidiē fœnū crescere, vides florere, quid expectas? Tales fructus deserta germinat terra. Agricolas non accuso, sed quæro. Vbi mihi estis o boni agricolæ? *† al. mundo* Quid agitis? Quare vacatis? Videtis quo malo ista plena sit terra? Hinc spinæ, hinc tribuli, hinc fœnū surgit. *† bona.* Spinās incēdit, tribulos eradicate, fœnū secate, noua femina spargite, non terreat hyems: & si abundat iniquitas, vestra tamē ferueat charitas. Seruite hyeme, quod metatis estate. Sed quibus dico? Vbi estis fontes lachrymarum? Quibus agricolis loquor? Alij sunt mortui, alij fugati: terra tradita est in manu impij, tribulatio & necessitas inuenerunt nos domine. Da nobis auxiliū de tribulatione, vt salus hominis non sit vana, sed vera. *† angustia.* Quid dicis Arriane? Interrogati quæ respōdeas. Nolo despicias paruulum, non te grandis forma iuuabit, nō magna protegent arma, vnus lapidis ictus frontem penetret galeatā. Dic mihi ergo quod te interrogo, Credis in deum patrē omnipotentem? Credo, inquis. Credis in filium eius Iesum Christum deum & dominum nostrū? Credo, inquis. Credis deum & hominē Iesum Christum cōceptū de spiritu sancto, natum ex virgine Maria? Credo, inquis. Bene facis. Adhuc interrogo, Sicut pater deus est, ita & filius deus est: ita alius est pater, alius filius? Et maxime. Aequalis est patri filius? Aequalis, inquis. Quid restat? Ecce ad omnia quæ interrogauī respondit. In eo quod credere se dicit deum patrem & deum filium, cōtrarius est mecum Pagano. In eo quod Christum deum & hominē conceptū de spiritu sancto, natum ex virgine Maria, mecum est contra Iudæū & Manichæum. In eo quod credit alium esse patrem, alium filium, mecum est contra Sabellianū. Age si mecum est in omnibus, quare litigamus? Si vna nobis est hēreditas, simul possideamus, [fratres sumus,] [Ecce quā bonum, & quā iocundum habitare fratres in vnum. Si bonum & iocundum est habitare fratres in vnum, quæ est noua fabrica ante murum?] Simul ad custodiam nostrā hēreditatis vigilemus. Ecce enim hēreditas nostrā pręclara [est nobis.] Habemus inuidios, habemus inimicos. Ipsi possidere volūt, non nobiscū, sed contra nos. Nemo sibi usurpet aliquid, hēreditas ista sic est nobis dimissa, vt inuisa possideatur, nō partibus dissipetur. *† verbū e-* *† var, caro f-* *† sus est.* Tomus sextus.

Simul colligamus, ne diuidendō perdamus. Paupertas D sollicitū me fecit, rogo te noli foras præter me colligere: ne incipiamus spargere. Qui enim mecum nō colligit, spargit. Quasi oblitus sum cum quo agebā: sed nō sum oblitus, interrogo Arrianum: quæ desidero esse catholicū Christianū. Dicit aliquis, Ad omnia quæ voluisti respondit, in respōsionibus illius nihil inuenitur aduersum. Quid amplius queris? Expecta frater, noli facile iudicare, habeo adhuc quod interrogem: noli cito te illi committere. respōsio claret, virtus latet. Quid dixisti? Aequalis est patri filius? Aequalis, inquis. Etiam modo vigila, modo manifestabitur quod latebat. Quomodo dicis equalem patri filium? Operatione, an origine? Potestate, an æternitate? An forte in vtroque? Absit, inquis. Operatione & potestate aequalis est, nō æternitate: quomodo enim fieri potest, vt vnigenitus sit aequalis ingenito? En adest ille qui mecum quasi cohæres ambulabat, dolus apparuit qui latebat. Mecū possidere putabatur, vult diuidere, sed nō pmitto. Profus resisto, [leges habet] vt testatoris volūtati in omnibus pareatur. Si quis cōtra voluntatē testatoris facere voluerit, careat hēreditate. Sed nō silent leges inter arma. Ad hoc profus laboratur, ad hoc pugnatur, vt legibus seruiatur. Testamentum profero, verba testatoris recito: si est quod diuidatur; ibi venio: si nō est quod diuidatur de ipso testamento, ibi resisto. Audi quid habet testamentum. Patre meo do vobis, pacē relinquo vobis. Hæc est hēreditas, & quis est ipse saluator? Lege testamentum, & inuenies. Cū Propheta de domino loqueretur, ait, Magnificabitur vsq; ad terminos orbis terræ, & erit ipse pax. Gloria in excelsis deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis, nō diuisoribus sanctæ vnitatis [sed hominibus bonæ volūtatis.] Ipse est hēreditas, ipse testator, ipsum queris diuidere. Quid partiris vnum? Si vnum diuiseris, itegrum nihil habebis. O Arriane hēresis, o crudelis & impia. Meretrix [iudicāte Salomone] nō vnum viuū, ne vnde cunq; cōceptum, iamq; partum perderet, nō permisit diuidi filium suum, & tu diuidis dominum deum tuum? Illa & si meretrix, tamē pia, quia mater: tu autē & meretrix & impia, non vt mater; quod pariter, præfocas: quod non paris, congregas. Quo modo alienum lactas, quæ tuum necas? Viscera tua duruerunt, illius tremuerunt. Quid dixit? Date illi puerum, ne diuidatis eū: filius enim meus est. Sed melius apud illā integrum gaudeo viuū, quā diuisum luceā mortuū. Filius meus est, inquit: sed quō modo mater puerū, si vitā quam non confero, affero: volo illius crudelis a paruulo auferre vbera, sed magis cogor iudicij timere macherā. Date illi filium meum, meus est natus: sed migret ad illā totus, apud me maneat affectus. Date illi puerū totum, verū tamē nō auferatur vita membrorū, non diuidatur itegritas, mihi nō eripitur pietas. Quid dixit? Date illi puerū, nolite diuidere eum. Ecce ego dico, totū posside, & noli diuidere hēreditatē. † Non inquit, sed si vis habere pacē, sine præiudicio diuide hēreditatē. Et quo modo habeo diuidere, Pater maior est, filius minor? O partes, o iustitia, o æqualitas. Vna pars maior est, alia minor. Non consentio, non facio partē, quia non diuido pacem. Si enim facta fuerit pax, iam non erit pax. Sed quo modo apud te pax illibata esse potest, apud quem fides itegra non est? Quare? Quia in eum non vis possidere, & pacem vis dimittere, hēreditatē non potes obtinere. Postremo si mōre tuo nō parcis, sed perfidia studes, vade interpella iudicem, videamus quid tibi diciturus est: Habes iudicem ordi-

Gnarium, nolo mihi adducas ex diuersis partibus alias atque alias potestates. Non mihi armiger, sed legifer necessarius est. Et vbi, inquis, istum inuenio: Vbi autem eum non inuenies: Audi Prophetam dicentem, Dominus iudex noster, dominus legifer noster. Nec contemnendum iudicem putes, audi quid sequitur, Dominus rex noster, dominus ipse saluabit nos. Ecce habes iudicem. Si parum est, & rex noster ante te est. Sic est in celo, vt non deserat terram. Caelum, inquit, & terram ego impleo. Vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Nobiscum est, & cum patre est: quia nec patrem dimisit, cum ad nos descendit: nec nos deseruit, cum ad patrem ascendit. Ipsum interpella, ipsi dic: Domine, dic fratri meo vt diuidat mecum hereditatem. Audi responsum diuinum, audi iudicem iustum: audi pacem, fugientem litem, quid ait? Amice, quis me constituit iudicem aut diuiforem inter vos? Vis diuidere pacem: & quaris adire iudicem pacem: Iudex tuus nolo esse, Ego pax sum, litigare non noui: consentientibus absideo, litigantes fugio. Si tu cum es inimicus patri meo, reconciliaris te per me, quo modo ergo a patre meo separabis me? Ego cum es longus, veni vt reducerem te: cum inter montes & sylvas errares, quae sunt inter lapides & ligna inueni te: in lapidibus offendebas, ipsis adharebas, quia ligna & lapides adorabas. Et ne luporum ferarumque: audio ore laniareris, collegi te, humeris meis portavi te, patri meo reddidi te, laboravi, sudavi, caput meum spinis supposui, manus meas clauis obieci, lancea latus meum aperuit: quantis non dicam iniuriis, sed & asperitatibus laceratus sum, sanguinem meum fudi, animam meam posui, vt mihi coniungerer te, & tu diuidis me? Audi quid respondeatur discipulo, qui filium nouerat, & patrem querebat. Ait Philippus domino, Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Nunquid non & ipse filium separabat a patre? Iam te, inquit, nouimus, sed patrem tuum non nouimus. Et quid vis? Ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Et dominus ad eum, Si velis & tu Arriane, audire, cum Apostolo errasti, redi cum Apostolo. Sit illi oburgatio etiam tua curatio. Quid ait dominus? Tanto tempore, inquit, vobiscum sum, & non cognouistis me: Philippe, [qui videt me, videt & patrem:] ego veni patri meo te applicare, & tu noli me separare. Quid quaris quasi alterum praeter me? Qui me videt, videt & patrem: tanta in nobis est vnitas, tanta similitudo, tanta charitas, vt ego in patre sum, & pater in me. Sentio Sabelliane quid mulsitas, aut i Arriano me concludere, aut ab Arriano auocare festinas. Sed in nomine patris & filii & spiritus sancti: non trium, sed vnus dei: cum illi respondeo, te non praetereo. Quid dixit dominus? Qui me videt, videt & patrem. Nunquid dixit, [Qui videt me, videt patrem:] Ego sum filius [simul] & pater: Sed dixit, Ego in patre, & pater in me: qui me videt, videt & patrem. Vnius substantia: qui dicit, & patrem discernit & filium: tenet demonstrat nec patrem habere, nec filium. Dic mihi Arriane, Patrem dicis deum? Et maxime. Quid filium? Ipsum quoque deum profiteor. Bene agnoscis, quia cum praenunciaretur in carne venturus, de ipso Propheta dixit, Dicite, Pusillanimes, confortamini: nolite timere, ecce deus noster vltionem adducet retributionis, deus ipse veniet & saluabit nos. Agnosce in eo quod te agnoscere dicis, si Propheta non aduersariis. Quid ergo dicis de patre? Deus est. Quid filius? Deus est. Coaeternus est patri filius: Non. Ergo, erat tempus, quando non erat filius, secundum te. Si erat tempus, quando non erat filius, ergo fuit tempus quod non fecit

filium. Si fuit tempus quod non fecit filium, non omnia per ipsum facta sunt: iam enim erat tempus, quando non erat filius. Si erat tempus quando non erat filius, Ioannes Euangelista non debuerat dicere, In principio erat verbum: sed, In principio erat tempus. Ioannes dicit, Omnia per ipsum facta sunt: & Arrianus contradicit. Dic Arriane, Vnde scis quia erat tempus, quando non erat filius? An forte dicturus es, Et Ioannes vnde scit, quia in principio erat verbum? Quia super pectus domini discumbabat, & inde hauriebat quod in conuiuio Christi bibebat, quia in principio erat verbum. Tamen dic mihi, Quando in principio erat verbum, vel quando Ioannes super pectus domini recubebat, & a verbo domini discerebat quia verbum erat in principio, & verbum deus erat, Arrius vbi erat? Nescio si audes dicere, ibi erat. Notum est enim, & legitur quo tempore natus est, meritoque sit damnatus. Notum est etiam quo modo vixerit, quo modo mortuus fuerit: & ideo non audes dicere de Arrio, sicut de verbo, & fuit, & est: quia nec tunc fuit Arrius, nec modo est. Sed vt in omnibus excludatur Arrianus, audi quid per Salomonem dicitur, Dominus fecit regiones & fines inhabitabiles sub caelo. Cum pararet caelum, aderam illi. & post pauca, Eram ego apud illum cuncta dispones. Ego eram quando faciebat fortia fundamenta terrae. Ego eram cum aggaudebat. Sed dicis, de tempore agitur, vtrum fuerit filius antequam esset tempus? Audi ipsum per Prophetam dicentem, Ex tempore. Ex tempore, inquit. Quid est ex tempore? Nunquid ex quo esse tempus coepit? Non sic impie Arriane, non sic: sed ex tempore antequam fieret tempus, ibi erat. Quare iam, quando non erat, [qui ante tempora erat:] In principio erat verbum. Melius & Graeci dicunt λόγος. Logos quippe verbum significat & rationem. Vides ergo quia semper erat, de quo tu audes dicere, non erat. Aut si dicis deum aliquando sine verbo, aut sine ratione fuisse, iam non filio tantum, sed & patri aduersarius eris. Ego, inquit, ex ore altissimi prodij. Quis dicit? Verbum. [Et verbum hoc quod est? Ioannes dicit, Deus erat verbum.] Et verbum ergo, & cuius erat verbum, non duo, sed vnus sunt. Non, inquis, quia verbum posterius est eo cuius est verbum: vnde apparet filium [patrem] esse minore. Negas itaque filium [dei] esse deum? Non nego, inquis, & patrem deum dico, & filium deum: sed patrem maiorem, filium minorem. Quando pater maior, filius minor? Dic mihi, quia video te calculari velle: aeternitatem: quot annis praecedit deus pater filium suum? Vbi die natiuitatis filij dei legisti? Filij dei dico, non dico filij dei & hominis. Vbi ergo diem natiuitatis [ipsum] ex patre legisti? Cum quo Mathematico creationis siderum constellatione questisti, atque tractasti: Quae tempora, quas horas, quae momenta, quos numeros, quas minutas momentorum natiuitatis illius, qui ea tunc condidit, collegisti? Quiescat ergo haeretica, non religio, sed superstitio: de Christi initio deficit calculatio: quia cum auditur sine initio aeternitas, nulla ibi quaeritur aetas, si pater deus, & filius deus, Pater maior, filius minor: iam non vnus deus, sed duo dii. [Si duo dii sunt,] quid est ergo quod dicit dominus per Prophetam, Ante me non est formator deus, & post me non erit? Quid dicis Arriane? Cui istas deputas voces? Si patris sunt, dicendo, Ante me non est formator deus, & post me non est alius: tunc aut ipse pater non erit, aut filius non erit deus. Si enim hoc diceret, Ante me non est formator deus: nec adderet, post me non erit: liberum tibi erat haec verba patri tantummodo applicare,

applicare. Cum autem sequitur & dicit, Post me non erit: secundum te, vt dixi, & se patrem & filium negat deum. Item si filij sunt haec verba, patrem suum & deum negat & patrem. Si enim non diceret, Ante me non est formator deus, sed tantum diceret, post me non erit: posset forsitan dici filium illud fuisse locutum. Modo autem cum dicit, Ante me non est formator deus, & post me non erit: patrem suum nec deum dicit esse, nec patrem. Item si patris sunt haec verba, quis dicit, cui dicit, Filius meus es tu, ego hodie genui te? An forte, quod absit, medacij arguedus est deus? Sed si filij verba sunt, quis dicit, cui? dicit, Pater meus vsque modo operatur? An forte & iniurius patri iudicandus est & ingratus? Sed nunquid ingrato diceretur, Postula a me, & dabo tibi gētes hereditatem tuam & possessionem tuam terminos terrae? An forte Propheta aut quid diceret nesciuit, aut fallere voluit: aut vt mitius aliquid de Propheta dicamus, finxisse credo sibi duos confabulantes, id est, patrem & filium: & patre dicente, Ante me non est formator deus, adiunxit filius dicendo, Et post me non erit. Humana sunt quae agimus, an diuina? [O scelus!] Proh dolor, parce, parce haeretica impietas. Cum tu deum non capias, nos quoque ad blasphemiam prouocas. Non hoc docet sancta Ecclesia. Pater, pater est: filius, filius est: & ille nunquam non fuit pater, & iste nunquam non fuit filius: ambo aeterni: nec coeperunt esse, nec defuerunt. Quod pater loquitur, filius loquitur, quia verbum patris est: & quod filius loquitur, pater loquitur, quia pater verbi est. Ipsum verbum dicit, Verba quae ego loquor, a me ipso non loquor. Concedite quae creatori, [quod ipse praestitit creature,] & in creatura si potestis capite creatoris. Ecce ignis & splendor duo sunt, alter ex altero est, nec sine altero alter est. Ignis pater, splendor filius. Ipse si posset, diceret, quod luceo, non a me ipso luceo, sed qui me misit, ipse mihi dedit vt luceam. Ignis enim splendor emittit. Et sicut filius de deo patre dicit, Pater mecum est: ita & splendor diceret si dicere posset, ignis mecum est. Extingue ignem, splendor nunquam parebit. Iste ergo ignis pater, & splendor filius, vnus sine coniuge pater, alius sine matre filius. Nec diuidi alter ab altero potest: & cum sit alter ex altero, initium tamen alterius esse non potest sine altero. Hoc enim posse, a creatore tributum est creaturae. Quid potest ipse creator? Accedat Paganus, accedat Sabellianus, videat Arrianus, contemplantur lucernam in ipsa videant quod in deo videre non possunt. Non facio iniuriam, si aliqua parte tanti creatoris cupiens ostendere potestatem, ignis siue lucernae afferam ante illum similitudinem. Scriptum est enim, Lucerna pedibus meis verbum tuum domine, & lumen semitis meis. Et de deo dictum est, Ignis consumens. Accedite ergo, & lucernam diligenter considerate, vestrasque fatuas tenebras remouete. Paganus intueatur, & illic siue coniugio esse patrem discat & filium, & quo modo natus est filius: & si caecus non es, ibi vide: inter ignem & splendorem quare medium. Si nullum est medium, nullum est coniugium. Noli velle scrutari medium, ne magnum patiaris incendium. Accedat Sabellianus, videat duos in vnum, ignem & splendorem. Nunquid non recte dicere potest splendor, ego in igne, & ignis in me: sicut & filius dicit, Ego in patre, & pater in me? Accedat Arrianus, videat & ipse alterum ex altero, nec tamen nasci posse alterum sine altero. Nemo eorum prior, nemo posterior. Coaui sunt pater & filius, splendor & ignis. Nec ignis sine splendore, nec splendor sine igne. Aut certe si placet mitte manum, diuide alterum ab al-

tero, ostende mihi ignem sine splendore, vel splendorem sine igne. Absit, absit, ardere tantummodo poteris, separare alterum ab altero non poteris. Sicut enim ignis & splendor alter ex altero est, vt esse alter sine altero non possit: [ita deus pater & filius deus alter ex altero est, nec esse alter sine altero potest.] Non illis ortus qui non est, sed aeternitas vna est, vna substantia. Ignis & splendor temporales sunt, pater autem & filius aeterni sunt. Sicut dico, quia pater & filius: deus dico, [quia vnus.] Dualitas in prole, vnitas in deitate. Alterum facit vnus natiuitas, sed vnum ostendit esse diuinitas. Cum dico filius, alter est: cum dico deus, vnus est. Alius est, quia filius est: aliud quidem non est, quia deus est. Erubescite Arriani. Tunicam hominis iam iudicatum in cruce pendentes carnifices Pilati non sunt ausi conscindere: & vos conamini charitatem dei in caelo sedentis, in ad deum ipsam charitatem diuidere? Sed conamini quantum potestis, conamini, vos iam in infernum ruiistis: nam illam tunicam nunquam rupistis. Item per Prophetam dominus dicit, Non est vltra absque me deus. Deus iustus & saluus non est praeter me. Hic Sabellianus exultat. Vt enim vnus eundemque patrem ostendat & filium, talibus se testimonij credit muniri. Et contra Arriani, vt probet bellium, alium esse patrem, alterum filium, alia praestitit testimonium. Quae in quibus dicant, Alter est pater, alter est filius: alter maior, alter minor: vt pater dicat filium, Dedi te in lucem gentium: & filius dicat, Pater misit me. Quantum intelligo, lucem istam gentium comprehendere non valet, atque perspicere: vnde excati, non in eam possunt ambulare, sed potius oberrare. Arrianus alius. Sabellianus alius. Quae portant, mea sunt, mihi militans ambo: contra se pugnant, sed pro me: vtinam ambo deficiant, & non alter ad alterum transeat, sed ad me properet: & ego aliquid vnde vtrique percutiantur, proferam. Tu Arriane dicis maiorem esse qui mittit, minorem perspicere qui mittitur. Interroga te & ego, Quis est maior, [qui vnde caecipræcedit, an qui praeceditur? Item quis est maior] cui prae- paratur aliquid venienti, an qui praeparat? Cui exhibetur officium, an qui exhibet? Vtrique si hominum genus interrogas, respondebit illum esse maiorem, cui praeparatur, [qui praeceditur, vel cui officium exhibetur.] Tu autem inde vis probare minorem filium, quia missus est: & ego ostendam eum qui misit, praecedere illum quem misit: nec vnum dico eorum maiorem, quia non audeo dicere vel minorem. Elaias Propheta dicit, Haec dicit dominus Christo domino meo, cuius apprehēdi dexteram, vt subiiciam ante faciem eius gētes. Ecce iam filio misso, quo modo praecursor est pater. Adhuc sequere me, et dorsa regum vertam, & aperiam coram eo ianuas, & porta non claudetur. Ecce ille qui miserat, praecursor factus est. Quis enim maior aut superior, ante minorem ianuas aperit: vel quo modo fiet nisi paululum praecesserit? Audi adhuc, Et porta, inquit, non claudetur. Quo modo? Ego quoque ante te ibo. Audis quia qui miserat, & comitatur, & praecedit: mittit, & non discedit. [parum est quia non discedit, insuper & praecedit.] Iam tu discernere qui sit maior, qui potior: ego enim nullam discretionem video, sed potius aequalitate conspicio. Filius dicit de patre, Misit me. Pater filio dicit, Ego ante te ibo. Recedat de medio discordiosae calumnias: aequalitas hoc exhibet, non disparitas. Adhuc sequere, vt clari apparet quis cui dicat, Ego ante te ibo, & gloriose terre humiliabo. Hic esto & tu Pagane. Audi quid dicat Propheta, Non mihi ego quod volui scripsi.

Isaia. 33. Hieie. 23. Math. 28. Lucae. 12. Math. 26. & 27. Ioan. 14. Ioan. 16. Ioan. 17. Ioan. 18. Deute. 4. Ioan. 14.

Psal. 2. * de quo Ioan. 5. Psal. 2. * al. Mimi- ca sunt et ioculoria que. Ioan. 14. Ioan. 16. Ioan. 17.

* al. Inter-positio vni- syllabe que dicitur & Esai. 35.

↑ creatoris. ↑ omnia. Esai. 43. ↑ non erit.

G Codex, in quo hæc scripta leguntur, in armario Iudæi habetur. Inimicus meus testis est meus, ab ipso querere aperi, lege, & crede. Dorfa, iquit, regum veram, & gloriosos terræ humiliabo. Nonne reges terræ vides, qui ante persequebantur Christianos, nunc integros esse Christianos? Nonne vides eos, qui humiliabant Ecclesiam, humiles introire in Ecclesiam? Nonne ipsos habere defensores, quos ante habuit persecutores? Ego, inquit, ante te ibo, & gloriosos terræ humiliabo. Portas æreas conteram, & vestes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros absconditos, & arcana secretorum: vt scias quia ego sum deus, qui voco nomē meum, quoniam deus Israël. Audiat Sabellianus, Deus dicit, homo dicit. [Ergo duo sunt, qui dicit, & cui dicit.] Audiat & Arrianus, Ego deus, & non est alius extra me. Diu est ex quo contra istas duas hæreses certando laboro, & penē sum fatigatus. Veni domine meus Iesu præliator fortissime, princeps exercitus domini, qui diabolum vicisti, & seculum. Apprehende arma & scutum, & exurge in adiutorium mihi. Processurus ad prælium, & virturus in mundo mundum, orauit non tantam virtutis omnipotens, sed vt nobis, propter quod venerat, humilitatis ministerium exhiberet. Et quid dixit: Pater clarifica filium tuū. Modo Arrianus maledictus dicit, Vides quia minor est, & claritatem nō habet, nisi patrē petisset: Expecta homo, quid festinas? Tu hominem vides, in qua forma non solum patrē, sed & angelis minor est. Homo patet, deus latet. Tu mihi ostēdis hominē humilem, aperi oculos, & vide deū sublimem, non angelis minore, sed patri cōqualem. Pater, inquit, filium tuum clarifica. ecce minorem. Adhuc sequere, vt & filius tuus clarificet te. ecce æqualem. Inuenimus filium agnoscentem patrem, atque orantem, eique coniunctum, non vt putabatur ingratum. videamus quid de filio dicat & pater. Assumpsit Iesum Petrus & Iacobum & Ioannem fratrem eius, Euangelij verba sunt, & duxit illos in montem excelsum seorsum, & transfiguratus est ante eos, Et respēdit facies eius sicut Sol, vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix. Et ecce apparuit illis Moyses & Helias cum eo loquētes. Qui sunt Moyses & Helias, nisi lex & Propheta? Loquebatur cum illo, quia loquuti erant de illo, ostēdebant quæ prædixerant, manifestabant quem prophetauerant. Loquebantur. Putas, quid loquebantur? Vt Iudæi conuincerentur, Pagani conuerterentur, Manichæi confunderentur, hæretici comprimerentur, catholici confirmarentur. Loquebatur lex & gratia, lenitas & asperitas, terror & mansuetudo, præceptū & adiutorium, ferramentum & medicus, vmbra & lux, præco & iudex, sententia & misericordia. Et quid postea? Respondens Petrus dixit ad Iesum, Domine, bonum est nobis hic esse. Si vis faciamus hic tria tabernacula, tibi vnū, Moysi vnum, & Heliae vnū. Quid dicis sancte Petre: Mundus parturit, & tu secretum petis? Vides tot gētes in vnum conuenisse, & tu requiem quaris? Vides tenebras mundi, & tu lumen abscondis? Nemo accendit lucernam & ponit eam sub modio, sed super candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo sunt. Ista domus totus est mundus. lucernæ accēso, verbi est incarnatio. Candelabrum autem, crucis est lignum. Lucerna in candelabro lucēs, Christus in cruce pendens. Nemo accendit lucernam & ponit eam sub modio, sed super candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo sunt. Vides tu, videamus & nos. Tenebræ sunt, non offendamus in Paganis, non erremus cum hæreticis, luceat no-

bis lucerna, doceat nos verbū in carne. Videamus quid K dicit Euangelista, videamus si admissum est consilium Petri. Adhuc, inquit, eo loquēte, ecce nubes lucida obumbravit eos, Et ecce vox de nube dicens. Omnes audiamus, nemo aures claudat. Audiant Pagani irrisores, audiant Iudæi persecutores, audiāt Manichæi phantasmatum somniores, audiāt hæretici erronei litigatores, audiant & maxime audiant etiam catholici fideles dei cultores. [Isti audiant vt instruantur, illi vt corrigantur, aut] isti audiant ne seducantur, illi vt puniantur. Quid dicit vox de nube: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene cōplacui. Vbi estis qui aduersamini filio dei? Pater dicit, Hic est filius meus: & tu dicis, nō habet filiū deus. Tu Pagane, quid stas foris & murmuras? Intra huc in scholam dei, aperi aures cordis tui, audi vocē domini tui, & discē filium dei. Quō fugietis Iudæi qui occidistis filiū dei? Quō fugietis? Vbi vos abscondetis? Qui mōtes, quæ petre super vos casura sunt? Et si in caernis petrarū vos absconderitis, inde extraham vos dicit dominus. Sed & vos venite, intrate, cōsiliū meū audite, desperare nolite, quoniam sunt reliquæ homini pacifico. Sciuistis, occidistis, sanguinem Christi sudistis, [filio dei] increduli fuistis, in periculo L positi estis. Quid facere nunc debetis, nisi vt credentes baptizemini & viuatis? Sanguinem quem sudistis, non est quod horreatis. Fusus est sanguis medici, & factus est medicamentum phreneticis. Quid dubitatis? Gustate & videte quoniā suavis est dominus. Quid tu Manichæe, quādiu phantasmata somniabis? Euigila, & vide, nubila tonant. Quid tonant? Hic est filius meus dilectus. Vide in terra hominē verū, audi de cælo deum verum. Vide in terra hominis filium, audi de cælo dei esse filiū, Vtrunq; verum esse cognosce, id est, deum & hominē, filium dei & filium hominis vnum eundemq; esse deū & hominē. Agnosce hominē, & placabis deū. Caue ne offendas in petra, ne mortis patiaris ruinam: quia quod tu somnias, vanitas est: quod de te tonat, veritas est. Audi tu Sabelliane, audi de cælo patrē, vide in terra filium, & noli dicere, idem pater qui filius. Audi & tu Arriane, & in patre & in filio noli errare, sed sequere vnitatem, & vide diuinitatem. Domine audiamus, quid dicis de filio tuo? Hic est, inquit, filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Et quid aliud? Ipsum audite. [Deo gratias. Intonuit præceptum dei, & remotum est cōsiliū Petri.] Gratias tibi deus æterna virtus, gratias tibi deus pater omnipotens, qui & filium tuū ostendisti, & mihi doctorem dedisti. Recedat Sabellianus, recedat Arrianus, recedant cætera pestes, recedat omnis iniqua doctrina. Doceat deus, non iniquus Arrius: doceat dei filius, non filij aduersarius. Dic domine meus Iesu, doce, vt discam quod doceā. Sabellianus dicit, ipse est pater qui filius. Arrianus dicit, alius est pater, alius filius: pater maior, filius minor. Aduersatur, clamat, litigat, [pugnat, turbas congregat,] contra Christum dimicat. Ille sanguinē sudat, vt redimat, iste pecuniam spargit, vt perimat: Speluncam fabricat, illic catholicum præfocat. Christianum vocat Paganum, baptizato ingerit baptismum, contra id quod scriptum est, Qui semel lotus est non indiget denuo lauari. Clamat, homo Christianus sum: quid me dicis esse quod non sum? Clamat, fidelis sum: & ille dicit, [Accipe à me pecuniā. Clamat, Redemptus sum: & ille dicit,] Accipe à me aurū. Quid das, aut quid auferis? Das pecuniam, vt auferas gratiam: [das pecuniam, vt auferas vitam:] das precii, vt auferas quod emptus sum. Quid emis ab empto? Precium meum non aurum

CENSURA.

Scribam hanc esse concisionem sue tractatum popularem, & forebatur in libris Lutetia excusis inter hominias de tēpore Pag. 338. Verum quoniam in editione Basilien. habebatur inter libros ista propemodū voluminis magnitudine, multaq; tractat aduersus Iudæos & Paganos, quæ huic ordini cōgruebant, visum est hic inserere.

CONCIO AD CATECHVMENOS, contra Iudæos, Paganos & Arrianos.

Lnter pressuras atque angustias presentis temporis, & nostræ officia scrutitatis cogimur dilectissimi nō tacere, quum potius expediat flere magis quā aliquid dicere: verum tamē ne quid minus lucrī arca dominicæ accedens, dicatur nobis, Serue nequam & piger, tu erogares pecuniam meam, Mathe. 25. & ego veniens cum vsuris exigere eam: peto charitatem vestrā, vt quæ ipse paterfamilias per nos vobis ministraverit, libet accipere dignemini. Apostoli Pauli verba sunt, Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Romæ. 13. Deponentes ergo opera tenebrarum, induite arma lucis. Expulsa itaque noctis caligine, effugatisq; tenebris peccatorū, radius veri luminis fulgeat in cordibus vestris. Exigit enim à nobis ratio huius tantæ congregationis, & noctis transactæ vobis reddere rationem, & istius diei de tanto sacramento percepto veram sempiternamq; demonstrare salutem. Si enim dilectissimi opera tenebrarū transactæ noctis consideremus, & quid egerimus, domino donatē explicare valuerimus, inuenimus nos in nocte, nō opera noctis, sed diei peregisse. Neque enim delectatione somni sopitos sensus nostros agnouimus, neq; vanis phantasmatis animas nostras illusas, nec ipsa corpora nostra strameterū calore depresso, in alto sopore nostris inclinauit: sed vigilando, orando, psallendo, contra aduersarium diabolū dimicando, & magnā lucem infusam cordibus nostris sensimus, & i nocte opera diei peregimus! Quid enim egimus in hac nocte? Captiuatorē captiuauimus. Quid egimus in hac nocte? Tenebras diabolicas à cordibus vestris excusimus, lumē verum hauriendū esse demonstrauimus. Quid enim actum est in hac nocte? Veniens vera fortitudo alligauit forte, & vasa domus eius diripuit. Quid actum est in hac nocte? Extirpata est superbia, introducta est humilitas. Quid actū est in hac nocte? Princeps omnium viciorum expulsus est, fons omnium bonorum susceptus est. Videtis dilectissimi quæ bona habeatis preparata, & ex quo onere, vel ex quibus sarcinis peccatorum releuamini ab isto qui vos vocat vt suscipiat is iugum eius suauē, & sarcinam eius leuem. Mathe. 23. Deponentes itaque opera tenebrarum, induite vos arma lucis. Quid sit hoc, ex verbis symboli quod modo accepistis, vobis expositum esse cognoscitur. Quid est deponere opera tenebrarum, nisi renūciare diaboli pompis, & angelis eius? Et quid est, induite vos arma lucis: nisi credite in deum patrem omnipotentem? Prius ramē dilectissimi discutiamus, qui sit, vel quid sit diabolus, vel quæ sint pompæ eius, quibus renūciātes, opera deponimus tenebrarū, tunc demum de deo patre omnipotente qui est vera lux, quantum ipse donauerit, charitati vestræ dicemus. Quid est diabolus? Angelus per superbiam separatus à deo, qui in veritate non stetit, author mēdaciū, à semetipso deceptus, qui alterum

A aurum, sed sanguis Christi est: non me seducis, non me decipis: quantumcunq; mihi conferas, non mihi tollis precium meum. Pecunia tua tecum sit in perditionem: nam precium meum non habet æstimationem. Clamat homo, fidelis sum, & exuffatur: clamat, in nomine patris & filij baptizatus sum, & tu irritum facis. Quid ergo Christiano reseruas, in quo patrē & filium & spiritum sanctum exufflas? An forte nouam fidem, nouum baptismum, nouum deum de transmarinis partibus aduexisti? Dic meus sancte Paule, doce diuini iuris perite, sponsi amice, homo iste modo venit, mundum subuertit, & fidei vnitatem scindit, trinitatem diuidit, sibi nō consentientem rebaptizare contendit. Quid facio? In Christo Iesu per Euāgelium tuum me genuisti, in ipso baptizatus sum. An forte est alia fides, aut aliud baptismum? Absit, inquit, Vna fides, vnū baptismum, vnus deus & pater omnium. Si ergo vna fides, imō quia & vna fides, vnū baptismum, vnus deus & pater omnium: iam credidi, iam baptizatus sum, iam deum habeo patrem: quare homicidam patior Arrianum? Subueni domine meus Iesu, & accingere gladium tuum circa femur potentissime. Omnium potētissime egredere, occide eos in se, vt viuant in te, & desinat persequi me. Sabelliani te subtrahunt, Arriani te minuunt: tu quid dicis de te? Pater dixit vt te audiamus. Cum te audimus, ipsum audimus. vno ictu vtroque percute aduersarios. Percutit, inquit, vaniloqui, & metis seductores, Arrianus & Sabellianus, [Nam ego & pater vnū sumus.] Non dixit, ego & pater vnus sum: sed, ego & pater vnū sumus. Quod dico, vnum: audiat Arrianus: quod dico, sumus: audiat Sabellianus. Non diuidit Arrianus, vnum: non delect Sabellianus, sumus: sed ambo veniant, & sint etiam ipsi in nobis vnum, sicuti ego & pater vnum sumus. Ergo si pater & filius vnum sunt, imō quia indubitanter vnum sunt, non duo dij, sed vnus deus: non iniquum aliquid propheta scribit, sed verum dixit deum dicentem, Ante me non est formator deus, & post me non erit. Docuit veritas veritatē, & gladio sic acuto omnē peremit errorem. Si adhuc hæretici reluctantur, audiāt catholici definitiuam sententiam, quam sequantur. Audistis patrem quid dixerit de filio, audistis filium quid de patre dixerit vel de se. Si quis vobis euāgelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit. Diximus de patre & filio quod potuimus, & quantum potuimus, si tamen aliquid digne potuimus. De spiritu sancto tacuimus, sed nō eum præteriuimus! quicquid enim de patre & filio diximus, etiam de spiritu sancto diximus. Est enim in illis, & cum illis [æqualis] vnus & verus deus: nō minor, aut tertius deus. Quid adhuc dicam fatigatis, fatigatis? Qui spiritum sanctum à patre & filio aternitate & substantia, vel cōmunionē separat, eum qui negat spiritum sanctū non esse patrē & filij, plenus est spiritu immundo, vacuus est spiritu sancto. Ideo enim dicitur deus charitas, quia partibus non diuidit vnitatem, sed ineffabiliter coagulat trinitatem. Ipsa est enim trinitas vnus deus, turris fortitudinis à facie inimici, qui in se credentes custodit in secula seculorum. Amen.

Finis.

AD LECTOREM.

Hic sequatur opusculum ad Deo gratias de sex questionibus, expositis contra Paganos. Hoc reperies inter Epistolæ, Epistola quadragesima nona. Tomus sextus.

t tuum.
t deo.
Psal. 34.
H
Ioan. 17.
Mathe. 17.
I
Mathe. 5.

Mathe. 17.
Psal. 36.
L
† al. & biblatis sanguinē quē sudistis? Psal. 33.
Mathe. 17.
M
1047. 13.

D
Christiana vigilie. Caput I.
Mathe. 25.
Roma. 13.
E
† alius et in nocte diabo lum fugant nms, Christi sum industrauimus. Mathe. 12.
F
Mathe. 23.
Roma. 13.
Diabolus qui sit. Caput I.
Diabolus.

G decipere concupiuit. Iste aduersarius, effectus aduersarii humani generis, inuentor mortis, superbia institutor, radix malicia, sceleru caput, princeps omnium vitoru, persuasor etiā turpiu cogitationum. Hic dum illum primum hominē a deo factum, Adam scilicet patrem omnium nostru intueretur, videretq; hominē ex limo terræ ad imaginē dei factum, pudicitia ornatum, tēperantia cōpositum, charitate circūdatu, immortalitate vestitu, emulus atq; inuidus hoc hominē terrenum accepisse, quod ipse dum esset angelus, per superbiā cognoscitur amisisse, inuidit statim insatiabilis homicida, eoq; nostros primos parentes illis donis ac tātis bonis expoliavit, insuper & peremit. Nanq; dilectissimi cū tanta bona homini diabolus abstulisset, pudicitia, cōtinentiam, charitatem, immortalitatem, eumq; turpem ac nudum reddidisset, obitū suis pannis deridens, eum suu dominio obstrinxit, atq; ex illo vinculo omnē prolem eius sibi obligauit. Turpes enim pannos suscepit Adam, quādo a diabo expoliatus pudicitia, accinctus est impudicitia: amissa tēperantia, intemperas effectus est: perditā charitate, malus inuentus est: expoliatus immortalitate, morti propinatus est. Quid perdidit, & quid accepit? Ad hoc enim per turpissimos pānos suos posteros obligauit. Renunciemus huic damnosa hereditati. pupilli effecti sumus, antequā exactor veniat, tam pessima hereditati renunciemus. Si quis itaq; huic hereditati, in qua sunt panni diaboli, pompæ scilicet, & angelis ei renūciare neglexerit, cū iudex venerit, sicut Euāgelii loquitur, tradetur debitor exactori, exactor autē debitorē in carcerē trudet. Amen dico vobis, ait dominus, nō exies inde, donec reddas nouissimū quadrāntem. Omne itaq; genus humanū tanquā pauperē & pupillum commendat scriptura diuina, dicens deo, Tibi derelict⁹ est pauper, pupillo tu eris adiutor. Eiusq; aduersarium diabolū demonstrans, secutus adiūxit, Cōteres brachium peccatoris & maligni. Amsit itaq; alii quis pius homo, & aliqua misericordiam huic pupillo & pauperi exhibeat. Ferocē enim atq; callidum aduersarium patitur, & hic pupillus in causa sua defecit: quoniam eū suus aduersarius prauis actibus obligauit. Adhibeamus huic pupillo idoneos defensores, & Apostolum tanquā iurisperitorū celestiū ei patrociniū subrogemus. Quid est agendū apud tales pro tali? Apud vos itaq; Petre, Paule, Ioānes, ceteriq; sancti cōsiliarij veri iudicis, amici summæ potestatis, causam exponimus, quā optime nostis, huius pauperis & pupilli, generis scilicet humani: qui ex paterno chirographo debitor inuentus est, reus atq; obstrictus ab aduersario detinetur: non est aliud quem admodum huic subueniatur, nisi ex vestro consilio. Quid itaque in hoc negotio serenitatē vestrā videatur pro huius miseri libertate ex cōmuni tractatu, vinā t pro eo dignemini proferre sententiā. Et vos enim astrinxerat hec obligatio, nisi vobis gratia Christi subueniret. Liberati, liberate: consilium quod a iudice accepistis, promite: vt hoc sequatur qui captiuus detinetur, atque ex mala seruitute per vestrā defensionem ad veram perueniat libertatem. Hac est vox omnium, quod fecimus faciat. Quid obsecro facturus est? Renūciat diabolo, pompis & angelis eius. Hac est illa damnosa hereditas, cui renūciare compellimur. *Vit.* *Relinquit deo dilectissimi, quam sententiam protulerunt nostri defensores. Vigilet itaq; vnusquisq; ne non ex toto capitulum III. renūciens post professionem, apud eum diabolus suos pannos recognoscat: & incipiat semper reus detineri, quem Christus voluit sua gratia liberare. Nec sibi male*

blandiantur, qui post gratiam acceptā corrigi nolunt, K atq; rursus ad illas suas pristinas redeunt volūtates. Expectatur enim dies iudicij: aderit ille equissimus iudex, qui nullius potentis personā accipiet, cuius palatiū auro vel argento nemo corrumpet. Astabant omnes animæ, vt referat vnaquaq; secundum ea quæ per corpus gessit, siue bonum, siue malum. Præsto enim erit aduersarius diabolus, recitabūtur verba professionis nostræ. Et si talis inuentus fuerit quisq; vt debitor ex hac vita migret, exultabit ille aduersari⁹ in cōspectu serenissimi iudicis, superiorē se esse declamans, agensq; talem causam apud talē iudicem. Aequissime, inquit, iudex, iudica, iustitia & iudiciū preparatio sedis tuæ. Iudica meū esse, qui tuus esse noluit, meus est, meū damnatus est. Post renūciationē vt quid inuasit pānos meos? Quid apud eum impudicitia faciebat, cui ipse renūciauerat? Quid intemperantia, quid auaritia, quid ira, quid superbia, quid cetera mea? Postremo, æquissime, fugientē a me, confugientem ad te, postea cum meis quibus renūciauerat apprehendi, inuasorē detinui. In ipsa quodammodo mea possessione a me apprehesus est. Quid enim in circo faciebat, atque ibi furias, lites, insanas voces, inanesq; victorias, cum iam a se alienus sibi videtur? Quid in theatro faciebat renūciator turpiū voluptatum? Quid in amphitheatro crudelitates sanas oculis suis intuenso? Thesaurizauit sibi iram in die iræ. Hac omnia mea post renūciationem inuasit, meus esse voluit, & mea cōcupiuit. Iudica, iudica æquissime, quoniam quem tu non dedignatus es tanto precio liberare, ipse mihi se postmodum voluit obligare. Poterit ne os aperire is qui post professionem suā talis inuenitur, vt iuste diabolo addicatur? Videte quid agatis filij mei, fratres mei, [Videte quid agatis] quo modo hanc professionem vestrā custodiat. Cōtestamur vobis ipsum iudicē, omnesq; potestates cœlestes, quæ & nos audiunt admonentes, & vos excipiunt pronōtes, ne in vacuum gratiam accipiatis, sed corde integro, tota virtute, perfecta fide renūciantes atque spernentes tā damnosam diaboli hereditatē, ne pupilli vel pauperes remaneatis. *Triadis vntas. Cap. V. Credit in deum patrem omnipotentem. Mutantes patrē, mutate hereditatem. Quis est iste pater omnipotēs? Patrem quidem omnium quē credimus, omnium nostrum atque totius mūdi cognoscimus esse per gratiam: sed & propriū eius filium quærimus per substantiam, quoniam & antequam ab illo mundus formaretur, pater erat. [Si pater erat, cuius pater erat?] Jerat ei vtique filius ex ipso, cum ipso, hoc quod ipse, sed non ipse, quoniam ille pater, hic filius: quoniam omnipotens pater omnipotentem filium genuit de se, talem quale se nouit: vt totus maneret in se, & esset pater filij, & filius patris: deus ex deo, dies ex die, lumen de lumine: non tamen duo dii, aut duo dies, aut duo luminaria, sed vnus deus, vnus dies, vnum lumen. Non capis videndo: intellige credendo: munda oculos cordis, immo potius ipsa lux quam desideras videre, mūdēt cor tuum, vt sit a peccatorum tenebris mundatum. Beati enim, ait dominus, mundo corde, quia ipsi deum videbunt. Ecce extende aciem oculi cordis & vide, & aures cordis accōmoda & audi. Pater enim & filius duo sonant: sed cum ipse filius dicit, Ego in patre, & pater in me est. Verbum enim patris est filius. Pater autem nunquam fuit sine verbo, quoniam in principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum: hoc erat in principio apud deum. Hoc ergo verbum filius cum est in patre, & pater in filio suo verbo suo.*

Non

ORATIO.

3

A Non ergo duo dii, sed vnus deus. Dies ex die, duos videntur significare dies: sed cum ipse filius in Euāgelio dicit iudeis, Abraham pater vester exultauit & videret diem meum, & vidit & lætatus est. Abraham autē tres viros vidēs sub quercu Mambre, nō tres appellauit dominos, sed vnum appellauit dominū, tāquam tres dies vnū. Vnde ipse dominus in Euāgelio vnum volēs intelligi diem patrem & filium, Philippo requirēti patrem tāquā alterum diem, qui iam filium videbat diē, ostendens quo oculo quærere deberet videre dei vnitatem, quia oculum carnis fixerat in humanitatē, Philippe, inquit, qui me videt, videt & patrē. Ego enim & pater nō duo dies, sed vnus. Si potes capere, cape sempiternum diem. Lumen de lumine duo sonare videntur luminaria, sed absit a nobis ne nos error Manichæorum comprehendat, qui tantum solem æstimant esse Christum: sed nos solem iustitiæ credimus verbū patris inseparabile, æquale cum patre manentem, & omnia cum illo disponentem: patrem per filium omnia facientem, fabricam mundi per verbum suum cōstruentem: filium ad nos venientem, nec patrem deserentem, semper cum illo, nunquā vsquam esse sine illo: illuminantem, & de se & de illo splendentem, radiantem, coruscantem, non duo luminaria, sed vnū lumen. Ego enim, ait, & pater vnū sumus. De ipso verbo vni genito ait propheta Dauid, Semel locut⁹ est deus, duo hæc audiui. Quo modo semel locutus est deus, & secūdo sonuit, nisi quia verbum intrinsecusibile procedēs de corde patris, suscepit carnē, vt esset homo ex vtero matris: venit & mansit, ad nos venit, a patre non recessit. Ecce per hoc quod semel locutus est deus, surrexit omnis fabrica nostra. Per hoc q; secundo sonuit, factus est pax nostra, vt solueret inimicitias in carne sua. Hoc verbum, hoc lumen non respiciens Arrianus, audeat dicere filium minorem, quem nos confitemur æqualem: & insana cōtumacia vult de verbo in corde patris manētē disputare, cum semetipsum non valeat intelligere. Insane hæretice prius redi ad te, considera te totum si potes cōprehendere te, & tunc disputa de illo qui fecit & me & te. Vide quā non altū sapiebat, sed in simplicitate cordis deum nosse quærebat ille humilis Dauid, qui in vno lapide superbam frontem deiicit Goliath. Vide quā nō alte sapiebat, cōsiderauit enim quid in seipso ageretur: cōsiderauit animam suam, inspexit fabricā, disculsiit se intus quid esset, & ex qua parte istā tam pulchram molem gubernaret: atque in vasculo luteo quo modo habitaret anima plena tātis thesauris sapientiæ & scientiæ & prudentiæ: vbi illic essent tāta, tā preciosa, tam grādia: quæ loca anima obtineret, in qua nullus est locus: atq; ex vno fonte quo modo procederent singulæ virtutes sine diminutione & exeuntis & profundētis. Vidit hæc, cōsiderauit hæc, voluit nec valuit comprehendere se, & exclamauit deo dicēs, Mirificata est scientia tua ex me, inualuit, & non potero ad illam. Hoc fuit dicere, Quando te possum comprehendere tam magnum, qui meipsum non valeo explicare extremum & paruum? Vide & alium humilem requirentem modulū suæ infirmitatis, & nō excedentem, superbos ad humilitatem inclinātem. Arenam, inquit, maris, & pluuie guttas, & dies seculi quis dinumerauit? Altitudinē cœli, & latitudinē terræ, & profunditatem abyssi quis mensus est? Sapientiā dei præcedētē omnia quis inuestigauit? Ecce Propheta dicit, imō ipse dominus qui loquebatur per Prophetā, quod sapientiā dei nullus inuestigauit. Christus est enim dei vir-

tus, & dei sapientia. Nullus secundum diuinitatem potuit inuestigare sapientiam, quia secundum id quod filius natus est de patre sine aliqua matre, natiuitatē eius quis enarrabit? Dic mihi hæretice, qui audes dicere q̄ minor sit dei sapientia: dic mihi, altitudo cœli quāta sit, latitudo terræ, profundū abyssi? Numerā si potes pluuie guttas, arenā maris, & dies seculi: tuos etiam numerā capillos, quoniam omnes capilli capitis vestri numerati sunt. Demonstra mihi atque explica parua ista inferiora, & tunc tibi credam posse te inuestigare superiora. Sed non potes, non vales. Spiritus dei te conuincat, qui vos hæreticos ante præiudic. Qui enim ista quæ superius diximus, conscripserunt atque senserūt, spiritu agebātur veritatis, non erroris. Tu autem hæretice, cum hæc nō vales explicare, audes de ipsa quæ inuestigari non potest, dei sapientia disputare: & magnus tibi videris, quia disputas nullo altercante tecum, nullo iudice præiudicē. Et dum suffragatur tempus errori tuo, existimas te aliquid esse, cum sis nihil: & seductus multos seducere cupis, alios pecunia, alios potentia: tales tibi congregas, quos plurimos tecum perdas. Nō est tibi labor hic utilis ad salutē, sed potius ad pernitiē. Talia enim docendo, imō non docendo, sed potius blasphemando, nō cuilibet potenti, sed ipsi deo patri in eius filio facere demonstraris iniuriam. Maior est pater, minor est filius: melior est pater, inferior filius. Has eontumelias nec homo quilibet sapiens libenter accipiat, qui filiū meliorem seipso, aut parem habere cōtendit. Vnde etiam illud dictum propheticum, Lætatus est pater in filio sapiente, in vita sua viuit, & in obitu nō est cōtristatus. Mortuus enim est pater, & tanquā nō sit mortuus. Quare non est mortuus? Simile enim reliquit pro se. Ecce Propheta dicit, sapientem filium hominis esse similem patri, & tu hæretice audes dicere ipsam sapientiam dei filium patri esse dissimilem? Propheta dicit mortuum hominem patrem, in eo quod filium similem reliquit, viuere in filio: & tu audes ipsam sempiternā vitā, quod est dei filius, separare ab illo qui nunquam moritur patre? Et quid, inquit, facturus sum? Ipse dixit, Pater maior me est. Quā non intelligis, ideo tibi male sonat quod bene dixit. Nam ipse dixit, immo & cōfirmavit prorsus, ipse dixit, Pater maior me est: ipse filius dixit. Vide quādo hoc dixit, in susceptiōne humanæ naturæ positus hoc dixit. Tunc dixit, Pater maior me est: quando dixit, Tristis est anima mea vsque ad mortem. Tunc dixit, Pater maior me est: quando fleuit, quando lassatus est, quando esuriuit, quando sitiuit. Tunc dixit, Pater maior est: quando & dicit scriptura minoratum paulo minus ab angelis. Nūquid etiam insana superbia ita irreuerens progreditur vestra, vt verbū dei manens apud patrem, audeatis dicere in illa diuinitate angelis esse minorem? Si non audes hæretice hoc dicere, serua hos gradus, & periet error tuus: Filius apud patrem, æqualis cum patre, quoniam sempiternus cum sempiterno, semper manens cū sempiterno, manet æqualis, missus, & veniens: in susceptiōne hominis minor, non solū patre, verū etiam angelis: æqualis in forma dei, minor in forma serui. Acqualis cum patre creans angelos, æqualis cum patre homines faciens: æqualis cū patre nouum constituens mundum: minor patre, perditum reparans mundum. Acqualis cum patre, vitam largiens æternam: minor patre, mortem suscipiens nostram. Hunc itaque filium credimus in susceptiōne hominis minorem, in diuinitate patri æqualem, factum, sicut Apostolus dicit, ex semine Dauid. Quæ virgo Ma-

De pœn. di. sim. 2. cap. Princeps.

Renūciare satana. Cap. III.

Matth. 5.

Psal. 9.

1. al. vntas.

Relinquit deo dilectissimi. Cap. III.

Ioan. 8. Gene. 18. t̄ capituli vi dicit.

Ioan. 14.

Trinitas in comprehensione. Cap. VI.

Ioan. 10. Psal. 67.

Ephe. 2.

1. Reg. 17.

Psal. 138.

Eccl. 1.

Ioan. 1.

Ioan. 1.

1. Cor. 1.

Contra. Arri. nos. Cap. VII. Matth. 10.

E

Eccl. 39.

Sequiditas personarū. Cap. VIII.

Ioan. 14.

Matth. 16.

Psal. 9.

Christi n. i. i. uitas.

Cap. IX.

Roma. 8.

Gria de spiritu sancto concipiens, & in cuius vtero verbu carnem suscepit, nobis factus est mediator, homo totus & deus verbu, anima & caro vnus Christus. Hoc quippe nobis etiam ordo huius sacramenti declarat, quod posteaquam credimus in deum patrem omnipotentem, credimus & in Iesum Christum filium eius, conceptum de spiritu sancto, natum ex virgine Maria. Et haec natiuitas perturbat omnem cogitationem humanam, quoniam virtus est eam operata diuina. Nam quando admittet ratio nostrae generationis, vt virgo concipiens, virgo post partum permanens, filius videatur, integritas inuoluta seruetur: Et hoc non potest implere quilibet natus homo: ille autem potuit, quia non erat solus homo, sed deus & homo: qui propterea voluit nasci homo, quia perierat omnis homo. Primum itaque miraculum magnum huius mediatoris ac singulare fuit, quod sic natus est: vt ille qui veniebat multos docere, facere miracula, quia ipse per se & per illos faciebat, haberet tantum aliquid proprium, qui nihil usurpauerat alienum. Solus enim de virgine natus est, quia solus sine amplexu viri & feminae de spiritu sancto conceptus est, solus sine corruptione impleuit vterum matris, quia solus nobis super caelos ascendit, vt sederet ad dexteram patris. Acceperunt ab illo discipuli vt faceret multa & magna miracula, & fecerunt: nec tamen quisquam praedicatur aut creditur de virgine natum, aut de spiritu sancto conceptus: nisi ille vnus qui creator temporum inuenietur, in tempore est etiam ipse creatus, suscipiens quam integram formauerat humanam naturam, vt per ipsam quodam modo redeptor nostram repararet ruinam. Et hic dei filius, & hominis filius: dei filius de corde patris: hominis filius ex vtero matris. Idem ipse vnus Christus, qui processit ex vtero virginali tanquam sponsum de thalamo suo. In quo vtero spiritalis nuptia celebrata, deus coniunctus est carni, & caro adhaesit deo, vt esset vnus Christus & totus homo. Hinc ergo procedens velut sponsum de thalamo suo, ad cuius nuptias comota vniuersa exultare visa est creatura. Naque angelorum chorus ex his nuptiis pacem designat hominibus bonae voluntatis: quia qui erat dei filius, factus est hominis filius, suscipiens quod non erat, non amittens quod erat. His nuptiis caeli nouam stellam, nouum atque splendendum lumem illo ipso sponso operante producentem: vt lumen verum sedentibus in umbra mortis nunciarent natum, & velut in lingua sua laudarent hunc sponsum procedentem, quem sciebant ad hoc suscepisse hominem mortalem, vt faceret immortalem. Ad hunc sponsum Magi ab extremo terrae veniunt, [commoniti requirunt,] vocati munera offerunt, infantem natum necdum quidem videntes, sed stella indice regem adorare cupientes. Ex his nuptiis regis nati, turbatur Herodes, perturbati & Iudaei, regem totius creaturae non intelligentes. querit Herodes quem audit regem natum infantem perdere, ne illo crescente posset regnum amittere. Iudaei nolentes habere dei filium regem, vbi Christus nasceretur, Herodi produnt, atque de vntus infantis nece vtrorumque voluntas asfringitur. Postquam enim Herodes Iudaeis narrantibus didicit vbi Christus occidendus posset inueniri, vocans ad se Magos, tempus ab eis inquisitum stellam, missisque in Bethleem ait, Ite, diligenter inquirite de puero, vt & ego veniens adore eum. Labia dolosa, quid in ore & corde loqueris mala? Aliud enim habet tua lingua, aliud clamat conscientia. Te ipsum decipis talia cogitando, erras, fallens & fallis. Frustra in malo vigilas, fallitas non a te sicut de te inquiritur veritas. Ecce audiunt

te Magi, aliud quidem foris dicentem, sed nesciunt te intus aliud cogitantem, & pergunt ita vt amplius ad te non reuertantur. Ille enim eos admonet, qui sapientiam tuam deridens, hoc Magos facere praecipit quod rex iusserat verus, non quod sub dolo persuaserat falsus. Per aliam, inquit Euangelista, viam regressi sunt in regionem suam. Verum cum te a Magis delusum sensisses Herodes, voluisti omnes infantem terrae illius perdere, vt vnum quem quaerebas posses occidere. Sed ille sponsum noster qui processit de thalamo suo, vt ex ore infantium & lactentium perficeret laudem, suum implere te voluntatem tuam: vt aetas quae lingua propria Christum non poterat confiteri, testimonio mortis suae confiteretur: & crudelitas immanis demonstraretur tua, & ad nuptias caelestis sponsi infantium congregaretur turba. Dic Herodes, si te Christus ideo offendit, quia eius Magis annunciantibus audisti regnum, quid te offenderunt ij qui tecum aduersus Christum sentiebant principes Iudaeorum, quorum filios interficiens, ipsos magis atrocissima pena in suis filiis affixisti? Nam Christum L minime inuenire potuisti. Sed quid tecum diuina agam? Ipsos conueniam Iudaeos, qui dum infantem Christum noluerunt agnoscere, filios suos pro illo compulsi sunt amittere: quos quidem occidit mortisque propinauit Herodes vester amicus: sed his immortalitate aeternamque vitam donauit Christus, quem vestrum etiam nunc dicitis inimicum. Vos inquam conuenio de Iudaei, qui vsque in hodiernum die negatis filium dei. Nonne vox vestra illa est quando eum videbatis miracula facientem, atque tentantes dicebatis, Quouisque animas nostras suspensidit? Si tu es Christus, dic nobis palam. Ille autem ad considerationem miraculorum vos mittebat dicens, Opera quae ego facio, ipsa testimonium de me perhibent, vt Christo testimonium dicerent non verba, sed facta. Vos autem non agnoscetes saluatorem, qui operabatur salutem in medio terrae vestrae, adiacentes in malo aistis, Tu de teipso testimonium dicis, testimonium tuum non est verum. Sed ad haec ille quid vobis responderit, aduertere noluitis. Nonne scriptum est in lege vestra, quod duorum hominum verum sit testimonium? Prauaricatores legis, intendite legem. Testimonium quaeritis de Christo, & in lege vestra scriptum est, quod duorum hominum testimonium verum sit. Procedant de lege vestra, non tantum duo, sed etiam plures testes Christi, & M conuincant auditores legis, nec factores. Dic Esaia testimonium Christo. Ecce, inquit, virgo in vtero concipiet & pariet filium, & vocabis nomen eius Emanuel, quod est interpretatum, nobiscum deus. Accedat & alius testis. Dic & tu Hieremia testimonium Christo. Hic est, inquit, deus noster, & non asstimabitur alius absque illo, qui inuenit omnem viam scientiae, & dedit eam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo: Post haec in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. Ecce duo testes idonei ex lege vestra, ex quorum testimonio non sunt compuncta corda vestra. Sed alij atque alij ex lege Christi testes introducuntur, vt frontes durissimae inimicorum coterantur. Veniat & ille Daniel sanctus, iuuenis, quide aetate, senior vero scientia ac mansuetudine: conuincat omnes falsos testes. sicut conuincit seniores impudicos, ita suo testimonio Christi conterat inimicos. Dic sancte Daniel, dic de Christo quod nosti. Cum venerit, inquit, sanctus sanctorum, cessabit vnctio. Quare illo praesente cui insultantes dicebatis, Tu de teipso testimonium dicis, testimonium tuum non est verum, cessauit vnctio vestra, nisi quia ipse est qui venerat sanctus san-

A ctus sanctorum? Si vt vos dicitis, nondum venit, sed expectatur vt veniat sanctus sanctorum, demonstrate vnctionem. Si autem quod verum est, cessauit vnctio vestra, agnoscite venisse sanctum sanctorum. Ipse est enim & lapis ille abscessus de monte sine manibus concidentium, id est, Christus natus de virgine sine manibus completentium, qui tantum creuit, vt mons magnus fieret, & impleret vniuersam faciem terrae. De quo monte dicit Propheta, Venite ascendamus ad montem domini. Et de quo David dicit, Mons dei, nos vberimus: vt quid suspicamini montes incafeatos, montem in quo placuit deo habitare in eo? Cum enim ipse dominus Christus discipulos suos interrogaret, quem diceret esse homines filium hominis, responderunt, Alij Heliam, alij Hieremiam, aut vnum ex Prophetis. Et ille, Vt quid suspicamini montes incafeatos, montem in quo placuit deo habitare in ipso? Huc cognouit Petrus dicens, Tu es Christus filius dei. Agnouit montem, & ascendit in montem. Testimonium dixit veritati, & dilectus est a veritate. Supra petram fundatus est Petrus, vt mortem susciperet illum amando, quem ter negauerat timendo.

B Dic & tu Moyses legis dator, dux populi Israel, testimonium Christo, Prophetam vobis excitabit deus de fratribus vestris. Omnis anima quae non audierit Prophetam illum, exterminabitur de populo suo. Prophetam autem dictum Christum, ipsum audi in Euangelio Christum, Non est, inquit, Propheta sine honore, nisi in patria sua. Accedat autem David sanctus, testis fidelis, ex cuius semine processit ille, cui lex & Prophetae testimonium reddunt. Dicat & ipse testimonium Christo, Adorabunt, inquit, eu omnes reges terrae, omnes gentes seruiunt illi. Cui seruiunt? Dic, cui seruiunt? Vis audire cui seruiunt? Dixit dominus domino meo, sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Et expressius atque nominatim, Quare, inquit, tumultuatae sunt gentes, & populi meditati sunt inania? Assiterunt reges terrae, & principes conuenerunt in vnum aduersus dominum, & aduersus Christum eius. Accedat & alius testis. Dic & tu Abacuc propheta testimonium Christo, Domine, inquit, audiui auditum tuum & timui, consideravi opera tua deus & expaui. Quae opera dei iste miratus expaui? Nūquid fabricam mundi iste miratus expaui? Absit, sed audi ad quid expaui. In medio inquit, duam animalium innotescere opera tua deus. Verbum caro factum est. In medio duam animalium cognosceris. Qui quousque descendisti, expauescere me fecisti, quia verbum per quod facta sunt omnia, in praesepio iacuit. Agnouit possessorem bos suum, & asinus praesepie domini sui. In medio duam animalium cognosceris. Quid est in medio duam animalium cognosceris: nisi aut in medio duam testameterum, aut in medio duorum latronum, aut in medio Moysi & Heliae cum eo in monte sermocinantium? Ambulauit, inquit, verbum: & exiuit in campos. Verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Hoc & Hieremias ait, Post haec in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. Ecce quo modo conueniunt sibi testes veritatis: ecce quo modo conuincunt filios falsitatis. Sufficiunt vobis ista de Iudaei? An adhuc ad vestram confusionem ex lege & ex gente vestra alios introducemus testes, vt illi testimonium perhibeant, cui perdita mente insultantes dicebatis, Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum? Quod si velim, ex lege & ex Prophetis omnia quae de Christo dicta sunt, colligere, facilius me tempus quam copia deseret. Veruntamen senem illum ex

gente vestra natum, sed in errore vestro non relictum, D Simeon sanctum in medium introducam: qui meruit decrepitus teneri in hac luce quoad usque; videret veram lucem. Quem quidem iam atas conciperebat ire, sed expectabat suscipere quem sciebat venire, cum iste senex admonitus esset a sancto spiritu, quod non ante moreretur quam videret Christum dei natum, quem cognoscens venit ad templum. Vbi vero eum portari manibus matris vidit, & diuinam infantiam pia senectus agnouit, tulit infantem in manibus suis. Ille quidem Christum ferebat, sed senex Christus regebat. Regebat qui portabatur, ne ille ante promissum a corpore solueretur. Quid tamē dixerit, quem confessus fuerit, aduertite inimici, non Christi, sed vestri. Benedicens deum exclamauit senex ille & dixit, Nunc dimittis domine seruum tuum secundum verbum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum. Illi etiam parentes Ioannis, Zacharias & Helisabeth, iuvenes steriles, in senecta fecundi, dicant etiam ipsi testimonium Christo. Dicant de Christo quid sentiant, & testem idoneum Christo nutriat. Aiunt enim suo parvulo nato, Tu puer Propheta altissimi vocaberis. Praebris enim ante faciem domini parare vias eius. Ipsique matri & virgini Helisabeth ait, Vnde mihi, vt veniat mater domini mei ad me? Ecce enim vt facta est vox salutationis tuae in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo. Intelligent enim Ioannes matrem domini sui venisse ad suam matrem, inter ipsas angustias vteri adhuc positus, motu salutauit, quem voce non poterat. Qui postea ipse Ioannes praecursor & amicus, humilis & fidelissimus seruus, testis idoneus factus, tanto maior in natis mulierum, quanto existimabatur esse quod non erat. Christum enim eum esse Iudaei credebant, sed ille non se esse clamabat dicens, Quae me suspicamini esse, non sum ego, sed ecce venit post me, de cuius pedibus non sum ego dignus soluere corrigiam calciamenti eius. O fidelis testis & amice veri sponsi, quantum te humiliastis, si ad corrigiam calciamenti eius soluendam dignum te esse dixisses? Sed dum hoc non te dignum dicitis, Iudaeis falsis testibus contradicis. Et haec a te dicta sunt antequam Christum videres: qui cum ad te ipse venit, excelsus & humilis implende dispensationis suae gratia, vt a te baptizaretur, qui nullum habebat omnino peccatum, quid responderis, quem cognoueris, quale testimonium protuleris, audiant inimici qui audire nolunt. Ecce, inquit, agnosce dei, ecce qui tollit peccata mundi. Et adiecit, Tu ad me venis baptizari? Ego a te deo baptizari. Agnouit seruus dominum, agnouit peccati originalis vinculis obligatus, ab omni nexu peccati liberum. Agnouit praeco iudicem, agnouit creatura creatorem, agnouit paranymphus sponsum. Na & haec vox Ioannis est. Qui habet sponsam, sponfus est. Amicus autem sponsi stat & audit eum, & gaudio gaudet propter vocem sponsi. Sufficiunt vobis ista de Iudaei, sufficiunt vobis tanti testes & testimonia ex lege vestra & ex gente vestra? An adhuc impudentia nimia audebitis dicere, quod alterius gentis vel nationis homines Christo deberent testimonium perhibere? Sed si hoc dicitis, responderet quidem ille vobis, Non sum misus nisi ad oues quae perierunt domus Israel. Sed sicut vos in actibus Apostolorum increpat Paulus, Vobis primum oportuerat annunciari verbum dei, sed quia repulsi sunt illud, nec vos dignos vitae aeternae iudicatis, ecce, inquit, conuertimus nos ad gentes: demonstremus etiam nos ex gentibus testimonium Christo fuisse prolatum, quonia veritas non tacuit clamando etiam per linguas inimicorum suorum.

Psalm. 18.

Cap. X.

Luc. 2.

Math. 2.

Crudelitas Herodis.

Ibidem.

Psalm. 18. Psalm. 8.

Math. 16.

Mat. 26.

Ite testimonium ex lege & prophetis.

Cap. XIII.

Math. 23.

Mar. 6.

Roma. 1.

Psalm. 71.

Psalm. 109.

Psalm. 2.

Abac. 3.

Ioan. 1.

Luc. 2.

Esaia. 1.

Luc. 23.

Mat. 17.

Baruch. 3.

Cap. XII.

Ex Daniele.

Psalm. 9.

Ioan. 8.

Act. 13.

Luc. 2.

Luc. 2.

Ibidem.

Luc. 2.

Cap. X.

Luc. 3.

Ioan. 1.

Ioan. 3.

Ex libro Ethnicorum.

Cap. XV.

ad impudenti animo.

Math. 15.

Act. 13.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI ORATIO ADVERSVS IVDÆOS.

BEATVS Apostolus Paulus, doctor gentium, in fide & veritate exhortans nos ut in eadem fide cuius idoneus minister effectus est, stabiles firmi; maneamus, præcepto admonet, terret exemplo. Vides, inquit, bonitatem & severitatem dei. In eos quidem qui ceciderunt, severitatem; in te autem bonitatem dei, si permanseris in bonitate. Hoc dixit utique de Iudæis, qui tanquam rami ex illa olea, que in sanctis Patriarchis, tanquam in radice fructifera, propter incredulitatem fracti sunt: ut gertium propter fidem infereretur oleaster, & fieret particeps pinguedinis oleæ, ramis naturalibus amputatis. Sed noli, inquit, gloriarì aduersum ramos: nam si gloriaris, non tu radicem portas, sed radice te. Et quoniam saluantur aliqui ex illis, continuo subiunxit, Alioquin & tu excideris: sed & illi si non permanserint in infidelitate, inferentur. Potens est enim deus iterum inferere eos. Illi ergo qui permanent in infidelitate, ad illam sententiã domini pertinent vbi ait, Filij autem regni huius ibunt in tenebras exteriores: ibi erit fletus & stridor dertium. Gentes autem permanentes in bonitate, ad illud quod superius ait, Multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cœlorum. Ita que illis Patriarchis in radice viuentibus, & infidelis superbia naturalium ramorum, iusta dei severitate confringitur: & fidelis humilitas oleastri, gratia diuinæ bonitatis inseritur. Sed quando Iudæis ista dicuntur, Euangelium Apostolorum; continent, & quod dicimus non audiunt, quoniam quod legunt non intelligunt. Nam utique si intelligerent de quo prædixit Propheta, quem legunt, Dedi te in lucem gentium, ita ut sis salus mea usque in fines terræ: non sic cæci essent: non sic ægroti, ut in domino Christo nec lucem agnoscerent, nec salutem. Item si intelligerent quod infructuose atque inaniter cantant, de quibus sit prænunciatum, In omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum: ad sonum Apostolorum vigilarent, & verba eorum diuina esse sentirent. De sanctis ergo scripturis, quarum & apud ipsos magna habetur authoritas, sumenda sunt testimonia, quorum etiam nolint oblata vtilitate sanari, aperta possint veritate conuinci. Sed primo eorum ille redarguendus est error, quo putant ad nos ideo non pertinere instrumenti veteris libros, quia iam non vetera, sed noua sacramenta seruamus. Dicunt enim nobis, Quid apud vos facit lectio legis & Prophetarum, cuius præcepta seruare non vultis? Eo quod carnè præputij non circumcidimus masculinam, & vescimur carnib; quas lex dicit immundas, nec sabbata, & neomenias, & dies festos eorum carnaliter obseruamus, nec vicim; pecorum sacrificamus deo, nec pascha in oue & azymis similiter celebramus: & si qua sunt alia vetera sacramenta, quæ generali vocabulo vmbra futurorum appellat Apostolus, quia ea significabant suo tẽpore reuelanda, quæ nos reuelata suscepimus, vt remota vmbra Iudeorum, luce fruamur. De quibus singillatim nimis longum est disputare, quemadmodum exuendo veterẽ hominem circumcidimur, non in expoliatione corporis

regni cœlorum, regnare cum rege, nihil concupiscendo omnia possidere, sine auaritia diuitẽ, sine pecunia administrantem, sine successore iudicantem, sine metu Barbaborum regnantem, sine morte æterna vita viuẽtem? Sed vt ad ista veniamus, viam tutissimam qua illuc ducit non amittamus. Quæ est via? Christus ex toto, ex capite, ex corpore. Ex capite æqualis filius, in manente manens. Ex corpore minor, viam istam vt gigas velociter transiens. Caput & corpus, Christus & Ecclesia. Nec ab illo separemur, t aliquid aliud de illo, sicut hæretici credendo: nec ab ista, prauis nostris moribus declinando. Hæc est mater vera, pia mater & casta, intrinsecus sui viri dignitate ornata, non forinsecus mœdacio fallente turpiter colorata. Nõ nos ab ista matre & nomen confictum seducat alienum, non nos Ecclesie species aliena decipiat. Sponsa nõ est que virũ suum non cognoscit: turpis est quæ tãti viri speciem suis sermonibus fuscare cõtentit. Frustra tunc Ecclesie nomẽ imponet Iudæa specie subdola decipiens, quia decepta. Videt quidem quod captes formam tuam sub specie aliena. Quid te componis, quid tantũ te exornas, quid simbras tuas expandis, cur te contra veram sponsam æquare contendis? Non te respicit sponsus, quia nõ es sponsa. Sed pulchram te dicis esse, & de auro atque ornãmets plurimis gloriaris: respõdet tibi speciosus forma præ filiis hominũ: Species fornicariæ facta est tibi, irreuerẽs facta est in omnibus. Quod si dixeris, quare? respondet, quia sub specie sponsæ componis te, & mētiris spõsum tuum esse me. Species fornicariæ facta est tibi, irreuerẽs facta est in omnibus, non sicut patrẽ appellas me, [Ego enim & pater vnum sumus. Non sicut patrem appellasti me, I & principem virginittatis tuæ. Verba sunt Christi per prophetã. Si ego essem princeps virginittatis tuæ, seruares integritatem tuam, sicut integram seruauĩ matrem meam. Quia ergo nec principem virginittatis tuæ, nec patrem agnoscis, nec æqualem, nec ego te agnosco virginem. Noli te amplius iactare esse quod non es, agnosce turpitudinem tuam: Arrius abstulit integritatem tuam: Nõ es igitur sponsa, quia non es integra. Frustra enim illum sponsum vocas, qui non est tuus. Turpem enim viduam non accipit Christus. Redi, redi, repudiata redi, cõfusa redi, serpentinis fraudibus violata redi, non diuinitate cœlesti cõposita, sed humanis assertionibus reconuenta redi. fallere temet ipsam potes, illum nõ potes. Nouit enim ille quæ ratur, agnoscit quam vocat: semper enim viuit mater. No uerca, quid te supponis? Nõ potes excludere pulchram. Nam cum turpis sis ancilla, species fornicariæ facta est tibi. Non enim seruas vni viro fidẽ, quæ catholicã non tenes vnitate. Ille enim spõsus matrẽ quærit veram, quæ pie filios suos nutriat, nõ turpem quæ alienos fraudulenter occidat. Vide quæ sit hæc mater vera, quæ adhuc te tolerat suos filios præfocantem, suo viro iniuriam facientem. Tolerat, quia patientiam exhibet sui sponsi, & expectat auras libertatis, vt vindicetur ab eo eius humilitas, quoniam eam viri sui obtinet charitas. Ipse est enim qui viuit & regnat cum deo patrẽ & cum spiritu sancto in secula seculorum. Amen.

De via ad patriam. Cap. XXII. Psal. 18. t sapiemus. Psal. 44. Hier. 3. Irreuerẽs facies.

Diui Aurelij Augustini Hipponensis Episcopi orationis contra Iudeos, Paganos, & Arrianos, Finis.

C E N S V R A.

Eodem consilio et hunc tractatum adicimus.

A carnis: & quos cibos vitat in pecoribus, vitamus in moribus, & exhibemus corpora nostra hostiam viuã sanctã, deo placentem, cui & animas nostras in desideris sanctis pro sanguine intelligenter effundimus, & Christi velut agni immaculati sanguine ab omni iniquitate mudamur. Qui propter similitudinem carnis peccati, etiam caprino pecore in veteribus sacrificiis figuratus est: nec eum negat in crucis cornibus taurũ, qui in illo agnoscit maximã victimam. In illo requiem cum inuenimus, vere sabbatizamus: & lunæ nouæ obseruatio, vitæ nouæ est sanctificatio. Et Pascha nostrum immolatus est Christus, & azyma nostrum est synceritas veritatis, fermentum non habens vetustatis: & si qua alia sunt, in quibus nũc immorari opus nõ est, quæ illis veteribus adumbrata sunt signis, in isto habent finem, cuius regni nõ erit finis. In illo quippe omnia oportebat impleri, qui venit legem & Prophetas non soluere, sed implere. Proinde illa vetera signa rerum non euacuauit arguendo, sed implendo mutauit: vt alia essent quæ nunciarent venisse iam Christum, quã fuerãt illa quæ prænunciabant esse venturum. Quid sibi autem vult, quod sic prænotantur quidam Psalmi, quos & ipsi legunt, & habent in literarum authoritate sanctarum, vt in eorum titulis scriptum sit, Pro iis qui immutabuntur: textus vero eorumdem Psalmorum prædicat Christum: nisi quia eorum mutatio per illum futura prædicta est, per quem nunc apparet impleta: vt populus dei qui nunc est populus Christianus, iam nõ cogatur obseruare, quæ propheticis tẽporibus obseruabantur: non quia damnata, sed quia mutata sunt, nõ vt res ipsæ quæ significabatur perirent, sed vt rerum signa suis quæ que temporibus conuenirent. Denique in Psalmo quadragesimo quarto, Nam ipse primus est eorum qui huiusmodi titulum præferunt, Pro iis qui immutabuntur, vbi etiã legitur, canticum pro dilecto, apertissime Christus ostenditur, Speciosus forma præ filiis hominũ. Qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æquale deo. Ibi ei dicitur, Accingere gladio tuo iuxta femur: quod in carne esset hominibus locuturus. Per gladiũ quippe sermo, per femur caro significatur: quia semetipsum exinanit, formam serui accipiens, vt ille per diuinitatem speciosus forma præ filiis hominum, etiã illud fieret per infirmitate, quod de illo dicit alius Propheta, Vidimus eum, & non habebat speciem, neque decorem: sed vultus eius abiectus, & deformis positio eius. Nam in eodem Psalmo, quod non tantum homo, sed etiam deus sit Christus, apertissime ostenditur, cum dicitur, Thronus tuus deus in seculũ seculi, virga equitatis virga regni tui. Dilexisti iustitiã & odisti iniquitatem, propterea vnxit te deus, deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Ab vnctione quippe quod Græce χρισμα dicitur, Christus est appellatus. ipse est deus vnctus a deo, qui & ipsam cõ ceteris sacramentis carnalem in spiritali mutauit vnctione. Ibi ei de Ecclesia dicitur, Ascitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumamicta varietate. Vbi significatur linguarum varietas in omnibus gentibus: quarum tamen vna & simplex fides est intus. Omnis enim pulchritudo filia regis intrinsecus, quam Psalmus alloquitur dicens, Audi filia & vide. Audi promissum, vide cõpletum, & obliuiscere populum tuum & domũ patris tui. Sic noua implentur, sic vetera commutantur. Quoniam concupiuit rex speciem tuam. Speciem quam fecit ipse per se, nõ inuenit in te. Quo modo enim speciosa esles eius oculis, quãdo eras tuis fœdata peccatis? Ne tamen spē

Roma. 12. Gene. 22. 1 Cor. 5. Math. 5. Christus legẽ nõ aboleuit, sed impleuit. Cap. III. De Psalmo 44. Ca. IIII. Psal. 44. Philip. 2. Esa. 53. t directio nis.

tuã arbitreris esse in hominib; sequitur & dicit, Quoniam ipse est dominus deus tuus. Ne formã serui spernas, ne potentis infirmitatem excelliq; humilitate derideas, ipse est deus tuus. In eo quod paru; apparet, magnus latet, in vmbra mortis sol iustitiæ: in contumeliã crucis, dominus glorię. Quauis eum persecutores necent, infideles negent, ipse est dominus deus tuus, per huius corpus immutantur, quæ antea per vmbra figurabantur. Psalmus quoque sexagesimus octauus habet in titulo, Pro iis qui cõmutabuntur. Et cantatur ibi passio domini nostri Iesu Christi, trãfigurãtis in se quãdam etiã voces mēbrorum: hoc est, fidelium suorũ. Non enim ipse vlla delicta habuit, sed nostra portauit. Vnde dicit, Et delicta mea à te nõ sunt abscondita. Ibi scriptum est & prænunciãtũ, quod in Euãgelio legitur factum, Dederunt iu escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto. Per hunc ergo immutata sunt vetera, quæ titulus Psalmi prædixerat immutãda. Quod Iudæi legentes & non intelligentes, aliquid se dicere existimant, cum requirunt a nobis quo modo accipiamus authoritatẽ legis & Prophetarũ, cum sacramenta nõ E obseruemus quæ ibi præcepta sunt. Nõ obseruam; quia mutata sunt. Mutata sunt autem quæ mutãda prænunciãta sunt, & in eũ credimus sacris reuelatione mutata sunt. Nõ ergo obseruamus ciuitata quæ ibi præcepta sunt, quia intelligimus quæ ibi prædicta sunt, & tenemus quæ ibi promissa sunt. Isti autem qui hæc nobis obiiciunt, adhuc amari sunt ex parentibus suis, qui dederunt in escam domino fel, & adhuc veteres ex aceto, quod ei potandum obtulerunt: & ideo non intelligunt quia eis impletur quod sequitur, Fiat mēsa eorum coram ipsis in laqueũ, & in retributionem, & scandalum. Ipsi enim fel & acetum facti sunt, felleas & acidas patni viuo epulas mitistrando. Quo modo enim hæc videant, de quibus ibi prædictum est, Obscuretur oculi eorũ ne videant? Et quo modo sint recti vt sursum corda habeant, de quibus prædictum est, Et dorsum eorum semper incurua? Nec de omnibus hæc dicta sunt, imò vero de omnibus ad quos pertinet quæ prædicta sunt. Ad eos enim qui vel tunc ex illis crediderunt in Christum, vel nunc vsque credunt, vel deinceps vsq; in fine seculi credituri sunt, ista nõ pertinent aduersum Israẽl, scilicet qui videbit dominum facie ad faciem. Neque enim omnes qui ex Israẽl sunt, hi Israẽl: neq; quia semẽ suum Abraham, omnes filij, sed in Isaac, inquit, vocabitur tibi semen: hoc est, non ij qui filij carnis, hi filij dei, sed filij promissionis deputantur in semine. Sed hi pertinent ad spiritualem Siõ & ciuitatem Iudæ, id est Ecclesie, de quibus Apostolus dicit, Eram autẽ ignotus facie Ecclesie Iudææ quæ sunt in Christo: quoniam, sicut in eodẽ Psalmo paulopost ponitur, Deus saluam faciet Siõ, & ædificabuntur ciuitates Iudæ. Et inhabitabunt eam, & hereditate acquirunt eam. Et semẽ seruorum eius possidebit eam, & qui diligunt nomen eius, habitabunt in ea. Sed cum hæc audiunt Iudæi, carnaliter accipiunt, & terrenam Hierusalẽ cogitant, quæ seruit cum filiis suis: non matrem nostram æternam in cœlis. Item Psalmus septuagesimus nonus similiter prænotatur, Pro iis qui immutabuntur. In quo Psalmo inter cetera scriptũ est, Respice de cœlo & vide, & visita vineam istã. Et perface eam quam plantauit dextera tua, & super filium hominis, quem confisi masti tibi. Ipsa est enim vinea, de qua dicitur, Vineam ex Aegypto transtulisti. Nõ enim Christus aliam plãtauit, sed ipsam veniendo in melius commutauit. Sic & in Euãgelio legitur, Malos male

16 Ex psal. 68. Cap. V. Psal. 68. Ioan. 19. Psal. 68. f al. fellei & acidi. Roma. 9. Gala. 2. Galat. 4. Ex Psal. 79. Cap. VI. Matt. 21.

G perdet, & vineam suam locabit aliis agricolis. Non enim ait, Eradicabit, aliamque plantabit: sed eandem ipsam locabit aliis agricolis. Eadem namque est sanctorum societate civitas dei, & congregatio filiorum promissionis, mortuorum decessione ac successione complenda: atque in fine seculi simul in omnibus immortalitatem debitam receptura: quae alio modo in alio Psalmo per oliuam fructiferam significatur, & dicit, Ego autem sicut oliua fructifera in domo dei, speravi in misericordia dei in eternum, & in seculum seculi. Neque enim quia fracti sunt infideles & superbi, ac per hoc infructuosi rami, ut infereretur oleaster getium: ideo perire potuit radix Patriarcharum & prophetarum. Quia etsi fuerit, inquit Esaias, numerus filiorum Israel sicut arena maris, reliquia saluae fiet: sed per eum, de quo dicitur, Et super filium hominis, quem confirmasti tibi: & de quo reperitur, Fiat manus tua super virum dexterae tuae, & super filium hominis, quem confirmasti tibi. Et non discedimus a te. Per hunc filium hominis, id est Christum Iesum: & de suis reliquis, hoc est Apostolis, & aliis multis, qui ex Israelitis in Christum dominum crediderunt, accedente plenitudine getium, vinea sancta perficitur: H vt remotione veterum, atque institutione novorum sacramentorum titulus eius Psalmi, Pro his qui commutabuntur, impleatur. Apertioribus itaque testimoniis cum eis agendum est, quae siue dissentiant, siue consentiant, tamen sentiant. Ecce dies veniunt dicit dominus, & confirmabo super domum Iacob testamentum novum: non secundum testamentum, quod constitui patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Aegypti. Ista certe praedicta mutatio, non per Psalmorum titulos intelligentibus paucis significatur, sed manifesto preconio propheticae vocis exprimitur. Aperte promissum est testamentum novum, non secundum testamentum quod factum est ad populum, quando ductus est de Aegypto. Cum ergo in illo veteri testamento praecipua sunt ista, quae nos ad novum pertinentes observare non cogimur, cur non Iudaei se potius in vetustate superuacua remansisse cognoscunt, quam nobis nova promissa tenentibus, quod vetera non observemus, obiiciant? Quoniam ergo sicut scriptum est in Cantico Canticorum, Aspiravit dies, remoueat umbra: spiritalis significatio luceat, carnalis celebratio iam requiescat. Deus deorum dominus locutus est, & vocavit terram a solis ortu vsque ad occasum: vtique omnem terram ad testamentum novum, cui dicitur in alio Psalmo, Cantate domino canticum novum, cantate domino omnis terra. Non ergo sicut antea ex monte Sina locutus est vni populo, quem vocavit ex Aegypto de deorum: sed sic locutus est, vt vocaret terram a solis ortu vsque ad occasum. Quasi si Iudaeus vellet intelligere locutionem, audiret hanc vocationem: & in eis esset quibus in eodem Psalmo dicitur, Audi populus meus, & loquar tibi: Israel, & testificabor tibi: deus deus tuus ego sum. Non super sacrificia tua arguam te, holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper. Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos, Quoniam mea sunt omnes bestiae syluae, pecora in montibus, & boues. Cognoni omnia volatilia caeli, & species agrorum cum est. Si esuriero, non dicam tibi: meus est enim orbis terra & plenitudo eius. Nunquid manducabo carnes tauro-rum, & sanguinem hircorum potabo? Immo deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua. Inuoca me in die tribulationis, & erua te, & glorificabis me. Certe & hic sacrificiorum veterum aperta mutatio est. Illa

enim deus accepturum se non fuisse praedixit, cultoribus suis sacrificium laudis indixit: & hoc non quod a nobis tanquam indigens expetat laudem, sed vt in ea nobis consulat ad salutem: nam eundem Psalmum ita concludit, Sacrificium laudis glorificauit me, & ibi via est, vbi ostendam illi salutare dei. Quid est salutare dei, nisi filius dei, saluator mundi: dies filius ex die patre, hoc est lumen de lumine: cuius aduentus reuelauit testamentum nouum. Vnde etiam ibi dicitur, Cantate domino canticum nouum, cantate domino omnis terra. Cantate domino, benedicite nomini eius. Statim euangelizandus ipse monstratur, atque additur, Bene nunciate diem ex die salutare eius. Ipse igitur sacerdos & victima sacrificium laudis impleuit, malorum operum tribuens indulgentiam, & bene operandi largiens gratiam. Ad hoc enim domino sacrificium laudis ab eius cultoribus immolatur, vt qui gloriatur, in domino gloriatur. Sed hoc Iudaei cum audiunt, erecta ceruice respondent, Nos sumus, de nobis hoc dicitur: non enim sumus Israel populus dei. Nos in verbis dicentis agnoscimus, Audi populus meus, & loquar tibi: Israel, & testificabor tibi. Quid sumus ad ista dicturi? Nouimus quidem Israel spiritalem, de quo dicit Apostolus, Et quicumque hanc regulam sequuntur, pax super illos & misericordia, & super Israel dei. Iustum autem Israel scimus esse carnalem, de quo idem dicit, Videte Israel secundum carnem. Sed ista isti non capiunt, & eo ipso seipsos carnales esse conuincunt. Quos paululum quasi praesentes alloqui libet, Itane vos ad eum populum pertinetis, quem vocavit de deorum a solis ortu vsque ad occasum? Nonne vos ex Aegypto in terram Chanaan translatis estis? Nonne illuc vocati a solis ortu vsque ad occasum, sed inde dispersi in solis ortum & in occasum. Nonne vos ad eius inimicos pertinentis, qui dicit in Psalmo, Deus meus misericordia eius praue nit me, Deus meus demonstra mihi inter inimicos meos, ne occideris eos, ne quando obliuiscantur legis tuae. Disperge illos in veritate tua: Vnde non obliuiscunt legem dei, sed eandem circumferentes, getibus ad testimonium, vobis ad opprobrium, nescientes eam populo ministratis, qui vocatus est a solis ortu vsque ad occasum. An vero negabitis & ea quae tanta auctoritate praedicta, tanta manifestatione completa sunt: Aut maiore caecitate non intuemini, aut mirabili impudentia non fatemini? Quid ergo ad illud responsum estis, quod Esaias propheta proclamat, Erit in nouissimis temporibus manifestus mos domus domini paratus in cacumine montium, & exaltabitur super colles, & veniet ad eum vnio gentes, & dicent, Venite ascendamus in montem domini, & in domum dei Iacob, & annuntiabit nobis viam salutis, & ingrediemur in eam: Ex Sion enim lex prodiet, & verbum domini ex Hierusalem? An & hic dicturi estis, Nos sumus: quonia audistis domum Iacob & Sion & Hierusalem: quasi nos negamus de semine Iacob esse Christum dominum secundum carnem, qui significatus est vocabulo montis parati super cacumen montium, quod omnes celsitudines eorum eius celsitudo transcendit: aut negemus Apostolos & illas Ecclesias Iudaeae, quae post Christi resurrectionem in eum continuo crediderunt, ad domum Iacob pertinere: aut vero alius intelligendus sit spiritaliter Iacob, quam ipse populus? Christianus: qui cum sit minor natu, quam populus Iudaeorum, tamen eum crescendo superauit, & subdidit: vt impleretur quod de duobus illis fratribus in figura praedictum est, Et maior seruiet minori. Sion autem & Hierusalem, quauis spiritaliter

A spiritaliter intelligatur Ecclesia, magis tamen aduersus istos idoneum testimonium est, quod ex illo loco vbi Christum crucifixerunt, & lex & verbum domini processit ad gentes. Lex enim, quae illis per Moysen data est, de qua superbius extolluntur, & de qua melius conuincuntur, non intelligitur prodisse de Sion & Hierusalem, sed de monte Sina. Ad terram quippe promissionis, vbi est quae appellatur etiam Hierusalem, post quadraginta annos cum ipsa lege venerunt: non autem ibi ea vel inde acceperunt. Euangelium vero Christi, & lex fidei, quod certum est, inde processit, sicut etiam ipse dominus, postquam resurrexit, loquens discipulis suis, & ostendens praedicta diuinorum eloquiorum in se esse completa, Quoniam sic scriptum est, inquit, & sic oportebat Christum pati, & resurgere a mortuis die tertio, & praedicari in nomine eius ponitiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Hierusalem. Ecce quod propheta Esaias dicit, Ex Sion enim lex prodiet, & verbum domini ex Hierusalem. ibi enim veniens descendit secundum domini promissionem spiritus sanctus, eos quos tunc vna domus continebat, impleuit, & loqui linguis omnium gentium fecit: & inde exierunt praedicare euangelium in notitiam omnium gentium. Sicut enim lex illa, quae processit de monte Sina, quinquagesimo die post celebratum Pascha conscripta est digito Dei, quo significatur spiritus sanctus: ita lex ista, quae processit de Sion & Hierusalem, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis sanctorum euangelistarum scripta est per spiritum sanctum, quinquagesimo die post verum pascha passionis & resurrectionis domini Christi: quo die spiritus sanctus est missus, qui fideliter fuerat ante promissus. Ite nunc & Israelitae secundum carnem, non secundum spiritum. Ite nunc, & adhuc contradicite apertissimae veritati: & cum auditis, Venite ascendamus in montem domini, & in domum dei Iacob: dicitis, Nos sumus. vt ceteri offendatis in montem, vbi collisa facie peius perdati frontem. Si vere vultis dicere, Nos sumus: ibi hoc dicitis, vbi auditis, Ob iniquitate populi mei ductus est ad mortem. Vt Christus enim dictum est, quem vos in parentibus vestris duxistis ad mortem: qui sicut ouis ad immolandum ductus est, vt pascha, quod nescientes in peccude celebratis, nobis per Christum, qui est agnus Dei, consecraretur: nam pascha nostrum immolatus est Christus. Si vere vultis dicere, Nos sumus: tunc dicitis quando auditis, Increta cor populi huius, & aures eorum oppila, & oculos eorum graua. Tunc dicitis, Nos sumus: quando auditis, Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem. Tunc dicitis, Nos sumus: quando auditis, Excaventur oculi eorum ne videant, & dorsa eorum semper incurua. In his atque huiusmodi prophetis vocibus dicitis, Nos sumus: vbi sine vlla dubitatione vos estis: sed sic caeci estis, vt esse vos dicatis, vbi non estis: & non vos agnoscatis vbi estis. Sed in hac manifestiora quae dicitur sum, paulisper attendite. Certe cum auditis in bono Israel, dicitis, Nos sumus. Et cum auditis in bono Iacob, dicitis, Nos sumus: Et cum a nobis causa requiritur, respondetis, Quoniam Iacob ipse est & Israel, ex quo patriarcha propagatum sumus, vnde merito patris nostri appellatione cetermur. Non ergo vos alto & graui somno dormientes, ad spiritalia quae non capitis excitamus: neque nunc quo modo spiritaliter accipienda sint ista vocabula, vobis in auditu & visu spiritali surdis & caecis persuadere conamur. Nepe & vos fatemini, & lectio libri Geneseos manifeste declarat, Vn homo erat Iacob & Israel: & vnde Tomus sextus.

gloriamini, ipsa est domus Iacob, quae domus est Israel. Quid ergo est quod idem ipse propheta cum praenunciasset montem futurum paratum in cacumine montium, ad quem veterum essent vnio gentes: quia non de monte Sina [vni genti], sed de Sion & Hierusalem lex & verbum domini processurum esset omnibus gentibus: quod manifestissime in Christo, & Christianis videmus impletum, paulo post dicit, Et nunc tu domus Iacob, venite ambulamus in luce domini: Hic profecto dicitis, vt soletis, Nos sumus. Sed quod sequitur, paulisper attendite, vt cum dixeritis quod vultis, etiam quod non vultis audiat. Nam propheta coniungit & dicit, Dimisit enim plebem suam domum Israel. Hic dicitis, Nos sumus: hic vos agnoscite; & nobis quia ista commemoramus, ignoscite. Si enim libenter auditis, ad vestrum dicuntur opprobrium. Dicatur tamen oportet, siue volentibus, siue nolentibus vobis. Ecce non ego, sed propheta, quem legitis, per quem deum locutum non potestis negare, quem de autoritate diuinarum scripturarum non potestis auferre, quem admodum illi dominus imperauit, exclamat vehementer: & sicut tuba exaltat vocem suam, vosque increpat dicens, Et nunc tu domus Iacob, venite ambulemus in luce domini. Occidistis Christum in parentibus vestris. Tandiu non credidistis, & contradixistis: sed nondum peristis, quia nondum de corpore existis: & nunc habetis spacium poenitentiae, & nunc venite. Olim quidem debuistis, sed & nunc venite: nondum finiti sunt dies, cui non venit vltimus dies. Aut si vos tanquam domum Iacob prophetam secutos, iam in luce domini creditis ambulare, quae sit domus Israel quam dimisit, ostendite. Nos enim utrosque monstramus, & quos ex illa domo vocando discreuerit, & quos illic remanentes dimiserit. Vocat enim inde non solum Apostolos, sed etiam post Christi resurrectionem populum magnum: vnde superius iam diximus. Dimisit autem illos, quos etiam vos non credendo imitamina: & vos ipsos, qui eos imitando in eadem pernicie demoramini. Aut si vos estis quos inde vocauit, vbi sunt quos dimisit? Non enim potestis dicere quod nescio quam aliam gentem dimiserit, cum propheta clamet, Dimisit enim plebem suam domum Israel. Ecce quod estis, non quod vos esse iactatis. Dimisit enim & vineam, de qua expectauit vt faceret vvas, fecit autem spinas: & mandauit nubibus suis ne pluerent super eam imbrem: sed etiam inde eos vocauit, quibus dicit, Indicate inter me & vineam meam. De quibus & dominus ait, Si ego in Beelzebub eiicio demonia, filij vestri in quo eiiciunt? Ideo ipsi iudices erunt vestri. Quibus hoc promittes, Sedebitis, inquit, super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israel. Sedebit itaque domus Iacob, quae in luce domini vocata ambulauit, iudicare domum Israel, hoc est plebem ipsius quam dimisit. Quo modo enim iuxta eundem prophetam, Lapis quem reprobauerunt edificantes, hic factus est in caput anguli: nisi quod ex circumsione & praeparatio populi tanquam parietes de diverso venietes, in angulo sibimet tanquam in pacis osculo copulatur? Vnde dicit Apostolus, Ipse est enim pax nostra, qui fecit vtraque vnum. Qui ergo ex domo Iacob siue Israel vocati secuti sunt, ipsi sunt lapidi angulari cohaeretes, & in domini luce ambulantes: Quos vero ibi dimisit, ipsi sunt ruinam edificantes, & angularem lapidem reprobanes. Postremo si haec verba prophetica secundum cor vestrum in alium sensum detorquere conamini & Iudaei, contra salutem vestram resistentes filio dei, Si haec, inquam, verba sic vultis accipere, vt eadem sit plebs &

Psal. 52.
Roma. 11.
Esa. 10.
Psal. 79.
Hier. 31.
Canti. 2.
Psal. 49.
Psal. 95.
Psal. 49.

Luce. 24.
Esa. 2.
Act. 2.
1. Cor. 3.
Esa. 2.
Esa. 53.
1. Cor. 5.
Esa. 6.
Esa. 65.
Psal. 68.
Vocatio gen. 28. Caput VIII.

Esai. 2.
Esai. 38.
Esai. 2.
Esai. 5.
Matth. 23.
Matth. 19.
Psal. 117.
Eph. 2.
Ex alio prophet. Caput I X.

Gene. 28.

G domus Iacob vel Israel, & vocata & dimissa: nō in aliis vocata, in aliis dimissa, sed vniuersa propterea vocata, vt ambularet in lucem domini: quoniam propterea erat dimissa, quod nō ambulat in lucem domini. Aut certe sic in aliis vocata, in aliis dimissa, vt nulla facta separatione mēsa dominicę, ad Christi sacrificium pertinentis, sub eisdem veteribus sacramentis essent vtriq; scilicet qui in luce domini ambulantes, eius pręcepta seruant: & hi qui iustitiam respicientes, ab eo deseri meruerūt. Si hęc ergo sic intelligere vultis, quid dicturi estis, & quo modo alium Prophetam intellecturi, qui vobis omnino hanc amputat vocē, tanta manifestatione clamantem, Non est mihi voluntas in vobis, dicit dominus omnipotens, & sacrificium nō accipiam de manibus vestris: Quia ab Oriente sole vsque in Occidentem nomen meum clarum factum est in gentibus: & in omni loco sacrificium offertur nomini meo, sacrificium mundum: quoniam magnum est nomen meum in gentibus, dicit dominus omnipotens? Quia tandē voce tantę rerum evidentia reclamatis? Quid vos amplius nimis impudenter extollitis, vt grauiore ruina miserabilius pereatis? Non est mihi voluntas in vobis, dicit, non quicūq; sed dominus omnipotēs. Quid tantum de Abrahamę semine gloriamini, qui vbiq; auditis Iacob aut Israel, aut domū Iacob, aut domū Israel: cū aliqua laude dici, contenditis hoc nō potuisse dici, nisi de vobis: cū dominus omnibus dicat, Non est mihi voluntas in vobis, & sacrificiū nō accipiā de manibus vestris: Certe hic negare non potestis, non solum illum nō accipere sacrificium de manibus vestris, sed nec vos illi offerre manibus vestris. Sed quare hoc illi offerri de manibus vestris non vult? Locus enim vnus est lege domini constitutus, vbi manibus vestris sacrificia iussit offerri, pręter quem locum omnino prohibuit. Hunc ergo locum quoniam vestris meritis amisistis, etiā sacrificium quod ibi tantum licebat offerri, in locis offerre aliis non audetis. Ecce omni modo impletum est quod ait Propheta, Et sacrificium non accipiam de manibus vestris. Nā si in terrena Hierusalem maneret vobis templum & altare, possetis dicere in eis hoc esse cōpletum, quorum iniquorū inter vos cōstitutorū sacrificia dominus non acceptat: aliorum vero ex vobis atq; in vobis acceptare sacrificia, qui dei pręcepta custodiunt: hoc non est cur possit dici, vbi nullus omnino vestrum est, qui secundū legem, quę de mōte Sina processit, manibus suis sacrificiū possit offerre. Neq; hoc ita prędictū & impletum est, vt vos propheticę sententię rēspōdere permittat, quia manibus non offerimus carnem, sed corde & ore offerimus laudē, secundū illud in Psalmo, Immola deo sacrificium laudis. Etiam hinc cōtradicit vobis, qui dicit, Non est mihi voluntas in vobis. Deinde ne existimetis non offerentibus vobis, nec illo accipiēte de manibus vestris, deo sacrificium non offerri quo quidem ille nō eget, qui bonorum nostrorum nullus indiget: tamen quod sine sacrificio nō est, quod nō illi, sed vobis vtile est, adiungit & dicit, Quia ab Oriente sole vsq; in Occidentē nomen meum clarum est factum in omnibus gētibus: & in omni loco sacrificium offertur nomini meo, sacrificium mundum: quoniam magnum nomen meum in gentibus, dicit dominus omnipotens. Quid ad hęc respondetis? Aperite oculos tandem aliquando, & videte, ab Oriente sole vsq; in Occidentem: non in vno, sicut vobis fuerat constitutum, sed in omni loco offerri sacrificium Christianorum: nō cuilibet deo, sed ei qui ista prędixit, deo Israel. Vnde & alibi di-

cit Ecclesię suę, Et qui eruerit te, ipse deus Israel vniuersę terrę vocabitur. Scrutamini scripturas, in quibus punitatis vos habere vitam eternam. Et profecto haberetis, si Christū in eis intelligeretis & teneretis. Sed perscrutamini eas, ipsę testimoniū perhibent de hoc sacrificio mundo, quod offertur deo Israel: nō ab vna gente vestra, de cuius manibus non se accepturum prędixit, sed ab omnibus gentibus, quę dicunt, Venite ascendamus in montem domini. Nec in vno loco, sicut vobis pręceptum erat, in terrena Hierusalem, sed in omni loco, vsq; in ipsam Hierusalem. Nec secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedech. Christo enim dictum est, & de Christo tanto ante prędictum est, Iuravit dominus, & non pōnēbit eum: tu es sacerdos in eternū secundū ordinem Melchisedech. Quid est, iuravit dominus, nisi inconcussa veritate firmavit? Et quid est, non pōnēbit eum: nisi hoc sacerdotium nulla omnino ratione mutabit? Neq; enim sicut hominem, pōnēt deum: sed dei dicitur pōnitentia, quamuis ab illo instituta, rei cuiusq; mutatio, quę credebatur esse mansura. Proinde cum dicit, Non pōnēbit eum, tu es sacerdos in eternum secundum ordinē Melchisedech: satis ostendit eum pōnituisse: hoc est, eum mutare voluisse sacerdotium, quod cōstituerat secundum ordinem Aaron: sicut de viroque videmus impletū. Nam & Aaron sacerdotium iam nullum est in aliquo templo, & Christi sacerdotium in eternum perseverat in cęlo. Ad hanc ergo lucē domini vocat nos Propheta, cū dicit, Et nūc tu Iacob domus venite ambulemus in lucem domini. Tu domus Iacob, quam vocauit & elegit, nō tu quam dimisit. Dimisit enim plebem suam domum Israel. Quicunq; inde venire vultis, ad hanc pertinebitis, quam vocauit: illa carebitis, quam dimisit. Lux quippe domini, in qua ambulant gentes, illa est de qua idem Propheta dicit, Dedit te in lucem gētium, vt sis salus mea vsque in fines terrę. Cui hoc dictū est, nisi Christo? De quo impletum est, nisi de Christo: Non est ista lux in vobis, de quibus idē dicitur, Dedit illis deus spiritum cōpunctionis, oculos, vt nō videāt: & aures, vt non audiant, vsq; in hodiernum diem. Non est, in quā, in vobis hęc lux: ideo omnis cęcitate lapidē reprobatis, qui factus est caput anguli. Ergo accedite ad eum, & illuminamini. Quid est, accedite, nisi credite? Quod enim eat, vt ad eum accedatis, cum ille sit lapis, de quo Daniel Propheta dicit, q̄ crescendo tam magis mōs factus sit, vt impleret vniuersam faciē terrę: Sic enim & gentes quę dicunt, Venite ascendamus in montem domini, nusquam terrarum pergere & peruenire cōtendunt. Vbi sunt, ibi ascēdunt: quia in omni loco sacrificiū offertur secundū ordinē Melchisedech. Et sicut alius Propheta dicit, Exterminat deus omnes deos gentium terrę, & adorant eum vnusquisq; de loco suo. Cū ergo vobis dicitur, Accedite ad eum, nō vobis dicitur, naues aut iumenta preparate, & vestris victimis onerate: & de tam longinqua terra pergite ad locum vbi deus sacrificia vestra deuotionis acceptet: sed accedite ad eum, qui in vestris auribus prędicatur, Accedite ad eum, qui ante oculos vestros glorificatur. Ambulando nō laborabitis, ibi enim acceditis vbi creditis. Hęc fratres charissimi, siue granter, siue indignanter audiant Iudæi, nos tamen vbi possumus, cū eorum dilectione predicemus. Nec superbe gloriemur aduersus ramos fractos, sed potius cogitemus, cuius gratia & quanta misericordia, & in qua radice inserti sumus, vt nō alta sapiamus, sed humilibus cōsentiētes, non

A non eis cum pręsumptione insultādo, sed cum tremore exultando dicamus, Venite ambulemus in lucē domini, quoniam magnum est nomen eius in gētibus. Si enim audierint, & obaudierint, erunt inter eos, de quibus dictum est, Accedite ad eum, & illuminamini: & vultus vestri non tenebunt. Si autem audiunt & non obaudiunt, vident & invident, inter eos sunt, de quibus dictum est, Peccator videbit, & irascetur: dentibus suis frendet, & tabescet. Ego autem, dicit Ecclesia Christo, velut oliua fructifera in domo domini, speravi in misericordia dei in eternum, & in seculum seculi.

Finis.

CENSURA.

Libellus elegans, sed qui nihil habeat p̄brascos Augustiniane. Videtur auticus aut Turcoconsultus quissiam fuisse.

DE ALTERCATIONE ECCLESIAE ET SYNAGOGAE.

Dialogus.

DVarum matronarum vobis censoribus causam videor suscepisse, vtraq; negocia magnis lateribus p̄ditur, vt quicquid ex iudicio vestro veritas expositulata diremerit, id vna de duab; obseruet. Idcirco in hoc cętu vestro ius recito, tabulas ostero. Lege agatur, quia de possessione cōtētio est: & reuoluere imperiali sanctione sententias non morabor: vt quicquid veritatis ordo perpexerit iuxta legē diuinitus datam, confessus vestri sententia promulgetur. Vna quibusdam temporibus adulterio deprehēta possessionis nostrę pręcoqua persuasionē iura temerauerat: alia merito castitatis per sententiā donatoris, possidentem illam quę auribus vestris videtur exacta, nonnulla apud seculum prius clandestina fraude priuauerat: redhibitione compellitur quotidie reddere: & adhuc quantum reddiderat debet. Totum enim, quicquid possessioni defenderat, abiuramus. Ergo si causā faciē, si frontem parabole vultis audire, Gentes hare ditatem nostram, possessionem, & terminos terrę nobis augustali iure concessam, potens quondam, diues auro mulier synagoga peruasit. Mox supplicauimus, preces retinemus in manib; introductio protinus fundi, habita possessio in nostro iure consistit. Resolui nolimus tamen, quicquid ornamentorum mulier in quietā peruasit. Quę cum postularetur vt redderet, lentius quā deberet exiuit. Nunc ergo ad hanc matrem familiā & viduam, nostrā materfamiliā, hoc est ad synagogam ECCLESIA dicit, Recita quid merueris, & ego quid meruero, recitabo. SYNAGOGA respondit, Propheta ad me omnes venerunt, quod tu diffiteri non poteris. ECCLESIA dicit, Certum est q̄ Propheta, dum ad te veniunt, remiorandi pro tempore velut ad hospitium cūcurrerunt: nam probō eosdem p̄sonis mei iuuenes metatores, scilicet Christi gerulos literarum, mādatorum etiam portitores, inuidiā causa a te fuisse interfectos. Nunquid si ad te venissent, a te quispiam eorū potuisset occidi? Sed quia ad me veniebant, causa zeli homines meos recipi cum nō sustineres, gladio & fustibus affecisti. SYNAGOGA respondit, Etiam si istud quod asseris feci, recte & honeste peccauit: quia ego regem noueram, cuius literas frequenter acceperam: & tu syluicola quęrebaris, quę Bar-

barorū ritu rure, collibus, intra inuia, vel secreta agresti quodam tugurio cōmanebas. Nam quid te aliquando rusticus fuit? Tu cum gentibus, cum quibus ego saepe pugnaui, pastoralis more balantia credo pecora sequebaris: ego scepro, & legionibus sulca, apud Hierosolimam purpureo amictu regnabam: ego Romanum possidebā imperium: ego reges, milites, & alienigenarum gentium duces occidi: mihi Persa & Indus aurum, gemmas, ebur, argentum & sericum, totasq; opes aduexit: tu mōtana, rustica, apta pecoribus, tu prelsis in valibus tantum diuersabare sollicita: tu ex vasta rupe condensior, cui rimosus lapis timidum quondam prestabat hospitium, lac de caseo, vaccinia cum glāde mandebas: ego Pharaonē in suis curribus, ego Aegyptios, ego Chanancos, Hiebuscos, & Cethcos, & Phereasos reges occidi. ECCLE dicit, Recognoſco quę loqueris, & laudes tuas diffiteri non possum. Scio quia vrbis tuę & ambitiosa fora, & capitolia celsa vidisti: armorum tuorum impressio, & fulgentia clypeorum signa, spicula, enses, iacula missorum telorum, expressus equestrium exercituum gemitus, magnos ornatus, duces & tyrannos strauit. Scio potentiam tuam, quā Hierosolyma illa p̄opatili fastu ructuabat. Scio enim quia tibi quondam Romanus orbis intremuit, & terra gentium palpauit: sed memor esse debes quid propter vnam mulierem Dinam feceris in Sichem. Imbelles homines, & innocentię suę honore fulgentes, latronum ritu vastasti. SYNAGOGA respondit, Potestas regni, permittē libertatis accepit audaciam. Nunquid in eo peccasse me credis, si sub imperio meo maculaui quos volui, aut meos forsitan rebelles occidi? Qui potestatem regnandi dederat, faciendi vtiq; quicquid vellem indulserat dignitati. Aut dic mihi, si legem nō habet qui proprio regnat imperio, & qui possidet totū, necesse est vt regni potentiam quocunq; volet extendat. ECCLESIA dicit, In eo me gaudeo sublimatam, quod celsis celsior sum facta, & regna regnantium diieci: & ecce sub pedibus meis purpurata quondam regina versaris. Ille est enim rex regum, qui eidem imperare cęperit, quę se viderit aliquando regnasse. Regnasti fateor, Romana tibi terra subiucuit, reges & principes ceciderunt: & si quando conflixeras, captius hostis succubuit. Noli irasci, si tu quę fueras domina, mihi facta videaris ancilla. SYNAGOGA respondit, Quia te tanto p̄cōnio declarasti, proba ancillam, & dominam recognoſco. ECCLE dicit, Habeo tabulas, recito testamentum, quod scriba quondam tuus vates scripsit, & Aaron magistratu pręsentē signauit. SYNAGOGA respondit, Scio testamentum sub regno meo conscriptum, sed volo discere vbi me dictator voluminis seruire mandauit. ECCLE dicit, Lege quid Rebecca sit dictum cum pareret, Duce gentes in vtero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo diuidētur, & populus populum superabit, & maior seruiet minori. Certe maiorem te paulo ante dixisti, regnasse, triumphasse, sceptrū tenuisse, purpuram possidisse: me minusculam vallibus delituisse quondam, vel in collibus habitasse saxorumite auro, ornamento, bysso, serico, gemmis claruisse nobilibus, me minorem pecorum lacte vixisse. Ego oues & pecora, tu militē possidebas. Inde est quod ego minor atque pauperior, tu maior & diues subiugata mihi, eligas populo seruitura minori. SYNAGOGA respondit, Recognoſco titulum testamēti, video literas quę ipsa in thesauro meo & in bibliotheca seruaui. Sed dicit mihi, quo modo tibi seruiō, quę adhuc filios meos liberos esse recognoſco;

G Vacant negotiis, nauigandi potestas est libera, compe-
des nesciunt, nullus vinea laboriosa necessitatis folutu-
ra discerpit, nescio an tibi sum seruitute subiecta. **ECCLE.** dixit, Testamentum recolis, apices recognoscis, & adhuc non recipis seruitutem. **SYNA.** respondit, Dic tu mihi quod asseris, recognosco Moysen, audio, & refugere non possum, sed qualiter tibi seruituti scire non possum. **ECCLE.** dixit, Mutare te non potes, semper negas & fallis, semper de falsitate contendis. Certe regnasse te ante dixisti, cum populus Israel locum tenuisset imperij. Si adhuc regnas, liberam te esse cognosco, & necdum mihi seruitute subiectam. Alioquin si recte populo Israel Christianus populus regnat, constat te ancillam esse non liberam, quam video seruituti subiectam. Respice in legionibus signa, nomen saluatoris intende, Christicolas imperatores aduerte, & considera te de regno esse discussam: & nobis iuxta testamenti fide quod seruas, confitere: tributum mihi soluis, ad imperium non accedis, habere non potes praefecturam. Iudaeum esse Comitum non licet, senatum tibi introire prohibetur: praefecturam nescis, ad militiam non admitteris: mensas diuitium non attingis, charismatis ordine perdidisti: totum tibi non licet, cui etiam ad manducandum, ut vel male viueres paucula condonamus. Ergo si his quae summa quae prima sunt caruisti, lege quid Rebeccae sit dictum, cum geminos pareret. Duas gemitus oculos, & duo populi de ventre tuo diuidetur, & populus populum superabit, & maior seruiet minori. **SYNA.** respondit, Quid tamen feceram, ut me diuinitas de regno discuteret, & priuaret imperio? **ECCLE.** dixit, Si tu vt grauitur peccasti, tam grauis pena sit seruitutis sub interitu mortis debita, nec ancilla potes esse nec libera. **Gen. 32.** Nam cum primum Moyses in monte Sina charaxatas decalogo duplices tabulas accepisset, vos contra deum idola poposcistis, dicentes ad Aarō, Fac nobis deos qui nos antecendant. **SYNA.** respondit, Hic me miseram errasse cognosco, sed mox eos qui idola poposcerunt, vsque ad vltimam mortem damnationis peruasit interitus. Quid ergo posterifecerunt, si mox illi seniores, qui istud admiserant, poena suae merita susceperunt? **ECCLE.** dixit, Certum habeo quod legisti, sed quae legis retinere non poteris, & ipsum agnosco. Sed recole scriptam, Et annuncient filij filiorum suorum, quoniam peccata parentum eorum in filiis creuerunt, & non laxabo illis dicit dominus. Et alibi ait, Parentes vnas acerbis manducauerunt, & filii dentes stupuerunt. **SYNA.** respondit, In quo tibi plaudis? sub cuius regno imperium tenes? Prius ad me, vel in populo meo Christus aduenit. **ECCLE.** dixit, Sic erat dignum, vt totum quicquid fuerat astruendum, diuina sapientia praereneret. Si enim ad me Christus principaliter aduenisset, & te sub aduentu ipso primae natiuitatis repudiare voluisset, hodie diceres, Non venit ad me, nesciui quid colerem: nam si & in populo meo dignatus fuisset accedere, quem Propheta deum dixerant, confiterer. Ad te venit, mortuos tuos virtutum imperio suscitauit, loquaces praestitit mutos, graesibus reddidit claudos, cecos oculos, paraliticos absolutis artibus expediuit, leprosos sanitati restituit: & non esse deum, quem deum legeras, profana mente dixisti. Idcirco quia dixisti, Saluatore & dominum prius ad te venisse recolo, & elogio tuo rursus contendendo. Lege quid tibi Esdras ex persona Saluatoris scripsit, Ad meos veni, & me mei non receperunt. Quid tibi faciam Iacob? Noluit me audire Iuda, transferam me ad alteram gentem. Vnde vides te non debere gloriari

quod videris Christum. Maior enim causa criminis est videte cui seruias, & contemnere cui debeas seruitutem. Defenderes forsitan te, si diceres, Non noui dominum, nesciui Prophetas fuisse metitos. Attamen & Prophetas dixerunt, & ipsum dominum, quem Propheta ceceperant, cum suis mirabilibus agnouisses, & miserabili refutatiuncula blasphemasses, vides te sub tanti criminis reatu excusare non posse. **SYNA.** respondit, Dixerant quidem Prophetae esse venturum, sed ventum dei, sed puerum sanctum de virgine, vnde an ipse dominus venire velit, penitus ignorabam. **ECCLE.** dixit, Recte ergo Esaias ait, Vade, & dic populo isti, Aure audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non cognoscetis. In crassauit enim cor populi huius, & auribus grauitur audierunt, & oculos suos clauerunt, ne forte videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & reuertantur, & curem illos. Nam & Hieremias ait, Me dereliquerunt fontem aquae viuae, effoderunt sibi lacus detritos, & non potuerunt aquam potare. Et quid adiecit idem propheta? Miluus cognouit tempus suum, tur tur & hirundo, grues, passeres agnoscerunt tempora introitus sui: populus autem meus me non cognouit. Nam & in Salomone credo quod legeris, qui ait, Quarent me mali, & non inuenient: odio enim habuerunt sapientiam, sermonem autem domini non receperunt. Vides ergo te deum dei filium blasphemis oculis, & profano peccatore reiecisse. Ergo si legis Esaiam, legis Prophetas, Deum Christum frequenter audisti: sic enim ait, vt tibi & de virgine, & de filio, sicuti ipsa dixisti, respondeana: Pariet virgo filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel, quod interpretatur, nobiscum Deus. Et Dauid ait, Propterea vnxit te deus, deus tuus. Et in Genesi sic ait, Et fecit de hominem ad imaginem suam. **SYNA.** respondit, Nolo te in tanto plausu efferant lectiones, sed ad illud conuertere, quod mihi arbitror profuturum. Respice te nec legem accepisse, nec circumcisionem meruisse, in quo signo gentilitas segregatur. Inde est quod & signum meum habeo, & legem quam Moyses protulit, non amitto. **ECCLE.** dixit, Legem te accepisse testaris, sed legem veteris testamenti, Ego autem euangeliorum nouam legem accepi. Et vt scias veterem nouitate compressam, lege Esaiam qui tibi ait, Illa vetera transferunt: ecce facta sunt noua, nunc orientur. Nam quod dicit te in salutem populi, circumcisionis signaculum accepisse, hodie probostultitiam tuam fuisse deceptam. Si ergo per circumcisionem aeternitas donabatur, vides te caput accepisse, non pedes, & vno oculo, vel vna manu fuisse truncata: mediam vixisse, & mediam fuisse emortuam. Nam si dicitis populum tuum in signo tuae passionis esse saluandum, quid facient virgines tuae, quid facient viduae, quid matres etiam synagoga, si circumcisionis signum populo ad aeternam vitam profecisse testaris? Ergo Iudaeas feminas habere non decet: viri enim circumciduntur, mulieres autem preputium non admittunt: ergo salua esse non possunt, si circumcisione saluamini. Vides ergo te viros, hoc est circumcisos habere posse Iudaeos: mulieres autem, quae circumcidi non possunt, nec Iudaeas, nec Christianas, sed Paganas esse profiteor. Audi, doceo te clarissime circumcisionis insignia, quam circumcisionem si accipere potuisses, nunquam prodigium de regno perpeti cecidisses. Respice quod Hieremias ait: Haec dicit dominus viris Iudaeis: qui habitatis in Hierusalem, renouamini inter vos nouitate, & ne seminaueritis in spinis. Circumcidite vos deo vestro, & circumcidite praepitium cordis vestri. Quod & ipse Moyses ait, quem

A quem tu similiter sequebaris, licet mihi mandata portaret. Erit, inquit, in nouissimis diebus, circumcidet Deus cor tuum, & cor feminis tui ad dominum deum tuum amandum. Et apostolus Paulus ait, Circumcisi estis circumcisione non manufacta, non in expoliatione carnis, sed in circumcisione Christi. Quid ad haec dicimus synagoga? Ecce non carnis, sed cordis circumcisio mandabatur, scilicet vt viria cordis incideres, vt libidinem defecares, vt idololatriam caput auferres, vt tunicam fornicationis scinderes, Quia ait Propheta, In lapide moechata es & in ligno. Vides ergo te non accepisse in signum salutis circumcisionem, sed in signum potius pudoris & turpitudinis. Nam putas signum esse quod vestitu tegitur, quod praereueridia non profertur, quod vxori tantummodo debitum esse cognoscitur, quia officina: & mulieres tuas depilato capite ac decaluate in asinis saepe vidi danatas. Vtiq; si signum salutis est illud quod adulteram stuprauit, quod virginem vitando copresit, mulier quae de circumcisionis salute sibi turpiter lusit, danari non debet: nec ille puniri, qui adulteram de salutifero circumcisionis signo copressam, vel in mortem reiecit.

B Nescio an illic signum salutis esse potuisset, vnde facinoris admisa damnatur. Populus autem meus signum salutis in fronte gestando, totum hominem viros ac mulieres, de alto signaculi, casta de sublimibus & publica libertate defendit. **SYNA.** respondit, Vellem addiscere vbi signum frontis acceperis, vel quis Propheta signum istud quod dicit, hoc est signum frontis signaculo sanctificationis incidit. **ECCLE.** dixit, Habes Ezechielem Prophetam, qui ex praesentia maiestatis exclamauit, Ite & cedite, & nolite parcere oculis vestris. Nolite misereri senioribus, iuuenes, virgines, paruulos & mulieres interficite vsque ad internicionem: omnem autem super quem signum scriptum est in fronte, ne tetigeritis. Idem quoque ipse Propheta sic ait, Vade per mediam Hierusalem, & notabis signum super frontem virorum, qui ingemiscunt & moerent ob iniquitates quae fiunt in medio ipsorum. Item in Apocalypsi, Vidi agnum stantem in monte Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor milia, & habebant nomen eius & nomen patris eius scriptum in frontibus suis. Vides ergo signum mihi datum, & insigne crucis, quam dimissa te atq; derelicta passio saluatoris ornavit. **SYNA.** respondit, De signo frontis interrogata, crucis signaculum proposuisti, quasi vero antequam saluator venerit, vates antiquissimi insignia predicauerint: & ideo dicit mihi si legisti quod Christus passurus esset & in cruce penderet. **ECCLE.** dixit, Audi synagoga, & non vt docearis, sed vt puniaris, aduerte legem, & inuenies vbi saluator manibus extensis cruce figuratiter protulit: Et sic enim Esaias ex persona saluatoris ait, Expandi manus meas tota die ad plebem contumacem & contradicentem mihi, quae ambulauit vias non bonas, sed post peccata sua. Nam & Hieremias ait, Venite mittamus lignum in panem eius. Et in Deuteronomio, quia pentateucho utebaris, Et erit, inquit, vita tua pedens ante oculos tuos die & nocte. Sic & Psalmidicus refert, Exclamaui ad te domine, tota die expandi ad te manus meas. Nam in Numeris, hoc est in lege tua, qua tu prior acceperas, quod Christus suspensus esset, & in cruce penderet, sic ait, Non quasi homo deus suspeditur, neque quasi filius hominis minas patitur. Et alibi Propheta ait, Dominus regnauit a ligno. Ecce miracula passionis, ecce speculum lucis, ecce populi tui iniqua commenta, vt deum dei filium in cruce suspendere. **SYNA.** respondit, Tomus sextus.

Facta recolo, & dicta similiter recognosco, sed quae tu dices quae me increpare videaris, Tu rustica, Tu aliquando montana, tu dei legibus aliena, quae gentilitate more vivebas: ego in lege versabar, ad me Prophetae venerunt, mihiq; iussa & praecpta portabant. **ECCLE.** dixit, Audi synagoga, audi vidua, audi derelicta: ego sum quod tu esse non potuisti, ego sum regina quae te de regno deposui, ego sum sponsa quae derelictis idolis de Syria & de monte descendi: vt ait Patriarcha tuus, Ecce odor filij mei sicut odor agri pleni quae benedixit dominus. Vnde venis virgo cum lacte, cum floribus intermerata iuuenula, opaco de nemore cuius simplex, leta pallio niuali composita: Sponsus meus speciosus praefiliis hominum, rex regum, qui caput meum mitra composuit: ac me protinus purpurauit, venientem excepit. **SYNA.** respondit, Qualiter istud poteris comprobare, quod tu sponsa sis, & Christus in lege videatur sponsus? **ECCLE.** dixit, Si ad me principaliter Prophetae cucurrissent, hodie diceres ignorasse legem, non habuisse Prophetas, nescire te quid esset scriptum. De tuis igitur Prophetis reuincenda te recognosce. Audi ergo quid Prophetae de spso & spsa madauerint. Nam sic Ioel Propheta ait, Canite tuba in Sion, sanctificate ieiunium, & indicite orationem, aggregate populum, sanctificate ecclesiam, excipite maiores natu, colligite paruulos & lactentes: procedat spso de cubiculo suo, & spsa de thalamo suo. Nam certum habeo quod tu illa es Hierusalem, de qua & sponsus & sponsa, vt ait Dauid, Et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo, Exultauit vt gigas ad currendam viam, a summo caelo egressio eius, Et occursum eius vsque ad summum eius, nec est qui se abscondat a calore eius. Et in Apocalypsi Ioannes ait, Veni ostendam tibi nouam nuptiam, sponsam agni. Et eduxit me in spiritu in montem magnum, & ostendit mihi ciuitatem sanctam Hierusalem descendente de caelo, habentem claritatem dei. Sic etiam ipse Ioannes ait, Regnabit dominus deus omnipotens, exultemus & letemur, demus ei claritatem: quoniam uenerunt agni nuptiae, & vxor eius se preparauit. Vides ergo & spsam & vxorem dictam fuisse per legem: sponsam, quod spondeo fidem me reddituram domino saluatori: vxorem, quod per conceptum baptismi spiritu maritate, filios vteri mei lauacro turgente produca. In quo puerperio generationis gratioris, spiritus & anima nuptiali societate iunguntur. **SYNA.** respondit, Illud scire desidero, ne forte putes me oblitam fuisse quod dixeris, totum vt videar scrutari, quid est quod Propheta dixisse contendis, quid est quod ait in Deuteronomio, Et erit pendens vita tua ante oculos tuos die & nocte? **ECCLE.** dixit, Non quod te doceam, eloqui vel effari contendo, sed ne taciturnitas dubitationis lineam ducat: ac per hoc de tuo te testamento conuincio. Saluator enim die & nocte pependit in cruce: hoc est sexta feria per diem, & huius diei per noctem vsque ad sabbatum, quo dixistis iuxta legem hominem in ligno non licere pendere. Haec tibi interim, vt fecisti, dicta esse videantur: nam ad causam veritatis, & ad dogmatis modum illud contemplare quod dicimus, Et erit, inquit, vita tua pendens ante oculos tuos die ac nocte. In vna enim die fuit dies & nox. Lucem diei subito tenebrarum horrore nocturna caligo distinxit: sicut saluator cum suspenderetur in ligno, ab hora diei sexta vsque ad horam nonam tenebrae factae sunt, nox lumen abstulit, & totam diem feralis & luctuosa caligo cecauit. Vides ergo in vno die & diei fuisse & noctem Merito pro-

G pter hanc idem passionē in Deuteronomio ait, Et erit vita tua pēdens ante oculos tuos die & nocte. S Y N A. respondit, Ergo si in cruce suspensus est, si pependit, si occisus est, quo modo resurrexit? Quo modo tu illum asseris viuere, resurrexisse, & in cœlis in dextera patris residere? Doce ergo me, si mortē vicit, si resurrexit, qui videtur occisus: ita tamen vt mihi quæ dicis, de Prophetis assignes. E C C L E. dixit, Audi misera, audi infelicitissima, audi mulier parricida, quæ adhuc de Christi morte, de resurrectione subdubitas. Lege quid dixerit ex persona saluatoris David in psalmo quintodecimo, Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctū tuum videre corruptionē. Quis est sanctus nisi Christus? Quis est incorruptus, nisi filius dei? Sicut ait in Psalmo vicesimo nono, Domine eduxisti ab inferis animam meam. Item in Psalmo tertio, Ego dormiui & somnū cepi, & exurrexi, quoniā dominus suscepit me. Et idē rursus David ex persona patris ad filium ait, Exurge gloria mea, exurge: exurgam diluculo. Nā diluculo quod ait, hoc est post diem tertiā calcata morte inferisq; dānatis, residuat viuus ex mortuis venturus, vt ait Propheta, Ad vespērū demorabitur fletus, & ad matutinum læticia. S Y N A. respondit, Aliud interrogaueram, & aliud immisisti: de resurrectione cognoui, & q̄ inferos superauit, addidici. Sed quoniā dixisti die tertia resurrexisse dominū saluatorē, quod an fuerit factū ignoro. E C C L E. dixit, Scio quia memor es, sed pœnitentiæ causa non vis confiteri quod nosti. Error macerat cōscientiā, & crimen memoriā tollit. Audi ergo Christum ab inferis vt nos viuificaret die tertia resurrexisse. Lege Osce Prophetā, qui ait, Viuificabit nos die tertia. Et in Deuteronomio sic ait, Dixit dominus ad Moysem, Descende & sanctifica populum meum, sanctifica illos hodie & cras, & lauent vestem suam, & sint parati in perēdinum diem, id est, in diem vltra crastinum. Die enim tertia descendit dominus in mōte Sina. Et in Euangelio sic ait, Progenies nequam & adultera signum petiit, & signū non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ. Quo modo enim Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ita erit filius hominis tribus diebus & tribus noctibus in corde terre, S Y N A. respōdit, Recognosco, vera sunt quæ mihi teste prophetia narrātur. Nunc scire desidero vbi sit, vbi lateat Christus qui de terra resurrexit: volo enim videre, si postea per Prophetas aliquid post passionē, vel post resurrectionem habeat potestatis. Legi enim ad saluandum populū venturum esse Heliam vnctum dei. E C C L E. dixit, Ergo misera quod negare nō potes, confitere: & audi omnia quæ veritas celare nō potest: tota se vsq; ad cœlos claritatis libertas extendit. Lege Danielē qui ait, Videbā in visione noctis, & ecce in nubib⁹ cœli quasi filius hominis veniens venit vsq; ad veterem dierum, & stetit in conspectu eius, & qui assiscebant obtulerūt eum. Et data est ei potestas regia, & omnes reges terræ per genus, & omnis claritas seruies ei: & potestas eius æterna, quæ non auferetur, & regnū eius æternum quod non corrumpetur. S Y N A G O G A respondit, Gloriam habere vnctum dei, hoc est Christum negare non possum. Sed hoc mihi dicito, si postea quā passus est & resurrexit, gloriā istam adipisci potuit & tenere? E C C L E. dixit, Lege Esaiam Prophetā, qui ex persona saluatoris ait, Nūc exurgam dicit dominus, nunc clarificabor & exaltabor, nunc videbitis, nūc intelligetis, nūc confundemini, vana erit fortitudo spiritus vestri, ignis vos cōsumet. Sed & David ait, Dixit domin⁹ do-

mino meo, sede à dextris meis, Donec ponā inimicos K tuos, scabellū pedū tuorū. Virgam virtutis tuæ emittet dominus ex Sion, & dominaberis in medio inimicorū tuorum. S Y N A. respondit, Ergo & deus & filius dei. E C C L E. dixit, Vtique, stulta. Qui de homine gignitur, homo est: ita & qui de deo oritur, deus profecto signatur. S Y N A. respōdit, Non assertionibus credo, sed lege reuinci desidero. Non enim te, sed Prophetas audire contendo. E C C L E. dixit, Respice quod Psalmidicus ait, & scies dominū deum esse saluatorē. Exurgat, inquit, deus, & disspentur inimici eius, & effugiāt qui oderūt eū, à facie eius. Sicut deficit fumus deficiat, & sicut tabescit cera à facie ignis, sic pereāt peccatores à facie dei. Cantate deo, psallite nomini eius, viam facite ei qui ascendit super occasum: dominus nomē est illi. Qui producit vinctos in fortitudine, qui habitat in monumētis. Et rursus idem David, Exurge domine & iudica terrā, quoniam tu hereditabis in omnibus gētibus. Et alibi, Deus deorū dominus locut⁹ est. Et, Pariet virgo filiū, & vocabitur nomen eius Emanuel, quod est interpretatum, nobiscū deus. Et, Propterea vnxit te de⁹ deus tuus. Habes ergo & deum & dominum & regem. S Y N A. respondit, Et deum & dominum recognosco, sed regem mihi probari desidero. E C C L E. dixit, Stultissima mulierum, si deum confiteris, regem fateri non debes? Aut nunquid deus potest esse, nisi regnauerit? Omne regnū sub pedibus dei iacet, Et quicquid regna tenent, maiestas possidet dei. Ergo regē dubitas, quem deum profecto cognoscis? S Y N A. respondit, Nō quidē dubito, sed volo mihi Israēl veritate signari. E C C L E. dixit, Lege David, & inuenies in Psalmo septuagesimo primo. Deus iudicium tuū regi da, & iustitiam tuā filio regis. Et in Psalmo lxxiiij. sic ait, Deus autem rex noster ante secula, operatus est salutē in medio terra. Et in Psalmo ij. Ego autē cōstitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctū eius, annuncians imperium eius. Et apud Malachiam sic ait, Rex magnus sum ego, dicit dominus, & nomen meum illustrabo apud gētes. Et in Psalmo nonagesimo sexto, Domin⁹ regnauit, exultet terra, lætetur insula multē. Et alibi, Eructauit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. S Y N A. respondit, Prauenisti me, respondere nihil possum: non assertionē verborum, sed lege videor esse dānata. E C C L E. dixit, Interroga quæcunque volueris, & ego de tuo testamento reuincam. S Y N A. respōdit, Certe dicis te diffiteri non posse, q̄ Christus Deus sit Abraham, deus Isaac, & deus Iacob. Vtique Abraham Iudeus fuit, quo modo ergo me dicis damnandam? E C C L E. dixit, Bene, q̄ iam cœpisti recipere sermones, & de obliquitate verborum per flexuras parabolarum membra palpare: nam & Petrus & Paulus predicatorum mei, Iudæi fuerūt: sed derelicta te, ad fontem vitæ, æternamq; gratiam conuenerunt. Nam Abraham, quem nominasti, cum paganus esset, & idola confringeret, sic ad diuinæ maiestatis amicitias cōuolauit: inde incolumis iam dei amicus, ad te rursus accessit: sed & postmodum à te ad gentes, hoc est ad nos, iterum redire mandauit. Sic enim in Genesi ait, Dixit, inquit, dominus deus Abraham, Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & vade in illam terram, quam tibi ostendero: & faciā te in gētem magnam, & benedicam te, & magnificabo nomē tuum. Vides ergo Abraham præceptum, vt exiret de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui: & veniret ad terrā gentiū, & princeps fieret super gētes, & magnū nomē acciperet. Nā & in figura

A gura saluatoris benedixit Isaac Iacob, Seruiet tibi, inquit, gentes, & adorabunt te principes, & eris dominus fratribus tuis, & adorabunt te filij matris tuæ. S Y N A. respondit, Ergo omnes ad te venerunt, & ego, quæ tot & tantos filios habui, & filiorum multitudine gloriata sum, vt derelicta despicior, quæ fui mater populis: aut si tibi vt plures filios habeas in lege mādātū est, probare debes ex lege. E C C L. dixit, Nunc flecteris, nunc te antiqu⁹ rigor extollit mox, & ad malitiā replicaris. Dicit enim dominus. Dilata locum tabernaculi tui, & aulaorum tuorum longas fac mensuras, & palos tuos cōfirma. Adhuc in dexterā tuam, & in sinistrā extende: & semen tuū gentes possidebit, & ciuitates desertas inhabitabis. Noli timere quia derelicta es: neque verearis quia maledicta es: quoniam confusionem æternā obliuisceris. Fui vtq; maledicta cū idola sequerer: fui cōfusa, cum diuinitatis mandata nescirem: fui sterilis, quia baptismū nō habebā, quo imperio maiestatis filios enutrirer: nunc exaltata sum in filios, & per dominū Christū æterna regna suscepi. Merito & in βασίλειῶν, id est, regnorū, ait, Sterilis peperit septem, & quæ plurimos filios habebat, infirmata est. Et Apostolus ad septē ecclesias epistolas mittit. Et Iacob accepit vxores duas, maiorē Liā, oculis infirmioribus, typū Synagogæ: & minorem speciosam Rachel, typum ecclesiæ: quæ & sterilis diu māsit, & postea peperit, & benedicta est. Merito ait in Genesi, Et dixit dominus ad Rebeckā, Duæ gentes in vtero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo diuidētur: & populus populū superabit, & maior seruiet minori. Item apud Osce prophetā, Vocabo, inquit, nō populū meum populū meum, & non dilectam dilectam. Erit enim, quo loco dicitur, nō populus meus, illo loco dicentur filij dei viui. Nā & in Esaiā legis, Terra vestra deserta, ciuitates vestre exultat: regionem vestrā in cōspectu vestro alij comedet, & ecce deserta est, & subuerfa populis alienis. Derelinquetur filia Sio sicut castra in vinea, & sicut custodiariū in cucumerario, & quasi ciuitas quæ expugnatur. Nunc ergo si iuxta legē derelicta es & desolata, & quid ego feci, quæ quia credidi dotalibus tabulis, regnum magnū accepi: quod & tu proculdubio habere potuisses, si non te criminis furore & profano parricidio prædānales. Nam memor es quid ex persona tua Esdras ille Propheta tuus exclamet, vbi filijs tuis miserabilem seruitutem indixisti. Ite filij, quia vidua sum, & derelicta: educaui vos cum læticia, amisi vos cum luctu & tristitia. S Y N A G. respondit, Ergo homicidium feci? E C C L E. S I A dixit, Video, si apud te, humani sanguinis persecutrix, homicidij crimē admiseris. Nā negare nō potes, quin iustos dei Prophetas occideris. S Y N A G. respondit, Quis mihi probat, q̄ maculauerim manus meas sanguine Prophetarū? E C C L E. dixit, Gladius tuus per apicem mucronis madiado adhuc cruore distillat, & reuinci desiderat: Audi ergo quid Helias testatur, Aemulando, inquit, amulatus sum domino meo omnipotētī, quoniā dereliquerūt te filij Israel, & altaria tua demolierunt, & prophetas tuos interfecerūt gladio, & remāsī ergo solitarii, & quarūt animā meam vt auferant eam. Vide etiam quid Esdras prædixerit, Discesserūt à te & abierunt post legem tuā, & Prophetas tuos interfecerunt, qui obtestabantur eos vt reuerterēt ad te. Sic etiā & Hieremias scripsit, Misi ad vos seruos meos Prophetas, ante lucē mittebā: & nō exaudiebatis me, neque intendebatis auribus vestris ne ambularetis post deos alienos, vt seruiretis eis, & præcepta mea audire noluisistis. S Y N A. respondit, Nunc

recolo, nunc recognosco. Sed quid diceretur ante, ne. D sciuī, quia prophetas istos negligenter audiui. E C C L E. dixit, Non quod loqueris, sed quod intellexeris in lege, etiam videtur esse testamentum, vt ait Esaias, Erunt hi omnes sermones, sicut sermones libri qui signat⁹ est: quem si dederis homini nescienti literas ad legēdum, dicit, Non possum legere, signatus est enim. Sed in illa die audient surdi sermonem libri, & qui in tenebris, & qui in nebula sunt oculi cæcorum videbūt. Et vt Hieremias ait, In nouissimo die cognoscetis eum vos. Sic & Daniel scripsit, Muni sermones, signa librum vsq; ad tempus cōsummationis, quo adducatur multi, & impleatur cognitio, quoniam quum sit dispersio, cognoscant omnia. Hęc cognita sunt omnia, & in suo ordine cuncta sceleriter cucurrerūt. Et ideo tuo te gladio scito esse damnatam, tuo te testamēto percussam, tuorū Prophetarum, hoc est omnium Iudæorū eloquii. Ad hoc protuli quæ monstraui, Euangelia & Apostolos mihi meisq; seruādo, quæ si legisses, amplius immugisses. Gaudete populi, gaudete Christicolæ, sterilis peperit, & quæ filios habebat, cum filiis suis antē defecit. Finis.

DIVI AV-
RELII AVGVSTINI HIPPO-
nensis episcopi, De vtilitate credendi, ad Honoratum Liber.

I mihi, Honorate, vnū atque idem *Quis se habet* videretur esse, hæreticus, & cre- *reticus, & cre-* dens hæreticus homo, tam lingua quo modo *quàm stylo in hac causa conque-* quam stylo in hac causa conque- *per Mani-* scendum mihi esse arbitrarem. Nūc *chaos Au-* vero cum inter duo plurimum in- *gustim de-* terfit: quandoquidē hæreticus est, *ceptus ena-* vt mea refert opinio, qui alicuius temporalis commo- *scrit. Cap. 1.* di, & maxime gloriæ principatusq; sui gratia, falsas ac *24. 4. 3. ca.* nouas opiniones vel gignit vel sequitur: ille autem *Hæreticus* qui huiusmodi hominibus credit, homo est imagina- *est. 4. sen-* tione quadam veritatis ac pietatis illulus. Cum hæc er- *dist. 13. ca.* go ita sint, non putavi apud te silendum esse, quid mi- *ne autem.* hi de inuenienda ac retinenda veritate videatur, cuius F (vt scis) ab ineunte adolescētia magno amore flagraui- mus: sed res est longe remota à vanorum hominū mētib⁹, qui nimis in hęc corporalia progressi atque lapsi, nihil aliud putāt esse, quàm quod istis quinque notissimis nuntiis corporis sentiunt: & quas ab his plagas atq; imagines acceperunt, eas secum voluūt etiam cum cōnātur recedere à sensibus: & ex earum mortifera & fallacissima regula, ineffabilia penetrabilia veritatis rectissime se metiri putant. Nihil est facilius mi charissime, quàm non solum se dicere, sed etiam opinari verum inuenisse: sed quàm re ipsa difficilimum sit, agnosces, vt confido, his literis meis. Quæ vt tibi sint, aut certe nihil obstant, omnibusq; omnino, quorū in man⁹ forte deuenierint, & rogauī deum & rogo, & spero ita fore: si bene mihi cōsciū sum, quod ad hunc stylum pio & officioso animo, non vani nominis appetitione, ac nugatoriæ ostentationis accessi. Est igitur mihi propositum, vt probē tibi, si possim, quod Manichæi sacrilege ac temere inuehantur in eos, qui catholice fidei auctoritatem sequentes, antequam illud verum quod pura mente conspiciatur, intueri queant, credēdo præmu-

Giuntur, & illuminaturo preparantur deo. Nosti enim Honorate, non aliam ob causam nos in tales homines incidisse, nisi quod se dicebant; terribili auctoritate separata, mira & simplici ratione eos qui se audire velent, introducturos ad deum, & errore omni liberaturos. Quid enim me aliud cogebar, annos ferè nouem spreta religione, quæ mihi puerulo à parentibus insita erat, homines illos sequi ac diligenter audire, nisi quod nos superstitione terreri, & fidem nobis ante rationem imperari dicerent: se autem nullum premere ad fidem, nisi prius discussa & enodata veritate? Quis nò his pollicitationibus illiceretur, præsertim adolescentis animus cupidus veri, etiam nonnullorum in schola doctorum hominum disputationibus superbus & garrulus: qualem me tunc illic inuenerunt, spernentem scilicet quasi aniles fabulas, & ab eis promissum apertum & syncerum verum tenere atq; haurire cupiètem? Sed quæ rursum ratio reuocabat ne apud eos penitus hærem, vt me in illo gradu quem vocant auditorum, tenerem, vt huius mundi spem atq; negotia non dimitterem: nisi quod ipsos quoq; animaduertebam, plus in refellendis alijs disertos & copiosos esse, quam in suis probandis firmos & certos manere: Sed de me quid dicam, qui iam catholicus Christianus eram: qui nunc vera ecclesia, post lógissimam sitim penè exhaustus atque auidus, tota auiditate repetui, eaq; altius flens & gemens concussi & expressi, vt id maneret quod mihi sic affecto ad recreationem satis esse posset, & ad spem reducendam vitæ ac salutis? Quid ergo de me ipso dicam? Tu nondum Christianus, qui hortatu meo cum eos vehementer execraberis, vix adductus es, vt audiendi tibi atque explorandi viderentur, qua quæso alia re delectatus es, recordare obsecro te, nisi magna quadam præsumptione ac pollicitatione rationis? Sed quia diu multumq; de imperitorum erroribus latissime ac vehementissime disputabant, quod cuius mediocriter eruditio esset facillimum, sero didici. Si quid etiam suorum nobis inserebant, necessitate retinendum, cum alia nò occurrerent, in quibus acquiesceremus, arbitrabamur. Itaq; nobis faciebant, quod insidiosi aucupes solent, qui vitæatos surculos prope aquam defingunt, vt stientes aues decipiant. Obruunt enim, & quoquo modo cooperiunt alias quæ circa sunt aquas: vel inde etiam formidolosis molitionibus deterrent, vt in eorum dolos nò electione, sed inopia decidatur. Sed cur non ipse mihi respondeo, quod ista laura ac lepida similitudines, atque huiusmodi reprehensiones, in omnes qui aliquid docent, à quouis aduersario effundi vrbaniissime ac dicacissime possunt: Sed ob hoc putavi aliquid tale inferendum literis meis, vt eos admoneam, desinant talibus agere: vt quemadmodum ille ait, separatis nugis locorum communium, res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione confligat. Quare desinant dicere illud quod in ore habent quasi necessarium, cum eos quisq; deserit qui diutius audisset, Lumè per illum transitu fecit. Vides enim tu mea maxima cura (nam de illis nò nimis est uo) quam hoc inane & facillimum ad reprehendum cuius esse possit. Itaque hoc discutendum dimitto prudentia tua. Nò enim vereor ne me arbitris in habitatum lumine, cum vitæ huius mundi eram implicatus, tenebrasam spem gerens de pulchritudine vxoris, de pompa diuitiarum, de inanitate honorum, ceterisque noxiis & perniciosis voluptatibus. Hæc enim omnia, quod te non latet, cum studiose illos audirem, cupere & sperare non desistebam. Neq; hoc eorum doctrinæ tribuo, Fa-

teor enim & illos sedulo monere, vt ista caueantur: sed K modo me dicere desertum lumine, cum ab his omnibus umbris reru me auerterim, soloq; victu ad valetudinem corporis necessario contentus esse decreuerim: illustratum autem atque fulgentem fuisse cum ista diligerem, & his inuolutus tenerem, hominis est, vt mitissime dicam, minus acute considerantis res de quibus loqui multum amat. Sed veniamus ad causam si placet. Nam bene nosti qd reprehendentes Manichei catholicam fidem, & maxime vetus testamentum discerpentes & dilaniantes, commouent imperitos: qui profecto nesciunt quatenus sint accipienda illa, & quemadmodum hausta vtiliter in venas quasi vagientium adhuc animarum medullasq; descendat. Et quia sunt ibi quedam quæ suboffendant animos ignaros & negligentes sui, quæ maxima turba est, populariter accusari possunt: defendi autem populariter propter mysteria quæ his continentur, non à multis admodum possunt. Qui vero pauci hoc facere nouerunt, non amant propatula & famigerula quedam in disputatione certamina, & ob hoc minime noti sunt, nisi his qui eos instantissime requirunt. De hac igitur Manichæorum temeritate qua vetus testamētum & catholicam fidem reprehendunt, accipe obsecro quæ me moueant. Opto autem ac spero te hoc animo accepturum, quo à me dicuntur. Scit autē deus, cui nota sunt arcana cōscientiæ meæ, nihil me in hoc sermone malitiosè agere, sed vt existimo accipiendum esse, veri probandi causa: cui vni rei viuere iam diu statui, & incredibili solitudine: ne mihi errare vobiscum fallissimum fuerit, iter autem rectum tenere vobiscum sit, ne durius loquar, difficillimum. Sed presumo qd & in hac spe, qua spero vos viam sapientiæ meæ obtenturos, non me deseret ille cui sacratus sum: quem dies noctesq; intueri conor: & quoniã propter peccata mea, propterq; cōsuetudinē plagis veterinosarum opinionu nauicatum oculum anima gerēs, inualidum me esse cognosco, sæpe rogo cum lachrymis. Et quemadmodum post lógam cæcitatem ac tenebras luminibus vix apertis, & adhuc lucem palpitando atq; auersando, quæ tamen desiderant, reuolantibus, præsertim si eis solem istum quispiam conetur ostendere: ita mihi nunc euenit, non neganti esse ineffabile quoddam & singulare animæ bonu, quod mente videatur, & me ad contemplandū nondū esse idoneum cum fetu & gemitu cōsistenti. Non me ergo deseret, si nihil fingo, si officio du cor, si veritate amo, si amicitiam diligo, si multu metuone fallaris. Omnis igitur scriptura, quæ testamētū vetus vocatur, diligenter eã nosse cupiētibus quadrifaria traditur, secundū historiam, secundū etiologiam, secundū analogiam, secundum allegoriam. Ne me ineptum putes, Græcis nominibus vtentem. Primum, quia sic accipi, nec tibi hoc aliter audeo intimare qd accipi. Deinde tu quoq; animaduertes, non esse harum rerum apud nos vsitata nomina: quæ si fabricassem interpretando, essent profecto ineptior. si autem circuloquerer, minus essem in disserendo expeditus. Id tantu oro credas, quoquo modo errē, nihil à me inflato ac tumido fieri. Secundū historiã ergo traditur, cum docetur quid scriptu aut quid gestum sit: quid nò gestum, sed tantummodo scriptu quasi gestu sit. Secundum etiologiam, cum ostēditur quid qua de causa vel factum vel dictum sit. Secundum allegoriã, cum docetur nò ad literam esse accipienda quædã quæ scripta sunt, sed figurate intelligēda. His omnibus modis dominus noster Iesus Christus & Apostoli vsi sunt. Nam de historia illud sumptu est,

Manichei
damnant
vetus testa-
mentum.
Cap. I. I.

Cōparatio.

Quadruplex scri-
pturaru in-
tellectus.
Cap. I. I.

A est, cum obiectum esset, qd die sabbati discipuli eius spicas euulsissent: Nò legistis, inquit, quod fecit Dauid cū esuriret, & qui cum eo erant, quo modo intrauit in domum dei, & panes propositionis manducauit, quos nò licebat ei manducare, neq; eis qui cum eo erant, nisi folis sacerdotibus: Ad etiologiam vero illud pertinet, qd cum Christus prohibuisset vxorem abire, nisi fornicationis causa, relatūq; esset ab interrogantibus, Moysen libello dato repudij permisisse licentiam: Hoc, inquit, Moyses fecit propter duritiam cordis vestri. Hic enim causa reddita est, cur illud à Moysē pro tempore bene permissum sit, vt hoc quod Christus præcipiebat, alia iã tempora demonstrare videretur. Horum autem temporum vices, atq; ordinem mira quadam diuinæ prouidentia dispositione digestum atq; compositum, longum est explanare. Iam porrò analogia, qua vtriusq; testamenti cōgruentia perspicitur, quid ego dicam vfos fuisse omnes quorum auctoritati illi cedūt: cum se cum ipsi considerare possint, qd multa soleant dicere immixta t esse scripturis diuinis à nescio quibus corruptoribus veritatis? Quæ vox mihi semper quidem etiam cū eos audirem inualidissima visa est: nec mihi soli, sed etiã tibi: (nam bene memini) & nobis omnibus, qui paulo maiorem diligentiam in iudicādo habere conabamur, qd turba credentiū. Nūc vero posteaquã mihi sunt exposita atq; enodata multa quæ me maxime mouebāt, ea scilicet in quibus illorū plerūq; se iactat, & quo securi sine aduersario eo effusus exultat oratio: nihil mihi videtur ab eis impudētius dici, vel vt mitius loquar, incuriosius & imbecillius, quã scripturas diuinas esse corruptas: cum id nullis in tam recenti memoria extantibus exemplaribus possint conuincere. Si enim dicerent, eas sibi penitus accipiendas non putasse, qd ab eis essent cōscriptæ, quos verum scripsisse non atbitrarentur, esset vticumq; tergiversatio eorum tectior, vel error humanior. Hoc enim de illo libro fecerunt, qui Actus Apostolorum inscribitur, quod eorum cōsilium cū mecu ipse pertracto, nequeo satis mirari. Nò enim sapientiã hominū in hac re, sed cor mediocre desidero. Tanta enim liber iste habet quæ similia sint his quæ accipiunt, vt magna stultitiæ mihi videatur, nò & hunc accipere, & si quid ibi eos offendit, falsum atq; immisissum dicere. Aut si talis oratio impudens est, sicuti est, cur in Pauli epistolis, cur in quatuor Euāgelij libris ea valere aliquid putēt, in quibus haud scio an multo plura sint proportione, qd in illo libro esse potuerunt, quæ à corruptoribus interiecta credi volente Sed nimirum illud est quod mihi videtur, quod peto placidissimo & serenissimo iudicio mecum consideres. Nosti enim qd auctoris sui Manichæi personam in Apostolorū numerū inducere molientes dicunt spiritum sanctum quem dominus discipulis se missurum esse promissit, per ipsum ad nos venisse. Itaq; si illos Actus Apostolorum acciperent, in quibus euidenter aduentus sancti spiritus prædicatur, nò inuenirent quo modo id immisissum esse dicerent. Volunt enim nescio quos corruptores diuinorū librorum ante ipsius Manichæi tēpora fuisse: corrupisse autē illos, qui Iudæorum legem Euāgelio miscere cupiebant. Hoc autē de spiritu sancto dicere nequeūt, nisi forte diuinasse illos asserāt, & posuisse in suis libris quod cōtra futurum aliquando Manichæum, qui spiritum sanctu per se missum esse diceret, proferretur. Verū de spiritu sancto aliis planius aliquid eloquemur. Nunc ad hoc quò intēderam redeamus. Nam & historiã veteris testamenti, & etiologiam & analogiam in

Math. 22.
1. Reg. 27.

Math. 19.

† immisiss.

Acto. 2.

nouo testamēto inueniri, satis, vt puto, est demonstratū: de allegoria restat ostendere. Ipse liberator noster in Euāgelio allegoria vtitur ex veteri testamento, Generatio, inquit, hæc signum quærit, & non dabitur ei nisi signum Ionæ Propheta. Sicut enim Ionas in vêtre ceti tribus diebus & tribus noctibus fuit, sic & filius hominis tribus diebus & tribus noctibus erit in corde terræ. Nã quid ego de Apostolo Paulo dicam? qui etiã ipsam Exodi historiam futuræ Christianæ plebis allegoriã fuisse significat ad Corinthios epistola prima, Nolo autē vos ignorare fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes per mare trãsierunt, & omnes in Moysē baptizati sunt in nube & in mari: & omnes eundem cibum spiritalem māducauerunt, & omnes eundem potum spiritale biberunt. Bibebāt autem de spiritali consequente eos petra, petra autem erat Christus. Sed non in pluribus eorū beneplacuit deo, Prostrati sunt enim in deserto. Hæc autem figuræ nostræ fuerunt, vt nò simus cupidi malorum, sicut & illi concupierunt. Neq; idololatriam, sicut quidã ex illis, sicut scriptum est, Sedit populus māducare & bibere, & surrexerunt ludere. Neq; fornicemur, sicut quidam ex illis fornicati sunt, & ceciderunt vna die viginti milia hominum. Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentauerunt, & à serpentibus interierunt. Neq; murmuremus, sicut quidã ex illis murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore. Omnia autem ista in figura contingebant illis, scripta autem sunt ad correptionem nostram, in quos fines sculorum deuenerunt. Est item apud Apostolum allegoria quedam sanæ ad causam maxime pertinens, ideo qd iidem ipsi eam in disputando proferre atque ostentare consueverunt. Idē enim Paulus dicit ad Galatas, Scriptu est enim qd Abraham duos filios habuit, vnū de ancilla, & vnum de libera: sed is qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autē de libera, per promissionē: quæ sunt per allegoriã dicta. Nam hæc sunt duo testamenta, vnum quidem de mōte Sina in seruitute generans, quod est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui cōfinis est ei quæ nunc est Hierusalē, & seruit cum filiis suis. Quæ autem sursum est Hierusalē, libera est, quæ est mater omnium nostrum. Hic igitur illi homines nimirum mali, dum frustrare legem conantur, eas scripturas approbare nos cogunt. Attendunt enim quod dictum est, in seruitute esse eos qui sub lege sunt, & id vltimum præ cæteris ventilant, Euacuati estis à Christo qui in lege iustificamini, à gratia excidistis. Nos hæc omnia vera esse cōcedimus, nec illã legem necessariam esse dicimus, nisi eis quibus est adhuc vtilis seruitus: idēq; vtiliter esse latã, qd homines qui reuocari à peccatis ratione non poterant, tali lege cōercendi erant, penarū scilicet istarum, quæ videri ab stultis possunt, minis atq; terroribus: à quibus gratia Christi cum liberat, nò legem illam damnat, sed aliquando nos obtemperare suæ charitati, non seruire timori legis inuitat. Ipsa est gratia: id est beneficiu, quod non intelligūt sibi venisse diuinitus, qui adhuc esse cupiūt sub viculis legis. Quos merito Paulus obiurgat tanquam infideles, quia à seruitute cui certo tēpore iustissima dei dispositione subiecti erant, iam per dominum nostrum Iesum se liberatos esse nò credunt. Hinc est illud eiusdē apostoli, Lex enim pædagogus noster erat in Christo. Ille igitur pædagogum dedit hominibus quæ timerent, qui magistru postea, quæ diligerent. In quibus tamen legis præceptis atq; mandatis, quibus nunc Christianos vti fas est, quale vel sabbatū est, vel circumcisio, vel sacrificia

Math. 22.

Cor. 10.

Exod. 32.

E

Nume. 25.

Nume. 22.

Gal. 4.

Gene. 22.

Gal. 5.

Gal. 3.

1. Ret. 14.

Exo. 20.

Gene. 17.

G & si quid huiusmodi est: tãta mysteria continentur, vt omnis pius intelligat nihil esse pniciosius, q̄ quicquid ibi est, accipi ad literã: id est, ad verbum: nihil autẽ salubrius quã spiritu reuelari. Inde est, Litera occidit, spiritus autem viuificat. Inde est, id ipsum velamen in lectione veteris testamenti manet, quod non reuelatur, quoniã in Christo euacuatur. Euacuatur nãq; in Christo nõ vetus testamentũ, sed velamẽ eius, vt per Christũ intelligatur, & quasi denudetur, quod sine Christo obscurũ atq; adopertũ est. Statim quippe idẽ apostolus subiicit, Cũ autẽ trãseris ad Christũ, auferetur velamẽ. Nõ enim ait, auferet lex, aut testamentũ vetus. Non igit per domini gratiã tanquã inutilia ibi tegetur, ablata sunt, sed tegmen potius quo vtilia tegebatur. Hoc modo agitur cum his qui studiose accipit, non turbide atq; improbe scripturarũ illarum sensum requirunt, demõstraturq; sedulo & ordo rerum, & causã factorum atq; dictorũ, & veteris testamenti ad nouũ tãta cõgruentia, vt apex nullus qui nõ consonet relinquatur: & figurarum tãta secreta, vt omnia qua interpretando eruuntur, miseros esse cogant fateri, qui hæc volunt antẽ cõdemnare quã discere. Sed vt omnia interim altitudine scientiã, sic agam tecum quo modo agendũ arbitrator cũ familiari meo: id est, sicut ego possum, nõ sicut doctissimos viros posse miratus sum, Tria genera sunt erroris, quibus homines errant cum aliquid legunt. De singulis dicam. Primum genus est in quo id quod falsum est, verũ putatur, cum aliud qui scripsit putauerit. Alterum est quãuis non tam late patens, nõ tamen minus noxiũ, quõ id quod falsum est, verum putatur, id tamẽ putatur, cum etiam ille qui scripsit putauit. Tertium est, cũ ex alieno scripto intelligitur aliquid veri, cum hoc ille qui scripsit nõ intellexerit. In quo genere non parum est vtilitatis, imo si diligentius consideres, totus legendi fructus est integer. Primi generis exemplũ est, vt si quisquam verbi gratia dicat & credat Rhadamantum apud inferos audire ac diiudicare causas mortuorum, eo q̄ Maronis in carmine id legerit. Hic enim errat duobus modis, q̄ & rem non credendam credit, neq; id putandum est credidisse ille quẽ legit. Alterum genus animaduerti sic potest, si quis quia Lucretius animã ex atomis esse scribit, eamq; post mortem in eadem atq; mos solui atq; interire, id verum ac sibi credendum a bitretur. Nam & hic non minus miser est, si de re tanta id quod falsum est pro certo sibi persuasit, I quãquã id Lucretius, cuius libris deceptus est, opinatus sit. Quid enim huic prodest de authoris sententiã certũ esse, quando sibi eum non per quem erraret, sed cũ quo erraret elegerit? Tertio generi est illud accommodatũ, si quis Epicurum lecto eius in libris aliquo loco vbi cõtinentiã laudat, in virtute illum summum bonum posuisse asseueret, & ideo nõ esse culpandum. Huic enim quid obest error Epicuri, si summum bonum hominis, voluptatem ille corporis credit, cum iste non se dedit tam turpi noxiãq; sententiã, neq; ob aliam causam ei placeat Epicurus, nisi q̄ eum sensisse non putat, quod sentiri nõ oporteat? Hic error nõ modo humanus est, sed saepe etiã hominẽ dignissimus. Quid enim si mihi de aliquo quem diligere nũciaretur, q̄ sibi cum esset barbarus, pueritiã atque infantiam ita placere multis audientibus dixerit, vt etiam iurauerit se similiter velle viuere, idq; ita mihi probaretur, vt impudẽter negare, nõ reprehendẽdus viderer, si eum existimare cum hoc diceret significare voluisse sibi placere innocentiã, & ab eis, quibus hominũ genus inuolueretur cupiditati-

bus animũ alienum, & ex eo illum magis magisq; diligere, q̄ antea diligebam, etiam si fortasse ille in puerorum atatibus libertatem quandam in ludendo & cibando, atq; ignauũ otium stultus adamasset? Fac enim cum esse defunctum postquam hoc mihi nunciatum est, nec interrogari à me potuisse quicquam vt aperiret sententiam suam: essetne quisquam tam improbus qui mihi succenseret, cum hominis laudarem propositũ & voluntatem per illa ipsa verba quã acceperam? Quid q̄ etiam iustus rerum existimator non dubitare fortasse laudare opinionem ac voluntatem meam, cum & innocentia mihi placeret, & homo de homine in re dubia bene potius existimarem, cum etiã malediceret? Quã Scriptura cum ita sint, audi etiam earũdem scripturarum totidẽ veritas. Cap. V. conditiones & differentias. Nã necesse est totidẽ currant. Aut enim vtiliter scripsit quispiam, & non vtiliter ab aliquo intelligitur. Aut vtrũq; inutiliter fit, aut vtiliter intelligit lector, cũ ille contrã qui legitur scripsit. Horũ trium primum nõ improbo, vltimum nõ curo. Nã neq; possum reprehendere hominẽ, qui nulla sua culpa male intellectus est: nec moleste habere quẽquã legi, qui verum nõ viderit, cum obesse legentibus nihil videam. Vnum igitur genus est probatissimum, & quasi purgatissimũ, cum & bona scripta sunt, & in bonam partem accipiuntur à legentibus. Id quoque tamẽ adhuc in duo diuiditur. non enim penitus excludit errorem. Nam euenit plerũq; vt cum bene senserit scriptor, bene etiam lector sentiat, sed aliud q̄ ille, & saepe melius, saepe inferius, vtiliter tamen. Cum autem & hoc sentimus quod ille quem legimus, & id est vite bene agẽdã accommodatissimũ, cumulatissime sese habet veritas, nec aliunde aperitur falsitatis locus. Quod genus cũ de rebus obscurissimis lectio est, rarissimũ omnino est, neq; id mea sententia liquido sciri, sed tantummodo credi potest. Quibus enim argumentis absentis vel mortui hominis voluntatem ita colligam, vt de illa iurare possim: cum etiã si præsens interrogaretur, multa esse possent, quã si malus nõ esset, officiosissime abscederet: illud autem nihil ad rem cognoscendam valere arbitrator, qualis fuerit ille qui scripsit: honestissime tamẽ bonus credit, cui? literis generi humano posteritatiq; consultũ est. Quamobrẽ velle mihi isti dicerent, in quo genere ponãt, ecclesiã catholicã quem putãt errorem. Si in primo, graue omnino crimen, sed defensionẽ lãginquam non requirit. satis est enim negare ita nos intelligere, vt illi cum inuehantur existimant. Si in secundo, nõ minus graue est, sed eadẽ voce refelluntur. Si in tertio, nullũ crimen est. Age, ac deinde scripturas ipsas considera. Quid enim in libris obiciunt veteris quod dicitur testamenti? Nunquidnam q̄ boni sunt, sed male intelliguntur à nobis? At eos ipsi non accipiunt. An quia nec boni sunt, nec bene accipiuntur? At hoc superior defensio satis expugnat. An illud dicent, quãuis bene à vobis accipiãtur, mali sunt tamẽ? Quid est aliud viuos cũ quibus res agitur aduersarios absolueret, atque olim mortuos cũ quibus nulla contentio est accusare? Ego quidẽ illos viros & omnia vtiliter memoriã mandasse, & magnos ac diuinos fuisse, & illã legẽ dei iussu ac voluntate promulgatã esse & conditam credo: & id, quamquam perpauca eius generis librorum sciam, persuadere tamẽ facile possum, si mihi æquũ & minime pertinax animus adhibeatur: atque id faciam, cum copia nobis data fuerit beneuolarũ aurium, ac mētis tua: sed hoc cum potero. Nũc autem nõne mihi satis est, quoquo modo se ista res habeat, deceptum non fuisse Testor

A Testor Honorate conscientiam meam, & puris animis inhabitantem deum, nihil me existimare prudentius, castius, religiosũ, q̄ sunt illa scriptura omnes, quas testamenti veteris nomine catholica Ecclesiã retinet. miraris, noui. Non enim dissimulare possum longe aliter nobis fuisse persuasum. Sed nihil est profecto temeritatis plenius, quẽ nobis tunc pueris inerat, q̄ quorumcumq; librorum expositores deserere, qui eos se tenere ac discipulis tradere posse profiterentur, & eorum sententiã requirere ab his qui conditoribus illorum atque authoribus acerbissimum nescio qua cogente causa bellum indixerunt. Quis enim sibi vnquam libros Aristotelis reconditos & obscuros ab eius inimico exponendos putauit, vt de his loquar disciplinis, in quibus lector fortasse sine sacrilegio labi potest? Quis deniq; geometricas literas Archimedis legere magistro Epicuro aut discere voluit, cõtra quas ille multũ pertinaciter, nihil earum quãtum arbitror intelligens, differbat: An istã scripturã legis planissimã sunt, in quas isti quasi vulgo expositas impetum faciunt frustra & inaniter? Qui mihi similes videntur illi mulierculã, quam iudem ipsi solent deridere, quã irata q̄ ei sol iste laudaretur, & à Manicheã quadã femina colendus commendaretur, vt erat religiose simplex, concita exiliuit: & eũ locum quẽ sol per fenestram illustrauerat, crebro pede percussit, ecce solẽ deũq; tuum clam, clamare cõpuit: stulte omnino atq; muliebriter, quis negat? Sed nonne tibi tales videtur isti, qui ea quã non intelligunt, aut cur, aut omnino qualia sunt, quãuis iacentibus similia, subtilia tamen intelligentibus atque diuina, magno impetu orationis maledictisq; lacerantes, quia eis imperiti plaudunt, aliquid se proficere existimant: Quicquid est, mihi crede, in scripturis illis, altum & diuinum est: inest omnino veritas & reficiendis instaurandisq; animis accommodatissima disciplina: & planẽ ita modificata, vt nemo inde haurire non possit quod sibi satis est, si modo ad hauriendũ denote ac pie, vt vera religio poscit, accedat. Quod vt tibi probem, multis rationibus & lãgior oratione opus est. Agẽdum enim tecum prius est vt authores ipsos nõ oderis, deinde vt ames: & hoc agendũ quouis alio modo potius, q̄ exponẽdis eorum sententiis & literis. Propterea quia si Virgilium odissemus, imò si non eum priusquam intellectus esset, maiorum nostrorum cõmendatione diligere, nunquam nobis satisficeret de illis eius questionibus innumerabilib; quibus Grammatici agitari & perturbari solent. Nec audiremus libẽter qui cum eius laude illas expediret, sed ei faueremus, qui per eas illũ errasse ac delirasse conaretur ostendere. Nunc vero cum eas multi ac varie proprio quisq; captu aperire conentur, his potissimũ plauditur, per quorum expositionẽ melior inuenitur poëta, qui non solum nihil peccasse, sed nihil non laudabiliter cecinisse, ab eis etiam qui illum non intelligunt, creditur. Itaque in quaestiuicula magistro deficienti, & quid respondeat nõ habenti, succensens potius, quã illum mutum vitio Maronis putamus. lam si ad defensionem suam peccatum tãti authoris asserere voluerit, vix apud eũ discipuli vel datis mercedibus remanebunt. Quãtum erat vt similem benevolentiam praberemus eis, per quos locutum esse spiritum sanctũ tam diuturna vetustate firmatum est: Sed scilicet intelligentissimi adolecentes, & miri rationum exploratores, non eoluris saltem illis literis, non quãstus magistris, non aliquantum nostra tarditate accusata, non deniq; vel mediocri corde concessio, eis qui eiusmodi literas per totũ

orbem tam lãgo tempore legi custodiri tractariq; voluerunt, nihil apud illos credendũ putauimus, eorũ qui istis inimici infestiq; sunt, voce cõmoti, apud quos falsa pollicitatione rationis, inaudita milia fabularũ credere & colere eogeremur. Sed nunc quod institui peragam si possum, & sic apud te agã, vt fidem catholicã vis nõ temerã non interim aperiã, sed ad scrutanda eius magna mysteria, eis quorũ animã sibi curã sunt, spẽm diuini fructus & inueniendã veritatis ostendam. Nemo dubitat eum qui veram religionem requirit, aut iã credere immortalem esse animã cui prole illa religio, vt etiam id ipsum in eadẽ religione velle inuenire. Animẽ igitur causã omnis religio. Nã corporis natura quoquo modo se habeat, nullam curã ac sollicitudinẽ incutit ei, præsertim post mortem, cuius anima tenuerit quo beata sit. Animẽ igitur causã vel solius, vel maxime, vera, si qua est, religio cõstituta est. Hæc autem anima, videro quam ob causã, & obscurissimũ esse cõfiteor, errat tamen ac stulta est vt videmus, donec adipiscatur percipiãq; sapientiã, & fortasse ipsa est vera religio. Num te ad fabulas mitto: nõ aliquid cogo te [temere] credere? Animã nostrã dico errore ac stultitiã irretitã & demersã, viã si qua est, querere veritatis. Si hoc in te non est, da veniã, & participare meũ, quãso, fãpietiam tuã. sin id quod dico agnoscis in te, simũ obsecro queramus verũ. Puta nos adhuc neminem audisse cuiuspiã religionis insinuatorẽ. Ecce res noua est à nobis negotiumq; susceptum. Querẽdi sunt, credo, huius rei, si vlla est, professores. Fac nos reperisse alios aliud opinantes, & diuersitate opinionum ad se quẽq; trahere cupiẽtes. Sed inter hos excellere famẽ interim celebritate quosdã, atq; omniũ penẽ occupatione populorũ. Vtrum isti verum teneãt, magna questio est. Sed nõne prius sunt explorãdi, vt quãdiu erramus, siquidẽ homines sumus, cum ipso genere humano errare videremur? At enim apud paucos quosdam est veritas. Scis ergo iam quã sit, si scis apud quos sit. Nõne dixerã pauloante, vt quasi rudes quereremus? Sed si ex ipsã vi veritatis paucos eã tenere coniectas, qui vero sint, nescis: quid si ita pauci sunt qui verum sciũt, vt autoritate sua multitudinem teneãt, vnde se i illa secreta expedire, & quasi eliquare paucitas possit? Nõne videmus quã pauci summam eloquentiam cõsequantur, cũ per totum orbem rhetorum scholã adolescentium gregibus perstrepanã? Nũquidnã imperitorũ perterriti multitudine, quicunq; boni oratores euadere volũt, Cælij sibi potiũ, aut Erucij orationibus, q̄ Tullianis nauandã operã existimãt? Hæc appetũ omnes, quã maiorum autoritate firmata sunt. Eadem imperitorum turbã discere moliantur, quẽ à paucis doctis discenda recepta sunt: assequuntur autem perpauca, agũt pauciores, clarescunt paucissimi. Quid si tale quiddam est vera religio: Quid si multitudo imperitorũ frequet ecclesias, sed nullum augmentum est, idẽo neminem illius mysteriis factum esse perfectum: & tamen si tam pauci studeant eloquentiã, q̄ pauci sunt eloquentes, nunquã nos parentes nostri magistris talibus commendãdos putarent. Cum igitur ad hæc studia nos multitudo inuãnerit, quã imperitorũ parte copiosa est, vt id quod pauci adipisci possunt ad amaremus: cur nobis esse simile in religione nolumus causã, quam cum magno animã discrimine fortasse cõtempnimus? Si enim verissimus & sincerissimus deus cultus, quãuis sit apud paucos, apud eos tamẽ est quib; multitudo, quãquam cupiditatibus inuoluta, & a puritate intelligentiã remota, cõsentit: quod fieri possit quis

2. Cor. 3.

Ibi supra

Cap. III.

Tria genera erroris circa lecturam scripturarum.

Aeneid. 6.

G dubitet: quaro, si quis temeritate vecordiaq; nostrā arguat, q; non apud eius magistros eam diligenter inuestigam; cuius inueniedā nobis magna cura inest, quid respondere possimus? Deteruit me multitudo. Cur ab studio artiū liberaliū, vix huic presenti vitē aliquid cōmodi afferentiū, cur ab inquirenda pecunia, cur ab honore adipiscendo, cur deniq; a cōparanda & retinēda bonā valitudine, postremo cur ab ipsa beatę vitę appetitione, cū hi omnes occupentur, pauci excellant, nulla deteruit multitudo? At absurdū ibi dici videbāt. Quibus afferentibus? Nempe inimicis, qualibet causa, qualibet ratione, nō enim hoc nūc queritur, tamen inimicis. Cū legerē, per me ipse cognoui. Itāne est? Nulla imbutus poetica disciplina, Terētiā Maurū sine magistro attigere nō aures. Asper, Cornutus, Donatus & alij innumerabiles requirūt, vt quilibet Poēta possit intelligi, cuius carmina & theatri plausus videntur captare: tu ī eos libros, qui quoquo modo se habeāt, sancti tamē diuinariūq; rerum pleni propē totius generis humani cōfessione diffamantur, sine duce irrui, & de his sine praeceptore audes ferre sententiā: nec si tibi aliqua occurrunt quae videantur absurda, tarditate tuā & putrefactū tabe huius mundi animū, qualis omnium stultorum est, accufas potius q̄ eos qui fortasse a talibus intelligi nequeunt? Quereres aliquē pium simul & doctū, vel qui tales esse multis consentientibus diceretur, cui & praeceptis melior, & doctrina peritior fieres. Nō facile reperiebatur, cū labore inuestigaretur. Deerat in ea terra quā incolebas. Quae causa vtilius cogeret peregrinari: In cōtinenti protus latebat, aut non erat, nauigaretur: si in propinquo trans mare non inueniebatur, progredere vltq; ad illas terras, in quibus ea quae illis libris cōtinētur, gesta esse dicuntur. Quid tale fecimus honorate: & tamen religionem fortasse sanctissimam, adhuc enī quasi dubitandū sit loquor, cuius opinio totum iā terrarum orbem occupauit, miserimi pueri pro nostro arbitrio iudicioq; dānamus. Quid si illa quae nōnullos imperitos in eis dē scripturis videntur offendere, eo sunt ita posita, vt cum res abhorrentes a sensu qualiumcumq; hominum, nedum prudētium atq; sanctorum legerētur, secreta significationē multō studiosius quēreremus? Nōne cernis vt catamithū bucolicū, cui pastor durus effluxit, conētur homines interpretari: & Alexim puerum, in quem Platō etiā carmen amatorium fecisse dicitur, nescio quid magnū significare, sed imperitorū iudiciū fugere affirmant, cum sine villo sacrilegio Poēta vberim; videri possit libidinosas cātiunculas edidisse? Sed reuera reuocabat nos atq; prohibebat a quarēdo, aut alicuius legis sanctio, aut aduersantiū potētia, aut sacratorū psona vilis, aut fama turpis, aut institutionis nouitas, aut occulta p̄fessio. Nihil horū est, omnia diuina & humana iura permittūt querere catholicam fidem. Tenere autem & colere per humanum certē ius licet, si de diuino quādū erramus, incertum est. Nemo imbecillitatem nostrā terret inimicus: quāquam veritas atq; animā salus si diligēter quaesita vbi tutissime licet, inuenta non fuerit, cum quouis discrimine quari debeat: omnīū dignitatum & potēstatū gradus, huic diuino cultui deuotissime inferuūt, honestissimum est religionis nomen & praclarissimū. Quid impedit tādē perferutari atq; discutere piā & sedula inuestigationē, vtrū hic sit illud quod sincerissime nosse, & custodire paucos necesse est, etiā si omnīū in id gentium voluntas fauorq; cōspiret? Quae cum ita sint, fac nos vt dixi, nunc ptimum querere, cuiam re-

ligioni animas nostras purgandas instaurandāq; tradamus. Proculdubio a catholica ecclesia sumendū exordiū. Plures enim iā Christiani sunt, q̄ si Iudei simulachrorum cultoribus adiungāt. Eorūdem autē Christianorū cum sint haereses plures, atq; omnes se catholicos velint videri, alioq; praeter se hereticos nominēt, vna est ecclesia, vt omnes cōcedunt, si totum orbē cōsideres, refertior multitudine: vt autē qui nouerūt affirmant, etiam veritate syncerior ceteris omnibus. sed de veritate alia quēstio est. Quod autem quarentibus satis est, vna est catholica, cui haereses alia diuersa nomina imponūt, cū ipsa singula ppriis vocabulis quae negare nō audeant appellentur. Ex quo intelligi datur iudicātib; arbitris, quos nulla impedit gratia, cui i sit catholicum nomē, ad quod omnes ambiunt, tribuendū. Sed ne id loquacissime aut superfluo quispiam dixerēdum putet, vna est certe, i qua ipse quodā modo etiā humanē leges Christianae sunt. Nullum ergo hinc praediciū fieri volo, sed exordiū querendi opportunissimū iudico. Nō enim metuendum est, ne verus dei cultus nullo pprio robore innixus, ab eis quos fulcire debeat fulcūdus esse videat: sed certe perfecta foelicitas est, si potuerit ibi verū inueniri, vbi & inquisitio eius & retētio securissima est: si non potuerit, tū demum alio quocūq; periculo aedeundum atq; rimandum. His igitur constitutis, quae vt opinor ita iusta sunt, vt obtinere apud istam causam quouis aduersario debeat, edam tibi vt possum, cuiusmodi via vsus fuerim, cū eo animo querere verā religionē, quo nunc exposui esse quarēdam. Vt enim a vobis trās mare abscissi, iam cunctabundus atq; hesitans, quid mihi tenendum, quid dimittendum esset: quae mihi cunctatio in dies maior oboriebatur, ex quo illum hominē, cuius nobis aduētus vt nosti ad explicāda omnia quae nos mouebant, quasi de cōelo promittebatur, audiui, eumq; excepta quādā eloquētia talē quales ceteros esse cognoui: rationem ipse necum habui, magnāq; deliberationē iā in Italia cōstitutus, nō vtrum manerem in illa secta, in quam me incidisse pōnitebat, sed quonā modo verum inueniendum esset, in cuius amorē suspiria mea nulli melius q̄ tibi nota sunt. Sæpe mihi videbat nō posse inueniri, magniq; fluctus cogitationum, mearum in Academicorum suffragium ferebātur. Sæpe rursus intuens quantum poteram, mentem humanā tam viuacem, tam sagacem, tam perspicacem, non putabā latere veritatem, nisi q; in ea quarēdi modus lateret, eun dēq; ipsum modū ab aliqua diuina autoritate esse sumendum. Restabat querere quānā illa esset autoritas, cū in tantis dissonationibus se quisq; illam tradituro polliceretur. Occurrebat igitur in explicabilis sylua, cui demum inferi multum pigebat, atq; inter hanc sine vlla requie, cupiditate reperiendū veri animus agitabatur. Disiuebam me tamē magis magisq; ab istis, quos iā deserere p̄posuerā. Restabat autē aliud nihil in tātis periculis, q̄ vt diuinā prouidentia lachrymosis & miserabilibus vocibus, vt opē mihi ferret deprecarer. Atq; id sedulo faciebat, & iam ferē me cōmouerat nōnulla disputationes Mediolanēnsis episcopi, vt nō sine spe aliqua de ipso veteri testamento multa querere cuperem, quae vt scis male nobis commendata exēcramur. Deceueratq; tamdiu esse catechumenus in ecclesia, cui traditus a parētibus eram, donec aut inuenire quod vellē, aut mihi persuaderem non esse querendum. Opportunissimū ergo me ac valde docile tūc inuenire possēt, [si fuisset] qui posset docere. Hoc ergo modo & simili animā tuā cura sit, diu te quoq; affectū

A vides, & si iam satis tibi iactatus videris, sinemq; hūiūmodi laboribus vis imponere, sequere viam catholicae disciplinae, quae ab ipso Christo per Apostolos ad nos vsque manauit, & ab hinc ad posteros manatura est. **Cap. IX.** Rideliculus, inquis, istud est, cum omnes hāc se profiteantur tenere, ac docere. Profitentur hoc omnes heretici, negare non possum: sed ita vt eis quos illectant, rationem se de obscurissimis rebus polliceantur reddiuros: eōq; catholica maxime criminatur, q̄ illis qui ad eā veniunt praecipitur vt credant: se autem non iugum credendi imponere, sed docendi fontem aperire gloriatur. Quid, inquis, dici potuit, quod ad eorū laudem magis pertineret? Non ita est. Hoc enim faciunt nullo robore praediti, sed vt aliqua conciliet multitudinem nomine rationis. Quae promissa naturaliter anima gaudet humana, nec vires suas valetudinēq; consideras, sanorū escas appetendo, quae male committuntur nisi valetibus, irrui in venena fallentium. Nam vera religio nisi credatur ea quae quisq; postea si se bene gesserit dignusq; fuerit, assequatur atque percipiat, omnino sine quodā graui autoritatis imperio iniri recte nullo pacto potest. Sed quae fortasse vel de hoc ipso aliquam accipere rationem, qua tibi persuadetur, non prius ratione, q̄ fide te esse docendū. Quod facile potest, si modo equū te praebas. Sed vt cōmodo fiat, volo quasi respondeas interroganti. Et primo dicas mihi, quare tibi videatur nō esse credendum? Quod ipsa, inquis, credulitas, a qua creduli nominantur, vitium quoddam mihi videtur esse, alioquin hoc nomen nō pro conuicio obiectare solemus. Nam si suspiciosus in vitio est, eo q̄ non cōperta suspicatur: quāto magis credulus, qui hoc a suspicioso differt, q̄ ille incognitis aliqua, iste nullam tribuit dubitationem? Interim accipio hanc opinionem ac distinctionem. Sed scis etiam curiosum non nos fore appellare sine conuicio: studiosum vero etiam cum laude. Quā obrem attende, si placet, etiā inter hanc duo quid tibi distare videatur. Id certe respondes, q̄ quāuis vterq; agatur magna cupiditate noscēdi, curiosus tamē ea requirit, quae nihil ad se attinent: studiosus autē contra, quae ad se attinent requirit. Sed quia nō negamus ad hominē pertinere cōiugem ac liberos, & eorū salutem, si quispiā peregre positus, quemadmodum valeat ac se agant sua coniunx ac liberi, omnes aduenientes **C** sedulo percontetur, magna vtiq; ducitur cupiditate noscendū: & tamen hunc studiosum non vocamus, qui & magnopere scire vult, & ea quae ad se maxime ptinent. Quare iam intelligis eo vacillare istam definitionem studiosi, q̄ omnis quidem studiosus ea nosse vult quae ad se pertinent, non tamen omnis qui id agit, studiosus vocandus est: sed qui ea quae ad animū nutriendum liberaliter atq; ornandum pertinent, impensissime requirit, eum studentē recte appellamus, praesertim ad dētes, quid studeat audire. Nam etiam suorum studiosum possumus appellare, si suos tantum diligit: non tamen adiunctione nulla, communij nomine studiosum dignum putamus. Audiendi autē cupidum quēdam modū se sui haberet, nō appellarem studiosum audiendi, nisi gaudēs fama bona, id ipsum saepe vellet audire, studentem vero etiam si semel. Refer nunc animum ad curiosum, & dic mihi, vtrum si quis fabellam libenter audiret, nihil sibi omnino profuturam, id est, rerum ad se nō pertinetium, neq; id odiose atq; crebro, sed rarissime ac modestissime, vel in conuiuio, vel in aliquo circulo, vllōve cōfessu, videretur tibi curiosus? Nō opinor, sed certe habens illius rei curam, quam libet au-

diret, p̄fecto videretur. Quapropter etiā curiosi definitionis ea regula qua studiosi emendatū est. Vide igitur vtrū & illa superiora emendanda sint. Cur enim nō & suspiciosi nominandi digni sint, qui aliquando aliquid suspicatur: & creduli, qui aliquando aliquid credunt? Quae vterque ad eandem maleniū scri, & omnino studiosum, nisi cumq; inter curam habentem atque curiosum, ita inter credentem & credulum plurimum interest. Sed nunc vide inquires, vtrum in religione credere debeamus. Neq; enim si cōcedimus aliud esse credere, aliud credulum esse, sequitur vt nulla culpa sit in religionibus credere. Quid enim si & crederet & credulum esse vitiosum est, quē ad modum & ebrium & ebriosum esse? Quod qui certum existimat, nullum mihi habere posse amicum videri. Si enim turpe est aliquid credere, aut turpiter facit qui amico credit, aut nihil amico credens, quo modo amicum, vel ipsum, vel se appelleret nō video. Hic fortasse dicas, cōcedo aliquid aliquando esse credendum: nūc expedi quo modo in religione turpe nō sit credere antequam scire. Faciam si poterō. Quocirca ex te quero, quid existimes a grauiore culpa esse, religionem tradere indigno, an id quod ab eis qui illam tradunt, dicitur credere? Si quem dicam indignū. nō intelligis, eum dico, qui hōc praetore accedit. Cōcedis, vt arbitrō, magis culpandum esse, tali hominij pandere si qua sunt, sancta secreta, q̄ religiosi viri de ipsa religione aliquid affirmatibus credere. Neque enim te aliud respondere deceat. Quare nunc fac putes cum adesse, qui tibi religionem sit traditurus: quōnam modo illi fidem faceretur, es, vero animo te accedere, neque quicquam in te quod ad hanc rem attinet doli atque simulationis esse. Dices, bona tua conscientia nihil te fingere, quātis poteris id ipsum asserens verbis, sed tamen verbis. Non enim animi tui latebras, ita vt intime sciaris, homo homini aperire possis. Ad ille si dixerit, Ecce credo tibi: sed nōne est aequius vt etiā tu credas mihi, cum tu beneficium si aliquid veri teneo sis accepturus, daturus ego: quid respondebimus, nisi esse credendum? Sed inquis, Nōne erat melius rationem mihi reddere, vt ea quocumq; me duceret, sine vlla sequerer temeritate? Erat fortasse: sed cum res tanta sit, vt deus tibi ratione cognoscendus sit, omnēne putas idoneos esse percipiendis rationibus, quibus ad diuinā intelligentiā mens ducitur humana, an plures, an paucos? Paucos, ais, existimo. Horūmne in numero esse te credis? Non est meum, inquis, hoc respondere. Illius ergo putas etiam hoc tibi credere, quod quidē facit. Tu tantum memento, iam cum bis credidisse tibi incerta dicenti: te illi religiose admonēti, ne semel quidē velle credere. Verū fac ita esse, & vero animo te ad accipiendam religionem accedere: & ita paucorum te esse hominum, vt rationes quibus ad certā cognitionem vis diuina perducitur, capere possis, quid ceteris hominibus, qui tā sereno ingenio praediti nō sunt, negandam religionem putas? An eos pedetentim quibusdā gradibus ad illa summa penetrabilia esse ducendos? Vides planē quid sit religiosus. Neq; enim tibi quiuus homo in rei tāte cupiditate vllō modo deferendus aut respiciendus videri potest. Sed nōne censēs, nisi primo credat se ad id quod instituit praeruenturum, mentemq; supplicem praebet, & quibusdam magnis necessariisq; praecipis obtemperās, quadam vitae actione perpurgetur, nō eum esse aliter illa quae purē vera sunt adepturum? Censēs profecto. Quid ergo istis, quorum de genere te esse iā credo, qui facillime diuina secreta, ratione certa

ad quod
Li. 5. Cōfessio
Cap. VIII.
Li. 5. Cōfessio
Cap. 8.
Li. 5. Cōfessio
Cap. 3. & 6
Qua via ad disciplinā pietatis.
Cap. VIII.
Li. 5. Cōfessio
Cap. 8.
Li. 5. Cōfessio
Cap. 3. & 6
Li. 5. Cōfessio
Cap. 10.
Li. 6. c. 11.
Li. 5. Cōfessio
Cap. 1.
Li. 5. Cōfessio
Cap. 14.

cap. X.

cap. X.

cap. X.

cap. X.

capere possunt, si hac via veniant; qua illi qui primitus credunt, nunquid tadem oberit. Non arbitror. Sed tamen ais, Quid eos morari optus est? Quia et si factis sibi nihil nocebunt, nocebunt tamen exemplo ceteris. Vix enim est qui de se tantum sentiat, quantum potest. Sed qui minus, excitandus est: qui minus, reprimendus: ut neq; ille desperatione frangatur, neq; iste praecipite, ne audacia. Quod facile fit, si etiam hi qui vult volare, ne cui sit periculo, inuitamentum, paulisper cogatur incedere; quia etiam ceteris tutum est. Haec est providentia verae religionis. Hoc iustum diuinitus, hoc a beatis maioribus traditum, hoc ad nos usque seruatum: hoc perturbare velle atque peruertere, nihil est aliud quam ad veram religionem, facilem viam querere. Quod qui faciunt, nec si eis concedatur quod volunt, possunt quod intendunt peruenire. Cuiusmodi enim libet excellent ingenio, nisi deus adsit, humi repunt. Tunc autem adest, si societatis humanae in deum tendentibus cura sit. Quo gradu nihil firmitus in caelum reperiri potest. Ego quidem huic rationi non possum resistere. Nam nihil sine cognitione esse credendum, qui possum dicere: cum & amicitia, nisi aliquid credatur quod certa ratione demonstrari non potest, omnino nulla sit, & saepe dispensatoribus seruis sine vlla culpa dominorum credatur. In religione vero quid iniquius fieri potest, quam ut Dei autistis nobis non fictum animum pollicentibus credant, nos eis praecipientibus nolimus credere? Postremo quae potest esse via salubrior, quam idoneum primo fieri percipiendae veritati, adhibendo his fide, quae ad praecolendum & ad praecurandum animum sunt diuinitus constituta? Aut si iam prorsus idoneus sis, circumire potius aliquatum qua tutissimum est ingredi, quam tibi esse auctore periculi, & ceteris temeritatis exemplum. Quare iam superest ut consideremus, quo pacto hi sequendi non sint, qui se pollicentur ratione ducturos. Nam quo modo sine culpa possimus sequi eos qui credere iubent, iam dictum est: ad hos autem sponsores rationis, non modo sine vituperatione, sed etiam cum aliqua laude se venire nonnulli putant, sed non ita est. Duae enim personae in religione sunt laudabiles. Vna eorum qui iam inueniunt, quos etiam beatissimos iudicare necesse est: Alia eorum qui studiosissime & rectissime inquirunt. Primi ergo sunt etiam in ipsa possessione, alteri in via, qua tamen certissime peruenitur. Tria sunt alia hominum genera, profecto improbanda ac detestanda. Vnum est opinatum, id est, eorum qui se arbitrantur scire quod nesciunt. Alterum eorum qui sentiunt quidem se nescire, sed non ita quarunt ut inuenire possint. Tertium eorum, qui neque se scire existimant, nec querere volunt. Tria sunt ite velut finitima sibi in animis hominum distinctione dignissima, intelligere, credere, opinari. Quae si per se ipsa considerentur, primum semper sine vitio est, secundum aliquando cum vitio, tertium nunquam sine vitio, & hoc ad eandem beatitudinem referre debemus. In hac enim vita quantumcumque id sciatur, nondum est beatissimum, quoniam incomparabiliter longe est amplius, quod inde nescitur. Nam intelligere magna & honesta, vel etiam diuina, beatissimum est. Intelligere autem superflua, nihil nocet, sed fortasse discere non cuit, cum tempus necessarium occuparet. Ipsa enim noxia non intelligere, sed facere aut pati, miserum est. Non enim si quis intelligat quo modo possit inimicus intelligere, sine suo periculo occidi, intelligentia ipsa, ac non cupiditate reus est: qua si absit, quid in hoc etiam dici potest? Credere autem tunc est culpandum, cum vel de deo indi-

gnū aliquid creditur, vel de homine facile creditur. In K ceteris vero rebus si quis quid credit, si se id nescire intelligat, nulla culpa est. Credo enim sceleratissimos coniuuratos virtute Ciceronis quondam interfectos: at qui id non solum nescio, sed etiam nullo pacto me scire posse certe scio. Opinari autem duas ob res turpissimum est: quod discere non potest qui sibi iam se scire persuasit, si modo illud disci potest: & per se ipsa temeritas non bene affecti animi signum est. Nam etiam si hoc ipsum quod de Cicerone dixi, scire se quisquam arbitratur, quamquam nihil eum impediatur a discendo, quia res ipsa nulla scientia teneri potest: tamen quod non intelligit multum interest, utrum aliquid mentis certa ratione teneatur, quod intelligere dicimus: an fame vel literis credendum posteris vtiliter comedatur: profecto errat: neque quisquam error turpitudine caret. Quod intelligimus igitur, debemus rationi: quod credimus, auctoritati: quod opinamur, errori. Sed intelligens omnis etiam credit: crederet enim omnis & qui opinatur: non omnis qui credit intelligit: nullus qui opinatur intelligit. Haec ergo tria si ad illa quinque hominum genera, quae paulo ante commemorauimus, referantur, id est, duo probanda quae priora posuimus, & tria reliqua vitiosa inuenimus primum beatorum genus ipsi veritati credere. Secundum autem studio: L forū amatorumque veritatis, auctoritati. In quibus duobus generibus laudabiliter creditur. In primo autem vitiosorum, id est, eorum qui opinantur se scire quod nesciant, est profecto vitiosa credulitas. Cetera duo improbanda genera nihil credunt, & illi qui verum querunt cum desperatione inueniendi, & illi qui omnino non querunt, & hoc duntaxat in rebus ad aliquam pertinentibus disciplinam. Nam in alio vita actu, prorsus nescio quo pacto possit homo nihil credere. Quamquam in illis etiam, qui se in agendo probabilia sequi dicunt, scire potius nihil posse quam nihil credere, volunt videri. Quis enim quod probatur non credit: aut quo modo est illud quod sequuntur, si non probatur, probabile? Quare duo genera possunt esse aduersantium veritati: vnum eorum, qui scientiam tantum oppugnant, non fidem: alterum eorum, qui vtrumque condemnant. Qui tamen vtrum in rebus humanis inueniri possint, rursus ignoro. Haec dicta sunt, ut intelligeremus nos retenta fide, illarum etiam rerum quas nondum comprehendimus, a temeritate opinatum vindicari. Nam qui dicunt nihil esse credendum, nisi quod scimus, id vnum cauent nomen opinionis, quod fatendum est turpe ac miserum. Sed si quis diligenter consideret plurimum interesse, vtrum se scire quis putet, an quod nescire se intelligit, credat aliqua auctoritate commotus: profecto erroris & inhumanitatis atque superbiae crimen vitabit. Quare enim, si quod nescitur, credere dum non est, quo modo seruiant parentibus liberi, ebsque mutua pietate diligant, quos parentes suos esse non credant? Non enim ratione villo pacto sciri potest, sed interposita matris auctoritate de patre creditur, de ipsa vero matre plerumque nec matri, sed obstetricibus, nutricibus, famulis. Nam cui furari filius potest, aliusque suppōni, nonne potest decipere? Credimus tamen, & sine vlla dubitatione credimus, quod scire non posse cōfitemur. Quis enim non videat pietatem, nisi ita sit, sanctissimum generis humani vinculum, superbiissimo scelere violari? Nam quis vel insanus eum culpandum putet, qui eis officia debita impenderit, quos parentes esse crediderit, etiam si non essent? Quis contra non exterminandum iudicauerit, qui veros fortasse parentes minime dilexerit, dum ne falsos diligat, metuit? Multa possunt

A sunt afferri, quibus ostendatur nihil omnino humanae societatis incolume remanere, si nihil credere statuerimus, quod non possumus tenere perceptum. Sed nunc accipe quod iam facilius me tibi persuasurum esse confido. Cui de religione, id est, cui de colendo atque intelligendo deo agitur, hi minus sequendi sunt, qui nos credere vetant, ratione proptissime pollicentes. Nam nemini dubium est, omnes homines, aut stultos, aut sapientes esse. Nunc autem sapientes voco, non cordatos & ingeniosos homines, sed eos quibus inesse, quanta inesse homini potest, ipsius hominis deique firmissime percepta cognitio, atque huic cognitioni vita moreque congruentes: ceteros autem cuiusque modi artibus inertibusque affecti sunt, quolibet victa probandi siue improbandi, stultorum in numero deputauerim. Quae cum ita sint, quis mediocriter intelliges, non plane viderit stultis vtilius atque salubrius esse praecipis obtemperare sapientium, quam suo iudicio vitam degere? Nam omne factum, si recte factum non est, peccatum est. Nec recte factum esse villo modo potest, quod non a recta ratione proficitur. Porro recta ratio est ipsa virtus. Cui autem hominum virtus, nisi sapientis animo praesto est? Solus igitur sapiens non peccat. Stultus ergo omnis peccat, nisi in his factis, in quibus sapienti obtemperauerit. a recta enim ratione talia facta proficiscuntur, nec, ut ita dicam, deus sui facti stultus existimandus est, cum est tanquam instrumentum ministeriumque sapientis. Quare si omnibus hominibus non peccare quam peccare melius est, melius profecto stulti omnes viuerent, si serui possent esse sapientium. Atque hoc si in rebus minoribus, ut in mercato vel colendo agro, in vxore duccenda, in suscipiendis educandisque liberis, in ipsa denique re familiari administranda expedire nemo ambigit, multo magis in religione. Nam & res humanae promptiores ad dignoscendum sunt, quam diuinae: & in quibuscunque sanctoribus & praestantioribus, quo maius eis obsequium cultumque debemus, eo sceleratius periculosiusque peccatur. Nihil igitur nobis restare a modo vides, quam diu stulti sumus, si nobis vita optima & religiosa cordi est, nisi ut quaramus sapientes, quibus obtemperando dominationem stultitiae, neque ita multum sentire, dum inest nobis, & euadere aliquando possimus. Hic rursus oritur difficultissima quaestio, quo nam enim modo stulti sapientem inuenire poterimus, cum hoc nomen, tamen nemo ferere audeat palam, plerique tamen ex obliquo sibi vendicant, cum de rebus ipsis, quarum cognitione constat sapientia, ita inter se dissentiant: ut aut nullum eorum, aut certum vnum necesse sit esse sapientem. Sed quia iste sit, cum ab stulto requiratur, quo pacto queat dignosci plane atque percipi, omnino non video: neque enim signis quibuslibet cognoscere aliquid potest, nisi illud ipsum, cuius ea signa sunt, nouerit. Atqui sapientia stultus ignorat. Non enim ut aurum & argentum, ceteraque id genus, & cognoscere cum videas, & non habere concessum est: ita sapientiam mentis eius oculo, qui ea careat, videri fas est. Sensu enim corporis quaecumque attigimus, forinsecus nobis offeruntur. Et ideo licet quosque res alienas oculis cernere, cum earum vel eius generis nos nihil habeamus. Quod autem intellectu capitur, itus apud animum est: nec id habere quicquam est aliud, quam videre. Caret autem stultus sapientia: non igitur nouit sapientiam. non enim oculis eam possit videre. Non autem potest videre & non habere: neque habere ac stultus esse. Nescit haec igitur, & dum nescit, in alio loco cognoscere non potest. Non ergo potest, quam diu stultus est, quicquam, certissima cognitione inuenire sapientem, cui obtemperando tanto stultitiae malo liberetur. Huic igitur tam immani difficultati

ti, quoniam de religione quaerimus, deus solus mederi potest: quae nisi & esse, & humanis mentibus optulari credimus, nec quaerere quidem ipsam veram religionem debemus. Quid enim tadem tanto molimine inuestigare cupimus? Quid optamus attingere? Quo peruenire desideramus? Eone quod esse, aut ad nos pertinere non credimus? Nihil est tali mente peritiosius. Tunc cum beneficium a me petere non aures, aut certe impudenter aures, inuentionem religionis postulatam venis, cum deum neque esse, neque si sit, curare nos putes? Quid si tanta res est, quae nisi sedulo atque omnibus viribus quaesita, nequeat reperiri? Quid si ipsa difficillima inuentio ad capiendum quod inuentum erit, mentem quaerentis exercet? Quid enim oculis nostris hac luce iocundius & familiarius? Quam tamen perpetui atque tolerare post diurnas tenebras nequeat. Quid exhausto aegrotatione corpori accommodatius, quam cibus & potio? Videmus tamen conualescentes refrenari atque cohiberi, ne saturitati valentium committere sese audeat: cibique ipsis agere, ut ad illum morbum, qui eos repudiabat, reuertantur. De conualescentibus loquor. Quid ipsos aegrotantes? Nonne virgines ut aliquid sumant? In quo profecto nobis cum tanta molestia non obtemperant, si se illi morbum euasuros esse non credent. Quado ergo tu te operosissimam ac laboriosissimam inquisitioni dabis: quando tantam, quantum ipsa res digna est, curam negotiumque tibi audebis imponere, cum id quod quaeris, esse non potes? Recte igitur catholicae disciplinae maiestate institutum est, ut accedentibus ad religionem, fides persuadatur ante omnia. Itaque ille haereticus, siquidem de his nobis sermo est, qui se Christianos dici volunt, quam mihi rationem afferat quare te? Quid est unde me a credendo veluti a temeritate reuocet? Si nihil me credere iubet, hanc ipsam veram religionem vlla in rebus humanis esse non credo: quam cum esse non credo, non quero. At ille, ut opinor, quaerenti monstraturus est. ita enim scriptum est, Quare inueniet. Ad eum igitur, qui me vetat credere, non venire, nisi aliquid crederem. Est ne vlla maior dementia, quam ut eis sola, quae nulla scientia subnixae est, fide displiceam, quae ad eum ipsum me sola perduxit? Quid quod omnes haeretici Christo nos credere hortantur? Possuntne magis sibi aduersari? In quo dupliciter virgendi sunt. Primum quaerendum ab his, vbi sit ratio qua pollicebantur, vbi obiurgatio temeritatis, vbi praesumptio scientiae. Si enim turpe est sine ratione cuiquam credere, quid expectas, quid satagas, ut alicui sine ratione credam, quo facilius tua ratione duci possim? An firmum aliquid superaedificabit ratio tua fundamentum temeritatis? Secundum illos loquor, quibus credendo displicemus. Nam ego credere ante rationem, cum percipiendam rationi non sis idoneus, & ipsa fide animum excolere excipiendis seminibus veritatis, non solum saluberrimum iudico, sed tale omnino, sine quo agris animis salus redire non possit. Quod illis cum deridedum & plenum temeritatis videatur, profecto ut Christo credamus, agunt impudenter. Deinde fateor me iam Christo credidisse, & in animum induxisse, id esse verum quod ille dixerit, etiam si nulla ratione fauculatur. Hoc haereticum principio me docturus es. Sine palululum mecum ipse considerem Christum ipsum, quo modo apparere hominibus voluit, qui istis etiam vulgaribus oculis visus esse praedicatur, ego non vidi: quibus de illo crediderim, ut ad te iam tali fide praeructus accedam, nullis me video credidisse, nisi populorum atque gentium confirmata opinionione, ac fame admodum celeberrima: hos autem populos

Capit XI.

Retra. cap. 14.

Intelligere, credere, opinari.

Retra. cap. 14.

Quo modo differunt intelligere, credere, & opinari.

Retra. 14.

Retra. cap. 14.

Vbi supra.

Sapiens non peccat, sed stultus.

Instit. religio. a fide. Cap. XIII.

Turpissimum credere sapientibus. Cap. XII.

Christus ipse maxime exegit fide. Cap. XIII.

G ecclesie catholice mysteria vsquequaq; occupasse. Cur no igitur apud eos potissimum diligentissime requiram, quid Christus preceperit, quorum autoritate comotus, Christu aliquid utile precepisse ia credidi? Tunc mihi meli' exponitur es quid ille dixerit, que fuisse aut esse no putare, si abs te mihi hoc comedaretur esse credendum. Hoc ergo credidi, vt dixi, fame celebritate, consensione, vetustate roborate. Vos autē & tā pauci, & tā turbulēti, & tā noui, nemini dubiū est, qui nihil dignū auctoritate preferatis. Quā igit ista tāta demētia est illis crede, Christo esse credēdū: & a nobis disce quid dixerit. Cur obsecro te: Nā si illi deficeret, nec me quicquā docere possent: multo facilius mihi persuadere, Christo non esse credendum, q̄ de illo cuiquā, nisi ab iis, per quos ei credidissim, discendum. O ingentem cōfidentiam, vel potius ineptiam: ego te doceo, quid Christus preceperit, cui credis. Quid si non ei crederem, num aliquid de illo me docere posses? Sed oportet, inquit, vt credas. Num vobis eū cōmendantibus? Non, inquit, nam nos illos, qui ei credūt, ratione ducimus. Cur igitur illi credam? Quia fama fundata est. Vtrum per vos, Han per alios? Per alios, inquit. Illis ergo credā, vt tu me doceas? Deberē fortasse, nisi me hoc illi precipue mōnerent, vt omnino ad te non accederem: dicunt enim perniciosos vos habere doctrinas. Respondetis, Mentitūtur. Quo modo igitur eis de Christo credam, quem non viderunt: de te non credam, quem nolunt videre? Scriptis, ait, crede. At scriptura omnis, si noua & inaudita proferatur, vel cōmendetur a paucis, nulla confirmante ratione, non ei, sed illis qui eam proferunt, creditur. Quāobrem scripturas istas si vos pferitis tā pauci & incogniti, non libet credere: simul etiam cōtra promissum facitis, fidem potius imperādo, q̄ reddēdo rationē. Rursus me ad multitudinē famamq; reuocabis. Cohibe tādem pertinaciā, & nescio quam indomitam propagandi nominis libidine: & mone potius vt huius multitudinis primates quaram: & quaram diligentissime ac laboriosissime, vt ab his potius de his literis aliquid discam, qui si non essent, discendum omnino esse nescirem. Tu vero in latebras tuas redi, nec quicquam insidiare sub nomine veritatis, quā conaris eis admirare, quibus auctoritatē ipse cōcedis. Si autē Christo etiā credendum negāt, nisi indubitata ratio reddita fuerit, I Christiani non sunt. Nam id aduersus nos Pagani quidem dicunt, stulte quidē, sed nō sibi aduersi, nec repugnātes. Hos vero quis ferat ad Christum se pertinere prosteri, qui nisi apertissimam rationem stultis de deo protulerint, nihil credendū esse contendunt: At ipsam videmus quantū illa, cui & ipsi credunt, docet historia, nihil prius, neq; fortius, q̄ credi sibi voluisse: cū illi nō dum essent idonei, cū quibus ei res esset ad diuina percipienda secreta. Quid enim aliud agunt tanta & tam multa miracula, ipso etiā dicente illa fieri nō ob aliud, nisi vt sibi crederetur? Fide ille stultos ducebat, vos ratione ducitis. Clamabat ille vt crederet, vos reclamationis. Laudabat credētes ille, vos obiurgatis. Nisi vero aut in vinū aquam conuerteret, vt alia omittam, si nihil tale faciētem, sed docentē homines sequi possent: aut nihil pedenda vox illa est, Credite deo, & mihi credite: tunc veni- aut temeritatis ille culpandus est, qui eum in domū suā stare, veni- venire noluit, solo ei' imperio pueri sui morib' credēs esse cessurū. Ergo ille afferēs medicinā, quā corruptissimos mores sanatura esset, miraculis cōciliauit auctoritate, quā fide fide contraxit, multitudinem multitudine obtinuit, vetustate vetustate roborauit: religionē statu-

† al. auctoritate me- vnit fidei, fide contra- xit multu- dinē, mul- titudine ob- tinuit veni- stare, veni- stare robo- rante reli- gione, quā

ens, quam nō solum hareticorum ineptissima nouitas K fraudibus agens, sed nec gentium quidem veterinosus error violenter aduersans, aliqua ex parte conuelleret. Quamobrem tamen docere non valeo, mone tamen non desino: vt quoniam multi sapientes videri volunt, neq; vtrum sint stulti, dignoscere facile est: omni intētionē, votisq; omnibus, gemitibus deniq; vel etiā, si fieri potest, fletibus Deum deprecere, vt te ab erroris malo liberet, si tibi beata vita cordi est. Quod facilius fiet, si preceptis eius, quā tāta ecclesie catholice auctoritate firmata esse voluit, libes obtemperes. Cum enim sapiens sit deo ita mente coniunctus, vt nihil interponatur quod separet, Deus enim est veritas: nec vllō pacto sapiens quisquam est, si non veritate mente contingat: negare non possumus inter stultitiā hominis, & sincerissimā dei veritatem mediū quidam interpositā esse hominis sapientiā. Sapiens enim, quantū datum est imitatur deū: homini autē stulto ad imitandum salubriter, nihil est homine sapiente propinquius: quē quoniam, vt dictum est, intelligere ratione non facile est, oportebat quēdā miracula ipsis oculis admoueri, quib' vtūt stulti multo q̄ mente cōmodius, vt cōmotorum auctoritate hominū prius vita morēsq; purgaretur, & ita rationi accipiēda habiles fierēt. Cū igitur & homo esset imitandus, & non in homine spes ponenda: quid potuit indulgētius & liberalius diuinitus fieri, q̄ vt ipsa dei sincera, aeterna, incōmutabilisq; sapientia, cui nos hāere oportet, suscipere hominē dignaretur? Qui nō modo illa faceret, quibus ad sequēdū deū inuiteremur, sed etiam illa pateretur, quibus a sequēdo deo deterrebamur. Nam cum adipisci certissimum ac summū bonū nemo possit, nisi id plene perfecteq; dilexerit: quod nullo pacto fiet, quādiu mala corporis atq; fortuita formidat: ille nascēdo mirabiliter, & operādo cōciliauit charitatē: moriēdo autem & resurgendo exclusit timorem. Iam vero talem se in ceteris rebus omnibus prae- buit, quas psequi lōgū est, vt & diuina clemētia quō porrigi, & humana infirmitas quō possit euehi sentiremur. Hęc est, crede, saluberrima auctoritas: hęc prius mētis nostrā a terrena in habitatione suspēso: hęc in deū verū ab huius mundi amore conuersio. Sola est auctoritas, quā cōmouet stultos, vt ad sapientiam festinent. Quamdiu intelligere sincera non possumus, auctoritate quidē decipi miserū est: sed certe miserius nō moueri. Si enim dei puidētia nō praesidet rebus humanis, nihil est de religione satagēdū. Sin vero & species rerū omnium, quā profecto ex aliquo verissimā pulchritudinis fonte manare credendū est, & interiori nescio qua cōscientia deum quarendum, debq; seruiendum, meliores quosq; animos quasi publice priuatimq; hortatur: nō est desperādū ab eodē ipso deo auctoritatē aliquā cōstitutam, qua velut gradu certo innitētes, attollamur in deū. Hęc autem seposita ratione, quā syncerā intelligere, vt sepe diximus, difficillimū stultis est, dupliciter nos mouet: partim miraculis, partim sequētū multitudinē. Nihil horum est necessarium sapienti, quis negat: Sed id nūc agitur, vt sapientes esse possim: id est, inherere veritati: quod profecto sordid' animus nō potest. Sūt autē sordes animi, vt breui explicē, amor quarumlibet rerū praefer animū & deum: a quibus sordibus quantō est quis purgator, tantō verū facilius inuenitur. Verū igitur videre velle, vt animū purges, cum ideo purgetur vt videas, peruersum certe atq; praeposite rū est. Homini ergo nō valenti verum inueniri, vt ad id fiat idoneus, purgari que sinat, auctoritas praesto est, quam

Via ad religionē cōmodissima Cap. XV. 1. R. et al. cap. 14. Li. 3. de lib. ar. c. 24. 1. R. et al. cap. 14. Confensus gentium in Christum Cap. XVII. Miracula concilium fidei. Cap. XVII. Quae sunt sordes animi.

E quam vt paulo ante dixi, partim miraculis, partim multitudine valere nemo ambigit. Miraculum voco, quicquid arduum aut insolitum supra spem vel facultatem mirātis apparet. In quo genere nihil est populis aptius, & omnino stultis hominibus, q̄ id quod sensib' admouetur. Sed rursus hęc in duo diuidūtur: quēdam enim sunt quae solam faciunt admirationē, quā dā vero magnam etiam gratiam benevolentiamq; cōciliant. Nam si quis volantē hominem cernat, cum ea res nihil spectatori afferat cōmodi praefer ipsum spectaculū, miratur tantummodo. Si quis autē graui & desperato morbo afectus, mox vt iussum fuerit conualecat, admirationem sanitatis suae, sanantis etiā charitate superabit. Talia facta sunt in illo tempore, quo deus in verbo hominē, quantum sat erat hominibus apparebat. Sanati languidi, mundati leprosi, incessus claudis, caecis visus, surdis auditus est redditus. Homines illius temporis aquam in vinum conuersam, saturata quinq; milia quinque panibus, transita pedibus maria, mortuos resurgētes viderunt: ita quēdam corpori manifestiore beneficis, quā dā vero menti occultiore signo, & omnia hominibus maiestatis testimonio consulebāt: sic in se tūc animas errantes mortalium, diuina commouebat auctoritas. Cur, inquis, ista modo nō sunt? Quia non mouerent, nisi mira essent. At si solita essent, mira non essent. Nam diei & noctis vices, & constantissimū ordinē rerum celestium, annorum quadrisarium cōuersionem, decedētes redeuntesq; frondes arboribus, infinitā vim seminum, pulchritudinē lucis, colorum, sonorū, odorū, saporūq; varietates da qui primū videat atq; sentiat, cum quo tamē loqui possimus: hebescit, obruiturq; miraculis: nos vero hęc omnia, nō cognoscendi facilitate, quid enim causis horum obscurius: sed certe sentiendi assiduitate contēnimus. Facta sunt igitur illa opportunissime, vt his multitudinē credentiū cōgregata atq; propagata, in ipsos mores vtilis cōuerteretur auctoritas. Mores autem quilibet tantum valent ad obtinendas hominū mentes, vt etiam, quae in his praua sunt, quod ferē superantibus libidinis euenit, improbare citius & detestari, q̄ deserere aut mutare possim. Parumne cōsultū rebus humanis arbitraris, quod nihil terrenū, nihil igneum, nihil deniq; quod corporis sensus attingit, pro deo colendum esse, ad quē solo intellectu ambiendum est, non pauci doctissimi disputant: sed imperitum etiam vulgus marium foeminarūque in tam multis diuersisq; gentibus & credit & praedicat, quod cōtinentia vsq; ad tenuissimum victum panis & aqua: & non quotidiana solum, sed etiā per contextos plures dies perpetuata ieiunia: quod castitas vsq; ad cōiugij prolisq; contemptum: quod patientia vsq; ad crucis flammāsque neglectas: quod liberalitas vsque ad patrimonā distributa pauperibus: quod deniq; totius huius mundi aspernatio vsque ad desiderium mortis intenditur? Pauci hoc faciunt, pauciores bene prudētēq; faciunt: sed populi probant, populi audiunt, populi faciunt. Diligūt postremo populi. [Populi] suam imbecillitatem, quod ista non possunt, nec sine prouectu mētis in deum, nec sine quibusdā scintillis virtutis accusant. Hoc factum est diuina prouidētia per Prophetarū vaticinia, per humanitatē doctrinamq; Christi, per Apostolorum itinera, per martyrum contumelias, cruces, sanguinem, mortes: per sanctorū praedicabilem vitam, atque in his vniuersis digna rebus tantis atque virtutibus pro temporum opportunitate miracula. Cū igitur tantum auxilium dei, tantum profectum fructumq; vi-

deamus, dubitabim' nos eius Ecclesie cōdere gremio, D quae vsque ad confessionē generis humani ab apostolica sede per successiones Episcoporum, frustra hereticis circūlatrātibus, & partim plebis ipsius iudicio, partim conciliorum grauitate, partim etiam miraculorū maiestate damnatis, culmen auctoritatis obtinuit? Cui nolle primitias dare, vel summā profecto impietatis primas est, vel praecipitis arrogantiae. Nam si nulla certa ad sapientiam salutemq; animis via est, nisi cum eos rationi praecoluit fides, quid est aliud ingratum esse opi atque auxilio diuino, quā tanto labore praeditae auctoritati velle resistere? Et si vnaquaeque disciplina, aut quā vilis & facilis, vt percipi possit, doctorem aut magistrū requirit: quid temerariae superbiae plenius, quā diuinorum sacramentorum libros, & ab interpretibus suis nolle cognoscere, & incognitos velle damnare? Quamobrem si quid te vel ratio, vel oratio nostra commouit: & si veram, vt credo, curam tui geris, velim me audias: & bonis praecceptoribus catholicae Christianitatis te pia fide, alacri spe, simplici charitate committas: deumq; ipsum, cuius vnus & bonitatis facti sumus, & iustitia penas luimus, & clementia liberamur, orare non cesses. Ita tibi neq; praeccepta & disputationes doctissimorum hominum, & verē Christianorum, neque libri, neque serena ipsa cogitationes defuerint, quibus facile quod quaeris inuenias. Nam istos verobos & miseros, quid enim aliud mitius dixerim: penitus deserere: qui dum nimis quaerunt vnde sit malum, nihil reperiunt nisi malum: in qua quaestione saepe auditores erigunt ad quaerendū. Sed ea docent excitatos, vt vel dormire semper satius sit, quā illo modo euigilare. De lethargicis enim phreneticos faciūt. Inter quos morbos cum sit vterque plerunque mortiferus, hoc tamen interest, quod lethargici sine aliena vexatione moriuntur: phreneticus autem multis, & eis potissimum, qui volunt phuenire, metuendus est. Nam neque deus mali author est, nec vnquam eum quicquā fecisse poenituit, nec vilius commotionis animi tempestate turbatur, nec terrae particula regnum eius est: nulla flagitia vel scelera probat aut imperat, nunquam mentitur. Hęc enim atque huiusmodi nos mouebāt, cum ea magnis inuentionibus quaterent, & hanc esse veteris testamenti disciplinam insimularent: quod omnino falsum est. Itaque illos recte reprehendere ista concedo. Quid ergo dicis? Quid putas, nisi cum ista reprehenduntur, disciplinam catholicā non reprehendi? Ita quod apud eos verum didiceram, teneo: quod falsum putaueram, respuo. Sed & alia multa me docuit Ecclesia catholica, quod illi homines exangues corporibus, sed crassi mentibus aspirare nō possunt, Deum scilicet non esse corporeum, nullam eius partē corporeis oculis posse sentire, nihil de substantia eius atque natura vllō modo esse violabile, aut cōmutabile, aut compositum, aut factum. Quae si mihi concedis, non enim aliter de deo sentiendum est, omnia illorum machinamenta subuersa sunt. Illud vero quo modo fit, vt nec deus malum genuerit aut fecerit, nec vlla sit fueritve vnquam natura atque substantia, quam non deus aut genuerit aut fecerit, & tamen a malo nos liberet: tam necessariis rationibus approbatur, vt dubitari omnino non possit: praeterea tibi atque talibus, si tamen bono ingenio pietas & pax quaedam mentis accedat, sine qua de tantis rebus nihil prorsus intelligi potest. Et non hic fama de fumo est, & nescio qua fabella Persica, cui satis est aurem accō-

Persica modare, & animum non subtilem, sed planē puerilem.

C Longe omnino, longe se aliter, quam vt Manichæi desipiunt, veritas habet. Sed quoniam iste sermo noster multo processit longius quam putabam, hic finem libro faciamus: in quo meminere volo, nondum me Manichæos copisse refellere, & illas nugas nondum inuasisse: neque de ipsa catholica magnum aliquid aperuisse, sed voluisse tantummodo eruere tibi, si possem, falsam opinionem de veris Christianis malitiose aut imperite nobis insinuatam, & erigere ad magna quadam & diuina discenda. Quare hoc volumen ita sese habeat: placatiore autem animo tuo facto, ero fortasse in cæteris promptior.

Finis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS Episcopi, contra epistolam Manichæi, quam vocant Fundamenti, Liber vnus.

Hæretici sã nandi magis, quam perdendi. Cap. I.

Num verum deum omnipotentem, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, & rogavi & rogo, vt in refellenda & reuincenda hæresi vestra, Manichæi, cui & vos fortasse imprudentius quam malitiosius adhaesistis, det mihi mentem pacatam atque tranquillam, & magis de vestra correctione, quam de subuersione cogitantem. Quanquam enim dominus per seruos suos regna subuertat erroris, ipsos tamen homines, in quantum homines sunt, emendandos esse potius, quam perdendos iubet. Et quicquid diuinitus ante vltimū illud iudicium vindicatur, siue per improbos siue per iustos, siue per nescientes siue per scientes, siue occulte siue palam: non ad interitum hominum, sed ad medicinam valere credendum est: quam qui respuerint, extremo supplicio præparantur. Quapropter cum in hac vniuersitate rerum, alia sint quæ valent ad corporale vindictam, sicut ignis, venenum, & morbus, & cætera huiusmodi: alia quibus apud semetipsum non molestius corporis sui, sed cupiditatum suarum laqueis animus puniatur, sicuti est dānnum, exilium, orbitas, cõtumelia, & his similia: quædam vero non sunt cruciamenta, sed quasi fomenta languentium, vt sunt consolationes, cohortationes, disputationes, & quæcunq; sunt talia: horum omnium quædam etiam per malos nescientes operatur summa dei iustitia, quædam per scientes bonos: nostrum igitur fuit eligere & optare meliora, vt ad vestram correctionem aditum habereamus: non in contentione & amulatione & persecutionibus, sed mansuete consolando, beneuole hortando, leniter disputando: sicut scriptum est, Seruum autem domini non oportet litigare, sed mitem esse ad omnes, docibilem, patientem, in modestia corripientem diuersa sentientes. Nostrum ergo fuit velle has partes expetere: dei est volentibus & petentibus donare quod bonum est. Illi in vos læuiant, qui nesciunt cum quo labore verum inueniatur, & quam difficile caueantur errores. Illi in vos læuiant, qui nesciunt quam rarum & arduum sit carnalis phantasmata pia mentis serenitate superare. Illi in vos læuiant, qui nesciunt cum quanta difficultate sanetur oculus interioris hominis, vt possit intueri solem suum, non istum quæ vos colitis cælesti corpore ocu-

2. Retract. Cap. 14.

2. Timo. 2.

Causa cur mitius agenda est Manichæis. Cap. 11.

lis carnis & hominum & pecorum fulgentem atque K radiantem: sed illum de quo scriptum est per Prophetam, Ortus est mihi iustitia sol. Et de quo dictum est in Euangelio, Erat lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Illi in vos læuiant, qui nesciunt quibus suspiriis & gemitibus fiat, vt ex quantulacunque parte possit intelligi deus. Postremo illi in vos læuiant, qui nullo tali errore decepti sunt, quali vos deceptos vident. Ego autem qui diu multumque iactatus tandem perspicere potui quid sit illa synceritas, quæ sine inanis fabulæ narratione percipitur, qui vanas imaginationes animi mei variis opinionibus erroribusq; collectas vix miser merui domino opitulante conuincere, qui me ad deterendam caliginem mentis, tam tarde clementissimo medico vocati blandientique subieci, qui diu fleui, vt incommutabilis & immaculabilis substantia concinentibus diuinis libris sese mihi persuadere intrinsecus dignaretur, qui deniq; omnia illa figmenta, quæ vos diuturna consuetudine implicatos & cõstrictos tenet, & quæsiui curiose, & attente audiui, & temere credidi, & instanter quibus potui persuasi, & aduersus alios pertinaciter animoseq; defendi: sequere in vos omnino nõ possum, quos sicut me ipsum illo tempore, ita nũc debeo sustinere, & tanta patientia vobiscum agere, quanta mecum egerunt proximi mei, cum in vestro dogmate rabiosus & cæcus errarem. Vt autem facilius mitescatis, & non inimico [animo] vobisq; pernicioso mihi aduersumini, quouis iudice me impetrare a vobis oportet, vt ex vtraq; parte omnis arrogantia deponatur. Nemo nostrum dicat iam se inuenisse veritatem: sic eam quæramus, quali ab vtrisque nesciatur. Ita enim diligenter & concorditer quæri poterit, si nulla temeraria præsumptione inueta & cognita esse credatur. Aut si & hoc a vobis impetrare non possumus, saltè illud cõcedite, vt vos tanquam incognitos, nunc primùm audiam, nunc primùm discutiam: Iustum puto esse quod postulo, hac sanè lege seruata, vt vobiscum non orem, non conuenticula celebrem, non Manichæi nomen accipiam, si non mihi de omnibus rebus ad salutem animæ pertinentibus sine vlla caligine rationem perspicuam dederitis.

In catholica enim Ecclesia, vt omittam syncerissimam sapientiam, ad cuius cognitionem pauci spirituales in hac vita perueniunt, vt eam ex minima quidè parte, quia homines sunt, sed tamen sine dubitatione cognoscant: (ceteram quippe turbam nõ intelligendi viuacitas, sed credendi simplicitas tutissimam facit) Vt ergo hanc omittam sapientiam, quam in Ecclesia esse catholica non creditis, multa sunt alia quæ in eius gremio me iustissime teneant. Tenet consensus populorū atq; gētium: Tenet autoritas miraculis inchoata, spe nutrita, charitate aucta, vetustate firmata: Tenet ab ipsa sede Petri Apostoli, cui pascendas oves suas post resurrectionem dominus commendauit, vsque ad præsentem Episcoporum successio sacerdotū: Tenet postremo ipsum catholicæ nomen, quod non sine causa inter tam multas hæreses sic illa Ecclesia sola obtinuit, vt cū omnes hæretici se catholicos dici velint: quarantiam peregino alicui, vbi ad catholicam conueniatur, nullus hæreticorum vel Basilicam suam, vel domum audeat ostendere. Ista ergo tot & tanta Christiani nominis charissima vincula recte hominem tenent credentem in catholica Ecclesia, etiã si propter nostram intelligentiæ tarditatem, vel vitæ meritum, veritas nondum se aperitissime ostendat. Apud vos autem vbi nihil horum est

Contra titulu epistolæ Manichæi Cap. V. Nonstrum. Manichæi epistola præcipuum.

Malach. 4. Ioan. 1.

Augustino quiddam Manichæus. Cap. 11.

Infra ca. 10. Infra ca. 9. Infra ca. 10. Infra ca. 14.

M Argumētū fidei catholice. Cap. 1111.

Infra ca. 11.

Math. 10.

Acto. 1.

A rum est quod me inuitet ac teneat, sola personat veritatis pollicitatio: quæ quidè si tam manifesta monstratur, vt in dubium venire nõ possit, præponenda est omnibus illis rebus, quibus in catholica teneor. Si autem tantummodo promittitur, & non exhibetur, nemo me mouebit ab ea fide, quæ animū meum tot & tantis nexibus Christianæ religioni adstringit. Videamus igitur quid me doceat Manichæus, & potissimum illum consideremus librum, quem Fundamenti epistolam dicitis, vbi totum penè quod creditis continetur. Ipsa enim nobis illo tempore miseris quando lecta est, inclinari dicebamus, Amen. Certe sic incipit, Manichæus Apostolus Iesu Christi prouidentia dei patris. Hæc sunt salubria verba de perenni ac viuo fonte. Iam cum bona patientia si placet attendite quid quæram. Non credo istū esse Apostolum Christi, quæso ne succenseatis, & maledicere incipiatis. Nostis enim me statuisse, nihil a vobis prolatum temere credere. Quæro ergo quis sit ille Manichæus? Respondebitis, Apostolus Christi. Non credo. Iam quid dicas aut facias, non habebis: promittebas enim scientiam veritatis: & nunc B quod nescio cogis vt credam. Euangelium forte mihi lecturus es, & inde Manichæi personam tentabis asserere. Si ergo inuenires aliquem, qui Euangelio nondum credit, quid faceres dicenti tibi, non credo? Ego vero Euangelio non crederem, nisi me catholica Ecclesia commoueret autoritas. Quibus ergo obtemperari dicentibus, Credite euangelio: cur eis nõ obtemperem dicentibus mihi, Noli credere Manichæo? Elige quid velis. Si dixeris, Crede catholicis, ipsi me mouent vt nullam fidem accomodem vobis. Quapropter non possum illis credens, nisi tibi non credere. Si dixeris, Noli catholicis credere: non recte facies per Euangelium me cogere ad Manichæi fidem, quia ipsi Euangelio catholicis prædicantibus credidi. Si autem dixeris, Recte credidisti catholicis laudantibus Euangelium, sed nõ recte illis credidisti videntibus Manichæum: vsque adeo me stultum putas, vt nulla reddita ratione, quod vis credam, quod nõ vis non credam? Multo quippe iustius & cautius facio, si catholicis quoniam semel credidi, ad te non transeo, nisi me nõ credere iusseris, sed manifestissime ac apertissime scire aliquid feceris. Quocirca si mihi rationem redditurus es, dimitte Euangelium. Si ad Euangelium te tenes, ego ad eos me teneam, quibus præcipientibus Euangelio credidi: & his iubentibus tibi omnino nõ credam. Quod si forte in Euangelio aliquid apertissimū de Manichæi Apostolatu inuenire potueris, infirmabis mihi catholicorum autoritatem, qui iubent vt tibi nõ credam. Qua infirmata, iam nec Euangelio credere poterō, quia per eos illi credideram. Ita nihil apud me valebit, quicquid inde protuleris. Quapropter si nihil manifestum de Manichæi Apostolatu in Euangelio reperitur, catholicis potius credam quam tibi. Si autem inde aliquid manifestū pro Manichæo legeris, nec illis, nec tibi: illis, quia de te mihi mentiti sunt: tibi autem, quia eam scripturam mihi profers, cui per illos credideram, qui mihi mentiti sunt. Sed absit vt Euangelio ego non credam. Illi enim credens, non inuenio quomodo possim etiã tibi credere. Apostolorum enim nomina, quæ ibi leguntur, non inter se continent nomen Manichæi. In locum autem traditoris Christi qui successerit, in Apostolorum aëtib; legimus: cui libro necesse est me credere, si credo Euangelio: quoniam vtranque scripturam similiter mihi catholica commendat

Tomus sextus.

authoritas. In eodem etiam libro de vocatione atque D Apostolatu Pauli vulgatissimā tenemus historiā. Lege mihi iam, si potes, in Euangelio vbi Manichæus Apostolus dicitur: vel in aliquo alio libro, cui me iã credidisse confiteor. Iam illud lecturus es, vbi spiritū sanctum paracletum dominus promisit Apostolis. De quo loco vide quot & quanta sint, quæ me reuocent & deterreant ne Manichæo credam. Quæro enim, cur Cur Aposto epistolæ huius principium sit, Manichæus Apostolus Iesu Christi, & non sit Paracletus Apostolus Iesu Christi? Si autem missus a Christo paracletus Manichæum misit, cur lego, Manichæus Apostolus Iesu Christi, & non potius, Manichæus Apostolus paracleti? Si dicis ipsum esse Christum, qui est etiam spiritus sanctus, contra tradicis ipsi scripturæ, vbi dominus ait, Et alium paracletum mittam vobis. Si autè Christi nomen ideo recte positum putas, non quia ipse est Christus qui & paracletus, sed quia eiusdè sunt ambo substantiæ, id est, quia non vnus est, sed quia vnum sunt: poterat & Paulus dicere, Paulus Apostolus dei patris, quia dixit dominus, Ego & pater vnum sumus. Nusquam hoc dicit: sed nec Ioh. 10. quicquam Apostolorum patris se Apostolum scribit. Quid sibi ergo vult ista nouitas? Nonne vobis videtur E nescio quam redolere fallaciam? Certe si nihil interesse arbitratus est, cur nõ varie in aliis epistolis Apostolum Christi se nominat, in aliis paracleti? Sed Christi semper audiui, quotienscūque audiui, paracleti autem nec semel. Quid hoc esse causæ arbitramur, nisi quia illa superbia mater omnium hæreticorum impulit hominē, vt non missum se a paracleto velleri videri: sed ita susceptum, vt ipse paracletus diceretur? Sicut Iesus Christus homo, non a dei filio, id est virtute & sapientia dei, per quem facta sunt omnia, missus est: sed ita susceptus secundum catholicam fidem, vt ipse esset dei filius: id est, in illo ipso dei sapientia sanandis pectoribus appareret. Sic ille voluit a spiritu sancto, quem Christus promisit, videri esse susceptum, vt cum iam audiamus Manichæum spiritum sanctum, intelligamus Apostolum Iesu Christi: id est, missum a Iesu Christo qui cum se missurum esse promisit. Singularis audacia ista, & ineffabile sacrilegium. Sed tamen quæro, cum pater & filius & spiritus sanctus vobis etiam constitutis, nõ spiritu sancto Manichæum, nõ putatis turpe natum ex do. Ca. VII. vtroq; sexu prædicare: hominem autem susceptum ab F vnigenita sapientia dei, natum de virgine credere formidatis? Si caro humana, si concubitus viri, si vterus mulieris non potuit inquinare spiritum sanctum, quomodo potuit vterus virginis inquinare dei sapientiam? Manichæus ergo iste qui de spiritu sancto & Evangelica lectione gloriatur, necesse est vt nobis concedat, aut missum se esse a spiritu sancto, aut susceptum. Si missus est, paracleti se Apostolum dicat: si susceptus est, concedat ei homini matrem, quem suscepit vnigenitus filius, si ei quem suscepit spiritus sanctus, concedit & patrem. Credat virginitate Mariæ verbū dei nõ esse pollutū, si concubitu parentum suorum spiritum sanctum non potuisse pollui vt credamus hortatur. Quod si dixeritis non in vtero vel ante vterum, sed iam natum Manichæum a spiritu sancto esse susceptū, sufficit vt fateamini habuisse carnem de viro & famina procreatam. Cum enim vos nõ timeatis viscera & sanguinem Manichæi de humano concubitu venientem, & intestina simo plena, quæ illa caro gestabat, & his omnibus non credatis contaminatū esse spiritum sanctum, a quo

d ij

Gillum hominem susceptum esse creditis: cur ego vterum virginalē & intacta genitalia reformidem, & non potius credam sapientiam dei in ipsis maternis visceribus homine suscepto immaculatam sinceramq; mansisse: Quapropter quoniam siue missum siue susceptum à paracleto se Manichæus vester affirmet, nihil horum poterit obtinere. Ego iam cautiore neque missum eum credo, neque susceptum. Nam quod addidit dicēs, Providentia dei patris: quid aliud ambiuit Iesu Christo nominato, cuius se dicit Apostolum: & deo patre, cuius providentia missum se dicit à filio, nisi ut spiritum sanctum ipsum tertium esse crederemus? Sic enim scribit, Manichæus Apostolus Iesu Christi providentia dei patris. Spiritus sanctus nominatus nō est, qui maxime debuit ab eo nominari, qui nobis Apostolatū suum paracleti promissione commendat, ut Evangelica auctoritate imperitos premat. Quod cum à vobis quaritur, respondetis utique, Manichæo Apostolo nominato, spiritum sanctū paracleto nō nominari, quia in ipso venire dignatus est. Quæro ergo, sicut superius dicebam, quare exhorreatis, cū dicit catholica Ecclesia eum in quo venit diuina sapientia, natum esse de virgine:

H cum vos eum in quo spiritum sanctū venisse prædicatis, natum de femina viro mixta nihil horreatis? Quid ergo aliud suspicer nescio, nisi quia iste Manichæus qui per Christi nomen ad imperitorum animos aditum quarit, pro Christo isto ipso se coli voluit? Hoc vnde coniciam, breuiter dicam. Cum scire à vobis quærere illo tempore quo vos audiebam, quæ causa esset, quod Pascha domini plerumque nulla, interdum à paucis tepidissima celebritate frequeretur, nullis vigiliis, nullo prolixiore ieiunio indicto auditoribus vestris, nullo denique festiuore apparatu, eum vestrum bema, id est, diem quo Manichæus occisus est, quinquæ gradibus instructo tribunali & pretiosis linteis adornato, ac in promptu posito & obiecto adorantibus, magnis honoribus persequamini. Hæc ego cum quærerem, respondebatur eius diem passionis celebrandum esse, qui vere passus est: Christum autem qui natus non esset, neque veram, sed similitam carnem humanis oculis ostendisset, non pertulisse, sed finxisse passionem. Quis non ingemiscat, homines qui se Christianos dici volunt, timere ne polluatur veritas de virginis utero, & de mendacio non timere? Sed vt ad rem redeam, quis non suspicetur, qui diligenter attenderit ideo negari à Manichæo Christum natum esse de femina, & humanum corpus habuisse, ne passio eius quod totius iam orbis festissimum tempus est, ab eis qui sibi credidissent celebraretur, & nō tanta deuotione diem mortis suæ desiderata solennitas honoraret? Hoc enim nobis erat in illa bematis celebritate gratissimum, quod per Pascha frequentabatur: quoniam vehementius desiderabamus illum diem festum, subtracto alio qui solebat esse dulcissimus. Fortasse dicas mihi, Quando ergo venit à domino promissus paracleto? Hic ego si nō haberem aliud quod crederem, facilius eum adhuc venturū expectarem, quam per Manichæum venisse concederem. Nunc vero cum in Actibus Apostolorum manifestissime sancti spiritus prædicetur aduentus, quæ me necessitas cogit hæreticis tam periculose & tam facile credere? In libro enim memorato sic scriptū est, Primum quidem sermonē feci de omnibus dō Theophile, quæ cepit Iesus facere & docere in die qua Apostolos elegit per spiritum sanctū, & præcepit prædicare Evangelium. Quibus præbuit seipsum viuum post passionē in mul-

tis argumentis dierum, visus est eis per dies quadraginta, & docens de regno dei, & quo modo cōuersatus est cum illis: & præcepit eis ne discederent ab Hierosolymis, sed sustinerent pollicitationem patris, quam audistis, inquit, ex ore meo. Quoniam Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem spiritu sancto incipietis baptizare: quem & accepturi estis non post multos istos dies vsque ad Pentecosten. Illi quidem conuenientes, interrogabant eum, dicētes, Domine, si hoc in tempore presentabis regnum Israel? Ille autē dixit, Nemo potest cognoscere tempus, quod pater posuit in sua potestate, sed accipietis virtutē spiritus sancti superuenientem in vos, & eritis mihi testes apud Hierusalem, & in tota iudæa & Samaria, & vsque in totam terram. Ecce habes vt commemorauit discipulos pollicitationis paternæ, quam ex ore eius audierant de spiritu sancto venturo. Nūc videamus quādo sit missus. Paulō enim post sequitur, & dicit, In illo tempore, quo suppletus est dies Pentecostes, fuerunt omnes eadē animatione simul in vnum: & factus est subito de celo sonus, tanquam ferretur status vehemens, & impleuit totum illum locum in quo erant sedentes: & visæ sunt illis lingue diuise quasi ignis, qui & insedit super vnumquemque illorū. Et impleti sunt omnes spiritu sancto, & cœperūt loqui linguis, quo modo spiritus dabat eis pronūciare. Hierosolymis autē erant habitates iudæi homines ex omni natione, quæ est sub celo. Et cū facta esset vox, collecta est turba, & confusa est: quoniam audiebat vnusquisque suo sermone & suis linguis loquentes eos. Stupebant autem & mirabantur ad inuicem dicentes, Nōne omnes qui loquuntur, natione sunt Galilæi? Et quo modo agnoscimus in illis sermonē in quo nati sumus? Parthi, Medi, Elamitæ, & qui habitant Mesopotamiam, Armeniam & Cappadociam, Pontum, Asiam & Phrygiam & Pamphylia: Aegyptum, & regionem Africæ, quæ est ad Cyrenen: & qui aduenerant Romani, & iudæi, & incolæ, & Cretenles, & Arabes, audiebāt loquentes illos suis linguis magnalia dei. Stupebāt autem & hæsitabant ob id quod factū est, dicentes, Quidnam hoc vult esse? Alij autem irridebant, dicentes, Hi multo omnes onerati sunt. Ecce vbi venit spiritus sanctus. Quid vultis amplius? Si scripturis credendum est, cur non his potius credam, quæ robustissima auctoritate firmata sunt, quæ cum ipso Evangelio vbi promissum spiritum sanctū pariter credimus, innotescere populis, & commendari posteris, prædicariq; meruerunt? Hos ergo actus Apostolorum Evangelio pari auctoritate coniunctos cum lego, inuenio nō solum esse promissum illis veris Apostolis spiritum sanctū, sed etiam tam manifeste missum, vt nullus de hac re locus relinquatur erroribus. Clarificatio enim domini nostri Iesu Christi apud homines, resurrectio est à mortuis, & in cœlum ascensio. Scriptum est enim in ipso Evangelio, Spiritus autem nondum erat datus, quia Iesus nondum erat clarificatus. Si ergo propterea nondum erat datus, quia Iesus nondum erat clarificatus, clarificato Iesu necessario statim datus est. Et propter ipsam geminam clarificationem, secundū hominem & secundū deum, bis etiam datus est spiritus sanctus. Semel postquam resurrexit à mortuis, cum insufflauit in faciem discipulorum, dicēs, Accipite spiritum sanctū. Et iterum postquam ascendit in cœlum, decem diebus transactis, qui numerus perfectionem significat: cum septenario numero, quo cōdita vniuersa consistūt, additur Trinitas cōditoris. De quibus rebus inter spirituales viros

A les viros pie cautē multa tractantur. Sed ego à proposito non discedam, suscepi enim prius vobiscum sic agere, vt nō ego vos doceam, quod superbum fortasse arbitramini, sed tanquam ipse à vobis discere studeam, quod nouem annis non potui. Quapropter habeo quibus literis credam de aduentu spiritus sancti: quibus me credere si prohibetis, ne temere credam quod nescio, (sic enim soletis monere) multo min⁹ vestris literis credam. Quare aut vestros libros omnes auferre de medio, & disputando pandite veritatem de qua dubitare non possim: aut tales proferte libros, quibus non mihi cum arrogātia imponatur, quod credam, sed exhibeatur sine fraude quod discam. Fortasse, inquit, & hæc Epistola talis est. Nolo ergo in eius limine ulterius immorari, interiora videamus. Hæc sunt, inquit, salubria verba ex perenni ac viuo fonte, quæ qui audierit & eisdem primū crediderit, deinde quæ insinuat custodierit, nunquam erit morti obnoxius; verum etiam æterna & gloriosa vita fruatur. Nam profecto beatus est iudicandus qui hac diuina instructus cognitione fuerit, per quam liberatus in sempiterna vita permanebit.

Et hæc vt videtis pollicitatio est, non dum exhibitio veritatis, & vos quoque animaduertere facillime potestis, isto velamine quoslibet errores fucari posse, vt imperitorum animis per ornatam ianuam latenter irrepant. Si enim diceret, Hæc sunt pestifera verba ex venenoso fonte, quæ qui audierit & eisdem primū crediderit, deinde quæ insinuat custodierit, nūquam erit vitæ restituendus, verū penali & ærumnosa morte afficietur. Nam profecto miser est iudicandus, qui hac inferna implicatus imperitia fuerit, per quā [demerius] in sempiternis cruciatibus permanebit. Si ergo hoc diceret, verum diceret: sed libro huic non solum nullum conciliaret lectorem, sed etiam omnes in quorum manus incidisset, in maxima odia concitaret. Quam obrem ad cōsequentia transeamus, nec nos ista decipiāt, quæ postunt esse bonis & malis, doctis & indoctis verba cōmunia. Quid igitur sequitur? Pax, inquit, dei inuisibilis & veritatis notitia sit cū fratribus sanctis & charissimis, qui mādatis credūt cœlestibus pariter atq; deseruiunt. Ita sit vt dicit. Nam & ista benigna & acceptissima optatio est: tantū meminero hæc & à bonis doctoribus & à deceptoribus dici posse. Itaq; si nulla nisi talia diceret, omnibus legēdum & amplectendū esse concederem. Nec illa quæ adhuc sequitur, improbauerim: adiungit enim: Sed & dextera luminis tueatur, & eripiat vos ab omni incurfatione maligna atq; à laqueis mundi. Omnino quippe quicquid in huius Epistolæ principio scriptū est, donec veniatur ad causam; nolo reprehendere, ne in rebus minoribus multū operæ cōsumamus. Iam ergo euidentissimā pollicitationem hominis videamus. De eo igitur, inquit, dilectissime frater audisti, de quo mihi significasti dicēs, Nosse te cupere cuiusmodi est natiuitas Adæ & Eue, vtrum verbo sint prolati, an progēiti ex corpore. Respondebitur tibi vt cōgruit. Nā de his à plerisque in variis scripturis reuelationibusq; dissimili modo insertum atq; commemoratū est. Quapropter vt veritas istius rei sese habet, ab vniuersis ferē gentibus ignoratur, & ab omnibus qui etiam de hoc diu multumq; disputauerunt. Si enim illis super Adæ & Eue generatione prouenisset manifeste cognoscere, nunquā corruptioni & morti subiacerent. Manifestam ergo cognitionem huius rei nobis pollicetur, ne corruptioni ac morti subiciamur. Et si adhuc parū est, vide quid sequatur. Necessario ergo, in-

quit, plura sunt antē cōmemoranda, vt ad illum mysterium sine vlla possit dubitatione & ambiguitate perueniri. Hoc est quod dicebā, sic mihi demonstrari debere veritatem, vt ad eam sine vlla ambiguitate perueniam. Quod si ipse nō polliceretur, me tamen hoc exigere & flagitare oportebat, vt tanta mercede cognitionis euidentissima atq; certissima, ex catholico Christiano quibuslibet contradicentibus Manichæū me fieri non puderet. Iam igitur audiamus quid afferat. Vnde si tibi videtur, inquit, ausculta prius quæ fuerint ante cōstitutionem mundi, & quo pacto sit prælium agitatū, vt possis luminis se iungere naturæ ac tenebrarum. Iam incredibilia & falsa omnino proposuit. Quis enim credat ante cōstitutionem mundi prælium vllū fuisse cōmissum? Et tamen si est credibile, modo nos nō credere, sed cognoscere venimus. Nā qui dicit Perfas & Scythas ante multos annos secū bellasse, rem dicit credibile: eam tamen quam auditam vel lectam possimus credere, nō expertā cōprehensamq; cognoscere. Cum ergo istum repudiare, si tale aliquid diceret, (nō enim ea promisit, quæ cogere credere, sed quæ possem sine vlla ambiguitate cognoscere) quo modo eum nō repudiabo, quādo E nō modo incerta dicit, sed etiā incredibilia? Sed quid si aliquibus rationibus ea perspicua & cognita faciat? Audiamus ergo, si possumus, cū tota patientia & lenitate quod sequitur. Hæc quippe, inquit, in exordio fuerunt, duæ substantiæ, à sese diuise: & luminis quidē imperiū tenebat de⁹ pater, in sua sancta stirpe perpetuus, XIII. in virtute magnificus, natura ipsa ver⁹, æternitate propria exultans, semper continens apud se sapientiam, & sensus vitales, per quos etiā duodecim mēbra luminis sui cōprehēdit, regni videlicet proprii diuitias affluentes. In vno quoq; autem membrorum eius sunt recōdita milia innumerabilium & immensorum thesaurorū. Ipse vero pater in sua laude præcipu⁹, magnitudine incomprehensibilis, copulata habet sibi beata & gloriosa secula: neque numero, neq; prolixitate æstimanda, cum quibus idem sanctus atque illustris pater & genitor degit, nullo etiam in regnis eius insignibus aut indigente aut infirmo cōstituto. Ita autem fundata sunt eiusdem splendidissima regna super lucidam & beatam terram, vt à nullo vnquam aut moueri aut cōcuti possint.

Hæc mihi vnde vobaturus est, aut hæc ipse vnde cognouit? Noli me terrere paracleti nomine: primū, quia non credere incognita, sed certa cognoscere a cœlesti, à vobis ipsi factus timidior. Vos enim nostis, temere credentibus quā vehementer insultare soletis: præsertim cū ipse qui iam cœpit incerta narrare, plenam ac firmam scientiam paulo ante promiserit. Deinde quoniam si mihi fides imperata est, magis me teneret illa scriptura, vbi lego venisse spiritum sanctū, & Apostolos inspirasse, quibus eū dominus se missurum proposuit. Quapropter aur ea quæ dicis, proba mihi vera esse, vt ostendas quæ non possum credere: aut eum qui dicit, proba mihi spiritum sanctū esse, vt credam quæ non potes ostendere. Ego nāque catholicā fidem profiteor, & per illam me ad certam scientiam peruenturum præsumo: tu vero, qui fidem meam labefactare conaris, certam scientiam trade, si potes: vt id quod credidi, temere me credidisse cōuincas. Duo sunt quæ mihi profers: vnum, cum dicis spiritum sanctum esse qui loquitur: & alterū, cum dicis manifesta esse quæ loquitur. Vtrūq; abs te sine vlla dubitatione cognoscere debui: sed non sum auarus, vnū horū doce. Ostende hunc esse spiritum sanctū, & credam vera esse quæ dicis, etiam si

Natalis Manichæi. Cap. VIII.

Primum id est gradus.

Spiritus sanctus quando missus. Cap. IX.

Acto. 1.

Exordium Epistola. Cap. XI.

* aliis, infirma.

Lib. 1. contra Falicem Manichæum, cap. 16.

Adam & Eua quo modo nati. Cap. XII.

* aliis, reuelationibusque.

De spiritu dando. Cap. X. Ioan. 7.

Ioan. 20. Acto. 2.

G nesciam: aut ostende vera esse quae dicis, & credam spiritum sanctum esse, etiam si nesciam. Nunquid aequius aut beneuolentius tecum agi potest? Sed tu nec hoc, nec illud uales ostendere. Nihil aliud elegisti, nisi laudare quod credis, & irridere quod credo. Cum igitur etiam ego vicissim laudauero quod credo, & quod credis irridero, quid putas nobis esse iudicandum, quidve faciendum, nisi ut eos relinquamus, qui nos inuitant certa cognoscere, & postea imperant ut incerta credamus: & eos sequamur, qui nos inuitant prius credere, quod nondum ualemus intueri, ut ipsa fide ualentes facti, quod credimus intelligere mereamur: non iam hominibus, sed ipso deo intrinsecus mentem nostram firmate atque illuminate? Et quoniam quae sunt uide mihi probet, nunc quare uide ipse cognouerit. Si dicit sibi a spiritu sancto esse reuelatum, suamque mentem diuinitus illustratam, ut ea quae dicit, certa & manifesta cognosceret: ipse significat quid interfuit inter cognoscere & credere. Ipse enim cognoscit, cui apertissime ista monstrantur: eis autem quibus haec narrat, non cognitionem insinuat, sed credulitatem suadet. Cui quisquis temere consenserit, Manichaeus efficitur: non certa cognoscendo, sed incerta credendo: quales nos imperitos adulescentulos aliquando decepit. Debuit ergo non nobis polliceri scientiam, neque manifestam cognitionem, neque ad id quod quaeritur, sine ulla ambiguitate peruenire: sed dicere potius sibi ista esse monstrata: illos autem quibus narratur, credere sibi debere quae nesciunt. Sed si hoc diceret, quis non ei responderet, Si ergo incognita crediturus sum, cur non ea potius credam, quae iam consensione doctorum in doctorumque celebrantur, & per omnes populos grauissima autoritate firmata sunt? Hoc ille timens ne sibi diceretur, offundit nebulas imperitis: primum pollicens rerum certarum cognitionem, & postea incertam imperans fidem. Cui tamen si hoc dicatur, ut saltem vel sibi haec doceat esse monstrata, similiter deficit, & haec quoque ut credamus iubet.

Offedit Augustinus falsa dicta Manichaei ex suis propriis uerbis Cap. XV.

Quis ferat tantam fallaciam tantamque superbiam? Quid si non solum incerta, sed etiam falsa esse quae dicit, deo & domino nostro mihi opitulante monstrauero? Quid infelicis ista superstitione inueniri potest, quae non modo non exhibet scientiam quam promittit atque ueritatem, sed ea dicit quae uehementer sunt scientiae ueritatisque contrariae? Quod in sequentibus manifestius apparebit. Ita enim dicit: Iuxta unam uero partem ac latus illustris illius ac sanctae terrae, erat tenebrarum terra profunda & immensa magnitudine, in qua habitant ignea corpora, genera scilicet pestifera. Hinc infinitae tenebrae ex eadem manantes, natura inestimabiles cum propriis foetibus, ultra quas erat aqua caenosa ac turbida cum suis inhabitatoribus, quarum interius uenti horribiles ac uehementes cum suo principe & genitoribus. Rursum regio ignea & corruptibilis cum suis ducibus & nationibus. Pari more introrsum gens caliginis ac sumi plena, in qua morabatur immanis princeps omnium & dux, habens circa se innumerales principes, quorum omnium ipse erat mens atque origo, haec fuerunt naturae quinque terrae pestiferae.

Si aereum vel otia aethereum corpus diceret esse naturam dei, profecto irrideretur ab omnibus qui sapientiae ueritatisque naturam per nulla locorum spatia distentam atque diffusam, sine mole magnam & magnificam, nec in parte minorem, & in parte maiorem, sed per omnia aequalem summo parti, nec aliud habentem hic, & aliud alibi, sed ubique integram, ubique praesentem

qualicumque acie serenioris mentis intueri ualent.

Sed quid dicam de ueritate atque sapientia, quae Deum loco omnes animae potentias superat, cum ipsis animae naturae mutabilis inuenitur, nullo modo locorum spatia mole sua occupet? Quicquid enim qualibet crassitu dine distenditur, non potest nisi minus per partem, habendo aliud hic, & aliud alibi. Minor est enim digitus quam tota manus: & minor est digitus unum quam duo: & alibi est iste digitus, alibi ille, alibi caetera manus. Quod non solum in mobilibus corporum articulis uidemus, sed etiam terrae pars ista non est ibi ubi illa, quia suum locum quaeque obtinet: & pars humoris minor minore, & maior maiore loco est, & alia pars est circa fundum, alia circa oras poculi. Similiter aëris partes suas quaeque implet locos, nec fieri potest ut aër quo impletur hac domus, simul secum in eadem domo habere possit etiam illum aërem quem vicini habent: lucisque ipsius alia pars infunditur per hanc fenestram, alia per aliam: & maior per maiorem, per minorem autem minor. Nec omnino potest esse aliquod corpus, siue celeste siue terrestre, siue aëreum, siue humidum, quod non minus sit in parte quam in toto: neque uero modo possit in loco huius partis simul habere aliam partem: sed aliud hic & aliud alibi habens, per quolibet spatia locorum distanti & diuidua, uel potius (ut ita dicam) scitili mole distenditur. Animae uero natura, etiam si non illa eius potentia consideretur qua intelligit ueritatem, sed illa inferior qua cōtinet corpus & sentit in corpore, nullo modo inuenitur locorum spatia aliqua mole distendi. Nam singulis sui corporis particulis tota praesto est, cum tota sentit in singulis: nec minor est pars eius in digito, & maior in brachio, sicut ipse digitus brachio minor est: sed ubique tanta, quia ubique tota est. Cum enim tangitur digitus, non per totum corpus sentit, & tamen tota sentit. Totam enim tactus ille non latet: quod non fieret nisi tota praesto esset. Nec sic tota praesto est cum tangitur digitus & sentit in digito, ut caeterum deserat corpus, & sese ad unum illum locum in quo sentit agglomeret. Sed cum tota sentit in digito manus, si alius locus tangatur in pede, nec ibi definit tota sentire: atque ita in singulis distantibus locis tota simul adest, non unum deserens ut in altero tota sit: neque ita utrunque tenens, ut aliam partem hic habeat, & alibi aliam: sed sufficiens exhibere se singulis locis simul totam, quoniam tota sentit in singulis, satis ostendit se locorum spatia non teneri. Quod si eius memoriam cogitemus, non rerum intelligibilium, sed harum corporearum, quam & bestiae habere sentiuntur: nam & per loca nota sine errore iumenta pergunt, & cubacula sua bestiae repetunt, & canes dominorum suorum corpora recognoscunt, & dormientes plerumque murmurant, & in latratum aliquando erumpunt, quod nullo modo possent, nisi in earum memoria uisurarum rerum uel per corpus utcumque sensarum uersarentur imagines) quis digne cogitet, ubi capiantur istae imagines, ubi gestentur, uel ubi formentur? Si enim non possent esse maiores quam nostri corporis quantitas tenet, diceret forte aliquis, intra ipsa sui corporis spatia quibus & illa concluduntur, has imagines animam figurare atque seruare. Nunc uero cum per exiguam terrae partem occupet corpus, immensarum regionum & caeli ac terrae imagines animus uoluit, quibus certatim descenditibus ac succedentibus non sit angustus atque hinc ostendit non diffusum esse per locos, quia maximorum locorum imaginibus non quasi capitur, sed potius eas capere non sinu

M Imaginatio in libro Cap. XV.

A non sinu aliquo, sed vi potetiaque ineffabili, qua licet eis & addere quod libet & detrahere, & in angustum eas contrahere, & per immensa expandere, & ordinare ut uelit, & perturbare, & multiplicare, & ad paucitatem singularitatem uel redigere. Quid iam de illa loquar potetia, qua intelligit ueritas, qua istis ipsis quae de corporis sensu hausta figuratur, imaginibus sese pro ueritate opponentibus, magna uiuacitate resistitur? Quae uidetur aliam, uerbi gratia, ueram esse Carthaginē, aliam quam cogitans fingit, & pro suo arbitrio tota facilitate commutat: ex eadem facilitate innumerabiles uenire mundos, in quibus Epicuri cogitatio innumerabiliter peregrinata est. Et ne multa colector, ex eadem uenire facilitate istam terram lucis per spatia infinita diffusam, & quinque antra gentis tenebrarum cum habitatoribus suis, in quibus Manichei phantasmata, ueritatis sibi nomen ausa sunt usurpare. Quid ergo est ista potetia quae haec discernit? Quae profecto quantacumque sit, & his omnibus maior est, & sine ulla tali rerum imaginatione cogitatur. Huic inueni spatia si potes, haec diffunde per locos, hanc infinitam molis tumore distende. Profecto si bene cogitas, non potes. Quicquid enim tibi tale occurrerit, iudicas ipsa cogitatione secari posse per partes, factisque ibi aliam partem minorem, aliam maiorem, quantum placet. Illud autem ipsum quo ista iudicas, cernis esse supra ista, non loci altitudine, sed potentiae dignitate.

Deus immensus Cap. XIX.

Quare animam si totiens mutabilem, siue variarum uoluntatum turba, siue affectibus pro rerum copia & inopia sese fluctentibus, siue ipsis innumerabilibus ludis phantasmatum, siue obliuione & memoria, siue doctrina & imperitia: si ergo animam, ut dixi, his atque huiusmodi motionibus totiens mutabilem, sentis non diffundi extendique per locos, sed omnia talia spatia potetiae uiuacitate superare: quid de ipso deo cogitandum aut existimandum est, qui super omnes rationales mentes inconcussus atque incommutabilis manens, tribuit quod cuique tribuendum est? Quem facilius eloqui audeat animam quam uidere: & quae tanto minus eloquitur, quanto syncretius uidere potuerit. Qui tamen si, ut Manichaeorum phantasmata perstrepunt, locorum ex una parte determinato, ex aliis immenso spatio tenderetur, quantelibet in eo particulae & innumerabilia frustra essent, alia maiora, alia minora pro cogitantis arbitrio metretur: ut bipedalis in eo uerbi gratia pars, octo partibus minor esset quam decempedalis. Id enim necesse est contingat omnibus naturis quae per talia spatia diffuse ubique totae esse non possunt: quod in ipsa anima non inuenitur, sed ab eis qui considerare haec non ualent, deformiter de illa & turpiter creditur. Veruntamen cum carnalibus animis fortasse non sic agendum est, sed descendendum est potius ad eorum cogitationes, qui naturam incorpoream & spiritalem cogitando potius sequi uel non audent, uel nondum ualent: ita ut nec ipsam cogitationem suam eadem cogitatione considerent, & inueniant eam locorum spatia de ipsis locorum spatiis iudicantem. Descendamus ergo ad eorum sensus, & quaramus ab eis, iuxta quam partem & iuxta quod latus, sicut Manichaeus dicit, illustris illius ac sanctae terrae erat tenebrarum terra.

Deus finis Manichaeo. Cap. XX.

Dicit enim, iuxta unam partem ac latus, nec dicit quam partem uel quod latus, dextrum an sinistrum. Sed quod libet eligant, illud certe manifestum est, non dici unum latus, nisi ubi est & alterum latus. Ubi autem uel tria uel plura sunt latera, aut figurae ambitus intelligitur uindique terminatus, aut si ex aliqua parte in immensum patet, ex iis tamen quae latera dicuntur, necesse est finiatur.

XII. contra Felice Manichaeum. Cap. 19.

Tomus sextus.

Dicant ergo, ex alio latere, uel ex aliis lateribus, quid adiungebatur terrae lucis, si ex uno latere erat gens tenebrarum? Non dicunt. Sed cum premuntur ut dicant, infinita dicunt esse alia latera terrae illius quam lucis uocant: id est, per infinita spatia distendi, & nullo sine cohiberi. Nec intelligunt iam non esse latera: quod quibusuis tardis etiam ingenii apertissimum est. Tunc enim essent latera, si finibus suis terminaretur. Quid ad me, inquit, si non sint latera? Sed cum diceret, iuxta unam partem ac latus: aliam quoque partem siue partes, uel aliud latus siue latera cogebas intelligi. Nam si unum tantum latus erat, tantum iuxta latus dici debuit, non iuxta unum latus. Sicut in corpore nostro dicimus esse aliquid iuxta unum oculum, quia est alter oculus: aut iuxta unam maxillam, quia est altera. Si autem dicamus iuxta unum nasum, aut iuxta unum umbilicum, cum alius non sit, a doctis & ab indoctis ridebimur. Sed non te uerbis premo. Fortasse enim unum quasi unicum appellare uoluisti.

Deliramentum de duplici terra. Cap. XXI.

Quid ergo erat iuxta aliud latus terrae, quam illustram ac sanctam uocas? Terra, inquis, tenebrarum. Quid de ista terra saltem concedis? Quod corporea erat? Necesse est te hoc dicere, quando quidem omnia corpora inde asseris originem ducere. Quid ergo quae, quantum uis tardi, quauis carnales homines, nec hoc quidem aliquando animaduertitis, quod lateribus sibi iungi utraque ista terra non possit, nisi esset utraque corporea? Cur ergo nobis dicebatur a nescio qua caecitate peruersis, tenebrarum tantum terram fuisse uel esse corpoream: illam uero quae terra luminis diceretur, incorpoream & spiritalem credi oportere? Expergiscamur aliquando homines boni, & saltem admoniti quod facillimum est attendamus, duas terras sibi lateribus non posse coniungi, nisi utraque sit corpus. Aut si ad istam etiam possit coniungi, crassi & tardi, quare utrumque & ipsa terra tenebrarum unum latus habuerit, & caetera infinita sicut terra lucis? Non ita credunt, timent enim ne deo uideatur equalis. Dicunt ergo illam per profundum immensam, & per longum sursum uersum, aut supra illam spatia infinita inanitatis affirmant: & ne ipsa uel simpliciter, terra autem luminis duplum tenere uideatur, angustant eam ad duobus etiam lateribus. Tanquam si unus panis (sic enim quod dicitur facilius uideri potest) in quadras quatuor decussatim formetur, in quibus tres sint caedidae, una nigra: modo de tribus candidis tolle distinctionem, & facillas etiam sursum uersum & deorsum uersum & uindique retro infinitas. sic ab eis esse creditur terra lucis. Illam uero nigram quadram fac deorsum uersum & retro infinitam, supra se autem immensam inanitatem habere. Sic opinantur terram tenebrarum, sic ab eis esse creditur. Sed haec nimis atete & studiosae inquirētibus, quasi secreta demonstrant. Veruntamen si ita est, apparet terram tenebrarum ad terram lucis duobus lateribus tangi. Et utique si duobus tangitur, duobus etiam tangit. certe iuxta unum latus erat terra tenebrarum. Deinde quam foeda figura lucis apparet, tanquam fissa uingula, nigro quodam cuneo subter arcuato, illac tantum finita qua finditur, hians etiam & patēs desuper interposito inani quicquid a superficie terrae tenebrarum sursum uersum immensum est: quam deinde melior ipsius terrae tenebrarum figura ostenditur. Siquidem illa findit, haec finditur: illa inferitur, haec interpatet: illa in se nulli inanitati dat locum, haec ab inferiori tantum parte laxa non est, qua hostili cuneo subimpletur. Indocti ergo homines & auari cum maiorem honorē tribuunt multitudini partium quam unitati, ut sex partes darent terrae lucis, tres deorsum

De lateribus & figura terrarum. Cap. XXII.

d iij

*Leuius pec-
cant Mani-
cheis au-
thoritate
C. XXIII.*

G versus, tres sursum versus, maluerunt penetrari terram lucis quam penetrare. Talem enim figuram et si commixtam negant, penetratam tamen negare non possunt. Confer nunc, non spiritales catholicae fidei viros, in quibus quantum in hac vita animus potest, cernit substantiam naturamque diuinam nullis locorum spatii tendi: id est, nullis liniamentorum dimensionibus figurari: sed confer carnales & paruulos nostros, qui solent auditis in allegoria membris quibusdam corporis nostri, velut cum dicuntur oculi dei, & aures dei, solent deum sibi libertate phantasmatis, corporis humani specie figurare. Hos confer iam illis Manichaeis, qui solent istas nugae intentis & curiosis hominibus quasi magna secreta describere. Et considera qui rationabilius & honestius de deo sentiant: vtrum ij qui eum forma humana, sua dignitate in suo genere praedita, cogitant, an ij qui eum infinita mole diffusum, non tamen vndiq; sed tribus quadris infinitum atq; condensum: ex vna vero solum, patet, hiantem, laxum superius inanitate, cuneatum inferius terra tenebrarum: vel si ita melius est dicere, apertum superius natura propria, inarctatum inferius aliena. Ecce ego tecum derideo carnales homines, qui nondum possunt spiritalia cogitare, humana forma deum aestimantes. Deride & tu mecum, si potes, eos qui tam deformem turpemque fissuram vel scissuram dei, tam inaniter supra hiulcam, tam inhoneste infra obturatam, multum miserabili cogitatione imaginantur. Cum hoc etiam intersit, quod isti carnales qui humana deum forma cogitant, si Ecclesiam catholicam gremio contemti, cum lacte nutriendi sunt, non se in temerarias opiniones praecipitent, sed ibi studium pium querendi nutriant, ibi petant ut accipiant, ibi pulsent, ut eis aperiantur: incipiunt spiritaliter allegorias parabolarumque scripturarum intelligere, & paulatim sapere diuinas sapientias, congruenter alibi aurium, alibi oculorum, alibi manuum vel pedum, vel etiam alarum atque pennarum, scuti quoque & gladij & galae ceterarumque talium innumerabilium rerum nomine enunciari. Qua intelligentia quanto magis proficiunt, tanto magis catholici esse firmantur. Manichaei vero quando figura illius imaginationem reliquerint, Manichaei esse non poterunt. Hoc enim quasi propriam atque praecipuum authoris sui laudibus tribuunt, quod dicunt illa quae ab antiquis figurate in libris de diuinis mysteriis posita sunt, huic qui vltimus venturus erat, soluenda & demonstranda esse seruata. Et propterea post illum iam neminem doctorem diuinitus esse venturum, quia nihil iste per allegorias & figuras dixerit, cum & antiquorum quae talia fuerant aperiret, & suae enodate manifesteque monstraret. Non habent ergo isti interpretationes ad quas reuertantur, cum illis de authoris suo legitur. Iuxta vnam vero partem ac latus illustri illius ac sanctae terrae, erat tenebrarum terra: quocumque se verterint, necesse est ut phantasmatum suorum miseria coarctati, in scissuras, aut abruptas praecipitones & iuncturas, aut fissuras turpissimas incidant, quas non dicam de incommutabili natura dei, sed de omni natura incorporea, quantum mutabili, sicuti est anima, miserimum est credere. Et tamen si non possem me intendere ad superiora, neque cogitationes meas a falsis imaginationibus, quas per sensus corporeos memoria fixas gero, in libertatem ac sinceritatem naturae spiritualis euoluere: quanto melius humani corporis forma deum cogitarem, quam illum nigrum cuneum scissurae inferiori eius affigerem, superiore enim vastissimam laxitatem non inueniens vnde oppilare, sic immensa inanitate pa-

1. Corint. 3.

1. Math. 7.

tentem & hiantem relinquere. Quid ista opinione fecerit? quid tenebrosus hoc errore dici aut fingi potuit? Deinde volo mihi dicatur, quando lego deum patrem, & supra lucidam beatamque terram fundata regna eius, vtrum vnus & eiusdem substantiae atque naturae sint, & pater, & regna eius, & terra: Quod si ita est, iam non quasi aliam naturam, quae quasi corpus sit dei, cuneus ille gētis tenebrarum diffundit & penetrat: quod quidem ipsum esset ineffabili deformitate turpissimum: sed ipsam omnino naturam dei, cuneus ille terrae tenebrarum diffundit & penetrat. Rogo cogitate ista, homines estis: Rogo cogitate ista, & fugite: taliumque phantasmatum sacrilegia dilaniatis, si fieri potest, pectoribus, de fide vestra eradicatis atque propellite, An dicturi estis, non vnus eiusdemque naturae illa tria esse, sed alterius patrem, alterius regna, alterius terram: ut suas naturas atque substantias habeant singula diuersas, excellentiae gradibus ordinatas: Quod si verum est, non duas, sed quatuor naturas Manichaeus praedicare debuerat. Si autem vnam naturam habet pater & regna, terra vero sola diuersam, tres naturae fuerant praedicandae. Aut si propterea duas dicere maluit, quia terra tenebrarum pertinet ad deum, quare quo modo ad deum lucis pertinet terra? Si enim & naturam habet diuersam, & non eam genuit neque fecit, non ad eum pertinet, & in alieno regna eius locata sunt. Aut si propterea pertinet quia vicina est, pertinet & terra tenebrarum, quae terram lucis non modo vicinitate contingit, sed etiam penetratione dissiulat. Si autem genuit eam, non eam credi oportet diuersam habere naturam. Quod enim genuit deus, hoc oportet credi esse quod deus est, sicut de vni-genito filio in catholica creditur. Itaque ad illam fugiendam & detestandam turpitudinem nos necessitas reuocat, ut non terram quasi aliam atque diuersam, sed ipsam dei naturam niger ille cuneus diffundat. Quod si non genuit, sed fecit eam deus, quare vnde fecerit. Si de seipso, quid aliud est quam genuisse? Si de aliena aliqua natura, quare vtrum bona an mala? Si bona, erat ergo aliqua natura bona, quae non pertinet ad deum, quod nullo modo dicere audebitis: Si autem mala, non ergo illa gens tenebrarum sola natura mala erat. An forte iam inde assumpserat partem aliquam deum, quam in terram lucis conuerteret, & super illam sua regna stabiliret? De tota ergo id fecisset, ut iam olim mala natura nulla esset. Quod si non de aliqua substantia fecit terram lucis, restat ut eam de nihilo fecerit. Quare si vobis iam persuadetur posse aliquid boni omnipotentem deum de nihilo facere, venite in catholicam, & discite omnes naturas, quas fecit deus & condidit, excellentiae gradibus ordinatas a summis usque ad infimas, omnes bonas, sed alias aliis esse potiores: easque factas esse de nihilo, cum deus artifex per sapientiam suam potentialiter, ut ita dicam, operaretur, ut possit esse quod non erat: & in quantum esset, bonum esset: in quantum autem deficeret, se non de deo genitum, sed ab ipso de nihilo factum ostenderet. Quid enim vos teneat, si consideretis, non inuenietis: cum terram luminis quam describitis, neque hoc esse quod deus est possitis dicere, ne ipsam dei naturam foeditas quadrae illius inarctat: neque de illo genitum, ne nihilominus hoc quod deus est cogatur intelligi, & ad eandem deformitatem redeat: nec alienam ab illo, ne in alieno regna eum possit esse, & non duas, sed tres naturas dicere urgeamini: neque ab eodem de aliena factam substantiam, ne aut bonum aliud fuerit praeter deum, aut malum praeter gentem tenebrarum. Remanet igitur vobis,

De numeris naturarum. C. XXIII

† cunctis.

Terrarum coniunctio. C. XXVI.

Ordo boni ab vno deo. Cap. XXV.

A vobis, ut de nihilo terram luminis deum fecisse fateamini: & non vultis credere, quod si aliquod magnū bonum, quod tamē illo ipso esset inferius, deus ex nihilo facere potuit: potuit etiam, quia bonus est, & nulli bono inuidet, facere alterū bonum quod illo priore esset inferius: potuit & tertium cui secundum praeponebatur, & dein de usque ad infinitum bonū naturarum factarum ordinem ducere, donec vniuersitas earum, non numero indefinito incerta diffunderet, sed certo terminata consisteret. Aut si nec de nihilo istam luminis terram deum fecisse vultis fateri, non erit exitus quo tantas turpitudines & tam sacrilegas opiniones euadatis. Aut videte certe, quoniam liberum est carnali cogitationi phantasmata qualia libuerit opinari, ne forte possitis aliam formam quamcumque huic coniunctioni duarum terrarum inuenire: ne tam detestabilis & auersanda rerum facies animo occurrat, terram scilicet dei, siue sit eiusdem naturae quae est deus, siue diuersa, in qua tamen dei regna fundata sint, ita ingenti mole per immensum iacere, ut per infinitum porrectis & apertis membris iaceat, quibus foedissimae atque turpissimae ab inferiori parte recipiat etiam ipsum immensa magnitudinis inarctatum illum cuneum terrae tenebrarum. Sed quicquid aliud inuenieritis figuram qua duae istae terrae sibi coniunguntur, delere profecto Manichaei literas non potestis: non dico alias quibus expressius ista describit (fortassis enim quia paucioribus nota sunt, minus periculi habere videantur) sed istas ipsas de quibus nunc agitur, epistolae fundamenti, quae ferē omnibus qui apud vos illuminati vocantur, solet esse notissima. Hic quippe ita scribitur, Iuxta vnam vero partem ac latus illius illustris ac sanctae terrae, erat tenebrarum terra profunda & immensa magnitudine. Quid expectamus amplius? Teneamus enim quod iuxta latus erat. Quomodo libet iam fingite figuras, & qualia habeat liniamenta describite: moles certe illa immensa terrae tenebrarum, aut recto latere adiungebatur terrae lucis, aut curuo, aut tortuoso, Sed si tortuoso, & illa sancta terra tortuosum habet latus: nam si ipsa rectum habeat latus, & tortuoso huius latere tangitur, interpatent caernae quaedam profunda per infinitum inane, nec supra terram tantum tenebrarum inanita erat, sicut audire solebamus. Quod si ita est, quanto melius erat ut se aliquantulum longius terra luminis remoueret, atque illa inanitas tanta interesset, ne omnino posset a tenebrarum terra ex vlla parte contingi: immo etiam tantum spatium pateret inanis profunditatis, ut si qua gētis illius oriretur improbitas, etiam si temere in illam transilire vellent principes tenebrarum, quoniam nec volare possunt corpora nisi aere corporeo supportentur, per illud inane praecipitati, & quia infinitum deorsum versus esset, ad nullum aliquando fundum peruenientes, etiam si semper possent viuere, nunquam tamen dum deorsum semper feruntur, possent nocere. Si autem curuo latere adiungebatur, terra quoque lucis curuo eam sinu deformiter recipiebat. Aut si introrsus ista quasi specie theatri curua erat, curuam terrae luminis partem tali sinu receptam, non minus deformi copulatione amplectebatur. Aut si ista curuam habebat latus, & illa rectum, non ex toto eam latere attingebat. Et vtrique melius erat, sicut supra dixi, ut nulla ex parte contingeret, tantumque inane interesset, ut & iusto intervallo vtriusque terram sciungeret, & temerarios improbos per infinitum praecipites nihil nocere permitteret. Quod si recto latere latus rectum attingebat, non video quidē aliqua vel receptacula vel hiatus: sed planē

video tantam pacem tantamque secum terrae vtriusque concordiam, ut maior coniunctio esse non possit. Quid enim speciosius, quid conuenientius, quam rectum recto ita copulari, ut nulla ex parte sinus vel flexus dirumpat aut dirimat naturalem ac stabilem per infinitum spatium loci & ab infinita aeternitate iuncturam? Quae recta latera vtriusque terrae, etiam si interposito inani separarentur, non solum per se ipsa pulchra essent, quia tamen recta essent: sed interiecto quoque intervallo ita sibi congruerent, ut hinc atque inde pariles rectitudines etiam sine vlla coniunctione, ipsa tamen similitudine conuenirent. Cum autem accedit ista coniunctio, quid concordius ac pacatius hac vtriusque terra? Quid vero etiam ipsa copulatione duorum rectorum laterum pulchrius dici aut cogitari possit, non inuenio. Quid faciam? Ex rectitudo cum errore tanto peruersis & consuetudine implicatis miseris animis? Non enim sciunt isti homines quid loquantur cum hac loquuntur. Non enim attendunt. Rogo, nemo enim vos urget, nemo in certamine premit, nemo praeteritis insultat erroribus, nisi qui diuinam misericordiam expertus non est, ut careret erroribus. tantum id agamus, ut aliquando finiantur. Inuenimini paululum sine animositate & amaritudine. Omnes homines sumus: non vos, sed errores & fallitates odimus. Quae inuenimini paululum. Deus misericordiarum adiua inuenientes, & verum quarentibus interiori lumen accede. Quid enim intelligimus, si non intelligimus rectum melius esse quam prauum? Quare ergo ad vobis si placide modesteque accipitis, rectum latus terrae tenebrarum, quod recto latere terrae lucis adiungitur, si quispiam deprauaret, nullamne illi pulchritudinem adimeret? Necesse est fateamini, si latrare nolitis, non solum & si deprauetur, pulchritudinem auferri, sed eam etiam pulchritudinem quam cum recto latere terrae luminis potuit habere communem. Hanc ergo auferens, & de recto prauum faciens, ut discordaret quod concordabat, & abhorreret quod congruebat, nunquam aliquam inde auferret substantiam? Sic ergo discite, non substantiam malum esse, sed sicut in corpore commutatione formae in deterius, amitti speciem vel potius minui, & foedum dici quod pulchrum antea dicebatur, & displicere corpus quod antea placuerat: sic in animo reclusa voluntatis decus, quo pie iustaque viuunt, commutata in deterius voluntate deprauari: quo peccato effici animam miseram, quae honestate rectae voluntatis beatitatem obtinebat, nulla addita detractaue substantia. Deinde etiam illud cogitate, quia et si concedamus aliis causis latus terrae tenebrarum malum esse, quod obscurum, quod tenebrosum, vel si aliquid aliud dici potest, non tamen in eo quod rectum est, malum est. Sicut ergo concedo in eius colore esse aliquid mali, sic necesse est & vos concedatis esse in eius rectitudine aliquid boni. Nefas est itaque hoc quantumcumque bonum est, alienare ab artifice deo, a quo esse omne bonum quod in quacumque natura est, nisi credamus, perniciosissime erramus. Quo modo ergo ille & summum malum esse dicit hanc terram, in cuius lateris rectitudine inuenio quantum ad corpus attinet, non parua pulchritudinis bonum: & ab omnipotente atque optimo deo eam vult esse penitus alienam, cum id ipsum bonum quod in illa inuenimus, cui alij tribuendum sit, nisi auctori bonorum omnium, non inueniamus? Sed malum erat, inquit, etiam illud latus. Pura malum esse, deterius esset certe si non rectum, sed distortum esset. Quo modo igitur est summum malum quo potest aliquid cogitari deterius? Deinde necesse est aliquid

Ex rectitudo cum errore tanto peruersis & consuetudine implicatis miseris animis? Non enim sciunt isti homines quid loquantur cum hac loquuntur. Non enim attendunt. Rogo, nemo enim vos urget, nemo in certamine premit, nemo praeteritis insultat erroribus, nisi qui diuinam misericordiam expertus non est, ut careret erroribus. tantum id agamus, ut aliquando finiantur. Inuenimini paululum sine animositate & amaritudine. Omnes homines sumus: non vos, sed errores & fallitates odimus. Quae inuenimini paululum. Deus misericordiarum adiua inuenientes, & verum quarentibus interiori lumen accede. Quid enim intelligimus, si non intelligimus rectum melius esse quam prauum? Quare ergo ad vobis si placide modesteque accipitis, rectum latus terrae tenebrarum, quod recto latere terrae lucis adiungitur, si quispiam deprauaret, nullamne illi pulchritudinem adimeret? Necesse est fateamini, si latrare nolitis, non solum & si deprauetur, pulchritudinem auferri, sed eam etiam pulchritudinem quam cum recto latere terrae luminis potuit habere communem. Hanc ergo auferens, & de recto prauum faciens, ut discordaret quod concordabat, & abhorreret quod congruebat, nunquam aliquam inde auferret substantiam? Sic ergo discite, non substantiam malum esse, sed sicut in corpore commutatione formae in deterius, amitti speciem vel potius minui, & foedum dici quod pulchrum antea dicebatur, & displicere corpus quod antea placuerat: sic in animo reclusa voluntatis decus, quo pie iustaque viuunt, commutata in deterius voluntate deprauari: quo peccato effici animam miseram, quae honestate rectae voluntatis beatitatem obtinebat, nulla addita detractaue substantia. Deinde etiam illud cogitate, quia et si concedamus aliis causis latus terrae tenebrarum malum esse, quod obscurum, quod tenebrosum, vel si aliquid aliud dici potest, non tamen in eo quod rectum est, malum est. Sicut ergo concedo in eius colore esse aliquid mali, sic necesse est & vos concedatis esse in eius rectitudine aliquid boni. Nefas est itaque hoc quantumcumque bonum est, alienare ab artifice deo, a quo esse omne bonum quod in quacumque natura est, nisi credamus, perniciosissime erramus. Quo modo ergo ille & summum malum esse dicit hanc terram, in cuius lateris rectitudine inuenio quantum ad corpus attinet, non parua pulchritudinis bonum: & ab omnipotente atque optimo deo eam vult esse penitus alienam, cum id ipsum bonum quod in illa inuenimus, cui alij tribuendum sit, nisi auctori bonorum omnium, non inueniamus? Sed malum erat, inquit, etiam illud latus. Pura malum esse, deterius esset certe si non rectum, sed distortum esset. Quo modo igitur est summum malum quo potest aliquid cogitari deterius? Deinde necesse est aliquid

G boni sit, quo carendo fit res quęcunque deterior. Carendo autę rectitudine fieret latus illud deterius. Inest ergo illi boni aliquid, rectitudo. Et nunquam mihi dicis vnde inest, nisi ad eum te contuleris a quo siue magna siue parua, omnia tamen bona esse fateamur. Sed iam a lateris huius consideratione transeamus ad alia.

Distinguit Manichęo quinque naturas terre tenebrarũ. Caput XXXIII.
Habitabant, inquit, in illa terra ignea corpora: genera scilicet pestifera. Cum dicit, habitabant: animata vtique atque viuętia vult intelligi. Sed ne de verbo calumniari velle videamur, attendamus istos omnes habitatores terrę illius, quemadmodũ in quinque genera viuę distribuērat. Hinc infinite, inquit, tenebrę ex eadę manantes natura, inestimabiles cum propriis fortibus: vltra quas erant aquę cęnosę ac turbidę cum suis inhabitatoribus: quarum interius ventę horribiles & vehemętes cum suo principe & genitoribus. Rursum regio ignea & corruptibilis cum suis ducibus & nationibus: pari more introrsum gens caliginis ac fumi plena, in qua morabatur immanis princeps omnium & dux, habens circa se innumerabiles principes, quorum omnium ipse erat mens & origo. hęc fuerunt naturę quinque terrę pestifera.

H Animaduertimus quinque naturas quas partes vnius naturę, quam vocat terram pestiferam. Hęc sunt autem: tenebrę, aquę, venti, ignis, fumus. Quas quinque naturas sic ordinat, vt exteriores ceteris sint tenebrę, a quibus numerare incipit. Intra tenebras aquas cõstituit, intra aquas ventos, intra ventos ignem, intra ignem fumum. Et habebant istę quinque naturas sua quęque genera inhabitatorum suorum, quę nihilominus quinque sunt. Quęro nanq; vtrum genus vnum habitantium fuerit in omnibus quinque naturis, an diuersa genera, sicut natura ipsa diuersa sunt? Diuersa fuisse respondent, & de aliis libris ita docent, quod tenebras habitauerunt serpętes: aquas natantes, sicut sunt pisces: ventos volantes, sicut sunt aues: ignes quadrupedes, sicut sunt equi, leones, & cetera huiusmodi: fumum bipedes, sicut sunt homines. Quis igitur ista ordinauit: quis distribuit atq; distinxit: quis numerum, qualitates, formas, vitam dedit? Hęc enim omnia per se ipsa bona sunt, nec inuenitur vnde cuique naturę nisi ab omnium bonorum deo authore tribuantur. Non enim sicut chaos describeremus, quo modo etiam insinuare Poęta solent, informem quandam materiam, sine specie, sine qualitate, sine mensura, sine numero & pondere, sine ordine ac distinctione, cõsufum nescio quid, atq; omnino expers omnis qualitatıs: vnde illud quidã doctores Gręci *Απειρον* vocant. Nō ergo sic isti hanc quę vocant terram tenebrarum insinuare conātur, sed omnino aliter longeq; diuersę atque contrarie latus lateri adiungunt atque collinunt: naturas quinque numerant, distinguunt, ordinant, qualitatibus propriis enunciant, nec eas desertas ac infœcundas esse permittunt, sed suis inhabitatoribus complent: eisdemq; ipsis formas congruas & suis inhabitationibus accommodas tribuunt, & quod antecessit omnibus, vitam. Hęc tanta bona enumerare, & ab authore omnium bonorum deo aliena esse dicere, hoc est nec in rebus agnoscere tãtum ordinis bonum, nec in se tãtum erroris malum.

Ex quinque naturis illis terra tenebrarũ pbat Manichęorum falsitatę. Cap. XXIX.
I Sed ista esse summũ inquit, genera quinque illas naturas inhabitantia, sicut malum in erāt atque pestifera. quasi ego in eis scuitiam pestemq; quibus dist Manichęus commemoras: ita videbis bona malis permixta te vellemus esse constitutere pro summo & extremo malo. Vitupero ibi tecum pestem, lauda ibi mecum salutem. Non enim

genera illa vel gigni, vel nutrirı, vel inhabitare terram K. illam sine salute aliqua potuissent. Vitupero ibi tecum tenebras, lauda ibi mecum fecunditatem. Tenebras enim dicis inestimabiles, & addis tamen, cum propriis fortibus: quanquam tenebrę nō sunt corporeę, torumq; hoc nomę lucis absentia est: sicut nuditas, carere vestitu: & inanitas, vacare corporis plenitudine: ac propterea tenebrę nihil gignere potuerunt, quāuis terra potuerit tenebrosa, id est carēs luce, aliquid gignere. Sed interim hęc omittamus, scđus aptum salutis & quadam cõcordia numerosa, ordinat atq; in vnitatem cõcordificat membra nascentium, sibi inuicem moderationis pace congruentia. Quę omnia quis non intelligat maiori laude, quã tenebras vituperatione dignãda? Vitupero ibi tecum cęnum turbidum aquarum, lauda ibi mecum & ipsam speciem qualitatemq; aquarum, & inhabitatorum natantium membra congruentia, vitam corpus continentem & regentem, & omne temperamētum sui generis valetudini accommodatum. Quantumuis enim aquas cęnosas turbidasq; reprehendas, eo tamen quod tales aquas dicis, vt animantia sua possint & gignere & continere, speciem illius qualiscunq; corporis & partium similitudinem, qua in vnam formatur pacaturq; qualitatem, auferre non potes: quia si absteris, nullũ erit corpus: quę omnia, si es homo, sentis esse laudanda. Et quantumuis illorum inhabitatorum scuitiam, & inter impetus, dilacerationes & vastationes exaggeres, nō eis tamen adimis numerosos formarum terminos, quibus sibi singula eorum corpora membrorum parilitate pacata sunt, & temperamētum salutis & moderamę formę, partes sui corporis in vnitatem amicitia cõcordiaq; redigentis. qua si humano sensu intueris, vides plus esse laudanda quã vituperãda quę displicent. Vitupero ibi tecum horrorem ventorum, lauda ibi mecum eorundem ventorum spirabilem nutricemq; naturam, & speciem corporis, cõgruentia partium continuati atque dissusi: (quibus rebus omnibus illos inhabitatores suos poterāt & gignere & alere, & salubriter cõtinere): eorumq; inhabitatorum cum cetera quę in omnibus animantibus superiori ratione laudata sunt, tum proprie impigros & faciles vnde velint & quod velint transitus, & alarum in volatu cõcordem nifum, & non imparem motum. Vitupero ibi tecum corruptionem ignis, lauda ibi mecum genitalem ignem & vigentę, opportunamq; eius temperationem nascētib; & vt calefcerent, t & vt suis numeris limitisq; perficerentur, & vt viuere atque habitare ibi possent: quę omnia nō solum in ignis habitatione, sed in ipsis quoque habitantibus mirãda & laudanda esse cognoscis. Vitupero ibi tecum obscuritatę fumi, & immanitatem principis qui in eo (sicut dicis) morabatur: lauda ibi mecum, quod vel in ipso fumo nullam partem inuenis dissimilem ceteris: ex quo in genere suo partium inter se suarum cõgruentiam modũque custodit, vt quadã vnitatem sit quod est: quę nemo sobrie cõsiderat, & non mirabiliter laudat. Quid quod etiam fumo addis vim potentiamq; generandi, quando eidem quoq; inhabitatores principes tribuis: vt quod hic nũquam vidimus, ibi fumus fecundus sit, & salubrem suis habitatoribus tribuat mansionem? Quod etiam in ipso fumi principe immanitatem solã aduertisti quam vituperares, nōnne debuisti attendere cetera quę te in eius naturę laudem cogere? Habebat enim animam & corpus, illam viuificatę, hoc vitę inspiratę: cum illa regeret, hoc obtemperaret: illa pręiret, hoc sublequeretur:

A queretur: illa contineret, hoc nō defueret: illa moueret in numeros, hoc numerosa mēbrorum cõpagine stabiliretur. Nonne te ad laudem mouet in hoc vno principe vel pax ordinata, vel ordo pacatus: Quod autę de vno dictum est, hoc de ceteris intelligi licet. Sed enim erat in alios seuerus & immanis: non hoc laudo, sed illa quę non vis attendere. Quę si vel adamonitus intueretur atque considerat quisquis Manichęo temere credit, sine dubitatione cognoscit, cum de istis naturis loquitur, de bonis quibuidam se loqui: sed nō summis & infabricatis, sicuti est deus vna trinitas: neque de his fabricatis quę sublimiter ordinata sunt, sicuti sunt angeli sancti & beatissimę potestates: sed de infimis, & p sui generis modulo in imo rerũ ordinatis bonis: quę dum comparantur superioribus, vituperanda ab imperitis existimantur: & dum considerantur quantum his desit boni, quod illis adest, eiusdem boni absentia mali nomen tenet. Et ego quidem propterea sic de istis naturis disputo, quoniam ea nominantur quę in hoc mundo nota sunt nobis. Nouimus enim tenebras, aquas, vętos, ignem, fumum: nouimus etiam animalia serpentia, nantantia, volantia, quadrupedia, bipedia. In quibus omnibus, exceptis tenebris, quę vt dixi nihil sũt aliud quã lucis absentia, quę oculis non videndo discernuntur, sicut silentium auribus non audiendo, nō quia tenebrę sunt aliquid, sed quia lux nō est: sicut dicimur auribus percipere silentium, nō quia est aliquid, sed quia sonus nō est. Exceptis ergo tenebris in hac enumeratione, ceterę naturę sunt etiã omnibus nota: quarum speciem quia in quantumcunq; est, laudabilis & bona est, nemo prudens abalienat ab authore omnium bonorum deo. Nam ille Manichęus sicut voluit naturas quę hic dicit ordinare in phantasmatibus suis velut in gente tenebrarum, omnino falsus esse conuincitur. Primo, quia tenebrę nihil possunt gignere, vt dictum est. Sed nō tales, inquit, erant illę tenebrę, quales hic nosti. Vnde ergo me de illis doces? An forte tam verbosus doctrinę pollicitator cogis vt credam: Sed fac me credere: illud tamen scio, quod si non habebant aliquam faciem, sicut istę non habent, nihil generare potuerunt: si autem habebant, meliores erant. Tu autem cum dicis non fuisse tales, quasi peiores aliquas credi cupis. Posses dicere etiam silentium, quod sic est auribus, vt tenebrę oculis, aliqua ibi surda vel muta animalia genuisse: vt cum tibi diceretur, non esse aliquam naturam silentium: responderes, sed nō tale silentium erat quale hic nosti. vt omnino quod velles diceres eis, quos semel vt tibi crederet decipisses: quanquam id quod eum induxit, vt in tenebris serpętia nata esse cõfingeret, in ipsis quidem primordiis nascentium potuit bene animaduerti. Sed sunt serpentes qui tam acute vident, & sic presentia lucis exultant, vt grauissimum testimonium contra eum dicere videantur. Deinde in aquis nantantia facile fuit hic dicere, & ad illa trãsire phantasmata. sic & in vętis volantia, quoniam huius crassioris aeris impulsus, in quo aues volant, ventus dicitur. In igne vero quadrupedia vnde illi fingere in mētem venerit nescio. Et tamen frustra hoc non dixit, sed parum attendit, & errauit nimis. Hanc enim rationem solent reddere, quod quadrupedes edaces sint, & in cõcubitu multum ferueant. Sed multi homines edacitate sua superāt quamlibet quadrupedem: qui certe bipedes sunt, quos non ignis, sed fumi esse filios dicit. Anseribus vero nō facile quicquam edacius inuenitur: quos siue in fumo ponat, quia bipedes sunt: siue in aquis, quia naturę amant: siue

in ventis, quia pennati sunt, & interdum volant: ad ignem certe secundum eius distinctionem non pertinent. Quod autem attinet ad feruorem cõcubitus, credo cum animaduertisse hinniētes equos, & sepe moris frenis raptos in fœminas: quod animaduertsum dum vult cito scribere, nō attendit passerem parietinum, in cuius comparatione quicuis admittarius frigidissimus inuenitur. Bipedes vere in fumo cum ab eis quaritur quare ordinauerit, respondent elatum & superbum esse bipedum genus. Hinc enim homines originem trahere dicunt: & quoniam fumus globosus & quasi tumidus in auras erigitur, superbis esse similem nō absurde attenderunt. Quę animaduertio sufficere debuit ad aliam quam similitudinem dandam de superbis hominibus, siue allegoriã vel formandam vel intelligendam: nō tamen vt ideo bipedes animantes in fumo & de fumo nati esse credatur. Nam & in puluere nati debuerunt, quia sape non minore ambitu & elatione surgit in celum: & in nebulis, quia plerunq; de terra ita exhalantur, vt longe intuentibus incertum etiam faciant, si tamen an illę sint. Postremo cur in aquis & vętis de habitandi patientia ad habitatores ductus est argumentum? quia videmus & nantantia in aquis, & volantia in ventis viuere. Ignis vero & fumus nō deterruit hominem mentientem, vt puderet eum tales ibi habitatores constituere, quibus nihil cõstitueretur absurdius: Nam quadrupedem ignis incendit atque corrumpit, & bipedes fumus offocat atque necat. Vel hinc certe cogitur fateri, se meliores dicere in gente tenebrarũ istas fuisse naturas, vbi vult omnia peiora credi. Siquidem ibi gignebat ignis quadrupedem & nutriebat, & continebat innoxie vel etiam commodissime. Similiter & fumus bipedes suos elementissimo sinu editos, non solum sine molestia, sed vitaliter atque indulgenter vsque ad illum principatum educabat & continebat. Ita ostenduntur ista mendacia, animaduersione rerum quę videtur in mundo, minus diligenti minusq; solerti, carnali sensu cõcepta, & phantasmatē parturita, & temeritate edita atque conscripta, hęc ceterorum numerum auxisse.

Sed illo genere magis vrgendi sunt, vt intelligant si possunt, quã vere in catholica dicatur, omnium naturarum esse authorem deum, quod de genere superiorum ac turarum cum dicerem, Vitupero tecum pestem, & cetera. XXXIII. tem, cõnositate turbidam, horribilem vehemętiam, F corruptibilitatem, immanitatem principũ, & his similia. Lauda tu mecum speciem, distinctionem, ordinationem, pacem, vnitatem formarum, membrorum congruentias, & numerosas paritates, vitalia spiramęta & nutrimenta, temperamētum salutis, regimen & moderamen animę, famularũq; corporum similitudinem, concordiamq; partium in singulis naturis, vel quę habitabāt vel quę habitabantur, & cetera huiusmodi. Sic enim intelligent, si tamen sine pertinacia velint attendere, iam & bona & mala se miscere cum loquuntur de illa terra, vbi solum & summum malum fuisse crediderunt. Itaque si tollantur illa quę mala enumerata sunt, bona illa quę laudata sunt, sine vlla vituperatione remanere: si autem bona ipsa tollantur, nullam remanere naturam: ex quo iam videt qui potest videre, omnem naturam in quantum natura est, bonum esse: quia ex vna eademq; re in qua & ego quod laudarem, & ille quod vituperaret inuenit, si tollatur ea quę bona sunt, natura nulla erit: si autem tollantur ea quę displicent, incorrupta natura remanebit. Tolle aquis vt nō sint cęnosę & turbidę, remanet aquę purę atque tranquillę

Meliora nō sunt, quę Manichęi volunt esse summa mala. Caput XXXII.

† cõstiterunt.

Non solum multũ quę minus bonũ est. Ca. XX.

Gtolle de aquis partium concordiam, nō erunt aquae. Si ergo malo illo adempto, manet natura purgator; bono autem detracto, non manet vlla natura: hoc ibi facit naturam, quod bonum habet: quod autem malum, non natura sed contra naturā est. Tolle de ventis horrorem & nimium impetum qui tibi displicet: potes cogitare ventos lenes atque moderatos. Tolle de ventis partium similitudinem, qua eorum corpus in vnitatem continuatur, & sibi pacatur. vt corpus sit: nulla suberit natura quam cogites. Longum est cetera persequi, sed manifestum est eis qui nullo studio partium iudicant, cum ista natura commemoratur, adiungi eis quaedam quibus displiceat, quae cum detrahimus, natura meliores manent. Vnde intelligitur, eas in quantum naturae sunt, bonas esse, quia cum eis vicissim omne quod bonum habet detraxeris, natura nulla erit. Anima ueritate etiam qui recte vultis iudicare, illum quoque principem immanem, cui si auferatur immanitas, attēdite quāta laudabilia remanebunt: cōpago corporis, membrorum hinc atque inde congruentia, formae vnitatis, & partium cōtextarum inter se partium: animae regentis ac vegetantis, famulantisque, & vegetati corporis ordo: & dispositio. Quae omnia bona si auferantur, & si qua forte minus ennumerari, nulla prorsus natura subsistit. Sed forte dicetis, illa mala de talibus naturis nō posse auferri, & ideo naturalia debere accipi. Non nunc queritur quid possit, vel non possit auferri: sed certe nō parum lumen est ad intelligendum, omnes naturas in quantum naturae sunt, bonas esse: quod sine illis malis cogitari bona illa possint: sine bonis autem illis nulla natura cogitari potest. Nā sine turbatione carni possum aquas cogitare: sine pace autem cōtinuarum partium, nulla species corporis animo occurrit, aut vllō modo sentiri potest: ac per hoc nec illa aquae cōnosa sine isto bono esse poterūt, quo bono fiebat, vt aliqua natura corporea posset esse. Nam quod dicitis, quod illa mala de naturis talibus non possunt auferri, respōdetur, quod & illa bona de naturis talibus non possunt auferri. Cur ergo istas res propter mala quae auferri non posse arbitramini, mala naturalia vocare vultis: propter bona vero quae auferri non posse conuincimini, bona naturalia vocare nō vultis? Restat vt queratis, (nā ipsa solet esse vox vltima) vnde sint illa mala quae mihi quoque displicere dicebam. Respondebo fortasse, si vos prius dixeritis, vnde sint illa bona, quae vos quoque laudare cogimini, si absurdissimi cordis esse non vultis. Sed quid ego istud querā, cum vt riq̄ue fateamur, omnia quae eunq̄ue & quatacunq̄ue bona sunt, ab vno deo esse qui summe bonus est? Resistite ergo vobis ipsi Manichaeo, qui tot & tāta bona quae commemorauimus iusteq; laudauimus, pacem cōcordiamque partium in vnaquaque natura, salutem valentiamque animantium, & cetera quae repetere iam piger, ita in terra commentitia tenebrarum esse arbitratus est, vt ab illo deo quem bonorum omnium fateatur authorem, alienare conaretur. Non enim ea bona vidit, dum hoc solū attendit quod displiceret: tāquam si quūpiā leonis fientis exterritus, & cum intuens trahentem ac dilaniantem pecorum aut hominum corpora quae eunq̄ue apprehendisset, puerili quadam infirmitate animi tanto timore percelleretur, vt solam feritatem leonis intuens, atque seruitia, cetera eius negligens omnino atq; praeteriens, naturam illius animantis non tantum malum sed magnum etiam malum esse clamaret, tāto scilicet exaggeratus, quāto timidus. At si edomata feritate dulcem leonem mansuetumque videret, pre-

sertim si nunquā antea fuisset de illa bestia territus, tūc vacaret securo atque intrepido leonis pulchritudine cōsiderare atque laudare. De quo ego nihil dicam nisi quod ad rem maxime pertinet, fieri posse, vt aliqua natura offendat ex aliquo, & in totum nascatur odium: cum manifestum sit multo maiorem esse speciem vere ac vine bestiae, etiam cum terret in syluis, quam imitata atq; simulata cum in pariete picta laudatur. Hoc ergo errore illi nos nō decipiat, nec cecos faciat ad considerandas naturarum species, cum quaedā in eis ita reprehēdit, vt omni ex parte cogat displicere, quod omni ex parte reprehendere non potest. atque hoc modo tantum ad aequum iudicium componetes, queramus: iam vnde sint cum illis bonis mala, quae me quoque improbatum dicebam. Quod facilius videbimus, si in vnum nomen poterimus cuncta conferre. Quis enim dubitet totum illud quod dicitur malum, nihil esse aliud quā corruptionem? Possunt quidē aliis atque aliis vocabulis alia atq; alia mala nominari, sed quod omnium rerum malū sit, in quibus mali aliquid animaduerti potest, corruptio est. Sed corruptio perita animae imperitia vocatur, corruptio prudentis imprudentia, corruptio iustitiae iniustitia, corruptio fortitudinis ignauia, corruptio quietis atque tranquillitatis cupiditas vel metus vel tristitia vel iactantia. Deinde in corpore animato, corruptio sanitatis dolor & morbus, corruptio virium lassitudo, corruptio quietis labor. Deinde in ipso loco corporis, corruptio pulchritudinis foeditas, corruptio rectitudinis prauitas, corruptio ordinis peruersitas, corruptio integritatis discissio aut fractura aut diminutio. Longū est & difficile, & harū rerū quas cōmemoravi, & aliarum innumerabilium omnes corruptiones nominatim enūciare, cū etiā multa quae dicuntur in corpore, possint & in anima dici, & innumerabilia sunt, in quibus propria vocabula corruptio teneat. Veruntamen videre iam facile est nihil nocere corruptionem, nisi quod labefacit naturalem statum, & ideo eam nō esse naturā, sed contra naturā. Quod si nō inuenitur in rebus malū nisi corruptio, & corruptio non est natura, nulla vtiq; natura malum est. Sed si hoc forte intelligere nō valetis, illud attendite, quod omne quod corrumpitur, bono aliquo minuitur: quia si non corrumpetur, incorruptū esset: si vero etiam nō posset omnino corrūpi, incorruptibile esset. Necessē est autem vt siue in corruptio siue incorruptibilis, bonū sit, si malū est corruptio. Sed nunc de natura incorruptibili nulla quaestio est: de his agitur quae possunt corrūpi; quae dum non corrumpuntur, incorrupta dici possunt, incorruptibilia nō possunt. Illud enim solū incorruptibile proprie dicitur; quod non tantū nō corrumpitur, sed etiam nulla ex parte corrumpi potest. Incorrupta ergo quae eunq; sunt, & tamen corrumpi possunt, cum corrūpi cōperint, eo ipso bono minuuntur quo incorrupta erant: & magno quidem bono, quia magnum malum est corruptio: & quādiu in eis augeri corruptio potest, tandiu habent bonū quo minuuntur. Quapropter naturae illae quas in tenebrarū terra fuisse cōfingit, aut poterant corrumpi, aut non poterant. Si non poterant, incorruptibiles erāt: quo bono superioris nihil est. Si poterant, aut corrumpēbātur, aut non corrumpēbātur. Si nō corrumpēbātur, incorrupta erāt: quod videmus sine magna laude dici nō posse. Si autē corrumpēbātur, minuebātur illo tam magno bono. Si minuebātur bono, habebant bonū quo minuerentur. Quod si habebāt bonum, non erant naturae illae summum malum,

A lum, & omnis Manichaei fabula falsa est. Sed quoniam quaesiuimus quid esset malum, neque hoc naturam, sed cōtra naturam esse cognouimus, cōsequenter querendū est, vnde sit, quod ille si fecisset, minus fortasse in has tāti erroris angustias laberetur. Preproptere quippe ac prepostere quāmit vnde esset, quod primo nō quaesierat quid esset. Et ideo nullo modo poterant quaerēti occurrere nisi vana phāstasma, quibus difficilis animus carnalibus sensibus multum pastus exiuit. Dicit ergo aliquis, non iam certare, sed nō errare desiderās: vnde est ista corruptio quod quasi generale malū rerum bonarum, sed tamen corruptibilium esse cōperimus? Quitalis querit, cito inueniet magno ardore verum petēs, & cōstanti per seuerātie pie pulsans. Per homines enim cōmemoratio aliqua signis verborum fieri potest, Docet autem vnus verus magister, ipsa incorruptibilis veritas, solus magister interior: qui etiam exterior factus est, vt nos ab exterioribus ad interiora reuocaret: & formam serui accipiens, vt eius sublimitas surgentibus innotesceret, iacētibus humilis apparere dignatus est. In eius nomine supplices sumus, & per eum misericordiam patris implorantes ista queramus. Vno enim breuissime respōderi potest quaerentibus vnde corruptio est, cum dicitur, Ex eo quod haec naturae quae corrumpi possunt, non de deo genitae, sed ab eo de nihilo factae sunt: quas quoniam bonas ratio superior demonstrat, nemo potest recte dicere, nō deum bona fecisse. Si autem dixerit summe bona fecisse, oportet intelligat summū bonum ipsum esse qui fecit haec bona. Quid mali, inquis, fieret, si & illa fierent summe bona? Et tamen si quis ex nobis quaereret accepto & credito deo patre summo bono, si esset aliud summe bonū, vnde esse pie nobis videretur, nullo modo recte respōderemus, nisi de deo patre qui summe bonus est. Quod ergo de illo est, meminimus natum de illo esse, nō ab eo factū de nihilo: & ideo & hoc summe, id est, incorruptibiliter bonū esse. videmusque iniuste flagitari, vt tam summe bona sint quae fecit de nihilo, quā summe bonus est quē de se genuit, quem nisi vnū genuisset, non id quod ipse est genuisset, quia ipse vnus est. Quapropter de vnico quidē filio per quem facta sunt a patre omnia bona de nihilo, imperite atque impie fratres querūt, nisi ex eo quod in homine apparere dignatus est. Nā ideo & vnigenitus i scripturis & primogenitus dicitur. Vnigenitus a patre, primogenitus ex inmortuis. Et vidimus, inquit, gloria eius tanquā vnigeniti a patre plenum gratia & veritate. Et Paulus dicit, Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quod si dixerimus, nō iam esse ista bona quae de nihilo facta sunt, sed tantum dei naturam bonam esse, inuidemus tātis bonis: & vox impia est, iniuriam putare, non hoc esse quod deus est, & ideo nolere esse aliquid bonū, quoniam ei praepōnitur deus. Quāso patere naturā animae rationalis aliquāto minus esse quā deus est, & tanto minus, vt post istū te melius aliquid nō sit. Patere, inquam, & mitesce illi, ne te adhuc repellat in infamā, vbi per angustias poenales etiā atque etiā bonum quod es, vilescat tibi. Superba es in deum, si indignaris quod te antecedit: & nimis contumeliose de illo sentis, si nō ineffabiliter gratularis tā magnum bonum esse te, vt solus sit ille praestātor. Quo constituto atque firmato, illud ne dixeris o anima humana, Me solā naturam deus facere debuit: nollet vt post me aliquid boni fieret. Non enim quod bonū est post deum, iam debuit esse nouissimum. Et hinc maxime apparet quātam tibi tribuerit dignitatem, quod deus qui solus

tibi naturaliter dominatur, fecit alia bona quibus tu quoque dominareris. Nec mireris quod nūc tibi nō omnimodo seruiunt, & te aliquādo etiā crucient, quia dominus tuus maiorem potestatem habet in ea quae tibi seruiunt, quā tu in ipsa, tanquā in seruos seruatorum suorum. Quid ergo mirū si tibi peccanti, id est, nō obtemperanti domino tuo, poenalia quibus dominaberis effecta sunt? Quid enim tā iustum? & quid iustus deo? Hoc nanque humana natura in Adā meruit, de quo non est hic disputandi locus: sed tamen dominator iustus & iustis praemiis & iustis suppliciis approbatur, beatitate recte viuentium, poenaeque peccantium. Nec tamen sine misericordia derelicta es, quae certis rerum temporūque mensuris vocaris vt redeas: ita recto moderamine altissimi conditoris, quousque ad bona terrena peruenitum est, quae corrumpuntur & reformantur, vt haberes supplicio mixta solatia, & vt laudares deum delectata ordine honorū, & refugeres in eū exercitata experimentis maiorum. Ita in quantum tibi terrena seruiunt, docet te esse dominā suam: in quantum autem molesta sunt, docent vt seruias domino tuo. Quapropter quāuis sit malum corruptio, & quāuis non sit a conditore naturarum, sed ex eo sit, quod de nihilo facta sunt: tamen etiā ipsa illo regente & gubernante omnia quae fecit, sic ordinata est, vt non noceat nisi naturis infimis ad supplicium damnatorū, & exercitationem admonitionemque redeuntū, vt inhaerendo deo incorruptibili maneat incorrupti, quod vnū est bonum nostrū: sicut per Prophetam dicitur, Mihi autem inhaerere deo, bonum est. Neque illud dixeris, Non faceret deus naturas corruptibiles: in quantum enim natura sunt, fecit deus: in quantum autē corruptibiles, non deus fecit. Non enim est ab illo corruptio, qui solus est incorruptibilis. Si hoc capis, gratias age deo: si nō capis, quiesce, & noli temere nodum intellecta damnare: supplexque illi, qui lumen mentis accendit, attēde vt intelligas. Cum enim dicitur natura corruptibilis: non vnū, sed duo nomina dicitur. Item cum dicitur, Deus fecit ex nihilo: nō vnū, sed duo nomina audiuius. Redde ergo istis singulis illa singula: vt cum audis naturā, ad deū pertineat: cum audis corruptibilem, ad nihilum: ita tamē, vt ipsa corruptiones quāuis nō sint ex dei arte, in eius tamē potestate sint disponendae pro rerū ordine, & meritis animarū. Ideo recte dicimus ab illo esse praemiū atq; supplicium. Ita enim fecit corruptionem, vt possit corruptioni eū dare, qui corrumpi meruit, id est, qui seipsum cōperit peccando corrumpere, vt cruciantem sentiat corruptionem inuitus, qui blandientem illicita oblectatione concupiscētia volens commisit. Non enim in veteri testamento tantum scriptum est, Ego facio bona, & cōdo mala: modo sunt a sed euidentius in nouo, vbi dominus dicit, Nolite timere eos qui corpus occidunt, & amplius non habent quid faciāt: sed eum timete, qui cum corpus occiderit, habet potestatem animā mittere in gehennam. Voluntaria autē corruptioni addi iudicio diuino poenale corruptionem, manifestissime Paulus Apostolus attestatur, cum dicit, Tēplum enim dei sanctū est, quod estis vos, quisquis tēplum dei corruerit, corruet eū deus. Quod si in veteri lege dictum esset, quibus inuentionibus isti impetū facerent accusantes quasi corruptorem deum? Quod verbū metuēs multi Latini interpretes, noluerūt dicere corruet, sed disperdet illū deus: & nō deuiantes a re ipsa, offensionē vocabuli deuitarunt. Quāquā isti nō minus inueheretur in perditore deū, si hoc in veteri lege aut in Prophetis inuenirent. Sed Graecis

Sola mala considerant Manichaei. Caput XXXIII.

Math. 7.

Math. 23.

Philipp. 2.

Solus deus summe bonus. Caput XXXVII.

Ioan. 1.

Ibidem.

Roma. 8.

2. sen. dist. 34. ca. 10.

Natura a deo, corruptio ex nihilo. Caput XXXVIII.

Psal. 72.

Mala quoto modo sunt a deo. Caput XXXIX.

Esai. 45.

Math. 10.

1. Cor. 3.

G exēplaribus eōiuncuntur, in quibus apertissime scriptū est, Quisquis templum dei corruerit, corruerit illū deus. Quod si quis ab eis quærat, quo modo dictum sit, ne corruptor putetur deus, exponunt statim, Corruerit dictum esse, corruptioni tradet: vel si quo alio modo possunt. Quo animo si essent in veterem legem, & multa ibi miranda intelligerēt: & nondum intellecta non cum odio lacerarent, sed cum honore deferrent.

Corruptio tendit ad non esse. Cap. XL.

Quisquis autem nondum credit ex nihilo esse corruptionem, proponat sibi hæc duo, esse, & nō esse, quasi ex diuersis partibus intelligendi gratia, vt cum tardis tardius ambulemus: deinde velut in medio constituat aliquid, vtpote corpus animantis, & quærat hoc secum, dum formatur illud corpus, & nascitur: dū augetur eius species, nutritur, conualescit, roboratur, decoratur, firmatur in quantum manet, & in quantum stabilitur, in quam partem tendat, vtrum ad esse, an non esse: nō dubitabit quidē esse aliquid in ipsis etiā primordiis: sed quanto magis forma & specie & valentia constabitur atque formatur, tantō magis fieri vt sit, & in eam partē tendat, qua positum est esse. Nunc ergo incipiat corrumpti, debilitetur omnis ille status, languescant illē vires, marcescat robor, forma fœdetur, dissiliat compago mēbrorum, contabescat & defluat concordia partium: quærat etiā nunc per istam corruptionem quō tēdat, vtrum ad esse, an non esse? Nō puto vsque adeo cæcum & tardum, vt dubitet quid ipse respondeat, & non sentiat quātō magis quodq; corrumpitur, tantō magis ad interitum tendere. Omne autem quod ad interitū tendit, ad non esse tēdit. Cum ergo deum incommutabiliter & incorruptibiliter esse credendum sit, id autem quod dicitur nihil, pēnitus nō esse manifestum sit: & cū ista proposueris esse & non esse, atq; cognoueris quātō augetur species, tantō quidq; tendere vt sit: quanto autem magis augetur corruptio, tantō magis tendere vt non sit: quid dubites dicere in vnaquaq; natura corruptibili quid in ea sit ex deo, quid sit ex nihilo, cū species secundū naturā sit corruptio cōtra naturam: quia species aucta cogit esse, & deum fatemur summe esse: corruptio vero aucta cogit non esse, & constat quod non est, nihil esse. Quid, in quā, dubitas dicere in natura corruptibili, quam & naturam dicis & corruptibilem dicis, dicere quid sit ex deo, quid ex nihilo? Et quid quæris

I deo naturā contrariam, quem si confiteris summe esse, vides ei non esse contrarium? Cur ergo, inquis, quod naturæ deus dedit, tollit corruptio? Non tollit, nisi vbi permittit deus: ibi autē permittit, vbi ordinatissimum & iustissimum iudicat pro rerum gradibus, & pro meritis animarū. Nam & species vocis emissæ præterit, & silentio perimitur: & tamen sermo noster ex præuentiū verborum decessione ac successione peragitur, & moderatis silentiorum interuallis decenter suauiterq; distinguitur. ita sese habet etiā temporalium naturarum infima pulchritudo, vt rerum transitu peragatur, & distinguatur morte nascētium. Cuius pulchritudinis ordinē & modos si posset capere sensus noster atque memoria, ita nobis placeret, vt defectus quibus distinguitur, nec corruptiones vocare auderemus. Quod autem in eius pulchritudinis parte laboramus, cum nos fluentia deserunt temporalia, quæ diligimus, & peccatorum pœnās luimus, & sempiterna diligere commonemur. Nō ergo in hac pulchritudine quæramus quod nō accepit: quæ ideo infima est, quia quod quærimus, non accepit: & in eo quod accepit, laudemus deū, qui tantum speciei bonum etiā huic quāuis infimæ dedit. Nec ei

Corruptio pmissu dei a nobis est. Cap. XLII.

tamen vt amatores eius inharēamus, sed vt dei laudatores eam trāsgrediamur, vt supra eam collocati de ea iudicemus, non ei connexi in illa iudicemur. Festinamus ita que ad illud bonū, quod nec locis grassatur, nec tempore voluitur, & vnde speciem formamq; accipiunt omnes locales temporalesq; naturæ. Ad quod vidēdum mundemus cor per fidem domini nostri Iesu Christi, qui ait, Beati mūdo corde, quoniā ipsi deum videbunt. Non enim eos oculos ad illud bonū cernendum præparari oportet, quibus cernitur lux ista diffusa per locos, & non vbique integra, sed aliam partem hic habēs, alibi aliam. Verūm illum aspectum aciemq; purgemus, quo cernitur quantum in hac vita licet, quid sit iustum, quid pium, quæ sit sapientiæ pulchritudo, quæ quisquis cernit, præponit longē omnīū localium spaciōrum plenitudini, & sentit vt ista cernat, non per locorum spacia diffundi acie mentis suæ, sed incorporea potentia stabiliri. Cui aspectui quoniam multum inimica sunt phantasmata, quæ de carnali sensu tracta imaginariæ cogitatio nostraversat & continet, detestamur istam hæresim, quæ suorum phantasmatum fidem secuta, & diuinam substantiam per locorū spacia, quāuis infinita, velut informē molem di siccit atque diffundit, & eam ex vna parte truncauit, vt inueniret locum malo: quod videre non potuit non esse naturam, sed contra naturam: & ipsum malum tāta specie & formis & pace partium in singulis naturis vigente decorauit, quæ sine his bonis nullam poterat cogitare naturam, vt ea mala quæ ibi reprehendit, innumerabiliū bonorum copia sepeliatur. Sed huius voluminis istē sit terminus, in cæteris cætera eius deliramenta deo permittente atque adiuvante arguantur.

Finis.

DIUI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS Episcopi, de duabus animabus contra Manichæos Liber vnus.

QVOD VLA NTE dei misericordia, diruptis & derelictis Manichæorū laqueis tandem catholicæ gremio restitutum, libet considerare nunc saltem ac deplorare illam meam miseriam. Multa enim erant, quæ facere debui, ne tā facile ac diebus paucis religionis verissimæ semina mihi à pueritia salubriter insita, errore vel fraude falsorū fallaciūve hominū effossa ex animo pellerentur. Nam primò animarum illa duo genera, quibus ita singulas naturas propriasque tribuerunt, vt alterum de ipsa dei esse substantia, alterius vero deum nec cōditorem quidem velint accipi: si mecum sobrie diligentēque considerassem mente in deum supplicē & pia, fortasse mihi fatagenti apparuisset, nullam esse qualem libet vitam, quæ nō eo ipso, qui vita est, & in quā omniū vita est, ad summum vitæ fontem principiumq; pertineat: quod nihil aliud quā summū & solum verūmque deum possumus confiteri. Quapropter illas animas, quæ à Manichæis vocātur malæ, aut carere vita, & animas nō esse: neque quicquā velle seu nolle, appetere vel fugere: aut si vuerēt, vt & animæ esse possēt, & aliquid tale agere, quale

Quod spū tali cogitioni, quæ spiritalia videtur, inimitabilis est. Cap. XLIII.

A quale illi opinaretur, nullo modo eas nisi vita viuere: ac si Christus dixisset constaret, vt constat, Ego sum vita: vere. Aut si nihil esse causæ cur nō omnes animas, cum animæ nisi viuēdo esse non possint, per Christum, id est, per vitam Verū sunt creatas & conditas fateremur. Quod si tempore illo quæ intellectionem de ipsa vita, & de participatione vitæ mea estu percipitur, magna est, & multū serenæ disputationis inter doctissimos indigēs, illud inspicere fortasse valuissem, quod omni homini sese sine studio partiū bene consideranti, manifestissime apparet, omne quod scire & nosse dicimur, aut sensu corporis, aut intelligentiā nos habere cōprehensum. Sensus autem corporis etiā vulgo quinque numerari, visum, auditum, odoratum, gustum, atque tactum: quibus omnibus intelligentiā longe lateq; præstare & excellere, quis mihi non vel ingratus impiūsq; concederet? Quo constituto atq; firmato, illud consequi, & cūcta quæ tactu & visu, vel quolibet alio modo corporaliter sentirentur, tāto essent inferiora his quæ intelligēdo assequeremur, quanto ipsos sensus intelligentiæ cedere videremus. Quamobrem cū omnis vita, & ob hoc omnis anima, nullo corporis sensu, sed solo intellectu percipi queat: sol autem iste atque luna, omnisque lux, quæ mortalibus his oculis cernitur, ab ipsis quoq; Manichæis, vero & bono deo tribuenda esse dicitur, summā esse dementia id prædicare pertinere ad deū, quod per corpus intuemur: quodq; nō solum animo, sed ipsa sublimitate animi, mente scilicet atque intelligentiā caperemus, id est, vitam qualiscunque illa diceretur, tamen vitā eodem deo authore priuandam & viduandā putare. Num enim quid sit viuere, quāq; secretū ab omni corporis sensu, quāq; omnino incorporeum, si me ipsum inuocato deo interrogarē, respondere non possim? Aut non illi quoq; fateantur, non solum viuere illas, quas detestatur animas, sed etiam immortaliter viuere: Quodq; à Christo dictū est, Dimitte mortuos sepelire mortuos suos: nō omnino de non viuētibus, sed de peccatibus dictum, quæ immortalis animæ sola mors est, scribente Paulo, Mortua est vidua quæ in deliciis viuit. simul enim & mortuam esse dixit & viuere. Quare nō ego quātō decoloratus viuat peccatrix anima, sed illud ipsum tātum quod viuat attenderem. Quod si percipere nisi intelligendo nō possem, credo veniret in mētem, tantō esse quamlibet animam luci quæ per hos sentimus oculos, præferendā, quanto intelligentiā ipsis oculis præferremus. Lucem autē illam illi quoq; à patre Christi esse confirmant, egōne tādem, quod ab eo esset quæcunque anima, dubitarem? Ego vero nō modo de anima, sed de quouis etiā corpore, quin ab ipso esset, nihil omnino, ne tū quidē hoc scilicet illius imperitiæ atq; ætatis ambigere, si forma quid esset, quid ve formatū: quid species, & quid indutū specie: deinde quid horū, cui causa esset, pie cauteq; cogitare. Sed de corpore interim taceo, de anima conqueror, de spōtāne & viuūdo motu, de actu, de vita, de immortalitate. Deniq; cōqueror, quod aliquam rē ista omnia sine dei bonitate habere posse miserim? credidi. quod quāta essent, negligenter attendi, hoc mihi gemendum, hoc deesse dū puto. Voluerem mecum hæc, loquerer mecum, deferre ad alios. quæ vis esset intelligendi, quoniam nihil esset in homine quod huic excellentiā possemus cōferre, præponerem. vbi mihi hoc homines, si modo essent homines, cōcessissent, quærerem vtrum his oculis viderent, id est, intelligerent: vbi negauissent, colligerē primò longe esse sensui oculorum

Quing, seu suo corpore. Cap. XLII.

Matth. 8.

1. Tim. 5.

Collectio minor. Cap. XLII.

R. Retinē cap. 15.

istorū intelligentiā mētis anteponendam: deinde subiūgerem, id quod re meliore perciperemus, necessariò melius iudicandū. Quis hoc non daret? Ergo pergerē quærere, Anima illa, quā malam dicerent, oculisne sentiretur istis, an mente intelligeretur? Mente faterentur. Quibus omnibus inter nos cōuenientibus atq; confirmatis, quid cōficeretur ostenderem, animam illā scilicet quam execrarentur, luce istā quā venerarentur, esse meliore: quandoquidem illa intellectu mentis, hæc sensu corporis innotescit. Hic vero harerent fortasse, ducemq; rationē sequi recusarent: tanta est vis veterosarū opinionū, & diu defensæ atq; creditæ falsitatis. Sed ego instarem magis harentibus, nō aspere, nō pueriliter, nō peruicaciter. repeterem quæ cōcessa sunt: & quæ essent concedenda, monstrarē. Hortarer vt in cōmune consulerent, viderent certē quid nobis negandū esset, vtrum intellectū istis carnis luminibus præferendum, an excellentius esse, quod animi excellentia, quā quod vili sensu corporis cognoscitur, falsum putaret: an illas animas, quas alienigenas crederent, tātum intelligendo, id est ipsa animæ excellentia sciri posse nollēt fateri: an Solem ac Lunā non nisi istis oculis notos fieri vel. E tēt abnuere. Quod si nihil horū nisi absurdissime atque impudentissime negari posse animaduertent, suaderem nō eos oportere dubitare, istam lucem, quā colendam prædicarēt, esse anima illa viliorem, quam fugendam monerent. Atque hic si forte turbati à me quærerent, Num etiam muscæ animā huic luci præstare cōferrem, responderem, etiā: nec me terreret musca, quod parua est, sed quod viuā firmaret. Queritur enim, quid illa mēbra tam exigua vegetet, quid huc atq; illuc pronaturali appetitu tātillum corpusculū ducat, quid currentes pedes in numerū moueat, quid volantis pennulas moderetur ac vibret? Quod qualescunque est, bene cōsiderantibus in tam paruo tam magnum eminet, vt cuius nescio perstringenti oculis præferatur. Certē quod nemo dubitat, quicquid intelligibile est, omni sensibili, & ob hoc huic etiā luci diuinis legibus anteeclit. Quid enim cognitione percipimus quæso, si hoc nō percipim?, aliud esse mēte intelligere, aliud sentire per corpus: & prius illud ab hoc posteriore incomparabili sublimitate distare, idēq; nō posse intelligibilia sensibilibus præferri, cū ipse intellectus tantū sensibus præferatur? Hinc illud etiam fortasse cognoscerē, quod consequens esse manifestum est, cū iniustitia & intemperantia, cæteraq; animi vitia nō sentiantur, sed intelligantur: quo modo fiat vt etiā ista, quæ detestamur & damnāda censemus: tamē quoniā intelligibilia sunt, anteire hæc lucē queant, cū in suo genere ista laudāda sit. Suggestur enim animo bene sese deo subiiciēti, primò nō omne quod laudam?, omni quod vituperamus esse anteponendum. Neq; enim quia laudo purgatissimum plumbum, ob hoc illud vituperando, auro pluris æstimo: in suo quid suo enim genere quidq; considerandū est. Improbò iurisconsultum multas leges ignorantem, sed cum tamē probatissimo futuri sic præfero, vt ne cōparādum quidē putem. At istum laudo, quod suæ artis peritissimus sit: illum autē, quod suam professionē minus impleat, iure reprehēdo. Ex quo reperire debet, lucem istam, quæ in genere proprio perfecta esset, iure laudari: tamen quia sensibiliū rerū numero includitur, quod genus intelligibiliū generi cedat necesse est, infra iniustas & intemperantes animas, quoniā sunt intelligibiles, esse deputandam: quāuis istas nō iniuria damnatione dignissimas iudicemus. Quærimus nāq; in his, quod cōcilietur deo,

Muscæ Sole præst. antior. Cap. XLII. formatio.

Cap. V.

In suo quid que genere bonum est.

*Etiā ma-
lū quaten⁹
est, bonū est,
& à deo.
Cap. VI.*

G non quod isti fulgori præferatur. Quapropter quisquis hoc lumen ex deo esse contenderet, non repugnarem: sed magis animas dicerem vitiosas, etiam non inquantum vitiosas: sed in quantum animas sunt, deum sibi esse creatorem fateri oportere. Hoc loco si quisquam illorum caurus & vigilans, iam etiā studiosior quàm pertinacior, me admoneret, nō de vitiosis animis, sed de ipsis animas vitiosis esse quæredum: quæ quoniã sensu corporis non cognoscantur, & tamen cognoscantur, non nisi intelligibilia posse accipi: quæ si sensibilibus omnibus antecellunt, cur lucē deo auctori esse tribuendā inter nos cōueniret: vitiorū vero auctorem deum nemo nisi sacrilegus diceret: Respōderem homini, si aut statim & repēte, vt bonis dei cultoribus solet, diuinitus infulsisset hui⁹ solutio quæstionis, aut fuisset antea præparata. quorum si neutrum meruissem atq; potuissem, cœpta differrem: quòdque esset propositum, difficile esse ad dignoscendū atq; arduum confiterer. Recurrerē in me, prosternerer deo, alte ingemiscerem, quæres ne me in medio spacio, quò certis rationibus pmouissem, hærere pateretur, ne ancipiti quæstione cogerer aut intelligibilia sensibilibus submittere ac subdere, aut ipsum vitiorū dicere auctore, cum esset vtriusque horum falsitatis impietatisque plenissimū. nullo modo possem existimare quòd me sic affectū ille desereret. Admoneret potius suis illis ineffabilibus modis, vt considerare etiā atq; etiā vtrum animi vitia, de quibus astuarem, inter intelligibilia numerada essent. Quod vt reperirē, propter imbecillitatē interioris oculi mei, quæ mihi peccatis meis iure accidisset, aliquem mihi ad inuisibilia cōtueda in ipsis visibilibus machinarem gradum: quorum esset nobis nullo modo certior cognitio, sed cōsuetudo fidentior. Itaque statim quærerem quid ad sensum proprie pertineret oculorū: inuenirem colores, quorū præcipatū lux ista obtineret. Hac enim sunt quæ nullus alius sensus attingit: nam motus corporum, & magnitudines, & interualla, & figuras quauis & oculis, nō tamen proprie, sed tactu etiam posse sentiri. Vnde colligerem tanto cæteris corporeis & sensibilibus præstare lucē, quāto aliis sensibus aspectus esset illustrior. Electa igitur ex omnibus quæ corpore sentiuntur ista luce quā niterer, & in qua gradū illum inquisitionis meæ necessariò collocarem, pergerē attedere quid ageretur hoc modo, mecumque ita fermocinarem, Si sol iste tanta claritate conspicuus, & diei luce sufficiens vsq; ad lunæ similitudinem in conspectu nostro paulatim deficeret, num aliud quicquā oculis sentiremus, quàm lucem vt cunq; fulgentem: lucem tamen quærentes, quod fuerat nō videndo, & haurientes videndo quod aderat? Non ergo illum defectū videremus, sed lucem quæ defectui remaneret. Cum autē non videremus, non sentiremus: quicquid enim sentimus aspectu, nō potest non videri. quare si defectus ille neq; visu, neq; alio sensu sentiretur, nō posset inter sensibilia numerari. Nihil enim sensibile est, quod sentiri nō potest. Referamus nunc cōsiderationem ad virtutem, cuius intelligibili luce splendere animum cōuenientissime dicimus. Porrò ab hac luce virtutis defectus quidam non perimens animam, sed obscurans, vitium vocatur. Potest igitur recte vitium quoque animæ nequaquā inter intelligibilia numerari, vt lucis ille defectus rectē de sensibiliū numero eximitur: illud tamen quod remanet animæ, id est, hoc ipsum quod viuūt, atque anima est; tam est intelligibile, quàm sensibile illud, quod in hoc visibili lumine post defectū quantūcunq; fulget: & ideo animā inquantum anima

esset, & vitæ participaret, sine qua nullo pacto anima esse potest, rectissime omnibus sensibilibus anteferri. Quæ ob rem maxime erroris esse vllam animam dicere non esse ex deo, ex quo esse solem lunamque gloriaris. Quòd si iā placeret omnia sensibilia nominare, non modo ea quæ sentiremus, sed etiam ea quæ nō sentiendo, tamen per corpus iudicaretur, sicut per oculos tenebras, & per aures silētium: (& illas enim nō videndo, & hoc nō audiendo cognoscimus) rursumque intelligibilia non ea tantum, quæ illustrata mente cōspicimus, sicuti est ipsa sapientia, sed etiam illa, quæ ipsius illustrationis priuatione auersamur, vt esse insipientia, quam tenebras animi congrue dixerim: nullam de verbo facerem cōtrouersiam, sed totā quæstionem facili diuisione dissoluerem: statimque approbarem bene attendentibus substātiis intelligibiles sensibilibus substātiis diuina & incorrupta veritatis lege præponi: non earum substātiarum defectus, quauis hos intelligibiles, illos sensibiles appellare vellemus. Quapropter qui & hæc lumina visibilia, & illas intelligibiles animas substātiis esse faterentur, omnimodo eos cogi sublimiores partes animis cōcedere atq; tribuere, defectus vero vtriusque generis non posse alteros alteris anteponi: priuant enim tantum, & nō esse indicant, quòd vique quæ eandem vim habent, sicut ipsæ negationes. Nam cū dicimus, Nō est aurum, & nō est virtus, quauis inter aurum & virtutem sit plurimum, nihil tamē inter negationes, quas eis adiunximus, distat. Verū enim uero peius esse non esse virtutē, quàm non esse aurum, nemo sanus hinc ambigit. quod non propter ipsas negationes, sed propter res quibus adiunguntur, accidere quis nō intelligat? Auro enim virtus quāto præstat, tanto est virtute quàm auro carere miserius. Quamobrem cum res intelligibiles sensibilibus rebus antecellunt, defectum in intelligibilibus quā in sensibilibus merito ægrius toleramus, non eos defectus, sed ea quæ deficiunt, carius & vilius æstimātes. Ex quo iam illud apparet, defectum vitæ, quæ intelligibilis est, multo miserabilior esse quàm huius sensibilis lucis, quòd scilicet multo est carior intellecta vita, quàm lux ista conspecta. Quæ cum ita sint, audebitne quisquā cum solē aut lunā, & quicquid in syderibus, quicquid denique in hoc igni nostro atq; terreno lucevisibili effulget, deo tribuat: animas quaslibet, quæ profecto nisi viuendo animæ nō sunt, cum tantum hoc lumen vita præcedat, nolle concedere ex deo esse: & cum ille verū dicat, qui dicit, in quantum nitet, ex deo est: egone tandem, deus magne, mentiar, si dicam, in quantum viuūt, ex deo est? Non vsque adeo quæso cæcitas mentis, suppliciaque augeantur animorum, vt hæc homines non intelligat. Sed quoquo modo illorum error aut pertinacia sese haberet, his ego fretus armatusque rationibus, credo eū ad eos rem ita cōsideratam perfectamque detulisset, & cū his placide cōtulisset, vereretur ne mihi quisquam eorū alicuius momenti esse videretur, si aut intellectu, aut ea quæ intellectu nōdū perfecte perciperetur, sensui conaretur præferre, aut saltem cōparare corporeo, vel his rebus, quæ ad eundē sensum cognoscendā similiter pertinerent. Quo constituto, quando illi mihi vel quisquā negare auderet, animas quantum velint malas, tamen quoniã animæ essent, intelligibilium rerum numero cōiungi, neque illas per defectū intelligi: Si quidē animæ non alio essent, nisi quo viuèrent, licet enim per defectum intelligeretur vitiosa, quia virtutis egestate sunt vitiosa, nō tamen per defectum animæ, quia viuendo animæ. Nec fieri potest, vt vitæ præsentia sit

*Mali quo
modo ex
deo & non
ex deo.
Cap. VII.
Ioan. 8.
Ioan. 1.
1. Cor. 8.
Roma. 11.*

*Ioan. 1.
Ioan. 8.*

1. Cor. 2.

Ioan. 8.

1. Timo. 5.

Ioan. 8.

Ioan. 7.

*Simū malū
nō intelligi
tur nisi co-
gnito sum-
mo bono.
Cap. VIII.*

A causa deficiendi, cū tantò quidque deficiat, quāto deseritur à vita. Omnimodo igitur cū pateret nō posse vllas animas ab eo auctore separari, à quo lux ista nō separaretur, iā quicquid afferret, nō acciperem: moneretque potius vt eos mecū sequi mallet, qui omne quicquid esset, quoniã esset, inquantumque esset, ex vno deo esse prædicaret. Recitarēt aduersus me voces illas Evangelicas, Vos propterea nō auditis, quia ex deo nō estis. Vos ex patre diabolo estis. Ego quoque cōtra recitāre, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil. & illud Apostoli, Vnus deus, ex quo omnia: & vnus dominus Iesus Christus, per quē omnia. Et iterū eiusdem Apostoli, Ex quo omnia, per quē omnia, in quo omnia, ipsi gloria in secula. hortaretque homines, si tamē homines inuenirē, nihil nos iā quasi cōperisse præsumeremus, sed quæreremus potius magistros, qui sententiarū istarū, quæ nobis inter se pugnant viderētur, pacē concordiamque monstraret. Nā in vna atque eadē autoritate scripturarū, cū alibi sonaret, Oīa ex deo: & alibi, Vos non estis ex deo: quoniã libros temere cōdemnare nefas esset, quis non videret peritū doctore, cui quæstionis hui⁹ solutio nota esset, inueniendū fuisse: qui profecto si esset bon⁹ intellectus, & vt diuinit⁹ dicitur, homo spiritalis, quoniã necessario faueret veris rationibus, quas de intelligibili sensibili; natura quātū potui tractaui atq; disserui: imò si eas ipse multo melius, & ad docendū aptius aperiret, nihil ab eo aliud de hac quæstione audiremus, nisi quē admodum fieri posset, vt & nullū animarum genus nō esset ex deo: & rectē tamen peccatoribus & infidelibus diceretur, Non estis ex deo. Nam & nos fortasse impetrato in auxiliū deo, facile videre possemus, aliud esse viuere, aliud peccare: & quāquā vita in peccatis, cōparatione iustę vitæ mors appellata sit, vtrūque tamē in homine vno posse inueniri, vt simul sit viuus atque peccator: sed quod viuus, ex deo: quod peccator, nō ex deo. In qua diuisione vtriusque parte de duabus, quæ nostræ sententię cōpetit: vt cū dei cōditoris omnipotentia sinuare volumus, etiā peccatoribus dicamus quod ex deo sint. Dicimus enim his qui aliqua specie cōtinentur, dicimus animatibus, dicimus rationalibus, dicimus postremò, quod ad rem maxime attinet, viuētibus, quæ omnia per seipsa diuina sunt munera. Cum autē malos arguere proposuisset, rectē dicimus, Non estis ex deo. Dicimus enim se à veritate auertētib⁹ infidelibus, facinorosis, flagitiosis, & quod nomine vno totū continet, peccatoribus, quæ rursum omnia ex deo nō esse quis dubitet: Itaque Christus peccatoribus id ipsum, quod peccatores erāt, & sibi nō credebant, coarguens, quid mirū si ait, Non estis ex deo: ex alia parte illa salua manente sententiā, quòd omnia per ipsum facta sunt, & omnia ex deo: Nā si Christo nō crederem: Christi aduentū repudiare, Christū non recipere. certum iudicium est animarū, quæ non sunt dei: & ideo dictum est, Vos propterea non auditis, quia nō estis ex deo. quo modo vera est vox illa Apostoli, in ipso Evangelij memorabili principio qua dictum est, In sua propria venit, & sui eū non receperunt. Vnde sui, si nō receperunt: aut vnde ideo non sui, quia non receperunt, nisi quia homines: peccatores, eo quòd sunt homines, ad deū: eo vero quòd peccatores, ad diabolū pertinet? Hic ergo partē naturæ tenuit qui ait, Sui eū nō receperunt, ille vero volūtatis, qui ait, Non estis ex deo. Euāgelista enim dei opera cōmendabat, Christum hominū peccata coërcebat. Hic fortasse quis dicat, vnde ipsa peccata, & omnino vnde malū: Si ab homine, vnde homo: Si ab angelo, vnde angelus? Quos ex deo esse cum

dicatur, quauis recte vereque dicatur, videtur tamē im- peritis & minus valentibus acriter res abditas intueri, quasi per quandam catenā ad deū mala & peccata cōnecti. Hac quæstione illi regnare se putet, quasi vero interrogare sit scire. Vtinā id esset: nemo me scientior reperiretur. Sed nescio quo modo sæpe in altercādo magna quæstionis propositor personam magni doctoris ostentat, plerumque ipso quem terret, in eo de quo terret, indoctior. Itaque isti multitudini se præferēdos arbitratur, quia priores interrogat quod cū multitudine ignorant. Sed si eo tempore quo cum eis me non sicut iam diu ago, egisse nunc pœnitet, mihi has rationes deamenti hoc obicissent, diceret, Quæso interim mecum cognoscite, quod facillimū est, si nihil potest sine deo fulgere, multo minus posse aliquid viuere sine deo: ne in tātis mōstris opinionū remaneamus, vt nescio quas animas vitam nō ex deo habere prædicemus. Sic enim fortasse continget, vt id quod mecum ignoratis, id est, vnde sit malum, vel simul, vel quolibet ordine aliquādo discamus. Quid enim si cognitio summi mali sine cognitione summi boni cōtingere homini nō potest? Nō enim nossemus tenebras, si in tenebris semper esse. Eius enim lucis notitia contrariū suū non finit incognitum. Summū autem bonū id est, quo superius esse nihil potest. Deus autē bonum, & deo superius nihil esse potest. Deus igitur summū bonū. Cognoscam⁹ ergo deū, atque ita nos illud quod præcipere quærimus, non latebit. Mediocris negotij tandem vel meriti, cognitionem dei esse arbitramini: Quod enim nobis aliud præmium, quàm vita æterna promittitur, quæ dei cognitio est? Ait enim magister deus, Hęc est autem vita æterna, vt cognoscant se solum & verū deum, & quē misisti Iesum Christū. Etenim anima quauis sit immortalis, tamē quia mors eius recte dicitur à dei cognitione auersio: cū se cōuertit ad deū, meritū est æternæ vitæ consequē: vt sit æterna vita, sicut dictū est, ipsa cognitio. cōuertit autē ad deum nemo nisi qui ab hoc mūdo se auertat, potest. Hoc ego mihi arduū & difficillimū sentio: vobis si facile est, ipse deus viderit. Ego vellē credere, nisi me moueret, quod cū iste mūdus, à quo auerti iubemur, visibilis sit, dixeritque Apostolus, Ea quæ videntur, temporaria sunt, quæ autem non videntur, æterna sunt: vos plus istorum oculorum quàm mentis iudicio tribuistis, apud quos nullam esse fulgentem pennam quæ non ex deo fulgeat, & esse viuētem animam, quæ non ex deo viuāt, prædicatur & creditur. Hęc & his similia vel illis etiam dicerem, vel mecum reputare possem. Namque deum omnibus (vt dicitur) visceribus deprecās, & scripturis quantum licebat intentus, etiam tunc fortasse talia vel dicerem: vel quod salutis aderat cogitarem. Sed me duo quædam maxime quæ incautam illam Quæ hæc ætatē facile capiūt, per amicales attriuere circumit⁹: vnde Manichæi quorum est vnus familiaritas nescio quo modo repēs cæcis. quadam imagine bonitatis, tāquam sinuosum aliquod vinculum multipliciter collo inuolutum. Alterū, quòd quædam noxia victoria penē mihi semper in disputationibus proueniebat differētī cum Christianis imperitis, sed tamen fidem suam certatim vt quisque posset defendere molientibus. Quo successū creberrimo gliscebatur adolescentis animositas, & impetu suo in pernicacia magnū malum imprudēter vergebat. Quod altercandi genus quia post eorum auditiōne aggressus eram, quicquid vel & qualicūque ingenio vel aliis lectionibus poteram, solis illis libētissime tribuebam. Ita ex illorum sermonibus ardor in certamina, ex certaminū

potestatem

Cap. IX.

G prouentu amor in illos quotidie mouebatur *. Ex quo accidebat, vt quicquid diceret, miris quibusdā modis, non quia sciebā, sed quia optabā verū esse, pro vero approbare. Ita factū est, vt quauis pedetentim atq; caute, tamē diu sequerer homines nitidā stipulā viuenti animā praeferentes: verū non poterā illo tempore sensibilia ab intelligibilibus, carnalia scilicet ab spiritualibus diiudicare atque discernere. Non erat etatis, non disciplina, nō cuiusdam etiā consuetudinis, nullorū deniq; meritorū: nō enim parui gaudij sclicitatisq; res est. Ita tandem ne illud quidē arripere poteram, quod in omnium hominum iudicio summi dei legibus natura ipsa constituit. Quis enim homines, quos modo ad cōmuni sensu generis humani nulla dirupisset amentia, quae vellēt ad iudicandū studia detulissent, quamlibet imperitiam, quātamcūq; etiam tarditātē: velim experiri quid mihi responderēt roganti, vtrum eis peccasse videretur, de cuius dormiētis manu scripsisset alius aliquid flagitiosum? Omnes quis dubitet ita fuisse negaturos illud esse peccatū, ita reclamaturos, vt etiam succederent fortasse, quod tali eos rogatione dignos putaret? A quibus ego quoquo modo poteram reconciliatis, & in consilium restitutus peterem, vt me aliud tam manifestum, & in omnium cognitione positum, interrogārem non moleste ferrēt: tunc quarerem, si nō dormiētis sed scientis manu, qui membris tamen ceteris vincētis atq; cōstrictus esset, quisquā valentior aliquid similiter fecisset mali, vtrū quia id nosset, quauis id omnino noluisset, vilo peccati nomine teneretur? Et hic mihi omnes mirantes, quod talia sciscitaret, sine cunctatione responderent, nihil etiam istum omnino peccasse. Quid ita: Quia de quo nesciente, vel resistere non valēte quisquā quippiā mali fecerit, iuste damnari nullo modo potest. Atq; id ipsum cur ita esset, si in illis omnibus naturā ipsam percontarer humanā, facile peruenirem ad id quod cuperem, isto modo quarens, Quid si dormiens ille iā sciret quid alius de manu eius facturus esset, & de industria se, plus potus etiam ne experigfceretur, somno dederet, vt aliqūē iurādo falleret, num ei quicquā somnus ad innocētiam suffragaretur? Quid aliud illi quā nocentē hominē pronunciarēt? Quod si & ille volens vincētis est, vt aliquem similiter praeterea defensione deciperet, quid etiā tandem, vt peccato careat, illa vincula profuerunt? Quauis enim obstrictus reuera resistere nō valeret, sicut ille dormiēs, quid tunc fieret, omnino nesciret. Nunquid nam igitur dubitandum est, quin peccasse ambo iudicarentur? Quibus cōsensu colligerem, nusquā scilicet nisi in voluntate esse peccatum, cum mihi auxiliaretur etiā illud, quod iustitia peccantes tenet sola mala voluntate: quauis quod voluerint, implere nequuerint, Quisquā ne me ista tractatē posset dicere in rebus obscuris abditisq; versari, vbi propter intelligentiū paucitatem vel fraudis vel ostentationis suspicio nasci solet? Secedat paulisper illa itelligibiliū sensibilibusq; distinctio. Nulla mihi fiat inuidia, quod tardas animas subtilium disputationum stimulis persequor. Liceat mihi me scire viuere, liceat mihi scire me velle viuere: in qua si cōsentit genus humanum, tam nobis cognita est voluntas nostra, quā vita. Neque enim cum istam scientiam profitemur, metuendum est, ne nos quisquam falli posse cōuincat: hoc ipsum enim falli nemo potest, si aut nō viuat, aut nihil velit. Non me arbitror quicquā obscurum attulisse, & vereor ne cuiquā magis, quod hanc nimium manifesta sunt, videat esse culpandus. sed quorsum hanc tendant

† ad noua- batur.

Peccatum a voluntate. Caput. X.

Retrac. ca. 15. 2. sent. di. 14. ca. illi- qui etiam.

consideremus. Non igitur nisi voluntate peccatur. No- bis autem volūtas nostra notissima est: neq; enim scire me velle, si quid sit voluntas ipsa nescire. Definitor itaq; isto modo, Voluntas est animi motus cogēte nullo ad aliquid vel nō amittendum vel adipiscendū. Cur ergo ita tunc definire non possem? An erat difficile videre inuitū volenti esse cōtrarium, ita vt cōtrariū sinistrum dextero esse dicimus, non vt nigrū albo? Nam eadē res simul & nigra & alba esse nō potest: duorū autē in medio quisq; positus, ad alterū sinister est, ad alterū dexter: simul quidē vtrūq; vnō homo potest, sed simul vtrūq; ad vnū hominē nullo modo potest. Ita inuitus & volens simul esse quidē vnus animus potest, sed vnū atq; idem nolle simul & velle non potest. Cum enim quisq; inuitus aliquid facit, si eū roges vtrū id facere velit, nolle se dicit. itē si roges vtrū id velit nō facere, velle respōdet. Ita inuitum ad faciendū, ad nō faciendū autē volentē reperies: id est enim vnū animū vno tēpore habentem vtrūq; sed aliud atq; aliud ad singula referentem. Cur hanc dico? Quia si rursum queramus quam ob causam id inuitus faciat, cogi se dicit. Nā & omnis inuitus facies cogitur, & omnis qui cogitur, si facit, nō nisi iuitus facit. Restat vt volēs a cogēte sit liber, etiā si se quippiā cogi putet. Et hoc enim modo omnis qui volēs facit, nō cogitur: & omnis qui nō cogitur, aut volens facit, aut nō facit. hanc cum in omnibus hominibus, quos interrogare nō absurde possumus, ad puero vsq; ad senem, ad ludo literario vsq; ad solū sapientis natura ipsa proclamet, cur ego non viderē tunc in definitione voluntatis ponendum esse, cogente nullo, quod nunc quasi experientia maiore cautissimus posui? At si hoc vbiq; manifestū est, & nō doctrina sed natura omnibus promptū: quid restat quod videatur obscurū, nisi forte vllū lateat, aliquid nos velle cum volumus, & ad hoc moueri animū nostrū, idq; aut habere nos aut nō habere: & si haberemus retinere velle, si non haberemus acquirere? Quare aut non amittere, aut adipisci aliquid vult omnis qui vult. Quamobrē si omnia ista luce clariora sunt, sicuti sunt, neq; mea tantū, sed notitia generis humani veritatis ipsius liberalitate donata, cur illo etiā tempore dicere nō possem, voluntas est motus animi cogēte nullo ad aliquid vel non amittendum, vel adipiscendum? Dicit aliquis, Et hoc te aduersum Manichaeos quid adiuuaret? Expecta, sine prius etiam peccatum definiamus, quod sine voluntate esse nō posse omnis mens apud se diuinitus conscriptum legit. Ergo peccatum est voluntas retinendi vel consequendi quod iustitia vetat, & vnde liberum est abstinere. quauis si liberum non sit, nō est voluntas. Sed mali grossius quā scrupulosus definire eam rē. Nec hi libri obscuri mihi scrutandi erant: vnde discerem, neminē vituperatione suppliciove dignum, qui aut id velit quod iustitia velle non prohibet, aut id non faciat quod facere non potest. Nōne ista cantant & in montibus pastores, & in theatris poēte, & indocti in circulis, & docti in bibliothecis, & magistri in scholis, & antistites in sacris locis, & in orbe terrarum genus humanum? Quod si nemo vituperatione vel damnatione dignus est, aut nō contra vetitū iustitiā faciens, aut quod non potest non faciens, omne autem peccatum vel vituperādum est vel damnandū, quis dubitet tunc esse peccatū, cum & velle iniustum est, & liberum nolle: & ideo definitionē illam & veram, & ad intelligēdum esse facillimā, & non modo nunc, sed tunc quoq; ad me potuisse dici, Peccatū est voluntas retinendi vel consequēdi quod iustitia vetat, & vnde

M Quid p peccatum. Caput. XI.

Retrac. cap. 15. 2. sent. di. 35. cap. 1.

Rursus cō- futat Manichaeos.

De malis ac bonis animabus. Cap. XII.

Error Manichaeorum de duabus animabus.

Retrac. cap. 15.

A & vnde liberum est abstinere. Age nunc videamus quid nos hanc adiuuarent. Primum omnium, vt nihil amplius desiderarem: totā causam quippe finiret. Nā quisquis secreta cōscientiae suae legesq; diuinae penitus naturē inditas apud animū intus, vbi expressiores certioresq; sunt, cōsulens, has duas definitiones voluntatis atq; peccati veras esse cōcedit, totā Manichaeorū haresim paucissimis & breuissimis, sed planē inuictissimis ratiunculis sine vlla cunctatione condēnat. Quod sic cōsiderari potest. Duo animarū genera esse dicunt, Vnum bonū, quod ita ex deo sit, vt nō ex aliqua materia, vel ex nihilo ab eo factum, sed de ipsa eius omnino substantia pars quādā processisse dicatur: Alterum autē malum, quod nulla prorsus ex parte ad deū pertinere credūt, credēdumq; cōmendāt. Et ideo illud summū bonū, hoc vero summū malum esse prēdicāt: atq; ista duo genera fuisse aliquādo discreta, nunc esse cōmixta. Genus quidē cōmixtionis huius, & causam nondum audierā, sed tamē iam querere cōperā, vtrum illud malum genus animarū antequā bono misceretur, habuisset aliquā voluntatē. Si enim nō habebat, sine peccato atq; innocēs erat, & ideo nullo modo malum. Si autē ideo malum, quia licet esset sine voluntate, tanquā ignis: tamē si bonū attingisset, violaret atq; corrumpere, quantum est nefas & naturā mali tantum valere ad cōmutandam vllam dei partē, & summum illud bonū corruptibile & violabile credere? Quod si volūtas inerat, profecto inerat cogēte nullo motu animi ad aliquid vel nō amittendū, vel adipiscendū. Hoc autē aliquid, aut bonum erat, aut bonum putabatur. Non enim aliter appeti posset. Sed in summo malo ante cōmixtionem quam prēdicāt, nullum vnquā bonum fuit. Vnde igitur ibi vel sciētia vel opinio boni esse potuit? An nihil volebāt quod apud se esset, atq; illud bonū verū, quod extra erat, appetebant? Ista vero praecleara & magna laude praedicāda volūtas est, qua summū appetitur & verum bonū. Vnde igitur in summo malo motus animi tanta laude dignissimus? An studio nocendi appetebant? Primō eodē reuoluitur ratio. Qui enim nocere vult, bono aliquo vult priuare alium propter aliquod bonum suum. Erat igitur in eis vel sciētia boni, vel opinio, quae in summo malo nullo modo esse debebat. Deinde bonum illud extra se positum, cui nocere studebant, vtrū omnino vnde esset cognouerant? Si intellexerant, quid tali mēte praeclearius? An quicquā est aliud, quo magnis laboribus omnis bonorum porrigatur intentio, nisi vt summū illud & syncerum bonum intelligatur? Quod ergo nunc vix paucis bonis iustisq; conceditur, id tunc illud merum malum nullo bono adiuuante iā poterat? Si autem illae animae corpora gerebant, & id oculis viderāt, quae linguae, quae pectora, quae ingenia laudandis istis oculis praedicandisq; sufficiūt, quibus vix possunt mentes iustorum adhaerere? quanta bona inuenimus in summo malo? Si enim videre deum malum est, nō est bonum deus: bonum est autem deus: bonum est igitur deum videre, & nescio quid huic tanto bono cōparari queat. Porro qd videre bonū est, vnde fieri potest vt posse videre sit malum? Quapropter quicquid vel in illis oculis, vel in istis mentibus fecit, vt ab his possit videri diuina substantia, magnum & ineffabili laude dignissimum bonum fecit. Si autem nō factum, sed ipsum per se tale ac sempiternum erat, difficile hoc malo quicquam melius inuenitur. Postremo vt nihil horum laudandorum habeat illae animae, quae illorū rationibus habere coguntur, quererem, vtrum aliquas an nullas animas deus damnet. Si

Tomus sextus.

nullas, nullum meritum iudicium est, nulla prouidētia: & casu potius quā ratione mūdus administratur, vel potius nō administratur: non enim administratio casibus danda est. Hoc autem si omnibus qualibet religione deuinctis credere nefas est, restat vt aut sit aliquarum animarum damnatio, aut nulla peccata sint. Sed si nulla peccata sunt, etiam nullum bonum. Quod isti si dixerint, haresim suā vno ictu interficiunt. Conuenit igitur mihi cum illis, animas aliquas diuina lege iudicioque damnari. At hae si bonae sunt, quae illa iustitia est? Si malae, natura, an voluntate? Sed natura esse malae animae nullo modo queunt. Vnde hoc docemus: De superioribus definitionibus volūtatē atque peccati: quia dicere animas & esse malas, & nihil peccare, plenum est dementiae: dicere autem peccare sine volūtate, magnum deliramentum est: & peccati reum teneri quenquam, quia non fecit quod facere nō potuit, summā iniquitatis est, & insaniae. Quamobrem illae animae quicquid faciunt, si natura nō voluntate faciunt: id est, si libero ad faciendum & ad nō faciendum motu animi carent: si denique his abstinendi ab opere suo potestas nulla conceditur, peccato earum teneri non possunt. At omnes fatemur & malas animas iuste, & eas quae non peccauerunt, iniuste damnari. Fatentur igitur eas malas esse, quae peccant: illae autem, sicut ratio docuit, nō peccant. Animarum ergo malarum genus nescio quod extra illud, quod à Manichaeis inducitur, nullum est. Nunc bonum illud genus videamus, quod rursus ita laudāt, vt ipsam dei substantiam dicant esse. Quanto autem melius est, vt suum ordinem meritumque quisque cognoscat, nec ita sacrilega superbia ventiletur, vt cum se totiens commutari sentiat, summi illius boni, quod incommutabile pia ratio profitetur & docet, credat esse substantiam. Ecce enim, cum manifestum sit non peccare animas in eo quod nō sunt tales, quales esse non possunt, vnde constat iam nescio quas illas inductitias nullo modo peccare, & propterea illas non esse omnino: relinquitur, vt quoniam concedunt esse peccata, non inueniant quibus ea tribuant, nisi bono generi animarum, & substantiae dei. Maximē autem vrgentur auctoritate Christiana: nunquam enim negauerunt dari veniā peccatorum, cum fuerit ad deū quisque conuersus: nunquam dixerunt, vt alia multa, quod scripturis diuinis hoc quispiam corruptor inseruerit. Quibus ergo peccata donantur? Si alieni generis illis malis possunt & bonae fieri, possunt dei regnum possidere cum Christo. Quod isti quia negant, nec habent alterum genus, nisi earum quas de substantia dei esse perhibent, restat vt non solum etiam ipsas, sed ipsas solas peccare fateantur. Ego autem nihil pugno ne solae peccent: peccant tamē, etenim mali commixtionem coguntur. Si ita coguntur vt resistendi potestas nulla sit, non peccant: si est in potestate sua resistere, & propria voluntate consentiunt, cur tanta bona in summo malo? Cur hoc malum in summo bono per doctrinam illorum cogimur inuenire, nisi quia neque illud malum est, quod suspicione inducunt, neque hoc summum bonum quod superstitione peruertunt? At si de duobus istis generibus animarū delirare illos & errare docuissem, aut certe ipse didicissem quod remanere non poterat, cur mihi iam de vlla re audiendi aut consulendi viderentur? An vt discerem hinc ostendi animarum duo esse genera, quod in deliberando nō in malam partem, nunc in bonam mutat assensio? Cur non magis hoc signum est vnus animae, quae libera illa vo-

Retrac. 15. 2. di. 28. c. Similitur.

Retrac. cap. 15. 2. sent. di. 27. c. Si igitur gratia.

F

Fera de animabus opinio. Cap. XIII.

G lūate huc & illuc ferri, hinc atque hinc referri potest? Nam mihi cum accidit, vnum me esse sentio vtrunque considerantē, alterutrum eligentem, sed plerunq; illud libet, hoc decet, quorū nos in medio positi fluctuamus. Nec mirū. Ita enim nunc cōstituti sumus, vt & per carnem voluptate affici, & per spiritū honestate possimus, quare non duas animas hinc fateri cogor. Possumus enim melius & multo expediti? intelligere duo genera rerum bonarū, quorū tamē neutrum ab authore deo sit alienū, vñā animam ex diuersis efficere partibus, inferiore ac superiore, vel quod recte ita dici potest, exteriore atq; interiore. Ita sunt duo genera quæ sensibiliū & intelligibiliū nomine paulo ante tractauimus, quæ carnalia & spiritalia libentius & familiarius nos vocamus. Sed factū est nobis difficile à carnalibus abstinere, cū panis verissimus noster spiritalis sit. Cum labore nanq; nunc edimus panem. Neq; enim nullo in supplicio sumus peccato trāsgressionis mortales ex immortalibus facti. Id eo contingit, vt cū ad meliora conātibus nobis consuetudo facta cū carne, & peccata nostra quodā modo militare contra nos, & difficultatē nobis facere cōperint, nonnulli stulti aliud genus animarum quod nō sit ex deo, superstitiōe obtulissimā suspicentur. Quanquā etiam si eis concedatur inferiore alio genere animarū nos illici ad turpia, nō inde conficiunt, aut illas naturas malas esse, aut istas summū bonum. Fieri enim potest vt proprio illa voluntate appetendo quod non licebat, hoc est peccando, ex bonis facta sint male, rursusq; fieri bone possint, sed sic vt quā diu manent in peccato, ad sese alias occulta quadā suāsiōe traducāt. Deinde vt omnino mala non sint, sed in suo genere quauis inferiore opus propriū sine vllō peccato exerceāt: ista autē superiores quibus actiōe longe prestātorē rerum moderatrix iustitia summa tribuerit, si illas inferiores sequi & imitari voluerint, peccādo fiunt mala, nō quia malas, sed quia mala imitātur. Ab istis enim agitur propriū, ab istis appetitur alienū: vnde illa in suo gradu manent, ista ad inferiora merguntur. Velut cum homines formā sectātur*, pulchre nanq; incedit quadrupedans equus, at si hoc homo pedibus manibusq; imitetur, quis cum vel palearū cibo dignū putet? Recte igitur plerunq; improbamus imitantē, cum eum quē imitatur probemus. Improbamus autem, non quia nō sit assecutus, sed quia omnino assequi voluit. In equo enim probamus illud, cui quantum præponimus hominem, tātum offendimur quod inferiora sectatur. Quid inter ipsos homines? In emittendā voce nōne quod præco bene facit, etiā si clarius ac melius id faciat fenator, insanuse est: Cœlestia suspice, lucens luna laudatur, suoq; cursu atq; vicibus bene considerantibus satis placet: tamen si eam sol velit imitari, fingamus enim eū posse habere huiusmodi voluntates, cui nō summe ac iure displiceat: Ex quibus illud est, quod intelligi volo, Etiā si sunt animæ, quod interim incertū est, corporeis officiis non peccato sed natura dedita, nosq; quanquā sint inferiores, aliqua tamen inferiore vicinitate cōtingant, non illas ideo malas habere oportere, quia & nos quum eas sequimur & corporea diligimus, mali sumus. Propterea enim corporea diligēdo peccamus, quia spiritalia diligere & iustitia iubemur & natura possumus, & tunc in nostro genere optimi & beatissimi sumus. Quamobrē quid habeat argumēti astuans in vtranque partem deliberatio, modo in peccatum prona, modo in recte factū subiecta: vt duo animarū genera, quorū alterius natura ex deo sit, alterius nō sit, cogamur acci-

* al. ferina
sectantur.

r. Retrac.
cap. 15.

r. Retrac.
cap. 15.

pere, cū alias tot causas alternantes cogitationes conuicere liceat: Sed hæc obscura esse, & incassum ab animis lippientibus quæri, quisquis bonus rerum existimator est, videt. Quare illa potius, quæ de voluntate atque peccato dicta sunt, illa inquam, quæ summa iustitia est, neminem ratione vtemem ignorare permittit: illa, quæ si auferatur nobis, nihil aliud est vnde disciplina virtutis inchoetur, nihil vnde à vitiorum mole surgatur, etiam atque etiā cōsiderata, satis clare ac dilucide Manichæorū hæresim falsam esse conuincunt. Horū simile est, quod de pœnitēdo nunc dicam: nā vt inter omnes facta cōstat, & quod ipsi Manichæi nō solum fatentur, sed & præcipiunt, vile est pœnitenti peccati. Quid ego nunc in hā rem diuinarū scripturarū testimonia, quæ vsquequaq; diffusa sunt, colligā? Vox est etiā ista natura, Neminē stultū rei huius notitia deseruit. Hoc nobis nisi etiā penitus insitū esset, perirem. Potest aliquis dicere, nō se peccare: non autē sibi esse si peccauerit pœnitēdum, nulla barbaries hoc dicere audebit. Quæ cū ita sint, quæro ex duobus illis generibus animarū, cuius sit pœnitere peccati? Scio quidem neq; illius esse posse, qui male facere: neq; illius qui bene facere nō potest: quare vt eorū verbis vtar, si animā tenebrarū peccati pœnitet, non est de substantia summi mali: si animā lucis, non est de substantia summi boni. Pœnitendi enim affectio illa, quæ prodit male fecisse pœnitentem, & bene facere potuisse testatur. Quo modo igitur nihil ex me mali est si ego perperam feci? Aut quo modo me recte pœnitet, si ego nō feci? Audi partē alterā, Quo modo ex me nihil boni est, cui bona volūtas inest? Aut quo modo me recte pœnitet, si nō inest? Quamobrē aut negent istū esse pœnitēdi magnā vtilitatē, vt nō solū à Christiano nomine, sed ab omni etiā velle imaginaria ratione pellantur: aut animarū illa duo genera, vñā ex quo nihil mali, alterum ex quo nihil boni sit, discere atq; docere iā desinant: quod si faciant, Manichæi esse vtq; iam desinēt: nam tota illa secta ista bicipiti, vel potius præcepti animarū varietate fulcitur. Ac mihi quidē satis est sic scire quod Manichæi errant: vt scio pœnitenti esse peccati: & tamen si nunc amicorū meorum aliquē, qui vsq; adhuc illos audiendos putat, cōpellem iure amicitia, & ei dicā, scis ne vile esse cum quisq; peccauerit pœnitere sine dubitatione se scire iurabit. Si ergo te fecero ita scire falsam esse Manichæorum hæresim, desiderabisne amplius? Quid amplius esse posset in hac re desiderandū, respondeat. Bene quidē hucusq;. Sed cum ostēdere cōperō certas necessariasq; rationes, quæ illā propositionē adamātinis, vt dicitur, catenis innexæ cōsequuntur, remq; totam ad cōclusionē, quæ illa vertitur secta, perduxero, negabit se forsitan scire vtilitatē illā pœnitēdi: quam nemo doctus, nemo indoctus ignorat, & potuisse * scire cōtendet: cum dubitamus, & delibera-

De pœnit.
tit. a. Cap.
xliii.

* al. de
tit. s. r.

Orat. p. 11.
mics, qui
habuit em
vis facit.
Capit. 11.
r. Retrac.
cap. 15.

A expertus in me misericordiam tuam, ne homines cum quibus mihi à pueritia in hominum vultu fuit summa cōsentio, in tuo cultu à me dissentire permittas. Video maxime expectari hoc loco, quo modo etiā catholicas scripturas à Manichæis accusatas vel tūc defenderem, si vt dico, cautus essem: vel nūc defendi posse demonstrarem. Sed in aliis voluminibus deus adiuuabit propositum meum: nam huius iam, quantum arbitror, immoderata * parci sibi postulat longitudo.

* al. de
derata.

FINIS.

DIVI AVRELI

AVGVSTINI HIPPONENSIS

Episcopi, contra Fortunatum quen-
dam Manichæorum presby-
terum, Liber.

QVINTO calendas Septembris Arcadio Augusto bis, & Rufino viris clarissimis consulibus, actis habita est disputatio aduersus Fortunatum Manichæorum presbyterum in vrbe Hipponensium regionum in balneis Sosisj sub præsentia populi. AVGVSTINVS dixit, Ego iam errorem puto, quam antea veritatem putabam. vtrum recte existimem, à te præsentem audire cupio. In primis summum errorem puto, omnipotentem deum, in quo vna nobis spes est, ex aliqua parte violabilem aut corruptibilem, aut coinquinabilem credere. Hoc vestram hæresim affirmare scio, non quidem iis verbis, quibus nūc vsus sum. Nam & vos interrogati consistemini deū esse incorruptibilem & omnino inuolabilem & incoinquinabilem. Sed cum cōperitis cetera exponere, cogimini eum corruptibilem, penetrabilem, & coinquinabilem profiteri. Dicitis enim aliā nescio quam gentem tenebrarum aduersus dei regnum rebellasse. Deum autem omnipotentem, cum videret quanta labes & vastitas immineret regnis suis, nisi aliquid aduersæ gēti opponeret, & ei resisteret, misisse hanc virtutem, de cuius commixtione cum malo & tenebrarum gēte mundus sit fabricatus. Hinc esse qd hinc animæ bonæ laborant, feruiunt, errant, corrumpuntur: vt necessarium haberent liberatorem, qui eas ab errore purgaret, & à commixtione solueret, & à seruitute liberaret. Hoc ego nefas puto credere, deum omnipotentem aliquam aduersam gentem tenuisse, aut necessitatem esse passum, vt nos in ærumnas præcipitaret. FORTVNATVS dixit, Quia te medium fuisse nostrum scio, id est, inter Manichæos administrasse, ista sunt principalia fidei nostræ. De conuersatione hic agitur, de quibus falsis criminibus pulsamur. Ex te ergo præsentem audiant boni viri, vtrum sint vera super quibus criminamur & appetimur, an sint falsa. Etenim ex tua doctrina, & ex tua expositione & ostensione poterunt verius scire nostram conuersationem, si à te fuerit prodita. Interfuiſti orationi: AVGVSTINVS Interfui, Sed alia quæstio est de fide, alia de moribus. Ego de fide proposui: sed si illi qui assunt, vt dicis, malunt audire de moribus, nec ipsam quæstionem defugio. FOR. Purgare me prius volo penes conscientiam vestrā, penes quam pollui mur, ex idonei viri testimonio, qui mihi & nūc idoneus est, & in futura iusti iudicis Christi examinatione, si ea quæ iactantur vidit in nobis, vel consecutus est. AVGVSTINVS Ad aliud vocas,

Tomus sextus.

cum ego de fide proposuerim, De moribus autē vestris D plene scire possunt, qui electi vestri sunt. Nostis autē me nō electū vestrū, sed auditorē fuisse. Itaq; quāuis & orationi vestræ interfuerim, vt interrogāti, vtrū separātim vobiscū habeatis aliquā orationē, deus solus potest nos scire, & vos. Ego tamen in oratione in qua interfui, nihil turpe geri vidi, sed solū contra fidē animaduerti, quam postea didici & probaui, qd cōtra solē facitis orationē. Præter hoc in illa oratione vestra nihil noui comperi. Quisquis autē vobis opponit quæstionē aliquā de moribus, electis vestris opponat. Quid autē inter vos agatis qui electi estis, ego scire nō possum. Nam & eucharistiā audiui à vobis saepe qd accipiatis: tēpus autē accipiendū cū me lateret, quid accipiatis, vnde nosse potui: Itaq; serua si placet quæstionem de moribus, vt inter electos vestros discutatis, si discuti potest. Mihi fides, data est à vobis quā hodie improbo. De ipsa proposui, ad propositū meum mihi respōdeatur. FOR. Et nostra confessio ipsa est, qd incorruptibilis sit deus, quod lucidus, qd inadiabilis, intenibilis, imparsibilis, quod æternā lucē & propriā habiter: qd nihil ex sese corruptibile proferat, nec tenebras, nec demones, nec Satanā, nec aliquid aduersum in regno eius reperiri possit. Sui autē similem saluatorē direxisse, verbum natū à cōstitutione mundi cū mundū fabricaret, post mūdū fabricā iter homines venisse: dignas sibi animas elegisse sanctæ suæ voluntati, mādatis suis cœlestibus sanctificatas, fide ac ratiōe imbutas cœlestiū rerū, ipso ductore hinc iterum easdē animas ad regnū dei reuersuras esse, secundū sanctā ipsius pollicitationē qui dixit, Ego sum via, veritas, & ianua. Et, Nemo potest ad patrē peruenire nisi per me. His rebus nos credimus, quia aliæ sunt animæ: id est, alio mediante nō poterunt ad regnū dei reuerti, nisi per ipsum repererint veritatē, viam, & ianuā. Ipse enim dixit, Qui me vidit, vidit & patrē meum. Et, Qui in me crediderit, mortē nō gustabit in æternū, sed transitū faciet de morte ad vitā, & in iudicium non veniet. His rebus credimus, & hæc ratio fidei nostræ, & pro viribus animi nostri mādatis eius obtemperare, vñā fidem sectātes huius trinitatis patris & filij & spiritus sancti. AVGVSTINVS Has animas quas de morte ad vitā per Christum venire fatemini, quæ causa præcipitavit in mortē? FOR. Hinc iam dignare prosequi & contraire. Si nihil præter deū AVGVSTINVS Immo tu dignare respondere id quod interrogaris, has animas quæ causa morti dederit. FOR. Immo tu dignare dicere, vtrū aliquid sit præter deum, an omnia in deo sint. AVGVSTINVS Illud ego respondere possum quod me dominus nosse voluit, deum necessitatē nullam pati posse, neq; ex aliqua parte violari atq; corrumpi. Quod cū tu quoque fatearis, quæro qua necessitate huc miserit animas, quas dicis per Christum redire? FOR. Quod tu dixisti, quia hucusque tibi deus reuelauit, quod incorruptibilis sit, & mihi ratio quærenda est, quemadmodum animæ & ob quā causam istum in mundum venerint, vt merito nūc eas per vngentium filium suum, ac sui similem de hoc mundo liberaret, si nihil præter ipsum. AVGVSTINVS Non debemus frustrare tantos qui præsentem sunt, & de quæstione proposita ire ad aliud. Sic constemur ambo, sic nobis concedimus esse incorruptibilem & inuolabilem deum, & nihil pati potuisse: ex quo est consequens vt falsa sit hæresis vestra, quæ dicit deum, cum videret imminere vastitatem ac labem regnis suis, misisse virtutem quæ cum tenebrarum gente pugnaret, & ex ea cōmixtione hinc nostras animas liberaret. Breuise est ergo ratio mea, & quantum

De vilitate
credidi, ca.
1. & 2.

IOAN. 1. 9.

IOH. 5. 2.

G existimo, lucis plenissima. Si deus nihil pati potuit à gēte tenebrarū, quia inuolabilis est, sine causa huc nos misit, ut nos hic ærumnas patiamur. Si autem aliquid pati potuit, nō est inuolabilis, & decipitis eos quibus dicitis esse inuolabilem deum. Hoc enim vestra hæresis negat cū cætera exponitis. **F O R.** Hoc sentimus quod nos instruit beatus Apostolus Paulus, qui dicit, Hæc sentite in vobis quod & in Christo Iesu. Qui cum in forma dei esset constitutus, nō rapinam arbitratus est esse se æqualem deo, sed semetipsum exinanitū formam serui accipiens: in similitudinem hominum factus est, & habitu inuentus ut homo: humiliavit semetipsum, & factus est subditus vsque ad mortem. Hoc ergo sentimus de nobis quod & de Christo, qui cū in forma dei esset constitutus, factus est subditus vsque ad mortem, ut similitudinem animarum nostrarum ostenderet. Et quemadmodum in se mortis similitudinem ostēdit, & se à patre esse de medio mortuorū resuscitatū: eo modo sentimus & de animabus nostris futurum, quod per ipsum poterimus de hac morte liberari: quæ aut aliena est à deo, aut si propria est dei, & misericordia eius celsat, & liberatoris nomen, & opera liberantis. **A V G V.** Ego quæro quemadmodum in mortem venerimus, & tū dicitis quemadmodū de morte liberemur. **F O R.** Ita Apostolus dixit quo modo sentire debeamus de animabus nostris, quod Christi nobis ostēdit. Si fuit Christus in passione & morte, & nos si voluntate patris descendit in passionem & mortem, & nos. **A V G.** Notum est omnibus catholicam fidem ita se habere, quod dominus noster, id est, virtus & sapientia dei, & verbū per quod facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil, ad liberationem nostram hominē suscepit. In ipso hominē quem suscepit, demonstrat illa quæ dicitis. Nos autē nunc de ipsius dei & ineffabilis maiestatis substantia querimus, vtrū ei aliquid nocere possit, an non possit. Si enim potest ei aliquid nocere, nō est inuolabilis. Si nō potest ei aliquid nocere, quid ei factura erat gens tenebrarum, contra quam dicitis bellum gestum esse à deo ante cōstitutionē mundī, in quo bello nos, id est, animas quas modo indigere liberatore manifestū est, cōmixtas esse omni malo, & morti implicitas asseritis. **I** Redeo enim ad istud breuissimū, Si poterat ei nocere, non est inuolabilis: Si non poterat, crudeliter huc nos misit, ut ista patiamur. **F O R.** Anima deus est, an non? **A V G.** Si iustum est ut non interrogatis meis respondeatur, & ego interroger, respōdebo. **F O R.** Si in proprio agit anima: Hoc à te quæro. **A V G.** Ego quidem quod interrogasti dicā, tantum illud memineris, te noluisse respondere interrogatis meis, me autē tuis respondere. Si queris vtrum à deo descenderit anima, magna quidē quæstio est. Sed siue à deo descēdit, siue nō, illud de anima respōdeō, nō esse deū: aliud esse deum, aliud animam. Deum esse inuolabilem, incorruptibilem, & impenetrabilem, & incoquinabilem, & qui ex nulla parte corrūpi possit, & cui nulla ex parte noceri potest. Animam vero videmus & peccatricē esse, & in ærumna versari, & veritatem querere, & liberatore indigere. Hæc mutatio animæ ostendit mihi, quod anima nō sit deus. nam si anima substantia dei est, substantia dei errat, substantia dei corrumpitur, substantia dei violatur, substantia dei decipitur: quod nefas est dicere. **F O R.** Ergo negasti animā ex deo esse, quandiu peccatis & vitis & mundanis rebus deseruit, & errore ducitur: quod fieri non potest, ut aut deus hoc patiat, aut substantia eius. Est enim deus incorruptibilis, & substantia eius im-

maculata est & sancta. Hic vero queritur à nobis, vtrū K anima ex deo sit, necne? Quod nōs fatemur, & ostēdimus ex Saluatoris aduentu, ex ipsius sancta prædicatione, ex ipsius lectione, dum animabus miseretur, & secundum eius arbitrium anima venisse dicitur, ut eadem de morte liberaret, & perdueret eam ad æternam gloriā, & restitueret patri. Quid vero de anima cuiuspe dicitis aut speras, vtrum sit à deo, nec ne: substantiam dei, ex qua negas esse animam, nullis passionibus posse subiacere? **A V G.** Animam sic negavi, esse substantiā dei, ut negem illam esse deū, sed tamen ex deo authore esse, quia facta est à deo. Aliud est, qui fecit, aliud quod fecit. Qui fecit, corruptibilis esse omnino nō potest: quod autem fecit, omnino nō potest, quale esse illi qui fecit. **F O R.** Nec ego dixi animam esse similem deo. Sed quia dixi, si facturam esse animam, & nihil præter deum, quæro vnde nā deus animam substantiam adinuenit? **A V G.** Tantū memento me respondere ad ea quæ interrogas: te autē ad ea quæ interrogo nōn responde. Animam dico esse factā à deo, vtrū cætera omnia quæ à deo facta sunt: & inter illa quæ deus omnipotens fecit, principalem locum datum esse animæ. Si autē queris, vnde deus animam fecit, memento me cōfiteri tecum, esse deum omnipotentem. Omnipotens autē non est, qui querit adiuari aliqua materia vnde faciat quod velit. Ex quo est consequens, ut secundum fidem nostrā omnia quæ deus fecit, per verbum & sapientiam suam de nihilo fecerit. Sic enim legim⁹, Ipse iussit, & facta sunt: ipse mandauit, & constituta sunt. **F O R.** Et iussione cōstant: vniuersa? **A V G.** Ita credo, sed vniuersa quæ facta sunt. **F O R.** Facta consonant, sed quia inconuenientia sibi sunt, ac per hoc ergo cōstat nō esse vnam substantiam, licet ex vnius iussione eadem ad compositionem mundi huius & faciem venerint. Cæterum rebus ipsis patet, quia nihil simile tenebræ & lux, nihil simile veritas & mendacium, nihil simile mors & vita, nihil simile anima & corpus, & cætera iis similia, quæ & nominibus & speciebus distant ab inuicem. Et merito dixisse dominum nostrum; Arbor quam non plantauit pater meus cælestis, eradicabitur, & in ignem mittetur, quia non affert fructus bonos: & esse arborem radicandam. **M** Hinc vere cōstat ex ratione rerum, quod duæ sunt substantiæ in hoc mūdo, quæ speciebus & nominibus constant, quarum est vna corporis, alia vero æternā, quam patris omnipotentis esse credimus. **A V G.** Contraria ista quæ te mouent ut aduersa sentiamus, propter peccatum nostrum, id est, propter peccatum hominū contigerunt. Nam omnia deus & bona fecit & bene ordinavit, peccatū autem nō fecit: & hoc est solū quod dicitur malū, voluntarium nostrū peccatum: est & aliud genus mali, quod est pœna peccati. Cum ergo duo sint genera malorum, peccatū, & pœna peccati: peccatū ad deum non pertinet, pœna peccati ad vindicē pertinet. Etenim ut bonus est deus qui omnia cōstituit: sic iustus est ut vindicet in peccatum. Cum ergo omnia optime sint ordinata quæ videntur nobis nūc aduersa esse, merito cōtingit hominis lapsi, qui legē dei seruare noluit. Animæ enim rationali quæ est in homine, dedit deus liberū arbitrium. Sic enim posset habere meritū, si voluntate, nō necessitate boni essemus. Cū ergo oporteat nō necessitate, sed voluntate bonū esse, oportebat ut deus animæ daret liberū arbitrium. Huic autē animæ obtemperatū legibus suis, omnia subiecit sine aduersitate, ut ei cætera quæ deus condidit seruirent, si & ipsa deo seruire voluisset. Si autem ipsa noluisset seruire deo, ea

A quæ illi seruebant, in pœnā eius cōuerterentur. Quare si recte omnia à deo ordinata sunt, & bona sunt, & de⁹ non patitur malū. **F O R.** Non patitur, sed deus malū præuenit. **A V G.** A quo nihil passurus erat? **F O R.** Hoc meū est, quia præuenire voluit, & non temere, sed virtute & præscientia. Cæterū nega malum præter deū esse, cum per præcepta ostendi queunt alia quæ præter voluntatem ipsius sunt? Præceptū non intercedit, nisi vbi est & contrarietas: libera facultas viuēdi nō datur, nisi vbi est lapsus, secundum Apostoli rationē, qui dicit, Et vos cum essetis mortui delictis & peccatis vestris, in quibus aliquādo ambulastis, secundū magisterium huius mūdi, secundū principem potestatis aëris huius spiritus, qui nunc operatur in filiis diffidentia, in quibus & nos & omnes aliquādo conuersati sumus in desideriis carnis nostræ, facientes voluntates cōsiliiorum carnis, & eramus naturaliter filij iræ sicut & cæteri. Deus autē qui diues est in omni misericordia, misert⁹ est nobis. Et cū mortui essemus in peccatis, cōiunificauit nos in Christo, cuius gratia estis salui facti, simul & resuscitauit, & cū eo collocauit in cœlestibus cū Christo Iesu, ut ostenderet in seculis superuenientibus abundantes diuitias gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo Iesu. Gratia enim estis saluari per fidē, & hoc non ex vobis, dei enim donū est, non ex operibus, ut ne quis gloriatur. Ipsi enim sumus factura creati in Christo Iesu in operibus bonis, quæ preparauit deus ut in illis ambulemus. Propter quod memores estote, quod aliquādo vos eratis gētes in carne, qui dicebamini præputi, ab ea quæ dicitur circūcisio in carne manufacta, quia eratis illo tēpore sine Christo, alienati à cōuersatione Israël, & hospites testamentorū, promissionis spem nō habētes, & sine deo in hoc mundo. Nunc autē in Christo Iesu vos qui aliquādo eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. Ipse enim est pax nostra qui fecit vtraque vnum, & mediū parietem maceræ soluens inimicitias in carne sua, legē mandatorū decretis euacuans, ut duos condat in semetipsum in vno nouum hominē; faciens pacē, ut recōciliet ambos in vno corpore deo, per crucē, interficiens inimicitias in semetipso. Et veniens euangelizauit pacē vobis qui longe, & pacem iis qui prope. **C** Quoniam per ipsum habemus vtrique in vno spiritu accessum ad patrē. **A V G.** Ista Apostoli lectio quam recitare voluisti, si non fallor, pro mea plurimū & contra tuam fidem facit. Primo quia ipsum liberum arbitrium quo ego dixi fieri ut anima peccet, satis hic expressum est cum peccata nominauit, & cum recōciliationē nostram dixit fieri cum deo per Iesum Christum. Peccando enim auersi eramus à deo: tenēdo autem præcepta Christi reconciliamur deo: ut qui peccatis mortui eramus, seruantes præcepta eius viuificemur, & pacē habeamus cū illo in vno spiritu, à quo alienati eramus, nō seruantes mādāta eius: sicuti de homine qui primus est cōstitutus in fide nostra prædicatur. Ergo nūc quæro abs te secundū eam lectionē quæ lecta est, quo modo habeamus peccata, si natura contraria nos cogit facere quod facimus: Qui enim cogitur necessitate aliquid facere, nō peccat. Qui autem peccat, libero arbitrio peccat. [Nihil mali fecit, qui nihil sua voluntate fecit.] Quare sit nobis penitentia imperata, si nos nihil mali fecimus, sed gens tenebrarū: Quæro item, Indulgentia peccatorū cui detur, nobis, an genti tenebrarum: Sed si gēti tenebrarū datur indulgentia peccatorū, regnabit & ipsa cum deo, accipiens indulgentiam peccatorum. Si autē nobis datur indulgentia peccatorū, manifestum

Tomus sextus.

est quia voluntate peccauim⁹. Satis enim stultū est ignoscere ei qui nihil mali fecit. Nihil autem mali fecit, qui nihil sua voluntate fecit. Hodie ergo anima pollicente sibi deo indulgentiam peccatorū & reconciliationem, si peccare destiterit, & de peccatis penitentiam gesserit, respōdeat secundum fidē vestram & dicat, Quid enim peccauim⁹? quid commertim⁹? quid me expulisti de regnis tuis, ut cōtra nescio quam gentem pugnarem? Depressa sum, permixta sum, corrupta sum, defecta sum, non est mihi seruatiū liberum arbitrium: tu nostri necessitatem qua pressa sum. Cur mihi imputas vulnera quæ suscepim⁹? Quare me cogis ad penitentiam, cum tu sis causa vulnerum meorū, cum tu scias quæ passa sum gentē tenebrarum in me fecisse te authore, qui violari nō poterat, & tamen volens cauere regnis tuis, quibus nihil noceri possit, me in miserias precipitasti? Si recte ergo pars tua ego sum quæ de visceribus tuis processit, si de regno tuo & de ore tuo, in hac gente tenebrarum aliquid pati nō debui, ut me incorrupta illa subiceretur, si pars erā domini: nunc autem cum illa temperari non possit nisi mea corruptione, quo modo aut pars tua dicor, aut tu inuolabilis manes, aut non es crudelis, qui me pati voluisti pro his regnis quibus nihil noceri poterat ab illa gēte tenebrarum? Ad hoc responde, si placet, & dignare mihi etiā illud exponere, quo modo dictū est à Paulo Apostolo, Eram⁹ naturaliter filij iræ. Quo modo dicit naturaliter animā filiam esse dei & portionem dei? **F O R.** Si secundum animā dixisset Apostolus, quod simus naturaliter filij iræ, alienata esset anima ore Apostoli à deo. Et hoc modo tu ratione ostendis, quod anima nō sit dei, quia naturaliter, inquit Apostolus, sumus iræ filij. Si vero secundum quod lege tenebatur idem Apostolus ex semine Abraha, vtrū ipse cōtestatur, descēdens, constat eum corporaliter dixisse nos fuisse filios iræ sicut & cæteros. Animæ vero substantiam ostendit quod sit ex deo, & animam aliter non posse reconciliari deo, nisi per magistrū, qui est Christus Iesus. Interfecta enim inimicitia, videbatur anima indigna extitisse deo. Sed quia missa est, hoc confitemur, à deo tamen omnipotentē & originem trahens, & missa ad ipsius voluntatem cōsignandam. Quemadmodum & saluatorem Christum credimus de cœlo venisse, voluntatem patris cōplere. Quæ voluntas patris hæc erat, animas nostras de eadem inimicitia liberare, interfecta eadē inimicitia. Quæ si aduersa deo non fuisset, nec inimicitia vocaretur vbi erat vnitas, nec interfectio diceretur aut fieret vbi vita erat. **A V G.** Memēto quod Apostolus dixerit, cōuersatione nos alienatos à deo esse. **F O R.** Trado ego duas substantias fuisse: In lucis substantia haberi deū, ut superius diximus, incorruptibile: fuisse vero contrariam naturā tenebrarum, eam quam virtute dei vinci hodie quoque cōfiteor, & ad meum regressum Saluatorem esse Christum emissum, ut ante idem Apostolus ait. **A V G.** Rationibus ut discuteremus duarum naturarum fidem, impositum est ab iis qui nos audiunt. Sed quoniam ad scripturas iterum confugisti, ad eas ego descendo, ac nihil prætermittendum esse postulo, ne quibusdam capitibus vtentes, nebulas afferamus eis quibus notæ scripturæ non sunt. A capite igitur quod habet Apostolus in epistola sua ad Romanos, cōsideremus. In prima enim pagina est quod vehementer cōtra vos est. Dicit enim, Paulus seruus Christi Iesu, vocatus Apostolus, separatus in Euangelium dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis, de filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum

e iij

Garnem, qui prædestinatus est filius dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi domini nostri. Videmus Apostolum de domino nostro nos docere, vt & virtute dei ante carnem prædestinatus fuerit, & secundum carnem factus sit ei ex semine Dauid. Hoc vos cum semper negaueritis & negetis, quo modo scripturas flagitatis, vt secundum eas potius differamus? FOR. Secundum carnem asseritis ex semine Dauid, cum prædicetur ex virgine esse natus, & filius dei magnificetur. Fieri enim non potest, nisi vt quod de spiritu est, spiritus habeatur: & quod de carne est, caro intelligatur. Contra quod est ipsa auctoritas Euangelij qua dicitur, quod caro & sanguis regni dei non possidebunt, neque corruptio incorruptelam possidebit. Hic strepitus factus est à confidentibus, qui rationibus potius agi volebant, quia videbant eum non omnia quæ in Apostoli codice scripta sunt velle accipere. Deinde passim sermocinatio ab omnibus haberi cepit, quousque diceret sermonem dei ligatum esse in genete tenebrarum. Quod cum exhorruissent qui aderant, discessum est. Postera die adhibito iterum notario, res acta sic est. FOR. Quod nihil mali ex se proferat deus omnipotens, & quod quæ sua sunt incorrupta maneat, vno ex fonte inuolabili orta & genita. Cetera vero quæ in hoc mundo versantur contraria, non ex deo manare, nec principi deo paruisse in hoc seculo, id est, quod non ex ipso originem trahant. Hæc ergo in fide suscepimus, quod aliena sint mala à deo. A V G. Et nostra fides hæc est, quod malorum genitor non sit deus, neque vllam naturam fecerit malam. Sed cum uterque nostrum consentiat incorruptibilem deum & incoquinabilem, prudentiam est asserere & fidelium, quæ sit fides purior, & maiestatis dei dignior: Illa ubi asseritur, vel virtus dei, vel pars aliqua dei, vel sermo dei posse commutari, violari, corrumpi, ligari: An ea ubi dicitur & omnipotentem deum & omnem ipsius naturam & substantiam nulla parte vnquam posse corrumpi, sed mala esse voluntario peccato animæ, cui dedit deus liberum arbitrium. Quod liberum arbitrium si non dedisset deus, iudicium puniendi nullum iustum esse posset, nec meritum recte faciendi, nec præceptum diuinum, vt ageretur penitentia de peccatis: nec ipsa indulgentia peccatorum, quam nobis deus per dominum nostrum Iesum Christum donauit. Quia qui non voluntate peccant, non peccant. Hoc arbitror omnibus apertum esse atque perspicuum. Quapropter non nos mouere debet, si aliqua in iis quæ deus fecit, molesta patimur pro meritis nostris. Sicut enim ille bonus est vt constitueret omnia, sic iustus est vt peccatis non parcat. Quæ peccata vt dixi, nisi libera voluntas esset in nobis, peccata non essent. Si quis enim verbi causa ligaretur ab aliquo ceteris membris, & de manu eius falsum scriberetur sine eius propria voluntate, quæro si hoc iudicium pateferet, possit hunc hominem falsitatis crimine condemnare: Quare si manifestum est, peccatum non esse ubi non est liberum voluntatis arbitrium, volo audire, anima, quam dicitis aut partem, aut virtutem, aut sermonem, aut aliud quodlibet dei, quid mali fecerit, vt à deo puniatur, aut penitentiam agat peccati, aut veniam mereatur, cum nihil ipsa peccauerit? FOR. De substantiis proposui, quod bonorum deus tantummodo creator, vltor vero malorum habeatur, eo quod mala ex ipso non sunt. Merito ergo hoc sentio, & vicisci deum mala, quia ex ipso non sunt. Ceterum si ex ipso essent, aut daret licentiam peccandi, quod dicit liberum arbitrium dedit deum, cõsentior iam inueniebatur delicti mei, eo quod au-

thor delicti mei esset: aut ignorans quid futurus essem, K delinqueret, quæ ipse non se dignum institueret. Hoc ergo propositum est à me, & quod interrogo nunc, vtrum deus mala instituerit, nec ne: & vtrum ipse finem malorum instituerit. Etenim quæ ab ipso diximus facta esse, vt opifice deo, vt ab ipso creata & genita incorruptibilia haberi, his rebus apparet, & fides Euangelica docet. Hæc ego & proposui quæ sunt credulitatis nostræ, & quæ à te possunt in ista professione nostra firmari, ita tamen vt non desit auctoritas fidei Christianæ. Et quia nullo genere recte me credere ostendere possum, nisi eadem fide scripturarum auctoritate firmauerim, id est ergo est quod insinuauit, quod dixi: Aut si mala auctore deo in mundum prouenerunt, hoc ipse dicere dignare. Aut si recte creditur mala ex deo non esse, hoc etiã præsentium contemplatio proficere debet & suscipere. De substantiis dixi, non de peccato quod in nobis versatur. Si enim originem non haberet quod cogitamus delicta facere, non cogemur ad peccatum venire, vel ad delictum. Nam quia inuiti peccamus, & cogimur à contraria & inimica nobis substantia, idcirco sequimur scientiam rerum. Quæ scientia admonita anima, & memoriæ pristina reddita, recognoscit ex quo originem trahat, in quo malo versetur, quibus bonis iterum emendans quod nolens peccauit, possit per emendationem delictorum suorum bonorum operum gratia meritum sibi reconciliationis apud deum collocare, auctore Saluatore nostro qui nos docet & bona exercere, & mala fugere. Propositum est enim nobis, quod non ab aliqua contraria natura, sed sua sponte homo aut iustitia seruiat, aut peccatis se obnoxium faciat: cum nulla existente contraria gente, si sola versatur anima in corpore constituta, cui deus vt dicit liberum arbitrium dedit, sine peccato esset, nec peccatis se obnoxium faceret. A V G. Ego dico peccatum non esse si non propria voluntate peccetur: hinc esse & premium, quia propria voluntate recta facimus. Aut si peccatum meretur qui peccat inuitus, debet & premium mereri qui bene facit inuitus. Quis autem dubitet non deferri premium, nisi ei qui bona voluntate aliquid fecerit: Ex quo intelligimus & penam inferri ei, qui voluntate mala aliquid fecerit. Sed quoniam me ad priores naturas & substantias reuocas, fides mea est, omnipotentem deum, quod maxime animaduertendum est & animo fingendum, bonum, iustum, fecisse bona: sed ea quæ ab illo facta sunt, non possunt esse talia, qualis est ipse qui fecit. Iniustum est enim & stultum, credere quod opera paria sint artificij, & condita conditori. Quapropter si pia fides est, vt omnia bona deus fecerit, quibus tamen ipse est multo excellentior longeque præstantior, origo & caput mali est peccatum, sicut Apostolus dixit, Radix omnium malorum est cupiditas: quam quidam sequentes naufragauerunt à fide, & inferuerunt se doloribus multis. Si enim radicem omnium malorum queris, habes Apostolum dicentem radicem omnium malorum esse cupiditatem. Radicem radicis querere non possum. At si est aliud malum, cuius radix non est cupiditas, non erit omnium malorum radix cupiditas. Si autem verum est omnium malorum radicem esse cupiditatem, frustra aliud aliquod mali genus quarimus. Tua vero natura contraria quæ inducis, quoniam iam respondi obiectis tuis, quæro vt tu mihi dicere digneris, si illa natura contraria est totum malum, neque peccatum potest esse nisi ex illa, penam ipsa sola debet mereri, non anima à qua non est peccatum. Aut si dicit ipsam solam mereri penam, & animam non mereri, quæro cui data sit penitentia, quæ

A quæ sit iusta penitere: Si anima iusta est penitere, ab illa peccatum, & ipsa voluntate peccauit. Nam si cogitur anima facere malum, neque illa est quæ malum facit, nonne stultum est & plene dementiae vt gens tenebrarum peccauerit, & me peniteat de peccatis? Nonne plene dementiae est, vt gens tenebrarum peccauerit, & mihi detur indulgentia peccatorum, qui possum dicere secundum fidem vestram, quid feci, quid commisi? Apud te fui, integer fui, nulla labe contaminatus fui: tu me huc misisti, tu necessitate passus es, tu cauisti regnis tuis, cum magna eis labe & vastitas immineret. Cum ergo noueris necessitatem qua hic oppressus sum, qua respirare non potui, cui resistere non potui, quid me accusas quasi peccantem? aut quid promittis indulgentiam peccatorum? Ad hoc sine ambagibus responde si placet, sicut ego tibi sine ambagibus respondi. FOR. Hoc nos dicimus, quod à contraria natura anima cogatur delinquere: cui non vis esse radicem, nisi hoc tantum, quod in nobis malum versatur, cum cõstet exceptis nostris corporibus mala in omni mundo versari: non ista quæ in corporibus solum habemus in toto mundo versantur, B & in omnibus vniuersaliter mala radix hæret. Nam dixit dignatio tua quod hæc sit radix malorum, cupiditas quæ in nostris corporibus versatur: cum quædo non est cupiditas mali ex nostris corporibus, ex principali illi contraria natura versatur in toto mundo. Apostolus etenim nominauit id radicem esse malorum cupiditatem, non vnum malum, quam dixisti radicem omnium malorum. Cupiditas vero non vno modo intelligitur, quæ dixisti radicem esse omnium malorum, quæ in cordibus nostris solum versatur: cum constat hoc quod in nobis versatur malum, ex auctore malo descendere, & portiuiculam esse mali hanc radicem quam tu esse dicitis: vt non sit ipsa radix, sed sit portiuicula mali, eius mali quod ubique versatur. Quam radicem & arborem malam dominus noster appellauit, nunquam fructus bonos afferentem, quam non plantauit pater suus, ac merito eradici & in ignem mitti. Nam quod dicitis contrariæ naturæ peccatum debere imitari: illa natura mali est: & id esse peccatum animæ, si post comonitionem Saluatoris nostri, & sanam doctrinam eius à contraria & inimica sui stirpe se segregauerit anima, & purioribus se adornans: aliter non posse substantia suæ reddi. C Dicitur enim, Si non venissem, & locutus eis non fuissim, peccatum non haberent: Nunc vero quia veni & locutus sum, & noluerunt mihi credere, veniam de peccato non habebunt. Vnde patet recte penitentiam esse datam post aduentum Saluatoris, & post hanc scientiam rerum, qua possit anima, ac si diuino fonte lota, de sordibus & vitiis tam mundi quam corporis, in quibus eadem anima versatur, regno dei, vnde progressa est, representari. Nam dicitur est ab Apostolo, quod prudentia carnis inimica sit deo: legi enim dei non est subiecta, nec enim potest. Patet ergo his rebus, quod anima bona factione illius quæ legi dei non est subiecta peccare videtur, non sua sponte. Nanque idem sequitur, quod caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, vt non quæcunque vultis illa faciatis. Dicit iterum, Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuum me ducentem in legem peccati & mortis. Ergo miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius, nisi gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo? A V G. Agnosco & amplector testimonia diuinarum scripturarum,

& fidei meæ quemadmodum cõgruant, sicut deus donare dignabitur, paucis exponam. Liberum voluntatis arbitrium in illo homine fuisse dico, qui primus formatus est. Ille sic factus est, vt nihil omnino voluntati eius resisteret, si vellet dei præcepta seruare. Postquam autem libera ipse voluntate peccauit, nos in necessitatem præcipitatis sumus, qui ab eius stirpe descendimus. Potest autem vnusquisque nostrum mediocri cõsideratione inuenire verum esse quod dico. Hodie nanque in nostris actionibus antequam cõsuetudine aliqua implicemur, liberum habemus arbitrium faciendi aliquid, vel non faciendi. Cum autem ista libertate fecerimus aliquid, & facti ipsius tenuerit animam perniciose dulcedo & voluptas, eadem ipsa sua cõsuetudine sic implicatur, vt postea vincere non possit, quod sibi ipsa peccato fabricata est. Videmus multos iurare nolle, sed quia iam cõsuetudinem lingua tenuit, non posse refragare, cum ea exeat de ore ipsorum, quæ non possumus dicere ad mali stirpem non pertinere. Vt enim vobiscum his verbis agam, quæ vtinam sicut de ore vestro non recedunt, ita & corde intelligentur, per paracletum iuratis. Si ergo vultis experiri verum esse quod dico, institute non iurare. Vnde debitis illam cõsuetudinem ferri quod solet: & hoc est quod aduersus animam pugnat cõsuetudo facta in carne. Ipsa est nimirum carnis prudentia, quæ quædiu ita est, legi dei subiecti non potest, quædiu prudentia carnis est: sed illuminata anima, desinit illa esse carnis prudentia. Sic enim dicitur est, prudentiam carnis non posse legi dei esse subiectam, quemadmodum si diceretur glaciale niuem calidam esse non posse. Nullo enim pacto quædiu nix est, calida esse potest. Sed quemadmodum illa nix calore resoluitur, & desinit nix esse, vt possit calefcere: sic illa carnis prudentia, id est, cõsuetudo facta cum carne, cum fuerit mens nostra illuminata, & ad arbitrium diuinæ legis totum hominem sibi deus subiecerit, pro illa cõsuetudine animæ mala facta cõsuetudinem bonam. Ex quo illæ duæ arbores, bona arbor & mala arbor quas enumerasti, verissime dicitur esse à domino, quod fructus suos habeant: id est, neque bonam posse dare malos fructus, neque malam bonos quædiu mala est. Accipiamus duos homines, bonum hominem & malum hominem. Quædiu bonus est, malos fructus dare non potest. Quædiu malus est, fructus bonos dare non potest. Sed vt intelligas istas duas arbores sic esse à domino positas, vt ibi significaretur liberum arbitrium, non naturas esse istas arbores, sed voluntates nostras: ipse ait in Euangelio, Aut facite arborem bonam, aut facite arborem malam. Quis est qui possit facere naturam? Si ergo imperatum est nobis vt faciamus arborem aut bonam aut malam, nostrum est eligere quod velimus. De isto ergo peccato hominis, & de ista cõsuetudine animæ facta in carne Apostolus dicit, Nemo vos seducat. Omnis creatura quæ à deo facta est, bona est. Dicit idem Apostolus quem tu ipse commemorasti, Sicut per vnus inobedientiam peccatores constituti sunt multi, sic & per vnus obedientiam iusti constituentur multi, quoniam per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Quædiu ergo portamus imaginem hominis terreni, id est, quædiu secundum carnem viuimus, qui verus etiam homo nominatur, habemus necessitatem cõsuetudinis nostræ, vt non quod volumus faciamus. Cui autem gratia dei amorem nobis diuinum inspirauerit, & nos suæ voluntati subditos fecerit, quibus dicitur est, Vos in libertate vocati estis, & gratia dei liberauit me à lege peccati & mortis: Lex autem peccati est, vt quicumque

1. Ioh. 3.

2. Cor. 15.

Disputatio
secunda.

H

1. Retrad.
cap. 16.Matth. 7.
& 15.

1. Ioh. 15.

† ad. par.

Roma. 8.

Gal. 5.

Roma. 7.

Gal. 6.

1. Tim. 4.

Matth. 23.

1. Tim. 4.

Roma. 5.

1. Cor. 15.

Ibidem.

Gal. 5.

G peccauerit, moriatur: ab ista lege liberamur, cū iusti esse ceperimus. Lex mortis est quā dictū est homini, Terra es, & in terrā ibis. Ex ipsa enim homines sic nascimur, quia terrā sumus, & in terrā ibimus propter meritum peccati primi hominis: propter autem gratiam dei quē liberat nos à lege peccati & mortis, ad iustitiā conuersi liberamur: vt postea eadem ipsa caro quā nos in pœnis torfit in peccatis manentes, subiiciatur nobis in resurrectione, & nulla aduersitate nos quatiat, quo min⁹ legem dei & diuina præcepta seruiemus. Vnde quoniā ego respōdi tuis, dignare tu respōdere illud quod desidero, quemadmodum fieri possit, vt si est deo natura cōtraria, nobis imputetur peccatū, qui in illā naturam nō voluntate, sed ab ipso deo, cui noceri nihil poterat, missi sumus. **F O R.** Hoc genere, quemadmodum & dominus dixit discipulis suis, Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum. Hinc sciendum est quōd non inimica mente Saluator noster agnos suos, id est, discipulos suos in medio luporum dirigere voluit, nisi esset aliqua contrarietas, quā in similitudine luporum eam deponeret, vbi & discipulos suos miserat, vt quā forte medio luporum animā possent decipi, ad propriā substantiam reuocarentur. Hinc ergo apparet antiquitas temporum nostrorum quam repetimus, & animorum nostrorum, ante mūdi constitutionem hoc more missas esse animas contra contrariam naturam, vt eadem sua passione subiicientes, victoria deo redderetur. Nā dixit idem Apostolus, quod non solū esset luctatio cōtra carnem & sanguinem, sed & cōtra principes & potestates, & spiritalia nequitia, & dominationem tenebrarum. Si ergo vtrōque mala conuersantur & nequitia habentur, iam non solum est malum in nostris corporibus, sed in toto mundo, vbi videntur versari animas quæ sub cœlo isto versantur & implicata sunt.

A V G. Agnos suos dominus noster in medio luporum misit, id est, homines iustos in medio hominū peccatorum, ad prædicationē Euangelij tempore hominis suscepti ab inestimabili diuina sapientia, vt nos ad iustitiam à peccato vocaret. Quōd autem ait Apostolus, nobis colluctationem nō esse aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, & cætera quæ sunt cōmemorata: hoc significat, diabolum & angelos eius, sicut etiā nos, peccato cecidisse & lapsos esse & obtinuisse terrena, id est, homines peccatores. Qui quādiu peccatores sumus, sub iugo eorum sumus: quē admodum cum iusti erimus, erimus sub iugo iustitiæ: & contra illos luctam habemus, vt migrātes ad iustitiam, ab eorum dominatione liberemur. Ergo & tu dignare mihi breuiter ad vnū quod interrogo respondere. Noceri deo nō poterat, an poterat? Sed quāto mihi vt nō poterat respōdeas. **F O R.** Nō poterat noceri. **A V G.** Quare ergo huc nos misit secundū vestrā fidē? **F O R.** Professio mea hæc est, quia nō poterat noceri deo, & quod deus huc nos direxit. Sed quia id tibi cōtrarium est, tu dic qua ratione hic apparuit anima, quam nunc cupit deus noster & mādatis & proprio filio directo liberare? **A V G.** Quoniā video te interrogatis meis responderē non posse, & me aliquid interrogare voluisse, ecce satisfacio tibi, dummodo memineris te ad id quod interrogauit nō respondisse. Anima quare hic sit in mundo inuoluta miseris, non modo sed paulo antē nescio quōties à me dictū est. Peccauit anima, & ideo misera est. Liberum arbitrium accepit, vsa est libero arbitrio, quemadmodum voluit, lapsa est, eiecta de beatitudine, implicata miseris. Ad hoc tibi recitavi testimonium

Apostoli dicētis, Sicut per vnum hominē mors, ita per vnum hominem resurrectio mortuorum. Quid quæris? Amplius? Vnde tu respōde, cui noceri nō poterat, quare huc nos misit? **F O R.** Causa hæc quærenda est, cur huc venerit anima, aut quare eandem deus hinc cupit liberare, quæ medio malorū viuuit. **A V G.** Hanc causam abs te quæro: id est, si deo noceri nō poterat, quare huc nos misit? **F O R.** Quæritur à nobis, si deo malum nocere nō possit, quare huc anima missa fuerit, aut quare ratione mundo permixta sit. Quod in eo manifestū est quod ait Apostolus, Nunquid dicit figmētum ei qui se finxit, cur me ita formaueris? Si ergo causanda est res hæc, interrogandus est qui animā direxit nulla cogente se necessitate. Si autem necessitas fuit mittendi animam, merito est & voluntas liberandi eam. **A V G.** Premitur ergo deus necessitate? **F O R T V.** Iam hoc noli ad inuidiam excitare id quod dictum est, quod non necessitate facim⁹ subditum esse deum, sed volūtate misisse animam. **A V G.** Recita quod supra dictum est, & recitatum est. Si autem necessitas fuit mittendi animā, merito est & voluntas liberandi eam. **A V G.** Audiuimus. Si autem necessitas fuit mittendi animam, merito est & voluntas liberandi eam. Tu autem dixisti fuisse necessitatem mittendi animam. Sed si modo voluntatem vis dicere, & hoc addo, Cui noceri nihil poterat, crudelis voluntas fuerat mittendi animā ad tantas miseras. Quod refellendi causa quia loquor, veniam peto ab illius vnus misericordia, in quo spēs liberationis habemus ab omnibus erroribus hæreticorū. **F O R.** Nos dicere asseueras crudelem esse deum mittendo animā: fecisse vero deum hominem, & insufflante in eum animam, quam vtiq; præciuit in futuram miseriam inuolui, & beneficio malorū non posse hereditari sue representari: hoc aut ignorantis est, aut dantis animā ad hæc mala quæ supra memorata sunt. Id commemoravi, quia dixisti ante tempus nō multum, quōd adoptauerit sibi deus animā, non quōd ab ipso sit. aliud est enim adoptare. **A V G.** De adoptione nostra memini me ante dixisse, secundum testimonium Apostoli qui dixit nos vocatos in adoptionē filiorum. Nō ergo meum fuit illud, sed Apostolicum respōsum. De qua re, id est, de ista adoptione suo tempore, si placet, inquiramus: & de illa sine dilatione respōdebo, cum tu meis obiectio-nibus respōderis. **F O R.** Progressum dico fuisse anime contra contrariam naturam. **A V G.** Cum natura deo nihil nocere poterat, quid opus erat isto progressu, vbi nihil habebat deus quod caueret, cui nocere nihil poterat? **F O R.** Constat apud conscientiam vestram, à deo venisse Christum? **A V G.** Iterum me interrogas? Ad interrogata responde. **F O R.** Sic accepi in fide, quōd voluntate dei ipse huc venerit. **A V G.** Et ego dico, Deus omnipotens, inuolabilis, incommutabilis, cui noceri nihil possit, quare huc animā ad miseras, ad errorem, ad ista quæ patimur, misit? **F O R.** Dictum est enim, Potestatem habeo ponendi animā meam, & potestatem habeo accipiendi eam. Non dixit quod volūtate dei progressa est anima. **A V G.** Ego autem causam quæro, quare, cum deo nihil noceri possit? **F O R.** Nihil noceri deo iam diximus, & in cōtraria natura esse animam diximus, ideo vt contraria natura modum imponeret: Modo imposito contraria natura sumit eandem deus. Ipse enim dixit, Potestatem habeo ponendi animam meā, & potestatem habeo sumendi eā. [Hanc pater mihi dedit potestatem ponendi animā meam, & sumendi eam.] Deus ergo qui loquebatur in filio, de qua anima

A anima diceret? Constat esse animā nostram quæ in his corporibus habetur, quōd de volūtate venerit, & de voluntate ipsius iterum assumatur. **A V G.** Vnde dixerit dominus noster, Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo sumendi eam: omnibus notum est, quia passurus erat & resurrecturus. Ego autē abs te iterum atque iterum quæro, si deo nihil noceri poterat, cur huc animas misit? **O R.** Naturā contrariā modum imponere. **A V G.** Et omnipotens deus, misericors & omnium summus, vt modū imponeret contrariā naturā, ideo illam moderatam esse voluit, vt nos immoderatos efficeret? **F O R.** Sed ideo ad se reuocat.

A V G. Si ad se reuocat ab immoderatione, si à peccato, ab errore, à miseria, quid opus erat tāta mala animam pati per tantum tempus donec mundus finiatur: cum deo, à quo eam dicitis missam, noceri nihil possit?

F O R. Quid ergo dicitur sumus? **A V G.** Et ego noui nō te habere quid dicas, & me cum vos audirem in hac questione nūquam inuenisse quod dicerem, & inde fuisse admonitum diuinitus, vt illum errorem derelinquerem, & ad fidem catholicam me conuerterē, vel potius reuocarem ipsius indulgentia, qui me huic fallacia semper inharere non sinit. Sed si cōfiteris non habere te quod respondeas: omnibus audientibus & recognescētibus, quoniam fideles sunt, catholicam fidem si permittunt & volunt, exponam. **F O R.** Sine præiudicio professionis meæ dixerim, illa quæ à te opponuntur, cum retractauero meis cum maioribus, si minus responderint interrogationi huic meæ, quæ similiter à te nunc mihi offertur, erit in mea contemplatione, quia & ego animam meam cupio certa fide liberari, venire ad huius rei inquisitionem, quæ à te mihi offertur, & ostensurum te polliceris. **A V G.** Deo gratias.

FINIS.

AD LECTOREM.

In superiore dissertatione Fortunato tribuebantur quadam verba nihil omnino significantia, nimirum hæc: In toto mundo versantur & non inibus valent bona, mala radix habet. Quæ nos ex diuinatione vsitamus hoc pacto, Et in omnibus vniuersaliter mala radix habet. Probabile est autem scribam deceptum fuisse ex decurata scriptura. Forte scriptum erat, valit, cum adiectis lineis, pro quo scriba mutauit valent: & hæc, pro quo habet. Cæterum bona quæsiā affert, quasi corrigens quod dixerat Fortunatus, in omnibus herere radicem mali, quod in omnibus sint semina boni potius quàm mali. Si eni hæc diuinitas non placet, inueni at meliorem.

DIUI AVRELII

AVGVSTINI HIPPONENSIS

Episcopi, contra Adimantum

Manichæi discipulum

Liber vnus.

Ora per patrem, æque per filium. Caput. I. Genes.

De eo quod scriptum est, In principio fecit deus cœlū & terram: vsq; ad id quod scriptum est, Et factum est vespere & factum est mane dies vnus. Hoc capitulū legis aduersum esse Euāgelio stultissimi Manichæi arbitrātur, dicentes in Genes scriptū esse, quōd deus per seipsum fecerit cœlum & terram & lucem: in Euāgelio autem scriptum esse per dominum

nostrum Iesum Christum fabricatum esse mundum, vbi dictum est, Et mundus per ipsum factus est, & mundus illum non cognouit. Tribus enim modis refelluntur: Primo, quia cum dicitur, In principio fecit deus cœlum & terram: trinitatem ipsam Christianus accipit, vbi non solum pater, sed & filius & spiritus sanctus intelligitur. Non enim tres deos, sed vnum deum credimus, patrem & filium & spiritum sanctum, quauis pater pater, & filius filius sit, & spiritus sanctus spiritus sanctus. De qua vnitatis trinitatis hoc loco longum est disputare. Deinde, quia vbi dicitur, Dixit deus, fiat, & factum est: ibi necesse est intelligatur per verbum eum fecisse quod fecit, verbum autem patris est filius. Non ergo repugnat hoc capitulum Genes vsq; vbi scriptum est: Et dixit deus, fiat, & factum est: illi loco Euangelij vbi dicitur, Et mundus per eum factus est: id est, per dominum nostrum, quia ipse est verbum patris per quod facta sunt omnia. Postremo si propterea in Genes non intelligitur filius, quia non est dictum quōd per filium deus fecerit: nec in Euāgelio per filium deus & aues pascit, & lilia vestit, & cætera innumerabilia quæ ipse dominus dicit deum facere patrem, quauis non dicat quōd ea per filium faciat. Quod autem etiam testimō-nium Apostoli adiungunt, quod ait de dominō nostro Iesu Christo, Ipse est primogenitus totius creaturæ, & cœli omnia per ipsum facta sunt in cœlo & in terrā, vilitia & inuisibilia: & hoc capitulum a duersum esse dicitur Genes, vbi deus ita dicitur fecisse mundum: vt specialiter filius ibi non sit nominatus: vehementer errant: & non vident, si ita est, ipsum Apostolum ibi esse contrarium, cum alio loco vnum dicit, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia: & filium non nominat. Quo modo autem hic filius nominatus non est, intelligitur tamen, ita & in Genes. Et quo modo si bi hæc duo capitula Pauli non aduersantur, ita nec Genes Euāgelio. De eo quod scriptum est, Et consummavit deus die sexto omnia opera sua quæ fecit, & die septimo requieuit ab omnibus operibus eiusdem quæ fecerat. Huic etiam loco Manichæi calūniam mouent: scriptum est deum septimo die requieuisse ab omnibus operibus suis quæ fecit, quoniam dominus in Euāgelio dicit, Pater meus vsq; nunc operatur. Quod nullo modo cōtrarium est. Dominus enim ludæorū refellit errorem, qui putabāt deum sic requieuisse die septimo, vt ex illo prorsus nihil operaretur. Requieuit autē ab omnibus operibus suis quæ fecit, vt iam ultra nō faceret mundum eū omnibus quæ in eo sunt: non tamen vt etiā à mūdi administratione requiesceret. Nō enim scriptū est, requieuit deus ab omnibus operibus suis, vt deinceps nō operaretur, sed scriptum est, Requieuit ab omnibus operibus suis quæ fecit: vt deinde nō in faciēdo mūdo, à quo opere post perfectionē cessauerat, sed in administrādo operaretur, in quo opere eū esse dominum itimauit. Nec illa requies, quasi post laborē deū pausam quæsiisse, sed ab insituentis rerum naturis post earum rerum perfectionem cessasse significat, quauis vsq; adhuc in administrandis operetur. Sabbati autem obseruationes nō intelligebant ludæi, qui putabant ab iis etiam operibus, quæ ad salutem hominum valent, oportere cessari. Vnde illos dominus etiā aliis locis de boue qui in puteum cecidit, & iumēto quod soluendū est vt ad aquam ducatur, mirifica comparatiōe redarguit. Sabbatum autē nō repudiatum, sed intellectum à Christianis desinit quidē carnaliter obseruari, sed spi-

Gritaliter retinetur à sanctis, qui intelligunt vocem domini vocatis ad requiem & dicentis, Venite ad me, qui laboratis & ego vos reficiam. Tollite iugum meum super vos, & discite à me quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum leue est, & sarcina mea leuis est. Hoc sabbatum, id est, hanc requiem scriptura illa significat quam Iudaei non intelligebant, & pro temporum dispensatione carnaliter sequebantur umbram, cuius umbram quasi corpus, id est, veritas nobis data erat. Sed quemadmodum illa requies dei post fabricatum mundum insinuat, sic requiem quam nobis promittitur, post opera quae in hoc mundo habemus, si iusta fuerint, consequemur: septima scilicet eademque vltima parte seculi, de qua Iogum est disputare. Non ergo dominus rescindit scripturam veteris testamenti, sed cogit intelligi: nec sabbatum soluit ut pereat quod figurabatur, sed aperit potius ut appareat quod tegebatur. De eo quod scriptum est in Genesi, Et dixit deus, Non est bonum solum hominem esse, faciamus ei adiutorium. Et immisit deus Adam somnum & obdormiuit, & sumpsit vnā de costis eius, ex qua formauit eam quam adduxit ad Adam, & ait, Ideo relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suae. Huic rursus loco Manichaei calūniantur dicentes contra nouum testamentum esse istam sententiam, qua deus scribitur & formasse mulierem, & viro coniunxisse: propterea quia in Euangelio dicit dominus, Omnis qui reliquerit domum aut uxorem, aut parentes, aut fratres, aut filios propter regnum caelorum, centies tantum accipiet in hoc tempore, & in futuro seculo possidebit vitam aeternam. In qua calūnia miror eos sic esse cecatos, vel potius non miror, Excæcauit enim illos, sicut scriptum est, malitia eorum. Sed tamen quis non videt tanta in nouo testamento praecepta de vxore diligenda? Cur enim potius vetus testamentum dicunt aduersari huic sententiae domini, qua dicit relinquendam esse uxorem propter regnum caelorum, & non ipsum nouum sibi aduersari? Quod nefas est dicere. Intelligenda enim sunt, non temere accusanda quae imperitis videntur esse contraria. Nam & dominus interrogatus à Iudaeis, vtrum ei placeret dato libello repudij dimittere uxorem, respondit eis dicens, Non legistis, quoniam qui fecit ab initio masculum & feminam fecit eos, & dixit, Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suae, & erunt duo in carne vna: itaque iam non sunt duo, sed vna caro. Quod ergo deus coniunxit in vnum, homo non separet. Dicunt illi, Quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudij & dimittere? Dicit illis Iesus, Quia ad duritiam cordis vestri permisit vobis Moyses dimittere uxores vestras, ab initio autem non fuit sic. Dico autem vobis, Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob causam fornicationis, facit eam moechari. Et ipse si alteram duxerit, adulterium committit. Ecce habent confirmatam sententiam veteris testamenti ab ipso domino aduersus imperitia Iudaeorum. Simul etiam Moysi perhibuit testimonium, quod propter duritiam cordis eorum repudium dari permisit. Nunquid etiam Euangelium Euangelio dicunt esse contrarium? Quod si dicunt, hoc capitulum falsum esse & à corruptoribus scripturarum esse additum: (nam hoc solent, quando non inueniunt quid respondeant, dicere) quid si alius dicat illud esse immisum & falsum, quod ipsi proferunt dicere domino, Omnis qui reliquerit domum aut uxorem, aut parentes aut filios propter regnum caelorum: & cetera? Non intelligunt miseri quemadmodum omnem fidem

Christianam, cuiuslibet dicunt, conentur euertere. Fides autem vera & Ecclesiae catholicae disciplina vtrumque verum & à domino dictum esse confirmat, & nullo modo esse contrarium: quia & coniunctio mariti & uxoris à domino est, & relictio uxoris propter regnum caelorum est à domino. Non enim quia suscitauit deus mortuos, & dedit eis vitam, propterea ipsa vita non est relinquenda propter regnum caelorum. Sic ergo quantum dominus dederit uxorem viro, relinquenda est tamen, si opus est, propter regnum caelorum. Non enim hoc semper necesse est, sicut Apostolus dicit, Si quis fidelis habet uxorem infidelem, & haec consentit habitare cum illo, non dimittat eam. Significat vtiq; quod si non consentit habitare cum illo, id est, si execratur in illo fidem Christi, & non eum patitur quod Christianus est, relinquenda est propter regnum caelorum: sicut idem Apostolus in sequentibus dicit, Quod si infidelis discedit, discedat: non est enim subiectus seruituti frater aut soror in huiusmodi. Si quis ergo relinquit regnum caelorum, dum non vult relinquere uxorem non ferentem Christianum virum, improbat à domino: Et item si quis vir relinquit uxorem dato libello repudij, cum causa non existat aut fornicationis, aut obtinendi regnum caelorum, similiter improbat à domino. Ita nec ista capitula Evangelica inueniuntur sibi esse contraria, nec Euangelium veteri testamento: quia ibi vxor coniungitur viro, ut simul mercantur regnum caelorum: & ita vxor relinquenda esse praecipitur, si virum impediatur ad possidendum regnum caelorum. Et ideo quando Christianos vtrosque Apostolus monet, id est, maritos & uxores, non ita dicitur, Diligite uxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & tradidit seipsum pro ea: & mulieres viris suis subditae sint quasi domino, quasi & Ecclesia subdita est Christo: Nonne illud quod isti miseri irridunt in veteri testamento quod scriptum est, Propterea relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suae, & erunt duo in carne vna: in magno sacramento idem Apostolus accipit, cum dicit, Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo & in Ecclesia. Deinde subiungit, Veruntamen vnusquisque uxorem suam diligat, mulier autem ut timeat virum suum: Nonne alio loco euidentissime ostendit vtriusque sexus & naturam & coniunctionem à domino deo conditore atque ordinatore consistere, cum dicit, Veruntamen neque mulier sine viro, neque vir sine muliere in domino: Sicut enim mulier ex viro, ita & vir per mulierem: omnia autem ex deo. Quod isti si considerare vellent, non quibusdam capitulis separatis, & aduersus se inuicem magna fraude collatis caliginem facerent imperitis, sed omnia tam in veteri quam in nouo testamento vno sancto spiritu conscripta & commendata esse sentirent. Nam & in veteri testamento habent apud Esaiam Prophetam quanta promittantur spadonibus, ne in nouo solo arbitrentur esse laudatos à domino, vbi dicit esse quosdam qui seipsum castrauerunt propter regnum caelorum: & addidit, Qui potest capere capiat. Nam & Esaias ita dicit, Haec dicit dominus spadonibus eius, qui custodierint praecepta mea, & elegerint sibi quae ego volo, & capaces fuerint testamenti mei, dabo illis in domo mea, & in muro meo locum nominatissimum, meliorem multo filiorum atque filiarum: nomen aeternum dabo illis, nec vnquam derit. Certis enim quibusdam umbris & figuris rerum ante domini aduentum secundum mirabilem atque ordinatissimam distributionem temporum populus ille tenebatur, qui testamentum vetus accepit: tamen in eo tanta praedicatio

praedicatio & praenunciatio noui testamenti est, ut nulla in Evangelica atque Apostolica disciplina reperiantur quantum ardua & diuina praecepta & promissa, quae illis etiam libris veteribus desint, sed sancta scriptura non temerarios & superbos accusatores sed diligentes & pios lectores desiderant. De eo quod scriptum est in Genesi, Et dixit dominus ad Cain, Quid fecisti? Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra, Nunc maledictus eris à facie terrae, quae absorbit & recepit sanguinem fratris tui ex caede manus tuae: te enim operari necesse est terram, quae steriles tibi fructus dabit. Huic capitulo Genesios, quo maledictionem accepit Cain, et terra sterilitate puniretur, calumniantes Manichaei, & Euangelio contrarium demonstrant cupientes, non sane mihi videtur cogitare cum hominibus se agere, sed prorsus quasi pecora forent qui eos audiret, vel eorum scripta legeret: sic abusi sunt imperitia eorum, & tarditate ingenij, vel potius animi caecitate. Quippe dixerunt huic capitulo illud in Euangelio esse contrarium, quod dominus ait discipulis suis, Nolite cogitare de crastino, nam crastinus dies ipse cogitabit sibi. Respicite volatilia caeli, quia non seminant, neque metunt, neque colligunt in horrea. Quasi vero Cain parricida discipulis copiarus sit, ut quonia illi meruit poenam sterilitatis terrae, consequens esset ut eandem sterilitatem illi etiam paterentur, qui dominum Iesum Christum secuti praedicando Euangelio parabantur. Imò etiam in istis duobus capitulis, quorum vnum de Genesi, alterum de Euangelio tanquam sibi inimica posuerunt, tanta inuenitur amicitia atque concordia, ut nulla maior desideranda sit. Quid enim congruentius, quam ut illum, cuius erat sceleris frater occisus, etiam in terra laborantem sterilitas sequeretur: illis autem, per quorum ministerium in praedicando dei verbo fratres liberabantur, etiam de crastino minime cogitabit fructuosa terra seruire? Quod si in veteri testamento exhorrescunt maledicto dei terram sterilem factam esse peccatori: cur non in nouo testamento exhorrescant maledicto domini nostri Iesu Christi arborem ficum aridam factam, nullo peccato domini sui? Item si domini sententia delectantur, quod discipulis dicit, ne de crastino cogitent, quod de victu eorum deus curam gerat: cur non & prophetica sententia delectantur, qua cecinit dicens, Abiice in dominum sollicitudinem tuam, & ipse te pascet: Ut hoc modo si possint, miseri intelligant & illa quae detestantur in veteri testamento de deo dicta, usque adeo recta esse, ut etiam in nouo inueniantur: & illa quae in nouo laudant & praedicant, etiam in veteri reperiri: vnde clarescat bene intelligentibus vtriusque testamenti manifesta concordia. De eo quod scriptum est in Genesi, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Hunc locum Manichaei, quo scriptum est in Genesi, hominem factum esse ad imaginem & similitudinem dei, propterea dicunt nouo testamento esse contrarium, quia dominus in Euangelio dicit Iudaeis, Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri facere vultis: ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia veritas in eo non est. Et quod alio loco Iudaei septentium genimina & viperarum appellantur, non intelligunt illud dictum esse de homine antequam peccaret, quod factus est ad imaginem & similitudinem dei: hoc autem quod in Euangelio est, Vos ex patre diabolo estis: peccatoribus & infidelibus dicit. Tribus enim modis in scripturis sanctis filiorum nomen accipitur. Vno secundum naturam, quo modo Isaac filius Abrahae, vel etiam ceteri Iudaei, qui

ex eadem origine veniunt. Alio secundum doctrinam, ut filius eius in ea re quisque appelletur, à quo aliquid didicit: sicut filios suos appellat Apostolus, qui ab illo didicerunt Euangelium. Tertio secundum imitationem, sicut filios Abrahae nos vocat Apostolus, qui eius fidem imitatur. Duobus ergo modis peccatores infideles Iudaei, filij diaboli vocantur à domino, vel quod ab ipso impietatem didicerunt, sicut de ipso diabolo Apostolus dicit, Qui nunc operatur in filios dissidentiae, vel quod eum imitatur, quod magis pertinet ad id quod de illo dictum est, Et in veritate non stetit: quia & ipsi Iudaei in veritate legis, quae sibi data est, non steterunt, eo quod domino attestante & dicente, Si crederetis Moysi, crederetis & mihi: ille enim de me scripsit: secundum eorum deum peccatorum venena etiam serpentum & viperarum genimina vocantur. Ad imaginem autem dei factum hominem, non tantum Genesios, sed etiam Apostolus clamat, cum dicit, Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago & gloria dei, mulier autem gloria viri. Et ut manifeste intelligatur non secundum vetustatem peccati, quae corrumpitur, sed secundum spiritalem conformationem factum esse hominem ad imaginem dei, idem Apostolus monet, ut exuti consuetudine peccatorum, id est veteri homine, induamur noua vita Christi, quem nouum hominem appellat. Et ut doceat hoc nos aliquando amississe, renouationem illam vocat. Nam ita loquitur, Expoliantes vos veterem hominem cum actibus eius, induite nouum, qui renouatur in agnitionem dei secundum imaginem eius qui creauit eum. Filij ergo dei sunt homines renouati ad eius imaginem, & ei similes facti usque ad dilectionem inimici. Sicut dominus dicit, diligere nos debere inimicos nostros, ut similes sumus patri nostro qui in caelis est. Quod in potestate nostra ab ipso deo esse positum docet scriptura, cum dicit, Dedit eis potestatem filios dei fieri. Filij autem diaboli dicuntur homines, cum imitantur eius impiam superbiam, & à luce atque castitudine decidunt sapientiae, & non credunt veritati: quales dominus arguit, cum dicit, Vos ex patre diabolo estis, &c. Cui loco Euangelico Propheta consonat dicens, Ego dixi dii estis, & filij altissimi omnes: vos autem ut homines moriemini, & sicut vnus ex principibus cadetis. De eo quod scriptum est in Exodo, Honora patrem tuum & matrem tuam. Huic etiam loco vbi de honorandis parentibus deus praecipit, illum Euangelij locum Manichaei dicunt esse contrarium, vbi dominus, cuidam dicenti, Iho primum ut sepeliam patrem meum, respondit, Sine ut mortui mortuos sepeliat, tu autem veni & annuncia regnum dei. Quod eodem modo soluitur quo illud superius vbi de vxore relinquenda dictum est, propter regnum caelorum: quia & patres honorare debemus, & eos tamen propter annunciationem regni dei nulla impietate continemus. Nam si veteri testamento contrarium est Euangelium propter istam sententiam, incipit etiam Apostolo esse contrarium, qui & filios monet ut honorent patres, & parentes ut diligant filios. Non solum autem, sed etiam dominus videbitur sibi ipse esse contrarius, quod credere nefas est, quia loco alio dicit homini quarenti vitam aeternam, Si vis venire ad vitam, serua mandata. In quibus etiam illud commemorat, Honora patrem & matrem. Quibus mandatis perfectis etiam ad dilectionem dei creascitur, in qua est tota perfectio. Nam dilectio proximi, certus gradus est ad dilectionem dei. Et ideo respondent quod omnia mandata illa seruauit, dicit vnum ei deesse, si vult esse perfectus, ut vedat omnia quae habet, &

Cōciliat
alia loca.
Cap. III.
Gene. 4.

Matth. 19.
Luc. 18.
1. ad Cor. 7.

Sapient. 2.

Mat. 19.
Marc. 10.

1. Cor. 7.

L

Gene. 2.

Ephes. 5.

M

1. Cor. 11.

Matth. 19.
Esa. 56.

1. Retract.
cap. 22.
Gene. 21.

Cōciliat
alia loca.
Cap. III.
Gene. 4.

Matth. 6.

Matth. 21.

Matth. 6.

Psal. 54.

Homo qui
tenet
imaginem
dei, aut
se.
cap. 17.

Ioan. 8.

Luc. 3.

1. Cor. 3.

Galat. 4.

Ephes. 2.

Ioan. 8.

Ioan. 5.

1. Cor. 11.

Coloss. 3.

Matth. 5.

Ioan. 1.

Ioan. 8.

Psal. 51.

Par. 1. 2.

modo bene
vidi & rē

temerarij.

Cap. 11.

Exo. 20.

Luc. 9.

Coloss. 3.

Matth. 19.

G det pauperibus, & sequatur eū. Ex quo manifestum est, & honorem parētum in gradu suo esse seruandum, & eos tamē in diuini amoris comparatione, praesertim si impedimēto sunt, nulla dubitatione oportere cōtēni. *Deut. 33.* Nam & in scripturis veteribus habes positum, Qui dicit patri aut matri, Non noui vos, & qui filios suos non agnoscit, ipse autē cognouit testamētum tuum. Ergo si & in nouo testamēto cōmendatur parentum dilectio, & in veteri cōmendatur parentum contēptus, ex utroque capite duo sibi testamēta consentiunt. De eo quod in Exodo scriptum est, Ego sum deus zelans, tribuens filiis tertiæ & quartæ generationis parentū peccata qui me oderūt. Huic loco Manichæi illud de Euāgelio dicūt esse contrariū quod dominus dicit, Estote benigni sicut pater vester cœlestis, qui solem suū oriri facit super bonos & malos. Et illud aliud quod idem dominus ait, non solum septies peccanti fratri dimitendum, sed etiam septuagies septies. A quibus tamē si queram, vtrum deus non puniat inimicos suos, sine dubio turbabuntur. Ipsi enim dicūt deum genti tenebrarum aeternū carcerem praeparare, quam dicunt esse inimicam deo. Et parum est, sed eum etiam sua membra simul cum ipsa gente puniturum esse non dubitant dicere. Sed cum ad capitula veteris & noui testamēti veniunt, vt imperitos decipiant, & ea sibi aduersa esse criminantur, fingūt se nimis bonos. Sed dicāt nobis, quibus dicturus est dominus, Ite in ignē aeternum qui praeparatus est diabolo & angelis eius: si omnibus parcat, & neminem dānat? Quare intelligendum est & illud rectum esse quod deus retribuit parentū peccata filiis qui eum oderūt. Ex eo enim quod addidit, qui me oderūt: intelligitur eos puniri peccatis parētum, qui in eadem peruersitate parentum perseuerare voluerunt. Tales enim nō sancti, sed potius iustitia dei, & sua iniquitate puniuntur, sicut Propheta ait, Sanctus enim spiritus disciplinae effugiet fictū, & auferet se a cogitationib⁹ quæ sunt sine intellectu, & corripitur a superueniente iniquitate: id est, corripietur homo superueniente sibi iniquitate sua, cū ab eo recesserit spiritus sanct⁹. Et alio loco, Hæc cogitauerunt & errauerunt, excæcauit enim illos malitia eorum. Et alio loco, Crinibus t̄ peccatorū suorum vnusquisque cōstringitur. Quibus testimoniis veteris testamēti de nouo cōsentit Apostolus dicens, Tradidit illos deus in cōcupiscentias cordis eorū. **I** concordia vtriusq; testamēti satis ostenditur non esse sequum deum, sed vnumquenque in se sequere peccando. Quod autem in tertiam & quartam scriptum est generationem vindictā procedere, non aliud significari arbitror, nisi quod ab ipso Abrahā, qui pater esse incepit populi Iudæorū, quatuor ætates sunt cum ista quæ nūc agitur, quas Matthæus Euangelista distinguit. Vna est ab Abrahā vsq; ad Dauid: alia a Dauid vsque ad transmigrationem in Babyloniam: tertia a transmigratione in Babyloniam vsque ad domini aduentum: Inde vsq; ad finem quarta deputatur, tantum, quantum senectus seculi, cæteris ætatibus longior. Quas ætates pro generationibus positas credimus, quibus singula pluribus generationibus cōstent. Et quoniam tertia incipit a transmigratione Babylonæ, quando Iudæorū est facta captiuitas: in quarta vero, id est, post aduentum domini nostri, gens Iudæorum a solo proprio penitus eradicata est: hoc datur intelligi quod dictū est, tertiæ & quartæ generationis peccata parentum redditurum deum his vtiq; legitime atque debite, qui parentum peccata perseuerantes tenere, quàm dei iustitiam sequi maluerunt.

Nā non pertinere patris peccata ad filium iuste viuētem, propheta Ezechiel apertissime ostendit. Quod autem in Euāgelio dicitur, Estote benigni quemadmodum pater vester cœlestis, qui solem suum oriri facit super bonos & malos: non est veteri testamēto contrarium. Hoc enim facit deus vt inuiter ad penitentiam, sicut dicit Apostolus, Ignoras quia patientia dei ad penitentiam te inuitat? Nec tamen ideo credendum est non puniturum deum eos, qui, vt dicit idem Apostolus, thesaurizant sibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij dei, qui reddet vnicuiq; secundum opera sua. Nāque istam dei patientiam & bonitatem etiā Propheta prædicat dicens, Parcis autem omnibus, quoniam tua sunt omnia, qui animas amas: & cætera innumerabilia, quibus intelligitur & in bonitate & in seueritate misericordiam & iustitiam dei testamētum vtrunque prædicare. Si autē mouēt quod dictum est, Ego sum zelans: moueāt etiā illo, quod dicit Apostolus Paulus, Zelo dei vos zelo: desponsau enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Sancta enim scriptura verbis nostris loquens, etiā per hæc verba demonstrat, nihil digne de deo posse dici. Cur enim non etiā verba ista dicantur de illa maiestate, de qua quicquid dictum fuerit, indigne dicitur: quia omnes opes linguarū omnium ineffabili sublimitate præcedit? Nā quoniam zelando solent mariti vxorum pudicitiam custodire: potestatem & disciplinam dei, qua fornicari animā impune nō sinit, zelum dei scripturæ vocauerunt. Est autem animæ fornicatio auersio a fecunditate sapientie, & ad conceptum temporalium illecebrarum corruptionumq; conuersio. Illud vero quod dimittendum esse dicit fratri nō solum septies, sed & septuagies septies, penitentia vtiq; dicit. Deus autem illis se dicit tribuere peccata, qui eum oderunt, non qui ei per penitentiam reconciliantur. Nam & apud Prophetam dominus dicit, Non lo mortem peccatoris, tātum vt reuertatur & viuat. Ex quo facile apparet, & in ea patientia, quæ inuitat ad penitentiam: & in ea indulgentia, quæ ignoscit penitentibus: & in ea iustitia, quæ punit eos qui corrigi nolūt, vtrunque testamētum conuenire atq; congruere, tanquam ab vno deo vtrunque conscriptum. De eo qd scriptum est in Exodo, Oculum pro oculo, dētem pro dente: & cætera talia. Huic loco Manichæi, quod in veteri lege par vindicta permittitur, & dicitur oculū pro oculo, dētem pro dente esse perdendum, sic calūniam. Matur, quasi & ipse dominus hæc duo sibi veluti aduersantia atque contraria in Euāgelio demonstrauerit. Ipse enim ait, Audistis quia dictum est antiquis, Oculū pro oculo, & dentem pro dente: Ego autem dico vobis, nō resistere malo: sed si quis te percusserit in maxillā, præbe illi & alteram: & quicumque voluerit tecum iudicio contendere, & tunicam tuam auferre, dimitte illi & pallium. In quibus duabus sententiis reuera duorum testamētorum differentia demonstratur, sed amborum tamen ab vno deo constitutorum. Nam quoniam primo carnales homines ardebant multo amplius se vindicare, quàm erat illa iniuria de qua querebantur, cōstitutus est eis primus lenitatis gradus, vt iniuriæ acceptæ mensuram nullo modo dolor vindicantis excederet. Sic enim & donare aliquando posset iniuriam, qui eam primò nō superare didicisset. Vnde dominus iam per Euāgelij gratiā ad summam pacem populum deducēs, huic gradui superædificauit alterum: vt qui iam audierat non ampliorem vindictam, quàm quisque leſus esset, reddere, placata mente totum se donare gauderet.

A deret. Quod etiā in illis veteribus libris Propheta prædicat, dicens, Domine deus meus, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis, si reddidi retribuētibus mihi mala. Et alius Propheta dicit de huiusmodi viro patiente iniurias, & lenissime tolerante, Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis. Ex quo intelligitur & mensuram vindicandi recte carnalibus cōstitutam, & omnimodā iniuriæ remissionem, nō tantum in nouo testamēto esse præceptā, sed longe antē in veteri prænunciatam. De eo quod scriptum est, quod locutus est deus cū Adam & Eua, & cum serpente, & cum Cain, & cæteris antiquis: inter quos etiam & nonnullis apparuisse scribitur, & ab eis visus, nō vno, sed multis scripturarum locis, in quibus & locutus esse cum hominibus inuenitur, & nonnullis apparuisse: insidiantur Manichæi, & dicunt omnia contraria esse nouo testamēto, quoniam dominus dicit, Deum nemo vidit vnquam, nisi vnicus filius, qui est in sinu patris, ille annunciauit nobis de eo. Et iterum quod dicit Iudæis, Nec vocē illius aliquando audistis, nec faciē eius vidistis, nec verbum eius habetis in vobis manēs: quia ei quem ille misit, nō credidistis. Quibus respondemus, eo ipso quod in Euāgelio scriptum est, Deum nemo vidit vnquam, nisi vnicus filius, qui est in sinu patris, ipse annunciauit nobis de eo, totam ipsam solui posse quæstionem: quia ipse filius, qui est verbum dei, nō solum nouissimis temporibus, cum in carne apparere dignatus est, sed etiam prius a constitutione mundi, cui voluit de patre annūciavit, siue loquēdo, siue apparendo, vel per angelicam aliquam potestatem, vel per quamlibet creaturam: quia ipse est in omnibus veritas, & omnia illi cōstant, & omnia illi ad nutum seruiūt atq; subiecta sunt: vt etiā oculis per visibilem creaturam cui vult, quādo dignatur apparere: cum ipse tamen secundū diuinitatē suam, & secundum id quod verbum est patris, cōæternum patri, & incōmutabile, per quod facta sunt omnia, non nisi purgatissimo & simplicissimo corde videatur. Et ideo quibuslibet locis etiam scriptura ipsa testatur angelū visum, vbi dicit deum visum, sicut in illa luctatione Iacob, & angelus dictus est ille qui apparuit, Et cum apparuit in rubo Moysi. Et iterum in eremo, cum iam eduxisset populum de terra Aegypti, quando legem accepit, deus ei locutus est. Sed huc in rubo, cum eum misit: siue postea, cum ei legem dedit, angelum dicit Stephanus in actibus Apostolorum ei apparuisse. Quod ideo dicimus, ne quis arbitretur verbum dei, per quod facta sunt omnia, quasi per loca posse definirī, & alicui visibiliter apparere, nisi per aliquam visibilem creaturā. Sicut enim verbum dei est in Propheta, & recte dicitur, Dixit dominus, quia verbum dei, quod est Christus, in Propheta loquitur veritatē: sic & in angelo ipse loquitur, quādo veritatem angelus annūciat: & recte dicitur, Deus dixit: & deus apparuit: & item recte, Angelus dixit, & angelus apparuit: cum illud dicatur ex persona inhabitantis dei, illud ex persona seruiētis creaturæ. Ex hac regula etiā Apostolus ait, An vultis experimentum eius accipere, qui in me loquitur Christi? Si autem hoc mouet, qd in veteri testamēto etiam peccatoribus deo loquitur, vel Adā vel Eua, vel serpenti, attendāt etiam in nouo, cuiusmodi exēplum deus posuit de homine stulto & cupido, quo modo ei locutus est dominus, cū ait, Stulte, hæc nocte auferetur a te anima tua, hæc quæ preparasti cuius erunt? Cum enim veritas etiam peccatoribus dicatur, per quamlibet creaturam dicatur, non nisi ab illo dicitur, qui vnus est verax. Quod autem lu-

deus dicit, Nec vocem eius aliquando audistis: ideo dicit, quia non obtemperauerunt, isti duntaxat, cum quibus loquebatur. Quibus dicit etiam, Nec faciē eius vidistis, quia non potest. Quod autem dicit, Neq; verbum eius habetis in vobis manens: quia in quo manet verbum dei, Christus in illo manet, quem isti respuerunt. Nam cum ipse dominus dixisset, Pater clarifica me ea claritate qua fui apud te priusquā mūdus fieret: sonuit vox de caelo, Et clarificauī & clarificabo. Quam vocē multi Iudæorum praesentes audierūt, nec ideo tamē audisse dicendi sunt, quia non obtemperauerunt vt crederēt. Quapropter si non est mirādum qd verbum dei, id est, vnicus filius dei, qui de patre annūciat, cui vult per seipsum, cui vult per aliquā creaturā manifestatur vel sonando vel apparendo, cum tamē ipse per seipsum mūdo corde videatur, & per illum pater, Beati enim mundicordes, quia ipsi deum videbunt: non est mirādū ex utroque testamēto ista omnia testimonio consonare. De eo quod locutus est deus Moysi, & dixit illi, Loquere ad filios Israēl, Sumite primitias ab omni homine, quod mihi destinatis: hoc est, aurum, argentum, graementum, purpurā, byssum, coccum, pilos caprinos, pelles rubeas agnorum, ligna integra, oleum ad illuminationē, thymiamata, lapides preciosos: hoc est, berillos: & cōstituite tabernaculum, in quo commorari vobiscum possim: Cōmouent etiā hinc Manichæi quæstionem, & huic scripturarum loco illud in Euāgelio dicunt esse contrarium, quod ait dominus, Non iurabis, neq; per cælum, quia sedes dei est: neq; per terram, quia scabellum pedum eius est. Disputant enim, & magnum aliquid sibi videntur dicere, cum dicūt, Quo modo ille deus, cuius cælū sedes, & terra scabellum pedum ei⁹ est, in tabernaculo habitat, quod ex auro & argento, & ære, & purpura, & pilis pecorum, pellibusq; cōstructum est? Adhibentes etiam testem Apostolum Paulum, quia dicit deum lucē habitare inaccessibile. Quibus nos parentum quæstionem referimus, & quod de nouo testamēto protulerunt, de veteri testamēto proferimus. Ibi enim inuenitur prius scriptum, Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum. Quā domum ædificabitis mihi, aut quis locus requieit me? Nōne manus mea fecit omnia? Ecce habet vbi libri veteris testamēti prædicant deum in templis manufactis non habitare, & tamen filius dei nostri in flagello de resibus factō expulit de templo eos qui boues & columbas vendebant, & nūmulariorum euerit mensas, & ait, Dom⁹ patris mei domus orationis vocabitur, vos autē fecistis illam speluncam latronum. Si ergo aliquis istis duob⁹ ex aduerso capitulis cōstituit, velit imperitos decipere, & dicere in veteri testamēto magnificari deū, cuius dicitur sedes cœlū, & terra scabellū pedum eius, & negatur habitare in domo manufacta: in nouo autē testamēto domus eius dicitur tēplum cōstructum ab hominibus: nōne Manichæi vel sero fatebuntur & habitaculum dei per manus hominū factum, ad aliquā significationē in vtroq; testamēto accipi: & deum non habitare in locis ab hominibus fabricatis, in vtroq; testamēto prædicari? De eo quod in Exodo scriptum est, Ne adoraueritis deos alienos. Et iterū, Deus vester zelans appellatur: zelās enim zelauit. Huic capitulo quod scriptum est, Ne adoraueritis deos alienos: cum calumniatur Manichæi, satis ostendunt placere sibi adorari multos deos. Nec mirū, quandoquidem in secta sua numerosissimam deorum familiam commemorāt atque cōmendant: quippe qui etiam ad ista visibilia venerūt,

Deut. 33.

Deus vltor & clemēs. Cap. VII. Exo. 20.

Matth. 5.

Matth. 23.

Matth. 25.

Sapient. 1.

Sapient. 2. Proverb. 5. 1. al. sumiculis. Rom. 1.

Deut. 5.

Matth. 1.

Psal. 7.

Thren. 3.

Roma. 1.

De quo modo audiat & non audiat. Cap. IX. Gen. 3. et 4.

Ioan. 1.

Ioan. 5.

2. Cor. 11.

Matth. 11.

Exech. 18. & 33.

Gen. 22. Exo. 3. Exo. 19.

Act. 7.

Matth. 5.

2. Cor. 13.

Luc. 11.

Ioan. 5.

Ioan. 12. & 17.

Matth. 5.

Deus in templo, cū in loco non sit. Cap. X. Exo. 25. E

Matth. 5.

1. Tim. 6.

Isa. 66.

Ioan. 1. Matth. 23.

Exo. 20. Zel⁹ & ira

improp. deo tribuitur. C. XI.

Guæ pro istius veritatis luce venerantur & adorant : & ideo displicet eis quod scriptum est in Exodo , Ne adoraueritis deos alienos . Addit etiam illud propter hoc dictum esse, Deus vester zelus appellatur : zelans enim zelauit, vt tanquam deum zelantem non amemus, cuius zelo deos alienos adorare non sinimur. Et ideo dicunt ista Euangelio esse contraria, quoniam dominus dicit, Pater iuste, mundus te non cognouit, quasi non sit dicendus deus iustus, nisi nos deos alienos adorare permittat. Iustum enim deum & zelantem deum tanquam contraria sibi esse dissentant, & decipiunt miseros, non intelligentes totam spem salutis nostrae esse zelum dei. Hoc enim nomine illa eius significatur prouidentia, qua nullam a se animam fornicari impune permittit : sicut Propheta dicit, Perdes omnes qui fornicantur abste. Sicut enim ea quæ dicitur ira dei, non perturbatio mentis est, sed potentia vindicandi: sic zelum dei non cruciatum animi, quo maritus aduersus vxorē, vel vxor aduersus maritum torqueri solent, sed tranquillissimam synecrisissimamque iusticiam, qua nulla anima beata esse sinitur falsis opinionibus prauisque cupiditatibus corrupta, & quodammodo grauidata. Illi enim hæc verba exhorrescunt, qui nondum viderunt ineffabili maiestati nulla verba congruere. Sic enim ab istiusmodi verbis repandandum putant, quasi aliquid dignum deo putet, cum ista non dicunt. Sanctus enim spiritus hoc ipsum hominibus intelligentibus insinuans, quæ sint ineffabilia summa diuina, his etiam verbis vti voluit, quæ apud homines in vitio poni solent: vt inde admonerentur, etiam illa quæ cum aliqua dignitate dei se putant homines dicere, indigna esse illius maiestate, cui honorificum potius silentium, quam vlla vox humana competeret. Quæro zelum hominis, & inuenio perturbationem cruciantem cor. Tamen cum quæro caulam, nil aliud inuenio, nisi quod non patitur coniugis adulterium. Maxime enim & proprie inter coniugia zelotypia dici solet. Itaque si maritus esset per se ipsum beatus, & omnipotens, & iustus, sine vilo cruciatu & tota facilitate & nulla iniquitate peccatum coniugis vindicaret : quam tamen eius actionem, humano loquendi modo, etiam si non proprie, translate tamen & recte zelum vocarem. Quis enim Tullio calumniatus est, qui certe noxerat Latine loqui, cum ait Cæsari, Nulla de virtutibus tuis nec admirabilior, nec gratior misericordia est. Et tamē ex eo appellatam misericordiam dicunt, quod miserum cor faciat dolētis aliena miseria. Numquid ergo virtus miserum cor facit? Quid ergo calumniosus Tullius responderet, nisi misericordie nomine clementiam se appellare voluisse? Quoniam recte solemus loqui, non solum verba propria, sed etiā vicina vsurpantes. Cuius authoris mentionē facere volui, quoniam non de re quæstio hic, sed de verbo est. Sicut enim nostri authores diuinarum scilicet literarum, de rebus maxime cogitauerunt: sic mandanorum authorum prope omnis cura de verbis est. Sed habeo Euangelium, & omnes noui testamenti libros, in quibus misericordia dei frequentissime commendatur. Si audent ergo isti miseri, etiam inde faciant quæstionem, & negēt esse misericordem deum, ne miserum cor habere intelligatur. Sicut ergo potest esse in deo misericordia sine cordis miseria: sic etiam sine tabe atque cruciatu animi zelum dei non dedignemur accipere, & humani conditionem sermonis seruiamus, vt ad diuinum perueniamus silentium. Sed si contraria dicunt esse zelantem deum, & iustum deum, quid dicturi sunt cum &

Ioan. 17.

Zelus dei qualis dicitur.

Psal. 72.

Habitum etiam de veteribus in Euangelio testimonium, K Zelus domus tuæ comedit me? Rursus in veteri cum legunt, Iustus dominus, & iustitias dilexit, æquitatem vidit vultus eius: nonne fatebuntur etiā hoc modo imperitis duo testamenta videri posse contraria, vt in nouo inueniamus zelum dei, in veteri iustitiam: bene autem intelligentibus vtrunque in vtroque magna sancti spiritus vnitatem & pacem concinere? De eo quod scriptum est, non esse manducandum sanguinem, quod anima sit carnis sanguis: huic sententiæ veteris legis, Manichæi ex Euangelio illud opponunt, quod dominus dicit, Non esse timendos eos qui occidunt corpus, animam autem non nocere non possunt. & disputant dicentes, Si sanguis anima est, quo modo homines potestatem in eam non habent, cum de sanguine multa faciant, siue excipientes, & canibus volucrisque: in escam proponentes, siue effundentes, aut cœno lutoque miscentes? Hæc enim & alia innumerabilia sine difficultate homines de sanguine posunt facere. Ideo isti querunt insultantes, quo modo si sanguis est anima, non possit hominis interfectio nocere anima, cum tantam in eius sanguinem habeat potestatem? Addunt etiā quod ait Apostolus Paulus, Quia caro & sanguis regnum dei non possidebunt. Et dicunt, Si sanguis est anima, sicut Moyses dicit, nulla inuenitur anima posse regnum dei adipisci. Cui calumnie primo ita respondendum est, vt ipsi cogatur ostendere vbi scriptum sit in libris veteris legis, quod anima humana sanguis sit. Nusquam enim hoc inueniet in illa scriptura, quam lacerare miseri quandiu conantur, nullo modo permittuntur intelligere. Quod si de anima humana nihil tale ibi dictum est, quid ad nos pertinet si anima pecoris aut lædi ab interfectore potest, aut possidere dei regnum non potest? Sed quia de animis pecorum nimis sunt isti solliciti (cum enim sint hominum animæ rationales, reuolui tamen eas in pecora existimant) clausa sibi esse arbitrantur regna cœlorum, si pecorum animis clausa esse consentiant. Quid quod etiam insultare ausus est populo Israël Adimantus vnus ex discipulis Manichæi, quem magnum doctorem illius sectæ fuisse commemorant? Insultare ergo ausus est populo Iudæorum, quod secundum eorum intellectum, quo existimant sanguinem esse animam, parentum ipsorum animæ partem a serpentibus deuorata, partim igne consumpta, partim in desertis atque asperissimis montium locis arefactæ sunt. Quod si verum esse quisquam cōcederet, sine scelere tamen eorum quibus iste insultare voluit, factum esse conuinceret. Non enim parētum suorum animas, quibus illa omnia secundum horum intellectum accidisse idem dixit, ipsi aliqua ex parte læserunt: quapropter luctum inde possunt habere, non reatum. Quid autem ipse Adimantus faciet secundum opinionem suam, qua credit etiam rationales, id est, hominum animas in beluina corpora posse cōtrudi? Quid ergo faciet de tanto scelere, si quando tardum iumentum plagis, aut cōcitatam freno fatigauit, in quo forte patris eius anima fuerit: vt non dicam quod etiam occidere parentes suos inter pediculos & pulices potuerit, a quorum isti interfectione non tēperant? Quid enim eis prodest, quod aliquando negant, vsque ad ista minutissima animatiam reuolui animas humanas posse? Hæc enim negat, ne tā multarum interfectionum rei teneatur, aut cogantur parcere pediculis & pulicibus & cimicibus, & tātas ab eis molestias sine vlla cœdis eorum licetia sustinere. Nam vehementer irgentur, cur in vulpeculam reuolui anima humana possit, & non possit in mustelam, cum ca-

Zelotypia proprie vbi sit.

Pro Q. Li. gario, in fi.

1. Cor. 11.

tuus vulpecule fortasse etiā minor sit, quam magna mustela. Deinde si in mustelam potest, cur in murem non potest? Et si in eum potest, cur in stellionem non potest? Et si in eum potest, cur in locustam non potest? Deinde in apem, deinde in muscā, deinde in ciniçē, atque inde vsque in pulicē, & si quid est aliud multo minutius, peruenire. Vbi enim terminum cōstituant, non inueniunt: atque ita per istam nugatoriam credulitatem cōscientiæ illorum innumerabilibus homicidiorum sceleribus obruantur. Nā ex eo quod scriptum est, Sanguinem pecoris animam eius esse, præter id quod supra dixi non ad me pertinere quid agatur de pecoris anima, possum etiam interpretari præceptum illud in signo esse positum. Non enim dominus dubitauit dicere, Hoc est corpus meum: cum signum daret corporis sui. Quod autem ait Apostolus, Caro & sanguis regnum dei non possidebunt, etiam in lege dictum est, Non permanebit in istis spiritus meus, quoniam caro sunt. Et toties in veteribus libris iustorum animis præmium futurum promittitur. Sed tamen Apostolus volens insinuare quale corpus iustorum per immutationem in resurrectione futurum sit, quia non nubent, neque vxores ducēt, sed erunt sicut angeli in cœlis: Hæc ergo immutationem futuram corporum sanctorum volens insinuare, dixit Apostolus, Dico enim vobis fratres, quia caro & sanguis regnum dei non possidebunt. Quod non vna separata, & ad fraudem commemorata sententia, sed toto ipso epistola loco pertractato vel potius lecto, non enim res obscura est, inueniri potest. Sic enim dicit Apostolus, Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem, quod est de corpore dicere, de superioribus manifeste inuenitur, cum ait, Non omnis caro eadem caro: alia quidem hominum, alia autem pecorum, alia caro volucrum, alia piscium: & corpora cœlestia, & corpora terrena: sed alia est cœlestium gloria, alia terrestrium: alia gloria solis, alia gloria lune, & alia gloria stellarum. Stella enim ab stella differt in gloria, sic & resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione: seminatur in contumelia, surgit in gloria: seminatur in infirmitate, surgit in virtute: seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale: sicut scriptum est, Factus est primus homo Adā in animā viuente, nouissimus Adam in spiritu viuificante. Sed non primum quod spiritale, sed quod animale, postea quod spiritale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cœlestis, tales & cœlestes. Et quo modo induimur imaginem terreni, induamus & imaginem eius qui de cœlo est. Hoc autem dico fratres, quia caro & sanguis regnum dei hereditate possidere non possunt: neque corruptio incorruptionem hereditate possidebit. Certe iam clarum est quare hoc Apostolus dixit. Quid ergo iste tā turpi fraude non cōmemorat nisi hoc vltimum, & tacet illa superiora, quibus hoc quod male interpretatur, bene possit intelligi? Nā quoniam domini nostri corpus post resurrectionem sic leuatum est in cœlum, vt pro ipsa cœlesti habitatione, cœlestem acceperit mutationem, & hoc sperare in die vltimo iussimus: ideo dixit Apostolus, Qualis terrenus, tales & terreni: id est, mortales: & qualis cœlestis, tales & cœlestes: id est, immortales: non solum animis, sed etiam corporibus. Vnde & supra dixerat alia esse cœlestium corporum gloriam, & aliam terrestriū. Quod autem spiritale dixit corpus in resurrectione futurum, non propterea putandum est, quod non corpus sed spiritus erit: sed spiritale corpus omnimodo spiritui

Deute. 12.

Matth. 25.

1. Corint. 15. Gene. 6.

Matth. 22.

2. Corint. 15.

Gene. 1.

subditum dicit sine aliqua corruptione vel morte. Non enim quia quod modo habemus corpus animale appellat, ideo putandum est non illud esse corpus sed animam. Ergo quemadmodum corpus animale nunc dicitur, quia subditum est anima: spiritale autem nondum dici potest, quia nondum spiritui plenè subiectum est quadiu corrumpi potest: sic & tunc spiritale vocabitur, cum spiritui atque æternitati nulla corruptione resistere poterit. Aut si adhuc parum videtur esse monstratum, quod sententiam istam propter immutationem quæ futura est Apostolus dixerit cum ait, Caro & sanguis regnum dei hereditate possidere non possunt, neque corruptio incorruptionem hereditate possidebit: attendite quid continuo subiiciat & adiungat, Ecce mysterium vobis dico, Omnes quidem resurgemus, non tamen omnes immutabimur, in atomo, in icu oculi, in nouissima tuba. Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Deinde cōtexit & dicit etiam illud quod paulo ante commemorauit, vt ostēdat qualis futura sit ipsa immutatio. Statim quippe dicit, Oportet enim hoc corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Hinc ergo apparet quia caro & sanguis regnum dei non possidebunt, quia cum induerit incorruptionem & immortalitatem, iam non caro & sanguis erit, sed in corpus cœlestē mutabitur. Quod quidem ex occasione tractauimus, quia huic quod sententia multum insidiari solent negantes corporum resurrectionem. Nam ista quæstio non de corpore, sed de anima proposita est, quam putant sic accipi in lege, vt sanguis esse existimetur, quod nos nullo modo sic intelligimus. Sed quauis de pecorum animis non curamus, cum quibus non habemus rationis aliquam societatem: tamen illud quod lex dixit, fundendum esse sanguinem, nec in escam assumendum, quia sanguis est anima, esse positum dicimus sicut alia multa, & penè omnia scripturarum illarum sacramenta signis & figuris plena sunt futura prædicationis, quæ iam per dominum nostrum Iesum Christum declarata est. Sic est enim sanguis anima, quo modo petra erat Christus, sicut dicit Apostolus, Bibebat enim de spiritali sequente eos petra, petra autem erat Christus. Notum est autē filios Israel petra percussa bibisse aquam in eremo, de quibus loquebatur Apostolus cum hæc diceret, nec tamē ait, petra significabat Christum: sed ait, petra erat Christus. Quæ rursus ne carnaliter acciperetur, spiritale illa vocat: id est, eam spiritualiter intelligi docet. Longum est, & nunc non necessarium, sacramenta eiusdem legis exponere, nisi cum breuiter possint. Sufficit autē vt nouerint illi qui de his calumniantur, non ea nos ita intelligere vt illas solent irridere, sed quemadmodum Apostoli omnia intelligentes pauca exposuerunt, vt ad easdem regulas cætera posteris intelligenda relinquerent. De eo quod scriptum est in Deuteronomio, Videte ne obliuiscamini testamentum dei vestri quod conscripsit, & faciatis vobis effigies & imagines. Addit etiā dicens, Deus vester ignis est edax, & deus zelus. Hæc verba de scripturis hoc modo ille Adimantus proposuit. Eius enim calumnias refutandas resellendasque suscepimus. Sed & iam superius de zelo dei cum caluniaretur puto satis esse responsum. Memineris tamen non solum ibi, sed etiam hic, sic eum de zelo dei criminatum scripturas, vt adiungeret etiā quod de simulachris non colēdis in illis libris præcipitur a domino deo nostro: quasi non ob aliud reprehēdat zelum dei, nisi quod illo ipso zelo a cultu simulachrorum prohibemur. Vult ergo videri fauere se simulachris. Quod propterea

Tomus sextus.

1. Corint. 15.

1. Petri. 22.

Deute. 12.

1. Corint. 10. Exod. 17.

Quo sensu deus ignis est.

Ca. XII. Deute. 4.

G faciunt, vt miserrima & vesana sua secte etiam Paganorum concilient beneuolentiam. Huic autē legis capitulo illud Euangelicū opponit, vbi quidam accessit ad dominum & ait illi, Magister bone, quid faciens vitam aeternam possidebo? Cui respondit Iesus, Quid me interrogas de bono? Nemo bonus nisi vnus deus. Vt ex hoc videlicet cōtraria ista esse arbitremur, quia in lege dicitur, Deus ignis edax, & deus zelās: in Euāgelio autem, Nemo bonus nisi vnus deus. Et de zelo quidē ita responsum est, nō sic esse ista verba in scripturis posita vt aliquam dei perturbationē cruciatūve significent, sed quia nihil dignū de deo dici potest, propterea vsque ad ista peruentum est, quae cum homines indigna esse putauerint, cogātur discere, etiam illa quae conuenienter de ineffabili diuina excellentia se dicere existimant, indigna esse maiestate dei: cuius sapientia cū descensura esset vsq; ad corpus humanum, prius vsque ad humana verba descendit. Ecce dixit, descendit: quod verbum si discutere cōperio, proprie me dixisse nō video: non enim potest descendere, nisi quod etiam de loco in locum moueri potest. Nam qui descendit, locum superiorem deserere, & inferiorē petere videtur. Dei autem sapientia cum tota vbique praesto sit, nullo pacto migrare de loco in locū potest. De qua Ioānes in Euāgelio dicit, tanquam dominici pectoris particeps: ait enim, In hoc mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. Et tamen etiam ipse adiungit & dicit, In sua propria venit, & sui eū non ceperunt. Quo modo hic erat, & quo modo venit, nisi quia illa sublimitas ineffabilis, vt hominibus congruat, humanis sonis significāda est: vt autem deos homines faciat, diuino est intelligenda silentio? Potest ergo reddi ratio quare ita dictum sit: non tamen potest aliquid de deo digne dici, quod ideo iam indignū est, quia potuit dici. Tolle de zelo errorē & dolorem, quid remanebit aliud, nisi voluntas custodiens castitatem, & corruptionem vindicans coniugalem? Quo igitur verbo, nisi zelo dei melius posset insinuari? Quo vocamur ad coniugium dei, & nō vult nos turpi amore corrumpi, & punit impudiciā nostram, & diligit castitatē. Non enim frustra etiam vulgo dici solet, Qui non zelat, nō amat. Ad hoc etiā pertinet quod dictū est, edax ignis: de quo disputare non debeo, sed potius ipsos interrogare, quem ignem dixerit dominus se venisse mittere in hunc mundum. Hoc enim dictum est in Euangelio, quod illi accusare non possunt, vt nō Christum honorent, sed vt decipiant Christianos. Quod cum eis commemoratum fuerit, quemadmodum dominus dixerit, Ignem veni mittere in terram: miseri dicunt, Sed illud aliud est. Quibus respondemus, Et hoc aliud est, Noli metuere. Nam ipse Christus loquitur etiā in veteri testamento, cum dicit, Ego sum ignis edax: qui loquitur in Euangelio, quod ignem venerit in hunc mundum mittere: id est, verbum dei, quod est ipse. Nam veteres vtique scripturas exposuit post resurrectionē discipulis, incipiens à Moysē & Prophetis omnibus, quādo ipsi discipuli ignē se accepisse confessi sunt, dicentes, Nōne cor nostrum ardes erat in nobis in via, cum aperiret nobis scripturas? Ipse est ignis edax: consumit enim veterem vitam diuinus amor, & innouat hominem, vt ex eo quod deus ignis est edax, faciat vt eum nos amemus: ex eo autem quod deus zelans est, ipse nos amet. Nolite ergo timere ignē, qui est deus: sed timete ignē, quē parauit haereticis deus. Quod enim Adimātus elegit de Euāgelio locū, quem huic legis capitulo tanquā

cōtrariū apud imperitos obiceret, vbi ait dominus, Nemo bonus, nisi vnus deus: quoties inuenitur bonitas dei in veteri testamento, quis numerare sufficiat? Vnum tamen ponā, quod quotidie in Ecclesia cātatur. Confitemini domino, quoniā bonus, quoniā in seculum misericordia eius. Certē & hoc zelanti deo, sicut Manichaei existimāt, videtur esse contrariū, & tamē in libris veteris testamenti cantatur. Item rex ille, qui cum filio suo nuptias faceret, inuenit inter discubentes hominē non habentem vestem nuptialem: & eum primō amici nomine appellās, manibus & pedibus colligatis mitti iussit in tenebras exteriores: moleste intelligentibus non videtur bonus. Et si ipsum quūquam capitulū Euāgelij proponeret, & sicut facit Adimātus de veteri testamento, ita Euāgelium calumniose accusaret, laudans potius veteris testamenti libros, vbi scriptum est, Confitemini domino quoniā bonus, quoniā in seculū misericordia eius: & reprehendēs in nouo, quod vocatus coniuua in tantū supplicium propter vestem mittitur: & hoc fraudulēta peruersitate assidue faceret, vt omnia loca lenitatis de veteri testamento colligeret, & loca seueritatis de nouo, & haec sibi aduersa esse contenderet, laudans vetus, & reprehendens nouum: similiter inueniret imperitos, & diuinarū scripturarū miserabiliter ignaros, quibus persuaderet vetus potius testamētū quā nouum esse retinendum. Quod cū isti ex alia parte faciūt, id est, vetus reprehendentes quasi contrariū nouo, minor quod non cogitant posse aliquem aliquādo vtrūq; legere, & diuina ope intellectu vtrūque laudare: fraudemq; istorum atque malitiā vel dolere tanquam hominum, vel cauere tanquam haereticorum, vel irridere tanquam imperitorum & superbiorum. De eo quod scriptū est in Deuteronomio, Secundū desiderium animae occide & manduca omnem carnē, iuxta voluptatem quam dedit tibi dominus: Caue autē ne sanguinem manduces, sed esunde tanquā aquam super terrā. His verbis legis Adimantus contrariū esse arbitratur quod in Euāgelio dominus ait, Ne grauetur corda vestra cruditate & vinolētia, & curis secularibus. Et quod ait Apostolus, Bonum est nō manducare carnem, neque bibere vinum. Et iterum, Non potestis mensā domini cōmunicare, & mensā demoniorum. Nos autem omnia haec, siue quae in veteri, siue quae in nouo testamento scripta sunt, & suis causis exigētibus posita dicimus, & sibi aduersa nō esse monstramus. Quanquam & ipse in his verbis quae posuit de veteri testamento, animaduertere potuit nō ad immoderatā voracitatem pertinere quod dictum est, Secundū desiderium animae tuae occide & manduca omnem carnē: quādo sequitur, iuxta voluptatem quam dedit tibi dominus. immoderatam enim voluptatē non dedit tibi dominus, sed quanta sustentationi naturae salutiq; sufficiat. Quisquis autē sequitur immoderatam voracitatem, suum vitium sequitur, non eam voluptatem quam dedit dominus: & ideo nō est contrarium quod in Euāgelio positū est, Nō grauentur corda vestra cruditate & vinolentia & curis secularibus. Cum enim quisque non replet nisi eam voluptatē quam dominus dedit: id est, modestā atq; naturālē, nō grauat cor eius cruditate & vinolentia & curis secularibus. De carne autē non manducanda & nō bibendo vino, quod ait Apostolus, nō quia illa immūda arbitratus est, hoc praecipit sicut isti existimāt, & errātes in errorē praecipitāt, quibus talia persuaserūt: sed cū ipse posuerit causam, cur hoc dixerit, non est nobis haec interpretāda vel exponēda sentētia. Sufficit enim ipsum

A ipsum de Apostoli epistola totum locum huic sermone contexere, vt & causa manifestius appareat, cur hoc Apostolus dixerit, & istorum fraus, qui particulas quāsdā de scripturis eligunt, quibus decipiāt imperitos nō cōnectentes quae supra & infra scripta sunt, ex quibus voluntas & intētio scriptoris possit intelligi. Sic ergo Apostolus ait, Infirmū autem in fide recipite, non in disceptationibus cogitationū. Alius quidem credit manducare se omnia. Qui autē infirmus est, olera manducet. Qui manducat, non manducantem nō spernat: & qui nō manducat, manducantē nō iudicat, Deus enim illum recipit. Tu quis es qui iudices alienū seruū? Suo domino stat, aut cadit. Stabit autē, Potens est enim dominus statuere illū. Alius quidē iudicat alternos dies, alius autē iudicat omnem diem. Vnusquisque suo sensu abundet. Qui sapit diem, domino sapit: & qui manducat, domino māducat, gratias enim agit deo. & qui non manducat, domino non māducat, & gratias agit deo. Nemo enim nostrum sibi viuūt, & nemo sibi moritur. Siue enim viuimus, domino viuimus: siue morimur, domino morimur. Siue enim viuimus siue morimur, domini sumus. Ad hoc enim Christus mortuus est, vt mortuorū & viuorū moriētur. Tu autē quare iudicas fratrem tuum: aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal domini. Scriptum est enim, Viuo ego dicit dominus, quia mihi curuabitur omne genu, & confitebitur omnis lingua deo. Igitur vnusquisque nostrū pro se rationē reddet. Non ergo amplius inuicē iudicemus: Sed hoc magis iudicate, ne ponatis offendiculum aut scandalū fratribus. Scio & certus sum in domino Iesu quia nihil cōmune per illū nisi ei qui putat aliquid esse cōmune, illi cōmune est. Nam si propter esicā frater tuus contristatur, iam non secundum charitatē ambulat. Noli in esca tua illum perdere pro quo Christus mortuus est. Non ergo blasphemetur bonum nostrum. Nō est enim regnū dei esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritu sancto. Qui enim in hoc seruit Christo, placet deo, & probat est hominibus. Itaq; quae pacis sunt sectemur, & quae ad edificationē sunt in inuicem. Noli propter escam destruere opus dei. Omnia quidem munda, sed malū est homini qui per offensionem manducat. Bonum est non manducare carnem, neque bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur. Tu fidē quam habes penes te metipsum, habe coram deo. Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui autē discernit, si manducauerit, damnatus est: quia nō ex fide. Omne autē quod non est ex fide, peccatum est. Nunquid eget cuiusquam interpretatione, vt intelligatur cur hoc Apostolus dixerit: & quanta illi malitia de scripturis certa quaeque disceperunt, quibus circūueniāt imperitos? Nam & munda esse omnia dixit Apostolus secundum fidē: & ei esse immunda, qui putat immunda: & tunc esse ab eis temperandum, cum per offensionē accipiuntur: id est, cum aliquis infirmus putat sibi ab omnibus carnibus tēperandum, ne incidat in carnē immolatiā: & ideo eum qui manducat, potest arbitrari in honorē idololorum id facere: & ex eo grauius offendi, cum ipsa immolatiā caro, si ex fide à nesciēte accipiatur, neminem maculet. Vnde alio loco idem Apostolus interrogare vetat, cū quid de macello emitur, vel ab aliquo infideli quisquā vocat, in mensa eius exhiberi sibi carnes videt, quas isti immundas arbitrantur, non propter immolationem, sed quia carnes sunt, cum Apostolus clamet omnia mūda esse, & omnem creaturam dei bonam esse, & omnia

sanctificari per verbum & orationem: & tamē temperandum ab eis, si quis forte infirmus offenditur. Et quodam loco apertissime istos significauit, cū dicit, In nouissimis temporibus futurus quosdam prohibētes nubere, abstinentes à cibis quos deus creauit. Hos enim proprie designat, qui non propterea temperāt à cibis talibus, vt aut concupiscentiā suam refrānent, aut infirmitati alterius parcant: sed quia ipsas carnes immūdas putant, & earum creatorem deum esse negāt. Nos autē teneamus Apostolicam disciplinam dicentem, quod omnia munda sunt mundis, seruata moderatione Euāgelica, vt non grauentur corda nostra cruditate & vinolentia & curis secularibus. Nam idem illud quod Apostolus ait, Nō potestis mensā domini cōmunicare, & mensā demoniorum: nō video cur opponēdum huic loco legis, & quasi contrarium Manichaei esse crediderunt. Non enim de immolationibus lex loquitur, cum in Deuteronomio dicitur, Secundum desiderium animae tuae occide, & manduca omnem carnem iuxta voluptatem quam dedit tibi dominus: sed de cibis qui pertinent ad hominis alimentum. Sed quoniam Manichaei etiam cum ad hominis cōnam quaeque animalia preparantur, immolationem esse dicunt, secundum suum intellectum ista contraria esse putauerunt. Propterea & illum cōmemorauerunt locum, vbi Apostolus ait, Quae immolant gentes, demoniis immolant, & nō deo: cum Apostolus apertissime de victimis loqueretur, quae in tēplo offeruntur demonibus: nō de eis, quas sibi homines preparāt. Sic enim dicit, Quid ergo dico, quia idolis immolatum est aliquid, aut idolū est aliquid? Sed quia quae immolant, demoniis & non deo immolant, Nolo vos socios demoniorum fieri. Nō potestis calicem domini bibere, & calicem demoniorum. Non potestis mensā domini participare, & mensā demoniorum. An amulamur dominum? Nunquid fortiores illo sumus? Omnia licita sunt, sed nō omnia expediunt: omnia licita sunt, sed non omnia edificant. Nemo quod suum est quarat, sed id quod alterius. Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter cōscientiam. Domini enim est terra & plenitudo eius. Si quis vos vocauerit ex infidelibus, & volueritis ire, omnia quae apponuntur vobis māducate, nihil diiudicantes propter cōscientiam. Si quis autem vobis dixerit, quia hoc immolatum est, nolite māducare, propter illū qui indicauit, & propter cōscientiam. Cōscientiam autem dico, nō tuam, sed alterius: Quare enim libertas mea iudicetur ab aliena cōscientia? Si ego cum gratia participo, vt quid blasphemor, pro quo gratias ago? Siue igitur manducatis siue bibitis, siue quodcūque facitis, omnia in gloriam dei facite. Haec attēdāt Manichaei, & videant quo modo dictum sit in Deuteronomio, Secundum desiderium animae tuae occide, & manduca omnem carnem iuxta voluptatē quam dominus dedit tibi. Quod enim de quibusdam carnibus non manducandis Iudaeis praecipit est, & immundae sunt dictae, ad significationem valet hominum immundorum, qui per figuras in veteribus scripturis sunt designati. Sicut enim bos ille, cui triviranti vetat os alligari, Euangelistam significat, sicut Apostolus apertissime exponit: sic & illa quae prohibita sunt, quaedam hominum immunditias significāt, quae in societate corporis Christi, id est, in ecclesiā stabilem & sempiternā nō recipiuntur. Nā quod ad cibos attinet, omnino nihil immundū esse, sed malū esse homini qui per offensionem manducat, manifestissime apparet.

Luca. 18.

Ioan. 1.

Luca. 12.

Deute. 4.

Luca. 24.

Matth. 23.

Cap. XIII.

Deute. 15.

Luca. 11.

Roma. 14.

1. Corin. 10.

M

Luca. 21.

1. Corin. 10.

Roma. 14.

1. Tim. 4.

Titim. 1.

Luca. 21.

1. Corin. 10.

Deute. 12.

E

1. Corin. 10.

Psal. 13.

Deute. 25.

Deute. 25.

1. Corin. 9.

G De eo quod in Leuitico scriptum est, Separate à mūdo immundum, & nemo manducet carnem cameli, asini, & leporis, & porci, & aquile, & milui, & corui, & vulturis, & reliquorū. Nusquam manifestius, plenissima dolijs & fraudibus anima huius hominis deprehendi potest, qui tanquam sibi aduersa atque cōtraria de vtroq; testamento capitula obiecit, quā in hoc loco vbi cōmemorauit in Leuitico scriptum esse, vt à nonnullis animalium carnibus temperetur. Nanque huic sentētia illud ex Euāgelio credit opponendum vbi dominus dicit, Nihil est ingrediens in hominē coinquinans eū, sed ea quę procedunt ex eo coinquinant. Hoc si imprudens fecit, nihil cæcius: si autem sciēs, nihil sceleratius. Nōne ipse pauloante posuerat Apostoli testimonium dicentis, Bonum est fratres non manducare carnem, neque bibere vinū: dum cupit de nouo testamento veteri aduersari, vbi dictum est, Secundū desiderū animæ tuæ occide & manduca omnem carnem? Quo modo ergo nunc placet ei sentētia domini, qua dicit, Nihil esse ingrediens in hominē quod coinquinet eū, sed ea coinquinare quę de hominē procedunt? Vbi se iste abscondet ab hac sentētia? Quod fugiet, dicat mihi, quando immunditiā carnium fugiendā, & à cibis sanctorum separandā, peruersa & superstitiosa imaginatione continentia præcipit: Certe enim si verū est, non coinquinare illa quę ingrediuntur in hominē, cum magno errore immundas esse dicunt escas Manichæi, cum homines carne vescuntur. Si autē immunda sunt tales escæ, quid de isto testimonio facient quod Euāgelica & diuina autoritate prolātū est, vbi dominus dicit, non coinquinari hominē iis quę ingrediuntur in eum, sed iis quę procedunt de illo? An forte dicturi sunt, sicut solēt dicere cum scripturarum eos vrget autoritas, hoc capitulum à corruptoribus scripturarum insertum esse Euāgelio? Cur ergo Adimantus hoc capitulo teste vtitur, & inde conatur vetus testamentū oppugnare, vnde ipse prosternitur? Cum enim quispiā catholicus Christianus vtriusq; scripturæ venator & intellectus ei responderit, hæc nō esse contraria: quod illa de quorundam carnibus animalium, quibus nō esse vescēdum, populo adhuc carnali præceptum est, ad significationem posita sunt humanorum morum: quos Ecclesia quæ corpus est domini, in suę vnitatis vinculū stabile & sempiternum recipere non potest, tanquam immundas escas respuens, & in sua viscera nō conuertēs: vt omnia illa præcepta carnali populo imposita futurā disciplinā spiritalis populi prophetarent. Et ideo non ea repugnare sententiæ domini, qua verissime dicit, nō coinquinari hominē iis quę per escam ingrediuntur in eum. Illa enim sententia seruis onera imponit, ista vero liberis iugū excutit seruitutis. Et illa tamē sic dicta est, vt seruorum onera, fidem prænuncient liberorū. Omnia enim, sicut dicit Apostolus, in figura cōtingebāt illis: scripta sunt autē propter nos, in quos finis seculorū obuenit. Si ergo in figurā cōtingebāt quę patiebantur, in figurā accipiebāt quę monebantur. Cū ergo ista respōdero, & hoc modo nō esse cōtraria duo ista capitula de singulis testamentis collata mōstrauero, quid iste facturus est, contra quē dicit grauissimum testimonium testis quē contra aduersariū ipse produxit? Ipse enim cōmemorauit de Euāgelio testimonium domini: dicēte, non coinquinari hominē iis escis quę ingrediuntur in eum: & ipse à carnibus abstīnēdum tanquam ab immundis escis monere & docere nō cessat: & tamē sensit quātā plagā sibi infligeret, & quāto ictu

repercussus se ipse sauciaret. Ne quis enim eū interrogaret & diceret, Quo modo ergo prohibetis carnibus vesci, si dominus dicit, sicut tu ipse cōmemoras, nihil est ingrediens hominē coinquinans eum, sed ea quę procedūt de eo coinquinant: voluit quasi adhibere medicinā sine causa in mortifero vulnere. Sic enim posuit ipsum Euāgelicū testimonium, In Euāgelio, inquit, dicit ad turbam dominus, Audite & intelligite, Nihil est ingrediens in hominē coinquinans eū: & cetera. Quod ergo cōmemorauit dominus hoc ad turbā dixisse, nihil aliud ostēdit, nisi nō se ignorantia, sed malitia fecisse quod fecit: vt postea diceret a auditoribus suis, ad turbam dominū ista locutum esse, non ad paucos sanctos, quales se ipsi videri volūt: vt quoniā suos auditores tanquam adhuc immundos permittūt carnibus vesci, sibi autē quasi iam mundis cū sceleratū atq; nefariū esse arbitrantur, hoc etiam dominum sensisse videatur, quod nō paucos sanctos, sed turbas ista docerit. O hominē pessimū, securum de negligentia generis humani ad occultandas deceptiones suas. Non enim credebat aliquem existere qui arripere Euāgelium, & cum scientia legeret, & inueniret hominē in ipsis pratis, quibus greges suos dominus pascit, laqueos incautus & min⁹ prouidis abscondentē. Nam de his verbis commoti discipuli, & nō credētes propriē sed potius figurate dominum locutū fuisse, cum diceret nō coinquinari hominē iis quę per cibos ingrediuntur in eum, quoniā Iudei erant etiā ipsi discipuli, qui fugiendos quarundam carnū cibos à pueritia institutum acceperant, accēdentes ad eū dixerūt ei, Scis quia Pharisei auditō hoc verbo scandalizati sunt? At ille respōdens ait, Omnis plantatio quam non plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur. Sinite illos, cæci sunt, & duces cæcorū. Cæcus autem si cæco ducatū præstet, ambo in foueā cadūt. Cum ergo infidelitatē Iudeorum plātationē appellaret quā nō plantauit pater cœlestis, tamen adhuc Petrus putās esse illam parabolam, & propterea reprehensos Iudeos & cæcos dictos, q̄ eā intelligere nō potuerint, respōdens dixit ei, Edidisse nobis parabolā istam. Et ille manifestissime ostendens nō esse parabolā, sed propriam locutionem, dixit ad eos, Adhuc & vos sine intellectu estis: Nō intelligitis, quia omne quod in os intrat, in vētrē vadit, & in secessum emittitur? Quæ autē procedūt de ore, de corde exeunt, & ea cōtinuāt hominē. De corde enim exeūt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemie, hæc sunt quę coinquinant hominē. Non lotis autē manibus manducare, non coinquinat hominē. De nō lotis autē manibus Iudæi mouerant quæstionē, cuius occasione dominus generaliter de iis quę in os intrāt, & in vētrē vadunt, & in secessum emittuntur, hoc est de alimentis nostris dixit sententiā. Quamquam ergo cōuocatis ad se turbis eū dixisse scriptum sit, Nō quod intrat in os coinquinat hominē, sed quod procedit ex ore: tamen iste quod timore hoc addiderit, verbis suis quibus huiusmodi testimonium cōmemorauit satis apparet, sicut pauloante dictū est, vt haberet quod respōderet eis qui sibi quæstionē mouissent. Cur primates Manichæorum nefas sibi esse existimāt carnibus vesci? videlicet vt illud quod dominus ait, turbis tātum, nō electis cōcessisse videretur. Sed cum ex cōsequētibus declaratū sit etiā Petro seorsum interrogātū, audientibusq; discipulis, quos vtiq; ad culmē Ecclesię producebat, ita respōdisse dominum, vt neq; per parabolā se illa dixisse testatus sit, & ad omnes pertinere mōstrauerit, non habent

A habent isti vnde auferāt cibos de faucibus hominum, & eos laqueo superstitionis astringāt. Fortassis aliquis eorū dicat, Edidisse ergo quid significet caro porci, & cameli, & leporis, & milui, & corui, & ceterorū, à quibus abstīnendum in lege præcipitur. Nolo, quia longū est. Sed fac me nō posse, nunquid propterea nullus potest? Et sunt iam volumina innumerabilia in quibus ista exposita sunt. Nobis tamen ad eos refellēdos satis est, quod eas obseruationes vmbra esse futurorum, non ego, sed Apostolus dicit, cum etiam seruiliter obseruari, sed tamen aliquid significare declarat, dicens, Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi aut neomenia, aut sabbatorum, quod est vmbra futurorum. Illa itaq; futura quæ illis obseruationibus significabatur, posteaquam per dominum Iesum Christum venerunt, ablata sunt seruales obseruationes: sed earum interpretationes tenentur à liberis. Quicquid enim futuram Ecclesiam significauit, Prophetia est. Habes autem eundem Apostolum dicētem, Prophetia nolite spernere, Prophetiam nolite extinguere: omnia legite, quę bona sunt tenete. Legēda est ergo scriptura diuina, & spiritus sancti dispensatio cognoscēda, & intuitūda prophetia: & reicienda carnalis seruitus, & liberalis intelligentia retinēda. De eo quod scriptum est in Deuteronomio, Obserua & sanctifica diē quę præcepit tibi dominus. Sex dieb⁹ laborabis, & factus omne opus tuum, septima vero die sabbati epula. Domino deo tuo, nullum faciens opus ipse tu, aut filius tuus, aut filia tua, aut puer tuus, aut puella tua, bos tuus, aut alinus tuus, omnia iumenta tua, & colonus tuus. Sic autē quiescet seruus tuus & ancilla tua, quæ ad modum & tu. Memento quoniā seruus fuisti in Aegypto, & eruit te dominus deus tuus in manu potenti & brachio excelso. Idecirco præcepit tibi dominus custodire diē septimū. Et iterum in Genesi scriptum est, quemadmodum Abraham de circuncisione loquitur, Testamentum meum custodi, inquit, tu & semen tuum, quod erit post te: hoc est testamentum meum quod seruabis inter me & te & semen tuum. Omne masculinum circuncides in carne præputij ipsorum: & sit hoc signum testamēti inter me & vos. Octaua autem diē circuncides omnes masculos in gente vestra, & etiam dominatum, & comparatum circuncidatis præter alienigenam, & hoc erit testamētum in gente vestra. Et omnis masculus qui nō circuncidet præputium suum, perdet animā suam de media plebe, quia testamentum meum dissoluit. Hæc omnia verba veteris testamenti vt eis de nouo testamento aduersetur proponit Adimantus, & cōtraria esse affirmat ea quę dominus dicit in euāgelio de profelyto, Vt vobis scribā & pharisei hypocrite, qui circumcitis mare & terram, vt faciatis vnum profelytum, & cum feceritis, erit filius gehēnæ multo plus quā estis vos. Quasi vero propterea dominus profelytum dicat filium gehēnæ, quia circunciditur & sabbatū obseruat, & non potius quia Iudeorum prauam conuersationem cogitur imitari, nō qua obseruant præcepta legis, sed qua faciūt contra legem. Quod alio loco de his apertissime dicit, vbi ait, quod reiciunt mandatum dei, vt suam constitutionem confirmet: quia cum lex præceperit honorari patrem & matrem, instituerunt ipsi quo modo exhorrentur parentes. Et item cum eis dicit, Vt vobis scribā & pharisei qui habetis clauem regni cœlorum, nec ipsi intratis, nec alios permititis intrare. Vel cum alio loco præceperit audientibus, vt dictis phariseorū & scribarum obtemperarent, facta vero eorū non imi-

tarentur. Ait enim, Super cathedrā Moysi sedent, quæ dicunt facite, sed quæ faciunt, facere nolite: dicūt enim & nō faciunt. Quo loco & autoritatem legis, quæ per Moysen data est, confirmat dominus, & tamen cauendos & fugiendos esse mores eorum qui legi quam acceperant non obtemperabant, apertissime ostēdit. Iis autem peruersitatibus suis faciebāt, vt cum aliquis gentilis ad legem eorum transisset, id est, factus esset profelytus, haberet mores eorū, & heret filius gehēnæ, multo plus quā ipsi essent. Dabant enim magnā operam vt Iudæus fieret aliquis ex gentibus, & Iudæum factum cogebāt suos mores pessimos imitari. Neq; illud quod de Apostolo tanquā contrarium cōmemorat, potuit aduertere Adimantus Manichæus, omnino nō esse cōtrarium, quia totus eius oculus non ad inquisitionem, sed ad reprehensionem scripturæ intentus erat. Cōmēmorat enim dicentem Apostolum, Circuncisus aliquis vocatus est, non adducit præputium. In præputio quis vocatus est, non circuncidatur: quia præputiū nihil est, & circuncisio nihil est, sed obseruatio præceptorum dei. Quid enim manifestius quā hoc Apostolū præcipere, vt vnusquisque sicut vocatus erat sic maneret? Aduenientibus enim rebus quarū erant vmbra illa obseruationes, id actum est, vt ostenderetur in ipsis vmbri non esse spem ponendā, sed in ipsis rebus quas illa vmbra significabant esse vterat, id est, Christum & Ecclesiam. Et propterea illa iam omnia inania erāt: nec tamen ea tanquam noxia remouēda, sed tanquam superflua contemnenda Apostolus præcepit: vt si quis Iudæus Christo credidisset, propter offensionem suorū nō prohiberetur in ipsis superfluis remanere, nec tamen in eis salutem suam constitutā putaret: non enim signa illa, sed ea quę his significantur, in salutem introducunt. Ideoq; præputium nihil est, & circuncisio nihil est, sed obseruatio mandatorum dei. Et quod alio loco ait, Vtinā & abscondantur qui vos conturbant, nō quia circuncisio cōtraria est Euāgelio, dicit Apostolus, sicut Manichæi putant: sed illud est Euāgelio contrariū, vt quisq; rem deserens, quæ per illā vmbra figuratur, ipsius vmbra sequatur inanitatē. Quod volebāt qui gentilibus in Christum credentibus iugū circuncisionis imponebant quasi ad salutem necessarium, cum iam non esset vmbra in corpore figuranda, sed res ipsa in corde gestāda. Et quod dicit, Dies obseruatis, & sabbata, & solennitates, timeo vos ne frustra laborauerim in vobis: non sic scriptū est vt Adimantus ponit. Non enim nominat ibi sabbatū Apostolus, dicit enim, Dies obseruatis & annos, & tēpora, timeo vos, ne frustra laborauerim in vobis. Sed putet esse de sabbato dictū, nunquid & nos non dicimus ista non esse obseruāda, sed illa potius quæ his significantur? Illi enim ea seruiliter obseruabant, non intelligentes ad quarū rerum significationem & prænunciationē pertinerent. Hoc in eis culpā Apostolus, & in omnibus qui seruiunt creaturæ potius quā creatori. Nam nos quoq; & dominicū diem & Pascha solēniter celebrā, & quasi libet alias Christianas dierum festiuitates. Sed quia intelligimus quod pertineant, non tempora obseruamus, sed quæ illis significantur temporibus. Manichæi autem sic ea reprehendunt, quasi nullos dies & tempora obseruent. Sed cum de his interrogantur, secundum opinionem sectæ suæ omnia conantur exponere, vt nō ipsa tempora, sed res quarū illa signa sunt, obseruare videantur. Quas quidē res fabulosas esse atque falsissimas aliis locis ostenditur. Nunc ad hoc dictum est, vt ore suo cogātur fateri,

Ingulat A. dimantum suo gladio. Cap. XII. Leuit. xi. Matt. 23. Rom. 14. Dente. 12. Matt. 23. Colof. 2. 1. Thes. 5. Profelytus quo modo duplo filius gehēnæ. Cap. XV I. Dente. 5. Matt. 23. Gen. 17. Matt. 23. Matt. 23. Matt. 23.

Matt. 23. Matt. 23. i. Corin. 7. Gal. 5. Gal. 4. Gal. 4. f. iij

G posse talia rationabiliter celebrari: & ideo circumcisi-
onem carnis & recte impositam seruis, & recte à liberis
intellectam esse manifestum est. Repudiamus ergo eā
carnalem cum Apostolo, & approbamus eam spiritalē
cum Apostolo, qui sabbati quietem nō obseruamus in
tempore, sed signum temporale intelligimus, & ad æ-
ternam quietem quæ illo signo significatur, aciem mē-
tis intendimus. Repudiamus itaque temporum obser-
uationē cum Apostolo, & temporalium signorū intel-
ligentiā tenemus cum Apostolo: Duorumq; testamen-
torum differentiam sic probamus, vt in illo sint onera
seruorum, in isto gloria liberorum. In illo cognoscatur
præfiguratio possessionis nostræ, in isto teneatur ipsa
possessio. Interpretatur Apostolus sabbatū ad Hebræos
cum dicit, Remanet igitur sabbatismus populo dei. In-
terpretatur etiam circumcisiōne cum dicit de Abrahā,
Et signū accepit circumcisiōnis signaculū iustitiæ fidei.
Apostolicam itaque interpretationē spiritaliter teneo:
H carnalem seruitutis obseruationē libertate contemno,
vtriusque testamenti authorem deum venerans: qui &
veteri homini fugietū tanquā dominus apposuit quod
timeret, & nouo redeuntū tanquā pater aperuit quod
amaret. De eo quod in Exodo scriptū est, Si aure au-
dieris vocem meam, & facies quæcumq; præcipio tibi,
odero odientes te, & cōtristabo cōtristantes te: præce-
det te angelus meus, & adducet te ad Amorrhæū, & Phe-
rezum, & Chananaū, & Hiebusæum, & Gergesum,
& occiditis illos. Deos eorum ne adoraueritis, neq;
feceritis opera eorū, sed euerfione euerfite illos, & delete
eorum memoriā. His verbis de veteribus libris ita cō-
memoratis, tanquā contrarium opponit Adimantus
quod in Euangelio scriptum est dicente domino, Ego
autē dico vobis, Diligite inimicos vestros, benefacite
his qui vobis maledicūt, & benedicite iis qui vos ode-
runt, & orate pro iis qui vos persequūtur. Quo loco pri-
mo illud videndum est, quod satis esse debuerit homi-
ni volenti quasi contraria mōstrare, quod de occiden-
dis inimicis in veteri lege scriptū esse cōmonuit. Do-
minus enim de inimicis diligendis, vtiq; de homini-
bus præcepit, quos per nostrā patientiam & charitatē
ad salutem posse conuerti, & quiuis intelligit, & exem-
plis sepissime demōstratū est. Quid ergo sibi vult quod
adiungēda consequentia putauit, vbi scriptū est, Deos
eorū ne adoraueritis, neq; feceritis opera ipsorum, sed
euerfione euerfite illos, & delete eorum memoriā: nisi
quia & deos gētiū Manichæi cogunt diligere: & quod
in Euāgelio dominus ait, Diligite inimicos vestros, nō
solum ad homines, sed ad damonia quoq; vel etiā ad
simulachra pertinere arbitrantur: Quod si ita est, quis
non istam detestatur amentiam? Si autem non hoc ar-
bitrantur, iste plurimum errauit, qui superstitiones gē-
tiū euerfendas esse præceptas in veteri testamento cō-
memorare voluit, cū in nouo quod scriptū est, de ini-
micis diligendis, tanquā contrarium vellet oppone-
re. Nos autem neque illud quod de hostibus occidēdis
in veteribus libris illi populo dictum est, contrariū esse
dicimus huic præcepto euāgelico, quo nobis vt inimi-
cos nostros diligamus dominus iubet: quādoquidē illa
inimicorū interfecsiō carnali adhuc populo congrue-
bat, cui lex tanquā pædagogus data erat, sicut Aposto-
lus dicit. Hi vero qui tūc in illo populo sancti & spiri-
tales homines erant, paucissimi, sicut Moyses, sicut Pro-
pheta, quo animo facerent illā inimicorū interfecsiō-
nem, & vtrum eos quos interfeciebant, diligerent: mul-
tum latet indoctos & impios, qui diligūt cæcitatē suā,

qui quoniam non sunt idonei videre ista, mole potius K
authoritatis vrgēdi sunt. Quid enim est quod dicit A-
postolus, Ego quidē absens corpore, præfens autē spi-
ritu, iam iudicauī quasi præfens, eū qui sic operatus est,
in nomine domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis
& meo spiritu cū potētia domini Iesu, tradere ei-
modi satanæ in interitū carnis, vt spiritus saluus sit in
die domini Iesu. Quid enim habet illa interfecsiō, quā
multum isti exaggerant & inuidiose ventitant, nisi in-
teritū carnis? Sed quia exposuit Apostolus quo animo
faceret, satis declarauit in aliquem inimicum vindictā
cum charitate posse procedere. Et tamē hic etiam alio
modo fortasse interitus carnis qui fit per penitentiam
potest intelligi. Ipsi autē legunt scripturas apocryphas,
quas etiā incorruptissimas esse dicunt, vbi scriptum est
Apostolum Thomā maledixisse homini, à quo per im-
prudenciam palma percussus est, ignorante quis esset,
cum ille homo, quoniam minister conuiuij erat, vt ap-
portaret aquam exisset ad fontē, à leone occisus & di-
laniatus est. Quod vt manifestaretur, ad aliorū terro-
rem, canis manum eius intulit mēsis vbi conuiuabatur
Apostolus: atque ita cum causa quaereretur à nescienti-
bus, eisq; panderetur, in magnum timorē, & magnum
honorem Apostoli eos esse cōuersos: atque hinc Euā-
gelij exordium commēdandi extitisse. Si vellet aliquis
dentes Manichæorum in ipsos conuertere, quā mor-
daciter ista reprehenderet. Sed quia & ibi tacitum non
est quo animo factum sit, videtur dilectio vindicantis.
Sic etenim illa scriptura legitur, quod deprecatus fue-
rit Apostolus pro illo in quē tēporaliter vindicatū est,
vt ei parceretur in futuro iudicio. Si ergo tempore no-
ui testamēti, quo maxime charitas cōmendatur, de pœ-
nis visibilibus diuinitus iniectus est carnalibus timor,
quanto magis tēpore veteris testamenti hoc congruit
Sed illi populo intelligendum est, quē timor legis tan-
quam pædagogi cōercebat. Nam hæc est breuissima &
apertissima differentia duorum testamentorum, timor
& amor, illud ad veterem, hoc ad nouum hominē per-
tinet, vtrunq; tamen vnus dei misericordissima dis-
pensatione prolatum atq; coniunctum. Et in veteri scri-
ptura tacetur animus vindicantium, quia paucissimi spi-
ritales diuinis reuelationibus quid facerent, nouerant,
vt popul⁹ cui terror vtilis erat, seuerissimo imperio do-
maretur: & quæ ad modum videbāt dari in manus suas
interficiēdos inimicos impios cultoresq; simulachro-
rum, sic ipsi formidarent in manus inimicorū suorum
dari, si dei veri iussa cōtemnerent, & ad cultum idolo-
rum atq; impietates gentium laborerent. Nam & in ip-
so similiter peccantes nō dissimiliter vindicatum est.
Sed omnis hæc temporalis vindicta infirmos animos
terret, vt enutritos sub disciplina eradiat, & à sempiter-
nis atq; ineffabilibus supplicijs possit auertere: quia pl⁹
timēt carnales homines quod in præfenti deus vindic-
cat, quā illud quod futurū minatur. Potest ergo esse
dilectio in vindicante. Quod vnusquisque in filio suo
probat, cum eum in mores pœsimos defluentem, seue-
rissima cōercitione cōstringit, & tanto magis, quanto
magis eum diligit, atque hoc modo corrigi posse arbi-
tratur. Non autē occidunt filios quos diligūt homines
quando eos corrigere volunt: quia multi hāc vitā pro
magno bono habet, & totū quare volūt educare filios
suos, in hac vita sperāt. Fideles autē atque sapientes ho-
mines qui credunt esse aliam vitam meliorem, & quanta
possūt ex parte nouerūt: nec ipsi vindicāt occidēdo cū
filios

A filios suos volunt corrigere, quia in hac vita eos posse
corrigi credunt. Deus autem qui nouit quid vniciuique
tribuat, vindicat occidēdo in quos voluerit, siue per ho-
mines, siue occulto rerum ordine: nō quia eos odit in-
quantum homines sunt, sed inquantū peccatores sunt.
Nam in ipsis veteribus libris legitur dictū deo: Et ni-
hil odisti eorū quæ fecisti: sed omnia, siue per pœnas, siue
per præmia iustitia moderatē disponit. Nōne Apo-
stolus Paulus Christianis fidelibus loquebatur, cum di-
ceret, Probet autem se homo, & sic de pane illo edat, &
de calice illo bibat: Qui enim manducat & bibit indig-
ne, iudiciū sibi manducat & bibit, nō diiudicans cor-
pus domini. Propterea in vobis multi infirmi & egri, &
dormiunt suffocantes. Si autē nos ipsos diiudicaremus,
non vtiq; diiudicaremur. Dū iudicamur autem, à do-
mino corripimur, ne cum hoc mūdo damnemur. Ecce
manifestum est deum cum dilectione corrigere, nō
solum infirmitatibus & ægreditudinibus, sed etiam mor-
tibus temporalibus, eos quos nō vult damnare cū mū-
do. Attendāt hæc isti, & videant quo modo potuerint
& impia gentes dari in manus populi quamuis adhuc
carnalis tamen vnum deum colentis, vt ab eo interfi-
cerentur: cum in eo tamen populo si qui essent spirita-
les, sine alicuius odio intelligeret dispensationem dei:
& quo modo nō sit contrarium quod dominus nobis
de quibus tamen promittit ipse vindictam, cum de illo
iudice similitudinem inducit, qui quotidianas interpel-
lationes viduæ mulieris petentis vt se vindicaret, quā-
uis esset iniustus, nec deum timens, nec homines reue-
rens, tamen sustinere non potuit, & audiuit eam, ne vl-
terius tēdium pateretur. Ex cuius comparatione multo
magis deū qui est benignissimus atque iustissimus, dixit
vindicare electos suos de inimicis suis. Huic isti au-
deant obicere quæstionem, & dicant si possunt, Quid
est quod iussit, vt inimicos nostros diligamus, & de il-
lis nos vindicare disponis? An forte cōtra voluntatem
suorum sanctorum facturus est, eos quos illi diligunt,
puniendo atque dānando: Immo ipsi potius ab ista ca-
lumniosa cæcitate conuertantur ad deum, & in vtroq;
testamento intelligant eius voluntatem, ne in sinistra
parte inueniantur inter eos quibus dicturus est domi-
nus, Ite in ignem æternū, qui paratus est diabolo & an-
gellis eius. Esuriui enim & nō dedistis mihi manduca-
re: & cetera talia. Displicet enim illis miseris quod de
populo suo interficiēdos tradidit inimicos, & ipsi pa-
nem medicanti dari prohibent, non inimico, sed sup-
plici. Intelligant potius sine odio esse posse vindictam,
quam pauci intelligunt: & tamen quandū non intelli-
gitur, tādū necesse est vt lector in libris vtriusque tes-
tamēti magno labore aut errore iactetur, & putet cō-
trarias sibi esse scripturas. Quam vindictam sine odio
nōndum Apostoli animo ceperant, quando irati eis à
quibus non recipiebantur hospitio, quæsierunt de do-
mino vtrum vellet eos petere ignem de caelo, sicut He-
lias fecerat, quo igne homines inhospitales consumere-
rentur. Tunc respondit eis dominus, dicēs eos nescire
cuius spiritus filij essent, & quod ipse liberare venisset,
non perdere: quoniam illi animo inimico perdere cupie-
bant eos quos volebant igne consumi. Postea vero
cū impleti essent spiritu sancto, & perfecti facti essent,
qui iam possent etiam inimicos diligere, acceperunt po-
testatem vindicandi, quia iam sine odio poterant vindic-
care. Qua potestate Petr⁹ Apostolus vnus est in libro
quem istū nō accipimus, quoniam manifeste continet pa-
Tomus sextus.

raletū aduentū, id est, cōsolatoris sancti spiritus, quē lu-
gentibus misit cum ab eorum oculis ipse ascendisset in
cælū. Cōsolator enim tristibus mittitur secundum illā
eiusdē domini sententiam. Beati Iugētes, quoniam ipsi
consolabuntur. Ipse etiā dicit, Tunc lugebunt filij spūs
si, cum ablatus fuerit ab eis spūs. In illo ergo libro vbi
apertissime spiritus sanctus, quē dominus consolatorē
promiserat, venisse declarat, legitur ad sententiā Pe-
tri cecidisse homines, & mortuos esse virū & vxorē, qui
mentiri ausi erant spiritui sancto. Quod isti magna ce-
citate vituperāt, cum in apocryphis pro magno legāt
& illud quod de Apostolo Thoma cōmemorauī, & ip-
sius Petri filiā paralyticam factā precibus patris, & hōr-
tulani filiā ad precem ipsius Petri esse mortuam: & re-
spondent quod hoc eis expediebat, vt & illa solueretur
paralyti, & illa moreretur: tamē ad preces Apostoli fa-
ctum esse non negant. Quis autē illis dixit, Nōn expe-
diebat gentibus impiis interficī, quas traditas esse diui-
nitus in manus populi Iudæorū irridētes mirari se fini-
gunt: Cū autē illa non odio, sed bono animo Apostoli
fecerint, vnde isti cōnuincunt animos virorū spiritaliū,
qui in illo populo fuerunt, q; eos oderant, qui per ipsos
diuina iustitia de hac vita iubebātur auferri? Cōpescāt
potius temeritatē suā, & non decipiant imperitos, qui-
bus aut nō vacat legere, aut nolūt legere, aut peruerso
animo legunt, & nō attendūt & misericordiā & seue-
ritatem dei vtriusq; testamenti literis cōmēdari. Nā de
inimici dilectione, vt non reddatur malū pro malo, in
veteribus libris legitur, Domine deus me⁹ si feci istud,
si est iniquitas in manibus meis, Si reddidi retribuēti-
bus mihi mala, decidā merito ab inimicis meis inanis.
Quis hoc diceret, nisi qui sciret hoc deo placere, vt mā-
lum pro malo nemo reddat: Sed hoc perfectorū est, vt
nō oderint in peccatoribus nisi peccata: ipsos autē ho-
mines diligant, & cū vindicant, non vindicent acerbitate
sæuitiæ, sed moderatione iustitiæ: ne ipsa relaxatio
peccati pl⁹ noceat peccatori, q; pœna vindictæ. Nec
tamē hoc fecerunt iusti homines nisi autoritate diui-
na, ne quis arbitretur passim sibi esse permissum necare
quē velit, aut iudicio persequi, aut pœnis quibuslibet af-
figere. Aliquādo autē aperte ponitur in scripturis ipsa
diuina autoritas, aliquādo autē occultatur, vt & mani-
festus lector instruat, & exercetur obscuris. Certe in
micum & persecutorē suum nimis ingrātum & nimis
infectum, Saū regē accepit Dauid in potestatem, vt ei
faceret quod vellet, & legit parcere potius quā occi-
dere. Nō enim erat iustus occidere, sed neq; prohibitus:
imō etiā diuinitus audierat se impune facere quicquid
vellet inimico: & tamen tantam potestatem ad manue-
rudinem cōsulit. Dicatur mihi, quem timuit, cū interfi-
cere noluit? Nec hominem potius dicere timuisse,
quē acceperat in potestatem, nec deum qui dederat. Vbi
ergo nec difficultas fuit occidendi, nec timor, dilectio
profecit inimico. Ecce Dauid ille bellator ipse iustitiam
ceptū Christi, quod accepimus, vt diligamus inimicos.
Atq; vti nā hoc imitaretur isti, qui humanum affectum
miseriçordiæ, ad nescio quæ crudelia delicta torferunt.
Dum enim credunt panē plorare, quod fieri non
potest, nō eum porrigit hominē quē plorantē videt.
Foras sic dicit, sicut soler cæci iactare in sanna conuicia,
meliorē fuisse Dauid qui pepererit inimico, q; deum qui
dederit ei occidendi potestatem: quasi vero deus nesciret
eum dederit hanc potestatem. Nouerat vtiq; voluntatē
semiti, sed vt ceteris etiā hominibus ad imitandū in-
nō resceret, ea quæ in corde Dauid a deo nota erant in-
F iij

Heb. 4.

Roma. 4.

Psal. 139.
XVII.
Exod. 23.

Luca. 6.
1. benedici-

Galat. 3.

Sapient. 11.

1. Corint. 11.

ix. xvij.

Luca. 6.

Luca. 18.

Matth. 25.

Luca. 9.

4. Reg. 1.

Acto. 5.

G mici dilectio, dedit in potestate inimicum, quem nondum volebat occidi, propter certam rerum dispensationem, quam per illum impleri oportebat. Ita & David bonitas commendata est, ut haberent homines quod amarent: & Saulis regis malitia ad exitum digniorem dilata est, ut haberent homines quod timerent. De eo quod in Deuteronomio scriptum est, Si aure audieris vocem domini dei tui, benedictus es in agro tuo, benedictus es in prato tuo, benedictus fructus vetricis tui, & fructus terrae tuae, & generationes iumentorum tuorum, & armentum bouum tuorum, & grex ouium tuarum: benedictus es in introitu tuo & egressu. Huic capitulo illud dicunt in Evangelio esse contrarium, Si quis vult me sequi, abneget semetipsum sibi, & tollat crucem suam, & sequatur me. Quid enim prodest homini, si totum mundum lucretur, animae autem suae detrimentum patiat? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Sed ex illa regula ostenditur non esse contrarium, quoniam notum esse iam debet, carnali adhuc populo congruenter carnalia & temporalia praemia fuisse promissa, sed tamen ab uno deo, cuius est creatura omnis & superior & inferior. Certe enim ipse Adimantus posuit testimonium de Evangelio ubi dominus ait, Nolite iurare neque per caelum, quia thronus eius est: neque per terram, quia scabellum est pedum eius. Quod quidem & in veteribus libris scriptum est, Caelum mihi thronus est, terra scabellum pedum meorum. Quid ergo mirum si bona throni sui dat spiritaliter sibi seruientibus, & bona scabelli pedum suorum dat carnaliter sibi seruientibus, cum spiritus superior sit & caro inferior, sicut superiora sunt caelestia, & inferiora terrestria: Quaequam illa omnia, id est, ager & pratum, & fructus ventris & fructus terrae & iumentorum, & armentum bouum & grex ouium possint etiam spiritaliter intelligi. Sed nunc ad rem non pertinet ista tractatio. Si autem in ipso nouo testamento, cuius praemium & haereditas ad nouum hominem pertinet, cum & dominus iisdem ipsis quos vult esse rerum temporalium contemptores, ut in Evangelio sibi seruiat, promittit multiplicationem earum rerum in hoc seculo dicens, quod accipient in hoc seculo centies tantum, in seculo autem futuro vitam aeternam: sicut etiam in veteri scriptura dicitur, Fidei homini totus mundus diuitiarum est. Vnde exultat Apostolus dicens, Quasi nihil habentes, & omnia possidentes. Si ergo in nouo testamento praeter aeternam possessionem qua promittitur sanctis, huius quoque possessionis qua transitura est, multiplicatio non subtrahitur, & tanto fit vberior, quanto contemptius possidetur: quanto magis in veteri testamento carnalis populi praemia talia esse debuerunt, ipso tamen uno & vero deo gubernatore omnium temporum omnia pro tempore moderante & administrante? Sed ne in solis noui testamenti libris isti arbiurentur haec esse contempta, audiant Prophetam abiicientem talem felicitatem, & ad unum dominum deum confugiendum esse, canente: Ita enim dicit, De gladio, maligno erue me, & exime me de manu filiorum alienorum, quorum os locutum est vanitatem, & dextera eorum dextera iniquitatis. Quorum filii ipsorum velut nouella constabiles in iuuentute sua. Filii eorum circumpositi & ornata velut similitudo templi. Cellaria eorum plena, eructantia ex hoc in hoc. Quae eorum fecunda multiplicantes in exitibus suis, boues eorum crasse. Non est ruina sepis nec exitus, neque clamor in plateis eorum. Beati dixerunt populum cui haec sunt, beatus populus cuius dominus deus eius. Attendat ergo quo modo irrideatur ista

felicitas in hominibus impiis, & tota beatitudo in deo solo inconcussa figurat. Illi enim dicunt beatum populum cui haec sunt, sed beatus populus cuius est dominus deus ipsius. Quod autem etiam illud contrarium esse putauerunt huic loco veteris testamenti quod dominus ait, Omnis qui confusus fuerit me aut verba mea in gente ista adultera & peccatrice, & filius hominis confundetur illum, cum venerit in gloria patris sui & laude sanctorum: quid pertineat ad contemptum rerum temporalium, non video. Quod si propterea pertinet, ne aliquis terretur de talium rerum damnis, Christum confiteri aut erubescat, aut timeat, quid habet quod dicat? Dicimus ita esse ista munera dei, ut tamen sint infirma, & in comparatione salutaris confessionis, non solum amittenda, sed vltro etiam proicienda: carnalibus tamen haec amanti-bus, & nondum capientibus promissa caelestia, ne ab idolis & demonibus ista peterent, vitiliter a domino deo esse pollicita. De eo quod scriptum est in lege, Ego sum qui diuitias do amicis meis, & paupertatem inimicis meis. Huic sententia illud opponunt quod dominus dicit, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum. Et, Vae vobis diuitibus, quia percepistis consolationem vestram. Sed cur nolunt & alia in Evangelio cotueri? Vbi enim scriptum est, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum: ibi sequitur, Beati Linites, quoniam ipsi haereditate possidebunt terram. Ecce habent amicos dei haereditate terrae diuites fieri. Cum autem ad tantam egestatem diues ille redigitur, ut ab eo paupere quem neglexerat, digito breui in aqua tinere amenti linguae suae humoris stillari deprecetur, intelligat quo modo fiant pauperes inimici dei, & id esse cognoscant quod in lege scriptum est, Ego sum qui diuitias do amicis meis, & paupertatem inimicis meis. nam istas diuitias temporales, & in veteri scriptura esse contemptas & superius docui, & innumerabilibus locis qui legere voluerit inueniet. Vnde est etiam illud, Melius est modicum iusto, super diuitias peccatorum multas. Et illud, Bonum mihi lex oris tui super millia auri & argenti. Et illud, Iudicia dei vera iustificata in semetipso, desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multum. Et illud, Beatus vir qui inuenit sapientiam, & immortalis qui videt prudentiam. Melius est enim illam mercari, quam auri & argenti thesauros. Pretiosior est enim lapidibus optimis, non resistit illi vllum malum, bene nota est omnibus appropinquatibus eius, & eis qui considerant eam diligenter. Omne autem pretiosum non est illi dignum. Et illud, Propter hoc optaui, & datus est mihi sensus, & inuocaui, & venit in me spiritus sapientiae. Et praeposui illam regnis & sedibus, & honestate nihil esse dixi ad comparationem ipsius. Nec comparavi illi lapidem pretiosum, quoniam omne aurum in comparatione ipsius arena est exigua, & taquam lutum aestimabitur argentum ad illam. Haec isti si aut legerent aut non impie legerent, viderent omnia in vtriusque testamenti scripturis, & ad expectendum, & ad fugiendum, & ad sumendum, & ad reiciendum sibi concordantia, & suis gradibus ordinata. De eo quod scriptum est in lege, Si ambulaueritis in lege, & praecepta mea custodieritis, dabo pluuia tempore suo, & producet terra fructum suos, & arbores pomae, & vindemiae tuae mensibus succedet, & satio vindemias, & saturabimini, & sedebitis in pace in terra vestra, & dormietis, & non erit qui vos terreat. Et perdat omne bellum ex terra vestra, & persequimini inimicos vestros, & cadent ante vos in gladio: & insequentur quinque ex vobis centum, & centum ex vobis persequetur decem milia, & ceciderint inimici vestri ante vos in gladio: &

A dio: & veniam & benedicam vos, & multiplicabo vos, & disponam vos. Manducabitis vetus quod inueterauit, & proicietis vetus ante nouum. Iam neminem oportet postulare a nobis vt haec ostendam, quae congruenter illi populo deus promiserit. Multa enim de hac re diximus, & cui parua sunt, nimis tardus est. Sed tamen quod etiam huic loco de nouo testamento dicit esse contrarium, illud videlicet quod dominus ait, Nolite portare aurum neque argentum, neque nummos in zonis vestris, non peram in via, neque duas tunicas, neque calciamenta, neque virgulae: dignus est enim operarius mercede sua: quid mirum si haec Euangelistis donauerat? Numquid in hoc ministerium populus Iudaicus vocabatur? Quae tamen omnia spiritaliter perferenda sunt, ne ipse dominus hominibus impiis contra sua praecepta fecisse videatur, qui etiam loculos habebat, quibus ad necessarium victum pecunia portabatur. Nisi forte dicturi sunt in zonis habere pecuniam, peccatum esse: in oculis autem, non esse peccatum. Non autem ista iussa, sed permissa esse Apostolis ex hoc intelligitur, quod Apostolus Paulus manibus suis operatus victum quaerebat, non abusus ea potestate sicut ipse loquitur, quam dominus Euangelistis dedit. Quod enim permittitur a domino, etiam facere non licet: quod autem iubetur, nisi fiat peccatum est. Addunt etiam de illo diuite cui deus dixerat, Stulte, hac nocte animam tuam expecta, quae autem praeparasti cuius erunt? Et dicunt non minus huic capitulo legis esse contrarium, cum in isto inanitas irrisa sit vana letitia, qui incerta illa pro certis habuit, populo autem Israel certam faciebat illam pollicitatione omnipotentia pollicentis. Vnde Apostolus Paulus scribens ad Timotheum, diuitibus seculi huius quos nouerat in Ecclesia membris habere suum locum, ita loquitur, Diuitibus huius seculi praecipue, non superbe sapere, neque sperare in incerto diuitiarum, sed in deo viuo, qui praestat nobis omnia abundanter ad fruendum: benefaciant, diuites sint in operibus bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam. Quis hic non intelligat non esse culpabile habere ista, sed amare & spem in eis ponere, & ea praeferre aut etiam conferre veritati, iustitiae, sapientiae, fidei, bonae conscientiae, charitati dei & proximi, quibus omnibus anima pia diues est in fecerit suis coram oculis dei? Sed vt diligitur deus, qui diligentibus se ista cuncta & inuisibilia & aeterna largitur, id est seipsum his omnibus plenum donat dilectoribus suis. Vt ergo ipse diligitur, illo etiam tempore quo carnalis anima, carnis videlicet affectibus implicata, nisi temporalia desiderare non nouit, persuadendum illi est, quod etiam ista deus dat homini: quia & verum est, & vtilissime creditur, hoc populo Israel factum esse per illas pollicitationes, quas imperitissime miserii derident, vt etiam in ipsis infimis rebus quo modo possent deum diligere asuefcerent, quauis prius ibi operetur timor. Quae tamen omnia dona temporalia figurae sunt donorum aeternorum: & illa de inimicis victoria praesignat victoriae de diabolo, & angelis eius. Et quod isti adiecerunt quasi contrarium veteri testamento quod Apostolus loquitur, deum non pugna & dissensione, sed pace delectari: sciant tale deum praedicari in scripturis illis, cui pacem suam nemo possit auferre: non qualem ipsi praedicant, qui timens ne irrueret bellum regionibus suis, membra sua longe misit, vt peregrina bella tolerarent, & postea liberari atque purgari victa & inquinata non possent. In natura vero humana, quae peccato in inferiora defluxit, ita deus pace delectatur, vt non

relinquat libramenta iustitiae, nec pacem quam diligit Deo vellet calcari a peccantibus, sed amari a certantibus, apprehendi a victoribus, & ea carnalibus figurata promittere, spiritalibus aperta monstrare. De eo quod scriptum est in Deuteronomio, Maledictus omnis qui in ligno pepederit. Licet saepe a Manichaeis ista quaestio ventilata sit, non video tamen quid habeat huic sententiae contrarium, quod ex Evangelio Adimantus opponendum putauit, ubi dominus ait, Si vis perfectus esse, vende omnia quaecumque possides & diuide pauperibus, & tolle crucem tuam & sequere me. Hic praeter quam quod crucem nominat, nihil attendit esse contrarium ei quod dictum est, Maledictus omnis qui in ligno pepederit, quasi vero talem crucem possit quisque tollere, & sequi dominum. Sed illa tollitur cum sequimur dominum, de qua dicit Apostolus, Qui autem Iesu Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum passionibus & concupiscentiis. Tali enim cruce vetus homo, id est, vetus vita perimitur, quam de Adae traximus, vt quod in illo fuit voluntarium, in nobis fieret naturale. Quod ostendit Apostolus dicens, Fuimus & nos aliquando natura filij irae, sicut & ceteri. Si ergo vetus vita de Adam, vnde & nomine E veteris hominis vetus vita significatur, quid absurdum habet quod in veteri hominem maledictum prolatum est, quem dominus suspexit in ligno? Quia ex ipsa successione mortalitatem gestauit, de virgine Maria mortaliter natus, habens carnem non peccatricem, sed tamen similitudinem gerentem peccati, quia mori potest, & mors de peccato est. Vnde est etiam illud, Scientes quia vetus homo noster simul confixus est cruci cum illo, vt euacuetur corpus peccati. Non ergo dominus per linguam Moysi famuli dei, sed mors ipsa meruit maledictum, quam dominus inuenit suscipiendo euacuauit. Mors itaque illa pendit in ligno, quae per mulierem ad hominem serpentina persuasionem peruenit. Vnde etiam serpente, ad significationem ipsius mortis, Moyses in eremo exaltauit in ligno. Et quoniam a mortiferis cupiditatibus per fidei sanam crucis dominum, qua cruce mors ligno suspensa est: propterea qui serpente morsibus venenabantur, conspecto serpente qui fixus erat atque exaltatus in ligno, continuo sanabantur. Huic sacramento ipse dominus attestatus est dicens, Sicut enim Moyses exaltauit serpente in eremo, ita exaltari oportet filium hominis. Suscipiendo autem ignominiosissimum apud homines genus dominus noster Iesus Christus, hoc est mortem crucis, commendauit nobis dilectionem suam, vt merito Apostolus diceret, accedens nos in eius charitatem, Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum: scriptum est enim, Maledictus omnis qui pendet in ligno: vt non solum nullam mortem, sed etiam nullum mortis genus Christiana libertas sicut Iudaica seruitus formidaret. De homine quem lapidari deus iussit, qui sabato inuentus est ligna colligere: dominus in Evangelio ubi hominis manum aridam sanauit die sabati, diuinum opus fecit, non humanum: nec ab otio recessit qui iussit & factum est. Et ideo non est simile hoc factum ligna colligenti, quod facere cum inuentus esset homo die sabati, iussu dei lapidatus est. De seruu autem obseruatione sabati, & de vindicta temporalis mortis, iam multa dicta sunt. Sicut enim tempore charitatis bonitas, sic tempore timoris severitas dei maxime commendatur. Et cum adhuc non oporteret ante aduentum domini nudare populo legitimarum sacramenta figurarum, non inuitabantur significata intelligere, sed iussa

Possessio quomodo permittitur. Cap. XXI. Deut. 21. Matth. 19. Matth. 10. Ioh. 12. Act. 18. 1. Cor. 10. Luca. 12. 1. Tim. 6. Psal. 35. Psal. 113. Marc. 10. Hieronymus in prologo Biblicae ca. 8. 2. Corin. 6. Psal. 143. 1. Cor. 14.

Christi quomodo maledictus. Cap. XXI. Deut. 21. Matth. 19. Galat. 5. Ephe. 2. Roma. 8. Roma. 6. Numeri. 21. Galat. 3. Deut. 21. Sabbati observatio. Cap. XXI. Numeri. 15. Matth. 12.

G cogebantur implere: nōdum enim deo inherebant per spiritum, sed per carnem legi seruebant. Miror autem quōd isti plangunt lapidatum hominem dei praecepto, quia contra iusta legis ligna collegit: & non plangunt arefactam ficulneam verbo Christi, quae cōtra nullum praeceptum fecerat, cum talem animā arboris esse credant, qualē hominis. De eo quod scriptum est, Mulier tua sicut vinea frōdescens, & filij tui vt nouella oliuarum in circumitu mensae tuae, & videbis filios filiorū tuorum, & scies quia hoc modo benedicatur homo qui timet dominum. Hoc per Prophetam figurate dictum, & ad significationem Ecclesiae pertinere Manichaei nō intelligunt, & putant cōtrarium esse quod in Euangelio dominus de spadonibus ait, qui seipfos castrāt propter regnū cōlorum: Sed nos iā & de viro & de vxore & de spadonibus quantum satis fuit, in tertio capitulo differuimus. De eo quod scriptum est apud Salomonem, Imitare formicam, & intueri diligentiam eius, quia ab aestatis tempore vsque ad hyemem colligit sibi alimonias. Neq; hoc intelligunt Manichaei spiritualiter esse accipiendum, & putant praeceptum esse vt thesaurizemus in terra, vt etiā curemus hac horrea, quae sine vllo praecepto multum homines implere festinant. Et ideo illud Adimantus ex Euangelio dicit aduersum esse huic sentētia, vbi dominus ait, Nolite cogitare de crastino. Sed neque hoc intelligūt ad id pertinere, vt temporalia non amemus, neque timeamus ne nobis desint necessaria, & propter ipsa conquirenda vel deo vel hominibus seruiamus. Nam si hoc ideo dictum est, vt non seruetur panis in crastinū, magis hoc implent vagi Romanorum, quos passiuos appellant, qui annona quotidiana satiat ventre, aut donant statim quod restat, aut proiciunt: quam vel domini discipuli, qui etiam cum ipso domino cōli & terrā in terra ambulantes loculos habebant: vel Paulus Apostolus, qui omnium terrenorum contemptor, sic tamen gubernauit ea quae praesentis vitae erant necessaria, vt etiā de viduis praeceperit dicens, Si quis fidelis habet viduas, sufficienter tribuat illis, vt non grauetur Ecclesia, quo veris viduis sufficere possit. Sed tamen illud de formica ita positum est, vt quēadmodū illa aestate colligit vnde in hyeme pascat, sic vnusquisque Christianus in rerum trāquillitate, quam significat aetas, colligat verbum dei, vt in aduersitate & tribulationibus, quae hyemis nomine significatur, habeat vnde spiritaliter viuat. Nō enim in pane solo viuit homo, sed in omni verbo dei. Si autē hoc eos mouet, quōd in terra condit formica quod colligit, irascantur etiā illi thesauro quem dominus in agro dicit inuentum. De eo quod scriptum est in Osee, Da illis ventrem vacuum, & vbera arida: mortifica semen ventris ipsorum ne pariant. Et haec prophetica locutio est vtique figurata. Nam & ventrem non carneum intelligunt in Euangelio cum legunt, Flumina aquae viuae fluēt de ventre eius, & vbera quadam habebat Apostolus cum diceret, Lac vobis porum dedi, non escam. Et iterum, Factus sum paruulus in medio vestrum, tanquā si nutrix fouēs filios suos. Et Galatas ad carnalia declinātes iterum parturit donec Christus in eis formetur. Et ideo huic propheticae sententiae nō repugnat quōd Adimantus posuit ex Euangelio, quōd in resurrectione a mortuis, neque nubent, neque vxores ducēt, neque morientur, sed sunt vt angeli dei. Nam hoc est vtique quod accipiunt etiā spadones, de quibus Esaias loquitur. Locum nominatum multo meliore filiorum & filiarum, nomē aeternū dabo eis, inquit. Ne ergo isti arbi-

trentur in solo Euangelio tale praeium promitti san-
ctis, ventremque vacuum & vbera arida, & mortificatum semen ne pariant, intelligāt de his esse dictum de quibus dicit Apostolus, Sicut enim Iambres & Mābres resistērūt Moysi, sic & isti resistunt veritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidē, sed vltra nō proficiēt: clementia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit. Cum ergo vltra nō proficiēt, tunc habebunt ventrem vacuum, & vbera arida, & mortificatum semen. In qua sentētia se isti tanquā in speculo dignentur inspicere. De eo quod scriptum est in Amos Propheta; Si fieri potest vt ambulātes duo i via minime se agnoscant, & leo sine praeda ad catulum suum reuertatur: si decidet auis sine aucupe in terram, si tēdunt mulier & scipulam sine causa vt nihil capiant: si dabit sonum tuba in ciuitate vt plebs non terreatur: ita etiam malū aliquod in ciuitate nō perpetratur quod dominus nō faciet. Malum hoc loco non peccatum, sed poena intelligenda est. Dupliciter enim appellatur malum, vnum quod homo facit, alterum quod patitur poena. De poenis ergo loquebatur Propheta cū hoc diceret. Diuina enim prouidentia cuncta moderatē & gubernante, ita homo male fecit quod vult, vt male patiatur quod nō vult. Sic autem isti accusant Prophetam ista dicentem, quasi in Euangelio nō legerint, Nōne duo passerēs a se veniunt, & vnus ex his nō cadit in terram sine patris vestri voluntate? Ita ergo deus malū facit quod nō ipsi deo malū est, sed eis in quos vindicat. Itaque ipse quantum ad se pertinet bonum facit, quia omne iustum bonum est, & iusta est illa vindicta: & ideo nō est contrarium quod Adimantus obiicit dixisse dominum, Arbor bona fructus bonos facit, mala autem arbor malos fructus facit. Quauis enim malum sit gehenna damnato, iustitia tamen dei bona est, & ipse fructus est ex arborē bona. Ille autem malis peccatorum suorum thesaurizat sibi iram in die irae & reuelationis iusti iudicij dei, qui reddet vnicuique secundum opera sua. Quāquam istae duae arbores manifestissime in similitudine duorū hominum positae sint: id est, iusti & iniusti: quia nisi quisque voluntatem mutauit, bonum operari nō potest. Quod in nostra potestate esse positum alio loco docet vbi ait: M Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malā, & fructum eius malum. Illis enim hoc dicit qui putabat se bona loqui posse cū essent mali, hoc est, bonos fructus facere cum essent arbores mala. Sic enim & subiungit, Hypocrita, quo modo potestis bona loqui cum mali sitis: Mala ergo arbor fructus bonos facere non potest, sed ex mala fieri bona potest, vt bonos fructus ferat. Fuistis enim aliquādo tenebrae, inquit Apostolus, nunc autem lux in domino. Tāquam si diceret, fuistis aliquādo arbores mala, & ideo nō poteratis tunc nisi malos fructus facere: nūc autem lux in domino, id est, etiā facti estis arbores bonae, date fructus bonos: quod sequitur dicens, Sicut filij lucis ambulāte. Fructus enim luminis est in omni iustitia & veritate, probantes quid sit beneplacitū domino. Nā in ipso Euangelij capitulo si non studio malevolentiae fugeret Adimantus, posset aduertere quo modo dicitur deus malū facere. Ibi enim ait dominus, qd etiam iste cōmemorauit, Omnis arbor quae non facit fructus bonos, excidetur: & lignem mittetur. Haec sunt mala quae deus facit, id est, peccatoribus poenas, quod in ignem mittit arbores quae in malitia perseverantes fieri bonae noluerunt, cum hoc ipsi arboribus malum sit. Deus autē, vt saepe dixi, nō dat fructus malos, quia iustitiae fructus est vindicta

A dicta peccati. De eo quod in Esaiā Propheta scriptū est, Ego sum deus qui facio pacē, & cōstituo mala. Etiam hoc eadē regula soluitur. Nō enim reprehēdit Adimantus qd dixit deus, facio pacē: sed qd dixit, cōstituo mala: cum Paulus Apostolus haec duo similiter vno in loco etiā latius tractauerit dicens, Vides ergo bonitatem & seueritatem dei, In eos quidē qui ceciderūt, seueritatem: in te autē bonitatem, si permanseris in bonitate: alioquin & tu excideris, & illi si nō permāserint i incredulitate, inserentur: Potens est enim deus iterū inferere illos: In hoc sermone Apostolico satis apparet bonitas dei, secundum quā dixit Esaias, Ego sum deus qui facio pacē, & seueritas, secundū quā dixit, cōstituo mala. Simul etiam ostēdit in nostra potestate esse, vt vel inseri bonitati ipsius, vel excidi seueritate mereamur. Nō ergo est Esaiā contrariū Euāgelij, sicut putat vel potius putari cupit Adimantus, vbi dominus ait, Beati pacifici, quia filij dei vocabūtur. Vel ex ipsa enim parte debuit agnoscere, etiā Esaiam scire filios dei esse pacificos, quia per eū dixit deus, Ego sum qui facio pacē. Sed cū alia parte ad male intelligēdum oculū fixit, in altera se ipse excaecauit. Quod si vellet alius similiter cecus dicere bonū esse vetus testamentū, vbi dicit deus, Nolo mortē peccatoris, quāntū vt reuertatur & viuat: malū autem esse nouū testamentū, vbi dicit Christus, Ite in ignē aeternum, qui prae paratus est diabolo & angelis eius: nōne in foueā cadēs omnes qui sequerētur indoctos & scripturarum ignaros in imperitia caecitate germinatē malitia secū pariter praecipitaret? Qui autē oculo pio legit, & in nouo testamēto inuenit quod isti accusant in vetere: & in do visibilibus veterē quod laudant in nouo. De eo quod scriptum est in Esaiā, Et factū est eo anno quo mortuus est Ozias Israhel rex, vidi dominū sedētē in sede altissima, & plena erat domus gloriae ipsius, & i circumitu seraphim stabāt, serenas alas habētes: & binis quidē operiebant facie ipsius, binis vero pedes. Huic loco illud opponit Adimantus quod ait Apostolus, Regi autē seculorū inuisibili honor & laus in secula. In qua quaestione quaerendum est, quid ei visum fuerit vel in illa visione Esaiā binas alas praetermittere quibus volabat seraphim, dicētes, Sanctus, sanctus, sanctus dominus deus sabaoth: vel in Apostoli verbis nō totū dicere. Nā ita dicit Apostolus, Regi autē seculorū inuisibili, incorruptibili, soli deo honor & gloria in secula seculorū. An forte timuit ne Trinitatis cōmemoratio cōmendarēt prophetam lectori, & aliquid magnum ibi latere suspicaretur? Ter enim dicitur sanctus, sanctus, sanctus dominus deus sabaoth. In Apostolo autē forte vidit, qd si dixisset, incorruptibili deo: respondēretur illi, quod nunc istis dicimus. Quid ergo incorruptibili deo factura erat gens tenebrarū si cum ea pugnare noluisset? Aut si forte mendosus codices legerat, aut iste mōdus est vbi nos ipsum Adimantū legimus, non est diutius de re dubia differendū: sed iā querendū est quo modo & Propheta dixerit vidisse se deū in sede altissima: & Apostolus Paulus verū dixerit, inuisibilem deū. Interrogo itaq; istos vtrū inuisibilia possint cōspici: Si dicūt posse, quid ergo calūniantur si deū inuisibilem Propheta cōspexit? Si autē dicunt nō posse, ipsi Apostolo potius calūniantur si audēt, qui ait, Inuisibilia enim dei a cōstitutione mundi per ea quae facta sunt intellecta cōspiciuntur. Ipse enim dixit esse inuisibilia, & ipse rursus dicit, cōspiciuntur. Nōne hic cogitur fari oculis corporeis esse inuisibilia, menti vero esse visibilia: Sic igitur & Propheta deum qui corporaliter inuisibilis est, nō corporaliter sed spiritaliter vidit, Nam

multa genera visionis in scripturis sanctis inueniuntur: D Vnū secundum oculos corporis, sicut vidit Abraham tres viros sub ilice Mābre, & Moyses ignē in rubo, & discipuli transfigurātū dominū in monte inrer Moysē & Heliam: & cetera huiusmodi. Alterum secundū quod imaginamur ea quae per corpus sentimus. nā & pars ipsa nostra cū diuinitate assumitur, multa reuelatur, nō per oculos corporis, aut aures, aliūve sensum carnalē, sed tamen his similia, sicut vidit Petrus discum illum submitti ē cōlo cū variis animalibus. Ex hoc genere est etiā Esaiā, quod imperinissime impij reprehēdunt. Nō enim deum forma corporea cōterminat, sed quēadmodū figurate nō proprie multa dicuntur: ita etiam figurate multa monstrantur. Tertium autē genus visionis est secundum mentis intuitum, quo intellecta cōspiciuntur veritas atq; sapiētia, sine quo genere illa duo quae prius posui, vel infructuosa sunt, vel etiā in errorem mittūt. Cum enim ea quae siue corporeis sensibus, siue illi partī animae quae corporalium rerū imagines capit, diuinitus demonstrantur, nō solum sentiuntur his modis, sed etiā mente intelliguntur, tunc est perfecta reuelatio. Ex hoc tertio genere est visio illa quae cōmmemorauit, dicentē Apostolo, Inuisibilia enim dei a cōstitutione mundi per ea quae facta sunt intellecta cōspiciuntur. Hac visione videtur deus, cum per pietatē fidei & per agnitionē dei, morum optimorū corda mundantur. Quid enim profuit Balthasari regi, qd manum scribentem apertē oculos suos in pariete cōspexit: Cui visioni quia nō potuit adiungere mētis aspectum, quarebat adhuc videre quod viderat. Tali autem acie luminis quae ista intelliguntur, Daniel praeditus, mētē vidit, quod ille viderat corpore. Rursus illa parte animi, quae imagines corporū capit, vidit somniū Nabuehodonosor rex, & quoniam nō habebat idoneū oculum mētis ad melius videndū quod viderat, id est, ad intelligēdū quod viderat, ideo ad interpretandū visum suū, aspectū quaeuit alienū, eiusdē scilicet Danielis. Cui tamē aperienti, vbi certā accōmodaret fidē, etiā ipsum somnium sibi diceretur exegit. Daniel autē reuelatē sancto dei spiritu, & quid ille vidisset in somnis, ea parte vidit qua corporum capiuntur imagines, & quid significaret mētē cōspexit. Nō est autē Propheta veri dei & summi, qui oblata diuinitate visa, vel solo corpore, vel etiam illa parte spiritus videt qua corporū capiuntur imagines, & mētē non videt. Sed plerūq; in scripturis sic posita inueniuntur quēadmodū visa sunt, nō etiā quēadmodū intellecta sunt, vt mētis viuo in qua totus fructus est, exercētis lectoribus seruetur. Sed ex multis quae aperte sunt scripta, manifestatur nobis quo modo illa intellexerint quae sic in libris posuerūt quo modo figurate illis demonstrata sunt. Ad duos enī genera illa visionis, pertinet figuratae demonstratio: ad mētis autē, id est, ad intelligētiae visionē, simplex & ppria pertinet reuelatio rerū intellectarū atq; certarū. Omnia tamen haec genera mirificis & ineffabilibus distributionibus exhibet atq; moderatur spiritus sanctus summā icōmutabilitate sapiētiae. Sed isti miseri sunt qui calūniantur Prophetas dicenti qd deū viderit, obicientes Apostolicā sententiā, vbi inuisibilem dixit. Si enim alter obiiciat huic Apostolico verbo Euāgelicū verbum, quo dominus ait, Beati mōdicordes, quoniam ipsi deū videbūt: quo modo respondēbit posse inuisibilem videri? Verbo enim premūt imperitos, & quatenus inuisibilis deus dictus sit, & si cognoscūt cognosci timent. Tāta est perniciēs animorum, qui cū vincere homines volunt, ab errore conuincuntur. Finis.

Matth. 21.
Eunuchi fecerunt.
Ca. XXIII.
Psal. 127.
Matth. 19.
Fornicariū exemplum.
Ca. XXIII
Prouer. 6.
A
Matth. 6.
Psal. 111.
1. Tim. 5.
Dent. 8.
Matth. 13.
Sterilitatis allegoria.
Cap. XXV.
Osee. 9.
Ioan. 7.
1. Cor. 3.
1. Thess. 2.
Galat. 4.
Matth. 22.
Esa. 56.

De eodem.
Ca. XXVII
Esaie. 45.
Roma. 11.
2. Petr. 22.
Matth. 5.
Ezechiel. 18.
Ca. 33.
Matth. 25.
T. geminata.
De quo modo
do visibilibus
Ca. 33.
Esaie. 6.
1. Tim. 1.
Roma. 11.
Ephes.

Varia gene
visionū.
Gene. 19.
Exod. 3.
Matth. 17.
Acho. 10.
Rom. 1.
Dan. 5.
Daniel. 1.

DIUI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS Episcopi, aduersus Faustum Manichaeum Liber primus.

Prologus. Caput I.

Lib. 5. Confessio. ca. 3. cum sequit.

Psal. 36.

Caput II.

1. Retra. ca. 21. * Aliis suspendo.

Caput III.

Coloss. 2.

1. Cor. 3.

Faustus quidam fuit, gente Afer, ciuitate Mileuitan*, eloquio suauis, ingenio callidus, secta Manichaeus, ac per hoc nefando errore peruersus. Noueram ipse hominem quemadmodum eum commemorauit in libris Confessionum mearum. Hic quoddam volumen edidit aduersus rectam Christianam fidem & catholicam veritatem. Quod cum venisset in manus nostras, lectumque esset a fratribus, desiderauerunt, & iure charitatis per quam eis seruiamus, flagitauerunt, vt ei responderemus. Hoc aggrediar nunc in nomine atque adiutorio domini & saluatoris nostri Iesu Christi, vt omnes qui hac legent, intelligant quam nihil sit acutum ingenium & lingua exposita, nisi a domino gressus hominis dirigantur. Quod multis etiam tardioribus & inualidioribus, occulta equitate diuinae misericordiae praestitum est, cum multi acerrimi & facundissimi, deserti adiutorio dei, ad hoc velociter & pertinaciter currerent, vt a veritatis via longius aberrarent. Commodum autem arbitrator, sub eius nomine verba eius ponere, & sub meo responsionem meam. Faustus dixit, Satis superque in lucem iam traductis erroribus, ac Iudaicae superstitionis, simul & semichristianorum abunde detecta fallacia, a doctissimo scilicet & solo nobis post beatum patrem nostrum Manichaeum studendo* Adimanto, no ab re visum est patres charissimi hac quoque breuia vobis & concinna responsa propter callidas & astutas conserentium nobiscum propositiones scribere, quo cum iidem vos ex more parentis sui serpentis captiosis circumuenire quaestiuiculis voluerint, & ipsi ad respondendum vigilanter eis sitis instructi. Ita enim fiet vt ad ea ipsa quae proposuerint religati, vltius huc atque illuc vagari non possint. Ac ne profusa consulave oratione legentium inundaretur ingenia, tam breuiter quam distincte ex aduerso sibi ipsorum atque nostrorum [verba] constitui. Augustinus respondit, Tu semichristianos cauendos putas, quod nos esse dicis: nos autem pseudochristianos cauemus, quod vos esse ostendimus. Na quod semis est, ex quadam parte imperfectum, ex nulla tamen falsum est. Quid ergo si aliquid deest fidei eorum quos circumuenire conamini, nunquid ideo id quod eis adest, destruendum, ac no potius id quod deest astringendum est? Sicut ad quosdam imperfectos loquens Apostolus ait, Gaudes & videns vestram conuersationem, & id quod deest fidei vestrae. In Christo cernebat utique quaedam fabricam spiritalem, sicut alibi dicit, Dei edificatio estis: & in ea cernebat vtrumque, & vnde gauderet, & vnde satageret. Gauderet ex eo quod iam aedificatum videbat: satagebat ex eo quod vsque ad culmen perfectionis adhuc aedificandum esse sentiebat. Itaque nos reuera catholicos nondum perfectos, sed quodam modo, vt dixisti, semichristianos, quos fallatis & seducatis vestra peruersitate insectamini. Sed si qui adhuc etiam tales sunt, si vos pseudochristianos esse intellexerint, quanuis captiosis quaestionum vestrarum propositionibus, propter id quod eorum fidei deest, respondere non possint: non tamen sequendos, sed deuicandos

vos esse cognoscunt. Sicut ergo vestra intentio est semichristianos quos decipiatis inquirere, sic nostra intentio est pseudochristianos vos ostendere, vt non solum christiani peritiores vos couincendo prodant, sed & imperitiores vos cauendo proficiant. Cur autem serpentem patrem nostrum dixisti? An excidit tibi quemadmodum soleatis vituperare deum qui homini praecipuum in paradiso dedit, & laudare serpentem quod ei per suum consilium oculos aperuit? Puto iustum esse vt serpentem illum diabolum a vobis laudatum, tu potius agnoscas patrem tuum. Nam ille te filium etiam modo vituperatus agnoscit.

Primi libri finis.

LIBER SECVNDVS.

Faustus dixit, Accipis Euangelium? Et maxime. Proinde ergo & natum accipis Christum? No ita est. Neque enim sequitur, vt si Euangelium accipio, idcirco & natum accipiam Christum. Cur? Quia Euangelium quidem a praedicatione Christi & esse coepit, & nominari: in quo tamen ipse nusquam se natum ex hominibus dicit. At vero genealogia adeo non est Euangelium, vt nec ipse eius scriptor ausus fuerit eam Euangelium nominare. Quid enim scripsit? Liber generationis Iesu Christi filij Dauid. Non ergo liber Euangelij Iesu Christi, sed liber generationis. Quippe ibi & stella inducitur quae confirmat Genesim, vt recte Genesiditum hoc magis nuncupari possit quam Euangelium. At denique Marcus qui generationem scribere non curauit, sed praedicatione tantum filij dei, quod est Euangelium, vide quam sit competenter exorsus. Euangelium, inquit, Iesu Christi filij dei: vt hinc satis abundeque appareat genealogiam non esse Euangelium. Nam & in ipso Mattheo post inclusum Ioannem in carcerem, tunc legitur Iesum coepisse praedicare Euangelium regni. Ergo quicquid ante hoc narratum est, genealogiam esse constat, non Euangelium. Alioquin quid impediabat & Matthaeum ponere Euangelij Iesu Christi filij dei: nisi quia improbum putauit genealogia vocare Euangelium? Quapropter si iam tibi distinctum satis est quod vsque nunc ignorasti, longe aliud esse Euangelij quam genealogiam, scias me vt dixi accipere Euangelij, id est, praedicatione Christi. De quo quicquid iam perrogare volueris, omisis generationibus quaere. Aut si & de ipsis conferre est animus, non equidem recuso, cu sit mihi magna & de his ad respondendum copia. Sed tu discis interrogare quod primum est. Videris enim mihi nunc scire velle no vtrum Euangelium accipiam, sed vtrum generationes. Augustinus respondit, Certe interrogasti teipsum velut ex persona nostra, vtrum acciperes Euangelium: & respondisti, maxime. Rursusque interrogasti, vtrum acciperes Christum natum: & respondisti, Non ita est. Hanc scilicet causam subiiciens, quia generatio Christi no pertinet ad Euangelium. Quid ergo respondebis Apostolo dicenti, Memor esto Christum Iesum resurrexisse a mortuis ex semine Dauid, secundum Euangelium meum? Vides certe quam nescias, vel te nescire fingas, quid sit Euangelium: nec ex doctrina Apostolica, sed ex vestro errore nominis Euangelij. Aut si hoc appellas Euangelij quod Apostoli appellauerunt, aberras ab Euangelio qui no credis Christum ex semine Dauid: quod Apostolus secundum suam

1. Corin. 15.

Gala. 1.

Galat. 1.

Matth. 8.

Caput III.

Matth. 8.

Caput III.

Matth. 8.

Matth. 8.

Caput III.

Matth. 8.

Caput III.

Caput III.

2. Tim. 2.

A suum Euangelij praedicari testatus est. Quod autem erat Apostoli Pauli Euangelium, hoc etiam ceterorum Apostolorum, & omnium fidelium dispensatorum tanti sacramenti. Hoc enim alibi dicit, Siue ergo ego, siue illi, sic praedicam*, & sic credidistis. No enim omnes illi Euangelium conscripserunt, sed tamen omnes Euangelium praedicaerunt. Narratores quippe originis, factorum, dictorum, passionum domini nostri Iesu Christi, proprie dicti sunt Euangelista. Na & ipsum nomen si quaeramus quid Latine interpretetur, bonum nuntium dicitur Euangelium, vel bona annuntiatio. Quod quidem cu aliquid bonum annuntiatur, semper dici potest: proprie tamen hoc vocabulum obtinuit illa quam dixit annuntiatio Saluatoris. Si autem alia vos annuntiat, extra Euangelium vos esse manifestum est. Vtique sunt aduersus vos paruuli quos appellatis semichristianos, si matris charitatis vocem sibi ex ore Apostolico perfonantem audiunt, Si quis vobis annuntiauerit preterquam quod annuntiauerit vobis, anathema sit. Cum ergo ipse Paulus secundum Euangelium suum annuntiauerit Christum ex semine Dauid, vos qui hoc negatis, & aliud annuntiat, anathema sitis. Quis autem no videat quanta ex citate dicatur, quod nusquam se Christum natum ex hominibus dicat, cum penes nunquam se filium hominis taceat? Sed videlicet doctissimi homines, profertis nobis ex armario vestro, nescio quem primum hominem qui ad gentem tenebrarum debellanda, de lucis gente descendit, armatum aquis suis, contra inimicorum aquas: & igne suo, contra inimicorum ignem: & ventis suis, contra inimicorum ventos. Cur no ergo & fumo suo, contra inimicorum fumum: & tenebris suis, contra inimicorum tenebras: sed contra fumum aere, vt dicitis, armabatur: & contra tenebras luce? An quia mala sunt fumus & tenebrae, non ea potuit habere bonitas eius? Bona ergo sunt illa tria, aqua, ventus, ignis. Cur ergo ea potuit habere malitia gentis aduersae? Sic respondetis. Sed aqua illa gentis tenebrarum mala erat: quam vero primus homo attulit, bona erat: & vetus illius malus, huius autem bonus. Ita & huius ignis bonus, contra malum ignem illius dimicauit. Cur ergo & contra malum fumum non potuit asferre fumum bonum? An in fumo vestra mendacia tanquam fumus ipse euanescent atque deficiunt? Certe primus homo vester contra naturam contrariam bellum gessit. Cur quinq; illis elementis, quae in contraria gente conungunt, vnum allatum est de diuinis regnis contrarium, lux contra tenebras? Cetera enim quatuor no sunt contraria. Nam nec aer fumo est contrarius, multo minus aqua aqua, & vetus vento, & ignis igni. Iam vero illa sacrilega deliramenta quis audiat, quod primum hominem vestrum dicitis secundum hostium voluntate, quo eos caperet, elementa quae portabat mutasse atque vertisse, vt regnum quod dicitis falsitatis, in sua natura manes, no fallaciter dimicaret, & substantia veritatis mutabilis appareret, vt falleret? Huius primi hominis filium, credi vultis dominum Iesum Christum. Huius comentitiae fabula filiam dicitis veritatem. Huc primum hominem quem laudatis, quia mutabilibus & mendacibus formis eum aduersa gente pugnaui: si verum dicitis, no imitami: si autem imitami, & vos mentimini. Quapropter dominus & saluator noster Iesus Christus, verus & verax dei filius, verus & verax hominis filius, quod vtrique de se ipse testatur, & de vero deo diuinitatis aternitatem, & de vero homine carnis originem duxit. No nouit Apostolica doctrina primum hominem vestrum, audite Apostolum Paulum: Primus homo, inquit,

de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis. Quod ille terrenus, talis & terrenus: qualis caelestis, talis & caelestis. Sicut portatumus imaginem terreni, portemus & imaginem eius qui de caelo est. Primus itaque homo de terra terrenus, ille Adae de limo formatus. Secundus autem homo de caelo caelestis, dominus Iesus Christus, quia filius dei venit ad carnem, qua suscepta & homo exterius fieret, & deus interius permaneret: vt & filius dei verus esset, per quem facti sumus: & hominis filius verus fieret, per quem refecti sumus. Cur ergo primum hominem vestrum comentitium nescio unde producit, & primum hominem quem doctrina Apostolica docet, no vultis agnoscere? An vt compleatur in vobis quod ipse Apostolus ait, A veritate quidem auditum suum auertetes, ad fabulas autem couertentur. Paulus annuntiat primum hominem de terra terrenum, nescio quibus fallacibus elementis quinq; vestitum. Et Paulus dicit, Si quis vobis annuntiauerit preterquam quod annuntiauerit vobis, anathema sit. Ergo ne Paulus mendax sit, Manichaeus anathema sit. Quod autem etiam stellae calumniae mini, qua Magi ad Christum infantem adoratum perducti sunt, no erubescitis eum vos comentitium Christi, vestrum filium comentitij primi hominis vestri, no sub stellae testificatione ponatis, sed in stellis omnibus colligatum esse dicatis, quia videlicet principibus tenebrarum commixtum esse creditis in illo bello, quo ipse primus homo vester cum tenebrarum gente pugnaui, vt de ipsis principibus tenebrarum tali comixtione captis mundus fabricaretur. Vnde ista sacrilega deliramenta vos cogunt, no solum in caelo, atque in omnibus stellis, sed etiam in terra atque in omnibus quae nascuntur in ea confixu & colligatum atque comentum Christum dicere, no iam saluatorem vestrum, sed a vobis saluandum, cum eum manducatis atque ructatis. Nam & ista impia vanitate seducti, seducitis auditores vestros, vt vobis cibos afferat, quo possit ligato in eis Christo subueniri per vestros dentes & vtres. Talibus enim auxiliis eum solui & liberari praedicatis, nec saltem totum, sed ad huc licet exiguas fordidatque reliquias eius in stercorebus remanere contenditis, vt in aliis atque aliis reum corporalium formis iterum atque iterum implex implicataque teneantur. Et si mundo stante solui & purgari no potuerint, iam illo igne vltimo quo ipse mundus ardebit, soluantur atque purgentur. Nec tamen etiam tunc totum Christum dicitis posse liberari, sed eius bona diuinaque naturae nouissimas residuasque, particulas, quae ita sordidatae sunt, vt nullo modo dilui valeant, damnari in aeternum confixas globo horrido tenebrarum. Ecce qui se fingunt indignari quod filio dei fiat iniuria, quia eum natum stella demonstrasse dicatur, tanquam genesis eius sub fatali constellatione sit constituta, cum eum ipsi non tantum sub stellarum conexione, sed in vinculis omnium terrenorum, & in succis omnium herbarum, & in putredine omnium carnum, & corruptione omnium ciborum, ita ligatum pollutumque constituat, vt ex magna non tam ex tota parte solui purgarique no possit, nisi vt ab hominibus electis videlicet Manicheorum, etiam in porris radicisque ructetur. Et nos quidem sub fato stellarum nullius hominis genesis ponimus, vt liberum arbitrium voluntatis quo vel bene vel male viuatur, propter iustum iudicium dei ab omni necessitatis vinculo vindicemus: quanto minus illius temporalem generationem sub astrorum conditione credimus factam, qui est aeternus vniuersorum creator & do-

1. Cor. 15.

Gen. 2.

2. Tim. 4.

Galat. 1.

Caput V.

E

De natura

boni. ca. 44

et 45. Et

de fide con-

tra Mani-

cheos. cap.

11. et 21.

2. Petri. 3.

F

Matth. 2. G minus. Itaq; illa stella quam viderunt Magi, Christo secundum carnem nato non ad decretum dominabatur, sed ad testimonium famulabatur: nec eum subiciebat imperio, sed indicabat obsequio. Proinde non ex illis erat haec stellis, quae ab initio creaturae itinerum suorum ordinem sub creatoris lege custodiunt, sed nouo virginis partu, nouum sydus apparuit, quod ministerum officij sui etiam ipsis Magis querentibus Christum cum ante faciem praeret exhibuit, donec eos usque ad ipsum locum ubi dei verbum infans erat, praecundo perduceret. Qui tandem astrologi ita constituerunt hominum nascentium fata sub stellis, ut aliquam stellarum homine

De Gene. ad literam li. 2. ca. 17. aliquo nato circuitus sui ordinem reliquisset, & ad eum in medio, qui natus est perrexisse asseuerent? Sorte quippe nascens astrorum ordini colligari arbitrantur, non astrorum ordinem ob hominis nati diem posse mutari. Quapropter si stella illa exiis erat quae in caelo peragunt ordines suos, quo modo poterat decernere quod natus Christus acturus erat, quae nato Christo iussa est relinquere quod agebat? Si autem (ut probabilis creditur) ad demonstrandum Christum quae non erat exorta est, non ideo Christus natus est, quia illa extitit: sed ideo illa noua exorta est, quia Christus natus est: unde, si dici oporteret, non stellam Christo, sed Christum stellae fatum fuisse diceremus. Ipse quippe illi, non illa huic nascendi attulit causam. Si ergo sunt fata quae a fando, id est, a dicendo appellata sunt, quoniam Christus verbum dei est, in quo antequam essent dicta sunt omnia, non consortium syderum fatum Christi est, sed fatum etiam syderum Christus est, qui et ipsam carnem sub caelo creatam ea voluntate assumpsit, qua etiam caelum creauit: ea potestate deposuit & recepit

Caput VI. qua etiam syderibus imperauit. Cur ergo non sit Euangelium quod de ista generatione narratur, cum tam bona nobis annuncientur, ut per ipsam nostra sanetur infirmitas? An quia Mattheus non est ita exorsus, ut diceret, Initium Euangelij Iesu Christi, sicut ait Marcus, sed Liber generationis Iesu Christi? Hoc modo nec Ioannes Euangelium scripsisse dicitur, quia nec ipse ait, Initium Euangelij: aut, Liber Euangelij: sed, In principio erat verbum. Nisi forte tam elegans vocabulorum fabricator Faustus fuit, ut & hoc Ioannis exordium verbiduum nominauerit, propter verbum, sicut illud propter genesim

Caput VII. I genesidum ausus est appellare? Sed cur non potius cogitatis, quanta impudentia prolixas illas & impias fabulas vestras Euangelium nominetis? Quid enim illic boni annunciat, ubi dicitur deus aduersus rebellem nescio quam, contrariam alienamque naturam, non aliter regno suo potuisse prospicere atque consulere, nisi partem suae naturae in illius auidas fauces deuoranda mitteret, atque ita polluendam, ut post tantos labores atque cruciatus non posset saltem tota purgari? Itane tam malus nuntius Euangelij est? Certe omnes qui Graece tenuerunt, Euangelium bonum nuntium, aut bonam annunciationem interpretantur. Quo modo est autem iste bonus nuntius, quando quidem ipse deus vobis velo sibi opposito lugere nuntiat, donec sua membra ab illa vastatione & contaminatione reparentur atque purgentur? Qui si aliquando luctum finiret, crudelis erit. Quid enim de illo male meruit pars illa eius, quae in globo ligabitur, quae utique in aeternum lugenda est, quae in aeternum damnabitur? Sed euasimus, quod istum nuntium quisquis diligenter aduertit, non cogitur lugere, quia malus est: sed ridere, quia falsus est.

Euangelij. tenuerunt, Euangelium bonum nuntium, aut bonam annunciationem interpretantur. Quo modo est autem iste bonus nuntius, quando quidem ipse deus vobis velo sibi opposito lugere nuntiat, donec sua membra ab illa vastatione & contaminatione reparentur atque purgentur? Qui si aliquando luctum finiret, crudelis erit. Quid enim de illo male meruit pars illa eius, quae in globo ligabitur, quae utique in aeternum lugenda est, quae in aeternum damnabitur? Sed euasimus, quod istum nuntium quisquis diligenter aduertit, non cogitur lugere, quia malus est: sed ridere, quia falsus est.

Libri Secundi finis.

L Faustus dixit, Accipis ergo, generationem? Equidem conatus diu sum hoc ipsum qualecunque est persuadere mihi quia sit natus deus, sed offensus duorum maxime Evangelistarum dissensione, qui Euaelogram eius scribunt, Luca & Matthaei, hanc incertus quem nam potissimum sequerer. Fieri enim posse putabam, ut quia praecius non sum quem metiri existimarem, ipse diceret verum: & quem vera loqui, ipse forsitan mentiretur. Infinita ergo eorum praetermissa lite, & interminabili mihi, ad Ioannem Marcumque me contuli, nec impariter a duobus ad duos, & ab Euangelistis ad eiusdem nominis professores, Quorum mihi principia interim non immerito placuerunt, quia nec Dauid nec Mariam inducunt, nec Iosephum: sed Ioannes quidem in principio fuisse verbum dicit, & verbum fuisse apud deum, & deum fuisse verbum, Christum significans: Marcus vero, Euangelium, inquit, Iesu Christi filij dei, tanquam Mattheum exprobrans, qui posuerit filium Dauid. Nisi forte alterum hic, & alterum ille annunciat Iesum. Haec ergo ratio est qua ego non accipio Christum natum. Tu vero si tantus es, ut hanc mihi adimas offensionem, effice ut inter se ipsi conueniant, & utcunq; succumbam, quanuis nec sic quidem dignum erit ex vtero credere deum, & deum Christianorum. Augustinus respondit, O si pio studio legis Euangelium, & ea quae te in Euangelistis tanquam repugnantia mouissent, diligenter querere quam temere damnare maluisses, ut saltem propter ipsam quae quasi prima fronte occurrit apertissimam repugnantiam, cogitares, nisi aliquid illic magnum lateret, difficile fieri potuisse, ut tanta eis autoritas in terrarum orbe praeretur, qua sibi tot hominum doctissimorum ingenia subiugarent. * Quid enim magnum est videre quod vidistis, alios Christi secundum carnem pro generatoris commemorari a Luca, alios a Mattheo, cum ambo Ioseph constituent, Mattheus ad quem terminet, Lucas a quo incipiat, qui propter quoddam cum eius matre sanctum & virginale coniugium etiam ipse parens Christi meruit appellari, ut propter virilem dignitatem ab ipso vel usque ad ipsum generationes cotererentur? Quid ergo magnum est quod vidistis, quod alium patrem habeat Ioseph secundum Mattheum, alium secundum Lucam, & alium a eum secundum istum, alium secundum illum, & deinceps sursum versus usque ad Dauid per tam multas generationes alios parentes eius ab isto, alios ab illo enumerari? Itane tam apertam manifestamque diuersitatem, tot acuti & docti viri diuinarum scripturarum pertractatores diligentissimi non viderunt, qui quidem in Latina lingua perpauci sunt: eos autem in Graeca quis numeret? Viderunt ea plane. Quid enim facilius aut quis paululum intuens ista non videat? Sed pie cogitantes tantae autoritatis eminentiam, latere ibi aliquid crediderunt, quod petentibus daretur, oblatibus negaretur: a querentibus inueniretur, reprehendentibus subtraheretur: pulsantibus aperiretur, oppugnantibus clauderetur. petierunt, quae fuerunt, pulsauerunt, acceperunt, inuenerunt, intrauerunt. Nempe tota in hoc questio est, quo modo potuerit duos patres habere Ioseph. Hoc enim si potuisse fieri demonstratur, nulla omnino causa est cur quisquam istorum Euangelistarum in diuersis generationibus enumerandis falsum dixisse credatur.

Caput I. A credatur. A duobus enim patribus iam non erit mirum neque contrarium, quod aut duo atque proatavi esse poterunt, & quicquid supra est usque ad Dauid, cuius erat ambo filij, & Salomon qui pertinet ad ordinem quem Mattheus secutus est, & Nathanae qui est in serie quam Lucas exposuit. Attendant enim ista nonnulli, & vident non posse a duobus viris per comixtionem carnis hominem gigni, & ideo putant istam quaestionem non posse dissolui: nec intuentur quod vltatissimum atque facillimum est, patrem cuiusquam non eum tantum dici a quo genitus, sed etiam eum a quo fuerit adoptatus. Neque enim adoptionis vinculum apud antiquos alienum ab eorum moribus fuit, cum etiam feminas inuenimus adoptasse sibi filios, non ex vtero suos natos, sicut Sara ex Agar, & Lia ex ancilla sua, & filia Pharaonis Moysen adoptauit. Ipse autem Iacob nepotes suos, filios Ioseph adoptauit. Ipsum vero adoptionis nomen plurimum valere in nostra fidei sacramenta, Apostolica doctrina testatur. Vnde Apostolus Paulus cum de Iudaeorum meritis loqueretur, Quorum est, inquit, adoptio & gloria & testamentum & legissatio, quorum patres ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia deus benedictus in secula. Item dicit, Et ipsi in nobismet ipsis ingemiscimus, adoptione expectantes redemptionem corporis nostri. Item alio loco, Cum autem venit plenitudo temporis, misit deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. Haec igitur adoptio quatuor sacramenti sit, his atque huiusmodi testimoniis satis apparet. Vnicui enim filium deo habet quem genuit de substantia sua, de quo dicitur, Cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis deo. Nos autem non de substantia sua genuit: creatura enim sumus, quam non genuit sed fecit: & ideo ut fratres Christi secundum modum nostrum faceret, adoptauit. Iste itaque modus quo nos deus cum iam essemus ab ipso non nati, sed conditi & instituti, verbo suo & gratia sua genuit, ut filij eius essemus, adoptio vocatur. Vnde Ioannes dicit, Dedit eis potestatem filios dei fieri. Cum igitur ius adoptionis filiorum apud patres nostros, & in scripturis sanctis vltatum sit, quae impietatis demerita praecipiat, prius Euangelistas salutaris arguere, quod diuersas generationes commemorauerunt, tanquam utraque vera esse non possit, quae cogitare & attendere & videre quod facillimum est, quae crebra consuetudine generis humani vnus homo duos patres habere potuerit, vnum cuius carne homo sit genitus, alterum cuius voluntate cum iam homo esset filius sit adoptatus: Qui si non recte dicitur pater, nec nos recte dicimus, Pater noster qui es in caelis, ei de cuius substantia nati non sumus, sed cuius gratia & misericordissima voluntate adoptati secundum doctrinam Apostolicam & fidelissimam veritate. Ipsum quippe habemus & deum & dominum, & patrem. Deum, quod ab ipso etiam ex hominibus parentibus conditi sumus. Dominum, quod ei subditi sumus. Patrem, quod eius adoptione renati sumus. Facile fuit ergo religiosi perscrutatoribus diuinarum literarum aliquantulum considerare & videre in diuersis Christi generationibus a duobus Euangelistis commemoratis, quo modo duos patres potuit habere Ioseph, quorum pro generatoris diuersi enumerentur. Hoc & vos si studij contentionis non excecet, facile videre possitis. Sed ab illis viris alia etiam quaestio & inuenta sunt, cum omnes harum narrationum partes pertractaret. Haec autem a vestro intellectu longissime remota sunt. Itaque etiam in Manichei errore constituti, id quod in rebus humanis fieri solet, ut alius carne generet filium, alius eum voluntate adoptet, ac sic vnus duos patres habeat, si non a duerso animo lege-

retis, cogitando videre possitis. Cur autem Mattheus ab Abraham coeperit, descendens usque ad Ioseph, Lucas ab Abraham coeperit, ascendens usque ad Abraham, sed usque ad deum qui fecit hominem, & dato praeccepto potestatem dedit ut credens filius dei ferret, & cur ille in capite libri generationes ipsas enumeraret: ille autem cum sensu Evangelij dominus Saluator a Ioanne baptizatus fuisset, & quid sibi velit numerus generationum secundum Mattheum, ut ter quatuordecim digerantur, quibus in summa computatis, tamen vna minus appareat: numerus autem generationum secundum Lucam, qui in baptismo domini commemoratur, ad septuaginta & septem perueniat, quem numerum ipse dominus in peccatorum remissionem commedit, dicens, Non tantum septies, sed usque septuagies septies, nullo pacto indagare possitis, nisi aut ab aliquo catholico id audiretis, non quolibet, sed quodam diuinarum scripturarum studio, & quantum posset perito: aut ipsi ab errore correcti pietate catholica peteretis ut acciperetis, quare retis ut inueniretis, pulsaretis ut intraretis.

Caput V. Quapropter, quoniam id quod Faustus de generationum diuersitate permouit, quia in duobus patribus intelligedis hic nodus erat, intellecta natura & adoptione, solutum est, frustra se voluit ad duos Euangelistas conferre, & ab aliis duobus auferre, magis offensurus ad quos se contulisset, quam eos a quibus abstulisset. Non enim amat sancti suos electores, si suorum sociorum eos inuenierint desertores. Vnitate enim gaudet, & in Christo vnus sunt, & si alius aliquid, & alius aliud, aut alius aliter, & alius aliter, vera tamen omnes dicunt, nec sibi villo modo contraria, si pro lector accedat, si mitis legat, si non haeretico animo unde rixetur, sed fidei corde unde adificetur inquirat. Iam ergo in singulorum patrum generationes, quos ut vnus homo duos haberet, non est ab humano genere alienum, singulos Euangelistas narrandas suscepisse credidimus, non est a veritate nostra fides aliena. Quocirca inter se iam Euangelistas conuenientibus, sicut Faustus promissit, utcunq; succumbite.

Caput VI. An illud quod adiunxit, vos mouet adhuc, Quoniam nec sic quidem, inquit, dignum erit, ex vtero credere deum & deum Christianorum: quasi nos ipsam diuinam naturam ex femina vtero extitisse credamus? Nonne modo commemorauimus Iosephum, ubi ait de Iudeis, Quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia deus benedictus in secula? Christus ergo dominus & saluator noster, filius dei verus secundum diuinitatem, & filius hominis verus secundum carnem, non ex eo quod est super omnia deus benedictus in secula, ex femina natus est, sed ex illa infirmitate quam suscepit ex nobis, ut in ea moreretur pro nobis, & eam sanaret in nobis. Non ex forma dei, in qua cum esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis deo, natus ex femina est, sed ex forma serui quam accipiendo semetipsum exinanauit. Neque enim ob aliud exinanuisse se dicitur est, nisi accipiendo formam serui, non amittendo formam dei. Illa enim natura qua in forma dei aequalis est patri, incommutabiliter permanente, suscepit mutabilem nostram, per quam de virgine naceretur. Vos autem, qui cum carne Christi virginali vtero committere horretis, ipsam diuinitatem dei non tantum hominum, sed & canum pecorumque, & vtrius commisitistis, semel conceptam in vtero virginis Christi carnem non vultis credere, in quo non solum non ligatus, sed nec mutatus est deus, & ipsam dei partem diuinamque naturam in omnium hominum ac bestiarum masculinis seminibus, & femininis vteris in omnibus conceptibus per-

G omnes terras & per omnes aquas, & per omnes horas ligari, opprimi, coinquinari, & nec totam postea liberari posse predicatis.

Libri Tertij finis.

LIBER QVARTVS.

Caput I.

Austus dixit, Accipis testamentum vetus: Si est mihi in eo hereditas accipio. Si non est, non accipio. Improbitas enim haec quidem nimia est vsurpare tabulas quae testentur exhereditari. An igno- ras testamentum vetus Chananæorum terram repromittere: sed eam tam in Iudæis, id est, circumcisis & sacrificantibus & abstinentibus a porcina, ac reliquis carnibus, quas immundas Moyses appellat, fabata obseruantibus, & azymorum solemnitate, ac reliqua huiusmodi quae eius ipse testator eis obseruanda mandauit: Quae quia Christianorum placere nemini: neque enim quisquam nostrorum ea custodit, dignum est vt cum refusa hereditate reddamus & tabulas. Haec ergo prima causa est, cur ego testamentum vetus abiiciendum puto, nisi tu me prudentius aliquando doceas. Secunda vero causa est, quod tam etiam misera eius & corporalis ac longe ab animae commoda hereditas est, vt post beatam illam noui testamenti pollicitationem, quae caelorum mihi regnum & vitam perpetuam repromittit, etiam si gratis eam mihi testator suus ingereret, fastidissimam. Augustinus respondit, Temporalium quidem rerum promissiones testamenti veteri contineri, & ideo vetus testamentum appellari, nemo nostrum ambigit, & quod aeternae vitae promissio regnumque caelorum ad nouum pertinet testamentum, sed in illis temporalibus figuris fuisse futurorum, quae implerentur in nobis, in quos finis seculorum obuenit, non suspicio mea, sed Apostolicus intellectus est, dicente Paulo cum de talibus loqueretur: Haec omnia figurae nostri fuerunt. Et iterum, Haec omnia in figura contingebant illis, scripta sunt autem propter nos, in quos finis seculorum obuenit. Non ergo vetus testamentum ad consequendas illas promissiones, sed ad intelligendas in eis noui testamenti praenunciationes accipimus. Veteris quippe testificatio fidei non uo conciliat. Vnde dominus postea quod resurrexit a mortuis, sequi non solum intuentium discipulorum oculis, sed etiam contrectandum manibus obtulit: ne quid tamen cum suis mortalibus & carnalibus sensibus fallaciter ageretur, magis eos de veterum librorum testificatione firmavit, dicens, Oportebat impleri omnia quae scripta sunt in lege Moysi & Prophetis & Psalmis de me. Non itaque spes nostra in temporalium rerum promissione defixa est, quandoquidem nec ipsos illius temporis sanctos & spirituales viros Patriarchas & Prophetas his terrenis rebus fuisse deditos credimus: intelligebant enim revelate sibi spiritu dei, quid tempore illi congrueret, & quibus modis deus per illas omnes res gestas & dictas, futura figuranda & praenuncianda decerneret, magisque desiderium eorum de nouo testamento erat, sed praesens functio corporalis ad significanda noua ventura pollicitationibus veteribus praebatur. Ita illorum hominum non tantum lingua, sed & vita prophetica fuit, Carnalis autem populus promissis vitae praesentis inharebat. De quo tamen etiam populo nihilominus significabatur futura. Sed vos ista non intelligitis, quia sicut propheta dixit, Nisi credideritis, non intelligetis. Non enim estis eruditi in regno caelorum: id est, in ecclesia Christi

Gene. 15. & 17.

Leui. 11. Exod. 12. & 20.

Matth. 5.

Caput II. Contra Adimantum, ca. 3. in fine.

1. Cor. 10.

Luc. 24. Contra Adimantum, ca. 18 & 20.

Esai. 7.

vera catholica. Quod si essetis, de diuitiis sanctarum K scripturarum non solum noua, sed etiam vetera proferretis. Ipse quippe dominus dicit, Propterea omnis scriba eruditus in regno caelorum similis est homini patrifamilias proferenti de thesauro suo noua & vetera. Et ideo dum sola promissa dei noua tenere vos arbitramini, remanistis in vetustate carnis, & nouitate induxistis erroris. De qua nouitate Apostolus dicit, Prophanas autem verborum nouitates euita: multum enim proficiunt ad impietatem, & sermo eorum sicut cancer serpit. Ex quibus est Hymenaeus & Philetus, qui circa veritate aberrauerunt, dicentes resurrectionem iam factam esse, & fidem quorundam subuertit. Ex qua vena falsitatis vos manare cognoscite, qui dicitis nunc esse resurrectionem tantummodo animarum per praedicationem veritatis, corporum autem quae praedicauerunt Apostoli, futuram negatis. Quid autem spiritaliter secundum hominem interiore, qui renouatur in agnitione dei, potestis cogitare, cum per vetustatem carnis, & per carnalium rerum imagines, quibus totus error vester inuoluitur, res corporeas non possessione teneatis, sed phantasmate sapiatis? Terram enim Chananæorum, quae manifesta erat, & manifeste illi populo data est, contempnere vos & fastidire gloriamini, quasi non ita terram luminis describatis ex vna parte a terra gentis tenebrarum tanquam cuneo coarctato discissam, vt neque in rerum veritate inueniatur, & in cogitationum vestrarum falsitate credatur, & ideo nec vitam vestram datam sustineat, & mentem vestram desiderata corrumpat.

Libri quarti finis.

LIBER QVINTVS.

Austus dixit, Accipis Euangelium? Tu me interrogas vtrum accipiam, in quo idipsum accipere apparet, quia quae iubet obseruo. An ego de te quaerere debeo, vtrum accipias, in quo nulla accipientis Euangelium videntur indicia? Ego patrem dimisi & matrem, vxorem, filios, & cetera quae Euangelium iubet, & interrogas vtrum accipiam Euangelium? Nisi adhuc nescis quid sit quod Euangelium nuncupatur. Est enim nihil aliud quam praedicatione & mandatum Christi. Ego argentum & aurum reieci, & es in zonis habere destiti, quotidiano contentus cibo: nec de crastino curas, nec vnde venter impleatur, aut corpus operiatur sollicitudine gerens, & quaeis a me vtrum accipiam Euangelium? Vides in me Christi beatitudines illas quae Euangelium faciunt, & interrogas vtrum illud accipiam? Vides pauperem, vides mitem, vides pacificum, puro corde, lugentem, esurietem, sitientem, persecutiones & odia sustinentem propter iustitiam, & dubitas vtrum accipiam Euangelium? Non ergo iam mirum est Ioannem Baptistam viso Iesu, & eius ite auditis operibus, quaerere adhuc vtrum ipse esset Christus, cui digne & merito Iesus nec dignatus quidem est renuciare quod ipse esset, sed operaturus eadem illi quae iam dudum audierat remandauit. Caeci vident, surdi audiunt, mortui resurgunt: & cetera. Quod ego quoque circa te non immerito fecerim, si perrogati vtrum accipiam Euangelium dixerem, Omnia mea dimisi, patrem, matrem, vxorem, filios, aurum, argentum, manducare, bibere, delicias, voluptates: hoc tibi ad interrogata satis responsum puta, & beatum te futurum, si in me non fueris scandalizatus. Sed non, inquis, accipere Euangelium hoc solum est si quod praecipit facias, sed vt etiam credas omnibus quae in eodem scripta sunt, quorum primum est illud, quia sit natus Iesus. Sed nec item est solum illud

A illud Euangelium accipere, vt credas quia natus est Iesus: sed vt facias etiam quod praecipit. At si me ideo circueo Euangelium non accipere putas, quia generationem praetermitto, nec tu ergo accipis, & multo magis non accipis, quia praecipit contemnis. Ac per hoc interim pares sumus, donec discutiamus & partes: aut si tibi non praedicatorum ista contemptio ad proficendum quin accipias Euangelium, mihi quare ad hoc praedicatorum genealogia damnata? Quod si Euangelium accipere in duobus his constat, vt dicis, genealogias credere, & seruare mandata, quid ergo imperfectus imperfectum iudicas? Vterque nostrum eget alterutro. Sin quod certius est, accipere Euangelium in sola obseruatione constat caelestium mandatorum, duplici modo improbus es, qui, vt dici solet, desertor arguas militem. Et tamen age, Poneamus quia ita vis, duo haec partes esse fidei perfectae, quarum vna quidem constat in verbo: id est, fateri Christum natum: altera vero in opere, quod est obseruatio praedicatorum. Vide ergo quam ardua ego & difficiliore mihi parte elegerim, tu vide quam leuissimam & faciliorem: nec immerito plebs ad te confluit, a me refugit, nesciens vtiq; quia regnum dei non est in verbo, sed in virtute.

B Quid ergo est quod me lacessis, si difficiliore fidei aggressus partem, tibi vt in firmo reliqui faciliorem? Sed ego ad tribuendam, inquit, salutem animis haec partem fidei efficaciorē puto, ac magis idoneam, quam tu reliquisti: id est, Christum fateri natum. Age ergo ipsum eundem interrogemus Christum, & vnde potissimum nobis salutis oriatur occasio, ex eius ore discamus. Quis hominum intrabit in regnum tuum Christe? Qui fecerit, inquit, voluntatem patris mei qui in caelis est. Non dixit, qui me professus fuerit natum. Et alibi ad discipulos, Ite docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti, & docetes eos seruare omnia quae mandauimus vobis. Non dixit, docetes eos quia sum natus: sed vt mandata conseruent. Item alibi, Amici mei eritis si feceritis ea quae praecipio vobis. Non dixit, si natum me credideritis. Rursum, Si feceritis mandata mea, manebitis in mea charitate. Et alia multa. Nec non & in monte cum doceret, Beati pauperes spiritu, dicens, Beati mites, beati pacifici, beati puro corde, beati qui lugent, beati qui esuriunt, beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam: nusquam dixit, beati qui me confessi fuerint natum. Et in discretionem agnorum ab haecis in

C iudicio dicturum se dicit iis qui ad dexteram sunt, Esuriui & cibastis me, situi & potastis me, & cetera, propterea percipite regnum. non dixit, quia natum me credidistis, regnum percipite. Nec non & diuiti quarenti vitam aeternam, Vade, inquit, vende omnia quae habes, & sequere me. Non dixit, crede me natum vt in aeternam viuas. Ecce igitur portio mea, quam mihi de gemina vt vultis fide delegi, vbiq; regnum, vita, beatitudo promittitur, vestrae vero nusquam. Aut docete sicuti scriptum est, beatum esse, regnumque percipientem, aut aeternam habiturum vitam, qui eum confessus fuerit natum ex femina. Interim tamen si & haec pars est fidei, beatitudinem non habet. Cum vero eam nec partem fidei probauerimus, quid fiet? Nempe eritis vos inanes, quod & ipsum vtiq; monstrabitur. Sed interim hoc satis nobis est ad propositum, quia portio haec nostra beatitudinibus coronata sit. Cui tamen accedit & illa alia beatitudo, ex confessione quoque sermonis quia Iesum confitemur esse Christum filium dei viui, quod eque ipse ore suo testatur Iesus, dicens ad Petrum, Beatus es Simon Bar Iona, quia non tibi hoc caro & sanguis reuelauit, sed pater meus qui in

Tomus sextus.

caelis est. Quapropter non iam vt putabatis vnam, sed duas eademque ratas fidei partes tenemus, & in vtraque pariter beati appellamur a Christo, quia alteram earum operibus exercentes, alteram sine blasphemia predicamus. Augustinus respondit, iam supra commemoraravi, quam saepe se dominus Iesus Christus filium hominis dicat, & quanta vanitate Manichaei fabulam nefandi sui erroris inducant, de nescio quo commentitio primo homine, quem non terrenum sed fallacibus elementis indutum, contra Apostolum praedicanem dicentem, Primus homo de terra terrenus: & quanta cura nos idem monuerit Apostolus, dicens, Si quis vobis annunciauerit praeterquam quod annunciauimus vobis, anathema sit. Quapropter restat, vt filium hominis Christum ita credamus, sicut Apostolica veritate praedicatorum, non sicut Manichaeorum falsitate confingitur. Cum igitur eum Euangelista annunciet natum ex femina, de domo Dauid, hoc est de familia Dauid, Paulusque ad Timotheum scribat, dicens, Memor esto Christum Iesum resurrexisse a mortuis, ex semine Dauid, secundum Euangelium meum: satis apparet quemadmodum Christum filium hominis credere debeamus, qui filius dei per quem facti sumus, etiam filius hominis per assumptionem carnis factus est, vt moreretur propter delicta nostra, & resurgeret propter iustificationem nostram. Ideoque vtrumque se dicit, & filium dei, & filium hominis. Vnde ne pergam per plurima, vno loco in Euangelio secundum Ioannem ita scriptum est, Amen amen dico vobis, quia venit hora & nunc est, quando mortui audient vocem filij dei, & qui audierint uiuent. Sicut enim pater habet vitam in semetipso: sic dedit & filio vitam habere in semetipso, & potestatem dedit ei & iudicium facere, quia filius hominis est. Dixit, Vocem filij dei audient: & dixit, Quia filius hominis est. Secundum hoc enim quod dixit, Filius hominis est: accepit potestatem iudicium faciendi, Quia in ipsa forma venturus est ad iudicium, vt & a bonis & a malis videatur. In qua forma etiam ascendit in caelum, & vox illa discipulis sonuit, Sic veniet quemadmodum eum vidistis euntem in caelum. Nam secundum id quod filius dei, deus aequalis est patri, & cum patre vnus, non videbitur a malis. Beati enim mundo corde, quia ipsi deum videbunt. Cum ergo creditibus in se promittat vitam aeternam, nec aliud sit credere in eum, quam credere in verum Christum, qualem se ipse praedicatorum, & ab Apostolis praedicatorum, hoc est, & verum dei filium, & verum hominis filium: vos Manichaei qui creditis in falsum & fallacem, falsi & fallacis hominis filium, cum & ipsum deum gentis aduersa tumultu perterritum, membra sua misisse crucianda, nec postea tota purganda docetis, videtis quam sitis alieni a vita aeterna, quam promittit Christus illis qui credunt in eum. At enim dixit Petro confitentem eum filium dei, Beatus es Simon Bar Iona. Nunquid ideo nihil promissit eis, qui in eum filium hominis crederent, cum idem ipse sit & filius dei, & filius hominis? Habes etiam aperte vitam aeternam promissam creditibus in filium hominis. Sicut exaltauit, inquit, Moyses serpens in crebro, sic oportet exaltari filium hominis, vt omnis qui crediderit in eum non pereat, sed habeat vitam aeternam. Quid vultis amplius? Credite ergo in filium hominis, vt habeatis vitam aeternam, quia ipse est & filius dei qui potest dare vitam aeternam, quia ipse est verus deus & vita aeterna, sicut idem Ioannes ait in Epistola sua. Vbi etiam dicit Antichristum esse, qui negat Christum in carne venisse. Quid ergo vos tan-

g

G quam de mandatorum eius perfectione iactatis, quod ea quae in Euangelio praecipita sunt operamini? Quid enim illa prodescent vbi non est fides vera, etiam si vere implerentur a vobis? Nonne audistis Apostolum dicentem, Si distribuam omnia mea pauperibus, & tradam corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest: Quid ergo vos tanquam de Christiana paupertate iactatis, cum Christiana charitate careatis: Habent enim inter se quam charitatem vocant etiam latrones, sibi debentes facinorosam flagitiosamque conscientiam: sed non charitatem quam commendat Apostolus, ut eam a ceteris improbandis repudiandisque; scerneret, ait alio loco, Finis autem praecipi est charitas, de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Vnde ergo habere potestis veram charitatem non ex fide ficta surgentem? Aut quando vos pigebit fidem vestram pugnare cum mendacibus, quando & primum hominem vestrum, cum suis hostibus, in sua natura veritate manentibus, mutabili fallacia dimicasse praedicatis, & ipsum Christum qui dicit, Ego sum veritas, speciem carnis, mortem crucis, vulnera passionis, cicatrices resurrectionis, meritum esse suadetis? Proinde H vos Christo vestro anteponi vultis, si illo mentiente, vos annuntiatis veritatem. Si autem Christum vestrum sectari vultis, quis non in vobis caueat falsitatem, ut in his quoque mandatis quae vos implere dicitis, non sit nisi sola fallacia? Quippe cum ausus sit Faustus dicere, quod as in zonis non portetis: nisi forte ideo verum dixit, quia non as in zonis, sed & aurum in arcellis & in sacculis habeatis: nec reprehenderetur ista in vobis, nisi quia profitemini aliud, & aliter vivitis. Adhuc in rebus humanis est ille Constantius, modo iam frater noster catholicus Christianus, qui multos vestrum Romae in domum suam congregauerat, propter impleta praecipita Manichaei, satis quidem vana & inepta, sed tamen quae magna existimatis. Quibus cum vestra infirmitas cederet, dispersi estis quisque in viam suam. Vnde illi qui in eis perdurare voluerunt, a vestra societate schisma fecerunt. Et quia in mattis dormiunt, mattarij appellatur, a quorum stratis longe dissimiles fuerunt plumae Fausti, & caprinae Iodices, qua deliciarum affluentia non solum mattarios fastidiebat, sed etiam domum patris sui hominis pauperis Mileuitani. Auferte ergo perditam I simulationem, si de moribus non vultis, saltem de literis vestris: ne lingua vestra cum vita vestra, tanquam ille primus homo cum gente tenebrarum mendacibus non elementis sed verbis pugnare videatur. Sed ne in homines potius non implentes ea quae sibi praecipuntur, quam in ipsam sectam vanissimi erroris me ista dicere quisquam reprehendat, hoc dico, talia sunt ipsa praecipita Manichaei, ut si ea non faciatis, deceptores: si autem faciatis, decepti sitis. Neque enim Christus vobis praecipit ut herbam non euellatis, sed ne homicidium perpetretis, qui discipulos suos per segetem transeuntes & esurientes, vellere spicas sabbato non prohibuit, vnde conuinceret & praesentes Iudaeos, & futuros Manichaeos. Illos quia sabbato fiebat, istos quia fiebat. Sed planè Manichaeus praecipit, ut otiosis manibus vestris de homicidijs viuatis alienis: & illa quidem falsa sunt homicidia, sed vestra sunt vera, cum tali demoniorum doctrina miseris animas trucidatis. Inest tamen ille hereticus typhus, intolerabilisque superbia. Vides, inquit, in me Christi beatitudines illas, quae Euangelium faciunt, & interrogas utrum illud accipiam? Vides pauperem, vides mitem, vides pacificum, puro corde, lugen-

1. Corin. 13.
1. Tim. 1.
1. ad. Ioseph. mendacibus.
1. Ioan. 14.
1. Mat. 10.
Cap. VII.
1. Mat. 12.
Cap. VII.
1. Mat. 5.

tem, esurientem, sitiètem, persecutionem & odia sustinentem propter iustitiam, & dubitas utrum accipiam Euangelium? Si hoc esset iustum esse, iustificare seipsum, verbis suis volasset in caelum homo iste, cum hac loqueretur. Sed ego in delicias Faustus non inuehor notas omnibus auditoribus Manichaeorum, & eis maxime qui sunt Romae: talem propono Manichaeum, qualem Constantius requirebat, cum illa praecipita exigeret impleri, non qualem videri nolebat. Et illum tamen quo modo video pauperè spiritu, qui tam superbus est, ut animam suam deum credat, nec captius erubescat? Quo modo, mitè, qui tantè auctoritati Euangelicae mauult insultare, quam credere? Quo modo pacificum, qui naturam ipsam diuinam, qua deus est quicquid est qui solus vere est, perpetuam pacem habere potuisse, non putat? Quo modo puro corde, in quo tumultuantur tam sacrilega & tam multa figmenta? Quo modo lugentem, nisi deum captum & ligatum, donec soluatur & euadat, ex quadam tamè parte decurtatus, quae in globo tenebrarum à parte ligabitur, lugere? Quo modo esuriente & sitiètem iustitiam, quam Faustus in scriptis suis non addidit: credo ne sibi deesse videretur, si eam se adhuc esurire ac sitire fateretur? Sed quam iustitiam isti esuriant & sitiunt, quibus perfecta iustitia erit dānatis in globo fratribus, qui nihil suo vitio peccauerunt, sed hostili tabe, quod eos pater misit, inexplabiliter infecti sunt, insuper triumphare? Quo modo persecutiones & odia sustinetis propter iustitiam, quibus haec sacrilegia praedicare & persuadere iustitia est: pro qua impia peruersitate propter Christianorum temporum mansuetudinem, quam parua, & propè nulla patiamini, cur non cogitatis, sed tanquam caecis fatuisque loquimini, iustitiam vestra velut magnum esse vultis indicium, quod opprobria sustinetis, persecutionemque patimini? Porro si tanto est quisque iustior, quanto grauiora perpetitur, omitto dicere, quod videre facillimum est, quam multo grauiora vobis patiatur, alijs atque alijs quibusque facinoribus flagitijsque polluti. Illud dico, si pro nomine Christi quoquo modo usurpato atque suscepto quisquis patitur persecutionem, iam etiā veram fidem iustitiamque tenere dicendus est: cōcedite ut ille sit fidei verioris maiorisque iustitiae, quem muleo vobis grauiora perpeffum potuerimus ostendere: & milia iam vobis nostrorum martyrum occurrant: atque ipse praecipue Cyprianus, cuius etiam literis edocetur, quod in Christum crediderit natū ex virgine Maria: pro hac ille fide, quam vos detestamini, usque ad gladium mortemque peruenit, cum gregibus Christianorum tunc ita creditibus, atque ita grauiusque morientibus. Faustus autem conuictus vel cōfessus quod Manichaeus esset, cum alijs nonnullis secum ad iudicium proconsularis perductis, eis ipsis Christianis, a quibus producti sunt, intercedentibus, leuissima poena, si tamen illa poena dicenda est, in insulam relegatus est: quod sua sponte quotidie serui dei faciunt, se à turbulento strepitu populorum remouere cupientes, & vnde publica terrore principum vota per indulgentiam solent relaxare damnatos. Denique non multo post inde omnes eadē solenni sorte dimissi sunt. Fatemini ergo illos fidem tenuisse veriore, iustiorémque vitam, qui pro ea multo quam vos atrociora sustinere meruerunt: aut desinit eos inde iactare, quod multis detestabiles sitis: sed discernite quid sit persecutione pati pro blasphemia, & persecutione pati pro iustitia: & pro qua istarum patiamini, in vestris libris etiam atque etiam diligenter aduertite. Quam multi autem in nostra cōmuniōne veraciter faciunt ista sublimiora praecipita Evangelica,

1. Cor. 6.
1. ad. 2. et 4.
1. Tim. 6.
1. Mat. 10.
1. Cor. 7.
1. Cor. 6.
1. Mat. 19.
1. Mat. 25.
Coloss. 3.
1. Mat. 10.
1. Tim. 5.
1. Mat. 10.
1. Mat. 10.
1. Mat. 19.

A Euangelica, de quorum specie fallitis imperitos: quam multi homines vtriusque sexus ab omni concubitu puri atque integri, quam multi experti, & postea continentès, quam multi rerum suarum distributores & relictores, quam multi ieiunij vel crebris vel quotidianis, vel etiā incredibiliter cōtinuatis, corpus seruituti subiicientes: quam multae fraternae congregationes, nihil habentes proprium, sed omnia communia, & haec non nisi ad vitium & tegumentum necessaria, vitam animam & corpus in deum, charitatis igne constantes: atque in his omnibus professionibus quam multi fallaces & perditī deprehenduntur, quam multi etiam latent, quam multi primo recte ambulantes, peruersa voluntate cito deficiunt: quam multi in tentationibus inueniuntur, quod alio animo talem vitam adumbrata specie susceperūt: & quam multi humiliter & fideliter sanctū custodientes propositum usque ad finem perseuerant, & salui sūt? In quorum societate quasi dispares apparent, sed tamè eadem charitate copulantur, qui propter aliquam necessitudinem secundum Apostoli exhortationem habent uxores tanquam non habentes, & emunt tanquam non tenentes, & vtuntur hoc mundo tanquam non vtentes. His subiunguntur secundum abundantes diuitias misericordiae dei, etiā illi quibus dicitur, Nolite fraudare inuicem, nisi ex cōsensu ad tempus, ut vacetis orationi: & iterū ad id ipsum estote, ne vos tentet Satanas propter intemperantiam vestram: hoc autē dico secundum veniam, non secundum imperium. Qualibus etiam idem Apostolus dicit, Iam quidem omnino delictū est in vobis, quia iudicia habetis vobiscum. Et eorū portans infirmitatē, paulo post dicit, Secularia igitur iudicia si habueritis, eos qui cōtemptibiles sunt in Ecclesia, hos collocate. Neque enim illi soli, qui vt sint perfecti, vendunt vel dimittunt omnia sua, & sequuntur dominum, pertinent ad regnum caelorum: sed huic militiae Christianae propter quoddam quasi cōmercium charitatis subiungitur etiam quaedam stipendiaria multitudo, cui dicitur in fine, Esuriui, & dedistis mihi manducare: &c. Alioquin damnandi erunt illi, quorum domos tam diligenti & sollicita cura cōponit Apostolus, monēs mulieres subditas esse viris suis, viros diligere uxores suas: filios obtemperare parentibus, parētēs filios nutrire in disciplina & correptione domini: seruos obedire cum metu dominis carnalibus: dominos quod iustum est & aequū, seruis prestare. Sed absit vt istos à mādatis Euangelicis alienos, & à vita aeterna separandos iudicet: quia ubi ait dominus, Si quis non tulerit crucem suam, & secutus me fuerit, non potest esse discipulus meus: exhortans firmiores ad perfectionem, ibi statim & istos cōsolatus est dicens, Qui receperit iustum in nomine iusti, mercedē iusti accipiet: & qui receperit Prophetā in nomine Prophetae, mercedē Prophetae accipiet. Vnde non tantū qui modicum vini Timotheo dedit propter stomachum, & frequētes infirmitates eius, sed etiā qui saniori atque fortiori calicem aquae frigidae porrexit tantum in nomine discipuli, sicut ibi sequitur, non perdet mercedem suam. Quid autem fallitis auditores vestros: qui cum suis vxoribus, & filiis, & familiis, & domibus, & agris vobis seruiunt, si qui ista omnia non dimiserit, non accipiet Euangelium? Sed quia eis non resurrectionem, sed reuolutionem ad istam mortalitatem promittitis: vt rursus nascatur, & vita electorū vestrorum viuant, tam vana & inepta & sacrilega, quam vos viuatis, quando valde laudaminus: aut si melioris meriti sunt, in melones & cucumeres, vel in aliquos alios cibos

veniāt, quos vos māducaturi estis, vt vestris ructatibus cito purgentur: merito eos à mādatis Euangelicis alienatis, sed & vospis talia sentiētes atque sua dentes maxime inde separare debetis. Si enim haec vanitas ad fidē Euangelicā pertineret, non debuit dicere dominus, Esuriui, & dedistis mihi manducare: sed, esuristis & māducastis me, aut, esuriui & māducaui vos. Neque enim ex illo iam ministracionis merito, secundum vestra deliramenta, quisquā recipitur in regnū dei, quia manducare sanctis dedit, sed quia vel manducatur quos anhelaret, vel māducatus est a quibus anhelaretur in caelum. Nec illi dicerent, Domine, quādo te vidimus esurientē, & dedimus tibi manducare: Sed dicerēt, Quādo te vidimus esurientem, & māducastis nos? Quibus ille non responderet, Cum vni ex minimis meis dedistis, mihi dedistis: sed, cum vnus ex minimis meis vos manducauit, ego vos manducaui. Haec portenta sentiētes & docentes, & secundum haec viuētes, audetis vos dicere Euangelicā praecipita seruare, & catholicę Ecclesię derogare: in qua sunt tam multi pusilli cum magnis, quos vtrosque dominus benedicit: pro suis gradibus Euangelicā mādata seruantes, & Euangelicā promissā sperantes. Sed vestrum oculum maleuolus error in solam pacem nostrae segetis ducit. nam & triticū ibi cito videtis, si & esse velletis. In vobis autem & qui Manichaei ficti sunt, mali sunt: & qui ficti non sunt, vani sunt. Vbi enim fides ipsa ficta est, & qui ea simulate vtuntur, fallit: & qui eam verā existimat, fallitur: nec ex ea potest existeri bona vita, quia ex amore suo quisque viuere vel bene vel male. Vos autem si spiritualis atque intelligibilis boni charitate, ac non corporalium phantasmatum cupiditate arderetis, vt cito dicam, quod de vobis notificatum est, solem istum corporeum, non pro diuina substantia & pro sapientiae luce coleretis.

Libri Quinti finis.

LIBER SEXTVS.

AVSTVS dixit, Accipis vetus testamentum? Quo modo, cuius praecipita non seruo? Puto quidem quia nec tu: nam peritomen ego vt pudēdam despuī, ac si non fallor, & tu, Cessationem sabbatorum vt superuacuum credo, quod & tu. Sacrificia vt idololatriam, non dubito per quod & tu. Porcinā certe non ego sola abstineo, tu item non solum comedis. Ego quidem quia omnem carnem immundam existimem, tu vero quia nihil immundum, quo vtroque ab vtroque nostrum vetus destruitur testamentum. Azyma facta, hebdomadas scenopegiā vterque nostrum tanquam inutilia & vana contempnit. Lineis vestibus non inserere purpuras. In adulteriis ponere vestem linistimam. Bouem & asinum iungere, si necesse sit, in sacrilegijs numerare: Caluum aut reburrum & similis notā hominem non constituere sacerdotem, quia sunt huiusmodi apud deum immundi, vterque contemptissimus: risum nec in secundis habuimus, nec in primis: quae omnia praecipita sunt & iustificationes veteris testamenti. Quod ergo obicit, tibi mecum commune est: siue crimē putandum, siue recte factum: vterque enim nostrum vetus respuit testamentum. Ergo si quid interfit inter meam fidem quāris & tuam: hoc quia tibi mentiri libet, & illiberaliter agere, vt quod mente oderis, verho collaudes: ego fallere non didici, quod sentio loquor:

Cap. 1.
Gen. 17.
Exod. 20.
Deute. 5.
Leuit. 22.
Exod. 22.
1. ad. 2. ad. 2.
1. ad. 2. ad. 2.
Deute. 22.
Leuit. 22.
1. ad. 2. ad. 2.
1. ad. 2. ad. 2.

G tam turpium odisse me fateor præceptores, quam ipsa præcepta. **AVGVSTINVS** respondit, Quemadmodum & quare accipiatur testamentum vetus ab heredi- bus testamenti noui, iam supra diximus. Sed quia paulo ante de promissis eius Faustus egit, nunc autem de præceptis agere voluit: respōdeo istos omnino nescire quid intersit inter præcepta vitæ agēdæ, & præcepta vitæ significandæ. Exempli gratia, Non concupisces: præceptum est agēdæ vitæ. Circuncides omnē masculum octauo die: præceptū est significandæ vitæ. Ex hac quippe imperitia Manichæi, & omnes quibus displicent literæ veteris testamenti, quicquid deus mandauit priori populo ad celebrandum, vmbra futurorum nō intelligentes, & ea modo non obseruari animaduertentes, ex more præsentis temporis illa reprehendunt, quæ utique illi temporis congruebant, quo ista quæ nunc manifestata sunt, ventura significaretur. Sed quid dicturi sunt aduersus Apostolum, qui ait, Hæc omnia in figura contingebant illis, scripta sunt autem propter nos, in quos finis seculorū obuenit? Ecce ipse aperuit cur illæ literæ accipiantur à nobis, & cur illa rerum signa iam necesse nō sit vt obseruentur à nobis. Cum enim dicit, Scripta sunt propter nos: proculdubio demonstrat, quanta nobis cura legenda & intelligenda, & in quanta auctoritate habenda sint: quia propter nos utique scripta sunt. Cum vero dicit, Figura nostræ fuerunt, & in figura contingebant illis: ostendit iam nō opus esse, vt cum res ipsas manifestatas agimus, figurarum prænunciandum celebrationi seruamus. Vnde dicit alio loco, Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorū, quæ sunt vmbra futurorū. Hinc etiam cum dicit, Nemo vos in eis iudicet: declarat quā non sit necesse vt iam hæc obseruentur. Cum autem dicit, Quæ sunt vmbra futurorum: ostendit quā oportuerit vt illo tēpore obseruaretur, quo ista quæ nobis iam manifestata eluxerunt, per tales vmbra figurarum futura prædicebatur. Proinde si Manichæi resurrectione domini iustificarentur, cuius resurrectionis dies, ex die quidē passionis tertius, post diem tamē sabbati, hoc est post septimum octauus fuit: profecto spoliarentur carnali velamento mortalium desideriorum: & cordis circuncisione gaudentes, nō eam in carne adumbratam figuratamque desiderēt tempore veteris testamētī: quanuis iam tempore noui testamētī fieri obseruarique nō cogent. In quo enim membro congruentius expoliatio carnalis & mortalis concupiscentiæ figuratur, quā vnde carnalis & mortalis fetus exortitur? Sed sicut dicit Apostolus, Omnia mūda mundis, immundis autem & infidelibus nihil est mundum, sed polluta sunt eorum & mens & cōscientia. Itaque isti, qui nimis mūdi sibi videntur, quia illa membra tanquā immunda auersantur, aut auersari se fingunt, in eas infidelitatis & erroris immunditias inciderūt, vt cum detestantur circuncisionem carnis, quam dixit Apostolus signaculum iustitiæ fidei, in ipsis tamē carnalibus membris, diuina dei sui membra credant colligata & inquinata detineri, vt cū carnem immundā dicunt, & deum illi ex parte quæ ibi tenetur, immū dum factum dicere cōpellantur: quippe quem mundari oportere asserunt: quod donec fiat, quantum fieri potuerit, interim nunc eum perpetri omnia quæ carnes patiuntur: non tantū in labore & dolore afflictionū, sed etiā in voluptate corruptelarum. Ei namque se dicunt parcere, quod non concumbunt, ne nodis carnis arctius implicetur, & sordidius inquinetur. Cū ergo Apostolus dicat, Omnia mū-

da mūdis: utique hominibus qui possunt in deterius volūtatis peruersitate mutari: quanto magis omnia mūda sunt deo, qui semper incōmutabilis & incōtaminabilis permanet? De cuius sapiētia diuina dictū est in eis libris, quos reprehendendo vehementius inquinamini, quod nihil inquinatū in eam incurrit, & attingit vbi que propter suā munditiam. Quapropter dicitur immundissima vanitas, ita ne displiceat tibi in membro humano, vnde humana generatio propagatur, signū regenerationis humanæ, illum cui munda sunt omnia deū iussisse constitui: & placet tibi etiam in flagitiis, quæ illo membro ab impudicis hominibus perpetratur, ipsum deum vestrū, cui nihil est mundum, ex parte sua naturæ commaculati atque corrupti? Quid enim patitur in variis turpibus corruptelis, quem coniugali quoque concubitu creditis inquinari? Audete etiā dicere quod soletis, Ergo ne de erat, vbi deus præfiguraret signaculum iustitiæ fidei, nisi in illo membro? Respondetur, Cur enim non & ibi primo, quia omnia munda mundis, quanto magis deo? deinde quia hoc Apostolus dixit, signaculum datum Abraham iustitiæ fidei, in tali circuncisione. Vos autē nolite erubescere si potestis, cū vobis dicitur, Ergo ne de erat deo vestro quid ageret, ne sua naturæ partem istis membris, quæ sic despuisit, implicaret? Pudenda quidem ista dicitur hominibus, propter nostram mortalitatis corruptibilem pœnalemque propaginem, quæ inde subsistit: quibus casti adhibent verecundiam, impudici petulantiam, deus iustitiam. Cessationem vero sabbatorum iam quidem superuacuum ducimus ad obseruandum, ex quo spes reuelata est nostræ quietis æternæ: non tamen ad legendum & intelligendum, quia Prophetis tēporibus, cum essent ista, quæ nobis hoc tempore patefacta sunt nō tantum sermonibus, sed & actibus præfiguranda & prænuncianda, illo signo quo legimus, res ista prænotata est quam tenemus. Vos autem volo mihi dicatis, cur vestram cessationem nolitis implere? Iudæi quippe sabbato suo, quod adhuc carnaliter sapiunt, non solum in agro fructum nullum decerpunt, sed nec in domo cōcidunt aut coquunt: Vos autem cessantes quidem expectatis quis auditorū vestrorū propter vos pascendos, cultello vel falcicula armatus in hortum profiliat homicida cucurbitarum quarū vobis afferat, mirū dictū, viua cadauera. Nam si nō eas occidit, quid vos in tali facto metuitis? Si autē occiditur cum decerpuntur, quo modo eis inest vita, cui purgandæ atque recreandæ māducando atque ructando, vos asseritis subuenire? Accipitis ergo viuentes cucurbitas, quas si possitis, deglutire deberetis: vt post illud vnum vulnus, in quo eas cum decerpit vester auditor, reus factus est, vestra indulgentia liberandus, saltem deinceps ad officinā aqualiculi vestri, vbi deum vestrū illo prælio confractum, reformare possitis, illas atque integræ peruenirent. Nunc autem antequam eis conterendis dentes incumbant, minutatim si hoc palato placuerit, cōcidunt à vobis, quibus tam crebris vulneribus earū, quo modo vos nō estis rei? Videte quemadmodum vobis expediret, vt quod vno die in septem faciunt Iudæi, vos quotidie faceretis, & à tali etiam domestico opere cessaretis. Iam quid in igne patitur, vbi certe nō reformatur vita, quæ in eis nō est? Nō enim feruens olla sancto ventri comparari potest, & tamen irridetis tanquā superflua sabbati cessationē. Quanto utique sanius, nō solum eam nō reprehenderetis in patribus, quando superflua nō fuit: sed etiā nunc, quando iam superflua est, ipsam potius teneretis, quā istam vestram nō significatione

A catione acceptabile, sed errore damnable: quam etiam non implendo rei estis secundum opinionem vestram vanitatis, & vani secundum iudicium veritatis: Dicitis enim dolere sentire fructū, cum de arbore carpitur: sentire cum cōciditur, cum conteritur, cum coquitur, cū manducatur. Non ergo debuistis vesci, nisi eis quæ cruda & illasæ possunt transuorari: vt vnum saltem dolorem cū decerpuntur, nō à vobis, sed à vestrīs auditoribus pateretur. Sed dicitis, Quo modo subuenimus tantæ vitæ, si ea tantum absumimus, quæ incocta & mollia possunt absorberi? Si ergo ista cōpensatione tā multos cibis vestris dolores infligitis, cur ab illo abstinere, ad quem maxime ista necessitas cogit? Nam fructus potest & crudus comedi, sicut se nonnulli vestri exercuerunt: vt hoc nō tantum de pomis, verum etiam de omnibus oleribus facerent. Si autem nō vellatur, aut decidatur, aut quoquo modo dematur ex terra vel arbore, venire ad escā nullo pacto potest. Hoc ergo facile debuit esse veniale, sine quo ei subuenire non valeretur: nō illi tam multi cruciatis, quos in preparandis escis membrīs dei vestri non dubitatis inferre. At enim plorat arbor, cum fructus carpitur. Hoc quippe dicere nō erubescitis: certe nouit omnia vita quæ ibi est, & præsentit quis ad eā conueniat. Venientibus ergo electis, & poma carpentibus, gaudere debuit nō plorare, illum transitorium dolorem tanta felicitate compensans, & tantam euadēs miseriam, si in alios incidisset. Cur itaque pomum nō decerpitis, cū decerpto tam multas plagas doloresque ingeratis? respōdete si potestis. Nec ipsa icunia vobis cōpetunt: non enim oportet vacare fornacem, in qua spiritalis aurum de stercoris cōmixtione purgatur, & à miserandis nexibus diuina membra soluuntur. Quapropter ille est misericordior inter vos, qui se potuerit ita exercere, vt nihil eius valetudini obstat, sape crudos cibos sumere, & multa confumere. Vos autem & tantas penas escæ vestræ irrogādo crudeliter māducatis, & à membrorum diuinorū purgatione cessando crudeliter ieiunatis. Et audetis tamen etiam sacrificia testamenti veteris execrari, & idololatriam nominare, & in huiusmodi sacrilegium nos quoque sociare. Vnde pro nobis prius respondemus, sic illa iam non esse in operibus nostris, vt ea tamē in mysteriis diuinorum scripturarū, ad intelligenda quæ his prænunciata sunt, a plectamur: quia & ipsa figure nostræ fuerunt, & omnia talia multis & variis modis vnum sacrificium, cuius nunc memoriam celebramus, significauerūt. Vnde isto reuelato, & suo tempore oblato, illa de agendi celebritate sublata sunt: sed in significandi autoritate manserūt. Scripta sunt enim propter nos, in quos finis seculorū obuenit. Sed in eis videlicet interfectio vos mouet animalium, cū ista omnis creatura visibus hominū quodam modo cōditionaliter seruiat. Sed vos, qui homini mendico esurienti panem nō porrigitis, misericordes estis in pecora, quibus animas humanas inesse creditis. Dominus etiam Iesus in ea crudelis fuit, cum dæmones in gregem porcorū, cum id ab eo peterent, ire permisit: Qui etiam nondum demonstrato per passionem sacrificio corporis sui, cui dā leproso, quæ mundauerat, ait, Vade, ostēde te sacerdoti, & offer pro te quod præcepit Moyses in testimonium illis. Magis enim quia & per Prophetas deus sape testatur, nullius se talis muneris indigere, & facile est ratione perspicere, quod nec ei rei egeat, qui nullius eget, cōpellitur animis humanis inquirere, quid nos per hæc docere voluerit, qui utique non frustra ea quibus nō indiget, sibi iuberet offerri, nisi aliquid in eis

ostenderet, quod nobis & nosse prodesset, & talibus signis præfigurari oporteret. Vos autē quanto melius & honestius istis, quanuis iam nostro tēpori non necessariis, tamē significantibus aliquid & docentibus sacrificiis subderemini, quā vobis ab auditoribus vestris viuas sanctarū animarū victimas offerri iuberetis & crederetis: Nam cum Apostolus Paulus de quibusdā propter epulas Euangelium prædicantibus cōgruentissime dixerit, Quorū deus venter est: quāto vos arrogātiore impietate iactatis, qui ventrem vestrum non deum, sed quod sceleratoris audaciæ est, dei mūdatorum dicere nō timetis? Cuius porrō demētiæ est, pios se videri vellet, quod ab animalium interfectione se temperant, cum omnes suas escas easdem animas habere dicat, quibus vt putant viuētibus tanta vulnera & manibus & dentibus ingerunt? Cur autem si carnis vesci nō vultis, nō ipsa animalia deo vestro oblata mādcatas, vt animæ illa, quas nō solū putatis humanas, sed ita diuinās, vt ipsa dei membra esse credatis, à carnis carcere dimittatur: & ne iterū redeant, vestris orationibus cōmēdantur? An amplius eas adiuuatis ventre quā mēte, & illa potius dei natura saluatur, quæ vestris visceribus exhalari meruerit, quā quæ vestris precibus commendari? Propterea ergo vestrī vestro pecora nō sacrificatis, quia ea viua absumere nō potestis, vt eorū animas interfectione vestri stomachi liberetis. O beata olera, quibus & manu euulsis, & ferro concisis, & igne cruciatis, & dentibus contritis, cōcessum est tamen, vt ad vestrorum intestinorum aras viua perueniāt: & misera pecora, quæ cū citius de corpore suo exeunt, in vestra corpora intrare nō possunt. Ita delirantes adhuc putatis, quod ideo sumus inimici veteris testamētī, quia nullā carnē immundā ducimus, tenentes Apostoli sententiā, dicentis, Omnia munda mundis. Et illud vbi dominus ait, Nō quod intrat in os vestrū, vos cō inquinat, sed quod exit: quod nō ad solas turbas dominus dixit, sicut vester Adimantus, quæ post Manichæum Faustus præcipue laudat, cū veteri testamento calumniaretur, voluit intelligi: sed etiā remotus à turbis, hoc idē discipulis suis euidētius & expressius elocutus est. Cum enim hanc domini sententiā testamēto veteri opposuisset Adimantus, quia in illo scripta sunt quædam immunda carniū, à quibus ille populus iussus est abstinere, timuit ne sibi diceretur, Cur ergo vos non quæsdā, sed omnes carnes immundas existimatis, atque ab edendis omnibus temperatis: cum tu ipse proferas Euangelicum testimonium, nō cō inquinari hominem ex iis quæ in os ingrediuntur, & in ventrem vadunt, atque in latrinam emittuntur? Itaque has arctissimas, & fallaciam suā manifestissimam veritate præfocantes angustias, conatus euadere, ait hoc dominum ad turbas dixisse, quasi paucis ille in secreto vera diceret, in turbas autē falsā iactaret: cum & hoc de domino credere sacrilegum sit, & omnes qui legunt, noverint hoc & remotis turbis eū planius dixisse discipulis. Quapropter quia in exordio harum literarum suarum Faustus sic miratur Adimantum, vt ei solum præferat Manichæum, compendio requiro, vtrum ista domini sententiā, quæ dixit, Non inquinari hominem iis quæ in os eius intrant: vera an falsā sit. Si falsā dicitur, cur eam tantus eorū doctor Adimantus à Christo prolata dicens, ad expugnandum testamētum vetus obiecit? Si autem vera est, cur aduersus eam credūt se cō inquinari, si quacūque carne vescantur: nisi forte verū respondere velint, & dicere, Apostolus nō dixisse omnia munda hæreticis, sed omnia munda mundis. Cuius enim

Capit. II.

Exod. 20.
Genes. 7.

1. Cor. 12.

Colos. 2.

Capit. III.

Contra Adimantū, ca. 14. & 15. Et de Ecclesi. 14. si. dogma. cap. 31.

Roma. 4.

ad Titum.

Capit. V.

1. Cor. 10.

Matth. 8.

Luca. 5.
Leuitici. 14.
Psal. 39.

† al. viuas
escarum
vitas.
Philip. 3.

Capit. V. 1.

Titum. 2.

Matth. 15.

Contra Adimantū ca. 14. & 15. Et de Ecclesi. 14. si. dogma. cap. 31.

Leuitici. 14.
Dente. 14.

F

G non sint istis hæc munda, idem Apostolus sequitur & dicit, Immundis autem & infidelibus nihil est mundum, sed polluta sunt eorum & mens & conscientia. Vnde reuera Manichæis omnino nihil est mundum, quandoquidem etiam ipsam dei substantiam vel naturam, non solum coinquinari potuisse, sed etiam ex parte coinquinatam esse contendunt: nec solum coinquinatam esse, verum etiam ex omni parte recuperari mundamque non posse. Vnde mirum est, quod ita se dicunt immundas omnes carnes existimare, & ob hoc ab eis abstinere, quasi aliquid existiment esse mundum, non solum escarum, sed omnium creaturarum. Nam & ipsa olera & poma & omnes fruges & totam terram & cælum commixtione gentis tenebrarum perhibent inquinata. Vtinam ergo & in cæteris cibus errori suo congruerent, atque ab iis que immunda dicunt, omnibus abstinendo, fame potius morerentur, quam tales blasphemias pertinaciter loquerentur: nam se corrigere atque emendare nolentibus, hoc esse vtilius quis non intelligat? Testamento autem veteri, ubi quidam cibi carniuum prohibentur, cur non sit contraria ista sententia, qua dicit Apostolus, Omnia munda mundis: & Omnis creatura dei bona est: si possunt, intelligant hoc Apostolum de ipsis dixisse naturis: illas autem literas propter quasdam præfigurationes temporis congruentes, animalia quædam, non natura, sed significatione immunda dixisse. Itaque verbi gratia, si de porco & agno requiratur, utrumque natura mundum est, quia omnis creatura dei bona est: quadam vero significatione agnus mundus, porcus immundus est: tanquam si stultum & sapientem diceret, utrumque hoc verbum natura vocis & literarum & syllabarum, quibus constat, utique mundum est: significatione autem vnum horum verbum, quo dicitur stultus, immundum dici potest: non natura sui, sed quoniam quiddam immundum significat. Et fortasse quod est in rerum figuris porcus, hoc est in rerum genere stultus, & tam illud animal quam istæ duæ syllabæ, quod dicitur stultus, quiddam vnum idemque significat. Immundum quippe illud animal in lege positum est, eo quod non ruminet: non autem hoc eius vitium, sed natura est. Sunt autem homines qui per hoc animal significantur, immundi proprio vitio, non natura: qui cum libenter audiant verba sapientiæ, postea de his omnino non cogitant. Quod enim vtile audieris, velut ab intestino memoriæ, tanquam ad os cogitationis recordandi dulcedine reuocare, quid est aliud, quam spiritualiter quodam modo ruminare? Quod qui non faciunt, illorum animalium genere figurantur. Vnde & ipsa à talibus carnibus abstinentia, tale vitium nos capere præmonuit. Cum enim thesaurus desiderabilis sit ipsa sapientia, de hæc munditia ruminandi, & immunditia non ruminandi alio loco scriptum est, Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis, vir autem stultus glutit illum. Hæc autem similitudines rerum in locutionibus & observationibus figuratis, propter querendi & comparandi exercitationem, rationales mentes vtiliter & sanctius mouent. Sed priori populo multa talia non tantum audienda, verum etiam obseruanda præcepta sunt. Tempus enim erat, quo non tantum dicitis, sed etiam factis prophetari oporteret: ea quæ posteriori tempore fuerant reuelanda. Quibus per Christum atque in Christo reuelatis, fidei gentium, onera obseruationum non sunt imposita, Prophecia tamen authoritas commendata. Ecce nos diximus qua causa, cum secundum domini Apostolice secretam, nullas animalium carnes immundas habea-

mus, veteri tamen testamento, ubi quadam immunda K dicta sunt, non aduersum: vos iam dicite, quare immundas carnes existimetis. Si secundum errorem vestrum, propter commixtionem gentis tenebrarum: non carnes, sed ipse deus vester immundus est in ea parte, quam velut debellandis & captiuandis hostibus absorbendam & inquinandam misit & miscuit: deinde propter ipsam commixtionem, etiam quicquid aliud mādūcat, immundum est. Sed dicitis, Multo amplius immunda sunt carnes. Et quare amplius immunda sunt carnes, longum est eorum de hæc re deliramenta commemorare: sed breuiter attingam quod sat est, ut inspiciantur reprehenses veteris testamenti, tanta stultitiæ vetustate confecti, ut carnis accusatores, sine vlla spiritali veritate solum carnem sapere conuincantur. Fortassis enim paulo prolixior ista responsio, sic aduersus eos lectoris instruet, ut in cæteris responsionibus non à nobis tam multa verba requirantur. Dicunt enim isti vaniloqui, & mentis seductores, in illa pugna quando primus homo eorum tenebrarum gentem elementis fallacibus irretiuit, vtriusque sexus principibus ibidem caeptis, cum ex eis mundus construeretur, plerisque eorum in cælestibus fabricis colligatos, in quibus erant etiam femina aliqua prægnantes. Quæ cum cælum rotari cepisset, eandem vertiginem ferre non valentes, conceptus suos abortu excussisse, eosdemque abortiuos fetus & masculos & feminas de cælo in terram cecidisse, vixisse, creuisse, cōcubuisse, genuisse. Hinc esse dicunt originem carniuum omnium, quæ mouentur in terra, in aqua, in aere. Ergo si de cælo est origo carniuum, absurdissimum est propter hoc eas immundiores putare: præsertim quia in ipsa structura mundi eosdem principes tenebrarum ita per omnes cōtextiones à summis vsque ad ima colligatos dicunt, ut quanto quique amplius haberet commixti boni, tanto sublimius collocari mereantur: ac per hoc mundiores carnes esse deberet, quarum origo de cælo est, quam fruges quæ oriuntur ex terra. Deinde quid tam insanum dici potest, quam cōceptos fetus ante vitæ commixtionem tanto viuaciores fuisse, ut & abortiuum, & de cælo in terram ruentes viuere, commixta autem vita nisi tempore maturo editi, viuere non possint: & si de paulo altiore loco cadant, cōtinuo moriantur: utique si regnum vitæ contra regnum mortis belligerant, cōmixta vita viuaciores facere debuit, non corruptibiliores. Quod si in sua natura quæque res magis suam retinet incorruptionem, non duas naturas bonas & malas, sed duas bonas, quarum sit vna melior, prædicare debuerunt. Vnde igitur asserunt immundiores carnes, quas de cælo genus ducere affirmat, istas dūtaxat omnibus notas? Nam ipsi prima corpora principum tenebrarum, ex arboribus ibidem natis tanquam vermiculos opinantur exorta: ipsas autem arbores ex quinque illis elementis. Proinde si animalium corpora primam originem habent ex arboribus, secundam de cælo, quid causa est ut immundiora quam fructus arborum existimentur? Si propterea, quia cum moriuntur, amittunt animam, ut iam immundum sit quicquid vita deferente manserit, cur eodem pacto non sunt immunda olera vel poma, quæ utique, sicut supra dictum est, cū decerpuntur vel auelluntur, moriuntur? Horum quippe homicidiorum rei esse nolunt, dum nihil ex terra vel ex arbore decerpunt. Deinde cū duas animas esse in vno animantis corpore affirmant, vnā bonā de gente lucis, alteram malam de gente tenebrarum: nunquid cum occiditur animal, bona anima fugit, & mala remanet? Signum

A Si enim hoc esset, sic viueret animal occisum, quo modo viuebat in gente tenebrarum, quando solum sue gentis habebat animam, qua etiam rebellauerat aduersum regna diuina. Cum ergo in morte cuiuslibet animalis vtraque anima & bona & mala deserat carnem, cur immunda caro dicitur, quasi sola bona anima deseratur? Quia & si aliquæ vitæ reliquie remanent, ex vtraque remanent. Nec ipsum quippe fimum dicunt remanere sine aliquibus exiguis reliquiis membrorum dei. Nulla igitur causam reperiunt, cur asseuerent carnes frugibus immundiores: sed videlicet fallacem castitatem suam ostentare conantes, eo putant immundiores carnem, quod de concubitu existat: quasi non tanto vehementius cogantur membro illo diuino manducando succurrere, quanto illic arctius colligatum putant. Postremo si ista causa est maioris immunditiæ carniuum, ea comedant animalium corpora, quæ non de concubitu oriuntur, sicut sunt innumerabilia genera vermium, quorum nonnullos vulgo edunt quadam Venetiæ regione ex arboribus natos. Ranas etiam, quas repente ex vna pluuia terra germinat, in escam istis assumere debuerunt: ut dei sui membra talibus formis commixta liberarent, si eam carnem detestantur, quæ concubitu propagatur: & genus humanum erroris argueret quod gallinis columbisque vescatur, ex masculorum feminarumque coitu procreatis, & mundiis cæli & terræ filias ranas abiiciant. Nam secundum istorum fabulam mundiis sunt primi principes tenebrarum, quorum parentes arbores fuerunt, quam ipse Manichæus, quem pater & mater concumbendo genuerunt. Mundiis etiam pediculi eorum, qui sine concubitu sudore corporis, vel exhalatione nascuntur, quam isti ipsi miseri, qui de partibus concumbentibus nati sunt. Aut si iam quicquid ex carne etiam sine concubitu nascitur, propterea putant immundum, quia ipsa caro ex concubitu est, immunda erunt olera & fruges, quæ de stercoreibus fertilibus vberiusque surrexerint. ubi videant quid faciant vel quid respondeant qui fruges dicunt mundiis esse quam carnes. Nam stercore quid immundius ex carne proicitur, & quid frugibus feracius adhibetur? Certe ipsi dicunt per attritiones & digestiones ciborum fugere inde vitam, & exiguum quiddam in stercore remanere. Cur ergo ubi exigua vita remanet, inde cibi vestri, hoc est, fructus terræ de stercore & meliores & maiores & plures existunt? Caro non purgamentis terræ sed fetibus nascitur, terra vero purgamentis carnis non fetibus fecundatur. Eligat quid sit mundius, aut iam correcti desinant esse immundi & infideles, quibus nihil sit mundum, & nobiscum amplectatur Apostolum dicentem, Omnia munda mundis. Domini est terra & plenitudo eius. Omnis creatura dei bona est. Omnia quippe quæ naturaliter sunt, in ordine suo bona sunt: & nemo in eis peccat, nisi qui ordinem suum in dei obedientia non custodiens, eorum quoque ordinem male vitædo perturbat. Patres autem nostri qui deo placuerunt, tenuerunt ordinem suum in ipsa obedientia, ut quicquid deus temporibus cōgruis iubendo distribuit, sic obseruaret, quemadmodum ille distribuit. Itaque non solum carnes ad cibum datas, cum omnes natura munda essent, quasdam tamen nonnulla significatione immundas illo tempore non ederunt, quod eas non edi præceptum erat, ut talibus significationibus futura rerum manifestatio præfiguraretur. Sed & azymum panem & cætera huiusmodi, in quibus fuisse ymbra futurorum dicit Apostolus, tam rei essent illius

& illius populi homines, si obseruare cōtemnerent, quando sic illa fieri, & ista quæ nunc reuelata sunt, tunc sic prænunciari oportebat: quam nos despicientes essemus, si nunc iam manifestato nouo testamento, illas prænunciatiuas obseruationes aliquid nobis proficere putaremus: Sicut sacrilegi & impij, si eosdem libros, qui propter nos scripti sunt, ut ea quæ iam nobis reuelata & in manifestatione annunciata sunt, tãto antè illis figuris prænunciata cognoscentes, fideliter & firmiter teneremus, ideo putaremus ab uiciendis, quia ea quæ ibi scripta sunt, non iam obseruare corporaliter, sed intelligere & facere spiritaliter nos dominus iubet, Scripta sunt enim propter nos in quos finis seculorum obuenit: sicut item dicit idem Apostolus. Omnia enim quæ ante scripta sunt, ut nos doceremur scripta sunt. Quapropter non manducare azymum per statutos septem dies, tempore veteris testamenti peccatum fuit: tempore autem noui testamenti non est peccatum: sed in spe futuri seculi quam habemus in Christo, qui & animam nostram inducens iustitiam, & corpus nostrum inducens immortalitatem, totos nos innouat, credere aliquid ex veteris corruptionis necessitate atque indigentia nos passuros vel aëtuos, semper peccatum est, quãdiu uoluntur isti septem dies, quibus peragitur tempus: sed hoc veteris testamenti temporibus in figura occultatum à quibusdam sanctis intelligebatur: tempore autem noui testamenti, in manifestatione reuelatum populis prædicatur. Vnde scriptura ipsa tunc erat præceptum, nunc testimonium. Scenopegia non celebrare aliquando peccatum fuit, nunc non est peccatum. Tabernaculum autem dei quod est ecclesia, non cōpaginari, semper peccatum est. Sed tunc agebatur sub præcepto figurato, nunc legitur in testimonio reuelato. Nam & illud quod tunc factum est, non diceretur tabernaculum testimonium, nisi alicui veritati quæ suo tempore declaranda erat, quaedam cōgruentia significationis attestaretur. Lineis vestibus miscere purpuram, & linistema veste indui aliquando peccatum fuit, nunc non est peccatum: sed inordinatè viuere, & diuersi generis professiones velle miscere, ut vel sanctimonialis habeat ornamenta nuptiarum, vel ea quæ se non continens nupsit, speciem virginis gerat, omni modo peccatum est: & si quid inconuenienter ex diuerso genere in vita cuiusque contexitur. Verum illud tunc figurabatur in vestibus, quod nunc declaratur in moribus. Illud enim erat tempus significationis, hoc manifestandi. Ergo ipsa scriptura, quæ tunc fuit exactrix operum significantium, nunc testis est rerum significatarum: & quæ tunc obseruabatur ad prænunciationem, nunc recitatur ad confirmationem. Bouem & asinum ad operandum iungere tunc non licebat, nunc licet. Declaratum est enim per Apostolum, cū de boue triturante non infrangendo, scripturam recoleret dicentem, Nunquid de bobus cura est deo? Quare ergo nunc legitur, quãdo id quod prohibuit iam licet? Quia idem ipse ibi secutus Apostolus ait, Propter nos scriptura dicit. Et utique impium est ut non legamus nos, quod scriptum est propter nos. Magis enim propter nos, quibus manifestatur, quam propter illos, in quibus figurabatur. Bouem quippe & asinum si necesse sit, vnum quicquid sine detrimento operis iungit. Sapientem vero & stultum, non ut vnus præcipiat, & alter obtemperet, sed pariter ex æquali potestate, ut annuncient verbum dei, non sine scandalo quisquam comites facit. Itaque eandem scripturam tenemus, & tunc potestate præcipientem vmbri tegendum, quod nunc aperiretur: & nunc autoritate

Titim. 1.

Cap. VII.

Titim. 1.

1. Timo. 4.

Leuiti. 11.

Proter. 21.

Venci.

† generat.

Titim. 1.

Psal. 23.

1. Timo. 2.

Capit. IX.

Leuit. 21. G attestantem luce apertum, quod tunc tegebatur. De cal-
uo autem & reburro, quod eos immundos lex dixerit,
parum Faustus attenderat, aut in mendosum codicem
inciderat. Sed utinam ipse caluam frontem habere vo-
lisset, atque in ea crucem Christi figere non erubisset.
Ioan. 14. profecto Christum clamantem, Ego sum veritas: nec
cum falsis vulneribus occubuisse, nec cum falsis cicatri-
cibus resurrexisse credidisset. Quin etiam dicit, Ego fal-
lere non didici, quod sentio loquor. Non est ergo disci-
pulus Christi sui, quem falsas cicatrices dubitatibus di-
scipulis demonstrasse insanus opinatur, & non solum de
ceteris vanitatibus suis, sed etiam de ipsa Christi falla-
cia sibi tanquam non fallenti vult credi, vtrum Christo
melior, quo fallente ipse non fallit: an eo ipso non vera-
cis Christi, sed fallacis Manichaei discipulus, eum & in
hoc fallit, in quo se non didicisse fallere gloriatur.

Libri Sexti finis.

LIBER SEPTIMVS.

Capit. I.

HAVSTVS dixit, Quare non credis in genealogia Iesu? Multae quidem sunt causae, sed palmaris illa, quia nec ipse ore suo usquam se fatetur patrem habere, aut genus in terra: sed econtra, quia non sit de hoc mundo, quia a patre deo processerit, quia descendit de caelo, quia non sibi sunt mater & fratres, nisi qui fecerint voluntatem patris sui, qui in caelis est. Et adhuc illi ipsi, qui has eius genealogias ascribunt, non eum ante natiuitatem cognouisse videntur: sed neque statim ut natus est, quod crederetur ea scripsisse, quae erga eum oculis suis viderint gesta: sed iuueni iam & maturo coniuncti sunt ei: id est, annorum ferme triginta: si quidem & aetas ascribi diuinis potest sine blasphemia. Quare cum in omni testimonio veritatis hoc semper queri soleat, vtrum ne quis audierit, an viderit: isti vero nec audisse se fateantur ab ipso generationis hunc ordinem, aut quia omnino sit natus: nec vidisse oculis, quia longo post tempore, id est, post baptismum cognouerunt eum: mihi & omni recte iudicanti, tam stultum videtur hoc credere, quam si quis caecum & surdum festem in iudicium vocet. **AVGVSTINVS** respondit, Quae dicit palmarem causam cur non accipiat genealogiam Iesu Christi, ibi apertissime victus ostenditur legentibus, quae supra diximus de filio hominis, quod tam crebro se Christus esse testatur, & de filio dei, quo modo idem ipse sit & filius hominis: quo modo secundum diuinitatem non habeat genus in terra, secundum carnem autem sit ex semine Dauid, secundum quod Apostolica doctrina testatur. Vnde oportet eum credi & intelligi & a patre exisse, & de caelo venisse, & hic tamen verbum carnem factum inter homines habitasse. Quod si propterea putant non habuisse in terra matrem vel genus, quia dixit, Quae mihi mater, vel qui fratres? superest ut etiam discipulos eius, quibus hoc exemplum in seipso praebuit, ut terreni generis necessitudinem propter regnum caelorum contemnerent, affirmant non habuisse patres, quia dixit eis, Ne vobis dicatis patrem in terra, vnus est enim pater vester deus. Quod ergo istos de patribus docuit, hoc ipse de matre & fratribus prior fecit:

Ioan. 8. & 6.

Math. 12.

Iuc. 7.

Capit. II.

Math. 3.

Roma. 7. & Timo. 2.

Ioan. 10.

Ioan. 1.

Math. 12.

Math. 23.

sicut & alia multa in quibus se nobis ut eum imitaremur, K prebere, & ut sequeremur preire dignatus est. Quapropter iste qui in eo quod putat palmare, sic vincitur, quam iaceat & inuoluatur in ceteris, animaduertendum est: quippe qui propterea dicit non credendum Apostolis, qui eius non solum diuinam, sed etiam humanam natiuitatem annunciauere, quia postea iuueni adhaeserunt, & nec viderunt eum natum, nec se hoc ab illo audisse dixerunt. Cur ergo credunt Ioanni dicenti, In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum, hoc erat in principio apud deum, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: & cetera quae illis quauis non intelligentibus, tamen placent? Dicant vbi hoc Ioannes viderit, aut vbi se hoc ab ipso domino audisse dixerit. Quicquid enim dixerint, vnde hoc Ioannes scire potuerit, inde credimus etiam omnes annunciatore natiuitatis Christi, id quod annunciauere scire potuisse. Deinde quero, vnde credant dixisse dominum, Quae mihi mater aut qui fratres, nisi quia hoc Euangelista narrauit? Cur ei non credunt & illud, Quia mater eius & fratres querebant eum? Si autem hoc mentitus est quod nolunt credere, quo modo ei credunt, Christum dixisse quod nolunt intelligere? Deinde si Christum natum, quia iam iuueni adhaeserat, non potuit nosse Matthaeus, vnde potuit Christum non natum, post tot annos natus nosse Manichaeus? Dicturi sunt, Spiritus sanctus hoc sciebat qui erat in Manichaeo. Ille sane si spiritus sanctus esset, vera dixisset. Sed cur non potius de Christo discipulis eius, qui etiam corporaliter ei adhaeserunt credimus, qui non solum [per spiritum sanctum] ab ipso impertitum scire potuerunt, si quid lateret in rebus humanis, sed tam recenti & praesenti memoria etiam solo humano sensu, genus Christi secundum carnem, & totam originem collegere? Et tamen caeci & surdi testes dicuntur Apostoli. Vtinam tu non tantum caecus & surdus fuisses, ne tam vana & sacrilega disceres, sed etiam mutus, ne talia doceres.

Libri Septimi finis.

LIBER OCTAVVS.

HAVSTVS dixit, Quare non accipis testimonium vetus? Quia iam praeuentus sum nouo. Veteri autem & nouo non conuenit, ut scriptura testatur. Nam pannum, inquit, nouum remouo assuit vestimento veteri, alioquin maior scissura fiet. Quia ergo maiorem sicuti vos scissuram facere caueo, Christianam nouitatem Hebraicae vetustati non misceo. Quis enim non etiam sordidum iudicet, nouis vestimentis indutis, non donare inferioribus vetera? Quapropter ego etiam si natus essem Iudaeus, ut fuerunt Apostoli, dignum tamen erat me nouo accepto testamento vetus repudiare, ut fecerunt ipsi: Nunc vero & naturae beneficio consecutus ut sub seruitutis iugo non nascerer, Christo mihi protinus occurrente cum pleno munere libertatis, quam miser & stultus & insuper ingratus ero, si me vltro addidero seruituti: Quippe Paulus in de Galatas arguit, quod in circumcisionem relabentes, ad infirma repedarent & egea elementa, quibus denuo seruire velent. Quo modo ergo id ego admittam, in quo alium videram reprehendi? Turpe est redire in seruitutem, sed turpius ire. **AVGVSTINVS** respondit, Iam quidem satis superius ostendimus, quare & quo modo teneamus auctoritatem veteris testamenti, non ad Iudaicam

1. Cor. 10.

Gal. 4.

Mat. 9.

Mat. 13.

Mat. 16.

*† confite-
remur.
† compun-
gere.*

Capit. I.

Cap. II.

Roma. 11.

A Iudaica seruitutis imitatione, sed ad Christianam liber-
tatis testificationem. Neque enim mea, sed Apostoli vox
est, quia omnia haec in figura contingebant illis: scripta
autem sunt propter nos in quos finis seculorum obue-
nit. Quapropter nos in seruitute facimus quae iussa sunt
ad nos pronunciandos, sed in libertate legimus quae
scripta sunt ad nos confirmandos. Quis itaque iam non
intelligat, vnde Galatas reuocat Apostolus non religio-
se scripturam circumcisionis legentes, sed iam superfluo-
se circumcidi volentes? Vnde non pannum nouum
vestimento veteri assuimus, sed erudimur in regno cae-
lorum, ad similitudinem illius patrisfamilias, quem com-
memorat dominus proferentem de thesauro suo noua
& vetera. Ille autem assuit pannum nouum vestimento
veteri, qui continentiam vult habere spiritalem, & non
dum deponit spem carnalem. Nam legite diligenter, &
videte de ieiunio dominum interrogatum respondisse,
Nemo assuit pannum nouum vestimento veteri. Adhuc
enim discipuli dominum carnaliter diligebant, quan-
doquidem etiam ne occisum amitterent, formidabant.
Vnde Petrus reuocantem se a passione, Satanam appel-
lat, quod non sciret quae dei sunt, sed quae hominum.
Proinde attendite in illa phantasia vestra de regno dei,
vnde istam lucem solis carni conspicuam, tanquam ad
exemplum vobis propositam diligitis & adoratis, quae
carnalem spem geratis: & inuenietis ieiunia vestra quo
modo prudentiae carnis tanquam vestimento veteri as-
suatur. Veruntamen cum pannus nouus vestimento ve-
teri non conueniat, vnde potuerunt principibus tene-
brarum membra dei vestri non adiuncta atque consu-
ta, sed quod est vehementius, commixta & coacta co-
harere: An vtrunque vetus est, quia vtrunque falsum, &
vtrunque de prudentiae carnis est? Nisi forte inde vultis
probare vnum fuisse nouum, alterum vetus: quia maior
scissura facta est, ut miserabilis pannus de regno lucis
abscinderetur, & globo tenebrarum aeterna poena con-
ficeretur. Et tamen argute sibi videtur velut acu linguae
diuinarum scripturarum firmamenta compingere, & tali-
um fabularum sordidus sarcor, aut mendicus indutor.

Libri octauis finis.

LIBER NONVS.

HAUSTVS dixit, Quare non accipis ve-
tus testamentum? Si Apostolis licuit
sub eodem natis ab eo discedere, mi-
hi quare non liceat in quo natus non
sum, non usurpare? Omnes quippe
gentiles nascimur, non Iudaei, non
denique Christiani: sed alios ad se
ex eadem gentilitate testamentum vetus adducit, facitque Iu-
daeos: alios nouos, & inuitat Christianos: tanquam si duae
arbores, dulcis & amara, radicibus suis vnus terre in se-
vim transferant, immutanda qualitatibus suis. Apostolis
ergo in dulci & traseuntibus ex amaro, quam demes ero
ego, si in amara couertar ex dulci? **AVGVSTINVS**
dixit, Cur ergo Apostolus, quem dicis relicto Iudaismo
ex amaritudine transisse in dulcedinem, magis inde fra-
ctos ramos dicit, qui ex ipso populo in Christum credere
noluerunt: & in ipsa oleae radice, id est, origine sanctorum
Hebraeorum, tanquam oleastrum gentes inserat, ut fe-
rent participes pinguedinis oleae? Nam cum de Iudaeo-
rum lapsu admoneret gentes ne superbiuerint: ita locutus
est, Vobis enim, inquit, dico gentes, quandoquidem ego

sum gentium Apostolus, ministerium meum glorifico, K
si quo modo ad emulationem prouocare potero carnem
meam, ut saluos faciam aliquos ex illis. Si reiectio illo-
rum reconciliatio est mundi, quae erit assumptio, nisi vi-
ta ex mortuis? Si autem delibatio sancta est, & consper-
sio: & si radix sancta est, & rami, quod si aliqui ex ramis
fracti sunt, tu autem cum esses oleaster, insertus es in illis,
& socius radicis factus es pinguedinis oleae, noli gloria-
ri aduersus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem
portas, sed radix te. Dicis ergo, Fracti sunt rami ut ego
inferar. Bene. Incredulitate fracti sunt, tu autem fide stas. **† †**
Noli altum sapere, sed time. Nam si deus naturalibus ra-
mis non pepercit, neque tibi parceret. Vides ergo bonita-
tem & seueritatem dei: in eos quidem qui ceciderunt
seueritatem: in te autem bonitatem, si permanseris in bo-
nitate: alioquin & tu excideris: & illi si non permanser-
int in incredulitate, inserentur: potens est enim deus
iterum inserere illos. Nam si tu ex naturali excisus olea-
stro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam,
quanto magis illi, qui secundum naturam sunt, inseren-
tur suae oliuae? Nolo enim vos ignorare fratres sacrame-
tum hoc, ut non sitis vobis sapientes: quia caecitas ex
parte Israel facta est, donec plenitudo gentium intraret,
& sic omnis Israel saluus fieret. Videtis ergo vos, qui in
ista inferi radice non vultis, non quidem fractis ramis
esse similes, sicut est carnalis & impius populus Iudaeo-
rum, sed in oleastro amaritudine remansisse. Nam quid
nisi oleastrum gentium sapit, adorare solem & lunam?
Nisi forte propterea vos iam non putatis esse in oleastro
gentium, quia spinas noui generis addidistis, & falsum
Christum, quem cum sole & luna coleretis, non manu
fabrili, sed peruerso corde finxistis? Inferimini ergo in
radicem oleae, quod se redditum gaudet Apostolus, qui
inter fractos ramos per incredulitatem fuit. Inde se quip-
pe liberatum dicit, cum se a Iudaismo ad Christum tra-
nsisse lactatur: quia Christus semper in illa radice atque in
illa arbore praedicatus est, in quem venientem qui non
crediderunt, fracti sunt inde, & qui crediderunt, inser-
ti sunt ibi: Quibus ne superbiat, dicitur, Noli altum sa-
pere, sed time: nam si deus naturalibus ramis non pe-
percit, neque tibi parceret. Sed ne de ipsis fractis despe-
retur, paulo post dicit, Et ipsi si non permanserint in in-
credulitate, inserentur: potens est enim deus inserere
illos. Nam si tu ex naturali excisus oleastro, & contra
naturam insertus es in bonam oliuam, quanto magis il-
li, qui secundum naturam sunt, inserentur suae oliuae? Ec-
ce vnde etiam ipse gloriatur, a fractura liberatus, & ra-
dicis pinguedini redditus. Qui ergo in vobis sunt, quos
inde fregit impietas, redeant, & rursus inserantur. Qui
autem nunquam ibi fuerunt, veniant a naturali sterili-
tate praecisi, participes fecunditatis futuri.

Libri noni finis.

LIBER DECIMVS.

HAUSTVS dixit, Cur non acceptas testa-
mentum vetus? Quia & ab ipso hoc &
ex nouo didicimus, aliena non cocu-
piscere. Quid autem, inquis, alienum
habet testamentum vetus? Imo quid
habet non alienum? Diuitias promit-
tit, & ventris saturitatem, & filios & nepotes, vitamque
longam, & cum his Chananitidis regnum: sed omnia
haec circumcisio & obseruantibus sabbata, & immolan-

*Cap. I.
Exo. 20.
Roma. 7.
Gen. 15. &
17.
Exo. 20.*

Zenit. 11.

tibus sibi, & abstinentibus à porcina, & huiusmodi cæteris: quæ quia ego negligo, & Christianus omnis, vt ineptra scilicet, & ad salutem animi minime pertinentia, ideo nec quæ promittis, ad me iam spectare cognosco: memorque quia ibi sit mandatum, Nô concupiscas aliena: Iudæis bona sua habere, libens volensque permisi, solo scilicet Euangelio, & regni cælorum splendida hereditate contentus. nam vt Iudæo si sibi Euangelium vsurparet, iure increpitans dicerem, Improbe, quid tibi cum eo est, cuius præcepta non seruas: sic vterque ne mihi eadem Iudæus increpiter, tenenti testamentum vetus, cuius mandata contempnam.

Cap. II.

AVGVSTINVS respondit, Eadem sæpe vana repetere, istum non pudet: sed eadem sæpe, quamuis vera, respondere me piget. Quisquis itaque etiam aduersus ista responsionem quarit, quæ superius à nobis dicta sunt, legat. Iudæo autem dicenti mihi, Cur tenes vetus testamentum, cuius præcepta non seruas: respondeo, Seruari à Christianis etiam ex ipsis libris præcepta vitæ agendæ: præcepta vero vitæ significandæ tunc recte obseruata, cum prænucciabantur ista, quæ nunc reuelata sunt.

Supra li. 4.

ca. 2. & li.

6. cap. 2.

Quapropter etiam ipsa sic nō obseruo ad religionem, vt teneam tamen ad testificationem: sicut & promissa carnalia, quæ ibi continentur, vnde proprie vetus dicitur testamentum: quamuis mihi æterna speranda reuelata sint. Et illa tamen attestatiō lego, quæ in figura cōtingebant illis: scripta sunt autem propter nos, in quos finis seculorum obuenerit. Itaque si audistis quid respondeamus Iudæis, audite & quod obiiciamus Manichæis.

1. Cor. 10.

Cap. III.

Certe Faustus dixit, turbari nos posse, si nobis Iudæi dixerint, Quare tenetis vetus testamentum, cuius præcepta non obseruatis: Quibus nos eiusdem scripturæ venerata atque seruata authoritate respondemus, Vos quid respondetis cum vobis dicitur, Quare tenetis Euangelicos libros, quorum vos ad decipiendos imperitos confingitis sectatores: & quæ ibi scripta sunt, nō solum nō creditis, sed etiam quantis potestis viribus oppugnantis: Certe videtis vos potius de nouo testamēto, quam nos de veteri obiectis respondere nō posse. Omnia enim quæ in veteri scripta sunt, nos & vera esse dicimus, & diuinitus mandata, & congruis temporibus distributa. Vos autem cum vobis obiecta fuerint quæ in libris noui testamēti scripta sunt, nec accipiuntur à vobis, deficientes in respondendo, & manifesta veritate faucibus pressis, anhelitu saucio dicitis esse falsata. Quid aliud possent expirare præfocata ora fallacium, vel potius quid aliud possent putere confossa cadauera mortuorum: Et tamen confessus est Faustus, non concupiscere aliena, nō solum se ex nouo testamento, sed etiam ex veteri didicisse: quod certe à suo deo non posset discere. Ille quippe, si non concupiuit aliena, quare super terram tenebrarum, vbi nūquam fuerunt noua secula, construit: An dicturus est, prior ipsa gens tenebrarum regnum meum concupiuit, quod ab illa erat alienum. Ergo imitatus est gentem tenebrarum, vt & ipse concupisceret aliena: An angustum antea fuerat regnū lucis: Optandū igitur erat bellum, vt acquire retur de victoria latitudo regnandi. Quod si bonum est, & antè prouit cōcupisci. Sed expectabatur vt gens hostilis in bellū prior erumperet, quo quasi iustus expugnaretur. Si autem non est bonum, quare inimico victo, super alienam terram crescere voluit regnum suum, cum prius contentus suis finibus, plena felicitate vixisset: Sed vti nam vere isti hæc ipsa præcepta vitæ agendæ, quorum est vnum, Ne cōcupiscas alienum: vellet ex illis literis

Roma. 7.

Exo. 20.

discere: profecto mansuescerent, & mites intelligerent K etiam illa præcepta vitæ significandæ, quibus eorum oblatrat offensio, & illi tunc temporis obseruanda congruisse, & huic nunc temporis intelligenda congruere. Nos autem quo modo vetus testamentum tanquā alienum concupiscimus, cū ea legamus, quæ in figura contingebant illis, scripta sunt autem propter nos, in quos finis seculorum obuenerit? Puto quod non concupiscit alienum, qui hoc legit quod scriptum est propter ipsum.

Libri decimi finis.

LIBER VNDECIMVS.

FAUSTUS dixit, Apostolum accipis? Et maxime. Cur ergo non credis filium dei ex semine Dauid natū secundum carnem? Nō equidem crediderim Apostolum dei contraria sibi scribere potuisse, & modo hæc, modo illam de domino nostro habuisse sententiam. Sed quia vobis ita placet, qui nunquam sine stomacho auditis aliquid esse in Apostolo cauponatum, ne hoc quidem nobis scias esse contrarium. Siquidem hæc vetus videatur esse, & antiqua opinio Pauli de Iesu, cum cum & ipse Dauid filium putaret, vt ceteri: quod tamē ubi falsum didicistis, interpolat & infirmat, scribensque ad Corinthios, Nos, inquit, neminem nouimus secundum carnem, & si cognouimus secundum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus. Quare consideres oportet, quantum inter sit hæc duo capitula, & quibus vnum perhibet Iesum filium Dauid secundum carnem, alterum vero Iesum neminem nosse secundum carnem. Quæ si vtraque sunt Pauli, aut hæc ratione erunt, quæ dixi: aut vnum ipsorum non erit Pauli. Prosequitur denique, Itaque, inquit, si qua est in Christo noua creatura, vetera trāsierūt: ecce facta sunt omnia noua. Vides ergo cum veterē appellare & transitoriam fidem illam priorem: id est, Iesum credidisse ex semine Dauid secundum carnem: nouam vero hæc secundam & permanentem, quia neminem iam nouerit secundum carnem. Quapropter & alibi, Cum essem, inquit, paruulus, vt paruulus loquebar, vt paruulus sapiebā: cum autem factus sum vir, quæ paruuli erant depositi & Ieuacuaui. Quod si ita est, quid ergo & nos indignum facimus, si nouam & meliorem Pauli tenentes confessionem, veterem illam ac deteriore proiicimus? Aut si vobis secundum quod ad Romanos scribit, credere cordi est, nobis quare licitum non sit, secundum quod ad Corinthios, dogmatizare: Quantum & hoc ad duritiam vestram ita respondeo. Alioquin absit Apostolum dei, quod edificauit, vniquā destruere, ne se ipse præuicacitatem constituat, vt contestatus est. Verūtamen si eius est & prior illa sententia, nunc emendata est: sin fas non est, Paulum in emendatum dixisse aliquid vniquam, ipsius non est. AVGVSTINVS respondit, Hoc est quod paulo ante dixi, quia ubi sic manifesta veritate isti præfocātur, vt obfessi dilucidis verbis sanctarum scripturarum, exitum in eis fallaciæ suæ reperire non possint, id testimonium quod prolatum est, falsum esse respondent. O vocem à veritate fugacem, in amentia pertinacem. Vsq̄ ad deo iniuncta sunt quæ aduersus vos de diuinis codicibus proferuntur, vnde non sit aliud quod dicatis, nisi eos esse falsatos. Quæ autoritas literarū aperiri, quis sacer liber euolui, quod documentum

Apocrypha

† al. Tu es ergo.

Dist. II. cap. palam.

Cap. III. Roma. 1.

1. Cor. 15.

Ibidem.

A mentum cuiuslibet scripturæ ad cōvincendos errores exeri potest, si hæc vox admittitur, si alicuius ponderis æstimator: Aliud est ipsos libros non accipere, & nullo corū vinculo detineri: quod Pagani de omnibus libris nostris, quod Iudæi de nouo testamento faciunt, quod denique nos ipsi de vestris & aliorum hæreticorū, si quos suos & proprios habent, vel de iis qui appellantur apocryphi: non quod habedi sint in aliqua autoritate secreta, sed quia nulla testificatiōis luce declarati, de nescio quo secreto, nescio quorū præsumptione prolati sunt. Aliud est ergo autoritate aliquorū vel librorum vel hominū non teneri, & aliud est dicere, Iste quidem vir sanctus omnia vera scripsit, & ista epistola ipsius est, sed in ea ipsa hoc eius est, hoc non est eius. Vbi cum ex aduerso audieris, proba: non fugias ad exemplaria veriora, vel plurium codicum vel antiquorum, vel linguæ præcedētis vnde hoc in aliam linguam interpretatū est: sed dicas, Inde probō hoc illius esse, illud non esse, quia hoc pro me sonat, illud cōtra me. Huius ergo regula veritatis, quicquid cōtra te fuerit, non est verū. Quid si alius simili infania, sed tamen quatuor duritia cōfringatur, existat & dicat, Imō illud, quod pro te sonat, falsum est: hoc autem, quod cōtra te est, verum est: quid acturus es, nisi forte alium librum prolaturus, vbi quicquid legeris, secundum tuam sententiam possit intelligi: hoc si feceris, nō de aliqua eius particula, sed de toto audies contradicentem & clamantem, falsus est. Quid ages? quod te conuerteris? Quam libri à te prolati originem, quam vetustatem, quam seriem successiōnis testem citabis? Nā si hoc facere conaberis: & nihil valebis: & vides in hac re quid Ecclesiæ catholice valeat autoritas, quæ ab ipsis fundatissimis sedibus Apostolorum vsque ad hodiernum diem succedentium subimet Episcoporum serie, & tot populorum confessione firmatur. Ita si de fide exemplarium questio verteretur, sicut in nonnullis, quæ & pauca sunt, & sacrarum literarū studiosis notissimæ sententiæ varietates, vel ex aliarum regionum codicibus, vnde ipsa doctrina cōmeauit, nostræ dubitatio diudicaretur: vel si ibi quoque codices variarent, plures paucioribus, aut vettustiores recentioribus præferrentur: & si adhuc esset incerta varietas, præcedens lingua vnde illud interpretatum est, cōsuleretur. Hoc modo querunt, qui quod eos mouet in scripturis sanctis, tãta autoritate firmatis, inuenire volunt, vt habeant vnde instruantur, nō vnde rixentur. Hoc autem quod aduersus impietatem vestram ex Apostoli Pauli epistola profertur, filium dei ex semine Dauid esse secundum carnem, omnes codices & noui & veteres habent, omnes Ecclesiæ legunt, omnes lingue cōsentiant. Exuimini ergo pallio fallaciæ, quo Faustus indutus, cum sibi proposuisset tanquam interrogatam & dicentem, Accipis Apostolum Paulum? respondit, Et maxime. Cur enim nō potius respondit, Et minime: nisi quia fallax, aliud quàm id quod falsum erat, respondere nō potuit: Quid enim accipit Apostoli Pauli? Nō primum hominem, quem ille dicit de terra terrenum, De quo item dicit, Factus est primus homo Adam in animam viuentem. Ille autem annunciat nescio quem primum hominem: nec de terra terrenum, nec factum in animam viuentem: sed de substantia dei, id ipsum existentem quod deus est, membra sua vel vestimenta sua vel arma sua, id est, quinque elementa, cum & ipsa nihil aliud essent, quàm substantia dei, in tenebrarum gente miserisse, vt inquinata caperentur. Non secundum hominē, quem Paulus dicit de cælo, quem dicit etiam

nouissimum Adam in spiritu viuificatē, quem dicit D factum ex semine Dauid secundum carnem, factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erāt, redimeret. De quo ad Timotheū dicit, Memor esto Christum Iesum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid, secundum Euangelium meum: In cuius exemplo etiam resurrectionem nostrā prædicat dicens, Tradidi enim vobis in primis quod & accepistis, quia Christus mortuus est pro peccatis nostris secundū scripturas, & quia sepultus, & quia resurrexit tertia die secundum scripturas. Et paulo post infert quare hoc dixerit. Si autē Christus prædicatur quia resurrexit à mortuis, quo modo dicunt quidam in vobis, quia resurrectio mortuorū non est? Iste autem qui interrogatus vtrum accipiat Apostolum Paulum, respondet, & maxime: hæc omnia negat: nec Iesum ex semine Dauid vult accipere, nec factum ex muliere: quam, non quod fuerit vel concubendo vel pariendo corrupta, mulierem Paulus appellat, sed morte scripturarum loquitur, quæ ipsum Iesum sic appellare solent: sicut in Genesi de Eva scriptum est, Formauit eam in mulierem. cum commixta viro non fuisset. Nec ipsam mortem Christi & sepulturā & resurrectionem accipit, quādoquidē Christum dicit nec mortale corpus habuisse, vbi illa vera mors esset: nec illas cicatriceas veras fuisse, quas post resurrectionē discipulis ostendit, cum eis, quod & Paulus commemorat, viuus apparuit: nec ipsam carnem nostram resurrectionem in corpus spiritale mutatam: sicut apertissime idem Apostolus dicit, Seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale. Vnde discernens inter corpus animale & spiritale, contexit quod iam commemorauit de primo Adam, & de nouissimo Adam. Deinde intulit, Hoc autē dico fratres, quoniam caro & sanguis regnum dei possidere non possunt. Et ne quisquam ipsam speciem carnis, & ipsam substantiam non posse resurgere credidisset, & exprimere volens quid nūc appellauerit carnem & sanguinem, quia ipsam corruptionem intelligi voluit, quæ tunc in resurrectione iustorum non erit, continuo contexit, Neque corruptio incorruptelam possidet. Et ne adhuc quisquam putaret, nō illud quod sepulcrum fuerit resurrectionis, sed tanquam alia tunica ponatur, & alia melior accipitur, volens apertissime declarare, quia hoc ipsum in melius commutabitur, sicut vestimenta Christi in motu non sunt posita, & alia sumpta, sed ipsa quæ fuerant, in melius clarificata sunt, sequitur, & contexit dicens, Ecce mysterium vobis dico, Omnes quidem resurgemus, nō tamen omnes immutabimur. Et ne adhuc esset incertū, qui sint qui immutabuntur, in otio, inquit, in ictu oculi, in nouissima tuba: Capet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Adhuc forte dicant, non secundum hoc mortale & corruptibile corpus nos in resurrectione immutari, sed secundum animam, cum Apostolus hoc non proposuerit vnde diceret, sed de corpore ab ipso questionis initio locutus fuerit, sicut ipsa eius indicat propositio. Sed dicit aliquis, inquit, Quo modo resurgunt mortui, quo autem corpore veniunt? Hic iam consequenter tanquā digito ostendit vnde loqueretur, & subiicit dicens, Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, & mortale hoc induere immortality. Hæc ergo cum iste neget, cumque ipsum deum, de quo Paulus dicit, Immortali, incorruptibili soli deo honor & gloria, Amen, iste corruptibilem prædicet, quidquidem substantiam eius atque naturam & rotā tenuisse, ne à tenebrarum gēte corrupteretur, & vt cæ-

2. Timo. 2.

1. Cor. 15.

Li. 2. de cōf.

enag. c. 28.

Et de Sym-

scripturarum loquitur,

quæ ipsum Iesum sic appellare

holo Apo-

calis ostendit, cum eis, quod

& Paulus cōmemorat, viuus

Gene. 2.

set. Nec ipsam mortem Christi

& sepulturā & resurre-

ctionem accipit, quādoquidē

Christum dicit nec mor-

ale

corpus habuisse, vbi illa vera

mors esset: nec illas

cicatriceas veras fuisse, quas

post resurrectionē discipu-

lis ostendit, cum eis, quod

& Paulus commemorat, viuus

apparuit: nec ipsam carnem

nostram resurrectionem in

corpus spiritale mutatam: sicut

apertissime idem Apo-

stolus dicit, Seminatur corpus

animale, surgit corpus

spiritale. Vnde discernens inter

corpus animale & spiri-

tuale, contexit quod iam

commemorauit de primo

Adam, & de nouissimo

Adam. Deinde intulit, Hoc

autē dico fratres, quoniam

caro & sanguis regnum dei

possidere non possunt. Et ne

quisquam ipsam speciem

carnis, & ipsam substantiam

non posse resurgere credidisset,

& exprimere volens quid nūc

appellauerit carnem &

sanguinem, quia ipsam

corruptionem intelligi

voluit, quæ tunc in

resurrectione iustorum non

erit, continuo contexit,

Neque corruptio incorruptelam

possidet. Et ne adhuc

quisquam putaret, nō

illud quod sepulcrum

fuerit resurrectionis, sed

tanquam alia tunica

Cap. III. G tera cōsuleretur ex parte corruptā, detestanda & abomināda eorum fabula somniat: quid est quod etiam in hoc conatur fallere imperitos, & in diuinis scripturis minus eruditos, vt interrogatus vtrū accipiat Apostolum Paulum, respondeat, maxime, & inueniatur minime? Sed certa, inquit, ratio est, qua ostendam Paulum Apostolum, aut proficiēdo mutasse sententiam, & scribentem ad Corinthios emendasse quod scripserat ad Romanos, aut omnino non scripsisse, quod tanquā eius profertur, filium dei ex semine David secundum carnem. Qua tandem ratione id ostendit? Quia nō potest, inquit, vtrunque verum esse: & quod in epistola est ad Romanos, de filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem: & quod ait ad Corinthios: Itaque nos amodo neminem nouimus secundum carnem, et si noueramus secundum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus. Restat ergo vt nos demōstremus quā possit vtrunque verum esse, & quā sibi hęc duo non sint contraria. Vnum quippe eorum nō esse Pauli, nullo modo possumus dicere, quia nulla in eo variat codicum autoritas. Et si enim in quibusdam Latinis exemplaribus nō legitur factus, sed natus ex semine David, cum Gręca factus habeant, vnde nō ad verbum, sed ad sententiā transferre voluit dicendo, natū, Latinus interpretis: tamen Christum ex semine David esse secundum carnem, omnium librorum atque linguarum cōcordat autoritas. In hoc autem Paulum aliquādo errasse, & proficiēdo mutasse sententiā, absit vt dicamus. Quod etiam ipse Faustus sensit quā improbe atque impie diceretur: maluitque dicere, Pauli epistolam aliorū falsitate corruptam, quā ipsius errore vitiosam.

Cap. V. De his enim libris dici potest, aliquid eos habere non consonum fortasse occultiori & ad dignoscendū difficiliori veritati, quod aut sic remanserit, aut in posterioribus correctum sit, qui non præcipiendi autoritate, sed proficiendi exercitatione scribuntur a nobis. Inter hos enim sumus, quibus idem Apostolus dicit, Et si quid aliter sapitis, id quoque vobis deus reuelauit. Quod genus literarum non cum credendi necessitate, sed cum iudicandi libertate legendum est. Cui tamen ne intercluderetur locus, & adimeretur posteris ad questiones difficiles tractandas atque versandas, lingue ac styli saluberrimus labor, distincta est a posteriorum libris, excellentia canonicę autoritatis veteris & noui testamenti, quę Apostolorum confirmata temporibus per successiones Episcoporum, & propagationes ecclesiarum, tanquam in sede quadam sublimiter constituta est, cui seruiat omnis fidelis & pius intellectus. Ibi si quid velut absurdum mouerit, non licet dicere, Author huius libri non tenuit veritatem: sed aut codex mēdosus est, aut interpretis errauit, aut tu non intelligis. In opusculis autem posteriorum, quę libris innumerabilibus continentur, sed nullo modo illi sacratissima canonicarum scripturarum excellentię cōquantur, etiam in quibuscunque eorum inuenitur eadem veritas, longe tamen est impar autoritas. Itaque in eis si qua forte propterea dissonare putantur a vero, quia nō vt dicta sunt intelliguntur, tamen liberum ibi habet lector auditorve iudiciū, quo vel approbet quod placuerit, vel improbet quod offenderit: & ideo cuncta eiusmodi nisi vel certa ratione, vel ex illa canonica autoritate defendatur, vt demonstretur siue omnino ita esse, siue fieri potuisse quod vel disputatū ibi est, vel narratū: si cui displicuerit, aut credere noluerit, nō reprehenditur. In illa vero canonica eminentia sacrarum literarum, etiam si vnus

Propheta, seu Apostolus, aut Euangelista aliquid in suis K literis posuisse, ipsa canonis confirmatione declaratur, * al. in nō licet dubitare quod verū sit: alioquin nulla erit paritudo, qua humanę imperitię regatur infirmitas, si librorum saluberrima autoritas, aut cōtempa penitus lectum aboletur, aut interminata * cōfunditur. Quapropter quisquis es, quem velut repugnantia ista mouerunt, quę alibi scriptum est, Filium dei ex semine David: alibi autem, Et si noueramus Christum secundum carnem, sed iam nunc nō nouimus: et si nō vtrunque ex vnus Apostoli literis proferretur, sed vnum eorum Paulus dixisset, alterum Petrus, aut Esaias, aut alius quisquam Apostolorum, siue Prophetarum: quia ita sibi omnia in canonica autoritate concordāt, vt tanquā vno ore dicta, iustissima & prudētissima pietate credantur, & serenissimo intellectu inueniātur, & solertissima diligentia demōstrētur, nō liceret de alterutro dubitare. Proinde, quia ex Apostoli Pauli canonicis, id est, vere Pauli epistolis, vtrunque profertur: & non possumus dicere aut mendosum esse codicē, omnes enim Latini emendati sic habent: aut interpretem errasse, omnes enim Gręci emendati sic habent: restat vt tu non intelligas: à me autē ratio flagitetur, quo modo neutrum ab altero dissonet, sed in eadem sanę fidei regula vtrunque cōcordet. Si enim tu quoque pie quæreres, posses inuenire quo modo ista perferuta dilucescant. Nam quod filius dei ex semine David homo factus est, nec idem Apostolus vno loco dicit, & alię sanctę scripturę apertissime prædicant. Quod vero dicit, Et si noueramus Christum secundum carnem, sed iam nunc nō nouimus: ea ipsa circumstantia scripturę loci eius satis ostēdit quid loquatur Apostolus. Suo quippe more vitā nostram futuram, quę iā in ipso homine mediatore Christo Iesu capite nostro resurgente completa est, ita spe certa meditatur, tanquam iam assit, præsensque teneatur: quę vtiq; vita non erit secundum carnem, sicut Christi vita non est secundum carnem. Carnem nanque hoc loco non ipsam corporis nostri substantiam, quam dominus etiā post resurrectionem suam carnem appellat, dicēs, Palpate & videte, quia spiritus ossa & carnē non habet, sicut me videtis habere: sed corruptionē mortalitatemque carnis vult intelligi, quę tunc non erit in nobis, sicut iam in Christo nō est. Hanc enim proprie carnem nominabat, etiā cum de ipsa resurrectione satis euidenter loqueretur, & diceret, quod iam supra commemorauimus, Caro & sanguis regnum dei possidere nō possunt, neque corruptio incorruptionē possidebit. Cū ergo factum fuerit quod ibi cōsequenter dicit, Ecce mysterium vobis dico, omnes quidem resurgemus, nō tamen omnes immutabimur: in atomo, id est, in momēto, in istu oculi, in nouissima tuba; canet enim tuba, & mortui resurgēt incorrupti, & nos immutabimur: oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem: iā secundum id quod carnē, non ipsam corporis substantiā, sed ipsam corruptionē mortalitatis appellat, non erit vtiq; caro: quia corruptio mortalitatis mutata nō habebit: secundum autem ipsius substantię corporisque originem eadem caro erit, quia ipsa resurget & ipsa mutabitur, quia & illud verum est quod ait dominus posteaquā resurrexit, Palpate & videte, quia spiritus ossa & carnem nō habet, sicut me videtis habere. & hoc verum est quod ait Apostolus, Caro & sanguis regnū dei possidere nō possunt. Illud enim dictum est secundū ipsam substantiam, quę etiam tunc erit, quia ipsa mutabitur: hoc autem dictum est se-

A est secundum carnalem corruptionis qualitatem, quę tunc iam non erit, quia mutata caro non corrumpetur. Noueramus ergo Christum secundum carnem, id est, secundum carnis mortalitatem antequam resurgeret, sed nunc iam non nouimus: quia sicut idem dicit Apostolus, Christus resurgens à mortuis, iam non moritur, & mors ei vltra non dominabitur. Nam si te ad verborum proprietatem teneas, mentitus est quod ait, Noueramus Christum secundum carnem: si Christus nunquam fuit secundum carnem: nemo enim nouerat quod non erat. Nō autem dixit, Putabamus Christum secundum carnem: sed, noueramus. Veruntamen vt verbo non premam, ne quis affirmet per abusionem locutum Apostolū, vt pro eo quod est, putabamus: diceret, noueramus: illud miror nō attendere homines cecos, vel potius non miror non videre cecos, quia si Christus ideo non habuit carnem, quia dixit Apostolus, nūc iam non se nosse Christum secundum carnem, nec illi habuerunt carnem, de quibus in eodem loco dicit, Itaque nos amodo neminem nouimus secundum carnem. neque enim de solo Christo id volens intelligi, posset dicere, Neminem nouimus secundum carnem: sed quia illorum secum vitam futuram tanquam præsentem meditabatur, qui resurgentes commutabuntur, Amodo, inquit, neminem nouimus secundum carnem: id est, tam certam spem tenemus futurę nostrę incorruptionis & immortalitatis, vt amodo iā in ipsa notitia gaudeamus. Vnde alio loco dicit, Si autem resurrexistis cū Christo, quę sursum sunt quærite, vbi Christus est ad dexterā dei sedens: quę sursum sunt sapite, non quę super terram. Nondum vtiq; resurreximus sicut Christus: sed tamen secundum spem, quę nobis in illo est, iā nos cum illo resurrexisse testatus est. Vnde etiam dicit, Secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacro regenerationis. Quis autē nō intelligat in lauacro regenerationis spem nobis datam salutis future, non iam salutem ipsam, quę promittitur: & tamē quia certa spes est, tanquam iam data esset eadem salus, saluos nos, inquit, fecit. Alio quippe loco dilucidissime dicit, Nos in nobis ipsis ingemiscimus ad optionem expectantes, redemptionem corporis nostri. Spe enim salui facti sumus: spes autem quę videret, non est spes: quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus. Sicut ergo hic nō dixit, salui futuri sumus: sed, amodo iam salui facti sumus: nondū in re sed in spe: spe enim, inquit, salui facti sumus: sic & quod ibi dictū est, Amodo neminem nouimus secundum carnem: nondum in re, sed in spe intelligitur: quia spes nobis in Christo est, quia in illo iam completum est, quod nobis promissum speramus. Ille quippe iam resurrexit, & mors ei vltra nō dominabitur. Quem & si noueramus secundum carnem, cum adhuc moriturus esset, inerat quippe in eius corpore illa mortalitas, quę proprie carnē appellat Apostolus, sed iam nunc non nouimus: illud enim eius mortale, iā induit immortalitatem, vnde secundum pristinam mortalitatem iam caro appellari non possit. Itaque ipsius loci contextione, vbi hęc sententia est, de qua isti calumniantur, cōsideremus, vt hoc quod dico, magis eluceat. Caritas, inquit, Christi compellit nos, iudicantes hoc, quoniam si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est: vt qui viuunt, iam nō sibi viuunt, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Itaque nos amodo neminem nouimus secundum carnem, & si noueramus secundum

carnem Christum, sed iā nunc nō nouimus. Certe iam D nunc cuius apparet propter resurrectionē Christi hoc dixisse Apostolum, quādoquidem ista verba illud præcessit, Vt qui viuunt, iā non sibi viuunt, sed ei qui pro omnibus mortuus est, & resurrexit. Quid enim aliud, non sibi, sed illi viuunt: nisi vt secundum carnem non viuāt in spe terrenorum & corruptibilium bonorum: sed secundum spiritum in spe resurrectionis, quę iam ex ipsis in Christo facta est? Itaque eorum, pro quibus Christus mortuus est, & resurrexit, & qui iam non sibi, sed illi viuunt, neminem secundum carnem Apostolus nouerat, propter spem futurę immortalitatis, in cuius expectatione viuēbant, quę in Christo iam non spes, sed res erat: quem & si nouerat secundum carnem, cum adhuc moriturus esset, iam tamen non nouerat, quia eum resurrexisse nouerat, & vltra ei mortem dominaturam. Et quia omnes in illo, & si nōdum in re, iam tamen spe hoc sumus, sequitur & dicit, Si qua igitur in Christo noua creatura, vetera transierunt: ecce facta sunt omnia noua. Omnia autem ex deo, qui reconciliavit nos sibi per Christum. Omnis ergo noua creatura, id est, populus innouatus per fidem, vt habeat interim in spe, quod in re postea perficiatur, in Christo habet etiam quod in se sperat. Itaque nunc vetera transierunt secundum spem, quia modō iam non est tempus veteris testamenti, quo temporale atque carnale regnum expectetur à deo: & facta sunt omnia noua secundū eandem spem, vt regnum cęlorū, vbi nulla erit mors atque corruptio, promissum teneamus. In resurrectione autem mortuorum non iam secundum spem, sed secundum rem & vetera transibunt, cum inimica nouissima destruetur mors, & fiet omnia noua: cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem: quod iam factum est in Christo, quę secundum rem iam non nouerat Paulus secundū carnem: eorum vero, pro quibus mortuus est & resurrexit, nondum secundum rem, sed secundū spem, neminem nouerat secundum carnem: quia illius gratia, sicut idem ad Ephesios dicit, sumus salui facti. Nam & ipse locus huic sententię sic attestatur, Deus autem, inquit, qui diues est in misericordia, propter multam dilectionem quę dilexit nos & cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo, cuius gratia sumus salui facti. Quod enim hic dixit, Conuiuificauit nos Christo: hoc F dixit ad Corinthios, Vt qui viuunt, iam non sibi viuunt, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Et quod hic dicit, Cuius gratia salui sumus facti, iam velut perfectum sit, loquitur quod in spe tenet. Nam quod paulo ante commemorauit, apertissime alibi dicit, Spe enim salui facti sumus. Ideoque & hic sequitur, & tanquam perfectum sit, enumerat quod futurum est, Et simul, inquit, excitauit, & simul sedere fecit in cęlestibus in Christo Iesu. Certe enim in cęlestibus Christus iam sedet, nondum autem nos: sed quia spe certa, quod futurum est, iam tenemus, simul sedere nos dixit in cęlestibus, nondum in nobis, sed iam in illo. Nanque ne putares iam nunc esse perfectum, quod in spe ita dicitur, tanquam perfectum sit: atque vt intelligas adhuc futurum, sequitur & dicit, Vt ostenderet in superuenientibus seculis superabundantes diuitias gratię suę in benigntate super nos in Christo Iesu. Hinc est & illud, Cum enim essemus in carne, passiones peccatorum, quę per legem sunt, operabantur in membris nostris, vt fructum ferrent morti. Ita enim dixit, Cum essemus in carne: quasi iam non essent in carne: quod ita intelligitur, Cum

Cap. III.

Roma. 1. 2. Cor. 5.

Cap. V.

Philipp. 3.

Distinct. 1. cap. palam.

1. Cor. 5.

Roma. 6.

2. Cor. 5.

Coloss. 3.

Timum. 3.

Roma. 8.

2. Cor. 5.

Roma. 6.

Cap. VIII.

2. Cor. 5.

Roma. 6.

2. Cor. 5.

E

iam.

1. Cor. 15.

Eph. 2.

2. Cor. 5.

Roma. 8.

Eph. 2.

Roma. 8.

1. Cor. 5.

1. Cor. 5.

Gessemus in spe rerum carnalium: quando lex, quae impleri non potest nisi per charitatem spiritalem, ad hoc super egs erat, vt per prauaricationem abundaret delictum, vt postea reuelato nouo testamēto, per indulgentiam superabundaret gratia. Hinc similiter alibi dicit, *Roma. 5.* Qui autem in carne sunt, deo placere non possunt. Et ne putaret quisquam eos dictos, qui nondum mortui sunt, statim subiicit, Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: id est, qui in spe carnalium bonorū sunt, deo placere non possunt: vos autem non estis in spe carnalium, sed in spe spiritualium: id est, regni cōlorum: vbi & ipsum corpus per illam mutationem in suo quodā genere spiritale erit, quod modo animale est. *Roma. 8.* Seminatur enim corpus animale, sicut ad Corinthios idem dicit, resurget corpus spiritale. Si ergo neminem eorum iā nouerat secundum carnem Apostolus, qui propterea dicebantur non esse in carne, quia nō erant in spe rerum carnalium, quantum adhuc corruptibilem carnem mortalēque portarent: quanto expressius de Christo diceret, quod eum iam non nouerat secundum carnem, in cuius corpore etiā re ipsa iam perfectum erat, quod illi in spe promissum tenebant? Quanto ergo melius, quanto religiosius diuinā scripturā ita pertractantur, vt discussis omnibus concordare inueniantur, quam deficiente homine in quaestione, quam soluere non potest, tanquam verā in parte acceptentur, & tanquam fallā in parte damnentur: quia & cum esset paruulus *1. Cor. 13.* Apostolus, & ea quae paruuli erant, saperet, quanquam hoc ad similitudinem dixerit, nōdum erat tamen spiritalis, qualis iam erat cum scriberet quae ad Ecclesiāruū aedificationem, non proficiēdi exercitatione in studioforum manibus versarentur, sed praecipendi autoritate in ecclesiastico canone legerentur.

Libri vndecimi finis.

LIBER DVODECIMVS.

Capit. I.

Havstus dixit, Cur nō accipitis Prophetas? Immo tu dic potius, si quid habes cur debeamus Prophetas accipere. Propter testimonia, inquit, quae de Christo praefati sunt. Ego quidem nulla inueni, quantum attentius eos & curiosissime legerim. Sed tamen & hoc inertis fidei cōfessio est, in Christum sine teste & argumento non credere. Nempe ipsi vos docere soletis, idcirco nihil esse curiosius exquirendum, quia simplex sit & absoluta Christiana credulitas. Quo modo ergo nunc fidei simplicitatem destruitis, iudiciis eam ac testibus fulciendo, & hoc iudicis? Aut si prima vobis sententia displicet, idcircoque transitis in alteram, quis fidelior vobis esse testis debet, quam deus ipse de filio suo, qui non per vatem, nec per interpretem, sed vltro cōlitis erupta voce, cum eum mitteret ad terram, dixit, Hic est filius meus dilectissimus, credite illi. Necnon & ipse de se, A patre meo processit, & veni in hunc mundum. atque multa alia huiusmodi. Ad quae respondentes Iudaei, Tu de te testificaris, dicebant, testimonium tuum non est verum. Quibus ipse, Et si ego testificor de me, testimonium meum verum est, quia nō sum solus. Nā & in lege vestra scriptum est, Duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testificor de me, & testificatur de me qui me misit pater: non dixit, Prophetā. Ad haec & opera ipsa sua sibi in testimonium vocat,

† enruis.

Math. 3. 17.

Joan. 8.

† * al. rinv. gentes.

Deut. 17.

Joan. 8.

Si mihi non creditis, dicens, operibus credite. non dixit, Si mihi non creditis, Prophetis credite. Quapropter nos testimoniis de Salvatore nostro nullis egeamus, exempla tantum vitae honestae, & prudentiam ac virtutem in Prophetis quarimus: quorum nihil in Iudaeorum fuit vitibus, quia te nō latuerit sentio. siquidem consulente me, cur eos accipiendos putares, non improvide, nec inurbaniter silentio eorum mandatis operibus, in sola transiisti praesagia: oblitus utique scriptum esse, Nunquam vindemari vram de spinis, nec de tribulis ficus. Quapropter haec strictim intorim & castigate ad interrogationem tuam responderim quia quæris, cur non accipiamus Prophetas: alioquin nihil eos de Christo prophetaisse, abunde iam parentum nostrorum libris ostensum est. Ego vero illud adiciam, quia si Hebraei vates Christum scientes & praedicantes, tam flagitiose vixerunt, iure & in ipsos dici poterit id quod Paulus de gentium sapientibus constat, Quia cum cognouissent deum, non vt deum clarificauerunt, aut gratias egerunt: sed euauerunt in cogitationibus suis, & intenebratum est insipiens cor eorum. Vides ergo non esse magnū, magna cognouisse, nisi ex eorum vixeris dignitate. *AVGVSTINVS* respondit, Nempe his omnibus verbis id agit Faustus, vt Prophetas Hebraeos neque quicquam de Christo praenunciavisse, neque si praenunciarunt, eorū testimonia nobis prodesse, neque illos ipsos ex eorundem testimoniorum dignitate vixisse credamus. Nos itaque demonstrabimus & eorum de Christo praesagia, & quantum per ea nobis ad fidei veritatem firmitatemque consultum sit, & eos suae prophetiae congruenter apteq; vixisse. In hac tripartita disputatione, illud quod primo posui, logum est sic probare, vt de illis omnibus libris testimonia proferam, quibus ostendam Christum esse praedictum: sed huius hominis leuitate grauissimo autoritatis pondere conteram. Ita quippe nō accipit Prophetas Hebraeos, vt accipere se tamen profiteatur Apostolos. Apostolus autem Paulus (de quo cum se ipse tanquam ex aduersa voce interrogasset vtrum eum acciperet, respondit, & maxime) quid de illorum prophetia dicat, audiamus. Paulus, inquit, seruus Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem. Quid volunt amplius? Nisi forte hoc de aliis aliquibus Prophetis, non de nostris Hebraeis dictum volunt intelligi? Sed quanquam per quoslibet dictum sit, de illo tamē filio dei promissum est Euāgelium, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem: in quod Euāgelium segregatum se dicit Apostolus. Istorum autem perfidia hoc sit contrarium, quod secundum hoc Euāgelium credimus filium dei factum ex semine Dauid secundum carnem: tamen apertiora cognoscant, quibus euidentissimū Prophetis Hebraeis testimonium perhibetur, per eum Apostolum, cuius autoritate superborum istorum colla frangantur. Veritatem, inquit, dico in Christo, non mentior, contestante mihi conscientia mea in spiritu sancto, quia tristitia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, cognatis secundum carnem, qui sunt Israelitae, quorum est adoptio & gloria & testamenta & legis constitutio & obsequium & promissiones: quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia deus benedictus in secula. Quid potest abundantius

Galat. 4.

Roma. 3.

Roma. 1.

1. Cor. 13.

Luc. 2. 4.

Cap. III.

2. Cor. 3.

Ibidem.

Luc. 2. 4.

Luc. 16.

Cap. V.

Roma. 3.

Adantius dici, quid expressius declarari, quid sanctius commendari? Quae est enim adoptio Israelitarum, nisi per filium dei? Vnde ad Galatas dicit, Cum autem venit plenitudo temporis, misit deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege: vt eos qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorū reciperemus. Et quae gloria eorum nisi praecipua illa, de qua idem Apostolus ad eosdem Romanos dicit, Quid ergo amplius est Iudaeo, aut quae utilitas circūcisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia dei. Quarant isti quae sint eloquia dei credita Iudaeis, & ostendant nobis alia praeter Hebraeorum Prophetarum. Iam vero testamenta cur dixit ad Israelitas praecipue pertinere, nisi quia & vetus testamentum illis datum est, & nouum in vetere figuratum? legis autem constitutionem, quae Israelitis data est, non intelligentes eius dispensationem, quia iam non vult nos deus esse sub lege, sed sub gratia, reprehendere isti solent imperitia turiosa. Cedat ergo auctoritati Apostolicae, quae laudans atque commendans Israelitarum excellentiam, etiam hoc enumeravit, quod eorum sit legis constitutio. Quae si mala esset, nō vique in eorum laudem poneretur. Si autem Christum non praedicaret, non ipse dominus diceret, Si crederetis Moysi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit. Nec post resurrectionem sic eis attestaretur, dicens, Oportebat impleri omnia quae scripta sunt in lege Moysi & Prophetis & Psalmis de me. Sed quia Manichaei alium Christum praedicant, non eum quem praedicauerunt Apostoli, sed suum proprium fallacem, fallaciter huius falsitatis sectatores congruenter & ipsi mentiuntur, nisi quod impudenter sibi credi volunt, cum se mentientis discipulos esse profiteantur: contigit eis quod de ipsis infidelibus Iudaeis dicit Apostolus, Cum legitur Moyses, velamen est super cor eorum: neque enim auferitur velamen, per quod non intelligunt Moysen, nisi transierint ad Christum: nō qualem ipse sibi iuxerunt, sed qualem patres Hebraei prophetauerunt. Sic enim idem Apostolus ait, Cum autem transieris ad dominū, auferetur velamen. Neque enim mirum est, quod resurgenti Christo, & dicenti, Oportebat impleri omnia quae scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me: nolunt isti credere: quādoquidem Christus ipse narravit quid Abraham dixerit immisericordi cuidam diuiti, cū apud inferos torqueretur, & peteret inde mitti aliquē ad fratres suos, a quo docerentur ne & ipsi venirent in illum locum tormentorum. Hoc enim ei dictum est, Habent ibi Moysen & Prophetas. Et cum ille dixisset, non eos credituros, nisi aliquis resurrexisset a mortuis: verissime responsum est, Si Moysen & Prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent. Quapropter isti non audientes Moysen & Prophetas, non solum a mortuis resurgenti Christo, sed omnino Christum a mortuis resurrexisse nō credunt. Quo modo enim resurrexisse credunt, quē mortuum fuisse non credunt? Nā quo modo mortuum fuisse credunt, quem mortale corpus habuisse non credunt? Nos autem illis non tanquam eius Christi qui fallax fuit, sed eius qui omnino nō fuit, fallacibus praedicatoribus, nō credimus. Habemus enim Christum verum atque veracem, praedictum a Prophetis, praedicatum ab Apostolis, praedicationis suae testimonia ex lege & Prophetis adhibentibus, sicut innumerabilibus locis ostendunt. Quod Paulus breuissime verisimēque complexus est, dicens, Nunc autem sine lege iustitia dei manifestata

est, testificata per legē & Prophetas. Quos Prophetas, D nisi Israelitas? Quorum esse apertissime dixit & testamenta & legis cōstitutionem & promissiones. De quo promissiones, nisi de Christo? Quod breuiter alio loco determinat, cum de Christo loquitur, dicens, Quotquot enim sunt promissiones dei, in illo etiam. Dicit mihi Paulus, Israelitarum esse legis cōstitutionē. Dicit etiā, Finis enim legis Christus, ad iustitiam omni credenti. Dicit etiam de Christo loquens, Quotquot enim sunt promissiones dei, in illo sunt etiam. Et tu mihi dicis, Israelitas de Christo nihil praedixisse Prophetas? Quid igitur restat, nisi vt eligam vtrum Manichaeo credam, fabulam vanam & longam contra Paulum narrati, an Paulo praemonenti, Si quis vobis euāgelizauerit praeter quam quod euāgelizauimus vobis, anathema sit? Hic forte dicant, Ostende nobis vbi sit Christus ab Israelitis Prophetis praenunciatus, quali parua sit ista autoritas, qua dicunt Apostoli ea quae in Hebraeorum Prophetarum literis legimus, in Christo esse completa: vel quod dicit ipse dominus de se illa esse conscripta, proinde quisquis hoc ostendere non potuerit, ipse nō intelligit, non Apostoli aut Christus aut sancti cōdices mentiuntur. Verū tamen vt multa nō colligam, & hoc vnum cōmementorem, quod eodem loco Apostolus consequenter dicit, Non potest autē excidere verbum dei: non enim omnes qui ex Israel, hi sunt Israelitae: neque qui sunt semen Abraham, omnes filij, sed in Isaac vocabitur tibi semen: hoc est, non hi qui filij carnis, hi filij dei, sed filij promissionis deputantur in semen. Quid ad haec responsuri sunt, cū aperte alio loco de hoc semine ad Abraham dicatur, In semine tuo benedicentur omnes gentes terrae? Nā si eo tempore hinc disputarem, quo tempore hoc exponebat Apostolus dicens, Abraham dicitur promissiones & semini eius, non dicit & semini tuo, quod est Christus: fortasse aliquis non tā impudenter nollet hoc credere antequam videret omnes gentes credere in Christum, qui praedicatur ex semine Abraham. Nūc vero cum hoc impleri videamus, quod tanto ante praenunciatum legimus, cum omnes gentes iam benedicantur in semine Abraham, cui dictum est ante annorum milia, In semine tuo benedicentur omnes gentes: quis tam pertinaciter insaniat, vt vel alium Christum, qui non sit ex semine Abraham, conetur inducere: vel de isto vero Christo prophetas Hebraeos, cuius gentis pater est Abraham, nihil existimet praenunciasset? Quis autem potest, non dico vna breui responsione, quales in hoc opere habere coartamur, sed quolibet ingenti volumine omnia commemorare praeconia Prophetarum Hebraeorum, de domino & saluatore nostro Iesu Christo: quandoquidem omnia quae illis continentur libris, vel de ipso dicta sunt, vel propter ipsum: sed propter exercitationē querentis, & defectationem inuenietis, multo plura ibi per allegorias & aenigmata, partim verbis solis insinuantur, partim etiam facta narrantur. Veruntamen nisi aliqua ibi manifesta essent, nō cōprehenderetur sensus quo etiā obscura clarescerent: quanquā & ex illis quae figuris inuoluta sunt, si quaedam velut sub vno aspectu quasi contexta nātur, ita coniungunt in cōtestatione Christi voces suas, vt cuiusvis obtuli furditas erubescat. Sex diebus in Genesi cōsummatuit deus omnia opera sua, & septimo requieuit. Sex atatibus humanū genus hoc seculo per successiones temporū dei opera insigniunt: quarū prima est ab Adam vsque ad Noe, secūda a Noe vsque ad

Roma. 9.

2. Cor. 1.

Roma. 10.

Gala. 1.

Cap. VI.

Roma. 9.

Roma. 9.

Gen. 26.

Galat. 3.

Cap. VII.

Cap. VIII.

G Abraham, tertia ab Abraham vsque ad David, quarta à David vsq; ad trāsmigrationem in Babyloniam, quinta inde vsque ad humilem aduērum domini nostri Iesu Christi: sexta, quā nunc agitur, donec excelsus veniat ad iudicium: septima vero intelligitur in requie sanctorum, nō in hac vita, sed in alia, vbi vidit requiescentem pauperem diues ille, cum apud inferos torqueretur: vbi non fit vespera, quia nullus ibi rerum defectus est. Sexto die in Genesi formatur homo ad imaginem dei, sexta aetate seculi manifestatur reformatio nostra in nouitate mētis, secundum imaginem eius qui creauit nos, sicut dicit Apostolus. Fit viro dormiēti cōiunx de latere, fit Christo moriente Ecclesia de sacramento sanguinis, qui de latere mortui profuxit. Vocatur Eua vita & mater viuorum, quā de viri sui latere facta est. Et dicit dominus in Euangelio, Si quis non manducauerit carnem meam, & biberit sanguinem meū, nō habebit in se vitam. Et omnia quā illic intelligūt enucleate minutatimq; tractanda, Christum & Ecclesiam praliquuntur, siue in bonis Christianis, siue in malis. Neque enim frustra dixit Apostolus, Adam qui est forma futuri: & illud, Relinquet homo patrem & matrē, & adhærebit vxori suā, & erunt duo in carne vna. Sacramentū, inquit, hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in ecclesia. Quis enim nō agnoscat Christū eo modo reliquisse patrē, quo * cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis deo, sed semetipsum exinaniuit, formā serui accipiēs: reliquisse etiam matrem synagogam Iudaeorum, veteri testamēto carnaliter inhaerētē, & adhæsisse vxori suā sanctā ecclesiam, vt pace noui testamēti essent duo in carne vna: quia cum sit deus apud patrem, per quem facti sumus, factus est per carnem particeps nostri, vt illius capitis corpus esse possemus. Sicut Cain sacrificium ex terrā fructibus reprobatur, Abel autem sacrificium ex ouibus & earum adipe suscipitur, ita noui testamēti fides ex innocentia gratiā deum laudans, veteris testamēti terrenis operibus antepōnitur: quia etsi Iudæi ante rectē illa fecerunt, in eo tamē infidelitatis rei sunt, quia Christo veniente iam tempus noui testamēti à tempore veteris testamēti non distinxerunt. Dixit enim deus ad Cain, Si recte offeras, recte autem nō diuidas, peccasti. Qui si obtemperasset deo dicenti, Quiesce, ad te enim cōuerso eius, & tu dominaberis illius: ad se conuertisset peccatum suum, sibi hoc tribuens, & consistens deo: ac si aditus indulgentiā gratia, ipse peccato suo dominaretur: nō illo sibi dominante seruus peccati fratrem occideret innocentem. Sic & Iudæi, in quorum hac figura gerebantur, si quiescerent à sua perturbatione, & tempus salutis per gratiā in peccatorum remissione agnoscerēt, audirent Christum dicentem, Non est opus sanis medicus, sed male habentibus: Non veni vocare iustos, sed peccatores in pœnitentiā: Et omnis qui facit peccatum, seruus est peccati: Et si vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis: ad se conuertissent peccatum suum in confessione, sicut in Psalmo scriptum est, medico dicētes, Ego dixi domine miserere mei, sana animam meam, quoniā peccauī tibi: Eidem peccato, quādiu esset adhuc in eorū mortali corpore, per spem gratiā liberi dominaretur. Nunc autem ignorātes dei iustitiam, & suam volentes constituere, elati de operibus legis, non humiliati de peccatis suis, non quieuerunt: & regnāte peccato in eorū mortali corpore ad obediendum desideris eius, offenderunt in lapidem offensionis, & exarserunt odio aduersus eū, cuius opera viden-

tes deo accepta esse, dolierunt, illo qui cæcus natus vi-
debat, sibi dicente, Scimus quia peccatores deus nō ex-
audit, sed qui eum coluerit, & voluntatem eius fecerit,
hunc exaudit. Tanquam hoc eis diceret, Super sacrifici-
um Cain non respicit, sed super sacrificium Abel respicit.
Itaq; occiditur Abel minor natu à fratre maiore natu.
Occiditur Christus caput populi minoris natu à populo
Iudaeorū maiore natu. Ille in capō, iste in Caluarie loco.
Interrogat deus Cain, non tanquā ignarus eum à quo
discat, sed tanquā iudex reum quem puniat, vbi sit frater
eius. Respondit ille nescire se, nec eius se esse custodem.
Vsq; adhuc quid nobis respondēt Iudæi, cum eos dei
voce, hoc est, sanctorum scripturarum voce interrogamus
de Christo, nisi nescire se Christū quem dicimus? Fallax
enim Cain ignorantio, Iudaeorum est falsa negatio.
Essent autē quodam modo Christi custodes, si Christianam
fidem accipere & custodire voluissent. Nam qui custodit
in corde suo Christum, non dicit quod Cain, Nunquid ego
custos sum fratris mei? Dicit deus ad Cain, Quid fecisti?
Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Sic
arguit in scripturis sanctis vox diuina Iudæos. Habet enim
magnum vocem Christi sanguis in terra, cū eo accepto ab
omnibus gentibus responderetur, Amen. Hac est clara vox
sanguinis, I quam sanguis ipse exprimit ex ore fidelium
eodē sanguine redemptorum. Dicit deus ad Cain, Et nunc
maledictus tu à terra, quæ aperuit os suum accipere
sanguinem fratris tui de manu tua, quoniā operaberis
terram, & non adiciet virtutē suam dare tibi. Gemens &
tremens eris in terra. Non dicit, Maledicta terra: sed,
Maledictus tu à terra, quæ aperuit os suū accipere
sanguinē fratris tui de manu tua. Maledictus est enim
populus Iudaicus infidelis à terra: id est ab ecclesia: quæ
aperuit os suum in cōfessione peccatorū accipere sanguinem
Christi, qui fusus est in remissionem peccatorum, de
manu peccatoris nolētis esse sub gratia, sed sub lege,
vt esset ab ecclesia maledictus: id est, vt eum intelligeret
& ostēderet ecclesia maledictum, dicere Apostolo, Quicunque
enim ex operibus legis sunt, sub maledictio sunt legis.
Deinde cū dixisset, Maledictus tu à terra, quæ aperuit
os suum accipere sanguinem fratris tui de manu tua, non
dixit, Quoniam operaberis eam: sed ait, Quoniam operaberis
terram, & non adiciet virtutem suam dare tibi. Vnde
necesse est eandē terrā intelligere operari Cain, quæ
aperuit os accipere sanguinem fratris de manu eius: sed
id est in remissione peccatorum ab hac terra, quoniā
operatur terram, quæ nōdum adiciet virtutem suā dare
illi: id est, ideo populum Iudaeorum maledictum agnoscit
& ostēdit ecclesia, quoniam occiso Christo adhuc operatur
terrenam circūcisionem, terrenum sabbatum, terrenum
azymum, terrenum Pascha: quæ omnis terrena operatio
habet occultā virtutem intelligēdā gratiā Christi: quæ non
datur Iudæis in impietate & infidelitate perseuerantibus,
quia nouo testamento reuelata est: Et nō transeuntibus
ad dominum, nō eis auferetur velamen, quod in lectione
veteris testamēti manet: quia in solo Christo euacuatur,
nō ipsa lectio veteris testamēti, quæ habet absconditam
virtutem, sed velamen quo absconditur. Vnde Christo
in cruce passō, velum templi cōcisum est, vt per
Christi passionem reuelentur secreta sacramentorum
fidelibus, ad bibendum eius sanguinem ore aperto in
confessione trāseuntibus. Propterea populus ille sicut
Cain adhuc operatur terrā, adhuc exercet operationem
legis carnaliter, quæ non ei dat virtutem suam, quia in ea

A non intelligit gratiā Christi. Propterea & in ipsa terra
quam Christus portauit, id est, in eī carne, ipsi operati
sunt salutē nostram crucifigendo Christū, qui mortuus
est propter delicta nostra. Nec eis dedit eadē terra virtutē
suam: quia non iustificati sunt virtute resurrectionis eius,
qui resurrexit propter iustificationem nostrā: quia etsi
crucifixus est ex infirmitate, sed vixit ex virtute dei,
sicut dicit Apostolus. Hac ergo est virtus terræ illius,
quā non ostendit impiis & incredulis. Vnde nec
resurgens eis à quibus erat crucifixus, apparuit tāquam
Cain operanti terrā: vt granum illud seminaretur, non
ostendens eadem terra fructum virtutis suæ: quoniam
operaberis, inquit, terrā, & nō adiciet virtutē suā dare
tibi. Gemens & tremens eris in terra. Nunc ecce quis
non videat, quis non agnoscat in tota terra, quacumq;
dispersus est ille populus, quo modo gemat mœrore
amissi regni, & tremat timore sub innumerabilibus
populis Christianis? Ideoq; respondit Cain & dixit, Maior
est causa mea, si eiicis me hodie à facie terræ, & à facie
tua abscondar, & ero gemens & tremens super terrā, &
erit, omnis qui inuenit me, occidet me. Vere inde gemit
& tremit, ne regno etiam terreno perditō, ista visibili
morte occidatur. Hanc dicit maiorem causam quā
illam, quæ ei terra non dat virtutem suam, ne spiritaliter
moriatur. Carnaliter enim sapit: & abscondi à facie dei,
id est, iratum habere deum graue non putat, nisi ne
inueniatur & occidatur. Carnaliter sapit tanquā operans
terrā, cuius virtutē nō accipit. Sapere autem secundum
carnem, mors est. Quam ille non intelligens, amisso regno
gemit, & corporalem mortem tremit. Sed quid ei
respondit deus? Non sic, inquit. Omnis qui occiderit
Cain, septem vindictas exoluet: id est, nō sic quo modo
dicis, nō corporali morte interibit genus impium
carnalium Iudaeorū. Quicūq; enim eos ita perdiderit,
septem vindictas exoluet: id est, auferet ab eis septem
vindictas, quibus alligati sunt propter reatum occisi
Christi: vt hoc toto tempore quod septenario dierū numero
voluitur, magis quia non interit gens Iudæa, satis
appareat fidelibus Christianis, quam subiectionem meruerint,
qui superbo regno dominum interfecerunt. Et posuit
dominus deus in Cain signum, ne eum occidat omnis
qui inuenit. Hoc reuera multum mirabile est, quæ
admodum omnes gētes, quæ à Romanis subiectæ sunt,
in ritum Romanorū sacrorum transferunt, eaq; sacrilegia
obseruanda & celebranda susceperunt: gēs autē Iudæa,
siue sub Paganis regibus, siue sub Christianis non amiserit
signum legis suæ, quo à cæteris gentibus populisq;
distinguitur, & omnis imperator vel rex qui eos in
regno suo inuenit, cū ipso signo eos inuenit, nec
occidit: id est, non efficit vt non sint Iudæi certo quodā
& proprio suæ obseruationis signo à cæterarū gentium
communionē discreti: nisi quicūq; eorum ad Christum
transierit, vt iam nō inueniatur Cain, nec exeat à facie
dei, nec habitet in terra Naïd, quod dicitur interpretari
commotio. Contra quod malū, deus rogatur in Psalmo,
Ne dederis in motū pedes meos, & manus peccatorū
non moucant me: & qui tribulant me, exultabunt si
motus fuero, & dominus à dextris est mihi ne commouear.
& innumera talia, quod patiūtur omnes qui exeūt à facie
dei, id est, à misericordia dilectionis eius. Vnde dicitur
in quodā Psalmo, Ego dixi in abundantia mea, non mouebor
in æternum. Sed vide quid sequitur, Domine in voluntate
tua præstitisti decori meo virtutem, auertisti autē faciem
tuā à me, & factus sum conturbatus. Vnde intelligitur
omnē animam participatione lucis

dei, non per seipsam esse pulchrā & decoram & virtute
pollētē. Quod & isti Manichæi si cōsiderarent & intelligerent,
non in tantam blasphemiam caderent, putando se esse natura
substantiā dei. Sed ideo nō possunt, quia non quiescūt.
Sabbatū enim cordis nō intelligūt: nā si quiescerēt, sicut
dicitur ad Cain, peccatum suum ad se conuerterent, id est,
sibi tribuerent, non genti nescio cui tenebrarū, atq; ita
per gratiā dei eidē peccato dominarentur. Nunc vero & ipsi
& omnes qui diuersis erroribus cōtumaces resistēdo
veritati exeūt à facie dei sicut Cain, sicut Iudæi perditī,
habitāt in terra cōmotiōnis, id est, in perturbatione
carnali, cōtra iucunditatem dei, hoc est, cōtra Ede, quod
interpretatur epulatio, vbi est plantatus paradysus. Iam
cætera pauca de multis breuiterq; perstringā, ne
propositū operis huius & responsionis meæ, nimia
longitudine sermonis impediā. Quem enim non moueat
ad querendū & intelligēdum Christum in illis libris, vt
ea omittam, quæ quamuis tāto suauius contēplātur,
quāto ex abditioribus locis enucleantur, tamen exigunt
prolixitatem dissertationis, quia pluribus attestationibus
indiget. Vt omittam ergo talia, quem non moueat ad
salubrē fidem, Enoch septimus ab Adam deo placuit,
& trāslatus est: & septima requies prædicatur, ad
quam trāsfertur omnis qui tanquam sexto die sexta
aetate seculi Christi aduentu formatur: Quod Noë cum
suis per aquam & lignum liberatur, sicut familia
Christi per baptisum crucis passionē signatur. Quod
de lignis quadratis eadem arca fabricatur, sicut
Ecclesia de sanctis construitur, ad omne opus bonum
semper paratis. Quadratum enim quacūq; verteris
firmiter stat. Quod sexies longa ad latitudinem
suam, & decies ad altitudinē suam, humani corporis
instar ostēdit, quia in corpore humano Christus
apparuit. Quod cubitis quinquaginta latitudo eius
expāditur, sicut dicit Apostolus, Cor nostrū dilatatum
est. Vnde: nisi charitate spiritali, propter quod ipse
itē dicit, Charitas dei diffusa est in cordib; nostris
per spiritum sanctū qui datus est nobis. Quin quagesimo
enim die post resurrectionē suam Christus sanctū
spiritum misit, quo corda credentium dilatauit. Quod
trecentis cubitis longa est, vt sexies quinquaginta
compleantur, sicut sex aetatibus omne huius seculi
tempus extēditur, in quibus omnibus Christus
nunquam destitit prædicari, in quinta per
Prophetiam prænunciatus: in sexta per Euangeliū
diffamatus. Quod eius altitudo triginta cubitis
surgit, quem numerum decies habet in trecentis
cubitis lōgitudo, quia Christus est altitudo nostra,
qui triginta annorū aetate gerens, doctrinā
Euangelicā cōsecrauit, contestans legē non se
venisse soluere, sed implere. Legis autē cor in
decē præceptis agnoscitur. Vnde decies tricenis
arce lōgitudo perficitur, vnde & ipse Noë ab
Adam decimus computatur. Quod bitumine
glutinantur arce ligna intrinsecus & extrinsecus,
vt in compage vnitatis significetur tolerantia
charitatis, ne scandalis ecclesiam tentantibus,
siue ab eis qui intus, siue ab eis qui foris sunt,
cedat fraternā iuncturā, & soluantur vinculum
pacis. Est enim bitumen feruentissimū & violentis-
simum gluten, significās dilectionis ardorem,
in magna fortitudine ad tenendum societatem
spiritalē omnia tolerantem. Quod cuncta anima-
lium genera in arca claudūtur, sicut omnes
gētes quas etiam Petro demonstratus dicitur ille
significat, ecclesia continet. Quod & munda
& immunda ibi sunt animalia, sicut in ecclesie
sacramentis & boni & mali verfantur. Quod
septena sunt munda, & bina immunda, nō

Luc. 16.

Gen. 1.

Coloss. 3. Gen. 2.

Ioan. 6.

Roma. 5. Ephe. 5. Gen. 2.

* al. qui. Philip. 2.

Cap. IX. Gen. 4.

De Civitate dei li. 15. c. 7. in fine. Matt. 9. Ioan. 8.

Psal. 40.

Roma. 10.

Roma. 6. c. 9.

Roma. 4.

† in. 1. Cor. 13.

Gene. 4.

Cap. XII.

Gene. 4.

Roma. 8.

Gene. 4.

Cap. XIII. In expostitione Psal. 39. † al. sub. uigate.

Psal. 35. c. 65. Psal. 12. c. 15.

Psal. 29.

Esa. 11. G quia pauciores sunt mali q̄ boni, sed quia boni seruant vnitatem spiritus in vinculo pacis. Sanctum autem spiritum diuina scriptura in septiformi operatione commēdat, sapiētiae & intellectus, cōsiliij & fortitudinis, scientiae & pietatis, & timoris dei. Vnde & ille numerus quinquaginta dierum ad aduētum sancti spiritus pertinens, in septies septenis, qui sunt quadraginta nouem vno addito consummatur, propter quod dictum est, *Ephe. 4.* Studentes seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. Mali autem in binario numero ad schismata faciles, & quodā modo diuisibiles ostēduntur. Quod ipse Noë cū suis octauis enumerat, quia in Christo spes resurrectionis nostrae apparuit, qui octauo die, id est, post sabari septimum primo a mortuis resurrexit. Qui dies a passione tertius, in numero autē dierum, qui per omne tēpus voluntur, & octauus & primus est. Quod arca collecta ad vnum cubitum desuper cōsummatur, sicut Ecclesia corpus Christi in vnitatem collecta sublimatur, & perficitur. Vnde dicit in Euāgelio, Qui mecū nō colligit, spargit. Quod aditus ei fit a latere, nemo quippe intrat in Ecclesiam, nisi per sacramentum remissionis peccatorū: hoc autē de Christi latere aperto manauit. Quod inferiora arcae bicamerata, & tricamerata construuntur, sicut ex omnibus gentibus, vel bipartitā multitudinē congregat ecclesia propter circumcisionem & praepitū: vel tripartitā propter tres filios Noë, quorū progenie repletus est orbis. Et ideo arcae inferiora ista dicta sunt, quia in hac terrena vita est diuersitas gestū, in summo autē omnes in vnū cōsummamur. Et non est ista varietas, quia omnia & in omnibus Christus est, tāquā nos vno cubito desuper caelesti vnitatis cōsummas.

Cap. XVII. Quod post septem dies ex quo ingressus est Noë in arcam, factum est diluuium, quia spe future quietis, quae septimo die significata est, baptizamus. Quod praeter arcam omnis caro quam terrā sustentabat, diluuium consummata est: quia praeter Ecclesiae societatem, aqua baptismi quāuis eadem sit, non solum non valet ad salutē, sed valet potius ad perniciē. Quod quadraginta diebus & quadraginta noctibus pluit: quia omnis reat⁹ peccatorum, qui decem praecipis legis admittitur per vniuersum orbē terrarū, qui quatuor partibus continetur.

I. Decem quippe quater ducta, quadraginta sūt, siue ille reatus quod ad dies pertinet, ex rerū prosperitate: siue quod ad noctes, ex rerū aduersitate cōtractus sit, sacramento baptismi caelestis abluitur. Quod Noë quingentorū erat annorum cum ei locutus est dominus vt arcam sibi faceret, & sexcentos agebat annos cum in eā esset ingressus, vnde intelligitur per centum annos arca fabricata, quid aliud hic videntur cētum anni significare, nisi aetates singulas seculi? Vnde ista sexta aetas, quae cōpletis quingentis vsq; ad sexcentos significatur, in manifestatione euangelica Ecclesia cōstruit: & ideo qui sibi ad vitam cōsulit, sit velut quadratum lignū, paratum ad omne opus bonum, & intret in fabricam sanctā: quia & secundus mensis anni sexcentissimi, quo intrat Noë in arcam, eandē senariam aetatem significat. Duo enim menses sexagenario numero concluduntur, a senario autē numero & sexaginta cognominatur, & sexcentis & sex milia & sexaginta milia & sexcenta milia & sexcenties, & quicquid deinceps i maioribus summis per eundē articulū numerus in infinita incrementa confurgit. Et q̄ vicesimus & septimus dies mensis commemoratur, ad eiusdem quadraturae significationem pertinet, quae iam in quadratis lignis exposita est. Sed hic euidentius, quia nos ad omne opus bonū para-

tos: id est, quodā modo cōquadratos trinitas perficit: in memoria qua deū recolimus: in intelligentia qua cognoscimus: in voluntate qua diligimus. Tria enim ter, & hoc ter, sunt vigintiseptē, qui est numeri ternarij quadratus. Quod septimo mense arca sedet, hoc est requieuit, ad illā septimā requiē significatio recurrit. Et quia perfecti requiescunt, ibi quoq; illius quadraturae numerus iteratur. Nam vicesima septima die secundi mensis cōmendatum est hoc sacramentū, & rursus vicesima & septima die septimi mensis, eadē cōmendatio cōfirmata est cum arca requieuit. quod enim promittitur in spe, hoc exhibetur in re. Porro quia ipsa septima requies cū octaua resurrectione cōiungitur: neq; enim reddito corpore finitur requies, quae post hanc vitam excipit sanctos, sed potius totum hominem non ad spem, sed iam rem ipsam, omni ex parte, & spiritus & corporis perfecta immortalitatis salute renouatū, in aeterna vitae munus assumit. Quia ergo septima requies cum octaua resurrectione coniungitur, & hoc in sacramento regenerationis nostrae, id est, in baptismo, altum profundumq; mysteriū est. Quia decem cubitis supercreuit aqua excedens altitudinē mōtiū: id est, hoc sacramētū transcendit omnē sapiētiam superborū. Septē quippe & octo cōiūcti quindecim sūt. Et quia septuaginta a septē, & octoginta ab octo denominatur, cōiūcto vtroq; numero cētū quinquaginta diebus exaltata est aqua, eandem cōmendans nobis atq; confirmans altitudinē baptismi in cōsecrando nouo homine ad tenendā quietis & resurrectionis fidem. Quod post dies quadraginta emissus coruus, non est reuersus, aut aquis utiq; interceptus, aut aliquo supernatante caduere illectus: significat homines in immunditia cupiditatis teterrimos, & ob hoc ad aquae foris sunt in hoc mundo nimis intentos, aut re-baptizari, aut ab his quos praeter arcam, id est, praeter ecclesiam baptismus occidit, seduci & teneri. Quod columba[m] emissam nō inuēta requie reuersa est, ostēdit per nouum testamentū requiē sanctis in hoc mundo non esse promissam: post quadraginta enim dies emissus est, qui numerus vitam quae in hoc mundo agitur significat. Deniq; post septē dies dimissa, propter illā septenariā operationē spiritalē, oliuē fructuosum furculū retulit: quo significaret nōnullos etiā extra ecclesiam baptizatos si eis pigrodo nō defuerit charitatis, posteriore tēpore quasi vespere, in ore columbae tāquā in osculo pacis, ad vnitatis societate posse perducī. Quod post alios septē dies dimissa, reuersa nō est, significat sine seculi, quādo erit sanctorum requies: non adhuc in sacramento spei, quo in hoc tēpore cōsociatur ecclesia, quādiu bibitur quod de Christi latere manauit: sed iam in ipsa perfectione salutis eterne, cū traditur regnum deo & patri, vt in illa perspicua cōtemplatione incommutabilis veritatis, nullis mysteriis corporalibus egeamus. Nimis longum est, vt vel tam breuiter quā hanc cucurri, cū-eta contingam, cur sexcentesimo & vno anno vitae Noë, id est, peractis sexcentis annis aperitur arce testū, & tanquam reuelatur quod erat absconditum sacramentum. Cur vicesima septima die secundi mensis dicitur siccaesse terram, tanquam finita esset iam baptizandi necessitas in numero dierū quinquagesimo & septimo. Ipse est enim dies secundi mensis vicesimus septimus, qui numerus ex illa coniunctione spiritus & corporis, septies octonos habet, vno addito ppter vnitatis vinculum. Cur de arca cōiūcti exeāt, qui disiuncti intrauerant: sic enim dictum erat, quod intrauerit in arcam Noë, & filij eius, & vxor eius, & vxores filiorum eius.

Gala. 5. A Scorsum viri, scorsum forminae commemoratae sunt. In hoc enim tempore huius sacramenti, caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus a duersus carnem. Exeunt autem Noë & vxor eius, & filij eius, & vxores filiorum eius, nunc coniuncte cōmemorati masculi & forminae: quia sine seculi atq; in resurrectione iustorum, omni-modi & perfecta pace spiritui corpus adhaerebit, nulla mortalitatis indigentia vel concupiscentia resistente. Cur animalia quamuis & munda & immunda in arca fuerint, tamen post egressum de arca nō offeruntur deo in sacrificio nisi munda? Quid deinde sibi velit deo loquente ad Noë, & tanquam rursus ab exordio, quia multis modis eadem significari oportebat, figuram Ecclesiae commendante, q̄ progenies eius benedicitur ad implendam terram, q̄ dantur eis in escam cuncta animalia: sicut in illo disco Petro dicitur, Manduca & mādūca. Quod eiecto sanguine iubentur manducare, ne vita pristina quasi suffocata in cōscientia teneatur, sed habeat tanquā effusionem per confessionem. Quod testamentum posuit deus inter se & homines, atq; omnem animam viuam, ne perdat eam diluuium, arcum qui apparet in nubibus, qui nunquam nisi de sole resplendit: illi enim non pereunt diluuiio separati ab Ecclesia, qui in Prophetis, & in omnibus diuinis scripturis tāquam in dei nubibus agnoscunt Christi gloriam, non quarunt suam. Verum ne adoratores huius solis amplius tume-scant, sciunt ita significari Christum aliquando per solem, sicut per leonem, per agnum, per lapidem cuiusdā similitudinis causa, non proprietatis substantia. Iam vero illud, quod de vinea quam plantauit, inebriatus Noe, nudatus est in domo sua, cui non apparet Christus passus in gente sua? Tunc enim nudata est mortalitas carnis eius, Iudeis scandalum, gentibus stultitia: ipsis autem [vocat] Iudaeis & gentibus tanquā Sem & Iaphet, dei virtus & dei sapientia: quia quod stultum est dei, sapientius est q̄ homines: & quod infirmum est dei, fortius est q̄ homines. Proinde in duob⁹ filiis, maximo & minimo, duo populi figurati, vnam vestem a tergo portantes, sacramentum scilicet iam praeterita atq; tractata dominicae passionis, nuditatem patris neq; intuentur, quia in Christi necem non consentiunt, & tamen honorant velamento, tanquam scientes vnde sint nati. Medius autem filius, id est, populus Iudaeorum, ideo medi⁹, quia nec primatū apostolorū tenuit, nec vltim⁹ in gentibus credidit, vidit nuditatem patris, quia cōsensit in necē Christi, & nunciavit foras fratribus. Per eum quippe manifestatum est, & quodā modo publicatum, quod erat in prophetia secretū, ideoq; sit seruus fratrum suorum. Quid est enim aliud hodieq; gēs ipsa, nisi quedam seriniaria Christianorū, baiulās legem & Prophetas ad testimonium assertionis ecclesiae, vt nos honoremus per sacramentum, quod nunciat illa per literam? Quem autem non excitet, quem non vel informet, vel confirmet in fide, quod ita benedicuntur duo illi, qui nuditatem patris honorauerunt, quāuis auersi, velut quibus factum scelerata vineae displicuerit? Benedictus, inquit, dominus deus Sem. Quamquam enim sit deus omnium gentium, quodam modo tamē proprio vocabulo, & in ipsis iam gentibus dicitur deus Israel. Et vnde hoc factum est, nisi ex benedictione Iaphet? In populo enim gentium totum orbem terrarum occupauit ecclesia. Hoc profusus hoc praenunciabatur cum diceretur: Latificet I deus Iaphet, & habitet in domibus Sem. Videte Manichaei, videte, ecce in conspectu vestro est orbis terrarum: hoc stupetis, hoc doletis in populis nostris.

stris, quia latificat⁹ deus Iaphet: videte si non habitet in domibus Sem, id est, in ecclesiis, quas filij Prophetarum & Apostoli construxerunt. Audite quid dicat Paulus iam fidelibus gentibus, Qui eratis, inquit, illo in tempore sine Christo, alienati a societate Israel, & peregrini testamentorū, & promissionis spem non habentes, & sine deo in hoc mundo. Per haec verba ostenditur quod nondum habitabat Iaphet in domibus Sem. Sed paulo post quemadmodum concludat aduertite. Igitur iā, inquit, non estis peregrini & inquilini, sed estis ciues sanctorum, & domestici dei, superaedificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarū, ipso summo angulari lapide existente Christo Iesu. Ecce quo modo dilatur Iaphet, & habitat in domibus Sem: & tamen epistolas Apostolorum, quibus haec omnia contestantur, tenetis, legitis, praedicatis. Vbi & vos ipsos deputauerim, nisi in illa male dicta medietate, cui non est lapis angularis Christus? quia nec in illo pariete vos agnoscitis, qui ex circumcisione creditur in Christo, vnde erant & Apostoli: nec in isto qui est ex praepitio, vnde sunt omnes ex ceteris gentibus in eandē vnitatis fidei, tanquā in pace anguli concurrentes: sed & omnes, qui quoslibet nostri canonis libros accipiunt & legunt, vbi Christus mortaliter natus & passus ostenditur: nec tamen eadē mortalitate in passione nudat⁹, cōsociato vnitatis sacramento honorifice velat⁹, sed sine scientia pietatis & charitatis nunciant illud, vnde omnes nati sumus: quāuis inter se dissentiant & Iudaei ab haereticis, & ipsi haeretici alij ab alijs: vna tamē conditione seruitutis vel ad aliquā attestacionem, vel ad aliquā probationē vtilis sunt Ecclesiae. Nam & de haereticis dictum est, Oportet haereses esse, vt probati manifesti fiant inter eos. Ite nunc, & obiectate calūnias veteribus literis sacris, hoc agite serui Chani, ite quibus viluit nudata caro, ex qua nati estis: neq; enim esset vnde vos quoquo modo Christianos appellare possētis, nisi Christus sic vt a Prophetis praenunciatus est, venisset in mundū, bibisset de vinea sua calicē illum, qui transire non potuit, dormisset in passione sua, tanquā in ebrietate stultitiae, quae sapientior est hominibus: atq; ita nudaretur mortalis carnis infirmitas per occultū Dei consiliū fortior hominibus: quam nisi dei verbum suscepisset, nomen omnino Christianū, quo & vos gloriamini, nō esset in terris. Verū hoc agite, irridere prodite, quod nos reuerenter honoremus: vtatur vobis ecclesia tanquā subditis sibi, vt probati manifesti fiant in ea. Vique adeo nihil, quod vel habitura vel passura erat, Prophete illi tacerunt, vt & vos ibi locis vestris inueniamus in vanitate perniciose ad reprobos capiēdos, viles autem ad probatos manifestandos, Christū ab Israelitis Prophetis non esse praedictum, cui praedicando omnes illa pagine vigilant, si eas perferunt pietate, q̄ exagitare leuitate malletis. Quis alius in Abraham exit de terra sua, & de cognatione sua, vt apud exteros dicitur & locupletetur, nisi qui relicta terra & cognatione Iudeorum, vnde secundum carnem natus est, apud gentes ita praepollet & praevalet, vt videmus: Quis alius in Isaac lignū sibi portabat ad victimā, nisi qui crucem sibi ad passionem ipse portabat: Quis alius aries immolandus in vepre cornib⁹ adhibebat, nisi qui crucis patibulo pro nobis offerendus affigebatur? Quis alius in angelo cum Iacob luctatus, eum sibi praualentem, quasi fortiosem infirmior, victusq; victorem partim benedixit, partim Iatitudinem femoris eius claudam reddidit, nisi qui praualere aduersus se passus populum Israel, quosdam qui

† al. Latificet

sect.

Ca. XXXV.

Gene. 32.

Gene. 22.

Ca. XXXVI.

Gene. 32.

Grediderunt, benedixit in eis: Latitudo autem femoris Iacob, in multitudine carnalis populi claudicauit. Quis alius lapis positus ad caput Iacob, vt nominatim quodam modo exprimeretur etiam vnctus, nisi caput viri Christi? Quis enim Christum nescit ab vnctione appellari? Qui etiā hoc ipsum in euangelio commemorans, & se figuratū apertissime testificās, cum quendam Nathanaëlem dixisset vere Israëlitam, in quo dolus non esset: & cum ille tanquam lapidem illum habens ad caput, confessus eum esset filium dei, & regē Israël, ista confessione quodammodo vngens lapidem, id est, ipsum esse confitens Christum, ibi opportune dominus etiam illud cōmemorauit, quod tunc vidit Iacob, qui per benedictionem appellatus est Israël. Amē dico vobis, inquit, videbitis cœlum apertum, & angelos dei ascendentes & descendentes super filium hominis. Hoc enim Israël viderat, cum illum lapidem ad caput habebat, à terra in cœlū scalas, per quas ascendebat & descendebat angeli dei. In quibus significati sunt euangelistæ prædicatores Christi: ascendentes vtiq; cum ad intelligendam eius supereminētissimā diuinitatem excedūt vniuersam creaturam, vt eum inueniant in principio Deum apud deum, per quem facta sunt omnia. descendentes autem, vt eum inueniāt factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret. In illo enim scalæ à terra vsq; ad cœlum, à carne vsq; ad spiritum: quia in illo carnales proficiendo velut ascendendo spirituales fiunt, ad quos lacte nutriendos, etiā ipsi spirituales descendunt quodā modo, cum eis nō possunt loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Sic & ascendit & descendit super filium hominis: filius enim hominis sursum in capite nostro, quod est ipse Saluator: & filius hominis deorsum in corpore suo, quod est ecclesia. Ipsum & scalas intelligimus, quia ipse dixit, Ego sum via. Ad ipsum ergo ascenditur, vt in excelsis intelligatur: & ad ipsum descenditur, vt in mēbris suis paruuli nutriantur. Et per illum ascenditur & descenditur. exemplū quippe eius sequētes prædicatores eius, non solum se erigūt vt eum sublimiter expectent, sed etiam humiliant, vt eū temperanter annuncient. Videte Apostolū ascendētem, Siue, inquit, mente excelsus, deo. Videte & descendētem, Siue, inquit, temperantes sumus, vobis. Dicat & per quē ascendērit & descendērit. Charitas enim, inquit, Christi cōpellit nos iudicantes hoc, quoniam si vnus p omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt: & pro omnibus mortuus est, vt qui viuunt, iam non sibi viuunt, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.

Hec in scripturis sanctis sancta spectacula quem nō delectant, sanam doctrinam non sustinens, ad fabulas conuertitur. Et illæ quidem fabulæ animas in qualibet corporis etate pueriles, varia quadam delectatione sollicitant. Sed nos iā corpus Christi, agnoscamus in Psalmo vocem nostram, & dicamus ei, Narrauerunt mihi iniusti delectationes, sed nō sicut lex tua domine. Christus mihi vbiq; illorū librorū, vbiq; illarum scripturarū pręgrati & anhelanti, in sudore illo damnationis humanæ, siue ex aperto, siue ex occulto occurrit & reficit: ipse mihi & ex nōnulla difficultate inuentionis suæ desiderū inflammat, quo id quod inuenero, auide forbeā, medullisq; reconditum salubriter teneam. Ipse mihi in Ioseph innuit, qui persequentibus & vendentibus fratribus in Aegypto post labores honoratur. Didicimus enim labores Christi in orbe gentiū, quem significabat Aegyptus, per varias passiones martyrum: & nūc videmus honore Christi in eodem orbe terrarum, cro-

gatione frumēti sui sibi omnia subiugātis. Ipse mihi innuit in virga Moyſi, quæ in terra serpens effecta, eius mortē figurauit à serpente veniente: sed quod apprehēsa cauda [eius] rursus virga reddidit, significat posteripera actūs iā omnibus in fine actionis, ad id quod fuerat resurgendo reuertitur, vbi per vitæ reparationē morte cōsumpta, nihil serpētis apparet. Nos quoq; corpus eius in eadē mortalitate per lubrica temporum volumur: sed sine nouissimo velut cauda seculi, per manū, id est, per potestatem iudicij ne vltra prolatur, apprehensa reparabimur, & nouissima inimica morte destructa, resurgentes in dextera dei, virga regni erimus. Iam de exitu Israël ex Aegypto, non ego, sed Apostolus loquitur, Nolo autē vos ignorare fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerūt, & omnes per mare transierūt, & omnes in Moyſe baptizati sunt in nube & in mari: & omnes eandē escam spiritalē manducauerūt, & omnes eūdē potū spiritalē biberūt. Bibebāt enim de spiritali cōsequēte eos petra: petra autē erat Christus. Exponendo vnū, in cetera introduxit intellectū. Si enim petra Christus propter firmitatem, cur nō & māna Christus, tanquā panis viuus, qui de cœlo descēdit: Quo vere qui vescūtur, spiritaliter viuūt. Nā illi veterē figurā carnaliter accipientes, mortui sunt. Sed cum dicit Apostolus, Eundē cibū spiritalē manducauerunt: ostendit & illud spiritaliter intelligi in Christo, sicut & potū cur spiritalē dixisset, aperuit cū subiunxit, Petra autem erat Christus. Quo aperto cuncta fulserunt. Cur ergo non & nubes Christus & colūna, quia reclus & firmus, & fulciens infirmitatē nostrā: per noctē lucens, per diem nō lucens: vt qui non vident, videant: & qui vident, cæci fiant: Nubes & mare rubrū, baptisimus vtiq; Christi sanguine consecratus: hostes sequentes à tergo moriuntur peccata praterita. Ducitur populus per desertū, baptizati omnes, nō dum perfruētes promissa patria, sed quod nō vident, sperando, & per patientiā expectādo, tanquā in deserto sunt. Et illic laboriose & periculose tentationes, ne reuertātur corde in Aegyptum: nec ibi tamen Christus deserit. nam & illa columna non recedit: & amaræ aquæ ligno dulcescunt, quoniam inimici populi signo crucis Christi honorificato mansuescūt: & duodecim fontes, septuaginta palmæ arbores irrigantes, Apostolicam gratiam præfigurant, populos in septenario numero decuplato rigant, vt per septiforme spiritus domo legis decalogus impleatur: & hostis intercludere molitus viā, extēsis Moyſi manibus signo crucis dominicæ superatur: & morsus mortiferi serpentum exaltato & respecto gneo serpente sanantur: quod verbis ipsius domini declaratur, Sicut exaltauit, inquit, Moyſes serpentē in eremo, sic oportet exaltari filium hominis, vt omnis qui crediderit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Itāne etiam ista non clamant? Tantāne est surditas in cordibus duris? Fit Pascha in occisione ouis. Occidit Christus, de quo in euāgelio dicitur, Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi. Prohibentur qui pascha faciunt, ossa frangere: nō franguntur in cruce ossa domini: Attestatur Euangelista hinc esse dictum, Os eius non comminuetis. Sanguine illiniuntur postes, vt perniciēs depellatur: signantur signo dominicæ passionis in frontibus populi ad tutelā salutis. Datur ibi lex quinquagesimo die post actū pascha: venit spiritus sanctus quinquagesimo die post domini passionē. Dicit illic scripta lex digito dei: dicit dominus de spiritu sancto. In digito dei eiicio dæmonia. Et clamat Faustus oculis clausis, nihil se in literis illis inuenisse

A inuenisse, quod ad prænūciationem Christi pertineat. Quid autem mirū, si oculos habet ad legendum, & cor ad intelligendum non habet, qui positus ante ostium clausum diuini secreti, non fide pietatis pulsatus, sed elatione impietatis insultatus? Planē ita sit, ita fiat. Iustū enim est, claudatur super bis ianua salutis, veniat mansuetus, quem docet dominus vias suas, videat & hæc in illis libris, & cetera vel omnia, vel quædam, qualia credat in omnibus. Videat Iesum introducentem populum in terram promissionis: neque enim hoc temere ab initio vocabatur, sed ex ipsa dispensatione nomine mutato Iesus appellatus est. Videat botrū de terra promissionis in ligno pendentem. Videat in Hiericho tanquam in hoc mortali seculo meretricem, de qualibus ait dominus, q; præcedant superbos in regnum cœlorum, per fenestram domus sue tanquam per os corporis sui cocum mittente: quod est vtiq; sanguinis signum, propter remissionem peccatorum confiteri ad salutem. Videat muros ipsius ciuitatis, tanquam munitiones mortales seculi, septies circumacta testamenti arca cecidisse: sicut nunc per tempora, quæ septē dierum vicissitudine dilabuntur, testamentum dei circumit toto orbe terrarum, vt in fine temporum mors nouissima inimica destruat, & ex impiorum perditione vnica domus tanquam vnica ecclesia liberetur, mundata à turpitudine fornicationis, per fenestram confessionis in sanguine remissionis. Videat tempora, primo iudicium, postea regū: sicut erit primo iudicium, deinde postea regnū: inq; ipsis temporibus iudicium & regum iterum atque iterum multis & variis modis Christum & Ecclesiam figurari. Quis erat in Sampson obuim leonem necās, cum petendē vxoris causa ad alienigenas tenderet, nisi qui ecclesiam vocaturus ex gētib; dixit: Gaude, quia ego vici seculum: Quid sibi vult in ore ipsius leonis occisi fauus extructus, nisi quia ecce cōspicimus leges ipsas regni terreni, quæ aduersus Christum ante fremuerant, nunc iam perempta feritate dulcedini euangelicę prædicandæ etiā munimenta præbere: Quæ est illa mulier plena fiducia, hostis tempora ligno transfigens, nisi fides Ecclesie cruce Christi regna diaboli perimens? Quid vellus complutum area sicca, & postea compluta area sicco vellere, nisi primo vna gens Hebræorum, habēs occulte in sanctis mysterium dei, quod est Christus, quo mysterio totus orbis vacuus erat: nunc autem in manifestatione totus orbis id habet, illa vacuata est?

Quid iam Regum tēporibus, vt & inde pauca commemorem, nōne ab ipso exordio cōmutatū sacerdotium in Samuēlem, reprobato Heli, & cōmutatum regnū in Dauid, reprobato Saule, clamat prænūciari nouum sacerdotium, nouumq; regnum, reprobato vetere quod vmbra erat futuri, in domino nostro Iesu Christo venturum: Nōne ipse Dauid, cum panes propositionis mādcauit, quos non licebat manducare nisi solis sacerdotibus, in vna persona vtrunq; futurum, id est in vno domino Iesu Christo regnum & sacerdotium figurauit? Nōne cum decem tribus à templo separatae sunt, & duæ derelictæ, satis idicet quod de tota ipsa gēte Apostolus ait, Reliquia per electionem gratiæ saluata sunt? Pascitur Helias tēpore famis, coruis manē afferētibus panem, & ad vesperam carnes: & Manichæi non intelligunt in illis libris Christum, cui quodam modo salutem nostram esurienti consentient peccatores fidem, primitias spiritus nunc habentes, in fine autē, velut ad vesperā seculi, etiam carnis resurrectionē Mittitur Helias pascendus ad alienigenā viduam, quæ

volebat duo ligna colligere priusquam moreretur: nō D hic solo ligni nomine, sed etiam numero lignorum signū crucis exprimitur. Benedicunt farina eius & oleū, fructus & hilaritas charitatis, quæ cum impenditur, nō deficit. Hilaritatem enim datorem diligit deus: Heliseo pueros insultantes & clamantes, Calue, calue, bestię comedunt: puerili stultitia deridentes Christum in loco Caluarie crucifixum, inuasi à demonibus percuti. Mittit Heliseus per seruum baculum super mortuum; & non reuiuiscit: venit ipse, coniungit & coaptat se morti eius, & reuiuiscit. Misit sermo dei legē per seruum suū, nec profuit in peccatis mortuo generi humano, quæ tamen non sine causa missa est. ille enim misit, qui sciret eā prius esse mittendam. venit ipse, conformauit se nobis, factus particeps mortis nostræ, & viuificati sumus, Cum securibus ligna caderentur, de ligno ferrum exiliens, in profundū fluminis mersum est, atq; in lignum desuper ab Heliseo proiectum, reuersum est. Ita cū impios Iudeos per corpus operata presentia Christi, tanquā infructuosas arbores caderet, quia de illo Ioannes dixerat, Ecce securis ad radices arborū posita est: ab eis interueniente passione, corpus ipsum deseruit in inferno. Eius profunda descendēs: quō in sepultura desuper posito, tanquā ad manubriū suum spiritu redeunte resurrexit. Quam multa præteream breuitatis necessitate restrictus, norunt qui legunt. Iam ipsa in Babyloniam transmigratio, quod etiā spiritus dei per Hieremiā Prophetā iubet vt pergant, & erent pro eis: in quorum regno peregrinantur, quod in illorum pace etiam pax esset istorū: & adificarent domos, & nouellaret vineas, & plātaret hortos, quis nō agnoscat quid præfigurauerit, qui attēderit veros Israelitas, in quibus dolus nō est, per Apostolicā dispensationē cum Euangelico sacramento ad regnum gētium transmigrasse? Vnde nobis Apostolus tanquam Hieremias replicans, dicit, Volo ergo primo omnium fieri deprecationes, adorationes, interpellationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & his qui in sublimitate sunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus, in omni pietate & charitate: hoc enim bonum & acceptum est corā saluatore nostro deo, qui omnes homines vult saluos fieri, & in agnitionem veritatis venire. Ex hoc quippe etiā illis credentibus constructa sunt domicilia pacis, basilicæ Christianorū cōgregationū, nouellatæ vineæ populi fidelium, & plantati horti, vbi etiam inter omnia olera granū illud sinapis regnat, sub cuius vmbraque

lis longe lateq; porrectis, etiam altipetax superbia gentium tanquam in cœli volatilibus confugiendo requiescit. Nā q; etiā post septuaginta annos, secundū eiusdem Hieremię prophetiā, reditur ex captiuitate, & templum renouatur: quis fidelis Christi nos intelligat, post euoluta tēpora, quæ septenarij dierum numeri repetitione transcurrunt, etiā nobis, id est, ecclesie dei, ad illā celestē Hierusalem ex huius seculi peregrinatione redeundū? Per quem, nisi per Iesum Christum vere sacerdotem magnum: cuius figuram gerebat ille Iesus sacerdos magnus illius temporis quo templum adificatum est post captiuitatē, quem Propheta Zacharias vidit in sordido habitu, deusq; diabolo, qui ad eius accusationē stabat, ablatam illi sordidam vestem, & datum indumentum honoris & gloria: sicut corpus Iesu Christi, quod est Ecclesia, aduersario in fine temporum per iudicium superato, à luctu peregrinationis in gloriā sempiternæ salutis assumitur. Quod etiam in Psalmo dedicationis domus apertissime canitur, Cōuertisti luctum in gau-

Gen. 28. Ioh. 11. Vbi supra. Gen. 28. Ioh. 1. Galat. 4. Gen. 28. I. Cor. 3. Ioh. 14. * al. specul. I. Cor. 5. Ca. XXXII. 2. Tim. 4. Psal. 118. Caput XXXIII. Gen. 37. & 45.

Math. 7. Psal. 24. Ca. XXXI. Num. 13. Iosue. 2. Math. 23. Iosue. 6. I. Cor. 15. Ca. XXXII. Iudic. 14. Ioh. 16. Iudic. 4. Iudic. 6. Caput XXXIII. I. Reg. 2. & 16. I. Reg. 21. 3. Reg. 12. Roma. 11. Caput XXXIII. 3. Reg. 17. 3. Reg. 17.

2. Cor. 9. Ca. XXXV. 4. Reg. 2. 4. Reg. 4. 4. Reg. 6. Math. 3. Caput XXXVI. Hier. 29. 1. Tim. 2. Mat. 13. Hier. 29. 1. Esdr. 1. Zach. 3. Psal. 29.

G dium mihi, concidisti faccum meum, & accinxisti me latitia, vt cantet tibi gloria mea, & non compungar.

Capit XXXVII.

Quis potest ex occasione alterius operis, omnia in illis veteribus legis & Prophetarum libris figurate Christum annunciant, quanta libet breuitate perstringere, nisi forte quis putat ingenio fieri, vt ea que rerum ordine per sua tempora cucurrerunt, ad Christi significationes interpretando vertatur: Hoc forte Iudæi possunt dicere, siue Pagani: eis autem qui se Christianos putari volunt, premit ceruicem Apostolica autoritas, dicens, Omnia hæc in figura contingebant illis, & hæc omnia figura nostri fuerunt. Nã si Hirmael & Isaac homines nati, duo testamenta significant, quid credendum est de tot factis, quæ nullo naturali vsu, nulla negocij necessitate facta sunt: Nihilne significat? Si quis nostrum qui Hebræas literas ignoramus, id est ipsos vocum characteres, videret eas in pariete conscriptas, honorato aliquo loco: quis esset tam excors, vt eo modo pictum parietem putaret, ac nõ potius intelligeret scriptum: vt si legere nõ valeret, nõ tamen illos apices aliquid significare dubitaret? Ita prius illa omnia, quæ sunt in vetere instrumento scripturarum sanctarum, quisquis nõ peruerso animo legerit, sic oportet moueat, vt aliquid ea significare non ambigat. Verbi enim gratia, nõquid si oportebat adiutorium viro feminam fieri, etiã hoc necessitas vlla cogebat, vel vlla suadebat utilitas, vt de dormientis latere fieret? Si causa euadendi diluuij opus erat fabricari arcam, quid opus erat mensuras eius, aut ipsas potissimum fieri, aut etiam scriptis ad religionem posteritati propagandis commemorari? Si propter genus reparandum animalia includi oportebat, quid opus erat illo potissimum numero septena de mudis, bina de immundis? Aditum ad arcam fieri necessitas vtiq; cogebat. In latere autem fieri, vel etiam memoriæ commendari per literas, quid cogebat? Immolare filium iubetur Abraham, iustus hoc fuerit, vt eius obediẽtia tali etiam examine probata, posteris innotesceret: conuenientius ligna portauerit filius, ne pater senexq; portaret. Nõ sit postea filium ferire permissus, ne orbitate grauissima se feriret: nunquid etiam si nullo effuso sanguine rediretur, minus esset probatus Abraham? Aut si iam opus erat perfici sacrificium, etiam ne vt ille aries in vepre adhærens cornibus appareret, ad vllum augmentum victimæ pertinebat? Sic omnia cum considerantur, & quasi superflua necessariis cõtexta inueniuntur, admonent humanum animum, id est, animum rationalem, prius aliquid significare, deinde quid significant querere.

1. Cor. 10. Galat. 4.

Capit XXXVIII.

Gen. 2. Gen. 6. De cin. det. lib. 15. c. 26.

Gen. 7. Gen. 22.

Capit XXXIX.

Philo.

1. Cor. 3.

H instrumento scripturarum sanctarum, quisquis nõ peruerso animo legerit, sic oportet moueat, vt aliquid ea significare non ambigat. Verbi enim gratia, nõquid si oportebat adiutorium viro feminam fieri, etiã hoc necessitas vlla cogebat, vel vlla suadebat utilitas, vt de dormientis latere fieret? Si causa euadendi diluuij opus erat fabricari arcam, quid opus erat mensuras eius, aut ipsas potissimum fieri, aut etiam scriptis ad religionem posteritati propagandis commemorari? Si propter genus reparandum animalia includi oportebat, quid opus erat illo potissimum numero septena de mudis, bina de immundis? Aditum ad arcam fieri necessitas vtiq; cogebat. In latere autem fieri, vel etiam memoriæ commendari per literas, quid cogebat? Immolare filium iubetur Abraham, iustus hoc fuerit, vt eius obediẽtia tali etiam examine probata, posteris innotesceret: conuenientius ligna portauerit filius, ne pater senexq; portaret. Nõ sit postea filium ferire permissus, ne orbitate grauissima se feriret: nunquid etiam si nullo effuso sanguine rediretur, minus esset probatus Abraham? Aut si iam opus erat perfici sacrificium, etiam ne vt ille aries in vepre adhærens cornibus appareret, ad vllum augmentum victimæ pertinebat? Sic omnia cum considerantur, & quasi superflua necessariis cõtexta inueniuntur, admonent humanum animum, id est, animum rationalem, prius aliquid significare, deinde quid significant querere.

Itaq; etiã ipsi Iudæi, qui Christum, cuius passionem nos agnouimus, illi derident, nolunt talibus rerum, nõ tantum dictarum, sed etiam gestarum figuris prænunciatum videri, coguntur à nobis discere quid illa significant, quæ nobis aliquid significare concedunt: tamen diuinæ autoritatis libros ab ineptarum fabularum ignominia non defendunt. Vidit hoc Philo quidã, vir liberaliter eruditus, vnus eorum, cuius eloquium Græci Platoni æquare nõ dubitat: & conatus est aliqua interpretari, non ad Christum intelligendum, in quem nõ crediderat, sed vt inde magis appareret quantum intersit, vtrum ad Christum referas omnia, propter quem vere sic dicta sunt, an præter illum qualibet coniecturas quolibet metis acumine persequaris: quãtumq; valeat quod Apostolus ait, Cum transferis ad dominum, auferetur velamen. Vt enim quiddam eiusdem Philonis commemorẽ, arcam diluuij secundum rationem humani corporis fabricatam volẽs intelligi, tanquam membratim

omnia pertractabat. Cui subtilissimè numerorum etia regulas cõsultenti, congruenter occurrerunt omnia que ad intelligendum Christum nihil impedirent: quoniam in corpore humano etiam ille humani generis Saluator apparuit: nec tamẽ cogere, quia corpus humanum est vtiq; & hominum ceterorum. At vbi ventum est ad ostium, quod in arca latere factum est, omnis humani ingenij cõiectura defecit. Vt tamen aliquid diceret, inferiores corporis partes, quibus vna & sumus exierunt, illo ostio significari vultus est credere: ausus & dicere, ausus & scribere: Non mirum si ostio nõ in uetulo sic errauit: Quod si ad Christum transisset ablatum, velamine, sacramenta Ecclesiæ manentia ex latere hominis illius inuenisset: nam quia prædictum est, Erunt duo in carne vna, propterea in arca quedã ibi ad Christum, quedã vero ad Ecclesiam referuntur: quod cõtum Christus est. Sic & in cæteris interpretationibus figurarum per vniuersum textum diuinæ scripturæ licet cõsiderare & comparare sensus eorum qui Christum ibi intelligunt: & eorum qui præter Christum ad alia qualibet ea detorqueere conantur. Nec Pagani nobis in hoc obstrepunt: neque enim audent contradicere, ne illa non solum dicta, sed etiam facta figurate accepta interpretentur ad Christum intelligendum: præsertim quia ea que prænunciata intelligimus, etiam demonstramus impleta: cum fabulas suas vt aliquo modo cõmendant, ad nescio quas physiologias vel theologias, id est, rationes naturales, vel diuinas, interpretando referre conentur: ex parte planè satis indicantes qualia sint, ex parte autem dissimulantes, dum ea rident in theatris, quæ venerantur in templis, in turpitudine nimium liberi, in superstitione nimium serui. Nobis autem quisquis dixerit, non ideo illa vel gesta, vel scripta, vt Christus in eis intelligatur: excepta ipsa tanta consonantia rerum præfiguratarum, & nunc impletarum, aliis præsignis Prophetis apertis manifestisq; ferietur: sicuti est illud, In semine tuo benedicentur omnes gentes. Hoc dictum est ad Abraham, hoc ad Isaac, hoc ad Iacob. Vnde non immerito dicit, Ego sum deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob: cõpleturus vtiq; in benedictione omnium gentium, quod ex eorum semine promissit. Nec immerito ipse Abraham, cum eius seruus ei iurasset, sub femore suo iussit eum ponere manum, sciens inde venturam carnem Christi, in quo benedici omnes gentes, non nunc prænunciamus, sed quod tunc prænunciatum est, nunc videmus. Vellem scire, imò melius nescirem, qua cæcitate animæ legerit Faustus, vbi vocauit Iacob filios suos, & dixit, Congregamini vt annunciem vobis quæ occurrura sunt vobis in nouissimis diebus: congregamini & audite filij Iacob, audite Israël patrem vestrum. Hic certe nemo dubitat prophetatis personam esse dilucidatã. Audiamus ergo quid dicat filio suo Iudæ, de cuius tribu Christus venit ex semine Dauid secundum carnem, sicut Apostolica doctrina testatur. Iudæ, inquit, te laudabunt fratres tui: manus tuæ super dorsa inimicorum tuorum, adorabunt te filij patris tui. Catulus leonis Iudæ: de generatione filius meus: ascendisti, recumbens dormisti vt leo, & vt catulus leonis. quis suscitabit eum? Non deerit princeps ex Iudæ, & dux de femoribus eius, donec veniant quæ reposita sunt ei: & ipse expectatio gentium, alligans ad vineam pullum suum, & cilicio pullum asinum: lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuae amictum suum. fulgentes oculi eius à vino, & dentes candidiores lacte. Falsa sint ista, obscura sint ista, si nõ i Christo euidentissima luce claruerunt: si non eum laudant fratres

Prouer. 30.

1. Ion. 19.

1. Timo. 6.

Math. 2.

Math. 4.

Math. 23.

1. Phe. 5.

Esai. 1.

Math. 26.

Nume. 15.

1. Cor. 5.

1. Cor. 3.

Heb. 5.

Ca. XLIII.

Esai. 55.

A tres eius Apostoli, & omnes cohæres eius, non suam gloriam quærentes, sed ipsius. si nõ sunt manus eius super dorsa inimicorum eius. si non deprimuntur atque curuantur ad terram crescentibus populis Christianis, quicunq; illi adhuc aduerfantur. si non cum adorauerunt filij Iacob in reliquiis que per electionem gratiæ saluæ factæ sunt. si non ipse catulus est leonis, qui nascendo paruulus factus est, propter hoc additum, de germinatione filius meus. Caula quippe reddita est quare catulus, in cuius laude alibi scriptum est, Catulus leonis fortior iumentis: hoc est, etiam paruulus fortior maioribus. si non ascendit in cruce recumbens, cum inclinato capite reddidit spiritum. si non dormiuit vt leo, quia & in ipsa morte non est victus, sed vicit: & vt catulus leonis. inde enim mortuus, vnde & natus. si non ille eum suscitauit à mortuis, quem nemo hominum vidit, nec videre potest. Eo em quod dictum est, Quis suscitabit eum? satis expressa est tãquam ignoti significatio. Si defuit princeps ex Iudæ, & dux de femoribus eius, donec venirent opportuno tempore, quæ promissa tãquam reposita fuerant. Sũt enim literæ certissima historie ipsorum quoque Iudeorum, quibus ostenditur primũ alienigenã Herodem regem fuisse in gẽte Iudeorum, quo tempore natus Christus est. Ita non defuit rex de semine Iudæ, donec venirent quæ reposita erant illi. Sed quia non solis Iudeis fidelibus profuit quod promissum est, vide quid sequatur. Et ipse expectatio gentium. Ipse alligauit ad vineam pullum suum, id est, populum suum in cilicio prædicãs & clamans, Agite pœnitentiam, appropinquaui enim regnum colorum. Populum autem gentium illi subditum cognoscimus pullo asinæ comparatum, in quo etiam sedit ducẽ eum in Hierusalem, id est, in visionem pacis, docens mansuetos vias suas. Si non lauit in vino stolam suam, ipsa est enim gloriosa Ecclesiæ, quam sibi exhibet non habentem maculam aut rugam. Cui dicitur etiam per Esaiã, Si fuerint peccata vestra sicut phœnicium, tanquam niuem dealbabo. Vnde nisi de dimissis peccatis? In quo ergo vino nisi illo de quo dicitur, quod pro multis effunderet in remissionem peccatorum? Ipse enim botrus ille qui pependit in ligno. Propterea & hic vide quid adiugat, Et in sanguine vuae amictum suum. Iam vero fulgere oculos eius à vino, illa in corpore eius mēbra cognoscunt, quibus donatũ est sancta quadam ebrietate alienarũ mentis ab infirma labētibz temporalibus, æternam lucem sapientiæ contueri. Vnde quiddam paulo ante commemorauimus dicente Paulo, Siue enim mente excelsimus, deo. Hi sunt fulgentes oculi à vino. Sed tamen quia sequitur, Siue temperantes sumus, vobis. nec paruuli relinquuntur adhuc lacte nutriendi, quia & hic sequitur, Et dentes candidiores lacte. Quid ad hæc respondetis insani? Nempe ista manifesta sunt, nempe omnes non dico calumnias contradictionis, sed etiam nebulas dubitationis expellunt. Talia quærite primo in illis libris, talibus primo credite, quæ nũc à me nec omnia commemorari possunt, quia nimium est: nec multa, quia longum est: nec pauca vellem, ne sola existimentur ab eis qui illa non legunt. Et ne fidelis ac diligens lector me reprehēdat, cũ plura euidentiora repererit, quæ ista potissimum posuerim quæ mihi occurrere in præsentia potuerunt: inuenietis enim multa quæ omnino nec tali saltem indigeant admonitione, quali modo vsus sum in verbis Iacob. Quis enim iam quærat expositorem dũ legit, Velut ouis ad victimam ductus est: & omnia quæ illic multipliciter & euidenter dicuntur, Quia linore eius sanati sumus: & pec-

cata nostra ipse portauit? Quis non quasi Euangelium D cantari arbitretur, Foderunt manus meas & pedes, di- numerauerunt omnia ossa mea. Ipsi vero cõsiderauerunt & conspexerunt me, diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestimentum meum miserunt fortem? Quis nisi nimium cæcus iam impleri non cernat, Cõmemorabuntur & conuertentur ad dominum vniuersi fines terræ, & adorabunt in conspectu eius vniuersa patriæ gentiũ? Quid illud in Euangelio; Tristis est anima mea vsque ad mortẽ: & Nũc anima mea turbata est? Nonne prius in Psalmo sonuit, Dormiui conturbatus: Et vnde factum est vt dormiret? Quorũ vocibus acclamatum est, Crucifige, crucifige? Nonne & in Psalmo secutus prænunciat, Filij hominũ dentes eorum arma & sagittæ, & lingua eorũ gladius acutus? Quid autem fecerunt, quid nocuerunt resurrecturo, & super cõelos ascensuro, & totũ orbẽ terrarũ gloria sui nominis possessuro: Vide vtrum hoc Psalmus tacuerit: sequitur enim, Exaltare super cõelos deus, & super omnem terram gloria tua. Quis vnquam de Christo dictũ dubitauit, Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te: postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionẽ tuã terminus terræ: Quis aliũ intelligere permissus est, vbi Hieremias dicit, nimirum de sapientia, Tradidit illam Iacob puero suo, & Israël electo suo: Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est? Quis nõ eundem saluatorem agnoscat apud Danielẽ, cum antiquo dierũ offerretur filius hominis, & accipit regnũ sine fine, vt seruiant ei omnes gentes: Iam vero si locũ illũ quem cõmemorauit dominus ex eiusdẽ Danielis prophetia, Cũ videritis abominationẽ vastationis quæ dicta est à Daniele, stantem in loco sancto, qui legit intelligat. & desolatio nis.

Psalm. 22.

Math. 26.

1. Ion. 12.

Psalm. 56.

Luc. 23.

Psalm. 56.

Psalm. 2.

Baruch. 2.

Ca. XLIII.

Daniel. 7.

Daniel. 9.

Math. 24.

nis.

Id. credere

Daniel. 9.

1. Ion. 1.

1. Ion. 10.

1. Ion. 1.

1. Reg. 10.

Exodi. 29.

G non intellexerunt. Hinc illa verba in libro Sapientiae de illis praedicta cognoscimus, Morte turpissima condempnemus illum: erit enim respectus in sermonibus illius. si vere filius dei est, suscipiet illum, & liberabit illum de manibus contrariorum. Haec cogitauerunt & errauerunt. excecauit enim illos malitia illorum. Quod etiam de istis verissime dici potest, qui in tanta multitudine testimoniorum, in tanta dispositione praenunciatarum rerum, in tanta manifestatione completarum, adhuc dicunt scripturis illis Christum non esse prophetatum. Quod si iterum atque iterum dicat, nos iterum atque iterum possumus documenta proferre, adiuuante illo qui tanta [in copiam] praebuit aduersus calumnias erroris humani, vt ea quae iam commemorauimus, non repetamus. *Cap. XLV.* Iam porro aliam Faustus tergiuersationem, quam credo cum & ipse preclarissima prophetiae luce percuteretur, callidissimam se inuenisse arbitratus est, etiam refellere piget, ne propterea putetur aliquid dixisse, quia ei responderi dignum habitum est. Quis enim dementissimus diceret, inertis esse fidei, de Christo sine teste non credere? *† enensis.* **H** Vellem mihi isti responderent, cuiam de Christo ipsi credidissent? an illam vocem de caelo audierunt, Hic est filius meus? Ei quippe voci potius Faustus nos iubet credere, qui de Christo non vult testibus hominibus credi, quasi ad nos etiam eiusdem vocis notitia sine homine teste peruenerit, cum & manifestum sit sic eam peruennisse, & Apostolus dicat, Quo modo autem inuocabunt, in quem non crediderunt? Aut quo modo credent ei quem non audierunt? Quo modo autem audient sine praedicatione? Aut quo modo praedicabunt, si non mittantur? Sicut scriptum est: Quam speciosi eorum pedes qui annuntiant pacem, qui annuntiant bona. Videtis certe quemadmodum praedicatione doctrinae Apostolicae, propheticum testimonium comitetur. Vt enim non contemnerentur, neque fabulosa ducerentur quae apostoli annuntiabant, demonstrabatur haec a Prophetis ante fuisse praedicta: quia etiam attestabatur miracula, non defuissent, sicut etiam nunc adhuc quidam musitant, qui magice potentiae cuncta illa tribuerent, nisi talis eorum cogitatio contestatione I prophetica vinceretur. Magis enim artibus longe antequam nasceretur, Prophetas sibi constituere a quibus praenunciaretur, nemo utique diceret. Sed videlicet vetat nos Faustus de vero Christo Hebraeis Prophetis testibus credere, qui de falso Christo Persarum erroribus credidit. Verum disciplina catholica propterea simplici fide prius nutrire oportere docentem Christianam, vt eam capacem faciat ad intelligenda superna & aeterna. Sic etenim & Propheta dicit, Nisi credideritis, non intelligetis. At ea ipsa est simplex fides, quae credimus antequam cognoscamus supereminentem scientiam charitatis Christi, vt impleamur in omnem plenitudinem dei, non sine causa dispensationem humilitatis eius, qua humanitus natus & passus est, a Prophetis per propheticae gentem, per propheticum populum, per propheticum regnum tanto ante praedictam: nisi quia in illa stultitia quae sapientior est hominibus, & in illa infirmitate, quae fortior est hominibus, magnum aliquid lateat ad iustificationem & glorificationem nostram. Et ibi sunt omnes thesauri sapientiae & scientiae absconditi, qui nulli aperiuntur, si sibi per maternam carnem traiecerit cibum, id est, per Apostolica & prophetica vbera lactis alimenta contempserit: & tanquam infantilem victum quasi praegrandi etate fastidians, prius in venena haereticorum, quam in sapientiae cibum, cui se idoneum temere arbitrabatur, irruerit. Non ergo quod dicimus

necessariam simplicem fidem, contrarium est ei quod K dicimus, vt Prophetis credat: magis enim ad hoc pertinet, vt Prophetis credatur, proutquam purgata & roborata mente possit intelligi, qui per Prophetas sic loquebatur. At enim si Christum prophetauerunt, non digne, neque congruenter sua prophetatione vixerunt. Vnde hoc scitis? An quid sit vel bene vel male viuere, iudicare vos potestis, quorum iustitia est, potius succurrendum esse meliori non sentienti, vt eum vos manducetis, quam mendico esurienti, vt manducandum aliquid detis? Catholicis autem paruulis, antequam sciant quae sit animae humanae perfecta iustitia, & quantum inter sit inter ipsam cui suspiratur & istam qua hic viuunt, sufficit de illis viris hoc existimare, quod commendat Apostolicam doctrinam sanitas, quia iustus ex fide viuunt. Credit autem Abraham deo, & deputatum est illi ad iustitiam. Prauidens enim scriptura, quia ex fide iustificat gentes deus, praenunciauit Abraham, dicens, Quia in semine tuo benedicentur omnes gentes. Apostoli verba sunt. Ad cuius tam clarum, tamque omnibus notissimam vocem, si a vestris fallacissimis somniis euigilaretis, sequeremini vestigia patris vestri Abraham, & in eius semine benediceremini cum omnibus gentibus. Ipse enim accepit, sicut dicit Apostolus, signum circumcisionis, signaculum iustitiae fidei, quae est in praepotio, vt sit pater omnium credentium per praepotium, vt deputetur illis ad iustitiam: vt sit pater circumcisionis, non his solum qui ex circumcisione sunt, sed & iis qui sequuntur vestigia quae est in praepotio fidei patris nostri Abraham. Cuius ergo iustitia fidei nobis ad exemplum imitanda proposita est, vt & nos iustificati ex fide, pacem habeamus ad deum, intelligere debemus quemadmodum vixerit, non reprehendere: ne ante per abortum labamur ex vtero matris Ecclesiae, quam per stabilem conceptum formationem perfecti nascamur. Hoc Faustus pro moribus Patriarcharum & Prophetarum ex voce paruulorum nostrorum breuiter responderim: inter quos & me ipsum deputauerim, dum tamen non reprehendam vitam sanctorum antiquorum, etiam si non intelligam quae mystice vixerint: quorum vitam nobis laudabiliter Apostoli Evangelio suo praedixerunt, sicut illi sua prophetia futuros Apostolos praedixerunt, vt clamant ad se inuicem duo testamenta, sicut duo Seraphim, Sanctus, Sanctus, Sanctus dominus deus sabaoth. Cum vero ceperit Faustus Patriarchas & Prophetas non generali atque indefinita reprehensione, sicut hic fecit, sed proprie facta eorum commemorando criminari, adiuuabit me dominus deus eorum, qui est etiam noster, vt ad singula congruenter apteque respondeam. Nunc vero illos homines Faustus Manichaeus vituperat, Paulus autem Apostolus laudat. eligat quisque cui credat.

Libri duodecimi finis.

LIBER DECIMVSTERTIVS.

L Faustus dixit, Quo modo Christum colitis, Prophetas repudiates, quorum ex praesagiis accipitur fuisse venturus? Christum quidem nostrum, id est, filium dei, Hebraeorum aliquos annunciasse Prophetas nescio an probare quis possit, cui res ceperit examinari. Veruntamen etiam si hoc ita se habeat, quid ad nos? Illos manet haec reprehensio, qui ex Iudaismo forte ad christianismum conuersi sub testimonio

Eph. 2. **A** niis, vt perhibes Prophetarum, postea neglexerint eos, vt beneficiorum ingrati. Porro autem nos natura gentiles sumus, id est quod Paulus praepotium vocat, sub aliena lege, & praefatoribus aliis, quos gentilitas vates appellat: atque ex his postea sumus ad Christianismum conuersi: non ante effecti Iudaei, vt merito Hebraeorum Prophetarum sequeremur fidem, eutes ad Christianismum, sed sola exciti fama, & virtutum opinione, atque sapientia liberatoris nostri Iesu. Vnde si mihi adhuc in paterna religione moranti, praedicator adueniens, Christum vellet ex Prophetis inlinuare, huc ego protinus dementem putarem, qui gentili mihi, & longe alterius religionis homini de magis dubiis dubia conaretur adstruere. Quid ergo opus erat, nisi vt ante Prophetas mihi credendum esse persuaderet, & tunc per Prophetas Christum? Quod ipsum vt fieret, opus item erat aliis Prophetis, qui pro istis faceret fide. Quapropter si tu Christum per Prophetas accipiendum putas, Prophetas per quem accipies? An dicturus eris, per Christum, vt vicissim, id est, vt alter alterum commendat, Christum Prophetas, & Propheta Christum? Sed Paganus vtriusque eorum conditione liber, nec Prophetis de Christo dicentibus crederet, nec Christo de Prophetis. Ita totum nulli alij, quam fidei debet, quicquid sit ex gentibus Christianus. Atque vt exemplo fiat id quod dicimus, apertius, ponamus aliquem nunc a nobis catechizari gentilem, cui assidentes dicamus, Crede Christo, quia deus est. Ille vero, Vnde hoc mihi probatis, dicat: & nos respondentes dicamus, ex Prophetis. Rursum illo quarente, quibus Prophetis: nos respondeamus, Hebraeis. Atque ille subridens dicat, Sed his minime credo. Nos autem respondeamus, Quid quod eos Christus confirmat? Idem vero multo magis ridens, dicat, quid quod ego nec ipsi credo: Quid fiet: his ita transactis nonne heribimus, & ille risus nobis tanquam imprudentibus, remeabit ad sua? Ita nihil, vt dixi, Ecclesiae Christianae Hebraeorum testimonia conferunt, quae magis constat ex gentibus quam ex Iudaeis. Sanè si sunt aliqua, vt fama est, Sibyllae de Christo praesagia, aut Hermetis, quem dicunt trimegistum, aut Orphei, aliorumque in gentilitate vatum, haec nos aliquanto ad fidem iuuare poterunt, qui ex gentibus efficiuntur Christiani. Hebraeorum vero testimonia nobis etiam si sunt vera, ante fidem inutilia sunt, post fidem superuacua: quia ante quidem eis credere non poteramus, nunc vero ex superfluo credimus. Augustinus respondit, Profit hoc nobis loco ad breuitatem respondendi superior tam proluxa responsio. Puto enim iam qui illam legerit, ridet istum talia delirantem, & adhuc dicentem, Christum filium Dei Hebraeos non praenunciasse Prophetas: in qua sola gente nomen ipsum quod dicitur Christus, & in rege, & in sacerdote sacratissimum fuit: nec inde sublatum, antequam ipse venisset, qui in illis figurabatur. Respondeant autem ipsi, Christi nomen vnde didicerint? Si a Manichaeo, quaero, ipsi Manichaeo quo modo crediderint, vt alios taceam, homines Aethiopi, homini Persae: cum Faustus reprehendat Romanos, & Graecos, vel alias gentes, si Hebraeis Prophetis tanquam alienigenis de Christo crediderint: dicatque illis accomodatiora esse vaticinia Sibyllae & Orphei, vel si qua forte alia sunt vatum gentium, vt credatur in Christum: nec attedat in nullis Ecclesiis illa recitari, cum Hebraei Prophetae in omnibus gentibus clarescant, atque ad Christianam salutem tanta fidelium examina adducant. Dicere autem non esse aptam gentibus Hebraeorum prophetiam, vt credant in Christum, cum videat omnes gen-

tes per Hebraeam prophetiam credere in Christum, ridicula infania est. Displicet vobis talis Christus, qualis per Hebraeos praenunciatus est: & tamen omnes populi gentium, apud quos Hebraeam prophetiam nullum potius autoritatis habere arbitramini, in talem Christum credunt, qualis per Hebraeos praenunciatus est: accipiendo scilicet Evangelium, quod deus ante promiserat, sicut apostolus commemorat, per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem. Vnde Propheta Esaias dixit, Erit radix Iesse, qui exurget regnare in gentibus: in eum gentes sperabunt: & ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabunt nomen eius Emmanuel, quod interpretatur, nobiscum deus: ne putent isti hominem tantummodo Christum ab Hebraeis Prophetis praenunciatum. hoc enim videtur tetigisse Faustus, cum ait Christum quidem nostrum filium dei, quasi Hebraei Christum suum non filium dei dicerent. Ecce nos ostendimus deum Christum virginis filium ex Hebraea prophetia: nam utique & Iudaei carnales, ne hoc solum putarent esse Christum, quod propter nos factus est homo ex semine Dauid, admonet eos ipse dominus ex prophetia eiusdem Dauid, querens ab eis, quid eis videretur de Christo, cuius eum esse dicerent filium? Qui cum respondissent, Dauid: ne hoc solum, vt dixi, putaretur, & non respiceretur ad Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum deus: Et quo modo, inquit, ipse Dauid in spiritu dicit eum dominum, Dixit dominus domino meo, sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos [sub pedibus tuis] scabellum pedum tuorum? Ecce, inquam, nos ostendimus Hebraea prophetia Christum Deum, vos ostendite aliquam prophetiam vestram, vnde nomen Christi didiceritis. Manichaeus enim vester non fuit Propheta venturi Christi. Apostolum quippe eius se dicit, impudentissima quidem fallacia: nam constat non solum post Tertullianum, verum etiam post Cyprianum haec haesim exortam. Omnes tamen eius Epistolae ita exordiantur, Manichaeus Apostolus Iesu Christi. Huic vos de Christo quare credidistis? Quemnam testem vobis sui apostolus adduxit, nomenque ipsum Christi, quod non scimus nisi in regno Iudaeorum in sacerdotibus & regibus institutum: vt non solum ille aut ille homo, sed vniuersa ipsa gens, totumque regnum Propheta fieret Christi, Christianique regni: cur iste inuastit, cur usurpauit, qui Prophetis Hebraeis vos vetat credere, vt vos falsi Christi fallaces discipulos, falsus & fallax Apostolus faciat? Postremo ne diceretur ei, Metiris: protulerit vobis aliquos & Prophetas secundum assertionem suam Christum praenunciantes: quid facietis ei, qualem Faustus catechizandum sub exemplo proposuit, qui neque ipsis neque illi credere voluerit? An Apostolos nostros per se testes vocabitis? Non opinor homines producet, sed libros aperiet quos non pro se, sed contra se apertos reperiet. Ibi enim Christum natum ex Maria virgine, ibi filium dei factum ex semine Dauid secundum carnem legimus & docemus. Quod si eos infalsatos dixerit, ipse testium suorum fidem oppugnabit. si autem alios, quos dicat Apostolorum nostrorum, codices protulerit, quo modo eis ipse autoritatem dabit, quam per ecclesias Christi ab ipsis Apostolis constitutas non accepit, vt inde ad posteros firmata commendatione transcurreret? Quo modo ille, cui non credo, profert mihi scripturas, quibus de illo credam: & eis ipse conatur dare autoritatem, cum ego ipsi non credam? Si autem fame de Christo credidistis, hoc enim & Faustus magnis angustiis coarctatus,

Sapient. 2.
Cap. XLV.
† enensis.
Matth. 3.
Cap. 17.
Roma. 10.
Cap. XLVI.
Esai. 7.
Eph. 3.
1. Cor. 1.
Coloss. 2.

Cap. III.
Cap. IIII.
Cap. V.
Exod. 29.
1. Reg. 10.
Daniel. 9.

Cap. III.
Roma. 1.
Esai. 11.
Roma. 15.
Esai. 7.
Matth. 11.
Matth. 22.
Psalm. 109.
Contra epistolam Manichaei.
Cap. V.

Gr̄iseūter attigit: ne scilicet aut eos libros profere cogēretur, quorum authoritas nulla est: aut ad eos ligaretur, quorum authoritas ei contraria est. ergo si de Christo fama credidistis, videte vtrum fama idonea testis sit, diligenter considerate quod vos precipitetis. Mala enim multa de vobis fama disseminat, cui nos credere non vultis. Quæ igitur ratio est, hanc de Christo velle veracem, quam de vobis vultis esse mendacem? Quid quod etiam fama Christi contradicitis? Ea quippe clarior, ea præpollentior aures & mentes & linguas omnium gentium tenet, quæ Christo ex semine Dauid secundum scripturas Hebræas disseminato implet: quod ibi scriptum est, promissum Abraham, & Isaac, & Iacob, In semine tuo benedicentur omnes gentes? Quid ergo respondetis? Cuiam de Christo credideritis, quibus testes alienigenæ non placent? Nostorum porro librorum authoritas, tot gentium cōfensione, per successiones Apostolorum, Episcoporum, conciliorumq; roborata, vobis aduersa est: vestrorum autem nulla est, quæ & à tam paucis profertur, & ab iis qui deū & Christum mendacem colunt. Vnde contra eorum mendacem doctrinam sit, nisi & ipsi tanquam imitatores dei & Christi sui mendaces habeantur. Fama vero etiam ipsa consulta, & vos pessimos iactat, & Christum ex semine Dauid contra vos prædicare non cessat. Vocem patris de cælo nō auditis, opera Christi, quibus de ipso testificabatur, non vidistis: codices, in quibus hæc scripta sunt vt specie Christiana fallatis, velut accipitis: ne tamen contra vos legantur, infalsatos dicitis: profertis inde Christum dicentem, Si mihi non creditis, operibus credite: & Ego sum qui testimonium perhibeo de me, & testimonium perhibet de me qui misit me pater: & non vultis contra vos inde proferrī, Serutamini scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere, ipsæ testimonium perhibent de me: & Si crederetis Moysi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit: & Habent ibi Moysen & Prophetas, audiāt eos: & Si Moysen & Prophetas non audiunt, nec si quis à mortuis resurrexerit, credent ei. Vnde huc existis, vnde cōfiditis? Scripturas tanta authoritate firmatas, cōmendatasq; respicitis, miracula non facitis: quæ si faceretis, etiam ipsa in vobis caueremus per instrumentem nos dominū, & dicentem, Exurgent multi pseudochristi & pseudoprophetae, & facient signa & prodigia multa, vt fallāt, si fieri potest, etiā electos: ecce prædixi vobis. Vsq; adeo nihil credi voluit aduersus confirmatam scripturarum auctoritatē, quæ fidem suam in rebus ipsis probat, quæ per temporum successiones hæc impleri & effici ostendit, quæ tanto antequam fierent, prænucliauit. Restat vt rationē à vobis exhiberi dicatis, tam certam & inuictam, vt per se ipsam declarata veritate, nullam testis auctoritatem, nullam miraculi veritatem requirat. Quid dicitis, quid profertis, quam rationem, quam veritatem? Fabula illa est longa & vana, puerile ludibrium, & muliebri iocamentum, & aniculare deliramentum continens, initium truncum, & medium putridum, & finem ruinofum. Cum enim vobis ex eius initio dictum fuerit, Immortali, inuisibili, incorruptibili deo: quid factura erat gens tenebrarum, si cum ea pugnare noluisse? Et de medio eius, quo modo est incorruptibilis & incontaminabilis deus, cuius membra in pomis & oleribus manducando & digerendo conteritis vt purgetis? Et de fine eius, quid fecit anima misera, vt in globo tenebrarum perpetuo vinculo puniatur: quæ non suo vitio, sed alieno maculata, deo suo deficiente mundari nō

potuit, quo mittente polluta est: hæsitantibus vobis, & K quid respondeatis non inuenientibus, conspuuntur ita multi, & tam grandes, & tam preciosi codices vestri: & multum dolent labores antiquariorum, & facelli miserorum, & panis deceptorū. Si ergo nec scripturarum authoritatis antiquitas, nec miraculorum potestas, nec morum sanitas, nec ratiois veritas, vos asserit: abite cōfusi, & redite confessi, ipsum esse Christum omnium in se credentium saluatorem: cuius nomen & cuius Ecclesiā ita exhibent presentia tempora, sicut præterita nunciarunt: non per quemlibet de cauernosis latebris procedentem, sed quadam gēte, & quodam regno ad hoc propagato & instituto, vt ibi de illo cuncta figuris prænotarentur, quæ nunc expressa rebus agnoscerentur: & ibi per Prophetas prædicta scriberentur, quæ nunc per Apostolos prædicta præstarentur. Proinde constituite nobis aliquem catechizandum gentilem, in quo Faustus defecisse nos risit, vbi non ridendus, sed plangendus ipse defecit. Si enim dixerim homini gentili, Crede Christo, quia deus est: & responderit, vnde credo: prolataq; authoritate Prophetarum, eis se non credere dixerit, eo q; illi Hebræi sint, ipse Paganus: ostendimus fidem Prophetarum, ex iis quæ ventura cecinerunt, & venisse certurum. Credo enim q; eum non lateret, quātas à regibus huius seculi persecutiones prius pertulerit Christiana religio: aut si lateret, per ipsam historiam gentium, & imperiales leges literis memoriaeque mandatas, facile probaretur: quod cum tanto ante prædictum ex Propheta cognosceret, dicente, Vt quid fremuerūt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ & principes conuenerunt in vnum, aduersus dominum & aduersum Christum eius. Quod non de ipso Dauid fuisse dictum, in eodem ipso Psalmo facile apparet: ibi enim dicitur etiā illud, qd homines quamlibet pertinacissimos ipsa rerum manifestatione confundit, Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te: postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Quod genti Iudeorum, in qua regnavit Dauid, non esse cōcessum: Christi autem nomine longe lateq; omnes gentes occupante, nemo dubitat esse cōpletū. Credo moueretur, cum hinc & alia multa ex Prophetis audiret, quæ nunc persequi lōgum est. Videret etiam ipsos reges terræ Christi imperio iam salubriter subiugatos, omnesq; gentes eidem seruientes: & legeretur ei de Psalmo tanto ante prædictum, Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gētes seruient ei: totumq; Psalmm ipsum qui figurate tanquam in Salomonem dicitur, si legere vellet, inueniret Christum vere regem pacificū: hoc enim Salomonis nomen interpretatur: in quo cognosceret completa omnia quæ ibi dicuntur, lōge remotissima ab illo homine Salomone rege Israël. Illum itidem Psalmm, vbi deus vnctus à deo dicitur, & vtq; Christus ipsa vnctione declaratur: idēq; Christus deus apertissime ostenditur, cum deus vnctus insinuatur: si considerare vellet quæ ibi de Christo, quæ de ipsa Ecclesia dicta sunt: quæ ibi quidem prædicta legeret, in ore autem terrarum impleta conspiceret: videret quoq; ipsa simulachra gentium per Christi nomen sic perire de orbe terrarū: idēq; ipsum à Prophetis prædictum esse diceret: audiret Hieremiam dicentem, Sic dicetis illis, Dij, qui cælum & terram non fecerunt, pereant à terra & de sub cælo. Item alio loco, cum eundem Prophetā dicentem audiret, Domine fortitudo mea, & adiutoriū meum, & refugium meum in die malorum, Ad te gētes venient

A venient ab extremo terræ, & dicent, Quam falsa possederunt patres nostri simulachra, & non est in eis utilitas: sicut faciet homo deos, & ipsi nō sunt dii. Propterea ecce ego ostendam illis in tempore illo, manum meam ostendam illis, & scient: & virtutem meam, quoniam ego dominus. Hæc audiens de scriptura prophetica, & cernens in vniuersa terra, quid dicem quæadmodum moueretur ad fidem, quando & hoc rebus ipsis probamus cum per prophetiam ante tempora cōscriptam & his temporibus impletam corda fidelium sic firmari cognoscimus: iam vero ne hominem, sicut magni quidam homines fuerūt, Christum putaret, idem Propheta hoc illi de cogitatione excuteret: ibi enim sequitur & dicit, Maledictus homo, qui spem habet in homine, & firmat carnē brachij sui, & à domino discedit cor eius: & erit sicut tamarix quæ in deserto est. non videbit cum venient bona, & habitabit inter iniquos in terra deserta, in terra falsa, quæ non inhabitabitur. Et benedictus homo qui confidit in domino, & erit dominus spes eius: eritq; tanquam lignum fructiferum secus aquam, & in humore mittet radices suas: non timebit cum venerit aestus, & erunt in eo propagines nemorosæ: in anno siccitatis non timebit, & non deficiet faciēdo fructum. Hic certe cum maledictum diceret eum, qui spem ponit in hominē, eaq; maledictionem Prophetis similitudinibus explicaret: & benedictū qui in domino confideret, eamq; benedictionem congruis itidem similitudinibus texeret, turbaretur fortasse ille, quo modo ei ne spem suam in hominem poneret, deum Christum annunciaremus: & rursus eum non ex propria natura, sed ex nostra mortalitate suscepta hominē diceremus. Sic enim quidam deum credendo Christum, & hominem negando, errauerunt: & rursus, quidam hominem putando, & deum negando, aut contempserunt, aut in homine spem suam ponentes, in illud maledictum inciderunt. Hic ergo iste gentilis si turbaretur, & diceret, contra fidem nostram istum Prophetam locutum fuisse, quia nos secundum Apostolicam doctrinam non tantummodo deum Christum diceremus, vt in eo spes securissime ponatur, sed etiam mediatorem dei & hominum, hominē Iesum Christum: istum autem deum tantum dixisse, de natura vero humana nullam fecisse mentionem, ibidem eiusdē Prophetae vocem audiret se admonētis & corrigentis, Graue cor per omnia, & homo est, & quis agnosceret eum? Ideo quippe homo, vt graues corde per formam serui ex fide sanarentur: & eum agnoscerent deum, qui propter eos factus est homo, ne in homine spes eorum esset, sed in homine deo: & tamē graue cor per omnia, & homo est, formā serui accipiēs, & quis agnosceret eum? Qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo. Et homo est, quia verbū caro factū est, & habitauit in nobis. Et quis agnosceret eum? Quia in principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum. Et vere graue cor per omnia, nam & in discipulis eius ipsum graue cor fuit, cum eis dicebat, Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me? Quid enim est, Tāto tempore vobiscum sum: nisi quod hic dicitur, & homo est? Quid est autem illud, Et non cognouistis me: nisi quod hic dicitur, Et quis agnosceret eum? Quem, nisi eum qui dicit, Qui me videt, videt & patrem? Vt spes nostra nō sit in homine, propter illud per Prophetam dictum, maledictus: sed sit in homine deo, id est, in filio dei saluatore Iesu Christo, mediatore dei & hominum: & quo pater maior est propter formā serui, & qui patri aqua-

lis est propter formam dei. Dicit & Esaias, Humilia- bitur, & cadet contumelia f hominum, & exaltabitur deus: solus in illa die: & manibus fabricata omnia abscondent in speluncis, & in scissuris petrarum, & in cauernis terræ a facie timoris domini, & à maiestate virtutis eius, cum surrexerit cōfringere terram. illa enim die proiciet homo abominationes aureas & argēteas, quæ fecerunt vt adorarent superuacua & noxia. Et forte iste gentilis, quem catechizamus, quem dixit Faustus cū risu dicturum, Non credo Prophetis Hebræis, aliqua manu fabricata idola abscondit in spelunca, aut in scissura petra, aut in cauerna terræ, aut aliquem amicū suū scit hoc fecisse, aut in ciuitate, vel in fundo suo scit hoc factum esse a facie timoris domini: qui per reges terræ secundum eandem prophetiam, iam sibi seruientes, seque adorantes, verisimilis legibus terram cōfringit, id est, terreni cordis frangit audaciam. Quo modo ergo dicat, non credo Prophetis Hebræis, cum & in seipso completum forte cognoscat, quod olim prædictum est a Prophetis Hebræis? Magis verendum erat, ne tanta rerum euidentia circumfusis, fortasse diceret, Postea quā ista per mundum fieri cōeperunt, Christianos has literas composuisse, vt ante diuinitus prædicta putaretur, ne quasi temere humanitas facta contemnerentur. Hoc verendum erat, nisi esset late sparsus, lateq; notus populus Iudeorum, Cain illo signo accepto, ne ab aliis quo interficiatur, & ille Cham seruus fratrum suorum portando libros, quibus illi erudiantur, ipse oneretur. per eorum quippe codices probamus, non à nobis, tantam de rerum euentu commonitis, ista esse conscripta, sed olim in illo regno prædicata atque seruata, nunc autem manifestata & impleta: in quibus & ea quæ ibi minus perspicua sunt, quia in figura cōtingebant illis, scripta sunt autē propter nos, in quos finis seculorum obuenit, iam nunc illustrata soluntur, & quæ vmbis futurarum adhuc rerum opacabatur, iam factarum luce manifestantur. Forte etiam hinc se diceret permoueri, q; ipsi, in quorum libris hæc inueniuntur esse prænuclia, quæ nunc cernuntur impleta, non nobiscum tenent eiusdem euangelij societatem. Cum vero doceretur etiam hoc ab eisdem Prophetis esse prædictum, quantum moueretur ad fidem, quis tam demens est, vt non videat: quis tam impudēs, vt se videre dissimulet? F quis enim dubitet hoc de Iudeis fuisse prophetatū, cum Esaias dicat, Agnouit bos possessorem suū, & asinus præsepe domini sui: Israël autem me non cognouit, & populus meus me non intellexit? Aut illud quod Apostolus commemorat, Tota die expandi manus meas ad populum non credentem & contradicentem. Et maxime illud, Dedit illis deus spiritum compunctionis, oculos vt non videant, aures vt non audiāt, & non intelligāt: & multa huiusmodi. Quod si diceret, quid ergo peccauerūt Iudæi, si deus illos excecauit ne agnosceret Christum? quantum possemus imbuendo, rudi homini ostēderemus, ex aliis occultis peccatis deo cognitis, venire iustam pœnam huius cecitatis: quod non solum dixisse Apostolū de quibusdā, Propter hoc tradidi illos deus in concupiscentiam cordis eorum, vel in reprobū sensum, vt faciant quæ non conueniunt. volentem ostendere quædam peccata manifesta, ex pœna venire quorūdam occultorum: sed nec ipsos hoc tacuisse Prophetas demonstrarem. Nam ne pergam longius, idē Hieremias eo ipso loco vbi ait, Et homo est, & quis agnosceret eum? ne quasi hoc ipso excusati essent Iudæi, quia nō cognouerūt: Si enim cognouissent, sicut apostolus dicit,

Rom. 1.

2. Timo. 2. Gen. 12. 26. & 28.

H

Math. 3. & 17.

Ioan. 10. Ioan. 3.

Ioan. 5.

Luca. 16.

Mat. 24.

Cap. VI.

Gal. anacamentum.

1. Timo. 1.

Cap. VIII.

Hier. 17.

1. Timo. 2.

Hier. 17.

Philip. 2.

Ioan. 1.

Ioan. 14.

Cap. IX. Esai. 2.

contumacia.

dominus.

seruissimis.

Cap. X.

Gen. 4.

Gen. 9.

2. Pet. 1.

Rom. 14. 1. Cor. 10.

Cap. XI.

Rom. 10. Esai. 65.

Esai. 6.

Rom. 11.

Rom. 1.

Hier. 17.

1. Cor. 2.

G nunquam dominum gloriae crucifixissent. Sequitur, & ostendit occulti eorum meriti fuisse, vt non cognoscerent. Ait enim, Ego dominus, interrogas corda, & probans renes: vt dem vnicuique secundum vias eius, & secundum fructum studiorum eius. Porro si hoc gentilis ille moueretur, cur etiam ipsi qui appellatur Christiani, in multas haereses, variasq; discedunt: neque hoc a Prophetis Hebraeis pratermissum esse doceremus, tanquam enim esset consequens, vt Iudaeis in sua caecitate demonstratis, hoc illi veniret in mentem, qd etiam multi sub nomine Christiano ab ipsa Christiana societate deuiarent, ipse Hieremias velut catechizandi ordinem nobis insinuas, continuo subiecit, Clamauit perdix, congregauit quae non peperit: faciens diuitias suas non cum iudicio. Perdix enim nimis contentiosum animal, notum est quanta auiditate ipsius contentionis currat in laqueum. Non enim disputare amant haeretici, sed quoquo modo superare impudentissima peruicacia, vt cogregent, sicut hic dixit, quae non pepererunt. Christianos enim, quos maxime Christi nomine seducunt, iam per ipsius Christi euangelium natos inueniunt, & faciunt illos diuitias suas: non sane cum iudicio, sed cum temeritate inconsiderata. Non enim intelligunt ibi esse veram & salubrem, & quodammodo germanam atque radicalem Christianam societatem, vnde istos separauerunt, quos ad suas diuitias congregauerunt. Et quia de talibus dicit *2. Timot. 3.* Apostolus, Sicut enim Iamnes & Mambres resisterunt Moysi, sic & isti resistunt veritati: homines mente corrupti, reprobi circa fidem, sed vltra non proficience: dementia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit. sequitur & hic propheta, & dicit de perdice quia congregauit, quae non peperit. In dimidio dierum eius derelinquit eum, & in nouissimis suis erit insipiens. id est, qui primo tanquam per pollicitationem & ostentationem excellentis sapientiae seducebat, erit insipiens: id est, apparebit insipiens. Eis quippe, quibus primo sapiens erat, tunc erit insipiens, cum apparebit, quia dementia eius nota erit omnibus. Et tanquam ille quem catechizamus, quereret & diceret, Quo ergo signo manifesto adhuc paruulus, & nondum valens liquidam discernere a tot erroribus veritatem, quo manifesto indicio tenebo ecclesiam Christi, in quem iam credere tanta rerum antea praedictarum manifestatione compellor? sequitur idem Propheta, & tanquam motus animi eius ordinatissime excipiens, docet eum Ecclesiam Christi ipsam esse praedictam, quae omnibus eminet & apparet. *1. Cor. 3.* Ipsa est enim sedes gloriae, de qua dicit apostolus: Templum enim dei sanctum est, quod estis vos. Vnde iste dicit, Sedes autem gloriae exaltata est, sanctificatio nostra. Propter hos enim motus paruulorum, qui possunt seduci ab hominibus a manifestatione claritatis Ecclesiae, dominus quoque prouidens, ait, Non potest ciuitas abscondi supra montem constituta: quia utique sedes gloriae exaltata est sanctificatio nostra, vt non audiatur illi qui ad religionum scissuras traducunt, dicentes, Ecce hic est Christus, ecce illic. Partes enim ostendunt, dicentes, Ecce hic, ecce illic: Cum illa ciuitas super montem sit, quem montem, nisi eum qui secundum prophetiam Danielis ex paruulo lapide creuit, & factus est mons magnus ita vt impleret vniuersam terram? Nec illi audiantur, qui nomine quasi secretae & apocryphae veritatis, & hominum paucitatis dicunt, Ecce in cubiculis, ecce in deserto: quia non potest abscondi ciuitas super montem constituta, quia sedes gloriae exaltata est sanctificatio nostra. *Cap. XIII.* Cum ergo gentilis iste his atque huiusmodi aliis te-

stimoniis Prophetarum de persecutione regum & populorum, de fide regum & populorum, de abolitione idolorum, de caecitate Iudaorum, de probatione codicum ab ipsis custoditorum, de amentia haeticorum, de excellentia sanctae ecclesiae verorum & germanorum Christianorum, ante praedicta, & nunc impleta conspiceret: quid inueniret fide dignius, quam illos Prophetas, quibus de diuinitate Christi eligeret credere? Etenim si antequam ista fierent, ingererem gentili Prophetas Hebraeos, quibus ea futura crederet, quae facta nondum videret: merito fortasse diceret, Quid mihi est cum istis Prophetis, quos vnde veraces probem, non mihi ostenditur? cum vero tam magna & tam multa quae praedixerunt, iam ad effectum manifestationemque perducta sunt, plane ille, si peruersus esse nollet, nec ista villo modo contemneret, quae tanto ante, & tato apparatu praevidendo & praenunciando comendari meruerunt, nec illos a quibus prauideri & praenunciari potuerunt. Nullis enim prudentius credimus vel de praeteritis, quae olim facta sunt: vel de futuris, quae nondum facta sunt, quam eis qui nobis fidem verborum suorum in tam multis tamque magnis quae ab eis praedicta iam facta sunt, probauerunt. Sibylla porro, vel Sibylla, & Orpheus, & nescio quis Hermes, & si qui alij vates vel theologi vel sapientes, vel philosophi gentium de filio dei, aut de patre deo vera praedixisse seu dixisse perhibentur: valet quidem aliquid ad paganorum vanitatem reuincendam, non tamen ad istorum auctoritatem amplectendam, cum illum deum nos colere ostendimus, de quo nec illi tacere potuerunt, qui suos cogentes populos, ad idola & daemonia colenda, partim docere ausi sunt, partim prohibere ausi non sunt. At illi sancti auctores nostri eum populum, eam rem publicam, tale regnum imperante & adiuuante deo propagauerunt atque rexerunt, vbi sacrilegium esset, quod istis religio fuit. Itaque si qui illic in cultum simulachrorum & demonum laborantur, aut poena plecebatur, ipsi suae reipublicae legibus, aut liberime coerebantur Prophetis vocibus. Vnus enim ab eis eisdem colebatur deus, qui fecit caelum & terram, Prophetico sane ritu, hoc est, significatio futurorum: qui ritus aboleretur, cum illa venissent, quae per eum significabantur esse ventura: quandoquidem ipsum regnum magnum quidam Propheta fuit, vbi rex & sacerdos mysticae significatione vngentur: quod non ante ipsius quoque Iudaeis ignorantibus, ac per hoc inuitis ablatum est, nisi cum venisset ille gratia spiritali vnctus deus praecipibus suis, ille sanctus sanctorum: idem verus rex consulendo nobis, & idem verus sacerdos seipsum offerendo pro nobis. Quam ob rem quantum distat de Christi aduentu inter praedicationem angelorum, & confessionem daemoniorum: tantum inter auctoritatem Prophetarum, & curiositatem sacrilegorum. His & talibus quae nunc breuiter sagimus, tunc forte pro necessitate depellendi veteris erroris aliquando latius disputatis, & robore vberioris probationis assertis, ille gentilis quem nobis catechizandum Faustus proposuit, si salutem suam peccatis suis proponeret, profecto moueretur ad fidem: qua imbutus, & in Ecclesiae catholicae gremio fouedus collocatus, consequenter etiam moneretur quos mores tenere deberet: neque perturbaretur eorum multitudine, in quibus ea non inueniret, quae obseruare iuberetur: quauis cum eo corporaliter congregaretur in ecclesiam, & eadem sacramenta perciperet: sciret cum paucis haereditatem dei, cum multis autem signacula eius participanda. Cum paucis communicare sanctitatem

A vita, & donum charitatis diffusum in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis: ad quem fontem interiore nullus alienus accedit. Cum multis autem sanctitatem sacramenti, quod qui manducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit: qui autem manducare contemnit, non habebit in se vitam, & ideo non perueniet ad vitam aeternam. Eisdemque paucos in comparatione multitudinis malorum, paucos dicit esse autem per seipso consideratos in magno numero, diffusulo toto orbe terrarum, crescentes inter zizania, & cum palea usque ad diem messis & ventilationis: hoc in Euangelio dictum, hoc a Prophetis ante praedictum. Ante enim praedictum est, Sicut lilius in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum. Ante praedictum est, Inhabitauit cum tabernaculis Cedar, cum his qui oderunt pacem, eram pacificus. Ante praedictum est, Signa in fronte eos qui gemunt & moerent ob iniquitates populi mei, quae sunt in medio eorum. Itaque iste gentilis, quem tali alloquio firmarem, iam factus ciuis sanctorum, & domesticus dei: nec iam alienus ab Israel, sed verus Israelita, in quo dolus non esset: disceret etiam ista verba ex corde simplici dicere, quae subsequenter contextit idem ipse Hieremias, Patientia Israel, domine, vniuersi qui te derelinquunt, terraentur. Cum enim de perdice dixisset, quia clamat & congregat quae non peperit, comendauit excellentiam ciuitatis super montem positae, quae abscondi non potest, vt ab Ecclesia catholica haereticum hominem non separaret, dicens, Sedes autem gloriae exaltata est sanctificatio nostra. Deinde quasi veniret in mentem, quid ergo facimus de tam multis malis, qui tanto amplius vbique permixti sunt, quanto excellentior est Christi gloria in vnitatem omnium gentium: subiecit statim, Patientia Israel, domine. Patienter enim ferendum est quod ait, Sinite vtraque crescere usque ad messem, ne impatientia tolerandi malos, relinquatur boni, qui proprie sunt corpus Christi: & ideo cum ipsi relinquuntur, ille relinquitur. Vnde subiecit, atque addidit, Vniuersi qui te derelinquunt, terraentur: confundatur qui recesserunt in terram. Terra est enim homo de se praesumens, atque alios vt de seipso praesumatur inducens: & ideo sequitur, Euerterentur, quoniam dereliquerunt fontem vitae dominum. Quid enim aliud clamat perdix, nisi apud se esse, & a se dari fontem vitae, ad quem congregati recedant a Christo, Christi promissione decepti, cuius nomine iam tenebantur imbuti: Non enim quos peperit, congregat: sed vt congreget quos non peperit, dicit, Salus quam Christus promissit, apud me est, ego dabo. Sed vide quid iste dicat, Sana me domine, & lanabor: saluum me fac, & saluus ero. Vnde Apostolus dicit, Nemo gloriatur in homine. & iste subiungit, Quonia gloriatio mea tu es. His modis nos instruitur hominem ex Apostolica Propheticaque doctrina, vt aedificetur super fundamenta Apostolorum & Prophetarum. Faustus autem quo modo persuaderet diuinitatem Christi homini gentili, quem constituit dicentem, Nec Prophetis credo de Christo, nec Christo de prophetis: An Christo crederet de seipso dicenti, cui non crederet de aliis testificantibus? Vere ridiculum est hoc putare. Quem semel enim dignum fide non diceret, aut omnino nihil ei crederet, aut potius pro eis qui pro seipso testificantibus crederet. Hic forte Faustus inuicem, Sibyllas homini legeret, & Orpheum, & ceteros huiusmodi, si quos alios gentilium reperiret de Christo aliquid praeuicasse: sed non faceret, eos quippe sibi incognitos fassus est dices, Sane si sunt aliqua, vt fa-

ma est, Sibyllae de Christo praesagia, aut Hermetis, quem dicitur Trimegistum, aut Orphei, aliorumque in gentilitate vatum: horum ergo istas literas nesciens, quandoquidem per famam putat esse aliquos tales, non eas utique legeret illi dicenti, Nec Prophetis credo, nec Christo. Quid igitur faceret? An proferrer Manichaeum, & ex illo commendaret Christum? Nunquid hoc fecerunt, sed potius de Christo, cuius iam nomen vbique dulciter clarum est, Manichaeum semper commendare conati sunt, vt hoc melle scilicet venenati sui poculi labra perungerent. Cum enim Christus promissit suis, missurum se paracletum, id est, consolatorem vel aduocatum spiritum veritatis: per hanc promissionis occasionem, hunc paracletum dicentes esse Manichaeum vel in Manichaeo, surrepunt in hominum mentes ignorantes, ille a Christo promissus quando sit missus. Qui autem legerunt canonicum librum, qui Actus Apostolorum inscribitur, vident illam Christi professionem illic rursus commemoratam, & illic manifestissime impletam. Sed modo querimus, vnde illi gentili fidem faceret de Christo? Puto enim neminem esse tam caecum, qui velit dicere, Manichaeo credo: cum dicat, Christo non credo. Deinde si non ridens, saltem stomachas diceret, Itane Persicis libris me iubes credere, qui Hebraeis me dixi non credere? Quo modo ergo capturus es haereticum istum hominem, nisi iam nomine Christi aliquo modo subditum inuenieris: vt quia ille iam Christo credendum esse non dubitat, tanquam melius praedicanti Christum Manichaeo deceptus acquiescat? Ecce ille perdix congregans quos non peperit. Itane cum nondum derelinquitis vos quos congregat: & nondum vobis apparet insipiens, qui dicit Hebraeorum testimonia vobis, etiam si vera sunt, ante fidem inutilia esse, post fide superuacua? Abiciant ergo omnes qui crediderunt, omnes libros per quos factum est vt crederet. Nam si hoc verum est, cur vel ipsum Euangelium Christi a fidelibus legatur non video. Ante fidem quippe inutile est, quia ille gentilis, quem ridens ridendus, vel potius flendus Faustus inducit, non credit Christo. Post fidem autem superuacuum, si etiam veris de Christo praedicationis iam superfluo creditur, cum in eum creditum fuerit. Hic forte dicetis, Sed Euangelium debet legere iam fidelis, ne obliuiscatur quod credidit. Sic ergo insani, etiam Prophetarum vera testimonia, ne obliuiscatur quare crediderit. Quod si oblitus fuerit, firmum apud eum non poterit esse quod credidit. Aut proiicite iam libros Manichaei, quibus testibus credidistis lucem pugnasse cum tenebris, quae lux ipse deus erat: & vt posset ligare lux tenebras, prius esse lucem a tenebris decurata, & ligata, & inquinatam, & dilaniatam: quam vos manducando recreatis & soluitis, & purgatis, & sanatis: vt vobis merces retribuatur, ne cum illa quae liberari non potuerit, in globo aeterno damnemini. Hanc fabellam quotidie & moribus & vocibus cantatis, cur adhuc in eam queritis testimonia librorum, vt in rebus superfluis, & conficiendis codicibus vestris aliena substantia consumatur, & dei vestri ligata teneatur? Incendite omnes illas membranas, elegatesque tecturas decoris pellibus exquissitas, vt nec res superflua vos oneret, & de vestre inde soluat, qui tanquam poena seruili etiam in codice ligatus tenetur. Nam si possitis libros vestros vel elixatos comedere, quatum membris dei vestri beneficium praestaretis? An etiam fieri posset, carnis immunditia prohiberet paginas ab epulis vestris? Imputet ergo sibi incausti immunditia, quae corio inhaeret agnino. Sed & hoc

Hiere. 17. Cap. XII.

Hiere. 17.

2. Timot. 3.

Hiere. 17.

Cap. XIII.

1. Cor. 3.

Hiere. 17.

Matth. 5.

Matth. 24.

Daniel. 2.

Cap. XIII.

1. Cor. 11.

Matth. 3. & 13.

Cantic. 2.

Psal. 119.

Exech. 9.

Eph. 2. 10. 11.

Hiere. 17.

Matth. 13.

Hiere. 17.

1. Cor. 1.

Eph. 1. Cap. XVII.

De cin. dei. lib. 8. c. 23. & lib. 18. Cap. 23.

1. Ian. 25.

Act. 2. 1. promiss. 1. fionem.

Hiere. 17.

Ca. XVIII.

G vos fecistis, qui tanquam primo bello vestro, id quod mundum erat in calamo, immunditiae membranarum scribendo affixistis, nisi quod colores contrario testimonio vos arguant. Vos enim potius ad lucem candidarum paginarum, cum tenebris atramenti venistis. Nobis debetis irasci talia dicentibus, an vobis talia creditibus, ut velitis nolitis, ista consequantur? Nos autem & ad commemorationem fidei nostrae, & ad consolationem spei nostrae, & ad exhortationem charitatis nostrae, libros Propheticos & Apostolicos legimus alterutris vocibus sibi met concinentes: & ea concinētia, tanquam caelestis tuba, & a torpore mortalis vitae nos excitantes, & ad palmam supernae vocationis extendentes. De libris enim Prophetis quiddam cum commemorasset Apostolus, sicut scriptum est, Opprobria opprobianti tibi ceciderunt super me: continuo subiungit utilitatem diuinam lectionis. Quaecumque enim ante scripta sunt, inquit, ut nos doceremur scripta sunt: ut per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus ad deum. Sed contradicit Faustus. Fiat ergo illi quod dicit Paulus, Si quis vobis euangelizauerit praeter quam quod accepistis, anathema sit.

Psal. 68.

Roma. 15.

Galat. 3.

H

Libri Tertidecimi finis.

LIBER QVARTVSDECIMVS.

AVSTVS dixit, Quare Moysen non accipitis: Amoris pietatisque causa qua colimus Christum. Quis enim irreligiosus adeo est, ut eum libenter aspiciat, qui suo maledixerit patri? Quapropter & nos Moysen, quamquam humanorum nulli vnquam, diuinorumque pepererit blasphemando: plus tamen hinc execramur, quod Christum filium dei, qui nostrae salutis causa pendit in ligno, diro deuotionis conuicio lacepsit: utrum volens, an casu, tu videris. Neutro enim horum excusatus erit, ut commendatus debeat accipi. Ait enim maledictum esse omnem qui pendit in ligno. Hunc ergo tu vis ut accipiam, huic ut credam: cum si diuinus fuit, constet eum scientem volentemque maledixisse Christo: si vero nolens nesciensque maledixerit, constet eum non fuisse diuinum? Tu ergo elige utrum vis, aut Moysen Prophetam non fuisse, & imprudentia peccasse, ut dum aliis ex more suo maledicit, nesciens blasphemauerit & deum: aut fuisse quidem diuinum, nec futura haec ignorauisse, sed inuidiam tamen nostrae salutis, quae futura erat ex ligno, in eius auctorem maledici oris sui venena prompsisse. Et quis ergo credat hunc vidisse aut cognouisse patrem, qui sic lacerauerit filium: hunc aduentum filij potuisse praedicere, qui ascensionis eius ignorauerit exitum? Huc accedit, quod illud etiam considero, quam late hoc sit sparsum conuicium, quamque multa comprehendat & violet: ut omnes etiam tangat iustos & martyres, quotquot simili passionis exitu defuncti sunt vita, ut Petrus, & Andreas, ac reliqui eiusdem sortis. Quos nisi Moyses aut ut non Propheta nescisset, aut ut malignus odisset, si fuit Propheta, non tam crudae deuotionis contumelia lacerasset. Neque enim vulgo saltem eos maledictos dicit, id est, apud homines tantum, sed maledictos deo. Quod si ita est, unde iam benedictionis relinquatur spes vel Christo, vel apostolis, vel ipsis nobis, si nominis eius causa crucifigi contingat?

Cap. I.

Dente. 21.

† al. crudelis deuotionis.

Quam denique imprudens erat, & vacans inspiratione diuina, ut cogitare nequie diuersis ex causis homines in ligno suspendi: alios quidem ob iniquum facinus, quosdam vero iustitia causa, & propter deum: idcircoque confuse omnes, & sine discretionem vlla sub idē coniecit maledictum: cum esset dicendum, si ei prudentia inesset vlla, non dicam diuinatio, & si adeo crux offenderat eum, ut sola excepta abdicataque esset, ex omni genere punitionum, maledictum esse sceleratum & impium omnem qui pependisset in ligno, ut esset discretio aliqua inter iustos & iniustos: quamquam ne sic quidem vera dixisset, cum latronem Christus de ligno secum introduxerit in paradysum patris sui. Vbi est ergo maledictus omnis qui pendet in ligno? An Barrabas latro ille insignis, qui non solum in ligno suspensus minime est, sed etiam Iudeorum rogatu emissus est carcere, magis fuit benedictus, quam ille qui cum Christo de cruce ascendit in caelum? Quid denique, quod etiam eum maledictum vocat, qui Solem adorauerit, aut Lunam? Si ergo sub gentili positus rege, Solem adorare cogar, & cum resistero, maledictum hoc metuens, iubeat crucifigi, in aliud eius incurram maledictum, quod aduersus eum deprompsit qui pendet in ligno? An ipsi quidem bonis omnibus maledicere consuetum est? Nos vero tanti deuotiones eius estimare debemus, quanti sunt stoma-

Cap. III. Roma. 4.

Cap. III.

Gene. 3.

Roma. 6.

Galat. 3. 2. Cor. 5.

Cap. V. Roma. 8.

1. Cor. 5.

Dente. 21.

A Mors hominis ex poena peccati est, unde & ipsa peccatum dicitur: non quia peccat homo dum moritur, sed quia ex peccato factum est ut moriatur. Sicut alio modo dicitur lingua proprie caro quae intra dentes sub palato mouetur: & alio modo dicitur lingua, quod per linguam fit: secundum quem modum dicitur Lingua Graeca, alia Latina: & manus alio modo dicitur ipsum proprie corporis membrum, quod mouemus ad operandum: & alio modo manus dicitur scriptura, quae fit per manum. Dicimus enim, Prolata est manus eius: Lecta est aduersus eum manus eius: Habeo manum tuam: Recipe manum tuam. Manus utique proprie membrum est hominis: non autem opinor illam scripturam membrum esse hominis, & tamen dicitur manus, eo quod manu facta sit. Sic & peccatum, non tantum ipsum opus malum, quod poena dignum est, sed etiam ipsa mors, quae peccato facta est, peccatum appellatum sit. Illud itaque peccatum, quo reus est factus mortis, non commisit Christus: illud autem alterum, id est, mortem, quae peccato inflicta est humanae naturae, suscepit pro nobis. Hoc suspendit in ligno, hoc maledictum est per Moysen: ibi mors data est ne regnaret, & maledicta est ut periret. Quapropter per Christi tale peccatum damnatum est & nostrum peccatum, ut nos liberaremur, ne regnaret peccato nos damnati remaneremus. Quid ergo miratur Faustus maledictum esse peccatum, maledictam esse mortem, maledictam esse mortalitatem carnis sine peccato Christi, ex peccato tamen hominis etiam in Christo factam: ex Adam quippe corpus assumpsit, quia ex Adā virgo Maria, quae peperit Christum. Dixerat autem deus in paradiso, Quae die tetigeritis, morte moriemini, hoc est maledictum, quod pependit in ligno. Ille neget Christum maledictum, qui negat & mortuum: qui autem constitetur mortuum, & negare non potest mortem de peccato esse, & ob hoc etiam ipsum peccatum vocari, audiat apostolum dicentem, Quoniam vetus homo noster simul cum illo crucifixus est, & intelligat quem maledictum Moyses dixerit. Ideoque secutus apostolus ait de Christo, factus est pro nobis maledictum, sicut non timuit dicere, Pro omnibus mortuus est. hoc est enim, mortuus est, quod maledictus: quoniam mors ipsa ex maledicto est, & maledictum est omne peccatum: siue ipsum quod fit, ut sequatur supplicium, siue ipsum supplicium, quod alio modo vocat peccatum, quia fit ex peccato. Suscepit autem Christus sine reatu supplicium nostrum, ut inde solueret reatum nostrum, & finiret etiam supplicium nostrum. Ex ingenio meo ista dixerim, si non Apostolus toties hoc inculcat, ut & dormientes excitet, & calumniantes suffocet. Misit, inquit, deus filium suum in similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum in carne. Non erat ergo illa caro peccati, quia non de traduce mortalitatis in Maria per masculum venerat: sed tamen quia de peccato est mors, illa autem caro quamuis ex virgine, tamen mortalis fuit, eo ipso quo mortalis erat, similitudinem habebat carnis peccati. Hoc appellat etiam peccatum, consequenter dicens, Ut de peccato damnaret peccatum in carne. Item alio loco, Eum, inquit, qui non nouerat peccatum, peccatum pro nobis fecit, ut nos simus iustitia dei in ipso. Cur ergo timeret Moyses dicere maledictum, quod Paulus non timuit dicere peccatum? Plane hoc Propheta & prauidere debuit, & praedicere, paratus ab haereticis cum Apostolo reprehendi. Quisquis enim reprehenderit Prophetam dixisse maledictum: cogitur reprehendere Apostolum dixisse peccatum: nam utique maledictum comes peccati est.

Nec ideo maior inuidia est, quae addiderit, deo: ut diceret, Maledictus deo omnis qui pependerit in ligno. Nisi enim deus odisset peccatum, & mortem nostram, non ad eam suscipiendam atque delendam filium suum mitteret. Quid ergo mirum, si maledictum est deo, quod odit deus? Tanto enim libentius nobis donat immortalitatem, quae futura est Christo veniente, quanto misericordius odit mortem nostram, quae in ligno pependit Christo moriente. Quod autem additum est, Omnis: ut diceretur, Maledictus omnis qui in ligno pependerit: non sane Moyses minus prauidit etiam iustos in cruce futuros, sed bene prauidit haereticos veram mortem domini negaturos: & ideo volentes ab hoc maledicto Christum se iungere, ut & mortis etiam veritate se iungerent. Si enim vera illa mors non erat, nullum maledictum Christo crucifixo pependit in ligno, quia nec vere crucifixus est. Sed contra loque futuros haereticos, qui de longe clamat Moyses: sine causa tergiversamini, quibus displicet veritas mortis Christi. Maledictus omnis qui pendet in ligno: non ille aut ille, sed omnis omnino. Etiam ne & filius dei? Etiam prorsus. Nam hoc est quod non vultis. Inde satagitis, inde seducitis. Displicet enim vobis maledictus pro nobis, quia displicet mortuus pro nobis. Tunc enim extra maledictum illius Adā, si extra illius mortem. Cum vero ex homine, & pro homine mortem suscepit, ex illo & pro illo etiam maledictum, quod mortem comitatur, suscipere non dedignatus est etiam ille, prorsus etiam ille filius dei semper viuus in sua iustitia, mortuus autem propter delicta nostra, in carne suscepta ex poena nostra. Sic & semper benedictus in sua iustitia, maledictus autem propter delicta nostra, in morte suscepta ex poena nostra: ac per hoc additum est, omnis: ne Christus ad veram mortem non pertinere diceretur, si & maledictus, quod morti coniunctum est, insipienti honorificentia separaretur. Qui autem ex veritate Euangelica fidelis est, intelligit tam non esse contumeliam Christi ex ore Moysi, cum eum dixit maledictum, non ex diuinitate maiestatis suae, sed ex conditione poenae nostrae, ex qua in ligno suspensus est: qui non est laus Christi ex ore Manichaeorum, cum eum negant carnem habuisse mortalem, in qua veram mortem pateretur: quia ex illo prophetico maledicto, laus intelligitur humilitatis: ex isto haeretico quasi honore, crimen obicitur falsitatis. Si ergo negas maledictum, negas mortuum, si negas mortuum, non iam contra Moysen, sed contra Apostolos dimicas. Si autem confiteris mortuum, confitere suscepisse poenam peccati nostri sine peccato nostro. Iam vero ubi audis poenam peccati, aut ex benedictione crede venientem, aut ex maledictione. Si ex benedictione venit poena peccati, opta esse semper in poena peccati. Si autem optas inde liberari, crede per diuinam sententiam iustitiam ex maledictione venisse. Confitere ergo maledictum suscepisse pro nobis, quem confiteris mortuum esse pro nobis: nec aliud significare voluisse Moysen cum diceret, Maledictus omnis qui in ligno pependerit: nisi mortalis omnis, & moriens omnis qui in ligno pependerit. Poterat enim dicere, Maledictus omnis qui mortalis: aut, maledictus omnis moriens. Sed hoc est quod asserit Propheta, quia sciebat Christi mortem in cruce pensuram, & futuros haereticos qui dicerent, Pependit quidem in ligno, sed specie quadam, non ut vere moreretur. Clamando ergo, maledictus: nihil aliud clamauit, nisi quia vere mortuus, scies mortem hominis peccatoris, quam sine peccato ipse suscepit, de illo maledicto venientem

Cap. VI. Dente. 21.

Ibidem. Galat. 3.

E

Roma. 4.

Cap. VII.

F

Gen. 3.

G quo dictū est, Si tetigeritis, morte moriemini. Ad hoc pertinet. & serpens ille in ligno suspensus, quo significaretur nō falsam mortem Christum finxisse, sed illam veram in ligno passionis suae suspendisse, in quam serpens ille hominem male suadendo deiecit. Quam verā mortem nolunt isti conspiciere, & ideo non sanantur à veneno serpentis: sicut in eremo quicunq; illam attenderent, sana bantur. Itaque fatemur ab imperitis dici, aliud esse affigi ligno, aliud in ligno pendere. Sic enim quidam putant soluendam esse istam quaestionem, vt ludam dicant à Moysē maledictum, qui laqueo se suspēdit, quasi primum nouerint vtrum ex ligno an ex lapide se ille suspenderit. Sed verum est, quod & Faustus commemorauit, Apostolum non sinere aliud intelligere, quā de Christo esse praedictum. Sed talis imperitia nonnullorum catholicorum, venatio Manichaeorum est. Tales enim solent insectari, tales suis fallaciis irretire, tales in eos cecideramus, tales heraseramus, tales non viribus nostris, sed dei misericordia eruti sumus.

Quā autem diuina Moyses laeclsiuit, sicut Faustus criminatur, dicens, q̄ humanorum nulli vnquam diuinorumque pepercerit. Dixit enim, & abiit: nihil fategit probare, nihil curauit ostēdere. Nos autē scimus Moysen omnia vera diuina pie laudasse, & pro sui tēporis congruentia, suēq; dispensationis gratia, iuste humana rexisse. Exigant isti vt hoc doceam, cum & ipsi docere conati fuerint, quod Faustus obiicit, caute quidem, vt erat acutus, sed hoc incautum, quia suo acumine se perimebat. Felix enim cor acutum ad veritatē, infelix cōtra veritatē. Nō dixit, hominum nulli vnquam deorūq; pepercerit: sed humanorum, inquit, & diuinorum. Si enim diceret eum deo non pepercerisse, facile conuinceretur falsā criminationis, cum Moyses in ueniretur vbique honorare ac praedicare deum verum, qui fecit caelum & terram. Si autem diceret, nulli deorum pepercerisse, proderet se Christianis illos deos colere, à quibus adorandis Moyses prohibet: atq; ita sub alas catholicae matris pullis fugientibus non congregaret quē nō peperit. Vt ergo insidias tēderet paruulis, dixit, diuinorū nulli pepercerisse Moysen, quo possent neque Christiani aperto deorum cultu fugere impietatē istorum nimis abhorrentem à religione Christiana, & Pagani eis fauere aduersum nos, qui Moysen sciret contra idola, & contra deos gentium, quā sunt dēmonia, multa vera & digna dixisse. Quod si istis displicet, aperte se fateantur idolorum vel dēmoniorum esse cultores, quod quidem ignoranter essent, eo ipso solo quod essent heretici. De talibus enim dixit Apostolus, Quia in nouissimis temporibus recedent quidam à fide, intendentes spiritibus seductoribus, doctrinis dēmoniorum in hypocrisi mendaciloquorum. Qui enim nisi dēmones quibus est amica fallacia, istis persuaderēt, quod Christus fallaciter passus, fallaciter mortuus sit, fallaciter catrices ostēderit: id est, non vere passus, nec vere mortuus sit, nec illae verae fuerint ex veris vulneribus catrices? Quae sunt euidentiores doctrinae mendaciloquorum dēmoniorum, quā istae, quibus persuadetur filium dei, id est, ipsam veritatē esse mendacem? Sed isti in doctrina sua habent & apertam, non quidem dēmoniorum, sed tamen creaturę culturam, quam dēminat Apostolus dicens, Et coluerunt & seruiuerunt creaturā potius q̄ creatori. Proinde isti in phantasmatis fabularum suarum idola & dēmonia nescientes colunt: in sole autem & luna nouerunt se seruire creaturā, & quod putant se etiam creatori seruire, multum

falluntur: phantasmati enim suo seruiunt, creatori autē nullo modo seruiunt, quando ea negant deum creasse, quā aperte Apostolus ad Dei creaturam pertinere demonstrat dicens, cum de cibis & carnibus ageret, Omnis enim creatura dei bona est, & nihil abiiciendum quod cū gratiarum actione percipitur. Videte quid sit sana doctrina, quā non ferentes vos ad fabulas cōuertistis. Quo modo Apostolus & creaturā dei laudat, & ei tamen cultū religionis exhiberi vetat: sic & Moyses, qui vobis videtur nulli diuinorum pepercerisse, non ob aliud suspicor, nisi quia solem & lunam vetuit adorari, ad quorum circumitum vos per omnes angulos vertistis, vt eos adoretis, solem & lunā vera laude laudauit, cum eos factos à deo, & in caelesti ordine ad peragenda sua opera collocatos, sicut est, ita narrauit, Solem in potestate dici, lunā in potestate noctis. Falsis autem vestris laudibus sol & luna non gaudet. Diabolus nouit falsa laude gaudere, prauaricatrix creatura. Potestates vero cœlorum, quae peccato nō lapsae sunt, artifices suū in se laudari volunt: quarum illa vera laus est, qua creatori illarum non fit iniuria. Fit autem cū dicitur q̄ partes eius sint, aut membra eius, aut aliquid substantiae ipsius. Ille enim perfectus, & nullius indigēs, & nusquam defluens, neq; discissus, neque per loca distentus, apud se totus incommutabilis, sibiq; sufficiens, seipso beatus, propter abundantiam bonitatis per verbum suum dixit, & facta sunt: mādauit, & creata sunt. Proinde si terrestria corpora, de quibus loquebatur apostolus, cū cibum nullum immundum diceret, bona sunt, quia omnis creatura dei bona est: quāto magis caelestia, in quibus excellunt sol & luna: cum ipse Apostolus dicat corpora caelestia, & corpora terrestria: sed alia est caelestium gloria, alia terrestrium. Non ergo conuiciatur Moyses soli & lunę, cum eos vetat adorari, sed eos laudat tāquā creaturā caelestem: deum autem laudat tanquam creatorem caelestium & terrestrium: nec vult offendi deū, cum illi pro illo adorantur, qui propter illum & ex illo laudantur. At quā sibi Faustus argute reprehendebat re visus est, quod etiam maledictum vocat Moysen, qui solem adorauerit ac lunam. Si ergo, inquit, sub gentili positus rege, solem cogar adorare, & cū resistero, maledictum hoc metuens, iubeat crucifigi, in aliud eius incurram maledictum, quod aduersus eum deprospicit qui pendet in ligno. Vos quidem nullus rex gētilis cogit adorare solem, quod nec ipse sol cogeret, si in terra regnaret, quia nec nunc à vobis hoc vult fieri: sed sicut creator ipse impios blasphematores suos vsque ad iudicium sustinet, sic & ipsa caelestia tolerant vanos adoratores suos vsq; ad iudicium creatoris sui. Tamē mementote Christianum regem non posse cogere vt sol adoretur. de gentili enim rege exemplum Faustus proposuit, sciens profecto ad gētilis pertinere, quod facitis cum solem adoratis. Non est hoc ergo Christianū, sed vbiq; iam perdix nomen Christi ponit, vt congreget quē non peperit. Videte tamen quā facile respondeat veritas, & sana doctrina q̄ facile dirumpat hunc vestrae quaestionis tanquam ineuitabilem & bicipitem laqueum. Ecce faciamus aliquem armatum regia potestate comminari homini Christiano, vt si solem adorare noluerit, suspēdatur in ligno. Si declinauerit, inquis, maledictum quod lex prompsit in solis adoratorem, incidam in illud quod eadem lex prompsit in eum qui pepēderit in ligno. Ita vero turbaberis: Sed tu, Imō nec tu, qui & nullo cogēte adoras solem. At vero Christianus edificatus super fundamentū Apostolorum & Prophetarum

A phetarum, attendit singulas causas, & singula maledicta: videt vnum pertinere ad corpus mortale, quod ligno suspenditur: alterum ad animam, quo sol adoratur. etiam enim corpus inclinatur in adorando, animus tamē aut colit quod adoratur, aut fingit: vtrunque autem perniciosum est. Quapropter quoniam maledictum in vtroque mors meruit, sicut mors est corporis in ligno pendere, ita mors animi est solem adorare. Eligēdum est igitur maledictum in corporis morte, quo maledicto & ipsum corpus in resurrectione liberabitur: deuitandum autem maledictum in animae morte, ne cū suo corpore in aeterno igne damnetur. Hāc enim quaestionem nobis dominus soluit, dicens, Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere: sed eum timete, qui habet potestatem & animam & corpus occidere in gehennam ignis. Tanquā diceret, Nolite timere maledictū corporalis mortis, quod temporaliter soluitur: sed timete maledictum spiritalis mortis, per quod anima in aeternum cum suo corpore cruciatur. Ecce non est anicularis maledictio, sed prophetica praedictio, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Sic enim auferet Christus de maledicto maledictum, quo modo de morte mortem, de peccato peccatum. Si ergo blasphemauit Moyses dicendo, Maledictus omnis qui pēdet in ligno, quo modo nō blasphemauerunt Apostoli dicendo, Mortuus est, & vetus homo noster confixus cruci cum illo, Et de peccato damnauit peccatum, Et eum qui nō nouerat peccatum, peccatum pro nobis fecit: & multa huiusmodi? Vos autem cum horretis maledictum Christum, fatemini vos horere mortem Christi. Vbi apparet vestra non anicularis maledictio, sed diabolica simulatio, qui mortē Christi corporis, animae vestrae mortem non creditis. Quā tamen mortem Christi non veram sed simulatam suadetis: quasi non audeatis per nomen Christianum homines fallere, nisi ipsum Christum magistrum fallaciae faciatis. Quod autem inuidus continentiae vel virginitati Fausto visus est, quia dixit, Maledictus omnis qui nō suscitauerit semen in Israël: legant Esaiam clamantē, Hāc dicit dominus spadonibus omnibus, qui obseruauerint praecepta mea, & elegerint quae ego volo, & custodierint testamentū meum: dabo illis in domo mea & in muro meo locum nominatū, meliorem filiorum & filiarum: nomen aeternum dabo illis, & non deerit illis. Aut si contrarium putant Esaiam Moysi, is eis placeat, si ille displicet: nō est parum aduersus istos, nobis enim sufficit scire vnum deum locutum & per Moysen & per Esaiam: & maledictum esse omnē qui non suscitauerit semen in Israël: siue tunc cum populo secundum carnem propagando, etiam carnalis prolis operatio in cōiugali castitate ad officium ciuium pertinebat: siue nunc, ne quisquam spiritaliter natus, putet sibi debere sufficere, nec instet dominicis lucris, quibus quisque pro modulo suo predicando Christum, debet generare Christianos. Ita illa diuina sententia, temporā vtriusque testamenti mira breuitate complectitur. Maledictus omnis, qui non suscitauerit semen in Israël.

A VSTVS dixit, Quare non accipitis testamentum vetus? Quia & omne vas plenum superfusa non recipit, sed effundit: & stomachus saturus reiecit ingesta. Proinde & Iudaei ex praecognitione Moyses testamento veteri satiati, respuerunt nouum: & nos ex Christi praecognitione nouo referti, respuimus vetus. Vos ideo vtrunque accipitis, quia in neutro estis pleni, sed semi: alterumque ex altero in vobis non tam repletur, quā corruptitur: quia & semina vasa nunquam de dissimili implentur materia, sed de eadem ac sibi similia: vt vini vino, mellis melle, & aceti aceto: in quibus si dissimilia, & non sui generis superfundas, vt mellis fel, & aquam vino, & aceto garos, nō repletio vocabitur haec, sed adulterium: Haec ergo causa est, vnde nos parum accipimus testamentum vetus: & quia Ecclesia nostra, sponsa Christi, pauperior quidem ei nupta, sed diuini, cōtenta sit bonis mariti sui, humilium amatorum dedignatur opes, for dēt ei testamenti veteris, & eius auctoris munerā, famaq; sua custos diligentissima, nisi sponsi sui non accipit literas. Vestra sanē Ecclesia vsurpet testamentum vetus, quā vt lasciuia virgo immemor pudoris, alieni viri & muneribus gaudet & literis. Amator deniq; ille vester, & pudoris corruptor Hebraeorū deus, diptychio lapideo suo, aurum vobis promittit & argentum, ventris saturitatem, & terram Chananeorum. Hi vos delectauerūt tam sordidi quastus, vt libeat peccare post Christum, vt sitis ingrati tam immensis dotibus eius. Hāc vos illiciuunt, vt in Hebraeorum depereatis deo post nuptias Christi. Discite ergo iam nunc etiā falli vos, & decipi falsis promissionibus eius. Pauper & egenus est, nec ea quidem praestare potest quae promittit. nam si suae propriae coniugi, dico autem synagoga, nihil horum praestat quae pollicetur, & quidē morē genti sibi per omnia, & seruienti summisius q̄ ancilla: vobis praestare quid poterit alienis ab se, & mandatorū suorum detrectatibus iugum superba ceruice? Sed vos quidē pergite agere vt cōpistis, rudem pannū veteri testamento cōmittite, nouū vinū veteris vtriusque credite, duobus maritis nulli placituri seruite, Christianā deniq; fidem Hippocentaurū facite, nec equū perfectū nec hominē. nobis soli Christo seruire permitte: eius tantum immortalī dote contentis, & imitātibus Apostolū qui dicit, Sufficiētia nostra ex deo est, qui nos idoneos probauit ministros noui testamenti. Hebraeorum dei & nostra admodū diuersa conditio est, quia nec ipse quae promittit implere potest, & nos ea fastidim⁹ accipere. Superbos nos aduersus blāditias eius, Christi liberalitas fecit. Ac ne incōgrue me hāc cōparasse existimes, Paulus in nos hāc cōiugalis disciplinae similitudinem prior contulit, dicens, Quae sub viro est mulier, viuetē viro alligata est legi viri: si autē mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri. Ergo viuetē viro vocabitur, inquit, adultera, si iūcta fuerit alteri viro. Quod si mortuus fuerit vir eius, non erit adultera alij cōiuncta. per hoc ostendens, spiritu mechari eos, qui non ante repudiantes & in mortuis quodā modo ponentes legis auctore, tum demū se copulauerint Christo. Quod dictū ad eos praecipue spectat, qui crediderint ex Iudeis, vide licet vt ipsi sint primae superstitionis oblitī. Nobis vero in hoc quid opus est vel praeccepto, quibus ex gentilitate cōuersis ad Christum, Hebraeorum deus non mortuus debet videri, sed nec natus? Sanē Iudaeo, si credat, Adoneus debet videri defunctus, gētili vero idolum: &

Num. 21.
Ioa. 3.
Cap. VII.
li. 3. Cōfess.
cap. 6.
Cap. IX.
Cap. X.
1. Timo. 4.
Ioa. 20.
Luca. 24.
Roma. 1.
Cap. XI.

Matth. 10.
Deut. 21.
† al. Sic ergo nō blasphemauit.
Roma. 6.
Roma. 8.
2. Corin. 5.
Cap. XIII.
Exod. 23.
Deut. 25.
Esai. 56.

Cap. I.
Exod. 31.
Deut. 8.
Matth. 9.
† vestimēto.
2. Corin. 3.
Roma. 7.
1. Corin. 7.

Libri Quartidecimi finis.

LIBER QVINTVS
DECIMVS.

Tomus sextus.

G vnicuique quod est veneratus ante cognitum Christū. Nam si post idololatrię diuortia Hebræorū quis deum & Christum pariter colat, nihil ille quidē à detriti pudoris femina discrepauit, quæ post vnus mariti obitū duobus nupserit. Augustinus respondit, Audite hęc, quorum corda possidet Christus, & videte si toleratis, nisi quia ipse est vestra patiētia. Faustus nouo melle plenus, respuit acetum vetus: & Paulus aceto vetere plen⁹, effudit dimidiū, quo caperet infusum mel nouum: non seruandum, sed corrupendum. Vides enim, quod ait Apostolus Paulus, Seruus Christi Iesu, vocatus Apostolus, segregatus in Euāgelium dei: ex melle nouo est. Illud autē quod sequitur, Quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem: ex aceto vetere. Quis hoc sustineret audire, nisi nos consolaretur idem dicens, Oportet & hæreses esse, vt probati manifesti fiat in vobis: Sed quid opus est eadē iam superius satis dicta repetere: Nam pannum nouum & vestimentum vetus, & vinū nouum & vtres veteres, nō duo testamēta significare, sed duas vitas, & spes duas: ad duo vero testamēta intelligenda, illam datā esse à domino similitudinem. Propterea scriba eruditus, in regno dei similis est patrifamiliās proferenti de thesauro suo noua & vetera: ex his quæ ante dixim⁹, recordetur qui poterit, vel certe recenseat qui voluerit. Duas enim spes si quis habendas putauerit, vt & propter felicitàte terrenam, & propter regnum cœlorū deo seruiat, hæc illam non capit, & cū hæc aliqua tribulatione fuerit perturbata, deficiens homo amittit etiam illam. Inde est & illud, Nemo potest duobus dominis seruire. quod exposuit dicens, Non potestis deo seruire & mammonæ. Vetus autem testamētum recte intelligentibus Prophetia est noui testamenti. Itaque & in illo primo populo sancti Patriarchæ & Prophætæ, qui intelligebant quod agebāt, vel quod per eos agebatur, in nouo testamento habētes iam spem salutis æternæ, ad illud pertinēbāt, quod intelligebāt & diligebāt: quia etiā nondū reuelabātur, iam tamen figurabātur. Ad vetus autē illi pertinebant, qui nō illic amplius, quā promissa tēporalia cogitata cōcupiscēbant, in quibus æterna figurata & prophetata, non intelligebant. Sed hæc iam satis superq; prioribus responsionibus nostris dicta sunt.

Cap. III. Illa vero est mirabilis impudentia, cū Manichæorū sacrilēga & immunda societas, etiam castam sponsam Christi se iactare non dubitat: in quo aduersus sanctæ Ecclesię vere casta membra quid proficit, nisi vt veniat in mentem aduersus tales Apostolica illa admonitio. Apraui vos vni viro, virginem castam exhibere Christo. Timeo autem, ne sicut serpens Euam fecellit astutia sua, sic & vestra mentes corrumpantur à castitate, quæ est in Christo? Quid enim agunt isti euāgelizātes nobis præter quod accepimus, nisi vt nos à castitate corrumpant, quam Christo seruamus, quando legem dei culpant nomine vetustatis, & errorē suum laudant nomine nouitatis, quasi omnis vetustas fugienda sit, aut omnis nouitas appetenda: cum & mandatum vetus in laude ponat Apostolus Ioānes, & profanas verborum nouitates euitari iubeat Apostol⁹ Paulus? Te ergo vera spōsa veri Christi Ecclesia catholica, alloquitur & ego te pro modulo meo, qualiscunq; filius & seruus tuus, positus in te dispētare cibaria. conseruis meis: caue semper vt caues, Manichæorum impiam vanitatem, iam tuorū periculo expertā, & liberatione conuictā. Ille me quondā de gremio tuo error excusserat. expertus fugi, quod

experiri non debui. Sed tibi profecerint etiam pericula R mea, cui nunc seruit liberatio mea. Quia nisi mihi venisset, & verax sponsus tuus, de cuius latere facta es, in vero sanguine suo remissionē peccatorum posuisset, absorbuisset me vorago fallaciæ, & terram factum serpes irreparabiliter deuorasset. Noli decipi nomine veritatis, hanc sola tu habes & in lacte tuo, & in pane tuo: in hac autem tantum nomen eius est, ipsa nō est. Et in tuis quidē grandibus secreta es. Sed appello interim paruulos tuos, fratres filios dominos meos, quos vel tanquā oua sollicitis alis foues, vel tanquam infantes lacte nutritis, sine corruptione fœcūda virgo mater. Hos in te appello teneros fetus tuos, ne garrula curiositate seducatur abs te: sed potius anathematis, si quis eis euāgelizauerit præter id quod acceperunt in te. Nec relinquunt verum veracemque Christum, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi: & magnam multitudinem dulcedinis eius, quam abscondit metuentibus se, perfecit autē sperantibus in se. Ibi vero quo modo possunt esse verbaveracis, in prædicatore Christi fallacis: Contemne insultationes eorum, quia bene tibi est conscientia, promissionem vitæ æternę te adamasse in muneribus sponsi tui, id est, ipsum sponsum tuum: quia ipse est vita æterna. Non autem, sicut illi decipiunt, ad alienum deum seducta es, promittentem saturitatē ventris, & terram Chananæorū. Intelligis quippe, in ipsis etiā promissionibus te iam tunc figuratā & prophetatā, præscientiam parturisse sanctorum. Nec lapideo diptychio miserabili dicacitate reprehensio mouearis: quia nō habes lapideum cor, quod illa tabule in populo priore significabant. Es enim Epistola Apostolorum, scripta non atramento, sed spiritu dei viuū: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Ad quæ verba illi vani gaudent, putantes Apostolum reprehendisse dispensationem illi tempori congruā veteris testamenti, non intelligētes hoc eum ex Prophætā dixisse. Hæc enim verba, quæ imperite amplectuntur, longe antequam per Apostolos dicerētur & impleverit, à Prophætis, quos respuunt, prænunciata sunt. Propheta enim dixerat: Auferam eis cor lapideum, & dabo eis cor carneum. Videant si nō hoc est, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Nam neq; ibi quod dictū est cor carneum, neque hic tabula carnalēs, hoc volunt vt carnaliter sapiamus: sed quia in comparatione lapidis, qui sine sensu est, caro sentit, per lapidis insensualitatem significatum est cor non intelligens, & per carnis sensualitatem significatū est cor intelligens. Tu potius istos irride, qui dicūt & terram & ligna & lapides habere sensum, & intelligentiore vita viuere, carnes autē stolidiore & obtusiore. Vnde non à veritate, sed à sua vanitate coguntur fateri, mūdus esse legem conscriptam in tabulis lapideis, quā suū thesaurum in pellibus morticinis. An forte quia in fabella sua etiā lapides dicunt esse ossa principum, non eis dubitant coria præponere agnorum? Nempe ergo illa testamenti arca mundus tegebat lapideas tabulas, quā caprina pellis codicem istorum. Hęc tu misericorditer irride, vt eis irridenda & fugienda commendes: nam in illo diptychio lapideo, iam tu nō corde lapideo intelligis, quid duro illi populo congruebat: & in eotamen agnoscis petram, ipsum sponsum tuum, illum quem Petrus loquitur lapidem viuum ab hominibus reprobatur, à deo autem electum & honorificatū. Illis ergo erat lapis offensionis, & petra scandali: tibi autem lapis, quem reprobauerunt ædificātes, factus est in caput

A caput anguli. Quod totum idem Petrus Apostolus explicat, & totum à Prophetis, à quibus isti damnati alienantur, prædictum esse commemorat. Lege sanē etiam illud diptychium, ne timeas, planē spōsi tui est. Aliis lapis ille significauit duram stoliditatem, tibi autem firmam stabilitatem. Digito enim dei scripte sunt tabulæ illæ, digito dei sponsus tuus etiam dæmonia: digito dei expelle tu doctrinas dæmoniorum mendaciloquorum cauteriantium conscientiā. Ex hoc diptychio repellis adulterum, qui se paraclētū dicit, vt sancto nomine te seducat. Quinquagesimo enim die post Pascha datae sunt illæ tabulæ: & quinquagesimo die post passionem spōsi tui, quod Pascha illud præfigurabat, datus est digitus dei, spiritus sanctus promissus paraclētus. Noli ergo formidare diptychiū, quo tibi scripta olim, quæ nunc agnosceres, mittebātur: tantum noli esse sub lege, ne illam timore non impleas, sed sub gratia, vt sit in te plenitudo legis charitas. Non enim aliud diptychium receñebat sponsi tui amicus, cum diceret, Nam nō adulterabis, non homicidium facies, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur, & Diliges proximum tuum tanquam teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo enim legis est charitas. Ibi enim sunt duo illa præcepta, dilectionis dei, & dilectionis proximi, singulis tabulis explicata. Hoc ergo diptychiū ille promissit, qui tibi hæc duo præcepta veniens commēdauit, in quibus tota lex pēdet & Prophætæ. In primo præcepto est castitas nuptiarū tuarum, in secundo vnitas membrorū tuorum. illo amplecteris diuinitatē, isto congregas societatem. Quæ duo præcepta, ipsa sunt decē: tria pertinet ad deū, & septem ad proximū. O pudicum diptychiū, in quo veteris figuræ ille dilector & dilectus tuus prænunciavit tibi canticum nouum, in decachordo psalterio: tanquam pro te etiam nervos suos extensurus in ligno, vt de peccato peccatum damnaret in carne, & iustitia legis impleteret in te. O diptychium cōiugale, quod nō sine causā odit adultera. Iam enim mihi ad te est sermo, Manichæa congregatio, fallax, & fallacis inuoluta. Itā ne multinuba tot elementis, vel potius meretrix prostituta dæmonii, & sacrilegis vanitatibus imprægnata, audes matrimonium catholicum domini tui, erimine impudicitie lacerare? Ostende nobis moechos mundumq; suspendere: istum autē genu flexo, scapulis validis subbaulare tantā molem, vtique ne ille deficiat. Vbi sunt isti? Qui si vere essent, quando ad te venirent occupati tanto negotio: quando ad te intrarēt, vt blanda manu tua, & ocioso pane delicata, post tantū laborē alteri digitos, alteri humeros cōfricares? Sed fallunt te mala dæmonia, quæ tecum scortantur, vt cōcipias mendacia, & parias phantasmata. Cur ergo nō respicias diptychium veri dei, tuis membranarum inimicum, quibus tot falsos deos adamasti mente vagabunda per signēta cogitationum tuarum, quibus omnia poetica mendacia grauiora & honestiora reperirēt? vel hoc certe, quod apud poetas neminē decipit ipsa professio falsitatis: in libris autē tuis tanta fallaciarū turba, pueriles & in senibus animas, nomine veritatis illectas, miserabilibus corrumpit erroribus, cum pruriētes auribus, sicut Apostolus dicit, & à veritate auditum suum auertentes, ad fabulas cōuertuntur. Quo modo ergo sanam doctrinam ferres illarum tabularum, vbi primum præceptū est, Audi Israhel, dominus deus tuus deus vnus est, I omus sextus.

cum tot deorū nominibus delectata turpissimū cordis D fornicatione volueris? An nō recordaris amatorum canticum tuum, vbi describis maximum regnantū regem, sceptrigerum, perennē, florens coronis cinctum, & facie rutilantē? Quem si solū talem amares, erubescendū tibi esset: nam etiā vir vnus florens coronis cinctus, pudicę cōiugi displiceret. Neq; enim potes dicere hoc aliqua mystica significatione ita dictum, vel ita demōstratum, cum tibi præcipue laudari Manichæus nō ob aliud soleat, nisi quod remotis figurarum integumentis, ipse tibi veritatem nudā & propriam loqueretur. Proprie igitur cantas deum regem sceptrigerum, floribus coronatum. Ponat saltem sceptrū, quando coronis florens cingitur: nō deceat regia virgæ seueritatē illa luxuriæ mollitudo. Huc accedit, quia nō à te solus adamat⁹ est: sequeris enim cantando, & adiungis duodecim secula floribus cōuestita, & canoribus plena, & in faciē patris flores suos iactantia. Vbi & ipsos duodecim magnos quosdā deos profiteris, ternos per quatuor tract⁹, quibus ille vnus circuncingitur. Quē quo modo immēsum faciat, quem sic circumdatum dicitis, nunquā inuenire potuistis. Adiungis etiam innumerabiles regnicolas, & deorum agmina, & angelorum cohortes, quæ omnia non condidisse dicis deū, sed de sua substantia genuisse. Ita conuinceris innumerabiles deos colere, nō ferendo sanam doctrinam, qua docetur vnus de vno deo natus filius, & vtriusque spiritus sanctus. Quos tamen non solum innumerabiles, sed nec tres deos fas est dicere: quorum est nō solum vna eademq; substantia, sed etiam vna eademq; operatio, per ipsam propriā vnam eademq; substantiā: per creaturam vero corporalem etiā demonstratio singularium. Hæc tu non intelligis, nō capis: noui plena es, inebriata es, ingurgitata es fabuloso sacrilegio. Digeras aliquādo quod exhalas, & te iam obruere talibus definas: interim cāta quod cātas, & inspice, si potes, dedecus fornicationis tuæ. Inuitauit enim te doctrina dæmoniorū mendaciloquorum ad fictas domos angelorum, vbi fiat aura salubris: & ad cāpos vbi scatent aromata: cuius arbores & montes, maria & flumina dulce nectar fluunt per cuncta secula. Et credidisti & finxisti hęc in corde tuo, vbi vanis recordationib⁹ luxuriata & dissoluta iacteris. Cū enim quædam talia dicūt de ineffabili affluentia spiritaliū deliciarum, vtique in enigmate dicūt, ita vt nouerit animus, qui talibus exercetur, esse aliud quod ibi quæredum & intelligendū sit: siue corporeis sensibus in veritate corporali tale quid demonstrat: sicut ignis in rubo, & de virga serpens, & de serpente virga: & tunica domini à persecutoribus non diuisa, & obsequium mulieris, vnctio pedū aut capitis eius, & frōdes multitudinis præcedētis & consequentis ascellū eius: siue in spiritu per imagines corporum, vel in somnio, vel in ecstasi figuratæ ostendantur: sicut Iacob scalę, & Danieli lapis præcisus sine manibus, & auctus in montē, & Petro ille discus, & Ioāni tam multa: siue sola locutione ad eūdē modum figurētur, sicut Cantica canticorum, & cum in Euāgelio fecit paterfamiliās nuptias filio suo: & homo quidā duos filios habuit, frugi & luxuriosum: & homo quidā nouellauit vineam, & locauit agricolis. Tu vero præcipue Manichæū ob hoc prædicas, quod non ad talia dicenda, sed potius ad soluenda vltimus venerit: vt & figuris antiquorum apertis, & suis narrationibus ac disputationibus euidentē luce prolatis, nullo se occultaret enigmate. Addis eam præsumptionis huius causam, quod videlicet antiqui, vt figuras huiusmodi vel

Cap. II.

Roma. 1.

1. Corint. 11.

Math. 9.

Math. 13.

Math. 6.

1. al. habebat ista sp.

Cap. III.

2. Corint. 11.

Galat. 1.

1. Ioan. 2. 1. Timo. 6.

Exo. 31.

Luc. 11.

1. Timo. 4.

Exod. 19. & 20.

Act. 2.

Roma. 13.

Exo. 20. Roma. 13.

Mat. 22.

Psal. 91.

Roma. 8.

Cap. V.

1. al. splendor dicitur. 1. Iux.

1. Timo. 4.

Deut. 6.

Cap. VI.

Exod. 3. & 4.

1. Ioan. 19.

Math. 26.

Gene. 28.

Danie. 2.

Act. 10.

Canti. 1.

Math. 22.

Luc. 15. Math. 21.

G viderent, vel agerēt, vel dicerēt, sciebant istum postea venturū, per quem cuncta manifestarentur: iste autem, qui sciret post se neminem assuturum, sententias suas nullis allegoricis ambagibus texeret. Quid ergo facit affectus tuus desiderii carnalibus sordidus, in campis & montibus nemorosis, & coronis floreis, & scatentibus aromatibus? Si non sunt ænigmata rationis, phantasmata sunt cogitationis, aut vecordia furoris. Si vero enigmata esse dicuntur, cur non fugis adulterum, aperitam veritatem vt illiciat promittentem, & fabulosā fallacia quos illexerit illudētem? Nōne ministri eius, & ipsi miseri talibus vanitatibus venerati, in hamo suo solent hanc escam de Paulo Apostolo ponere, vbi ait, Ex parte enim scimus, & ex parte prophetamus: cum autē venerit quod perfectum est, quod ex parte est auferetur: & videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem? Vt scilicet Apostolus Paulus ex parte scierit, & ex parte prophetauerit, per speculum & in ænigmate videns, quod totum auferendum est veniente Manichæo, & adferente quod perfectum est, vbi facie ad faciem veritas videatur. O lasciuia, immunda, sine fronte, adhuc ista garris, adhuc pascis vētos, adhuc amplecteris idola cordis tui? Itā ne tu facie ad faciem vidisti regnāte regē sceptrigerū, floreis coronis cinctū, & deorum agmina, & splendētem agnum, sex vultus & ora ferentem, micantemq; lumine: & alterum regem honoris, angelorū exercitibus circumdatum: & alterum adamantem heroem belligerum, dextra hastam tenentem, & sinistra clypeum: & alterum gloriosum regem tres rotas implentem, ignis, aquæ & venti: & maximū Atlantem mundum ferentem humeris, & cū genu flexo brachiis vtrinque fecus fulcientem? Hæc & alia mille portēta tu facie ad faciem vidisti, an hæc tibi doctrina dæmoniorum mēdaciloquorum, per ora deceptorum cantat, & nescis? Væ tibi infelix, ecce quibus phantasmatibus constupraris, ecce quas vanitates pro veritate lambis, & serpētini poculi ebria, de diptychio lapideo audes insultare matronali verecundiæ coniugis vnici filij dei: quia illa iam nō sub pedagogo legis, sed sub magisterio gratiæ, nec superba operibus, nec fracta terroribus, viuunt ex fide & spe & charitate, facta Israël, in quo dolus nō est, & audiens quod ibi scriptum est, Dominus deus tuus, dominus vnus est: quod tu nō audies, in tam multis fictos deos fornicationem tuam diffudisti. Quo modo non sint tibi inimicæ illæ tabulæ, in quibus secundum præceptum est, Nō accipies in vanum nomen domini dei tui: quandoquidē tu etiā ipsum Christum, qui propter carnales a carnali vanitate mundandos, etiam carnis oculis verus in veritate carnis exortus est, in fallaciæ vanitate posuisti? Quo modo tibi non sit aduersum tertium præceptū de sabbati requie, quæ tot figmentorū illusionibus inquietā animā ventilatis? Hæc tria præcepta quo modo pertineant ad dilectionem dei, quando capies, quando sapiēs, quando amabis? Immoderata es & fœda & contētiōsa: tumuisti, euanuisti, viluisti, excessisti modū tuum, turpasti decorem tuum, turbasti ordinem tuum. Talis apud te fui, noui te. Quo pacto ergo te nunc doceam, hæc tria præcepta ad dilectionem dei pertinere, ex quo & per quē & in quo sunt omnia? Vnde hæc intelligis, quando nec illa septem quæ ad dilectionem proximi pertinent, quæ humanæ vitæ societas continetur, erroris tui detestanda peruersitate nosse atq; obseruare permittis? In quibus mandatum primum est, Honora patrem tuum & matrem tuam: quod & Paulus comme-

morat mandatum primum in promissione, eadem atque itidem etiam ipse præcipiens. Tu autem doctrina dæmoniaca didicisti, inimicos deputare parentes tuos, quod te per concubitū in carne ligauerint, & hoc modo vtique deo tuo immundas compedes imposuerint. Hinc etiā considerandum est, quia consequens præceptū, quod est, Non mœchaberis: ita violatis, vt hoc maxime in coniugio detestemini, quod filij procreantur: ac sic auditores vestros, dum cauent ne fœminæ quibus miscentur cōcipiant, etiam vxorum adulteros faciatis. Ducunt enim eas ex lege matrimonij, tabulis proclamantibus, liberorum procreandorum causa: ex vestra lege metuentes, ne particulam dei sui sordibus carnis afficiant, ad explendā tantum libidinem fœminis impudica coniunctione miscentur. Filios autem inuiti sciipiunt, propter quod solum cōiugia copulanda sunt. Quo modo ergo nō prohibes nubere, quod de te tāto ante prædixit Apostolus, quando id conaris auferre de nuptiis, vnde sunt nuptiæ? Quo ablato, mariti erūt turpiter amatores, meretrices vxores, thalami fornices, sœcra lenones. Ac per hoc etiam illud præceptum, quod est, Non occides: ex eiusdem erroris peruersitate non l. seruas. Dum enim times, ne dei tui membrum ligetur in carnem, nō das esurienti panem. Hic formidans homicidium falsum, illic perpetras verum. Itaq; si incurras in eum famelicum, qui mori possit, nisi cibum porrigēdo subuenias, iam tu homicida teneberis, aut legē dei, si non dederis: aut lege Manichæi, si dederis. Quid cetera decalogi præcepta, quo modo seruabis? An à furto abstineas, vt nescio quis panem, seu quamlibet escā in suis visceribus trucidandam, deuoret potius, quam tu, si possis, ei surripias, atque ad officinam ventris electorum tuorū curras, vt furto tuo deus tuus nec in grauius incidat vinculū, & quō incidat, eruatur? Porro si in eodem furto comprehendaris, non per ipsum deū tuum nō te abstulisse iurabis? Quid enim tibi facturus est talis deus, cui dicis, falsum iurauit per te, sed pro te, nisi velles vt exitium tibi inferrem, dum honorem dederem? Ita & illud mandatum legis, Ne falsum testimonium dicas, propter membra dei tui sic contemnis, vt ea non solum testimonio, sed & iuramento falso de compedibus libereres. Iam vero quod sequitur, Non concupisces vxorem proximi tui, debet apud te impleri: & hoc vnū video, quod nulla tui erroris necessitate violare cogaris. Sed si nefas est coniugem concupiscere alienam, considera quid sit concupiscendum se præponere alienis: & recordare deos tuos formosos & deas formosas, præbentes se vt ardentem concupiscantur: illi a fœminis principibus tenebrarum, & illæ a masculis: quibus excacatis, in fruendā libidinem, & in suos amplexus inhianter astuantibus, eruant ab eis illū deum tuum vbique compeditum, & tanta suorū turpitudine, vt solui valeat, indigentē. Nam rem proximi non concupiscere, quod est vltimum decalogi mandatū, vnde potes misera? nōne tibi deus ipse tuus in terra aliena se fabricare mētitur secula noua, vbi post falsam victoriam falso triumpho tumescas? Quod cum modo insana vanitate desideras, & eandem terram gentis tenebrarum summa vicinitate substantiæ tuæ coniungi credis, vtique rem proximi cōcupisces. Merito tibi est inimicum diptychiū, continens tam bona mandata, multum errori tuo contraria. Nā illa tria, quæ ad dilectionē dei pertinent, omnino ignoras, omnino nō seruas: hæc autē septem, quibus societas humana nō læditur, si quādo custodis, aut pudore reprimeris, ne inter homines confun-

A confundaris: aut timore frangeris, ne publicis legibus puniaris: aut malum factum bona aliqua consuetudine horrescis: aut ipsa naturali lege, quam iniuste alteri facias, quod tibi ab altero fieri nō vis, aduertis: error tamē tuus, quātm te in contrarium ire compellat, & dum sequeris, & dū non sequeris, sentis: cū vel hoc facis quod pati non vis, vel ideo non facis, quia pati non vis. At ista vera sp̄s Christi, cui de diptychio lapideo frōte impudentissima insultas, intelligit quid distet inter literam & spiritū, quæ duo dicuntur alio modo lex & gratia: & nō iam in vetustate literæ, sed in nouitate spiritū deo seruans, nō est iam sub lege, sed sub gratia. Neque enim litigiosa cæcatur, sed mitis intēdit verbis Apostoli, vt intelligat quid appellet legē, sub qua nos iam non vult esse, quia trāsgressiōnis gratia posita est, donec veniret semen, cui promissum est. Et quia ideo subintravit, vt abundaret delictū, vbi autē abundauit delictū, superabundauit gratia: nec ideo tamē eandem legē peccatum vocat, quia sine gratia non viuificat: auget enim potius reatū præuaricatione addita. Vbi enim lex nō est, nec præuaricatio: & ideo per seipsam cū sola litera est sine spiritu, id est, lex sine gratia tantummodo reos possit: sed proponit sibi quod putare minus intelligētēs facit, & aperit quid dicat, cum ait, Quid ergo dicemus? Lex peccatum est: Absit. Sed peccatū non cognoui nisi per legem: nam concupiscentiā nesciebam, nisi lex diceret, Non cōcupisces. Occasione itaq; accepta, peccatū per mandatū sefellit me, & per illud occidit. Ita quæ lex quidē sancta, & mandatum sanctū & iustum & bonū. Quod ergo bonum est, factum est mihi mors: Absit. Sed peccatū vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. Hæc ista, cui tu insultas, intelligit, quia gemēs petit, quia humilis querit, quia mitis pulsat: & sic videt non reprehendi legē, cum dicitur, Litera occidit, spiritus autē viuificat: sicut nō reprehenditur scientia, cum dicitur, Scientia inflat, charitas vero ædificat. Nam vtiq; ipse dixerat, Scimus quia omnes scientiam habemus: & tunc adiungit, Scientia inflat, charitas vero ædificat. Vt quid ergo habebat ipse quo inflaretur, nisi quia cū charitate non solum nō inflat scientia, sed etiā firmat: ita litera cum spiritu, & lex cum gratia, iam nō eo modo litera & lex appellatur, sicut per seipsam cū occidit abundante delictō. Ita enim sic mala est, sed peccatum vt appareat peccatū, per bonum operatum est mortem. ita multa quibusdam sunt noxia, quāuis non sint mala. Nam & vos cum oculis doletis, etiam contra deum vestrū solem fenestras clauditis. Hęc igitur sponsa Christi, iam mortua legi, id est, peccato quod legis prohibitionē fit abundantius, cum lex sine gratia iubet, non iuuat. Tali ergo legi mortua, vt sit alterius, qui ex mortuis resurrexit, discernit ista sine legis iniuria, ne sacrilegium committat in eius auctorem: quod tu facis in eum, quem non intelligis auctorem boni, cum audias Apostolum dicentem, Itaq; lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum & bonum. Ecce auctor boni est, qui tibi videtur vnus ex principibus tenebrarum. Attende veritatem, ferit tibi oculos. Ecce Paulus Apostolus dicit, Lex quidē sancta, & mandatum sanctum, & iustum & bonum. Ecce cuius auctor est, qui diptychium illud, quod stulta irrides, in magni sacramenti dispensationē præmisit. Eadē quippe lex, quæ per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est, cum accessit literæ spiritus, vt

inciperet impleri iustitia legis, quæ non impleta reos D etiam præuaricatione faciebat. Neque enim alia lex est sancta & iusta & bona, & alia per quā peccatum mortem operatur, cui mori nos oportet, vt sumus alterius, qui ex mortuis resurrexit, sed eadē ipsa est. Ecce sequere, lege, Sed peccatum, inquit, vt appareat peccatū, per bonum mihi est operatum mortem, vt fiat supra modū peccator, aut peccatum per mandatū. Surda, cæca, audi, vide. Per bonum, inquit, mihi operatum est mortē. Ergo lex semper est bona, siue obstit in anib⁹ gratia, siue pro sit plenis gratia, semper est bona: sicut sol semper est bonus, quia omnis creatura dei bona est, siue dolētibus oculis nocet, siue sanos mulceat. Proinde quod est oculis sanitas ad videndum solē, hoc est gratia mētibus ad implendam legem. Et sicut oculi sani non solis delectationi moriuntur, sed illis icibus asperis radiorū, quibus reuerberati in densiores tenebras pellebantur: sic anima, quæ per charitatē spiritus salua facta est, non iustitiæ legis mortua dicitur, sed illi reatū & præuaricationi, quam lex per literam, cum gratia defuit, faciebat. Itaq; de illa vtrunque dicitur, Et bona est lex, si quis ea legitime vtatur, & quod sequitur, Sciēs hoc, quia iusto lex non est posita, quia non opus habet terrentē litera, quem delectat ipsa iustitia. Hęc sponsa Christi gaudens in spe plenæ salutis suæ, & tibi optat bonam conuersationem: & a fabulis ad veritatem, ne adonai quasi adulterum reformidans, cum versutissimo adultero serpente remaneas. Adonai enim verbū Hebræum est, & interpretatur dominus, eo modo quo solus deus dicitur dominus: sicut patria, quod verbum Græcū est, & interpretatur seruitus, non quæcunq; sed illa quantummodo deo seruitur: sicut autē interpretatur verum, non vbicunq; & quomodocunq;, sed mystica religione. Quod si à te queratur, vnde tu quoq; habeas, præter Hebræas literas, vel quæ ex Hebræo sunt, nō inuenis. Non ergo timet Ecclesia Christi istorum nominum obiectionem, intelligit & amat, nec curat imperitum insultatorem: & quæ nondum intelligit, credit esse talia, qualia nōnulla experta est, quæ nondum intellecta sic crāt. Obicit ei quisque, quod Emanuel à damauerit, irridet insectiam illius hominis, amplectitur veritatē huius nominis. Obicit quod amauerit Melsiā, repellit extinctum aduersarium, tenet vnctum magistrum. Ita te quoq; cupit sanari à vanis erroribus, & ædificari super fundamentum Apostolorum & Prophetarum. Quem dicis Hippocentaurum, nescis quid loquaris, nec attēdis quid tibi tua fabula confecerit, cum ex parte dei tui, & ex parte terræ tenebrarum falsum mundum fabricat in corde tuo. Itā ne ille non est Hippocentaurus, semiferus & semideus: Vere, quia nec Hippocentaurus dicēdus est. Quid autem sit, tu attende, & erubescere & mitesce, vt corruptionem tuam à serpente adultero perhorrescas: cuius astutiam si apud Moysen credendam non putasti, apud Paulum cauere debuisti: qui veram Ecclesiam volens virginem castam exhibere Christo, Timeo, inquit, ne sicut serpens Euam fessellit in versutia sua, ita corrumpantur mentes vestre à simplicitate & castitate, quæ est in Christo. Hoc tu cum audires, vsque adeo tamen desipuisti, & venenatis incantationibus eius amens facta es, vt aliis multis hæresibus aliud atque aliud idem serps, tibi autem etiam se Christum esse persuaserit. Porro si errant multæ fallaciis eius variis & multiformibus irretita, quæ tamen hanc admonitionem Apostoli veram fatentur, tu quārum adulterata es, quām in longinquo prostituta, quæ

1. Corint. 13. I. Tim. 4. 1. Tim. 3. Cap. IX. 2. Corint. 8. 1. Corint. 8. Exod. 20. Deut. 5. 1. Tim. 2. Rom. 7. 1. Tim. 2. Exod. 20. Deut. 5.

Tobis. 4. Math. 7. Cap. VIII. 1. Corint. 3. Rom. 7. Gal. 3. Rom. 5. Rom. 4. Rom. 7. Math. 7. 2. Corint. 3. 1. Corint. 8. Rom. 7. Rom. 7. 1. Tim. 2. 1. Tim. 2. 2. Corint. 11.

Rom. 7. 1. Tim. 4. 1. Tim. 3. Cap. IX. 1. Tim. 2. 2. Corint. 11. 2. Corint. 11. 2. Corint. 11.

G ipsum pro Christo habes, à quo Apostolus Christi se-
ductam Euam atque corruptam clamat, vt ab eo virgi-
nem sponfam Christi tali admonitione custodiat: Te-
nebrauit cor tuum, qui tecum in phantasmatibus luci-
dorum nemorum volutatur. Quae sunt, vbi sunt, vnde
sunt fidelia promissa eius? O ebria, nō à vino. Nempe
conuiciata es impudentia sacrilega deo Prophetarum,
quod ipsi Iudaeis sibi deseruierit nō exhiberit quod
promisit. Nec sanè dixisti quid promiserit, & non ex-
hibuerit, ne ibi conuinceris, aut iam exhibitū quod nō
intelligis, aut adhuc futurū quod non credis. Tibi quid
promissum est & praesentatum, vnde tibi fides fieret te
accepturam triumphos nouorum seculorum super ter-
ram tenebrarū: Si aliquos Prophetas protuleris, in qui-
bus legamus cum laude praedictos futuros Manicheos,
vnde iam tibi aliquid exhibitū putes, hoc ipso, quia esse
vos videmus: prius probatura es quod non ipse Mani-
chaeus tibi Prophetas finxerit: qui sibi vt crederes vol-
uit. Neque enim putat turpe mendacium, aut vero po-
test dubitare falsos Prophetas ostendere in pellibus o-
uinis, qui Christum laudans, asseuerat falsas cicatrices
ostendisse in membris suis. At ego vos planè praedictos
lego non solum à Prophetis aliquanto obscuris, ver-
rū & ab Apostolo expressis. Sed videte què admodum,
Spiritus, inquit, manifeste dicit, quia in nouissimis
temporibus recedent quidam à fide, intendentes
spiritibus seductoribus, & doctrinis daemoniorum in
hypocrisi mendaciloquorum, cauteriatam habentium
conscientiam suam, prohibentium nubere, abstinentes
à cibis quos deus creauit ad percipiendum cum gratia-
rum actione fidelibus, & iis qui cognouerunt veritatē:
quia omnis creatura dei bona est, & nihil abiiciendum
quod cum gratiarum actione percipitur. Haec quemad-
modum in vobis impleta sunt, & luce clarius omnium
qui vos nouerunt, oculos tangit, & supra pro tempore
ostendimus. Ista autem quam doctrina Apostolica
virginem castam vni viro exhibens Christo, à fallacia
serpentis, qua tu corrupta es, monet vt caueat: agnoscat
deum Prophetarum, deum verum, deum suum: huius
vltimae pollicitationi secura credit, cuius tanta promissa
completa iam tenet: nec quisquam dicit, ad praesens
tempus ei confictos esse Prophetas, quos in Iudaeorum
codicibus asserit. Quid enim incredibilius promitte-
batur, quàm id quod Abraham dictum est, In semine tuo
benedicentur omnes gentes: Et quid certius iam tene-
mus exhibitum: Illa certe est vltima eius promissio, quā
Propheta breuiter ita commemorat, Beati qui habitāt
in domo tua, in secula seculorum laudabunt te. Finita
quippe omni indigentia, & nouissima inimica morte
destructa, perpetua dei laus erit ocioforū negocium,
quod iam nemo accedet, vnde iā nemo discedet. Quod
alibi Propheta ita commemorat, Collauda Hierusalem
dominum, lauda deum tuum Sion, quoniam confirmat
seras portarum tuarum, benedixit filiis tuis in te. Clau-
sis portis nullas intrabit, nullus exibit. Quod & ipse spō-
sus in Euangelio dicit fatuis virginibus, etiam pullan-
tibus se non aperturum. Hęc Hierusalem, sancta Eccle-
sia, sponsa Christi, in Apocalypsi Ioannis copiosius v-
beriusq; describitur. Non credat huic propheticae pro-
missioni virgo casta, si non iam tenet quod ei per ean-
dem prophetiam hoc tempore futurum promissum est,
Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere
populum tuum, & domum patris tui: quoniam con-
cupiuit rex speciem tuā, quia ipse est deus tuus, & ado-
rabunt eum filiae Tyri in muneribus: vultum tuum de-

precabuntur omnes diuites plebis, omnis gloria eius
filiae regis intrinsecus in fibriis aureis, circumamicta
varietatibus: afferretur regi virgines post eam, proximae
eius afferretur tibi: in latitia & exultatione adducentur
in templum regis: pro patribus tuis nati sunt tibi filij:
constitues eos principes super omnem terram: memo-
res erunt nominis tui in omni progenie & generatio-
ne: propterea populi confitebuntur tibi in aeternum &
in seculum seculi. Sed tu infelix à serpente corrupta,
quando vel cogitare conaris quae sit pulchritudo filiae
regis intrinsecus: Ipsa est enim castitas metis, vbi tu vi-
tiata es, vt aperirentur tibi oculi ad amandum & ado-
randum solem & lunam, ac si per iustum iudicium dei
te alienares à ligno vitae, quod est aeterna & interna sa-
pientia: nihilq; aliud vocares putaresq; veritatem atq;
sapientiam, nisi lucem istam, quam per male apertos o-
culos tractam, & in immensum auctam, multipliciterq;
variata, per imagines fabulosas impudica mente con-
uolueres. Haec sunt fornicationes tuae nimis abomina-
dae. Et tamè patienter cogita eas, & reuertere ad me, di-
cit veritas. Reuertere ad me & mudaberis, reparaberis: si
confundaris tibi, & refundaris mihi. Hoc audi, hoc di-
cit vera veritas, quae nec fallacibus formis cū tenebrarū
gente pugnavit, nec fallaci sanguine te redemit.

Libri quintidecimi finis.

LIBER SEXTVS DECIMVS.

Austus dixit, Quare Moysen non ac-
cipit, cum Christus dicat, Moyses
de me scripsit: & si crederetis Moysi,
crederetis & mihi? Ego vero non so-
lum Moysen de Christo scripsisse ve-
lim, sed omnes etiā Prophetas Iudaeo-
rū & Gētiū. Quid enim hoc nostrae fidei noceret, aut
quid non potius prodesset, si congrua & conuenientia
vndiq; in deū nostrū testimonia caperemus: Siquidem
esset etiā tum liberū nobis, odio manēte, atq; execratio-
ne superstitionis eorū, solas ab his de Christo excer-
pere prophetias: adeo mihi contrariū non potest esse, si
& Moyses, quāuis sit alienus à Christo, nō nihil tamen
videatur scripsisse de Christo. An quisquam hominum
non optauerit de spinis omnibus florē legere, de omni
herba frugē, de muscis omnib; mel: quāuis nec muscas,
nec gramen in cibū, nec spinas in coronae vsurpemus
ornatū? An quisquā nollet in omni profundo marga-
ritā nasci, in omnibus terris gēmas, in syluis omnibus
poma? At si piscē de mari edere nō nocet, aquā bibere
nocet, sciūtq; homines vtilib; sumptis inimica respue-
re: nobis liberū nō esset religionis cuiusq; ritu dānato,
si esset inutilis nobis, solas inde de Christo prophetias
accipere: neq; hoc prodesset errorib; ad capiēdos nos-
met, ac redigendos in propriam seruitutē, quia nec spi-
ritibus immundis, cum iudens Iesum esse filiū dei exer-
te indissimulante; confiterentur, profuit, vt minime
sint nobis exosi? Quare si & Moyses secundum hoc te-
stimonium de Christo aliquid scripsit, accipiam: ita ta-
men, vt ipsi hoc minime profuit ad captiuandum me in
propria legem, quam nihil videā à paganismo distare.
Quapropter nihil omnino est quod arbitreris, si pro-
batum hoc fuerit, me minime gauisurum, spiritum om-
nem prophetasse de Christo. Tibi sanè insufficientes
referam gratias, si quemadmodū ostēdis, quia Christus
Moyses

A Moysen de se scripsisse testatus sit, ita etiā illud docēas,
quānam sint ea quae scripsit. Nam ego quidem scriptu-
ras eius persecutus, vt iustum est, nullas ibidem de
Christo prophetias inueni: siue quia nullae sunt, siue
quia intelligere ipse non potui. Vnde in ingētū positus
astu, ratione cogebat in alterū ē duobus: vt aut falsum
pronunciarem capitulū hoc, aut mēdacem Iesum. Sed
id quidē alienum pietatis erat, deum existimare men-
titū. Rectius ergo visum est, scriptoribus adscribere fal-
sitate, quā veritatis auctori mendaciū. Quippe cū
& ipsum dicentē audirem, fures fuisse & latrones om-
nes qui venerunt ante se: quae sententia primo omnium
video feriri Moysen. Ad haec, & cum maiestate suam
loquenti eidem, vbi se mundi lumē appellat, Iudaei in-
dignantē reclamarent, Quia tu de te testificaris, testi-
monium tuum non est verum: non enim video profe-
cutum vbi maxime locus exigebat, vt diceret de se pro-
phetasse Moysen: sed tanquā reuera alienus, & nullius
habens ex eorū patribus testimonium, respondit, Nemp-
e in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum
testimonium verum est. Ego sum qui testificor de me,
& testificatur de me qui me misit pater. Illud eis cōme-
morans, quod de caelo dictum omnes audierant, Hic
est filius meus dilectissimus, credite illi. Nec non & il-
lud mihi verisimile non videtur, Iudaeos potuisse tace-
re cum Christus diceret de se scripsisse Moysen, quin
statim, vt pote maligni & astuti, querebant quidnam il-
lud esset, quod de se à Moysē scriptum putaret. Sed &
haec eorū omnifaria taciturnitas non minus Iesum ni-
hil tale dixisse significat. Quāuis ergo & haec non
parua videantur ad confirmandam suspitionē falsi de
capitulo isto, plus tamē illo teneor, quia omnem, vt di-
xi, Moyses scripturam scrutatus, nullas ibi de Christo
prophetias inueni. Nunc tamen te compertus melioris
intelligentiae lectorem, consecuturum me aliquid cre-
do, acturumq; fateor gratias, si spem profectus ac do-
ctrinae, quam mihi oburgationis tuae fiducia promit-
te, nulla frustreris inuidia: sed doceas si quid est quod
me forte legentē praeterierit de deo, ac de domino no-
stro memoratum in scriptura Moysi. Nec dixeris qua-
so, vt imperiti solet, hoc ipsum satis esse debere ad fidē,
quia Christi dixerit de se scripsisse Moysen. nolo enim
nūc ad me respicias, quem ad credendū profectio mea
fecit obnoxium, vt non posim nō credere ei quem se-
quor: sed puta nos cum Iudaeo tractare, puta cum gēti-
li: cum eis dixerimus, Moyses de Christo scripsit: quae-
suri erant probationes, quid offeremus? Nunquidnum
dicere poterimus, Christus hoc dixit, cui adhuc illi mi-
nime credunt: Nepe opus erit nos ipsis ostendere quid
scripsit. Quid ergo ostendemus? An illud, quod
vos soletis, vbi deus suus loquitur, ad Moysen dicens,
Suscitabo illis Prophetam de fratribus ipsorū similem
tibi? Sed hoc quidem ad Christum minime spectare,
nec Iudaeū latet, nec nobis sic credere conducibile est:
quia nō Propheta Christus, nec Moysi similis Prophe-
ta: si quidem ille fuerit homo, hic deus: ille peccator, hic
sanctus: ille ex coitu natus, hic secundum te ex virgine,
secundum me verō nec ex virgine: ille offensio deo suo
occiditur in monte, hic patri per placens patitur pro-
pria volūtate: quo modo ergo ipse erit Propheta simi-
lis Moysi? Nempē statim nos Iudaeus: aut vt imperitos
ridebit, aut coarguet vt mendaces. An illud offe-
remus ei, quod perinde soletis inducere: Videbūt vitā
suam pendētem, & non credent: Cui vos quidem adii-
citis, in ligno. nam non habet. Sed hoc quoque proba-

re quod ad Christū minime pertineat, nihil tā in pro-
ptu est. Inter maledictorum enim saeva, quae propit in
populum suum si à lege sua desciscerent, etiam hoc ad-
iecit, futurōs eos eisdem dices in captiuitate hostium suo-
rū, finemq; sui medituros diebus ac noctibus, vt nec
vitā ipsius suae fiduciam gereret, quae sibi esset à victo-
ribus condonata: quia eadē ex incerto pederet pauens
ac sollicita semper sub imminetia gladiorum. Ne hoc
quidem ergo ad Christum pertinet: quare dā sunt alia:
nam illud quidem vix crediderim de Christo vos di-
ctum putare, maledictum esse omnem qui pēdet in li-
gno: aut illud aliud, interficiendum esse Prophetam si-
ue principem populi, qui eos à deo suo vellet auertere,
aliquid vē infringere mandatorum. Quod ego quidem
Christum fecisse planè negare non possum. Sed tu con-
tra de ipso haec esse scripta planè fateri non poteris, ne
si hoc sit, quere re rursus incipiamus, etiam in quōniam
spiritu Moyses prophetauerit, vt aut malediceret Chri-
sto, aut eum iuberet occidi. Si enim spiritū dei habuit,
haec de Christo non dixit: si haec de Christo dixit, spi-
ritum dei non habuit. Neque enim diuinus spiritus aut
malediceret Christo, aut eum iuberet interfici. Vt ergo
Moysen ab hoc crimine vindicetis, fateamini necesse
est ne haec quidem eum scripsisse de Christo. Quod si
haec de Christo minime scripsit, aut alia dabit, aut nul-
la crūt. Si nulla fuerint, nec Christus potuit asseuerare
quod nusquam est. Ita si Christus hoc minime asseue-
rauit, capitulum illud falsum esse constiterit. Sed ne
illud quidē verisimile est, quod profequitur, Si crede-
retis Moysi, crederetis & mihi: quia dissimilis admodū
traditio est & Iōge altera Moyses & Christi, vt si eorū
alteri Iudaei crederent, alteri necessario repugnarent.
Nam Moyses quidem praeter ceteris ab omni opere absti-
nendum docet in sabbato, causamque inducit religio-
nis huius hanc esse, quia deus cum mundum & quae in
eo sunt omnia fabricaret, sex diebus indulsit operi: se-
ptima vero cessauerit, quod est sabbatum: idcirco be-
nedixerit: id est, sanctificauerit, tanquam suae tranqui-
litate portū, legemq; dederit in super, vt qui idem sol-
ueret, occideretur. Hoc igitur Iudaei vehemēter crede-
bant, docēte Moysē: idcirco Christo ne aures quidem
accomodandas putabant, asseueranti deū semper ope-
rari, nec vllum sibi cessationis statuisset, quia sit iu-
gis & infatigabilis virtus: seq; adeo idcirco nūquā de-
bere cessare, ne sabbatis quidē. Pater enim, inquit, meus
semper operatur, & me oportet operari. Item Moyses
carnis peritomen in sacris & deo amabilibus numerat,
iubetq; circumcidi masculinum, omnem carnem pra-
putij ipsorum: esseq; hoc docet necessarium signū te-
stamenti illius, quod deus suus disposuerit ad Abraham,
affirmatq; quod virorū virorum quisquis non hoc ge-
stauerit, exterminabitur ille de tribu sua: & hereditatis
confortium. Et hoc ergo Iudaei valde crediderant, asse-
uerante Moysē: idcircoq; fidem Christo habere nō po-
terant, infirmanti ea, & insuper asseueranti quod dupli-
citer gehennae filius fieret, qui esset circumcisus. Item
Moyses carnalium ciborum sollicitam facit discretio-
nem, & inter pisces ac volucres & quadrupedia hēllū-
nis in modum disceptator sedet: iuberq; alia quidē ab-
liguriri pro mundis, alia vero pro immundis ne con-
tingi quidem: quorum in parte porcum taxat & lepore-
rē, & si quid in piscibus caret squama, aut in quadri-
pedib; vngulā filiam nō habet nec ruminat. Hęc ergo Iu-
dēi fortiter crediderūt, scribēte Moysē: idcirco Christo

Cap. X.
Matth. 7.
Ioan. 20.
1. Timot. 4.
Cap. XI.
2. Corint. 11.
Gent. 22.
Psalm. 83.
1. Corint. 15.
Psalm. 47.
Matth. 25.
Apoca. 21.
Psalm. 44.

Ioan. 10.
Ioan. 8.
Ioan. 8.
Deut. 17.
Matth. 3.
& 17.
Ioan. 5.
Cap. III.
Cap. III.
Deut. 18.
Luc. 1.
Nume. 20.
Deut. 34.
Cap. IV.
Deut. 25.

Deute. 21.
Deute. 15.
Deute. 17.
Cap. VI.
Ioan. 5.
Exod. 31.
Gene. 2.
Gene. 2.
10. 5. & 9.
Gene. 17.
pro quov.
Gen. 22.
Matth. 23.
Deute. 14.

G iam credere non poterant, indifferentiam docenti ciborum, & a suis quidē discipulis omnia penitus remouēt: secularibus vero vulgo cōcedenti omnia quę possent edi, atque asseueranti quod eos nihil in os intrās, pollueret: quia quę de ore impudenter * procedant, ea sola sint quę polluant hominē. Hęc atque alia multa, Moyfi cōtraria, Iesum dogmatizare, nemo qui nesciat.

*Matth. 15. * alias, imprudenter.*

Cap. VII. Quę quia singula percurrere longum est, vnum pro multis ostendam: id est, quia Christianarum hęc hęc pars maxima, & quod est in p̄optu, catholici nihil eorum seruare curāt, quę Moyfes scribit. Quod ipsum, si nō de errore descendit aliquo, sed ex vera illa Christi & discipulorū eius traditione, vos omnino fateamini necesse est, contraria inuicem sibi Iesum docuisse atque Moyfen: idcircoq; nec creditū Christū a ludæis, quia fidem vellent exhibere Moyfi. Quare ergo falsum non erit illud Iesum dixisse ad eos, Si crederetis Moyfi, crederetis & mihi: cum sit lōge manifestū, idcirco magis eos nō credidisse Iesum, quia Moyfi crederet: potuisse autem fidē Christo habere, si Moyfi credere destitissent.

Ioan. 5.

H Tu tamen, vt dixi, vbi nam Moyfes de Christo aliquid scripserit, quāso nos doceas. Aliās, inquit. Si Christianus es, crede dicenti Christo, quia de se scripsit Moyfes.

Cap. VIII. Ioan. 5.

Quod si nō credis, Christianus nō es. Inepta hæc semper & imbecilla respōsio est, nihil habentū quod ostendant. Quanto igitur melius fecisses, si idem cōfitereris simpliciter: & tamen hoc mihi quidem dicere potuisti, quę scias necesse habere, vt credā causa religionis, qua famulor Christo, licet hoc ipsum adhuc quæratur, vtrū sit & hoc Christi testimonium, vt credi debeat absolute, an scriptoris, vt examinari solite: nec si nos credim⁹ falsis, Christum hinc offendimus, sed falsatores: tamen utcumq; hoc fieri poterit Christianis oppositū. Quid autem de illis agemus, quos retuli, ludæo scilicet atque Gentili, quibus dicere non possumus, si Christianus es, crede: si non credis, Christianus non es. quanquam ne Christiano quidē hoc rectissime dixeris. Cum Christus Thomam Apostolum dubitantem de se aspernatus nō sit, sed quod animi eius vulneribus mederetur, corporis sui cicatrices ostēdit: nec dixit, si discipulus es, crede: si nō credis, discipulus non es. Tu mihi hoc dicas, non de Christo dubitanti, sed de sentētia, vtrum sit eius, an subinducta. At, inquis, beatiore appellat, qui nō vident & crediderunt. Hoc si ideo dictum putas, vt sine ratione & iudicio quicquam credamus, esto tu beator sine sensu, ego mihi contentus ero cum ratione beatus audisse. Augustinus respondit, Astute quidem paratum te dicis, si quas in libris Moyfi de Christo prophetias inuenis, ita percipere, ac si piscem de mari, cum aqua ipsam, vnde piscis capitur, respuas. Sed quia Moyfes omne quod scripsit, de Christo est, id est, ad Christū omnino pertinet: siue quod eum figuris rerum vel gestarum vel dictarum pronunciet: siue quod eius gratiā gloriāq; commēdet: tu qui cōmentitium fallacemq; Christum de Manichæi literis credidisti, ita Moyfi nō vis credere, sicut nec piscem vis edere. Verum hoc interest, quod Moyfen hostiliter insectaris, piscem autē fallaciter laudas. Si enim piscem de mari edere nō nocet, sicut ipse dixisti, cur ita eum vos noxium predicatis, vt si alia esca non occurrat, prius fame consumamini, quā piscem vescamini: Quid quod si omnis caro immunda est, vt dicitis, & in omni aqua omniq; herba vita illa misera dei vestri retinetur, quę per vestra alimēta purganda est, detestabilis supersticio tua & piscem te cogit proicere, quem laudasti: & aquā marinā bibere,

ac spinas edere, quas vituperasti. Quod vero etiam de monibus dei famulum cōparasti, vt quales illi fuerunt, cum Christum confiterentur, talis & iste accipiat, si aliquid in eius libris reperiri potuerit, quod prædicer Christum, ille quidem non dedignatur opprobriū domini sui. Si enim paterfamilias Beelzebub appellat⁹ est, quanto magis domestici eius? Sed vos videte a quibus ista didiceritis, profecto, sceleratiores quā illi qui domino ita conuiciati sunt. Illi enim non eum Christum esse credebāt, & ideo fallacem putabāt: vos autem doctrinā non putatis esse veracem, nisi quę Christū audeat prædicare fallacem. Vnde autem tibi videtur legē Moyfi nihil a Paganismo distare? An quia templū, sacrificium, altare, sacerdotemq; cōmendat? At hęc omnia nomina & in nouo testamento reperiuntur. Soluite, inquit, templum hoc, & in triduo refuscitabo illud: & cum offers munus tuum ad altare: & vade ostende te sacerdoti, & offer pro te sacrificium, quod præcepit Moyfes, in testimonium illis. Quorum autem figura fuerint ista, partim dominus ipse demonstrat, cū templum corporis sui templo illi comparat: partim Apostolica doctrina cognoscimus. Templū enim dei sanctum est, ait Apostolus, quod estis vos: & Obsecro itaq; vos per misericordiā dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuam, sanctam, deo placentem: & cetera huiusmodi. Proinde illa omnia figura nostri fuerūt: sicut idem dicit, & sæpe commemorandum est, quia nō demoniis exhibebatur, sed vni vero deo, qui fecit cœlum & terram: non tanquam indigenti talibus, sed tempora distinguenti, & iubenti præsentia, per quę significaret futura. Vos autē, qui vt seducatis & decipiatis idiotas, imperfectosq; Christianos, Paganismum vos fingitis detestari, edite nobis auctoritatem Christianorum librorum, in quibus vobis solem ac lunam colere atque adorare præceptum sit. Vester ergo potius error Paganismo similis est: quādo quidem nec Christum colitis, sed Christi nomine nescio quid, quod vobis mentiendo finxistis: & deos vel in isto cōspicuo cœlo visibiles, vel alios innumerabiles commentitios adoratis. Quibus phantasmatis quasi vanis atque inanibus simulacris, non ædificas fabricatis, sed corda vestra templa fecistis. Exigis a me, vt ostendam quenam scripserit de Christo Moyfes. Iam quidē superius multa demonstrata sunt, sed quis possit omnia demonstrare: Præferim, quia si quādam cōmemorem, paratus videtur iste peruersus, vel in alii sensum eo conari peruertere: vel si fuerit euidentia clarioris veritatis oppressus, dicere se illa tanquam de mari falso suauem piscem capere: nec ideo se ad totam scripturam Moseos, velut ad aquam marinam bibendam cogi oportere. Quapropter sufficere arbitror huic operi, vt ea ipsa quę reprehendenda decerpserit de scriptura legis Hebræorum, ad Christum prædicandum pertinere, si recte intelligantur, ostendam: ex quo satis appareat multo magis cetera, vel statim pronuntiata, vel diligenter ac veraciter perscrutata, Christianæ fidei conuenire: si ea quę deridenda atque damnanda obiicit inimicus, eisdem conuincatur, Christiana veritate damnandus. Quapropter, si plene omni fallacia, cum dominus in Euangelio dixerit, Si crederetis Moyfi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit: nihil est quod te in ingenti æstu positum fingas, & cogi videaris in alterum & duobus, vt aut falsum pronūcies capitulum hoc, aut mendacem Iesum. Sicut enim hoc capitulum verū est, ita & verax est Iesus. Rectius visum est, inquit, scriptoribus adscribere falsitatem, quam

A quā veritatis auctori mendacium. Itane tu Christum credis veritatis auctore, quę prædicas carnis & mortis, & vulnerum & cicatricum simulatorem? Volo mihi ostendas, vnde auctorem veritatis didiceris Christū, si eis qui de illo scripserūt, quorū auctoritas recenti memoria cōmendata atque firmata in posteros emanauit, audes adscribere falsitatem. Nō enim vidisti Christum, aut quemadmodū cum Apostolis locutus est tecū, aut de cœlo te sicut Saulum vocauit. Quid de illo sentire, quid credere possum⁹, nisi quod scriptura testatur? Porro si mendax est Euangelium disseminatum & notum omnibus gentibus, & ab initio prædicationis nominis Christi in ecclesiis omnib⁹ in tāto sanctitatis culmine collocatum, quę scriptura proferri potest, cui de Christo fides habenda sit: Quid poteris proficere scriptum, quod nō ille, qui hoc nō vult credere, dicat esse confictum, si tanta Euangelij notitia venit in dubium?

Acto. 9. Cap. XII. Ioan. 10.

Deinde subiungis, ipsi te audisse dicentem, fures fuisse & latrones omnes, qui venerunt ante se. Vnde illam audisti hoc dicentem, nisi ex Euangelio? At si hoc, quod ita credis ex Euangelio, vt tanquā ex ore domini audisse te dicas, alius falsum esse contendat, atque hoc dixisse Christū neget, quō ibis: quid facies? Nōne Euangelicam auctoritatem quātis poteris viribus prædicabis: Miser, illic scriptū est, quod nō vis credere, vbi didicisti quō ita credis, vt hoc te ab ipso Christo dicas audisse. Ecce nos vtrunq; credimus, quia Euangelio sancto credimus, vbi vtrunq; scriptum est, & de Christo scripsisse Moyfen, & omnes qui ante Christū venerunt, fures fuisse & latrones. Venisse quippe ita vult intelligi, quia missi non sint: nam qui missi sunt, sicut Moyfes & sancti Prophetæ, nō ante ipsum, sed cum ipso venerūt: quia non eum per superbiam præcedere voluerunt, sed eum per ipsos loquentē humiliter portauerūt. Vos autem, qui hæc verba domini sic intelligitis, secū dum vestrum intellectum satis contemini nullos vos habere Prophetas, qui venturum Christum prophetauerūt: & ideo vobis eum sicut voluistis, ita finxistis. Nam si aliqui sunt vestrum, quibus quidem propterea fides habenda nō est, quia nō nisi a vobis proferuntur: tamen si aliqui sunt, quos dicere audeatis prophetasse Christum falsa carne venturum, falsa morte passurum, falsas cicatrices dubitatibus discipulis oblaturum, nō dico, ex hoc ipso quā sint detestandi atque fugiendi, quāmq; non possint esse veraces, quibus de mendacio Christus placet: vt hoc nō dicam, certe vt dicere cōperam, secundum istum intellectū vestrum fures fuerūt & latrones, quoniam ante Christum venerunt, qui eum veterum quoquo modo prædicauerunt. Porro si ille intellectus est verus, vt ipsi ante Christum venisse dicantur, qui cum Christo, id est, cū verbo dei venire noluerunt, sed cum eos nō miserit deus, mēdacia sua hominibus attulerūt: vos quoque ipsi, quauis post Christi passionem & resurrectionem in hoc mūdo nati fueritis, fures & latrones estis: quia priusquā vos ipse illuminaret, vt veritatē ipsius prædicaretis, eum anteuenire voluistis, vt vestra fallacia iactaretis. Illic autem, vbi ei dictum est a ludæis, Tu de te testificaris, testimonium tuum non est verum: nō mirum est, nō te videre persecutum eū, vt diceret de se prophetasse Moyfen: non enim habes piū oculum, quō id possis videre: nam ecce id ipsum quod eis respondit, Nemo in lege vestra scriptum est, quia duorum testimonium verū est: ego sum qui testificor de me, & testificatur de me qui me misit pater: quid aliud sonat recte intelligētibus, nisi illum testium

numerunt in lege prophetico spiritu consecratum & commendatum, vt etiam sic prænucciaretur futura reuelatio patris & filij, quorum spiritus est in illa inseparabili trinitate spiritus sanctus? Ideo scriptū est, In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Alioquin & vnus testis plerunq; verum dicit, & plures plerunq; metiuntur, potiusq; creditum est in exordio fidei gentiū vni Apostolo euangelizanti, quā populis errantibus, a quibus ipse persecutionē patiebatur. Nō igitur frustra quodammodo cōsecratus est iste numerus testium, & cum hoc dominus respondit, eo quoq; ipso intelligi voluit de se prophetasse Moyfen. An forte inde calumniamini, quia non ait, In lege dei: sed, in lege vestra scriptum est: vbi vītatam locutionē scripturarum quis nō agnoscat? In lege enim vestra dixit, vobis data, sicut dicit Apostolus Euangelium suum: quod se tamen accepisse testatur, nō ab homine, sed per reuelationem Iesu Christi. An & Christū dicitis negasse habere patrem deum, vbi cūque nō ait, Pater noster: sed Pater vester? Iam vero vocem illā, quā cōmemorasti cœlo delatam, hic est filius meus dilectissimus, credite illi: quia vos nō audistis, nolite illi credere. Si autē ideo creditis, quia eam in scripturis sanctis inuenistis, ibi est & ista, cui credere nō vultis, de Christo scripsisse Moyfen: ibi alia multa, quibus pariter fidem derogatis: nec timetis miseri, ne ita prophanus aliquis dicat, istam vocem omnino non sonuisse de cœlo, & sicut vos contra salutem generis humani, quę omnibus gentibus Euangelica auctoritate confertur, etiam in vestram perniciem argumentamini, cum dicitis, propterea non esse credendum, quod dixerit Christus de se scripsisse Moyfen, quia si hoc ille dixisset, nec ludæi tacere potuissent, quin statim vitiope maligni & astuti quærerent, quid nam illud esset, quod de se a Moyse scriptū putaret: sic & ille vanus & perditus dicat, Si de cœlo vox illa sonuisset, omnes ludæi, qui audierāt, credidissent. Cur ergo nō consideratis insani, sicut fieri potuit, vt & post illam cœlestē vocē dura Iudæorum infidelitas permaneret: ita fieri potuisse, vt cū Christus diceret de se scripsisse Moyfen, hoc magis maligna astutia timentes vnde cōuincerentur, audire omnino non quærerent quid de illo scripserit Moyfes. Sed hanc nō solum sacrilegam aduersus euangelicam sanctitatem, verum etiam eneruam ac debilem esse argumētationē sentit & Faustus: atq; intētionem suam in illud potius cōfert, eoq; se plus teneri dicit, quia omnē Moseos scripturā scrutatus, nullas ibi de Christo prophetias inuenit. Cui cito respondeo, quia non intelligit: & si cur non intelligat quisquā quaesierit, respondebo, quia inimico, quia auerso * animo legit, quia non ideo scrutatur vt sciat, sed quod nescit, scire se putat. Hęc præsumptio tumida arrogantiæ, oculū cordis vel claudit: vt omnino non videat: vel distorquet, vt peruersè videat, & aliud pro alio probet aut improbet. Tu me, inquit, doce, quid est quod me forte legētem præterierit de deo ac domino nostro memoratum in scriptura Moyfi: & hic cito respondeam, totum te præterierit, quia totū illud de Christo scripsit. Sed quia totum discutere & pertractare nō possumus, hoc tibi in isto opere, si potero domino adiuuante, seruabo, quod superius dixi: vt ea ipsa, quę ad reprehendendum eligis, ostendam de Christo esse cōscripta. Quinetiam petis, ne dixerim, vt imperiti solēt, hoc ipsum satis esse debere ad fidē, quia Christus dixerit de se scripsisse Moyfen. Quod quidem si dico, non vt imperitus, sed vt fidelis dico: non valere autem hoc

† al. nec si nos nō credimus. tferri.

Ioan. 20.

Cap. IX.

Acto. 9.

Cap. XII.

Ioan. 10.

Ioan. 5.

10.

Ioan. 20.

Cap. XIII.

Ioan. 8.

Dent. 17.

10. 11. 8.

Galat. 1.

Matth. 3.

17.

E

Ca. XIII.

F

* alias, ad-

uorso.

Ioan. 5.

G ad conuincendum gentilem vel Iudæum, & ego fateor: sed aduersus vos, qui quoquo modo nomine Christiano gloriamini, satis esse idoneum ac præualidum, tu quoque etiam diu tergiuersatus, tamen coactus es cõfiteri, dicens, Nolo enim nunc ad me respicias, quem ad credendum professio mea fecit obnoxium, vt non possim nõ credere ei quem sequor. Sed puta nos cum Iudæo tractare, puta cum gentili. Quibus verbis ostendisti, te interim, cum quo mihi nunc res est, quia te ad credendum professio tua fecit obnoxium, satis esse conuictum de Christo scripsisse Moysen: quia ipsum Christum hoc dixisse in Euangelio scriptum est, cuius tam præclaram sanctamque authoritatem labefactare non audes: quia & cum id ex obliquo audes, difficultatis tue pressus angustis, & cernens quãta ruina te obruat, cum tibi dicitur, nullam esse scripturã, cui de factis & dictis Christi flagites esse credendum, si Euangelio tam sancte lateque notissimo credendum esse nõ putas: & timens ne amisso Christiani nominis pallio, nuda vanitas vestra omnibus conspuenda & detestanda remaneat: rursus te faucium colligere conaris, & dicitis quod istis Euangelij verbis iam te ad credendum professio tua fecit obnoxium. Sic ergo te interim, cum quo nunc ago, teneo, ferio, perimo: id est, errorẽ tuum atque fallacia, & ego fateri de Christo scripsisse Moysen: quia hoc Christum dixisse in Euangelio legitur, cui te ad credendum professio tua fecit obnoxium. Cũ Iudæo vero, vel gentili, si mihi necesse fuerit disputare, iam supra ostendi, quibus modis pro meis paruulis viribus me agere oportere existimem. Nec illud nego de Christo esse predictum, quod tu tanquã facile refellendum elegisti, vbi deus loquitur ad Moysen, dicens, Suscitabo illis Prophetam de fratribus ipsorum similem tibi. Nec me tua lauta & lepida antitheta, quibus luteum sermonem quasi colorare ac pingere voluisti, vilo modo ab hac fidei veritate deterrent. Comparans enim Christum ad Moysen, & cupiens demonstrare dissimiles, vt ob hoc nõ de Christo videatur intelligendum esse, quod scriptum est, Suscitabo illis Prophetã similem tibi: opposuisti tibi met ex aduerso multa cõtraria, quod ille homo, hic deus: ille peccator, hic sanctus: ille ex coitu natus, hic secundum nos ex virgine, secundum vos vero nec ex virgine: ille offenso deo occiditur in monte: hic patri perplacens, patitur propria voluntate, quasi vero cum simile aliquid dicitur, ex omni parte atque ex omni modo simile intelligatur: quia nõ eãtãtum quæ vnus eiusdemque naturæ sunt, dicitur inter se esse similia, sicut gemini homines, vel filij parẽtibus, vel omnes homines omnibus hominibus, in quantum homines sunt, similes vtique sunt: quod & in cæteris animalibus intueri facillimũ est, vel arboribus, velut olea olea, lauro lauro similis dicitur: verum etiã naturæ disparis sunt & dicitur multa similia, vt oliuæ oleaster, & far tritico. De rebus adhuc proximis & attingentibus loquor. nã quid tam longe distans a filio dei, per quem facta sunt omnia, quam pecus & lapis: & tamen in Euangelio legitur, Ecce agnus dei. Et in Apostolo, Petra autem erat Christus: quæ nullo modo quisquã recte diceret, si eorum aliquã similitudinem nullo modo illẽ susciperet. Quid ergo mirum, si nõ est de dignatus Christus fieri similis ipsi Moysi, qui similis factus est oui, quãt in eius prænuntiatione per ipsum Moysen præcepit deus manducari a populo suo, eiusque sanguinem ad tutelam salutis adhiberi, & Pascha appellari, quod nunc in Christo esse completum, nemo dissimulare permittitur? Quapropter de scripturis agnosco dissimile, de scriptu-

ris mecum agnosce & tu similem: non inde dissimilem, vnde similem, sed alia causa illud, alia illud, dum tamẽ vtique demonstrarem. Dissimilis homini Christus, quia deus: scriptum est enim de illo, Qui est super omnia deus. Benedictus in secula. Et similis homini Christus, quia homo, quia de illo itidem scriptum est, Mediator dei & hominũ, homo Christus Iesus. Dissimilis peccatori Christus, quia semper sanctus: & similis peccatori Christus, quia deus filium suum misit in similitudinem carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatum in carne. Homini ex coitu nato dissimilis Christus, in quantum ex virgine natus est: sed homini nato similis Christus, in quantum & ipse ex femina natus est, cui dictum est, Quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius dei. Homini propter peccatum suum mortuo dissimilis Christus, in quantum sine peccato & propria potestate mortuus est: sed rursus homini mortuo similis Christus, in quantum & ipse vera morte corporis mortuus est.

Nec ideo Moysi famulo dei derogaueris, quia eum peccatorem fuisse, & offenso deo suo in monte occisum esse dixisti. Nouerat enim & ipse in domino gloriari, vt ab eo saluus fieret, a quo & ille qui dicit, Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere, quorum primus ego sum. Arguitur enim Moyses voce diuina, quod eius fides ad aquam de petra eliciendã aliquãtulum titubauerit: quod ei cũ peccato Petri potest esse commune, qui in medijs fluctibus simili fidei defectu dubitauit. Verum absit vt credamus hinc eum esse alienatum ab aeterna societate sanctorum, qui cum sancto Helia, sicut Euangelium loquitur, meruit clarificato in monte domino assistere. Nam & in veteribus legis libris, etiam post ipsum peccatum, quantum sit apud deum meritum eius, apparet. Sed quid cause fuerit, vt de peccato eius tali morte vindicatio deus loqueretur? Quoniam pollicitus sum ea ipsa demonstrare ad prænuntiandum Christum pertinere, quæ tu reprehendenda delegeris: faciam sicut possum, domino adiuuante, vt hoc etiã quod in Moysi morte reprehendisti, prophetiã fuisse de Christo recte intelligentibus, doceam. Sicut enim mos est diuinorum in scripturis sanctis mysteriorum, vt idem homo aliãtãque aliam pro re aliqua significanda personam gerat: tunc Moyses populi Iudæorum sub lege positi personam gerebat, eumque in prophetica prænuntiatione figurabat. Sicut ergo Moyses petra virga percussus de dei virtute dubitauit: ita ille populus, qui sub lege per Moysen data tenebatur, Christum ligno crucis affigens, eum virtutem dei esse non credidit. Sed sicut percussa petra manauit aqua sitiẽtibus, sic plagã dominicæ passionis effecta est vita credentibus. Habemus enim de hac re præclarissimam & fidelissimam vocem Apostoli, cũ inde loqueretur, dicens, Petra autem erat Christus. Hanc ergo carnalẽ de Christi diuinitate desperationẽ in ipsius Christi altitudine deus mori iubet, cũ mortẽ carnis Moysi in monte imperat fieri. Sicut enim Petra Christus, ita & mons Christus: petra humilis fortitudo, mons eminentis magnitudo: quia sicut Apostolus ait, Petra erat Christus: ita ipse dominus, nõ potest ciuitas abscondi supra montẽ constituta: se scilicet monte, fideles autem suos in sui nominis gloria fundatos asserens ciuitatem. Prudentia carnis viuit, cum tanquã petra percussa Christi humilitas in cruce cõtẽnitur. Christus enim crucifixus, Iudæis scandalum est, gentibus autem stultitia. Et prudentia carnis moritur, cum tanquã montis eminentia Christus excelsus agnoskitur. Ipsis enim vocatis Iudæis & Græcis, Christus dei virtus & dei sapientia

A pientia est. Ascendit itaque Moyses in montẽ, vt carne mortua viuo spiritu reciperetur: quod Faustus nõ ascenderat, vt carnales calumnias mente mortua loqueretur. Nõne ipsam petram Petrus per prudentiã carnis percussus exhorruit, cum domino passionem suam prænuntians ait, Absit domine, nõ fiet istud, propitius esto tibi? Neque enim peperit huic peccato dominus, cũ ei retulit, Redi retro Satanã, scandalum mihi es: non enim sapias quæ dei sunt, sed quæ sunt hominũ. Aut vbi mortua est illa carnalis diffidentia, nisi in Christi glorificatione, tanquã in montis altitudine? Nam vtique viuebat, cum eum timide negaret: & vtique mortua erat, cum eum libere prædicaret. Hac viuebat in Saulo, cum scandalũ crucis detestans, vastabat christianã fidem: & vbi nisi in illo monte mortua erat, cum iam Paulus diceret, Viuo autem iam non ego, viuit vero in me Christus?

Quid habes igitur heretica vanitas, vnde putes posse conuincere, non de Christo esse predictum, Suscitabo illis Prophetam de fratribus ipsorum similem tibi: quando ne hinc quidem potes, quod dissimile ostendis? Aliis enim causis nos similem ostendimus. An quia Propheta dicitur esse, qui & homo esse dignatus est, & tã multa futura prædixit: nisi forte aliud est Propheta, quod homo vltra humanas cõiecturas futura prænuntians? Vnde & ipse de seipso ait, Non est Propheta sine honore, nisi in patria sua. Sed de te videro, qui te conuictum pauloate confessus es, cum dixisti, quod te ad credendum Euangelio professio tua fecit obnoxium: Iudæus ipse procedat in medium, qui ceruicem a iugo Christi male liberam tollit: & ideo sibi adhuc fas putat dicere, Mentitus est Christus vester, nihil de illo scripsit Moyses.

Dicit mihi quem Prophetam promiserit deus, cum ait Moysi, Suscitabo illis Prophetã de fratribus eorum, sicut te vel similem tibi: Multi enim Prophetæ postea fuerunt, sed vtique vnũ quẽdam intelligi voluit. Hic ei credo, facillime occurreret successor ille Moysi, qui populum ex Aegypto liberatum, in terrã promissionis induxit. Quẽ cogitans, me adhuc fortasse ridebit querentem de quo dictum sit, Suscitabo illis Prophetam similem tibi: cum legã quis in eodem munere populi illius regendi atque ducendi Moysi defuncto successerit: qui cum me velut imperitum riserit, talis enim & a Saulo describitur, nõ defnam hominem adhuc etiã compellere, & a securo risu ad curam respondendi reuocare, quarendo atque flagitando, cur eidem ipsi futuro suo successor, in cuius cõparatione improbatum est, vt non ipse introduceret populum in terram promissionis: ne videlicet lex per Moysen nõ ad saluandum, sed ad conuincendum peccatorem data, in regnum celorum introducere putaretur, sed gratia & veritas per Iesum Christum facta: quaram ergo a Iudæo, cur eidẽ ipsi futuro suo successor Moyses nomen mutauerit, vocabatur enim Osẽe, * & appellauit eum Iesum. Cur denique tunc appellauerit, quando ex cõualle Pharan præmisit ad eandẽ terram, quod erat populus ipso duce venturus? Dicit enim verus ipse Iesus, Et si iero, & preparauero vobis locum, iterum veniam, & assumã vos ad me. Quaram etiam, vturum non huic figurẽ attestet Prophetã, dicens: Deus ex Africa veniet, & sanctus de Pharan, tanquã diceret, Eius nominis veniet deus sanctus, cuius nominis erat ille, qui venit ab Africo de Pharan, id est Iesus. Huc accedit, quod idem ipsum dei verbũ intelligitur loqui, vbi promittit eundẽ ipsi Moysi successorem, per quem populus in terram promissionis mitteretur, nomine angeli eum appellans: sicut etiam ho-

mines aliquid nuntiantes, in scriptura diuina solent appellari: & ita dicit, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, vt seruet te in via, & inducat te in terrã quam iuravi tibi: attende tibi, & obaudi eum, nõ nõ credas illi: nihil enim subtrahet tibi, nomẽ enim meum est in eo. Quid est hoc? Perscrutetur scripturas illas, nõ iã Manichæus, sed ipse etiam Iudæus, & videat vturum de aliquo angelo deus dixerit, Nomen meum est in illo: nisi de hoc, quem introductorem in promissionis terrã pollicetur. Deinde querat in hominibus quis Moysi successor introduxerit populum, & inueniet Iesum nõ hoc ab initio vitæ suæ, sed nomine mutato appellatum. Qui ergo dixit, Nomen meum est in illo Iesu: ipse est verus Iesus, rector & ductor populi in hereditatem vitæ aeternæ, secundum testamentum nouum, cuius figura erat testamentum vetus: ita quantum attinet ad propheticum apparatus, nec geri, nec dici aliquid posset insignis, quã do quidem res perducta est vsque ad nominis expressionem. Superest vt Iudæus ille, si vult & in abscondito Iudæus esse, non litera, sed spiritus: si vult reputari verus Israëlita, in quo dolus non est, recorde-

tur in figura illum mortuum Iesum, qui introduxit in terram morientium: & agnoscat in veritate viuum Iesum, quo duce intret in terram viuentium. Talis enim iã non acerbus resistet tam perspicue prophetiæ, sed ex cõmemoratione Iesu, qui introduxit in illam promissionis terrã, miris effectus: audiet iam ipsum, cuius nomen ille habebat, verius introductentem & dicentem, Beati mites, quoniam ipsi hereditate possidebunt terram. Hic etiam ille gentilis, si non nimis lapideum cor haberet, aut si ex illis esset lapidibus, de quibus suscitatur deus filios Abraham, nõne miraretur in libris antiquis eiusdem gentis, ex qua natus perhibetur Iesus, tam euidẽtem de illo conscriptam esse prophetiam, vt etiam nomen eius exprimeretur, simulque ibi aduerteret, nõ quemlibet hominem predictum fuisse Iesum, sed vtique deum, cum in homine illo, qui regendo & introducendo in regnum populo constitutus, mutato nomine Iesus appellatus est, suum nomen inesse deus diceret, eumque angelum nominaret, eo ipso quod mutato nomine mitteretur, magnum aliquid diuinumque nuntiantem? Nuncium quippe Græce angelũ dici, quis illa lingua vel tenuiter tinctus ignoret? Quam obrem qui libet gẽtilis, si peruersus & peruicax esse nollet, non ideo libros illos contẽneret, quia essent Hebræi, cuius gẽtis lege non teneretur: sed cuiuslibet gentis libros ideo magnipenderet, quia in eis tanto antẽ conscripta inueniret, quæ suis iam temporibus impleta cognosceret: ipsumque Christum Iesum non propterea sperneret, quia Hebraicis literis prænuntiatum videret, sed potius eum qui literis quibuslibet, antequã inter homines nasceretur, per tot volumina seculorum, partim apertioribus testimoniis, partim rerum gestarum & sermonum figuris & sacramentis ita prænunciari cõmendarique meruisset, cum ingenti admiratione & deuota religione sectandum venerã-

sentatis effectibus librorum prophetia vera probaretur, ex librorum vero prophetia Christus colendus agnosceretur. Vana loqui me putet, si non ita factum est, si non ita sit, si non in eam fidem per vniversum orbem terrarum, eorundem librorum recitatione cõcurrunt. Vnde mirabiliter istorum est ridenda vecordia, qui tantum impossibile a nobis quarunt, quo modo per Iudæorum libros fidem Christianam velit discere homo gentilis, cum tanta deuotione & tanta celebritate

Cap. XV.

Dent. 18.

Ioan. 1.

Ioan. 1.

1. Cor. 10.

agno, que.

Matt. 16.

Act. 8.

Galat. 2.

Ca. XVIII.

Matt. 13.

Cap. XIX.

Dent. 8.

copellare.

Ioan. 1.

* aliis

Asse.

Nunc. 13.

Ioan. 14.

Abacuc. 3.

† ab.

Exod. 13.

Cap. XX.

Roma. 2.

Ioan. 1.

Matt. 5.

Matt. 3.

* aliis, de-

bitis.

† aliis, lo-

qui depu-

ter.

Cap. XXI.

G omnes gentes istorum librorū fieri discipulas cernant: eo ipso nimirū fortius atque firmiter, quod ex manibus inimicorum tanta de Christo testimonia proferuntur: in quibus ideo gentes quæ credunt, nihil de illo ad tēpus possunt putare confectū: quia in eis libris inveniunt Christum, quibus à tot seculis feruiunt, qui crucifixi erūt Christum, & quos in tanto apice autoritatis habent, qui quotidie blasphemant Christū. Si enim ab eis proferretur prophetia de Christo, qui predicat Christum, ab eis ipsis cōficta putaretur: nūc vero idē exponit qui predicat, quod recitat qui blasphemat. Ad aliquem nāque vsum sanctorū ordinatur omnis cæcitas impiorū à summo deo, qui pro sui regiminis aequitate, bene vitur etiā malis: vt qui suo arbitrio iniuste viuūt, illius iudicio iuste disponantur. Ergo ne testimonia prophetiæ Christi nascituri, mira facturi, indigna passuri, morituri, resurrecturi, ascensuri, per omnes gentes Euāgelium vitæ aternæ disseminaturi, illi spixisse crederentur, qui eum populis annuntiarent, magnum aliquid actum est in vsum nostrū de infidelitate Iudeorum: vt iidem ipsi, qui hæc propter se non haberent in cordibus, propter nos haberent in codicibus. Nec inde autoritas illis libris minuitur, q̄ à Iudæis non intelliguntur, imò & augetur: nam & ipsa eorum cæcitas ibi prædicta est. Vnde magis non intelligendo veritatem, perhibent testimonium veritati: quia cum eos libros nō intelligunt, à quibus non intellecturi prædicti sunt, etiam hinc eos veraces ostendunt. Hinc est & illud, cuius ambiguitate Faustus fallitur: Videbis vitam tuam pendētem, & non credes vitæ tuæ. Quæ verba & aliter posse intelligi potest aliquis dicere, de Christo autē non posse intelligi nec Faustus ausus est dicere, nec quisquam prorsus audebit, nisi qui negauerit aut Christū esse vitā, aut Iudeis vsum non esse pendētem, aut eos illi non credidisse. Cum vero & ipse dicat, Ego sum vitā: & eū pependisse constet ante oculos nō ei credentiū Iudeorum, nō video cur dubitare debeamus id etiā de Christo scripsisse illū, de quo Christus ait, Ille enim de me scripsit. Proinde si quod scriptum est, Sulcabo eis Prophetā de fratribus illorum simile tibi: ostēdere conatus est Faustus nō posse de Christo intelligi, quia Christus Moyfi similis non est, & tamen ex omni parte conuictus est, quid opus est in hoc testimonio laborare? Aut certe sicut dixit Christū simile non esse Moyfi, vt illam refelleret prophetiā, sicut etiam vt hanc refellat, dicat Christum non esse vitā, vel in conspectu Iudeorū non ei credentium non pependisse. Cū autē hoc ille non dixerit, nec hodie quisquam eorū audeat dicere, nihil est cur moreremur hanc quoq; de domino & saluatore nostro Iesu Christo, famuli eius amplecti prophetiā. At enim inter cætera maledicta & hoc positum est. Num ideo non est prophetia, cū & cætera, inter quæ positum est, nihil sint aliud quàm prophetiæ? Aut ideo nō est de Christo prophetia, quia illa quæ in ea lectione vel præcedentia vel consequentia cōsequuntur, nihil pertinere videtur ad Christum? quasi vero quicquā sit peius inter maledicta quæ Iudæis pro merito superbiæ & impietatis acciderunt, quàm videre vitā suam: id est, filium dei pendētem, & nō credere vitæ suæ? Maledicta enim cū ex prophetia dicuntur, nō sunt de malo voto imprecatis, sed de præscio spiritu denunciatis. Nam illa, quæ de malo voto sunt, prohibentur, cum dicitur, Benedicite, & nolite maledicere. Hæc autem sæpe inueniuntur in sermone sanctorum, sicut Apostolus Paulus, Alexander, inquit, ærarius multa mala mihi ostendit, reddet illi dominus

secūdum opera sua. Nam illud tanquā stomachatus & K indignatus, etiā male optasse videtur Apostolus: Vtinā & abscondatur qui vos cōturbat. Quod vtique si cōsideres personā scribentis, magis eum elegantissimo ambiguo bene optasse intelliges. Sūt enim spadones, qui se ipsos abscederūt propter regnū cælorum. Quod in his quoq; verbis Faustus sapisset, si pium palatum ad efecas dominicas attulisset. Sic enim sonuit fortasse Iudæis, quod dictum est, Videbis vitā tuam pendētem, & non credes vitæ tuæ: vt inter minas & dolos hostiū suorum vitā suam videntes ex incerto pendere, victuros se esse non crederēt. Sed filius Euangelij cum audit, Ille enim de me scripsit: in hac ipsa ambiguitate sententiæ videt quid Prophetæ porcis proiciant, quid hominibus inuuant: statimq; illi occurrit vita hominū Christus pendens, eiq; non credentes Iudæi, ob hoc ipsum quia pendētem vident. Et alius quidē aliquis cito diceret, inter cætera maledicta, quia in illa lectione ad aliquid de Christo intelligendū non pertinent, hoc solum ibi esse de Christo, quod scriptum est, Videbis vitam tuā pendētem, & non credes vitæ tuæ. Neque enim fieri non posset, vt inter diuersa maledicta, quæ impio populo prophetice prænunciabātur, hoc quoq; poneretur. Sed ego, & qui mecum aliquāto attentius cogitant euāgelicam illam, dominicamq; sententiam, quia non ait, Ille enim & de me scripsit: vt & alia, quæ ad Christum non pertinent, scripsisse crederetur: sed ait, De me enim ille scripsit, vt omnē scripture illius intentionē non nisi ad intelligendā Christi gratiā perferendā cōsuleremus, etiā cætera in illa lectione maledicta propter Christū prædicta cognoscimus: quod nunc ostendere si velim, nimis longum erit. Vnde tantū abest, vt hoc quod Faustus cōmemorauit, propterea nō pertineat ad Christum, quia inter cætera maledicta positū est, vt nec ipsa cætera rectū habeant intellectu, nisi ad Christi gloriā, qua generi humano consulitur, prophetata referātur, quanto magis hoc? Quod & si talis fuisset Moyfes, vt aliud corde intūes, id ore funderet, facilius eum dicerē prophetasse nesciētem, q̄ cum audire populo Iudeorū dictum, Videbis vitā tuam pendētem, & nō credes vitæ tuæ: de Christo prophetatū negare. Neq; enim hoc intuebatur animo Caiphas, quod ex verbis eius intellectū est, cum Christū vt inimicū persequens, ait expedire, vt vnus homo moreretur, ne periret tota gēs. Vbi Euāgelista subiicit, hoc eū nō se dixisse, sed cum esset pōtifex, prophetasse. Sed Moyfes nō erat Caiphas, quare illud quod populo Hebræo dixit, Videbis vitā tuam pendētem, & nō credes vitæ tuæ: non solū de Christo dixit, quod et si nesciens dixisset, de nullo alio dixisse deberet intelligi, verū etiā sciens dixit. Erat enim fidelissimus dispēsator prophetici sacramēti: id est, illius sacerdotalis chrisimatis, vnde Christi nomē agnoscimus: in quo sacramēto quauis homo pessimus Caiphas, etiam nesciens potuit prophetare. Hoc quippe in eo egit prophetiā chrisimā, vt prophetaret: hoc autē vitā impia, vt nesciens prophetaret. Quo itaque ore dicitur nihil de Christo pphetasse Moyfes, à quo illud chrisma cœpit, vnde Christi nomen innotuit: & vnde Christū etiam persecutor Christi vel nesciens prophetauit? Nā de maledictō pendētis in ligno, iam quantum satis visum est supra diximus. Interficiendū autē esse Prophetā siue principē populi, qui filios Israël à deo suo vellet auertere, aliquōdve infringere mandatorum, non aduersus Christum præcepisse Moysem: & ex his quæ iam multa egimus, satis clarum est: & magis magisq; consideranti dicta

Exo. 3.

Mat. 22.

Mat. 8.

Galat. 3.

Mat. 15.

Mat. 15.

Exod. 20.

Deut. 5.

Cap. XXV.

A dicta & facta domini Iesu Christi, magis magisq; clarebit, quia nec à suo deo voluit quenquā eorum Christus auertere. Deus quippe, quem illis Moyfes diligendū colēdūq; præceperat, ipse est certe deus Abraham & deus Isaac & deus Iacob, quē dominus Iesus Christus eadem cōmendatione cōmemorat, eiusdemq; autoritate Saducæorum refellit errorē resurrectionem negantium, vbi ait, De resurrectione autem mortuorū nō legis, quid deus locutus sit de rubo ad Moysem, Ego sum deus Abraham & deus Isaac & deus Iacob: Non est deus mortuorum, sed viuorum. Omnes enim illi viuunt. Opportune itaque eadē voce nunc conuincuntur Manichæi, qua tunc conuicti sunt Saducæi: nam & ipsam resurrectionem alio quidē modo, sed tamen etiam isti negāt. Ille cum fidē Centurionis laudans diceret, Amen dico vobis, nō inueni tantam fidē in Israël: adiecit & ait, dico autem vobis, quoniam multi ab Oriēte & occidente venient & recumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cælorum: filij autē regni ibūt in tenebras exteriores. Si ergo quod negare Faustus nō potest, nō cōmēdauit Moyfes populo Israël deū nisi deū Abraham & Isaac & Iacob, eūq; ipsum Christum ex his & aliis testimoniis sine dubitatione cōmendat, non est conatus illum populū auertere à deo suo: sed ideo minatus est eos ituros in tenebras exteriores, quod auersos videret à deo suo, in cuius regno gentes vocatas ex toto orbe terrarum recubituras dicit cum Abraham & Isaac & Iacob: non ob aliud, quàm q̄ fidem tenuissent dei Abraham & Isaac & Iacob. Vnde & Apostolus dicit, Prouidens autem scriptura, quia ex fide iustificat gētes deus, prænuiciat Abraham dicēs, In semine tuo benedicentur omnes gentes. vt illi scilicet in semine Abraham benedicerentur, qui Abraham fidem imitarentur. Nō igitur Christus Israëlitas à deo suo volebat auertere, sed eos potius, q̄ ab illo auerterentur, arguebat. Mandatorum autē aliquod eorum, quæ per Moysem data sunt, infringisse dominum qui arbitratur, non mirum si hoc putat quod Iudæi: sed ideo errat, quia in hoc errauerūt & Iudæi. Vbi autē Faustus cōmemorat ipsum mandatum quod dominū infringisse vult credi, ibi opus est vt ostēdamus quo modo fallatur: sicut iam supra, vbi oportebat, ostendimus. Nunc illud dico, quia si aliquod illorū mandatorū dominus infringisset, nō etiam de hoc ipso Iudæos arguisset, quibus calumniantibus, q̄ discipuli eius illotis manibus manducarent, & ob hoc excederēt non mandatum dei, sed traditiones seniorum, ait illis, Vt quid & vos transgredimini mādatum dei, vt traditiones vestras statuat: ipsumq; dei mādatū cōmemorat, quod per Moysem mandatum esse nouimus. Secutus quippe ait, Deus enim dixit, Honora patrem & matrem: & qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur: Vos autē dicitis, Quicunq; dixerit patri vel matri, minus quod est ex me, tibi proficit, nō honorauerit patrem suum: & irritum fecistis verbum dei propter vestrā traditionem. Qua in re videte quàm multa nos doceat, & Iudæos à deo suo se non auertere, & eius mandata nō tātum se non infringere, vt crumetiam illos à quibus infringenterentur, arguere, & non nisi deū per Moysem ista mandasse. Quamobrem quoniā nos credimus omnia quæ scripsit Moyfes, ad Christi cōmendationē pertinere, quod isto opere quia demonstrare nō possumus, polliciti sumus in iis hoc ostendere, quæ Faustus de illa scriptura refellenda vel vituperanda delegit: rectē à nobis debitum exigitur, vt hoc etiam, quod præcepit Moyfes interficiendū esse Prophetam siue principem,

qui eos à deo suo vellet auertere, aliquōdve infringere D mandatorū, ostendamus ad custodiendam fidem, quæ in ecclesia Christi discitur, pertinere. Videbat quippe ille spiritu prophetico, & deo sibi loquēte, multos exurreturos hereticos diuersorum errorum magistros aduersum doctrinam Christi, qui nō eum Christum prædicarent, qui verus est Christus. Ille enim verus est, qui per prophetias per eundem Moysem, caterosq; sanctos eius gentis editas, prænuiciatus est. Quisquis itaq; alium docere vellet, ipsum interficiendum Moyfes præcipiebat. Quid autem nunc aliud agit lingua catholica, nisi vt spiritali gladio vtriusq; testamenti acie bis acuto, interficiatur omnes, qui nos à deo nostro volūt auertere, aliquōdve infringere mandatorum: Inter quos præcipue cadit ipse Manichæus, cum eius error asserta legis & Prophetarum veritate, perimitur, volentis nos auertere à deo nostro, deo Abraham & Isaac, & Iacob, quem Christus commendat: & volentis infringere mandata legis, in quorum etiam figuris Christum prophetatum esse cognoscimus. Iam vero illam complexionem, C. XXVI, vtrum obtusissimam an fraudulentissimā dicā, nescio: erat enim Faustus ingenium vnde magis arbitrator eum E nebulam iniicere voluisse minus attento lectori, quàm non vidisse quod dicā: ait enim, Quod si hæc de Christo minimē scripsit, aut alia dabit, aut nulla erūt. Hæc propositio vera est, sed cōsequens erat, vt ostenderet & hæc de Christo minimē scripta esse, & alia dari nō posse. Nihil autē horum fecit, quia & hæc nos ostendimus, quo modo de Christo accipi possint: & superius alia multa dedimus, quæ nisi de Christo intellectum habere nō possint. Nō est ergo, cur cōcludas Fauste, nulla esse à Moyse scripta de Christo. Attende enim quid dicas, Quod si hæc, inquis, minime de Christo scripsit, aut alia dabit, aut nulla erunt. Verum dicis. Proinde quia & hæc de Christo, vel propter Christū scripta docuimus, & alia multa dedimus, argumentatio tua potius, nulla erit. Et hæc quidem, quæ commemorasti, quauis non obtinueris, saltē conatus est ostendere nō esse scripta de Christo. Quod autē subdidisti, Aut alia dabit, aut nulla erunt: prius demonstrare debuisti, alia nos dare nō posse, vt securus inferres, nulla esse. Nūc vero tanquam libellus tuus tā surdos auditores, vel cæcos lectores esse habiturus, vt nullus aduerteret quod prætermiseris, cucurristi dicere, Si nulla fuerint, nec Christus potuit F asseuerare quod nusquam est: ita si Christus hoc minime asseuerauit, capitulum hoc falsum esse cōstitit. O hominē se cogitantem dictorem, & alium non cogitare * cōtradictorem. Vbi est acumen tuum? An in mala causa nō posses aliter? Sed mala causa te vana loqui cogit, * alia, cogitantem, egit, malā vero habere causam nemo te cogit. Quid si enim alia dabit: Certe vtrique nō erūt nulla, quia erunt aliqua. Et si erūt aliqua, potuit Christus asseuerare quod est. Ita si Christ⁹ hoc asseuerare potuit, capitulum illud Euāgelicū falsum esse nō cōstat. Redi ergo ad propositionem tuā, qua dixisti, Aut alia dabit, aut nulla erūt: & vide non te ostendisse nulla nos alia daturus: vide etiā nos quàm multa alia iam supra dixerimus, & quid si dederim⁹ hinc cōficiatur aduerte, scilicet non esse falsum, quod in Euangelio Christum dixisse legimus, Si crederetis Ioan. 5. Moyfi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit. Et Euangelij quidem tam eminens est autoritas, & tam fundata veritas, vt etiam si nos propter tarditatem intelligentiæ nostræ nulla inueniremus à Moyse scripta de Christo, nō solum esse aliqua, sed ad Christū omnia pertinere quæ scripsit, quia nō ait, Et de me scripsit: sed,

G De me ille scripsit: credere deberemus. Nunc autem & si de isto Euāgelij capitulo, quod ab sit, dubitādū esset, compertis tā multis in scriptura Moyſi de Christo testimoniis, omnis illa dubitatio tolleretur: & quia de capitulo Euāgelij dubitandū nō est, etiā si illa cōperta non essent, esse tamen credi oporteret. Nam illud quod adiungis, dissimilem fuisse traditionem Christi atq; Moſeos, & ideo non fuisse verisimile, vt si crederēt Moyſi, crederent & Christo: imō illud potius esse consequens, vt si alteri Iudæi crederēt, alteri necessario repugnarent: non vtique diceret, si considerationis oculum paululum attolleret, orbemq; terrarum sine cōtentionis cecitate cōspiceret in hominibus doctis atq; indoctis, Græcis & Barbaris, sapientibus & insipientibus, quib; se debitorē dicebat Apostolus, & Moyſi & Christo simul credentem. Si ergo non erat verisimile, vt Iudæi Moyſi & Christo pariter crederent, multo minus verisimile est, vt orbis terrarū Moyſi & Christo pariter credat. Cum vero videamus omnes gētes vtriq; credere, & illius prophetiā cum Euangelio huius cōuenientem, fide robustissima & celeberrima retinere, non ad aliquid impossibile gēs vna vocabatur, cum ei diceretur, Si crederetis Moyſi, crederetis & mihi. potiusq; est miranda & vehementius arguenda duritia Iudæorum, qui hoc non fecerūt, quod totū mundum fecisse cōspicimus. Nam quicquid dicit de sabbato & de circuncisione carnis, & de differentia ciborum, aliā fuisse traditionem Moyſi, aliud per Christū didicisse Christianos, iam supra ostendimus: quia sicut dicit Apostolus, Hæc omnia figuræ nostræ fuerūt. Nō ergo diuersa doctrina est, sed diuersum tēpus. Aliud enim erat quo hæc oportebat per figuratas prophetias prænunciari: & aliud est quo hæc iam oportet per manifestam veritatem redditamq; impleri. Sed quid mirū si Iudæi carnaliter intelligētes sabbatum, Christo, qui iam hoc spiritaliter insinuabat, repugnauerunt: Tu Apostolo respōde, si potes, qui vacationē ipsius dici vmbra futurū esse testatur. Sed si illi restiterunt Christo, non intelligentes verum sabbatū, vos ei nolite resistere, & intelligite verā innocentiam. Nā eo ipso loco, vbi præcipue destructor sabbati putatur Iesus, cū discipuli eius per segetē transeuntes & esurientes vellerent spicas & ederent, innocētes eos dixit, respōdens Iudæis, Si sciretis quid sit, misericordiam volo, quā sacrificium: nunquā condemnassetis innocētes. Magis enim esurientium misereri debuerunt, quia hoc illi coacti fame fecerunt. A vobis autem quisquis vulerit spicas, non ex traditione Christi, qui hæc innocentiam vocat, sed ex traditione Manichæi homicida deputatur. An forte misericordiam eisdem spicis exhibuerūt Apostoli, vt inde membra dei māducando purgarent, sicut vestra fabula est: Vos ergo crudeles, qui hoc nō facitis. Sed videlicet nouit Faust; destruerē sabbatum, quia scit virtutē dei semper atq; infatigabiliter operari. Illi hoc dicāt, qui intelligunt deum sine temporali voluntate signaculum iustitiæ facientem. Hoc ad vos multū est, qui dei vestri requiē rebellionē gentis tenebrarūm perhibetis excusam, & hostium repentino impetu perturbatam. An ex æterno præuidens hoc futurum, nunquam habuit requiem, quia nūquam securus fuit, qui se cogitabat tā graue bellū tā membrorum suorum labe damnoq; gesturum? Cæterum illud sabbatū, quod imperite atque impie deridetis, nisi & ipsum inter prophetias quæ de Christo scriptæ sunt, haberet intellectū, nō ei Christus sic attestaretur: qui cū propria volūtate, sicut ipse in eius laude posuisti, pate-

retur, ideoq; tēpora passionis & resurrectionis suæ haberet in potestate, id egit, vt caro eius in sepultura sabbato requiesceret ab omnib; operib; suis: vt tertio die resurgens, quē dominicum dicimus, qui post sabbatum numeratur octauus, etiam circuncisione octauū dici ad se prophetandū pertinere declararet. Quid enim significat circūcisio carnis? quid nisi expoliationem mortalitatis, quā de carnali generatione portamus? Propter quod dicit Apostolus, Exuēs se carnem, principatus & potestates exemplauit, fiducialiter triumphās eos in semetipso. Quod enim dicit exuisse se carnē: eo loco carnem, mortalitatem carnis intelligimus, secundum quā proprie caro appellata est, quia in illa resurrectionis immortalitate non erit. Propterea scriptū est, Caro & sanguis regnum dei nō possidebunt. De quibus verbis solētis calumniari fidei nostræ, quæ credimus huius corporis futurā resurrectionē, quæ in ipso deo iam præcessit, dissimulātes ea quæ sequuntur, in quibus aperte Apostolus quid dicat, exponit. Volens enim ostendere quid eo loco dixerit carnem: continuo subiicit, Neque corruptio in corruptionem possidebit. Hoc enim corpus, quod ppter mortalitatem proprie caro nominatur, mutari dicit in resurrectione, vt iam nō sit corruptibile atque mortale. Quod ne putetur nostra suspitione dici, ipsa eius quæ sequuntur verba cōsolute. Ecce, inquit, mysteriū dico, omnes quidē resurgemus, nō tamen omnes immutabimur. In atomo, in ictu oculi, in nouissima tuba: canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionē, & mortale hoc induere immortalitatem. Vt ergo induatur immortalitate, exiit mortalitate. hoc est circuncisionis mysteriū, quē octauo die fieri iussa est: & octauo die, id est, dominica post sabbatum iam in veritate à domino impleta. Vnde dicitur, Exuens se carnē, principatus & potestates exēplauit. Per hæc enim mortalitatem nobis inuidæ diabolicæ potestates dominabantur, quas exēplasse dicitur: quia in sepulchro nostro præbuit exēplum, quod in toto eius corpore, id est, ecclesia ex diaboli potestate liberāda, in vltima resurrectione cōplebitur. hæc est fides nostra. Et quoniā sicut testimoniū propheticum Paulus commemorat, Iustus ex fide viuunt, hæc est iustificatio nostra. Mortuum quippe Christum & Pagani credunt, resurrexisset autē Christum, propria fides est Christianorum. Si enim confitearis, ait Apostolus, in ore tuo, quia dominus est Iesus, & credideris in corde tuo quia deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris. Quia ergo ex ista resurrectionis fide iustificamur, ideo & illud de Christo Apostolicum est, Quia mortuus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationē nostram. Et quia ista resurrectio, quæ credita nos iustificat, illa octauæ diei circūcisio figurata est: ppter ea de ipso Abraham, cui primū tradita est, dicit Apostolus, Et signū accepit circuncisionis signaculum iustitiæ fidei. Ergo & istam circūcisioem inter alias figuras propheticas de Christo scripsit Moyses. De quo ipse dicit, De me enī ille scripsit. Quod autem dicit dominus, Vē vobis scribæ & Pharisei hypocritæ, qui circumcitis mare & aridā facere vnum profelytum: & cum feceritis eum, facitis eum filium gehennæ duplo quā vos estis. Non quia circūciditur, dixit, sed quod eorum mores imitatur, à quibus imitandis cohibet suos, dicens, Super cathedram Moyſi sedet Scribæ & Pharisei, quæ dicunt faciēte: quæ autem faciūt, facere nolite: dicunt enim & non faciunt

A faciūt. In quibus dominicis verbis vtrunq; debetis aduertere, & quātus honor delatus sit doctrinæ Moyſi, in cuius cathedra etiā mali sedētis, bona docere cogebatur: & vnde fieret profelytus filius gehennæ, nō scilicet à Phariseis verba legis audiendo, sed corū facta secūdō. Hoc ergo dici posset tūc profelyto circūcisio, quod Paulus dicit, Circūcisio quidē prodest, si legem custodias. Quia vero ille in non custodienda lege Phariseos imitabatur, fiebat filius gehennæ, propterea, quantū arbitror, duplo q̄ illi, quia hoc negligebat implere, quod propria voluntate susceperat: non ex Iudæis natus, sed sponte Iudæus factus. Quid autē dicere voluisti, sine respectu iniuriose, q̄ Moyses helluonis in modū discipulator sedet: iubētq; alia quidē abliguriri p̄ mūdīs, alia vero pro immundis ne cōtingi quidem, cū ad helluonem hoc magis pertineat, vt aut nulla discernat, aut si discernit, suauiora eligat. An hoc ideo dicit, vt imperitis cōtinentia tua velut ab ineunte ætate miranda videatur, quā nescientis, vel iam oblitū, quātō iucundius sapiat porcina, q̄ veruecina: Sed quia & ista Moyses figuris prophetiis de Christo scriptis, in animalium carnibus significās homines vel incorporādos Christi corpori, quod est ecclesia, vel respuēdos, vos quoq; inter immunda figurauit: qui propterea fidei catholica non conuenitis, quia nec ruminatis verbū sapientiæ, & duo testamēta vetus & nouum non cōcorditer distinguentes, tanquam geminam vngulam non habetis. Quis autē ferat te quoq; Adimanti vestri fallaciam nō puduisse sectari? Dicis enim & tu Christū sic docuisse ciborū indifferentiā, vt à suis discipulis quidem omnes carnes penitus remoueret, secularibus vero vulgo cōcederet omnia quæ possent edi, atque asseueraret q̄ eos nihil in os intrans pollueret, quia quæ de ore impudenter procedunt, ea sola sunt, quæ polluant hominem. Hæc verba tua sunt, tanto impudentiore, quātō apertiore mendacio deprompta: vt expressa primo, quia secūdū Christi sententiā, si ea sola polluant hominē, quæ mala ex ore procedunt, cur & discipulos Christi non ea sola polluerunt, vt eos tanquam ab immūdis carnibus esset necesse prohiberi? An seculares homines non polluantur his quæ in os intrant, sed his quæ ex ore exeunt? Ergo mūdiores sunt aduersus immunditiam quā sancti, si sanctos & ea quæ intrant, & ea quæ exeunt, possunt inquinare. Vellem autem mihi isti dicerent, quid māducabat & bibebat Christus, qui in comparatione Ioānis nō manducantis neq; bibentis, se dixit manducantem & bibentem? Cū enim argueret peruersitatem hominū vtrobq; calumnias inquirentiū, Venit, inquit, Ioannes non manducans, neq; bibens, & dicunt, Dæmoniū habet: venit filius hominis manducās & bibens, & dicūt, Ecce homo vorax, & viciauria, * amicus publicanorum & peccatorum. Et Ioānis quidē escam & potum nouimus: nō enim dictū est, q̄ omnino nō biberet, sed q̄ vinum & sicera nō biberet, bibebat ergo aquā. Cibus autem eius nō omnino nullus erat, sed locustæ & mel syluestre. Vnde ergo dicitur nō manducans neq; bibēs, nisi quia illo victu, quo Iudæi vtebatur, ille nō vtebatur? Hoc ergo dominus nisi vteretur, nō in eius cōparatione māducās bibensq; diceretur. An forte ideo, quia pane & oleribus dominus vescabatur, quibus Ioānes non vescabatur? Mirū si nō manducans dicitur, qui locustas & mel comedit: & māducās dicitur, qui pane atq; olerē cōtētus est. Sed de cibis suspicamini quicquid vultis, certe bibēs & viciauria * non diceretur, nisi vinum biberet. cur ergo & hoc vos immūdū putatis? Neq; enim

hæc propter cōtinentiam disciplinamq; domādi corporis tangere prohibetis, sed q̄ immunda sunt: nam ea sordes & fel gētis tenebrarū esse perhibetis contra Apostolū dicentē: Omnia munda mūdis. Ecce qui audēt dicere Christū in differentia ciborū magistrum, discipulos tamen suos ab iis prohibuisse, quæ immūda ipsi putant. Ostendite vbi ista discipulis suis remoueret, fallaces, improbi: veruntamen dei vindicis prouidentia ita cæcati, vt etiam cōmoncatis nos vnde conuincamini. Nam vim patior ab animo meo, nisi totū ipsum Euāgelij capitulū, quod iste aduersum Moysen opponere voluit, inspiciendū inseruerō: vt ibi videamus q̄ falsum sit, qd̄ prior Adimātus, & modo Faustus dixit, dominū Iesum à discipulis suis carnes vescēdas remouisse, easq; vulgo secularibus cōcessisse. Nēpe cū respōdisset calumniantibus, q̄ non lotis manibus māducarent, ita sequitur Euāgelij, Et cōuocatis turbis, ait illis, Audite & intelligite, Nō quod intrat in os, cōmunicat hominē: sed quod procedit de ore, cōmunicat hominem. Tunc accedentes discipuli, dixerūt ad eum, Scis q̄ Pharisei audito verbo, scandalizati sunt: Hic certe à discipulis cōpellatus, debuit eos, sicut isti volunt, proprie docere ab omnibus carnibus abstinentem, vt illud quod supra dixit, Non quod intrat in os, cōmunicat hominem, sed quod procedit de ore, turbis dixisse videretur. Sequatur ergo Euāgelista & dicat, quid iam nō turbis, sed discipulis respōderit dominus. At ille respōdens ait, Omnis plātatio quam nō plātauit pater meus cœlestis, eradicabitur. Sinite illos, cæci sunt, duces eorum. Cæcus autem si cæcū ducat, ambo in foueam cadūt. Hoc vtiq; ideo, quia traditiones suas volentes statuerē, mandata dei nō intelligebant. Sed nō dum quæsierant discipuli à magistro, quo modo ipsi, quod turbis dixerat, accipere deberent. Ecce & hoc fit. nam cōtexit Euāgelista, & dicit: Respōdens autem Petrus, ait illi, Narra nobis parabolā istam. Hinc intelligimus Petrū putasse, nō proprie nec aperte dominū locutum fuisse cū diceret, Nō quod intrat in os, cōmunicat hominē, sed quod procedit de ore: sed vt solet, obscuritate parabolæ aliquid significare voluisse. Videamus ergo vtrum iam secretius discipulis interrogantibus hoc dicat, quod Manichæi volūt, immundas esse omnes carnes, nec eos aliquid earum debere cōtingere. Quid quod exprobrat, q̄ apertam suā locutionem nondum intellexerint, & proprie dictum, parabolā putet? Sic enim sequitur, At ille dixit, Adhuc & vos insipientes estis, & nō intelligitis, quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in latrinam emittitur: quæ autem procedūt ex ore, de corde exeūt, & illa cōmunicant hominem: Nā de corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemie, hæc sunt quæ cōmunicant homines: nō lotis autē manibus manducare, nō cōmunicat hominem. Certe iam manifestata fallacia cōiuncta discedit, certe iam clarū est, non aliud de hac re turbas, aliud secreto discipulos dominū docuisse: certe sine dubitatione perspicitur Manichæos potius esse mendaces atq; fallaces, non Moysen, non Christū, nō testamenti vtriusq; doctrinam, ibi figuratam, hic reuelatam: ibi prophetatam, hic præsentatā. Quo modo ergo nihil eorum catholicos seruare putant, quæ Moyses scripsit, cum omnia prorsus obseruent, nō iam in figuris, sed in eis rebus quas illæ figuræ significādo prænunciarunt? Neque enim si aliud tēpus esset scribendū, aliud legendū, recte diceremus scripturā illam non obseruare lectorem, quia & ipse characteres illos non fa-

Ca. XXVII

Roma. 7.

1. Cor. 5.

Capit. XXXIII.

1. Cor. 10.

Coloss. 2.

Mat. 12.

Ca. XXIX.

Rom. 2.

Ca. XXX. Dent. 14.

Ca. XXXI.

Mat. 15.

Mat. 11.

* alius, viciauria.

Luc. 1.

2. Tim. 3.

* alius, viciauria.

Titim. 1.

Mat. 15.

Mat. 15.

Ca. XXXII

G ceret: cum illa fuissent figuræ sonorum, ille autem iam sonos ipsos exprimeret, illarum tamen figurarum nõ formatione occupatus, sed inspectione comonitus. Ideo autem Iudei Christo non credebant, quia nec illa quæ Moyses non figurate, sed aperte præceperat, obseruabant. Vnde illis dicit, Decimatis mentham & cyminum, & relinquitis grauiora legis misericordiam & iudicium: liquantes culicem, camelum autem glutientes. hæc oportebat facere, illa autem nõ omittere. Vnde est & illud, quod traditionibus suis docebat, quo modo infirmaretur præceptum dei quo deferri honorẽ parentibus iusserat, propter quam superbiam & iniquitatem excæcari meruerunt, vt cætera nõ intelligerent: quia ea quæ intelligebant, impie contemnebant. Vides, nõquam tibi nunc dicam, si Christianus es, crede dicenti Christo, quia de se scripsit Moyses. Quod si nõ credis, Christianus non es. Ipse quippe videris quid de te sentias, qui te vt gentile vel Iudæum doceri de Christo expetis: ego tamẽ neque hoc defugi, & omnes tibi aditus erroris quantũ potui clausi. Nec illud sui patere præcipit, quã vos cæci mittitis, dicentes falsa esse in Euangelio, sicubi vestra hæresis exitũ nõ inuenierit: vt vobis nihil remaneat, quò redire possitis, vnde Christo credatis, vbi vobis hæc vox pestilentiã non possit opponi: quinetiam sic te doceri cupis, vt Christianum Thomã, quem Christus de se dubitantem nõ est aspernatus, sed quo animi eius vulneribus mederetur, corporis sui cicatrices ostendit. Hæc verba tua sunt. Bene quod sic te doceri exigit. Quã enim verebar, ne hoc quoque in Euangelio falsum esse contenderes. Crede ergo cicatricibus Christi, quia si cicatrices illæ veræ erant, vera etiam illa vulnera fuerat: nec vera vulnera, nisi vera caro habere potuisset. hoc verũ totum vestrũ euertit errorẽ. Porro si Christus falsas cicatrices dubitanti discipulo demonstrauit: & ipsum fallacem dicis ita docentem, & te falli cupis ita discetem. Sed quia falli nemo est qui velit, fallere autem multi volunt, magis te velle intelligo quasi exemplo Christi fallaciter docere, quã exemplo Thomæ fallaciter discere. Proinde si credis quod falsis cicatricibus Christus sefellerit dubitãtem, te quis velit credere docentem, ac non potius cauere fallentem? At si ille discipulus veras cicatrices tetigit Christi, veram confiteri cogaris & carnem Christi. Ita Manichæus non permanebis, si sic credis vt Thomas: infidelis autem remanebis, si nec sic credis vt Thomas.

Libri Sextidecimi finis.

LIBER DECIMVS SEPTIMVS.

Capit. 1. Matth. 5.

Matth. 17.

Iustus dixit, Cur legem non accipitis & Prophetas, cum Christus eos non se venisse soluere dixerit, sed adimplere? Quis hoc testatur dixisse Iesum? Matthæus. Vbi dixisse? In monte. Quibus præsentibus? Petro, Andrea, Iacobo & Ioanne, quatuor his tantum: ceteros enim necdum elegerat, nec ipsum Matthæum. Ex his ergo quatuor vnus id est Ioannes, Euangelium scripsit? Ita. Alicubi hoc ipse commemorat? Nusquã. Quo modo ergo quod Ioannes nõ testatur, qui fuit in mote, Matthæus hoc scripsit, qui longo intervallo postquam Iesus de mote descendit, secutus est eum? Ac per hoc de hoc ipso primo ambigitur, vtrum Iesus tale aliquid dixerit: quia testis idoneus tacet, loquitur autem minus idoneus: vt interim permiserimus nobis iniuriã fecisse Matthæo, donec & ipsum probemus hæc non scripsisse, sed aliũ nescio quẽ

sub nomine eius: quòdque docet & ipsa lèctionis eius. K dem Matthæi obliqua narratio. Quid enim dicit? Et cũ transiret Iesus, vidit hominem sedentem ad telonium, nomine Matthæũ, & vocauit eum. At ille cõfestim surgens, secutus est eum. Et quis ergo de se scribens, dicat, Vidit hominẽ, & vocauit eum, & secutus est eum: ac nõ potius dicat, Vidit me, & vocauit me, & secutus sum eũ: nisi quia cõstat hæc Matthæum non scripsisse, sed alium nescio quem sub eius nomine: Cũ ergo ne quidẽ si & Matthæus hoc scriberet, verum sõret: quia præsens non erat, cum Iesus hæc loquebatur in monte: quãto magis credẽdum nõ erit, quia nec Matthæus eadẽ scripsit, sed alius sub nominibus & Iesu & Matthæi? Quid quod etiã ex ipso sermone, quo præcepit non putare quia venerit legem soluere, magis intelligi detur quia soluere? Neque enim nihil eo tale faciente, Iudei suspicari hoc possent, Sed nolite, inquit, putare quia veni soluere legẽ. Age: dum ergo, si ei & Iudæi dixissent, quid porrò tu tale agis, vnde hoc suspicari possimus? An quia circuncisionem derides, sabbatum violas, sacrificia respicis, cõfundis cibos? Hoc est ergo, Nolite putare. Et quid hoc amplius, quidve manifestius fieri potuit i destructione legis ac Prophetarũ? Aut si hoc adimplere est legẽ, quid erit soluere? Quid quod etiã lex & Propheta ne adimplerent quidem gaudent, adeo sibi pleni videtur & consummati, quorum author ac pater non minus eis adici indignatur, quã detrabi, vt scribes in Deuteronomio dicat, Hęc præcepta, quæ mado tibi hodie Israël obseruabis, & caue ne declines ab iisdem, neque in sinistram, neque in dexteram: nec addas quicquã eis, nec minuas, sed in eisde perseverabis, vt benedicat te dominus deus tuus: Quapropter siue adimpleti causa Iesus legi aliquid & Prophetis adiecit, in dextera videtur lapsus: siue depõsit vt destrueret, in sinistra: vtrumque certe offendit legis authorem: idcircoque aut aliud aliquid significat istud, aut falsum est. Augustinus respondit. O mirabilem insantiam de Christo aliquid narrãti nolle credi Matthæo, & velle credi Manichæo. Si Matthæus nõ interfuit, cũ Christus dixisset, Non veni soluere legem aut Prophetas, sed adimplere: & propterea nõ est ei credẽdum, nunquid Manichæus interfuit, aut iam vel natus fuit, cum Christus inter homines appareret? Secũdũ hæc ergo fidei vestræ legem, nihil ei de Christo testificanti credere debuißis. Nos autẽ non propterea dicimus, non credendum esse Manichæo, quia dictis factisque Christi nõ interfuit, & lõge post natus est: sed quia de Christo cõtra Christi discipulos loquitur, & contra Euangelium, quod illorum autoritate firmatũ est. Habemus enim Apostoli vocem, qui in spiritu sancto tales vëturos esse cernebat, vnde fidelibus dicebat, Si quis vobis euãgelizauerit præterquã quod accepistis, anathema sit. Nã si nemo de Christo vera dicit, nisi qui eum præsens vidit & audiuit, hodie de illo nemo vera dicit. Porro si hodie ppter ea de illo fidelibus eius vera dicuntur, quia illi qui viderũt & audierũt, vel prædicãdo vel scribendo ea disseminauerunt, cur ex ore Ioãnis condiscipuli sui nõ posset vera Matthæus audire de Christo, vbi ille affuit, & ipse non affuit, si ex libro Ioãnis possumus verã loqui de Christo, non solum nos tanto post nati, sed etiam post nos alij nascituri? Hinc enim non solũ Matthæi, verũ etiã Lucæ ac Marci Euangeliũ, qui eosdẽ discipulos secuti sunt, in non imparem autoritatẽ receptũ est. Huc accedit, quia & ipse dominus potuit narrare Matthæo, quod antequã eũ vocasset, cum iis egerat quos prius vocauerat. At enim hoc ipse Ioãnes in Euangelio

A gelio suo ponere debuit, si hoc dictũ a domino audierat, qui eũ diceretur, præsens erat: quasi fieri nõ potuerit, vt cum omnia quæ a domino audierat, scribere non posset, inter alia quæ prætermisit, & hoc prætermiserit, cum in alia scribenda esset intẽtus. Nõne Euangelium suum ita ipse cõclussit, dicens, Et alia quidem multa fecit Iesus, quæ si scriberetur singula, nec ipsum existimo capere mundũ, qui scriberentur libros? Hic vtiq; ostendit se scientẽ multa prætermisisse. Sed si de lege & Prophetis vos delectat Ioannis autoritas, Ioanni credite attestanti legi & Prophetis. ipse scripsit quòd Esaias viderit Christi gloriã, in eius habetis Euãgelio, vnde iam pauloante tractauimus, Si crederetis Moysi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit. Vndique tergiueris ratio vestra cõtunditur, aperte dicite nõ vos credere Christi Euangelio. nam qui in Euangelio quod vultis creditis, quod vultis nõ creditis, vobis potius quã Euangelio creditis. At quã eleganter rem sibi visus est Faustus dicere, vbi propterea voluit nõ credi hæc scripsisse Matthæum, quia cum de sua electione diceret, non ait, Vidit me, & dixit mihi, sequere me: sed, Vidit Matthẽ, & dixit ei, sequere me. quod nescio vtrũ de errore imperitia dixerit, an de more fallacie: sed non vsque adeo imperitum putauerim, vt nec legerit, nec audierit, solere scriptores rerum gestarũ, cum in suam personã venerint, ita se cõtẽtere, tanquam de alio narrent, quod de se narrat. Magis ergo hunc arbitror non vt imperitum, sed vt imperitis nebulas obtendere voluisse, sperantem se plures esse capturum, qui istum non nosset. Et in historia quidem rerũ secularium talis narrationis reperiuntur exempla: sed non opus est, vt ex alio genere literarũ vel nostris admeoneam, vel istum testellam: ipse certe pauloante de libris Moysi quãdam testimonio ita proferebat, vt nõ ea negaret scripsisse Moysen, imò & affirmaret, sed ad Christum non pertinere contenderet. Legat ergo in eisdem libris, quæ de se scripsit Moyses, vtrum ita scripserit, Dixi aut feci hoc vel illud: & non potius, Dixit Moyses, & fecit Moyses: aut, Vocauit me dominus: vel, Dixit ad me dominus: & non potius, Vocauit dominus Moysen: & Dixit dominus ad Moysen: & omnia cætera in eundem modum. Ita ergo & Matthæus de se tanquam de alio scripsit, quod & Ioannes fecit: nam circa finem libri sui etiam ipse sic loquitur, Cõuersus Petrus, vidit discipulum quem diligebat Iesus, qui & recubebat in cœna super pectus eius, & dixerat domino, Quis est qui te tradet? Nunquid & hic dixit, Cõuersus Petrus vidit me: an forte propterea nec istum putant hoc Euangelium scripsisse: Sed paulo post dicit, Hic est discipulus qui testificatur de Iesu, & qui hæc scripsit: & scimus quia verum est testimonium eius. Nunquid ait, Ego sum discipulus, qui testificor de Iesu, & qui hæc scripsi, & scimus quia verum est testimonium meum: Certe manifestum est hunc morem fuisse scriptorum, cum gesta narrarẽt, quã multa & ipse dominus eadẽ locutione de se dicit, quis enumerare sufficiat? Cum venerit, inquit, filius hominis, putas inueniet fidem in terra? non dixit, Cum venero, putas inueniam: &, Venit filius hominis manducans & bibens: non dixit, Veni: &, Veniet hora, & nunc est, cum mortui audient vocem filij dei, & qui audierint, viuent, non dixit, vocem meam: & multa huiusmodi. Vnde iam puto sufficere quæ dicta sunt, & ad studiosos conuocandos, & ad calumniosos conuincendos. Iam illud quã sit infirmum, quis non videt, quod ait, nõ eũ dicere potuisse, Nolite putare, quia Tomus sextus.

veni soluere legem aut Prophetas, nõ veni soluere, sed adimplere: nisi aliquid tale iam fecisset, vt in hæc suspicionem posset venire: quasi hos negemus Iudeis nõ intelligentibus videri potuisse Christum destructorẽ legis & Prophetarum: sed hoc ipsum est cur ille verax & veritas nõ potuerit de alia lege & de aliis Prophetis dicere, quòd eos nõ soluere, nisi de iis quos illi eum soluere suspicabantur. Quod hinc etiam satis cõfirmatur, quia ibi sequitur & dicit, Amen amẽ dico vobis, donec transeat cœlum & terra, iota vnum, aut vnus apex non transiet de lege, donec omnia fiant. Quicunque ergo soluere vnũ ex mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum: quicunque autem fecerit, & sic docuerit, magnus vocabitur in regno cœlorũ. Phariseos enim cogitabat cum ista diceret: qui soluebant legem factis, & docebant verbis. De quibus alio loco dicit, Quæ dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite: dicunt enim, & non faciunt. Propterea & hic ita sequitur, Dico enim vobis, nisi abundauerit iustitia vestra plus quã Scribarũ & Phariseorum, non intrabitis in regnum cœlorum: id est, nisi vos feceritis, & ita docueritis, quod illi non faciunt, & sic docent, non intrabitis in regnũ cœlorum. Quam ergo legem docebant Pharisei, & nõ faciebant, ipsam dicit Christus non se venisse soluere, sed adimplere: quia ipsa pertinet ad cathedram Moysi, in qua sedentes Pharisei, & dicentes, nec facientes, audiendi sunt, non imitandi. Nec intelligit Faustus, aut forte fingit non intelligere quid sit implere legem, cum hoc de verborũ adiectione putat accipiendum, quia scriptum est, ne quid addatur scripturæ dei, vel detrahatur: vnde dicit non debuisse adimpleri, quod ita perfectum commendatur, vt nihil addendum minuentiumque sit. Nesciunt ergo isti quo modo adimplere legem, qui sic viuunt vt lex præcepit. Plenitudo enim legis charitas, sicut dicit Apostolus. Istam charitatem dominus exhibere & donare dignatus est, mittendo fidelibus suis spiritum sanctum. Vnde item dicit idem Apostolus, Charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Et ipse dominus, In hoc sciẽt omnes quia discipuli mei estis, si vos inuicem diligatis. Impletur ergo lex, vel cum fiunt quæ ibi præcepta sunt, vel cum exhibentur quæ ibi prophetata sunt. Lex enim per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Ipsa lex cum impleta est, gratia & veritas facta est. Gratia pertinet ad charitatis plenitudinem, veritas ad prophetiarum implementationem. Et quia vtrumque per Christum, ideo non venit soluere legem aut Prophetas, sed adimplere: non vt legi adderentur quæ deerant, sed vt ferent quæ scripta erant: quod ipsa eius verba testantur. Non enim ait, Iota vnum, aut vnus apex nõ transiet a lege, donec addantur quæ defunt: sed, donec omnia fiant.

Libri septimidecimi finis.

LIBER DECIMVS OCTAVVS.

Iustus dixit, Non veni legem soluere, sed adimplere. Sed enim hoc, nisi aliud forte significat, a Christo dictum credere, non minus tibi contrarium scias esse, quã mihi: vterque enim nõstrũ sub hac opinione Christianus est, k

Quia Christum in destructione legis ac Prophetarum venisse putauimus. Quod si tu verbo interim fateri non vis, attamen id operibus indicas. Inde enim est, quod legis ac Prophetarum precepta & ipse contemnis, inde quod nouum testamentum Iesum condidisse utriusque fatemur: quod quid aliud, quam destructionem fatemur veteris testamenti: Quae cum ita sint, quomodo Christum illud dixisse credemus, nisi ante nosmetipsos damnemus stultitiam in praeteritum opinionis, & ad poenitentiam recurramus, obsequamurque legi de integro ac Prophetis, atque eorum curemus qualiacunque sunt obseruare mandata: Quod cum fecerimus, tunc denique vere crediderimus dixisse Iesum, quia non venerit legem soluere, sed adimplere. Nunc autem falsum est, quia nec tu id credis, de quo me solum incusas. Sed esto, liceret in praeteritum errasse, quid nunc tandem placet ne ire sub legem, si eam Christus non tam soluit, sed adimpleuit: Placet circuncidi, id est, pudendis insignire pudenda, & deum credere sacramentis talibus delectari: Placet suscipere sabbatorum ocium, & Saturniacis manus insertare catenis? Placet ingluuiem Iudaeorum damnariis (neque enim deo) nunc tauros, nunc arietes, nunc etiam hircos, ut non & homines dicam, cultris sternere: ac propter quod idola sumus exosi, id nunc exercere crudelius sub Prophetis ac lege? Placet denique ferarium ciborum quaedam existimare munda, quaedam in immundis & contaminatis habere? ex quibus inquinatorem porcinae lex asserunt & Prophetas. Negabis profecto horum quicquam faciendum nobis volentibus perseverare esse quod sumus: quoniam quidem Christum dicentem audias: dupliciter filium gehennae fieri eum, qui fuerit circuncisus. Sabbatum vero nec ipsum seruasse videas, nec usquam mandasse seruandum. De cibus item ipsum asseuerantem audias, nullo eorum inquinari hominem, quae in os ingrediuntur, sed ea potius, quae de ore procedunt, polluere. De sacrificiis item frequentem ipsum esse sermonem, deum misericordiam velle, non sacrificium. Haec igitur si ita sunt, ubi illud erit, non eum venisse soluere legem & Prophetas, sed adimplere: Quod si dixit, aut aliud significans dixit, aut, quod absit, mentiens dixit, aut omnino nec dixit. Sed Iesum quidem mentitum esse nullus dicat, duntaxat Christianus: ac per hoc aut aliter dictum est, aut omnino nec dictum.

Capit. II.

Luc. 11.

Exod. 31.

Leui. 11.

Deut. 24.

Esai. 65.

Matth. 15.

Osae. 6.

Mat. 6. & 12.

Matth. 5.

Cap. III.

Matth. 13.

† alius, in terdiani.

pulum. Augustinus respondit, iam toties explosa atque conuicta quia repetis, nos quoque, quibus ea conuincimus, repetere non pigebit: Ea Christiani ex lege & Prophetis non faciunt, quibus significata sunt ista quae faciunt. Illae quippe erant figurae futurorum, quas rebus istis per Christum reuelatis & presentatis auferri oportebat, ut eo quoque ipso, quod haec ablata sunt, lex & Prophetas implerentur. Ibi quippe & hoc scriptum est, datum deum testamentum nouum, non quale dedi, inquit, patribus eorum. Populus enim ille pro suo corde lapideo, multa praepcepta magis sibi congrua quam bona acceperat, quibus tamen figurarentur & prophetarentur futura: sed a non intelligentibus celebrabantur. Cum autem venerunt & patefacta sunt quae illis significabatur, non iam illa iubentur facienda, sed leguntur intelligenda. Unde ibi de hac etiam re futura dicitur, Auferam eis cor lapideum, & dabo eis cor carneum: id est, non cor sine sensu, sed cor cum sensu. Unde traxit Apostolus cum ait, Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Quid enim aliud dixit, quam cor carneum? Quia ergo & hoc praedictum erat, magis si ista de nostra celebratione non auferrentur, non implerentur lex & Prophetas, quia non fieret quod praedixerant. Cum vero & hoc fit, inde potius intelliguntur adimpleri, unde vobis videntur non adimpleri. Nec nos terret insultatio tua, quod sabbatorum ocium, catenas Saturniacas appellas. Vana est enim & inepta, nec tibi hoc dicere venisset in mentem, nisi quia vos in die quem dicunt Solis, Solem colitis. Sicut autem nos eundem diem dominicum dicimus, in eo quod non istum solem, sed resurrectionem domini veneramus: sic ocium sabbatorum sine Saturni veneratione a patribus obseruatum est, cum sic illud obseruari oportebat. Erat enim umbra futurorum, sicut Apostolus testis est. Diebus quippe istis, quorum septenarius numerus in orbem redit, deorum suorum nomina gentes imposuerunt. De quibus ait Apostolus, quod coluerunt & seruiuerunt creaturae potius quam creatori: quos in hac parte etiam vos imitamini, nisi quod cum eis lucidiora duo lumina, caetera vero sydera non cum eis adoratis: sed & mensibus imposuerunt nomina deorum suorum. Propter honorem quippe Romuli, quia eum Martis filium crediderunt, primum menslem Marti dicentes, Martium vocauerunt. Et inde Aprilem nullo dei sui nomine, sed a re ipsa, quasi aperilem, quod tunc primum germen aperitur in florem. Inde tertium menslem Maium, quod Maiam Mercurij matrem deam colant. Inde quartum Iunium a Iunone. Inde caeteros usque ad Decembrem a numeris nominarunt. Sed ex eis Quintilis atque Sextilis nominibus hominum, quibus diuinos honores decreuerat, appellati sunt, Iulius & Augustus: nam septimus September & caeteri, ut dixi, usque ad Decembrem, numerorum ex ordine nominibus enunciantur. Porro Ianuarius a Iano appellatus est, Februarius a Februus sacris Lupercorum. Vultis ergo ut vos dicamini in mense Martio Martem colere? Illo enim mense beama vestrum cum magna festiuitate celebratis. Si autem vobis in mense Martio licere arbitramini aliud considerare non Martem, cur ex die septimo, quod sabbatum a re quae nominatum est diuinis scripturis, Saturnum importare conamini, quia eum diem Saturni gentes appellauerunt: nempe iam videtis cum quanta impietate deliretis. De sacrificiis autem animalium quis nostrum nesciat, magis ea peruerso populo congruenter imposita, quam deo desiderati oblata: Sed tamen etiam in his figurae nostrae fuerunt, quia nostra mundatio, &

Roma. 8.

Matth. 5.

1. Corin. 10.

Capit. VII.

Galat. 3.

Matth. 13.

Matth. 22.

Capit. I.

Matth. 5.

A dei propitiatio nobis sine sanguine nulla est: sed illarum figurarum veritas Christus est, cuius sanguine redempti & mundati sumus. nam in figuris eloquiorum diuinorum, & taurus dicitur est propter virtutem crucis, cuius cornibus impios ventilauit: & aries, propter innocentiam principatum: & hircus, propter similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum: & si quod aliud sacrificij genus expressius commemoraueris, in eo quoque tibi Christum prophetatum esse monstrabo. Quocirca siue circuncisio, siue sabbatum, siue differentia ciborum, siue immolatio sacrificiorum, omnia haec figurae nostrae fuerunt & prophetiae: quas Christus non soluere, sed adimplere venit, cum ea quae his praenunciabantur, impleuit. attende cui contradicas, cum Apostolo ex Apostolo dico, Omnia haec figurae nostrae fuerunt. Nam sicut te Manichaeus impiam docuit peruersitatem, ut ex Evangelio, quod haeresim tuam non impedit, hoc accipias: quod autem impedit, non accipias: sic nos Apostolus docuit piam prouisionem, ut quisquis nobis annunciauerit praeter id quod accepimus, anathema sit. Unde Christiani catholici & vos inter zizania numerant, quia dominus exposuit quid sit zizania, non aliqua falsa veris scripturis immixta, sicut tu interpretaris, sed homines filios maligni, id est, imitatores diabolicae falsitatis. Nec omnia temere credunt, & ideo Manichaeo, caeterisque haeticis non utique credunt. Nec rationem ex hominibus damnant, sed quam vos dicitis esse rationem, errorem esse conuincunt. Nec verum falsumque iudicare impium putant: ideo vestram sectam falsissimam, fidem autem catholicam verissimam iudicant. Nec bonum a contrario separare formidant, sed malum non esse naturam, quia contra naturam est, intelligunt: non gentem nescio quam tenebrarum, aduersum diuinam regna a suo principio nascentem & rebellantem, quae vere ampliore formidine intulit deo vestro, quam infantibus Lamiis: quippe quem dicitis, ne sua membra illius impetu capta & vastata conspiciat, velum contra se posuisse. Proinde nullas ex hoc capitulo patiuntur angustias, quod quasi legis & Prophetarum praepcepta non seruent: quia & ex gratia Christi habent legitimam charitatem dei & proximi, in quibus duobus praepceptis tota lex pendet & Prophetas: & quacunque ibi vel rebus gestis, vel sacramentorum celebrationibus, vel locutionum modis figurate prophetata sunt, in Christo & in Ecclesia impleri cognoscunt. Unde nec vanae superstitioni succumbimus, nec illud Evangelij capitulum falsum esse dicimus, nec Christi discipulos nos negamus: quia ea ratione veritatis, quam pro meis viribus toties exposui, non aliam legem, nec alios Prophetas, quam eos quos catholica tenet autoritas, non venit soluere, sed adimplere.

Libri decimoctauo finis.

LIBER DECIMVS NONVS.

AVSTVS dixit, Non veni soluere legem & Prophetas, sed adimplere. Ecce iam consentio dictum. Quarrendum tamen est, cur hoc dixerit Iesus, utrum ne copulandi Iudaeorum furoris causa, quia iidem sacrosancta sua ab eodem conculcari videntes, indignarentur: eumque ac si impium a male sanum, nec audiendum quidem existimarent, nedum Tomus sextus.

sequendum: an ut nos, qui ei credebamus ex gentibus, D institueret atque informaret, patienter ac morigerate mandatorum subire iugum, quod certicibus nostris Iudaeorum lex imponeret ac prophetas: Sed hoc quidem nec te ipsum putare credo, quod Iesus hoc verbum protulerit, ut nos Hebraeorum legi addideret, aut Prophetis. Ac per hoc, si haec non fuit causa dicendi, illa alia debet esse, quam dixi. Iudaeos enim verbis semper atque operibus Christi vehementer insidiosos esse, nemo qui nesciat. Ex quibus cum iidem colligerent legem ac Prophetas suos ab eodem solui, indignarentur necesse est, ac per hoc reprimendi furoris eorum gratia non ab te fuerit dixisse, ut reputarent quia non venisset legem soluere, sed adimplere. Nec hoc ipsum meritum est, nec sefellit: indifferenter enim & absolute nominauit legem. Sunt autem legum genera tria: vnum quidem Hebraeorum, quod peccati & mortis Paulus appellat: aliud vero gentium, quod naturale vocat. Gentes enim, inquit, naturaliter quae legis sunt, faciunt: & eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. Tertium vero genus legis est veritas, quod perinde significans Apostolus dicit, Lex enim spiritus in Christo Iesu liberavit me a lege peccati & mortis. Tribus ergo existentibus legibus, & Iesu assente, rante nobis, quia non venit soluere legem, sed adimplere: non parua cura ac diligentia opus est, de qua earum dixerit, intelligere. Item Prophetas alij sunt Iudaeorum, alij gentium, alij veritatis. Sed de Iudaeorum quidem nullus quaesierit, notum est enim. De gentium vero si quis ambigit, audiat Paulum, qui scribens ad Titum de Cretenis, dicit, Dixit quidam proprius eorum Prophetas. Cretenes semper medaces, mala bestiae, ventres pigri. ac per hoc dubitandum non est & gentes suos habere Prophetas. Nec non & veritate habere Prophetas suos, tam idem Paulus significat, quam etiam Iesus. Et Iesus quidem, ubi dicit, Ecce mitto ad vos sapientes & Prophetas, & ex ipsis interficietis in singulis locis. Paulus vero cum dicit, Ipse dominus constituit primum Apostolos, deinde Prophetas. Lege ergo tripartita, & tripartitis Prophetis, de quoniam eorum Iesus dixerit, non satis liquet, est tamen conuincere ex consequentibus. Et enim si circuncisionem statim nominaret, & sabbata & sacrificia & obseruationes Hebraicas, in quibus eas aliquid adimplerent gratia protulisset, dubium non erat quin de Iudaeorum lege dixisset & Prophetis, quia eos non soluere venerit, sed adimplere. Vbi vero horum quidem nihil memorat, sola vero recedit antiquiora praepcepta: id est, Non occides, non moechaberis, non peierabis: haec autem erant antiquitas in nationibus, ut est in promptu probare, olim promulgata per Enoch & Seth & caeteros eorum similes iustos, quibus eadem illustres tradiderint angeli temperandae in hominibus gratia veritatis, cui non videatur hoc eum de veritate dixisse lege, & eius Prophetis: Denique etiam adimpletio probatur eius circa haec eadem, quae promissit. Quid enim dicit: Audistis dictum esse antiquis, Non occides: ego autem dico vobis, ne irascimini quidem: adimpletio est. Audistis dictum esse, Non moechaberis: ego autem dico vobis, ne concupiscatis quidem: adimpletio est. Dicitur est, Non peierabis: ego autem dico, ne iuretis quidem: eque adimpletio est. In his enim & priora roborat, & quod desuit, adiicit. Vbi vero Iudaeorum quaedam visus est nominasse, illa quidem nec adimpleuit, sed etiam penitus eradicaui praepceptione contrariorum. Quid enim sequitur? Audistis dictum esse, oculo pro oculo, dente pro dente: &

Capit. II.

Roma. 2.

Roma. 8.

Matth. 5.

Titim. 1.

Matth. 23.

1. Corin. 11.

Capit. III.

Leuiti. 12.

Exod. 31.

Exod. 20.

Exod. 20.

Matth. 5.

Exod. 21.

Matth. 5.

Ego autem dico vobis, qui te percussit in maxillam, praebe illi & altera: hoc iam destructio est. *Leuit. 19. Matth. 5.* Dicitur est, inquit, Amabis amicum tuum, & oderis inimicum tuum: ego autem dico vobis, amate inimicos vestros, & pro persecutoribus vestris orate: aequae destructio est. *Dente. 24. Matth. 5.* Qui voluerit uxorem dimittere, det ei repudium: ego autem dico, quicumque vxorem suam dimiserit, excepta causa fornicationis, & ipsam moechari faciet, & is erit moechus, si postea altera duxerit. Haec igitur sunt de manifesto Moseos praeccepta, idcircoque destructa: illa veterum iustorum, & ob hoc adimpleta. Quod si & tibi ita intelligere placet, non ab re erit & illud dixisse Iesum, quia non venit solvere legem, sed adimplere. Sin haec non sra tibi displicet expositio, aliam quere: tantum ne Iesum mentitum dicere cogaris, aut te necesse sit Iudaeum fieri: ne etiam nunc legem solvere perseueres, quam ipse non soluit. Et tamen hoc si mihi Nazareorum obiectet quisquam, quos alij Symmachianos appellat, quod Iesus dixerit, non se venisse solvere legem: aliquid per haesitatem incertus quid ei responderet. Nec immerito veniebat enim corpore atque animo simul, lege obsequio ac Prophetis: nam huiusmodi, quos aio, & circumscriptione portant, & observant sabbatum, & porcina ac reliquis abstinent huiusmodi, quae praecipit lex, sub Christiani quantum nominis professione, decepti etiam ipsi, ut intelligi datur, hoc ipso capitulo, quo & tu, quia Christus non ad solvendam legem se venisse dixerit, sed adimplendam. Quare cum talibus esset mihi non pusillum, ut dixi, certamen, donec capituli huius a me molestiam demoliret: tibi vero nequaquam cogredi metuam, nullis confesso viribus, & impudencia potius laceffenti, ut facilius terti me putem abs te, quam cogi ut credam dixisse Christum, quod nec ne te videam credidisse. Nec enim quicumque eorum praefertens, quibus lex & Propheta non solvi videantur, sed adimpleri, me tamquam desiderem obiurgas ac praevicacitorem, ex huius obiectioe capituli. An & tu iam detruncatorum inguinum obscuro illo signaculo gloriaris, tanquam Iudaeus aut Nazareus? An supercilium de observatione erigis sabbatorum? An de porcinae abstinentia tibi conscius gaudes? An denique de victimarum sanguine, & holocaustorum nidoribus Iudaeorum te exaturasse deum exultas? Quod si horum fecisti nihil, quid ita Christum non venisse legem solvere, sed adimplere contendis? Quare indeficientes ego praecptori meo refero gratias, qui me similiter labantem retinuit, ut essem vel hodie Christianus. Nam eo quoque, cum capitulum hoc imprudens legerem, quem admodum tu, penes ieram in consilium Iudaeus fieri. Nec immerito. Etenim si Christus legem non venit solvere, sed adimplere: adimpletio autem nunquam in vase inani dicitur, sed in semo, solus mihi videbatur Israelita posse Christianus fieri, qui refertus maxima ex parte lege ac Prophetis, ad Christum veniret, replendus eo, cuius adhuc videretur esse capaxior, si tamen & ipse priora non solueret: alioquin nec circa eum adimpletio haec esset, sed exhaustio. At ego ex gentibus veniens, incassum me accessisse putabam ad Christum, quia nihil tale afferrem, quod in me de suis posse adiectionibus adimpleri. Quarens ergo quamnam esset prior illa mensura, inuenio sabbata, peritomen, sacrificia, neomenias, ac baptismata, azymophagias, ciborum discretionem, potuum, vestimentorum, & alia quae percurrere longum est. Arbitratus ergo sum hoc esse, nec aliud quicquam, quod se Christus non venisse legem solvere dixerit, sed adimplere. Nec immerito. Quid enim lex sine mandatis? quid

Propheta sine praefatis? Ad haec inuenio etiam amaram illum indictum maledictum aduersus eos qui non permanferunt in omnibus quae scripta sunt in libro legis illius, ut faciant ea. Et illinc ergo maledictum metuens tanquam dei, & hinc Christum tanquam eius filium dicentem, audiens quod non venerit eadem solvere, sed adimplere: vide si quid impedire iam poterat, quin factus essem Iudaeus. Sed huic periculo me Manichaei veneranda fides eripuit. Tu tamen quid fiducia gerens, haec obiectas quare, aut quare contra me id esse putes solum, quod tibi non minus videatur esse contrarium: Si Christi non est legem solvere & Prophetas, utique nec Christianorum. Cur ergo eadem vos soluitis? An sensum fatemini vos non esse Christianos? Quid legi & Prophetis omnibus sacrosanctum illum sabbatorum diem, in quo & mundi ipsum opificem deum reliquiuisset testantur, vos omni opere profanatis, nec penam mortis, quam aduersum violatores eius statuit, nec maledicti pertimescetes infamiam? Quid & a circumscriptionis de decoro illo signaculo, legi ac Prophetis omnibus honorato, & maxime Abrahae, post opinata suam fidem sinus defenditis vestros: praefertim cum & periturum omnem de plebe sua perhibeat Iudaeorum deus, quicumque non hac fuerit ignominia praesignatus: Cur & sacrificiorum legitima, quae nec Moyses ac Prophetes sub lege, nec sub fide sua in secundis habuit Abraham, vos spernitis? Cur vero & ciborum indifferentia animas polluitis vestras, si haec, ut creditis, omnia Christus non venit solvere, sed adimplere? Cur & azymorum anniverfale ius, & mactationis agninae sacrum, quod in aeternum servare lex & Propheta praecipunt, vos impiatis? Cur denique neomenias, & baptismata, & scenopegia, ac reliqua huiusmodi legis atque Prophetarum sacramenta carnalia, parum deuitatis irrumperere, si eadem Christus minime destruxit: Quare non immerito dixerim, quia si vultis ut ratio vobis contemptus istius constet, oportet aut vos negare Christi esse discipulos, aut tandem fateri ipsum omnia haec destruxisse priorem. Quod cum fueritis confessi, tunc & illud cosequitur, ut aut falso fateamini scriptum esse, tanquam idem dixerit, non se venisse solvere legem, sed adimplere: aut nescio quid hoc loque aliud, quam vos putatis, significasse. Augustinus respondit, Quia iam consentis dixisse Christum, Non veni solvere legem vel Prophetas, sed adimplere: durum enim tibi videtur aduersus Evangelicam auctoritatem venire: durum etiam tibi videatur venire aduersus Apostolum, dicentem, Omnia haec figurae nostrae fuerunt. Item dicentem de Christo, Quia non fuit etiam & non, sed etiam in illo erat. Quotquot enim promissiones dei sunt, in illo etiam: id est in illo exhibitae, in illo adimpletae sunt: & sine caligine videbis & quam legem adimplere venerit, & ea quo pacto adimplere venit. Nec perges extendi per tria genera legis, & tria genera Prophetarum, quarens quae ex eas, & non inueniens. Manifestum est enim, & luce clarius hoc etiam novi testamenti scriptura saepe testatur, quam legem & quos Prophetas Christus non venerit solvere, sed adimplere. Ipsa est enim lex, quae per Moysen data, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Ipsa est inquam lex per Moysen data, de qua Christus ait, De me enim ille scriptus est. Certe enim ipsa est lex quae subintravit, ut abudaret delictum, quod ad eius reprehensionem, nihil intelligentes, in ore habere consuevisti. Ibi ergo lege & vide, quia ipsa est de qua dicitur, Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum & bonum. Quod ergo bonum est, mihi

A mihi factum est mors: Absit. Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. Neque enim lex iubeat delictum, ut illa subintrare abudaret delictum: sed superbos multum sibi tribuentes, mandati sancti & iusti & boni adiectio reos etiam praevicacitatis effecerat: ut eo modo humiliati, discerent, ad gratiam pertinere per fidem, ut iam non essent legi subditi per reatum, sed legi sociati per iustitiam. Idem quippe Apostolus dicit, Quia priusquam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem, quae postea reuelata est. Itaque lex, inquit, praedagogus noster erat in Christo Iesu: sed postquam venit fides, iam non sumus sub praedagogo: quia nos reatus legis non obligat, iam per gratiam liberatos. Nanque antequam spiritalem gratiam humiliati reciperemus, nihil nisi mortificabat nos litera, iubens quod non possemus implere. Vnde idem dicit, Litera occidit, spiritus autem vivificat. Rursus eiusdem Apostoli verba sunt, Si enim data esset lex, quae posset vivificare, omnino ex lege esset iustitia: sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur creditibus. Item ipse verba sunt, Quod enim impossibile erat legis, in quo infirmabatur per carnem, deus filium suum misit in similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum in carne, ut iustitia legis impleteretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Ecce quod est, Non veni legem solvere, sed adimplere. Quia lex enim superbos etiam praevicacitatis reatu devinxit augendo peccatum, cum iubet quod implere non possunt: ipsius legis impletur iustitia per gratiam spiritus in eis qui discunt ad Christum mites esse, atque humiles corde: qui venit non legem solvere, sed adimplere. Deinde quia etiam sub gratia positus, in hac mortali vita difficile est omnimodo implere quod in lege scriptum est, Non concupisces: ille per carnis fugae sacrificium sacerdos effectus, impetrat nobis indulgentiam, etiam hinc adimplens legem: ut quod per nostram infirmitatem minus possumus, per illius perfectionem recuperetur, cuius capitis membra effecti sumus. Vnde Ioannes dicit, Filioli, haec scribo vobis, ut non peccetis: & si quis peccaverit, advocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum: ipse est exoratio pro peccatis nostris. Prophetas autem sic adimplevit, cum in eo veritas facta est promissio dei. Hoc paulo ante ex Apostolo commemoravi, dicente, Quotquot enim promissiones dei, in illo est. * Idem rursus dicit, Dico enim Christum ministrum fuisse circumscriptionis propter veritatem dei ad confirmandas promissiones patrum. Quod ergo in Prophetis sive aperte sive per figuras vel locutionum vel actionum promittebatur, in illo adimpletum est, qui non venit solvere legem & Prophetas, sed adimplere. Hoc autem vos non intelligitis, quia si quaedam facta & celebrationes, quae figurae erant venturae praenunciantes, adhuc a Christianis fierent, nihil significaretur, nisi nondum venisse, quae tunc figuris praenunciabantur. Quod enim adhuc venturum praenunciatur, aut nondum venit, aut si iam venit, superfluo vel fallaciter praenunciatur. Quapropter vnde vobis videtur Christus non implevisse Prophetas, quia non sunt a Christianis quaedam quae per prophetas ab Hebraeis ut fierent, instituta sunt, inde potius probatur implevisse. Usque adeo enim quicquid per huiusmodi figuras propheta batur, impletum est, ut iam per illas non prophetetur. Ad hoc pertinet etiam quod ipse dominus ait, Lex & Propheta usque ad Ioannem. Lex enim, quae praevicacitatis

catores abundantem reatu concludebat in eam fidem, quae postea reuelata est, gratia facta est per Iesum Christum, per quem superabundavit gratia: ac per hoc impleta est per gratiam liberantem, quae non implebatur per literam iubentem. Item in ipsa lege universa Prophetia, quae non tantum verbis, sed etiam quarundam actionum figuris, saluatoris promittebat adventum, veritas facta est per Iesum Christum. Lex enim per Moysen data est, gratia autem & veritas per Iesum Christum facta est. Ex cuius adventu iam regnum dei cepit annunciar, quia lex & Propheta usque ad Ioannem. Lex, ut reos faceret, qui desiderarent salutem: Propheta, ut promitterent saluatorem. Ceterum Prophetas alios extitisse iam in Ecclesia post ascensionem Christi, quis nesciat? De quibus Paulus dicit, Et quosdam constituit in Ecclesia, primum Apostolos, deinde Prophetas, tertio doctores: & cetera. Non itaque de illis dictum est, Lex & Propheta usque ad Ioannem: sed de iis qui primum Christi adventum prophetauerunt: qui adventum impletus, non utique adhuc posset prophetari. Proinde cum quaris, cur iam non circuncidatur carne Christianus, si Christus non venit legem solvere, sed adimplere: Respondeo, imo ideo iam non circuncidatur Christianus, E quia id quod eadem circumscriptione propheta batur, iam Christus adimplevit. Expoliatio enim carnalis generationis, quae in illo facto figurabatur, iam Christi resurrectione adimpleta est: & quod in nostra resurrectione futurum est, sacramento baptismi commendatur. Nam neque penitus auferri debuit nova vita sacramentum, quia restat adhuc in nobis futura resurrectio mortuorum: & in melius tamen, id est, succedente baptismum, debuit commutari: quia iam factum est, quod nunquam factum erat, ut futura vita aeterna in resurrectione Christi nobis praeretur exemplum. Cum quæris, sabbati otium cur non observat Christianus, si Christus non venit legem solvere, sed adimplere: Respondeo, imo id propterea non observat Christianus, quia quod ea figura profitebatur, iam Christus implevit. In illo quippe habemus sabbatum, qui dixit, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos reficiam: tollite iugum meum super vos, & discite a me, quoniam mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Cum quæris, quare Christianus non observat differentiam ciborum, quae in lege praecipitur, si Christus non venit legem solvere sed adimplere: Respondeo, imo propterea id non observat Christianus, quia quod illis figuris propheta batur, iam Christus implevit, non admittens ad corpus suum, quod corpus in sanctis suis ad vitam aeternam praedestinavit, quicquid per illa animalia in moribus hominum significatum est. Cum quæris, quare Christianus non animalibus immolatis, carnis & sanguinis sacrificia offert deo, si Christus non venit legem solvere, sed adimplere: Respondeo, imo propterea magis haec Christianus iam offerre non debet, quia ea quae talibus rerum figuris illi propheta bant, immolatione carnis & sanguinis sui Christus implevit. Cum quæris, cur ayma sicut Iudaei non observet Christianus, si Christus non venit legem solvere, sed adimplere: Respondeo, imo propterea magis hoc non observat Christianus, quia quod illa figura propheta batur, expurgato veteris vitae fermento, novam vitam demonstrans Christus implevit. Cum quæris, cur de carne agni Christianus Pascha non celebret, si Christus non venit legem solvere, sed adimplere: Respondeo, imo propterea Christianus iam

Exod. 31. Gen. 17. Leuit. 22. Deute. 14.

Gala. 3.

2. Cor. 3. Gala. 3.

Roma. 8.

Matth. 5.

2. Ioh. 2.

Cap. VIII.

2. Cor. 1.

** al. cti. om.*

Roma. 15.

Matth. 5.

** alias, quae dudum illis signis.*

Matth. 11. Gala. 3.

1. Ioh. 1.

1. Corin. 12.

Capit. IX.

Leuit. 2.

Matth. 5.

Exod. 31.

In prophet.

Matth. 11.

Capit. X.

F. Deute. 14.

Exod. 12.

Matth. 5.

1. Cor. 5.

G sic Pascha non celebrat, quia id quod illa figura prænunciabatur, agnus immaculatus sua passione Christus implevit. Cum quæris, quam ob causam neomenias in lege mandatas non celebret Christianus, si Christus non venit legem solvere, sed adimplere: Respondeo, imò propterea iam Christianus istas non celebrat, quia propter quod prænunciandum celebrabatur, iam Christus implevit. Celebratio enim nouæ lunæ prænunciabat nouam creaturam, de qua dicit Apostolus, Si qua igitur in Christo noua creatura, vetera transferunt, ecce facta sunt noua. Cum quæris, cur illa singularum quarumque immunditiarum baptismata, quæ in lege præcipiuntur, non obseruet Christianus, si Christus non venit legem solvere, sed adimplere: Respondeo, inde potius hæc non obseruare Christianum, quia figuræ futurorum erant quas Christus implevit. Venit enim cõsepelire nos sibi per baptismum in mortem, vt quemadmodum Christus resurrexit à mortuis, sic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Cum quæris, quid causæ est, vt scenopegia non sit solennitas Christianorum, si lex à Christo adimpleta est, non soluta: Respondeo, tabernaculum dei fides eius esse, in quibus charitate sociatis, & quodammodo cõpactis habitare dignatur: & ideo magis illud non obseruari à Christianis, quia iam Christus in ecclesia sua, quod illa figura prophetice promittebat, implevit.

Et nunc quidem ista pro suscepto negotio, ne silentio præterireretur, quæta potuimus breuitate perstrinximus. Cæterum membratim articulatimque discussa, libros magnos multosque fecerunt, nihil aliud in eis quam Christum prophetatū ostendentes: ita fit vt omnia quæ ex illa scriptura propterea putatis non obseruari à Christianis, quod ea Christus soluerit: propterea potius reperiatur non obseruari à Christianis, quod ea Christus impleuerit. Ipsa quippe talium figurarum obseruatio, prænunciatio Christi fuit. Vnde quid mirum est, quid absurdum, imò quid non congruum & cõsentaneum, si post eius cessauit aduentum, quicquid ideo fiebat, vt eius prænunciaret aduentum: figuræ igitur rerum, quæ ad hoc obseruabantur, vt ipsa earum obseruatione venturus Christus prophetaretur, vsque adeo non debent propterea putari per Christi aduentum non impletæ, quia illo veniente non obseruabatur, vt nisi iam per aduentum Christi impleverentur, adhuc obseruarentur. In nullum autem nomē religionis seu verū seu falsum coagulari homines possunt, nisi aliquo signaculo vel sacramentorū visibilium consortio colligentur: quorum sacramentorum vis inenarrabiliter valet plurimum, & ideo contempta sacrilegos facit. Impie quippe contemnitur, sine qua non potest perfici pietas. Veruntamen quia visibilia sacramenta pietatis inesse possunt etiam impiis, sicut habuisse sanctum baptismum etiam magum Simonem legimus, sunt tales, quales Apostolus ait, Habentes formam pietatis, virtutem autem eius abnegantes. Virtus autem pietatis est finis præcepti: id est, charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Vnde Apostolus Petrus, cum de sacramento arcæ, in qua Noë domus à diluuiio liberata est, loqueretur, Sic & vos, inquit, simili forma baptismi saluos facit. Et ne sibi sufficere putarent visibile sacramentum, per quod habebat formam pietatis, & per malos mores perditæ viuendo, virtutem eius abnegarent, cõtinuo subiicit, Non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio [in deum.] Proinde prima sacramenta, quæ obseruabatur & celebrabantur: ex lege, prænunciatiua erant Christi venturi:

quæ cum suo aduentu Christus impleuisset, ablata sunt, & ideo ablata, quia impleta: non enim venit solvere legem, sed adimplere: & alia sunt instituta virtute maiora, vtilitate meliora, actu faciliora, numero pauciora, tanquam iustitia fidei reuelata, & in libertatem vocatis filiis dei, iugo seruitutis ablato, quod duro & carni dedito populo congruebat. Veruntamen si antiqui iusti, qui sacramentis illis intelligebant venturam prænunciari reuelationem fidei, ex qua licet adhuc operta & abscondita, munere tamen pietatis intellecta, etiam tunc ipsi viuebant: quia in hac vita nemo esse potest iustus, nisi qui ex fide viuat. Si ergo antiqui iusti pro illis prænunciatiuis sacramentis, & rerum nondum impletarum figuris, omnia dura & horrenda perpeti parati fuerunt, & plerique perpessi sunt. Si tres pueros, Danielēque prædicamus, quia de mensa regis contaminari noluerunt, quod erat contra illius temporis sacramentū. Si Maccabæos cum ingenti admiratione præferimus, quia escas quibus nunc Christiani licite vtuntur, attingere noluerunt, quia tunc pro tempore Prophetico non licebat: quanto magis nunc pro baptismo Christi, pro eucharistia Christi, pro signo Christi ad omnia perferenda paratior debet esse Christianus, cū illæ fuerint promissiones rerum complendarum, hæc sint indicia completarum: Quod enim adhuc promittitur ecclesiæ, id est corpori Christi, & in manifestatione prædicatur, & in ipso capite corporis saluatore, id est, in ipso mediatore dei & hominū, homine Christo Iesu, iam vtique completum est. Quid enim promittitur, nisi vita æterna ex resurrectione à mortuis: Hoc iam completum est in illa carne, quod verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Tunc ergo & occulta erat fides, nam eadem credebant, eademque sperabant omnes iusti & sancti etiam temporum illorum, & promissua erant illa omnia sacramenta, omnisque ritus ille sacrorum: nunc autem reuelata est fides, in quam conclusus erat populus, quando sub lege custodiebatur: & quod fidelibus promittitur in iudicio, iam completum est in exemplo, per eum qui legem & Prophetas non venit solvere, sed adimplere. Quapropter quaritur quidem inter scrutatores sanctarum scripturarum, vtrum tantum profuerit antiquis iustis fides passuri & resurrecturi Christi, adhuc reuelationibus M discerant, vel in Prophetis intelligebant, quantum nunc prodest fides passuri & resuscitati: an ipsa effusio sanguinis agni dei, quæ facta est, sicut ipse dicit, pro multis in remissionem peccatorum, aliquid vtilitatis & purgationis vel dederit vel addiderit, etiam iis qui hoc futurum credentes, antequam fieret ex hac vita emigrarent: & vtrum mors eius ad liberationem etiam mortuos visitauerit. Sed nunc istam questionem vel pertractando discutere, vel aliquid in ea repertum, etiam cõfirmando definire, & longum est, & huic operi non necessarium. Interim aduersus calumniosam imperitiam Fausti demonstrare suffecerit, quanto errore delirerent, qui putant signis sacramentisque mutatis, etiam res ipsas esse diuersas, quas ritus Propheticus prænunciavit promissas, & quas ritus Euāgelicus annunciat impletas: aut qui censent, cum res eadem sint, non eas aliis sacramentis annunciari debuisse completas, quam iis, quibus adhuc complendæ prænunciabantur. Si enim soni verborum, quibus loquimur, pro tempore commutantur, eademque res aliter enūciatur faciendæ, aliter facta: sicut ista ipsa duo verba quæ dixi, Faciendæ & Facta, nec paribus morarum interuallis, nec iisdem vel totidem

literis syllabisve sonuerūt: quid mirū si aliis mysteriorum signaculis passio & resurrectio Christi futura promissa est, aliis iam facta annunciatur, quando quidē ipsa verba, futurum & factum, passurus & passus, resurrecturus & resurrexit, nec tēdi æqualiter, nec similiter sonare poterūt: Quid enim sunt aliud quæque corporalia sacramenta, nisi quædam quasi verba visibilia, sacrosancta quidem, veruntamen mutabilia & temporalia? Deus enim æternus est, nec tamen aqua, & omnis illa actio corporalis quæ agitur cum baptizamus, & fit, & transit, æterna est: vbi rursus etiam illæ syllabæ celeriter sonantes & transeuntes, cum dicitur deus, nisi dicatur, non consecratur. Hæc omnia fiunt & transeunt, non autem & transeunt: virtus tamē, quæ per ista operatur, iugiter manet: & donum spiritale, quod per ista insinuat, æternum est. Qui ergo dicit, Si Christus legem & Prophetas non soluiisset, illa sacramenta legis & Prophetarū in Christianorum cõgregationibus & celebrationibus permanerent: potest dicere, Si Christus legem & Prophetas non soluiisset, adhuc promitteretur nasciturus, passurus, & resurrecturus: cum ideo magis hæc non soluerit, sed adimpleuerit, quia iam non promittitur nasciturus, passurus, & resurrecturus, quod illa sacramenta quodam modo personabant: sed annunciat quod natus sit, passus sit, resurrexerit quod hæc sacramenta quæ à Christianis aguntur, iam personant. Qui ergo venit legem & Prophetas non solvere, sed adimplere, ipsa adimplentione abstulit ea, per quæ adhuc promittebatur implendum, quod iam cõstat impletum: tanquā si verba ista tollerent, nasciturus, passurus, resurrecturus, quæ cum adhuc futura essent, recte dicebatur: & institueret dici, natus est, passus est, resurrexit, quæ illis completis, & ob hoc ablatis, recte dicuntur. Sicut ergo ista verba, ita illa prioris populi sacramenta, quia per eum qui non venit legem & Prophetas solvere, sed adimplere, iam impleta sunt, ideo tolli mutarique debuerūt: quod primis Christianis, qui ex Iudæis crediderant, donec contra tam diuturnam consuetudinem paulatim persuaderetur, atque ad intellectum perfectum perducerentur, & quia ita nati erant atque instituti, fuerunt eos Apostoli patrium ritum traditionemque seruare: & eos quibus hoc opus erat, vt congruerent illorū tarditati moribusque, monuerūt. Inde est quod Timotheum Iudææ matre & Cræco patre natum, propter illos ad quos tales cum eo venerat, etiam circumcidit Apostolus: atque ipse inter eos morem huiusmodi custodiuit, non simulatione fallaci, sed cõsilio prudenti. Neque enim ita natis & ita institutis noxia erant ista, quanuis iam non essent significantis futuris necessaria. magis quippe noxium erat ea tanquā noxia prohibere in his hominibus, vsque ad quos durare debuerūt: quoniā Christus, qui omnes illas prophetias implere venerat, sic eos initiatos inuenerat, vt iam decetero, qui nulla tali necessitudine tenerentur, sed ex diuerso veluti pariete, id est, ex præputio, ad illum angularem lapidem, qui est Christus, conuenirent, ad nulla talia cogentur. Si autem iis qui ex circumcissione venerant, talibusque sacramentis adhuc dediti erant, vltro vellent, sicut Timotheus, cõferre congruentiam, non prohiberentur: verum si in huiusmodi legis operibus putarent suam spem salutem: cõtineri, tanquā à certa perniciæ vetarentur. Vnde est illud Apostoli, Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. Circumcidamini scilicet sicut ipsi volebant, sicut eis à quibusdam deprauatis persuasum erat, quod sine his legis operibus salui esse

non possent. Nam cum gentes ad Christi fidem ita venirent, maxime per Pauli Apostoli prædicationē, sicut venire debuerunt, vt nullis eiusmodi obseruationibus onerarentur: quia & insolita ista circumcissione, maxime grandes ætate, reformidantes deterrerentur à fide, & non ita nati, vt talibus sacramentis imbuerentur, si more pristino profelyti fierent, tanquā Christus per illa mysteria venturus adhuc promitteretur. Cum ergo sic venirent ad fidem, vt iam ex gentibus venire oportebat, non intelligētes qui ex circumcissione venerant, cur sibi illa permissa essent, & cur gentibus imponenda non essent, quibusdam carnalibus seditionibus cõperant ecclesiā perturbare, quod Gentiles ad dei populum accedentes, non solenniter profelyti fierent in carnis circumcissione, & cæteris huiuscemodi obseruationibus legis: atque in his erāt, qui hoc ideo fieri magnopere insistebant: quia timebāt Iudæos, inter quos versabantur. Contra hos Apostolus Paulus multa scripsit: nam in horū simulationem etiā Petrum adductū, fraterna obiurgatione corripuit. Sed posteaquā in vnum Apostoli congregati, etiā cõsilio suo censuerunt gentes ad huiusmodi opera legis non esse cogendas, displicuit quibusdam ex circumcissione Christianis, non valentibus mentē discernere, illos solos ab huiusmodi obseruationibus non fuisse prohibendos, quos fides, quæ reuelata est, his iam imbutos inuenerat: vt in eis iam consummaretur ipsa actio prophetica, quos ante adimplentionē prophetiæ iam tenuerat: ne si & ab ipsis remoueretur, improbata potius quam terminata videretur. Si autē & gentibus imponeretur, aut non Christi promittendū causā instituta esse, aut adhuc Christum promittere putaretur. Primus itaque populus dei, antequam Christus veniret legem Prophetasque adimplere, illa omnia quæ hunc promittebāt, obseruare iubebatur: liber in eis, qui hæc quod pertineret, intelligebant: seruus autē in eis, qui hoc non intelligebant. Posterior vero populus accedens ad fidem, quæ iam Christus venisse, passus esse, ac resurrexisse prædicabatur, in his quidem hominibus, quos iam talibus sacramentis institutos eadē fides inuenerat, nec cogebatur ista obseruare, nec prohibebatur. In iis autē, qui talibus vacui, nulla generis, nulla consuetudinis vel congruentiæ necessitudine retenti crediderāt, etiam prohibebatur: vt per eos iam inciperet apparere, illa omnia propter promittendum Christum fuisse instituta, quo veniente, atque hac promissa adimplente, iam oportere cessare.

Hoc igitur temperamentū moderamentūque spiritus sancti per Apostolos operantis, cum displicuisset quibusdam ex circumcissione credētibus, qui hæc non intelligebant, in ea peruersitate manserunt, vt & gentes cogent iudaizare. Ij sunt quos Faustus Symmachianorum vel Nazarenorum nomine cõmemorauit, qui vsque ad nostra tempora iam quidem in exigua, sed adhuc tamen vel in ipsa paucitate perdurant. Quid habet ergo isti, vnde legi & Prophetis calumniatur, quod eos Christus solvere venerit potius, quam adimplere, quia Christiani non obseruant quæ ibi præcepta sunt, cum ea sola non obseruent, per quæ Christus promittebatur: & ideo non obseruent magis, quia eadē promissa iam Christus implevit: nec adhuc promittuntur, quia iam impleta sunt: eorumque promissua signa in eis terminari debuerunt, quos fides Christi hæc adimplendis iam talibus imbutos inuenerat: Nunquid enim non obseruant Christiani, quod in illa scriptura est, Audi Israël, dominus deus tuus deus vnus est, Non facies tibi idolum: & cætera huiusmodi: Nunquid non obseruant

iteris

Tomus sextus.

k iiii

G Christiani, quod ibi dicitur, Non accipies nomē domini dei in vanū: Nunquid ipsum sabbatū, quod ad intelligendam verā requiem pertinet, non obseruant Christiani? Nunquid honorē parentibus Christiani non deserunt, quod ibi praeceptum est? Nunquid à fornicationibus, aut homicidijs, aut furtis, aut falsis testimonijs, aut à concupiscenda vxore proximi, non se temperant Christiani: quae omnia in illa lege cōscripta sunt? Hae praecepta sunt morum, illa sacramēta sunt promissorū: hae implentur per adiuuantem gratiam, illa per redditam veritatem: vtraque per Christum & illam semper gratiam donantem, nunc etiam reuelantem, & hanc veritatem tunc promittentem, nūc exhibentem, quia lex per Moysen data est, gratia autē & veritas per Iesum Christum facta est. Deniq; ista, quae in recte viuete conscientia conseruantur, fide per dilectionē operante cōplētur: illa vero, quae in promittēte significatione versata sunt, rebus redditjs transferūt. Ita & ipsa nō soluta, sed adimpleta sunt: quia ea nō irrita, nec fallacia Christus ostendit, cum id quod eorū significatione promittebatur, exhibuit. Non itaq; sicut Faustus opinatur, quaedā dominus Iesus Christus adimpleuit, quae ab antiquis iustis iam dicta erant ante legem Moyses, sicuti est, Non occides: quod nō contrario redarguit, sed magis firmavit, cum & ab ira & à conuicio reuocauit. quaedam vero soluit, quae propria videbātur legis Hebraorū, sicuti est, Oculum pro oculo, dentē pro dente: quod videtur potius abtulisse quā cōfirmasse, cum ait, Ego autem dico vobis, non resistere malo: sed si quis te percusserit in maxillam tuā dexteram, praebe illi & alterā: & cetera. Nos enim dicimus etiam haec, quae isti putāt soluisse Christum, velut contraria referendo, & tūc tempore bene fuisse instituta, & nunc à Christo nō soluta, sed adimpleta. Proinde primum ab his quaro, vtrum illi antiqui iusti, Enoch & Seth, hos enim potissimum Faustus commemorat, & si qui alij, non solum ante Moysen, sed & si qui ante Abraham fuerunt, irati sint fratri sine causa, aut dixerunt fratri, fatue. Si enim nō dixerunt, cur non & talia docuerūt? Quod si & talia docuerunt, quaro quemadmodum vel eorū iustitiam doctrinamq; Christus adimpleuerit, addendo, Ego autem dico vobis, si quis irascitur fratri suo, aut si quis dicit racha, aut si quis dicit fatue, reus erit vel iudicij, vel concilij, vel gehennae ignis: quandoquidem & illi eodem modo viuebant, eodem modo viuendum monebant? An ignorabāt illi iusti frānādā esse iracundiā, nec petulanti cōuicio fratrem laessendum: aut nouerant quidem, sed ab his se abstinere non poterāt? Ergo rei erant gehennae: quo modo igitur iusti? Profecto enim nec imperitam rerū ad suū officium pertinentium, nec intemperatē audes dicere eorum fuisse iustitiam, intantum vt eos faceret reos gehennae. Cur ergo illam legē, secūdm quā viuebant antiqui iusti, hanc addendo Christus impletet, cum eorum quoq; iustitia sine istis esse non possit? An dicturus es, quod praecepta iracūdia, & lingua improba, ex quo venit Christus, cōpit ad iniquitatē pertinere, antea vero nō erat iniquum vel corde: vel ore ista cōmittere? Sicut in quibusdā rebus pro temporū proprietatibus institutis, inuenimus nunc aliquid non licere, quod antē licuerit: vel quod antē non licuerit, nunc licere. Non vsque adeo desipis vt hoc dicas, sed etiam si dicas, respōdebitur tibi, quod secundum istum intellectum Christus non adimplere venerit, quod legi antiquae defuit, sed legem instituere quae nō fuit: si dicere fratri fatue, cū apud antiquos iu-

stos nō fuisset iniustum, nunc ita iniustum esse Christus voluit, vt quisquis hoc dixerit, reus sit gehennae. Proinde nondum inuenisti, cuius legi haec aliquando defuerunt, quibus nunc additis eam Christus impletet. An forte lex non mœchandi apud illos iustos antequos semiplena erat, donec à domino impleretur, ad dente, ne quis ad concupiscendum videat mulierem? Sic enim cōmemorasti ipsam sententiam, Audistis dictum esse, Non mœchaberis: ego autem dico vobis, ne concupiscatis quidem. Adimpletio est, inquis. Explicat planē ipsa verba Evangelica, noli tuis extenuare quod dictum est, & vide quid de illis antiquissimis iustis senseris. Audistis, inquit, quia dictū est, Non mœchaberis: Ego autem dico vobis, si quis viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Itānc vero illi iusti, Seth vel Enoch, vel si qui eis similes fuerunt, mœchabantur in cordibus suis: & aut non erat cor eorum templum dei, aut mœchabantur in templo dei? Quod si nō audes dicere, quo modo etiam de hac re legem illorum, quae apud illos iam tunc plena erat, modo veniens Christus impleuit? De non iurando autem, quia & hic illorū legem à Christo adimpletam esse dixisti, non possum affirmare antiquos iustos non iurasse: nam & Paulum Apostolum iurasse inuenimus. De vestro autē ore non tollitur crebra iuratio, cum iuratis per lumen, quod amatis cum muscis: neque enim lumen illud mentium ab istis oculis penitentium alienum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, nostis aliqua ex parte cogitare: & per dominum vestrum Manichaeū, qui Manes lingua patria vocabatur: sed vos vt apud Gracos nomē insaniam vitaretis, velut declinato & prolōgato nomine, quasi fusiōne addidistis, vbi amplius laberemini. Sic enim mihi quidam vestrum exposuit, cur appellatus sit Manichaeus, vt scilicet in Graeca lingua tanquā māna fundere videretur: quia Graece, fundit, *μανα*, dicitur: vbi quid egeritis nescio, nisi vt expressius nobis somnari videremini insaniam. Neq; enim addidistis in parte priore nominis vnā literā, vt agnosceretur māna: sed addidistis in posteriore duas syllabas, nō appellantes Mannichaeū, sed Manichaeum, vt nihil aliud vobis tam prolis & vanis sermonibus suis, nisi insaniam fundere sonaret. Sapissimē iuratis & per paracletū, nō sanē illum quē Christus discipulis promisit & misit: sed per eū ipsum, vt Latine nomen eius interpreter, insanifusorē. Cum ergo iurare nūquam desinat, vellem scire quo modo intelligatis hanc quoque legis partem, quam vultis antiquissimam intelligi, quod vobis dominus adimpleuerit, & magis propter iurationes Apostoli. Nā vestra quae auctoritas est vel vobis ipsis, nedū mihi aut cuiquā homini: Vnde puto iam clarere, quā sit aliter accipiendum, quod ait Christus, Non veni legē soluere, sed adimplere, nō his videlicet additamentis, quae vel ad expositionem pertinenti propositarū antiquarum sententiarum, vel ad cōuersationē, non ad impletionem. Quia enim nō intelligebant homicidium, nisi peremptionem corporis humani, per quā vita priuaretur, aperuit dominus omnem iniquum motū ad nocendum fratri, in homicidij genere deputari. Vnde & Ioannes dicit, Qui odit fratrem suum, homicida est. Et quoniam putabant tantummodo corporalem cum femina illicitam commixtionem vocari mœchiam, demonstrauit magister etiā talem concupiscentiā nihil esse aliud. Item quia peierare graue peccatum est, nō iurare autem, sicut verum iurare, nullum peccatum est: sed longius remotus est à fal-

A sum iurando, qui nec iurare consuevit, quā qui iuraturum iurare proliquis est, maluit nos dominus & non iurare. Nā iurantes non recedere à vero, quā verū iurantes propinquare periurio. Itaque & Apostolus in sermonibus quos habuisse narratur, nunquā iurauit, ne iurandi cōsuetudine aliquando vel nescius in periuriū laboretur. In scripturis autem, vbi est consideratio maior atq; perpensior, pluribus locis iurasse inuenitur, ne quisquā putaret etiam verum iurando peccari, sed potius intelligeret, humanae fragilitatis corda non iurando tutius à periurio conseruari. Quibus perspectis, inuenimus nec illa esse destructa, sicut Faustus putat, quae velut proprie vult ad Moysen pertinere. Nam & hic quaro ab istis, cur proprium velint esse legis Moysi, quod dictū est antiquis, Diliges proximum tuum, & oderis inimicum tuum. An & Apostolus Paulus non dixit homines quosdam deo odibiles? Et vtique in hac admonitione ipse dominus ad nos hortatur, vt imitemur deum, Vt sitis, inquit, filij patris vestri qui in caelis est, qui facit solē suum oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Quarendum itaq; est, quo modo intelligatur, exemplo dei, cui dixit quosdam odibiles Paulus, odio habēdos inimicos: & rursus exemplo dei, qui facit solē suū oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos, diligentes inimicos: sic apparebit, dominum male intelligētibus id quod dictum est, oderis inimicum tuum, inferre voluisse, quod omnino non norant, vt diligenter inimicos suos. Vtrunque autem quo modo seruandū sit, longum est disputare. Sed ad istos interim, quibus generaliter displicet si quis oderit inimicum suum, est nobis sermo, qui eorum frōtem premat, cū eos interrogamus, vtrum diligat deus eorum gentem tenebrarum: aut si propterea nunc inimici diligendi sunt, quod habeant partem boni, cur nō ob hoc eos & odisse debemus, quod habeant partē mali? Ea quippe regula & hoc soluitur, doceturque non esse contrarium, quod in antiqua scriptura dictum est, Oderis inimicum tuum: & in Evangelio, Diligite inimicos vestros: quod vnusquisq; iniquus homo, in quantum iniquus est, odio habendus est: in quantum autem homo est, diligendus est: vt illud quod in eo recte odimus, arguamus, id est vitium, quo possit illud quod in eo recte diligimus, id est humana natura ipsa emendato vitio liberari. Hac inquam regula est, qua & oderimus inimicum propter id quod in eo malum est, id est, iniquitatem: & diligamus inimicum propter id quod in eo bonū est, id est, socialem rationalemq; creaturā: nisi quod nos non eum per naturam vel suam vel alienam, sed per propriā voluntatem malum esse conuincimus. Illi autem per naturam gentis tenebrarū putant esse hominem malum, quam secundum ipsos deus totus timuit, antequam in parte vinceretur: & in parte ab ea sic victus est, vt nec totus liberaretur. Auditō igitur, & nō intellecto, quod antiquis dictum erat, Oderis inimicum tuum, ferebantur homines in hominis odium, cum deberent non odisse nisi vitium. Hos corrigit dominus, dicendo, Diligite inimicos vestros: vt qui iam dixerat, Non veni legem soluere, sed adimplere: ideoq; de odio inimici quod scriptū est in lege, non soluerat, praecipiendo vtique vt diligamus inimicos, cogeret nos intelligere, quoniam modo possemus vnum eundemq; hominē & odisse propter culpam, & diligere propter naturam. Sed hoc ad pueras eorū mentes intelligere multū est. Vrgendi sunt tātum, vt secundum calumniam suā perditam rationem, vel potius amentiam de-

fendant deum suum, quem nō possunt dicere dilectorem gentis tenebrarum: ideoq; ad eius exemplum nec habent quemadmodum horretur vt suum quilibet diligat inimicum. Potius enim genti ipsi tenebrarum dilectionem inimici tribuere potuerunt, quā deo suo. Illa quippe, sicut delirant, vicinam sibi lucem atque cōtiguam concupiuit, eaq; frui voluit, atque vt frueretur inuadere cogitauit. Neque ista culpa est, cum verum & beatificum bonum appetitur. Vnde & dominus dicit, Regnum caelorum vim patitur, & qui vim fecerint, diripiunt illud. Ecce gens tenebrarum secundum eorum vanitatem, vim facere ac diripere voluit bonum quod amauerat, eius claritate & specie delectata: nec eam vicissim deus dilexit, sed odio detestans, frui se volētē funditus eradicare molitus est. Si ergo mali amant bonum quo fruuntur, boni autem oderūt malum ne poluantur, respōdete Manichaei, quinam eorum impleat quod dominus ait, Diligite inimicos vestros. Ecce si has singulas repugnantēsq; sentētias esse vultis, deus vester fecit quod scriptū est in lege Moysi, Oderis inimicum tuum: & gens tenebrarum quod scriptum est in Evangelio, Diligite inimicos vestros: quāquam nec singulō inuenire potuistis, quo pacto dirimatis quēstionem E inter muscas lucipetas, & blattas lucifugas: vtramque enim prolem gentis tenebrarum esse cōtenditis. Vnde ergo illae amant à se alienam lucem, illae autem hanc auersando, sua potius origine delectantur? An mundius nascūtur muscae in foetidjs cloacis, quā blattae in obscuris cubiculis? Iam vero illud, quod antiquis dictum est, Oculum pro oculo, dentem pro dente: quo modo contrarium habet quod ait dominus, Ego autem dico vobis, nō resistere malo, sed si quis percusserit te in maxillam tuam dexteram, praebe illi & alteram &c. Quandoquidem & illud antiquum ad reprimēdas flammās odiorum, & uiciumq; immoderatos animos refrēndos, à praecepto est, Quis enim tandem facile cōtentus est h̄ tantum h̄ reponere vindictā, quātum accepit iniuriā? Nōne videmus homines leuiter laesos mortiri caedem, sicut sanguinē: vixq; inuenire in malis inimici vnde satientur? Quis pugno percussus, non aut iudicia cōcitat in damnationem eius qui percussit, aut si ipse repercutere velit, totum hominē, si non etiam telo aliquo arrepto, pugnis calcibūsq; contundit? Huic igitur immoderata, ac per hoc iniuste vltioni, lex iustū modum figēs, poenam talionis instituit: hoc est, vt qualem quisq; intulit iniuriam, tale supplicij pendat. Proinde oculo pro oculo, dentem pro dente, nō fomes, sed limes furoris est, nō vt id quod sopitū erat, hinc accenderetur, sed ne id quod ardebat, vltra extēderetur, impositus. Est enim quaedā iusta vindicta, iusteq; debetur ei qui fuerit passus iniuriam: vnde vtiq; cum ignoscimus, de nostro quodammodo iure largimur. Vnde etiam debita dicuntur, quae in oratione dominica humanitus dimittere monemur, vt nobis & nostra diuinitus dimittantur. Quod autē debetur, et si benigne dimittitur, non tamen inique repetitur: sed sicut in iurando, etiā qui verum iurat, propinquat periurio, vnde loquatur abest qui omnino non iurat: & quanuis non peccet qui verum iurat, remotior tamen à peccato est qui non iurat: vnde admonitio nō iurandi, cōseruatio est à peccato periurij. Ita cum peccet, qui per immoderationem iniuste vult vindicari, non peccet autē, qui modum adhibens, iuste vult vindicari, remotior est à peccato iniuste vindictae, qui non vult omnino vindicari. Peccat enim, qui exigit vltra debitum, non peccat autem qui

Exod. 20.

Deut. 5.

1 Cor. 7.

Galat. 5.

Cap. XIX.

Matth. 5.

Exod. 20.

Exod. 21.

Matth. 5.

Cap. XX.

Matth. 5.

Cap. XX.

Leuit. 19.

Deut. 23.

Roma. 7.

Philipp. 1.

Ca. xxiiij.

Matth. 5.

Deut. 23.

Matth. 5.

Deut. 23.

Matth. 5.

Deut. 23.

Matth. 5.

Deut. 23.

Matth. 5.

Deut. 23.

Matth. 5.

Deut. 23.

Matth. 5.

Deut. 23.

Matth. 5.

Deut. 23.

Matth. 5.

Mat. 11.

Deut. 23.

Matth. 5.

Matth. 5.

Matth. 5.

Cap. xxv.

Exo. 21.

Matth. 5.

Matth. 5.

Matth. 5.

Matth. 5.

Matth. 5.

Matth. 5.

Matth. 5.

Matth. 5.

Matth. 5.

Matth. 5.

Matth. 5.

Matth. 5.

Matth. 5.

Matth. 5.

Matth. 5.

Matth. 5.

Matth. 5.

Matth. 5.

G exigit debitum: sed tutior lōge est à peccato iniusti ex-
 astoris, qui omnino non exigit debitum, praesertim ne
 cogatur & ipse reddere debitum ab eo qui nullum ha-
 bet debitum. Possem ergo & ego sic ista ponere. Dicitū
 est antiquis, Nō iniuste vindicabis: ego autem dico, ne
 vindicetis quidē: adimpletio est: sicut de iurando Fau-
 stus ait, Dicitū est, Non peierabis: ego autem dico, ne
 iuretis quidē: aequae adimpletio est. Poterā ergo & ego
 ita dicere, si mihi per haec adiecta verba, quod legi de-
 fuit, à Christo additū videretur: ac non potius id quod
 lex volebat efficere, ne iniuste se quisquam vindicā-
 peccaret, conseruari tutius, si omnino se non vindica-
 ret: sicut id quod volebat efficere, ne quisquam peierā-
 do peccaret, conseruari tutius si non iuraret. Nā si con-
 trarium est, Oculum pro oculo: &, Qui te percusserit in
 maxillam, prabe illi & alteram: cur nō sit contrarium,
 Reddes domino iurādum tuum: & Noli iurare omni-
 no? Et tamen illam nō destructionem, sed adimple-
 tionē Faustus arbitratur, quod & hic debuit arbitrari.
 Nam si verum iura, adimpletur dicendo, Ne iures: cur
 non & iuste vindica, adimpletur dicēdo, Ne vindicetis?
H Sicut ego in vtroque cōseruationem esse arbitror à peccato,
 quo vel falsum iuratur, vel iniuste vindicatur: quā-
 quam hoc de donāda omnino vindicta, valeat etiā ad
 illud, vt dimittēdo huiusmodi debita, etiam nobis di-
 mitti mereamur. Sed duro populo modus prius adhi-
 bēdus fuit, quo discederet non egredi debitum: vt edo-
 mita ira, quae ad immoderatā vindictam rapit, iam qui
 vellet, trāquillus attēderet quid ipse deberet, quod sibi
 relaxari à domino cuperet, vt hac consideratione con-
 seruo debitum relaxaret. Nam & illud de vxore nō
 dimittenda quod dominus praecipit, cum antiquis di-
 ctum sit, Quicumque dimiserit vxorem suam, det illi li-
 bellum repudij: si diligenter intueamur, videbimus nō
 esse contrarium. Exposuit enim dominus quid lex vo-
 luerit, cum passim dimittenti vxorem, iusserit libellum
 repudij dare. Neque enim ait, Qui voluerit, dimittat vxorem
 suam: cui esset contrarium non dimittere: sed vtique
 nolebat dimitti vxorē à viro, qui hāc interposuit moram,
 vt in dissidij animus praiceps, libelli conscriptione
 refractus abisteret, & quid mali esset vxorē dimitte-
 re, cogitaret: praesertim quia, vt perhibent, apud Hebraeos
 scribere literas Hebraicas, nulli fas erat nisi scribis
 solis, cum & excellentiorem profiterentur sapientiam,
 & si qui eorum essent aequitate ac pietate praediti, non
 tantum profiterentur, verum etiam sectarētur. Ad hos
 igitur, quos oporteret esse prudentes legis interpretes,
 & iustos dissidij dissuasores, lex mittere voluit eū, quē
 iussit libellum repudij dare, si dimisisset vxorem. Non
 enim ei poterat scribi libellus, nisi ab ipsis, qui per hanc
 occasionem & necessitatem veniētem quodammodo in
 manus suas bono consilio regerent: atque inter ipsum
 & vxorem pacifice agendo, dilectionem cōcordiamque
 suaderent. Quod si tantum intercederet odium, vt ex-
 tingui emendarique nō posset, tunc vtique scriberetur
 libellus: quia frustra non dimitteret quam sic odisset, vt
 ad debitam cōiugij charitatem nulla prudentium per-
 suasione reuocaretur. Si enim nō diligitur vxor, dimittēda
 est. Quia ergo dimittēda non est, diligenda est. Dilectio
 autem monendo atque suadendo componi, nō autē inuitum
 cogendo imponi potest. Hoc facere scriba
 debebat, iustus & sapiens, qualem in illa professione
 esse oportebat. Ad quē vt veniret discordia, marito libellus
 cōscribendus praecipit. Quē vir bonus prudensque non scriberet,
 nisi in animo nimis auerso atque

peruerso consiliū concordiae non valeret. Veruntamē
 à vobis ex vestri erroris sacrilega vanitate, quaro, cur
 displiceat dimittere vxorem, quam nō ad matrimonij
 fidem, sed ad concupiscentiae crimen habendam esse
 censetis? Matrimonium quippe ex hoc appellatum est,
 quod nō ob aliud debeat femina nubere, quam vt ma-
 ter fiat, quod vobis odiosum est. Eo modo enī putatis
 partem dei vestri, gentis tenebrarum praedio deuictam
 & subactam, etiam carnis cōpedibus colligari. Sed vt
 potius quod nūc agitur explicem, Si Christus, vbi qui-
 busdam antiquis sententiis propositis adiunxit, Ego au-
 tem dico vobis, neque primorum hominum legem hoc
 verborum additamēto adimpleuit, neque illam quae per
 Moysen data est, quasi contrariorū oppositione destruxit:
 sed potius omnia ex Hebraeorum lege commemorata,
 ita commemorāda, vt quicquid ex persona sua insu-
 per loqueretur, vel ad expositionem requirēdam valere-
 ret, si quid illa obscure posuisset: vel ad tutius cōseruā-
 dum, quod illa voluisset. Vides quā sit aliter in-
 telligendum quod ait, Non se venisse legem soluere,
 sed adimplere: scilicet vt non quasi semiplena istis ver-
 bis integraretur, sed vt quod litera iubente propter su-
 perborum praesumptionem non poterat, suaudente gra-
 tia propter humilium confessionem impleteretur, opere
 factorum, non adiectione verborum. Fides enim, sicut
 Apostolus ait, per dilectionem operatur. Vnde idē di-
 cit, Qui enim diligit alterū, legem impleuit. Istam cha-
 ritatem quia veniens Christus, per spiritum sanctum
 quem promissum misit, in manifestatione donauit, qua
 sola charitate iustitia legis posset impleri: propterea di-
 xit, Nō solo uere legem, sed adimplere. Hoc est nouum
 testamentum, quod huic dilectioni haereditas regni
 caelorum promittitur, quod in figuris veteris testa-
 menti pro temporū distributione tegebatur. Vnde idē
 dicit, Mādatum nouum do vobis, vt vos inuicem dili-
 gatis. Itaque vel omnia, vel penē omnia, quae mo-
 nuit seu praecipit, vbi adiungebat, Ego autem dico vobis,
 inueniuntur & in illis veteribus libris. Ibi contra iā
 dictū est, Turbatus est praesertim ira oculus meus: & Melior
 est qui vincit iram, quam qui capit ciuitatem. Ibi cōtra
 verbum durum in Iesu filij Strach, Plaga flagelli iuo-
 rem faciet, plaga autem linguae confringet ossa. Ibi cōtra
 mechiam literas Hebraicas, Ne concupiscas vxorem proximi
 tui. Nō enim ait, Ne adulteres: sed, Ne concupiscas. Vnde
 de Apostolus hoc ex lege cōmemorat, dicens, Nam cō-
 cupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concu-
 pifces. Ibi de patientia non resistendi laudatur vir, praes-
 bens percussit se maxillam & saturatus opprobriis. Ibi
 de inimico diligēdo dicitur, Si esurierit inimicus tuus,
 ciba illum: si sitit, potum da illi. Hinc enim hoc com-
 memorauit Apostolus. Et illud in Psalmo, Cum iis qui
 oderant pacem, eram pacificus. Et alia multa. Quod au-
 tem temperando à vindicta, & diligēdo etiam malos,
 deum imitemur, habes ibi de ipso deo id agēte copio-
 sum locum: ibi namque scriptum est, Multum enim va-
 lere tibi soli supererat semper, & virtuti brachij tui quis
 contra stabit? quoniam tanquam momentum statera, sic
 ante te est orbis terrarum: & tanquam gutta roris ante
 lucani, quae descēdit in terram: sed misereris omnium,
 quoniam omnia potes, & dissimulas peccata hominum,
 propter poenitentiam. Diligis enim omnia quae sunt, &
 nihil odisti horū quae fecisti: nec enim odio habens a-
 liquid cōstituis. Quo modo ergo posset aliquid per-
 manere, nisi tu voluisses? aut quod à te vocatū nō esset,
 conseruaretur? Pars autē omnibus, quoniam tua sunt
 Domine,

A domine, qui animas amas. Bonus enim spiritus tuus est
 in omnibus, propter quod eos qui exerrant partibus
 corripis: & de quibus peccant admonens alloqueris, vt
 relicta malitia, credant in te domine. Ad hanc beni-
 gnantiam patientiam dei, qui facit solem suum oriri super
 bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos, nos
 imitandā Christus hortatur: vt vindicare nostras iniu-
 rias negligamus, & beneficiamus his qui nos oderunt,
 vt simus perfecti, sicut pater noster caelestis perfectus
 est. Valere autem nobis & ad remittenda debita pecca-
 torum nostrorum, quod aliis ista ultionum debita re-
 laxamus: & cauendum esse, ne si hoc non fecerimus,
 nec nobis deprecantibus peccati obligatio remittatur,
 sic in illis libris veteribus scriptum est. Qui vindicari
 vult, inueniet vindictam à deo, & peccata illius con-
 firmans confirmabit. Relinque proximo tuo nocenti
 te, & tunc deprecanti tibi, peccata soluetur. Homo ho-
 mini reseruat iram, & à domino quaerit medellam car-
 nis: In hominem similem sibi non habet misericor-
 diam, & pro peccatis suis deprecatur dominum: & ipse
 dum caro sit, reseruat iram, & reprobationem petit
 à domino, & quis exorabit pro peccatis illius? Iam
 vero de vxore nō dimittenda, quid aliud, vel quid op-
 portunius ex illis libris commemorare, quā id, vnde
 Iudaeis de hac re interrogantibus dominus ipse respō-
 dit: Cum enim quērent, vtrum liceret quacunque ex
 causa dimittere vxorem, ait illis, Non legis, quia qui
 fecit hominem ab initio, masculum & feminam fecit
 eos, & dixit, Propter hoc dimittet homo patrem & ma-
 trem, & adhaerebit vxori suae, & erūt duo in carne vna.
 Itaque iam nō sunt duo, sed vna caro. Quod ergo deus
 cōiunxit, homo nō separet: Ecce Iudaei ex libris Moysi
 conuincuntur non esse vxorem dimittendam, qui se-
 cundum voluntatem legis Moysi arbitrabatur se facere
 cum dimitterent. Simul & illud hic, ipso Christo atte-
 stante, cognoscimus, deum fecisse & conuinxisse ma-
 sculum & feminam: quod Manichaei negando dam-
 nant, nō iam Moyses libro, sed Christi Euangelio resi-
 stentes. Porro autē si quod ipsi opinantur & praedicant,
 verum est, diabolus fecisse atque iunxisse masculum &
 feminam, qua calliditate diabolica Faustus reprehendit
 Moysen, tanquam coniugia dirimentem vt libellum
 repudij: & laudat Christum, tanquam illud eiusmodi vin-
 culum confirmantem ex praecipio Euangelij: cum vtique
 secundum suam stultam sacrilegamque sententiam
 Moysen laudare debuerit separantem quod fecerat &
 coniunxerat diabolus: & Christum vituperare, diaboli
 figmentum & ligamentum solidantem? Iam illud quo
 modo aperit magister bonus, cur ipse Moyses, ex cuius
 libro prolata est, de prima coniunctione masculi & fe-
 minae, tam sancta & nulla separatione violāda castitas
 coniugalis, postea permiserit dimittere vxorem? Nam
 eū illi respōdissent, Quid ergo Moyses mandauit dari
 libellum repudij & dimittere? ait illis, Quoniam Moy-
 ses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere
 vxores vestras. Hoc est, quod paulo ante exposuimus.
 Quāta enim duritia erat, quae nec per libelli interposi-
 tionē, vbi dissuadēdi locus iustus & prudētibus tribue-
 batur, solui & flecti posset ad recipiendam vel reuocā-
 dam cōiugij charitatem: ita dominus, quid lex & bonis
 praeciperet, & duris permitteret, eiusdem legis testimo-
 nio declarauit, cum & non dimittēda vxorem, ex ea-
 dem scriptura commemorata cōiunctione masculi &
 feminae, monuit, diuinamque autoritatē eiusdem con-
 iunctionis exposuit: & dandū libellum repudij propter

duritiam vel domandi vel indomiti cordis ostendit. **D**
 Quapropter cum omnia illa excellentia praecpta
 domini, quae veteribus Hebraeorū libris contraria Fau-
 stus volebat ostendere, in eisdem quoque libris inueniā-
 tur, vnde venit dominus legem non soluere, sed adim-
 plere: nisi vt praecptis promissorū figuris, quae reddita
 veritate adimpletae atque sublatae sunt, ipsa quoque praec-
 pta, per quae lex illa sancta & iusta & bona est, nō per
 vetustatem literae iubeatis, & delicta superborum, reatu
 etiam praeruaricationis augentis, sed per nouitatem spi-
 ritus adiuuantis, & humilium cōfessionem salutis gra-
 tia liberantis, impleantur in nobis? Quia vera sicut
 omnia ista praecpta sublimia, nec in illis libris veteri-
 bus desunt, ita illic finis quō referantur, occultus est: qu-
 uis secundum eum viueret sancti, qui futuram eius re-
 uelationem videbāt, & pro temporum proprietate vel
 prophetice tegebant, vel prophetice testum sapienter
 intelligebant. Denique quod non teneat dixerim, **Ca. XXXI.**
 nescio vtrum quisquam in illis libris inuenit nomē re-
 gni caelorum, quod tam crebro nominat dominus. Di-
 citur quidem ibi, Diligite sapientiam, vt in aeternum re-
 gnetis. Et ipsa vita aeterna, si non illic in manifesto pre-
 dicaretur, nō diceret dominus etiā malis Iudaeis, Scruta-
 mini scripturas, in quibus putatis vos vitam aeternam
 habere. ipsa testimonium perhibent de me. quod enim
 nisi ad hoc pertinet quod ibi scriptum est, Nō moriar,
 sed viuam, & enarrabo opera domini. & Illumina oculo-
 rum meos, ne vnquam obdormiam in morte. † & Iusto-
 rum animae in manu dei sunt, & non tanget illos tor-
 mentum malitiae: Et paulo post, Illi autem sunt in pace:
 estis coram hominibus tormenta passi sunt, spes illorum
 immortalitate plena est: & in paucis vexati, multis be-
 ne disponentur. Et alio loco, Iusti autem in perpetuum
 viuunt, & apud dominum est merces eorum, & cogita-
 tio eorum apud altissimum: ideo accipiet regnum de-
 coris, & diadema speciei de manu domini. Haec & alia
 multa, siue apertissima siue obscura inueniuntur illic
 testimonia vitae aeternae. Et de ipsa corporū resurrectione
 non tacuerunt Prophetae. Vnde Pharisaei aduersum
 Saducaeos eam non credentes, acerrime conflegebant:
 quod non solum in Actibus Apostolorum canonicis,
 quos isti non accipiunt, ne de aduentu veri paracliti,
 quem promissit dominus, cōuincantur, euidenter appar-
 ret: verum etiam in Euangelio, vbi ei proponunt Sadu-
 caei quaestionem de muliere, quae septē fratribus singu-
 latim nupsit, cum in eius coniugium alter alteri mo-
 rietū succederet, cuiusnam eorū in resurrectione vxor
 esset futura. Proinde testimonis vitae aeternae, & resur-
 rectionis mortuorum abundat illa scriptura, sed hoc
 nomē, id est, regnum caelorum, de nullo inde loco mihi
 occurrit. hoc enim proprie pertinet ad reuelationē
 noui testamenti, quia ea corpora quae terrena fuerant,
 mutatione illa, quam Paulus apertius commemorat, in
 resurrectione fiet spiritalia, ac per hoc caelestia, in quibus
 possideamus regnū caelorum. Quod ori eius etiam
 nominandum seruabatur, quem regem ad regēdos, &
 sacerdotem ad sanctificandos fideles suos vniersus ille
 apparatus veteris instrumenti in generationibus, factis,
 dictis, sacrificiis, obseruationibus, festiuitatibus, om-
 nibusque eloquiorum praeconiis, & rebus gestis, & re-
 rum figuris parturiebat esse venturum: qui plenus gra-
 tia & veritate, & ad praecpta faciēda adiuuando per
 gratiam, & promissa implēda curando per veritatem,
 venit legem non soluere, sed adimplere.
 Libri decimoni finis.

Ca. XXXVI.
 Deut. 24.
 Mat. 5.
 Ipsi ca. 19

Matth. 5.
 Eccl. 28.
 Ca. XXIX.
 Matt. 19.
 Gen. 2.
 Cōtra Ad-
 manū Ma-
 nichaei. c. 3.
 Matt. 19.
 Deut. 24.
 Supra. c. 26.

C. p. 22 X.
 2. att. 5.
 Rom. 7.
 Ca. XXXI.
 Sapient. 6.
 E
 Ioan. 5.
 Psal. 117.
 Psal. 12.
 Sapient. 3.
 1. ob. dor-
 miam in
 mortem.
 Sapient. 5.
 Act. 23.
 Matt. 22.
 1. Cor. 15.
 Ioan. 7.
 Math. 5.

Cap. I.

Austus dixit, Cur solem colitis, nisi quia estis Pagani, & gentium schisma, non secta? Igitur non ab re fuerit & hoc ipsum querere, quo manifestius videre possimus, vter nostrum hoc nomine debeat appellari. Et quidem si tibi fidem meam nunc simpliciter, vt in amicis referam, videar fortasse excusationis causa id fingere, aut diuorum, quod absit, luminum erubescere culturam. Sed tu quidem vtcunq; volueris accipe, me tamen dixisse non poenitebit, vel propter aliquos, qui haecenus scire habebunt, religionem nostram nihil cum gentibus habere commune. Igitur nos patris quidem dei omnipotentis, & Christi filij eius, & spiritus sancti vnum idemq; sub triplici appellatione colimus numen: sed patrem quidem ipsum lucem incolere credimus summam ac principalem, quam Paulus alias inaccessibilem vocat, filium vero in hac secunda ac visibili luce consistere: qui quoniam sit & ipse geminus, vt eum Apostolus nouit Christum dicere esse dei virtutem & dei sapientiam, virtutem quidem eius in sole habitare credimus, sapientiam vero in luna: necnon & spiritus sancti, qui est maiestas tertia, aeris hunc omnem ambitum sedem fatemur ac diuersorium: cuius ex viribus ac spiritali profusione, terram quoque cocipientem, gignere patibilem Iesum, qui est vita ac salus hominum, omni suspensus ex ligno. Quapropter & nobis circa vniuersa, & vobis similiter erga panem & calicem par religio est, quantum eorum acerrime oderitis auctores. Haec nostra fides est, de qua si quaerendum alias putaueris, audies: quantum nec illud ad praesens minus firmum sit argumentum, quod vel tu, vel quilibet alius rogatus vbi nam deum suum credat habitare, respondere non dubitabit, in lumine: ex quo cultus hic meus omnium penè testimonio confirmatur. Sed nunc ad illud, quia nos non sectam, sed schisma gentium nuncupasti. Schisma, nisi fallor, est eadem opinantem, atque eodem ritu colentem quo caeteri, solo congregationis delectari dissidio. Secta vero, est longe alia opinantem quam caeteri, alio etiam sibi ac longe dissimili ritu, diuinitatis instituisse culturam. Quae si ita sunt, mea interrim & opinio & cultus longe alia sunt, quam Paganorum. De tuis postea videbimus. Pagani bona & mala, tetra & splendida, perpetua & caduca, mutabilia & certa, corporalia & diuina vnum habere principium dogmatizant. His ego valde contraria sentio, qui bonis omnibus principium fateor deum, contrariis vero Hylem: sic enim mali principium ac naturam theologus noster appellat. Itè Pagani, aris, delubris, simulachris, victimis, atq; incenso deum colendum putant. Ego ab his in hoc quoq; multum diuersus incedo, qui ipsum me, si modo sum dignus, rationabile dei templum puto: viuum viuæ maiestatis simulachrum, Christum filium eius accipio: aram, mentem bonis artibus & disciplinis imbutam: honores quoque diuinos ac sacrificia in solis orationibus, & ipsis puris ac simplicibus pono. quo modo ergo schisma sum Paganorum? Haecenus enim & Iudaeorum me poteras dicere schisma, quia & omnipotentem deum colam, quod sibi & Iudaeis omnis audaciter assumit, cum non considerares rituum diuersitatem, qua à me coleretur omnipotens & à Iudaeis, si tamen omnipotentem Iudaei colunt. Sed interim de opinione tractamus, quae sic & Paganos de solis cultura secessit, vt de omnipotentis

Cap. II.

2. Tim. 6.

H

1. Cor. 1.

Cap. III.

Cap. III.

Iudaeos. Sed nec vestrum quidem schisma si me dixeris, K verum est, quantum Christum venerer & colam, quia alio eum ritu colo, & alia fide quam vos. Schisma vero aut nihil immutari debet ab eo vnde factum est, aut non multum: vt puta vos, qui desciscetes à gentibus, monarchia opinionem primo vobiscum diuulsistis: id est, vt omnia credatis ex deo: sacrificia vero eorum vestristis in agapas, idola in martyres, quos votis similibus colitis: defunctorum umbras vino placatis & dapibus: solennes gentium dies cum ipsis celebratis, vt calendae, & solstitia: de vita certe mutastis nihil: estis sanè schisma, à matrice sua diuersum nihil habes nisi conuentum. Necnon & priores vestri Iudaei, segregati etiam ipsi à gentibus sculpturas solè dimiserunt: templa vero, & immolationes, & aras, & sacerdotia, atq; omne sacerdotum ministerium eodem ritu exercuerunt, ac multo superstitiosius quam gètes. De opinione vero monarchia in nullo etià ipsi dissentiunt à Paganis: quare constat vos atq; Iudaeos schismata esse gentilitatis: cuius fidem tenentes & ritus, modice quantum immutatos, de sola conuentu diuisione putatis vos esse sectas. Porro autem sectas si quaras, non plus erunt quae duae: id est, gentium & nostra, qui eis longe diuersa sentimus. Ita quidem oppositi inuicem nobis, vt est veritas & mendacium, vt dies & nox, vt egestas & copia, vt morbus & sanitas: vos vero nec erroris secta estis, nec veritatis, sed schisma tantum: nec ipsam veritatis saltē, sed erroris. Augustinus respōdit, O imperita pestis, & vanitas versipellis, vt quid tibi obiciis, quod si quis tibi obicit, nescit cum quo agat. Neque enim vos Paganos dicimus, aut schisma Paganorum, sed habere cum eis quādam similitudinem, eo quod multos colatis deos. Verum vos eis esse longe deteriores, quod illi ea colunt quae sunt, sed pro die colenda non sunt: sunt enim & idola, sed ad salutē nihil sunt. Et qui colit arborem, non quidem arando, sed adorando, non id colit quod nusquam est, sed quod ita colendum non est. Ipsa etiā daemonia, vnde dicit Apostolus, Quae immolant gentes, daemones immolant, & non deo: vtiq; sunt quibus illos immolare dicit, & quorum nos socios esse non vult. Itā vero caelum & terra & mare & aer, sol & luna & caetera sidera, omnia haec manifesta oculis apparent, atque ipsis sensibus praesto sunt. Quae cum Paganis tanquam deos colunt, vel tanquam partes vnius magni dei, (nam vniuersum mundum quidam eorum putant maximum deum) ea colunt quae sunt. Cum quibus quando agimus, vt ea non colant, non eis dicimus quod nulla sint, sed quae colenda non sint: eisq; colendum horum omnium conditorem deum inuisibilem suademus, cuius solius participatione beatus homo fieri potest: quod omnes velle nemo ambigit. Sed quia nonnulli eorum inuisibilem & incorpoream creaturam colunt, quod est anima, mensq; humana, tamen quia nec eiusmodi creaturae participatione fit homo beatus, ille non solum inuisibilis, verum etiam incommutabilis deus, id est, deus verus colendus est: quia solus ille colendus est, quo solo fruēs, beatus fit cultor eius: & quo solo non fruens, omnis mens misera est, qualibet re alia perfruatur. Vos autem cum ea colatis, quae omnino non sunt, sed vestrarum fallacium fabularum vanitate finguntur, propinquiores essetis verae pietati ac religioni, si saltem Pagani essetis, vel in eorum genere qui corpora colunt: etiā non colenda, sed tamē vera. Vnde vos verius dixerim nec solem istum colere, ad cuius gyrū vestra oratio circūuoluitur. Nam & de ipso tam falsa, & tam detestanda iactatis, vt si suas vindicaret iniurias, iam flammis eius viui arderetis.

De naturā boni. c. 24.

Cap. VII.

A deretis. Nam primo eum nauim quandā esse dicitis: ita non tantum, vt dicitur, toto caelo erratis, sed & natatis. Deinde, cum omnium oculis rotundus effulgeat, eaq; illi figura pro sui ordinis positione perfecta sit, vos eum triangulum perhibetis: id est, per quādam triangulam caeli fenestram lucem istam mundo terrisq; radiare. Ita fit, vt ad istum quidē solem dorsum ceruicemq; curuetis: non autē ipsum tam clara rotunditate conspicuum, sed nescio quam nauim per foramen triangulū micantem atq; lucentem, quam confictam cogitatis, adoretis. Quam profecto faber ille non faceret, si quādammodum emuntur ligna, quibus nauigiorum tabulae compinguntur, sic emerentur & verba, quibus haeticorum fabulae confinguntur. Verum haec tolerabilius vel ridetur vel flentur in vobis: illud est intolerabiliter secleratum, quod de ipsa nauim pulchras & pueros pponi dicitis: quorum formosissimis corporibus inardescant principes tenebrarū, ad feminas masculi, & ad masculos feminarū: vt in ipsa flagranti libidine, & inhianti concupiscentia de membris eorum tanquam de tetrīs fordidiq; compedibus dei vestri membra soluantur: & his obscenissimis pannis vestris conamini asuere ineffabile trinitatem, dicentes patrem in secreto quodam lumine habitare: filij autem in sole virtutem, in luna sapientiam, spiritum vero sanctum in aere. In qua tripertita vestra, vel potius iā quadripartita fabula de patris quidē secreto lumine, quid vobis dicam, nisi quia lumē cogitare non potestis, nisi quale videre consuevistis? Hoc enim conspicuum, & omni carni, non tantum hominum, verum etiam bestiarum & vermiculorum notissimum lumen inuentus: ex illo cōceptam corde phantasmam, in immensum soletis augere, & eā lucem dicere, vbi deus pater habitat cum regnicolis suis. Quando enim discreti lucē quam cernimus, ab ea luce qua intelligimus, cum aliud nihil vnquam putaueritis esse, intelligere veritatem, nisi formas corporeas cogitare, siue finitas, siue ex aliquibus partibus infinitas? Quae inania phantasmata esse nescitis. Proinde cum tantum intersit inter cogitationē qua cogito terram luminis vestri, qua omnino nusquam est: & cogitationem qua cogito Alexandriam, quam nunquam vidi, sed tamen est: rursusq; tantum intersit inter istam qua cogito Alexandriam incognitam, & eam qua cogito Carthaginē cognitam: ab hac quoq; cogitatione, qua certa & nota corpora cogito, longe incomparabiliter distat cogitatio, qua intelligo iustitiā, castitatem, fidem, veritatem, charitatem, bonitatem, & quicquid eiusmodi est: quae cogitatio dicite, si potestis, quale lumē sit, quo illa omnia, quae hoc non sunt, & inter se discernuntur, & quantum ab hoc distent, fida manifestatione cognoscitur: & tamē etiam hoc lumen, non est lumē illud quod deus est: hoc enī creatura est, creator est ille: hoc factum, ille qui fecit: hoc deniq; mutabile, dū vult quod nolebat, & scit quod nesciebat, & remiscitur quod oblitū erat: illud autem incommutabili voluntate, veritate, aeternitate persistit: & inde nobis est initium existendi, ratio cognoscendi, lex amandandi: in omnibus & irrationabilibus animantibus natura, qua viuunt: vigor, quo sentiunt: motus, quo appetūt: inde etiā omnibus corporibus mēsurā, vt subsistant: numerus, vt ornentur: pōdus, vt ordinentur. Itaq; lumē illud trinitas inseparabilis, vnus deus est, cuius vos nullo corpore adiūcto, per seipsam incorporeā, spiritalē, incommutabilemque substantiam etiam locis diuiditis. Nec saltem trinitati loca tria datis, sed quatuor: patri vnum: id est lumē inaccessibleē, quod prorsus non intelligitis: filio

duo, solem scilicet atq; lunā: spiritui sancto rursus vnū: id est, aeris hunc omnem ambitum. De patris ergo inaccessiblei lumine, quia verā fidem tenentibus non inde separatur filius & spiritus sanctus, haecenus in praesentia dixerim. Vestrae autem vanitati quid placuit in sole ponere virtutem filij, & in luna sapientiam? Cum enim in ipso patre filius inseparabilis maneat, quo modo potest sapientia eius ad eius virtutē separari, vt illa sit in sole, haec in luna, cum per eiusmodi loca nisi corpora diuidi separariq; non possint? Quod si sciretis, nunquam stulto insanoq; phantasmate tantas fabulas texeritis. At in causa salutate atque fallacia, quae incongrua, quae peruerse sedem sapientiae minus succellere dicitis, quam sedem virtutis, cum ad virtutem pertinere videatur operari & efficere, ad sapientiam vero docere & ostendere: ac per hoc si calor in sole, lux autē praepolleret in luna, vtcunq; inuenissent ista signenta verisimilitudinis nebula, hominibus carnalibus & animalibus decipiēdis, qui nihil putant esse, nisi quod corporale cogitauerint. Caloris enim violentia, operatio est ad mouendum, vnde virtuti tribueretur: lucis autem clarus fulgor ad demonstrandum, vnde hanc sapientiam darent. Cum vero lux longe in sole praecellat, quo modo ibi virtus, hic autē quod tanto minus lucet, sapientia est: O sacrilega incepta, & cum sit vnus Christus dei virtus, & dei sapientia, spiritus autē sanctus non ipse sit Christus, quo modo separatur à se ipse Christus, cum ab eo non separatur spiritus sanctus? Aërem quippe, quae sedem spiritui sancto vestra fabula tribuit, totam mundi fabricā implere perhibetis. Vnde sol & luna circuitus suos peragētes, semper cum illo sunt: à sole autē luna discedit, & ad solem rursus accedit. Ita vobis aetheris, vel potius deceptoribus, per dimidiam partem cui colū recedit à virtute sapientia, & ad eam per aliam dimidiam rursus accedit: & cum plena est, tum longe est à virtute sapientia. tunc enim tam longo interuallo à se disiuncta sunt haec duo lumina, vt cum sol vergit ad Occidentem, tunc luna surgat ab Oriente: ex quo fit, vt quoniam infirmatur omnia quae virtute deseruntur, eo sapientia sit infirmior, quo est luna plenior. Si autem, quod veritas habet, & sapientia dei semper tantūdem valet, & virtus dei semper tantūdem sapit, cur haec sic duo dicitis, vt ea locorum sedibus interuallisq; separetis, cum & ipsas sedes eiusdem substantiae dicatis, homines caeca & insana mente, non recedentes à phantasmate corporum: & virtute ac sapientia ita carētes, vt nec sapere possitis aliquid fortiter, nec velle sapienter? Itāne vero detestanda & anathematizanda stultitia, Christus per solem lunamq; distentus: hic virtute habitans, hic sapientia: nec hic perfectus & plenus, nec in sole sapiens, nec in luna prepotens, vtrūq; pulchros pueros subornat concupiscendos feminis principibus tenebrarum, & masculis puellas? Haec legitis, haec creditis, haec docetis, ex hac fide doctrināque viuitis: & miramini quia sic abominamini? Verum si in istis eminentibus notissimisq; luminibus sic erratis, vt in eis non quod sunt, sed quod vobis demētissime fingitis, adoretis, quid de caeteris vestris fabulis dicā? Quis enī splendentens suspendit mundū, & quis Atlas cum illo supportat? Haec & innumerabilia, quae similiter deliratis, omnino non sunt, & colitis ea. Hinc vos Paganis dicimus deteriores, eo tantum similes, quod multos deos colitis: eo vero in peiorem partē dissimiles, quod illi pro diis ea colunt quae sunt, sed dii non sunt: vos autē colitis ea quae nec dii, nec aliquid sunt, quoniam prorsus nulla sunt. Habēt quidē & illi quādam fabulosa signenta, sed

Cap. VIII.

1. Cor. 1.

Cap. IX.

De Civ. dei li. 4. ca. 18. Et li. 5. c. 1.

G esse illas fabulas norunt: & vel à poëtis delectandi causa fictas esse asserunt, vel eas ad naturam rerum vel mores hominum interpretari conantur: sicut Vulcanum claudū, quia ignis terreni motus eiusmodi est: & Fortunam cæcam, quod ex incerto accidant quæ fortuita dicuntur: & tria fata in colo & fuso digitisq; silum ex lana torquentibus, propter tria tempora: præteritum, quod in fuso iam netum atque inuolutum est: præsens, quod inter digitos mentis traicitur: futurū in lana, quæ colo implicata est, quod adhuc per digitos netis ad fufum; tanquam per præsens ad præteritum traiciedum est: & Venerem Vulcani vxorem, quia ex calore voluptas naturaliter nascitur: & Martis adulteram, quia beligerantibus incongrua est: & Cupidinem puerum volitatem ac sagittantem, quod irrationabilis & instabilis amor corda vulneret miserorū: & alia per multa in hūc modum. Quocirca hoc in eis irridemus, quod interpretata sic adorant, quæ non intellecta, quāuis damnablem tamen excusabiliter adoraret. Iplis quippe interpretationibus cōvincuntur, non se illum deum colere, cuius solius participatione mens beata sit, sed ab illo conditā creaturam. Nec solas virtutes ipsius creaturæ, sicut Mineruam, cuius fabulam, quod de Iouis capite nata sit, ad prudentiā consiliorum interpretantur, quæ rationis est propria, cui sedem capitis etiam Plato dedit: sed etiam vitia, sicut de Cupidine diximus. Vnde quidā eorum Tragicus ait, Deum esse amorem turpis & vitio fauēs finxit libido. Nam & corporalium vitiorum simulachra Romani consecrauerūt, sicut palloris & febris. Vt ergo omittam quod simulachrorū adoratores circa ipsas corporum figuras habent affectum, vt eas ipsas formas in locis honorabilib⁹ sublimatas, quibus tantum obsequium exhiberivident, tanquam deos timeant, illæ ipsæ interpretationes, quibus hæc muta & surda & cæca & exanima defenduntur, dignius accusantur: verū tamen & ista quoquo modo sunt, quanuis, vt iam dixi, ad salutem vel aliquā vtilitatem nihil sint, & quæ ex his interpretantur, in rebus inueniuntur. Vos autem primum hominem cum quinque elementis beligerantem, & spiritum potentem de captiuis corporibus gentis tenebrarum, aut potius de membris dei vestri victis atque subiectis, mundū fabricantem: & splenditinentem reliquias eorundem membrorum dei vestri habentem in manu, & cætera omnia capta, oppressa, inquinata plangentem: & Atlantem maximum super humeris suis cum eo ferentem, nē totum ille fatigatus abiciat, atq; ita tabula vestra velut in tapete theatro ad illius vltimi globi catastolium peruenire nō possit: & alia innumerabilia pariter inepta & insana, nec pingendo aut sculpendo, nec interpretando demonstratis: & ea cum omnino nulla sint, creditis & colitis: & insuper Christianis fide nō ficta pias mētes mundantibus, tanquā temere credulis insultatis. Vt enim multa non quæram, quibus hæc ostēdantur omnino non esse, quia subtilius sublimiūq; tractare de mūdi fabrica, & si mihi difficile non esset, certe nimis longū est: hoc dico, si ista vera sunt, dei substantia cōmutabilis est, corruptibilis, coinquabilis. Hoc autē credere, plēnū est sacrilegæ insanie. Illa igitur omnia vana sunt, falsa sunt, nulla sunt. Proinde vos Paganis istis, qui vulgo noti sunt, & antiquitus fuerūt, & in reliquiis suis iā nunc erubescūt, prorsus deteriores estis, quod illi colunt ea quæ dii nō sunt, vos autem omnino quæ non sunt. Itaq; si propterea vos putatis tenere veritatē, quia & errori Paganorum lōge dissimiles estis: nos autē propterea esse in

H
De Cinita.
dei, lib. 4.
cap. 10.

† subtr.

Capit. X.

errore, quia lōgius à vobis, quàm à Paganis forte distamus: dicatur & mortuus ideo sanus, quia iam nec egrotus est: & ideo reprehēdatur qui sanus est, quia viciniore est egrotus, quàm mortuus. Aut si plerique Paganis non velut agri, sed velut mortui deputādi sunt, lauderur in sepulchro cinis informis, quia iam nec formam cadaveris tenet: & mēbraviua culpentur, quia cadaueri sunt similia, quàm cineri. Sic & nos ideo isti culpādos putant, quia nos similiores esse dicūt funeri Paganorum, quàm fauilla & Manichæorum: quāquam per multas differentias aliter atque aliter quæque res ad discernendum diuidi soleant, vt quod in hac erat parte, per alias differentias in alia parte inueniatur vbi ante non erat: velut, verbi gratia, si quis omnē carnem diuidat in volatilia, & ea quæ volare non possunt: per hanc differentiā quadrupedia hominibus sunt similia, quàm auibus: pariter enim volare nō possunt. Rursus si quis per aliam differentiā diuidat, vt dicat alia esse rationalia, alia irrationalia, iam quadrupedes auibus sunt similiores, quàm hominibus: pariter enim sunt rationis expertes. Hoc Faustus non cogitās, ait, Porro autem sectas si quæras, nō plus erunt quàm duæ: id est, gentium & nostra, qui eis longe diuersa sentimus. Videlicet quoniam dixerat eo maxime distare gētes à Manichæis, quod ab vno principio dicunt esse omnia, quod Manichæi negant, addentes principium gentis tenebrarum. In hac differentiā, quod fatendum est, pleriq; Paganis nobiscum sentiunt: sed non vidit, quia item si quis ita diuidat, vt dicat eorum qui aliqua religione detinentur, aliis placere vnum deum colendum, aliis multos: per hanc differentiā & Paganis à nobis remoti sunt, & isti cū Paganis deputantur, nos autem cum Iudæis. Potest ergo aliquis secundum hanc differentiā hoc etiam modo duas solas sectas putare. Hic forte si dicatis, quod vos multos deos vestros ex vna substantia perhibetis, quasi Paganis multos suos non ex vna asserant, quāuis diuersa illis officia & opera & potestates attribuat: sicut etiam apud vos alius expugnat gentem tenebrarum, alius ex ea capta fabricat mūdum, alius desuper suspendit, alius subter portat: alius rotas ignium, ventorum, & aquarum in imo versat: alius in cælo circumiens radiis suis, etiam de cloacis membra dei vestri colligit. Et quis nuberet omnia omnium deorum vestrorum officia fabulosa, nulla veritate manifesta, nullis ænigmatibus figurata? Porro si alius ita diuidat omnes homines, vt alios esse dicat qui credunt deum humana curare, alios qui hoc omnino non credunt: in hac parte & Paganis nobiscum sentiunt & Iudæi, & vos & omnes hæretici, qui quoquo modo Christiani appellantur: in illa vero Epicurei reperiuntur, & si qui alij sunt qui ita senserunt. Paruāne ista differentia est? Cur ergo nō & secundum istam duā solā sectā esse dicantur, vt in vna eorum nobiscum sitis? An audebitis in hac differentia discedere à nobis, qui deum prædicamus humana curare, & esse cum Epicureis qui hoc negāt? Hic profecto illos repudiant ad nos curritis. Sic per alias & alias differentiās, nunc hic, nūc illic reperiuntur aliunde iuncti, aliunde disuncti, vicissim omnes nobiscum, & nos cū omnibus: & rursus nulli eorū nobiscum, nec nos cū aliquibus eorū. Quod si Faustus cogitaret, nō tam diserte deliraret.

Quid autem hinc dicam, q̄ ait ex viribus sancti spiritus, ac spiritali profusione terrā quoq; cōcipientē gignere patibilem Iesum, qui est vita ac sal⁹ hominū omni suspēsus ex ligno? O demēs, vt interm non discutiā de hac re vestra vaniloquia, potēstine terra de spiritu sancto concipere

Iam. 19.

Roma. 3.
Psalm. 5.
13.

Luc. 23.

A concipere patibilem Iesum, & Maria virgo non potuit? Cōpara, si audes, virginalia viscera, tanta castitate sanctificata, cum omnibus terræ locis, vbi arbores herbaq; gignuntur. Itane in illa femina exhorrescis, aut horrescere te fingis vterum pudicitiaē dedicatum: & in hortis omnibus circum quasq; vrbes ex cloacinis aquis Iesum gigni non exhorrescis? Quis enim quamlibet cœnulentus humor non innumerabilia germina edit & nutrit: Sic prædicatis nasci patibilem Iesum, quem credere natum esse de virgine clamatis indignum. Si carnem putatis immundā, cur vobis nō videtur immundus, quod à suæ salutis temperamento, ipsa natura carnis expurgat? An caro immunda est, & simus qui carne egerit, mundus est? Non ergo attenditis, non videtis stercoreibus latari agros, quo fertilius fecundentur? Nempe ad id redit vestra dementia, vt de spiritu sancto, quem carnem Mariæ dicitis dedignatum, tanto vberius & latius terra cōcipiat, quanto studiosius fuerit carnis sordibus & squaloribus pinguefacta. An vt hoc defendatis, dicitis spiritum sanctum incontaminabili vbique pollere præsentia? Respondetur vobis, Cur nō ergo & in vtero virginali? Sed vt de conceptu iam taceam, partum ipsum deinde respicite. Cōcipientem de spiritu sancto dicitis terram gignere patibilem Iesum, quem tamen ita contaminatum omni ex ligno pendere perhibetis in frugibus & pomis, vt innumerabilibus animalium vescentium carnibus amplius contamineatur, ex ea sola parte purgandus, cui fames vestra subuenit. Itaq; nos Christum filium dei, verbum dei, incontaminabiliter carne indutum, corde credimus, ore cōfitemur: quia illa substantia contaminari nec carne potest, quæ nulla re potest: vos autem secundum vestram fabulam, adhuc in arbore pendentem Iesum iam cōtaminatum dicitis, antequā carnem ingrediatur cuiusq; vescentis: aut si nō est cōtaminatus, quo modo vos eum manducando purgatis? Deinde cū omnes arbores erucem ipsius esse dicatis, vnde à Fausto prædicatur omni suspēsus ex ligno, cur nō sicut illum verum Iesum, bonum opus faciēs Ioseph ille ab Arimathia de cruce deposuit, vt sepeliret: ita & vos poma decerpitis, vt Iesum de ligni suspensione depositum, vestro ventre sepeliatis? Aut vnde piū est, Christū sepulchro condere, impium autem de ligno deponere? An vt de vobis etiam cōcinat, quod de propheta ponit Apostolus, Sepulchrū patēs est guttur eorum: ore aperto expectatis quis inferat Christum, tanquam optimæ sepulturæ, faucibus vestris? Postremo dicite nobis, quot Christos esse dicatis? Aliusne est, quem de spiritu sancto cōcipiens terra, patibilem gignit, omni nō solum suspēsus ex ligno, sed etiam iacens in herba: & ille alius, quem Iudæi crucifixerunt sub Pontio Pilato: & tertius ille per solem lunamque distentus? An vnus atque idem, ex quadam sui parte ligatus in arboribus, ex quadam vero parte liber, eidem ligatæ captæq; subueniēs? Quod si ita est, ille quæ sub Pontio Pilato passum esse conceditis, cum eum sine carne fuisse narretis, nōdum dico quemadmodum talem mortem sine carne perpeti potuerit, sed quæro cui naues illas reliquerit, vt inde descendens, talia pateref, quæ sine quocunq; corpore fieri non possent? Secundum præsentiam quippe spiritalē nullo modo illa pati posset: secundum præsentiam vero corporalem simul & in sole, & in luna, & in cruce esse non posset. Proinde si corpus non habuit, non est crucifixus, si autem habuit, quæro vnde habuerit, cum omnia corpora ex tenebrarum gente esse dicatis, quāuis substantiā diuinam cō-

gitare nisi corpoream nūquam valueritis. Vnde cogimini aut sine corpore dicere crucifixum, quo absurdius & dementius dici nihil potest: aut in phantasmate potius, quàm in veritate visum fuisse crucifigi, quæ rursus impietate quid peius est? Aut nō omnia corpora de gente esse tenebrarū, sed esse etiā corpus diuinæ substantiæ: quod tamē immortale non sit, sed possit ligno affigi & occidi, quod nihilominus plenum est dementiæ: aut ex gente tenebrarum mortale corpus habuisse Christum, atque ita qui eius corporis matrem Mariam virginem credere timetis, gentē demonum non timetis. Postremo cum secundum sententiam Faustī, quam quidem ex illa longissima fabula vestra decerpam, quanta potuit breuitate perstrinxit, de spiritu sancto terra cōcipiens, gignat patibilem Iesum, qui est vita & salus hominum, omni suspēsus ex ligno: cur ille saluator pendēti pēdendo congruit, & nascenti nascendo nō congruit? Si autē propterea Iesum dicitis esse in arboribus, & Iesum crucifixum sub Pontio Pilato, & Iesum per solē lunamq; distentum, quia totū hoc ex vna eademq; substantia est, cur non & cætera milia numinū vestrorum hac appellatione cōcluditis? Cur enim non sit Iesus & ille splendentens, & ille Atlas, & ille rex honoris, & ille spiritus potēs, & ille primus homo, & quicquid aliud innumerabiliter per diuersa nomina, & diuersa officia prædicatis? Ipse deniq; spiritus sanctus, cur in tertia persona ponitur, cū sit inter innumerabiles? Aut cur nō sit etiam ipse Iesus? Et quid sibi iam vult in scriptis Faustī fallax textura verborū, vbi conatus est eludere veris Christianis, à quibus lōge nimiumq; secluditur? Ait igitur, Nos patris quidem dei omnipotentis, & Christi filij eius, & spiritus sancti, vnū idemq; sub triplici appellatione colimus numē. Cur enim sub triplici, ac nō potius sub multiplici, nō appellatione tantum, sed etiā re, si quot nomina, tot personæ sunt? Neque enim sicut in armis vna res est sub triplici appellatione, ensis, mucro, gladius: sicut vnam rem dicitis & lunam, & nauem minorem, & luminatorē nocturnum, & si quid aliud vocabuli eidem rei tribuitis: ita potēstis dicere eundē primū hominem, quem spiritum potentē, & quem splendentem, & quem Atlantem maximum: sed alius est ille, alius atq; alius ille & ille, & neminem istorū Christum dicere soletis, aut quomodo vnum nomen, si diuersa opera? Aut cur non totum simul vnus Christus, si propter vnam substantiā & in arboribus Christus, & in persecutione Iudæorū Christus, & in sole ac luna Christus? Nempe vias omnes vestra phantasmata perdiderunt, nempe nihil aliud sunt, q̄ visa furentium. Cur autem arbitretur Faustus parem nobis esse religionem circa panem & calicem, nescio, cum Manichæis vinum gustare nō religio, sed sacrilegiū sit. In vna enim agnoscunt deum suum, in cupa nolunt, quasi aliquid eos calcatus & inclusus offenderit. Nos autē panis & calix, non quilibet quasi propter Christum in spicis & in samentis ligatum, sicut illi despiciunt, sed certa consecratione mylticus sit nobis, nō nascitur. Proinde quod nō ita sit, quāuis sit panis & calix, alimentum est refectiois, nō sacramentū religionis, nisi quod benedicimus, gratiasq; agimus domino in omni eius munere, nō solum spiritali, verum etiā corporali. Vobis autē per fabulā vestrā in cæcis omnibus Christus ligatus apponitur: adhuc ligādus vestris visceribus, soluēdusq; ructatib⁹. Nā & cū manducatis, dei vestri defectione vos refectis: & cū digeritis, illius refectioe deficitis. Cum enim vos plenos reddidit, resūptio vestra ipsum premit. Quod

Cap. XII.
† innumerabiles.

† al. numē.

Cap. XIII.

G quidem misericordiae deputaretur, quādo aliquid pro vobis patitur in vobis: nisi vos rursus inanes relinqueret, vt à vobis liberatus effugeret. Quo modo ergo comparas panem & calicem nostrum, & parem religionem dicis, errore longe à veritate discretum: peius desipiens quā nonnulli, qui nos propter panem & calicē Cererem ac Liberum colere existimant? Quod ideo commemorandum putavi, vt aduertatis ex qua vanitate veniat etiam illud vestrum, quod propter sabbatum, Saturno dicatos fuisse patres nostros putatis. Sicut enim à Cerere & Libero Paganorū diis longe absumus, quāuis panis & calicis sacramentum, quod ita laudastis, vt in eo nobis pares esse volueritis, nostro ritu amplectamur: ita patres nostri longe fuerunt à Saturniacis catenis, quanuis pro tempore prophetiae sabbati vacationē obseruauerint. Sed cur non etiam propter Hylem, quē in nonnullis libris Paganorum frequentatur, parem vos cum Paganis religionem habere dixistis? Quinimo propter hoc imparē longēque dissimilem voluistis intelligi, quia hoc nomine, mali principium ac naturam theologus vester appellat. In quo quidem imperitia vestra magna deprehenditur: quia nec quid sit Hyle, scitis, & hoc rei vocabulo, quā penitus ignoratis, etiā inflari velut docti affectatis. Hylem nāque Graeci, cum de natura differunt, materiem quandā rerum definiūt, nullo prorsus modo formatam, sed omnium corporaliū formarum capacem: quā quidē in corporum mutabilitate vt eunq; cognoscitur. nam per se ipsam nec sentiri nec intelligi potest. Verum in hoc errant quidā gentiliū, quod eam tanquam coaeternam deo cōiungunt: vt hęc ab illo non sit, quanuis ab illo formetur. Quod alienum esse à veritate, ipsa veritas docet. Ecce tamē quibus Paganis de hac ipsa Hyle inuenimini esse consimiles, quod eam vos quoque suum habere principium, nec ex deo esse perhibetis: & in hoc vos dispares esse dicebatis, nesciētes quid dicatis: in illo vero, quod nulla est huic Hyle forma propria, nec nisi à deo formari potest: nosrē illi veritati consentiunt, à vestra autem falsitate dissentiunt: qui nesciētes quid sit Hyle, id est, quid sit rerum materies, gentem tenebrarum eam dicitis, vbi nō solum distinctas quinque generibus innumerabiles corporum formas, verumetiam mentem constituitis horum corporum formatricem: & quod est imperitius, vel potius dementius, ipsam magis mentem dicitis Hylem, quam nō formari sed formare perhibetis. nam si esset ibi mens quādam formans, & elementa corporea quā formarentur, illa elementa dicenda essent Hyle, id est materies, quam formaret eadem mens, quam mentem principium mali esse vultis. Hoc si diceretis, non quidē multum erraretis in eo quod est Hyle, nisi quod ipsa quoque elementa, quanuis in alias formas formanda, tamen quia iam elementa essent, & speciebus propriis distinguerēt, Hyle nō essent, quia est illa prorsus informis. Veruntamen tolerabilis esset imperitia vestra, quia eam quā formaretur, nō eam quē formaret, Hylem diceretis: sed tantē etiam sic eo tenerimini vani atq; sacrilegi, quia nescientes omnem modum naturarum, numerumq; formarum, & ordinem ponderum non esse posse nisi à patre & filio & spiritu sancto, principio mali tantum bonū tribueretis. Nunc vero cum & quid sit Hyle, & quid sit malum ignoretis, si posses vobis persuadere, vt à seducēdis imperitoribus vos compesceretis? Iam vero quod etiam inde vos Paganis vultis esse meliores, quod illi aris, delubris, simulachris, victimis, atq; incenso deum colendum pu-

tant, vos autem nihil horum facitis, quis non irrideat: quasi vero non factus sit vel lapidi, qui quoquo modo est, aram constituere, & victimā offerre, quā id quod omnino nō est, in deliramento phantasmatis adorare: Verū tu, qui rationale dei tēplum te esse dixisti, quo modo hoc explicabis? Placētne tibi, vt templum deus habeat, cuius aliquā partem diabolus fabricauerit? An vos nō estis, qui dicitis omnia membra vestra, totumq; corpus à maligna mente, quam Hylem dicitis, fabricatū, eiusque ipsius fabricatricis partem illic habitare simul cum parte dei vestri? Quā cū ibi teneatur, vt perhibetis, concatenata, & inclusa, vtrum dei templum, an dei carcerem te dicere debuisti, nisi forte animā tuam templum dei dicis, quā ex terra luminis habes? At illam partem dei, vel membrum dei soletis dicere, non templum dei. Restat ergo, vt templum dei non te dixeris, nisi ex corpore, quod secū dum te diabolus fabricauit. Ecce quo modo templum dei blasphematis, vt non solum sanctum nō esse dicatis, verumetiam machinamētum diaboli, & ergastulum dei. At vero Apostolus, Templum enim dei sanctum est, inquit, quod estis vos. Et ne putes tantummodo ad animam pertinere, quod dicitū est, audi expressius, Nescitis, inquit, quia corpora vestra tēplum est in vobis spiritus sancti, quem habetis à deo? Vos autē fabricam dæmonum dei templum dicitis, & ibi viuū, sicut Faustus ait, viua maiestatis simulachrū, Christum filium dei collocatis. Planē Christus vester phatasmaticus habitet in tali tēplo sacrilege vanitatis. Ille quippe nō à similitudine, sed à simulatione simulachrum vocari potest. Ita & mentem tuam aram fecisti, sed vide cuius. Ex ipsis enim artibus & disciplinis tuis apparet, quibus eam imbutam esse dixisti. Illæ artes & disciplinae vetant panem porrigere medicanti homini, vt in ara vestra cū sacrificio crudelitatis ardeatis: talem aram domino destruēt, qui ex lege commemorat quali odore delectatur deus, dicens, Misericordiam volo, quā sacrificium. Vbi autem hoc dominus commemorauerit, attendite, cum scilicet transfret per segetē, & esurientes discipuli eius vellerēt spicas: quod homicidiū esse vos dicitis, ex disciplina vestra, qua imbuistis mentem vestram: aram sanē nō dei, sed dæmoniorum mendaciloquorū, ex quorum doctrinis nulla cauteriatur maligna conscientia, homicidiū appellas, quā veritas innocētiam dicit. Ita enim Iudæis ait, vbi vos quoque futuros percussit atque destruxit: Si sciretis quid sit, Misericordiam volo quā sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes. Quas autem habere simplices & puras orationes, tāquam diuinos honores ac sacrificia poteritis, cū de ipsa natura atq; substantia diuina tanta indigna & turpia sentiat, vt non solum vestris sacrificiis deus verus nō propitiatur, sed in sacrificiis Paganorum deus vester immoletur? Neq; enim in lignis solū, & in herbis, aut in membris humanis, sed etiam in pecorum carnibus, eum cōtaminantibus & pollutētib; vinculis colligatū esse censetis. Ipsa vero anima vestra, cui deo laudē dicat, cuius particula seipsam in tenebrarū gente captam teneri cōclamans, quid aliud quā vituperat deū, quē sibi alio pacto aduersus hostes suos consulere non potuisse testatur, nisi partium suarum tanta corruptione, & tā turpi captiuitate? Vnde vestra etiā preces ad deum vestrū non possunt esse religiose, sed inuidiosæ. Quid enim mali apud illum cōmiseratis, vt in pœna ista nunc ad eum gematis, quē non propria voluntate peccādo deseruistis, sed ab illo dati estis hostibus ipsius, vt pax regno eius compararetur?

A pararetur? Nec saltem sicut obsides dari solent, cū honore custodiēdi, nec sicut pastor ad capiendā bestiam rēdit insidias. Pecus enim suū solet ponere in illa captoria tendicula, non membrū suum: & plerunq; ita, vt antē bestia capiatur, quā pecus lædatur. Vos autē membra dei dati estis hostibus, non valentes eorū à deo vestro cōpescere feritatem, nisi eorum contaminati sorditate, non habentes peccatum proprium, sed hostili veneno tabefacti. Vnde nō potestis dicere in precibus vestris, Propter gloriam nominis tui domine libera nos, & propitius esto peccatis nostris propter nomen tuū: sed dicitis, Libera nos arte tua, quia vt modo in regno tuo securus luceas, nos hic premimur, dilaniamur, inquinamur. Hęc vox acculatoria est, non deprecatoria. Nec illud potestis dicere, quod magister veritatis docuit, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Qui sunt enim debitores vestri, qui in vos peccauerūt? Si gens tenebrarū, nunquid ei dimittitis debita, quā vsque in finem eradicatorum, eterno carcere includitis? Quē autē debita vobis potest ille dimittere, quando ille potius in vos peccauit, cū ad ista vos misit, q̄ vos in illū, qui mittenti obtemperastis? Aut si propterea ille non peccauit, quia hoc necessitate fecit: maior est vestra necessitas, cū iam in pugna prostrati iaceatis, q̄ fuit illius antequā pugnaretis. Iā enim vos patimini cōmixtū malum, nihil tale ille patiebatur, cū tamen necessitatem, vt vos mitteret, pateretur. Itaq; aut ipse potius vobis debet, quod ei dimittatis: aut si nec ipse vobis, multo magis nec vos illi. Vbi sunt ergo sacrificia vestra, simplices ac puræ orationes vestra, cum sint fallaces & impuræ blasphemiae? Et tamen volo mihi dicatis, vnde ista omnia, quē laudatis in vobis, his nominibus appelletis, vt dicatis templum, aram, sacrificium: Si enim vero deo ista vera non debentur, cur laudabiliter in vera religione predicatur: Si autē deo vero verum sacrificiū rite debetur, vnde etiā diuini honores recte appellantur: cetera quæ dicuntur sacrificia, ad similitudinē sūt cuiusdā veri sacrificij. Hęc autē partim sunt imitamenta fallorū & fallaciū deorū, hoc est dæmoniorū, superbe sibi ab eis quos deceperint, diuinos honores exigentium, sicut sunt vel erant omnia in tēplis idolisq; gentiliū: partim predicamenta venturi vnus versissimi sacrificij, quod pro peccatis omnium credentiū offerri oporteret: qualia erant præcepta diuinitus antiquis patribus nostris, vbi erat & illa mystica vnctio, qua Christus præfigurabatur: vnde & ipsum nomē à christmate ducitur. Proinde verū sacrificiū, quod vni vero debetur deo, quo eius altare solus Christus impleuit, in victimis pecorū imitata dæmonia sibi arrogāter exposcūt. Vnde dicit Apostolus, Quæ immolant gentes, dæmonis immolant, & nō deo: nō qd offerēbatur culpās, sed quia illis offerēbatur. Hebræi autē in victimis pecorum, quas offerēbant deo, multis & variis modis, sicut re tanta dignū erat, Prophetiā celebrabāt futura victimæ, quā Christus obtulit. Vnde iā Christiani, per acti eiusdē sacrificij memoriam celebrāt sacrosancta oblatione & participatione corporis & sanguinis Christi. Manichæi vero nesciētes quid damnādū sit in sacrificiis gentiū, & quid intelligendū in sacrificiis Hebræorum, & quid tenendū vel obseruandū in sacrificio Christianorum, vanitatem suā sacrum offerunt diabolo, qui eos decepit, recedentes à fide, intendētes spiritibus seductoribus, & doctrinis dæmoniorū in hypocrisis mendaciloquorum. Discat ergo Faustus, vel potius illi qui eius literis delectantur, monarchiæ opinionem nō Tomus sextus.

ex gentibus nos habere: sed gentes non vsque adeo ad falsos deos esse delapsas, vt opinionem amitterēt vnus veri dei, ex quo est omnis qualiscunq; natura. Sapientes enim eorum, quia, sicut dicit Apostolus, inuisibilia dei à constitutione mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus eius ac diuinitas, vt sint inexcusabiles, cognoscētes dominū, non sicut deum honorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratū est insipiens cor eorū: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, & immutauerunt gloriā incorruptibilis dei in similitudinē imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentū. Hęc sunt enim simulachra gentium, in quibus interpretandis non habent exitum, nisi ad creaturam, quā cōdidit deus: vt in ipsa quoque interpretatione simulachrorum, de qua se peritiores eorū iactare atque inflare cōsueverunt, hoc in eis fiat, quod paulo post idē Apostolus dicit, Coluerūt & seruierūt creaturae potius, q̄ creatori, qui est benedictus in secula. Vos autem & in eo q̄ eis similes estis, vani estis: & in eo q̄ eis similes non estis, peiores estis. Ad hoc enim nō cum ipsis creditis monarchiam, quod illi verum credunt, vt ipsius vnus dei substantiam expugnabilem corruptibilemq; credatis, quod est impie vanitatis: in pluribus autē diis colendis, doctrina dæmoniorum mendaciloquorum illis persuasit multa idola, vobis multa phantasmata. Nec sacrificia eorum veritatis in agapes, sed sacrificium illud quod paulo ante commemorauimus, intelleximus, dicente domino, Misericordiam volo quā sacrificium. Agapes enim nostræ pauperes pascunt, siue frugibus, siue carnibus. Pascitur enim creatura dei de creatura dei quæ hominis dapibus congrua est. Vobis autem quia dæmonia mendaciloqua persuaserunt, non ad regendā carnem, sed ad exercendam blasphemiam, abstinere à cibis quos deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognouerūt veritatem: quoniam omnis creatura dei bona est, & nihil abiiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur: ingrati creatori, & pro largis eius beneficiis sacrilegas retribuētes iniurias, quoniam plerunq; in agapibus etiam carnes pauperibus erogantur, misericordiam Christianorum similem dicitis sacrificiis Paganorum, quorum nonnulli in hoc quoque similes estis. Propterea enim nefas habetis pecora occidi, quia humanas animas in ea reuolui arbitramini, quod in quorundam gentiliū philosophorum libris inuenitur: quanquā à posterioribus aliter intellectum esse dicatur. Verum in hoc etiam multo deterius erratis. Illi enim in pecore timuerunt trucidare pro proximo suum: vos autem deum vestrum, cuius membra esse etiam pecorum animas arbitramini. Nam quod etiam hinc nobis calumniatur Faustus, quod martyrum memorias honoramus, in hoc dicēs nos idola conuertisse, non tam me mouet vt huic calumniæ respondeā, quā vt ipsum Faustum ostendam studio calumniadi, etiam ab ipsius Manichæi vanitatibus exorbitare voluisse: & in vulgarem atque poëticam Paganorum opinionem, à quibus se alienissimum cupit videri, nescio quo modo incautum incidisse. Cum enim dixisset nos vertisse idola in martyres, quos votis, inquit, similibus colitis, defunctorum vmbas vino placatis & dapibus: sunt ergo vmbra defunctorū? Nunq; hoc in vestris sermonibus audiuimus, nunq; in licetis legitimus: imō cōtradecere soletis talibus opinionibus, asserentes animas mortuorū magis minūse purgatas, aut in reuolutiōes

Cap. XIII.

De natura boni. ca. 18.

Cap. XV.

Psal. 78.

Matth. 5.

Cap. XIII.

1. Corin. 10.

1. Tim. 4.

Cap. XIX.

Roma.

1. Tim.

1. Tim.

Capit. XX.

Matth. 12.

Of. 6.

1. Tim. 4.

Quam

dicatur cō-

minis, An-

gustinus di-

xit, ag. ap.

bis.

Cap. XXI.

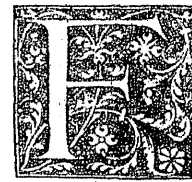
Gire, aut in grauiore aliquas penas: bonas autem in naues imponi, & in cœlo nauigantes trāfire hinc in illud phantasma terræ luminis, pro qua pugnando perierat: ita nullas animas circa suorum corporū sepulchra detineri: vnde igitur vmbra defunctorum? quæ substantia earum? qui locus? Sed maledicendi cupiditate Faustus quid profiteretur, oblitus est: aut forte dormitans, vmbra somniādo dictauit: nec cum verba sua legeret, euigilauit. Populus autem Christianus memorias martyrum religiosa solemnitate concelebrat & ad excitandā imitationem, & vt meritis eorū consocietur, atque orationibus adiuuetur: ita tamen vt nulli martyrum, sed ipsi deo martyrum, quanuis in memorias martyrum constitutam altaria. Quis enim antistitū in locis sanctorum corporum assistentis altari, aliquando dixit, Offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane? sed quod offertur, offertur deo, qui martyres coronauit, apud memorias eorum quos coronauit: vt ex ipsorū locorum admonitione maior affectus exurgat ad acuedā charitatem & in illos quos imitari possumus, & in illum quo H adiuuante possumus. Colimus ergo martyres eo cultu dilectionis & societatis, quo & in hac vita colūtur sancti homines dei, quorum cor ad talem pro Euangelica veritate passionē paratum esse sentimus. Sed illos tanto deuotius, quanto securius post incerta omnia sepe-rata: quanto etiam fidētiore laude prædicamus iam in vita feliciore victores, quam in ista adhuc vique pugnantes. At illo cultu, quæ Græcè latria dicitur, Latine vno verbo dici nō potest, cum sit quædam proprie diuinitati debita seruitus, nec colimus, nec colēdum docemus, nisi vnum deum. Cum autem ad hunc cultum pertineat oblatio sacrificij, vnde idololatria dicitur eorum qui hoc etiam idolis exhibent: nullo modo tale aliquid offerimus, aut offerendum præcipimus vel cuius martyri, vel cuiquam sanctæ animæ, vel cuiquam angelo: & quisquis in hunc errorem delabitur, corripitur per sanam doctrinam, siue vt corrigatur, siue vt caueatur. Ipsi enim sancti, vel homines, vel angeli exhiberi sibi nolunt, quod vni deo deberi norunt. Apparuit hoc in Paulo & Barnaba, cum commoti miraculis, quæ per eos facta sunt, Lycaonij tãquam diis immolare voluerunt: conscisis enim vestimentis suis cōsistentes & persuadentes se deos non esse, ista sibi fieri vetuerunt. Apparuit & in angelis, sicut in Apocalypsi legim⁹ angelū se adorari prohibentem, ac dicentem adoratori suo, Cōseruus tuus sum, & fratrum tuorū. Ista sibi planè superbi spiritus exigūt, diabolus & angeli eius, sicut per omnia templa & sacra gentilium. Quorum similitudo in quibusdam etiam superbis hominibus expressa est: sicut de Babylonix quibusdam regibus memoria cōmendatū tenemus. Vnde sanctus Daniel accusatores ac persecutores pertulit, quod regis edicto proposito, vt nihil à quoquam deo peteretur, nisi à rege solo: deū suum, hoc est vnum & verum deum adorare, deprecariq; deprehensus est. Qui autem se in memoriis martyrum inebriant, quo modo à nobis approbari possunt, cum eos, etiā si in domibus suis id faciāt, sana doctrina cōdemnet: Sed aliud est quod docem⁹, aliud quod sustinem⁹: aliud quod præcipere iubemur, aliud quod emendare præcipimur, & donec emedemus, tolerare cōpellimur. Alia est disciplina Christianorū, alia luxuria vinolētorum, vel error infirmorū. Verūtamen & in hoc ipso distant plurimū culpæ vinolētorū & sacrilegorū. Lōge quippe minoris peccati est, ebrīū derideri t̄ a martyribus, quam vel icinum sacrificare martyribus. Sacrifici-

care martyribus dixi, nō dixi sacrificare deo in memoriis martyrum: quod frequētissime facimus, illo dūtaxat ritu, quo sibi sacrificari noui testamenti manifestatione præcepit: quod pertinet ad illum cultū, quæ latria dicitur, & vni deo debetur. Sed quid agam, & tantæ cecitati istorū hereticorū quando demonstrabo, quā vim habeat quod in Psalmis canitur, Sacrificiū laudis glori- ficabit me, & illic via est, vbi ostendā illi salutare meū: huius sacrificij caro & sanguis ante aduētū Christi per victimas similitudinū promittebatur: in passione Christi per ipsam veritatē reddebatur: post ascēsum Christi per sacramentū memoriæ celebratur: ac per hoc tantū interest inter sacrificia Paganorum & Hebræorū, quātum inter imitationē errantem, & præfigurationē prænunciātem. Sicut autē non ideo contemnēda vel detestāda est virginitas sanctimonialū, quia & Vestales virgines fuerunt: sic non ideo reprehendēda sacrificia patrum, quia sunt & sacrificia gentiū: quia sicut inter illas virginitates multū distat, quanuis nihil aliud distet, nisi quæ cui vouetur atque reddatur: sic inter sacrificia Paganorum & Hebræorū multum distat, eo ipso, q̄ hoc solum distat, quæ cui sint immolata & oblata: illa scilicet superba impietati dæmoniorū, id ipsum sibi ob hoc arrogantiū, quod haberent dii, quia diuinus honor est sacrificiū: illa vero vni deo, vt ei offerretur similitudo promittens veritatem sacrificij, cui erat offerenda ipsa reddita veritas in passione corporis & sanguinis Christi. Neque enim, sicut Faustus dixit, priores nostri lucra segregati à gentibus, cum templū dei haberent, & immolationes, & aras, & sacerdotia, sculpturas solū dimiserunt, id est idola: poterant enim sicut nonnulli etiā sine idolorū sculpturis, arboribus, & mōtib⁹, postremo etiā soli, ac lunæ, cæterisq; syderib⁹ immolare. Quod si facerent per illū cultū quæ latria dicitur, creaturæ potius q̄ creatori seruiētib⁹, & ob hoc non paruo malo impia superstitionis errantibus, nihilominus dæmonia se praberent ad eos illudēdos, & ab eis sumēda quæ sic obtulissent. Illi quippe superbi & impij spiritus, non indore ac fumo, sicut nonnulli vani opinātur, sed hominum pascūtur erroribus: nō sui corporis refectione, sed maleuola dilectione, cū quoquo modo decipiunt, vel arrogātī fastu simulatē maiestatis, cum diuinis sibi honores exhiberi gloriātur. Nō ergo illi patres nostri sola gentium simulachra dimiserūt, sed neque terræ, neque cuiquam terrenæ rei, neq; mari, neque cœlo, neque militiæ cœli aliquid immolantes, vni deo creatori omnium victimas obtulerunt: quas sibi offerri voluit, per earū similitudinē promittens victimā verā, per quā nos sibi peccatorū remissione reconciliauit in Christo Iesu domino nostro, cuius capitis corpus effectos fideles Paulus alloquitur dicēs, Obsecro autē vos fratres per misericordiā dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiā viuētem, sanctam, deo placentē. Sed Manichei corpora humana opificiū dicunt esse gētis tenebrarū: & carceres quibus victus inclusus est deus. Vnde lōge aliud annūciat Faustus, aliud Paulus. Sed quoniam quisquis vobis euāgelizauerit præter quā quod accepistis, anathema sit: verū dicit Christus in Paulo, anathema sit Manicheus in Fausto. Qui etiam dicit, nihil nos mutasse de moribus gentiū, nesciens quid loquatur. Cum enim iustus ex fide viuat, finisq; præcepti sit charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta: maneatq; ad cōfirmandam vitam fidelium tria hæc, fides, spes, charitas, vnde fieri potest, vt pares cū aliquo mores habeat, qui hæc tria cum illo paria non habet: Qui enim aliud credit,

A credit, aliud sperat, aliud amat, necesse est vt aliter viuat. Et si vsus quarūdā rerum similis videtur nobis esse cum gentibus, sicut cibi & potus, tectorum, vestimetorum, lanæ, acrorum: & qui ex nostris coniualem vitam gerunt, vxorum ducendarum & habēdarum, filiorum gignendorum, nutriendorum, hereditandorum: lōge tamen aliter his rebus vitur, qui ad alium finem vsu earū refert: & aliter qui ex his deo gratias agit, de quo praua & falsa non credit. Sicut enim in ipso errore vestro, cū eo pane vescamini quo ceteri homines, & fructibus viuatis & fontibus: lana & lino similiter texto amiciamini, nec in his tamen parem ducitis vitam, nō aliud edendo aut bibendo aut induēdo, sed aliud sentiendo & credendo, & ad alium finem ista omnia referendo, sine scilicet vestri erroris atque vanitatis: ita nos & in his & in aliis, quæ similiter sumimus, non similiter cum gentibus viuimus, easdem res non ad eundem finem referēdo, sed ad finē legitimi diuiniq; præcepti, charitatem de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta, à quibus quidam aberrantes, cōuersi sunt in vaniloquium. In quo sanè principatum tenetis, non intuentes, non considerantes in eisdem habendis agēdisq; rebus tantum ad diuersam vitam valere, si diuersa sit fides, vt cum auditores vestri & vxores habeant, & filios, quanuis inuiti suscipiant, eisq; patrimonia congerant vel custodiant, carne vescantur, vinum bibant, lauent, metant, vindemiant, negociantur, honores publicos administrant, vobiscum eos tamen, non cū gentibus computatis, cum facta eorum gentibus videatur similia, quam vobis. Nam & quorundam facta gentilium, cum magis vobis propinquent, quam quibusdā auditoribus vestris, nonnulli quippe in sacrilegis sacris suis & à vino, & à carnibus, & à cōcubitu tēperant, potius auditores vestros his omnibus vtentes, & in eo vobis dissimiles, in Manichei grege numeratis, q̄ istos eadem quæ facitis facientes: potiusq; feminam, quæ in Manicheum crediderit, vestram dicitis, etiam parietē, quam Sibyllam nec saltem nubentem. At enim multi Christiani catholici vocātur, & sunt adulteri, raptores, auari, ebriosi, & quicquid aliud sanæ doctrine aduersatur. Quid autē inter vos in tam exiguo, ac penè nullo numero vestro: nonne pleriq; sunt tales, & quidam in paganis non sunt tales? Num ideo paganos, qui tales non sunt, dicitis meliores vobis, cum tamē propter sacrilegam vanitatem sectæ vestræ, etiā qui in vobis tales non sunt, paganis etiā talibus deteriores sint: Vnde manifestum est, non ideo derogari sanæ doctrinæ, quæ sola catholica est: quia multi eius nomine censeri volunt, & per illam sanari nolunt. Agnoscendā est enim paucitas illa, quam dominus præcipue commendat in ingenti atq; innumerabili multitudine toto orbe diffusa: quæ tamen paucitas sanctorum atq; fidelium, quod sape commendandum est, tanquam granorū in comparatione multitudinis palearum paucitas dicitur: per se autem ipsam tantam massam frumenti facit, vt omnes p̄bos & reprobos vestros, quos pariter veritas reprobat, incomparabili multitudine superet. Ecce non iustus gentium schisma, à quibus plurimum distamus in melius: sed nec vos hoc ekis, quia plurimū ab eis distatis in peius.

Libri vicesimi finis.

Tonus sextus.

AVS TVS dixit, Vnus deus est, an duo? Planè vnus. Quo modo ergo vos duos asseritis? Nūquam in nostris quidē assertionibus duorum deorum auditum est nomen. Sed tū vnde hoc suspicaris, cupio scire. Quia bonorum & malorum duo principia traditis. Est quidem

q̄ duo principia cōstemur, sed vnum ex his deum vocamus, alterum Hylem: aut vt cōmuniter & vsitate dixerim, dæmonē. Quod si tu hoc putas duos significare deos, poteris & medico disputare de infirmitate atque sanitate, duas casdē putare sanitates: & cum quis bonū nominat & malū, tu poteris eadem duo putare bona: & copiā audiens atq; egestatē, duas casdē putabis copias. Quod si & de albo & nigro disputare me, & frigidum & calidum, & dulci & amaro, dicas quia dno alba, & duo calida, & duo dulcia ostēderim: nonne videberis mentis impos, & cerebri minime sani? Sic & cū duo principia doceo, deū & hylem, nō idcirco videri iam debeo tibi duos ostēdere deos. An quia vim omnē maleficā Hylem assignamus, & beneficam deo, vt cōgruit, idcirco nihil interesse putas, an vtrūq; eorum vocemus deū? Quod si ita est, poteris & venenū audiens & antidotū, nihil interesse putare, an vtrūq; vocetur antidotū, quia vtrūq; eorū vim suam habeat, vtrūq; agat aliquid & operetur: nec non & medicum audiens ac venenariū, vtrōsq; vocabis medicos. Et iustum audiens atq; iniustum, poteris vtrōsq; vocare iustos, quia vtrūq; eorum aliquid agat. Quod si hoc facere absurdū est, quanto absurdius deū & Hylē idcirco duos putare deos, quia eorū quisq; aliquid operetur? Quapropter inepta hæc, & viribus satis effata argumentatio est, vt quia de re mihi respondere nō possis, de solis nominib⁹ cōfles inuidiā. Nā nec dissideor, etiā iterdū nos aduersam naturā nūcupare deū: sed non hoc secundū nostrā fidē, verum iuxta præsumptum iā in eā nomē à cultoribus suis, qui eā imprudenter existimāt deū: quem admodum & Apostolus, Deus, inquit, seculi huius excæcauit mētes infidelium. Deū quidem nominās, quia sic iā vocaretur à suis: sed adiciēs, q̄ mentes excæcet, vt ex hoc intelligatur non esse ver⁹ deus. Augustinus respondit, Duos quidem deos in vestris disputationibus solem⁹ audire, quod etsi primo negasti, tamen paulo post etiā ipse cōfessus es, quasi ratione reddēs, cur hoc dicatis: quia & Apostolus ait, De⁹ seculi huius excæcauit mētes infidelium. Quam quidem sententiam pleriq; nostram ita distinguunt, vt deū verum dicant excæcasse infidelium mētes. Cum enim legerint, in quibus deus, suspendunt pronūciationem, ac tunc inferunt, Seculi huius excæcauit mētes infidelium: quia etsi ita nō distinguas, sed exponēdi gratia ita verborum ordinem mutes, in quibus deus excæcauit mētes infidelium seculi huius: idem qui in illa distinctione sensus elucet. Potest enim etiā talis operatio, qua excæcantur mētes infidelium, secundum quendam modum pertinere ad verum deum, quod non facit malitia, sed iustitia: sicut idem Paulus alibi dicit, Nunquid iniquus deus, qui infert iram? Item alibi, Quid ergo dicimus, inquit, nunquid iniquitas est apud deum? Absit. Moysi enim dicit, Miserebor cui misertus ero, & misericordiam præstabo cui misericors fuero. Cū ergo præmittisset, quod inconcusse est retinendum, non esse iniquitatem apud deum, & paulo post atq; de quid dicat, Si autē volens deus ostendere iram, & demonstrare potestatem

Acto. 24.

Apoc. 19. & 22.

Danic. 3.

I redire.

2. Corin. 4.

F

Capit. II.

Rom. 3.

Rom. 9.

Exod. 33.

Rom. 9.

G suam, attulit in multa patientia vasa irae, quae perfecta sunt in perditionem: & ut notas faceret diuitias gloriae suae in vasa misericordiae, quae prae parauit in gloriae &c. Certe hic nullo modo dici potest alium deum esse, qui offendit iram, & demonstrat potentiam suam in vasis quae perfecta sunt ad perditionem, & alium qui ostendit diuitias in vasis misericordiae. Nam vnum eundemq; deum facere vtrūq; Apostolica doctrina testatur. Hinc est & illud, Propter hoc tradidit illos deus in concupiscentias cordis eorum, in immunditiam, ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis. Et paulopost, Propterea tradidit illos deus in passiones ignominiae. Item paulopost, Et quoniam non probauerunt deū habere in notitia, tradidit illos deus in reprobū sensum. Ecce quo modo verus deus & iustus excæcat mētes infidelium. Neque enim vnquam in his Apostoli verbis, quae commemorauimus, alius deus intellectus est, quam ille qui filium suum misit dicentem, In iudicium veni in hunc mundū, ut qui non vident, videant: & qui vident, ceci fiant. Nam & hic satis apparet mentibus infidelium, quo modo deus excæcat mentes infidelium. Praecedit enim aliquid occultum in occultis, vbi deus agit iustissimum examen iudicij sui, ut quorundam mentes excæcentur, quorundā intelligant: t̄ cui verissime dictum est, Iudicia tua abyssus multa. Cuius profunditatis impenetrabilem altitudinem Apostolus admiratus, exclamat, O altitudo diuitiarum sapientiae & scientiae dei, quae inscrutabilia sunt iudicia eius &c. Vos autem non valentes discernere quid faciat deus beneficio, quid iudicio, quia & a corde & ab ore vestro longe est Psalteriū nostrum, vbi dicitur, Misericordiae & iudicium cantabo tibi domine: quicquid vos pro infirmitate humanae mortalitatis offenderit, alienatis omnino ab arbitrio & iudicio dei veri: videlicet habentes paratum alterum deum malū, quem vobis non veritas ostendit, sed vanitas fingit, cui tribuatis non solū quicquid laeicis iniuste, verū etiā quicquid patimini iuste: ita deo tribuentes beneficia donorum, & ei auferetes iudicia poenarū, quasi de alio dixerit Christus, quae prae parauit ignē aeternum malis, quae de illo qui facit Solem suum oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Vnde hic tantā bonitatem, & ibi tantam seueritatem ad vnū pertinere deū non intelligitis, nisi quia misericordiam & iudicij cātere non nositis: Nonne idē ipse qui facit Solem suum oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos, frangit tamen ramos naturales, & cōtra naturam inserit oleastrum? Nonne de vno ipso illic dicit Apostolus, Vides ergo bonitatem & seueritatem dei, in eos quidem qui fracti sunt seueritatem: in te autē bonitatem, si permāleris in bonitate? Nempe audistis, nepe aduertistis, quemadmodū nec deo auferat iudiciaria seueritatem, nec homini liberā voluntatem. Occultū est, altū est, inaccessibili secreto ab humana cogitatione seclusum est, quemadmodū deus & dānet impium, & iustificet impiū: vtrunq; enim de illo scripturarum sanctarū veritas loquitur. Num igitur ideo aduersus diuina iudicia garrere delectat, quia sunt inscrutabilia? Quanto conuenientius, quāto accomodatius est modū nostro, expauescere illic vbi Paulus expauit, & exclamare, O altitudo diuitiarum sapientiae & scientiae dei, quā inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viae eius? Quanto melius est ita mirari, quod vestigare non sufficit, quā propterea velle alterū deum malum fingere, quia vnum bonū non potuisti cōprehendere? Nō enim de nomine agitur, sed de opere. Nam cito videtur

Faustus se defendisse, cum ait, Nō dicimus duos deos, sed deū & hylē. Porro autem cū quaeris quid dicat Hylē, audies planē describi alterum deū. Si enim materies informis corporalium formarū capax, ab eis hylē appellaretur, quae appellata est ab antiquis, nemo eā nostrū coargueret dici deum. Nūc verō quantus error est, quāta dementia, vel materiem corporū dicere opificem corporū, vel opificē corporum negare deū? Quia ergo quod deus verus facit, id est, corporum, elementorū, animalū qualitates & formas, ut corpora, ut elementa, ut animalia sunt, hoc vos dicitis nescio quem alterū facere, quolibet cum nomine vocitatis, recte dicemini errore vestro deum alterū inducere. In hac enim vna re bis erratis errore sacrilego: semel quidem, quod ea quae deus fecit, eū facere dicitis, quem deū fateri erubescitis. Sed nullo modo efficietis ut nō sit deus, nisi eum talia facere negaueritis, qualia nō facit nisi deus. Iterū autē, quia ea quae bonus deus bona facit, vos & a malo fieri, & mala esse opinamini, puerili sensu horretes quae poenalis mortalitatis imbecillitati nō congruunt, & amantes quae congruunt. Proinde malum dicitis, qui fecit colubrū: istum autē Solem tam magnum bonum putatis, ut nec factū a deo, sed prolātū vel missum esse credatis. Deus autē verus, in quem nō dum a vobis credi nitiū doleo, & colubrum fecit inter alia inferiora, & solē inter alia superiora: & adhuc in sublimioribus, nō corporalibus caelestibus, sed iam in spiritualibus multa ista luce longē meliora, quae carnalis homo quilibet nō percipit, quanto magis vos, qui cum carnē detestamini, nihil aliud quā vestram regulam detestamini, qua bona & mala metimini. Neque enim potest in vobis esse cogitatio vel malorū, nisi qualibus carnalis sensus offenditur: vel bonorū, nisi qualibus carnalis acies oblectatur. Ut ergo ista in imo rerum opera dei terrena, infirma, mortalia, sed tamen opera dei, qualia possumus videre, considerem, ineffabiliter moueor laude creatoris illorum, qui prorsus ita magnus est in operibus magnis, ut minor non sit in minimis. Ars enim diuina, qua & caelestia & terrena opera sunt, cū ea sint inter se dissimilia, ipsa in omnibus sui similis est, quia in suo quaque genere perficiedo vbiq; perfecta est. Neque enim vniuersum cōdit in singulis, sed ad vniuersi complexū cōdens singula, vniuersam se condendis praebet & singulis, omnia congruenter locis suis & ordinibus facies atq; disponens, & omnibus particulariter atque vniuersaliter congrua tribuens. Ecce hic in isto quasi fundo infimo vniuersae creaturae aspice animalia quae volant, & natant, & gradiuntur, & repunt. Nempe mortalia sunt, nempe vita eorum, sicut scriptum est, vapor est ad modicum apparens. Hunc enim modulū ab optimo conditore perceptum, tanquā in commune conferūt vniuerso pro sui generis portione cōplēdo, ut cū istis imis sint omnia bona, in quibus sunt eis superna meliora. Veruntamen attendite, & date mihi vnū quālibet abiectissimum animal, cuius animā oderit carnem suā, ac non potius nutriat & foueat eā, motuq; vitali vegetet, & regat, & quodammodo administret pro sui generis exiguitate quoddam vniuersum suum, ad incolumitatem tuendam sibi conciliatum. Quod enim rationalis anima castigat corpus suum, & seruituti subicit, ac immoderato appetitu terrenorū impediatur a perceptione sapientiae, etiā sic vtiq; diligit carnē suā, quā sibi ad obediendum legitime subdit atque ordinat. Postremo vos ipsi, quāuis carnali errore carnem detestemini, non potestis nisi diligere carnem vestram, eiusq; saluti & incolumi-

Cap. VI.

Sapient. II.

Roma. I.

Cap. VII.

Ephe. 5.

Cap. VIII.

I. Corin. II.

A incolumitati cōsulare, omnes ictus, & casus, & intemperiem qua laeditur deuitare, munimenta vero & salubritatem qua conseruatur appetere: ita ostenditis praeualere naturae legem contra erroris vestri opinionem. Quid in ipsa carne vitalia viscera, totius formae cōuenientia, membra operandi, vasa sentiendi, locis atq; officiis suis cuncta distincta, & cōcordi vnitate cōtexta, moderatione mensurarū, parilitate numerorum, ordine ponderum: nonne indicant artificem suum deum verum, cui vere dictū est, Omnia in mensura & numero & pondere disposuisti? Si ergo cor non perteruit atque corruptū vanis fabulis haberetis, inuisibilia eius etiā per ista quae in hac infima & carnali creatura facta sunt, intellecta conspiceretis. Vnde enim istis haec quae commemorauimus, nisi ab illo, cuius vnitate omnis modus sistitur: cuius sapientia omnis pulchritudo formatur: cuius lege omnis ordo disponitur? Quod si ad ista intuenda oculū nō habetis, Apostolica vos ducat autoritas. Apostolus enim, cum de sancta dilectione praecipere, qualis esse debeat virorum in vxores, ex anima animantis sumpsit exemplum. Qui diligit, inquit, vxorem suam, seipsum diligit. Nemo enim vnquam carnē suā odio habet, sed nutrit & fouet eam, tanquam Christus Ecclesiā. Ecce in conspectu vestro est carnalis vniuersa substantia, videte quemadmodū in omne animal, sibi ad salutem conciliatum, pertēdat naturā ista cōmunio, ut diligat carnē suā. Neque enim hoc in hominibus tantum est, qui cum recte viuunt, non solum consulunt salutis carnis suae, verū etiā carnales motus ad vsum rationis edomāt & refranāt: sed etiā bestiae fugiunt dolorē, formidant interitū: & quicquid illā membrorū cōpagem copulamq; carnis & spiritus a cōcordiae iunctura discindere ac dirimere potest, quāta valēt agilitate deuitant, nutrientes etiā ipsa ac fouentes carnem suā. Nemo enim vnquam carnem suam odio habet, sed nutrit, inquit, ac fouet eā, sicut & Christus Ecclesiā. Videte vnde quō ascenderit: intuemini, si potestis, quā vim ducat ad creatore creatura, ab ipsis caelestibus apparatibus vsq; ad carnē & sanguinē, vniuersitate plenitudine terminata, formarum varietate decorata, rerū gradibus ordinata. Rursus idem Apostolus, cum de spiritualibus diuersis muneribus, & tamen ad vnitate consonis, rem planē magnam, & diuinam, & aditam nos doceret, de ista ipsa carne nostra similitudinem dedit: cuius artificem deum, cum hac loqueretur, omnino nō tacuit. Quod etiā longū est, tamen quia valde necessarium, totum ipsum locum ex eius ad Corinthios Epistola huic operi me inserere nō pigebit. De spiritualibus autē nolo vos ignorare fratres. Scitis quando gentes eratis, ad simulachra sine voce quomodo ascendebatis inducti: propter quod notū facio vobis, quia nemo in spiritu dei loquēs, dicit anathema Iesu: & nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in spiritu sancto. Diuisiones autē donationum sunt, idem autē spiritus: & diuisiones ministracionū sunt, idem autē dominus: & diuisiones operationum sunt, idē vero deus, qui omnia operatur in omnibus. Vnicuique autem datur manifestatio spiritus ad vtilitatem: alij quidē datur per spiritum sermo sapientiae: alij sermo scientiae secundum eundem spiritum: alteri autem fides in eodem spiritu: alij donatio curacionum in vno spirituali: alij operationes virtutum: alij prophetia: alij diiudicatio spirituum: alij genera linguarū: alij interpretatio linguarū: omnia autē haec operatur vnus atq; idē spiritus, diuidēs propria vnicuiq; prout vult. Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia

autem membra corporis cū sint multa, vnū est corpus, ita & Christus. Etenim in vno spiritu nos omnes in vnū corpus baptizati sumus, sive Iudaei, sive Graeci, sive serui, sive liberi: & omnes vnum spiritū potauimus. Etenim corpus nō est vnū membrū, sed multa. Si dixerit pes, quia nō sum manus, nō sum de corpore, nō ideo nō est de corpore: vel si dixerit auricula, quia nō sum oculus, nō sum de corpore, num ideo nō est de corpore? Et si totū corpus oculus, vbi audit? Si totū auditus, vbi odoratus? Nunc autē posuit deus membra singula vnūquodq; eorū in corpore prout voluit. Si autem fuissent omnia vnum membrū, vbi corpus? Nunc autē multa membra, vnum autē corpus. Non potest autē dicere oculus manus, opus te nō habeo: aut iterū caput pedibus, opus vobis nō habeo: sed multo magis quae videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt: & quae videtur viliora esse corporis, his abundantiorē honorē circūponimus, & quae inhonesta sunt nostra, abundantiorē honestatē habent: quae autē honesta sunt nostra, non opus habent, sed deus tēperauit corpus, ei cui deerat maiorem honorē dans, ut nō esset scissura in corpore, sed idē ipsum, ut pro sūicē sollicita sint: & siue patiat vnum membrū, cōpatiuntur omnia membra: siue glorificatur vnum membrum, congraudent omnia membra. Si vlla nō dico fides Christiana, ut credatis Apostolo, sed vilius sensus humanus in vobis est, vt manifesta cernatis, vnusquisq; in semetipso ista videat atq; consideret, quae vera, quae certa sint, quā in paruo magna, & in extremo quae bona: quandoquidē ista in laude ponit Apostolus, vt per 2. Cor. 4: haec infirma & corporalia, quae videntur, possint facillitē illa sublimia spiritalia quae non videntur, intelligi. Horum ergo membrorū & corporis nostri, quae sic cōmendat, sic laudat Apostolus, quisquis artificem deū negat, videtis cui cōtradicat, annūciās vobis praeter id quod accepimus. Quid igitur corpus est, vt a me redarguatur potius, quā ab omnibus Christianis anathematizetur? Dicit Apostolus, Deus temperauit corpus: & dicit iste, Hylē, nō deus. Quid apertius his inimicitias, ante anathematizandis, quae refellendis? Nunquid & hic Apostolus, cū diceret, Deus, addidit, huius seculi? Vbi etiā si quis diabolū intellexerit excæcare mentes infidelium, nō negamus, malis suasionibus: quibus qui consentiūt, iustitiae lumen amittūt, deo retribuente quod iustum est. Haec omnia legimus in scripturis sanctis: nā & illud dictum est de seductione extrinsecus veniente, Timeo ne 2. Cor. 11: sicut serpens Euā seduxit in versutia sua, ita corrumpan- 1. I. Cor. 15: pantur mētes vestrae a simplicitate & castitate, quae est in Christo Iesu. Cui simile est, Corrupti mores bonos colloquia mala. Et illud quod & sibi quisq; seductor sit, Qui autē putat se esse aliquid, cum nihil sit, seipsum seducit. Et illud de dei vindicta, quod supra commemorauimus, Tradidit illos deus in reprobū sensum, vt faciāt quae non conueniunt. Ita & in veteribus libris, cū praedixisset, Deus mortem non fecit, nec latatur in perditione viuorū: paulopost, Inuidia, inquit, diaboli mors introiuit in orbem terrarum. Et rursus de ipsa morte, ne se homines extra culpā ponerent, Impij autem manibus & verbis, inquit, accerserunt illā: & existimantes illā amicam, defuxerunt. Alibi autē, Bona & mala, vita & mors, diuitiae & paupertas a domino deo sunt. Hic perturbati homines non intelligunt in vno eodemq; opere malo, non postea consequente alia, quae manifesta erit, sed quadā cōtinuo comitate vindicta, aliud venire de astutia suadetis, aliud de nequitia volētis, aliud de iustitia punientis: cū diabolus suggerit, homo con-

2. Rōm. 1.

1. Cor. 11.

E

1. I. Cor. 15.

Cap. IX.

1. Cor. 15.

F

2. Cor. 11.

1. Cor. 15.

Cap. 6.

Roma. 1.

Sapient. 1.

Sapient. 2.

Sapient. 1.

Eccl. 1.

G sentit, deus deserit. Quocirca in opere malo, id est, ex-
 2. Cor. 4. caccatione infidelium, si intelligatur & diabolus propter
 suadendi malignitatem, ut sic distinguatur, deus huius se-
 culi, non mihi videtur absurdum. Neque enim sine addi-
 tamento dicitur Deus: cum adiungitur, huius seculi: id
 est, hominum impiorum, non nisi in hoc seculo florere
 Galat. 1. volentium: secundum quod dicitur & malum seculum, si-
 Philip. 2. cut scriptum est, Ut eximeret nos de presenti seculo ma-
 ligno. Tale est enim & illud, Quorum deus venter: nisi
 Tsal. 95. esset ibi quorum, nullo modo diceret, deus veter. Nec in
 Psalmo daemona possent dii appellari, nisi adderetur,
 2. Cor. 12. gentium. Sic enim scriptum est, Quoniam dii gentium
 daemona. Hic autem, nec deus huius seculi, nec quorum
 deus veter, nec dii gentium daemona: sed simpliciter po-
 situm est, Deus temperavit corpus: qui non potest in-
 telligi nisi deus verus omnium creator. Illa enim cum
 vituperatione dicuntur, hoc autem cum laude dictum est.
 Nisi forte deum temperasse corpus, non dispositione me-
 morum, hoc est, fabricando & construendo, sed admixtione
 lucis suae Faustus intelligit: ut scilicet haec membra
 H ita distincta & locata suis sedibus alter posuerit, qui hoc
 fabricavit: deus autem miscendo bonitatem suam, huius
 fabricae malitiam temperaverit. Talibus enim fabulis
 pueriles animas hebetant. Sed neque hoc eos posse di-
 cere, permisit subueniens deus parvulis per ora sanctorum.
 Ibidem. Habes enim & paulo superius, Deus posuit mem-
 bra singula unumquodque eorum in corpore prout voluit.
 Quis iam non intelligat secundum hoc deum dictum tem-
 peratorem corporis, quod ex multis membris corpus
 Cap. X. fabricavit, officia diversorum operum in unitatis com-
 page seruantibus? Dicant ergo Manichaei, vtrum ani-
 malia, quae secundum deliramenta eorum Hyle fabrica-
 uerat in gente tenebrarum, antequam illis deus lucem suam
 miscuisset, non habebant istam membrorum concordiam,
 quam sic laudat Apostolus? Vtrum ibi diceret caput pe-
 dibus, aut oculus manui, opus te non habere? Numquam hoc
 dixerunt, nec dicere potuerunt: tales enim eis actus &
 opera tribuunt, reprobant, ambulabant, natabant, volabant
 quaeque pro suo genere videbant quoque, & audiebant, car-
 terisque sensibus sentiebant, alimentis & temperamentis
 I congruis nutriebant & fouebant corpora sua. Hinc et-
 iam proliis fecunditas suppetebat, nam & coniugia tri-
 buunt eis: haec certe omnia, quae tanquam Hyles opera
 vituperat Manichaeus, fieri non possunt sine membrorum
 concordia, quam laudat & deo assignat Apostolus: dubi-
 tatis adhuc, quisnam sectandus & quisnam anathematiz-
 andus sit? Quid quod erant ibi quaedam, quae etiam loque-
 bantur, ut eis concionantibus omnia serpentina, quadru-
 pedia, volatilia, natatilia, audirent, intelligerent, consen-
 tirent? Miranda haec & omnino diuina eloquentia, &
 neminem Grammaticum aut Rhetorem audierant, nec
 inter lachrymas ferularum atque virgarum ista didice-
 rant. Nempe iste Faustus, ut has vanitates diserte garri-
 ret, ad disciplinam faciendi sermonis etiam serius accesse-
 rit: & quauis esset acer ingenio, tamen legendi stomachum
 rupit, ut ei loquenti tam pauci assentirentur. O
 miserum qui in ista luce, ac non in illis tenebris natus
 est: illic enim eum contra lucem concionantem, omnis bi-
 pes, omnis multipes, omnis etiam serpens a dracone usque
 ad cochleam libenter audiret, alacriter obediret: hic au-
 tem contra tenebras disputantem, plures eloquentem quam
 doctum, multi autem seductorem peruersissimum nomi-
 nabat. Inter paucos vero Manichaeos, tanquam magno
 magistro plaudentes, nullum ei pecus annuebat, nec ex illa
 doctrina saltem caballus eius aliquid sciebat, tanquam

omnibus animalibus ad hoc pars diuina concreta sit, ut
 stolidi fierent. Quid est hoc rogo? euigilate aliquando mi-
 seri, & comparate in fabula vestra omnium animantium
 prius tempus & praesens: tunc in terra sua, nunc in hoc sae-
 culo: tunc firma erant corpora, nunc infirma sunt: tunc
 acris actus oculorum ad videndum cum delectatione inua-
 dendam regionem dei, nunc ita obtusa, ut a solis radiis auer-
 tatur: tunc acuta mentes animalium ad intelligendum con-
 cionantis sermonem, nunc hebetes, & ab eiusmodi capa-
 citate penitus alienae: tunc naturalis tam magna & tam
 potens eloquentia, nunc tanto studio ac labore vix par-
 ua & exigua. O quam magna bona commixtione boni
 perdidit gens tenebrarum! Iste ipse Faustus in hoc ip-
 so sermone, cui nunc respondeo, multa sibi met contra-
 ria eleganter opponere visus est: sanitatem & infirmitatem,
 copiam & egestatem, album & nigrum, calidum & frigidum,
 dulce & amarum: in quibus omitto de albo & nigro ali-
 quid dicere: aut si vllum momentum boni & mali est in
 coloribus, ut album dicat ad deum pertinere, nigrum au-
 tem ad Hylem, cum omnia genera volatilium Hylem
 creasse perhibeat, si album colore plumis earum de alpe-
 sit, ubi latebat corui, quando cygni calore perfusi sunt.
 Item de calido & frigido disputare non opus est: vtrumque
 enim temperanter adhibitum, salubre: intemperanter autem,
 perniciosum est. Cetera videamus: bonum & malum, quod
 in primis forte ponere debuit, in iisdem contrariis ita vi-
 detur posuisse, ut tanquam generalia vellet intelligi, scilicet
 ut ad bonum pertineat sanitas, copia, album, calidum,
 dulce: ad malum autem infirmitas, egestas, nigrum, frigi-
 dum, amarum: quam imperite & inconcludenter, videtur
 qui potuerit. Ego autem ne homini calumniari puter, ni-
 hil obiiicio de albo & nigro, calido & frigido: de dulci
 & amaro: sanitati atque infirmitati praescribam. Si enim
 album & dulce duo bona sunt, nigrum autem & amarum
 duo mala, quo modo plurima vna, omnisque oliua ni-
 grescendo dulcescit, id est, mali amplius habendo fit me-
 liore? si duo bona sunt calor & sanitas, duo vero ma-
 la frigus & infirmitas, cur calefescendo corpora agrescunt
 An forte sana febricit? Non ergo haec obiiicio, quae forte
 non cautus, aut pro quibuslibet contrariis potius, quam pro
 bonis & malis commemorauit: praesertim quia igne gen-
 tis tenebrarum nunquam frigidum fuisse dixerunt, sed ca-
 lorem eius utique malum. Verum ut ista omittamus, quae
 illa videamus, quae ita commemorauit bona in his con-
 trariis, ut nolit inde dubitari, sanitatem, copiam, dulcedinem
 nemita ne in illa gente non erat sanitas corporum, in qua
 & nasci & crescere, gignere & ita perdurare potuerunt
 illa animalia, ut quibusdam eorum grauidis, sicut desipiunt,
 captis, & in caelo colligatis, nec saltem pleni temporis, sed
 abortiuum foetus de tam excelso in terram cadentes, & vivere
 potuerint & crescere, & ista carniuum quae nunc sunt in-
 numerabilia genera propagare: aut copiam ibi non erat,
 ubi arbores non tantum in aquis & ventis, sed etiam in
 igne & fumo & nasci potuerunt, & tanta fecunditate di-
 tari, ut ex earum fructibus sui cuiusque generis anima-
 lia gignerentur, & earum arborum feracitate nutrita
 atque pasta conseruarentur, quorum saginae lactitia, pro-
 lis quoque fecunditas testaretur: maxime ubi nullus labor
 agriculturae, nec intemperies esset aestatis & hyemis: neque
 enim sol ibi circumibat, ut alternantibus temporibus an-
 ni transcurreret? Proinde perpetua fertilitas erat arborum,
 quibus elementum & alimentum sui generis, sicut gi-
 gnedis affuerat, ita foetibus perpetuo suppetebat, & fru-
 ctus nunquam deesse faciebat: sicut videmus arbores
 citriori toto anno & flores & fructus parere, si iugiter
 irrigentur

Cap. XIII.

A irrigentur. Magna ergo illic copia, & eius habedae ma-
 gna securitas: neque enim vel grandio timebatur, ubi non
 erat luminis exactores, quos tonitrua commouere fabu-
 lamini: dulces autem ac suaves si non haberent cibos suos,
 nunquam eos appetere, nunquam eis corpora vegetaret.
 Ita enim se res habet, ut pro vniuersiuique corporis
 congruentia vel delectet esca vel offendant. Si delectat,
 dulcis aut suavis dicitur: si autem offendit, amara, siue aspe-
 ra, siue aliqua insuauitate respuenda. Nonne ipsi nos ho-
 mines ita sumus, ut plerumque alter appetat alimentum
 quod alter exhorreat: siue pro temperatione naturae, si-
 ue pro usu consuetudinis, siue per affectionem valetudinis:
 quanto magis longe diuersi generis corpora bestiarum
 possunt illud habere iocundum, quod nobis amarum est?
 An aliter caprae ad robandum suspenderentur oleastrum?
 Nam sicut non nulli morbo hominum mel amarum est, ita
 illi naturae pecoris suavis oleaster. sic insinuat pruden-
 tibus rerum examinatorebus ordo quid valeat, cum scilicet
 sua cuique adhibentur atque redduntur: quantumque
 hoc bonum sit ab imis usque ad summa, a corporalibus usque
 ad spiritualia. Itaque in gente tenebrarum, cum animal
 alicuius elemento eo vesceretur cibo, qui nascebatur in
 eius elemento, proculdubio suauitatem ipsa congruen-
 tia faciebat. si autem incidisset in alterius elementi cibum,
 ipsa incongruentia faceret offensionem sensui gustatis: quae
 offensio vel amaritudo vel asperitas vel insuauitas vel
 quodlibet aliud: aut si ita nimium est, ut aliena vi compa-
 gem corporis, concordiamque dirumpat, ac sic interimat,
 aut vires auferat, etiam venenum vocatur: non nisi per in-
 congruentiam, quod alteri generi per congruentiam cibum
 est: sicut panem, qui quotidiana esca nostra est, si acci-
 piter sumat, extinguitur: & nos si elleborum, quo pecora
 pleraque vescuntur: cuius tamen herba adhibenda quidam
 modus, etiam medicamentum est. Quod si sciret aut
 consideraret Faustus, non vtiq; venenum & antidotum
 pro exemplo duarum naturarum mali & boni poneret:
 tanquam deus sit antidotum, & Hyle venenum, cum eade-
 res, eademque natura nunc congruenter, nunc incongruenter
 sumpta siue adhibita, vel proficit, vel nocet. Itaque se-
 cundum eorum fabulam potest dici deus eorum fuisse
 venenum genti tenebrarum, cuius corpora tam firma
 ita corripit, ut infirmissima redderet: sed quia & lux
 ipsa capta, oppressa, corrupta est, inuicem sibi venenum
 fuerint. Cur non ergo haec, aut duo bona dicitis, aut
 duo mala, [vel magis & duo bona & duo mala] duo
 bona apud se, duo mala inter vtrunque? Postea si opus
 fuerit, quare quid horum sit melius aut peius: interim
 quia duo bona erant apud se, ita consideratur. Regnabat
 deus in terra sua, regnabat & Hyle in sua. Sanitas reg-
 nantium & ibi & hic, copia fructuum & ibi & hic. Fecun-
 ditas proliis vtrobiq; suauitas propriarum voluptatum
 apud vtroque. Sed illa gens, inquit, excepto eo quod vi-
 ciniae luci mala erat, & apud se ipsam mala erat: interim
 bona eius multa iam dixi: si & vos mala eius potueritis
 ostendere, erunt duo regna bona, sed illud melius, ubi
 nullum erat malum. quoniam ergo huius mala dicitis fuisse
 se? Vastabat se, inquit, inuicem, ledebant, occidebant, ab-
 sumebant. Si ad hoc solum ibi vacaretur, quomodo ibi
 tanta agmina gigneretur, numeretur, persisterent? Erat
 ibi ergo & quies & pax. Veritatem faciamus illud fuisse
 melius regnum, ubi nulla discordia: duo tamen bona
 ista multo accommodatius dixerunt, quoniam vna bona & al-
 terum malum: ut illud sit melius, ubi nec singulis membris
 ipsis nocere, nec inuicem: hoc autem inferius bonum, ubi
 quauis inuicem aduersaretur, vnumquodque tamen animal
 Tomus sextus.

suam salutem, incolumitatem, naturamque tuebatur. Verum
 tamen deo vestro ille saltem princeps tenebrarum non ita
 longo intervallo comparari potest, cui nemo resistebat, cui
 regnanti cuncta seruiunt, quae concionantem cuncta
 secuta sunt, quod sine magna pace atque concordia fieri
 non posset. Ibi enim sunt regna felicitia, ubi omnium pleno
 consensu regibus obediunt. Huc accedit, quia illi prin-
 cipi non tantum sui generis, id est, bipedes, quos parentes
 hominum dicitis, sed etiam cuncta animalium ceterorum
 genera subdita erant, & ad nutum eius conuertebantur,
 faciendo quod iussisset, credendo quod suauisset. Haec di-
 cetes usque ad deo putatis surda hominum corda, ut ex-
 pectent a vobis deum alterum nominari, quae videtur plane
 aperteque describi. Si enim principis huius vires hoc
 poterant, magna potentia: si honor, magna claritas: si amor,
 magna concordia: si timor, magna disciplina. In
 his omnibus bonis si erant aliqua mala, num ideo iam
 mali natura dicenda est, nisi ab eis qui nesciunt quid lo-
 quatur? Porro si propterea mali naturam putatis, quia non
 solum in altera natura mala erat, sed etiam in seipsa ha-
 bebatur malum, nullum ne malum esse arbitramini dura
 necessitate, quae patiebatur de vester ante commixtione
 naturae contraria, ut cum ea bellare, & in eius fauces sic op-
 primenda membra sua mittere cogeretur, ut non possit tota
 purgari? Ecce erat & in ipsa magnam malum, antequam ei mi-
 sceretur, quod solum dicitis malum. Aut enim laedi & cor-
 rumpi non poterat a gente tenebrarum, & propria stultitia
 patiebatur illam necessitate: aut si poterat corrumpi eius
 substantia, non colitis deum incorruptibilem, qualem Apo-
 stolus praedicat. Quid ergo & ipsa corruptibilitas, qua
 quidem nondum corrumpebatur illa natura, sed tamen ab
 alia corrumpi poterat, non vobis in deo vestro videtur
 malum? Illud etiam quis non videat, quod aut praescientia ibi
 non erat: ubi vestrum est iam cogitare, vtrum nullum vitium dei
 sit carere praescientia, & quid imminet omnino nescire:
 aut si erat ibi praescientia, securitas ibi esse non pote-
 rat, sed aeternus timor: & hoc quantum malum sit, certe ag-
 noscitis: An non timebat, iam iamque adueniret tempus
 quo membra eius ita vastarentur, & quinqueretur in illo
 praelio, ut vix cum tanto labore, nec tamen tota liberentur
 atque mundentur? Sed si ad ipsum hoc non pertinebat, quod
 quidem cernitis quae dure dicatur, certe ipsa membra
 eius, quae hic tanta mala passura erant, nempe metuebant.
 An hoc futurum ipsa nesciebat? Ergo qualicumque parti
 substantiae dei vestri defuit vtiq; praescientia: Numerate
 mala in summo vestro bono. An ideo non timebat,
 quia sua consecutura liberatione ac triumpho pariter
 praevidebat? Certe vel pro sociis timebat, quos aeternis
 in illo globo vinculis a suo regno nouerat alienados.
 An ibi charitas non erat, ut nulla esset fraterna com-
 passio, pro his vtiq; quorum peccato nullo praecedente,
 impendebant aeterna supplicia? Quid illa ipsa anima
 in globo liganda? Nonne & ipsa membra dei vestri erant?
 Nonne vnum genus & vna substantia est? Ipsa saltem praesci-
 entes futurum sempiternum vinculum suum, nepe timebant,
 nempe morebant. Aut si ipsa hoc futurum nesciebant,
 pars dei vestri prouida erat, pars improvida, quomodo
 ergo vna eademque substantia? Cum ergo tanta mala & ibi
 fuerint antequam esset alieni mali commixtio, quid de illo
 tunc puro & simplici & summo bono gloriamini? Ergo
 etiam apud semetipsas istas duas naturas, aut duo
 bona, aut duo mala fateri cogimini? Concedimus vobis,
 si duo mala dixeritis, ut quod volueritis horum peius
 dicitis: si autem duo bona, quodlibet horum melius di-
 citis, erit postea diligentior consideratio: ubi tamen v-
 Cap. XVI. Cap. XVII.

Gster error ille tollatur: quo dicitis duo principia duarum naturarum, bonæ & malæ: & planè duos deos, vnũ bonum, & alterũ malum. Iam vero si propterea malum est aliquid, quod alteri nocet, inuicè sibi ista nocuerit. Fuit vna pars improbius, quia prior appetiuit alienũ. Vna ergo malũ inferre voluit, altera malum pro malo retribuit: & non lege talionis, tanquã oculũ pro oculo, quod imprudenter & impudenter reprehendere soleatis, sed multo grauius. Eligite ergo quã peiorẽ dicatis, quã prior nocere voluit, an quã amplius nocere & voluit & potuit. Ista enim pro modulo suo luce perfrui concupiuit, illa eam funditus eradicauit. Ista si quod appetiuit, impleset, sibi certe nihil obfuisse: illa vero, vt hostilem aduersitatẽ penitus euerteret, etiã suã parti grauius nocuit. Sicut est illa notissima, & quarũdam literarum memoriã comendata furiosa sententia, Percant amici, dum inimici vnã intercedant. Missa est enim ad inexpiabilem contaminationem pars dei, vt esset vnde tegetetur globus, quo in eternũ hostis viuus sepeliendus est: tantũ enim timebitur, & victus tantũ terrebit inclusus, vsq; sempiterna miseria partis dei cætero deo tribuat qualem cuiq; securitatẽ. O magna innocẽtia bonitatis, ecce faciet & deus vester, vnde tenebrarum gentẽ horribiliter accusatis, qd & suis noceat & alienis. Idipsum omnino in deo vestro arguit ille globus extremus, quo & hostis includitur, & cuius affigitur: imò vero superat in amplius nocẽdo, & alienis & suis, pars illa, quam dicitis deum. Hyle quippe non eradicare alienũ regnum voluit, sed tenere: suos autem quosdam, etiã ab aliis suis, quibusdã consumendo interimebat, in alias tamen formas denuo comutabat: vt moriendo & renascendo saltem per intervalla temporum sua vitã latitã fruerentur: deus autẽ qualem omnipotentẽ, optimumq; describitis, in aeternum & alienos eradicat, & suos damnat: & quod mirabiliore demẽtia creditur, Hyle animalia sua lædit in pugna sua, deus membra sua punit in victoria sua. Quid est, vani homines? Nempe recordamini verba Fausti de deo, tanquã de antidoto, & Hyle tanquã veneno. Ecce plus nocet vestrũ antidotum q̃ venenũ. Nunquid ille tam horrendo globo in aeternum vel deũ includeret, vel sua viscera affigeret: & quod sceleratius est, calumniatur eisdem reliquijs, ne defecisse videatur, quod eas purgare nõ potuit. Dicit enim Manichæus in Epistola fundamẽti, ideo dignas illas animas fieri tali supplicio, qd errare se à priore lucida sua natura passæ sunt, & inimicæ lumini sancto extiterũt, cũ eas in illum errorem, quo ita tenebraretur, vt inimicæ lucis fieret, ipse miserit: si inuitas iniustus, vt cogere: si volentes, ingratus, vt damnaret: quã se futuris inimicæ originis suæ, si præcise potuerit, & ante bellum timore cruciata, & in bello inexpiabiliter maculata, & post bellum in aeternum damnata, nunquid beatam. Si autẽ præcise non potuerunt, & ante bellum imptõndã, & in bello inuadã, & post bellum miseræ, nunquid diuinæ: & vtiq; qd ipsæ, hoc deus secundũ vnitatem substantiæ. Putamus ne respicitis q̃ immuniter blasphematis: & tamen aliquando volentes quasi defendere bonitatẽ dei etiã ipsi Hyle prestare dicitis aliquid boni, vt inclusa in semet ipsam nõ lauiat. Habebit ergo aliquid boni, cũ ei nihil mixtum erit bonũ. An forte sicut deus ante bellum sine comixtione mali habebat necessitatẽ malum: ita Hyle post bellũ sine comixtione boni habebit comixtionẽ bonũ. Dicite ergo duo mala, sed vnum altero peius, aut duo nõ summa bona, sed vnum altero melius: ita sanè vt quod est melius, hoc dicatis miserius. nam si illius,

tanti bellibic erit exitus, vt superata Hyle à propria vastatione, & dei membris affixis in globo, aliquid boni præstetur hostibus, & tantum mali insignatur ciuibus, cogitate quis vicerit. Sed videlicet venenum est Hyle, quæ formare, firmare, nutrire, vegetare valuit animalia sua: & antidotum deus, qui damnare potuit, quia sanare non potuit membra sua. Insani, nec illa est Hyle, nec ille deus. Sic delirant, qui sanam doctrinam non sustinentes, ad fabulas conuertuntur.

Libri vicesimiprimi finis.

LIBER VICESIMVS SECVNDVS.

LAVSTVS dixit, Cur legem blasphematis & Prophetas? Minime quidem nos hostes sumus aut inimici legis ac Prophetarũ, sed nec vilius omnino: adeo vt si modo per ipsos vos liceat, sumus parati fateri, falsa illa omnia esse quæ de eis scripta sunt, & quorũ causa videtur nobis exõsi: sed enim vos repugnatis, & scriptoribus assentiendo vestris, in crimen forsitan Prophetas innocentes adducitis, infamatis Patriarchas, & dedecoratis & legem, atque quod sit stultius, vultis & scriptores vestros non esse mendaces, & eos tamen religiosos ac sanctos, quorum hi flagitia & turpes conscripserint vitas. Quod quia vtrũque pariter conflare non potest, Oportet enim aut hos fuisse malos, aut illos mendaces & falsos: Age si libet, assensu communi scriptoribus damnatis, defensionem suscipiamus legis & Prophetarum. Legem autem nunc dico ego, non circuncisionem, nec sabbata, & sacrificia, cæteraq; huiusmodi ludæorum, sed eam quæ vere sit lex, id est, Non occides, Non mœchaberis, nõ peierabis, & cætera. Cui quia olim diffamata in gentibus, id est, ex quo mundi huius creatura confisit, Hebræorum scriptores irruentes, tanquam lepra ac scabiẽ, abominandã hæc sua & turpissima præcepta comiscuerunt, quã ad peritomen spectant, & sacrificia: age si es pro certo & tu amic⁹ legis, damna eos mecũ, qui hæc violare ausi sunt hac comixtione inueniẽtiũ eidẽ præceptorũ: quæ præcepta nisi & vos legẽ nõ esse sciretis nec legis partẽ, vtiq; aut eadem seruari niteremini professi iustitiam, aut vos coram fateremini esse nõ iustos: nunc vero & de illis quæ scelera prohibent mandatis, sollicita vobis est cura recte volentibus viuere: & de iis quæ pertinent ad Iudeos, nulla sit mentio: quod quatenus excusatum vobis erit, nisi eadem legẽ nõ esse cõstitẽrit. Deniq; si sicut incenderis, intolerabile conuiciũ iudicans, si quis te negligenter præcepti huius appellet, quo dictũ est, Non occides: vel, Non mœchaberis: ita etiã exardeſces, si quis te & in circuncisionem careret, & negligẽtẽ quod sabbati erat, intelligis proculdubio quod esset vtrũq; lex & dei mandatũ. Nunc vero & de illis superioribus laudẽ quæris & gloria, si ea comiserues: & de his nulla eiũdẽ boni iacturã metuis, quibus contentus. Quare constat hæc, vt dixi, nõ esse legem, sed legis potius maculas & scabiẽm: quæ si damnantur, vobis delinuntur vt falsæ, non vt legitima. Nec tangit conuiciũ hoc legem, nec legis aut horum deum, sed eos qui hunc & illũ nec aut suis religionibus in scriptis seruant. Me autem in reſeruatũ legis nõ est referendum nomen, cum dicitur: præcepta persequimur, lædẽdamus, vel hæc sit ratio, qui inser Hebræas institutiones & legem

Cap. III.

† alius, pro phetia no men.

Cap. IIII. Gen. 1.

Gen. 2. & 5

Leuit. 3.

Psal. 68.

Exod. 32.

Capit. V.

Gen. 16.

& 17.

Gen. 12.

& 20.

Gen. 19.

Gen. 26.

Gen. 29.

& 30.

Gen. 30.

Gen. 38.

† hoc.

2. Reg. 11.

† hinc.

† proditor.

† hinc.

A legem nullũ vultis esse discrimẽ: alioquin reddite legi propriam dignitatẽ: israeliticã ab eadem turpitudines tanquam verrucas incidite: deformationis eius crimẽ scriptorib⁹ imputate, & statim videbitis nos Iudaismi inimicos fuisse, nõ legis. Nomen est quod vos decipit: quia cui iure debeat adscribi, non nostis. Ad hæc & Prophetas ac Patriarchas vestros cur nos blasphemare existimetis, ego non video: nam si à nobis scripta hæc dictãve fuissent, quæ iidem commisisse leguntur, esset vestra hæc in nos nõ irrationabilis accusatio: vbi verum aut ab ipsis eadem scripta sunt cõtra honestatis morem, de vitis captantibus gloriam, aut ab eorum sociis ac paribus, nostra quæ istic culpa est? Damnanus enim detestati actus iniquos, quos vtro de se nec interrogati confessi sunt: reuãt si hæc per inuidiam scriptorum aduersus eos malignitas finxit, puniatur scriptores, dantentur eorũ libri, purgetur prophetiarum in digna fama, grauitati atque censuræ suæ Patriarcharum reddatur authoritas. Et sanè fieri potuit, vt quemadmodum de deo impudenter iidem tanta finxerunt, nunc eum in tenebris ex aeterno versatum dicentes, & postea miratum cum vidisset lucem: nunc ignarum futuri, vt præceptum illud, quod non esset seruaturus Adam, ei mandaret: nunc & improuidum, vt eum latentem in angulo paradisi, post nuditatem cognãtã videre non posset: nunc & inuidum ac timentem, ne si iustaret homo suus de ligno vitæ, in aeternum viueret: nunc appetentem sanguinis atque adipis ex omni genere sacrificiorum, zelantemq; si & aliis eadem offerrentur vt sibi: & nunc iraculentem in alienos, nunc & in suos: nunc perimentem milia hominum ob leuia quidẽ aut nulla comissa: nunc etiam comminantem venturum se forte cum gladio, & pariturum nemini, non iusto, non peccatori: fieri, inquam, potuit, vt & de dei hominibus mēteretur, qui de deo ipso tanta proteruitate mētiunt. Sed vos consentite nobiscum, vt portet scriptores crimina, si vultis eodem liberari Prophetas. Alioquin neque illa nos de Abraham scriptum, quod habendæ prolis insana flagrans cupidine, & deo, qui id iam sibi de Sara coniuge promiserat, minime credens, cum pellice volutatus sit sub cõscientia, quo sit inhonestus, vxoris: nec quod matrimonij sui infamissimus nundinator, idem auaritia ac ventris causa duobus regibus, Abimelech & Pharaoni, diuersis temporibus, memoratam Sarã coniugẽ suam forem mentitus, quia erit pulcherrima, in concubitum veditauit. Nec quod Loth ipse frater de Sodoma liberatus, cũ duabus filiabus suis in monte concubuit, qui honestius arisset in Sodoma icũ fulminis, quã in monte flagrauit in concessã flamma libidinis. Sed nec quod Isaac eadem patri suo gessit ac paria, erga Rebeccam coniugẽ suam, fingens & ipse eam sororẽ, quo per ipsam viueret turpiter. Nec quod Iacob filius eius inter Rachel & Liam duas germanas sorores, earumq; singulas famulas quatuor vxorũ maritus, tanquam hircus errauerit: vt esset quotidie inter quatuor scorta certamen, quãnam eum venientem de agro, prior ad concubitum raperet, interdumq; etiam mercedibus in noctẽ ab inuicẽ comoderet eum. Item quod Iudas filius eius cũ Thamar nuru sua dormierit, post vnũ & alterũ cõpulas filij, deceptus, vt aiũt, habitu prostitutionis, in quem se transformauerat eadem quæ loocerum suum bene nosset, cum omni genere feminarum semper habuisset cõmercium. Nec quod Dauid post totum numero vxores, mulierculã quoque vni militis sui mœchatus sit, ipsum que perdidit in bello,

Nec quod Salomon filius eius trecentas vxores, & septingentas concubinas habuerit, & regum filias sine numero. Nec quod Osee Prophetarũ primus de fornicaria muliere filios fecerit: cui turpitudini, quod sit detestari, adscribitur & cõsiliũ dei. Sed nec illud, quod Moy ses homicidium fecerit, quod spoliauerit Aegyptum, quæ bella gesserit, quod crudelia multa & mandarit & fecerit, quod ne ipse quidem vno contentus matrimonio fuerit. Hæc inquam, & horũ similia, quæ in diuersis eorum habentur libris, nihil à nobis scriptum, nihil dictatum est: sed aut scriptorum vestrorũ ista cõmentata sunt falsa, aut patrum crimina vera. Vos vtrum vultis, eligite: nam nos aut hos aut illos pariter detestari necesse est, quia tam malos & turpes odimus, quã mendaces. Augustinus respondit, Nec sacramenta legis intelligitis, nec facta Prophetarum, quia neque sanctitatem, neque iustitiam cogitare nostis. Sed de præceptis & sacramentis veteris testamẽti sape ac multa iam diximus, vt intelligeretur aliud ibi fuisse, quod per gratiam noui testamẽti faciẽdo donaretur implendum: aliud quod per veritatem patet factam remouendo demonstraretur impletum: cum dei & proximi dilectione susciperetur legis perficienda præceptio: circuncisionis autem, atque aliorũ illius temporis sacramentorũ cessatione ostenderetur legis persoluta promissio. Præceptum quippe reos faciebat ad desiderandã salutem, promissum autem figuras celebrabat ad expectãdum Saluatorem: vt per aduentum noui testamẽti illos liberaret gratia donata, illas auferret veritas reddita. Ipsa enim lex, per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Gratia scilicet, vt data indulgẽtia peccatorũ, quod præceptum erat, ex dei dono custodiretur: veritas autem, vt ablata obseruatione umbrarũ, quod promissum erat, ex dei fide præstaretur. Proinde isti, qui ea quæ nõ intelligunt reprehendẽtes, leprã vel scabiẽm seu verrucas leges esse dicũt promissas figuras sacramentorũ, similes sunt hominibus, quibus displicent ea quorum non capiunt utilitatẽ: velut si surdus videns moueri labia loquentium, tãquam superfluos oris motus deformesq; reprehenderet: vel si quisquã cæcus laudata sibi aliqua domo, vellet palpando probare, quod dicitur: & parietũ leuitatem manu pertractans, in fenestras irrueret, easq; velut inconuenientes illi aequalitati redargueret, cauernasq; ruinosas putaret. Iam vero facta Prophetarum etiã ipsa Prophetica & mystica fuisse, quid agam vt intelligant, quorũ mentes vanitas occupauit: ita vt putent credi à nobis ipsum deum aliquãdo in tenebris esse versatum, quia scriptũ est, Tenebræ erant super abyssum: tanquam nos abyssum dicamus deum, vbi tenebræ erant: quia lux ibi nõ erat, antequam deus verbo faceret lucem. Sed quia nõ distinguunt inter lucem, quod est ipse deus, & lucem quam fecit deus, ideo putant esse consequens, vt in tenebris ipse fuerit, antequam faceret lucem: cũ tenebræ essent super abyssum, antequam diceret, Fiat lux, & facta est lux: sicut in nouo testamẽto vtrunq; de illo dicitur. Nam & deus lux est, & tenebræ in eo non sunt vllæ: ibi legitur: Et deus, qui dixit de tenebris lumen clarescere, claruit in cordibus nostris, idem ibi legitur: sic & in illis veteribus libris, Et candor est lucis æternæ, dictum est de sapientia dei: quæ vtiq; facta nõ est, quia per illam facta sunt omnia. Et de luce quadam, quæ non nisi per illam fieri potest, hoc modo ibi dicitur, Tu illuminabis lucernam meã domine deus meus, illuminabis tenebras meas. Sicut & ab initio cũ tenebræ essent super abyssũ,

Cap. VII.

1. Ioan. 1.

Cap. VIII.

Cap. VIII.

Gen. 1.

1. Ioan. 1.

2. Cor. 4.

Sapient. 7.

1. Ioan. 1.

Psal. 17.

Gene. 1. G dixit deus, Fiat lux & facta est lux: quam nō fecisset nisi
Cap. IX. lucifica lux, quod est deus. Sicut enim deus sibi suffi-
 ciat ad eternam beatitudinem, & ex hac abundat ad faci-
 endos beatos: ita sibi sufficit ad eternam lucem, & ex
 hac abundat ad faciendos illuminatos: nullius bonum
 cupiens, cum ipso fruatur omnis voluntas bona: nullius
 malum timens, cum ipso deseratur omnis voluntas ma-
 la: quia nec auget eū, qui eius dono beatus est: nec ter-
 ret eum, qui eius iudicio miser est. Talem deum Mani-
 chæi non colitis, longe ab illo facti estis, dum phantaf-
 mata vestra sectamini, quæ cor vestrum vanū & vagū,
 lucem istam cœlestium corporū per carnis oculos hau-
 riens, vobis multiplici fictione dilatauit atque variavit.
 Lux ista quantum & ipsam deus fecerit, longe incompa-
 rabilis est etiam illi luci, quā fecit deus in mentibus pio-
 rum, quas à tenebris lucificat: sicut ab impietate iustifi-
 cat: quāto magis illi inaccessibili, quæ ista omnia facit.
Matth. 5. 1. Ioan. 1. Nec omnibus inaccessibilis est, Beati enim mundicor-
 des, quoniam ipsi deum videbūt. Deus autem lux est, &
 tenebræ in eo non sunt vllæ: impij vero non videbunt
 lumen, sicut dicit Esaias. Talibus ergo est inaccessibilis
 illa lucifica lux, quæ non solum illam spiritalem lucem
 in sanctorum mentibus, sed etiam istam corporalem fecit:
 non ad quam prohibeat accedere malos, sed quam fecit
 oriri super bonos & malos. Cum ergo essent tenebræ
 super abyssum, ille qui erat lux, dixit, Fiat lux.
Gene. 1. Concor. 2. sen. dist. 13. ca. Si quis queritur qualis. Quæ lux lucem fecerit, manifestum est. Manifeste enim
 positum est, dixit deus: quam tamen lucem fecerit, non
 ita manifestum est: vtrum illam quæ in mentibus ange-
 lorum est, id est, ipsos tunc spiritus rationales deus fecerit,
 an corporalem quandam lucem, remotam etiam ipsam
 ab aspectibus nostris in sublimibus huius mundi locis,
 inter studiosos diuinarum scripturarum concorditer dispu-
 tatur. Quarto enim die fecit ista conspicua luminaria
 cœli. Quæ rursus vtrum simul cū sua luce facta sint,
 an ex illa quæ iam facta erat, quodā modo accensa
 sint, similiter queritur. Quælibet sanè lux facta sit,
 quando cum essent tenebræ super abyssum, dixit deus,
 Fiat lux: creatam tamen lucem à creatrice luce factam
 esse non dubitat, quisquis sanctas literas pie legendo sit
 dignus qui intelligat. Nec ideo putandus est deus, antequā
 faceret lucem in tenebris habitasse, quia spiritus dei
 superferrebat super aquas, cū predictū fuisset: Tenebræ
 erāt super abyssum. Abyssus nanque est aquarum
 inestimabilis profunditas. Vnde potest occurrere carnali
 prudentiæ, velut in iis tenebris, quæ erant super abyssum,
 habitauerit is spiritus dei, de quo dictum est, Ferebatur
 super aquas: nō intelligenti quemadmodum lux luceat in
 tenebris, & tenebræ eam nō comprehendant, nisi per dei
 verbum fiat lux, & dicatur eis, Fuisistis aliquando
 tenebræ, nunc autem lux in domino. Quod si rationales
 mentes per voluntatem impiam tenebrose, lucem sapi-
 etiæ dei, nusquam absentem comprehendere non possunt,
 quod ab ea longe sint affectu, non loco: quid mirum
 si spiritus dei, qui superferrebat super aquas, superferre-
 batur etiā super aquarum tenebras, incomparabili quidem
 lōginitate, sed substantiā, non locorum. Scio quidē istis
 quā surdis hæc cantem, nec tamen despero, quod cantici
 mei veritas inuentura sit aurem suam, quā dominus aperuerit,
 à quo sunt vera quæ dicimus. Istos autem, quales diuinarum
 scripturarum iudices patimur, quibus etiam displicet quod
 deo placuerint opera sua: quem tanquam insolitam lucem
 miratum esse reprehendunt, quia scriptum est, Et vidit
 deus lucē quia bona est: approbat enim opera sua, quia

placēt ei quæ fecit, & hoc est videre quia bona sunt. Neque
 enim aliquid inuitis facere cogitur, vt quod ei nō placet,
 faciat: aut in aliquid faciendum imprudēs labitur, vt factum
 esse displiceat. Cur autem istis nō displiceat, quod deus
 noster opus suum vidit quia bonū est, quādoquidem deus
 eorum cum membra sua misisset in tenebras, velum
 contra se posuit: Non enim quod fecit vidit quia bonū
 est: sed noluit videre, quia malum est. Miratum sanè
 Faustus deum nostrum dixit, quod scriptum non est: nec
 omnino est cōsequēs, vt cum aliquis videt, quia bonum
 est, etiā miratus dicatur. Multa enim bona vidētes,
 nō miramur: tanquā prater opinionem ita sint, sed
 tātummodo approbamus quod ita esse debuerint.
 Veruntamen ostendimus eis, non in veteri testamento,
 cui malitiose calumniatur, sed in nouo, quod vt
 imperitos fallāt accipiant, deum esse miratum. Christū
 enim fatentur deum, & hæc in laqueo suo velut escam
 dulcissimam ponunt, qua Christo deditus capiant.
 Deus ergo miratus est, cum Christus miratus est: sic enim
 scriptum est in Euangelio, quod audita fide cuiusdā
 Ceterionis miratus est, & ait discipulis suis, Amen dico
 vobis, non inueni tantam fidem in Israël. Ecce nos vt
 potuimus, exposuimus. Vidit deus quia bonum est, &
 melius fortassis exponunt ista meliores: exponant &
 isti quare sit miratus Iesus, quod antequam fieret,
 præciebat: & antequam audiret, vti que nouerat.
 Quāquam enim plurimum intersit, vtrum videat aliquis
 quia bonum est, an etiam miretur: in hoc tamē est nō
 nulla similitudo, quia etiam Iesus lucem fidei miratus
 est, quam in corde illius Ceterionis ipse fecerat, qui
 verum est lumen, quod illuminat omnē hominem venientem
 in hunc mundum. Quem posset certe aliquis impius
 Paganus ita calumniari & reprehendere in Euangelio,
 sicut deum Faustus in veteri testamēto. Diceret enim
 & ille improvidum Christum, nō solum ex hoc quod
 miratus est Centurionis fidem, verum etiam quod Iudam
 inter discipulos elegit, qui mandata eius non erat
 seruaturus: sicut reprehendit iste, cur præceptum in
 paradiso datum fuerit homini nō facturo. Culparet
 etiam illud, quod scire non potuerit quis eum tetigerit,
 quando tetigit fimbriam vestimēti eius, quæ fluxum
 sanguinis patiebatur: sicut iste culpauit deum nescisse
 vbi lateret Adam. Credo quia dixerit, Adam vbi esset,
 sicut dixit Christus, Quis me tetigit? Diceret & inuidum
 ac timentem, ne si intrarent quinque aliæ virgines in
 regnum eius, viuerent in æternum: contra quas ita clausit,
 vt nec miserabiliter pulsantibus aperiret: velut obliuiscens
 quod ipse promiserat dicēs, Pulsate, & aperietur vobis:
 sicut iste inuidiæ timorisque arguit deum, quod ad vitam
 æternam non admiserit peccatores. Diceret & appetentem,
 non pecudum, sed hominum sanguinem, quia dixit,
 Qui perdidit animā suam propter me, in vitam æternam
 inueniet eam: sicut iste de sacrificiis animalium, quib⁹
 figuris promittebatur sacrificium sanguinis quo redēpti
 sum⁹, voluit calumniari. Reprehenderet & zelantem,
 quia cum ementes & vendentes de templo flagellādo
 eiecisset, commemorauit Euangelista de illo esse scriptum,
 Zelus domus tuæ comedit me: sicut iste accusauit
 zelatē deum, quod alius sacrificari vetuisset. Diceret
 irascentem in suos, & in alienos: in suos quidem, quia
 dixit, Seruus qui seip⁹ voluit multum dominum suum, &
 non facit digna, plagis vapulabit multis. In alienos
 autem, quia dixit, Si quis vos non receperit, exequite
 illis puluerem de calcamentis vestris. Amē dico vobis,
 quia tolerabilis erit Sodoma in die iudicij,

A iudicij, quā illi ciuitati: sicut iste criminatur irascentem
 deum nūc in alienos, nunc in suos, quos utroq; Apostolus
 commemorat, dicēs, Quicumque enim sine lege peccauerūt,
 sine lege peribunt: & quicumque in lege peccauerunt,
 per legem iudicabunt. Diceret & trucidantem & effundentem
 multorum sanguinem ob leuia quidem vel nulla commissā.
 Leue quippe aut nullum commissum Pagano videretur,
 vel non habere in conuiuio nuptiarum vestē nuptialē,
 propter quod rex noster in Euangelio iussit hominem
 ligatis manibus & pedibus proici in tenebras exteriores,
 vel nolle sup se Christū regnare: propter quod peccatum ait,
 Illos autē qui noluerunt me regnare sibi, adducite &
 interficite coram me: sicut iste accusauit deum in veteri testamēto,
 qui ei visus est propter leuia vel nulla commissā hominū
 militia trucidare. Iam vero illud quod reprehēdit Faustus,
 minantem deum veterum se esse cum gladio, quo non
 parceret nec iusto, nec peccatori: quo modo Paganus ille
 reprehenderet, audiens Apostolum Paulum dicere de deo
 nostro, Quia filio proprio suo non pepercit, sed pro nobis
 omnibus tradidit eum. Audiens & Petrum, cum de magnis
 tribulationibus sanctorum & interfectionibus loqueretur,
 ad tolerandū exhortantem & dicentem, Tempus est vt
 iudiciū incipiat à domo domini: & si initium à nobis,
 qualis finis erit eis, qui non credunt domini Euangelio?
 Et si iustus quidem vix saluus erit, peccator & impius
 vbi parēbūt: Quid enim iustus vnice, cui tamen pater non
 pepercit: Et quid euidētis, quod nec iustus parcat,
 emendans eos varietate tribulationum, cum de hac re aperte
 sit dictum, Et si iustus vix saluus erit: Nō solum enim
 in veteri testamento scriptum est, Quem enim diligit
 deus, corripit: flagellat autem omnē filium quem recipit:
 & si bona percepimus de manu domini, mala quare non
 sustineamus? sed etiā in nouo, Ego quem amo, arguo
 & castigo: & illud, Si enim nos ipsos diiudicauerimus,
 à domino non iudicemur: cum iudicamur autem à domino,
 corripimur ne cum mūdo damnemur. Sed tamen si
 Paganus in nouo testamēto talia reprehenderet, qualia
 isti reprehēdūt in veteri, nōne & ipsi ea defendēda
 susciperēt? Quod si facere possent, qua tandem
 vecordia hic talia reprehēdunt, qualia ibi defendunt?
 Si autem non possent, cur in vno tantum, ac non potius
 in vtroque testamēto, quod non intelligentibus
 impijs prauum videretur, idem intelligentibus pijs
 rectum, sed tectū credi oportere concedunt? An forte,
 quæ de nouo testamento similia protulimus, ipsa
 quoque audent dicere falsa esse atque peruersa,
 priuilegio illo suo diabolico? vt quicumque est in
 Euangelio, vel in epistolis canonicis, quo adiuuari
 heresim suam putēt, id esse à Christo & Apostolis
 dictum teneant atque suadeant: Quicquid autem ex
 eisdem codicibus aduersus eos sonuerit, immissum ab
 infallatoribus ore impudenti ac sacrilego non dubitēt
 dicere. Cui furori eorū, authoritatem, omnium librorum
 extinguere atque abolere conanti, iam supra, quātum
 suscepti operis ratio sinere videbatur, non pauca respondi.
 Nunc illud admoceo, vt cum infanas & sacrilegas
 fabulas suas Christiani nominis pallio velare contendant,
 videant tamen quando ista cōtra scripturas Christianas
 disputant, non à nobis contra Paganos tantum, sed
 etiam contra Manichæos veritatem codicum diuinorum
 testamēti vtriusque defendi. Et ista quidem, quæ modo
 Faustus velut indigna deo de nostris veteribus literis in
 sermone suo posuit, contra Paganū, & in Euangelico
 vel Apostolico sermone talia reprehē-

dentem, ita fortasse defenderē, vt paria de authoribus
 eorum, sicut Paulus noster apud Athenienses fecit, commemorarē.
 Inueniremus enim fortasse & in liceris eorum, deum mundi
 creatorem ac fabricatorem, & lucis huius institutorem:
 qui tamen antequam eam cōderet, nō iacebat in tenebris:
 & ex opere suo perfectō elatum esse gaudio: quod certe
 amplius est quā vidit quia bonum est: & legislatorem,
 quem si homo sequeretur, suo bono faceret: si autem
 sperneret, suo malo. Quem non ideo dicerent ignarū
 futuri, quia & futuris contemptoribus legem dedit.
 Iam vero ideo improuidū, quod aliquid interroget,
 nec omnino diceret, in quorum libris multa non ob
 aliud interrogantur, nisi vt suis quisque responsionibus
 conuincatur, cum ille qui interrogat, non solum sciat
 quod sibi vult ab altero respondē, sed etiam illum hoc
 responsurum. Inuidentem autem cuiquam deum, quod
 malos beatos fieri non sineret, si vellet dicere,
 plenos inueniret suorum libros de hac re ad diuinam
 prouidentiam pertinentes. De sacrificiis vero nihil aliud
 Paganus obiceret, nisi cur apud eos illa reprehēdamus,
 cum in nostris veteribus libris talia sibi deus noster
 iussisse legeretur offerri. Hic ego de vero sacrificio
 latius fortasse differens, demonstrarem id non deberi
 nisi vni vero deo, quod ei vnus verus sacerdos obtulit,
 mediator dei & hominum: cuius sacrificij promissiuas
 figuras in victimis animalium celebrari oportebat,
 propter cōmēdationem futuræ carnis & sanguinis:
 per quam vnā victimā fieret remissio peccatorū
 de carne & sanguine contractorum, quæ regnum
 dei nō possidebunt: quia eadem substantia corporis
 in cœlestem cōmutabitur qualitate: quod ignis in
 sacrificio significabat, velut absorberēs mortem in
 victoriā. In eo autem populo hæc rite celebrata sunt,
 cuius & regnum & sacerdotium propheta erat
 veteri regis & sacerdotis, ad regendos & consecrandos
 fideles in omnibus gentibus, & introducēdos in regnum
 cœlorum, & sacrarium angelorum ad vitā æternam.
 Huius itaque veri sacrificij sicut religiosa prædicamenta
 Hebraei celebrauerunt, ita sacrilega imitamenta
 Paganis: quoniam quæ immolant gentes, ait Apostolus,
 demoniis immolant, non deo. Antiqua enim res est
 prænunciatiua immolatio sanguinis, futuram passionem
 mediatoris ab initio generis humani testificans.
 Hanc enim primus Abel obtulisse in sacris literis inuenitur.
 Non igitur mirum est, si præuicacitudo angelorum,
 quorum duo maxima vitia sunt, superbia atque fallacia,
 per hunc aërem volitantes, quod vni vero deo deberi
 nouerāt, hoc sibi à suis cultoribus exegerunt,
 à quibus dii putari voluerunt, dante sibi locū
 vanitate cordis humani: maxime cum ex desiderio
 mortuorum constituerentur imagines, vnde simulachrorum
 vltus exortus est: & maiore adulatione diuini honores
 deferretur, tanquam in cœlum receptis, pro quibus se
 in terris demonia colenda supponerent, & sibi
 sacrificari à deceptis & perditis flagitarent.
 Sacrificium ergo nō solum cum iuste imperat
 verus deus, sed etiam cum superbe exigit
 falsus deus, factis ostendit cui debeat. Hæc illi
 Pagano si esset difficilior ad credendum,
 etiam ipsa propheta persuaderem, in qua tam
 longe ante conscripta sunt, quæ nunc impleta
 monstrarem. Quod si & hanc cōtemneret,
 hoc quoque agnoscerem potius, quā mirarer:
 quādoquidem non omnes fuisse credituros
 in eiusdem prophetia veritatem, recolerem.
 Si autem zelantem Christum vel deum ex
 vtroque testamento mihi obiceret, atque ipsum
 verbum exagitarer, nihil aliud quā me

Matth. 5. 1. Ioan. 1. Esai. 26. H. Matth. 5. Cap. X. Gene. 1. Concor. 2. sen. dist. 13. ca. Si quis queritur qualis. Cap. XI. Gene. 1. Ioan. 1. Ephe. 5. Cap. XII. Gene. 1.

Roma. 2. Exod. 32. Matth. 22. Luca. 19. Roma. 8. Petri. 4. Prouer. 3. Hebr. 12. Job. 2. Apoc. 3. 1. Corin. 11. Cap. XV. Cap. XVI. Cap. XVII.

Acto. 17. Gene. 1. Cap. XVII. 1. Timo. 2. 1. Cor. 15. 1. Retra. 6. 1. Cor. 10. Gene. 4. Sapient. 14. Cap. XVIII.

Gomnium literarum vel experte vel negligentem ostenderet. Cum enim docti eorum discernat inter voluntatem & cupiditatem, gaudiū & letitiam, cautionem & metum, clementiam & misericordiam, prudentiam & astutiam, fiduciam & audaciam: & multa in hunc modum, ita vt in his diuinis* verbis ea quæ priora posui, virtutibus: quæ autem posteriora, vitiis apponant: pleni sunt tamen libri eorū abusione istorū nominum, cum quæ proprie vitia significant, etiā virtutes sic appellentur: cū vel cupiditas pro voluntate, vel letitia pro gaudio, vel metus pro cautione, vel misericordia pro clementia, vel astutia pro prudentia, vel audacia pro fiducia ponitur. Et quis omnia cōmemorare valeat, quæ ad similem licentiam mos locutionis vsurpat? Huc accedit etiam singularum quarūq; linguarum sua quædam proprietates: nam in ecclesiasticis literis nusquam misericordiam in vituperationem positā recolo. Cui rei sermonis etiam quotidiani consuetudo concordat. Græci duas res vicinas quidem, sed tamen distinctas, vno nomine appellant, laborē & dolorem, nos eas singulis nominibus enunciamus: sicut à nobis vno nomine appellatur vita, siue secūdū quam dicimus, viuit, quod exanimē nō est: siue secūdū quam dicimus, bonæ vitæ homo est: Græci autē ista duo, duobus quoq; vocabulis significant. Vnde fieri potest, vt excepta verborum abusione, quæ in omnibus linguis late patet, aliqua etiā Hebrææ linguæ proprietate zelus in vtroque ponatur: siue cum coniugis adulterio turbatus animus contabescit, quod in deum cadere non potest: siue cum seruandæ pudicitie coniugalis custodia diligēs adhibetur, quod deum facere, cum plebem suam tanquam coniugem alloquitur, quā per multos falsos deos fornicari non vult, non solum sine dubitatione, verumetiam cum gratiarum actione nobis vile est confiteri. Hoc & de ira dei diximus. Neque enim perturbatur deus, cum isert iram, sed ira pro vindicta ponitur: siue abusione, siue aliqua præcedentis linguæ proprietate. De interfectis autem hominum milibus non miraretur, si dei iudicium non negaret: quod neque Pagani negant, qui dei providētia istam vniuersitatem regi & administrari à summis vsque ad ima cōcedūt. Quod si & hoc negaret, vel suorum autoritate facilius, vel aliquanto diutius certarū rationum disputatione cōvinceretur: vel tanquam nimium durus & stolidus, ipse, quod esse nō crederet, diuino iudicio relinqueretur. Leuia porro, siue nulla cōmissa, propter quæ deus interfecerit homines, si expresse commemoraret, ostenderemus nec nulla esse, nec leuia: velut quod exempli gratia posuimus de veste nuptiali, demonstrarem quantum esset nefas sacras nuptias adire, quærentem ibi gloriam, nō sponsi, sed suam: vel si quid forte aliud illa vestis meliore intellectu significare iueniretur: aut quod ante oculos regis interficiuntur, qui eum sibi regnare noluerunt, nō in longo forte sermone nostro appareret, non quemadmodum nulla culpa est hominis, si nollet sibi regnare quæquam hominem, ita nullam vel paruam esse culpam eum sibi nolle regnare, in cuius solū regno recte, beate, semperq; viuunt. Iam illud vltimum, quod Faustus posuit, insidians veteribus libris, tanquam vituperatibus deum, quod minetur gladium, quo nemini parcat, nec iusto, nec peccatori: cū Pagano exponeretur quo modo accipiendum sit, fortassis nec nouo nec veteri testamēto resisteret, eiq; placeret similitudo Euangelica, quæ istis, qui se Christianos haberi volunt, aut nō apparet vt cecis, aut displicet vt peruersis. Summus quippe ille vitis

agricola aliter parat falcem sarmentis fructuosis: aliter infertuosis: tamen nō parcat nec reprobis nec probis: illis purgandis, illis amputandis. Nullus enim hominum est tanta iustitia præditus, cui non sit necessaria tētatio tribulationis, vel ad perficiendam, vel ad confirmandam, vel ad probandam virtutem: nisi forte nec Paulum isti Apostolū inter iustos numerant: qui quanuis humiliter & veraciter sua præterita peccata fateatur, tamēse ex fide Iesu Christi iustificatū, gratias agit. An vero illi parcebat ille, quem vani non intelligunt dicentē, Non parcam, nec iusto, nec peccatori? Audiant ergo ipsum, Et ne magnitudine, inquit, reuelationum extollar, datus est mihi stimulus carnis, angelus Satanæ, qui me colaphizet: propter quod ter dominū rogauī, vt auferret eum à me: & dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea, nā virtus in infirmitate perficitur. Ecce nec iusto parcebat, vt eius virtutē in infirmitate perficeret, qui ei dederat colaphizantem angelū Satanæ: nisi dicitis quod eum diabolus dederit. Diabolus ergo agebat, ne magnitudine reuelationum Paulus extolleretur, & vt virtus eius perficeretur. Quis hoc dixerit? Ab illo igitur traditus erat iustus colaphizandus angelo Satanæ, qui per eum tradebat & iniustos ipsi Satanæ. De quibus idem dicit, Quos tradidi Satanæ, vt discant nō blasphemare. Iamne intelligitis quo modo ille desuper non parcat nec iusto nec peccatori? An quia illic gladius nominatus est, amplius exhorrescitis? Aliud est enim colaphizari, aliud occidi, quasi vero nō diuersis mortium generibus prostrata sint martyrum milia: aut hoc reuera persecutores in potestate haberent, nisi eis desuper data esset ab illo, qui dixit, Non parcam nec iusto nec peccatori: eum ipse dominus martyr, qui filio proprio non peperit, apertissime Pilato dicat, Nō haberes in me potestatem, nisi data tibi esset desuper. Has pressuras persecutionēque iustorum, dicit idem Paulus esse exemplum esse iustitiam dei. Quæ sententia latius ab Apostolo Petro manifestatur, sicut supra commemorauī, vbi ait, tempus esse, vt iudicium incipiat à domo domini: Et si initium, inquit, à nobis, qualis finis erit eis, qui nō credūt dei Euangelio? Et si iustus vix saluus erit, peccator & impius vbi parebunt? Hinc enim intelligitur, quo modo non parcat impiis, tanquā sarmentis præcisīs ad combustionem: quando iustis non parcat propter perficiendam purgationem. Nā & ipse Petrus testatur hæc illius voluntate fieri, qui in libris veteribus ait, Non parcam, nec iusto, nec peccatori. Dicit enim & ipse, Melius est benefacientes, si velit spiritus dei, pati, quā malefacientes. Cum ergo ex voluntate spiritus dei patiuntur benefacientes, non parcat iustis: cum autem malefacientes, non parcat peccatoribus: secundum illius tamen voluntatem sit vtrunque, qui ait, Non parcam, nec iusto, nec peccatori: illum flagellādo vt filium, illum puniendo vt impium. Ecce ostendi quātum potui, nos non colere versatum ex aeterno in tenebris deum, sed eum qui lux est, & tenebræ in eo non sunt vllæ, atque in se ipso habitat lucem inaccessibilem, cuius lucis æternæ candor est coeterna sapientia. Nec lucis inopinatē admiratorem, sed lucis factæ creatorem, vt subsisteret approbatorem, vt maneret. Nec ignarum futuri, sed mandatorem præcepti, & damnatorem delicti: vt aduersus inobediētiam iuste prolata vindicta præsentem coëteret, futurosq; terret. Nec improuidum nesciēdo querentem, sed interrogando iudicātem. Nec in vniuerso timentem, sed ab æterna vita, quæ iuste obediētī datur, præuaricatorem iuste prohibentem. Nec sanguinis & adipis

adipis appetentem, sed carnali populo congruis sacrificiis impositis, per quasdam figuras verum sacrificium promittentem. Nec liuida perturbatione, sed tranquilla bonitate zelantem, ne vni deo debens anima castitatem, per multos falsos corrupta & prostituta turpetur. Nec ira velut humana turbide scruientem, sed alia diuina, seuera, iusta retribuētē, quæ nō propter vlciscendi libidinem, sed propter iudicādi vigorem certo vsu locutionis ira nominatur. Nec ob leuia vel nulla commissa hominum milia perimētē, sed æquissimo examine per temporales mortalium mortes vtilitatem timoris sui populis imponentem. Nec sine vllō delicto tæcra confusione iustos peccatoresq; punientem, sed iustis salubrem correptionem propter perfectionem, peccantibus autem debitā seueritatem propter æquitatem distribuētē. Vnde vos apparet Manichæi suspitionibus vestris esse deceptos, cum male intelligēdo scripturas nostras, vel malos intellectores experiendo falsa de catholicis creditis: ac sic relicta sana doctrina, conuersi ad sacrilegas fabulas, nimiumq; peruersi & alienati à societate sanctorum, nec ex nouo testamēto corrigi vultis, vnde talia profertimus, qualia in veteri arguitis. Vnde sit, vt aduersus vos, sicut aduersus Paganos vtrunq; testamentum defendere compellamur. Sed facite aliquem prorsus carnaliter ita desipientem, vt deum colat: non qualem colimus, qui vnus & verus est, sed qualem nos colere dicitis, qui vestris vel calūniis vel suspitionib; fictus est: nōne etiam iste meliorē colit quā vos? Quæso enim: aduertite, & qualescūque oculos aperite: neque enim opus est magno acumine ingenij, vt hoc quod dicam, perspici possit: omnes prudentes imprudentesq; appello, audite, aduertite, iudicate. Quanto enim melius deus vester ex æternitate versatus esset in tenebris, quā coeternam sibi & cognatam lucē miserisset in tenebras? Quanto melius exortam sibi nouam lucem ad fugandas tenebras miratus laudaret, quā irruentes sibi veteres tenebras, nisi sua luce cōtenebrata, euitare nō posset: infelix, si perturbatus: crudelis, si fecurus hoc fecit. Melius enim certe à se factā lucem videret, & miraretur bonam, quā à se genitam faceret malam: quæ sic ab eo repulit tenebras inimicas, vt ei fieret inimica. Hoc enim culpæ imputabitur damnandis in globo illis reliquis, qd errare se à priore lucida sua natura passē sunt, & inimicæ luminis sancto extiterūt: quod antequam eis accideret ex æternitate, si nesciebant hoc sibi futurum, æternas ignoratiæ tenebras: si autem sciebant, æternas timoris tenebras patiebantur. Ecce vere pars & substantia dei vestri, in suis tenebris ex æternitate versata est: nec postea lucem nouam mirata est, sed alias tenebras alienas, quas semper timebat, incurrit. Porro ipse deus, cuius illa pars erat, si eidē parti suæ futurum tantum malum timebat, etiam ipsum occupauerant timoris tenebræ: si autem hoc futurum nesciebat, ignorantia tenebris cæcatur. Si autem hoc parti suæ futurum sciebat, & non timebat, peiores sunt tenebræ tantæ crudelitatis, quā vel ignoratiæ vel timoris. Neque enim habebat deus vester, quod in ipsa carne, quā non à deo, sed ab hyle factam dementissime creditis, sic laudat Apostolus, Si patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra. Sed nō accūsamus: præsciebat, timebat, dolebat, sed quid faceret nō habebat. In his ergo suæ miseriæ tenebris ex æternitate versatus est: nec postea nouā lucē, quæ ab illo tenebras fugaret, miratus est, sed alias tenebras, quas semper timuit, magno malo suæ lucis expertus est. Quanto melius, non dicam

præceptum daret sicut deus, sed præceptū acciperet sicut homo: quod homo suo custodiret, malo suo cōtemneret, in vtroque tamen motu animi libera voluntate vteretur, potius quā contra voluntatem ad contentendam lucem suam, inenitabili necessitate premere-tur. Nam illud multo vtiq; melius esset, vt præceptum daret humanæ naturæ, quā peccaturam esse nesciret, quā naturam suam diuinam necessitate pressus, peccare compelleret. Euigilate, & dicite nobis, quo modo vincit tenebras, quem vincit necessitas? Hæc iam erat apud illum hostis maior, à qua victus & iustus cum minore pugnavit. Quanto melius nesciret quod ab eius facie fugisset Adam, quā ipse primo à facie duræ ac diræ necessitatis, & postea à facie diuersæ atque aduersæ gētis quod fugeret nō haberet. Quāto melius nature humanæ inuideret vitam beatam, quā naturā diuinam daret in miseriam: desideraret sanguinem & adipē sacrificiorum potius, quā ipse toties etiā idolis mactaretur, mixtus adipi & sanguini omnium victimarum: perturbaretur zelo, si illa sacrificia & diis aliis offerrentur potius, quā ipse ligatus, nō solum in omnibus frugibus, verumetiam in omnibus carnibus, per omnes aras, omnibus demonibus offerretur. Quāto melius vel humana indignatione commotus ac turbidus, peccantibus & suis & alienis irasceret, quā ipse non solum in omnibus irascentibus, sed etiam in omnibus timentibus turbaretur: in peccantibus omnibus coinquinaretur: in damnatis omnibus puniretur: vbiq; ligatus ex illa sua parte, quā ad tale dedecus innocentem ipse dānauit, vt per illam vinceret, quod timebat: etiā ipse sub tam extitiosa necessitate damnatus, vt ei damnata pars eius possit ignoscere, si cum iam miser sit, vel humilis esset. Nunc autem quis ferat reprehendi à vobis deum irascentem suis alienisq; peccantibus, cum deus, quem fingitis, membra sua, quæ coactus coëgit ire in fauces peccati, postea damnet in globo: Quod quidem cū faciet, vt dicitis, iram non habebit. Sed miror, si frōtem habebit inferendo in eos quasi vindictam, à quibus petere deberet veniam, & dicere, Obsecro ignoscite, membra mea estis. Quando ego in vos istud, nisi victus necessitate facere possim: Scitis & vos, quod tunc, quādo vos huc mihi, horrendus hostis eruperat: quod autem nunc vos hic illigo, timeo ne rursus irrumpat. Iā certe etiam illud fatemini, multo melius esse hominū milia ob nullam vel leuē culpam temporali morte interficere, quā membra sua, id est, membra dei, substantiam dei, & planē deū, & in peccati voraginem tradere, & pœnæ sempiternæ colligatione damnare. Si enim esset illis membris peccandi vel nō peccandi liberum arbitriū, quāquā de substantia dei, quæ vere substantia dei est, ac per hoc omnino incommutabilis, quemadmodum hoc dicitur, non inuenitur: (Deus enim omnino peccare non potest, sicut negare seipsum nō potest: homo autem potest peccare, & deum negare: sed si nolit, nō facit) Si ergo istis membris dei vestri velut animæ humanæ ac rationali, esset, vt dixi, peccandi vel non peccandi liberū voluntatis arbitrium, recte fortasse pro grauib; criminibus in illo globo supplicio plecteretur: nūc autem libertatem voluntatis illas particulas habuisse, dicere non potestis, quā totus deus ipse non habuit: quia si eas non mitteret in peccatum, totus à tenebrarum gēte peruasus, peccare cogere-tur: quod si cogi non possit, peccauit, cum eō se misit, vbi cogi posset: & ideo magis ipse illo velut parricidalis culeo dignus, qui hoc fecit libero imperio, quā illa, quæ obtemperando illuc ierūt

* alius di-
Elis.
Ibis.

probos.

H
Eon.
Bios.

Cap. XIX.

Matth. 22.

Lucæ. 19.

Caput. XX.

Iuan. 15.

† delectn.

Cap. XXII.

De nativ.

boni. ca. 18.

1. Cor. 12.

2. Timo. 2.

G vbi recte viuendi arbitrium liberum perdidit. Si autem ad peccandum & ipse inuasus atque possessus cogi possit, nisi per suam partem primo flagitium, deinde supplicium sibi prouideret, nullaque fuit in deo vestro, nec in eius partibus libera voluntas: non se fingat iudicem, sed agnoscat reum: non quia passus est quod nolebat, sed quia se simulat iusta retribuere, damnando eos, quos nouit malum passos esse potius, quam fecisse: quod ad hoc tantum simulat, ne victus inueniatur: quasi aliquid proficit alicui misero, si felix aut fortunatus vocetur. Nepe iam & hoc melius erat, ut deus vester sine ullo aequitatis examine hominibus nec iustus nec peccatoribus parceret: quod in reprehensione dei nostri Faustus nihil intelligens, vltimum posuit: quam in membra sua sic faceret, ut parum sit quod ea inexpiabiliter venenanda hostibus obtulit, nisi etiam falso crimine iniquitatis accuset. Quae ideo merito dicit pedere tam immane ac sine fine supplicium, quod errare se a prioris sua lucida natura passa sunt, & inimica lumini sancto extiterunt: unde deus nisi quia, ut ipse dicit, ita erant inuiscerata primae iudicati principum tenebrarum, ut originem suam recoleret, seque ab hostili natura discernere non valeret. Et ego animae huiusmodi nihil mali ipsae fecerunt, sed innocentes tantum malum perpeffa sunt. quo faciente, nisi illo primitus, qui ut a se in tantum malum procederet, imperauit: Peiorem ergo experta sunt patre, quam hostem. Pater enim eas ad tantum malum misit: hostis autem tanquam bonum appetiuit, cupiens perfrui, non nocere. Ille sciens nocuit, ille nesciens. Sed deus infirmus atque inops, aliter sibi consulere non valebat, prius aduersus hostem improbum, & post aduersus inuiseratum. Saltem ergo non accuset eas, quarum obedientia tutus est, quarum morte securus est. Si enim coactus est preliari, nunquid & calumniari? Nam quando se errare a prioris sua lucida natura passa sunt, & inimica lumini sancto extiterunt, ad hoc utique ab hoste coactae sunt, cui si resistere non valuerunt, innocentes damnantur: si autem valuerunt, nec voluerunt, quid adhuc tam fabulose inducitis naturam mali, cum a propria voluntate sit origo peccati? Hoc enim certe sua culpa, non vi aliena fecerunt, quod cum possent malo resistere, noluerunt: quod enim si facerent, bene facerent: si autem non facerent, grauiter immaniterque peccarent: si potuerunt & non fecerunt, utique noluerunt: si ergo noluerunt, voluntatis crimen est, non necessitas. A voluntate igitur initium peccati: unde autem initium peccati, inde initium mali, vel faciendi contra iustum praecipuum, vel patiendi secundum iustum iudicium. Proinde nulla causa est, cur querentes unde sit malum, irrueritis in huius erroris tam magnum malum, ut naturam tot bonis abundantem, naturam mali diceretis, & in natura summi boni ante commixtionem naturae mali horrendum necessitatis malum poneretis. Et huius enim erroris vestri causa superbia est, quam non habebitis, si nolitis: sed vos dum vultis illud quod irruistis, quoquo modo defendere, auferitis originem peccati a voluntatis arbitrio, & ponitis in vana & falsa fabula naturam mali: ac per hoc restat ut dicatis etiam illas animas in horribili globo aeterna colligatione damnandas, non voluntate, sed necessitate inimicas lumini sancto extitisse: talemque deum vestrum iudicem constituatis, apud quem nihil prodesse possitis eis, quarum causam demonstrata necessitate defenditis: & talem regem, a quo fratribus vestris, filiis & membris illius, quorum inimicitias aduersus vos & ipsum, non voluntate, sed necessitate extitisse perhibetis,

nec indulgentiam impetrare valeatis. O immanissimam crudelitatem, nisi quod conuertitis vos ad ipsius defensionem, ut eum quoque ista quod necessitate faciat excusetis. Si ergo possitis inuenire alterum iudicem, qui liber vinculo necessitatis, moderator existeret equitatis, istum certe in illo globo non forinsecus figeret, sed cum ipso terribili hoste intus includeret. Cur enim non iuste prior sit ad poenam damnationis, qui prior est ad crimen necessitatis? Quanto ergo melius eligeretis deum in comparatione peioris, non qualem colimus, sed quale nos colere vel fingitis vel putatis, qui sine ullo aequitatis examine, sine vlla distinctione damnationis & disciplinae, non parceret in seruis suis nec iusto nec peccatori: potius quam non parceret membris suis vel innocentibus, si necessitas crimen non est: vel illi obtemperando factis nocentibus, si & necessitas crimen est: ut ab illo in aeternum dānaretur, cum quo vel simul absolui, si post victoriam respiraret libertas: vel simul damnari debuerunt, si & post victoriam tantum saltem valeret necessitas, ut aliquid valeret & aequitas? Sicut autem dei, non illum verum & summum quem colimus, sed alium nescio quem fallum constringitis, quem nos colere vel arbitramini vel calumniamini, qui tamen etiam ipse multo est melior deo vestro: ambo enim non sunt, & a vobis ambo finguntur: sed meliorem fingitis eum, quem tanquam nostrum accusatis, quam eum quem vestrum adoratis. Sic & Patriarchas & Prophetas non tales vituperatis, quales honorantur a nobis, sed quales libris nostris non intellectis, maleuola vanitate infixistis: quos tamen etiam ipsos quales fuisse suspicamini, parum est si dicam vestris electis omnia Manichaei mandata seruauitibus, nisi etiam ostendam ipso deo vestro esse meliores: quod non aggrediar demonstrare, nisi prius sanctos patres nostros Patriarchas & Prophetas a criminationibus vestris adiuuante me domino aduersum corda carnalia perspicua oratione defendero. Et vobis quidem Manichaei sic respondere sufficeret, ut etiam vitia quae putatis nostrorum, laudibus vestrorum praeposita doceremus, addentes ad cumulum confusionis vestrae, ut etiam deus vester longe peior inueniretur hominibus, quales nostros patres fuisse iactatis. Sic ergo, ut dixi, vobis respondere sufficeret: sed quoniam nonnulli etiam praeter vestra vaniloquia sua sponte commouentur, vltimam Prophetarum in veteri testamento, comparantes vitae Apostolorum in nouo testamento, nec valentes discernere consuetudinem temporis illius, quo promissio velabatur, a consuetudine temporis istius, quo promissio reuelatur: eis magis respondere compellor, qui vel temperantiam suam audent praeferre Prophetis, vel nequitiae suae quaerunt patrocinia de Prophetis. Quae in re hoc primum dico, illorum hominum non tantum linguam, verum etiam vitam fuisse propheticae: totumque illud regnum gentis Hebraeorum, magnum quendam, quia & magni cuiusdam, fuisse Prophetam. Quocirca quod ad eos quidem attinet, qui illic erant eruditi corde in sapientia dei, non solum in iis quae dicebant, sed etiam in iis quae faciebant: quod autem ad ceteros ac similes omnes illius gentis homines, in iis quae in illis, vel de illis diuinitus fiebant: prophetia venturi Christi & ecclesiae perscrutanda est: Omnia enim illa, sicut dicit Apostolus; figurae nostrae fuerunt. Sic autem isti in quibusdam factis, a quorum altitudine longe sunt, reprehendunt tanquam libidinem Prophetarum: sicut nonnulli etiam sacrilegi Paganorum reprehendunt tanquam stultitiam vel potius tanquam dementiam Christi, quia tempore

Marci. ii.
Ioan. 8.

Matth. 23.

Ca. XXVI.

Ca. XXVII

2. sen. dist.

55. cap. 1.

A tempore anni non congruo poma quaesuit in arbore, aut puerilis cuiusdam fatuitatis affectum, quod inclinato capite digito scribebat in terra: & cum hominibus interrogantibus respondisset, rursus hoc facere coepit. Nihil enim sapiunt, nec intelligunt in magnis animis quaedam virtutes vitii paruorum animorum esse simillimas: nonnulla specie, sed nulla aequitatis comparatione. Similes autem sunt qui in magnis ista reprehendunt, pueris imperitis in schola: qui cum pro magno didicerint, nomini numeri singularis verbum numeri singularis esse reddendum, reprehendunt Latinae linguae doctissimum auctorem, quia dixit, Pars in frustra secant. Debit enim, inquit, dicere secant. Et quia norunt religionem dici, culpant eum, quia geminata litera dixit, religione patrum. Unde non absurde fortasse dicatur in genere suo, quantum distant schemata & metaplasmata doctorum a solacismis & barbarismis imperitorum, tantum distare figurata facta Prophetarum a libidinosis peccatis iniquorum: ac per hoc sicut puer in barbarismo reprehensus, si de Virgiliij metaplasmata se vellet defendere, ferulis caederetur: ita quisquis cum ancilla suae coniugis volutatus, Abraham factum, quod de Agar prole genuerit, in exemplum defensionis assumpsit: vitium non plane ferulis, sed vel fustibus coerecitur emendetur, nec cum ceteris adulteris aeterno supplicio puniatur. Minime quidem illa res, ista autem magna sunt: nec ad hoc inde ducta similitudo est, ut schema sacramento, & solacismus adulterio coequetur: veruntamen proportione sui cuiusque generis, quod in illis locutionum quibusdam virtutibus seu vitii peritia, vel imperitia: hoc in his morum quauis longe in diuerso genere virtutibus seu vitii sapientia vel insipientia valet. Quapropter ne in quaeque laudanda vel vituperanda, acculanda vel defendenda, coecondenda vel vitanda, temere irruamus, in quibus omnibus peccata seu recte facta versantur: prius quid sit peccatum considerare debemus, tunc deinde inspicere facta sanctorum, libris conscripta diuinitus: ut si qua & ipsorum peccata inuenierimus, ob quam utilitatem sint etiam ipsa condita literis, memoriaeque mandata, diligenti quantum possumus ratione videamus. Quae autem repererimus stultis seu maleuolis videri peccata esse, quae non sunt, nec tamen in eis eminet aliqua exempla vitii, haec quoque intemuerim, quam ob causam illis inserta sint literis, quae ad utilitatem vitae praesentis regenda, & futurae adipiscenda condita salubriter credimus. Porro autem quaeunque in factis sanctorum elucet documenta iustitiae, nullus vel imperitorum dubitat debuisse conscribi. De illis ergo potest esse quaestio, quae vel inaniter scripta videri possunt, si nec recte facta apparent, nec peccata sunt: vel etiam perniciose, si peccata esse conuincuntur: ne valeant ad imitationem, siue in ipsis libris reprehensa non sint, & ideo putari etiam possint non esse peccata: siue illic quoque reprehensa sint, sub facili spe venientiae committantur, quia & in sanctis inuenta sunt. Ergo peccatum est, factum vel dictum vel concupitum aliquid contra aeternam legem. Lex vero aeterna est, ratio diuina vel voluntas dei, ordinem naturalem conseruari iubens, perturbari vetans. Quisnam igitur sit in homine naturalis ordo, quaerendum est. Constat enim homo ex anima & corpore. Sed hoc & pecus. Nulli autem dubium est, animam corpori naturali ordine praepositam. Verum animae hominis inest ratio, quae pecori non inest. Proinde sicut anima corpori, ita ipsius animae ratio ceteris eius parti-

bus, quas habet & bestiae, naturae lege praeposita: in qua ipsa ratione, quae partim contemplatiua est, partim actiua, proculdubio contemplatio praecellit. In hac enim & imago dei est, qua per fidem ad speciem reformamur. Actio itaque rationalis contemplatiua [rationalis] debet obedire: siue per fidem operanti, sicuti est, quando peregrinamur a domino: siue per speciem, quod erit cum similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est, effecti etiam in spiritali corpore ex gratia eius aequales angelis eius, recepta sola prima immortalitatis & incorruptionis, qua induetur hoc mortale & corruptibile nostrum, ut absorbeat mors in victoria, iustitia perfecta per gratiam. Quia & sancti ac sublimes angeli habent contemplationem & actionem suam, id enim sibi agendum imperant, quod ille quem contemplantur, iubet: cuius aeterno imperio liberaliter, quia suauiter, seruiunt: nos vero, quorum corpus mortuum est propter peccatum, antequam viuificet deus & mortalia corpora nostra per inhabitatem spiritum eius in nobis, pro modulo infirmitatis nostrae secundum aeternam legem, qua naturalis ordo seruatur, iuste viuimus, si viuamus ex fide non ficta, quae per dilectionem operatur: habentes in conscientia bona spem repositam in caelis immortalitatis & incorruptionis, & ipsius perficienda iustitiae usque ad quandam ineffabiliter suauissimam saturationem, quam in ista peregrinatione oportet esuriri ac sitiri, quando per fidem ambulamus, non per speciem. Quapropter hominis actio seruienti fidei seruienti deo, refranat omnes mortales delectationes, & eas coerecet ad naturalem modum, meliora inferioribus ordinata dilectione preponens. Si enim nihil delectaret illicitum, nemo peccaret. Peccat ergo, qui delectationem illiciti relaxat potius quam refranat. Est autem illicitum, quod lex illa prohibet, qua naturalis ordo seruatur. Vtrum autem sit aliqua rationalis creatura, quam nihil possit illicitum delectare, magna quaestio est. Quod si est, non in eo genere factus est homo: nec illa natura angelica, quae in veritate non stetit: sed in eo genere ista rationalia facta sunt, ut inest eis possibilitas refrnandi delectationem ab illicito, quam non refrnando peccauerunt. Magna est itaque & humana creatura, quando quidem per eam possibilitatem instauratur, per quam si voluisset, nec cecidisset. Magnus ergo dominus & laudabilis nimis, qui condidit eam. Condidit enim & inferiores, quae non possunt peccare: condidit & meliores, quae nolunt peccare. Bestialis enim natura non peccat, quia nihil facit contra aeternam legem, cui sic subdita est, ut eius particeps esse non possit. Rursus angelica sublimis natura non peccat, quia ita particeps est legis aeternae, ut solus eam delectet deus, cuius voluntati sine ullo experimento tentationis obtemperat. Homo autem, cuius propter peccatum tentatio est vita super terram, subdat sibi quod habet commune cum bestis: subdat deo quod habet commune cum angelis, donec iustitia & immortalitate perfecta atque percepta, ab istis exaltetur, illis aequetur. Mortales autem delectationes usque ad reparandam seu custodiendam istam mortalem salutem, siue vniuscuiusque hominis, siue ipsius humani generis, vel excitanda vel relaxanda sunt. Vltra si prolapsae fuerint, & contra temperantiam rationem hominem non se regentem arripuerint, libidines erunt profecto illicitae ac turpes, & dignae doctoribus emendari. Quod si etiam perturbatum rectorem in tantam voraginem perditae consuetudinis mergant, ut vel inultas fore credens, confessionis & penitentiae negligat medicinam, qua correctus emergat, vel peiore

Colo. 3.

2. Cor. 3.

1. Ioan. 3.

Matth. 22.

1. Cor. 15.

Roma. 8.

Galat. 5.

2. Cor. 5.

Ca. XXVIII

Psal. 59.

F

Iob. 7.

Ca. XXIX.

G morte cordis contra illam aeternam providentia legē blasphemum eis patrocinium defensionis adhibeat, atque ita diem fungatur extremum: non iam emendatione, sed damnatione dignum lex illa irreprehensibilis censet. Aeterna ergo lege consulta quae ordinem naturalem cōservari iubet, perturbari vetat: videamus quid peccauerit, id est, quid contra istam legem fecerit pater Abraham in his quae velut magna crimina Faustus obiecit. Habende, inquit, prolis insana flagrans cupidine, & deo, qui id iam sibi de Sara coniuge promiserat, minime credens, cum pellice volutatus sit. Insana vero iste Faustus criminandi cupiditate cecatus, & haereticus nefas prodidit, & Abraham concubitu nefecies erransq; laudavit. Sicut enim lex illa aeterna, id est, voluntas dei creaturarum omnium conditoris, cōservando naturali ordini consulens, non ut fatiandae libidini feruatur, sed ut saluti generis prospiciatur, ad prolem tantummodo propagandam, mortalis carnis delectationem dominatu rationis in concubitu relaxari finit: sic econtrario peruersa lex Manichaeorum, ne deus eorum, quem ligatum in omnibus seminibus plangunt, in conceptu feminae arctius colligetur, prole ante omnia deuitari a concumbentibus iubet, ut deus eorum turpi lapsu potius effundatur, quam crudeli nexu vinciatur. Non igitur Abraham prolis habenda insana cupiditate flagrabat, sed Manichaeus prolis deuitanda insanavinitate delirabat. Proinde ille naturae ordinem seruans, nihil humano cōcubitu agebat, nisi ut homo nasceretur: iste peruersitatem fabulae obseruans, nihil in quolibet concubitu timebat, nisi ne deus captivaretur.

Ca. XXXI. Vbi autem Faustus in facto Abraham velut cōscientiam culpae vxoris, ibi vero malo quidem animo & intentione vituperandi, sed tamen nesciens & nolens vtrūque collaudat. Neque enim cōscientiam suam flagitio coniugis miscuit, quod ille suam libidinem turpi & illicita voluptate satiaret: sed etiam illa naturali ordine filios volens, seq; sterilem sciens, ancillarum veteri fecunditatem in vsum iuris sui potestate licita vendicauit: non cedens viro concupiscenti, sed iubens obediēti. Neque hoc inordinata superbia: quis enim nescit vxorem marito tāquam domino debere seruire? Sed quod ad mēbra corporis attinet, quibus sexus ipse distinguitur, Apostolus dicit, Similiter & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier: ut cum in ceteris actibus ad humanam pacem pertinentibus, mulier viro debeat seruitutem, huius vnus rei, quia sexus vtriusque carnali sorte discernitur, & carnali commixtione concernitur, similem in se habeant potestatem, vir in vxorem, & vxor in virum. Prolem igitur, quam de se habere Sara non poterat, de ancilla habere voluit: ex eo tamen semine, ex quo & de se, si posset, habere desiderabat. Nunquā hoc faceret mulier, si in corpore viri carnali cōcupiscentia teneretur. zelaret enim potius pellicem, nō faceret matrem: nunc vero propterea sic propagandi voluntas pia fuit, quia concumbendi voluntas libidinosa non fuit.

Ca. XXXII Illud sanē defendi nō potest, si Abraham, sicut Faustus obiecit, minime credēs deo, qui sibi iam prolem de Sara promiserat, de Agar suscipere voluit. Sed apertissimē falsum est. Nondum hoc promiserat deus. Recenseant scripturae illius superiora, qui volūt, inuenient femini Abraham iam fuisse promissam terrā, & innumera bilis multitudinis abundantiam, nondū tamen fuisse patefactū, quo modo illius feminis esset futura propagatio, vtrū ex carne Abraham, si de se ipse generaret, an ex volūtate, si aliquē forte adoptaret. Deinde si de car-

ne ipsius, vtrum ex Sara, an ex alia profusus, nondū manifestum fuit. Legant, inquam, qui volunt, & inuenient Faustum aut falli imprudenter, aut fallere impudēter. Itaque Abraham, cum sibi videret nō nasci filios, & tamen femini suo factam promissionem teneret, primo de adoptione cogitabat. Hoc indicat, quod cum deo loquens, ait de vernaculo suo, Hic heres meus erit. tanquam diceret, quia de me ipso mihi semen non dedisti, in isto comple quod meo femini promissisti. Si enim semen cuiusque nō appellaretur, nisi quod eius carne nasceretur, nec nos appellaret Apostolus semen Abraham, qui certe originem carnis ab illo nō ducimus, sed imitatione fidei semen eius facti sumus, credentes in Christo, cuius caro ex illius carne propagata est. Tunc ergo Abraham audiuit a domino, Non hic erit haeres tuus, sed qui exibit de vtero tuo, ipse erit haeres tuus. Iam nunc adoptionis cogitatione sublata, cum de se ipso semen speraret Abraham, restabat incertum, vtrum ex Sara, an ex alia. quod illi deus occultare voluit, donec prius ex ancilla vetus testamentum figuraretur. Quid ergo mirum, si videns Abraham sterilem vxorem, cupientē sibi prolem, quam parere ipsa non potuit, ex famula sua & ex marito prouenire, non suae carnali cupiditati cessit, sed coniugali potestati obtemperauit: credens hoc Saram ex dei nutu voluisse, qui iam ex se ipso illi heredem promiserat, sed ex qua femina non praxiderat: Frustra igitur Faustus ad obiciendum hoc crimen insanus insuluit, tanquam infidelem Abraham infideliter arguens. Cetera enim caecitate non credendi nec valuit intelligere, hoc autem libidine calūniandi neglexit & legere.

Quod autem iustum & fidelem virum matrimonij sui ipsamissimum nundinatorum appellās, auaritia ac ventris causa duobus regibus, Abimelech & Pharaoni, diuersis temporibus Saram coniugem suam, sororem mentitum, quia erat pulcherrima, in concubitu asserit venditasse: non ore veridico a turpitudine separat honestatem, sed ore maledico totum verit in crimen. Hoc enim Abraham factū lenocinio simile videtur, sed non valentibus ex illius aeternae legis lumine a peccatis recte facta discernere: quibus & constantia pertinacia videri potest, & virtus fiducia vitium putatur audacia: & quacunque similiter obiciuntur quasi non recte agentibus, a non recte cernentibus. Neque enim Abraham flagitio cōsensit vxoris, eiusq; veditit adulterium: sed sicut illa famulam suam non libidini mariti permisit, sed officio generandi vltro intulit, nequaquam turbato ordine naturali, vbi eius potestas erat, iubes potius obediēti, quam cedens concupiscenti: sic & ipse coniugem castam, & casto corde sibi coherentem, de cuius animo, vbi pudicitiae virtus habitabat, nullo modo dubitabat, tacuit vxorem, dixit sororem: ne se occiso, ab alienigenis atque impiis captiua consideretur: cuius de deo suo, quod nihil eam turpe ac flagitiosum perpeti sineret. Nec eum fides ac spes fefellit: nam Pharaon terribus monstris, multisq; propter eam malis afflictus, vbi eius vxorem diuinitus didicit, illam cum honore restituit: Abimelech autem somnio commonitus atque edoctus, similiter fecit. Nonnulli quidem, non calūniosi & maledici sicut Faustus, sed eisdem libris honorem debitum deferentes, quos iste vel non intelligendo reprehendit, vel reprehendendo nō intelligit: cum hoc Abraham factum cōsiderarent, visum est eis quod a firmitate fidei subdefecerit atque titubauerit, & timore mortis, sicut dominum Petrus, ita iste negauerit vxorem. Quod si ita necesse esset intelligi, peccatum hominis agnoscerem:

Agnoscerem: nec ideo cuncta eius merita deleta atq; obliterata cēserem, sicut nec illius Apostoli: quāquam culpa nō sit aequalis, negare vxorem, & negare Saluatorē. Nunc vero cum habeā quod intelligam, ne hoc intelligā, nulla causa cogor temeritate labi ad reprehendendum, quae nemo cōuincit timore lapsus fuisse ad mentitū. neq; enim vtrū eius vxor esset interrogatus, nō esse respondit: sed cū ab eo quareretur quid ei esset illa mulier, indicauit sororē, nō negauit vxorē. Tacuit aliquid veri, non dixit aliquid falsū. An vsque adeo desipimus, ut hic Faustum sequamur, qui ait sororē mentitum, quasi genus Sara aliunde didicerit, cum hic sancta scriptura nō aperuerit: Puto iustum esse, ut in ea re, quā nouerat Abraham, nos autē non nouimus, Patriarcha potius credamus loquenti quod scit, quam Manichaeo criminanti quod nescit. Cum igitur Abraham eo tempore viueret in rebus humanis, quo quidē iam fratres ex vtroq; aut ex altero vel altera parente natos, nēcti coniugio non licebat, filios autem fratrum, aliōsque longinquiore gradu generis cōsanguineos, nulla lege, nulla potestate prohibita cōsuetudo iugebat: quid mirum si sororem suam, id est, ex patris sui sanguine procreatam habebat vxorem? Nam hoc ipse reddenti sibi eam regi, dixit de patre esse sororem: nō de matre: vbi certe ut sororē mentiretur, nullo iam timore cogebatur, quādo ille vxorem eius esse didicerat, & eam diuinitus territus cum honore reddebat. Fratres autē siue sorores generali nomine cōsanguineos vel cōsanguineas solere apud veteres appellari, scriptura testatur. Nā & Tobias dicit deo, cū oraret antequā misceretur vxori, Et nūc domine, tu scis quoniam nō luxurie causa accipio sororē meam, cum esset illa non ex concubitu eiusdem patris, nec ex eodem matris vtero, sed ex eadē stirpe cognationis exorta. Et Loth frater Abraham dicitur, cum patruus eius esset Abraham: ex qua vtrū vocabuli etiam fratres domini vocantur in Euangelio, nō vti que quos Maria virgo pepererat, sed ex eius cōsanguinitate omnes propinqui. Dicit aliquis, Cur non potius ita de deo suo praesumpsit Abraham, ut fateri nō timeret vxorem? Nunquid enim deus ab illo mortē non poterat repellere quam timebat, eūque cum coniuge sua ab omni pernicie in illa peregrinatione tutari, C ut nec vxor eius, quāuis esset pulcherrima, appeteretur ab aliquo, nec propter illam ipse necaretur? Poterat sane hoc efficere deus: quis ita sit demens ut hoc neget? Sed si interrogatus Abraham, illam feminam indicasset vxorem, duas res tuendas committeret deo, & suam vitam, & coniugis pudicitiam. Pertinet autē ad sanam doctrinam, ut quando habet quod faciat homo, non tentet dominum deum suum. Neque enim & ipse saluator non poterat tueri discipulos suos, quibus tamen ait, Si vos persecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam. Cuius rei prior exemplum praebuit. Nam cum potestatem haberet ponendi animā suam, nec eam poneret, nisi cum vellet, in Aegyptum tamen infans portantibus parentibus fugit: & ad diem festum non euidenter, sed latēter ascendit, cum aliās palām loqueretur Iudaeis irascentibus, & inimicissimo animo audientibus, nec tamen valentibus in eum mittere manus, quia nōdum venerat hora eius: non cuius horae necessitate cogere mori, sed cuius horae opportunitate dignaretur occidi. Qui ergo palām docendū & arguendū, & tamen inimicorum rabiem valere in se aliquid nō sinendo, dei demonstrabat potestatem: idem tamen fugiendo & latendo, hominis instruebat infirmitatē, ut deum Tomus sextus.

tentare non audeat, quādo habet quod faciat, ut quod Deu cauere oportet, euadat. Neq; enim & Apostolus Paulus desperauerat adiutorium protectionemq; diuinam; si demq; perdidit, quādo per murū in porta submissus est, ut inimicorum manus effugeret. Nō ergo in deum nō credendo sic fugit, sed deum tentaret, si fugere nō lisset, cum sic fugere potuisset. Proinde cū inter ignōtos propter excellentissimam pulchritudinem Sara, & eius pudicitia & mariti vita esset in dubio, nec vtrūque tueri posset Abraham, veruntamen vnum horum posset, id est, vitam: ne deum suum tentaret, fecit quod potuit: quod autem non potuit, illi commisit. Qui ergo se hominem occultare nō valuit, maritum se occultauit, ne occideretur: vxorem deo credidit, nē pollueretur.

Quāquam scrupulosus disputari possit, vtrum illius mulieris pudicitia violaretur, etiam si quisquā carni eius commixtus foret, cum id in se fieri pro mariti vita, nec illo nesciente, sed iubente permitteret: nequam fidem deserens coniugalem, & potestatem non abnuens maritalem: sicut ille adulter non fuit, quādo vxoris obtemperans potestati, de ancilla prolem generare consensit: sed propter vim principiorum, qua non ita duobus viris viuis ad concumbendum femina subditur, sicut duae feminae vni viro, multo verius & honestius illud accipimus, quod pater Abraham nec tētauit deum, quando vitae suae quantum potuit homo consuluit: & sperauit in deū, cui pudicitiam coniugis commendauit. Iam vero in hac re gesta, quae in diuinis libris posita, fideliterq; narrata est, quem non delectet etiam factum propheticum perscrutari, & sacramenti ostium pia fide studioq; pulsare: ut aperiat dominus & ostendat quis tunc in illo figurabatur viro, & cuius sit vxor, quae in hac peregrinatione atq; inter alienigenas pollui maculariq; nō sinitur, ut sit viro suo sine macula & ruga: In gloria quippe Christi recte viuunt ecclesia, ut pulchritudo eius honori sit viro eius: sicut Abraham propter Sara pulchritudinē inter alienigenas honorabatur, eiq; ipsi cui dicitur in Canticis canticorum, O pulchra inter mulieres, ipsius pulchritudinis merito reges offerūt munera: sicut Sara obtulit rex Abimelech, plus in ea admirās formae decus, quod amare potuit, & violare nō potuit. Est enim & sancta Ecclesia domino Iesu Christo in occulto vxor. Occulte quippe atq; intus in abscondito secreto spiritali, anima humana inheret verbo dei, ut sint duo in carne vna: quod magnū coniugij sacramentū in Christo & in ecclesia cōmēdat Apostolus. Proinde regnum terrenū seculi huius cuius figurā gerebant reges, qui Saram polluere permisi non sunt, nō expertū est nec inuenit ecclesiam coniugem Christi: id est, quā fideliter illi tanquā praecipuo viro suo subdita cohaereret, nisi eum violare tentauit. Diuino enim testimonio per fidē martyrum cessit, correctumq; in posterioribus regibus honorauit munere, quā corruptioni suae subdere in prioribus non eualuit. Nam quod tūc in eodē rege prius & posterius figuratū est, hoc in isto regno prioribus & posterioribus regibus adimpletur.

Cum autem dicitur de patre esse sororem Christi ecclesiam, non de matre, nō terrena generationis, quae euacuabitur, sed gratiae caelestis, quae in aeternum manebit, cognatio commendatur. Secundum quam gratiā genus mortale nō erimus, accepta potestate ut filij dei vocemur & simus. Neque enim hanc gratiam de synagoga matre Christi secundum carnem, sed de deo patre percepimus. Hanc vero cognationem terrenā, quae ad mortē temporaliter generat, vocās in aliam vitam,

Matth. 23. G vbi nullus moritur, negare nos Christus docuit, nō fa-
 teri, cum discipulis ait, Ne vobis dicatis patrem in
Matth. 22. terra, vnus est enim pater vester qui in caelis est. Cuius
 rei praebuit exemplum, quando & ipse dixit, Quae mihi
 mater, aut qui fratres? Et extendens manum super disci-
 pulos ait, Hi sunt fratres mei. Et ne quisquam in hoc vo-
 cabulo terrenam cognationem cogitaret, adiunxit, Et
 quicunq; fecerit voluntatem patris mei, ipse mihi frater,
 & mater, & soror est. tanquam diceret, De deo patre hac
 cognationem appello, non de synagoga matre. Ad a-
 ternam quippe vitam nunc voco, vbi immortaliter na-
 tus sum: non ad temporalem, vnde vt vocarem, mortali-
 bus effectus sum. Quod ergo ecclesia, cuius vxor sit
 occultatur alienigenis, cuius autē soror, nō taceatur, haec
 interim causa facile occurrat: quia occultum & diffici-
 le ad intelligendum est, quo modo anima humana verbo
 dei copuletur siue miscetur: siue quid melius & aptius
 dici potest, cum sit illud deus, ista creatura. Secundum
 hoc enim sponsus & sponsa, vel vir & vxor, Christus &
 Ecclesia dicuntur. Quae vero cognatione sint fratres
 Christus & omnes sancti, gratia diuina, nō consanguini-
 tate terrena, hoc est de patre, non de matre, & effabi-
 lius dicitur, & capacius auditur. Nam & inter se omnes
 sancti per eandem gratiam fratres sunt: sponsus autē ca-
 terorum societate, nullus illorum est. Proinde Christum,
 quamquam excellentissimam iustitiam atq; sapientiam, tamen
 hominem, multo facilius & procliuus alienigena cre-
 diderunt, non quidem falso, quod homo esset: sed quo
 modo etiā deus esset, ignorauerūt. Hinc & Hieremias,
 Et homo, inquit, est, & quis cognoscit eū? Et homo est,
 quia proditur quod frater est: & quis agnoscit eū, quia
 occultatur quod sponsus est. Hae de patre Abraham adue-
 rum impudentissimam & imperitissimam & calum-
 niosissimam Fausti vocem satis dicta sint. Loth autem
 frater eius iustus & hospitalis in Sodomis, & ab omni
 Sodomitarum cōtaminatione purus atque integer, ex
 illo incendio, quod erat similitudo futuri iudicii, me-
 ruit saluam euadere, typū gestās corporis Christi: quod
 in omnibus sanctis & nunc inter iniquos atque impios
 gemit: quorum factis non consentit, & a quorum com-
 mixtione in seculi sine liberabitur, illis dānatis suppli-
 cio ignis aeterni. Sicut autem aliud genus hominum in
 eius vxore figuratum est, eorum scilicet, qui per gratiam
 dei vocati, retro respiciunt: non sicut Paulus, qui ea quae
 retro sunt obliuiscitur, & in ea quae ante sunt extenditur.
Philip. 2. Vnde & ipse dominus, Nemo, inquit, imponens manū
Luc. 19. super aratrum, & respiciens retro, aptus est regno caelo-
 rum. Nec illud exemplum tacuit, quo nos tanquam sale
 condiret, vt non fatui negligeremus, sed prudentes ca-
 ueremus hoc malū. Vnde & illa, vt hoc admoneret, in
 statuā salis conuersa est. nam cū praeciperet, vt se quis-
 que perseverantissima anteriorum intentione ab iis quae
 retro sunt, eriperet, Mementote, inquit, vxoris Loth.
Luc. 17. Sic etiam in ipso Loth, quando cū eo filia cōcubue-
 runt, nō illud, quod cū a Sodomis liberatus est, sed ali-
 ud aliquid figuratum est. Nam tūc ille ipse Loth futu-
 ra legis videtur gestasse personā, quam quidam ex illa
 procreati, & sub lege positi, male intelligendo quodā
 modo inebriantes atque nō legitime vtendo, infideli-
 tatis opera pariunt. Bona est enim lex, ait Apostolus, si
 quis ea legitime vtatur. Nec ideo tamē hoc factum, vel
 ipsius Loth vel eius filiarum, iustificamus, quia signifi-
 cavit aliquid, quod futuram quorūdam peruersitatem
 praenunciaret. Aliud enim illa, vt hoc facerent, inten-
 derunt: aliud deus, qui hoc fieri permisit, vt etiam inde

aliquid demonstraret, manente recto iudicio super pec-
 catum hominum tunc praesentium; & vigilante prou-
 dentia sua pro significatione futurorum. Proinde illud
 factum cum in sancta scriptura narratur, propheta est:
 cum vero in illorum vita, qui hoc commiserunt, cōsi-
 deratur, flagitium est. Nec rursus tanta reprehē-
 sione atque accusatione res digna est, quantum in eam
 Faustus inimicus & caecus euomit. Consulitur enim
 aeterna lex illum ordinem naturalem cōseruari iubens,
 perturbari vetans, & non ita de hoc facto iudicat, ac si
 ille in filias nefaria libidine exarserit, vt earum incesta-
 to corpore frueretur; aut eas haberet vxores: sed nec de
 illis somnitis, ac si in sui patris carnem execrabili amore
 flagrasset. Ratio quippe iustitia nō tantum quid fa-
 ctum sit, verum etiam quare factū sit inuictur, vt ex cau-
 sis suis facta pendentia, libramento equitatis examinet.
 Cum igitur illa ad cōseruationē generis prolem quaer-
 erent, qui vtiq; in eis humanus erat & naturalis affe-
 ctus, nec se crederent inuenire posse alios viros, velut
 exulto illa conflagratione orbe terrarum, (neque enim
 discernere poterāt, quousq; ignis ille fauierit) miscere
 se patri voluerunt. Et potius quidem nunquam esse ma-
 tres, quam sic vt patre deberēt. Veruntamen multum
 interest, quod ea causa vsa sunt, quam si cōcupiscentia
 tam funesta voluptatis vterentur. Ab illo autem opere
 ita patrem abhorre sentiebant, vt id se impleturas es-
 se non crederent, nisi eius ignorantiam procurarent.
 Nanque, vt scriptum est, Inebriauerūt eum, & se ne-
 scienti miscuerunt: quapropter culpandus est quidem,
 non tamē quantum ille incestus, sed quantum illa me-
 retur ebrietas. Nam & hanc lex aeterna cōdemnat, quia
 cibum & potum ad ordinem naturalem, non nisi gra-
 tia conseruanda salutis admittit. Quauis ergo inter
 ebriosum & ebrium plurimū intersit (nam nec ebriosus
 semper est ebrius, nec quisquis aliquando ebrius, cōse-
 quenter ebriosus est) tamen in homine iusto huius ip-
 sius, et si non ebriositatis, at certe ebrietatis causa quaer-
 enda est. Quid enim tantum cogebat, vt filias suis
 crebra vina misceribus, aut fortasse nec mixta crebro
 porrigentibus, cōsentiret aut crederet? An ad hoc filias
 nimiam tristitiam fingētes, ita voluit cōsolari, vt illius
 destitutionis & materni luctus dolor de cogitatione
 mentis ebria fugaretur, etiam ipsas tantumdem bibere
 existimans, & aliqua fraude agentes ne biberent? Sed
 etiam talem tristibus suis adhibere cōsolationem, quo
 modo virum iustum decuerit, non videmus. An aliqua
 Sodomitarū arte pessima etiam paucis poculis patrem
 sic inebriare potuerunt, vt illud peccatum cum igno-
 rante, vel potius de ignorante committerent? Sed mi-
 rum si hoc scriptura diuina tacuisset, vel seruum suum
 deus sine aliquo voluntatis eius vitio perpeti sineret.
 Nos tamen scripturas sanctas, non hominum pec-
 cata defendimus. Non sic autem de huius facti purga-
 tione satagimus, quasi hoc deus noster aut fieri iusserit,
 aut factum approbauerit: aut ita iusti homines in li-
 bris appellentur, vt si voluerint peccare, non possint.
 Cum ergo in literis, quas isti reprehendunt, deus huic
 facto nullum iustitiae testimonium perhibuerit, qua de-
 mentia temeritatis hinc illas literas accusare contē-
 dunt; cum aliis earum locis apertissime inueniantur di-
 uinis praecceptis ista prohiberi? Vnde in illa re gesta de
 opere filiarum Loth narrata ista sunt, non laudata: quae-
 dam vero enunciatio iudicio dei, quaedā tacito narra-
 ti oportuit: vt quando promittit quid inde iudicauerit
 deus, instruat nos imperitia: quādo autē taceat, vel

A vel exercentur pericia, vt quod alibi didicimus, recola-
 mus: vel excutatur pigritia, vt quod nondum prou-
 inimus, inquiramus. Deus ergo, qui nouit & de hominum
 opere malo facere opera bona, gētes quas voluit, ex il-
 lo semine propagauit: non scripturas suas sanctas pro-
 pter hominū peccata damnauit. Prodidit quippe ista,
 non fecit: & cauenda admonuit, non imitanda propo-
 suit. Mirabili sanē impudentia Faustus, Isaac quoque
 filium Abraham criminatus est, quod Rebeccā, quae vxor
 erat, sororem finxerit. Genus enim Rebeccae non tacitū
 est, & eam per notissimam propinquitatē sororem eius
 fuisse manifestum est. Vt autem taceret vxorem, quid
 mirum, aut quid prauum, si imitatus est patrem, cum ea-
 dem iustitia defendatur, qua pater eius, de simili obie-
 ctu inculpatus inuentus est: Quae igitur pro Abraham,
 quod ad hanc rem attinet, aduersus criminantem Fau-
 stum diximus, eadem etiam pro Isaac filio eius valent:
 quae recensere non est difficile, nisi forte studiosorum
 aliqui quarat, in cuius figurā sacramēto accipiendum
 sit, quod rex alienigena Rebeccam viri sui coniugem
 tunc esse cognouit, quando eum cum illa ludentem vi-
 dit: quod non cognouisset, nisi cum coniuge ille sic lu-
 deret, quomodo eum ea quae coniunx non esset, ludere
 non deceret. Quod cum sancti coniugati faciunt, non
 inaniter faciunt, sed prudenter: descēdunt enim quo-
 dammodo ad femineum sexum infirmitatem, vt aliqui
 blanda hilaritate vel dicant vel faciant: non eneruan-
 tes, sed temperantes virilem rigorem: quod tamen ei
 quae vxor nō est, qui dixerit aut fecerit, turpis est: Verū
 hoc quod ad mores humanitatis pertinet, dixerim: nec
 quisquam durus & sine affectu idipsum pro crimine ob-
 iiciat sancto viro, quod cum coniuge sua iuserit. Tales
 enim homines inhumani, si aliquem grauem virum lu-
 dicrum aliquid garrientem pueris etiam paruulis vi-
 derint, quo eorum lacteū sensum affabili & nutritoria
 facilitate permulceat, tanquam delirantem reprehē-
 dūt: oblitū vnde creuerint, aut ingrati quod creuerint.
 Quid autem sibi velit in sacramento Christi & eccle-
 sia, quod tantus patriarcha cū coniuge sua iuserit, con-
 iugiumq; illud inde sit cognitum, videt profecto quis-
 quis, ne aliqui errando in ecclesia peccet, secretum vi-
 ri eius in scripturis sanctis diligenter intuetur: & inue-
 nit eum maiestatem suam, qua in forma dei aequalis est
 patri, paulisper abscondisse in forma serui, vt eius capax
 esse humana infirmitas posset, eoque modo se coniugi
 cōgruenter aptaret. Quid enim absurdum, imō quid
 non conuenienter futurorum praenuntiationi accom-
 modatum, si Propheta dei carnale aliquid iuserit, vt eum
 caperet affectus vxoris, cum ipsum verbum dei caro fa-
 ctum sit, vt habitaret in nobis? Iam vero filio eius
 iacob quod pro ingenti crimine quatuor obiiciuntur
 vxores, generali praecognitione purgatur. Quādo enim
 mos erat, crimen non erat: & nunc propterea crimen
 est, quia mos non est. Alia enim sunt peccata cōtra na-
 turā, alia contra mores, alia contra praeccepta. Quae cum
 ita sint, quid tandem criminis est, quod de pluribus si-
 mul habitis vxoribus obiicitur sancto viro iacob? Si na-
 turam confusas, non lasciuendi, sed gignendi causa il-
 lis mulieribus vtebatur. Si morem, illo tempore atque
 in illis terris hoc factitabatur. Si praecceptum, nulla lege
 prohibebatur. Nunc vero cur crimen est si quis hoc fa-
 ciat, nisi quia & moribus & legibus non licet? Quae duo
 quisquis contempserit, etiam si tantummodo causa ge-
 nerandi vti possit feminis pluribus, peccat tamē, & ip-
 sam violat humanā societatem, cui necessaria est pro-

pagatio filiorum. Sed quia homines aliter se habent: D-
 bus iam moribus & legibus, non possunt delectari vxor-
 um multitudine, nisi libidinis magnitudine: ideo er-
 rant, & putant haberi omnino nō potuisse vxores mul-
 tas, nisi flagrantia concupiscentiae carnalis, & sordida
 voluptatis. Comparantes enim non alios, quorum ani-
 mi virtutē prorsus nosse nō possunt, sed, sicut ait Apo-
 stolus, semetipsos sibi metipsis, nō intelligūt. Et quia ip-
 si etiam si vnā habuerint, ad eandem non solum gene-
 randi officio ducti, viriliter accedunt, sed saepe cōeun-
 di stimulo victi, eneruiter pertrahuntur: quasi veraciter
 sibi videntur conicere, quam maiore huiusmodi mor-
 bo per multas alij captiuentur, quādo se vident in vnā
 temperantiam non posse seruare. Verum nos eis: Caput
 qui hac virtutem non habent, ita de sanctorum virorū XLV III.
 moribus iudicium committere non debemus; sicut de
 ciborum suauitate ac salubritate iudicare febrientes nō
 sinimus: potiusq; illis sanctorum sensu, & praeccepto me-
 dicaminet, quam ex eorum aegritudinis affectione ali-
 meta praeparamus. Proinde isti si volunt, non falsa atq; ad-
 umbrata, sed vera ac solida pudicitiae capere sani-
 atem, diuinā scripturae tanquam libris medicinalibus
 credant: non frustra tam magnum honorem sanctita-
 tis tributū quibusdam viris etiam plures vxores habē-
 tibus, nisi quia fieri potest, vt imperator carnis animus
 tanta temperantiae potestate prepolleat, vt genitalis de-
 lectationis motum insitum naturae mortaliū, ex prou-
 dentia generandi, leges impositas nō permittat excede-
 re. Alioquin possunt isti maledici potius calumniato-
 res, quam veridici iudices, etiam sanctos Apostolos ac-
 cusare, quod non voluntate generandi filios vitae aeter-
 nae, sed cupiditate laudis humanae, populis tam multis
 Euangelium praedicauerint. Neq; enim deerat illis Epā-
 gelicis patribus per omnes Christi ecclesias fama pra-
 clara, tot linguis laudantibus comparata: imō verō tā-
 ta aderat, vt maior hominibus ab hominibus honor &
 gloria deferri non debeat. Hanc in ecclesia gloria per-
 uersa voluntate Simon perditus cōcupiuit, quando ab
 eis pecunia voluit caecus emere, quod illi diuina gratia
 eademque gratuita meruerunt. Huius audius gloria
 fuisse intelligitur, quem se volentem sequi, dominus in
 Euangelio reuocat dicens, Vulpes foueas habent, & vō
 lucres caeli diuersoria: filius autem hominis non ha-
 bet vbi caput suum reclinet. Videbat enim eum dolo-
 sa simulatione tenebrosus, & ventosa elatione iacta-
 tum, nō habere fidei locum, vbi se inclinantem docto-
 rem humilitatis exciperet: quia in discipulatu Christi
 non illius gratiam, sed suam gloriam requirebat. Hoc
 amore gloriae corrupti erant, quos Paulus Apostolus
 notat, quod per inuidiam & contentionem, non caste
 Christum annunciant: quibus tamen praedicantibus
 gaudet Apostolus, sciens fieri posse, vt dum illi sectatur
 humanae gloriae cupiditatem, tamen his auditis fideles
 nascerentur: non ex eorum inuida cupiditate, qua se vo-
 lebant vel aequari, vel anteponi Apostolicae gloriae: sed
 per Euangelium, quod etiam si non caste, tamē annun-
 ciabāt, vt de malo illorum deus operaretur bonum. Si-
 cut fieri potest, vt homo ad concubitum nō ingredia-
 tur voluntate generandi, sed luxuriandi libidine rapia-
 tur: & tamen nascatur homo, bonū dei opus de fecun-
 ditate seminum, non de turpitudine vitiorū. Sicut er-
 go sancti Apostoli auditoribus admiranibus doctrinā
 suā, condelectabatur, nō auaritate cōsequendae laudis,
 sed charitate seminandae veritatis: ita sancti Patriarchae
 coniugibus excipientibus semen suum, miscerentur non

G concupiscentia percipiendae voluptatis: sed prouidentia propagandae successionis: ac per hoc nec illos ambiciosos multitudo populorum, nec illos libidinosos multitudo faciebat vxorū. Sed quid de viris loquar, quibus excellentissimum diuina voce perhibetur, cum ipsas feminas satis eluceat nihil aliud in concubitu appetisse, quam filios: quippe ubi se minime parere viderunt, famulas suas dederunt viro suo, vt illas matres facerent carne, ipsae fierent voluntate? Nam & illud, quod mendacissima criminatione Faustus obiecit, habuisse inter se velut quatuor scorta certamen quam nam eum ad concubitum raperet: vbi hoc legerit nescio, nisi forte in corde suo tãquam in libro nefariorum fallaciarum, vbi vere ipse scortabatur: sed cum serpente illo, de quo Apostolus timebat ecclesiam, quã virginem castam cupiebat vni viro exhibere Christo, ne sicut Euam deceperat astutia sua, sic & illorum mētes à Christi castitate auertendo corrumpere. Ita enim huic serpenti amici sunt isti, vt eum praestitisse potius, quam nocuisse cōtendant. Ipse planè Fausti persuasit pectori adulterato, falsitatis semina infundens, vt has male cōceptas calūnias ore immundissimo pareret, & stylo adacissimo etiam memoria commendaret. Nulla enim ancillarum virum Iacob ab altera rapuit: nulla de illius concubitu cum altera litigauit: ideo magis ordo erat, quia libido non erat: & tanto firmitus seruabatur coniugalibus iura, quanto castius vitabatur carnalis cupiditatis iniuria. Quod enim & ab vxore cōducitur, ibi vera nostra manifestatur assertio: ibi pro se aduersus maledicta Manichaeorum, ipsa veritas clamat. Quid enim opus erat, vt eum altera cōduceret, nisi quia ordo alterius erat, vt ad eam maritus intraret? Neque enim ad aliam vnquam accessisset, nisi eum conduxisset. Sed utiq; iustis ad eam vicibus accedebat, de qua tot filios procreauerat, & cui obedierat, vt etiam de ancilla procrearet, & de qua postea nō cōducente procreauit. Sed tunc Rachel noctem habebat in ordine, vt maneret cū viro: tunc penes eam potestas illa erat, de qua per Apostolum vox certe noui testamēti non tacuit, dicens, Similiter & vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier. Ideo iam cum sorore pacta erat, cui facta debitor, eam ita legaret ad debitorem suum. Nam hoc nomine id appellat Apostolus, Vxori, inquit, vir debitum reddat. Cui ergo vir debitor erat, iam acceperat a sorore, quod elegerat volūate, vt ei daret quod habebat in potestate. Hic vero ille, quem Faustus tanquam impudicum clausis vel potius extinctis oculis criminatur, si concupiscentiae non iustitiae seruus esset, nōne per totum diem in voluptatem illius noctis astuaret, quae erat cum pulchriore cubiturus: quam certe amplius diligebat, & pro qua bis septenariū annorum laborē gratuitum pederat? Cum ergo iam die peracto in eius iret amplexus, quādo inde auerteretur, si talis esset, qualem Manichaei nihil intelligentes opinantur: nōne placito contempto mulierum, intraret potius ad speciosam suam, quā illi noctem ipsam, non solum coniugis more, verum etiam ordinis iure debebat: vtereturq; potius ipse potestate maritali, quia & vxor non habet potestatem corporis sui, sed vir, & pro eo tunc seruutis illarū vicissitudo faciebat: cōiugali ergo potestate multo vincibilis vteretur, si formae desiderio vinceretur: sed eo meliores feminas inuenirentur, si illae pro filiis conciperent. Itaq; vir temperatissimus, vt planè vir, quia tã viriliter feminis vtebatur, vt delectationi carnali nō subii-

ceretur, sed dominaretur, magis quid deberet, quāti **quid ei** deberetur, attēdit: nec ad propriā voluptatē suā potestate abuti voluit, sed illius debiti redditor quāti exactor esse maluit. Vnde consequens erat, vt ei redderet, quam pro se id accipere illa cui debebatur, elegit: quo earū placito pactoq; cōperto, cū repente atq; inopinatē à pulcherrima coniuge reuocaretur, & ad minus decoram vocaretur, non ira excanduit, nō tristitia nubilatus est, nō eneruiter blandus, vt sibi potius ratā noctem redderet, inter ambas sategit. Sed maritus iustus, & prouidus pater, cum illas prolis curā gerere videret, & ipse nihil aliud de concubitu quaereret, earum voluntati obtemperandum iudicauit, quā sibi singillatim filios optabant, sibi nihil minui, cui ambae pariebāt. Tanquam diceret, Vobis inter vos vt vultis cedite atque concedite, quānam vestrum fiat mater: ego quid contendam, quando siue hinc siue inde nascenti, non erit alius pater? Hanc profecto modestiam, hanc concupiscentiae cōercitionem, & in cōmixtione corporum coniugaliū solum appetitum posteritatis humanae, vt erat acutus Faustus, in illis literis & intelligeret & laudaret: nisi eius ingenium detestabili secta deprauatum, & quid reprehenderet quaereret, & vnā nuptialis conuētionis honestatem, qua mares & feminae liberorum procreandorum causa copulantur, crimen maximum deputaret. Nunc iam defensis Patriarchae moribus, resutatōque crimine quod nefarius error obiecit, de lihero, vt possumus, mysteriorum secreta rimemur, pulsemusque fideli pietate, vt nobis aperiatur à domino, quid rerū figurauerint quatuor istae vxores Iacob, quarum duae liberae, & duae ancillae fuerunt. Videmus enim Apostolum in libera & ancilla, quas habuit Abraham, duo testamēta intelligere: sed ibi in vna & vna facilius apparet quod dicitur, hic autem duae sunt & duae. Deinde ibi ancilla filius exheredatur, hic vero ancillarum filij simul cum filiis liberarum terram promissionis accipiunt. Vnde hic proculdubio aliquid aliud significat. Quanquam enim duas liberatas vxores Iacob ad nouum testamētum, quo in libertatem vocati sumus, existimem pertinere, non tamen frustra duae sunt: nisi forte quia id, quod in scripturis aduertit & inueniri potest, duae vitae nobis in Christi corpore praedicantur: M vna temporalis, in qua laboramus: alia aeterna, in qua delectationem dei contemplantur. Istam dominus passione, illam resurrectione declarauit. Admonēt nos ad hoc intelligendum illarum etiam nomina feminarum. Dicunt enim quod Lia interpretatur laboras: Rachel autem, visum principium, siue verbum ex quo videtur principium. Actio ergo humana, mortalisque vitae, in qua viuimus ex fide multa laboriosa opera faciētes, incerti quo exitu proueniant, ad vtilitatem eorum quibus consulere volumus, ipsa est Lia prior vxor Iacob, ac per hoc & infirmis oculis fuisse commemoratur. Cogitationes enim mortalium timide, & incertae prouidentiae nostrae. Spes vero aeternae contemplationis dei habens certam & delectabilem intelligentiam veritatis, ipsa est Rachel: vnde etiam dicitur bona facie, & pulchra specie. Hanc enim amat omnis pie studiosus, & propter hanc seruit gratiae dei, quia peccata nostra, et si fuerint sicut phoeniciū, tanquā nix dealbabūtur. Laban quippe interpretatur dealbatio, cui seruiuit Iacob propter Rachel. Neq; enim se quisquā conuertit sub gratia remissionis peccatorū seruire iustitiae, nisi vt quiete viuat in verbo, ex quo videtur principium, quod est deus. ergo propter Rachel, nō propter Liam seruiuit. Nā quis tandem

A tandem amauerit in operibus iustitiae laborē actionum atq; passionum? Quis eam vitam propter seipsam expectauerit, sicut nec Iacob Liam? Sed tamen sibi nocte suppositam in vsum generandi amplexus & fecunditatem eius expertus est. Dominus enim eam, quia per seipsam diligere non poterat, primo vt ad Rachel perueniretur, tolerari fecit, deinde propter filios commendauit. Ita vero vnusquisq; vtilis dei seruus, sub dealbationis peccatorū suorū gratia constitutus, quid aliud in sua cōuersione meditatus est, quid aliud corde gestauit, quid aliud adamauit, nisi doctrinam sapientiae: quam plerique se adepturos & percepturos putant, statim vt se in septem praecipis legis exerceuerint, quae sunt de dilectione proximi, ne cuiquā homini nocentur: id est, Honora patrem & matrem: non mœchaberis: nō occides: non furaberis: non falsum testimonium dices: non concupisces vxorem proximi: non concupisces rem proximi tui: quibus quātum potuerit obseruatis, postea quam homini pro concupita & sperata pulcherrima delectatione doctrinā, per tentationes varias, quasi per huius seculi noctes toleratīa laboris adhaerit, velut pro Rachel Lia inopinata coniuncta sit, & hanc suscipit, vt ad illam perueniat, si perseueranter amat, acceptis aliis septem praecipis: ac si dicatur ei, Serui alios septem annos pro Rachel, vt sis pauper spiritu, mitis, lugens, esuriens, sitiensq; iustitiam, misericors, mundicors, pacificus. Vellet enim homo, si fieri posset, sine vlla tolerantia laboris, quae in agendo patiendūq; amplectenda est, statim ad pulchra atque perfectae sapiētiaē delicias peruenire. Sed hoc non potest in terra morientium. Hoc enim videtur significare, quod dictū est ad Iacob, Non est moris in loco nostro, vt minor nubat priusquā maior: quia non absurde maior appellatur, quae tempore prior est. Prior est autem in recta hominis eruditione labor operandi quae iusta sunt, quā voluptas intelligendi quae vera sunt. Ad hoc valet quod scriptum est, Concupisti sapientiam, serua mādata, & dominus praebet illam tibi. Mandata vtique ad iustitiam pertinent: iustitiam autem, quae ex fide est, quae inter tentationum incerta versatur: vt pie credendo quod nondum intelligit, etiam intelligentiae meritum consequatur. Quantum enim valet, quod modo commemorauimus esse scriptum, Concupisti sapientiam, serua mandata, & dominus praebet illam tibi: tātum & illud valere arbitror, Nisi credideritis, non intelligetis: vt iustitia ad fidem, ad sapientiam vero intelligentia pertinere monstratur. Proinde in his qui flagrant ingenti amore perspicuae veritatis, non est improbandum studium, sed ad ordinem reuocandum, vt à fide incipiat, & bonis moribus nitatur peruenire quod tendit. In eo quippe quod versatur, virtus est laboriosa: in eo vero quod appetit, luminosa sapiētia. Quid opus est, inquit, credere, quod non mihi ostenditur manifestum, aliquid verbum pro me, quo videam rerum omnium principium? Id enim est, in quod maxime ac primitus inardescit, si vel studiosus est animus rationalis, cui respōdeatur. Pulchrū est quidem quod desideras, & amari dignissimum: sed prius nubit Lia, & postea Rachel. Ardor ergo iste ad id valeat, vt ordo non recusetur, sed potius toleretur: sine quo non potest ad id perueniri, quod tanto ardore diligitur. Cum autem peruentum fuerit, simul habebitur in hoc seculo, nō solum speciosa intelligentia, sed etiam laboriosa iustitia. Quamlibet enim acutē synceriterq; cernatur à mortalibus incommutabile bonum, adhuc corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & deprimit

terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Ad vnum ergo tendendum, sed propter hoc multa ferenda sunt. Itaque duae sunt vxores Iacob liberae, ambae quippe sunt filiae remissionis peccatorū; hoc est dealbationis, quod est Laban. Veruntamen vna amatur, & altera toleratur: sed quae toleratur, ipsa prius & vberius fecundatur: vt si non propter seipsam, certe propter filios diligatur. Labor enim iustorum maximum fructum habet in eis quos regno dei generat, inter multas tentationes & tribulationes praedicando Euangelium: & eos propter quos sunt in laboribus abundatius, in plangis supra modum, in mortibus frequenter, & propter quos habet foris pugnas, intus timores, gaudium & coronam suam vocant. Nascuntur autem eis facilius atque copiosius ex illo sermone fidei, quo praedicat Christum crucifixū, & quicquid humanitatis eius citius humana cogitatione percipitur, & infirmos etiam Lia oculos nō perturbat. Rachel autem clara aspectu, mente excedit deo, & videt in principio verbū domini apud deum, & vult parere & non potest, quia generationem eius quis enarrabit? Proinde vita, quae studio cōtemplationis competit, vt ea quae carni sunt inuisibilia, nō infirmis oculis mētis, per ea quae facta sunt, intellecta cōspiciat, & sempiternam dei virtutem ineffabiliter cernat, vacare vult ab omni negotio, & ideo sterilis. Affectando quippe ociū, quo studia contemplationis ignescunt, nō contemperat infirmitati hominum, qui in variis pressuris sibi desiderant subueniri: sed quia & ipsa procreandi charitate inardescit. Vult enim docere quod nouit, neque cum inuidia tabescente iter habere: videt sororem labore agendi atq; patiendi filiis abundantem: & dolet potius currere homines ad eam virtutem, qua eorum infirmitatibus necessitatibusq; consulitur, quā ad illam, vnde diuinum & incommutabile aliquid discitur. Hic dolor figuratus videtur in eo quod scriptum est, Et zelauit Rachel sororē suam. Proinde quia liquidus purusq; intellectus de illa substantia, quae corpus nō est, ac per hoc ad carnis sensum nō pertinet, verbis carne editis exprimi non potest: elegit doctrina sapiētia per quaslibet corporeas imagines & similitudines vtunq; cogitanda insinuare diuina, quā ab officio talia docendi cessare: sicut elegit Rachel ex viro suo & ancilla suscipere liberos, quā sine filiis omnino remanere. Bala quippe interpretari dicitur inuenterata: hanc habuit ancillam Rachel. De vetere quippe vita carnalibus sensibus dedita, corporeae concitantur imagines, etiam cum aliquid de spiritali & incommutabili substantia diuinitatis auditur. Suscipit & Lia de ancilla sua filios, amore abunde numerosiorisq; prolis accensa. Inuenimus autem Zelphami eius ancillam interpretari os hians. Quapropter praedicationem fidei Evangelicā, quorum os hiat & cor nō hiat, cum in scripturis aduerterimus, hanc intelligitur ancilla Lia. scriptum est enim de quibusdam, Populus hie labijs me honorat, cor autem eorū lōge est à me. Et talibus Apostolus dicit, Qui praedicas non furādum furaris, qui dicitis non mœchandū mœcharis. Veruntamen vt etiam per hanc conditionalem liberā illa vxor Iacob laborans, filios hae redēs regni suscipiat, ideo dominus dicit, Quae dicunt, facite: quae autem faciunt, facere nolite. Vnde in labore vinculorum vita Apostolica, siue inquit, occasione, siue veritate Christus annuncietur, & in hoc gaudeo, sed & gaudebo, tanquam & ancilla pariete de prole numerosiore latata. Est vero quidam Lia filius ex beneficio Rachel editus, cum virum suum

Gene. 30.
Gene. 16.
Cap. XLIX.
2. Corint. 11.
1. Cor. 7.
Ibidem.
Caput. L.
Gene. 29.
1. Corint. 7.

Exod. 20.
Gen. 29.
Ibidem.
Eccl. 1.
Esai. 7.
Sapient. 5.

Cap. LIII.
2. Corint. 11.
1. Cor. 7.
Philipp. 4.
1. Cor. 1.
Ios. 1.
Esai. 53.
Roma. 1.
Sapient. 6.
Gene. 30.
Cap. LV.
Esai. 29.
Matth. 15.
Roma. 2.
Matth. 23.
Philipp. 1.
Ca. LVI.

G secum debita nocte cubiturum, acceptis à filio Lia mādragoricis malis, cū sorore cubitare permittit. De hoc autem pomi genere opinari quosdā scio, quod acceptū in escam, sterilibus fœminis fecunditatem pareret: ac per hoc putant omni modo instituisse Rachel, vt hoc à filio sororis acciperet cupiditate pariendi: quod ego quoq; arbitrarer, si tunc concepisset. Nunc vero, cum post Lia duos alios ab illa nocte partus, dominus eam prole donauerit, nihil est cur de mandragora tale aliquid suspicemur, quale in nulla fœmina experti sumus. Dicā ergo quid sentia, dicent hinc forte meliora doctiores. Cum enim hæc mala ipse vidissem, & propter istū ipsum sacra lectionis locum id mihi obtigisse gratularer, rara enim res est, naturam eorum diligenter, quantum potui, perscrutatus sum: non aliqua à cōmuni sensu remotiore scientia, quæ docet virtutes radicum, & potestates herbarum: sed quantum mihi & cuilibet homini renūciabat visus & olfactus & gustus. Proinde rem comperi pulchram & suave olentem, sapore autem insipido: & ideo cur eam mulier tantopere concupiuerit, ignorare me fateor, nisi forte propter pomi raritatem, & odoris iucunditatem. Cur vero ipsam rem gestam sancta scriptura tacere noluerit, quæ non utiq; talia desideria muliercularū nobis pro magno insinuare curaret, nisi aliquid in eis magnum querere commoneret, nihil amplius conuicere valeo, quàm quod ex illo communi sensu mihi suggeritur, vt illo mādragorico pomo figurari intelligam famā bonam: non eā quæ confertur cum laudant hominē pauci iusti atq; sapientes, sed illam popularem, qua etiā maior & clarior notitia comparatur: non ipsa per sese expetēda, sed intentioni bonorū, qua generi humano cōsulunt, pernecessaria. Vnde dicit Apostolus, Oportet etiā testimonium habere bonū ab eis qui foris sunt, qui licet parū sapiant, reddunt tamē plerunq; labori eorum per quos sibi consulitur, & splendorem laudis, & odore bonæ opinionis. Nec ad istam gloriam popularem primi perueniunt eorum, qui sunt in ecclesia, nisi quicumque in actionum periculis & labore versantur. Propterea Lie filius mala mādragorica inuenit exiēs in agrum: id est, honeste ambulās ad eos qui foris sunt: doctrina vero illa sapientia, quæ à vulgi strepitu remotissima, in cōtemplatione veritatis dulci delectatione defigitur, hæc popularem gloriā quantumcumque non allequeretur, nisi per eos qui in medijs turbis agendo ac suadendo, populis præfunt: nō vt præfint, sed vt profint: quia dū isti actiuos & negociosi homines, per quos multitudinis administratur utilitas, & quorū autoritas populis chara est, testimonium perhibent etiam vitæ propter studium conquirendæ & cōtemplandæ veritatis ociofæ, quodāmodo mala mādragorica per Liam perueniunt ad Rachel. Ad ipsam vero Liam per filium primogenitū: id est, per honorē facienditatis eius, in qua est omnis fructus laboriosa, atq; inter incerta tentationū periculantis actionis: quā pleriq; bono ingenio præditi, studioq; flagrantes, quanuis idonei regendis populis esse possint, tamē vitant propter turbulētas occupationes, & in doctrinā ocii toto pectore tanquā in speciosa Rachel ferūtur amplexum.

Sed quia bonum est, vt etiam hæc vita latius innotescens, popularem gloriam mereatur: iniustum est autē vt eam consequatur, si amatorem suum administrandis ecclesiasticis curis aptum & idoneum, in ocio detinet, nec gubernationi communis utilitatis imperit: propterea Lia sorori suæ dicit, Parum est tibi, quod virum meum accepisti, insuper & mandragorica filij mei vis

accipere: per vnū virum significās eos omnes, qui cum R sint agendi virtute habiles, & digni quibus regimen ecclesiæ committatur, ad dispensandum fidei sacramentum: illi accessi studio doctrinæ, atq; indagandæ & cōtemplandæ sapientiæ, se ab omnibus actionum molestiis remouere, atque in ocio discendi ac docendi condere volunt. Ita ergo dictū est, Parumne est tibi, quod accepisti virum meum, insuper & mandragorica filij mei vis accipere: ac si diceretur, Parum est quod homines ad laborem rerum gerendarum necessarios in ocio detinet vita studiorum, insuper & popularem gloriam requirit. Proinde vt eam iuste comparet, impertit Rachel virū sorori suæ illa nocte: vt scilicet qui virtute laboriosa regimini populorum accommodati sunt, etiam si scientiæ vacare delegerunt, suscipiāt experientiam tentationum, curarūque sarcinam pro utilitate communi: ne ipsa doctrina sapientiæ, cui vacare stauerunt, blasphemetur, neque adipsatur ab imperitioribus populis existimationem bonam, quod illa poma significant, & quod necessarium est ad exhortationem discendum. Sed planē vt hanc curam suscipiant, vi cogitur. Satis & hoc significatum est, quod cum veniret de agro Iacob, occurrit ei Lia, eumque detinens ait, Ad me intrabis, conduxi enim te pro mādragoris filij mei. L tanquam diceret, Doctrinā quam diligis, vis conferri bonam opinionem, noli defugere officiosum laborem. Hæc in ecclesia geri quisquis aduerterit, cernit. Experimur in exemplis, quod intelligamus in libris. Quis nō videat hoc geri toto orbe terrarum, venire omnes ex operibus seculi, & ire in ocii cognoscendæ & cōtemplandæ veritatis, tanquam in amplexum Rachel: & excipi de trāsuerso ecclesiastica necessitate, atq; ordinari in laborem, tanquam Lia dicēte, Ad me intrabis? Quibus caste mysterium dei dispensantibus, vt in nocte huius seculi filios generent fidei, laudatur à populis etiam illa vita, cuius amore conuersi spem seculi reliquerunt, & ex cuius professione ad misericordiam regendæ plebis assumpti sunt. Id enim agunt in omnibus laboribus suis, vt illa professio, quod se conuerterant, quia tales rectoris populis dedit, latius & clarius glorificetur, tanquam Iacob non recusante noctem Lia, vt Rachel pomis suauolentibus & clarenitentibus potiatur: quæ aliquando & ipsa præstante misericordia dei, per se ipsam parit, vix tandem quidem, quia perrarum est: vt in principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum, & quicquid de hac re pie sapienterq; dicitur, sine phantasmate carnalis cogitationis & saubriter vel ex parte capiatur. Hæc de tribus partibus Abraham, Isaac, & Iacob, quorum se deum appellari voluit deus, quem catholica ecclesia colit, aduersus Fausti calumnias dicta suffecerunt. De quorum trium hominum meritis atque pietate, & longe remota à iudicio carnalium altitudine prophetia, nō est nunc differendi locus: tantum ab his criminibus, quibus eos male dica & veritatis inimica lingua pulsauit, defendendi fuerant in hoc presenti opere nostro, ne contra scripturas sanctas & salubres aliquid sibi dicere videretur, qui eas peruersa & aduersa mente legerunt, dum petulantibus conuiciis insectantur eos, qui illic cum tanto honore prædicantur. Cæterum Loth frater, id est, consanguineus Abraham, nequaquam istis comparandus est, de quibus dominus dicit, Ego sum deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob: nec in eorum numero deputandus, quibus illa scriptura vsq; in finem perhibet iustitiæ testimonium: quāuis inter Sodomitas pie casteq; versatus,

A versatus, hospitalitatis etiam meritis commendatus, ab illius terræ incendio liberatus sit, & eius posteris terra possessionis propter Abraham, qui patruus eius fuerat, dono dei data sit. Hæc nobis merita in illis libris laudanda proponuntur, nō ebrietas, nō incestus: sed cum hominis eiusdem & recte factum & peccatum scriptū inuenimus, aliud insinuatur imitandū, aliud præcauendum. Porro si peccatum Loth, cui perhibitum est antiquam peccaret iustitiæ testimoniu, non modo non decolorat diuinitatem dei, vel scripturæ illius veritatem, verum etiā laudandam diligendamq; cōmendat: quod tāquam speculi fidelis nitor, admotuarum sibi personarum nō solum quæ pulchra atque integra, verum etiam quæ deformia vitiosaq; sint, indicat: quanto magis factum Iudæ, quod cū sua nuru concubuit, nihil omnino affert vnde autoritas sancta culpetur: quæ in illis libris fundata persistens, non tantum paucissimorum Manichæorum calumniosas argutias, verum etiam gētilium tot tantorumq; populorum horrendas inimicitias diuino iure contemnit: quos penē iam totos à nefaria superstitione simulachrorū, ad vnus dei veri cultū Christiano imperio subiugauit, edomito orbe terrarum, nō violentia bellici certaminis, sed inuidiæ potentia veritatis: Vbi enim literarū illarum laudatus est Iudas, quid de illo boni scriptura illa testata est, nisi q; in prophetia Christi, qui ex eius tribu prænunciabatur in carne veturus, benedictione patris sui præ cæteris commendatus emittit? Cæterum ad id, quod eum Faustus fornicatum commemorat, addimus nos aliud, quod fratrem suū Ioseph in Aegyptum vendidit: nūquid cuiusquam membra distorta deprauat lucem, quæ cuncta demonstrat? Sic nec cuiuspiam malefacta, malam scripturā faciunt, qua prodente, legentibus innotescunt. Consulta quippe aeterna lex illa, quæ ordinē naturalē conseruari iubet, perturbari vetat, nō nisi propagationis causa statuit hominis concubitus fieri: & hoc non nisi socialiter ordinato cōnubio, quod non peruertat vinculum pacis: & ideo prostitutio feminarum, nō ad substituendam prolem, sed ad satandam libidinē propositarū, diuina atq; aeterna lege dānatur. Omnē quippe deonestat emptorem turpitudinis venalis: ac per hoc Iudas & si grauius peccasset, si nurum sciens, cum ea concubere voluisset, sicut enim vir & vxor, sicut dominus dicit, nō iam duo sed vna caro est, nō aliter nurus est deputanda quàm filia, tamē eum, quantū in ipso erat, deformiter cum meretrice cubasse non dubiū est. At illa qua forerum fefellit, non carnis eius concupiscētia, nec meretricia mercedis cupiditate peccauit: sed ex ipso sanguine prolem requirens, ex quo duobus iam fratribus nupta, tertio quoq; denegato, habere non potuit, patri eorū socero suo, factandum corpus fraude subiecit, pignore mercedis accepto, quod non ad ornamentum, sed ad testimonium reseruauit: Melius quidē sine filiis remaneret, quàm sine iure matrimonij mater fieret. Longe tamen alia intentione peccauit, quod filiis suis patre prouidit socero suum, quā si eum sibi cōcupisset adulterum. Denique cum iussu eius produceretur ad mortē, & virgam, monile, atq; annulū protulisset, dicens ab eo se gravidatam, cuius pignora illa essent: vbi ea quæ dederat ille cognouit, istam magis quàm se iustificatam esse respondit, quod ei filium suū maritū cōiungere noluisse, qua destititione compulsa, illo modo potius quàm nullo modo posteritatem, non aliunde quàm ab eadem stirpe cōquireret. In qua sententiā non eam iustificatam, sed eam magis quàm se iustificatam dices, nec

ipsam laudauit, sed in sui cōparatione præposuit: desiderium scilicet habēdæ prolis, quo ducta illa, se socero supposuerat, minus culpās, quàm libidinosi cōcubitus ardorem, quō ipse velut ad meretricem victus intrauerat: sicut quibusdā dicitur, Iustificastis Sodomā: id est, tantū peccastis, vt vobis Sodoma cōparata, iusta videatur. Quamquam etiam si hæc mulier nō in peioris facti cōparatione minus culpata, sed omnino à socero laudata intelligatur: quæ tamē consulta illa aeterna lege iustitiæ, quæ naturalem ordinē perturbari vetat, nō utiq; tātūmodo corporū, sed maxime ac primitus animorū, quia in procreandis filiis ordinatā societatem nō custodit, merito culpabilis inuenitur: quid mirū, si peccatrix à peccatore laudatur? Quod ita nobis Faustus, vel ipsa Manichæa peruersitas arbitrat aduersum, quāsi nobis in illius scripturæ veneratione dignoq; præconiō vitia hominū, quæ illa cōmemorat, necesse sit approbare: quin potius necesse est, vt quāto illā religiosius accipimus, tāto fidentius illa culpemus, quæ per eius veritatem certius culpanda didicimus. Ibi enim fornicatio & omnis illicitus cōcubitus diuino iure dānatur: ac per hoc, cū talia quorundā facta cōmemorat, de quibus eo loco suā taceat sententiā, iudicāda nobis permittit, nō laudāda præscribit. Quis enim nostrū in ipso Euāgelio nō dētestatur, Herodis crudelitatem, cum de Christi natiuitate sollicitus, tot infantes iussit occidi? At hoc factū ibi nō vituperatur, sed tantū narratur. Sed ne hoc Manichæi vesana impudentia falsum esse cōtendant: quia ipsam etiā Christi natiuitatē, quā Herodes perturbatus est, negant: ipsorum Iudæorū immanitatem & cecitatem legant, quemadmodū illic tantūmodo narretur, nō vituperetur, & tamen ab omnibus dētestetur. Sed, inquit, iste Iudas, qui cū sua nuru cōcubuit, inter duodecim patriarchas cōputatur. Quis enim & ille Iudās, qui dominū tradidit, nōne inter duodecim Apostolos numeratus est, & cū eis vnus ex eis ad prædicandū Euāgelij diabolus missus est? Sed adhuc respondent & dicunt, Ille post tale facinus laqueo suo percussus, & Apostolorū numero exēptus est: iste autē post hanc turpitudinē inter fratres suos ab illo patre, cui tā magnū testimoniu deus perhibet, præcipue benedictus, & super omnes laudatus est. Quinimo hinc expressius apparet, non ad ipsum, sed ad Christū, qui ex eius tribu prænunciabatur in carne venturus, illā pertinere prophetiam: & ideo magis flagitiū eius diuina scriptura tacere non debuit, sicut non tacuit, vt in verbis patris eius, quibus post illud dēcessus ita laudatur, quia ipse non agnosceretur, alius requiratur. Quamquam Faustus denique maledicō hoc ipsum intelligatur modere voluisse, quod Christus à nobis ex eius tribu venisse prædicatur: maxime quia in generationibus patris eius, quās Mattheus Euāgelista cōmemorat, etiam Zará, quem Thamar ipsa ex illo cōceptu peperit, inuenitur. Nam si stirpem Iacob, non Christi generationem vellent reprehendere, habebat magis primitiuū Ruben, qui paternum thōrū nefaria libidine violauit, qualem fornicationem Apostolus nec in gentibus dicit audiam. Quod factū etiā ipse pater Iacob, cum eos benediceret, super caput eius accusando & dētestando nō tacuit. Hoc ergo crimen potius Faustus obliueret, vbi non error ex habitu meretricio, sed omnino voluntaria cōtaminatio paterni seculi apparet: nisi & ipsam Thamar plus odisset, quod illi cōcubitu nihil aliud quàm parere cuperet, quàm si sola libidine carnalis voluptatis arisset: & Christi progenitores culpādo, incarnationi eius fide derogare voluisset.

Gen. 30.
1. Tim. 3.
Gen. 30.
1. Thes. 4.
Cap. LVII.
Gen. 30.

Gen. 19.
Cap. LXI.
Gen. 37.
Math. 19.
Gen. 38.

Exod. 26.
Deut. 5.
Cap. LXII.
Exod. 26.
Deut. 5.
Math. 2.
10. an. 6.
Math. 27.
Gen. 49.
Cap. LXIII.
Gen. 38.
Math. 10.
10. an. 6.
Math. 27.
Cap. LXIII.
Math. 27.
Gen. 39.
Gen. 35.
1. Cor. 5.
1. Tim. 3.

Ignorans miser verissimum & veracissimum saluatorem, non solum loquendo sed etiam nascendo magistrum extitisse. Fideles enim eius, venturi ex omnibus gentibus, etiam exemplo carnis ipsius discere debuerunt, parentum suorum iniquitates sibi obesse non posse. Proinde spiritus ille suis congruens inuitatis, qui vocaturus erat ad nuptias bonos & malos, etiam nasci voluit de bonis & malis: ut prophetiam Paschae qua praecipuum est manducari agnus acceptus ex ovibus & capris, tanquam iustus & iniustus, ad se praefigurandum praecessisse firmaret: documenta quippe dei & hominis ubique conseruans, parentes & bonos & malos propter convenientiam humanitatis non spreuit: partum autem virginis propter miraculum diuinitatis elegit. Inaniter ergo Faustus in seipsum dente sacrilego seiciens, sanctam scripturam, quam totus iam mundus merito veneratur, accusat: quae, ut supra dixi, tanquam speculi fidelis nitens, nullius accipit aduandam personam, sed & laudanda & vituperanda hominum facta, vel ipsa iudicat, vel legentibus iudicanda proponit: nec solum homines ipsos, vel vituperabiles vel laudabiles intimans: verum etiam quaedam in vituperabilibus laudanda, & in laudabilibus vituperanda non tacens. Neque enim quia vituperabilis homo erat Saul, ideo non est laudabile factum eius, quod gustatum de anathemate tam diligenter scrutatus, tam seuerè vindicare conatus est, obediens deo, qui hoc fieri prohibuerat: vel quod pythones & veteriloquos de regno suo deleuit. Aut quia laudabilis erat Dauid, ideo peccata eius, quae deus quoque arguit per Prophetam, vel approbata vel imitanda sunt. Sicut nec in Pontio Pilato vituperandum est, quod aduersus accusationes Iudaeorum innocentem dominum iudicauit. Nec in Petro laudandum est, quod eundem dominum ter negauit: vel vnde ab ipso Satanas appellatus est, quod non sapendo quae dei sunt, eum voluit a passione, hoc est a nostra salute reuocare: paulo ante ergo dictus est beatus, paulo post dictus est Satanas. Sed quid in illo obtinuerit, Apostolatus eius, & martyrii corona testatur.

Sic itaque & regis Dauid legimus peccata, sed legimus etiam recte facta. In quo autem praualuerit, & vnde quid vicerit, satis in promptu est non mal euolae cecitati, qua in sanctos libros & viros Faustus irruebat, sed religiosae prudentiae, qua & auctoritas diuina, & merita humana possunt cerni atque discerni. Nam legant isti & videant, in Dauid plura deum redarguisse quam Faustum: sed ibi est & poenitentiae sacrificium, ibi est illa incomparabilis mansuetudo, usque ad immanissimum & atrocissimum inimicum: qui quoties illi est in manus fortissimas datus, toties ab illo est de manibus piissimis dimissus illaesus. Ibi memorabilis humilitas sub flagello dei, & ceruix regis dominico iugo ita subdita, ut armatus & comitatus armatis, amara ex inimici ore conuicia patientissime sustineret: suumque comitem accensum iracundia, quod talia rex eius audiret, & iam iam in conuiciatoris caput dexteravtrique pergentem, modestissime refranaret, regali suae iulsiōni diuini timoris pondus adiiciens, & dicens meritis suis hoc redditum superno iudicio, quo ille iniuriōsus missus esset, ut in eum talia iacularetur opprobria. Ibi in gregem sibi commissum tanta dilectio pastoralis, ut pro eis ipse vellet mori, quando populo numerato peccatum elationis eius de punire placuit deo, ut eundem numerum minueret morte multorum, cuius multitudinem cor regis fuerat superbia perterritum, in quo occulto iudicio deus, apud quem non est iniquitas, & quos nouerat indignos

hac vita, subtraxit huic vita: & in illo, qui de hominum copia se extulerat, tumorem animi humani eiusdem copiae diminutione sanauit. Ibi tam religiosus dei timor, sacramentum Christi in sancta vnctione seruabat, ut cor eius pia sollicitudine trepidauerit, quando exigua particulam de veste ipsius Saulis latenter abscidit, ut haberet vnde illi fidem faceret, quod nollet eum cum poster occidere. Ibi tam prudens in filios, & tanta clementia, ut cum innocentem puerum, pro quo aegrotante multis lachrymis & humilitatis sordibus sese abiiciens, dominum fuerat deprecatus, mortuum non luxerit: idem iuuenem filium parricidali furore praecipitem, qui & paternum cubile stupris nefariis maculauerat, & contra patrem scelestum bellum gerebat, & vellet confernatum, & fletet occisum: animae scilicet tantis criminibus inuolutae, sempiternas prauidens poenas, quibus euadendis, cum per poenitentiam corrigendum viuere cupiebat humiliatum. Haec & alia multa laudanda & imitanda in illo sancto reperiantur viro, si non peruersus animus eam scripturam, quae de illo loquitur, perscruteretur: maxime si mente subdita, & pia, & plane fidei sequamur sententiam dei, qui eius nouerat occulta cordis, ubi in conspectu eius, qui falli non potest, ita placuit, ut etiam filius suis imitandus ab illo proponeretur. Quid enim aliud quam cordis eius profunda cernebat spiritus dei, quando correptus per Prophetam dixit, Peccauimus: continuoque ad hoc vnum verbum audire meruit, quod acceperit veniam? Ad quam rem, nisi ad sempiternam salutem? Neque enim praetermissa est in illo secundum dei cominationem flagelli paterni disciplina, ut & confessus in aeternum liberaretur, & afflictus temporaliter probaretur. Haud vero mediocre fidei robur fuit, aut paruum mitis & obedientis animi iudicium, cum audisset a Propheta, quod sibi deus ignouisset: & tamen quae fuerat comminatus, consequenter euenissent, non se dicere Prophetam deceptum esse mendacio, nec murmurare aduersus deum, quasi fallam peccatorum eius indulgentiam pronunciauerit. Intelligebat enim vir alte sanctus, & non contra deum, sed ad deum leuans animam suam, nisi dominus esset consentienti poenitentis propitius, quantum poenarum aeternarum eius essent digna peccata: pro quibus cum temporalibus emendationibus verberaretur, videbat erga se & manere veniam, & non negligi medicinam. Cur autem Saul per Samuelem correptus, cum diceret eum, Peccauimus: non meruit audire quod Dauid, quod ei dominus ignouisset? Num personarum acceptio est apud deum? Absit. Sed in simili voce, quam sensus humanus audiebat, dissimile peccatum erat, quod diuinus oculus discernerebat. Quid talibus docemur exemplis, nisi regnum caelorum intra nos esse, & de interioribus nostris deum colere nos debere, ut ex abundantia cordis os loquatur: non autem ut populus eum labiis honoret, cor autem eorum longe sit ab eo. Neque iudicare aliter audeamus de hominibus, quorum interiora videre non possumus, quam deus qui hoc potest, & falli aut corrumpi non potest: cuius euidentissima sententia de Dauid, cum diuinae scripturae cōtineat tā sublimis auctoritas, multū ridenda vel potius dolenda est aliter sentiens humana temeritas. Eis quippe diuinis libris de antiquis viris credendum est, qui tā longe futura dixerunt, quae praesentia nunc videntur. Quid aliud in Evangelio discimus, cum eadē vox Petri auditur consentientis Christum filium dei, quae etiam demoniorum paria verba, sed longe impari corde emittentium? Proinde in simili voce fides Petri laudatur, demoniorum immunditia cohibe-

A cohibetur. A quo, nisi ab illo, qui non aure humana, sed diuina mente radices internas vocum illarum nosset inspicere, & sine vlla fallitate discernere? Quam multi enim & alij homines dicunt Christum filium dei viui, nec tamen Petri meritis comparantur: non solum illi, qui dicturi sunt in illo die, Domine domine, & audituri, Discite a me: sed etiam illi, qui segregabuntur ad dexteram: in quibus plurimi nec vnquam Christum vel semel negauerunt, nec eius pro nostra salute passionem improbauerunt, nec gentes iudaizare coegerunt: & tamen Petro, qui haec fecit, sedenti in duodecim sedibus, & non solum duodecim tribus, verum & angelos iudicanti, impares apparebunt: ita etiam multi nullius appetentes uxorem, nullum maritum appetita, usque ad mortem persequentes, tamen Dauidicum meritum, cum iste illa fecisset, apud deum habere non possunt. Tantum interest quid cuique in seipso, quantumque displiceat, ut penitus extirpetur: & quid pro eo fructiferus & opulentum ingenti feracitate confurgat: quia & agricolae plus placent agri, qui spinis etiam magnis eradictis, centenum proferunt, quam qui nullas vnquam spinas habuerunt, & vix ad tricenum perueniunt. Sic & Moysen famulum dei fidelissimum in tota domo eius, ministrum legis sanctae, & mandati sancti, iusti, & boni: cui Apostolus attestatur, nam eius haec verba sunt quae commemorauit: ministrum etiam sacramentorum, non iam praestantium salutem, sed adhuc promittentium saluatorem, Quod & saluator ipse confirmat, dicens, Si crederetis Moysi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit. Vnde suo loco, quantum satis visum est contra impudentes Manichaeorum calumnias disseruimus. Hunc ergo Moysen famulum dei viui, dei veri, dei summi, fabricatoris caeli & terra, non de alieno, sed de nihilo: non premente necessitate, sed affluente bonitate: non per sui membri poenam, sed per sui verbi poentiam: hunc inquam Moysen, humilem in recusando tam magnum ministerium, subditum in suscipiendo, fidelem in seruando, strenuum in exequendo: in regendo populo vigilatem, in corrigendo vehementem, in amando ardentem, in sustinendo patientem: qui pro eis quibus praesuit, deo se interposuit consulenti, opposuit irascenti. Hunc itaque talem ac tantum virum ablit a nobis ut ex maledico Fausti ore pefemus, sed ex ore plane veridici dei, qui veraciter hominem, quem fecerat, nouerat: quandoquidem etiam peccata hominum, quae ipse non fecit, & in diffidentibus ut iudex agnoscit, & in consentientibus ut pater agnoscit. Ex ore omnino eius Moysen seruū eius & amamus & admiramur, & quantum possumus imitamur, cum simus longe illius meritis inferiores, etiam nullo Aegypto vel occulo vel expoliato, nullo bello gesto, quorum ille aliud futuri indole defensoris, alia imposito imperio dei fecit. Ut interim omittam, quod cum percussisset Aegyptium, quaquam illi deus non praeciperet, in persona tamen Prophetica ad hoc diuinitus fieri permissum est, ut futurū aliquid praesignaret: vnde nunc non ago, sed omnino tanquam nihil significauerint facta illa, discutio: consultaque illa aeterna lege reperio non debuisse hominem ab illo, qui nullam ordinatam potestatem gerebat, quauis iniuriōsus & improbus vnus occidi. Verū tamen anima virtutis capaces ac feriles, praemittunt saepe vitia, quibus hoc ipsum indicet, cui virtuti sint potissimum accommodata, si fuerint praecceptis exulta. Sicut enim & agricolae, quā terrā viderint, quauis inutiles, tamen ingentes herbas progignere, frumentis aptam esse pronunciant, & ubi hilem aspexerint, licet

eradicandā sciunt, validis vitibus habilem intelligunt: D & quem montem oleastris syluescere aspexerint, oleis esse vtilem cultura accedente non dubitant: sic ille animi motus, quo Moyses peregrinum fratrem a ciue improbo iniuriā perpetiētem, non obseruato ordine potestatis, inultum esse non pertulit: non virtutum fructibus inutilis erat, sed adhuc incultus, vitiosa quidem, sed magnae fertilitatis signa fundebat. Ipse denique per angelum suū diuinis Moyses vocibus euocauit in monte Sina, per quē liberaretur ex Aegypto populus Israel: eumque miraculo visionis in rubo flammante & non ardente, verisque dominicis ad frugem obedientiam praeparauit: qui etiam Saulum Ecclesiam persequentem de caelo vocauit, prostrauit, erexit, impleuit, tanquam percussit, amputauit, inseruit, foetindauit. Illa namque Pauli fauitia, cum secundum emulationem patrum traditionum persequebatur Ecclesiam, putans officium deo se facere, tanquam syluestre erat vitium, sed magna feracitatis indicium. Hinc erat etiam illud Petri cum euaginato gladio, volēs defendere dominum, aurem persecutoris abscidit, quod factum dominus sacis minaciter cohibuit, dicens, Reconde gladium: qui enim gladio vltus fuerit, gladio cadet. Ille autē vtrius gladio, qui nullo superiori ac legitima potestate vel iubente vel cōcedente, in sanguinem alicuius armatur. Nam vtrique dominus iusserat ut ferrum discipuli eius ferrent, sed non iusserat ut ferirēt. Quid ergo incongruū, si Petrus post hoc peccatū factus est pastor Ecclesiae, sicut Moyses post percussum Aegyptium factus est rector illius synagogae? Vterque enim non detestabili immanitate, sed emendabili animositate iustitiae regulā excelsit: vterque odij improbitatis alienae, sed ille fraternae, iste dominico, licet adhuc carnali, tamē amore peccauit. Resecandum hoc vitium vel eradicandum: sed tamen tam magnum cor, tanquam terra frugibus, ita ferendis virtutibus excolendum. Quid ergo iam de expoliatis Aegyptiis Faustus obicit, nesciens quid loquatur? Quod faciendo Moyses, usque adeo non peccauit, ut non faciendo peccaret. Deus enim iusserat, qui vtrique nouit non solum secundum facta, verum etiam secundum eorum hominis, quid vnusquisque, vel per quē perpeti debeat. Carnalis itaque adhuc ille populus erat, & rerum terrenarum cupiditate occupatus, Aegyptij vero sacrilegi & iniqui: nam & circa finem auro illo, hoc est, dei creatura male vtentes, ad creatorem iniuria in suis idolis seruiebant: & homines peregrinos nos labore gratuito iniuste ac vehemente affligerant. Digni ergo erant & isti, quibus talia iuberentur, & illi qui talia paterentur. & forte secundum suas voluntates & cogitationes Hebraei magis permisi sunt facere ista, quam iussi: sed eis deus permissionem suā per famulum suum Moysen innotescere voluit, quando mandauit ut diceret. Fieri autem potest, ut sint aliae causae occultissimae, cur hoc illi populo diuinitus dictū sit, sed diuinitus imperiis cedendum obtemperando, non resistendum est disputando. Apostolus dixit, Quis enim cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit? Sine ergo ista sit causa, quā dixi, siue aliqua quae sitet in secreta & abdita dispositione dei lateat, cur hoc per Moysen illi populo dixerit, ut ab Aegyptiis sibi commodata peteret, quae auferret: hoc tamen confirmo, nec frustra nec inique dictum esse, nec licuisse Moysen aliter quam deus dixerat facere, ut penes dominum esset consilium iubendi, penes famulum autem obsequium peragendi. Sed deus, inquit, verus & bonus, nullo modo talia iussit credendus est: imo vero talia recte non iubet nisi deus

Matth. 22.

Exod. 12.

Cap. LXV.

1. Reg. 14.

Dente. 18.

1. Reg. 28.

2. Reg. 12.

Matth. 27.

Matth. 26.

Matth. 16.

Ca. LXVI.

2. Reg. 12.

1. Reg. 24.

2. Reg. 16.

1. Reg. 24.

Roma. 9.

Mat. 7.

Mat. 25.

26.

Mat. 16.

Galat. 2.

Mat. 19.

1. Cor. 16.

2. Reg. 11.

Cap. LXIX.

Nume. 12.

Hebr. 3.

Roma. 7.

1. Tim. 5.

Cap. LXX.

Exo. 2.

Exod. 3.

Mat. 26.

22.

Calat.

Calat.

Mat. 26.

1. Tim. 5.

cap. 11. gl.

diem.

Ca. LXXI.

1. Cor. 3. sen

ten. dist. 37.

Et

14. quae 5.

cap. Dixit.

Roma. 11.

Ca. LXXII

G verus rectus & bonus, qui & solus nouit quid cuiq; iubendum sit, & solus neminem quicquam incongruum perpeti finit. Caterū ista imperita & falsa bonitas cordis humani contradicit & Christo, ne deo bono iubente impij mali aliquid patiantur, cum dicturus est angelis, Colligite primum zizania, & alligate fasciculos ad comburendū. Qui tamen hoc ipsum importune facere volentes seruos prohibuit, dicens, Ne forte cum vultis colligere zizania, eradicetis simul & triticum: ita solus deus verus & bonus nouit, quid, quādo, quib; per quos fieri aliquid vel iubeat vel permittat. Poterat etiam ista humana, nō bonitas, sed planē vanitas, eidem domino cōtradicare, cum desiderio noxio dāmones in porcos ire volentes, petentēq; permisit: praesertim quia Manichaei nō solum porcos, verum etiam minuta & abiecta animalia, hominum animas habere crediderunt. Quae vanitate improbatā & abiectā, illud tamen cōstat, dominum nostrum Iesum Christum dei vnicū filium, ac per hoc deum verum & bonum, mortem pecorum alienorū, perniciem qualiumcūq; animantium, & graue damnū hominum, desiderio dāmonum cōcessisse. **H**ue damnū hominum, desiderio dāmonum cōcessisse. Quis autem dementissimus dixerit, q̄ eos ab hominibus non potuisset excludere, etiam si eorum noxia voluntati nec porcorū exitum praestare voluisset: Porro si spiritū dāmonorū, & igni aeterno iam destinatorū, quāuis s̄ua & iniqua cupiditas a creatore atque ordinatore omnium naturarum, occulto quidem, sed ubiq; iusto moderamine, in id quod inclinauerat, relaxata est: quid absurdum est, si Aegyptij ab Hebraeis, homines inique dominantes, ab hominibus liberis, quorum etiā mercedis pro eorum tā duris & iniustis laboribus fuerant debitoris, rebus terrenis, quibus etiam ritu sacrilego in iniuriā creatoris utebantur, priuari meruerūt: Quod tamen si Moyses sua sponte iussisset, aut hoc Hebraei sua sponte fecissent, profecto peccassent: quāquam illi non quidē hoc faciendo, quod vel iusserat vel permiserat deus, sed tamen talia forsāle cupido peccauerunt. Quod autem hoc facere diuina dispensatione permisi sunt, illius iudicio iusto bonoq; permisi sunt, qui nouit & pōnis vel coērcere improbos, vel erudire subiectos: & p̄cepta validiora dare sanioribus, & quosdā I medicinales gradus infirmioribus ordinare. Moyses vero nec cupiditatis arguēdus est in illis rebus desideratis, nec cōtumaciā in diuinis imperiis quibuscunq; contemptis. Quēdam enim facta, lex illa aeterna quae ordinem naturalem conseruari iubet, perturbari vetat, ita medio quodā loco posuit hominibus, vt in eis vsurpandis merito reprehēdatur audacia, in exequēdis autem obedientia iure laudetur. Tātum interest in ordine naturali, quid a quo agatur, & sub quo quisque agat. **Ca. lxxvij.** Abraham si filium spōte immolaret, quid nisi horribilis & insanus: deo autem iubente, quid nisi fidelis & deuotus apparuit? Quod vsque adeo ipsa veritas clamat, vt eius voce deterritus Faustus, cum in ipsum Abraham quid diceret, vnguib; & dentibus quāres, vsq; ad calumniosum mendaciū perveniret, hoc tamē reprehendere non auderet: nisi forte non ei veniret in mentem factum ita nobile, vt & non lectum nec quāsitum animo occurreret, vt denique tot linguis cātatum, tot locis pictū, & aures & oculos dissimulantes feriret. Quapropter si in occidēdo filio spontaneus motus execrabilis, deo autē iubente, obsecundans famulatus, non solum inculpabilis, verum etiā laudabilis inuenitur, quid **Exod. 3. & 12.** Moysen Fauste reprehēdis, q̄ expoliari Aegyptios? Si te irritat velut humana facientis improbitas, diuina

terreat iubētis autoritas. An talia fieri volentem etiam K ipsum deum vituperare paratus es? Redit ergo retro Sa- **Mat. 23.** tana, neque enim sapias quae dei sunt, sed quae sunt hominum: atq; vtinā hoc sicut Petrus audire dignus fuisset, atq; id quod in deo sensu s̄firmo reprehēdis, postea praedicasses, quēadmodum ille glorioso praconio postea gentibus annuntiabat, quod ei primo, cum dominus vellet fieri, displicebat. Quā ob rem si iam tandem intelligit humana duritia, atq; in rebus rectis voluntas praua atq; peruersa, plurimum interesse, vtrum aliquid humana cupiditate vel temeritate admittatur, an dei pareatur imperio: qui nouit, quid, quādo, quibus permittat aut iubeat, quid cuiq; facere patiēq; cōueniat. **Ca. lxxviii.** Nec bella per Moysen gesta miretur aut horreat, quia & in illis diuina secutus imperia, non s̄uuiens, sed obediens fuit: nec deus cū iubebat ista, s̄uuebat, sed digna dignis retribuebat, dignosq; * terrebat. Quid enim culpatur *** al. in** in bello: An quia moriūtur quādoque morituri, vt do- **gum.** minētur in pace victuri? Hoc reprehēdere timidorum **23. quod** est, non religiosorum. Nocēdi cupiditas, vlciscēdi crudelitas, impacatus atq; implacabilis animus, feritas re- **cap. 23.** bellandi, libido dominandi, & si qua similia, haec sunt: **cap. 23.** quae in bellis iure culpātur, quae plerūq; ita culpantur, vt etiam iure puniantur. Aduersus violentiam resistentium, siue deo, siue aliquo legitimo imperio iubente, gerenda ipsa bella suscipiuntur a bonis, cum in eo rerum humanarum ordine inueniuntur, vbi eos vel iubere tale aliquid, vel in talibus obedire iuste ordo ipse cōstrin- **23. quod** git. Alioquin Ioannes, cum ad eum baptizandi milites **ca. 3. quod** venirent, dicentes, Et nos quid faciemus? responderet **in fine** eis, Arma abiicite, militiam istam deserite, neminem percutite, vulnerate, prosternite neminē. Sed quia sciebat eos, cum hac militando facerent, non esse homicidas, sed ministros legis, & non vltiores iniuriarū suarū, sed salutis publicae defensores, respondit eis, Neminem **Luc. 11.** cōcufferitis, nulli calumniā feceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum. Sed quia Manichaei Ioannē aperte blasphemare cōsueverunt, ipsum dominū Iesum Christum audiant, hoc stipendium iubentem reddi Caesari, quod Ioānes dicit debere sufficere militi. Reddite, inquit, Caesari quae Caesaris sunt, & deo quae dei sunt. Ad hoc enim tributa praestātur, vt propter bella necessario militi stipendium praebatur. Merito & illius centurio- **Mat. 22.** nis dicitis. Et ego homo sum sub potestate cōstitutus, habēs sub me milites, & dico huic vade, & vadit: & alij veni, & venit: & seruo meo, fac hoc, & facit, fidem laudauit, nō illius militiae desertionem imperauit. Sed de iustis quidem iniustisq; bellis nūc disputare longū est, & non necessarium. Interest enim quibus causis, qui- **Ca. lxxv.** busque autoribus homines gerenda bella suscipiant: **23. quod** ordo tamen ille naturalis, mortaliū paci accōmōdatus **cap. 23.** hoc poscit, vt suscipiendi belli autoritas atq; cōsiliū **cap. 23.** penes principē sit, exequendi autem iussa bellica ministerium milites debeant paci salutiq; cōmuni. Bellū autē quod gerēdum deo auctore suscipitur, recte suscipi dubitare fas non est: vel ad terrendam, vel ad obtērendam, vel ad subiugandam mortaliū superbiam: quādo ne illud quidem, quod humana cupiditate geritur, nō solū incorruptibili deo, sed nec sanctis eius obesse aliquid potest: quibus potius ad exercēdā patientiā, & ad humiliādā animam, ferendāq; paternam disciplinam etiam prodesse inuenitur. Neque enim habet in eos quisquam vllam potestatem, nisi cui data fuerit: de- **1. Tim. 6.** super. Nō est enim potestas nisi a deo, siue iubente siue **Regum.** sinente. Cum ergo vir iustus, si forte sub rege homine **etiam**

A etiam sacrilego militet, recte possit illo iubente bellare **Mat. 23.** ciuicæ pacis ordinem seruans: cui quod iuberetur, vel nō esse cōtra dei p̄ceptum certū est, vel vtrum sit, certū nō est: ita vt fortasse reum regem faciat iniquitas imperandi, innocentem autem militem ostendat ordo seruicendi: quātō magis in administratione bellorū innocētissime diuersatur, qui deo iubente belligerat, quē male aliquid iubere non posse, nemo qui ei seruit, ignorat. **Ca. lxxvi.** Si autem propterea putant non potuisse deum bellum gerēdum iubere, quia dominus postea Iesus Christus, Ego, inquit, dico vobis, non resistere aduersus **Mat. 5.** malum, sed si quis te percussit in maxillā tuam dexteram, praebe illi & aliam: intelligant hanc praeparationem non esse in corpore, sed in corde: ibi est enim sanctum cubile virtutis, quae in illis quoq; antiquis iustis nostris patribus habitauit: sed eam rerum dispensationem ac distributionem temporum ordo potestabat, vt prius appareret etiā ipsa bona terrena, quibus & humana regna & ex hostibus victoria deputatur, propter quae maxime ciuitas impiorū diffusa per mundum, supplicare idolis & dāmonibus solet, non nisi ad vnius dei veri potestatem atque arbitrium pertinere. Vnde & **1. Tim. 2.** veteris testamenti secretum regni caelorum tempore oportuno aperiendum promissionibus terrenis operuit, & quodammodo vmbrosius occupauit. Vbi autē venit plenitudo temporis, vt nouum testamentum reuelaretur, quod figuris veteris velabatur, euidētī testificatione iam demonstrandum erat, esse aliam vitam, pro qua debet haec vita cōtemni: & aliud regnum pro quo oportet omnium terrenorū regnorum aduersitate **1. Tim. 2.** sapientissime sustineri. Proinde per quorum confessiones, p̄siones, & mortes hoc deo placuit attestari, martyres appellantur, qui Latine testes interpretantur: quorum numerus tantus effloruit, vt si eos Christus, qui de **Mat. 23.** caelo Saulum vocauit, & ex lupō factum ouem, in medium luporum misit, congregatos vellet armare atque adiuuare pugnantes, sicut Hebraeos patres adiuuit, quē gentes resisterent, quē regna non cederent? Sed vt p̄clarissimū testimonium veritatis perhiberetur, quae iam docēdum erat, non propter tēporalem in hac vita, sed propter aeternam post hanc vitam felicitatem deo esse seruendū, ea quae vulgo infelicitas dicitur, pro illa felicitate subeunda fuerat & ferēda. Itaque in plenitudine temporū filius dei factus ex muliere, factus sub lege, **Ca. 4.** vt eos qui sub lege erāt, redimeret: factus ex semine Dauid secundū carnē, mittit discipulos velut oues in medium luporū, & monet ne timeāt eos qui corpus occidunt, animā autem nō possunt occidere: promittit etiā **Mat. 26.** ipsius corporis renouādā integritatē vsque ad capilli **Luc. 22.** reparationē: Petri gladium reuocat in vaginam: aurem inimici praecisam reparat ad pristinā formā: dicit se legionibus angelorū imperare potuisse ad delendos inimicos, nisi calix bibendus esset, quem paterna voluntas dedisset. Bibit praecedēs, propinat sequentibus: virtutē patientiae suo releuat p̄cepto, suo cōfirmat exēplo. **Phil. 2.** Propter quod deus illū suscitauit a mortuis, & donauit ei nomen quod est super omne nomen: vt in nomine Iesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium, & infernorū: & omnis lingua cōfiteatur, quia dominus Iesus in gloria est dei patris. Regnauerunt hic ergo Patriarchae & Prophetae, vt ista regna deum dare & auferre ostenderetur. Nō hic regnauerunt Apostoli & martyres, vt regnum caelorum desiderādum potius p̄deretur. Illi regi: t̄ bella gesserunt, vt tales quoque victorias appareret dei voluntate praestari: nisi non resistendo in-

terfecti sunt, vt potiores esse docerent victoriam pro **D** fide veritatis occidi: quanquā & illic Prophetae nouerant mori pro veritate, sicut ipse dominus dicit, A sanguine Abel vsq; ad sanguinem Zachariae. Et id postea quā cepit impleri, quod sub figurā Salomonis, qui Latine interpretatur pacificus, de domino Christo, ipse est **Ephe. 2.** enim pax nostra, in Psalmo prophetatum est; Et adorabunt eum omnes reges terra, omnes gentes seruient illi. & Christiani quoque imperatores plenam gerentes fiduciam pietatis in Christo, de inimicis sacrilegis, qui spem suam in sacramentis idolorum, dāmonumq; posuerant, gloriosissimā victoriā perceperunt: cum aperi- **Ps. 71.** tissimis notissimisque documētis, de quibus nonnulli iā scriptum memoriae commendatū, illos fallerent uacillancia dāmoniorum, hos firmarent praedicta sanctorū. **Ca. lxxvii.** Si autem hoc mirum istis vanis videtur, quod aliud tunc deus praecipit dispensatoribus veteris testamenti, vbi noui gratia velabatur, aliud praedicatoribus noui testamenti, vbi veteris obscuritas reuelabatur, attendant ipsum dominum Christum mutantem quae dixerat, & aliud dicentē, Quando misi vos, inquit, sine sacculo & **Luc. 22.** pera & calciamentis, nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt, Nihil. Dicit ergo eis, Sed nunc qui habet **E** sacculum, tollat similiter & perā: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Isti certe si ista diuersa in testamētis singulis inuenirent veteri & nouo, etiā hoc clamarent, duo sibi testamēta esse contraria. Quid ergo nūc respōdebunt, cum idē ipse dicit antea, Misi vos sine sacculo & pera & calciamentis, & nihil vobis defuit: nūc autem, qui habet sacculum, tollat similiter & peram: & qui habet tunicam, vendat, & emat gladium: iamne intelligūt quemadmodū nulla in cōsuetudine praecipientis t̄, sed ratione dispensantis pro re- **1. Tim. 2.** porum diuersitate, p̄cepta, vel cōsilia, vel permissa **constantia** mutentur? Nam si dicunt certi mysterij gratia hoc de **praecipitio.** tollēdo sacculo & pera, & emēdo gladio locutū fuisse, cur non admittunt certi mysterij gratia, eundē vnum deum, tunc Prophetas gerere bella iussisse, nunc Apostolos prohibuisse? Neque enim in eo quod ex Euangelio cōmemoramus, verba tantū domini fuerunt: sed obtemperantium quoq; discipulorum facta secuta sunt. Nam & tunc sine sacculo & pera ierunt, & nihil eis defuit: sicut eius interrogatio & eorum respōsio declarauit. Et nunc dixerunt ei, cū de gladio emēdo iussisset, **Luc. 22.** Ecce sunt hic duo gladij. Et ille respōdit, Sufficit. Hinc **F** & Petrus armatus inuētus est, cum aurem persecutoris abscidit, vbi spōtanea ei coērcetur audacia: quia nō vt iussus fuerat ferrū tollere, ita iussus fuerat & ferire. Latēbat certe domini voluntas, cur arma portare praecipisset, quibus eos vt noluisset. Veruntamē ad illum cū ratione praecipere, ad istos autē sine retractatione p̄cepta facere pertinebat. Calumniosa ergo imperitia **Ca. lxxviii.** Moyses reprehēditur quod bella gesserit, qui minus **Exo. 32.** reprehēdi debuit, si sua sponte gereret, quā si deo iubente nō gereret: ipsum vero deum, q̄ talia iussit, audere reprehēdere: vel deum iustum & bonum talia iubere potuisse, nō credere, hominis est, vt mitius loquar, cogitare non valentis diuinā prouidentiae, per cuncta summa atque ima tendenti, nec nouum esse quod oritur, nec perire quod moritur: sed in suo singula quaeq; ordine siue naturarum siue meritorum, vel cedere, vel succedere, vel manere: hominum autem rectam voluntatem diuinā legi cōiungi, inordinatam vero cupiditatem diuinā legis ordine coērceri: vt nec bonus aliud quā praecipitur, velit: nec malus amplius quā per-

Mat. 13.

Mat. 8.

Ca. lxxvij.

Gene. 22.

Exod. 3. & 12.

Ca. lxxvi.

Mat. 5.

1. Tim. 2.

1. Tim. 2.

Ca. 4.

1. Tim. 2.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

Mat. 23.

G mittitur, possit ita sanè, vt non impune possit quod iniuste voluerit: ac per hoc omnibus quæ humana infirmitas horret aut timet, sola iniquitas iure dānatur: cætera sunt vel tributa naturarum, vel merita culparum. Fit autē homo iniquus, cum propter seipsas diligit res propter aliud assumendas, & propter aliud appetit res propter seipsas diligēdas. Sic enim quātum in ipso est, perturbat in se ordinē naturalem, quē lex aeterna conseruari iubet. Fit autem homo iustus, cum ob aliud non appetit rebus vti, nisi propter quod diuinitus instituta sunt: ipso autem deo frui propter ipsum, seque & amico in ipso deo propter eundē ipsum deum. Propter deum enim amat amicū, qui dei amorē amat in amico. Siue autem iniquitas siue iustitia, nisi esset in voluntate, non esset in potestate. Porro si in potestate nō esset, nullum præmium, nulla pœna iusta esset: quod nemo sapit, nisi qui desipit. Ignorātia vero & infirmitas, vt vel nesciat homo quid velle debeat, vel non omne quod voluerit

H possit, ex occulto penarū ordine venit, & illis inscrutabilibus iudiciis dei, apud quem nō est iniquitas. Proditum est enim nobis peccatum Adam fideli eloquio dei, & quia in illo omnes moriuntur: & quia per illum peccatum intravit in hunc mundum, & per peccatum mors, veraciter scriptū est. Et quia ex hac pœna corpus corrumpitur, & aggrauat animam, & deprimat terrena habitatio sensum multa cogitātem, verissimū, nobisque notissimū est: & quia de hac iusta pœna non liberat nisi dei misericors gratia, certum est. Et hinc Apostolus gembundus exclamat, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius: Gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. Sed quæ sit distributio iudicantis & miserētis dei, cur alius sic, alius autem sic, occultis sit causis, iustis tamen. Non tamen ideo nescimus omnia ista iudicio aut misericordia dei fieri, licet in abdito positis mensuris & numeris & ponderibus, quibus omnia disponuntur à deo creatore omnium quæ naturaliter sunt: nec auctore, sed tamē ordinatore etiā peccatorum: vt ea quæ peccata nō essent, nisi cōtra naturam essent, sic iudicentur & ordinentur, ne vniuersitatis naturam turbare vel turpare permittatur, meritorum suorum locis & cōditionibus deputata. Quæ cum ita sint, & cum per hoc secretum iudiciorū dei, motūque humanarum voluntatum, eisdē prosperitatibus alij corrumpantur, alij temperanter vtantur: & eisdem aduersitatibus alij deficiant, alij proficiant: cumque ipsa humana mortalisque vita tentatio sit super terram: quis hominum nouit cui prosit aut obfit in pace, regnare vel seruire, vel vacare, vel mori: in bello autem, imperare, vel pugnare, vel vincere, vel occidi? Cum hoc tamen constet, & cui prodest, nō nisi per diuinum prodesse beneficium: & cui obest, nō nisi per diuinum obesse iudiciū?

Quid ergo insulimus in temerarias reprehensiones: atque vtiānam hominum & non dei? Seruierunt dispensatores veteris testamenti, iidemque prænunciatores noui testamenti, peccatores occidēdo: seruierunt dispensatores noui testamenti, iidemque expositores veteris testamenti, à peccatoribus moriendo: deo tamē vni vtrique seruierunt per diuersa & congrua tempora, docētī bona temporalia & à se petenda, & propter se cōtēnenda: molestias temporales & à se posse impetrari, & propter se debere tolerari. Quid ergo crudele Moyses aut mādauit aut fecit, cum cōmissum sibi populum sancte zelans, & vni vero deo subditum cupiens, posteaque cognouit ad fabricādum & colēdum idolū defluisse, mentemque impudicam prostituisse dēmonibus, in pau-

Roma. 9.
Roma. 4.
Sapient. 9.
Roma. 7.
Sapient. 11.
Iob. 7.
Cap. lxxxix.
23. quæst. 4.
cap. Quid crudele.
Exo. 32.

cos eorum vindicans gladio, quos deus ipse, quē offenderant, alto & secreto iudicio feriendos voluisset mox feriri, & in presenti salubriter tenuit, & disciplinam in posterum sanxit: Nam cum nulla crudelitate, sed magna dilectione fecisse quod fecit, quis nō in verbis eius agnoscat, orantis pro peccato eorum, & dicentis, Si dimittis illis peccatum, dimitte: sin autem, dele me de libro tuo. Comparans ergo vnusquisque pie prudens illam eadem & hanc præcē, videt profecto, apertissimeque videt, quātum malum sit animæ, per similitudina dæmonum fornicari, quando sic scuit, qui sic amat. Sic plane & Apostolus, non crudeliter, sed amabiliter tradidit hominem Satana in iterum carnis, vt spiritus saluus sit in die domini Iesu. Tradidit & alios, vt diceret non blasphemare. Legunt scripturas apocryphas Manichei, à nescio quibus sutoribus fabularū, sub Apostolorum nomine scriptas: quæ suorum scriptorum temporibus in autoritatem sanctæ Ecclesiæ recipi mererentur, si sancti & docti homines, qui tunc in hac vita erant, & examinare talia poterant, eos vera locutos esse cognoscerent. Ibi tamē legunt Apostolum Thomam, cum esset in quodam nuptiarum cōtiuio peregrinus & prorsus incognitus, à quodam ministro palma percussus, imprecatum fuisse homini cōtinuam suamque vindictam. Nam cum egressus fuisset ad fontem vnde aqua conuiuantibus ministraret, eum leo irruens interemit, manūque eius, quæ caput Apostoli Ieiui ictu percussit, à corpore auulsam, secūdum verbum eiusdem Apostoli id optantis atque imprecatūs, canis inuit mensis, in quibus ipse discubebat Apostolus. Quid hoc videri crudelius potest? Verum quia ibi, nisi tamē fallor, hoc etiā scriptum est, quod ei veniā in seculo futuro petierit, facta est cōpensatio beneficii maioris, vt & Apostolus quæ charus deo esset, per hunc timorem cōmenderetur ignoris: & illi post hanc vitam quandoque finēdam, in æternum cōsuleretur. Vtrū illa vera sit aut cōficta narratio, nihil mea nunc interest. Certe enim Manichei, à quibus illæ scripturæ, quas Canon Ecclesiasticus respuit, tāquam veræ atque syncera acceptatur, saltem hinc coguntur fateri, virtutem illam patientiæ, quæ docet dominus, dicēs, Si quis te percussit in maxillā tuam dexteram, præbe illi & sinistram: posse esse in preparatione cordis, etiam si non exhibeatur gestu corporis, & expressione verborum: quādoquidem Apostolus palma percussus, potius deum rogauit, vt iniurioso mini in futuro seculo parceretur, in presenti autem illa iniuria non iniusta relinqueretur, quā vel præbuit ferienti alteram partem, aut vt iterum feriret admonuit. Tenebat certe interior dilectionis affectum, & exterius requirebat correctionis exemplū. Siue hoc verum sit, siue cōfictum, cur nolunt credere tali animo famulum dei Moysen idoli fabricatores & adoratores gladio prostrauisse: cum & in eius verbis satis appareat, ita huiusmodi peccato eum veniam deprecatum, vt nisi impetraret, deleri se vellet de libro dei: Et quid simile, ignorus homo palma percussus, & deus ex Aegypto virtute liberans, per diuisum mare traiciens, fluctibus persequentes inimicos operiens, idolo sibi prælato derelictus atque contemptus? Si autem pœnas ipsas compararem, quid simile ferro interimi, & à feris trucidari atque lanari: quādoquidem iudices publicis legibus feruientes, maioris criminis reos bestiis furrigi, quā gladio percipi iubent? Restat in maledicis & sacrilegis reprehensionibus Fausti, quibus nunc respondeo, quod locutus dominus ad Osee Prophetā dixit, Accipe tibi uxorem

Mat. 11.
Cap. lxxxix.
Concer. 4.
sent. dist. 33.
ca. Sed nūquid.
3. Reg. 11.
Canti. 6.
Ca. lxxxix.
Exo. 3.
Super Ioan. 7. et 11.
Gen. 15.
Gen. 16. & 30.
1. Cor. 4.
Act. 8.
Mat. 23.

A vxorem fornicariam, & fac filios de fornicaria. In qua scriptura sic excaecatū est immundum cor eorum, vt nec apertissima verba Evangelica intelligant, domini dicentis ad Iudæos, Meretrices & publicani præcedent vos in regno cælorum. Quid enim aduersum clementiæ veritatis, quid inimicum fidē Christianæ, si meretrix relicta fornicatione, in castum cōiugium cōmutetur? Et quid tā incongruum & alienū à fide Prophetæ, quā si non crederet omnia peccata impudicæ dimissa esse in melius cōmutata: itaque cum meretricem Propheta fecit vxorem, & ad vitam corrigendam mulieri consultum est, & figuræ sacramentū, de quo mox loquemur, expressum. Sed quis nō videat in hoc facto quid potius Manichæorum offēdat errorem? Scilicet, quia solent dare operam meretrices, ne grauidæ fiant. Prōinde istis fornicaria magis permanens placebat, vt deum ipsorum non ligaret, quā vnus viri facta vxor vt pareret. De Salomone autē quid dicam, nisi quia grauius ipsius fidelis & sanctæ scripturæ testimonio rearguitur, quā petulantibus & nugacibus Fausti cōuiciis? Illa enim de illo & quid boni prius habuisset, & quid mali faciēdo, bonum in quo primum fuerat, reliquisset, veraciter fideliterque locuta est: iste autem oculis clausis, vel potius extinctis, non quō lumine manifestate ducebatur, ibat: sed quō maleuolentiæ præcipitate ferrebat, irruerat. Hoc ipso enim magis insinuauerunt sancti libri religiosi lectoribus & electoribus suis, quā caste habuerint sancti viri plures vxores: quod Salomon, qui eas non illo modo, sed magis ad libidinē quā ad propaginem habuit, improbatus est & reprehensus his verbis, vt appellaretur amator mulierū: & inde ad profundum idololatriæ lapsus atque demersus, eadem veritate personam nullius acceptatōe proderetur. Nunc ergo iam pertractatis personis omnibus, per quas Faustus putauit scripturas veteris testamenti esse culpādas: redditoque suo ubique sermone congruo, quo vel defensi sunt homines dei aduersus hæreticorū carnaliumque calumnias, vel reprehēsis hominibus, tamen scripturam laudabilis venerabilisque monstrata est: videamus deinceps ex ordine, quo eos homines Faustus accusando cōmemorauit, quid etiam significet ipsa facta hominū, quid Prophetæ gerant, quæ futura prænunciant: quod iā fecimus de Abraham & Isaac & Iacob, quorum se deus ita dici voluit, tanquam solorum esset deus, qui deus est vniuersæ creaturæ: non frustra utique tantum eis tribuēs honorem, nisi quia nouerat in eis, quod solus etiā perfecte summeque nosse poterat, synceram præcipuamque charitatem. Et quia in eis tribus patribus quodammodo consummauit magnum ac mirabile sacramentum futuri populi sui, quod per liberas genuerunt, nō solum in libertatem, sicut per Saram & Rebecam & Liam & Rachel, verumetiam in seruitutem, sicut per eandem Rebecā natus est Esau, cui dictum est, Eris seruus fratris tui. & per ancillas nō solum in seruitutem, sicut per Agar, verumetiam in libertatē, sicut per Balam & Zelfham: ita & in populo dei & per spirituales liberos, nascuntur non solum in laudabilem libertatem, quemadmodum illi quibus dicitur, Imitatores mei estote, sicut & ego Christi: verumetiam in damnabilem seruitutē, sicut per Philippum Simon: & per carnales seruos nascuntur non solum in damnabilem seruitutem, qui eos imitantur, verumetiam in laudabilem libertatē, quibus dicitur, Quæ dicunt, facite: quæ autē faciunt, facere nolite. Hoc magnum sacramentum quisquis in dei populo prudenter agnouerit, vnitatē spiritus in vinculo pa-

cis vsque in finem quibusdam coheredo, quosdam tolerando custodit. Fecimus hoc & de Loth, quid eius laudandum, quid culpādum scriptura narrauerit, quid intelligendum de tota illa re gesta significauerit, demōstrantes. Sequitur vt Iudæ factum consideremus, quod cum sua nuru cōcubuit, quid significauerit futurorum. Sed prius præloquēdum est, ne quenquā parua cōsiderationis offēdat, quod de quibusdā malis operibus hominū in scripturis sanctis, quædam nō mala, sed bona futura significantur. seruat enim vbique diuina providētia virtutē bonitatis suæ, vt quæadmodum ex adulterorum cōcubitu formatur & nascitur homo, de hominū opere malo bonum opus dei, sicut in præcedētī sermone iā diximus, de fecunditate seminum, non de turpitudine vitiorum: ita in scripturis Prophetis nō tantū bona hominum, verumetiā & malefacta narrantibus, quoniam Prophetica est ipsa narratio, significetur aliquid de malis operibus hominū etiā futurorum bonorum, non peccantis opere, sed scribentis. Neque enim Iudas cum ad Thamar concupiscentia victus intraret, hanc suæ libidinis intentionē gerebat, vt inde aliquid significaretur, quod ad salutē hominum pertineret: sicut nec Iudas ille qui dominū tradidit, hoc intendit, vt aliquid inde gereretur, quod ad eandē salutē hominum pertineret. Porro si de tā malo opere Iudæ illius, tam bonum opus dominus fecit, vt eiusdem sue passionis sanguine nos redimeret: quid mirū si Propheta eius, de quo ipse ait, De me enim ille scripsit, ex malo facto Iudæ istius boni aliquid significauit, vt suo ministerio nos doceret: Ea quippe hominū facta, sancto spiritu disponente atque inspirante, collegit Propheta narrator, quorū interpositio non vacaret ad præsignationē rerū quas intenderat prophetare. ad significanda autem aliqua bona, nihil interest, facta illa quibus ea significantur, seu bona seu mala sint. Quid enim mea interest, cū volo aliquid legendo cognoscere, vtrum ex minio reperiā scriptos nigros Aethiopes, & extrameto candidos Gallos: Veruntamen si nō scripturam sed picturam talem viderem, sine dubitatione reprehenderē. ita in factis hominū, quæ ad imitandum vitandūve proponuntur, magni interest bonane an mala sint. Quæ autem ad significādum scribuntur siue dicuntur, nihil refert in moribus facientium, quā laudem reprehensionēve mereantur: si modo habent aliquam rei de qua agitur, necessariā præfigurādī congruentiā. Sicut enim Caiphas in Euangelio, quātum ad eius noxium perniciolūque animū pertinebat, quantum denique ad ipsa verba, si in eis voluntatē dicentis attendas, quibus agebat vt iustus iniuste necaretur, utique mala erant: tamen magnum bonum illo nesciente significabant, quando ait, Expedit vt vnus moriatur homo, & non tota gens pereat. dictūque de illo est, Hoc autē a se non dixit, sed cū esset pōtifex, prophetauit: quia oportebat Iesum mori pro gēte: Ita factū Iudæ secundum illius libidinē malum fuit, sed illo nesciēte magnū bonum significauit. A seipso quippe malum fecit, sed non à seipso bonū significauit. Hoc autē, quod necessariō præloquendum putauit, nō ad hoc tātummodo Iudæ factum, sed etiam ad cætera valeat, si qua occurrerint mala opera hominum, quibus bonū aliquid à narrante prophetatum est. In Thamar ergo nuru Iudæ intelligitur plebs regni Iudæorum, cui de tribu Iudæ reges tanquam mariti adhibebantur. Merito nomen eius amaritudo interpretatur. ipsa enim domino fellis poculū dedit. Duo autē genera principū, qui nō recte operabatur in plebe: vni

Gen. 19.
Ca. lxxxix.
Gen. 38.
Sup. ca. 48.
Ciri. suæ.
Matth. 26.
Ioan. 5.
Ioan. 11.
LXXXIII

Georum qui oberant: alterum eorū qui nihil proderant, significabatur in duobus filiis Iudae: quorum vnus erat malignus vel saeuus ante dominū: alter in terrā fundebat, ne semē daret ad fecundandā Thamar. Nec sunt amplius q̄ duo genera hominū inutilia generi humano: vnū nocētium, alterum praestare nolentiū, & siquid boni habēt in hac terrena vitā, perdentiū, tāquam in terrā fundētium. Et quoniā in malo t̄ prior est qui nocet, q̄ ille qui nō prodest, ideo maior dicitur malignus, ille autē sequens qui fundebat in terrā. Nomen quippe maioris, qui vocabatur Her, interpretatur pellicius: qualibus tunicis induti sunt primi homines, in p̄na damnationis suae dimissi ex paradiso. sequētis autē nomen, qui vocabatur Onā, interpretatur mōror eorū: quorū, nisi quibus nihil prodest, cū habeat vnde prodesse possit, atq; id perdat in terra: Maius porrō malum est ablatā vitā, quod significat pellicius, q̄ nō adiuta, quod significat mōror eorum: deus tamē ambos occidisse dicitur est, vbi figuratur regnū talib⁹ hominib⁹ abtulisse. Tertius vero filius Iudae, q̄ illi mulieri non iungitur, significat tēpus ex quo reges plebi Iudaeorum cōperunt de tribu Iuda nō fieri: & ideo erat quidem filius Iudae, sed eum maritū Thamar non accipiebat, quia erat eadē tribus Iudae, sed iā populo inde nemo regnabat. Vnde & nomen eius, id est Sela, interpretatur dimissio eius. Nō pertinent sanē ad hanc significationem viri sancti & iusti, qui licet illo tempore fuerint, ad nouum tamen pertinent testamentum, cui propheta sciēter vtiles fuerunt, qualis Dauid fuit. Eo sanē tēpore, quo iā Iudae cōperat reges ex tribu Iuda nō habere, non est cōputandus Herodes maior in regibus eius, tanq̄ maritus Thamar. erat enim alienigena, nec ei sacramento illo mystica vnctio tanq̄ coniugali fœdere cohaerebat: sed tanquā extraneus dominabatur, quam potestatem à Romanis & à Cēsare acceperat. Sic & eius filij tetrarchae, quorum erat vnus Herodes, patris nomine appellatus, qui cum Pilato in passione domini concordauit. Isti ergo alienigenae vsque adeo nō deputabantur in regno illo mystico Iudaeorum, vt ipsi Iudaei publice clamarent, frenantes aduersum Christum, Nos nō habemus regem nisi Cēsarem. Neque enim hoc verum, nisi illa vniuersali dominatione Romanorū: quippe etiam Caesar rex erat, nō proprie Iudaeorum, sed vt Christum negarent, & huic adularētur, ideo se tali voce damnarunt. Illo ergo tempore, quo iam de tribu Iudae regnum defecerat, veniēdum erat Christo vero saluatori domino nostro, qui non obesset, multumq; prodesset. Sic enim fuerat propheta, Nō deficiet princeps ex Iuda, neq; dux de femoribus eius, donec veniat cui repromissum t̄ est: & ipse erit expectatio gentiū. Iam isto tempore omne quippe magisterium Iudaeorum, & mystica, vnde Christi vocabatur, vnctio ipsa defecerat, secundum prophetiā Danielis, Tūc venit, cui repositum erat, expectatio gētium, & vnctus est sanctus sanctorū oleo exultationis praecipue participibus suis. Natus est enim Herodis maioris tēpore, passus est autē minoris Herodis tetrarchia. Huius itaq; veniētis ad oues quae perierāt domus Israel, figurā gessit ipse Iudas cū iret ad tōndendas oues suas in Thamna, quod interpretatur deficiens. Iā enim defecerat princeps ex Iuda, & omne magisterium atq; vnctio Iudaeorum, vt veniret cui repositum erat: Venit autē cum suo pastore Odollamite, cui nomen erat Hiras, & interpretatur Odollamite, testimonium in aqua. Cum hoc plane testimonio dominus venit, habens quidē testimoniū maius Ioāne. Sed tamē

propter oues infirmas hoc testimonio est: vnus in aqua. Nam & ipse Hiras, quod nomen illius pastoris fuit, interpretatur fratris mei visio. Vidit omnino fratrem suū Ioannes, fratrem secundum semen Abraham, secundum cognationē Mariā matris eius, & Helisabeth matris suae, eundemq; dominum & deū suum: quia sicut ipse ait, Ex plenitudine eius accepit. Vidit omnino, & ideo in natis mulierū maior illo nō exurrexit: quia ex omnibus praenunciātib⁹ Christi, ipse vidit quod multi iusti & propheta cupierunt videre, & non viderunt. Saluauit ex vtero, agnouit perfectius ex colūba: & ideo tāq̄ Odollamites vere testimoniu perhibuit in aqua. Venit autē dominus ad oues tōndendas, hoc est, exonerādas sarcinis laboriosis, ex quibus Ecclesiae laudata in Canticis canticorum, dentes essent velut grex detonsarū. Iam Thamar habitum mutet, nam & cōmutans interpretatur Thamar, sed in ea prorsus nomē amaritudinis maneat: non illius amaritudinis, in qua domino fel miserat, sed illius in qua Petrus amare fleuit. Nam & Iuda Latine cōfessio est. Cōfessione ergo amaritudo miscetur, vt vera poenitētia praesignetur. Hac poenitētia fecundatur Ecclesia in omnibus gentibus constituta. Oportebat enim Christum pati, & resurgere tertia die, & praedicari in nomine eius poenitētia & remissione peccatorū per omnes gētes, incipitibus ab Hierusalē. Nā & ipse habitus meretricius, cōfessio peccatorū est. Typum quippe iam Ecclesia gerit Thamar, ex gētibus euocata, sedens cum hoc habitu ad portam Enan, vel Enaim, quod interpretatur fontes. Cucurrit enī velut ceruus ad fontes aquarum, peruenire ad semē Abraham: illic à nō agnoscente fœtatur, quia de illa praedictū est, Populus quē non cognoui, seruiuit mihi. Accepit in occulto annulū, monile, & virgā. Vocatione signatur, iustificatione decoratur, glorificatione exaltatur. Quos enim praedestinauit, illos & vocauit: quos autē vocauit, illos & iustificauit: & quos iustificauit, illos & glorificauit. Sed haec vt dixi, adhuc i occulto, vbi sit & cōceptio sancte vberatis. Mittitur autem promissus haec tanq̄ meretrici, haec dū exprobratio peccati, per eundē Odollamite, tanq̄ increpantē & dicentē, Generatio viperarum. Sed nō eam inuenit peccati exprobratio, quā mutauit confessionis amaritudo. Post vero iam publicatis signis, annulū, monile, & virgā, vicit temere iudicantes Iudaeos: quorum iam personam Iudas ipse gestabat, qui hodieq; dicunt, nō hunc esse populum Christi, nec habere nos semen Abraham: sed prolatis certissimis documentis nostrae vocationis, iustificationis, glorificationis, sine dubio confundentur, & nos magis q̄ se iustificatos esse fatebuntur. Enuclatius haec, & membratim quodammodo articulatiq; scrutarer atq; disererem, quātum intentionem meā dominus adiuuaret, nisi me ab hac laborioso diligētia, finēdi hui⁹ operis, quod plus quam vellem iam prolixum est, cura prohiberet. Nunc peccatū Dauid quid in propheta significauerit, quāta possum breuitate perstringam. Nomina quippe ipsa interpretata satis ostendunt quid etiā hoc factū praesigurauerit. Dauid interpretatur manu fortis, siue desiderabilis. Et quid fortius Leone illo de tribu Iuda, qui vicit mundū? Et quid desiderabilis illo, de quo propheta dicit, Veniet desideratus omnibus gentibus? Berabe, interpretatur puteus satietatis, siue puteus septimus. Quālibet autē harum nominis huius interpretationum in id quod dicere intēdimus, assumamus, satis congruit. Nā & in Canticis canticorū, spōsa illa Ecclesia est, quae vocatur puteus aquae viuae. Et huic puteo septenarij

A narij numeri nomē in spiritus sancti significatione coniungitur: propter rationē Pentecostes, quo die de caelo missus spiritus sanctus venit. De septimanis enim constare eundem festū diem, Tobiae quoq; scriptura testatur. Ad quadragintanōuē autē, quod est septies septē, vnū additur, quo vnitas cōmendatur. In hac ratione viuūt Apostolica illa sententia, Sufferentes inuicem in dilectione, studentes seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. Dono itaq; spiritali, hoc est septenario, facta est Ecclesia puteus satietatis: quia fact⁹ est in ea fons aquae salietis in vitā aeternā: quem qui habuerit, nōn sitiet in aeternū. Iam vero qui fuerit maritus eius, quid aliud q̄ diabolū nominis huius interpretatio significat? Huius erat pessimo cōiugio deligati, omnes quos gratia dei liberat, vt Ecclesia sine macula & ruga saluatori proprio copuletur. Vrias nāque interpretatur lux mea dei, Cetheus autem abscessus: siue q̄ in veritate non stetit, sed à luce sua superna, quā de deo habebat, superbie merito abscessus est: siue q̄ cadendo veris viribus perditis, transfigurata est tamē in angelum lucis, audēs adhuc dicere, Lux mea dei est. Ergo iste quidem Dauid graui ter scelerateq; peccauit: quod scelus eius etiam per Prophetam deus arguit increpando, & ipse abluit poenitendo. Veruntamen ille desiderabilis omnibus gentibus, ad amavit Ecclesiam super teētū se lauante: id est, mundantem se à sordibus seculi, & domum luteam spiritali cōtemplatione transcendente atq; calcantem: & inchoata cum illa primā conuentionis notitia, post ab ea penitus separatum diabolū occidit, eamq; sibi perpetuo cōiugio copulauit. Oderimus ergo peccatum, sed prophetiā nō extinguamus: amemus illum Dauid quātum amādus est, qui nos à diabolo per misericordiā liberauit: amemus & istum Dauid, qui tam graue in se vulnus iniquitatis poenitētia humilitate sanauit. Iam de Salomone quid dicam? Quem vehemēter arguit sancta scriptura, atq; cōdēnat, nihilq; de poenitentia eius vel in eum indulgentia dei omnino cōmemorata. Nec mihi prorsus occurrat, quid saltem in allegoria boni significet haec eius stenda subuersio, nisi forte quis dicat mulieres alienigenas, quarū amore exarserat, significare Ecclesias electas de gentibus. Posset hoc fortasse nō absurde intelligi, si illa propter Salomonem desererēt deos suos, & colerēt deum eius. Cum vero ipse propter illas offendit deum suū, & coluit deos earū, nō est quid inde boni cōiectare possimus: nec tamē nihil arbitrōr significare, sed malū, sicut de vxore filiabusq; Loth diximus. Apparet enim in persona huius Salomonis & mira excellentia, & mira subuersio. Quod igitur in illo diuersis tēporibus extitit, prius bonū, & posterius malū, hoc in Ecclesia in isto adhuc seculo simul vno tēpore ostēditur. Nā bono illius, bonos Ecclesiae: malo autē illius, malos Ecclesiae significatos puto: tanq̄ in vnitatem vnus arca, sicut in vno illo homine bonos in granis, malos i palea: vt in vnitatem vnus segetis, bonos in tritico, malos in zizaniis. Si quid hinc sanē, his quae de illo scripta sunt, diligentius pertractatis, siue mihi, siue hoc doctioribus atq; melioribus, aliud probabilius elucere potuerit: nunc tamen nō eam rem ita dimissimus, vt intentionem nostram in alia propterantem, tāquam interrupta series cōtextionis impediatur. De Osee autem propheta nō à me opus est dici, quid illa iusio factūve significet, quod dixit dominus ad Osee, Vade & accipe tibi vxorē fornicationis, & fac filios de fornicatione: cum satis hoc ipsa scriptura commiseret vnde & quare sit dictum. Sequitur enim, Quoniam fornicās

fornicabitur terra à domino. Et abiit & accepit Gomer D filiam Debeleim, & cōcepit, & peperit ei filium. Et dixit dominus ad eum, Voca nomen eius, Iezrahel: quoniam adhuc modicum, & visitabo sanguinem Iezrahel super domū Iudam, & quiescere faciam, & auertam regnum domus Israel. Et erit, in illa die conteram arcum Israel in valle Iezrahel. Et cōcepit adhuc, & peperit filiam, & dixit ei dominus, Voca nomen eius, abiq; misericordia: quia non addam vltra misereri domui Israel, sed obliuione obliuiscar eorum: & domui Iuda miserebor, & saluabo eos in domino deo suo, & non saluabo eos in arcu & in gladio & in bello, & in equis & equitibus. Et ablatavit eam quae erat abiq; misericordia, & cōcepit, & peperit filium. Et dixit ei dominus, Voca nomen eius non populus meus, quia vos non populus meus, & ego non ero vester deus. Et erit numerus filiorum Israel quasi arena maris, quae sine mēsurā est, & nō numerabitur: & erit in loco vbi dictum est eis, Nō populus meus vos: dicitur eis, filij dei viui. Et congregabuntur filij Iuda & filij Israel, & ponent sibi mētē caput vnum, & ascēdent de terra, quia magnus dies Iezrahel. Dicite fratribus vestris, populus meus: & sorori vestrae, Iezrahel misericordiam cōsecuta. Cum ergo iusti & facti huius figuram ipse dominus per eandem scripturam euidenter aperiat, cumq; Apostolica litera hanc prophetiam completam in noui testamēti praedicatione testentur, quis est qui audeat dicere, non propterea iustum & factum, propter quod se iussisse, & Prophetā fecisse, ipse in sanctis literis qui iussit, exponit: Ait enim Apostolus Paulus, Vt notas faceret diuitias gloriae suae in vasa misericordiae, quae preparauit in gloria, quos & vocauit nos, nō solū ex Iudaeis, verum etiā ex gentibus: sicut & Osee dicit, Vocabo nō plebem meā, plebem meam: & nō dilectam, dilectā: & erit in loco vbi dictum est eis, Nō populus meus vos, ibi vocabuntur filij dei viui. Hoc ergo de gētibus prophetatū Paulus ostēdit: vnde & Petrus scribens ad gentes, propheta quidē ipso nō nominato, prophetiam tamen eius verbis suis inserit, dicēs, Vos autē genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, vt virtutes eius annuncietis, qui de tenebris vos vocauit in illud admirabile lumen suum: qui aliquando nō populus, nunc autem populus dei: quorum aliquando non miseratus est, nūc autē miseretur. Hinc euidenter apparet, quod per Prophetā dictum est, Et erit numerus filiorū Israel quasi arena maris, quae sine mēsurā est, & non numerabitur: & quod cōsequenter adiunctum est, Et erit in loco vbi dictum est eis, Non populus meus vos: dicitur eis, filij dei viui: nō omnino de illo Israel esse dictum, qui est secundum carnē: sed de illo, de quo Apostolus gētibus dicit, Vos ergo Abraham semen estis, secundum promissionē haberedes. Sed quoniā & de illa Iudaeā multi crediderunt & credituri sunt: nam inde erant & Apostoli: inde tot milia, quae in Hierusalem Apostolis sociata sunt: inde tot Ecclesiae, de quibus ad Galatas dicit, Eram autē ignotus facie Ecclesiae Iudaeae, quae sunt i Christo. Vnde & lapidem angularē in Psalmis appellatum dominum sic interpretatur, q̄ duos parietes in seipso coniunxerit, circumcisionis videlicet & praepitij, vt duos cōderet in se in vnum nouum hominem, faciens pacem, & cōmunitatem vtroq; in vno corpore deo, per crucem interficiēs inimicitias in semetipso, & veniens euangelizare pacē iis qui longe, & iis qui propēdū est, gentibus longe, & Iudaeis propēdū est enim pax nostra, qui fecit vtraque vnum: merito & iste Propheta, filios Iuda ponens pro

Gene. 38.

† al. prior

Gene. 3.

Gene. 38.

Lu. 3. & 23.

Ioan. 19.

Capit LXXXV.

Gene. 49.

† rep. sicut.

Danic. 9.

Psal. 44.

Matt. 2.

Luca. 23.

Matt. 15.

Gene. 38.

Ioan. 5.

Mat. 2.

Eph. 4.

Ioan. 4.

Eph. 5.

2. Reg. 11.

Ioan. 3.

2. Cor. 11.

2. Reg. 12.

Cap. lxxxv.

7. iij.

Gene. 19.

Mat. 3. &

13.

Cap. lxxxix.

Osee. 1.

Ibidem.

Rom. 9.

1. Pet. 2.

Osee. 1.

Esai. 10.

Roma. 9.

Galat. 3.

† al. illo In-

deorum po-

pulo.

Act. 2. &

Galat. 1.

Psal. 117.

Eph. 2.

Osee. 11. G Iudais, & filios Israël pro gentibus. Et cōgregabuntur, inquit, filij Iudæ & filij Israël pariter, & ponent sibi met caput vnum, & ascēdent de terra. Huic itaque propheta tā manifestæ, ipso rerum effectu declarata, quā quis cōtradicit, nō solum prophetis, verum etiā Apostolicis literis: nec solū quibuslibet literis, verum etiā rebus impletis, & clarissima luce perfusis, impudētissime cōtradicit. Aliquid ergo fortassis diligētioris requirebat intētionis Iudæ factū, vt hæc fornicaria, quæ significat Ecclesiam, de gentium superstitionum prostitutione collectam, in habitu mulieris illius quæ Thamar appellata est, possit agnosci: hic autem, cum ipsa scriptura se aperiat, cumq; Apostolorum cōsonantibus literis illustrētur, quid hic vltius immoramur, ac nō iā videm⁹ quod restat de famulo dei Moyse, quid etiā ipsa significet quæ Faustus obiecit? Quod enim fratrem defendens, occidit Aegyptium, cuius facillime occurrit, iniuriosum nobis in hac peregrinatione diabolū a domino Christo nobis defensis occidi. Quod vero i arena obruit interemptum, manifestū est eius iam morticinam ⁊ præsentiam in eis latere, qui nō habent stabile fundamentū. Vnde Ecclesiā dominus super petrā ædificat: & eos qui audiunt verbum eius & faciunt, cōparat prudētī viro, qui ædificat domum suam super petram, ne tērationibus cedat & corruiat. Illos autē qui audiunt & non faciunt, cōparat stulto ædificanti super arenam, cuius tentata domo, ruina fit magna. Quod vero ex poliauit Aegyptios iussu domini dei sui, nihil nisi iustissime iubentis, quid præfigurauerit, iam in quibusdam libris, quos de doctrina Christiana prænotauī, quātum *Christi. li. 2.* & veste Aegyptiorum significata sint quadam doctrinā, quæ in ipsa cōsuetudine gentiū nō inutili studio discantur. Sed siue hoc significet, siue illud, quod ex ipsis gentibus animæ pretiosa, tanquā vasa aurea & argentea, cum suis vtq; corporibus, quod vestes significant, adiungunt se populo dei, vt simul de hoc seculo tanq; de Aegypto liberētur: siue hoc ergo, siue illud, siue aliquid aliud hinc fuerit figuratum, certum est tamen eis qui has literas pie legunt, nō frustra, neq; sine prænuntiatione futurorū esse illa iussa, facta, conscripta. Iam porō de bellis, quæ per Moysen gesta sunt, nimis longū est omnia prætractare. Satis ergo sit, quod de illo bello gesto cū Amalech, iā superius in hoc ipso opere quo Faustus respōdeo, quantum satis pro suscepto negotio videbatur, quid prophetia præmitteret, quid mysterij cōtineret, exposui. Nunc illud videamus, in quo crudelitatis vitium solēt obicere Moysi vel inimici harum literarum, vel expertes omniū literarum, quod quidem Faustus nō expresse posuit, cum diceret, Crudelia multa & mandata & fecerit. Sed quia noui quid maxime & inuidiose iactare consueuerint, ideo ipse hoc cōmemorauī, quod superius defendi, ne quicq; in eo factū esse criminis, vel ipsi Manichæi qui corrigi vellent, vel quisquā alius imperitorū aut impiorum putarēt. Nunc autē quid etiā pphetiæ significationis habuerit, requirendū est, q̄ ex eis multis, qui sibi absente ipso idolum fabricauerunt, sine vlla cuiusquā necessitudinis distinctione iussit interim. Facile est vt intelligatur hominū illorū interemptionem significare vitiōrū talium infectionem, qualibus illi ad eandem idololatriā defluerunt. In talia quippe vitia fauere nos iubet *Psalmus*, cū dicit, Irascimini, & nolite peccare. In talia vitia fauere nos iubet *Apostolus*, cū dicit, Mortificate membra vestra quæ sunt super terram: fornicationem, immundi-

tiam, luxuriam, concupiscentiam malam, & avaritiam, quæ est idolorum seruitus. Sed quid sibi velit, quod prius fecit, vt ipsum vitulū igne cōbureret, minutatimq; concideret, & in aquā spargeret, & potū populo daret, maiorem intētionem perscrutandæ significationis inquirat. Si enim tabulas, quas digito dei, hoc est, operatione spiritus sancti scriptas acceperat, ideo fregit, quia indignos eos quib⁹ eas legeret, iudicauit: si deniq; vt ab eis ille vitulus penitus aboleretur, incidit eum, contriuit, in aqua sparit atq; submersit, vt quid & potum hoc populo dedit? Quæ nō excitet factū hoc ad inquirendā & intelligendā prophetiam significationē? Occurrat ergo iā intētionis mentibus, tanquā diaboli corpus in vitulo: id est, homines in omnibus gētibus, quibus ad hæc sacrilegia caput, hoc est author, est diabolus. Aurēum propterea, quia videtur idololatriæ ritus velut a sapiētibus instituti. De quibus dicit *Apostolus*, Quoniā cognoscētes deum, nō sicut deum glorificauerūt, aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiēs cor eorū. dicentes se esse sapiētes, stulti facti sunt, & immutauerunt gloriam incorruptibilis dei, i similitudinē imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedū, & serpentium. Ex hac quasi sapiētia iste vitulus aureus, qualia solebant Aegyptiorum etiā ipsi primates, & tanq; docti homines adorare signata. Hoc ergo vitulo significationem est omne corpus, id est, omnis societas gētium idololatriæ deitorum. Hæc sacrilegiam societate dominus Christus illo igne cōburit, de quo in Euangelio dicit, Ignē veni mittere in terrā: vt quoniā nō est qui se abscōdat a calore eius, dum in eum credunt gētes, igne virtutis eius diabolica in eis forma soluantur. Totum deinde corpus illud cōminuit: id est, ab illa malæ conspirationis cōflatione discissum, verbo veritatis humiliatur: & cōminutum in aquā mittitur, vt eos Israëlita, id est, Euāgelij prædicatores ex baptismo in sua mēbra, hoc est, in corpus dominicū transferat. Quorum Israëlitarū Petro de ipsis gētibus dictum est, Maçta & māduca. [Si maçta & māduca,] quare nō etiā, Cōcide & bibe: ita ille vitulus per ignē zeli, & aciē verbi, & aquā baptismi, ab eis pot⁹ quos absorbere conabatur, absorpt⁹ est. Si ergo hæc quoq; loca scripturarū, de quibus eisdē scripturis calūniatur hæretici, perscrutata & quodāmodo interrogata, quāto vident obscuriora, tāto mirabiliores in se mysteriorum thesauros latere respōdent: quāto magis impiorū blasphemia ora obtutescere omnino debēt, cum oppilātur apertissima veritate, cōtra quam prouocato spiritu quid mulsitent, nō inueniunt: & malunt miseram manifestatione eius suas fauces obturari, q̄ suauitate peccati impleri. Christum igitur sonant hæc omnia: caput illud, quod ascēdit in cælum: & hoc corpus eius, quod vsq; in finē laborat in terra, scribentium literas vere sacras omnis parturiuit intētio: nec esse quicquā credendum est librorum prophetiarum contextione narratum, quod nō significet aliquid futurorū: nisi quæ ideo posita sunt, vt ex eis quodāmodo religantur ea, quæ illum regem populūq; eius, siue propriis, siue figuratis locutionibus rebūse pronunciet. Sicut enim in citharis & huiuscemodi organis musicis, non quidē omnia quæ tanguntur, canorum aliquid resonant, sed tantum chordæ: cætera tamē in toto citharæ corpore ideo fabricata sunt, vt esset vbi vincerentur, vnde & quod dederētur illi, quas ad citharæ suauitate modulaturus & percussurus est artifex, ita in his prophetis narrationibus, quæ de rebus gestis hominū prophetico spiritu delignantur,

A delignantur, aut aliquid iam sonant significatione futurorum: aut si nihil tale significant, ad hoc interponuntur, vt sit vnde illa significantia tanquā sonantia connectantur. Has autem rerum gestarum allegoricas narrationes, si nolunt hæretici, sicut a nobis exponuntur, accipere, vel etiā nihil eas; nisi quod proprie sonant, significare contendunt, non est luctandum cum hominibus qui dicunt, Non sapit palato meo, quod sapere dicis tuo: dum tamen ea quæ diuinitus præcipiuntur, aut mores pietatemq; formare, aut aliquid figurate significare vel credantur vel intelligantur: aut vtrumq; potius quā neutrum, dum tamen & ipsa quæ figurate dicta vel facta intelliguntur; ad eorūdem morēs bonos pietatemq; referantur. Ac per hoc etiā si Manichæis, vel quibusq; aliis, de his figuris rerum gestarum, noster displicet intellectus, vel ratio, vel opinio: illud sufficiat, quod patres nostri, quibus deus perhibet bonæ vitæ atque in suis præceptis obedientiæ testimonium, ea veritatis regulā defenduntur, quæ nisi prauis & distortis cordibus displicere non possit: & quod ea scriptura, cui peruersitas erroris illius inimica est, in quibuslibet hominum factis, quæ vel laudantur vel redarguit, vel tantum narrata nobis iudicāda proposuit, ipsa inculpabilis venerabilisque persistit: Quid vero vtilius atque salubrius pie legentibus, vel audientibus illas sacras literas contuli ac prospici potuit, quā vt non solum in eis laudabiles homines ad imitandum, & reprehensibiles ad cauendum proponerentur, verum etiā quædam honorum declinationes & lapsus in malum, siue itidē denuo correcti in viam redeant, siue irreuocabiles maneat: & rursus quædam malorum mutationes & prouentus in bonum, siue perseueraturi, siue in pristina iterum relapsuri: vt neq; iusti in superbiam securitate extollantur, nec iniqui contra medicinam desperatione obdurentur. At illa quæ neq; ad imitandum, neque ad cauendum facta hominum pertinet, & tamen in sancta scriptura reperiuntur, aut ad illam cōnexionem posita sunt, quibus occasionibus ad res necessarias veniatur: aut eo ipso, quo videtur superflua, satis admonēt in eis quæri oportere mystica alicuius significationis oraculum. Neque enim de his libris loquimur, in quibus nulla, vel pauca, ac non multa apertissima prophetico spiritu prænuntiata, iam quoque ipsis rebus impletis, authoritatem diuinam fidelissima & præclarissima veritatis luce testantur: vt omnino desipiat, quisquis eos superflue vel quasi fatue locutos aliquid putat, quibus nō solum omnia hominum ingeniorumq; genera subdita videt, verum etiā hoc ab eis prædictum legit, perfectumque cognoscit. Nunquidnam ergo si quisquam legens factum Dauid, cuius eum domino arguente ac minante pœnituit, inde sibi ad peccandū fomitem præbeat, illa scriptura culpāda est: ac nō tanto seuerius ille damnandus, quanto potius ad se vulnerādum aut occidendum abuti voluit ea re, quæ ad sanandū liberandūq; cōscripta est? Quia enim homines in peccatum lapsi, vel superbia negligunt pœnitentiæ medicinā, vel recipiendā salutem, veniēq; promerendā diffidentia penitus pereunt, de tāto viro exemplum propositum est, quo sanētur ægroti, nō quo hi qui sani sunt sauciantur. Neque enim medicinæ vitium est, si vel insani se ipsos, vel maligni alios ferramentis medicinalibus perimant. Sed tamen patres nostri Patriarchæ atque Prophete, quibus tam illustre testimonium sanctitatis atq; pietatis ea scriptura perhibet; quæ salutis generis humani diuinitus dispensatā nō negat, nisi quisquis aut eam nescit, Tomus sextus.

aut omnem sensum rationalis considerationis amisit: De etiā si libidinosi & crudēles fuissent, sicut eos Manichæorum error vel potius furor accusat: non etiā sic nō dico electis eorum, sed ipso etiā deo illorum demonstrarentur esse meliores. Nōne melius est cū pellice volutari virum: cum foemina, q̄ esse syncerissimam lucem, & miscendo se tenebris inquinari? Ecce homo avaritiæ ac ventris causa vxorem suam fororem mentitus, in aliorū concubitu vedit: quanto ille peior & execrabilior est, qui naturam suam ad libidinem desiderantium simulando coaptatam, gratis eis polluedā corumpendāq; subiecit? Iam cum filiabus qui etiā sciens concubuerit, nōne minus mali perpetrat, q̄ qui membra sua omnium talium peiorūq; turpitudinum libidinibus miscet: Quid enim tale ab immundis flagitiosiq; committitur, vbi non Deus vester Manichæi, turpitudinib⁹ omnibus polluat? Deniq; si vere Jacob, vt ait Faustus, inter quatuor vxores fœda cōcupiscentia, tanquā hircus erraret, nullam propaginis curam gerens, sed lasciuia solius voluptatis: quanto minus miser esset deo vestro, qui nō solum in ipso, & in eius quatuor vxoribus, omne illud dedecus luxuriæ pateretur, omnibus eorum corporibus motibusq; concretus: sed in ipso hircō, quem viro illi sordidus cōparauit, omnē illū genitalem motum caloremq; perpetuit: & vbiq; turpi conditione permixtus, in capro inflammatur, in capra seminatur, in hēdo generatur: Ac per hoc et si Iudas nō tantum fornicator, sed etiam sciens nurus suæ nefarius inceflator existeret, in illius quoq; incesti libidine deus vester hereret, forderet, arderet. Dauid autē iniquitatis pœnituit, q̄ vxorem adamauerit alienam, virumq; eius mandauit occidi: at vero deum vestrum quādo pœnitēbit quod a tartareo genere masculino ac foeminino principum tenebrarum adamatus, eorum libidini sua mēbra concessit: nec maritū, cuius coniugem adamauerat, sed suos filios in membris damonū, a quibus damonibus ipse fuerat adamatus, occidit: Sed et si nō pœnituisset Dauid, nec iustitiæ sanitatem tali medicina recepisset, etiam sic isto deo Manichæorum melior extitisset. Iste quippe vno ipso facto putemus, & aliis talib⁹ quotlibet, quā multa vnus homo possit admittēre: ille autē in omnibus omnium talibus factis cōmixtione illa membrorum suorum turpari polluiq; cōiungitur. Et Osee Propheta accusatur a Fausto, qui si meretricē turpi cōcupiscentia captiuatus adamasset atq; duxisset, F animas certe amborum, & lasciuū amatoris, & oblcōnē meretricis, partes & membra naturamq; dei vestri esse prædicatis. Illa enim meretrix, quid enim ambiam verbis, & non plane dicam, illa meretrix esset deus vester. Neq; enim potestis dicere q̄ seruata atq; incorrupta suæ sanctitate natura, illi meretricio corpori non ligatus, sed præsentatus incidet: sed inquinatissima esse ista mēbra dei vestri, & ob hoc magna purgatione indigere fatemini. Illa ergo meretrix, de qua hominē dei audetis arguere, deus vester esset, etiam si nō esset in melius casto coniugio commutata: aut si non vultis, particulam certe dei vestri, licet minimam, nō negatis illam animā meretricis. Hoc ergo iam melior deo vestro, quoniam ipsa vna meretrix esset: ille autem, cōditione suæ illius cōmixtionis, vniuerso generi tenebrarū in omnibus meretricibus prostituitur: in omnibus deniq; maribus ac foeminis late varieg; fornicantibus, & sese corripentibus, volutatur, soluitur, illigatur: rursus in eorū foetibus volutandus, soluendus, ligandus: donec ad vltimum globum pars immundissima dei vestri, tanquā

Psalm. 4.
Coloss. 3.

Capit
XCVII.
2. Reg. 11.
6. 12.

Capit
XCVIII

G in expiabilis meretrix perducatur. Hęc scilicet mala, has turpitudines, hęc dedecora à membris suis deus vester amouere nõ potuit, & hostis immanis necessitate compulsi ad ista peruenit. Neque enim potuit interimere iniuriosum atque violentum, suis vel ciuibus vel partibus saluis. Quanto ergo melior, qui occiso Aegypto, fratrem defendit illatum, quem mirabili vanitate Faustus anguit, & deum suum mirabiliore cæcitate non respicit: Quanto melius ipse vasa aurea & argentea abstulisset de gente Aegyptiõ, quàm eius membra deprædaretur gens tenebrarũ: & tamen cum bellum tam miserũ ipse gessisset, cultores eius famulo dei nostri obiciũt quòd bella gesserit, in quibus semper cum suis omnibus victor de hostibus triumphauit, qui captiui vel captiua Moysè belligerante de populo Israël duci potuerunt: quod & deus vester si potuisset, vtique fecisset. Hoc ergo non est malos arguere, sed felicioribus inuidere. Quæ autem crudelitas Moysi, quòd in populum qui grauitè in deum peccauerat, gladio vindicauit: cuius tamen peccati veniam, se pro illis etiã diuinã vindictã offerens, deprecatus est: Verũ tamen si & hoc non miserè corditer, sed crudeliter fecisset, etiam sic melior deo vestro esset. Neque enim quenquam suorum innocentium & obedientium, si ad hostis cuneum dirumpendũ missus fuisset & captiuatus, vilo modo eum postea, si vicisset, ipse damnaret: quod facturus est deus iste de sua parte, quam configet in globo: quia obediuit iubenti: quia in hostiles cuneos pro salute regni eius propõsitã sua morte processit. Sed in hac, inquit, serie seculorum iam malis permixta atque concreta, non obtemperauit præceptis. Quæramus, quare: Si propria voluntate, vera culpa, & iusta pœna: sed iam si voluntas est rea, nulla est ad peccãdum natura cõtraria: & ideo Manichæorum omnis conuicta est & euerfa fallacia. Si autẽ ab hoste oppressa, quòd missa est, si alieno malo superata, cui resistere non valuerat, iniqua pœna, & magna crudelitas. Sed ad excusandũ profertur dei necessitas. Talem colãt deum, qui nolũt colere deum. Sanẽ quod fatendũ est, etiam ipsi cultores eius, quanuis talẽ deum colẽdo sint pessimi, meliores tamen illo sunt, quia saltem sunt: ille autem nihil est, nisi fictio falsitatis, & cogitatio vanitatis. Sed iam cetera Faustii arguta deliramenta videamus.

Libri vicesimisecondi finis.

LIBER VICESIMVSTERTIVS.

Capit. I.

Austus dixit, Disputãti mihi aliquando, quidã ex numerosa plebe respondes ait, Accipis Iesum de Maria natũ: Cui ego, Quẽnam, inquam, dicis Iesum? Nã plures in Hebraismo fuerunt Iesus: vnus quidẽ Naue filius, discipulus Moysi: alter vero filius Ioãdã * sacerdotis magni: item alius, qui dictus est filius Dauid, alius vero filius Dei. quẽnam ergo istorum de Maria natum quæris. ex me, vtrum accipiam? Vtique, inquit, filium dei. Cui ego, Et quo authore, quòve magistro docente istud accipiam? At ille, Matthæo, inquit. Cui rursus ego, Quid enim Matthæus scripsit? Et ille, Liber generationis Iesu Christi filij Dauid filij Abraham, &c. Tum ego, Putaueram, inquã, quia esses dicturus, Liber generationis Iesu Christi filij Dei. & me putaueram ad præscribendũ: sed quia nunc fideliter capitulum memorasti, admonẽdas

Exo. 24. * alijs, Io. sedeb. Aggei. 1.

Matth. 1.

tantum es; vt id quòd recitasti, cõsideres. Neque enim Matthæus hic se dei filij generationem scribere fatetur instituisse, sed filij Dauid. Vt ergo huic interim dicenti credam, filius Dauid erit mihi de Maria natus, ad huc de Dei filio in hoc omni generationis textu nulla fit metio, vsque ad baptismum scilicet; frustra quæ calumniam vos ingeritis scriptori, tanquam dei filium in vtero mulieris incluserit. At vter hic clamitat, vt videtur, & in inscriptione ipsa sua se prorsus ab hoc sacrilegio vendicat, Dauid filium perhibens ex illa stirpe oriũdum se scripsisse, nõ filium dei. Nam Iesum quidem eum, qui sit filius dei, si sic scriptoris huius mentem propõsitumque consideres, non tam ille de Maria virgine vult nos accipere procreatum, quã factum aliquando per baptismũ apud fluueta Iordanis: Illic enim dicit baptizatũ à Ioanne eum, quem Dauid in exordio filium designauit, factum aliquando esse filium dei, post annos duntaxat, secundum Lucã fidem, ferme triginta, vbi & vox tũ audita est dicens ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Vides ergo id quòd ante annos triginta, vt huic videtur, de Maria natum esse, non esse ipsum filium dei, sed id quòd de baptismo postea factũ est ad Iordanem: id est, hominem nouum, tanquam in nobis, cum credimus ad deũ ex gentilitatis errore conuersi: quòd ipsum tamen nescio vtrum factis cum ea fide faciat, quam vos catholicã nominatis: sed interim sic Matthæo videtur, si sunt ipsius hæc. Neque enim vsquam in parturitionibus Mariæ dictũ legitur illud, Filius meus es tu, ego hodie genui te: aut, Hic est filius meus dilectissim⁹, in quo bene cõplacui: sed in expiatione eius apud Iordanem. Quòd si & tu credas ita vt scriptũ est, eris iam quidem Matthæanus, sic enim mihi dicendũ est: catholicam vero nequaquam. Nam catholicam fidem nouimus: quæ tanto longe abest ab hac professione Matthæi, quanto procul est & à vero. Siquidem symbolum vestrum ita se habet, vt credatis in Iesum Christum filium dei, qui sit natus ex virgine Maria. vestrum ergo est, de Maria accipere filium dei, Matthæi ab Iordane, nostrum ex deo: ac per hoc tam vobis Matthæus, si hæc eius pro certo sunt, contrarius est in professione ista sua, quàm nobis: nisi quòd paulo prudẽtior vobis inuentus est, vt ortum ex femineo sexu, Dauid filio ascriberet magis, quàm filio dei. Quapropter de duobus vos vnũ fateri oportet: aut hunc non esse Matthæum, qui hæc videtur asserere: M aut vos non tenere Apostolicam fidem. Nos vero quanuis de hac sententia nemo prorsus deiiciat, ex deo accipiendi filium dei, tamen vt multum imprudentiæ concedamus, vt adigamur & falsis credere, ex Iordane nobis erit factus Iesus dei filius, quàm nat⁹ ex vtero mulieris: quanquam nec ipse quidem ille, quem Maria peperit, si vllus erat, recte Dauid filius appellatur, nisi eum cõstet ex patre Ioseph seminatum. Quòd quia negatis, illud etiam fateamini necesse est, ne ipsum quidẽ esse Dauid filium: quoniam quidẽ generatio Abraham vsque ad Dauid, & à Dauid Ioseph ad usque deducitur, per omnes scilicet Hebræorũ patres: ex quo quia Iesus cõceptus non est, vt legitur, nec filius erit Dauid: longeq; demẽs est, qui quem sine coitu Ioseph de Maria natum dicitur erat, hunc in principio posuerit esse filium Dauid. Cũ ergo ne ipse quidẽ, qui sit ex Maria genitus, Dauid recte filius appellaretur, quia non sit natus ex Ioseph, quanto magis filius dei? Proinde nec virginis ipsius origo ex hac tribu fuisse monstratur, vnde constat esse Dauid: dico autẽ Iudã, de quo Iudæi reges: sed ex tribu Leui, vnde sacerdotes: quòd ipsum palã est, quia eadẽ patrem

Cap. 17.

Esai. 7. Matth. 1.

Matth. 3.

per baptismum.

Cap. 17.

Gene. 16. & 17.

Gene. 22. & 20.

Gene. 26.

Gene. 30.

A patrem habuerit sacerdotẽ quẽdam, nomine Ioachim, cuius tamen in hac generatione nulla vsquam habitatio mentio est. Quo modo ergo ad hãc Dauidicã cognationis profapiam Maria pertinere dicitur, in qua eam nec patrẽ habere videas, nec maritum? Ac per hoc nec ille Dauid filius erit, quisquis ex eadẽ nascitur: nisi eius hanc genitricem sic admoueas Ioseph, vt eius aut filia probetur aut coniunx. Augustinus respondit, Fides catholica eademque apostolica confitetur, dominum nostrum & saluatorem Iesum Christum, & filium dei esse secundum diuinitatem, & filium Dauid secundum carnem: quòd ita probamus ex Euangelicis & Apostolicis literis, vt nemo possit cõtradicere probationibus nostris, nisi qui ipsis literis contradicit: non sicut sibi Faustus iste proposuit, nescio quẽ pauca verba dixisse, & contra eiusdem Faustii versipelles astutias nulla postea testimonia protulisse. Quòd ego cũ fecero, nihil ei quòd respondeat, remanebit: nisi illud, quò vim manifestissimã veritatis in scripturis sanctis expresse illudere atque euitare conatur, vt falsa illa & diuinis codicibus immissa respõdeat. Quam dementiam, furiosãque præsumptionem & audaciam, iam superius in hoc opere, quantum sufficere visum est, refutauimus: nec eadem repetere oportet, vt modum sermonis etiam cogitemus. Quid igitur op⁹ est dispersa per scripturas omnes quætere atque colligere testimonia, quibus contra istum probemus, in libris maximã diuinãque autoritatis, eundem dici filium dei vnigenitum, semper deum apud deum, qui dicitur etiam filius Dauid, propter acceptam formam serui ex virgine Maria coniuge Ioseph? Nunc interim quia de Matthæo voluit disputare, nec à me totus Matthæi liber huic sermone inferri potest, legat qui voluerit, & videat quẽadmodum Matthæus eum, quem parentes eius enumeratus dicit filium Dauid, narrãdo vsque ad passionẽ resurrectionemque perducit: nec alium quàm ipsum dicat à virgine Maria de spiritu sancto conceptum & natum. Cui rei adhibet & testimonium de Propheta, Ecce virgo accipiet in vtero, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel: quòd est interpretatum, nobiscum deus. Eundemque baptizatũ à Ioanne, audisse de cœlo, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, de quo dictum erat iam ex partu virginis, nobiscum deus. Nisi forte visum sit C Fausto minus esse quòd dictus est deus, quàm quòd dictus est filius dei. Ex hoc enim coniciere conatus est, Matthæo non esse visum, quòd filius dei factus sit, nisi ex baptismo: quia ibi facta est vox de cœlo, Hic est filius meus. cum idem Euangelista etiam superius adhibuerit diuinum ex Propheta testimonium: vbi ipse partus virginis appellatus est nobiscum deus. Hũc sanẽ miserũ delirè garrulum debemus intueri atque obseruare, non præmittentem, vbi potuerit, lectori vaniloquiorum suorum etiam de scripturarũ testimoniis nebulas offundere falsitatis: sicut de Abraham dixit, quòd deo non crederat de Sara sibi filium promittenti, quãdo cum ancilla concubuit, cùm scriptura testetur, nondum illi partum Sarã fuisse promissum: vel quòd vxorem suam sororem mentitus sit, cum genus Sarã nupquam in illis literis legerit, quibus de hac re fides habẽda est: & de filio eius Isaac, quòd etiã ipse Rebeccã falso dixerit sororem suam, cũ genus eius ibi aperte scriptum sit: & de Iacob, quòd quotidie certamẽ esset inter quatuor eius vxores, quenam illum de agro venientem prior ad cõcubitum raperet: quòd illic nusquam legitur cõiungitur. Ecce qualis homo mēdaces diuinorum li-

brorũ scriptores se odisse gloriatur, qui etiam de Euãgelico tantã authoritatis culmine omnibus noto, mētiri sic audeat, vt nõ Matthæum, ne Apostolici nominis pondere cõprimatur, sed nescio quem alium sub Matthæi nomine velit putari scripsisse de Christo, quòd nõ vult credere, & quòd calumniosa versutia refutare conatur. Sic ergo de cœlo dictum est super aquam Iordanis, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui: quemadmodum dictum est & in mōte. Neque enim quia & ibi de cœlo vox ipsa sonuit, filius dei ante non fuit: quandoquidem ex vtero virginis ille accepit formam serui, qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitrat⁹ est, esse æqualis deo. Denique Apostolus Paulus alio loco apertissimẽ dicit, Cum autẽ venit plenitudo temporis, misit deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege. mulierem scilicet more locutionis Hebraicã femina appellã. Ipse est ergo filius dei, qui & dominus Dauid secundum diuinitatem: & idem ipse filius Dauid, ex semine Dauid secundum carnem. Quòd si nobis credere non prodesset, non hoc tam attẽte idẽ Apostolus Timotheo cõmendaret, dicẽs, Memor esto Christum Iesum resurrexisse à mortuis, ex semine Dauid secundum Euangelium meum: contra quòd Euangelium quiscuis aliud annũciauerit, vt anathema sit, magna cura fideles admonuit. Quid ergo iam moueat sancti Euãgelij sectatorem, quòd sine cõcubitu Ioseph Christus natus ex virgine, filius tamen Dauid appellatur, cum generationum seriem non vsque ad Mariam, sed vsque ad Ioseph Matthæus Euãgelista perducatur? Primo, quia mariti eius fuerat propter virilem sexum potius honorãda persona: neque enim quia concubitu non permixtus, ideo nõ maritus, cum ipse Matthæus narret ab angelo Mariam cõiugem ipsius appellatã, qui narret quòd nõ ipsius cõcubitu, sed de spiritu sancto conceperit. Quòd si non Matthæus Apostolus ista vera, sed aliquis alius sub eius nomine, sicut Manichæi putant, ea falsa cõscriberet, itãne sibi etiam ipse in rebus apertissimis, & tam de proximo contextis cõtraria loqueretur, vt quem diceret Dauid filium de Maria virgine, sine cuiusquam viri cõcubitu natum, eiusdem parẽtes gradatim enumerans, vsque ad eum sine aliqua ratione perduceret, quem non commixtum Mariã ipse dixisset? Si enim alius enumeraret progeneratores Christi à Dauid vsque ad Ioseph, dicens eum filium Dauid: & alius eum sine vllius viri cõcubitu ex Maria virgine natum diceret, nec eum filium Dauid appellaret: nec sic cõtinuo putare deberemus, eos sibi hæc cõtraria locutos fuisse, vt vel ambo vel vnus eorum falsitatis cõuinceretur. Cogitare enim deberemus fieri potuisse, vt ambo vera diceret, vt & Ioseph maritus Mariã diceretur, habẽs eam coniugem continenter: non concubitu, sed affectu: nõ commixtione corporum, sed cõpulatione, quòd est carius animorũ: & ideo non debuisse virum virginis matris Christi separari à serie parẽtum Christi: & ipsam Mariam aliquam de stirpe Dauid venam sanguinis ducere, vt caro Christi etiã ex virgine procreata, sine Dauid semine esse nõ posset. Cũ vero vnus idẽque narret vtrunq; dicat, vtrunq; cõmendet, & virum Mariã Ioseph, & Christi virginem matrem, & Christum ex semine Dauid, & Ioseph in serie progengatorũ Christi ex Dauid: quid restat vt credat, qui vult diuino Euãgelio, quàm hereticorum fabulis credere, nisi & Mariam nõ fuisse extraneã à cognatione Dauid, & eam Ioseph coniugem nõ frustra appellatã, propter ordinem sexus, & animorũ cõfederationem, quãuis ei nõ fuerit

Cap. 17. Matth. 3.

Philip. 2.

Gala. 4.

2. Timo. 2.

E

Gala. 1.

Cap. VIII.

F

G carne commixtus: & Ioseph potius propter dignitatem virilem ab ordine generationum illarum non fuisse separandum, ne hoc ipso videretur ab illa femina separatus, cui eum coniungebat metis affectus: & ne homines fideles Christi, id quod sibi coniuges carne miscetur, tam magnum in coniugio deputarent, vt sine hoc coniuges esse non crederent: sed potius dicerent fidelia coniugia, multo familiarius se adherere membris Christi, quanto potuissent imitari parentes Christi. Nos ergo credimus etiam Mariam fuisse in cognatione Dauid, quia scripturis eis credimus quae vtrunque dicunt, & Christum ex femine Dauid secundum carnem, & eius matrem Mariam, non cum viro concubendo, sed virginem. Quisquis itaque dicit Mariam ad consanguinitatem Dauid non pertinuisse, manifestum est quod istarum scripturarum tam excellenti authoritati oblectetur: ipse vero conuincat non eam pertinuisse ad semen Dauid, & hoc ostendat, non ex quibuscunque literis, sed ecclesiasticis, canonicis, catholicis. Alia quippe apud nos non habet ad has tres vllum pondus authoritatis: ipsae sunt enim quas recepit & tenet Ecclesia toto orbe diffusa, quae per illas est etiam prophetata: & quemadmodum promissa, sic reddita. Ac per hoc illud, quod de generatione Mariae Faustus posuit, quod patre habuerit ex tribu Levi sacerdotis quendam nomine Ioachim, quia canonicum non est, non me constringit: sed etiam si hoc crederem, ipsum potius Ioachim dicerem aliquo modo ad Dauid sanguinem pertinuisse, & aliquo modo ex tribu Iuda in tribu Levi fuisse adoptatum vel ipsum vel eius aliquem progenitorum: vel certe in tribu Levi ita natum, vt de stirpe Dauid consanguinitatem aliquam duceret: sicut fieri potuisse idem Faustus fatetur, vt Maria de tribu Levi esset, quam tamen constat traditam viro qui fuerit de stirpe Dauid, id est de tribu Iuda: & ita dicit potuisse accipi, Christum filium Dauid fuisse. Proinde si filia Ioseph nupsisset in tribu Levi, non absurde diceretur etiam filius Dauid, quisquis de illa & in tribu Levi natus fuisset. ita si mater illius Ioachim, quem patrem Mariae Faustus commemorat, de tribu Iuda & genere Dauid nupsit in tribu Levi, non immerito & Ioachim & Maria & filius Mariae etiam sic ex Dauid femine veraciter perhibentur. Hoc ergo potius, vel tale aliquid crederem, si illius apocryphae scripturae, vbi Ioachim pater Mariae legitur, authoritate detinerer, quam mentiri Euangelium, in quo scriptum est, & Iesum Christum filium dei, saluatorem nostrum ex femine Dauid secundum carnem, & per virginem Mariam procreatum. Sufficit ergo nobis, quod scripturae quae hoc dicunt, & quibus credimus, ab inimicis suis de nulla possunt falsitate conuinci. Non mihi ergo vicissim dicat, Etsi ego non ostendo Mariam non fuisse de cognatione Dauid, tu quod inde fuerit, ostende. Hoc enim ostendo clarissimo plane atque fortissimo documento, quod scriptura confirmatissima authoritatis, & Christum dicit ex femine Dauid, & eius matrem sine vllius concubitu virginem Mariam. Quam vero sibi Faustus cuiusdam quasi turpitudinis visus est veredidissimus detestator, cum diceret, Frustra vos calumnia ingeritis scriptori, tanquam dei ille filium in vtero mulieris incluserit: non plane catholica fides, quae Christum dei filium natum secundum carnem credit ex virgine, vlllo modo eundem dei filium sic in vtero mulieris includit, quasi extra non sit, quasi caeli & terrae administratione deseruerit, quasi a patre recesserit: sed vos Manichaei corde illo quo nihil potestis nisi corporalia phantasmata cogitare, ista omnino non capitis, quo modo dei

verbum, dei virtus atque sapientia, in se manens, & apud patrem, & vniuersam creaturam regens, pertendat ad fine vsque: Sapientia ad fine fortiter, & disponat omnia suauiter. In cuius dispensationis admirabili & ineffabili facilitate, sibi etiam matrem in terra disposuit, & propter seruos suos de corruptionis seruitute liberandos, in ea formam serui, hoc est mortale corpus accepit, acceptum monstrauit, monstratumque, & morte prostratum, resurrectione sursum erexit, & tanquam templum solutum iterum aedificauit. Vos tamen, qui haec credere quasi sacrilega formidatis, non membra dei vestri in vtero virginis, sed in vteris omnium foeminarum carnalium ab elephatis vsque ad mufcas includitis: an ideo vobis videtur vilior versus Christus, quia sic verbum dicimus carnem factum in vtero virginali, vt nulla sui commutatione in natura propria inuolabiliter permanens, templum sibi hominem coaptarit: & ideo vobis carus est deus vester, quia tot vinculis carni colligatus & inquinatus in illa parte, quae etiam in globo figendus est, sine causa suppetias deprecatur: aut etiam penitus oppressus, deprecari non sinitur?

Libri vicesimertij finis.

LIBER VICESIMVS QVARTVS.

Austus dixit, Quid ita hominem negatis fieri a deo? Non quidem nos omnifariam hominem a deo fieri negamus, sed quis & quando & quomodo fiat, hoc quaerimus. Quoniam quidem sunt secundum Apostolum homines duo, quorum alterum quidem interdum exteriorem vocat, plerumque vero terrenum, nonnunquam etiam veterem, alterum vero interiorem & caelestem dicit ac Coloss. nouum. Horum ergo vter fiat a deo, quaerimus. Quoniam quidem & natiuitatis nostrae tempora duo sunt: vnum illud, quo nos irretitos carnalibus vinculis, in lucem hanc naturam produxit. Alterum vero, cum veritas nos ex errore conuersos, ad se regenerauit initiatos ad fidem. Quod tempus secundae natiuitatis in Euangelio Iesus significans, dicit, Nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum dei. Quod cum Nicodemus parum intelligens haesitaret, & qualiter id fieri posset, percontaretur: neque enim posse hominem femem in vterum matris introire, & iterum nasci: Iesus ei respondens, Nisi quis natus fuerit, inquit, ex aqua & spiritu sancto, non potest videre regnum dei. Et sequitur, Quod nascitur de carne, caro est: & quod nascitur de spiritu, spiritus est. Quapropter si & natiuitas non ea sola est, qua in corpore gignimur, sed & illa alia qua renascimur spiritu, non minor aequae cura est & hoc ipsum quaerere, in quam earum nos faciat deus. Modus quoque nascendi duplex est: vnus ille furoris & intemperantiae proprius, quo sumus a generatoribus turpiter & per libidinem satialiter vero honestatis & sanctimonie, quo in Christum Iesum per spiritum sanctum sub bonorum doctrinis disciplinati sumus ad fidem: vnde etiam omnis religio, & maxime Christiana, ad sacramentum rudes, infantes appellat: quod & ipsum significans Apostolus ait, Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Quare iam non quaeritur, vtrum deus hominem faciat, sed quando, & quemadmodum faciat. nam si cum in vtero fingimur, vt ferè getibus placet & Iudaeis & ipsis vobis, tunc nos deus format ad imaginem suam, & veteres nos facit, & per furorē ac libidinem

A dinem creat, quod haud scio vtrum diuinitati eius conueniat. Si vero cum credimus, & ad meliorem vitam conuertimur statim, tunc formamur a deo, vt ferè Christo placet & eius Apostolis & nobis, profecto & honestos facit deus, & honeste facit ac pure: quo quid contentaneum, quidve conueniens magis sancte eius est venerabili maiestati? Quod si & vos authoritatem Pauli non spernitis, ex ipso vobis quemnam & quando & quemadmodum deus hominem faciat, ostendemus. Dicit ad Ephesios, Vt deponatis secundum priorem conuersationem veterem hominem, qui corrumpitur per desideria erroris: renouamini autem spiritu mentis vestrae, & induite nouum hominem, qui secundum deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis. Vides ergo quando creatur homo ad imaginem dei, vides hic & hominem ostendi alterum, & natiuitatem aliam, & alium nascendi modum. Nam cum, Exuite vos & induite dicit, tempus utique credulitatis significat: cum vero hominem nouum a deo creati testatur, tum indicat veterem nec ab ipso esse, nec secundum eum formatum. Et cum prosequitur dicens illum quidem fieri in sanctitate & iustitia & veritate, tunc designat atque demonstrat alterum illum natiuitatis morem, quem dixi longe dissimilem huic, qui corpora nostra furiosis genitorum complexibus seminavit: quemque etiam ostendit ex deo non esse, cum illum solum monstrauit esse ex deo. Necnon & ad Colossenses id ipsum dicit, Expoliate vos veterem hominem cum actibus suis, & induite nouum, qui renouatur in agnitionem dei secundum imaginem eius, qui creauit eum in vobis. Et hinc ergo non solum hominem nouum ostendit eum esse, quem deus faciat, sed quando etiam & quibus modis formetur, edocuit: id est in agnitione dei, quod significat credulitatis tempus. Et adhuc secundum imaginem, inquit, eius, qui creauit eum, vt ex hoc liqueat veterem hominem nec imaginem esse dei, nec ab ipso formatum. Nam illud quidem quod sequitur, dicit, Vbi non est masculus & femina, Iudeus & Graecus, Barbarus & Scythas, magis ac magis ostendit natiuitatem hanc, quae nos mares fecit ac foeminas, Graecos & Iudaeos, Scythas & Barbaros, non eam esse in qua deus operatur cum hominem format: sed illam, quae nos omni exutos nationum varietate sexusque & conditionis, vnum reddet ad instar eius qui vnus est: id est, Christus: sicut idem rursus Apostolus dicit, Quotquot in Christo baptizati sunt, Christum induerunt: non est Iudaeus neque Graecus, non est masculus neque femina, non est seruus & liber, sed omnes in Christo vnum sunt. Ergo tunc fit homo a deo, cum fit vnus ex multis: non cum ex vno diuisus est in multa. Diuisit autem nos primus ortus, id est, corporalis: secundus adunat intelligibilis ac diuinus: eoque rectissime nos hunc quidem corporis naturam adscribendum putabimus, illi vero superne maiestati. Quapropter idem rursus Apostolus ad Corinthios dicit, In Christo Iesu per Euangelium ego vos genui. Et ad Galatas de semetipso, Cum placuit ei, qui me segregauit de vtero matris meae, vt reuelaret filium suum in me, vt eum annunciam in gentes, continuo non acquieui carni & sanguini. Vides ergo vbiq; eum in hac altera natiuitate nostra, spiritali duntaxat, asseueratē nos a deo formari, non in priori illa obscena ac propudiosa, quae nos nihilo pretentius neque mundius animalibus ceteris in vtero materno & concepit & formauit & genuit. Quae de re animaduertere si volueritis, inuenietis hac in parte nos non tam professione a vobis distare, quam intellectu. Si quidem vobis placuerit hoc veteri & exteriori homini ac terreno

tribuere, vt sit a deo formatus: nos vero contra caelesti hoc dederim, & interiori ac nouo homini deferamus: neque id temere aut praesumptiue, sed a Christo discetes, & eius Apostolis, qui primi eadem in mundo docuisse monstrantur. Augustinus respondit, Paulus quidem Apostolus interiorem hominem per spiritum mentis, exteriorem vero in corpore atque ista mortali vita vult intelligi: non tamen vtrunque horum simul duos homines eum dixisse, aliquando in eius literis legitur, sed vnum quem totum deus fecerit: id est, & id quod interius est, & id quod exterius est: sed eum ad imaginem suam non fecit, nisi secundum id quod interius est, non solum incorporeum, verum etiam rationale, quod pecoribus non inest. Non itaque vnus hominem fecit ad imaginem suam, & alterum fecit non ad imaginem suam, sed quia hoc vtrunque interius & exterius simul vnus homo est, hunc vnum hominem ad imaginem suam fecit: non secundum id quod habet corpus corporalemque vitam, sed secundum id quod habet rationale mentem, qua cognoscat deum, & omnibus irrationabilibus eadem rationis excellētia praepōnatur. Sed illud interius concedit Faustus a deo fieri, cum renouatur, inquit, in agnitione dei secundum imaginem eius qui creauit eum. Hanc Apostolicam plane agnosco sententiam, quare ipse alteram non agnoscat? Deus posuit membra, singulorum quodque eorum in corpore prout voluit. Ecce deus etiam exterioris hominis effectus ab eodem Apostolo praedicatur: quare inde elegit, quod pro se putat: & tacet aut respicit, quod Manichaei fabulas amputat? Item cum de terreno & caelesti homine differeret idem Paulus, inter mortalem immortalemque discernens, inter id quod in Adam sumus, & illud quod in Christo erimus, ex ipsa lege, ex ipso libro, & ex ipso loco adhibuit, terrenum id est, animalis corporis testimonium, vbi scriptum est, quod deus etiam terrenum hominem fecit. Nam cum ageret quo modo resurgit mortui, & quo corpore venient, cum dedisset similitudinem de feminibus frumentorum, quod nuda grana seminatur, & deus illis det corpus quo modo voluerit, vnicuique feminum proprium corpus: vbi nihilominus Manichaei euerit errorem, qui & grana & herbas & omnes radices ac frutices generi tenebrarum dicit creare, non deum: & in eis formis atque generibus rerum deum potius credit alligari, quam horum aliquid operari. Cum ergo contra Manichaei sacrilegam vanitatem etiam ista dixisset, venit ad carnium differentias. Non omnis, inquit, caro, eadem caro. inde ad corporum caelestium atque terrestrium: inde ad mutationem corporis nostri, qua fieri possit spiritale atque caeleste. Seminatur, inquit, in contumelia, surgit in gloria: seminatur in infirmitate, surgit in virtute: seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale. Atque inde volens ostendere originem corporis animalis, Si est, inquit, corpus animale, est & spiritale: sicut scriptum est, Factus est primus homo. Adam in animam viuente. Hoc autem in Genesi scriptum est, vbi narratur quo modo deus hominem fecerit: & corpus, quod de terra formauerat, animauerit. Veterem autem hominem nihil aliud Apostolus quam vitam veterem dicit, quae in peccato est, in quo secundum Adam viuatur: de quo dicit, Per vnum hominem peccatum intravit in mundum, & Romae per peccatum mors: & ita in omnes homines pertransiuit, in quo omnes peccauerunt. Ergo totus ille homo id est, & interiore & exteriori sui parte, inueterauit propter peccatum, & poenae mortalitatis additus est. Renouatur autem nunc secundum interiorem hominem, vbi secundum sui creatoris imaginem reformatur, exuēs se iniu-

C. p. IX.

† res.

H

C. p. X.

Matth. 1.

Romae. 1.

2. Cor. 1.

† nos.

Eph. 4.

Coloss. 3.

Gal. 3.

1. Cor. 4.

Gal. 1.

Gal. 1.

Capit. II. Ephe. 4.

Coloss. 3.

1. Cor. 12.

1. Cor. 15.

Gal. 1.

Gene. 2.

Coloss. 3.

Romae. 5.

2. Cor. 4.

Coloss. 3.

Gstiam, hoc est veterem hominē; & induens iustitiam, hoc est nouum hominē. Tūc autē cum resurget corpus spiritale, quod seminatū animale; etiā exterior piscipier celestis habitudinis dignitate: vt totū quod creatum est, recreetur: & totum quod factum est, reficiatur: illo recreante qui creauit, & reficiente qui fecit. Quod breuiter explicat, vbi ait, Corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem vita est propter iustitiam. Si autē spiritus eius qui suscitauit Christi à mortuis, habitat in vobis: qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra per inhabitatem spiritum eius in vobis. Nam quis catholica veritate instructus, ignorat secundū corpus esse alios homines masculos, alios feminas: non secundum spiritum mentis, in quo renouamur secundum imaginē dei: Verūtamē quia vtrunque deus fecit, rursum idem Apostolus testis est, vbi dicit, Neq; mulier sine viro, neq; vir sine muliere in domino: sicut enim mulier ex viro, ita & vir per mulierē. omnia autē ex deo. Quid ad hanc dicit inepta fallacia hominum alienatorum à vitā dei per ignorātiā, quā est in illis propter cecitatem cordis eorū, nisi in Apostolicis literis, quod volumus, verū est: quod nolumus, falsum est: Sic delirant Manichei, sed respiciat, & nō sint Manichai. A quibus si queritur, quoniam interiorē hominem renouari ad imaginē dei fatētur, & hoc testimonium vltro etiam proferunt, tunc autem dicit Faustus, quod deus faciat hominē, quādo interior in dei agnitionē renouatur: vtrum cum ipse fecerit, qui reficit: ipse condiderit, qui renouat: respōdebunt, Ipse. Cui responsioni eorū, si adiciamus quærentes, quādo eum formauerit, [quē nunc reformat,] q̄ querent vbi se abscondant, ne fabulæ suę dedecus aperire cogātur: Neq; enim dicunt à deo formatum vel cōditum vel institutum, sed de substantiā eius, partem prorsus eius aduersus hostes missam: nec peccato inueteratum, sed necessitate captiuatum & deformatū ab inimicis, & cetera quæ iam ta det dicere. Ibi enim & primum hominem commemorant, non quem dicit Apostolus, de terra terrenum, sed nescio quem suum proprium ex arca mendaciorū proficientem: de quo Faustus tacet omnino, cum de homine sibi proposuerit quæstionem, timens ne aliquo modo eis, contra quos disputat, innotescat.

Libri vicesimiquarti finis.

LIBER VICESIMVS QVINTVS.

Caput. I. **A**VSTVS dixit, Deus finem habet, aut infinitus est: Si oratio vestra non fallit, quæ dicit, Deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob, habet finem deus, nisi forte alter est hic, de quo perrogas, & alter quem oratis: alioquin circuncisionis terminus, qui Abraham & Isaac & Iacob à gentium caterarum societate designat, etiam dei ipsius circa eos terminat potestatem. Cuius autem finita potestas est, & ipse non caret fine. Denique & antiquorum quidem hac ratione mentionem facitis, qui ante Abraham fuerunt: Enoch dico & Noë & Sem, ac reliquos eorum similes: quos fuisse quidem iustos in praputo nō negatis: sed quia idem circuncisionis insigni carebāt, ne ipsorum quidem vultis esse deum, sed solius Abraham & seminis eius. Igitur si est vnus & infinitus deus, quid sibi vult hac inuocationis vestræ tam diligens & sollicita cautio, vt non contenti nominasse

deum, adiciatis & cuius, Abraham scilicet, & Isaac & Iacob: tanquam in turba aliqua deorū erratura aut naufragium passura vestra oratione, nisi ad signū nauiget Abraham: Et hunc quidem certa de causa Iudæos orare haud absurdum est, vtpote circūcisos. Sic enim circūcisionis se inuocare designat deū, propter deos praputij: vos vero cur hoc ipsum faciatis, parū intelligo, cum minime gratis signum quod habuerit Abraham, cuius vos inuocatis deū. Vere enim, quod intelligi datur, cōgnitionis mutua causa, ne à se scilicet inuicem aberraret, notas sibi met huiusmodi alternis imposuisse videtur Iudæi, ac Iudæorū deus: atq; ipse quidem eos circūcisionis obscuro caractere signauit, quo vbiq; terrarum fuerint, vbi cunq; getium, per circūcisionem tamen ipsius esse noscantur. Iidem vero suum vicissim deum parentum suorum cognomine signauerunt, quo vbi cunq; & ipse fuerit, in magna quāuis deorum frequentia, cū deus Abraham audierit, & deus Isaac & deus Iacob, protinus se inuocari cognoscat. Quod fere in multis fieri solet vnum habētibus nomē, vt eorū nemo appellatus respōdeat, nisi audito cognomine. Sic namq; & pastor atq; armentarius pecoribus notas inurunt, ne eorum quisque pro suo vsurpet alienū. Quibus quia & vos similiter facitis, deum Abraham dicentes, & deum Isaac & deum Iacob, non solum finem ostēditis habere deum, sed quod sitis etiā vos ab eodem alieni, signi eius ac sacramēti expertes, quod est virilium mutilatio, per quā idē suos agnoscat. Quapropter hic si est deus quem colitis, liquet ex hoc admodū q̄ habeat finem. Si vero infinitum deum esse vultis, huic vos ante renūciare necesse est, & oratione mutata, erroris præteriti vestri penitentiā gerere. & hoc quidē dictum ita est, vt de vestro vos vicissim videamus. Alioquin summū & verum deum, vtrū sit idem infinitus necne, si queritur, de hoc vero vos boni & mali cōtrarietas breuiter poterit edocere, quandoquidem si non est malū, profecto infinitus est deus. Habet autē finem, si malum est: constat autem esse malum: non igitur infinitus est deus. illic enim esse mala accipiunt, vbi bonorum est finis. Augustinus respōdit, Absit vt hoc vos quisquā interroget, qui vos nouit, aut de hac omnino re cū talibus disputet. Prius enim estis à signēto carnaliū corporaliumq; cogitationum pia fide, & quantulacunq; veritatis ratione mundādi, vt spiritalia quoquo modo & ex quāta cunq; parte cogitare possitis. Quod quādiu non potestis, heresis quippe vestra nihil aliud nouit, q̄ & corpus & animam & deum per locorū spacia vel finita vel infinita distendere, cū solū corpus talia occupet spacia, vel spaciis talibus occupetur: cōsultius feceritis, si vos huic quæstioni nō cōmiscueritis, vbi nec docere potestis aliquid veri, sicut nec in ceteris, si superbi litigiosiq; non sitis. Cum enim quæri cōperit, quo modo sit deus finitus, quē nullus locus capit: quo modo infinitus, quē totū filius nouit: quo modo finit⁹, immēsus: quo modo infinitus, perfectus: quo modo finitus, nullū habēs modū: quo modo infinitus, modus omniū: omnis cogitatio carnalis enanescit: & si vult se fieri quod nōdū est, prius ex eo quod est erubescit. Quapropter hoc quod nobis proponitis de deo finito & infinito, melius tacēdo finitis, donec à sine legis, quod est Christus, tam lōge aberrare destinatis. De deo autem Abraham & Isaac & Iacob, cum ipse sit omnis creaturæ verus deus, cur illo nomine se populo suo insinuare voluerit, iam quantū sat erat, diximus. De circūcisione etiā in superioribus huius operis partibus

Atibus contra calumnias imperitas saepe respondimus. Isti autem signum in parte corporis congrua diuinitus datū, quo carnis expoliatio figurata est, si quemadmodum dictum sit, Omnia munda mūdīs, Christiana non haretica mēte cogitarent, nullo modo irriderent. Sed quia verum est & quod sequitur, Immundis autem & infidelibus nihil est mundū, sed polluta sunt eorum & mens & conscientia: ridentes eos, & dicaciter insultantes, leniter admonemus, si secundum ipsos circūcisio turpis est, non eos habere quod ibi rideāt, sed quod lugent: quia deus eorum & illi particulæ quæ præciditur, & illi sanguini qui distillat, illigatus & inquinatus admixtus est.

Libri vicesimiquinti finis.

LIBER VICESIMVS SEXTVS.

Cap. I. **A**VSTVS dixit, Iesus si natus non est, quo modo mortuus est: Hoc iā sanē cōiectura est. Coniecturis autem nemo, nisi quem probationes defecerint, vtitur. Respōdebimus tamen etiam ad hoc, nec aliūde q̄ de his que credere soletis, afferētes exēpla: quæ si vera sint, cōfirmabūt & nos: si falsa, destruet & vos. Dicis ergo, Quo modo mortu⁹ est Iesus, si homo nō fuit? Et ego abs te requiro, Helias quo modo mortuus non est, cū fuerit homo? An huic mortali præter cōditionem suā licuit ius immortalitatis inuadere, Christo nō licuit immortalis de morte, si necesse fuit, aliquid vsurpare? Et si Helias in æternū viuūt cōtra naturā, Iesum ad triduum tantum cur nō magis cōtra naturā mori potuisse concedas: præsertim cum etiam hoc non solum de Helia credatis, sed & de Moysē atque Enoch, quod sint immortales, & ipsi rapti cum corporibus suis in cælū: Quapropter si hoc argumēto recte colligitur Iesum fuisse hominem, quia mortuus est, poterit eodem nihilominus argumēto colligi & Heliam non fuisse hominem, quia mortuus non est. Falsum est autem non fuisse Heliam hominem, quāuis immortalis credatur: falsum aq̄ue erit Iesum fuisse hominem, quāuis æstimeretur mortuus. Et si mihi vera dicenti vis credere, vterque eorum apud Hebræos falsam traxit opinionem: Iesus de morte, & de immortalitate Helias: nam nec hic mortuus est, nec ille non mortuus: sed vos quod vultis, creditis: quod nō, redigitis ad naturam. Quapropter si quid naturæ propriū sit queritur, illa quidem nec immortalē mori vult, nec non mori mortalem. Si vero potestatem in deo atque homine ad efficiēda quæ velint querimus, magis puto Iesum mori potuisse, quā non mori Heliam. Maior enim potestas in Iesu quā in Helia. Et si tu impotentiorē cōtra naturā licentiam leuas in cælum, cōsecrasq; perpetuitati, naturæ & conditionis eius oblitus, ego Iesum potuisse mori, si voluit, cur nō cedam; etiam si verē mortem illam fuisse, & non mortis figuram cōsentiam? Vt enim ab initio sumpta hominis similitudine omnes humanæ cōditionis simulauit affectus: sic ab re nō erat, si in fine quoque consignāda: æconomia gratia fuisset visus & mori. Præterea illud quod commemorandum, quia si quid cuiq; per naturam liceat queritur, circa omnia id queri deberet, quæ Iesus gessit: non circa mortē tantummodo ipsius. Nam & cæcū nā natiuitate lumen videre natura nō sinit, quod tamen Iesus potēter operatus videtur. Ergo hui⁹ generis cæcos illuminasse a deo,

vt Iudæi ipsi exclamaret, ab initio seculi nunquā fuisse Deum visum, vt aliquis aperuisset oculos cæci nati: manū aridam sanasse, vocem ac verbū priuatis his per naturam, & reddonasse: mortuis & in tabē iam resolutis corporibus cōpage reddita, vitalem redintegrasse spiritum, quem non ad stuporē adducat, & cogat quodam modo minime credere, cogitatem quid liceat quidve non liceat per naturam? Quæ tamen omnia nos cōmuniter facta ab eodem credimus Christiani, non cōsideratione iam naturæ, sed potestatis tantum & virtutis dei. Legitur quoque, quod de supercilio mōtis iactatus aliquando à Iudæis, illæsus abierit. Qui ergo de sublimi monte præcipitatus, mortuus non est, quia vtique noluit, cur non potuerit etiam mori cum voluit? Et hoc quidem nunc à nobis ita respōsum sit, quia vobis placet argumētari, & arma tentatis aliena, dialecticē disputare volentes: alioquin nobis nec Iesus mortu⁹ est, nec est immortalis Helias. Augustinus respondit, Quicquid de Enoch & de Helia & de Moysē scriptura sancta, certis & magis suæ fidei documētis in suo culmine authoritatis locata, testatur, hoc credimus, nō quod Faustus nos credere suspicatur. Quid sit autem secundū naturam, quid contra naturā, homines, qui sicut vos errant, nosse nō possunt. Dicit autē humano morē contra naturam esse, quod est contra naturæ vsū mortalibus notū, nec nos negamus: sicut illud est quod Apostolus ait, Si tu ex naturali incisus oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam: id esse contra naturam dixit, quod est contra consuetudinem naturæ, quam notitia humana comprehendit: vt oleaster insertus in olea, non oleastri baccas, sed oliuæ pinguedinem ferat. Deus autem creator & conditor omnium naturarum, nihil contra naturam facit: id enim erit cuiq; rei naturæ, quod ille fecerit, à quo est omnis mod⁹, numerus, ordo naturæ: sed nec ipse homo cōtra naturam quicquā facit, nisi cum peccat, qui tamen supplicio redigitur ad naturā, ad naturalem quippe iustitię ordinem pertinet, vt aut peccata non fiant, aut impunita esse non valeant: quod libet horum sit, naturalis ordo seruetur: si nō ab anima, certe à deo. Vexant enim peccata conscientiam, ipsiq; animo nocent, cum luce iustitiæ peccando priuatur, etiam si non consequantur dolores: qui vel corrigendis ingeruntur, vel non correctis vltimi referuātur. Sed cōtra naturam non in cōgrue dicimus aliquid deū facere, quod facit contra id quod nouimus in naturā. Hanc enim etiam appellamus naturā, cognitū nobis cursum solitumq; naturæ, cōtra quem deus cum aliquid facit, magna vel mirabilia nominātur. Contra illam vero summam naturæ legem à notitia remotam, siue impiorum, siue adhuc infirmorū, tam deus nullo modo facit, quā contra seipsum non facit. Spiritalis autē eademq; rationalis creatura, in quo genere & anima humana est, quāto amplius illius incomutabilis legis lucisq; fit particeps, tāto magis videt quid fieri possit, quidve nō possit: quāto autem remotior inde fuerit, eo magis miratur insolita, quō minus cernit futura. Ac per hoc quid de Helia factum sit, nescimus: hoc de illo tamen credimus, quod verax scriptura testatur. Illud sanē scimus, hoc de illo factum, quod dei voluntas habet: quod autē dei voluntas nō habet, fieri de quā omnino nō posse. Proinde si mihi dicatur posse fieri, vt caro, vbi gratia, huius vel illius hominis in corpus cæleste mutetur, concedo fieri posse, sed vtrum futurum sit nescio: & ideo nescio, quia quid habeat de hac re dei voluntas, me latet: illud me tamen nō latet, sine dubio futurum,

Cap. V. **G** si hoc dei volūtas habet. Porro si audiam, quod aliquid futurum erat, sed deus fecit ne fieret: fidelissime respondebo, illud potius futurum erat quod deus fecit, nō illud, quod si futurū esset, hoc non fecisset: nā deus quod facturus erat, utique sciebat: & ideo simul sciebat illud futurum non fuisse, quod ne fieret facturus erat: & proculdubio potius verum est quod scit deus, quam quod opinatur homo: vnde tam nō possunt futura non fieri, quam non fuisse facta pręterita: quoniam nō est in dei voluntate, vt eo sit aliquid falsum, quo verum est. Quapropter omnia quę vere futura sunt, sine dubio scienti autem facta non fuerint, futura nō erant: ita omnia quę vere pręterita sunt, sine dubio pręterierunt. Quisquis itaque dicit, Si omnipotens est deus, faciat vt quę facta sunt, facta non fuerint, non videt hoc se dicere, Si omnipotens est, faciat vt ea quę vera sunt, eo ipso quo vera sunt, falsa sint. Potest enim facere, vt aliquid non sit quod erat: tunc enim facit vt non sit, quando id esse inuenit de quo fiat: velut cum aliquem, qui cępit esse nascēdo, facit non esse moriendo: hoc enim factum inuenit, de quo fieret. Quis autem dicat vt id, quod iam non est, faciat non esse: Quicquid enim pręteritum est, iam nō est: quod si & de ipso fieri aliquid potest, adhuc est de quo fiat. Et si est, quo modo pręteritū est? Non ergo est, quod vere dicimus fuisse: sed ideo verū est illud fuisse, quia in nostra sententia verū est, non in ea re quę iam nō est. Sentētia quippe, qua dicimus aliquid fuisse, ideo vera est, quia illud de quo dicimus, iam non est. Hanc sententiā deus fallam facere non potest, quia nō est cōtrarium veritati. Quod si quęras, vbi sit hęc vera sentētia, prius inuenitur in animo nostro, cum id verū scimus & dicimus. Sed si & de animo nostro ablata fuerit, cū id quod scimus oblitū fuerimus, manebit in ipsa veritate. Semper enim verū erit fuisse illud quod erat, & non est: & ibi verum erit iam fuisse quod erat, vbi verum erat antequam fieret, futurum esse quod non erat. Huic veritati deus non potest aduersari, in quo est ipsa summa & incōmutabilis veritas, quo illustratur vt sit, quicquid in quorumque animis & mentibus verum est. Omnipotentem autem deum non ita dicimus, ac si eum etiam mori posse credamus: & quia hoc nō potest, ideo non sit dicendus omnipotens. Ille planē omnipotēs vere solus dicitur, quia vere est, & a quo solo est, quicquid aliquo modo est vel spirituale vel corporale: quia vniuersa creatura sua vitur vt ei placet. Placet autē illi secundum veram incōmutabilemque iustitiam, quod ipse sibi est, omnia mutabilia, cum ipse sit incōmutabilis, commutare pro meritis siue naturarum siue factorum. Nūquid ergo dicitur sumus, quod Helias, cū esset creatura, mutari non posset vel in deterius vel in melius: aut eo modo nō posset, qui esset humano generi insolitus, secundum dei omnipotentis voluntatē? Quis hoc vel stultissimus dixerit? Cur ergo quod de illo in scriptura veracissima positū est, nō credamus, nisi putemus hoc solum posse facere deum, quod videre consueuimus?

Cap. VI.

Sed si homo fuit, inquit, Helias, & potuit non mori, cur Christus cum homo nō fuerit, non potuerit mori? Tale est, ac si quisquam diceret, Si potuit natura hominis in aliquid melius cōmutari, cur dei natura in deterius nō potuerit? Stulte, quia hominis est natura mutabilis, dei autē incōmutabilis. Possit enim & aliquis pariter insanissimus dicere, Si homini potest donare vt regnet in æternum, cur non & sibi facere vt damnetur in æternum? Non hoc, inquit, ego dico: sed triduanam saltem mortem dei, æternę vitę hominis cōparo. Planē

si sic acciperes triduanā mortē dei, vt caro in illo moreretur, quam de mortalium genere assumpsit, verū speres: nam istam triduanam Christi mortem, propter æternā vitam hominum factā veritas Euangelica prędicat. Cū autem velis triduanā mortem, nulla mortali assumpta creatura, in ipsa diuina natura ideo nō absurde credi, quia potest humana natura immortalitate donari, profecto sic desipis, quo modo qui nec deū nosti, nec dona dei. Deinde quo modo illud, quod supra posui, non dicis ac sentis, deū sibi fecisse vnde dānetur in æternum, quando pars illa dei vestri in globo in perpetuum configetur? An & hoc dicitur es, quia pars lucis lux est, & pars dei deus non est? Postremo vt sine vlla ratiocinatione & plana fidei veritate à nobis audiat cur Heliam hominem natum, raptum esse diuinitus de terra credamus: Christum autem & ex virgine vere natum, & in cruce vere mortuū: hęc ideo credimus, quia & illud de Helia, & hoc de Christo sancta scriptura testatur, cui nemo pius nisi qui credit: impius nemo, nisi qui non credit. Illud autem de Helia vos negatis, quia omnia simulatis: De Christo autem quod nasci nō potuerit & mori non potuerit, nec vos dicitis: sed eius ex virgine natiuitatem nullam, mortem autē in cruce falsam fuisse contenditis: hoc est etiam ipsam nullam, sed ad ludificandos humanos oculos simulatam, ad nihil aliud, nisi vt ab eis qui ista crediderint, etiam vobis omnia mentibus ignoscatur. Quis autem vobis proponat, quod sibi quasi ex persona catholica Faust^{us} proponit, Iesus si natus non est, quomodo mortuus est, nisi qui parum considerat ipsum Adam & natum non esse, & tamen mortuum esse? Si voluisset ergo filius dei inde sibi humanam carnem veramque formare, vnde formauit & illi primo homini, quoniam omnia per ipsum facta sunt, quis eum nō potuisset audeat affirmare? Si denique de cęlesti vel aërea vel humida creatura corpus assumptum vellet commutare in humanę carnis verissimam qualitatem, in qua & viuere vt mortalis homo posset & mori, hoc eum potuisset facere quis omnipotentem omnipotentis filium negare auderet? Postremo si voluisset de nullis elementis corporeis, que per eum creata sunt, corpus assumere, sed prorsus ex nihilo sibi creare verā carnē, sicut per eum creata sunt cuncta quę non erant, quis nostrum contradicere, quis nostrum fieri non potuisset contenderet? Non ergo ideo credimus natum ex virgine Maria, quod aliter in vera carne existeret atque hominibus apparere nō posset, sed quia sic scriptū est in ea scriptura, cui nisi crediderim^{us}, nec Christiani, nec salui esse poterimus. Credimus ergo ex Maria virgine natum Christum: quia sic scriptū est in Euangelio. Credimus crucifixum & mortuum: quia sic scriptum est in Euangelio. Et vere natū & vere mortuum, quia veritas est Euangelium. Cur autem illa omnia in carne ex vtero femina assumpta, pati voluerit, summa cōsiliij penes illum est. Siue quod vtrūque sexū, quem creauerat, etiā hoc modo cōmēdandū honorādumque indicauit, assumendo formam viri, & nascēdo de femina: siue aliqua alia causa, quamquam illa sit, nō temere dixerim. Illud tamen fidēter dicam, nec aliter factum esse, quam Euangelica veritas docuit: nec aliter fieri oportuisse, quę dei sapientia iudicauit. Euāgelij fidem omnibus hæreticorū disputationibus anteponimus, cōsiliū autem sapientię dei, supra omne cōsiliū creaturę cuiuscunque laudamus. Tamen Faust^{us}, vt sibi credamus, hortatur, dicens, Et si mihi vera dicēti vis credere, vterque eorum apud Hebræos falsam, traxit opinionē: Iesus de morte

Auflus dixit, Sed non poterat mori, nisi natus esset. Et ego respondeo, Nec nasci poterat, nisi deus non esset: aut si potuit & deus esse & nasci, quare non & non nasci potuerit & mori? Vides ergo vtile satis non esse, in his conse-

quentiam querere, aut argumentis inniti, cum de rebus agitur quę pertineant ad Iesum. Sed quarendum potius est, quid ipse de se, quidve Apostoli sui de eodē prędicarint. Ipsaque adeo pertractanda genealogia est, & videndum si sibi conueniat, non ex coniectura passionis, natiuitatis eius exquirere veritatem: quia & pati non natus potuit, & natus minime pati, præsertim ipse vobis fatentibus deo esse impossibile nihil. quod erit & ipsum falsum, si hoc cōstitit, non potuisse mori non natum. Augustinus respondit, iterum ac sa-

Luc. 24. & Math. 16. Ibidem. Marc. 8.

Mat. 4. 8. & 26. Luca. 10.

Cap. VII.

Gen. 1.

Isa. 53.

B lasse, sed planē fecisse vel exhibuisse cōscripta sint: sanē non necessitate conditionis, sed magisterij voluntate, & diuina etiam potestate. Nam homo plerumque et si noluit, irascitur: et si noluit, cōtristatur: et si noluit, dormit: et si noluit, esurit ac sitit: ille autem omnia ista fecit, quia voluit. Sic etiam nascuntur homines atque patiuntur, non quia nolunt, nec quod volūt: ille autem etiam ista quia voluit. Tamen vera hęc & de illo fideliter veraciterque conscripta sunt, vt quisquis Euangelio eius crediderit, veritate instruat, non mendaciam illudatur.

Libri vicesimifexti finis.

Cap. I.

Auflus dixit, Si natus non est Iesus, nec passus est: si autem passus est, ergo & natus est. Non nobis expedit, mihi credite, in his rebus cōsequētia querere naturę, alioquin infirmabitur omnis vestra fides. Nā & vos Iesum ex virgine natum sine virili coitu creditis: & si ex consequentibus priora probanda sunt, erit hoc falsum. Poterit enim & vobis responderi in hunc modum: quia si natus est ex femina Iesus, ergo & seminatus ex viro est. Si vero seminatus ex viro nō est, ergo nec natus ex femina est. Potuit autem, vt vos creditis, nasci non satus: quare ergo nō potuerit & pati non partus? Augustinus respondit, Nemo tibi proponit quod tibi proponis, nisi imperitus quem decipis, non instructus a quo conuincaris. Nam Iesus & nasci potuit non satus, & pati non partus, sed vnum horum voluit, alterum noluit. Nasci enim nō satus voluit, pati autem non partus noluit: quia partus est passus. Dicis mihi, Vnde scis? Quia hoc in Euangelio veritatis lego. Si autem tibi dicam, vnde scis ista quę dicis: Manichæi mihi opponis autoritatē, & dicis esse in Euangelio falsitatem. Ego autem Manichæo ista dicenti non crederem, nec si non mihi Christum mentitum esse laudaret. Quod quidem in Christo non inuenit, sed quid ipse diligat, prodit.

Math. 1.

Cap. II.

Libri vicesimiseptimi finis.

pe tibi proponis, quod non audis ab eis à quibus confutaris. Nemo tibi dicit, Non poterat mori, nisi natus esset: quia mortuus est Adam, quamuis natus non fuisset: sed dicitur tibi, Natus est, quia hoc sanctum Euangelium, non nescio quis hæreticus loquitur: mortuus est, quia hoc in sancto Euangelio, non in libro alicuius hæretici legitur. Sed tu qui prohibes argumētari, cum de rebus agitur quę pertinent ad Iesum: & quærēdum censet quid ipse de se, quidve Apostoli sui de eodē prędicarint: cum cępero Matthæi Euangelium recitare Apostoli eius, vbi narratio natiuitatis eius tota contextitur, continuo dices illam narrationem non esse Matthæi, quam Matthæi esse dicit vniuersa Ecclesia, ab Apostolicis sedibus vsque ad præsentis Episcopos certa successione perducta. Tu mihi quid contra lecturus es? Aliquem forte librū Manichæi, vbi Iesus negatur esse natus ex virgine. Sicut ergo ego credo illum librum esse Manichæi, quoniam ex ipso tempore quo Manichæus viuēbat in carne, per discipulos eius certa successione præpositorum vestrorum ad vestra vsque tempora custoditus atque perductus est: sic & istum librum crede esse Matthæi, quem ex illo tempore quo Matthæus ipse in carne vixit, non interrupta serie temporum, Ecclesia certa connexionis successione vsque ad tempora ista perduxit. Et dic mihi, cui libro potius credere debeamus, eiusne Apostoli, qui Christo cum adhuc in terra esset, adhæserat: an nescio cui Persę, qui tāto post natus est? Sed alium forte proferis librum, qui nomen habeat alicuius Apostoli, quem à Christo constat electum, & ibi Christum natum ex Maria non esse lecturus es. Cum ergo necesse sit alterum horum librorum esse mendacem, cui nos potius censet fidem accōmodare debere? Eine, quem illa Ecclesia ab ipso Christo inchoata, & per Apostolos p̄cetta certa successione dilatata, ab initio traditum & conseruatum agnoscat atque approbat: non satus, & pati non partus, sed vnum horum voluit, alterum noluit. Nasci enim nō satus voluit, pati autem non partus noluit: quia partus est passus. Dicis mihi, Vnde scis? Quia hoc in Euangelio veritatis lego. Si autem tibi dicam, vnde scis ista quę dicis: Manichæi mihi opponis autoritatē, & dicis esse in Euangelio falsitatem. Ego autem Manichæo ista dicenti non crederem, nec si non mihi Christum mentitum esse laudaret. Quod quidem in Christo non inuenit, sed quid ipse diligat, prodit.

Cap. II.

E

Cap. III.

Sup. lib. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

Cap. 3.

G Euāgelio simpliciter credite, & vos potius tam male ac peruerse argumentari desistite. Quod autem putat quarendū esse Faustus, quid de se Iesus ipse praedicaue- rit, cui non iustū videatur: Sed nūquid hoc sciri potest, nisi discipulis eius narrantibus: Quibus si non creditur annūciātibus quod de virgine natus sit, quo modo eis fides habebitur annūciātibus quod de se ipse praedi- cauerit? Si enim prolatae fuerint aliquae literae, quae nullo alio narrante, ipsius proprie Christi esse dicantur: unde fieri potuerat, ut si vere ipse essent, non legerentur, nō acciperentur, non praecipuo culmine auctoritatis emi- nerent in eius Ecclesia, quae ab ipso per Apostolos suc- cedētibus sibi Met Episcopis, vsq; ad haec tempora pro- pagata dilatatur: multis in ea iam completis, quae ante praedicta sunt, & vsque in finem quae restant, sine dubio futuris atque vērūis: quia & illa litera si proferrentur, utique considerādum erat à quibus proferrentur. Si ab ipso, illis primitus sine dubio proferri potuerūt, qui tūc eidem cohārebāt, & per illos etiam ad alios perueniret. Quod si factū esset, per illas quas cōmemorauī preposi- torū & populorum successiones confirmatiua auctori- tate clarescerent. Quis est ergo tam demens, qui hodie credat esse Epistolam Christi, quam protulerit Mani- chaeus, & nō credat facta vel dicta esse Christi quae scri- psit Matthaeus? Aut si etiam de Mattheo, vtrum ipse ista scripserit, dubitat, de ipso quoque Mattheo non potius id credat, quod inuenit in Ecclesia, quae ab ipso Mat- thei temporibus vsque ad hoc tempus certa successio- num serie declaratur: & credat nescio cui, ex trāsuerfo de Perside, post dūcētos vel amplius annos venienti, & suadenti ut illi potius, quid Christus dixerit feceritque, credatur: cum ipse Apostolus Paulus post Ascensionem domini de caelo vocatus, si nō inueniret in carne Apo- stolos, quibus cōmunicando, & cum quibus cōferendo Euāgelium, eiusdem societatis esse appareret, Ecclesia illi omnino non crederet: Sed cū cognouisset eum hoc annūciāntem, quod etiam illi annūciābant, & in co- rum communione atq; vnitāte viuētem, accedentibus etiam per eum talibus signis, quālia & illi operābatur: ita eum domino cōmendante, meruit auctoritatem, ut verba illius hodie sic audiantur in Ecclesia, tāquam in illo Christus, sicut ipse verissime dixit, locut⁹ audiatur. Et putat Manichaeus credi sibi debere ab Ecclesia Chri- sti, loquenti cōtra scripturas tantā & tam ordinata aucthoritate firmatas: per quas ei praecipue commēdatum est, ut quisquis illi annūciauerit praeterquam quod ac- cepit, anathema sit. Sed ratione, inquit, profero, qua demonstrē scripturis illis nō esse credēdum. Certe nō argumentaris, & tamen in ipsa quoq; argumētatio- ne superaris. Ad hoc enim redigitur omnis argumēta- tio tua, ut ad extremū credat anima, ideo se in hoc mū- do esse miserā, quia miseria sua deo suo subuenit, ne ille regno priuaretur: eiusq; naturā atq; substantiam vsquea- deo esse mutabilem, corruptibilem, violabilem, coinquinabilem, ut pars eius quaedam nec mūdari valeat, & ab ipso qui eam sciens innocentem de suis visceribus, ni- hilque apud se peccātem, tāta contaminationi permi- scuit, aeterno globi supplicio puniatur. Iste finis est om- nium argumētationum fabularumq; vestrarū, quarum vna sit finis, sed in corde & in ore vestro, ut aliquādo tam execrandas blasphemias credere ac dicere desina- tis. Sed ex ipsis, inquit, literis probo, quā eis nō vbiq; credendum sit, quoniam contraria sibi loquuntur. Cur non ergo deis potius nūquam eis esse credēdum, tan- quā inconstantibus seseq; impugnantibus testibus? Sed

hoc, inquit, diligo quod consentaneum video veritati. K Cui veritati: Fabula scilicet tua, habenti in capite bel- lum dei, in medio contaminationem dei, in fine dam- nationem dei. Et nūquam, inquit, creditur literis sibi- met aduersis atq; contrariis. Sed ideo tibi hoc videtur, quia non intelligis: nam & quicquid protulisti, quod tale videretur, demonstratum est quā non intelligas: & quicquid protuleris, demonstrabitur. Nulla ergo cau- sa est, quare illis literis, tanta auctoritate praeditis, non credamus: & planē ista maxima causa est, cur eos qui a- liud annūciant, anathematizemus.

Libri vicesimo octauī finis.

LIBER VICESIMVS NONVS.

Austus dixit, Ergo magia erat, quod vi- sus ac passus est, si natus non est. Eadem in te vicissim argumentatio retorquetur, ut magia & illud fuerit, quod vtero portatus, aut quod editus sit, si semina- tus non fuit. Extra legem naturae esse constat virginem peperisse, multoque magis inuentam etiam post partum virginem. Quare ergo & hoc praeter naturam non vis ut contigerit, pati eum potuisse volentem, sine sorte natiuitatis? Mihi crede quantum ad rem attinet, vtrique in hoc naturae contraria profitemur: sed hoc interest, quod nos honeste, vos turpiter. Nos passionis eius rationem aliquam reddimus & probabilem, vos natiuitatis aut nullam praestatis, aut falsam. Denique nos specie tenus passum confitemur, nec vere mortuum: vos pro certo puerperiu fuisse cre- ditis, & vtero muliebri portatum. Aut si ita non est, fateamini & vos quia hoc etiam imaginarie sit factum, ut videretur natus, & omnis nobis erit profligata conten- tio. Nam illud quidem, quod saepe affirmare soletis, ne- cessario eum esse natum, quia alias hominibus videri aut loqui non posset, ridiculum est, cum multoties, ut iam probatum a vestris est, angeli & visi hominibus & locuti esse monstrantur. Augustinus respondit, Non vobis dicitur magia esse, ut qui natus non fuerit, moria- tur. nam hoc in Adam factum esse iam supra commē- morauimus: sed & si nūquam fuisset, & dominus Chri- stus ita venire voluisset, ut non ex virgine assumpta, sed tamē in vera carne apparens, nos vera morte redi- meret, quis eum non potuisse dicere auderet? Sed illud melius erat quod fecit, ut etiam de virgine nasceretur: & vtrunque sexum, pro quo liberando moriturus erat, dignaretur etiam commendare nascendo, masculino suo corpore ex femina procreato: contra vos ipsos ma- xime factō ipso loquens, vsque subuertens, qui mascu- lum & feminam, non dei, sed diaboli opus esse praedi- catis. Sed illud est, quod magiae simile dicimini asserere, quod passionem mortemque eius specie tenus factam, & fallaciter dicitis adumbratam, ut mori videretur qui non moriebatur. Ex quo fit, ut eius quoque resurrectione vmbaticā, imaginariam, fallacemq; dicatis. Neq; enim ei, qui nō vere mortu⁹ est, vera esse resurrectio potest: ita fit, ut & cicatrices discipulis dubitātibus falsas ostē- derit: nec Thomas veritate cōfirmatus, sed fallacia de- ceptus clamaret, Dominus meus & deus meus: & tamē persuadere conamini, lingua vos loqui verū, cum Chri- stū dicatis toto corpore fuisse mentitum. Haec sunt quae vobis obiiciuntur, qui talē Christū vobis finxistis, cuius discipuli veri non sitis: nisi mēdaces vos quoque fueritis. Non

A Non autē ideo magia videri potest nata ex virgine ho- minis caro, quia caro Christi sola ita nata est: sicut nec illa magia est, quia sola Christi caro die tertio resurre- xit, nunquā vterius moritura. Alioquin omnia miracu- la dei magica erūt, quia singulariter facta sunt: sed vere facta sunt, verumq; ostenderunt, non oculos hominum praestigis fallacibus illuserunt. Quae quidem cōtra na- turam plerunq; appellātur: non quod naturae aduer- sentur, sed quod naturae modum, qui nobis est vītat⁹, excedant. Repellat ergo dominus a paruulorū suorum mentibus, quod quasi admonendo Faustus persuadere conatus est, ut etiam nos imaginariam, non veram nati- uitatem Christi profiteamur, atque ita inter nos om- nis contentio finiatur: imō vero maneat nobis aduer- sus illos potius pro veritate certamen, quā cum illis in falsitate concordia. Veruntamen quāto ab eis, si nostra contentio terminatur, cum hoc dixerimus, cur hoc ipsi non dicunt: cur ipsi mortem non veram, sed imaginariam Christi affirmant: natiuitatem autem nō saltem talem, sed prorsus nullam dicere delegerunt? Si auctoritatis Euangelicae pondere erubuerunt, & ideo non ausi sunt Christum non saltem imaginarie passum dicere, natiuitatem quoque eius eadem Euangelica te- statur auctoritas (etsi enim duo Euāgelistae ipsum par- tum Mariae narrauerunt, nullus tamē Euangelistarum tacuit, quod habuerit matrem Iesus) an ideo piguit e- tiam hoc praedicare simulatum, quia generationes alias Matthaeus, alias Lucas exequitur, unde videntur nō si- bi conuenire? Sed da hominem qui non intelligat, pu- tabit etiam in multis, quae ad Christi passionem perti- nent, Euāgelistas sibi nō conuenire: da vero qui intel- ligat, & vbiq; conueniunt. An quia mortem simulare honestum est, natiuitatem autem etiam simulare turpe est? Cur ergo nos hortatur hoc cōfiteri, quo possit no- stra cōtentio profligari? Unde ergo mihi videatur nati- uitatem Christi, nec saltem sicut mortem simulatam, sed prorsus nullam praedicare voluisse, in consequenti sermone apparebit, vbi alteri respōdebimus quaestioni. Absit autem ut sit in membris sanctorum etiam ge- nitalibus aliqua turpitudine. Dicuntur quidem inhonesta, quia non habent eam speciem decoris, quam membra quae in prōptu locata sunt. Sed videte quid dicat Apo- stolus, cum ex ipsa membrorum corporis nostri vnitā- te atq; compage, charitatem persuadet ecclesiae. Multo magis, inquit, quae videtur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt: & quae videntur viliora esse cor- poris, iis abundantiorē honorem circumponimus: & quae inhonesta sunt nostra, abundantiorē honestatem habent: quae autē honesta sunt nostra, non opus habēt: sed deus temperauit corpus, ei cui deerat maiorē ho- norem dans, ut non essent scissurae in corpore. Illicitus itaque & temperantiae legibus non subiectus membro- rum illorum vsus est turpis: non ipsa membra, quae non solum in excellenti integritate caelibes & virgines ser- uant, sed ipsi cōiugati sancti patres ac matres, sic eis ge- nerationi tantūmodo cōsules vtebantur, ut ille natu- ralis motus nullo modo turpis esset, qui non libidini sed rationi seruiret. Quāto magis ergo in sancta virgine Maria, quae Christi carnem fide concepit, nihil ha- buerūt turpitudinis membra, quae nec humano licitoq; conceptui, sed diuino tātum partui seruauerunt: Merito planē sic honestata, ut nobis Christum, quem cordibus integris credēdo conciperemus, & cōstendo quodam modo pareremus, etiam corporaliter seruata integri- tate transfunderet. Nullo modo enim Christus matrē

nascendo faceret et deteriore: ut cui munus fecundita- tis attulerat, decus virginitatis auferret. Haec veraciter, nō fallaciter facta sunt: sed noua sunt, sed insolita sunt, sed contra naturae cursum notissimum sunt: quia ma- gna, quia mira, quia diuina: & eo magis vera, certa, fir- ma. Et angeli, inquit, visi, & locuti sunt, quāuis nati non fuerint: quasi nos dicamus Christum, nisi nasceretur ex femina, nec videri nec loqui potuisse. Potuit, sed no- luit: & hoc melius est quod voluit. Hoc autem cum vo- luisse ideo certum est, quia hoc fecit, qui nihil necesi- tate, sicut deus vester, faceret: sed omnia voluntate. Hoc vero cum fecisse, ideo non dubitamus, quia non cuiquā haeretico, sed eius Euāgelio credimus.

Libri vicesimo noni finis.

LIBER TRIGESIMVS.

Austus dixit, De vobis iam dudum Pau- lus scripsit, quia discedent quidam a fide intendentes spiritibus seductoriis, doctrinis demoniorum, in hypocriti loquentes mendacium, ceteritatā ha- bētes cōsciētiam suā, prohibētes nube- re, abstinētes a cibis, quos deus creauit ad percipiēdum cum gratiarum actione fidelibus. Nunquam planē tibi ego haec ab Apostolo dicta esse consenserim, nisi antea cōstiteris ipse, Moysen & Prophetas doctrinas attulisse demoniorū, & seductorijs spiritibus ac maligni fuisse in- terpretes, qui a porcina & ceteris carnibus, quas im- mundas vocant, solite doceant abstinēdum. De his ergo primo deliberādū vobis est, & diu multumq; cogitādum, ecquid debeat accipi, in deōne ipsi haec, an in demonio locuti videātur. Haec enim tenus aut Moyses & Propheta nobiscū damnati erunt, aut & nos cū illis absolui. Neq; enim iusta haec nunc vestra sententia est, ut nos quidem, qui solū in plebe sacerdotale hominū genus cōseamus a carnibus abstinere debere, demonio- rū doctrinae videamur vobis assēctatores: vestros vero Prophetas, atq; ipsum adeo Moysen, qui primus nō an- tistitibus solum, sed omni confuse hominū cōtui suilla interdixerit, & leporina, & hericina carne, & sepiis ac lolliginibus, ceterisq; generibus pisciū carētib⁹ squa- ma, nō in spiritu seductorio hoc, nec in doctrina demo- niorū, sed in deo potius, & i sancto spiritu locutos esse arbitremini. Igitur ut hoc tibi interim Paulū dixisse cō- cedā, victus tamen abs te non ante fuero, q̄ tu Moysen damnaueris & Prophetas: ut quod ratione cōuictus & veritate, nunquā fortasse fecisses, id nūc vestrī causa fa- cere videaris, blasphemare Moysen. Est vero & aliud de trib⁹ pueris apud nos in Daniele, per quod vehemē- ter perinde cōfundemini, si istud constiterit, a cibis ab- stinere, demoniorum esse religio. Illi enim nō tantum ab interdicitis lege, sed etiā a cōcessis abstinuisse legū- tur: quos vehemēter mirari soletis, & in martyribus nu- merare, cū sint & ipsi doctrinā assēcti demoniorum, si hoc esse Apostoli testimonium cōstat. Ad haec & Da- niel ipse trib⁹ hebdomadis dierū ieiunasse se perhibet, & carnem non edidisse, nec bibisse vinum, dum exoraret p populo suo: Quid ergo & hic in doctrina se demo- niorum magnificat, & de seductorijs spiritibus commēto gloriam captat? De vobis vero quid dicam, id est de Christianioribus apud vos, quorum nonnulli quidem porcina, pleriq; vero quadrupede omni, alij etiā cuncto

G animal penitus abstinent, fertque ob hoc in oculis eos omnis Ecclesia, & summa cum veneratione suscipiens, solum non deos existimat. Nec videtis indociles, quia si hoc verum, & ab Apostolo dictum testimonium est, demoniorum & ipsi sunt iudicati doctrinis. Quid vero & de illo dicemus, quod sanè frustrari quis audeat aut negare, cum cõstet hoc inter omnes, & æque per orbem terrarum quotannis omni cum studio celebretur in conventu catholico: Dico autè quadragesimam, quam qui inter vos rite obseruandam putauerit, abstineat. necesse est omnibus his, quæ capitulum hoc à deo ad percipiendum nobis creata dicit, & demoniorum insuper doctrinam vocat abstinentiam prædictorum. Quid ergo & vos charissimi ritum tunc demoniorum viuatis, cum hæc à vobis passionis Christi celebrantur mysteria, & seductori spiritus fraude decipimini, & in hypocrisis loquimini mendacium, & cauteriatam habetis conscientiam vestram? Quod si horum nihil vos, nec nos igitur. Quid ergo sibi vult capitulum hoc, aut à quo scriptum putabimus, & contra quos, quod nec veteris testamenti traditiones, nec noui confirmet scita? Si quidem hoc ab omnibus, vt ex vobis ipsi apparet: illud vero quantum à quibusdam, abstineri tamen docet: sententia vero hæc vestra cunctam penitus carnalium ciborum abstinentiam, demoniorum vult esse doctrinas. Cui si & vos creditis, eadem sapiens dixerit, damnate Moysen, renunciate Prophetis, ferte parem & de vobis ipsi sententiam: quia vt illi semper à quibusdam ciborum, sic vos interdum abstinetis ab omnibus. Aut si Moyses vobis & Prophetæ, cum eas diiudicant, dei legem sancire videntur, & non demoniorum: si Daniel in spiritu sancto obseruauit tres hebdomadas: si Ananias, Azarias, & Misael pueri, diuinæ mentis instinctu, oleribus vt maluerunt & leguminibus: si denique in vobis quotquot abstinent, non à demonibus impulsu id faciunt: si quadragesima sine vino & carnibus non superstitiose à vobis, sed diuina lege seruatur: videte quæso videte, ne summæ demeritæ hoc sit à Paulo dictum putare, quod demoniorum doctrina sit abstinentia omnis ciborum, & prohibetis nubere: quemadmodum nec illud, quod dicit etiam virgines dicere Christo, demoniorum esse doctrinas: quod vos perinde sine consideratione legentes, vt cetera, ad nos subinde respicitis: nec videtis hinc & virgines vestras demoniorum doctrina captas notari, & vos esse antistites demoniorum, qui certatim semper ad hanc eas incitetis professionem suasionibus vestris, vt penè iam maior in ecclesiis omnibus virginum apud vos, quam mulierum numerositas habeatur? Quid ergo? Nū & vos iam desistitis à talibus inceptis? Quid in fraudem miseris inducitis filias hominum, si non in eis Christi voluntas impletur, sed demoniorum? Et tamen hoc nobis primo respondeatis, velim, vtum omnino virgines facere, doctrina sit demoniorum, an solum per prohibitionem facere nubendi? Si per prohibitionem, nihil ad nos: nam & ipsi tam stultum iudicamus inhibere volentem, quam nefas & impium satis nolètem cogere. Si vero fauere huic quoque proposito, & non reluctari volenti, id quoque doctrinam putatis esse demoniorum, taceo nūc vestrum periculum, ipsi iam timeo Apostolo, ne demoniorum doctrinam intulisse tunc Iconio videatur, cum Theclam oppigneratam iam thalamo, in amorem sermone suo perpetuæ virginitatis incendit. Quid vero & de magistro ipso dicemus, ac sanæ moniæ totius auctore Iesu, & huius ipsius professionis puellarum cœlibe t sponso,

1. Tim. 4.

Cap. III. Daniel. 10. Daniel. 1.

1. Tim. 4.

+ cœlibe.

qui in Evangelio tria genera taxans spadonum, vnum K natium, alterum factitium, tertium voluntarium: eis tamen palmam attribuit, qui seipso, inquit, spadones fecerunt propter regnum cœlorum: significans virgines & pueros, qui nubedi ipsa à cordibus suis execta cupiditate, spadonum vice in eius Ecclesia semper tanquam in domo regia conuersentur. Quid ergo? Et hæc vobis doctrina videtur esse demoniorum & in seductorio spiritu dictum? Et quis erit alius in deo loquens, si Paulus & Christus demoniorum probantur fuisse sacerdotes? Mitto enim ceteros eiusdem domini nostri Apostolos, Petrum & Andream, Thomam, & illum in expertem Veneris inter ceteros beatum Ioannem, qui per diuersa professionem boni istius inter virgines ac pueros diuino præconio cecinerunt, formam nobis atque adeo vobis ipsi faciendarum virginum relinquentes. Sed hos quidem, vt dixi, prætereo, quia eos vos exclusistis à canone, facillèque mente sacrilega vestra demoniorum his potestis importare doctrinas. Num igitur & de Christo eadè dicere poteritis, aut de Apostolo Paulo, quem similiter vbique constat & verbo semper prætulisse nuptis innuptas, & id opere quoque ostendisse erga sanctissimam Theclam? Quod si hæc demoniorum doctrina non fuit, quam & Thecla Paulus, & ceteri ceteris annunciauerunt Apostoli, cui credi iam poterit hoc ab ipso esse memoratum, tanquam sit demoniorum voluntas & doctrina, etiam persuasio sanæ moniæ? Non ergo est interim quod vos existimetis solis hortamentis virgines facere, & non prohibitione nubendi. Nobis enim quoque hoc ipsum in situm est: & demens profecto ille, non tantum stultus putandus est, qui id existimet lege priuata prohiberi posse, quod sit publica cõcessum. dico autem hoc ipsum nubere. Quapropter & nos hortamur quidem volentes vt permanent, non tamen cogimus inuitas vt accedant. Nouimus enim quæntum voluntas, quantum & naturæ ipsius vis etiam cõtra legem publicam valeat, nedum aduersus priuatam, cui respondere sit liberum, nolo. Si igitur hoc modo virgines facere sine crimine est, extra culpam sumus & nos: sin quoquo genere virgines facere crimen est; rei estis & vos. Iam qua mente aut consilio hoc aduersum nos capitulum proferatis, ego non video. Augustinus respondit, Audi ergo, quod confiteri te non videre, qua mente & consilio hoc aduersum vos capitulum proferamus: non quod à carnibus abstinetis: nam hoc à quibusdam & primi patres. nostri fecerunt, sicut commemoras: non tamen ea damnandi, sed significandi gratia, quod non intelligitis: & vnde iam quantum sufficere videbatur, in superioribus partibus operis huius locutus sum: & Christiani non heretici, sed catholici, edomandi corporis causa propter animam ab irrationalibus motibus amplius humiliandâ, non quod illa esse immunda credât, non solum à carnibus, verum à quibusdam etiam terræ fructibus abstinent: vel semper, sicut pauci: vel certis diebus atque temporibus, sicut per quadragesimam ferè omnes, quanto magis quicque vel minus seu voluerit seu potuerit. Vos autem ipsam creaturam negatis bonam, & immundam dicitis, quod carnes diabolus operetur foeculentior materia mali: ac per hoc eas tanquam iam munda & truculentiora dei vestri vincula exhorrentes abiicitis. Auditoribus autem vestris, quos tanquam distictos à genere sacerdotum dixisti, secundum veniam hæc edenda conceditis: sicut quibusdâ concedit Apostolus secundum veniã, non omnem concubitus, coniugalem etiam, qui sit sola

+ cõtingent

1. Tim. 4.

Cap. VI.

1. Cor. 7.

1. Tim. 4.

Cap. I.

M

1. Cor.

sola

A sola causa generadi, sed eum qui sit per incõtinentiam, sed tamen cum coniuge. Neque enim conceditur secundum veniam, nisi peccatum: hoc vos de omni carnis cibo sentitis: hoc & ipsi ab heresi vestra didicistis, & vestros auditores docetis: sed illis quod sit ignoscendum, propter quod vobis necessaria ministrat, vt dixi, cõceditis, nõ dicentes non esse peccatum, sed peccantibus veniam largientes: vos autem ab omni tali, tanquam mala & immunda cogitatione abstinetis: ac per hoc illud quod sequitur, ea verba Apostoli, quibus commemorati huius capituli terminasti, ipsum est omnino, quod nos facit hoc testimonium vobis obiicere: quod & tu, puto, sciebas, vt ea verba primo non poneret, & nobis in extremo diceret, Qua mente aut consilio hoc aduersum nos capitulum proferatis, ego non video, cum hoc ipsum nostrum consilium tacere quam commemorare malueris. Cum enim Apostolus dixisset, Abstinentes à cibis quos deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, secutus ait, Et eis qui cognouerunt veritatem: quoniam omnis creatura dei bona est, & nihil abiiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur: sanctificatur enim per verbum dei & orationem. Hæc sunt quæ negatis: hoc animo, hac voluntate, hac opinione ab ecclis huiusmodi temperatis, quod non significatione, sed natura mala & immunde sint. Qua in re creatorem earum sine dubio blasphematis, hoc est quod pertinet ad doctrinam demoniorum. Nolite ergo mirari hoc de vobis tãto ante à sancto spiritu prophetatum. Iterum si ad virginitatem sic hortaremini, quemadmodum hortatur Apostolica doctrina, Qui dat nuptum, bene facit: & qui non dat nuptum, melius facit: vt bonum esse nuptias diceretis, sed meliorem virginitatem: sicut facit Ecclesia, quæ vere Christi est Ecclesia, non vos spiritus sanctus ita prænunciaret, dicens, Prohibetis nubere. Ille enim prohibet, qui hoc malum esse dicit, nõ qui huic bono aliud melius atque bonum dicit, Denique vos eum præcipue cõcubitus detestamini, qui solus honestus & coniugalis est, & quem matrimoniales quoque tabulæ præ se gerunt, liberorum procreandorum causa, vnde viro non tam concubere quam nubere prohibetis. Concubitur enim etiam causa libidinum, nubitur autem non nisi filiorum. Nec ideo vos dicatis nõ prohibere, quia multos vestros auditores in hoc obedire nolentes vel non valentes, salua amicitia toleratis. Illud enim habetis in doctrina vestri erroris, hoc in necessitate societatis. Hinc est quod paulo ante distulera dicere, cur vobis mors Christi visa sit vel fallax & simulata, prædicada, & non etiam natiuitas. Mortem quippe tanquam separationem animæ, id est, naturæ dei vestri à corpore inimicorum eius, hoc est à signamento diaboli, prædicatis atque laudatis: ac per hoc rem dignam fuisse credidistis, quam Christus & si non moriens, tamen mortem simulans commedaret. In natiuitate autè quia non solui, sed ligari potius deum vestrum creditis, hanc nec saltem fallaciter imaginatum Christum credere voluistis: ita vt non sic vobis Maria displiceret si cõcubisset, & non concepisset: quo modo displicet, quia non concubuit, & tamen peperit. Videtis ergo multum interesse inter hortantes ad virginitatem, bono minori bonum amplius præponedo: & prohibentes nubere, cõcubitus propagationis, qui solus proprie nuptialis est, vehementius accusando: multum interesse inter abstinentes à cibis, propter sacramentum significationem, vel propter corporis castigationem: & abstinentes à cibis, quos deus creauit, dicendo quod

eos deus non creauit. Proinde illa doctrina est Propheatarum & Apostolorum, hæc demoniorum mendaciorum quorum.

Libri trigesimali finis.

Austus dixit, Omnia munda mundis, immundis autem & coquinatis nihil est mundum, sed inquinata sunt eorum & mens & conscientia. Hoc quoque ipsum, vtrū vobis expediat à Paulo dictum credere, cõsiderandum est: hæc enim non tantum demonis exagitaros constitit Moyses & Prophetas, cum tantas de ciborum differētis tulerint leges: sed etiam quod immundi ipsi fuerunt, & coquinati mēte atque cõscientia sua: vt cõgrue in ipsos illud cadere possit, quod sequitur, Deū se scire in ipsos illud cadere possit, quod sequitur, Deū se scire proficetur, operibus autem negant. Cui autè hoc magis competit quam Prophetis atque Moysi, qui longe aliter vixisse probantur, quam dei cognitoribus congruebat? Ego tamen nūc vsque, præter adulteria & fraudes & homicidia, nihil aliud esse putaueram vnde conscientias E pollutas habuisse videretur Moyses & Prophetæ: nunc autem hoc demonstrate capitulo, scire iam datur etiam hinc eos inquinatæ mentis fuisse, quia aliquid putauerint inquinatum. Quorsum ergo talibus etiam nūc vos visionem diuinæ maiestatis cõtingere potuisse arbitramini, cum sit scriptum, Nisi eos qui corde puri fuerint, deum videre non posse: At vero hi, etiam si casti ab illicitis facinoribus extitissent, sola tamen hæc abstinenti à quibusdam ecclis superstitio, si mētem contaminat, diuinitatis eis potuit negasse conspectum. Euanuit ergo iam, atque extincta simul est Danielis quoque & illa trium puerorum gloriatio, qui & ipsi vsque ad hanc prædicationem, quæ censet nihil immundum, castissimi planè, ac bonæ mentis iuuenes habiti sunt in Iudaismo: quia scilicet paternarum memores traditionum, à gentium dapibus, & maxime immolatis, omni studio se cõseruauerint illibatos. Nunc enim demum apparuit & ipsos cõtaminatos fuisse mentibus & conscientiam, tum maxime, cum à sanguine & cibis feralibus abstinebāt. Sed illos fortasse excuset ignorantia: necdum enim apparente Christiana hac fide, quæ doceret omnia esse munda mundis, quædam & ipsi putauerint esse nõ munda: vos vero, qua nunc exultatione vtimini, Paulo clamante, nihil esse nõ mundum, & doctrinas demoniorum appellante ciborum abstinentiam, & mentes pollutos vocate, qui aliquid putauerint inquinatum, nõ solum abstinetis, vt diximus, sed etiam gloriam captatis exinde: & eo acceptiores vos creditis Christo, quo eritis abstinentiores à cibis: id est, secundum hanc sententiam, quo mentibus inquinati magis, & magis cõscientia vestra polluti. Quid quod etiam cum tres in mundo religiones sint, quæ mētis purgationem pariter in castimoniis & abstinentia, ritu quantum diuersissimo exponunt, dico autem Iudæos & Christianos & gætes, re quoniam istarum religionum sermo hic veniat, non potest inueniri, qui docet nihil esse non sanctum. certe ex Iudaismo minime, itidem ex Paganismo, quia ipse quoque discriminat cibos: nec quicquam interest, nisi quod Hebræus in quibusdâ animalibus à Paganis dissentit. Restat Christiana fides, cuius si proprium hoc esse putas, nihil existimare pollutum, prius est vt fatearis in vobis esse neminem Christianum, Omnes enim apud vos, vt cetera

Cap. I.

Titim. 1.

Leuiti. 11.

Titim. 1.

Mat. 5.

Daniel. 1.

Cap. II.

Titim. 1.

1. Tim. 4.

Acto. 15.

Reticeam, morticina tamen & immolata inquinamentum existimat esse non paruum: aut si a vobis iure Christianitatis hoc agitur, ne huic quidem ergo religionis sententia est, quae omnem penitus immunorum abstinentiam tollit. Quorsum ergo a Paulo id dici potuit, quod nulli sit religioni conueniens? Etenim Apostolus non tam religionem exiit, quam ritum mutauit, cum ex Iudaeo factus est Christianus. At vero qui hoc capitulum scripsit, videtur ille mihi nulla prorsus religione fuisse subnixus. Quapropter si quid decetero in lationem nostrae fidei de scripturis quaerentes inueneritis, tunc deum id nobis opponere mementote, cum vobis peruderitis non esse contrarium: quemadmodum & illud, quod de Petro soletis asserre, tanquam idem viderit aliquando de caelo demissum vas, in quo essent omnia genera animalium & serpentes: atque eo attonito & admirante, vox audita sit, dicens ad eum, Petre quicquid in vase vides, manduca & manduca. Cui idem respondens, Domine, commune, inquit, & immundum non contingam. Et iterum vox ad eum, Quod ego sanctificaui, immundum ne vocaueris. Quod quidem ipsum licet & per allegoriam aliud quiddam, & non indifferentiam videatur significare ciborum, tamen quia vobis & hoc ita intelligere placet, vescimini igitur necesse est passim de his omnibus, & echidnis & colubris, ac reliquo omni genere serpentino iuxta horam Petri. Haec enim vere dicto audientes vos esse probabitur voci quam fertur audisse: & tamen huius quoque meminere semper, quia Moyses hinc & Prophetae damnati sunt, qui de iis quae sanctificauerit deus iuxta vocis huius sententiam, multa putauerint esse polluta. Augustinus respondit, Cum ait Apostolus, Omnia munda mundis, naturas ipsas intelligi voluit, quas deus creauit, secundum illud quod Moyses in Genesi scripsit, Et fecit deus omnia, & ecce bona valde: non significationes, secundum quas deus per eundem Moysen ab immundis munda discreuit. Unde quia multa, & multis locis iam diximus, nunc breuiter admonuisse suffecerit. Proinde illos qui iam tempore reuelationis noui testamenti, adhuc illas umbras futurorum ita custodiendas putarent, ut sine iis gentes salutem quae in Christo est, percipere non posse contenderent, immundos dicit Apostolus, quod carnaliter saperent: & infideles, quod tempus gratiae a legis tempore non discernere. Quibus ideo dicit nihil esse mundum, quia & iis quae respuebant, & iis quae sumebant, non sancte nec iuste utebantur: sicut omnes quidem infideles, sed vos praecipue Manichaei, quibus omnino nihil est mundum. Neque enim cibis ipse, quem sumitis, quantum magna diligentia, quasi a carnis contagione separatis, mundus est vobis, quem creatum nisi a diabolo non dicitis. In illo etiam deum vestrum ligatum atque pollutum vos edendo purgare perhibetis. Vos saltem vobis mundi videremini, quorum ventribus meretur ille purgari. Sed & vestra corpora naturae & officium generis tenebrarum esse contenditis, animas autem vestras ipsis adhuc corporibus inquinatas. Quid ergo vobis est mundum? Non quae sumitis, non quod mittitis ea quae sumitis, non vos ipsi qui sumpta purgatis. Videtis ergo propter quos tunc istam sententiam dixit Apostolus: talem tamen dixit, quae omnes infideles & immundos teneret, sed vos praecipue maximeque conuinceret. Omnia ergo munda mundis, secundum naturam in qua creata sunt, non tamen omnia secundum significationem munda primo populo Iudaeorum: nec vobis omnia, vel propter salutem corporis, vel propter con-

Cap. III.

Acto. 10.

Cap. III. Titum. 1.

Gene. 1.

Leuiti. 11.

Titum. 1.

Acto. 15.

suetudinem humanae societatis apta sunt: sed cum sua cuique redduntur, & naturalem ordinem seruant, omnia munda sunt mundis: immundis autem & infidelibus, quales praecipue vos estis, nihil est mundum. Cetera iam verba Apostoli, quae sequuntur, vos ipsi vobis salubriter diceretis, si cauteriatam vestram conscientiam sanari velletis. Sequitur enim, Sed polluta sunt eorum & mens & conscientia.

Libri trigesimi primi finis.

LIBER TRIGESIMVS SECVNDVS.

Augustus dixit, Si accipis Euangelium, credere omnia debes, quae in eodem scripta sunt. Quid enim tu, quia vetus accipis testamentum, idcirco ne credis omnia passim, quae in eodem scripta sunt? Nempe solas indidem excerpens prophetias, quae regem Iudaeis venturum significabant, quia ipsum putatis esse Iesum: & pauca quaedam disciplinae ciuilibus praecipua communia, ut est, Non occides. Non moechaberis, cetera praetermittitis, & arbitrariis esse, non minus atque eadem Paulus putauit, stercorea. Quid ergo peregrinum hoc, aut quid mirum est, si & ego de testamento nouo purissima quaeque leges, & mea salutis conuenientia, ea praetermitto quae a vestris maioribus induta fallaciter, & maiestatem ipsius & gratiam decolorant? An si patris testamentum habet aliqua in quibus parum debeat audiri: patris enim esse vultis Iudaeam legem, cuius nouimus quam multa vobis horrorem, quam multa pudorem faciant, ut quantum ad animam iam dudum ipsi iudicaueritis eam non esse sinceram: quantum partim pater ipse, ut creditis, digito suo eam vobis, partim Moyses scripserit, fidelis & integer solus filij putatis testamentum non potuisse corrumpi: solum non habere aliquid quod in se debeat improbari: praeterquam quod nec ab ipso scriptum constat, nec ab eius Apostolis: sed longo post tempore a quibusdam incerti nominis viris, qui ne sibi non haberetur fides, scribentibus quae nescirent, partim Apostolorum nomina, partim eorum, qui Apostolos secuti viderentur, scriptorum suorum frontibus indiderunt, asseuerantes secundum eos se scripsisse quae scripserint. Quo magis mihi videntur iniuria graui affecisse discipulos Christi: quia quae dissona iisdem & repugnantia sibi scriberent, ea referrent ad ipsos: & secundum eos haec scribere se profiterentur Euangelia, quae tantis sint referta erroribus, tantis contrarietatibus, narrationum simul ac sententiarum, ut nec sibi prorsus, nec inter se ipsa conueniant. Quid ergo aliud est, quam calumniari bonos, & Christi discipulorum concordem coetum in crimen deuocare discordiae? Quae quia nos legentes animaduertimus cordis obtutu sanissimo, & quisquam iudicauimus vtilibus acceptis ex iisdem, id est iis quae & fidem nostram adificet, & Christi domini atque eius patris omnipotentis dei propaget gloriam, cetera repudiare, quae nec ipsorum maiestati, nec fidei nostrae conueniant.

Proinde nec vos, ut dicere coeperam de testamento veteri, circuncisionem creditis accipiendam carnaliter, quauis ita sit scriptum: neque sub ocio ac vacatione colendum sabbatum, quauis ita legatur: sed nec sacrificiis, ut Moysi videret, & immolationibus placandum deum: sed haec quidem ut aliena prorsus & procul a ritu Christiano posita, ac nulla ex parte probabilia contempseritis. Quaedam

Exod. 12.

Leuiti. 23.

Leuiti. 11.

Deut. 14.

Cap. III.

Gene. 28.

Gene. 19.

Osee. 1.

Gene. 22.

20.

Gene. 29.

2. Reg. 11.

3. Reg. 11.

Deut. 25.

Calix pernegauerit, apud eos non ferat impune &c.

Cap. 7.

Deut. 21.

Deut. 7.

A Quaedam vero eorum etiam diuisisti in duo, & partim quidem amplectimini, partim vero respuitis: ut Pascha, quod est & ipsum testamenti veteris anniuersale sacrum cuius in celebratione cum sit scriptum vobis, non solum agnum mactare edendum sub nocte, sed etiam diebus septem abstinere fermento, & esse contentos; azy-mo cum picridis, & pascha quidem assumitis, praetermittitis vero ritum illum ac morem, quo cautum est, idem debere seruari. Item septem dierum hebdomadas: id est Pentecosten, quam perinde Moyses certo quodam sacrificio & genere & numero inuendendam censet, vos aequae colitis: sed damnata parte eius, id est, licitationibus ipsis & sacrificiis, quia haec cum Christiana fide non congruunt. De mandato vero abstinentiae a cibis communibus visum vobis est, & vehementer creditum, morticina quidem & immolata esse sanè immunda: de porcina vero idem credere noluitis, nec de lepore aut herinacio: neque de mollis & lolliginibus, ceterisque quae vobis assuauere generibus piscium, quantum eadem Moyses omnia immunda esse testatur.

Illam vero iam ne audite quidem vos velle credo ex testamento veteri, nedum admittere: id est, fucos dormire cum viribus, tanquam Iudas: patres cum filiabus, tanquam Loth: Prophetas cum fornicatricibus, tanquam Osee: maritos vxorum suarum noctes amatoribus vendere, tanquam Abraham: duabus germanis fororibus vnum misceri maritum, tanquam Iacob: rectoris populi, & quos maxime Entheos credas, milleis & centenis volutari cum scortis, tanquam Dauid & Salomon: aut illud, quod lege vxoria cautum in Deuteronomio est, debere vxorem defuncti fratris, si idem sine filiis obierit, superstiti fratri nubere, & eundem sobolem ex eadem in locum suscitare fratris: quod facere si noluerit vir, debere mulierculam apud maiores natu deponere de hac impietate cognati sui querelam, ut iisdem accersitum eum cenforia grauitate coerceant: qui si t pernegauerit, & apud eos non fecerit, non impune, sed exalciatus dextri pedis calciameto, a praedicta muliere caedatur in faciem: & consputus ac maledictus recedat, habiturus hoc opprobrium sempiternum in progeniem suam. Haec igitur atque alia huiusmodi sunt testamenti veteris & exempla & iura: quae si bona sunt, cur non imitami? si mala, cur non damnatis auctorem: id est, testamentum ipsum vetus: aut si falsa haec est tanquam nos de nouo credimus, etiam vos putatis inserta, pares ergo sumus. Desinite iam proinde id a nobis exigere in testamento nouo, quod vos non seruatis in veteri. Equidem ego quantum arbitrator, quatenus id iam persuasum esse voluistis, ut sit ex deo etiam testamentum vetus, commodius satis atque excusatius vobis est, non seruantibus eius mandata, si fateamini incongruis esse adiectionibus vitiatum, quam si inuiolatum idem spernatis & incorruptum. Proinde hanc de vobis ego sententiam habui semper, & habeo, quoties quaritur, cur prauaricemini testamenti veteris iustitiam: quod ut sapientes contentis falsa, aut ut contumaces & in deuoti negligitis vera. Interim quia me ad credenda omnia quae noui testamenti monumentis inserta sunt, cogis, si ipsum accipiam: scias & te, quantum ad animam, multa non credere, quae in veteri sunt testamento, quauis ipsum te profitearis accipere. Neque enim & illud in confessione ex eodem habes, & credibilibus, esse maledictum omnem qui pependerit in ligno, quia id utique pertineat & ad Iesum: aut eum quoque in maledictis haberi, qui non suscitauerit semen in Israel: quia id virgines quoque

omnes comprehendat, & pueros dei: aut funditus interitum eum de genere suo, qui non fuerit carnem praepitij circuncisus, quia hoc quoque ad omnem pertineat Christianum: aut lapidibus extinguendum eum, qui soluerit sabbatum: aut non parcendum ei, qui vnum quodlibet testamenti veteris mandatum ruperit. Quae omnia si tu credas, firmumque habeas quia sint eadem a deo mandata, nihil ignorede, manus prior iniecisses in Christum: nec nuquam irascereris Iudaeis, qui hunc animis ac viribus persecuti, dei sui mandata complerint. Equidem haud ignoro, quin vos haec non audeatis dicere falsa, sed quia sunt eadem, pro tempore tunc mandata Iudaeis, usque ad aduentum scilicet Iesu: qui quoniam uenerit ab eodem praenunciatus, ut vultis, veteri testamento: ipse iam doceat quid accipiendum nobis ex eodem sit, & quid relinquendum. Sed an Propheta Iesum praesagierint, postea videbimus: interim ad haec me nunc respondere oportet, quia si Iesus per testamētum vetus annuntiatus, nunc diiudicat & carminat, docetque pauca eius accipienda esse, repudianda vero quamplurima: & nobis paracletus ex nouo testamento promissus, perinde docet, quid accipere ex eodem debeamus, & quid repudiare: de quo vltro Iesus cum eum promitteret, dicit in Euangelio, ipse vos inducet in omnem veritatem, & ipse vobis annuntiabit omnia, & commemorabit vos. Quapropter liceat tantundem & nobis in testamento nouo per paracletum, quantum vobis in veteri licere ostenditis per Iesum: nisi forte pluris vobis testamentum videtur filij esse quam patris, si modo patris est: ut cum ex illo reproberentur tam multa, huius solius nihil non debeat approbari: praesertim quod nec a Christo scriptum constat, ut diximus, nec ab eius Apostolis.

Quapropter ut vos ex veteri testamento solas admittitis prophetias, & illa quae superius diximus, ciuilia atque ad disciplinam vitae communis pertinentia praecipua: super sedistis vero peritomen & sacrificia & sabbatum & obseruationem eius, & azyma: quid ab re est, si honoré & laudem filij maiestatis vel ab ipso dicta contempnimus, vel ab eius Apostolis, sed iam perfectis ac fidelibus, dissimulauimus cetera: quae aut simpliciter tunc & ignoranter a rudibus dicta, aut oblique & maligne ab inimicis obiecta, aut imprudenter a scriptoribus affirmata sunt, & posteris tradita: dico autem hoc ipsum natum ex femina turpiter, circuncisum Iudaice, sacrificale gentilitate, baptizatum humiliter, circumductum a diabolo per desertum, & ab eo tetatum quam miserrime. His igitur exceptis, & si quid ei ab scriptoribus ex testamento veteri falsa sub testificatione iniectum est, credimus cetera; praecipue crucis eius mysticam fixationem, qua nostra animae passionis monstrantur vulnera, tum praecipua salutaria eius, tum parabolas, cunctumque sermonem deificum, qui maxime duarum praeferes naturarum discretionem, ipse esse non venit in dubium. Nihil ergo est iam, cur me omnia credere existimes debere, quae continent Euangelia, cum tu, ut supra ostensum est, testamenti veteris supremum liquoré vix summis, ut aiunt, labris attingas. Augustinus respondit, Nos veteris testamenti scripturas omnes, ut dignum est, veras diuinasque laudamus: vos scripturas noui testamenti tanquam falsas corruptasque pulsat. Nos ea quae nunc de libris testamenti veteris non obseruamus, congruenter tamen illo tempore atque illi populo fuisse praecipua: nobisque in eis quae non obseruamus, significata quae intelligamus & spiritaliter teneamus,

Gene. 17.

Nume. 15.

Cap. vi.

Ioan. 16.

Cap. viij.

Gene. 17.

Exo. 12.

31.

Luc. 2.

4.

Cap. viij.

G non solum dicimus, sed in Apostolicis quoque literis ostendimus & docentis. Vos autem omnia quae in libris noui testamenti non accipitis, omnino reprehenditis: nec a Christo, nec ab apostolis eius dicta vel conscripta asseneratis. Videtis ergo quantum inter nos & vos, quod ad hanc rem attinet, distet. Cum itaque a vobis quaritur, quare non omnia in libris noui testamenti accipitis, sed & in eis libris, in quibus approbatis aliqua, multa respicitis, reprehenditis, accusatis, a corruptoribus inserta esse contenditis: nolite in exemplum assumere distinctionem fidei vel obseruationis nostrae, sed rationem reddite praesumptionis vestrae. A nobis enim si queratur, cur non eo ritu colamus Deum, quod coluerunt Hebraei patres tempore veteris testamenti, respondemus, aliud nobis deum praecipisse per patres noui testamenti: neque hoc contra vetus testamentum, cum & in illo id ante sit praedictum. Sic enim hoc ipsum praenunciatum est per Prophetam, Ecce dies veniunt, dicit dominus, & consummabo super domum Israel: & super domum Iuda testamentum novum: non secundum testamentum quod feci patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut eicerem eos de terra Aegypti. Ecce quia & hoc prophetatum est, non persecraturum illud testamentum, sed futurum novum. Hic si obiectum fuerit, non nos pertinere ad domum Israel & domum Iuda, ex doctrina apostolica nos defendimus: quia semel Abraham Christum esse docet Apostolus, nobisque ad corpus eius pertinentibus dicit, Ergo Abraham semen estis. Porro si quaesitum a nobis fuerit, cur illius testamenti auctoritatem teneamus, cuius ritum non obseruamus, & ad hoc ex literis apostolicis respondemus: ait enim Apostolus, Nemo ergo vos iudicet in cibo & potu, aut in parte diei festi, aut neomeniae, aut sabbatorum, quod est vmbra futurorum. Ita quippe & cur ea legi atque accipi oporteat, ostendit: id est ne prophetiam extinguamus, quia in vmbra facta sunt futurorum: & curare nos non debere eos, qui nos hinc iudicare voluerint, quod corporaliter iam non obseruamus: sicut alibi tale quiddam dixit, Hac in figura contingebat illis, scripta sunt autem propter correptionem nostram, in quos finis saeculorum obuenit. Cum ergo tale aliquid legitur in instrumento veteris testamenti, quale a nobis obseruari vel iustum non est in nouo testamento, vel etiam prohibendum, quid significet quaerendum est, non reprehendendum: quia eo ipso quo iam non obseruatur, non damnatum, sed impletum probatur.

Vnde multa, vt saepe iam diximus, velut hoc ipsum, quod modo non intelligens Faustus, in mandatis veteris testamenti pro crimine obiecit, quod vxorem fratris ad hoc frater iussus est ducere, vt non sibi, sed illi sobolem suscitaret, eiusque vocaret nomine, quod inde naceretur: quid aliud in figura praemonstrat, nisi quia vnusquisque Euangelij praedicator ita debet in ecclesia laborare, vt defuncto fratri, hoc est Christo, suscitetur semen, qui pro nobis mortuus est: & quod suscitatum fuerit, eius nomen accipiat? Denique hoc implens Apostolus, non iam carnaliter in praemissa significatione, sed spiritualiter, in completa veritate, quos in Christo Iesu per Euangelium se genuisse commemorat, succenset eis, & eos increpans corrigit, volentes esse Pauli. Nunquid Paulus, inquit, pro vobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis? Tanquam diceret, Defuncto fratri vos genui, Christiani vocamini, non Pauliani. At vero qui electus ab Ecclesia ministerium Euangelizandi remunerit; ab ipsa Ecclesia merito dignaque contemnitur.

Hoc est enim quod in eius faciem iubetur expuere, non K sanè sine signo huius opprobrij, vt calciamento pedis vnus exuatur, ne sit in eorum sorte, quibus ipse Apostolus ait, Et calciati pedes in preparationem Euangelij. Et de quibus commemorat propheta, Quam spes eius pedes eorum, qui annunciant pacem, qui annunciant bona: Qui enim sic Euangelicam fidem tenet, vt & ipsi prosit, & Ecclesia prodesse non renuat, bene intelligitur vtroque pede calciatus. Qui autem sibi putat quia credit, satis esse consultum, curam vero lucratorum, refugit aliorum, & calciati illius non figuratum significat, sed in se impletum portabit opprobrium.

Quid quod & Pascha a nobis obicit celebrari, nec quod dicit vt Iudaei celebramus insultat; cum ouem natiuitatis nos habeamus in ro praesentis Euangelij, non in vmbra futuri, eiusque occisionem cum quotidie, tum maxime anniuersaria solennitate non venturam praesignemus, sed factam commemoramus. Ideo sanè dies Paschae solennitatis nostrae ad diem celebrationis vmbrae Iudaeorum non occurrit, vt & dominicum diem, quo Christus resurrexit, complecteremur. Azyma vero, qui rectae fidei Christiani sunt, non in fermento veteris vitae, hoc est malitia, sed in ipsius fidei veritate & syncretitate custodiunt, non septem diebus, sed omni die: quod significatum est numero dierum septenario, quo quotidie omnis voluitur dies. Quod & si aliquatulum laboriosum est in hoc saeculo, quoniam angusta & arcta via est quae ducit ad vitam, merces tamen certa seruatur: nam ipse labor significatus est illis picridiis, quod aliquatulum subamara sint. Pentecosten etiam, id est a passione & resurrectione domini quinquagesimum diem celebramus, quo nobis sanctum spiritum paraclitum quem promiserat, misit: quod futurum etiam per Iudaeorum Pascha significatum est, cum quinquagesimo die post celebrationem ouis occisae, Moyses digito dei scriptam legem accepit in monte: legite euangelium, & aduertite ibi spiritum sanctum appellatum digito Dei. Ea quippe anniuersarie in Ecclesia celebrantur, quae insigniter excellentia certis diebus facta sunt, vt eorum necessariam salubremque memoriam festiuitas concelebrata custodiat. Si vultis ergo nosse quare celebramus Pascha, quia tunc pro nobis immolatus est Christus: si vultis nosse quare non illud ritu Iudaico celebremus, quia illa erat venturi veri praefiguratio, haec completi commemoratio. Futurum autem & praeteritum nec ipsis verbis nostris eodem modo enunciat, vnde iam satis in hoc opere locuti sumus. Si autem & hoc queritis, cur ex omnibus cibis, a quibus in vmbra futurorum potus non vescimur: & hoc audite, & calumniis vanitatis verum aliquando praepone. Cur enim non expediat immolatio vesci Christiano, Apostolus dicit, Nolo vos, inquit, socios fieri demoniorum. Neque enim ipsam immolationem reprehendit, quam faciebant patres praefigurantes sanguinem sacrificij quo nos Christus redemit: sed quae immolant gentes, demoniis, inquit, immolant, & non deo. Deinde adiecit quod dixi, Nolo vos socios fieri demoniorum. Nam si natura ipsa immolatio carnis esset immunda, vtiq; & nescientem contaminaret. Neque enim eo minus ipsa esset, quo minus ab sciente acciperetur, sed propter conscientiam, ne demonibus communicasse videatur. Morticinum autem putò quod ad escam vltus hominum non admittit, eo quod non occisorum, sed mortuorum animalium morbida caro est; nec apta ad salutem corporis, cuius causa sumimus

Amus alimentum. Nam quod de effundendo sanguine antiquis in figura praecipit, id est, ipsi Noe post diluuium, quod iam quid significaret, ostendimus, plerique intelligunt. Et in actibus Apostolorum hoc lege praecipit ab Apostolis, vt abstinerent gentes tantum a fornicatione & ab immolatis & sanguine, id est, nequaquam ederent carnem, cuius sanguis non esset effusus. Quod alij non sic intelligunt, sed a sanguine praecipit esse abstinendum, ne quis homicidio se contaminet. Hoc nunc discutere longum est, & non necessarium: quia etsi hoc tunc Apostoli praeeperunt, vt ab animalium sanguine abstinerent Christiani, ne praefocatis carnibus vescerentur, elegisse mihi videtur pro tempore rem facilem, & nequaquam obseruantibus onerosam, in qua cum Israelitis etiam gentes, propter angularem illum lapidem, duos parietes in se condentem, aliquid communiter obseruarent simul & admonerent, in ipsa arca Noe, quando deus hoc iussit, Ecclesiam omnium gentium fuisse praefiguratum: cuius facti propheta, iam gentibus ad fidem accedentibus, incipiebat impleri. Transacto vero illo tempore, quo illi duo parietes, vnus ex circuncisione, alter ex praepitio venientes, quantum in angulari lapide concordarent, tamen suis quibusdam proprietatibus distinctius eminebant: & vbi Ecclesia gentium talis effecta est, vt in ea nullus Israelita carnalis appareat, quis iam hoc Christianus obseruat, vt turdos vel minutiores auiculas non attingat, nisi quarum sanguis effusus est, aut lepori non edat, si manu a ceruice percussus, nullo cruento vulnere occisus est? Et qui forte pauci adhuc tagere ista formidant, a ceteris irridetur. Ita omnium animos in hac re tenuit illa sententia veritatis, Non quod intrat in os vestrum, vos coinquinat, sed quod exeat, nullam cibi naturam, quam Societas admittit humana, sed quae iniquitas committit, peccata condemnans. Iam vero de antiquorum factis, & quae stultis atque inruditis videntur peccata, dum non sunt, & quae vere peccata sunt, quam ob causam conscripta sunt, seruata magisque commodata scripturae ipsius veneratione, sufficienti iam sermone monstrauius. Nec non de maledicto eius, qui pedet in ligno: & eius qui non suscitauerit semen in Israel, iam primum suo loco respondimus, cum haec ante dilueremus obiecta: & prorsus omnia, siue de quibus singillatim iam anterioribus huius operis partibus disseruimus, siue quae in isto, cui respondemus, sermone suo Faustus similia posuit, vna firmissima veritatis ratione defendimus, quam de sanctarum scripturarum auctoritate percipimus: & quaeque scripta sunt in illis libris veteris testamenti, omnia verissime atque vtilissime pro aeterna vita scripta esse laudamus, accipimus, approbamus: sed quae in his mandata corporali operatione non obseruamus, & rectissime tunc mandata intelligimus, & vmbrae futurorum esse didicimus, & nunc iam impleri cognoscimus: ac per hoc quisquis illa tunc etiam opera, quae ad significandum agi iubeantur, non obseruabat, poenas diuinitus constitutas, rectissimo iudicio persolvebat. Sicut nunc si quis sacramenta noui testamenti pro temporis ratione distincta, fuerit ausus sacrilega temeritate violare. Quemadmodum enim tunc iusti viri, qui pro illis sacramentis nec mortem recusauerunt, iure laudantur, ita nunc pro istis martyres Christi. Et sicut ager non debet reprehedere medicinale doctrinam, si aliud illi hodie praecipit, aliud eras, prohibens etiam quod ante praeparat, sic enim se habet sanandi eius corporis ratio, ita genus huminum ab Adae vsque in fine saeculi, quando corpus quod corrumpitur, aggrauat animam, & grumque fau-

ciū, non debet diuinam reprehedere medicinam, si in quibusdam hoc idem, in quibusdam vero aliud prius, aliud posterius obseruandum esse praecipit, praesertim quia sic aliud praecipitur esse promissum. Nulla ergo comparatio est, quam Faustus obtendit, ita vobis paraclitum ex nouo testamento quod credatis, elegisse, & quod respuatis demonstrauisse, cum ipse nouo testamento fuerit prophetatus: sicut nobis Christus fecit ex vetere, quo similiter prophetatus est. Hoc enim aliqua verisimili ratione diceretur, si esset aliquid in veteris testamenti libris quod nos diceremus non recte dictum, non diuinitus iustum, non veraciter scriptum. Nihil horum dicimus, sed accipimus omnia: siue quae obseruamus vt recte viuamus: siue quae non obseruamus, & tamen & ipsa tunc in prophetia iusta & obseruata nunc compleri videmus. Deinde paraclitum sicut promissum legimus in iis libris, quorum non omnia vultis accipere, ita & missum legimus in eo libro, quae nominare etiam formidatis. In Actibus quippe Apostolorum, sicut saepe paulo ante commemoravi, aperte sine legitur missus die Pentecostes spiritus sanctus, qui etiam opere manifestauit quis esset. Linguis enim omnibus locuti sunt, qui eum primitus acceperunt: vt hoc etiam signo promitteret in linguis omnibus, hoc est in omnibus gentibus futuram ecclesiam, quae illum sicut patrem & filium verissime predicaret. Vos iam dicite, quare non accipiat omnia ex libris noui testamenti, vtrum quia non sunt Apostolorum Christi, an quia prauis aliquid docuerunt Apostoli Christi? Respondetis, quia non sunt Apostolorum Christi. Nam illa vox altera Paganorum est, qui dicunt, Apostolos Christi non recte docuisse. Vos ergo quid dicitis, vnde ostenditis, scripturas illas non ab Apostolis ministratas? Respondetis, quia multa sunt in eis & inter se & sibi contraria. Omnino falsissimum est, vos non intelligitis. Nam quidquid tale protulit Faustus quod ita vobis videretur, ita non esse monstratum est, & quicquid tale a vobis prolatum fuerit, hoc docebimur. Quis autem ferat, lectorem vel auditorem, scripturam tantae auctoritatis, facilius quam vitium suae tarditatis, audere culpae? An hoc dicitis vos paraclitum docuisse, scripturas istas Apostolorum non esse, sed sub eorum nominibus ab aliis esse conscriptas? Hoc saltem docete, istum ipsum paraclitum esse, a quo didicistis haec Apostolorum non esse. An dicitis, ipsum Christum promissum & missum? Respondetur vobis, omnino istum Christum nec promissum nec missum, & simul ostenditur quando miserit quem promissum. Quod ergo eum Christus miserit, hoc probate: vnde asseritis personam vestri auctoris vel potius deceptoris? Respondetis ex Euangelio vos probare. Ex quo Euangelio? Quod non totum accipitis, quod falsum esse vos dicitis. Quis ergo testem suum prius ipse dicat falsitate esse corruptum, & tunc producat ad testimonium? Si enim quod vultis, ei credimus: & quod non vultis, ei non credimus: iam non illi, sed vobis credimus. Si autem vobis credere vellemus, testem a vobis non exigeremus. Deinde paraclitus sic est promissus, vt diceretur, Ipse vos inducet in omnem veritatem. quo modo autem ille inducet in veritatem, qui vos docet Christum esse fallacem? Huc accedit, quia si omnia quae de promissione paracliti in Euangelio leguntur, talia esse demonstraretis, vt omnino nisi de Manicheo vestro non possent intelligi: sicut ostenduntur in Prophetis ea esse dicta de Christo, quae in alium cadere omnino non possunt: tamen cum ea de ipsis codicibus proferretis, quos dicitis in falsatos, hoc ipsum illic falsum, & a corruptoribus maioribus ve-

Cap. ix.

Hier. 31.
Hebr. 8.

Roma. 7.
Gala. 3.

Colos. 2.

1. Cor. 10.

Capit. x.

Deut. 25.

1. Cor. 4.

1. Cor. 1.

Gen. 9.
Act. 15.

Eph. 2.

Matth. 15.

Cap. XIII.

Supra li. 22.
Deut. 21.
Exod. 23.

Septimo.

Capit. XV.

Act. 2.

Cap. XVI.

1. Cor. 16.

G stris immisissum esse diceremus, quod illic de Manicheo sic scriptum legeretis, ut de alio intelligere non possimus: quid faceretis dicite mihi, nisi clamaretis, nullo modo vos potuisse falsare codices, qui iam in manibus essent omnium Christianorum? Quia mox ut facere coepissetis, vetustiorum exemplarium veritate convinceremini. Quia igitur causa a vobis corrumpi non possent, hac causa a nemine potuerunt. Quisquis enim hoc primitus ausus esset, multorum codicum vetustiorum collatione confutaretur: maxime quia non vna lingua, sed multis eadem scriptura contineretur. Nam etiam nunc nonnulla codicum mendositates, vel de antiquioribus, vel de lingua praecedente emendantur. Ita ergo aut cogimini veraces illos codices confiteri, & continuo euerteret haeresim vestram: aut si fallaces eos dixeritis, eorum auctoritate paracletum non poteritis asserere, & vos eueristis haeresim vestram. Huc accedit, quia ea dicta sunt in promissione paracleti, ut Manicheum post tam multos annos venirentem, ab ista suspitione prorsus excludant. Quia enim post resurrectionem & ascensionem domini continuo venturus erat spiritus sanctus, apertissime dictum est a Ioanne, Spiritus enim nondum erat datus, quia Iesus nondum fuerat clarificatus. Si haec itaque causa erat ut non daretur, quia nondum erat clarificatus Iesus, proculdubio clarificato Iesu, iam causa erat ut statim daretur. Nam & Cataphryges se promissum paracletum suscepisse dixerunt, & hinc a fide catholica deuiarunt, conantes prohibere quod Paulus concessit, & damnare secundas nuptias, quas ille permisit: sub his verbis insidiantes, quia scriptum est de paracleto, Ipse vos inducet in omnem veritatem. quasi videlicet non omnem veritatem Paulus & ceteri Apostoli docuissent, ac locum Cataphrygarum paracleto reseruassent. Ad hoc & illud traxerunt, quod Paulus ait, Ex parte enim scimus, & ex parte prophetamus: cum autem venerit quod perfectum est, quod ex parte est, euacuabitur: ut scilicet ex parte sciens & prophetans Apostolus dixerit, Quod vult faciat: non peccat si nubar. & imperfectum paracleti Phrygia ex hoc euacuauerit. Ad haec cum eis dictum fuerit, quod sint Ecclesiae tanto ante promissa, & toto orbe diffusa, auctoritate damnati, respondent: I hinc etiam in se illud esse completum, quod de paracleto dictum est, quod mundus eum accipere non potest. Nonne ista sunt, quae etiam vos dicere soletis, Ipse vos inducet in omnem veritatem: & Cum venerit quod perfectum est, quod ex parte est, euacuabitur: & Mundus eum accipere non potest: de vestro Manichaeo esse praedictum? Et quae tandem poterit haeresis exoriri sub paracleti nomine, quae non haec omnia verisimiliter sibi auideat coaptare? Nunquid enim est haeresis, quae non veritatem se nominet, & quanto est superbior, tanto magis se etiam perfectam nominet veritatem: ut & in omnem veritatem se polliceatur inducere, & doctrinam Apostolorum suo errori contraria, quasi per illam venerit, quod perfectum est, euacuare conetur? Et quomodo tenet ecclesia, quod vehementius Apostolos commendauit, Si quis vobis euangelizauerit praeter quam quod accepistis, anathema sit: cum coeperit aliud annuncians ab vniuerso orbe anathemari, continuo dicat, hoc est quod scriptum est, Mundus eum accipere non potest. Vnde ergo probare poteritis, quod a vobis exigitur, paracletum esse illum a quo didicistis, quod euangelica scripta non sunt Apostolorum, quando quidem etiam nos probamus non esse paracletum spiritum sanctum, nisi qui Iesu clarificato mox venit: Ideo enim nondum erat datus, quia non-

dum Iesus fuerat clarificatus. Probamus etiam ipsum inducere in omnem veritatem, quia non intratur in veritatem, nisi per charitatem. Charitas autem dei diffusa est, ait Apostolus, in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Docemus etiam non dixisse Paulum, Cum venerit quod perfectum est: nisi de perfectione illa, quae in perceptione vitae aeternae futura est. Hoc enim cum loqueretur, Videmus enim, inquit, nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem. Hic certe nisi aperte insanire volueritis, fatemini non vos videre deum facie ad faciem. Non ergo ad vos venit illud quod perfectum est. Hoc enim modo plane, quid de hac re senserit, satis Apostolus explicauit: nec futurum est hoc sanctis, nisi cum factum fuerit, quod etiam Ioanes dicit, Filij dei sumus, & nondum apparuit quid erimus: scimus autem quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam iam videbimus eum sicuti est: tunc introducete in omnem veritatem spiritu sancto, cuius nunc pignus accepimus. Quod autem dictum est, Mundus eum accipere non potest: de iis utique dictum est, qui solent in scripturis mundi nomine appellari amatores mundi, vel impij, vel carnales: de quibus dicit Apostolus, Animalis autem homo non percipit quae sunt spiritus dei. De hoc enim mundo esse dicitur, quia nondum possunt sapere amplius, quam sunt ista corporea, quae in hoc mundo senserunt: sicut nec vos aliud sapitis, qui cum lucem istam solis & lunae miramini, talia vobis omnia diuina finxistis, authore illo vano quoque, quod decepti & deceptores paracletum dicitis. Proinde nullo modo valentes ostendere, quomodo sit ille paracletus, non est vnde doceatis firmissima aliqua auctoritate vos coepisse, quae admodum haec scripta euangelica, ex quibus non omnia vultis accipere, non sunt Apostolorum Christi. Restat ergo ut dicatis, hoc vos a ratione coepisse, quia talia ibi sunt, quae Christi gloria decolent: scilicet quia natus ex virgine ibi narratur, quia circumcissus, quia pro illo oblatum sacrificium quod tunc offerebatur, quia baptizatus, quia tentatus a diabo: lo est. His autem exceptis, & testimoniis ex veteri testamento, quae illis inserta sunt literis, cetera vos secundum id, quod Faustus loquitur, fatemini accipere: & praecipue crucis eius mysticam fixationem, qua passionis animae vestrae vulnera demonstrantur. Deinde inquit praecipua salutaria eius, & parabolas, cuiusque sermonis deificum, qui maxime duarum praefertens naturarum discretionem ipse esse non venit in dubium. Videtis ergo id vos agere, ut omnis de medio scripturarum auferatur auctoritas, & suus cuique animus author sit, quid in quaque scriptura probet, quid improbet: id est, ut non auctoritati scripturarum subiiciatur ad fidem, sed sibi scripturas ipse subiiciat: non ut ideo illi placeat aliquid, quia hoc i sublimi auctoritate scriptum legitur: sed ideo recte scriptum videatur, quia hoc illi placuit. Quod te committis anima misera, infima, carnalibus nebulis inuoluta, quod te committis: Remoue ergo auctoritatem, videam: remoue auctoritatem, redde ratione. Eone ratio tua perducitur, ut nisi dei natura violabilis corruptibilisque credatur, exitu theatricum longa illa fabula vestra reperire non possit. Postremo vnde scis octo esse terras & decem caelos, quod Atlas mundum ferat, splendentemque suspendat, & innumerablem talia, vnde scis haec? Plane, inquit, Manichaeus me docuit. Sed infelix, credidisti, neque enim vidisti. Si ergo ad milia fabulorum phantasmatum, quibus turpiter grauidata es, te auctoritati ignobilissimae & furiosissime subdidisti, ut ideo haec omnia crederes, quia in illis conscripta sunt libris, quibus miserabili errore credendum

Adendum esse censuisti, cum tibi nulla demonstrarentur: cur non potius Euangelicae auctoritati tam fundatam, tantam stabilitam, tanta gloria diffamata, atque ab Apostolorum temporibus usque ad nostra tempora per successiones certissimas commendata, non te subdis: ut credas, ut videas, ut discas etiam omnia illa quae te offendunt, ex vana & peruersa opinione te offendere: potiusque esse verum, naturam incommutabilem dei aliquid mortalis assumpsisse creaturae, in qua incommutabiliter permanens, non fallaciter, sed veraciter faceret atque pateretur, quicquid eandem creaturam facere ac pati pro generis humani, vnde sumpta erat, salute cogruerit, quam violabilem & corruptibilem credere dei naturam: nec inquinatam atque oppressam totam posse liberari atque purgari, sed aeterna globi poena summa dei necessitate damnari? Sed, inquit, propterea credidi quae non mihi ostendit: quia duas naturas boni scilicet & mali mihi in hoc ipso mundo euidenter ostendit. At hoc ipsum est infelix, vnde decepta es: quia sicut in illa scriptura Euangelica, ita in hoc mundo nihil mali putare potuisti, nisi quo tuus carnalis sensus offensus est: sicut serpentem, ignem, venenum, & similia: nec aliquid boni, nisi quod eundem tuum carnalem sensum aliqua incurditate permulsi: sicut saporum iucunditas, & odorum suauitas, & lucis huius aspectus, & si quid aliud vel auribus vel oculis tuis vel naribus vel palato vel palpatu similitur forte blanditum est. At si vniuersam creaturam ita prius aspiceres, ut auctori deo tribueres, quasi legens magnum quandam librum naturae rerum: ita si quid ibi te offenderet, causam te tanquam hominem latere posse tutius crederes, quam in operibus dei quicquam reprehendere auderes: nunquam incidisses in sacrilegas nugas, & blasphema figmenta: quibus non intelligens vnde sit malum, deum implere conareris omnibus malis. Hic iam si quaeratis a nobis, nos vnde sciamus Apostolorum esse istas literas? Breuiter vobis respondemus, inde nos scire, vnde & vos scitis illas literas esse Manichei, quas miserabiliter huic auctoritati praepositis. Si enim & hinc vobis aliquis moueat questionem, & serupulum contradictionis impingat, dicens libros quos praefertis Manichei, non esse Manichaei, quid facturi estis: Nonne potius eiusdem deliramenta ridebitis, qui contra rem tanta connexionis & successione serie confirmata, impudentiam huius vocis emittat? Sicut ergo certum est illos libros esse Manichaei, & omnino rideendus est, qui ex transuerso veniens tanto post natus, litem vobis huius contradictionis intederit: ita certum est Manichaeum vel Manicheos esse rideandos, aut etiam dolendos, qui tam fundata auctoritati, a temporibus Apostolorum usque ad haec tempora certis successionebus custoditae atque perductae, auideat tale aliquid dicere. Iam ergo auctoritas Manichaei conferenda est auctoritati Apostolorum. Nam literas istorum istas esse tam certum est quam illas illius. Quis autem Manicheum Apostolis comparat, nisi quisque se a Christo, qui misit Apostolos, separat? Aut duas naturas sibi met ex propriis principiis aduersas, quis vnquam sapuit in verbis Christi, nisi qui non sapit verba Christi? Apostoli ergo tanquam discipuli veritatis, natiuitate Christi praedicat, passionemque veracem: Manichaeus autem iactat se inducere in omnem veritatem, & vult inducere in talem Christum, in quo ipsius passionis praedicat falsitatem. Isti Christum in carne, quam de Abraham suscepit semine, circumcisum: ille deum in ipsa sua natura, a tenebrarum gente concisum. Isti pro carne Christi litate sacrificium, quod tunc pie fiebat, oblatum: ille non car-

nis, sed ipsius diuinae substantiae membrum, omnibus de demonibus immolandum, naturae aduersae gentis illatum. Isti Christum exempli praebendi causa baptizatum in Iordane: ille deum ipsum per seipsum in tenebrarum contaminatione submersum. Nec totum emerisurum, sed quod eius mundari non poterit, aeterna damnatione puniendum. Isti carnem Christi a demonum ducem tentatam: ille partem dei a demonum gentem possessam. Et isti quidem illam tentatam, ut doceret resistere tentatori: ille illam possessam, ut patri non possit restituere, nec victori. Denique Manichaeus ex doctrina demoniorum aliud annunciat, ut quasi eminentior sit: Apostoli vero ex doctrina Christi commendant: ut quisquis aliud annunciauert, anathema sit.

Libri tricesimifecundi finis.

LIBER TRICESIMVSTERTIVS.

AVSTVS dixit, Scriptum est in Euangelio, Quia multi venient ab Oriente & Occidente, & recumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno caelorum. Vos ergo quare non accipitis Patriarchas? Absit nos quidem cuiquam inuidere mortalium, quae deus forte miseratione respiciens sua, de perditione vnquam reduxerit ad salutem. Sed hoc sane nos eius esse iam clementiam ponimus, qui misertus sit, non illius meriti, cuius fuisse negare non possis improbabile vitam: ac per hoc & Iudeorum patres, Abraham scilicet & Isaac & Iacob, si est hoc pro certo de iisdem Christi testimoniis quod assertis, quanquam fuerunt ipsi quidem flagitiosissimi, ut fere Moyses in dicat eorum nepos, siue quis alius historia huius conditor est qua dicitur Geneleos, qui eorum vitas nobis odio omni fastidioque dignissimas scripsit: sint tamen & ipsi iam in regno caelorum, sint in loco quem nec crediderant vnquam nec sperauerant, ut fere ex eorum liquido libris apparet: dumdo tamen constet, vobis etiam constitutibus, logo interuallo de terra ac poenali inferorum custodia, vbi se vitae merita coercebant, a Christo domino nostro liberatos, per eius scilicet mysticam passionem, peruenire ad hoc ipsum potuisse, si peruenerunt, quod scriptum de eis est. Neque enim quia & latronem quandam de cruce liberari idem notis dominus, & ipso eodem die secum futurum dixit eum in paradiso patris sui, quisquam inuiderit, aut inhumanus adeo esse potest, ut hoc ei displiceat tantae benignitatis officium: sed non tamen idcirco dicemus & latronum vitas ac mores nobis probabiles esse debere, quia Iesus latroni indulgentiam dederit: Aut quia publicanis & meretricibus ignouerit errata, dixeritque etiam praecederent ipsi ad regnum caelorum eos qui se superbe gesserunt. In iniustitia namque & in adulterio deprehensam mulierem quandam Iudaeis accusantibus absoluit ipse, praecipiens ei ut iam peccare desineret. Quapropter si horum tale quid & circa Abraham egit & Isaac & Iacob, ipsi gratias: decet enim eum talia operari circa animas, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Sed hoc tamen mihi vnum in opinione hac vestra molestum est, cur id de Iudeorum tantum patribus sentiat, ac non de ceteris quoque Patriarchis gentium, quod & ipsi senserint aliquando nostri liberatoris hanc gratiam: praesertim cum de ipsorum filiis magis Christiana constet ecclesia, quam de semine Abraham Isaac & Iacob. Sed ais

G utique, illos quidem idola coluisse, hos vero omnipotentem deum, idcircoq; solam ipsorum curam habuisse Iesum. Ita dei omnipotentis cultura in tartara detrudit, & filij egeat auxilio qui coluit patre. Sed Iudæis consentiam, ut inquam, hæcenus in cœlum reductos eos, non quia mererentur, sed quia vincat diuina clemētia vim peccatorum. Veruntamen vtrum & hoc à Christo dictum sit, dubios etiam nos & incertos scribentiu ipsa varietas facit. Nanque cum duo Euangelistæ Matthæus & Lucas de Centurione quodam pariter narrent: cuius puer tunc infirmaretur, & propter quem visus fuerit hoc ipsum dixisse Iesus: quia scilicet tantam fidem non inuenisset in Israël, quantā in illo homine, gentili quāuis & Pagano: eo quod dixerit idem non se fuisse tam dignum ut sub tectum suū intraret Iesus, sed id rogare tantum ut iuberet verbo, & sanaretur puer suus: solus tamen Matthæus hoc adicit Iesum profecutum esse, ut diceret, Amen dico vobis, quia multi venient ab Oriente & Occidente, & recumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cœlorum, filij autem regni mittentur in tenebras exteriores. Multos quidem qui venturi forent Paganos significans, propter Centurionem, quia esset & ipse gentilis, in quo tamen tanta fuisse fides inuenta: filios autē regni appellās Iudæos, in quibus nulla est inuenta fides. At vero Lucas quanquam & ipse necessarium hoc & memorabile inter Christi mirabilia gesta inferendum putauerit Euangelio suo, de Abraham tamen illic, de Isaac & Iacob nullam facit mentionem. Quod si quis dicat idcirco prætermisisse eum, quia dictum id iam satis fuisset à Matthæo, cur ergo gestum ipsum commemorat erga Centurionem & puerū eius, quod æque longum satis insinuatam iam fuisset nobis Matthæi solertia? Sed falsum est. Nāque & de obsecratione ipsa aduenienti Iesum, Matthæus quidem dicit, quod idem per semetipsum Centurio venerit ad eum rogaturus medelam: Lucas autem non, sed quia maiores natu ad eum miserit Iudæorum, qui ne forte sperneretur ab eodem tanquam gentilis, quoniam hi quidem Iesum volunt esse planē Iudæū, persuadere ingressi sunt ei: dicentes dignum esse cui id præstaret: quoniā quidem diligeret gentem suam, & synagogā ipse edificasset sibi: tanquam & hoc ad dei filium pertineret, si I adificationem synagogæ suæ Iudæi de Centurione Pagano meruerint. Nec tamen omnifariam & Lucas hoc verbum reticuit, puto recogitās ne forte fuisset verum: sed locum tamen mutat applicatq; id alteri cuidā causæ longē dissimili: id est, ubi dicit Iesus ad discipulos suos, Contendite intrare per angustum ostium: multi enim venient querentes intrare & non poterunt. Cum autem intrauerit, inquit, paterfamilias, & clausit ianuam, incipietis foris stare & pulsare, dicentes, Domine aperi nobis. Et respondēs dicit, Nescio vos. Tūc incipietis dicere, Manducauimus & bibimus coram te, & in plateis nostris & synagogis docuisti. Et dicit vobis, Nescio vnde estis, discedite à me omnes operarij iniquitatis: Ibi erit fletus & stridor dentium, cum videritis Abraham & Isaac & Iacob & omnes Prophetas introeuntes in regnū dei, vos autem expelli foras: & venient ab Oriente & Occidente & Austro & Aquilone & recumbent in regno dei. Hoc verum ipsum quidem, quia multi excludentur à regno dei, qui scilicet nomē tantummodo Christi portauerint, sed non fecerint opera eius, nec Matthæus scribere prætermisit, sed de Abraham illic & Isaac & Iacob nullam facit omnino mentionē. Item de Centurione & puero eius etiam Lucas quidem

scripsit, sed neque ipse de Abraham illic & Isaac & Iacob nihil omnino testatur: ut quia vbinam dictum sit, certo constare non possit, nihil prohibeat etiam non credere, quia sit dictum. Nec immerito nos ad huiusmodi scripturas tam inconsonantes & varias, nunquam sanē sine iudicio ac ratione aures afferimus: sed contemplantes omnia & cū aliis alia conferentes, perpedimus vtrum eorum quidq; à Christo dici poterit necne: Multa enim à maioribus vestris eloquijs domini nostri inserta verba sunt, & quæ nomine signata ipsius, cū eius fide non congruant: præsertim quia ut iam sæpe probatum nobis est, nec ab ipso hæc sunt, nec ab eius Apostolis scripta: sed multa post eorū assumptionem à nescio quibus & ipsis inter se non concordantibus, semiudæis per famas opinionesq; comperta sunt: qui tamen omnia eadem in Apostolorum domini cōferentes nomina, vel eorum qui secuti Apostolos videntur, errores ac mendacia sua secundū eos se scripsisse mentiti sunt. Sed videris: de hoc interim, ut inquam, capitulo tecum non nimium ego contenderim, cum mihi illud satis ad præsidium sit quod ante posui, & quod nec ipsis vobis negare licet, ante domini nostri aduentū Patriarchas omnes Israël & Prophetas tartareis in tenebris iacuisse pro meritis suis: Vnde si vnquam liberati à Christo ad lumē reducti sunt, quid hoc ad odium attinet vitæ ipsorum? Odimus enim nos & respicimus non quod fuerunt, id est, homines, sed quales fuerūt, id est, malos: nec quod nunc sunt, id est, purgatos, sed quod fuerunt, id est, impuros aliquando: ac per hoc nobis interim vtrūque vos id esse vultis, nihil obstat capitulum hoc: cum siue est verum, Christi hęc miseratio cōmendetur & bonitas, siue falsum scriptoribus eius crimen inhæreat: nos vtrouis modo in tuto sumus, ut semper. A V G V. respondit, Quo modo in tuto miser? Quo modo in tuto, qui te Patriarchas odisse dicis impuros, & deū adhuc plangis impurū? Certe illis Patriarchis post aduentum saluatoris præstita purgationem, & datam beatam requiem concessisti: deus autem vester & post aduentum saluatoris adhuc iacet in tenebris, adhuc flagitijs omnibus mergitur, adhuc in impuris omnibus volutatur: ita non solum vita illorum hominum melior erat deo nostro, verumetiam mors ipsa felicior. In quibus autem sedibus erant iusti, qui exierant ex hac vita priuquam Christus in carne venisset, & vtrum etiam ipsos ad aliquid melius passio Christi transtulerit, qui in eum venturum, passurum, resurrexturum, non tantum crediderant, verumetiam hoc ipsum sicut oportebat prophetico spiritu prænuiciauerant, in scripturis sanctis indagandum est, si quo modo ad liquidum indagari potest, non hinc temeritates opinantium confectandæ quorūlibet hominum, nedum tam execrabilis hæresis peruersitate nimis longe à veritate aberrantiū. Frustra sibi sanē per hanc obliquitatem pollicetur Faustus, aliquid post hanc vitam cuiquam posse præstari, quod sibi præstandum in hac vita non comparauerit. Bonum est vobis ut dum hęc viuistis, istum relinquantis errorem, & veritatem catholicæ fidei cognoscatis, atque teneatis. Alioquin longe à veritate aberit quod sibi pollicetur iniustus, cum fieri cōperit, quod iniusto minatus est deus. De vita Patriarcharum iam quantum satis arbitratus sum homini maledico non pauca respondi: quibus non vti que in morte correctis, vel post passionem suam iustificatis, testimonium dominus perhibebat, cum Iudæos admoneret, ut si Abraham filij essent, facta Abraham facerent,

A facerent, & quod idem Abraham eiusdem diem videre concupiuerit, gauisusq; fuerit, cum vidisset: Et quod in eius sinum, id est, nescio cuius quietæ felicitatis margnum additumq; secretum, abstulerint angeli pauper illum arumnosum à diuite superbiēte contemptum. Quid dicam de Apostolo Paulo? An forte & ipse, post mortem iustificatum laudat Abraham, quod priuquam circumcideretur credidit deo, & deputatum est illi ad iustitiam: quod tanti potest non nos non ob aliud dicat filios eius esse effectos, qui eius carne propagati non sumus, nisi quod eius fidei vestigia sequamur? Sed quid vobis faciam, quos contra testimonia scripturarum ita obsurdificat iniquitas, ut quicquid aduersum vos inde prolatum fuerit, non esse dictū ab Apostolo, sed à nescio quo falsario sub eius nomine scriptum esse dicere audeatis: Vsq; adeo à Christiana doctrina aperte aliena est quam prædicatis doctrina demoniorum, ut eam sub Christianæ doctrinæ nomine defendere nulla ex parte possitis, nisi dicatis falsas esse scripturas Apostolorum. Infelices inimici animæ vestræ, quæ vnquā literæ vllum habebunt pondus authoritatis, si Euangelicæ, si Apostolicæ non habebunt? De quo libro certum erit cuius sit, si literæ quas Apostolorum dicit & tenet Ecclesia, ab ipsis Apostolis propagata, & per omnes gētes tanta eminētia declarata, vtrum Apostolorum sint incertū est: & hoc erit certū scriptis Apostolos, quos huic ecclesiæ cōtrarij hæretici proferunt authorū suorum nominibus appellati, longe post Apostolos existentium? Quasi vero & in literis secularibus non fuerint certissimi authores, sub quorū nominib; postea multa prolata sunt, & ideo repudiata, quia vel his quæ ipforū esse constaret, minime congruerūt, vel eo tempore quo illi scriperint, nequaquam innotescere, & per ipsos vel familiarissimos eorum in posteros prodi commendariq; meruerunt. Nonne, vt alios omittam, sub Hippocratis medici nobilissimi nomine, quidam libri prolata, in authoritatem à medicis non recepti sunt: Nec eos adiuuit nonnulla similitudo rerū atque verborū, quando comparati eis quos vere Hippocratis esse constaret, impares iudicati sunt, & quod ab eo tempore quo & cetera scripta eius non innotuerūt, quod vere eius essent. Hos autem libros quibus illi qui de transverso proferuntur comparati respiciuntur, vnde constat esse Hippocratis, vnde si quis hoc negat, nec saltem refellitur sed ridetur, nisi quia sic eos ab ipso Hippocratis tempore vsq; ad hoc tempus, & deinceps successione series cōmendauit, vt hinc dubitare dementis sit: Platonis, Aristoteles, Ciceronis, Varronis, aliorūq; eiusmodi authorum libros vnde nouerunt homines quod ipforū sint, nisi eadem temporum sibimet succedentium contestatione cōtinua: Multi multa de literis ecclesiasticis conscriperunt, non quidem authoritate canonica, sed aliquo adiuuandi studio siue discēdi. Vnde constat quid cuius sit, nisi quia his temporibus, quibus ea quisq; scripsit quibus potuit insinuauit atque edidit, & inde in alios atque alios continuata notitia latiusq; firmata ad posteros, etiam vsq; ad nostra tempora peruenerūt, ita vt interrogati curus quisq; liber sit, nō hæstemus quid respondere debeamus: Sed quid pergam in longe præterita: Ecce istas literas quas habemus in manib; si post aliquantum tēpus vitæ huius nostræ, vel illas cuiusquā Faustū esse, vel has negat esse meas, vnde conuincitur, nisi quia illi qui nunc ista nouerunt, notitiam suam ad longe etiam post futuros continuatis posterorum successioneibus traiciunt: Quæ cum ita sint, quis tandē tā Tomus sextus.

to furore cæcatur, nisi demoniorū mendaciloquorum D malitiā atque fallaciā consentiendo subuectus sit, qui dicat hoc mereri nō potuisse Apostolorum ecclesiam, tam fidam, tam numerosam fratrum concordiam, vt eorum scripta fideliter ad posteros traiceret, cum eorum cathedras vsq; ad præsentēs Episcopos certissima successione seruariet, cum hoc qualiumcūque hominū scriptis, siue extrā Ecclesiam, siue in ipsā Ecclesia tanta felicitate proueniat. Sed contraria, inquit, inter se scripta eorum reperiuntur. Maligni, malo studio legitis, stulti non intelligitis, cæci non videtis. Quid enim magnū erat ista diligenter inspicere, & eorundē scriptorum magnam & salubrem inuenire cōgruentiam, si vos contentio non peruerteret, & si pietas vos adiuuaret: Quis enim vnquam duos historicos legēns de vnā re scribentes, vtrūque vel vtrūlibet eorum aut fallere aut falli arbitratus est, si vnus eorum dixit quod alius prætermisit? Aut si alter aliquid brevius complexus est, eandem tamen sententiam saluam integramq; custodiens: alter autem tantam membratim cuncta digessit, vt non solum quid factum sit, verumetiam quemadmodum factum sit intimaret? Sicut Faustus hinc Euāgeliorum veritati voluit calumniari, quia Matthæus aliquid dixit, quod Lucas cum idē narraret dicere prætermisit: quasi negauerit Lucas dixisse Christum, quod eum scripsit dixisse Matthæus. Hinc omnino nulla vnquam quaestio fuit, neq; hoc obiici nisi ab omnino imprudentibus & nihil harum rerum considerare volentibus seu valētibus potest. Illud sanē & requiri inter fideles, & obiici ab infidelibus solet, sed etiam ipsis vel parum eruditis, vel nimis contentiosis nisi admoniti respuerint, quod Matthæus dixit, Accessit ad eū Centurio, rogans eum, & dicens: Lucas autem quod miserit ad eum seniores Iudæorū, hoc ipsum rogans de puero ei; qui agrotabat, vt eum sarraret: & cum appropinquaret domui, miserit alios per quos diceret, nō esse se dignum in cui; domum intraret Iesus, nec seipsū dignum, vt veniret ad Iesum. Quo modo ergo secundū Matthæum accessit ad eum rogās, & dicens, Puer meus iacet in domo paralytic; & male torquetur? Hoc ergo intelligitur, Matthæum breuiter sententiam ipsam veram integramq; complexum, dicentem quod Centurio accessit ad Iesum, & nō dicentem vtrum per seipsum accesserit, an per alios: & quod ei de puero suo illud dixit, non exprimentē vtrum per seipsum dixerit, an per alios. Quid enim? Nonne talibus locutionibus humana plena est consuetudo, cum dicimus aliquem ad aliquid multum accessisse, etiam quem nondum dicimus peruenisse? Nonne & ipsam peruentiōnē, cui quasi videtur nō esse quod addi iam possit, etiam per alios fieri vtitatissime loquimur, sæpe dicēdo: Egit ille causam suam, peruenit ad iudicem: aut peruenit ad illum vel illum potentem: cum plerunque id faciat per amicos, nō vifō eo prorsus ad quem quisque dicitur peruenisse: Vnde etiam tales homines quicūque ad perueniēdum quodāmodo inaccessibiles animos, siue per seipsum, siue per alios ambitionis arte pertingunt, iam etiā vulgo peruentores vocantur. Quid ergo, cum legimus, obliuiscimur quemadmodum loqui soleamus? An scriptura dei aliter nobiscum fuerat quam nostro more locutura: Et hæc quidem de communi loquendi cōsuetudine, pernicacibus turbulētisq; responderim. Ceterum qui hæc nō litigiose, sed placide ac fideliter quarūt, accedant ad Iesum, nō carne, sed corde, nō corporis præsentia, sed fidei potētia, sicut ille Centurio, tunc melius

Cap. II.

Matth. 3.
Lucæ. 7.

Matth. 8.

Lucæ. 13.

Matth. 8.
Lucæ. 7.

Lucæ. 16.

Genæ. 15.
Romæ. 4.

Cap. VI.

Hippocratis.

Plato.
Aristoteles.
Cicero.
Varron.

Cap. VII.

Matth. 8.
Lucæ. 7.

Peruiores.

Cap. VIII.

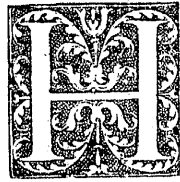
Matth. 8.

G quid Matthæus dixerit sentient. Talibus enim dicitur in Psalmo, Accedite ad illū & illuminamini, & vultus vestri non erubescant. Vnde Centurio ille ad Christū magis accesserat, cuius fidem ita laudauit, quā illi ipsi per quos verba sua misit. Huic rei simile est etiam illud quod dominus ait, Tetigit me aliquis: quando mulier quæ fluxum sanguinis patiebatur, tangens fimbriam vestimenti eius salua facta est. Hoc enim mirabiliter discipulis suis dicere videbatur, Quis me tetigit? Tetigit me aliquis: cum eum turba cōprimeret. Denique hoc ei responderunt, Turbæ te comprimunt, & dicis, quis me tetigit? Quemadmodum ergo illi premebant, sed illa tetigit: sic illi misit erant ad Christū, sed Centurio magis accessit. Ita Matthæus & morē nō vsque adeo inuirtatæ locutionis seruauit, & mystice aliquid intumuit: Lucas autem & hoc ipsum quemadmodū gestum esset ostendit, vt hinc aduertere cogemur, illud Matthæus quemadmodum dixerit. Vellem sanē vt aliquis istorū vanorum, qui huiusmodi quæstiuiculas quali magnas calūniolæ obiciunt Evangelio, narraret aliquid idem ipse his numero, non salū nec fallaciter, sed omnino id volens intumare & exponere, & stylo exciperentur verba eius, eiq; recitarentur: vtrum non aliquid plus minusve diceret, aut prapostero ordine, non verborū tantum, sed etiam rerum: aut vtrum non aliquid ex sua sententia adiceret, tanquā alius dixerit, quod eum dixisse non audierit, sed voluisse atque sensisse planē cognouerit: aut vtrum non alicuius breuiter complecteretur sententiæ veritatem, cuius rei antea quasi expressus articulo explicasset, & si quid est aliud quod forsitan possit certis regulis comprehendere, quo modo fiat, vt vel in duorum singulis eiusdem rei narrationibus, vel duabus vnus ex vna eademq; re multa diuersa inueniatur, nulla tamen aduersa, & multa varia, nulla cōtraria. sic soluūtur omnia de quibus sibi isti miseri collū ligant, vt spiritum sui erroris intus teneant, & nullū extrinsecus salutis admittant. Quapropter post omnes Fauisti calumnias refutatas, dūtaxat horū eius capitulorum, quibus hoc opere quātum dominus adiuuare dignatus est, sufficenter, vt arbitror, prolixēq; respondi, breuiter vos admoneo, qui illo tam nefando & execrabili errore tenemini: vt si auctoritatem scripturarum omnibus præferendam sequi vultis, eam sequamini quæ ab ipsius præsentie Christi temporibus per dispensationes Apostolorū, & ceteras ab eorū sedibus successiones Episcoporum, vsq; ad hæc tempora toto orbe terrarum custodita, commendata, clarificata peruenit. Ibi enim videbitis etiam veteris testamenti & obscura reuelari, & prædicta compleri. Si autē quasi ratione mouemini, primū cogitetis qui nā sitis, quā minus idonei ad comprehendendā naturam, non dicam dei, sed anime vestra: [comprehendendā] sanē, quemadmodū velle aut voluisse vos dicitis, certissima ratione, nō vanissima credulitate: quod cum minime potueritis, sine dubio enim quādiu tales estis, nullo modo poteritis, illam saltem, quod omni humanæ menti est naturaliter insitum, si modo id peruersæ opinionis prauitate non turbetur, dei naturam atque substantiam incommutabilem omnino incorruptibilem cogitare vel credere, & Manichæi continuo non eritis, vt aliquando & catholici esse possitis, Amen.

Libri tricesimifertij finis.

DIUI AVRELII
AVGVSTINI HIPPONENSIS EPI-
SCOPI DE ACTIS CVM FE-

lice Manichæo, Liber Primus.

HONORIO Augusto septies consulē, septimo iduum Decembriū, AVGVSTINVS Episcopus Ecclesiæ Catholice Hipponi regionis sum regionum dixit, Hesternodie scis te dixisse quod possis defendere scripturas Manichæi, & asserere q̄ veritatem habeant. Si hoc tibi placet & hodie facere, aut præsumis te posse, dic. FELIX dixit, Non me nego dixisse defendere legem meam, si proferantur auctores legis meæ in medio. Et cum AVGV. Episcopus epistolam Manichæi, quam fundamenti appellant, protulisset, dixit, Si legero ex hoc codice quem me vides ferre, epistolam Manichæi, quam fundamenti appellatis, potes agnoscere an ipsa sit? FELIX dixit, Agnosco. AVGV. Accipe tu ipse, & tu lege. Et cum accepisset codicem, Felix legit, Manichæus Apostolus Iesu Christi prouidentia dei patris. Hæc sunt salubria verba ex perenni ac viuio fonte, quæ qui audierit & iisdem primū crediderit, deinde quæ insinuata sunt custodierit, nunquam erit mortis obnoxius, verum æterna & gloriosa vita fructur. Nā profecto beatus est iudicandus, qui hac diuina instructus cognitione fuerit, per quam liberatus in sempiterna vita manebit. AVGV. Episcopus dixit, Agnouisti certe epistolam Manichæi vestri? FELIX dixit, Agnoui. AVGV. dixit, Proba nobis ergo quo modo iste Manichæus sit Apostolus Iesu Christi. Non enim cum in Evangelio aliquando inter Apostolos legimus. Et quis fuerit ordinatus in locum Iudæ traditoris, nouimus, id est, sanctus Matthias. Et quis postea domini voce de cælo vocat⁹ sit, hic est Paulus Apostolus, omnes recognoscunt. Istum ergo Manichæum proba nobis Apostolum esse Christi, quod in capite epistolæ suæ ausus est ponere. FELIX dixit, Et sanctitas tua mihi probet quod in Evangelio scriptum est Christo dicente, Vado ad patrem, & mitto vobis spiritum sanctum paraclætum, qui vos inducat in omnem veritatem. Hoc tu extra scripturam istam proba esse scripturam spiritus sancti, quod Christus promisit vbi omnis veritas reperitur. Et si inuenero veritatem in aliis codicibus, qui ad Manichæum nō pertinent, & Christus illos tradidit. Sic enim dictum est à Christo, quia spiritus sanctus paraclætus ipse in omnem veritatem inducet. secundum Christi sermonem ego scripturam Manichæi recuso. AVGV. dixit, Quoniam ergo tu probare non potuisti, quo modo sit Manichæus Apostolus Christi, & exis vt ego probem quo modo miserit spiritum sanctum paraclætum quem promisit, vt tunc respuas scripturas Manichæi si inuenieris impletam promissionem Christi præter scripturas. Manichæi, quāvis prior ad interrogata meæ respondere deberis, tamen ecce prior ipse respondeo, & ostēdo tibi quando missus sit spiritus sanctus quæ Christus promisit. Et accedit ad Evangelium, & ad Actus Apostolorum. Et cū accepisset codicē Euāgelij, recitauit, Dñi autē hæc loquuntur, Iesus

A Iesus stetit in medio eorum, & dixit eis, Pax vobis, ego sum, nolite timere. Et cū legeret, dixit. Hoc post resurrectionē. Et cum dixisset, legit, Conturbati vero & contriti existimabant se spiritū videre. Et dixit eis, Quid turbati estis, & cogitationes ascendūt in corda vestra? Videte manus meas & pedes meos, quia ego ipse sum, palpatē & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus & pedes. Adhuc autem illis non credentibus & mirantibus præ gaudio dixit, Habetis hęc aliquid quod māduceatur? At illi obtulerunt ei partē piscis asii & fauum mellis. Et cū manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis, & dixit ad eos, Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos cū adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moyse & Prophetis & Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum vt intelligerent scripturas, & dixit eis, Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati & resurgere à mortuis die tertio, & prædicari in nomine eius penitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierusalem. Vos autem estis testes horum. Et ego mitto promissum patris mei in vos. Vos autem sedete in ciuitate quoadusq; induamini virtutē ex alto. Et cum reddidisset codicem Euāgelij, accepit Actus Apostolorum, & dixit, Audiuius in Evangelio commemorasse Euāgelistam sanctum promissionem Christi, quæ in Euāgelio secundū Ioannem est, quem præfens Felix cōmemorauit. Vbi enim dixit dominus, Mitto vobis spiritum sanctū paraclætum, Ioannes Euāgelista scripsit. Hoc autē quod modo legi, Lucas Euāgelista attestatus est, & consonuit veritati Ioānis Apostoli. Videamus etiam quo modo perfectum est quod promisit dominus, & quo modo impletū, vt cū fuerit ex canonicis libris sanctæ Ecclesiæ expressa impletio promissionis domini, paraclētū spiritum sanctū alterum non quæramus, ne in seductorum laqueos incurramus. Et recitauit ex Actibus Apostolorum, Primū quidem sermonem feci de omnibus d̄ Theophile, quæ cepit Iesus facere & docere, in die quo Apostolos elegit per spiritum sanctum, & præcepit prædicare Euāgelium: quibus præbuit se viuū post passionem in multis argumentis dierum, visus eis dies quadraginta, & docens de regno dei, & quo modo cōuersus sit cum illis. Et præcepit eis ne discederēt ab Hierosolymis, sed sustinerent pollicitationē patris, quam audistis, inquit, ex ore meo: quoniam Ioānes quidem baptizauit aqua, vos autem spiritu sancto incipietis baptizari, quæ accepturi estis non post multos hos dies, vsque ad Pentecosten. Illi ergo conuenientes, interrogabant eum, dicentes, Domine, si in hoc tēpore presentabis regnū Israël? Ille autem dixit, Nemo potest cognoscere tēpus quod pater posuit in sua potestate, sed accipietis virtutē spiritus sancti superuenientem in vos, & eritis mihi testes apud Hierosolymam, & in tota Iudæa & Samaria, & vsque in totam terram. Cum hæc diceret, nubes suscepit eum, & sublatus est ab eis. Et quomodo contēplantes erant cum iret in cælum, ecce duo viri astabant illis in veste alba, qui dixerunt ad eos, Viri Galilæi quid statitis aspicientes in cælum? Iste Iesus qui assumptus est in cælum à vobis, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum. Tunc reuersi sunt Hierosolymam à mōte qui vocatur Eleon, qui est iuxta Hierosolymam, sabbati habens iter. Et cū introissent, ascenderūt in superiora, vbi habitabat Petrus & Ioānes, Iacobus & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Mat-
Tomus sextus.

thæus, Iacobus Alphæi & Simon Zelotes, & Iudas Iacobī. Et erant perseverantes omnes vnanimis in orationibus, cum mulieribus, & Maria, quæ fuerat mater Iesu, & fratribus eius: Et in diebus illis surrexit Petrus in medio fratrum, & dixit, (fuit autē turba in vno hominum quasi centum viginti) Viri fratres, oportet adimpleri scripturam istam, quam prædixit spiritus sanctus ore sancti Dauid de Iudæa, qui fuit deduct⁹ or illorū qui comprehenderūt Iesum, qui annumeratus erat inter nos, qui habuit sortem huius ministerij. Hic igitur possedit agrum ex mercede iniustitiæ suæ, & collum sibi alligauit, & deiectus in faciem, diruptus est medius, & effusa sunt omnia viscera eius. Quod & cognitū factum est omnibus qui habitabant Hierosolymam, ita vt vocaretur ager ille ipsorum lingua, hacel demah, id est, ager sanguinis. Scriptum est enim in libro Psalmo. Fiat villa eius deserta, & non sit qui inhabitet in ea, & Episcopatum eius accipiat alter. Oportet itaq; ex his viris qui conuenerunt nobiscum in omni tēpore quo introiuit inter nos & excessit dominus Iesus Christus, incipiens à baptismo Ioannis vsque in illum diem quo assumptus est à nobis, testē resurrectionis eius nobiscum esse. Et statuit duos, Ioseph qui vocatur Barsabas, qui & iustus, & Matthiā. Et precatus dixit, Tu domine cordium omnium intellector ostende, ex his duobus quem elegisti ad suscipiendum locum huius ministerij & annunciationis, à quo excessit Iudas ambulare in locum suum. Et dederūt sortes, & cecidit fors super Matthiā, & simul deputatus est cum vdecim Apostolis duodecimus. Et cum legisset, dixit, Audiuius quis ordinatus est in locū Iudæ traditoris, quod paulo ante commemorauit, ne quisquam per fraudem irrepat in Apostolorum numerum, & nomine Apostolatus fallat ignaros. Nunc videamus quod promissum, quo modo impleta sit Christi promissio de spiritu sancto. Et cum dixisset, legit in loco, Tēpore quo suppletus est dies Pentecostes, fuerunt omnes simul in vno. Et factus est subito de cælo sonus quasi ferretur status vehemens, & implebit totam illam domum in qua erant sedentes. Et visa sunt illis lingue diuise quasi ignis, qui & insedit super vnumquemque illorū: Et impleti sunt omnes spiritu sancto, & cœperunt loqui variis linguis, quomodo spiritus dabat illis pronuciare. Hierosolymis autem fuerunt habitatores Iudæi, homines ex omni natione quæ est sub cælo. Et cum facta esset vox, collecta est turba & confusa est, quoniam audiebat vnusquisque suo sermone & suis linguis loquentes eos. Stupabant autem & admirabantur, adinuicem dicentes, Nōne omnes qui loquuntur, natione sunt Galilæi? Et quo modo agnoscimus in illis sermonem in quo nati sumus? Parthi & Medi, & Elamitæ, & qui habitant Mesopotamiam, Armeniam & Cappadociam, Pontum, Asiam, Phrygiamq; & Pamphyliam, Aegyptum & partes Libyæ, quæ est circa Cyrenen, & qui aduenerant Romani, Iudæiq; & Proseltyti, Cretenses & Arabes, audiebant loquentes illos suis linguis magna dei. Et cū recitaret dixit, Audisti nunc iam spiritum sanctū, & quo modo sit missus: Quod à me exegisti probavi, superest vt & tu facias quod promissisti: quoniam inuenimus quādam dōmū spiritū suū quem promisit, respuas illā scripturam, quæ sub nomine spiritus sancti fraudare voluit vel lectorem vel auditorem. FELIX dixit, Ego non nego id quod dixi, quia cum probatum mihi fuerit quod spiritus sanctus docuerit veritatem quam quæro, illam respuo. Hoc enim sanctitas tua mihi legit, vbi piri-

Gtum sanctum Apostoli acceperunt, & in ipsis Apostolis vnum quaro qui me doceat de initio, medio & fine.

A V G. dixit, Si legeris hoc dixisse dominum, Mitto vobis spiritum sanctum, qui doceat vos initium, medium & finem, bene me altringis vt ostendā quos docuerit spiritus sanctus. **F E L.** dixit, Quia sanctitas tua hoc dicit, quod Apostoli ipsi acceperunt spiritum sanctum paraclatum, iterum dico, de ipsis Apostolis quem volueris doceat me, quod me Manichæus docuit, aut ipsius doctrinā euacuet de duodecim quæ volueris. **A V G.** dixit, Absit longe à fide Apostolorum, vt doctrinam doceat sacrilegi Manichæi. Sed quoniam dicis vnum eorum euacuare debere doctrinam Manichæi, modo autem sancti Apostoli non sunt in corpore, ego minimus nō solum omnium Apostolorū, sed omnium Episcoporum: nam ad merita Apostolorum t̄ quādo aspiro, quantum mihi dominus de spiritu suo largiri dignatus est, euacuo doctrinam Manichæi, cum coeperint legi sequētia illius epistolæ, quam tu ipse Manichæi esse non negas.

F E L. dixit, Dixisti quia Apostoli de corpore recesserunt, scripturæ eorum valent vsque nunc, & quia dixit sanctitas tua, & quia dedisti potestatem dicēdi quæ voluerimus, sine vlla formidine dixisti, euacuo legem Manichæi: Et ego dico, Omnis homo mēdax, solus de⁹ verax, scripturæ dei loquuntur. **A V G.** dixit, Tu quidem homo es, & sicut res ipsa modo indicatura est, mēdax. Et quoniam locutus es quæ voluisti, nō de scriptura dei, oportet & me loqui quod volo. Si enim veritas est Manichæi tui, nec à me destrui poterit: si falsitas est, quid interest à quo destruat? Tamen quia de Apostolorum scriptura dixisti, q̄ etsi illi non sunt in corpore, sunt hīc scripta eorū: ante assumpti sunt Apostoli quā error Manichæi natus in mundo fuerat, propterea non inueniuntur scripturæ Apostolorum euidenter contra Manichæum differentes. Veruntamen quod Apostolus Paulus in spiritu isto sancto paraclato quem acceperat, futurum præuiderit de talibus, qualis Manichæus fuit, quales estis & vos, recito vt agnoscas. Et accepta epistola Pauli Apostoli ad Timotheum legit, Spiritus autem manifeste dicit, quia in nouissimis temporibus recedent quidam à fide, attendētes spiritibus seducto-ribus, doctrinis dēmoniorum in hypocrisi mendacilo- quorum, cauteriatam habentes consciētiam suam, prohibentes nubere, abstinere à cibis quos deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & iis qui cognouerunt veritatem: Quia omnis creatura dei bona est, & nihil abiiciendū quod cū gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum dei & orationem. Hæc proponens t̄ fratribus, bonus eris minister Iesu Christi. Et cum legeret, dixit, Ego hoc de vobis & de talibus qui dicunt aliquam creaturam dei immundam esse, & qui dicunt omnē concubitum [& qui sit cum vxore] fornicationem esse, hoc est enim quod ait, Prohibētes nuptias, per spiritū prophetiæ designatum esse dico. Tu autem si negas omnem concubitum fornicationem esse, aut si dicis, omnem cibū humanum licitum, & ad edendū concessum hominibus, mundum esse, non es de illis quos prophetauit Apostolus. Si autē inueniris in iis quæ dixi, ecce habes Apostolum Paulū destruentem & euacuantem doctrinam Manichæi futuri. Itaque responde ad id quod interrogo, Omnis concubitus fornicationis t̄ est, an concubitus cum vxore non est peccatum? **F E L.** dixit, Iterum mihi recitetur quod dixit Apostolus. Et recitatum est: Spiritus autem manifeste dicit: & cetera quæ supra sunt. **F E L.**

dixit, Manichæus non à fide recessit, sicut dicit Paulus, K sicut ceteri recesserunt à fide quasi in sectam suā: Manichæus autē à nulla secta recessit, vt dicatur quia à fide recessit. **A V G.** dixit: Quoniam te video nolle respondere ad quod interrogaris, ne inueniaris vel non tenere spiritū sanctum, quem iam probauimus missum esse Apostolis: vel non esse in eorum numero quos futuros Paulus designauit, vbi & volipos pphetauit: breuiter respondeo. Vt secundum tuum intellectum accipiam quod dixisti, Recedent à fide: quia non recedunt à fide, nisi illi qui fuerunt in aliqua fide, Manichæus autem non fuit in aliqua fide à qua recesserit, sed in qua fuit in ea permansit, hoc te interrogo, vtrū Manichæus, vel potius doctrina dēmoniorum mendaciloquorum, quæ fuit i Manichæo, nullos Christianos catholicos seduxerit vt recederent à fide? Si enim multi à vobis, & per vos, & per illam doctrinam seducuntur, vt recedat à fide, & intendat spiritibus seductoribus, qualis in Manichæo fuit: & incipiant dicere omnem concubitū esse fornicationem, vnde Apostolus dicit, prohibētes nuptias: & incipiant dicere, carnes quas comedunt homines, non esse dei creaturam, sed dēmonum facturam, & esse immunditiam: manifestū est de his prædixisse spiritum sanctū paraclatum qui erat in Apostolo Paulo, quod recessuri erant à fide, intendētes spiritibus seductoribus, qualis fuit in Manichæo. Iam ergo quia ego respondi, iustum est vt tu respondeas ad quod interrogaui, vtrum non dicas omnem concubitum esse fornicationem: aut si adhuc non vis respondere ad id quod primò interrogaui, responde vt probes Manichæū esse Apostolum Christi: aut si & hoc non vis, permitte me euacuare doctrinam ipsius, quod promisi cum legeretur epistola eius, quam dicitis fundamenti. **F E L.** dixit, Et ego respondeo ad id quod dicit sanctitas tua, quia in Paulo venit spiritus sanctus paraclatus. **A V G.** dixit, Non in solo. **F E L.** dixit, Ego de ipso ago: quia si in ipso, & in omnes. Et si in ipso, Paulus enim in altera epistola dicit, Ex parte scimus, & ex parte propheta- mus: cum autem venerit quod perfectum est, abolentur ea quæ ex parte dicta sunt. Nos audientes Paulum hoc dicere, venit Manichæus cum prædicatione sua, & suscepimus. Et secundum quod Christus dixit, Mitto vobis spiritū sanctum: & Paulus venit, & dixit, M Quia & ipse venturus est, & postea nemo venit, ideo suscepimus Manichæum. Et quia venit Manichæus, & per suam prædicationem docuit nos initium, medium & finem: docuit nos de fabrica mundi, quare facta est, & vnde facta est, & qui fecerunt: docuit nos quare dies, & quare nox: docuit nos de cursu solis & lunæ, quia hoc in Paulo non audiuimus, nec in ceterorū Apostolorū scripturis: hoc credimus, quia ipse est paraclatus. Itaque illud iterum dico, quod superius dixi, Si audiero in altera scriptura, vbi paraclatus loquitur, id est, spiritus sanctus, de quo voluero interrogare, & docueris me: credo & renuncio. **A V G.** dixit, Dicis te ideo non credere spiritum sanctum paraclatum in Paulo Apostolo fuisse, quia Paulus dicit, Ex parte enim scimus, & ex parte prophetaus: & inde putas Apostolum per hæc verba prædixisse velut alium venturum post se, qui prædicaret omnia quæ ipse non potuit, quia ex parte dicebat: & hunc tu credis esse Manichæum. Primo ergo ex ipsa lectione Apostoli ostendo, vnde dicebat hoc Apostolus. Deinde quia dixisti, quod Manichæus vos docuerit initium, medium & finem, & quo modo vel quare factus sit mundus, de cursu solis & lunæ, &

A aliis quæ commemorasti, non legitur in Euāgelio dominum dixisse, Mitto vobis paraclatum, qui vos doceat de cursu solis & lunæ: Christianos enim facere volebat, non Mathematicos. Sufficit autem vt homines de his rebus, quantum in schola didicerunt, nouerint propter humanos vsus. Christus autem venturum paraclatum dixit, qui inducat in omnem veritatem: sed non ibi ait initium, medium & finem, non ait solis & lunæ cursus. Aut si putas hanc doctrinam ad illam veritatem pertinere, quam per spiritum sanctum Christus promisit, interrogo te quot sunt stellæ? Si accepisti spiritum illum de quo dicis, ad quæ pertinet docere ista quæ ego dico ad disciplinam ad doctrinam Christianam non pertinere, oportet vt renuncies & respondeas mihi. Debitorem enim te fecisti, vt si quid de talibus interrogauero, si nō responderis, nō in te appareat spiritus ille de quo dictum est, Inducet in omnem veritatem: si illa est veritas quod ista pertinent. Itaque elige tibi vtrum velis, & paratus sis mihi de his rebus respondere tanquam homo qui accepisti spiritum qui introducit in omnē veritatem, & dicis quia ad ipsam veritatem pertinet scire ista mūdāna. Itaque ego tibi possum dicere ea quæ pertinent ad doctrinam Christianam: tu autem qui putas ad eam pertinere quo modo factus sit mundus, & quæ agantur in mūdo, ad omnia mihi necesse est respondere. Sed planē cū respōderis, probaturus es. Sed antequam incipias dicere, si forte habes quod ille confinxerit, quæ secutus es, doceam prius ego quod promisi, vnde dicebat Apostolus, Ex parte scimus, & ex parte pphetamus. Dicebat enim, sicut lectio ipsa mox indicatura est, quia in ista vita homo cum est, non potest assequi omnia: sed ex parte assequitur in hac vita. Ipse autem spiritus sanctus, qui ex parte docet in hac vita, post hanc vitam introducet in omnem veritatem. Quod vt aperitissime doceatur, audi Apostolū. Et cum diceret, ex Apostolo legit, Siue autem prophetiæ euacuabūtur, siue lingua: cessabunt, siue scientia euacuabitur: ex parte enim scimus, & ex parte prophetaus: cū autē venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. Cū essem paruulus, loquebar vt paruulus, sciebam vt paruulus, cogitabam vt paruulus: cum autem factus sum vir, euacuauit ea quæ paruuli erant. Videmus enim nunc per speculum in enigmate, tūc autem facie ad faciem. Et cū legeret, dixit, Iā dic mihi tu, si tēpora futura Manichæi prædicebat Apostolus, vtrum tu modo videas deum facie ad faciem. **F E L.** dixit, Non tantum ego possum contra tuam virtutem, quia mira virtus est gradus episcopalis, deinde contra leges Imperatorum: & superius petiui contendere, vt me doceas quid est veritas: & si docueris me quid est veritas, patebit quod teneo mendacium esse. **A V G.** dixit, Apparuit te probare non potuisse Apostolum Christi esse Manichæum: quare autem nō potueris, breuiter expono. Dixisti inde te probare Manichæum Apostolū Christi, quia paraclatū vterum promisit Christus spiritum sanctum: & quia nō inuenires quādo venerit quem Christus promisit, hinc te credere ipsum esse Manichæum. At vbi probaui per scripturas sanctas ecclesiasticas canonicas, quando venerit aperitissime spiritus sanctus, quem venturum promisit dominus Christus, cōuertisti te, vt diceres debere tibi ostendi quid docuerit, & vtrum Manichæi doctrinam euacuauerit. Cum ergo respōdissem Manichæum post Apostolos fuisse in carne, illorū autem doctrinam antequam Manichæus natus esset, ab ipsis fuisse prædicatam: dixi tamē vnum ipsorum Apostolorum Paulum

per spiritum sanctum, qui i omnes Apostolos venerat, D prophetaffe etiam de ista vestra doctrina, quia futura erat, & eam appellasse doctrinam dēmoniorum mendaciloquorum: vbi ostendi ea quæ dixit Paulus futura in ipsa doctrina, ad vestrā professionem pertinere: id est prohibitionem nuptiarū: quia omnem concubitum & cum vxore, fornicationē esse dicitis: & abstinētiā à cibis quos deus creauit: quia noui vos quosdam cibos dicere immūdos, cū ipse sequatur & dicat, Omnis creatura dei bona est. Cum hic à te exigerē vt responderes, dixisti Manichæum vos docere initium, medium & finem: & cursus solis & lunæ, & cetera talia: quæ cū ego ostenderem ad Christianam doctrinam nō pertinere, respondisti ipsum Apostolum Paulum dixisse, quia ex parte scit, & ex parte propheta. Dixi nos non posse scire diuina cum sumus in hac vita: & hic videt per speculum & in enigmate, tūc autem facie ad faciem. Et quæsiui à te, Si hoc putas dixisse Apostolū Paulū, quod venturus esset Manichæus, qui doceret quod non poterat Paulus, pertinere ad te, qui te dicis accepisse ipsum sanctum, t̄ videre modo deū facie ad facie. Quod quia non potes, manifestum est Apostolum Paulum de illa vita dixisse, de qua dicit & Ioānes, Dilectissimi filij dei sumus, & nondum apparuit quid erimus: scimus autem quia cum apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est. Hoc tu cum audisses, dixisti te nō valere contra meam virtutem: quæ virtus mea non est, sed si aliqua est, ab illo mihi data est ad redarguendos errores, qui virtus est omnium fidelium suorum, & pleno corde de se presumentium. Dixisti etiam quod te episcopalis terreat autoritas, cū videas quanta pace inter nos agamus, quanta t̄ tranquillitate disputemus: quem admodum populus præfens nullam tibi vim faciat, nec terrorē incutiat: sed tranquillissimus audiat, sicut decet Christianos. Dixisti etiā timere te leges Imperatorum. Hoc pro vera fide non timeret, quem spiritus sanctus implet: nam & Petrus Apostolus in passione domini timuit, & ter negauit: vbi autem eum paraclatus quem Christus promiserat, spiritus sanctus impleuit, pro fide domini crucifixus est. Et ille qui primo habuit negationem timoris, postea impleuit gloriosissimā passionem confessionis. Tu itaque ex hoc ipso, quod timere te dixisti leges Imperatorum, quāuis & de ceteris rebus satis apparet quod nō inuenires spiritum paraclatum veritatis: quia & si non timeres, aliis rebus conuinceris. **F E L.** dixit, Et Apostoli timuerunt. **A V G.** dixit, Timuerunt vt cauerent, non vt fidem illam comprehensū edicere dubitarent: tu autem hinc timere debuisti, vt nō hic te inueniremus. Iam in medio es: quare timeres, nisi quia quod dicas nō habes: nam & si Imperatores timuisses, antē tacuisses. Nunc vero cum hesternodie libellum curatorī dederis, & publice clamitaueris, cum codicibus tuis te paratum esse incendi, si aliquid mali in eis fuerit inuentum: vnde heri leges flagitabas quasi fortis, hodie veritatem fugis vt timidus? **F E L.** dixit, Non veritatem fugio. **A V G.** dixit, Dic ergo, si vides deum facie ad faciem secundum pollicitationem tuam, quia dixisti Apostolum Paulum de vobis dixisse, quia tam plenam veritatem accepturi essetis, vt intelligamus vel credamus Apostolū habuisse ex parte, & te totum. **F E L.** dixit, Non veritatem fugio, sed quero. Quod tu dicis, quia nō teneo, probetur mihi per scripturas deificas: hoc quero iam. **A V G.** dixit, Prius profiteri te nō potuisse probare Manichæū Apostolum Iesu Christi, quantum potuero cum extir-

1. Tim. 2.

Act. 2.

† quoniam

Psalm. 115. Paulus præuidit Manichæi errorem. Caput VII.

1. Tim. 4.

† præcipit.

† fornicatio quod dēmoniorum doctrina in Manichæo fuerit. Cap. VIII.

1. Tim. 16.

1. Cor. 13.

Quo modo accipiendū scilicet. Ex parte scimus. Cap. XI. 1. Tim. 16. 1. Cor. 13.

Cap. XII. Epilog. omnium prædicatorum.

Quæ sit illa fides. Cap. XII.

1. Tim. 4.

1. Cor. 13.

† spiritum.

1. Tim. 3.

Matth. 26.

Act. 2.

Quod Felix non potuerit probare Manichæū fuisse Apostolum Christi. Cap. XIII.

G pata fuerint omnia cōtraria de corde tuo per ministerium meum donante domino, infero tibi quæ sit scientia veritatis, quæ perducatur ad deū, initions à fide. FEL. dixit, Quia hoc dicis tu, vt legem meam negem, & alteram accipiā meliorem duntaxat, quod quæro ego, nō hoc respondeo, vt legem meam negem antequam alteram accipiam. AVG. dixit, Sed prius de vase funditur quod aduersum habet, & sic impletur qd bonū: aut si adhuc dubitas fundere, defende quo plen⁹ es: Ostendam enim tibi quantum dominus adiuuat, quanta imunditia & blasphemis plena sit doctrina Manichæi, si permittas vt legatur illa epistola, de cuius initio iam tractauimus, & non potuisti probare Apostolum Christi esse Manichæum. Sed ideo moras innectis, ne cetera legantur, vbi aperte vestra sacrilegia deprehenduntur: aut si permittis, legantur. FEL. dixit, Permittō, quia dixisti omnia immunda fundi, & sic bona immitti: hoc enim dictum est sanctitatis tuæ. Ad quod & ego dico: Nullus aquam fundit nisi alter impleuerit. AVG. dixit, Hoc vides quā inconsiderate dixeris, vt mitius loquar, & non dicam insane, vtique de vase tibi similitudinē posui. In vas plenum nemo potest aliquid mittere nisi fundatur illud quo plenum erat. FEL. dixit, Vnum dixisti, & ego dixi duo. AVG. dixit, Si duo vasa dixisti, vis illum parem tuum fundimus & implemus illum, vt possis tu fundere quod habes? FEL. dixit, Ambo vnam aquā habemus. AVG. dixit, Cum ergo ambo pleni sitis aqua vestra, quid implebimus vt doceamus vos, nisi aliquis vestrum fuderit quod habet? Aut si bonū est, & ideo debet teneri vt defendatur & legatur illa epistola, videamus si vel cetera possint defendi, si in ipso initio defecisti: aut si dicis te in illo non defecisse, proba nobis quo modo sit Manichæus Apostol⁹ Christi. FELIX dixit, Christus dixit spiritum sanctum missurum se, qui in omnem veritatem inducat. AVG. dixit, Si habes illum, attende ad id quod te iam dudum interrogauit: Dixisti enim ad ipsius doctrinam pertinere, etiam ista mūdāna cognoscere. Dic mihi quot sunt stella, si introductus es in omnem istam veritatem. FEL. dixit, Et ego dico, quia si paracletus per Apostolos locutus est & per Paulū, & ego peto sanctitatem tuam, vt illa mihi ostendas quæ iam dixi. AVG. dixit, Confitere te nō potuisse ostendere quod ego interrogauit, & ostendam secundū scripturas quod pertineat ad fidem Christianam. FEL. dixit, Et ego si mihi attuleris scripturas Manichæi, quinque authores quos tibi dixi, quicquid me interrogaueris probō tibi. AVG. dixit, De ipsis quinque authoribus est ista epistola, cur aperuimus principium, & inuenimus ibi scriptum: Manichæus Apostolus Iesu Christi. & video quia ipsum principium nō mihi exponis, quia nō probas quo modo sit Manichæus Apostolus Iesu Christi. FEL. dixit, Si in ista non probō, in secundo probō. AVG. dixit, In quo secundo? FEL. dixit, In thesauro. AVG. dixit, Thesaurum istum, quem ideo tali nomine appellatis, vt miseros seducatis, quis scripsit? FEL. dixit, Manichæus. AVG. dixit, Nolo mihi ab illo probes, quia Manichæus mentitur dicendo se esse quod non est. FEL. dixit, Tu mihi proba per alterum. AVG. dixit, Quid vis tibi probem? FEL. dixit, Quia mentitur Manichæus. AVG. dixit, Quia tu non potes probare verum dicere Manichæum, oportet vt ego probem mentitum esse Manichæum. FEL. dixit, Quare non potui probare? Nūquid prolata sunt scripturæ quas petiui, & non probauit? AVG. dixit, Sed scripturas Ma-

nichæi petis, quibus fidem non habemus: Aliunde proba. Ego autē de ipsa scriptura Manichæi tibi probō mentitum esse Manichæum, & blasphemasse Manichæum. FEL. dixit, Afferantur libri. AVG. dixit, Præsum est epistola Manichæi, quam dicitis fundamenti. Initium in edificio nullum est nisi fundamentum. Si enim ostendero in ipso fundamento ruinam fecisse, ceteram eius constructionem vt quid quarimus? FEL. dixit, Hoc dicis, ostende in ipsa ruinam esse: Et ego dico, da arbitros quantos habes, & tibi probō quod non mentitur. AVG. dixit, Absit à nobis & à genere humano, vt quantos hic vides, tantos videas Manichæos. FEL. dixit, Da dixi quæ à te petiui. AVG. dixit, Quos vis ergo vt dem tibi? FEL. dixit, Quos tu volueris. AVG. dixit, Ego istos do, si habes meliores pete. FEL. dixit, Quo modo istos das? AVG. dixit, Præfentes qui nos audiunt. FEL. dixit, Isti mihi non fauent. AVG. dixit, Ergo tu tales quæris qui tibi faueant, non qui veritati? FEL. dixit, Qui me audiunt, & nō tantum me, sed & ipsam scripturam, vt probetur an verum dicit an mentitur. AVG. dixit, Vides ergo quia audiunt. Legamus cetera, quia tu istam epistolam esse Manichæi cōfessus es. FEL. dixit, Non nego. AVG. dixit, Ergo legatur. FEL. dixit, Arbitros non habeo. Et adiecit: Legatur caput illius. Et cū legeretur, & ventum esset ad locum vbi scriptum habet eadem epistola: Pax dei inuisibilis & veritatis notitia, sit cū fratribus suis & charissimis, qui mandatis cœlestibus credunt pariter & deseruiūt: Sed & dextera luminis tueatur & eripiat vos ab omni incurssione maligna, & à laqueo mūdipietas vero sancti spiritus intima vestri pectoris adaperiat, vt ipsis oculis videatis animas vestras. FEL. dixit, Da scripturam quæ ista redarguat. AVG. Dixit, Adhuc nihil mali audiuimus, nisi quod ausus est Manichæus se Apostolum Christi nominare: Nam quæ adhuc dixit, ad tectorium fallacię pertinent, & ouinam pellem, quibus eis prius dicit verba bona, vt possit introducere mala. Sed quid velit per hæc verba introducere videamus. Si enim aliquid mali introduxerit, & ista verba mala erunt & seductoria. Si autem aliquid boni & veri in posterioribus dixerit: necessitate comprehendimus. Permite ergo legantur sequentia. FEL. dixit, Si ergo a seris quia in primo bona ponuntur, & postea mala immittuntur, quo modo ego possolum tibi credere, cum mihi primo bona dixeris? AVG. dixit, Ego adhuc ista nec bona dixi nec mala: nihil mali adhuc audiuimus, dixi, non dixi, iam aliquid boni audiuimus. malum enim illud solum dixi, quod ausus est se dicere Apostolum Christi. Verba vero quæ dixit in consequentibus, tūc erunt mala, si mali aliquid introduxerint. tunc erunt bona, si boni aliquid introduxerint. Permite ergo vt sequentia legantur, quare times? FEL. dixit, Non timeo. AVG. dixit, Permittite ergo vt legantur. FEL. dixit, Legantur. Et cū ventum esset ad locum vbi scriptum habet: Ita autem fundata sunt eius splēdidissima regna supra lucidam & beatam beatam terram, vt à nullo vnquam aut moueri aut concuti possint. AVG. dixit, Terram istam quam dicit, vnde habebat? Fecit eam, an genuit eam, an æqualis & cœterna illi erat? Istam dico terram lucidā & beatam, quam dicit. FEL. dixit, Quo modo scriptum est: In principio fecit deus cœlum & terram, & terra erat inuisibilis & coinquinabilis & incomposita: Ego ita intelligo: In principio fecit deus cœlum & terram, & terra erat: quali duę terræ mihi videntur esse, secundum quod Manichæus

A Manichæus dicit duo regna. AVG. dixit, Quia scripturam commemorasti nostrā quam soletis blasphemare, ad me pertinet exponere illam, & ostēdere tibi, sine blasphemia esse illud scriptum, & cum veritate, & non secundū Manichæum, vt deinde tu vel in secundis mihi respōdeas quod interrogauit. FEL. dixit, Respondeo. AVG. dixit, Quod scriptum est, In principio fecit deus cœlum & terram: breuiter complexa est scriptura quid fecerit deus. Deinde quia nōdum apparebat hæc terra quam fecerat deus, antequam eam distingueret & ornaret, qualem terram fecerat de⁹, secuta scriptura exposuit qualis terra erat de qua dixerat, In principio fecit deus cœlum & terram: tanquam cum audissemus, in principio fecit deus cœlum & terram, quærentem⁹ qualem terram, subiecit & ait: Terra autem, id est illa quæ fecerat deus, inuisibilis erat & incomposita. Nō ergo duæ terras dixit, sed qualis illa fuerit exposuit. Tu itaque responde nūc mihi quod breuiter interrogauit: Terra ista lucida & beata quam dicit Manichæus, supra quam fundata erant regna dei, ab ipso deo facta erat, an genita de illo erat, an cœterna illi erat? Vnum de tribus, nisi molestum est, sine tergiversatione responde. FEL. dixit, Ipsa se scriptura interpretatur. AVG. dixit, Si ergo nōsti hic aliquem esse locum, vbi hoc dicit ista scriptura, quia istam terram vel genuit deus, vel fecit, vel cœterna illi erat, aperi ad locum quem nosti, & lege mihi. FEL. dixit, Non est in ista scriptura, sed in altera. AVG. dixit, Credo ergo, quia si qua est illa scriptura, meministi quid ibi dixerit. Itaque tu mihi responde, qui nosti istam scripturam: & si dixeris quia sic non habet, cōuincas me. Si autem sic cognouero, secundum hoc disputo quod tu ipse respōderis. Dic ergo an fecerit terram istam deus, an genuerit, an cœterna illi erat: qui legisti in nescio quo libro, vbi esse hoc scriptū dicit. FEL. dixit, Quia modo sanctitas tua interpretata est scripturam quo modo voluisti & acceptauisti, & tu mihi sic accepta quicquid dixeris. AVG. dixit, Interim quod interrogauit, si nihil me contra mouerit accepto, si autem aliquid mouerit, motum meū indicō tibi, vt ad ipsum respondeas. FEL. dixit, Ego non respondi ad tua dicta. AVG. dixit, Quia prius est vt mihi ad interrogata respondeas mea, tamen feci etiam vt prior tibi respondeam. Forte non te mouit, ideo nō respondi, forte & me non mouebit cum responderis. Responde ergo ad quod interrogauit. FEL. dixit, Respondeo. Et adiecit: Dixisti ergo de terra illa in qua de⁹ habitat, an facta est ab illo, an generauit illam, an cœterna est illi. Et ego dico, quia quo modo deus æternus est, & factura apud illum nulla est, totum æternum est. AVG. dixit, Non illam ergo genuit neq; fecit? FEL. dixit, Non, sed est illi cœterna. AVG. dixit, Si autem genuisset illā, nō illi esset cœterna? FEL. dixit, Quod nascitur, finem habet: quod innatum est, finem non habet. AVG. dixit, Quibus ergo erat ille pater, aut cuius erat pater, quoniam modo patrem nominauit? Si enim nihil genuerat, pater esse non poterat. FEL. dixit, Sed sunt alia quæ generauit. AVG. dixit, Illa ergo quæ generauit, non sunt illi cœterna, an & ipsa sunt cœterna? FEL. dixit, Cœterna sunt illi quicquid deus generauit. AVG. dixit, Ergo errasti quod superius dixisti, omne quod nascitur, finem habet. FEL. dixit, Interim quia secundum generationem carnis locutus sum, errauit. AVG. dixit, Modestissime confessus errorem, merearis intelligere veritatem. FEL. dixit, Faciat deus: AVG. dixit, Attende ergo iam, vt incipias co-

gnoscere errorem scripturæ huius. Si quæ genuit deus, D cœterna non sunt illi, melior est terra illā quā non generauit deus, vbi habitant omnia quæ generauit deus, quam terram dicit ab eo non generatam. FEL. dixit, Cōquantur sibi omnia, & quæ generauit, & quæ non generauit, id est terra illa vbi commorabatur. AVG. dixit, Quid ipse qui generauit, æqualis est illis omnib⁹, aut maior est illis? FEL. dixit, Et qui generauit, & quos generauit, & vbi posita sunt omnia, æqualia sunt. AVG. dixit, Vnius ergo substantiæ sunt? FEL. dixit, Vnius. AVG. dixit, Hoc quod est deus pater, hoc sunt filij ipsius, hoc & illa terra? FEL. dixit, Hoc vnum sunt omnes. AVG. dixit, Huius ergo terræ non est pater, sed inhabitator? FEL. dixit, Etiam. AVG. dixit, Si nec genuit nec fecit illam, quo modo ad eum pertineat nisi sola vicinitate nō video, quo modo si habeat aliquis vicinum bonum, & duæ erunt res ambe ingenitæ, terra & pater. FEL. dixit, Immo tres sunt, pater ingenitus, terra ingenita, & aër ingenitus. AVG. dixit, Hoc totum vna substantia est? FEL. dixit, Vna. AVG. dixit, Et ita fundata vt à nullo vnquam moueri aut concuti possit? FEL. dixit, Motio & concussio habet distantiam. AVG. dixit, Habeat. Sed tamen talia fuerūt, vt à nullo vnquam moueri aut concuti possent. FEL. dixit, Est distantia inter moueri & concuti. AVG. dixit, Non inde te interrogo. FEL. dixit, Sed iude me vis tenere. AVG. dixit, Quomodo vis accipere moueri, nō poterat moueri? FEL. dixit, Non dico quia non poterat moueri, sed motio distantia est. AVG. dixit, Sed ita dixi, nec moueri nec concuti. Nō dico, moueri quidem potest, sed concuti non: aut cōcuti quidem potest, moueri non potest: sed ambas res dixi, non posse nec moueri nec concuti. FEL. dixit, De ambabus rebus distantia est inter moueri & concuti. AVG. dixit, Vnde dicitur quod Manichæus inducit gentē tenebrarum contra deū dimicissit. Cap. XIX. Contra epistolam Manichæi, quæ dicitur fundamenti. Cap. 15.

Cap. XIII. Ioh. 16.

Cōstitutio illius vbi Felix asserit terram illam non f. ELZ, nec genuit, sed deo cœternam. Cap. XIII.

Expositio.

G mus: vt quid Eucharistia? vt quid Christianitas, si contra deum nihil est? A V G. dixit, Quia video te nolle respondere ad id quod te interrogo, & te interrogare vt tibi respondeam, & hoc non recuso: dum tamen memineras quia tibi interroganti ego respōdeo, tu autem mihi interrogati respondere noluisti. Sed quia me interrogasti, audi quod interrogasti. Nos quidem dicimus liberatorem Christum venisse, & a peccatis nostris dicimus nos liberari, quia nos non sumus de substantia dei geniti, sed per eius verbum facti a deo. Multum autem interest inter natum de substantia dei, & factum a deo quod non est de substantia dei. Quicquid ergo fecit deus, potest esse mutabile, ipse autē deus nō est mutabilis, quia non possunt equari opera artificii & conditori. Tu autem qui paulo ante ad interrogationem meā dixisti, quia & pater qui generauit ibi lucis filios, & aer & ipsa terra & ipsi filij vna substantia sunt, & aequalia sunt omnia, oportet vt dicas mihi, huius substantie vtiq; incorruptibili, quo modo poterat nocere gēs tenebrarum? Si enim poterat nocere ei, non erat natura incorruptibilis: si autem non poterat, nulla causa erat quare

H prelium agitaret, & illud numen quod dicit, huc mitteret. **FELIX** dixit, Dilationem peto vt possim respondere. **A V G.** dixit, Quando? **Cras** intermissus sufficit? **FEL.** dixit, Intermittē mihi tres dies, id est hodie & cras & perendie, aut vsque ad diem qui est post dominicum, id est, pridie idus decembris. **A V G.** dixit, Video te dilationem ad respondendū petiisse, humanum est vt concedatur tibi: sed si respondere nō potueris ad præsinitum diem, quid fiet? **FELIX** dixit, Ero victus.

A V G. dixit, Quid si fugeris? **FEL.** dixit, Reus ero ciuitatis huius & vbiq; & legis meae. **A V G.** dixit, Immo hoc dic, si fugero, sic habear tanquam si anathematizauero Manichæum. **FEL.** dixit, Hoc dicere nō possum. **A V G.** dixit, Ergo aperte nobis dic, quia fugere cogitas, & nemo te tenet. **FEL.** dixit, Nō fugio. **A V G.** dixit, Vt video, non vis quasi victus abscedere, sed saltem hoc dic, si fugero victus sum. **FELIX** dixit, Dixi.

A V G. dixit, Et vnde apparebit te fugisse, propter gesta? **FEL.** dixit, Iube vt quem elegero cum ipso sum. **A V G.** dixit, Elige tibi aliquem de istis praesentibus fratribus qui ad cancellum stant. **FEL.** dixit, Etiam & ego consentio, sed cum illo qui est in medio. **A V G.** dixit, Sicut tibi elegisti, vsque ad diem cum illo eris.

BONIFACIUS dixit, Praestabit Christus vt si cum illo veniam, Christianus est. Augustinus Episcopus catholicae Ecclesiae Hipponiregionensis, his in Ecclesia coram populo gestis subscripsi. Felix Christianus, cultor legis Manichæi, his in Ecclesia coram populo gestis subscripsi.

Libri primi finis.

DIVI AVRELI

AVGVSTINI HIPPONENSIS

Episcopi, de actis cum Felice Manichæo, Liber secundus.

Capitulum I.

te petiisse meministi, cum ad ea quae interrogauerā, in

praesenti respondere nō posses. Si ergo tam lato tēporis R spacio, post diem scilicet quintum aliquid excogitasti, respōde. Hoc enim tūc interrogaueram: Si deo nocere nihil poterat, quare bellum gessit cum gente quam dicitis tenebrarum, in quo bello naturā dēmonū misceret substantiam suam, quae hoc est quod ipse, sicut iam interrogatus dixisti: Si autem ei nocere poterat, nō incorruptibilem deum colitis, qualem veritas & doctrina Apostolica testatur. **FEL.** dixit, Ex quo a sanctitate tua recessi, vt ad diem constitutum reuerfussesem, vt respōderem tuae interrogationi, quacunque velles interrogare, ventum est ad diem. Et quia nullam scripturam inter manus habui, quia nō mihi sunt redditae vnde me instruere possem, nullus enim ad certamen exit, nisi prius munitus fuerit, & nullus litigator potest sine suis chartis litigare, similiter & ego sine mea scriptura respondere nō possum. **A V G.** dixit, Istam tergiversationem tanto dierum spacio cogitasti, quae te in causa perdita & errore sacrilego quid respondeas nō habentem, adiuuare nihil poterit. Notum est enim omnibus qui aderāt, quos etiam nūc adesse video, te dierum tantam dilationem petiisse, debuisse autē petere etiam codices quando dilationē petiisti, si his te putabas instrui posse ad respondendum. quod non fecisti. Non te petiisse codices, nō quidem ad instructionem inspiciendos: verū hoc longe antequam peteres dilationē. Cum vero dilationem petiisti, codicum tibi reddēdorum & inspiciendorum, vt esse posses instructor, nullam fecisti mentionem. **FEL.** dixit, Modo peto codices, reddantur mihi, & venio ad certamen post biduum: & si victus fuero, quod deliberaueris subeo. **A V G.** dixit, Ruedem te in ista scelerata secta non esse puto, quod & fateris. Non te autem habere quod respondeas, & si non fatearis, omnis homo iam videt. Sed quia codices tuos repetis, qui sub sigillo publico custodiuntur, quibus inspectis dicis te instructū venire posse post biduum, illud quod iam constat obiectis quaestionibus te respondere non potuisse, recole. Tolle autem codices tuos, & dic quid inde tibi velis proferri, quod modo inspicias & respondeas. **FEL.** dixit, Omnes scripturas quae mihi sublatae sunt. Ista enim epistola fundamenti est, quod & sanctitas tua bene scit, quod & dixi, quia ipsa continet initium, medium & finem. Ipsa legatur, & quicquid malum obicitur legi meae, probetur: & nego illam, si probata fuerint illa crimina quae obiciuntur legi meae.

A V G. dixit, Quoniam fateris hanc esse epistolam vbi doctrinae vestrae initium, medium & finis continetur, hoc initium quam sit sacrilegum, vbi deum dicitis pugnasse contra gentem tenebrarum, & miscuisse naturā dēmonum polluēdam & ligandam partem suam, quae hoc est quod ipse: tam sacrilegum est, vt ferri vix ab audientibus possit. hoc obicitur primo sectae vestrae suae initium, hoc voces, siue medium, siue finem, nō valde id euro, hoc tamen de hac epistola quam fateris esse Manichæi, lectum esse non negas: hoc vobis obicitur, hoc defende si potes, vt ad alia veniamus. Vnde iterum interrogo: Si deum incorruptibilem colitis, quid ei nocere potuit nescio quae gēs aduersa quā fingitis? Si nihil ei nocere poterat, nulla causa fuit quare partem suā naturā dēmonum commiseret. Si autem nocere ei poterat, non deum incorruptibilem colitis. **FEL.** dixit, Manichæus dicit duas esse naturas, & modo inde culpat, quia dixit duas esse, bonam & malam. Christus in Euangelio dicit duas esse arbores. Arbor bona nunquam facit fructū malum, & arbor mala nunquam facit fructum

A fructum bonum. Ecce duas naturas. Deinde in Euangelio scriptum est, Nūquid bonum semen seminasti in agro, vnde apparuerunt zizania: Hoc inimicus fecit. Iste inimicus si nō est extraneus a deo, probetur mihi. si ad deū pertinet inimicus iste, quale semen seminavit? Item in Euangelio scriptum est Christo dicente, quia in nouissimis temporibus thronum in medio seculo ponet, & mittet angelos suos in Oriētem & Occidētem, Septentrionem & Meridiem, & cōgregabit omnes gentes ante se, & separabit illos, sicut pastor separat agnos ab hœdis. Et vt compendiuē dicam, agnis dicit: Ite in regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. Hædis dicit qui in sinistra parte sunt: Recedite a me qui operati estis iniquitatem: Nomen enim meum habuistis, sed opera non fecistis: Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Qui sunt qui nomē Christi habent, & mittentur in ignem æternum cum diabolo & angelis eius: & ad quam partem pertinent isti quibus Christus non permiscetur, & nomen eius portant? Hoc enim Manichæus dicit, quia quos Christus damnauit, ipsius nō sunt. Nam Paulus Apostolus dicit: Prudentia carnis inimica est deo, legi enim dei nō est subiecta, nec enim potest. Hoc Manichæus dicit, quia quae inimica est deo, ad deū nō pertinet: si autem ad deum pertinet, ipse sibi inimicum fecit: hoc Manichæus non dicit. Iterum Paulus dicit: Deus seculi huius excaecauit mentes infidelium, ad nō contemplandam claritatem. Euangelij Christi, qui est imago dei. Ipse Paulus iterum dicit: Datus est mihi simulus carnis meae, angelus satanae qui me colaphizat die ac nocte, propter quod ter dominū rogavi vt discederet a me, & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate probatur. Ecce quid Apostolus dicit: ecce quid Euangelista, cum Manichæus hæc asserat: quia est extraneus a deo, qui cōtra deum pugnavit: siue quia Christus crucifixus est, siue quia Apostoli omnes propter dei mandatū, iste qui eos crucifixis cui mandatū dei nō placet, hoc mihi dicat sanctitas tua, si ad deum pertinet. **A V G.** dixit, Scripturas sanctas quas non intelligendo a veritate longe aberratis, commemorare voluisti, velut ex eis atrocium adhibens vaniloquiis vestris. Inter omnia tamen quae partim sicut vere scripta sunt, partim aliter quam scripta sunt commemorasti, nusquam ostendere potuisti, quia deus regnis suis hostilem naturā imminentem repellere volens, vt habeat quietem, partem suam, quae hoc est quod ipse, naturae contrariae dēmonum miscēs, colligari ab eis & contaminari fecerit. Hoc autem est quod vobis obicitur, vnde quid respondeas non inueniēdo, commemorasti diuinarum scripturarum capitula vbi de peccatoribus dictum est, quia nō pertinent ad beatam vitam, quam bonis & fidelibus donat deus: & has velut duas naturas accipi voluisti, secundum deliramenta Manichæi. Veritas autē dicit, omnia ista quae videmus & quae nō videmus, quae naturaliter subsistūt, a deo facta esse: in quibus etiā ipsam rationalem creaturam factam, siue in angelis siue in hominibus accepisse liberum arbitriū: quo libero arbitrio, si deo seruire vellet secundum voluntatem ac legem dei, haberet apud eum æternam felicitatem. Si autem legi eius subdi noluisse, sed potestate sua vltā cōtra eius fecisset imperiū, secundum eius iustitiam poenā debita subiaceret. Hæc omnipotentia dei in creandis hominibus, hæc iustitia in remunerandis peccatoribus. Esse autem liberum arbitrium, atque inde peccare quencumque si velit, nō peccare si nolit, non solum in diuinis scripturis quas non in-

telligitis, sed etiam in verbis ipsius Manichæi tibi probabo. Circumelus enim videt potestiam veritatis, contra quam conatus fuerat aliam naturam quam nō fecit deus, inducere contra deum, non solida veritate, sed inani phantasmate: tamen ad confitendum verum de libero arbitrio, plus valuit in eo natura humana, in qua cum deus fecerit, quam fabula sacrilega quā ipse sibi cōfinxit. Audi ergo de libero arbitrio, primo ipsum dominum, vbi duas arbores cōmemorat, quarum mētē & male actionem ipse fecisti, audi dicentem: Aut facite arborem bonam & fructum eius bonum, aut facite arborem malam & fructum eius malum. Cum ergo dicit, aut hoc facite, aut illud facite: potestatem indicat non naturam. Nemo enim nisi deus facere arborem potest, sed habet vnusquisque in voluntate, aut eligere quae bona sunt, & esse arbor bona, aut eligere quae mala, & esse arbor mala: nō quia mala ipsa quae eliguntur, aliquam habeant in seipsis substantiam, sed quia deus omnia quae condidit, gradibus suis cōdidit, generibusq; distinxit, cœlestia & terrena, immortalia atque mortalia, & omnia bona in suo genere condidit: animam habentem liberum arbitrium, sub seipso & supra cetera collocauit: vt si seruiret superiori, dominaretur inferiori: si autem offenderet superiorem, poenam ex inferiore sentiret. Hoc ergo dominus dicens, aut facite illud, aut facite illud: ostendit esse in potestate quod faceret, ipse securus & certus in se tanquā deus: Et quia si bonum eligerent, prēmium eius acciperent: si malum eligerent, poenam eius sentirent: Semper autem ille iustus est aut remunerator, aut dānator. Audi ergo iam quemadmodū Manichæus ipse tam peruersus, tam superbus, vt aliam introducens naturam, se equalē deo faceret, deum ad seipsum deponeret, cōfessus sit tamen esse liberum arbitrium in thesauro vestro, cui tale nomen ad decipiendos homines indidistis, certe sic loquitur, quod & tuiple cognoscis. Hi vero qui negligentia sua a labe praedictorum spirituum purgari se minime permiserint, & mandatis diuinis ex integro parum obtemperauerint, legemq; sibi a deo liberatore datam plenius seruire noluerint, neque vt decebat sese gubernauerint &c. Vides in his verbis confirmatum esse, etiam a nesciente quid loqueretur, liberum arbitrium. Qui enim seruire legem non vult, in potestate eius est si velit. Non enim dixit, nō potuerint, sed noluerint: hoc certe quod nolunt seruire legem, nō a gente tenebrarum coguntur: Si enim coguntur, non nolunt, sed non possunt: Si autem nolunt, nō vtiq; coguntur vt non faciāt, sed voluntate sua nolunt. Hoc ergo quod in eorum voluntate est vt nolint, peccatum est certe sine aliqua necessitate gētis tenebrarum. Hoc agnosce esse peccatū sine necessitate gētis tenebrarum. Et inde vides vnde veniant omnes culpa, vnde merita culparum, vnde distributiones poenarum.

Habetis etiam hoc in scripturis apocryphis, quas canon quidem catholicus non admittit, vobis autem tāto grauiores sunt, quanto a catholico canone secluduntur. Aliquid etiam inde cōmemorem, cuius ego auctoritate non teneor, sed tu cōuinceris. In actibus cōscriptis a Lenticio, quos tanquam actus Apostolorum scribit, habes ita positū: Etenim speciosa figmenta, & ostentatio simulata, & coactio visibilibus, nec quidē ex propria natura procedunt, sed ex eo homine, qui per seipsum deterior factus est per seductionē. Vide quemadmodū hic, & per seipsum dicit, & per seductionē. Fuit enim seductor hominis diabolus, nō natura peccator, sed prior voluntate peccator. Sed quia erat in hominis

Quod bene & male actionem ipse fecisti, audi dicentem: Aut facite arborem bonam & fructum eius bonum, aut facite arborem malam & fructum eius malum. Cum ergo dicit, aut hoc facite, aut illud facite: potestatem indicat non naturam. Caput iiii. Mat. 22.

E

Quod in creatura rationali sit liberum arbitrium.

Caput V.

F

Hominem liberate, nō necessitate peccare ostenditur. Cap. VI.

Liberi arbitrium.

Cap. VII.

Mat. 22.

Cap. VIII.

Cap. IX.

Cap. X.

Cap. XI.

Quod ac-
cedere ad
deum ex do-
no desit.
Cap. VII.

1. Tim. 1.

1. Tim. 6.

Psal. 33.

Matth. 5.

H

1. Tim.

Quod ho-
mo salu-
tur sine da-
monio ex li-
bero arbi-
trio.
Cap. VIII.

G potestate seductori non cōsentire, ideo positum est, & per seipsum, & per seductionē: vt in eo quod positum est, per seipsum, liberum arbitrium: in eouero quod positum est, per seductionem: intelligas diabolu, non oppressorem inuiri, sed tentatorem volentis. Proinde quia ego respondi, & quantum potui probaui, ea quae scripta sunt in libris sanctis de peccatoribus & de iustis, non ad diuersitatem naturarum, sed ad distinctionem meritorū pertinere, in quibus meritis non necessitatem natura facit, sed voluntas culpam: responde tu ad illud quod iam interrogauit: Si deo nocere nihil poterat, quare partem suam, substantiam suam, hoc quod ipse est, polluendam & ligandam daemōnibus miscuerit, quod in nulla diuina scriptura canonica potueris inuenire? Si autem nocere ei poterat, non deū incorruptibile colitis, de quo Apostolus dicit: Regi autē seculorū immortalis, inuisibili, incorruptibili, soli deo honor & gloria in secula seculorum. Denique item dicitur: Deus habitat lucem inaccessibilem. Nūquid ad illam lucem non accedunt sancti, de quibus scriptum est: Accedite ad eum & illuminamini: & illud, Beati mūdo corde, quoniam ipsi deum videbunt? Sed quia non ad eam potest accedere, nisi cui deus ipse donauerit vt accedat, ideo per seipfam inaccessibilis est. Nemo enim ad eam potest accedere, quem de⁹ noluerit vt accedat: cui autem donauerit, ipse accedet. Quo modo ergo poterat illa gēs tenebrarum accedere ad habitationem dei, vbi est inaccessibilis lux, quō non accedit nisi cui deus donauerit? Aut si donū acceperat a deo vt accederet, ad expugnandum regnum dei non daret, & non timeret. Si autem donum tale non dederat vt posset accedere, securus in regno suo erat, habitās inaccessibilem lucem: quid poterat de tenebrarum gēte metuere, vt ei misceret partem suam, substantiam suam, hoc quod ipse est, ligandam, premendā, contaminādā, vbi non solum miserabiliter teneretur, sed etiā turpiter purgaret? Vt enim purgetur inde, dicitis quod nefas est audire, sed ad vos confundendos & forte saluandos, tacere non possumus: vt purgetur inde pars dei, dicitis in naue lucis, quam volent appellatis, facientes iniuriam creatori Solis, & ipsi Soli quem sic dicitis factum, vbi tanta turpitudine celebretur. Dicitis enim illic positum deū, virtutes suas conuertere in masculos ad irritādum cōcupiscentias daemōnum fœminarum, & eisdē rursus conuertere in foeminas ad irritādum concupiscentias daemōnum masculorum, vt cum daemōnis iniiciunt libidīnē, accēsis in formas cōfictas a deo, relaxentur membra eorum, & sic euadat pars dei quae ibi fuerat colligata. Hoc tantum opprobrium, hoc tantum sacrilegium credere ausi estis, & predicare non dubitatis. Hae sunt media doctrinae vestrae: Finis vero quis est? Quis, nisi quia nō potuit deus totum purgare: Et quia nō potuit, facturū inde dicitis velut rectorium gēni tenebrarum, vt ibi in aeternum damnentur quod purgari nō potuit, & nihil sua sponte commisit. Ita sit vt deus vester, non verus, sed fictus, nō alicubi cōstitutus, sed in corde vestro imaginatus, partem suam miscat infeliciter, purget turpiter, damnēt crudeliter. Ad haec ergo respōde, & incipe ab illo quod dixi, quare deus miscuit istā partem suā, cui nihil noceri poterat, aut si potuit, quo modo sit incorruptibilis. FELIX dixit, Crudelē asseritis Manichaeum haec dicentem: de Christo quid dicimus, qui dixit: Ite in ignem aeternum? AVGV. dixit, Peccatoribus hoc dixit. FELIX dixit, Isti peccatores quare non purgati sunt? AVGV. dixit, Quia noluerunt.

FELIX dixit, Quia noluerunt, hoc dixisti? AVGV. dixit, Hoc dixi, quia noluerunt. FELIX dixit, Quare noluerunt? Est qui nō vult curari? Est qui nō vult purgari? Est qui nō vult illuminari? Quis infirmus est qui nō vult ad salutem venire? Si crudele est quod Manichaeus dixit, quia aliqua pars dei quae se purgare nō potuit, in globo ligata est, hoc crudele nō est, vt Christus qui dixit, Ego propter peccatores veni: modo ad ignē aeternum illos mittat, cuius nomen portauerunt? Sed mandata credo nō potuerūt complere. Si hoc crudele est, crudelius est & illud. Si illud crudelius est, quia deus illos nō potuit purgare, & globo ligauit, & id crudelius videtur esse quos Christus nō potuit purgare, ad ignē aeternum mittere: hoc mihi sanctitas tua exponat de ipsa crudelitate. AVGV. dixit, Si ea quae iam dixi, vel intellexisses, vel te intelligere fatereris, fortassis enim nō habendo quid dicas finxisti te non intelligere. quod a peritum est, ista non diceres. Iam enim diximus & probauimus per diuinas scripturas, esse liberum arbitrium: deum autem esse liberi arbitrii iustū iudicem, remuneratorem fidelium, eiq; se subiicientium & volentium sanari, damnatorem autem superbiorum & impiorum. Quia ergo ad peccatores sanandos venit, sanat vtique peccata confessos, sanat pœnitentes: neminē autem pœnitet cum alius peccauit: sed si est pœnitētia iusta & verax, vnde & ipse dominus dicit: Nō veni vocare iustos, sed peccatores in pœnitentiam: ipsa pœnitentia indicat non alienae esse naturae sed volūtatis nostrae, si quid forte peccauimus. Nam si alio peccāte, alium pœnitet, non est ista prudens sed insana pœnitentia. Secundum vos autem nulla peccata sunt. Gens enim tenebrarum non peccat, quia suam naturam facit. Natura lucis non peccat, quia quod facit, facere cogitur. Nullum ergo inuenis peccatum quod damnet deus, nullum inuenis peccatum quod pœnitentia possit sanari. Si autem pœnitentia est, & culpa est: Si culpa est, & voluntas est: Si voluntas est in peccando, natura nō est quae cogat: sed si quid infirmitatis patiuntur, qui non possunt implere quod volūt. Vnde Apostolus Paulus dicit: Video aliam legem in membris meis, repugnāntem legi mēis meae, & captiuāntem me in lege peccati, quae est in membris meis: manifestum est hoc venisse de tra duce primi peccati Adam, & de cōsuetudine mala. Nam hodie libera voluntate faciūt homines consuetudinem, quam cum fecerint, facile superare nō possunt. Ipsi ergo sibi de se ipsis fecerūt, quod cōtraria lex habitat in membris eorum. Sed qui concipiunt timorem dei, & per liberum arbitrium subdunt se sanādos optimo medico, & sicut bono curatori, ita & misericordī creatori, per humilitatem confessionis & pœnitentię sanantur. Superbi vero dicentes se iustos, aut dicendo quia non peccant ipsi, sed aliud in illis peccat, & alia natura de illis peccat, per ipsam superbiam suam & insanabiles sunt, & experiuntur iustum iudicium dei, qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Non est ergo indignum vt deus dicat: Ite in ignem aeternum: eis qui eius misericordiam per liberū arbitrium respuerunt: & dicat, Venite benedicti patris mei, percipite regnum: eis qui per liberum arbitrium fidem eius susceperunt, peccata sua confessi sunt, pœnitentiam egerunt, displicuerunt sibi quales fuerunt, & quales per eum facti sunt, illi placuerunt. Tu ergo iam ad hoc quod interrogauit responde. Sed impetret a te, ne moras superfluas faciamus: Si deo nocere nihil poterat, quare huc nos misit? Si nocere poterat, non est incorruptibilis deus. FELIX dixit, Si deo

1. Tim.

Christus fuerit crucifixus, Cap. X.

Gal. 6. Deuter. 21.

Quas vitas Christus voluit a diabolo per confessionē suam tenebantur a diabolo: & in eius conditione constituti erant per iustum dei iudicium, cui seducendo cōsenserat per liberum arbitriū. Sicut autē in potestate hominis fuit diabolo cōsentire, vt captiuaretur: sic in ipsius diaboli potestate

A Si deo nocere nihil poterat, quare huc filium suum misit? AVGV. dixit, Vide quemadmodum semper interrogasti, memento tamen te ad ea quae dico nō respondere, me autem respondere. Deo nocere nihil potest, sed filiū suum misit vt carne idueretur, & hominibus appareret, peccatores sanaret, in ipsa carne pateret pro nobis, quam sumpsit ex nobis. In sua quippe natura pati nihil poterat, quia in principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum. In hac natura quia deus erat verbū, pati nihil ille poterat. Vt autem pati pro nobis posset, verbum caro factū est, & habitauit in nobis. Verbum caro factum est, assumēdo carnem, non mutatum in carnem. Assumpsit enim humanitatem, non amisit diuinitatem. Itaque idem deus & idē homo in natura dei aequalis patri, in natura hominis factus mortalis, i nobis, pro nobis, de nobis, manens quod erat, suscipiens quod non erat, vt liberaret quod fecerat, non quod erat. Nō est ergo passio Christi ex indigetia, sed ex misericordia. Praebuit enim exemplum patientiae nobis de nobis, id est homini de homine, carni de carne: nō tamen in illa carne ipse deterior factus, sed caro in illo melior facta est. Pars vero dei vestri nulla carne assumpta, non enim erat in gente tenebrarum pro qua pateretur, descendit vt teneretur, ligaretur, pollueretur, & turpius quā ligabat purgaretur. Iam enim de purgatione eius dixi. Hae omnia quanto indigniora sunt, tāto vtique faciliora ad intelligendū, quoniam in naturam dei ista nō cadunt: Et ablit a pio animo atque fideli talia de deo credere, deo bono, deo vero, qualia vos creditis: nō quem inuenistis, sed quem finxistis. Responde iam nunc, si deo nocere nihil poterat, pura illa substantia ipsius, nulla carne assumpta, in se passura: si quid passura erat, non in carne quam susceperat, quare huc misit secundum vestra vaniloquia? FELIX dixit, Si nihil poterat noceri deo a parte aduersa, & Christo nihil noceri poterat ab aduersa natura, ad quam venit Christus vt eam liberaret, quia vt dicit, propter libertatem nostram venit, ergo in captiuitate fuimus. Si in captiuitate tenebamur, & propterea Christus venit, vt nos liberaret de captiuitate, qui nos tenebat, extraneus a deo erat, aut virtus dei. Si virt⁹ dei erat qui nos tenebat, vt quid Christū mittebat ille qui nos tenebat? Si in ipsius arbitrio erat quando vellet dimittere, vt quid Christus crucifigitur? Neminem autem latet Christum crucifixum. Quid illum crucifixerunt? Si dei virtus est, nihil nobis nocebat: Si dei virtus erat, non fuimus capti apud illum, sed quasi nos cum nostro principe, quasi filius cum parentibus, nō autem Romani cum Barbaris. Nō oportebat ergo, quia cum virtute dei constituti eramus, deum filium suum mittere, vt dicitur quia liberator noster venit. Si paret ergo cū virtute dei nos constitutos esse, Apostolus dixit: Christus nos liberauit de maledicto legis, quia scriptum est: Maledictus omnis qui pedit in ligno. Hoc enim Apostolus dicit. Si iste qui maledicit omnes qui pendent in ligno, dei virtus est: Christus enim pendet in ligno; & Apostoli ipsius omnes qui additi sunt pro ipsius precepto: quis ergo iste est qui maledicit omnem qui pedit in ligno? AVGV. dixit, Quos Christus redemit a diabolo, per confessionē suam tenebantur a diabolo: & in eius conditione constituti erant per iustum dei iudicium, cui seducendo cōsenserat per liberum arbitriū. Sicut autē in potestate hominis fuit diabolo cōsentire, vt captiuaretur: sic in ipsius diaboli potestate

fuit, cū angelus esset, peccare, vt in deterius mutaretur. Peccator ergo angelus per liberū arbitrium, suasis peccatum homini habenti liberum arbitrium, vt diabolus si noluisset non peccasset, & homo si noluisset nō consensisset. Cum autem iam ab illo cui consenserat teneretur, nō quia diabolus aliquid potuit, sed quia iustum dei iudicium fuit, & ei⁹ legi obtemperare noluit: Quia ergo sic inuenit Christus peccatores sub peccato, redemit confitentes a superbiēte. Quod autem in lege positum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno: vnde Apostolus dicit: Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum: Scriptum est enim: Maledictus omnis qui pendet in ligno: non legem reprehendit, sed misericordīā commendauit. Quia enim Adam peccauerat, & omnis illa massa & propago peccati maledicta erat, dominus autem carne de illa massa suscipere voluit, vt suscipiendo mortalitatem, quae de pœna venerat, solueret mortem, quod de gratia veniebat: ideo dicit lex, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Mors enim ipsa pendeat in ligno, quae mors de maledicto veniebat. Quo modo ergo suscipiendo mortem interfecit mortem, sic suscipiendo maledictū soluit maledictum. Vnde & Apostolus dicit: Sciētes, quia vetus homo noster simul confixus est cruci cum illo: quia de veteri homine nostro, id est de sorte mortis, quae veniebat ex merito peccati, suscipere dignatus est carnē mortalem de virgine Maria, in qua nobis & passionis & resurrectionis praebet exemplum: passionis, ad firmādam penitentiam: resurrectionis, ad excitandam spem: vt duas vitas nobis ostenderet in carne quam suscepit de vita nostra mortali, vnā laboriosam, alteram beatam: Laboriosam, quam tolerare debemus: beatam, quam sperare debemus. Toleramus autem laboriosam merito peccati nostri: Ille autem ostendit eam in carne sua, non merito iniquitatis suae, sed officio misericordie suae. Nam vt noueris bonam esse legem quam tu reprehendere voluisti, ipse Apostolus Paulus quodā loco dicit: Lex subintravit vt abūderet delictū. Adhuc videtur illam reprehēdere. Sed audi quod sequitur: Vbi autem, inquit, abundauit delictū, superabundauit & gratia. Data est enim lex superbis hominibus, & viribus suis totū tribuentibus, vt cum implere nō possent legem datam, praeruaratores inuenirentur, & facti rei sub lege, peterent misericordiam a legis conditore. Proinde paulo post dicit idem Apostolus: Itaque lex quidem sancta, & mādatum iustum, & sanctum, & bonum. Sed ne dicas, quia de alio mandato dicat, vt ostendat quia de illo dicit, de quo paulo ante dixerat, Lex subintravit vt abundaret delictum: statim sibi opposuit questionem. Quod ergo bonum, mihi factū est mors? Ablit, Sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. Erat enim peccatum, sed non apparebat peccatum. data est lex superbo, fecit contra legem, & apparuit peccatum quod erat, sed non apparebat. Apparens autem peccatum humiliavit superbium, humiliatus superbus factus est pœnitens, de pœnitentia impetrata est misericordia. Audisti ergo quod interrogasti, respōde quod interrogasti: Nihil nocere poterat gēs tenebrarum deo, quare huc misit partem suam miscendam, & polluendam a natura daemōnum? FELIX dixit, Si in hominis cō-arbitrio nostro sumus, nemo neminem cogat. Quādo ero Christianus: Voluntas nobis subiacet, aut dent agentis Christianus, aut non esse. AVGV. dixit, Quia voluntas nobis adiacet, manifestum est, & hoc de diuinis scripturis docui, quod coactus est etiam inuitus dicere

Deut. 21. Galat. 3.

Roma. 6.

Roma. 5.

Roma. 7.

Roma. 5.

Roma. 7.

Quod ex voluntate

G etiam ille qui vos in istum induxit errorem. Quod autem dicis, nemo cogatur, quando voluero ero Christianus, nemo plane te cogit: Quando volueris esto, quia ex voluntate tua huc venisti, & ex voluntate tua ista disputasti. Et vae voluntati mala si mala est, pax bonae voluntati si bona est. Siue autem mala sit, siue bona sit, voluntas est. Bonam voluntatem sequitur corona, malam sequitur poena. Deus iudex voluntatum est, creator autem naturarum. Si ergo putas cogi te vt sis Christianus, audi a nobis omnino te non cogi: Cogita potius quae audis, perpende, in tua voluntate es: examina vt prudens, si tamen est in te vlla prudentia vel humana, vtrum ea quae dicta sunt, veritate fulta sint: vtrum tu ipse in Manichei vestri defensione defeceris, sicut apparet: & quando volueris esto quod nondum es, & desine esse quod es.

Cap. XIII.

FELIX dixit, Ecce iam compendiu, vt dixit sanctitas tua, ne chartas cumulemus, si tibi placet quod petiui, pridem huc veni: ostende mihi veritatem, vt illud quod teneo pareat, quia veritas non est, & habes me paratum ad credendum. A V G. dixit, Iam quidem quod tenes satis apparet, quia veritas non est. Absit enim a cordibus veritatem querentium vel tenentium, vt credant deum substantiam suam necessitate coactum miserisse demonum naturam ligandam est que pollendam. Absit a fidelibus credere deum ad liberandum substantiam suam conuertere se in masculos contra feminas, & in feminas contra masculos ad eorum concupiscentiam irritandam. Absit a fidelibus credere deum substantiam suam ipsiis demonibus miseram postea in aeternum damnare. Hoc ergo quia veritas non est, manifestum est. Sed quia vis tibi pro ista falsitate expulsa atque conuicta, patefieri veritatem, si quid de cognoscenda fide catholica adhuc mouet, ab initio fidei poteris erudiri. Etenim aptu perceptioni veritatis incommutabilis facit pia fides: a qua fide quisquis incipere noluerit, superbus foris remanebit, & ad id quod tendit vel quod vult, peruenire non poterit. Sed quia illa falsitas manifesta est, anathema falsitatem, vt possis incipere aptus esse ad cognoscendum veritatem. FEL. dixit, Cum apparuerit mihi, quia mihi non parat, quia altera mihi ostensa non est, non possum anathematizare. A V G. dixit, Anathematizandus est error, qui dicit corruptibilem deum, an non est anathematizandus? FEL. dixit, Iterum dic.

Intendit.

A V G. dixit, Anathematizandus est error qui dicit corruptibilem deum, an non est anathematizandus? FELIX dixit, Quaretur si dicit. A V G. dixit, Ego hoc interrogavi, qui dicit corruptibilem deum, anathematizandus est, an non? FEL. dixit, Qui dicit corruptibilem deum, anathematizandus est, hoc mihi obicitis? A V G. dixit, Hoc interrogo. FEL. dixit, Corruptibilem deum dicis, non autem quod primo dixisti, quia partem suam dedit aduersariis. A V G. dixit, Interim quod interrogo responde: Qui dicit corruptibilem deum esse, anathematizandus est, an non? FEL. dixit, Valde. A V G. dixit, Qui dicit corruptibilem esse naturam & substantiam dei, anathematizandus est, an non? FELIX dixit, Non intellexi quod dixisti. A V G. dixit, Hoc dico quod omnis homo intelligit, nisi qui se fingit non intelligere: naturam & substantiam dei, id est illud ipsum quicquid est deus, qui dicit esse corruptibilem, anathematizandus est, an non est? FEL. dixit, Etiam anathematizandus est, si probatum fuerit esse verum. A V G. dixit, Nondum tibi dixi, quia Manichaeus dicit corruptibilem naturam dei, sed hoc tibi dixi, quia quicumque hoc dicit, anathema-

An Manichei articuli sunt anathematizandi. Caput XIII.

tizandus est. FEL. dixit, Et ego respondi, quicumque hoc dicit etiam. A V G. dixit, Pars illa mixta est gēti tenebrarum, de dei natura est, an de effluua aliqua alia natura? FEL. dixit, De dei. A V G. dixit, Quod de dei natura est, hoc est quod deus, an aliud quid quod non est deus? FEL. dixit, Ita est, quod de deo est, deus est, secundum quod & scriptum est: Lux in deo est, & tenebrae quod non comprehendunt. Deus enim lumē est, & tenebrae in eo non sunt. A V G. dixit, Bene respondisti, quia & quicquid de dei natura est, deus est, & deus lux est, & tenebrae in eo non sunt, & talis lux luxit in tenebris, & tenebrae eam non comprehenderunt. Videamus ergo vtrum Manichaeus partem dei non dicat esse comprehendendam a tenebris, non etiam teneri ligatam, non etiam & maculatam & pollutam, sic vt indigeat misericordia liberatoris & purgatoris. Si autem haec dicit, secundum te etiam, & secundum veras confessiones tuas, anathematizandus est: quia partem dei & naturam dei quod est ipse deus, dicit comprehendendam a tenebris & ligatam & pollutam: quod tu ipse secundum Euangelium loquens non potuisti dicere. Sed verum dixisti, quia lux luxit in tenebris, & tenebrae eam non comprehenderunt. Manichaeus ergo anathematizandus, qui dixit, quia lux tenebrata est in tenebris, & tenebrae eam comprehenderunt. FEL. dixit, Sed & qui polluitur, & qui tenetur, liberatur, & nos si polluti sumus, mundamur. A V G. dixit, Sed hoc de dei natura non recte dicitur: sed de illa quae pollui potest, recte dicitur, quia polluitur, & mundatur. De illa vero quae pollui non potest, vides cum quanto sacrilegio dicatur, polluitur, & mundatur: maxime quia sic dicitis quaedam dei partem esse pollutam, vt propterea ligetur in aeternum globo tenebrarum, quia non potuit mundari. Hoc qui non anathemat, falsum pauloante respondit, quia omnis qui dicit corruptibilem deum, anathematizandus est. FEL. dixit, Hoc quod dixit sanctitas tua, quia pars quae se non mundat ab inquinacione gentis tenebrarum: & sic dicitur Manichaeus, quia non sunt miseri in regnum dei: hoc enim asseris tu quia damnati sunt. Sed Manichaeus non hoc dicit, quia damnati sunt, sed ad custodiam positi sunt illius gentis tenebrarum. A V G. dixit, De ista parte tecum ago, quam dicis pollutam, purgari: postea si opus fuerit, de illa quae figuratur in globo eius. Interim quae purgatur, polluta erat. FEL. dixit, Quae polluitur, & mundatur. A V G. dixit, Qui ergo dicit naturam dei & substantiam dei & id quod deus est, posse pollui, ligari, inquinari a gente tenebrarum, non est anathematizandus? FEL. dixit, Christus vnde nos mundauit, vnde nos liberauit? A V G. dixit, Christus non partem dei, non naturam dei liberauit, sed facturam quam fecit, in peccatum cadentem per liberum arbitrium, sua misericordia liberauit. Eam rem mundauit quae pollui poterat, eam rem liberauit quae captiuari poterat, eam rem sanauit quae infirmari poterat. Modo autem de deo, de natura dei, & de substantia dei, de eo quod deus est loquimur: poterat pollui, an non poterat? FELIX dixit, Anima nostra ex deo est: quae polluta est: si non est ex deo, vt quid pro illa Christus crucifixus est? Si ergo parat quia Christus propter animam nostram crucifixus est, parat quia ex deo est, & polluta erat, & ipse eam mundauit. A V G. dixit, Ego non solum animam, sed corpus nostrum & omnem creaturam & spiritalem & corporalem ex deo esse dico, quia hoc habet catholica fides. Sed aliud est, quod de se deus genuit, quod hoc est quod ipse, aliud autem quod fecit deus. Quod deus genuit, aequale

Ex deo, de deo. Aequale est patri: quod deus fecit, non est aequale conditum conditori. Aliud autem dicimus ex deo esse, quod melius dicimus de deo esse, quia hoc est quod ipse, sicut vnigenitus filius, sicut verbum eius per quod facta sunt omnia. Alia vero sic dicimus ex deo, quia dixit & facta sunt, mandauit & constituta sunt. Hinc est anima ex his quae fecit deus, non illud quod de se genuit deus. Ideo verbum quod de se genuit, pollui non potuit, nec potest, nec poterit. Anima vero quam fecit reatricem corporis, vt seruiret superiori, dominaretur inferiori, id est seruiret deo, dominaretur corpori, contempta dei lege per peccatum polluta est. Deus autem misericordiam praestans his quae fecit, misit filium per quem fecit, & per illum refecit. Quando concedendum erat quod non erat, per verbum conditum est: quando rescindendum erat quod deprauatum fuerat, suscepta est inde creatura de virgine Maria, vt per id quod erat homo, demonstraretur homini & quid sustinendum & quid sperandum esset: Itaque natura verbi substantia vnigeniti filii dei nihil passa est a persecutoribus iudeis, vel a diabolo, angelo malo persecutore: Sed quia induit se carne, induit se re mortali, re passibili, re mutabili in eo quod se induit, passus est quicquid voluit ad exemplum patientiae, & reformauit hoc ad exemplum iustitiae. Tu modo dic mihi de dei parte, quod deus est, vtrum pollui possit, an non? Si potest, non est incommutabilis deus, & qui hoc dicit, anathematizandus est. Si autem non potest, vides anathematizandum Manichaeum, qui dicit partem dei naturam dei, quod est deus, venisse huc puram ad gentem tenebrarum ligatam atque pollutam, vt indigeat solui ac mundari. FEL. dixit, Hoc tu dixisti de anima, quia ex deo non est. A V G. dixit, Non dixi, sed dixi quia ex deo est tanquam a deo facta, non tanquam a deo nata. FELIX dixit, Dixisti de anima, quia non est ex deo, sed factura dei, quia sine deo nihil est: hoc enim dicis tu, & non vis asseuerare quia ex deo est anima. A V G. dixit, A deo est, sed facta est a deo. FEL. dixit, Aut facta est, aut misa est, aut data ex deo est. Ergo si ex deo est, polluta est, & venit Christus eam liberare de pollutione, quid culpas Manichaeum? A V G. dixit, Quia ego dico animam non naturam dei, sed factam a deo, per liberum arbitrium peccasse, & peccato esse pollutam, & per dei misericordiam in poenitentia liberatam: tu autem ipsam naturam dei quod deus est, deum de deo dicis in gente tenebrarum captum atque pollutum, & multum interest inter id quod de se deus genuit, & quod fecit non de se, sed ex nihilo, id est, cum omnino non esset, a deo accepit vt esset, id est, vt institueretur. FEL. dixit, Ergo pars dei est. A V G. dixit, Iam tibi dictum est, non est pars dei, & accipe quomodo intelligas deum omnipotentem factorem. Omnia quae sunt, & quod quisque facit, aut de se est, aut ex aliquo, aut ex nihilo. Homo quia non est omnipotens, de se filium facit ex aliquo, sicut artifex ex ligno arcam, & ex argento vasculum. Potuit enim facere vasculum, sed non potuit facere argentum: Potuit facere arcam, sed non potuit facere lignum. Ex nihilo autem ex eo quod prius non est, facere vt sit, nullus hominum potest. Deus autem quia omnipotens est, & de se filium genuit, & ex nihilo mundum fecit, & ex limo hominem formauit: vt per istas tres potentias ostenderet effectiorem suam in omnibus valentem: quia de se quod fecit, nec fecisse dicendus est, sed genuisse, quod autem ex aliquo, sicut de terra hominem, non sic fecit hominem de terra, vt alius ei fecerit ipsam terram vnde faceret hominem, quomodo fecit deus argentum argentario vnde faceret vasculum: sed ipse fe-

cit & quod non erat vt esset, & quod inde rursus esset, quod iam ipse ex nihilo creauerat vt esset. Sic ergo corpus, sic anima, sic intelligitur vnuerſa creatura facta a deo, non genita de deo, vt hoc sit quod Deus. Proinde modo forte eliges quid teneas, & quid respicias. Elige quid sit melius: quoniam videmus multa mutabilia, & ipsa tamen bona quauis mutabilia: multa mortalia, & ipsa tamen bona quauis mortalia. Bonum autem omnino incommutabile ipse deus est. Quid, melius tibi sit tenere, elige: deum mutabilem esse, an quod deus fecit mutabile est: quia necesse est vt vnum e duobus dicas. Si nolueris admittere id quod deus fecit esse mutabile, restat vt dicas ipsum deum esse mutabilem. Vt autem ab hoc sacrilegio te purges, & ab hac blasphemia, ne dicas substantiam dei esse mutabilem: quare non concedis deum qui vere est, & incommutabilis est, quia ipse etiam dixit, Ego sum qui sum, fecisse omnia bona, sed non sibi paria? Exod. 3. Proinde quia ipse incommutabilis est, non est mirum si quod fecit, quia ei aequale non est, non est incommutabile, sed mutabile. Ideo & per liberum arbitrium peccare & pollui potuit, & per eius misericordiam liberari.

FELIX dixit, Dixisti hominem fecisse sibi filium. Nihil interest inter patrem & filium. Quia ergo hoc protulit sanctitas tua, & ego respondeo, quia deus & quae fecit aequalia sunt sibi. A V G. dixit, Quod intelligere nolueris, quia homo cum filium facit, non facere proprie dicitur, sed proprie generare dicitur: sic & deus filium autem sit vnicum genuit, dixi tibi, non fecit. Fecit autem illud quod ex nihilo aequale non est ei: quod autem genuit, aequale est illi. Ita facta, que elige tibi, vtrum velis dicere mutabilem dei futuram, ad mutabilem dei naturam? FEL. dixit, Quomodo deus immutabilis est, similiter quem genuit immutabilis est: & quod fecit, si de ipsius natura est, non mutatur: sed de nihilo fecit, quia opus non muratur. A V G. dixit, Sed iam tibi dictum est, quia quod fecit, non de ipsius natura est, [sed ex nihilo fecit, quia omnipotens est.] Non erat, & fecit, non de se, non de aliqua re, quam ipse non fecerat, sed ex nihilo. FELIX dixit, Ego non hoc dixi, sed dixi quia deus immutabilis est, & quod genuit immutabile est, & quod fecit immutabile est. Non dixi, vnde illud fecit. Non hoc quaeſui, vnde fecerit.

A V G. dixit, Sed a me audisti quod non quaesisti, vt iam desineres [stulta] loqui. Omnipotens deus & de se potuit generare, & de nihilo facere, & ex eo quod iam fecerat aliquid formare. De se, filium aequalem sibi: de nihilo, mundum & vnuerſam creaturam: ex aliquo, de terra hominem, quia omnipotens est. Quod ergo de se ipso est, pollui nunquam potest, quomodo nec ipse. Quod autem ab illo factum est, non de illo, & pollui potest per liberum arbitrium, & mundari per ipsius misericordiam, condemnando quod peccauit, & agnoscendo qui eum creauit. Tu vero qui paulo ante dixisti, quia qui dei partem corruptibilem & contaminabilem dicit, anathematizandus est: negare autem non potes Manichaeum dixisse, quod pars dei in gente tenebrarum comprehensa atque polluta est, & his cum verbis blasphemasse apparet, ita vt peius blasphemare forte non posset: aut anathema illum talia dicentem, aut tu cum illo anathematizandus es & abiectus. FELIX man non sit dixit, Manichaeus dicit, quia polluta est pars dei, & Christus dicit, quia polluta est anima, & venit liberare illam sed facta de pollutione. A V G. dixit, Sed anima non est a deo, & pars dei. Nam iam tu confessus es, quia Manichaeus dixit pollutam partem dei, nos autem pollutam dicimus sum redde animam ex voluntate peccati, non autem esse animam per Chri-

Quod animi non sit facta per Christum. ca. 20.

Partem dei, non de deo genitam, sed à deo factam. Sic ergo dicitur anima ex deo, quomodo dicitur aliquod opus fabri ex artificio eius, vel ex ipso factum, non tamen de ipso genitum sicut filius eius. Tu ergo quia iam confessus es Manichaeum dixisse, pollui partem dei, & iam dudum dixisti anathemandum, qui dicit corruptibilem vel contaminabilem deum vel naturam eius, iam anathematizasti, quod non vis fateri. Hoc enim quod dixisti, quia polluitur & quia mundatur, hoc ipsum quod dicis mundatur, expressisti, quia polluitur: & non habes unde euadat Manichaeus: & tu dixisti quia polluitur pars dei. Anathema ergo Manichaeum, aut anathematizandus es cum Manichaeo. FELIX dixit, Ego non à Manichaeo didici, quia polluta est pars dei, sed à Christo didici, quia propter animam venit quae polluta erat. AVGVST. dixit, A Christo non didicisti quia anima pars dei est. FELIX dixit, A Christo didici quia anima ex deo est. AVGVST. dixit, Et nos didicimus quia anima ex deo est, sed non est pars dei. Sic est enim anima ex deo, quomodo factura ex artifice, non deo sicut filius de patre. FELIX dixit, De pollutione agimus. Si polluta est anima quae ex deo est, & potest purgari à Christo, qui pro illa venit, & illa pars dei quam Manichaeus dicit, pollui potest & mundari per mandatum ipsius dei. AVGVST. dixit, Ecce iterum dicis partem dei pollutam purgari, & paulo ante dixeras anathematizandum esse, qui illam dicit corruptibilem: modo dicis quia pollui potuit, & dicis quia mundari potest, ut confirmes quia pollui potuit. Hoc nos de parte dei non dicimus, sed de anima dicimus, quia tanquam opus eius ex ipso est, non tanquam proles de ipso. Redi ergo ad id quod dicis, & discerne quod dicimus, Anima nec deus est, nec pars dei. Tu autem Manichaeum dicis dixisse pollui partem dei, quam dicit purgari, ut confirmet quia polluitur. Restat ergo, ut eum anathematizes, aut ista sentiens anathematizeris. FELIX dixit, Pertinet ad deum anima, quae per peccatum coinquinata est, an non? AVGVST. dixit, Pertinet, sed non est pars eius. FELIX dixit, Non hoc interrogavi. AVGVST. dixit, Et quid interrogasti? FELIX dixit, Pertinet ad deum: an non pertinet? AVGVST. dixit, Iam dixi & quia pertinet, & quomodo pertinet. FELIX dixit, Ego quaero utrum vere ex deo est? AVGVST. dixit, Ex deo, non de deo. FELIX dixit, Si nihil peccatum est, & anima ex deo est, & polluta est, & venit Christus liberare eam, & eam liberavit à peccato, quid culpamus Manichaeum, qui dixit partem dei pollutam esse, & iterum mundari? AVGVST. dixit, Quia iam confessus es Manichaeum dixisse partem dei esse pollutam, & dicis non esse peccatum talem blasphemiam in deum effundere. Nos autem dicimus peccasse quidem animam per liberum arbitrium, & poenitendo purgari per misericordiam creatoris sui, quia non est ex deo tanquam pars eius, vel tanquam proles eius: sed ex deo vel à deo facta est tanquam opus eius. Quid interstet inter nostram fidem & vestram perfidiam, omnibus manifestum est. Itaque secundum

Quomodo anima facta sit ex deo, quia non ut pars eius, nec ut filius eius. Cap. 21.

Qualiter Felix redit ad fidem catholicam: & anathematizatus, eris cum illo anathematizatus. Post qualiter anathematizatus. FELIX dixit, Dic iam, quid vis faciam? AVGVST. dixit, Ut anathematizes Manichaeum, cuius sunt tantae istae blasphemiae. Sed si ex animo facis, tunc fac, nemo enim te cogit in vitium. FELIX dixit, Deus videt si ex animo facio: non enim homo potest videre: sed hoc peto ut confir-

mes me. AVGVST. dixit, In quo vis ut te confirmem? FELIX dixit, Prior tu anathematiza, ut ego postea anathematizem. AVGVST. dixit, Ecce enim manu mea scribo, volo enim ut & tu manu tua scribas. FELIX dixit, Sed sic anathematiza, ut spiritum ipsum qui in Manichaeo fuit, & per eum ista locutus est, anathematizes. Augustinus accepta charta scripsit haec verba, Augustinus Episcopus Ecclesiae catholicae, iam anathematizo Manichaeum & doctrinam eius, & spiritum qui per eum tam execrabiles blasphemias locutus est, quia spiritus seductor erat, non veritatis, sed nefandi erroris. Et nunc anathematizo supradictum Manichaeum & spiritum erroris ipsius. Et cum eandem chartam Felici dedisset, etiam ille manu sua haec verba scripsit, Ego Felix qui Manichaeo credideram, nunc anathematizo eum, & doctrinam ipsius, & spiritum seductorem, qui in illo fuit, qui dixit deum partem suam genti tenebrarum miscuisse, & eam tam turpiter liberare, ut virtutes suas transfiguraret in foeminas contra masculina, & ipsas iterum in masculos contra foemina demonia, ita ut postea reliquias ipsius suae partis configat in aeternum globo tenebrarum. Has omnes & ceteras blasphemias Manichaei anathematizo. Augustinus Episcopus, qui in Ecclesia coram populo gestis subscripsit: Felix, his gestis subscripsit.

Libri Secundi Finis.

EPISTOLA SECUNDINI MANICHAEI AD sanctum Augustinum.

Omino merito honorabili atque laudabili & vnice percolendo, Augustino, Secundinus. Habeo & ago gratias ineffabili ac sacratissimae maiestati, eiusque primogenito omnium luminu regi, Iesu Christo. Habeo gratias & supplex sancto refero spiritui, quod dederunt praebueruntque occasi-

nem, qua ego secutus salutarem tuam egregiam sanctitatem, domine merito laudabilis & vnice percolende. Nec mirum. Sunt enim ad omnia bona praestanda, & ad omnia mala arcenda satis aptissimi, quique tuam benevolentiam suis defendant propugnaculis, eripiantque ab illo malo, non quod nihil est, ac quod factione passionisque mortalium gignitur, sed quod paratum est ut veniat. Vae autem illi qui se eidem praebuerit occasionem. Nam dignus es qui ab iisdem talia munera consequaris, iisdemque veritatis tuae nutritores, efficiantur vere lucerna, quam in cordis tui candelabro dextera posuit veritatis, ne furis aduentu thesauri tui dilapidetur patrimonium: iubeantque sine lapsu illam manere domum, quam tu non super erroris arenam, sed super scientiae lapide collocasti: illamque à nobis repellant atrocem spiritum, qui omnibus timorem immittit & perfidiam, ut animas auertat ab angusto tramite saluatoris: cuius omnes impetus per illos principes funduntur, contra quos se Apostolus in Ephesiorum Epistola certamē subire fatetur: Dicit enim se non contra carnem & sanguinem habere certamē, sed aduersus principes & potestates

A potestates, aduersus spiritalia nequitiarum quae sunt in caelestibus. Et reuera, quis enim contra arma habeat, nisi contra armatum, aduersus illum qui mouetur? Ut enim hominum corpora arma peccati sunt, ita salutaria praeparata arma iustitiae. Hoc Paulus, hoc ipse testatur Manichaeus. Non ergo armorum pugna est, sed spirituum, quibus utitur. Pugnant autem animarum gratia. Horum in medio posita est anima, cui à principio natura sua dedit victoriam. Haec si vna cum spiritu virtutem fecerit, habebit eum eo vitam perpetuam, illudque possidebit regnum, ad quod dominus noster inuitat. Si vero ab spiritu vitiorum incipiat trahi & consentiat, ac per consensum ponitudine gerat, habebit harum sordium indulgentiae fontem. Carnis enim commixtione ducitur, non propria voluntate. At si cum seipsam cognoverit, consentiat malo, & non se armet contra inimicum, voluntate sua peccauit. Quam si iterum pudeat errasse, paratum inueniet misericordiarum aethorem. Non enim puniuntur quia peccauit, sed quia de peccato non doluit. At si cum eo peccato sine venia recedat, tunc excludetur, tunc virgini stultae comparabitur, tunc haeres erit sinistra manus, tunc à domino pelletur ex conuiuio nuptiarum, nigrarum causa vestium, ubi fletus erit & stridor dentium, ubique cum diabolo ad ignem originis ipsius, quem tua mira prudentia, aut ex archangelo factum memorat, aut nihil esse fatetur. Cur ergo regnabit iusti, cur Apostoli & martyres coronabuntur? Totum propterea quia vicerunt nihil: O quantum frustratur vincens potentia, cum aduersarius nullius virtutis esse praedicatur. Muta quae sententiam, deponit Punicarum gentis perfidiam, & recessione tuam ad veritatem, quae per timorem facta est, conuerte. Noli his mendacis te excusare. Legit enim aliquanta exile meum & quaecumque est Romani hominis ingenium, reuerenda tuae dignationis scripta, in quibus sic irascere veritati, ut philosophiae Hortensius. Haec itaque cum suspensio animo agilique oculo iterum iterumque repetissem, summum inueni ubique oratorem & deum penes totius eloquentiam, nusquam vero comperi Christianum: & armatum quidem contra omnia, affirmantem vero nihil, cum te magis scientia peritum debueris ostendere, non sermone. Illud vero tacere non possum tuae patientissimae sanctitati, Visus enim mihi es, pro certo sic est, te nunquam fuisse Manichaeum, nec eius te potuisse arcana incognita secreti cognoscere, atque sub Manichaei nomine persequi te humilem atque Mithridatem. Ego nanque fateor non talem diligentia nec tanta industria Anicianae domus micare marmora, quanta tua scripta perlucent eloquentia. Haec si voluisses veritati concordare, magnum utique nobis extitisset ornamentum. Noli rogo contra tuam venire naturam, noli esse erroris lancea, qua latus percutitur saluatoris. Vides enim illum & in omni mundo, & in omni anima esse crucifixum, quae anima nunquam habuit causam succensendi. Et tu igitur qui ex ipsa es, dimitte quae iam vanas incusationes, superfluas reliquae controuersias. Tanto tempore cum parente tuo in medio tenebrarum constitutus, nunquam sublatasti. In mediis Solis ac Lunae inuentus es accusator. Quis igitur tibi patronus erit ante iustum tribunal iudicis, cum & de sermone, & de opere coeperis te teste contumaci? Per se quem incusasti, non aderit. Hoc excepto, quis te sententia consolabitur? Quis Punicum saluabit? An emendatorem in Euangelio est, quod spaciola via non dedit in interitum? An falsum in Paulo est, quod operum singuli suorum non erunt reddituri rationem? O vtiā tamen

Roma. 6.

Matth. 25.

Matth. 22.

B

1 Tim. 19.

Matth. 7.

Roma. 14.

à Manichaeo recedens; Academia petisses, aut Romanorum bella, qui omnia superarunt, interpretatus fuisses: quam magna tibi, quam egregia comperisses, & non casus homo utique totius pudicitiae & paupertatis, inces ad Iudaeorum gentes Barbaras moribus: cum praecipis inseris fabulas, & adducis uxorem fornicariam, & facies filios fornicariae, & fornicando fornicabitur terra à domino, & non lauabis manus post coitum coniugis, & mitte manus super femur meum, & macta & munda, & crescite & multiplicamini. A tibi leones in Iacobi placuerunt, quia cauea non erant? An tibi sterilitas Sarae doluit, cuius pudoris distractor maritus sorore finis? gens extiterat? Sed forte post Daretis & Entelli certamen, Iacob & ipsius pammachiam expectare volueras? An numerum Amorrhoeorum: an pancarpum in arca Noe conspicere disposueras? Noui ego te haec semper odio habuisse, noui ego te semper magna amauisse, quae terras deserant, quae corpora peteret, quae corpora mortificaret, quae animas viuificaret. Quis igitur ille est qui te repente mutauit, quamquam haec tuae sanctitati dicere nimis absurdum sit? Ipse enim non ignoras quam pessimus sit, quamque malignus, quique etiam tanta calliditate aduersus fideles & summos viros militat, ut & Petrum coegerit sub vna nocte tertio dominum negare; & idem tamen surgenti Thomam non permisit credere: quae tamen vulnera curata sunt indulgentiarum medicina. Illud vero quam audacter molitus sit, ut domino optimum semen feriat, in perniciem ipsius Scribas Phariseosque accenderit, ut Barrabam dimittere clamarent, & Iesum crucifigerent. Euasimus igitur, quia spiritalem secuti sumus Saluatorem. Nam illius tantum eruperit audacia, ut si noster dominus carnalis foret; omnis nostra fuerit spes amputata: & tamen ne ipso quidem crucis opprobrio potuit fatiari: quin immo insaniens, hinc egit spinis coronari, illinc aceto potari: hinc militum lancea percuti, illinc sinistri latronis ore blasphemari. Ac postea tantum eius creuit iniquitas, ut & ipso & Apostolis eius illuc ascendentibus diuersas componeret quaestiones, sub eorum, quod peius est, nomine superstitiosius omnibus, id est, catholicis vocabuli diuidens dignitatem. Omitto namque quatenus vnum quenque; discipulorum aduersus magistrum armauerit, quatenus Hymenem, quatenus Alexandrum deceperit, quae apud Antiochia, quae apud Smyrna, quae apud Iconium commiserit: illa nunc addo quae praesens aeditat multitudo, à qua tantum virtus procul est, quantum populo clausa est. Nec enim virtus est ad quam turba peruenit, & turba quam maxime foeminarum. Sed vereor cladesitina eorum publicare, ne ab aliis ordita criminis geminentur: quamquam sapientum est utrunque ferre, utrunque ridere, & ad illud tantum niti, quod beatitudinem conciliat, quod parturit vitam. Et tamen iterum atque iterum supplex deprecor, oro etiam atque etiam obsecro, primum quidem veniam largiri digneris, si quo sermone fuerit tuum titillatum aureum peccus: ardore enim hoc nimio feci; quia nolo te à nostro grege diuellere, à quo etiam ego ipse aberrans penes perire, nisi cito me de iniqua communionis tulissim natura. Deinde ut concilies te illi; quae in te nihil deliquit: redeas ad illam quae tibi & in dierum culpam non erit censura. Nec enim septies tantum nouit ignoscere, quin immo habere & ligandi & soluendi potestatem. Noli te fingere palpare qui dudum vidisti: noli velle discere qui potes docere. Dimitte hominum gloriam, si

DIVI AVRELI

AVGVSTINI HIPPONENSIS EPL-SCOPI, CONTRA SECVNDIVM MANICHAEVM

LIBER VNVS.

Iva in me benevolentia, quae apparet in literis tuis, grata mihi est: sed quam te redamari a me oportet amorem me, tam tristis sum quod tenaciter inhaeristi suspicionibus falsis, partim aduersus me, partim aduersus ipsam quam mutari non potest veritatem. Sed quod de animo meo verum non sentis, facile contemno. Hoc enim sentis, quod & si in me non agnosco, fieri tamen potest ut sit in homine. Ergo etiam si erras in me, non tamen ita erras, ut me de hominum numero eximat tua opinio: quia id de me credis quod fieri potest in animo humano, etiam si non sit factum in animo meo. Nec igitur opus est, ut tibi hanc suspicionem magnopere coner auferre. Non enim spes tua pendet ex me, aut bonus esse non poteris nisi ego fuero. Senti de Augustino quicquid libet, sola me in oculis dei conscientia non accuset. Quod enim ait Apostolus, Mihi minimum est ut a vobis iudicer, aut ab humano die. Ego autem vicem tibi non rependam, ut de tua mente aliquid existimare in malam partem audeam, quod intueri non valeo. Nec dico quod me subdole lacerare volueris: sed tantum de te opinor, quantum de te indicas verbis. Quamobrem etiam non bona de me suspicatus sis, quod carnali timore alicuius incommoditatis, quae de vestra societate mihi accidere poterat, haereticis Manichaeorum relinquerem, vel cupiditate honoris quem in catholica adeptus sum: tamen non de te vicissim male sentiens, credo esse beneuolam suspicionem tuam, & hoc non criminandi causa, sed corrigendi studio scripsisse te existimo. Si autem mihi accommodares credendi beneuolentiam, quoniam latebras animi mei arguis, quas utique promere ad oculos tuos & demonstrare non possum, facile de ipso mutares sententiam, & nolles amplius temere affirmare quod nescis. Ergo enim fateor, timore Manichaeos deserui, sed timore illorum verborum quae per Apostolum Paulum prolata sunt. Spiritus, inquit, manifeste dicit, quod in nouissimis temporibus recedent quidam a fide, attendentes spiritibus seductoriis & doctrinis demoniorum in hypocrisis mendaciloquorum, cauteriatam habentes conscientiam suam, prohibentes nubere, abstinentes a cibis quos deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & iis qui cognouerunt veritatem. Omnis enim creatura dei bona est, & nihil abiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Quibus verbis etiam alios fortasse haereticos, tam maxime Manichaeos breuiter aperteque descripsit. Hoc ergo timore cum in puerili ingenio saperem, me ab illa societate diuulsi. Amore quoque honoris arsisse me fateor, ut inde discederem: sed illius honoris de quo idem dicit Apostolus, Gloria autem & honor & pax operanti bonum. Quis autem operari bonum conabitur, qui non in voluntate mutabili, sed in natura incommutabili malum esse putauerit? Vnde & ipse dominus, eis qui bona se loqui arbitrabantur cum essent mali, Aut facite, inquit, arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem

vis Christo placere. Temporibus nostris renoua Paulus, qui cum legis Iudaicae doctor esset, consecutus a domino apostolatus gratiam, quae putabat commoda, contempit ut stercore, ut Christum lucrifaceret. Subueni animae tuae tam lucide, quia ignoras quali sit fur hora venturus. Noli ornare mortuos, quia viuorum es ornamentum. Noli comes esse lati itineris, quia Amorrheum expectat, sed ad arctam festina viam, ut consequaris vitam aeternam. Desine quaso utero claudere Christum, ne ipse rursus utero concludaris. Desine duas naturas facere vnam, quia appropinquat domini iudicium. Va qui accipient, qui quod dulce est, in amaritudinem transferunt. Sed si dubitas de principio, si ambigis de pugnae exordio, poterit diurno tractatu pacificoque colloquio reddi ratio. Illud tamen notum facio tuae sagacissimae bonitati, quia sunt quaedam res quae exponi sic non possunt ut intelligantur. Excedit enim diuina ratio mortalium pectora. Vtputa hoc ipsum cum sint duae naturae: aut quare pugnaverit qui nihil poterat pati: nec non etiam de seculo nouo, quod idem memorat, quia praeritis maxime illius terrae motibus hoc edificetur. Quis autem admittat inter diuina praecidi, scilicet nisi figuram facias interpretantis ad auditorem, quia ab hoc verba praeciduntur, & in illo componuntur. Et quanuis tractator multa dixerit quae teneat apud se auditor, tamen a tractatore non recesserunt: nisi taliter & de illo sentias seculo, & id quod dicitur stultum satis & ineptum. Ita quoque & de pugna, quod nisi primo conicias, quia deus totus iustitia est, vltimum autem facinus est inuadere aliena: ad hoc vero cum venerit contraria natura, ille quidem nihil poterat pati, quia praescius erat: visus fuisset facinori consensisse nisi pugnasset: & ideo magnam opposuit venientiae virtute, ut iustitia ipsius nulla pollueretur sacrilegij consensione. Ita enim homo iustus finitus est, ut nec ipse peccet aliquando, nec aliquando consentiat peccatori. Illud etiam quia dicitur, in suo regno potens erat in natura, ut omnipotens esset iudex. Haec siquidem ita dicta sunt, non ut ille factus est, sed ut assequi ego non valui. adhuc non satisfaciunt perfidiae, nec caecis sol exortus est, nec surdis vox audita est, nec dapes mortuis preparatae. Quod autem loca naturis assignari non possunt, hoc est quod conditio humana inenarrabile vocat atque ineffabile. Saluator autem cui totum facile est, duo haec dextrum vocat ac laeuum, in tus ac foris. Venite, ac recedite. Tu autem conuersum facis & pedem ponis, ut est orbis, vita, salus, lumen, lex, ordo, potestas, si vocalem dicis & mutam, longam vocas breuem, quae naturae haec non sonant, duo pro certo significant, & ab inuicem separata. Sed tuae admirandae sublimique prudentiae cum talia a me exponuntur, tale est quale si Iordanis Oceano aquam commodet, aut soli lucerna lucem, aut populus Episcopo sanctitatem. Quam ob rem ferre oportet quicquid haec Epistola continet. Nam & ego nisi tuam diuinam nossem patientiam, quae facile cuique condonat, nunquam taliter scripsissem: quanuis caernas eximios me sensus summam tetigisse, plurimumque caviisse ne tibi multus viderer. Quocirca haec fidem penes tuam repererint sanctitatem, qualiterque saluemur: alioquin milia voluminum exinde poteris generare. Domine merito laudabilis & vnice percolende vale.

Epistola Secundini Manichaei finis.

Arborem malam & fructum eius malum. Malis vero iam mutatis in bonum, Apostolus ait, Fuistis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in domino. Sed si non vis mihi de animo credere, existima ut libet, tantum de ipsa veritate caue quid sentias. Tentatio te non apprehendat nisi humana. Humanus enim error est, ut id factum in anima mea credas, quod fieri potuit, etiam si non est factum. Cum vero sacrilegam, & non solum falsissimam, sed fallacissimam fabulam Persicam, non de quolibet homine, sed de summo deo mendacis contaminatissimis contextam atque confictam putas esse veritatem, non est hoc modo praetereundum, neque tanta mors animae contemnenda. Est enim quod tecum agi possit: quia sicut de animo meo nihil amplius possum dicere, nisi ut credas mihi: quod si nolueris, non inuenio quid faciam: ita etiam cum de ipsa luce animorum, quam rationales mentes quanto puriores, tanto tranquillus intuentur, falsum aliquid existimas, tibi potest si patienter audias demonstrari, quam sit remotissimum a veritate quod sentis. Sicut enim sensum oculi tui sentire non possum, nec tu mei, sed tantum modo nobis de hac re credere vel non credere possumus: illam vero speciem quae nostris oculis visibilis subiacet, inuicem nobis valemus ostendere: sic de affectionibus animorum nostrorum, quas proprias habemus, credamus nobis si placet: si autem non placet, non credamus. Rationem autem veritatis, quae nec mea nec tua est, sed utriusque nostrum ad contemplandum proposita, sine pernicaciae caligine, serenatis mentibus pariter attendamus. Nec alia documenta tibi proferam, quibus Manichaei error apparet, quam ex epistola tua. Scribis enim habere te & agere gratias ineffabili ac sacratissima maiestati, eiusque primogenito omnium luminum regi, Iesu Christo. Dic mihi quorum luminum sit rex Iesus Christus: eorum ne quae fecit: an eorum quae genuit? Nos enim dicimus deum patrem genuisse filium aequalem sibi, creasse autem per eum, hoc est condidisse ac fecisse creaturam inferiorem, quae utique non est quod est ille qui fecit & per quem fecit. Itaque quoniam per eum fecit secula, recte ab Apostolo dictus est rex seculorum, tanquam superior inferiorum, & regendi potes, reges ea quae regimine indigent. Tu autem cum Iesum Christum regem luminum appellas, si genuit ea, cur non sunt aequalia generantis? Si autem dicis aequalia, quo modo rex eorum est, cum regem necesse sit regere, nec villo pacto fieri possit, ut sint ea quae reguntur, eae a quo reguntur similia? Quod si non genuit, sed fecit haec lumina, quare vnde fecerit? Si de seipso propagauit, cur ergo inferiora sunt? Si autem non de seipso, dic vnde? An forte nec fecit nec genuit lumina quibus regnat? Habet ergo originem propriam atque naturam, sed profecto inualidiorum, ut a potentiore vicino vel patiatur se regi vel cupiant. Nonne cognoscis, si ita est, excepta gente tenebrarum iam duas esse naturas, alteram alterius egere auxilio, sed neutram ex alterius pedere principio? Hanc profecto opinionem tu repudias, quoniam Manichaeo maxime aduersa est, qui non duas naturas, regem luminum & lumina quae reguntur, sed duas naturas regnum luminum & regnum tenebrarum persuadere conatur. Refugies igitur ad id, ut genita dicas haec lumina: vbi cum quaesiero, cur infirmiora sint, contendere fortasse tentabis aequalia. Sed cum retulero, quae causa est ut regatur negabis regi. Hinc respondebo, cur habent regem? Vbi non video quid restat ingenuitati tuae, nisi ut te poeniteat tale ostium posuisse in epistola tua, per quod tu ipse exire non possis. Sed etiam cum te poeniteat

Tomus sextus.

rit & dixeris, non ideo Manichaeum victum putari oportere, quod tu aliquid in literis tuis incautus posuisti, innumerabilibus locis de libris Manichaei recitabo, regnum lucis ab eo vocari, quod regno tenebrarum naturaliter constituit esse contrarium: nec regnum, sed regna. Quandoquidem in ipsa epistola tui nostri fundamenti cum de deo patre loqueretur, Nullo, inquit, in regnis eius, aut indigere, aut infirmo constituto. Vbi autem regna sunt, quis tam caecus est, qui non intelligat aequales reges iis quibus regnant, omnino esse non posse? Quid igitur tam vicinum si velis aduertere, & tam conueniens honestati pectoris tui, quam ut te poeniteat illud in epistola posuisse? Est enim verissime Iesus Christus rex luminum, nullo modo sibi equalium, sed subiectorum, & eorum rector beatorum. Poeniteat autem te potius fuisse Manichaeum, cuius omnes deceptorias machinationes veridicae fratris epistolae tuae vno ictu arietate subuerterit. Quia enim Christus luminum rex est, nec de seipso genuit inferiora quibus rex esset: nec ea vicina sibi quibus regnaret assumpsit, quae nec genuit ipse nec fecerit: ne sint duo genera boni, quorum neutrum sit ex altero, sed nec vnum indiget altero, quod a tramite veritatis alienum est: restat ut ea lumina quibus regnat, quae utique bona sunt, quia inferiora sunt, non genuerit: quia propria sunt, non usurpauerit, sed fecerit & condiderit deus. Si volueris quarere vnde fecerit, & imaginari cooperis adiutoria materiae quam ipse non fecit, ut ibi non videatur omnipotens facere quod vellet, nisi cum alio qua res quam non fecerat adiunxerit, rursus inexplicabiles caligines erroris patieris. Sed dicta prophetica sobrio captu intelligentiae sublimi atque ineffabili maiestati apertissime adiunguntur. Ipse dixit, inquit, & facta sunt. Ita sunt, ipse mandauit & creata sunt. Ita videbis quomodo dicatur in catholica fide, quod deus de nihilo fecerit omnia bona valde. Si enim de aliquo fecit, utique aut de seipso, aut non de seipso. Sed si de seipso, non ergo fecit, sed genuit: cur igitur inferiora genuit? Nam eorum, nisi inferiora essent, rex esse non posset. Si non de seipso, non utique de aliquo quod ipse non fecit: alioquin de alieno fecit: & erat iam bonum, quod ipse non fecerat, vnde sibi regnum statuerat. Quod si ita est, incipit non esse bonorum operum creator; quia erat bonum quod ipse non creauerat. Non enim de malo alieno lumina quibus regnaret efficeret. Relinquitur itaque, ut si de re aliqua fecit, de illa fecerit quam ipse iam fecerat. Ita fit ut primas origines condendarum rerum de nihilo deum fecisse fateamur, nisi quia forte ineffabilis ac sacratissimae maiestatis primogenitum Iesum Christum esse dixisti: non secundum susceptionem hominis, in qua per adoptionem vocatus, sicut Apostolus dicit, & sicut catholica credit fides, habere dignatus est, quibus esset primogenitus: sed potius secundum ipsam diuinitatis excellentiam vis eum primogenitum intelligi, ut illa lumina in quibus regnat, semper eius sint: non facti a patre per ipsum, sed geniti a patre post ipsum: ut sint ipsi postgeniti, ille primogenitus, omnes tamen de propria patris eademque substantia. Quod si ita credis, primum contradicis Euangelio, vbi etiam vnigenitus dictus est, Et vidimus, inquit, gloriam eius tanquam vnigeniti a patre: quoniam nullo modo verum diceretur, semper eterna quoque virtus eius ac diuinitas, qua co-substantialis est patri, & est ante omnem creaturam: nisi ex eadem substantia semper haberet. Itaque cum & vnigenitum & primogenitum eum diuina testentur eloquia: Vnigenitum, quia sine fratribus: Primogenitum, quia cum

p 115

G fratribus non inuenies quo modo vtrunque de illo secundum eandem naturam diuinitatis intelligas. Fides vero catholica, quae inter creatorē creaturamque distinguit, nullā patitur in his duobus nominibus intelligendi difficultatem, vni genitum eum accipiens secundum id quod scriptum est, In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum. Primogenitū autem vniuersae creaturae, secundū id quod Apostolus ait, Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus, quos ei pater ad fraternam societatem, non aequalitate substantia, sed adoptione gratiae generauit. Lege itaque scripturas, nusquam inuenies de Christo dictum, quod adoptione sit filius dei. De nobis autem saepissime legitur, Accepistis spiritum adoptionis filiorum: adoptionē expectantes redemptionem corporis nostri: vt adoptionem filiorum recipiamus: praedestinauit nos in adoptionem filiorum: Gens sancta, populus in adoptionem: Vocauit vos per Euangelium nostrum in adoptionē gloriae domini nostri Iesu Christi. Et si qua talia recordati vel legenti occurrerint. Aliud est enim per patris excellentiam esse vnicum filium dei, aliud per misericordiae gratiam accipere potestatem filios dei fieri credentes in eū.

H Iam. 1. Dedit eis, inquit, potestatem filios dei fieri. Non ergo erant natura, cum potestatem vt fierent acceperūt credendo in ipsum, Cui vnico nō pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, vt apud se vni genitum, ad nos primogenitum faceret. Ex illo igitur quod vni genitus est, non ex carne, non ex sanguine, non ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex deo natus est. Ex illo autem quod primogenitus in Ecclesia fratribus factus est, verbum caro factum est, & habitauit in nobis.

Ephe. 2. Nos quoque in quantum naturaliter filij irae fuimus, hoc est vindictae filij, vinculo mortalitatis obstricti, quantum illo creante atque instituyente, qui proculdubio a summis vsque ad ima, omnia in mensura & numero & pondere disponit & format, tamen ex carne & sanguine, & ex voluntate carnis nati sumus. In quantum autem accepimus potestatem filij dei fieri, nec nos ex carne & sanguine, aut ex voluntate viri, aut ex voluntate carnis, sed ex deo, non quidem coaequante natura, sed a doctante gratia nascimur. Deinde si iam concederem non esse vnicum patri Iesum Christum, secundum eiusdem substantiae diuinitatem, sed habere semper post se natos quibus esset primogenitus, quo modo rex eorum esse posset? Quae te: an auderes dicere eo fortio rem natum esse, quo prior? Puderet certe ita sentire. Non autem ita sentis, quid igitur sentis? Leni animum tuum, & placabilem te reddere consideranda sine pertinacia veritati. Hoc enim etiam abs te requiram, quo modo intelligas primogenitum Iesum Christum in illa diuina atque optima aeternaque substantia: vtrum tempore primus est genit⁹, vt posteriores natos in illo regno intelligamus, quibus est primogenitus? Neque possumus dicere quot horis vel diebus, mensibus aut annis maior sit, qui ortus est prior, sed tamen aliquo intervallo atque spacio temporaliter has generationes discretas esse cogitemus. An vero nō tempore, sed ipsa excellentia sublimioris vti que maiestatis, qua etiam rex esse fratribus luminibus meruit, primogenitū accipimus, tamquam in aliquo genitum principatu? Si responderis eum tempore fratribus priorem esse atque maiorem, vt iam ex hoc & regnum insuper delatum esse contendas, quod eos nascendo praecesserit, & aliquando ipse fuerit cum illi nondum essent, quid dicis fraterlitane precipitabis cor tuum in hoc impietatis abruptum, vt existimes in illā

diuinam summamque naturam mutabilitatem temporis cadere, & credas ibi aliquid existere, quod ante non fuerit? An forte oportebat inde aduersus tenebrarum gentem lumina progredi: progressiones ipsas generationes vocas, quas temporaliter factas putas, vt temporaliter pugnaretur? Non ergo poterat vnum lumē sufficere, quod totum illud bellicum negocium diuina virtute perageret. Aut si multis opus erat, hoc nunc spiritalius sentiendum est, vt angustum arbitremur aditū fuisse, quā simul exire non possent, vt ex eo quod vnus est fratribus prior exiret, & primogenitus dici, & rex fieri ceteris mereretur. Nolo minutatim singula persequi, ne ingenio tuo, valeti ex paucis cuncta cōspicere, nimis onerosus sim. Erige igitur aciem metis, nebulas cōtentionis absterge. Vide profecto neque secundum loca, neque secundum tempora, motus, progressus, exortus, occasus, vllāve cōuersiones fieri posse, nisi in creatura mutabili: quae tamen nisi esset ex artifice & conditore deo, non dixisset Apostolus, Et seruiertur creatura potius quam creatori, qui est benedictus in secula. In hac enim sententia maxime duo sunt necessaria, quae mecum intuearis peto. Vnū, quia si creatura aliena esset a deo, non eius creator deus ab Apostolo diceretur. Alterum, quia si vnus eiusdemque substantiae creator & creatura essent, non reprehenderentur, quia seruiertur creaturae potius quam creatori, quoniam cuiuscunque seruiertur, ab eadem natura atque substantia non recessissent. Quomodo enim nemo potest seruire filio qui non seruiat & patri, quia vtriusque est vna substantia: sic nemo potest seruire creaturae, nisi seruiens creatori, si esset vtriusque vna substantia. Vnde si iam discernis, & sapias, plurimum attenderes esse inter creatorē & creaturam: atque oportet intelligas prolem creatoris non esse creaturam, nec sibi esse inferiorem, sed aequalem eiusdemque substantiae. Ac per hoc si quis coleret eiq; seruiret, simul etiam creatori eius & patri cultum seruitutemque praeberet. Cum vero reprehenduntur ab Apostolo, & detestabiles habentur qui coluerunt & seruiertur creaturae potius quam creatori, satis ostenditur illius & huius diuersas esse substantias. Sicut enim non potest videri, hoc est intelligi filius, nisi in ipso intelligatur & pater, ipse enim dicit, Qui me videt, videt & patrem: sic non potest coli filius, nisi in eo colatur & pater. Et ideo si creatura filius esset, non coleretur sine creatore, neque damnarentur qui creaturam potius quam creatorem coluerunt. Perspicis itaque iam vt arbitror, nō tibi cogruere vt dicas primogenitum secretissimae atque ineffabilis maiestatis, & omnium luminum regem Iesum Christum, nisi Manichaeus esse destiteris, vt creaturā a creatore discernas: vt Iesus Christus & vni genitus sit secundum id quod verbum dei est, deus apud deum pariter incommutabilis & pariter aeternus, non rapinam arbitrans esse aequalis deo: & primogenitus omnis creaturae, secundum id quod in ipso condita sunt omnia in caelis & in terra, visibilia & inuisibilia. Agnoscis enim, vt opinor, verba Apostoli ad Colossenses. Quapropter cum abs te quaero, vnde sit facta vniuersa creatura, quāuis in suo genere bona, creatore tamen inferior, atque illo incommutabili permanente ipsa mutabilis, non inuenies quā respōdeas, nisi de nihilo facta esse fatearis. Et ideo potest vergere ad nihilū, quādo peccat illa creatura, & portio quae potest peccare, non vt nihil sit, sed vt minus vigeat, minusque firma sit. Nā minus vigere & minus valere, si omnino perducas ad vltimū, remanet nihil. Diligit ergo spōte vanitatis, cui deserta

Roma. 8.

Supra in Epistola secundum.

Dei filius propter assumptionem carnis non est mutabilis. Cap. IX.

A deserta soliditate veritatis, opinabilia sequitur, id est, mutabilia. Cum autem in de meritis poenas luit, subicitur nō sponte vanitatis, sicut subiecta est in homine peccante. Hinc enim ait Apostolus, Omnis creatura vanitati subiecta est, non sponte: quia & in homine omnis est. Inest quippe homini & inuisibile quid secundum animā, & visibile secundū corpus. Omnis autē creatura partim est visibilis, partim inuisibilis: nec tamen omnis in peccore, cui mēs intellectualis nō est. In spē sanē subiectā esse dicit, propter misericordiam liberantis per remissionē peccatorū, & adoptionē gratiae. Tu vero si fateri nolueris a patre per filiū in bonitate spiritus sancti, quae trinitas consubstantialis, & aeterna, & incommutabilis semper manet, de nihilo factam esse creaturam, bonam quidem, sed tamē imparem creatori atque mutabilem, cogēris vti que sacrilegia dicere, vt aliquid deus de seipso genuerit quod nō sit aequale gignenti, & possit subici vanitati: aut si aequale dixeris, erit vtrunq; mutabile. Quae maior impietas quam ista credere ac dicere, & male perueris opinione deum in deterius, quam correctā ratione seipsum in melius commutare? Si autē timueris dicere mutabilem deum, quia reuera magna est & apertissima impietas: dixeris etiam creaturā esse incommutabilem, vt eam parem facias creatori, & vnus eiusdemque substantiae: rursum tibi tua Epistola respondēbit. Vnde enim est anima illa quam ponis in medio spirituum, cui a principio dicis naturam suam dedisse victoriam: eique legem conditionemque proponis, quia si vnā cum spiritu virtutem fecerit, habebit cum eo vitā perpetuam, illudque possidebit regnū ad quod dominus noster inuitat. Si vero ab spiritu vitiorum incipiat trahi, ac post consensum penitentiam gerat, habebit harum sordium indulgentiae fontem? His certe verbis ex Epistola tua recognitis, simul etiam recognoscis mutabilem te animā constituisse naturam. Aliquandō enim consentire spiritui vitiorum, ac rursus penitentiam gerere, quid est aliud quam nunc in melius, nunc in deterius commutari? Et hoc te manifestissima veritas compulit dicere. Ipsa enim anima tua, nisi dissimulare velles, vrgeret te attendere mutabilitatem suam, & toties ex quo natus es, per varias voluntates, doctrinas, obliuiones, cōsensionesque mutata, testis sibi fieret, ac nulla extrinsecus documenta quareret. Nisi forte hoc te adiuuari putas, vt dicas incommutabilem esse animam, quia subiunxisti dicēs, Non enim propria voluntate peccauit, sed alterius ductu: carnis enim commixtione ducitur, non propria voluntate. In qua sententia forte hoc vis intelligi, vt scilicet anima in natura propria sit incommutabilis, in alterius vero naturae commixtione mutabilis: quasi vero quaeratur, cur ita sit, & non quia ita est. Iam hoc modo etiam Hecctoris & Aiacis, imō verius cūctorum hominum atque animantium corpora inuulnerabilia dicerentur, si abesset ictus & casus quibus eis vuln⁹ possit infligi. Sed nimirū propterea solius Achillis corpus, siue poetico figmento, siue aliqua occultiore vi in rerum natura, inuulnerabile dictum est, quod etiam tela cum ingruerent nō penetrabant: & ex qua parte penetrari potuit, ex hac vti que inuulnerabilis non fuit. Sic anima si esset incommutabilis, ita nullius rei commixtione cōmutaretur, sicut corpus quod est inuulnerabile, nullius rei cōtactu aut impetu vulneratur. Itaque nos quia dei verbum incommutabile dicimus, etiam carne mortali & vulnerabili assumpta, vt nos & mortē & quelibet incōmoda corporis continere doceret, natum de virgine credere non

timemus. Vos autē quia impia perueritate contaminabile filium dei creditis, carni eum permittere formidatis: cuius tamē substantiam animae naturam esse prohibentes, ita cōmixtam carni asseueratis, vt etiam in deterius cōmutatum nō dubitetis opinari. Elige igitur quid velis, vtrum deum cōmutabilem dicere vel credere, vt de cōmutabili patris substantia cōmutabilem prole genitam esse pariter credas: quae quātā sit impietas, profecto sentis. An incōmutabilem deum dices, sed tamē de substantia sua prolem genuisse mutabilem, quod nihilo minus vides quam impie absurdeque dicatur. An vero ita deum incommutabilem cōfiteris, vt etiam quod de substantia sua genuit, aequaliter non mutetur, pariterque sit summum ac praestantissimum bonū, ipsumque summe esse ad eundem modum permansione inuolabili obtineat: cetera vero inferiora bona quae creaturam vocamus, non de ipso, nā essent aequalia, sed tamen quia bona, ipse, quia non aequalia, de nihilo fecerit: quod si credis, impius nō eris, & obliuiscēris Persas, & noster eris. At enim ait Apostolus, Nō est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus & potestates, quae ad amorem proprii fastus & honoris voluntate impia declinando, animis piis reditum inuideant. Sed hoc interest inter vestram opinionē & nostram fidem, quia vos eodem sententiam principis, ex sua propria quadam natura exortos, quā deus nec genuerit nec fecerit, sed habuerit aeterna vicinitate contiguam, aduersus deū belligerasse arbitramini, eiq; intulisse arte commixtionem boni & mali. Magnum primo necessitatis malum, quod illis substantiam suam affigendam perurbandamque in errore cōmutandam atque obliuionem sui penitus demergēdā cōmiscere cogeretur, vt liberatore, correctore, emēdatore, praecceptore indigeret. Quod cernis quam stulte fabuloseque dicatur, quāto scelere impietatis obstringat. Nobis autem per Christianā fidem persuasum est, nō esse contrariū deo qui summe est, nisi quod omnino nō est. Quicquid autē aliquo modo est, ab illo qui summe est habet vt quoquo modo sit, atque in suo genere bonū esse: sed alia maius esse, alia minus: atque ista omnia bona quae a conditore deo facta sunt, certis ac distributis gradibus ordinata, partim locorum interuallis ac sedibus, sicut omnia corporalia: partim meritis naturalibus, sicut anima praepōnitur corpori: partim meritis praemiorum atque poenarum, sicut anima vel attollitur ad quietē, vel doloribus subditur: ac per hoc illi principes contra quos habere nos colluctationē dicit Apostolus, poenā peccatorū suorum priores patiūtur quam noceant. Nullus enim inuidus vt alterum ledat, non sibi prior tormento est. Nocent autem infirmioribus fortiores: nam nullus alterū superat, nisi quo est potentior: sed tamē ipsi infirmiores sunt principes iniqui in praesenti, quā si in statu pristino atque iustitia permanerēt. Interest autem vnde sit quisque alior fortior: vtrum corpore, vt equi hominibus: an animae natura, vt rationale irrationali: an affectioe animi, vt virtuosus iniustus: an ordine potestatis, vt imperator milite aut puincia. Potestas autē a summa dei potestate omnino dari creditur saepe etiā deterioribus in meliores, id est, iniquis in eos qui vel iā tenēt iustitiā, vel ad eā tenendā peruenire nituntur. ad hoc enim datur, vt probati per patientiā manifesti fiant: vel sibi ad spem, vel aliis ad imitationē. Scientes, inquit Apostolus, quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia probationē, probatio spem. Ex quo genere certaminis est, cum homo fidelis aduersus principes & potestates prauaricatorum angelorum, &

Quid sit lū

Et vni aduer

sus carnē et sanguinem.

Cap. X.

Ephe. 6.

* aliis, vt

non sibi prior tormento est.

Nocent autem infirmioribus fortiores: nam nullus alterū superat, nisi quo est potentior: sed tamē ipsi infirmiores sunt principes iniqui in praesenti, quā si in statu pristino atque iustitia permanerēt.

Interest autem vnde sit quisque alior fortior: vtrum corpore, vt equi hominibus: an animae natura, vt rationale irrationali: an affectioe animi, vt virtuosus iniustus: an ordine potestatis, vt imperator milite aut puincia.

Potestas autē a summa dei potestate omnino dari creditur saepe etiā deterioribus in meliores, id est, iniquis in eos qui vel iā tenēt iustitiā, vel ad eā tenendā peruenire nituntur.

ad hoc enim datur, vt probati per patientiā manifesti fiant: vel sibi ad spem, vel aliis ad imitationē.

Scientes, inquit Apostolus, quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia probationē, probatio spem.

Ex quo genere certaminis est, cum homo fidelis aduersus principes & potestates prauaricatorum angelorum, &

1. Cor. 11.

Roma. 8.

Ephe. 6.

G aduersus spiritalia nequitiae colluctatur: cum illi accipiunt tentandi potestatem, ille praecpta tolerandi: quo sit, vt in re inferiori superent, in potentiore superentur: superatur plerunque corpus infirmius, & tenente firmiore superatur. Contra vim quippe eorum patientia pugnatur, contra insidias prudentia: vt ad perniciosam consensionem nec cogendo nos flectant, nec fallendo decipiant: quoniam iure virtus & sapientia dei est, per quam facta sunt omnia. Propterea nihil fiunt quae facta sunt, cum superiora ad inferiora declinant, vbi est omne peccatum, & omne quod dicitur malum, vis imitatur virtutem, & fallacia sapientiam. Cum vero ea quae declinauerant recurrunt & redeunt: magnanimitas virtute, doctrina sapientiam imitatur. Ipsum etiam deum patrem peccantes imitantur impia superbia, iusti pia liberalitate: spiritum denique sanctum iniquorum cupiditas, rectorum charitas imitatur: vtrique tamen ab imitatione dei, a quo & per quem & in quo naturae ipsae factae sunt, recedere, sed illi vitiosa, illi laudabili. Nec mirum si quando proficientes quae configunt, imitatio deficientium ad proficientium imitatione superatur. Illi enim elatione

Psal. 103.

Praprecipitantur, isti humilitate confurgunt. Si autem mouet, cur mente fortiores infirmiores sint corpore, non est mirum vt peccatorum remissione liberati, mortalitate corporis exerceantur, cuius immortalitate coronabuntur. Non enim facile supplicium deuatur, nisi ille qui eos soluit, meritis vicerit. Vnde Apostolus, Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem vita est propter iustitiam. Si autem spiritus eius qui suscitauit Iesum Christum ex mortuis, habitat in vobis: qui suscitauit Iesum Christum ex mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantem spiritum eius in vobis. Animus igitur mortalem propter supplicium peccati carnem gerens, si commutatus in melius, non secundum mortalem carnem vixerit, & ipsam in melius commutat, & immortale corpus habere merebitur: sed hoc in fine, quo nouissima

Rom. 4.8.

1. Corin. 15.

inimica destruetur mors, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem: non fabuloso illo globo vestro, sed ea mutatione de qua dicit, Omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur. Cum enim expressisset dicens, Et mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur: tunc contexendo subiunxit, ostendens quale dixerit immutationem. ait, Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Quae questionem quippe tractabat de corpore resurgentium quam sic posuerat: Sed dicet aliquis, Quo modo resurgent mortui, quo autem corpore venient? Lege itaque totum ipsum locum pia cura intentus, non pertinaci contentione turbatus, & ingenium tuum deo adiuuate, nullo explanatore desiderato, nihil aliud quam id quod dico reperies: & tunc ad id quod tractare institueramus animum reuoca, & vide iam si potes, non hoc me dicere quod iusti contra nihil pugnant, sed contra eas substantias quae defecerunt non stando in veritate.

Qualiter anima p peccati ad nihilum redat. Cap. XI.

Deficere autem non iam nihil est, sed ad nihilum tendere. Cum enim ea quae magis sunt, declinant ad ea quae minus sunt, non illa in quae declinant, sed illa quae declinant deficient, & minus esse incipiunt quam erant: non quidem vt ea sunt ad quae declinauerunt, sed pro suo genere minus. Non enim cum animus ad corpus declinat, corpus efficitur, sed tamen defectiuo appetitu quodammodo corporascit. Ita & angelica quaedam sublimitas, cum magis delectata est suo dominatu in seipsa, ad id quod minus est inclinavit affectum, & minus esse

cepit quam erat, & pro suo gradu tetedit ad nihilum. Quanto enim quaeque res minus est, tanto vicinior nihilo est. Cum autem isti defectus voluntarie fiunt, recte reprehenduntur, & peccata nominantur. cum autem sequeuntur istas voluntarias defectiones incommoda, molestiae, dolores, aduersitates, quae omnia contra voluntatem patimur: recte vtrique peccata vel supplicii puniuntur, vel exercitationibus diluuntur. Quae si animo sereno intueri velis, profecto desines accusare naturas, atque ipsas in crimen vocare substantias. Si quid autem de hac re copiosius explicatusque desideras, lege tres libros nostros qui inscribuntur de libero arbitrio, quos in Campania Nolae poteris inuenire apud Paulinum nobilem dei famulum. Nunc vero meminisse debeo, in qua epistola me tua, quannuis multo longiore, tamen epistola, respondere. Ideo quippe in aliis non tacui, ne vbi que cogar eadem dicere. Sed promiseram ex literis tuis tibi persuadere, quam falsa credideris, & quam vera sit fidei catholicae assertio. Certe enim omnis inter nos discretio est, quod vos substantiam quandam malum esse dicitis: nos vero non substantiam, sed inclinationem ab eo quod magis est, ad id quod minus est, malum esse dicimus. Audi igitur id ipsum. Pone enim in epistola & dicis de anima, quod carnalis permixtione ducatur ad peccatum, non propria voluntate: atque ibi statim, credo cum videres si ita est, subueniendum esse ab omnipotente deo prorsus omni animae, nullamque omnino debere damnari, quoniam non voluntate peccaret, quo constituto euertetur sententia quam Manichaeus de supplicii animarum etiam de lucis parte venientium terribiliter personat: vigilatissime subiecisti dicens, At si cum seipsam cognouerit, consentiat malo, & non se armet contra inimicum, voluntate sua peccauit. Bene quidem quod aliquando confiteris fieri posse vt sua voluntate anima peccet. Sed cui tandem malo si consentiat, voluntate sua peccat? Ei certe quod substantiam dicis esse.

At ego iam tria quaedam video: tu quoque, vt opinor, mecum vides. Anima enim consentiens malo, & ipsum malum cui consentitur, duo sunt, tertia est autem ipsa consensio. Non enim & hanc esse animam dicis, sed animam. Horum igitur trium ecce anima substantia est: malum etiam illud cui anima consentiendo, voluntarie peccat, ex vestra opinione substantia est. Quero igitur quid sit ipsa consensio? Vtrum ipsam substantiam, an in substantia esse dicatis? Si enim substantiam esse dixeris, non iam duas substantias, sed tres opinaberis. M propterea quod animae consensio, qua consentit malo, eiusdem substantiae est cuius ipsa anima? Iam ergo quaero, mala ne an bona sit ista consensio? Si bona est, non vtrique peccat anima, cum consentiat malo. Non solum autem veritas clamat, sed tu quoque scribis, tunc eam voluntate peccare. Mala est igitur ista consensio, ac per hoc etiam animae substantia, si & animae substantia est, & vtrique vna substantia. Videtne quod actus es, vt anima, & illud malum, non iam vnam substantiam bonam, alteram malam, sed duas malas esse perhibeas? Hic fortasse conaberis consensionem culpabilem non animae tribuere quae consentit malo, sed ipsi malo cui consentit: vt hoc modo possint esse duae substantiae, vna bona, altera mala, cum anima de parte boni esse dicitur, consensio vero eius qua consentit malo, & malum ipsum cui consentit, simul ex alia parte constituitur: & anima mala substantia vtrique deputatur. Quis absurdius delirauerit? Non enim anima consentit, si non est eius consensio, ipsa autem consentit, eius est igitur. Porro si eius est consensio, & mala est

Quod ex bono & malo principis remissio produci non possit, quod alterum est, esse te sua peccare dixisti. Habet ergo anima, vt dixi, in potestate, vt quaedam mala substantia vel sit vel non sit. Cap. XIII.

A ista consensio, eius est hoc malum. Nam si & hoc malum illius mali est cui anima consentit, non habebat necesse hoc malum, priusquam ei consentiret anima. Quae igitur bonum est anima, cuius aduentu vel duplicatur illud malum, vel vt mitius dicamus, augetur? Deinde si substantia est ista consensio, quam malam esse constat, inuenimus esse in animae potestate, vt aliqua substantia mala vel sit vel non sit, quandoquidem ista consensio in animae potestate est. Nam si non est, non ergo sua voluntate consentit. Tu autem pro hac consensione, voluntate te sua peccare dixisti. Habet ergo anima, vt dixi, in potestate, vt quaedam mala substantia vel sit vel non sit. Quid est autem alius substantia quam natura? Erit ergo aliqua natura quae nec animae naturalis sit, quoniam si nolit, non erit, nec illi malo cui anima voluntate consentit. Non enim potestis dicere naturale malum esse gentis tenebrarum, quod ibi aliena voluntate instituitur, hoc est, animae voluntate. Cui ergo naturae deputabitur ista natura, id est ista consensio, si natura est quae neque animae neque tenebrarum genti naturalis est, nisi vt contra Manichaeum disputes non duas sed tres esse naturas? Quae & si aliquando non fuerunt, nunc tamen iam postea quam exorta est ista consensio, tres vtrique factae sunt, quam sane tertiam quae nata est ex anima consentiente, & ex malo cui consentit, quasi vtriusque filiam cogaris dicere. Sed cum ex duabus naturis nata sit, quarum altera bona est, altera mala, quaero cur non aliquod neutrum natum sit? Sicut enim ex equo & asino quod nascitur, nec equus nec asinus esse: ita quod de bona natura & mala natum est, si & ipsa natura est, nec bona nec mala esse debebat. Tu autem consensionem malam esse confiteris. Dicis enim tunc animam voluntate sua peccare, dum consentit malo. An forte naturam bonam & naturam malam quasi duos sexus, masculinum & femininum esse arbitraris? Vt quemadmodum ex masculino & femina non aliquid neutrum, sed aut masculus aut femina gignitur, sic ex bono & malo, non aliquid tertium, quod nec bonum esset nec malum, sed alterum malum esse contendas natum? Quod si ita est, vbi est illa vixit anima natura? Itane separata est vt non alterum bonum potius nasceretur? Deinde non vides te sexus diuersos iam dicere, non naturas? Nam si inter bonum & malum naturarum esset diuersitas, non oriretur ex vtroque nisi aliquid tertium quod nec bonum possit esse nec malum. Aut certe sterilis esset ipsa commixtio, nec inde tertia substantia pareretur. Si enim ex illis animalibus quae supra commemoravi, cum sibi miscerentur, nihil aliud quam mulus vel mula gignitur, quod neque hoc neque illud sit: quanto magis ita fieri oportuit in tanta magna commixtione noua natura existeret, mala non esset, etiam si bona esse non possit? Restat igitur vt tam incredibile deliramenta vitare nequeamus, nisi illam consensionem, quam constat malam esse atque culpabilem, fateamur non esse substantiam, sed in aliqua substantia esse dicamus. Deinde in qua substantia sit, diligentissime requiramus: quaequam cui non manifestum sit, sicut suasio non fit nisi in suadente, ita consensionem non esse nisi in consentiente natura? Anima ergo cum consentit, mala ipsa substantia est, consensio vero eius non est substantia. Iam cernis, vt arbitrator, in qua substantia sit, id est, in anima esse istam consensionem profecto vides, quam consensionem peccatum esse, ac per hoc malum esse non dubitas. Ex quo iam intelligis fieri posse, vt in bona substantia, sicuti est anima, sit aliquid malum

Quod anima peccat de se, & quia de se sit culpabilis, vt quis non peccat de se. Cap. XII.

quod non est substantia, sicuti est consensio, ex quo malo appellatur etiam anima mala. Peccatrix enim vtrique mala est. Peccat autem cum consentit malo. Vna igitur eademque res, id est anima, in quantum substantia est, bona est: in quantum autem habet aliquid mali quod non est substantia, id est, consensionem istam, in quantum mala est. Non enim ex profectu, sed ex defectu habet hanc consensionem. Deficit quippe cum consentit malo, minusque iam esse, ac propterea minus valere incipit, quam valebat dum nulli consentiens in virtute consisteret, tanto vtrique deterior, quanto ab eo quod summe est, ad id quod minus est vergit, vt etiam ipsa minus sit. Quanto autem minus est, tanto vtrique sit propinquior nihilo. Quod enim minus quoque fit, eo tendit vt non sit omnino: quod quannuis non perueniat vt penitus pereundo nihil sit, manifestum est tamen quemlibet defectum exordium esse percipiendi. Aperi ergo iam cordis oculos, & intueri si potes, bonum aliquid esse quamlibet substantiam, & ideo malum esse defectum substantiae, quia bonum est esse substantiam. Nec tamen omnem defectum esse culpabilem, sed solum voluntarium, quo anima rationalis ad ea quae infra illam sunt condita, conditoris suo deserto declinat affectum. hoc est enim quod peccatum vocatur. Ceteri autem defectus qui non sunt voluntarii, vel poenales sunt, vt peccata puniatur moderatrice summa atque ordinatrice iustitia: vel mensuris rerum infimarum interueniunt, vt praecedenti succedentibus cedant, atque ita omnis temporalis pulchritudo vicibus suis atque suo genere peragatur. Sicut enim sermo peragitur quasi morietibus atque orientibus syllabis, quae per morarum certa intervalla tenduntur, & spatiis suis impletis ordinata consequentium successione decedunt, donec ad finem suum tota perducatur oratio: nec in ipsis decurrentibus sonis, sed in loquentis moderatione positum est quantum producatur corripiturque syllaba, vel qua specie literarum singularum suorum locorum momenta custodiant: cum ars ipsa quae sermone facit, nec sonis peratrepit, nec peruoluatur varieturque temporibus: sic ortu & occasu, decessu atque successu rerum temporalium certis ac definitis tractibus, donec recurrat ad terminum praestitutum, temporalis pulchritudo coteritur. Quae non ideo mala est, quia in spiritalibus creaturis possumus intelligere mirarique meliora: sed habet proprium in suo genere decus, atque insinuat bene viuentibus summam dei sapientiam in alto secretam, supra omnes temporum metas, fabricatricem ac moderatricem suam. Age, nunc attende illud quod dicebas malum, cui anima consentiendo voluntarie peccat, vtrum substantia sit aliqua, an vero nec ibi possis accusare substantiam. Quaero enim, quid allicit animae consensionem, an irruat illa cassatim, & propterea consentire dicitur, quia eius aliqua delectatione mouetur ad fruendum? Quod si ita est, non est consequens vt propterea malum dicatur, quia non recte diligitur. Si enim ostendero amari aliquem male, vbi non amati, sed amantis culpa teneatur, profecto fateberis cuiusque rei speciem non esse continuo vitiosam, quia vitiose in ea consensio cupientis illabitur. Quod quantum me adiuuet, post apparebit. Sed vt ostendam quod pollicitus sum, quid potius eligam, cum me rerum copia circumfusum? Quis inquam potius eligam, quam id quod nos creaturam laudamus caelestem, vos autem vt portionem ipsius creatoris adoratis? Quid enim inter cuncta visibilia isto sole praclarior? At si quisquam eius lucem immoderatus concupiscat, infert suis oculis bella iurgiorum, si aliqua po-

Quod a mor deo de bit non debeat impedi di creatura. Cap. XVI.

G testatē nactus qua possit implere quod appetit, domos eorum oppositas suis fenestris apertis intuetur, quo minus sol penetralia eius caelo apertiore perfundat. Nunquid ergo sol est vitium, quia ille lucem istam sic dilexit, ut eam luci iustitia preponere auderet, & volens luminis oculorū carnalium abundantiam excipere in habitaculum corporis, ianuā cordis & aciem mentis contra lumen claudere aequitatis? Vides ergo amari posse rem bonā, amore non bono. Quapropter cū tu malum dicas cui cōsentiendo anima peccat, ego bonum dico in genere suo, sed tale bonum cui animam quae est melior, consentire non deceat. Cum enim sit ipsa corpore superior, denique habeat se superiorem, quanvis in ordine suo natura corporis bona sit, peccat tamē anima, & peccando fit mala, si cōsensionem dilectionis quam superiori deo debet, inferiori corpori adiungat.

Duo modi sunt p quos homines ad peccatū inducuntur. Cap. XVII.

H de quo satis, ut arbitror, disputatum est, claruitque fieri posse, ut res aliqua in suo genere bona, male diligitur, & dilectione culpata, ipsa non reprehendatur. Quid enim si tali dilectione peccatrix anima atq; vitiosa idem peccatū alteri persuadeat? Nonne & illa quae persuadenti consentit, tali vitio deprauata, quali vitio deprauata illa quam sequitur? Primum ergo peccatum est, quāvis bonam creaturā creatori in dilectione praeponere: secundum autem, alterum quoque ut id faciat vel suadendo vel cogendo tentare. Nemo enim ad prauitatem vult alium perducere, qui nō prior ipse deprauatus est. Voluntate autem peccant, qui alios ad peccatū perducere cupiunt, vel stulta benevolentia, vel malitiosa inuidentia. Quis enim filios suos nisi peruersē amādo monet, ut nullum lucrum turpe existimēt, sed vndeunque acquirant amplam pecuniam? utique non odit eos, & tamē perniciose persuadet. Talium quippe dilectione iā ipse corruptus est, cum aurum & argētum malum non sit, quemadmodum & ille sol de quo superius egimus, sed tamen rei bonae dilector inordinatus in culpa sit. Inuidētia vero eū alium vult quisq; peccare, honorem

idiligit immoderata superbia: & in eo cupit excellere, quem quidem videt amplius & verius deferrī virtutibus in eo superetur, cupit aliquos ad iniquitatis voraginem ex aequitatis arce deponi. Hoc modo diabolus suadere aut cogere ad peccata conatur. Sed nūquid ipse honor in culpa est, quia eū diabolus peruersē atq; impie diligendo impius factus est? Aut ipsa eiusdē diaboli angelica substantia quā deus creauit, ideo mala est, quia substantia est? Sed cum eius deserens dilectionem, & ad suam nimis conuersus, eidem esse cupit aequalis, superbia tumore deiectus est. Non ergo in quantum substantia est, sed quoniam substantia facta est, in quantum seipsum amplius dilexit quā eum a quo factus est, malus est. Et ideo malus, quia minus est quā esset, si id quod summe est dilexisset. defectus ergo malus est. Omnis ergo defectus ab eo quod est tēdit vt nō sit: sicut omnis profectus ab eo quod minus est, tendit vt magis sit. Honor quippe summus, qualem pietas religiosorum exhibet, utique deo debetur. Qui ergo amat honorem, deū imitatur. Sed humiles animae in illo se honorari volūt, superbi prae illo. Ad deum autē humiles, excelsiores sunt

iniustus: contra deum vero excelsi, humiliores sunt in. K stis: ea scilicet dispensatione praemiorum atque poenarum, quia illi deū amauerunt supra se, illi pro deo amauerunt se. Iam, vt arbitror, facile est tibi intelligere. Quid ex ipsius verbis Epistolae tuae, quibus dixisti, animam cum consentit malo, voluntate peccare, nullum malum esse naturā malam, vel dilectionem naturae malae. Sed cum omnes naturae in suo genere bonae sint, malū esse peccatū, quod fit voluntate animae, cum diligit pro ipso creatore creaturam: siue suo nutu, cum sit mala: siue alterius persuasione, cum cōsentiit malo. Et nihilominus sic quoque fit mala, cōsequentibus suppliciis, vt pro meritis omnia disponatur a creatore summe bono in creatura bona, sed nō summe bona, quia nō eā genuit de seipso, sed fecit ex nihilo. Tu autem constituisti duas naturas, quarū vnā vis bonā esse, alteram malā: vel potius vnā boni, alterā mali: nā mala natura ex bona etiā peccādo fit. Fateris tamen eā naturā quam bonā esse dicis, malo cōsentiendo male facere, hoc est, voluntate peccare. At ego ambas bonas esse assero, sed vnā earum male facere suadendo, aliā male facere consentiendo. Sicut autē alterius cōsensus non est natura, sic nec huius suasio. Et sicut ista si nō cōsentiatur, bona permanebit, integritate naturae suae custodiens: sic illa si nō suadeat, emendatior erit. Si vero etiā peccatum quod nō suadet, nec ipsa cōmittat, pariter erūt integrā, atque in suo genere laudabiles. Et si enim bis illa peccat quae & committit & suadet: illa autē semel, si tātummodo ad male faciendum cōsentiatur: tamen peccatis sunt mala, non naturae sunt mala. Aut si propter suasionem natura ista mala est, sit & illa propter cōsensionem. Sed si peius tibi videtur esse suadere quā consentire, sit ista mala, ista peior: non tamen tāta sit acceptio personarum, & tam iniqua in iudicādo gratificatio, vt cum ambae peccent, quanuis vna grauius, altera leuius, vna dicatur natura mali, altera boni: ac non potius aut ambae bonae, sed illa melior quae peccat minus: aut ambae malae, sed illa peior, quae peccat amplius. At enim vnde est malum quod peccatum vocatur, si nulla est mali natura? Dic mihi vnde sit illa cōsensus mala in ea natura quā bonam esse concedis & praedicat? Quicquid enim patitur vt cōsentiatur malo, non utique pateretur nisi pati posset. Quare ergo vnde habeat ipsum pati posse? Melior enim esset si nō haberet. Non ergo natura summi boni, qua posset esse aliquid melius. Deinde si habet in potestate vel consentire vel non consentire, non ergo victa consentit. Quare igitur vnde habeat istā cōsensionem malā, nulla contraria cogente natura? Si autē cogitur cōsentiire, ita vt non sit in eius potestate aliter facere, non ergo vt dicebas voluntate peccat, quādo nō voluntate cōsentiit. Sed ego adhuc quare, vnde in illa sit posse decipi si decipitur? Antequā enim deciperetur, nisi esset in ea vt hoc pati posset, nūquā utique pateretur, quāquam nullo modo nisi voluntate consentit. Si autem cogitur, cedere potius quā consentire dicēda est. Sed quoquo libet nomine istud appelles, quare abs te acuto & solerti viro, & a tuo Romano vt gloriaris ingenio, vnde habeat ista boni natura pati posse quod patitur, vt cōsentiatur malo? Sicut enim in ligno antequā frangatur inest fragilitas, quae nisi inesset, frangi omnino nō posset: nec ideo non est fragile lignum, si nullus fractor accedat: sic quoque in ista natura, vnde sit quaedā vel fragilitas vel flexibilitas, antequā ad malam cōsensionem vel vi frangatur, vel suasionem fleatur. Aut si mali vicinitate iam fragilitas erat, sicut solent corpora vi-

A cina paludis exhalatione corrupti: iā ergo corruptibilis erat, si potuit eā vicinitatis illius contagio pestilentiosa corrumpere. Quare igitur vnde illa corruptibilitas: quare atq; de quid loquar, & cedere perspicuae veritati: nō enim quare vnde corruptio, respondere enim a corruptore, eundemq; corruptorem nescio quē principem gentis tenebrarū esse contendis, vt etiā fabulosis tegminibus inuolutū euoluere, ac teneri vix possit: sed quare vnde corruptibilitas etiā antequam corruptor accederet: quae nisi esset, aut nullus existeret, aut nihil noceret cuiuslibet corruptoris accessio. Cū ergo tu inueneris vnde in bona natura ista corruptibilitas, antequam natura contraria corrumpatur: aut si nō vis eam dicere corrumpti, vnde certe ista mutabilitas, antequā hostili aduersitate mutaretur. Non enim non mutatur natura in deterius, quae fit ex sapiente stulta, & quae obliuiscitur sui. Tu enim ista verba apposuisti, dicēs, Si cum seipsam cognouerit, consentiat malo. Mutatur ergo in deterius cum obliuiscitur, sic vt seipsam rursus commemoratā cognoscat. Nullo autē pacto mutari potuisset, nisi antequam mutaretur esset mutabilis. Cum ergo tu inueneris vnde ista mutabilitas in substantia summi boni, antequam esset vlla boni & mali facta commixtio, profecto defines ita me querere vnde sit malū. Quāquā in natura summi boni, si eā recte cogites, nullam prorsus mutabilitatem temporis inueniri, nec a seipsa, nec alterius cuiuslibet accessu possit, sicut in ea natura quā Manichaeus fingit, & summe bonam esse arbitratur, vel etiam sibi credentibus persuadet. Quare atq; responde si potes, vnde ista mutabilitas, quae nō inuenta sed prodita est, cum mora accederet? Mutari enim nec ab hoste posset, si mutari omnino nō posset. Cum autem potuerit, non fuisse incommutabilem demonstrauit. Haec ergo mutabilitas cū esse in substantia summi boni, hoc est, in substantia dei creditur, si cōtentiosus non es, vides quanta insipientia blasphematur. Cum vero de creatura tale aliquid dicitur, quā deus nec genuit nec protulit de substantia sua, sed fecit ex nihilo: nō de summo bono agitur, sed tamen de tali bono, quod nisi a summo, qui deus est, nō posset institui. Deus quippe summe bonus atq; incommutabiliter, horum omnia non summe nec incommutabiliter bona, sed tamen bona fecit, ab angelis caelorum vsque ad extremas bestias, herbasq; terrarum, pro sua cuiusque dignitate naturae, omnia locis congruis ordinata. Verū in his rationalis creatura, cum creatori, hoc est, factori & institutori suo deo, dilectionis obedientia cohaeret, naturam suā in illius aeternitate, veritate, charitate custodit. cum vero eum cōtumaci inobedientia deserit, & per suū liberum arbitrium peccatis se inuoluit, per illius iustum iudiciū supplicio miserā afficitur. Et hoc est totū malū, partim quod iniuste facit, partim quod iuste patitur. Hoc tu a me non queras vnde sit, cum tibi iam ipse responderis: qui dixisti quod cū seipsam cognouerit anima, si malo cōsenserit, voluntate sua peccat. Ecce vnde est malum, a propria scilicet voluntate. Non autem ista natura sed culpa est, ac per hoc etiā cōtraria natura, cui utique nocet priuando eā bono, quo beata esse posset, si peccare noluisset. Hāc tu peccati voluntatem moueri non putas in anima, nisi ex alio malo quod credis esse naturā, quam non fecerit deus, eamq; animam naturam dei esse cōtēdis: ac per hoc ista mali nescio quae natura, si hanc in anima peccati suadendo facit, in peccatum victus deiicitur deus. Ecce quanta impietate, quā nefariis horrendisque blasphemis te non vis exuere, ponendo in natura quā

non fecit deus, vitam, sensum, sermonem, modum, speciem, ordinem, & alia innumerabilia bona: & ponendo in ipsa dei natura ante vllam commixtionem mali, ipsam mutabilitatē qua capi poterat, & cui timere cogebatur, videns magnā labem ac vastitatem aduersus suā sancta impendere secula, nisi aliquid eximium ac praclarum & virtute potens numen opponeret. Et vt quid hoc totum, nisi vt illa dei natura atq; substantia sic implicatum teneat hostem subiectum, vt peccans perferat & ligatum, nec totum euadat purgata iam victum, & vt damnata seruet inclusum? Praclarā vero exclusionē bellicae necessitatis in deo vestro inuenistis, cōtra illud quod vobis proponitur, vt respondeatis quid factura erat in deo gēs tenebrarū, si cum ea pugnare noluisset: quam si dixeritis aliquid fuisse nocituram, fitebitur corruptibilem & violabilem deum. si autem dixeritis quod ei nocere non posset, quaretur a vobis, Cur ergo pugnavit? Cur substantiam suam corrumpendam atque violādam, & ad peccata omnia cogēdam hostibus tradidit? Cōtra istam ergo complexionem nūquam exire potuistis. Magnū aliquid vobis & tutum inuenisse videmini, vt respondeatis dicentes: Magna est iniquitas appetere aliena, cui deus iniquitati praebisset assensum, si eā gentem quae hoc ausa fuerat, expugnare noluisset. Haberet ista responsio qualemcunq; iustitiae colorem, si saltē in ipso bello natura dei vestri se integrā impolutamq; seruaasset, & permixta hostilibus membris, nihil iniquitatis vel coacta vel seducta fecisset. Cū vero tantis facinoribus & flagitiis eam captiuā consentire dicatis: cum deniq; ab illa impietate tam immani, qua etiam lumini sancto, cuius portio est, extitit inimica, nec totā perhibeatis posse purgari, vnde illi merito retribuere creditis horrendi illius globi aeterna supplicia: quanto satius erat inimicum hostē in sua iniquitate relinquere inania molientem, quā tradere partem dei, cuius vires hauriret, cuius decorem corruptum suae iniquitati sociaret, quis non videat? Quis tanta obstinatione caecetur, vt non sentiat, non attendat quanto minore iniquitate gēs tenebrarum frustra naturam inuadere conaretur alienam, quā deus inuadēdam, & ad iniquitatem cogendam, & ad poenam, ex aliqua etiam parte damnandā traderet suam? Hocine tandem est iniquitati consentire voluisse, & tam ingentem iniquitatem sine vlla necessitate fecisse? An erat necessitas, quod ipsum Manichaeum dicere non puduit & vos pudet? Ille quippe ait, vidisse deum magnā labem ac vastitatem aduersus suā sancta impendere secula, nisi aliquid eximium & virtute potens numē opponeret. Vos autem acutius videlicet ratiocinamini, quasi deum dixeritis ea necessitate pugnasse, ne noceret ei gens tenebrarum, violabilem & corruptibilem dicentes deum, cui nocere aliquid posset, si pugnare noluisset. Abigite ergo & expellite a cordibus vestris & a fide vestra etiā ipsam pugnam: totamq; illam fabulā impiarum & immundissimarum blasphemiarum horrore contextā, tandem aliquo modo anathematizate atq; damnate. Nam quale est, obsecro te, quod vt antē dictum est, violabile illam naturam & corruptibilem deum dicere non timeris: vt natura dei vestri, si fortitudinem qua nō caperetur non potuit exercere, non potuerit saltem iustitiam captiuā seruare? quod Daniel potuit, qui leges omnes auius est irridere eorum a quibus captiuus ductus fuerat: iniquitati etiam pietate sua nullo cōpulsus terrore consentit, nec in conditione corporalis seruitutis aequitatem ac libertatem animi patientis & sapientis amittit. Natura

Cōtra blasphemias Manichaeorum arguit Augustinus. Cap. XX.

Daniel. 14.

G vero dei captiua ducta est, iniqua facta est, non potest tota purgari, cogitur in fine damnari. Quod malū sibi futurū si sciebat ex aeternitate, illi nulla diuinitas de se debebatur. si autem vel terris vel regionibus sibi in ciuitate cōtiguīs regni locis & gentis tenebrarum, quae ab hominibus prudenter intelligentibus ridenda Manichaeus narrat, inenarrabilia esse dixisti, & hęc a Christo appellari dexteram & sinistram: nouimus sic appellare Christum dexteram & sinistram, vt nō corporalia loca, sed beatitudinem miseriamq; sui cuiusque meriti velit intelligi. Sed carnalis vestra cogitatio adeo a locis corporalibus non recedit, vt solem istum visibilem ac per hoc corporeum, qui cōtineri nisi corporali loco nō potest, & deum & partē dei esse dicatis. Verū de his vobiscum agere stultum est. Quid enim incorporeum intelligere poteritis, qui deū incorruptibilem nondum creditis? Sed velut bonus amicus benigne me obiurgas, quod Manichaeos reliquerim, & me ad ludaeorū libros contulerim. Ipsi sunt qui vestrum errorem fallaciamq; suffocāt. In eis quippe prophetatus est Christus, qualem dei veritas reddidit, nō qualem Manichaei vanitas finxit. Sed homo vrbaniſſimus exagitas antiquā scripturā, eo q̄ scriptum sit in Propheta, Et fac filios de fornicatione, quoniā fornicabitur terra a domino: cū audias in Euangelio, Meretrices & publicani praecedēt vos in regnum caelōrū. Noui vnde veniat indignatio tua. Non enim tibi tam fornicari displicet in fornicatione, quam quod in matrimonium commutata est, & conuersa ad pudicitiam coniugalem, vbi deum creditis vestrum in procreādo filios arctioribus carnis vinculis colligari: cui putatis parcere meretrices, quia dāt operam ne concipiant, vt ab officio pariendi liberā, libidini seruiant. Fœminā quippe conceptus, apud vos carcer est & vinculum dei. Hinc tibi etiam illud displicet, Erunt duo in carne vna: cum hoc in Christo atque Ecclesia sancta magnum mysterium commēdet Apostolus. Hinc displicet, Crescite & multiplicamini: ne dei vestri multiplicentur ergastula. Me autem fateor in Ecclesia catholica didicisse, Sicut anima, ita & corpus, quorū alterum praeditū, alterum subditum est: ita bonū animā ad bona corporis nō esse nisi a summo bono: a quo sunt omnia bona, siue magna, siue parua: siue caelestia, siue terrestria: siue spiritalia, siue corporalia: siue temporalia, siue sempiterna. Nec ideo ista reprehendenda, quia illa praferenda. Illud vero quod inter culpanda ponis, Maeta & manduca: etiam in Actibus Apostolorum spiritaliter positum est. Veruntamen & corporaliter non est cibus in vituperatione, sed luxus: praecipue vobis etiam carnaliter accepta hęc sentētia placeat debuit, vt mactaretis carnes, ac sic carceribus fractis de misera custodia deus vester aufugeret, & si quae eius ibi reliquiae remansissent, manducando eas in officina aqualiculi purgaretis. Insultas, q̄ mihi doluerit sterilitas Sarae. Nō planē hoc ego dolui, quia & ipsa propheta fuit. Vestris autem sacrilegijs fabulosis cōgruit, non sterilitatem Sarae, sed fœcūditatem dolere: quia omnis fœminae fecunditas, dura est dei calamitas: vnde non mirum est, quia in vobis maxime impletur quod de talibus praedictum est, Prohibentes nuptias. Neque enim tam concubitum, q̄ nuptias detestamini: quoniam in eis concubitus causa propagandi, nō vitium sed officium est: a quo immunis est continentia virorum fœminarumq; sanctarū: non quia sicut malū illud deitauerūt, sed quia melius elegerunt. Quamquā patrum & matrū, quales Abraham & Sara extiterunt, ipsum officium con-

ingale, non ex humana societate, sed ex diuina dispensatione pensandum est. Nā quia Christum in carne venire oportebat, ei carni propagandae famulātū est coniugium Sarae, cui virginitas Maria praefertur. Vnde & illud quod imperitia laudabili deridendo commemorasti, Pone manum sub femore meo, Abraham seruo suo dixit, postulās iurisdictionem fidem, Pone, inquit, manū sub femore meo, & iura per deū caeli. Seruus quidē ille obediendo iurabat, sed & Abraham iubendo prophetabat, deum scilicet caeli in eam carnem esse venturū, quae fuisset ex illo femore propagata. Vos hoc aspernamini, detestamini, abominamini, casti & mundi homines: qui filio dei quem nullus contactus carnis mutare potuisset, vnum virginis vterum formidatis: & dei viui naturam mutatam atque pollutam, omnium fœminarum, non hominum tantum, sed bestiarum quoq; vteris implicatis: ac per hoc qui vnum Patriarchae femur horretis, quae tādē femora, non dico Prophetarū, sed quarumlibet prostitutarū inuenitis, vbi non deū vestrum illic tam turpiter compeditum vitare debetis: nisi forte non quidem caste tangere humani corporis membrum, sed pudet iurare per deum tam turpiter vincitum. Tanta illic deformitate captiuo nomine panis carpi, qui in Iudicris muneribus edi solet, propter omnium generū quae inerāt bestias, exagitationis arcam Noē, quae per omne genus animalū, futurā ex omnibus gentibus figurabat Ecclesiā. Vbi te vel non aduertentē vel ignorantem gratulor congruum posuisse vocabulum: Pācarpos enim omnis est fructus, quod in Ecclesia spiritaliter visum est: & non attendis Noē cum suis, inter illas feras quod illeſus ingressus est, vnde illaſus egressus est, q̄ scilicet fuerit deo vestro, qui ferina rabie gentis tenebrarū dilaniatus & deuoratus est. Itaq; ille nō pancarpus, sed planē cōpartus factus est, qui omni feritate discerpit. Luctā Iacob cum angelo irrides, vbi futura cū carne Christi lucta populi Israēl propheticē figurata est. Sed quomodo libet intelligas, quanto melius deus vester cū homine luctaretur, q̄ victus atq; captiuus a demonū gēte diriperetur? Falso Abraham q̄ pudicitia coniugis vēdiderit criminari, vbi nō est mentis sorore, sed cautela humana tacuit vxorem, deo suo cōmittens eius pudicitiam cōseruandam: qui nisi faceret quod facere posset, nō in deū fidere, sed deū tentare iudicaretur. Nec tamē respicias deū vestrum, qui nō vxorem, sed membra sua hostibus polluenta, corrūpēda, turpēda, nō vendidit, sed gratis dedit. Ad quē, si posset, certe optaretis, vt tā illibata rediret ab inimicis suis dei vestri praecleara natura, q̄ illibata viro reddita est Sara. Laudas mores & studia quondam mea, & quare quis me repente mutauerit. Deinde circūloquendo commemoras antiquum hostem omnium fidelium atque sanctorum, & ipsius domini Iesu Christi, quē vis vtrique diabolom intelligi. Quid ego tibi de mea mutatione respondeā: quā nisi eo modo in melius fieri crederem, nō vtiq; me, vestro errore detestato atque damnato, ad catholicā Ecclesiam fidemq; conferrem. Quod vtrum recte fecerim: id est, a malo in bonum mutatus sim, tu mihi ipse solus quæſtionē in eodem verbo quod posuisti mutationis meae. Anima enim mea, si quēadmodum dicitis, dei natura esset: siue in melius, sicut confido: siue in deterius, sicut arguis, mutari omnino nō posset: nec a seipsa, nec a cuiusquā vel alterius impulsu. Vnde cum errorem istum reliqui, & elegi eā fidem, vbi dei natura prorsus incommutabilis pie creditur, vt sapiētē intelligatur: nō displicet mutatio mea, nisi quibus displicet incommu-

Exponitur scriptura quae Manichaeo & Secundino videtur Iudibriſa. Cap. XXI. H. Osee. 1. Matt. 21.

Gene. 2. Ephe. 5. Gene. 1.

Manichaei quare non manducant carnes, & sancti viri & femina continent vnam. Cap. XXII.

1. Tim. 4.

A incommutabilis deus. Est autem diabolus sanctorum aduersarius, non q̄ aduersus eos ex alterius naturae contrario principio confurgat inimicus, sed quia eis inuidet honorem caelestem, vnde est ipse deiectus. Mutatus enim ipse, alios mutare molitur. Nā sicut a vobis Perſicæ illius fabulae prolixitate describitur, si non mutatus alios mutat, profecto maior & victor est. Si autem sicut affirmatis, sanctae lucis nō inimicus dei est, sed amicus, & illis melior quos decipit, qui eos lumini sancto inimicos, cui est ipse amicus, efficit? Ideo quippe dicit Manichaeus, aeterno supplicio animas in illo horribili globo damnādas, quod errare se a priori lucida sua natura passi sunt, & inimicæ luminis tunc extiterunt: cum ipsam mentem gētis tenebrarum, tenēda apud se lucis amore flagrantem, animalū corpora creare cōtendat. Ab his ergo vanissimis sacrilegijs; figmentis tē cura vt eripias, mutandus in melius illius adiutorio, qui nec in melius nec in deterius cōmutatur. Euasimus, inquit, quia spiritalē secuti sumus saluatore: Nā illius tantum erupit audacia, vt si noster dominus carnalis foret, omnibus nostra fuisset spes amputata. Si hoc propterea dicis, quia Christū carnē habuisse nō creditis, in Manichaeo spem ponere non debetis, quem de masculo & fœmina procreatus, sicut ceteros homines carnem fuisse cōceditis. Cur ergo in illo tātam spem ponitis? Nam in hac ipsa epistola tua cum me terreres, ipse dixisti, Quis ergo tibi patronus erit ante iustum tribunal iudicis, cum & de sermone & de opere cōperis te teste cōiunci? Perſa quem incuſasti, nō aderit. Hoc excepto, quis te flentem consolabitur? Quis Punicum saluabit? Consolator igitur & Saluatorem Manichaeo excepto nullum esse posse dixisti. Quo modo ergo cum de Christi passionibus ageres, euasisti vos dixisti, q̄ spiritalem secuti estis Saluatorem, ne scilicet eum posset in carne constitutum inimicus occidere? Ergo Manichaeum vestrum si occidit inimicus, in quo carnem inuenit, vt iam vester esse saluator posset: & quo modo dicis, hoc excepto quis te flentem cōsolabitur? Quis Punicū saluabit? Vides quid sit in haeresi & doctrinis demoniorū, in hypocrisis mendaciloquorum. Veracem Manichaeum de Christo vis esse fallaci, vt si Christus in ostendenda carne, morte, resurrectione, locis deniq; vulnerum atq; clauorū, quae dubitantibus discipulis demonstraui, totum fallaciter ac mendaciter gessit, tunc Manichaeus de Christo verū dixerit. Si autem Christus verā carnem, & ideo veram mortem, veram resurrectionem, veras cicatrices ostēdit, tunc Manichaeus de Christo mētus sit. Ac per hoc id interest in hac causa inter me atque te, q̄ tu elegisti veracem credere Manichaeum, Christum credendo fallacem: ego autem Manichaeum potius, sicut de alijs rebus, ita de Christo, quā Christum de aliqua re. Quāto magis de illa, vbi spem credētium maxime posuit, hoc est de sua passione & resurrectione, mētum: Nam qui dicit, quādo Christum post illam quae mors eius putata est, apparuit discipulis haſtātibus, & spiritum se videri putantibus: quando dixit, Tangite manus meas & pedes, & videte, quia spiritus carnem & ossa nō habet, sicut me videtis habere: quando vni eorū minime credenti, Mitte, inquit, digitos in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis: totum hoc non veraciter ostēdebat, sed mendaciter. Qui hoc inquam dicit, nō praedicator, sed accusator est Christi. Sed inquis, Christum praedicat Manichaeus, cuiusq; se dicit Apostolum. Hinc potius detestandus atque fugiendus est. Nam cum hęc accusando diceret, se saltem iactaret amatorē veritatis,

Quare in Manichaeo spem ponere non debeat sua fide homines. Cap. XXV.

1. Tim. 4.

1. Tim. 2.

Luc. 24.

1. Tim. 2.

arguendo alterius falsitate. Nunc vero nesciens incautusq; se prodit, satisq; demonstrat diligenter inuentibus, quid agat ipse, quid diligit, laudādo ac praedicandō mētentem. Fuge itaque amice tātam pestem, ne te, quod fieri nō potest, fallendo velit fidem facere Manichaeus: qualem vult videri a Christo esse factū illum discipulum cui dixit, Mitte digitos in latus meū, & noli esse incredulus, sed fidelis. Sicut enim sapit dulcissimā veritas, quid aliud discipulo Christus dixit, nisi tāge quod gesto, tāge quod gessi, tange veram carnem, tange verorum vestigia vulnerum, tange vera loca clauorum, & credendo, noueris, noli esse incredulus, sed fidelis. Sicut autē despicit Manichaei sacrilega vanitas, quid aliud dixit discipulo Christus, nisi tange quod finulo, tange quod fallo, nisi tange fallam carnem, tāge fallorum fallacia vulnerū loca, & noli esse incredulus meis mendacibus mēbris, vt credendo falsis possis esse fidelis. Tales fideles habet Manichaeus, omnis doctrinē demoniorum mendaciloquorum. Fuge ista oblectro, non decipiat species paucitatis, quoniā ipse dominus dixit angustam viam esse paucorum. Inter paucos vis esse, sed pessimus. Nam verum est quod pauci sunt omnino innocentes, sed in ipsis nocentibus pauciores sunt homicidē quam fures, pauciores sunt incestatores quam adulteri. Denique etiam ipse antiquorum vel fabula vel historiae pauciores habet. Medea & Phaedras, quā facinororum aliorum flagitiorumq; mulieres, pauciores Ochos & Busirides, q̄ impietatum aliarū & scelerum viros. Vide ergo ne forte apud vos nimis horrore impietatis, faciat meritum paucitatis. Talia quippe ibi leguntur, dicuntur, creduntur, vt in illum errorem magis aliquos quā paucos irruere, vel illic remanere mirandum sit. Sanctorum autem paucitas quorum angusta via est, in cōparatione ponitur multitudinis peccatorum: quae quidem paucitas in multo maiore numero palearū latet: vel in ipsa area catholicae Ecclesiae est nunc congreganda & trituranda, in fine autem ventilanda atque purganda: ad quam te oportet conferas, si fideliter fidelis esse desideras, ne fidēdo falsis, sicut scriptum est, ventos pascas, id est, immundis spiritibus escas. Si enim Paulus Apostolus, quem commemoras, nō sapientum veteris testamenti scripturas totamq; illam propheticā dispensationem dictorum atque factorum, sed carnalem Iudaicā propaginis excellentiam, & profynagogis paternae gentis errantibus & Christum non agnoscentibus, zelū persequēdi Christianos, quo quāmlaudabili accendebatur, & iustitiam quae ex lege est, quae Iudaei non ibi intellecta dei gratia, superbe gloriantur, damna & sterora deputauit, vt Christum lucrifaceret: quanto magis tu scripturas illas nefandarum blasphemiarum plenissimas, vbi natura veritatis, natura lumini boni, natura dei, toties mutabilis, toties victa, toties corrupta, & ex parte inexplicabiliter inquinata, atq; ab ipsa veritate in fine dānanda describitur, nō sicut sterora, sed sicut venena debes abicere, & ad Ecclesiam catholicā fidemq; sicut tanto ante prophetata, ita suo tempore reuelata est, finita cōtentione transire: Quod ideo tibi loquor, quia mens tua nec natura mali est, quae omnino nulla est: nec natura dei, alioquin incommutabilis frustra loquerer: sed quoniā mutata est deferendo deū, & ipsa mutatio eius malū est, muteur conuersa ad incommutabile bonū, in adiutorio ipsius incommutabilis boni: & talis eius mutatio erit a malo liberatio. Hanc admonitionem si spernis, duas adhuc credens esse naturas: vnā mutabilem boni, quae malo permixta potuit

1. Tim. 4.

Paucitas

saluatorum

qua sit.

Ca. XXXVI.

Mat. 7.

Mat. 3.

Osee. 12.

Philip. 3.

G iniustitiae consentire : alteram incommutabilem mali, quae nec bono mixta potuit consentire iustitiae : proximam illam pudendam fabulam garris, execrabiles turpescq; blasphemias in fornicatione prurientium aurium seminantem, vt sis in eorum grege, de quibus praedictum est quod erit tempus, quando sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros prurientes auribus, & a veritate quidem auditu suum auertentes, ad fabulas autem conuertentur. Si autem hanc admonitionem prudenter accipis, conuersus ad incommutabilem deum, mutatione laudabilis fies in eis, de quibus dicit Apostolus, Fuistis aliquando tenebrae, nunc autem lux in domino. Quod nec dei naturae dici possit, quia nunquam fuit mala & digna isto nomine tenebrarum: nec naturae mali, quae si esset, nunquam posset mutari, nec lux fieri. Sed recte ac veraciter hoc dictum est ei naturae, quae incommutabilis non est, sed deserta incommutabili lumine, a quo facta est, obtenebratur in se: ad illud autem conuersa sit lux, non in se sed in domino. Non enim a seipsa, quoniam non est lumen verum, sed illuminata lucet ab illo, de quo dictum est, Erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Hoc crede, hoc intellige, hoc tene, si vis esse bonus participatione incommutabilis boni, quod non potes esse per te: quod nec amittere si incommutabiliter hoc esses, nec recipere posses si incommutabiliter hoc non esses.

Libri contra Secundinum Manichaeum finis.

DIVI AVRELII
AVGVSTINI HIPPONENSIS
 Episcopi, De Natura boni contra Manichaeos, Liber.

Quid sit
 mū bonum
 deus oīp-
 tēs oīa crea-
 uit ex nihilo,
 & bona,
 sed nō sum-
 me bona.
 Caput I.

Unum bonum quo superius non est, deus est: ac per hoc incommutabile bonum est, & ideo vere aeternum, & vere immortale. Caetera omnia bona non nisi ab illo sunt, sed non de illo. De illo enim quod est, hoc est quod ipse est: ab illo autem quae facta sunt, non sunt quod ipse. Ac per hoc si solus ipse incommutabilis, omnia quae fecit, quia ex nihilo fecit, mutabilia sunt. Tam enim omnipotens est, vt possit etiam de nihilo, id est, ex eo quod omnino non est, bona facere, & magna, & parua, & caelestia, & terrena, & spiritalia & corporalia. Quia vero & iustus est, ei quod de se genuit, ea quae de nihilo fecit, non aequauit. Quia ergo bona omnia, siue magna, siue parua, per quoslibet rerum gradus non possunt esse nisi a deo: omnis autem natura, in quantum natura est, bonum est: omnis natura non potest esse nisi a summo & vero deo: quia omnia etiam non summa bona, sed propinqua summo bono, & rursum omnia etiam nouissima bona, quae longe sunt a summo bono, non possunt esse nisi ab ipso summo bono. Omnis ergo spiritus etiam mutabilis, & omne corpus a deo, & hoc est omnis facta natura. Omnis quippe natura aut spiritus, aut corpus est. Spiritus incommutabilis deus est: spiritus mutabilis facta natura est, sed corpore melior: corpus autem spiritus non est, nisi cum ventus, quia nobis inuisibilis est, & tamen vis eius non parua sentitur, alio quodam modo spiritus dicitur. Propter eos autem qui cum intelli-

Per quid

gere non possunt omnem naturam: id est, omnem spiritum & omne corpus naturaliter bonum esse, mouentur spiritus iniquitate, & corporis mortalitate: & ob id hoc aliam naturam maligni spiritus, & mortalis corporis, quam deus non fecerit, conantur inducere: sic ad arbitramur ad eorum intellectum, quod dicimus posse perducere. Fatentur enim omne bonum non esse posse nisi a summo & vero bono. Quod & verum est, & ad eos corrigendos si velint aduertere sufficit. Nos enim catholici Christiani deum colimus, a quo omnia bona sunt, siue magna, siue parua: a quo omnis modus, siue magnus siue paruus: a quo omnis species, siue magna siue parua: a quo omnis ordo, siue magnus siue paruus. Omnia enim quanto magis moderata, speciosa, ordinata sunt, tanto magis utique bona sunt, quanto autem minus moderata, minus speciosa, minus ordinata sunt, minus bona sunt. Haec itaque tria, modus, species, ordo, vt de innumerabilibus taceam, quae ad ista tria pertinere monstrantur: haec ergo tria, modus, species, ordo, tanquam generalia bona sunt in rebus a deo factis, siue in spiritu, siue in corpore. Deus itaque supra omnem creaturam modum est, supra omnem speciem, supra omnem ordinem: nec spaciis locorum supra est, sed ineffabili & singulari potentia, a quo omnis modus, omnis species, omnis ordo. Haec ergo tria vbi magna sunt, magna bona sunt: vbi parua, parua bona sunt: vbi nulla sunt, nullum bonum est. Et rursum vbi haec tria magna sunt, magna naturae sunt: vbi parua sunt, paruae naturae sunt: vbi nulla sunt, nulla natura est. Omnis ergo natura bona est. Proinde cum quaeritur, vnde sit malum, prius quaerendum est quid sit malum: quod nihil aliud est quam corruptio vel modus vel species, vel ordinis naturalis. Mala itaque natura dicitur quando corrupta est, nam incorrupta utique bona est. Sed etiam ipsa corrupta, in quantum natura est, bona est: in quantum corrupta est, mala est. Fieri autem potest vt quaedam natura quae modo & specie naturali excellentius ordinata est, etiam corrupta melior sit adhuc quam est incorrupta altera, quae minore modo & specie naturali inferiori ordinata est, sicut in hominum aestimatione secundum aequalitatem quae aspectibus adiacet. Melius est itaque corruptum aurum quam incorruptum argentum: & melius est corruptum argentum quam plumbum incorruptum. Sic & in naturis potentioribus atque spiritalibus. Melior est enim corruptus per malam voluntatem spiritus rationalis, quam irrationalis incorruptus. Et melior est quilibet spiritus etiam corruptus, quam corpus quodlibet incorruptum. Melior est enim natura quae cum praesto est corpori, praebet ei vitam, quam illa cui vita praebetur. Quantumlibet autem corruptus sit spiritus vitae, qui factus est, vitam praebere corpori potest: ac per hoc melior illo est, quamuis incorrupto corruptus. Corruptus autem si omnem modum, omnem speciem, omnem ordinem rebus corruptibilibus auferat, nulla natura remanebit, ac per hoc omnis natura quae corruptum non potest, summum bonum est, sicut deus est. Omnis autem natura quae corrumpi potest, etiam ipsa aliquid bonum est. Non enim posset ei nocere corruptio, nisi adimendo & minuendo quod bonum est. Creaturis autem praestantissimis, hoc est rationalibus spiritibus, hoc praestitit deus, vt si nolint, corrumpi non possint: id est, si obedientiam conseruauerint sub domino deo suo, ac sic incorruptibili pulchritudine eius adhaerint: si autem obedientiam conseruare noluerint, quoniam

A quoniam volentes corrumpuntur in peccatis, nolentes corrumpantur in penis. Tale quippe bonum est deus, vt nemini eum deserenti bene sit: & in rebus a deo factis tam magnum bonum est natura rationalis, vt nullum sit bonum quo beata sit, nisi deus. Peccantes igitur in suppliciis ordinantur, quae ordinatio quia eorum naturae, non competit, ideo poena est: sed quia culpa competit, ideo iustitia est. Caetera vero quae sunt facta de nihilo, quae utique inferiora sunt quam spiritus rationalis, nec beata possunt esse nec misera. Sed quia pro modo & specie sua etiam ipsa bona sunt, nec esse quantum minorum & minima bona, nisi a summo bono deo poterunt, sic ordinata sunt, vt cedant inferiora inferioribus, & inuadentia fortioribus, & impotentiora potentioribus atque ita caelestibus terrena concordent tanquam praecellentibus subdita. Fit autem decedentibus & succedentibus rebus, temporalis quaedam in suo genere pulchritudo, vt nec ipsa quae moriuntur, vel quod erat esse desinunt, turpent aut turbent modum, & speciem, & ordinem vniuersae creaturae: sicut sermo bene compositus utique pulcher est, quamuis in eo syllaba atque omnes soni tanquam nascendo & moriendo transcurrant. Qualis autem & quanta poena cuique culpa debeatur, diuini iudicij est, non humani: quae utique & cum conuersis remittitur, magna est bonitas apud deum: & cum debita redditur, nulla est iniquitas apud deum: quia melius ordinatur natura vt iuste doleat in supplicio, quam vt impune gaudeat in peccato. Quae tamen etiam sic habens non nullum modum, & speciem, & ordinem, in quacunque extremitate adhuc aliquod bonum est: quae si omnino detrahantur, & penitus consumantur, ideo nullum bonum erit, quia nulla natura remanebit. Omnes igitur naturae corruptibiles, omnino naturae non essent, nisi a deo essent: nec corruptibiles essent, si de illo essent, quia hoc quod ipse est, essent. Ideo ergo quocumque modo, quacumque specie, quocumque ordine sunt, quia deus est a quo factae sunt. Ideo autem non incommutabiles sunt, quia nihil est vnde factae sunt. Sacrilega autem audacia corquantur nihil & deus: si quale est illud quod de deo natum est, tale velimus esse illud, quod ab eo de nihilo factum est. Quapropter nec naturae dei noceri omnino potest, nec alicui naturae sub deo noceri iniuste potest: quia & cum peccato iniuste alicui nocet, & si voluntas iniusta eis imputatur, potestas tamen qua nocere permittuntur, non est nisi a deo, qui & ipsis nocentibus nouit, quid illi pati debeant, quibus eos nocere permittit. Haec omnia tam perspicua, tam certa, si vellet aduertere, qui aliam naturam inducunt, quam non fecit deus, non tantis blasphemis implerentur, vt in summo malo tanta bona ponerent, & in deo tanta mala. Sufficit enim, vt supra dixi, ad eorum correctionem, si vellent aduertere, quod eos etiam inuitos cogit veritas confiteri omnia prorsus bona non esse nisi a deo. Non ergo ab alio sunt magna bona, & ab alio parua bona, sed & magna & parua bona non sunt nisi a summo bono, quod deus est. Commemoremus ergo bona quantum potuerimus, quae dignum est vt deo auctori tribuamus, & his sublati videamus vtrum aliqua natura remanebit. Omnis vita & magna & parua, omnis potentia & magna & parua: omnis salus & magna & parua, omnis memoria & magna & parua, omnis virtus & magna & parua, omnis intellectus & magnus & paruus, omnis tranquillitas & magna & parua, omnis copia & magna & parua, omnis sensus & magnus & paruus, omne lumen & magnum & paruum, omnis sanitas & magna & parua, om-

nis mensura & magna & parua, omnis pax & magna & parua, omnis pulchritudo & magna & parua, & si quae similia occurrere poterunt, maximeque illa quae per omnia reperiuntur, siue spiritalia siue corporalia, omnis modus, omnis species, omnis ordo & magnus & paruus, a domino deo sunt. Quibus bonis omnibus qui male vti voluerit diuino iudicio poenas luet: vbi autem nullum horum omnino fuerit, nulla natura remanebit. Sed quod paruum in his omnibus quacumque parua sunt in maiorum comparatione contrariis nominibus appellatur: sicut in bonis maior forma, quia maior est eius pulchritudo, in eius comparatione & similia, similia pulchritudo de formis dicitur: & fallit imprudens tanquam illud sit bonum, & hoc minus malum: nec intendunt in corpore similia modum proprium, parilitatem ex utroque latere membrorum, concordiam partium, incolumitatis custodiam, & caetera quae persequi longum est. Sed vt quod dicimus intelligatur, quod dicitur, & nimium tardis satis fiat, vel etiam peccatissimas apertissimae veritati repugnantes, cogantur quod verum est consistere, interrogentur, vtrum corporum similia possunt nocere corruptio. Quod si potest vt factus fiat, quid mirum nunc nisi pulchritudinis bonum? Vnde tandiu aliquid Cap. 13. remanebit, quantum diu naturae natura subsistit. Proinde si E consumpto bono natura consumitur, bona ergo est natura. Sic & tardum dicimus veloci contrarium, sed tamen qui se omnino non mouet, nec tardius dici potest. Sic acutae voci contrariam vocem dicimus grauem, vel canoraes asperam: sed si omnem speciem vocis penitus adimas, silentium est vbi vox nulla est: quod tamen silentium eo ipso quod vox nulla est, tanquam contrarium voci solet opponi. Sic & lucida & obscura tanquam duo contraria dicuntur: habent tamen & obscura aliquid lucis, quo si penitus careant, ita sunt tenebrae lucis absentia, sicut silentium vocis absentia. Quae tamen etiam priuationes re- Quod prium sic ordinantur in vniuersitate naturae, vt sapienter nationes in considerantibus non indecenter vices suas habeant: Nam vniuerso & deus certa loca & tempora non illuminando, tenebras sint ordinavit tam decenter quam dies. Si enim nos continendo nata, & vocem, decenter interponimus in loquendo silentium, quare te quanto magis ille quaedam rerum priuationes decenter facit, utur rerum omnium perfectus artifex? Vnde dicitur laudare deum: id est, eius laudem in bene considerantium Cap. 16. cordibus pariunt. Non ergo mala est, in quantum natura est, vlla natura, sed cuique naturae non est malum Daniel. 3. nisi minus bono, quod si minuendo absumeretur, sicut Quod nullum bonum, ita nulla natura relinqueretur: non sola natura lum qualem inducunt Manichaei, vbi tanta bona inueniuntur, vt nimia eorum caecitas mira sit, sed qualem possed eius matet quilibet inducere. Neque enim vel illa materies, lum nō sit quam antiqui Hylen dixerunt, malum dicenda est. Non nisi boni cam dico quam Manichaeus Hylen appellat dementif- corruptio. sima vanitate, nesciens quid loquatur, formatricem corporum: vnde recte illi dictum est, quod alterum deum inducat. Nemo enim formare & creare corpora nisi deus qui antipotes. Neque enim creatur nisi cum eis modus & species qui Hylen cles & ordo subsistit, quae bona esse, nec esse posse nisi a dixerunt, deo puto, quod iam etiam ipsi consentunt. Sed Hylen malum non dico quamdam penitus informem & sine qualitate materiam, vnde istae quas sentimus qualitates formantur, vt cenda. antiqui dixerunt. Hinc enim & sylua Graece dicitur hy- Cap. 18. le, quod operantibus apta sit, non vt aliquid ipsa faciat, sed vnde aliquid fiat. Nec ista ergo hyle malum dicenda est, quae non per aliquam speciem sentiiri, sed per omnimodam speciem priuationem cogitari vix potest. Habet enim

G & ipsa capacitatem formarum: nam si capere impositam ab artifice formam non posset, nec materies vtique diceretur. Porro si bonum aliquid est forma, vnde qui ea praevalent, formosi appellantur, sicut a specie speciosi, proculdubio bonum aliquid est etiã capacitas formæ. Sicut quia bonum est, sapientia nemo dubitat quod bonum sit capacem esse sapientia. Et quia omne bonum a deo, neminem oportet dubitare, etiam istam si qua est, materiem, non esse nisi a deo. Magnifice igitur & diuine deus noster famulo suo dixit: Ego sum qui sum: Et dices filiis Israël: Qui est, misit me ad vos. Vere enim ipse est, quia incommutabilis est. Omnis enim mutatio facit non esse quod erat, vere ergo ille est qui immutabilis est: Catera quæ ab illo facta sunt, ab illo pro suo modo esse acceperunt. Ei ergo qui summe est, non potest esse contrarium nisi quod non est: ac per hoc sicut ab illo est omne quod bonum est, sic ab illo est omne quod naturaliter est, quoniã omne quod naturaliter est, bonum est.

H Omnis itaque natura bona est, & omnẽ bonũ a deo est. Dolor autem, quod precipue malum nonnulli arbitrantur, quæ in animo siue in corpore sit, nec ipse potest esse nisi in naturis bonis. Hoc enim ipsum quod resistit vt doleat, quodammodo recusat non esse quod erat, quia bonum aliquid est: sed cum ad melius cogitur, vt illic dolor est: cum ad deterius, inutilis est. In animo ergo dolorem facit voluntas resistens potestati maiori: in corpore dolorem facit sensus resistens corpori potetiori. Sunt autem mala sine dolore peiora: peius est enim gaudere de iniquitate, q̄ dolere de corruptione: veruntamen tale gaudiũ non potest esse nisi ex adeptione bonorũ inferiorum, sed iniquitas est desertio meliorũ. Item in corpore melius est vulnus cum dolore, q̄ putredo sine dolore, quæ specialiter corruptio dicitur, quam non vidit, id est, non passa est mortua caro domini, sicut in prophetia prædictum erat: Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Nam vulneratum esse confixione clauorum, & percussum de lancea quis negat? Sed etiam ipsa quæ proprie ab hominibus corruptio corporis dicitur, id est, ipsa putredo, si adhuc habet aliquid quod alte cõsumat bonum minuẽdo, crescit corruptio. Quod si penitus absumpserit, sicut nullũ bonum, ita nulla natura remanebit: quia iam corruptio quod corrumpat non erit, & ideo nec ipsa putredo erit, quia vbi sit omnino non erit. Ideo quippe & parua atque exigua iam communi loquendi vñ modica dicuntur, quia modus in eis aliquis resistit, sine quo non iã modica, sed omnino nulla sunt. Illa autem quæ propter nimium progressum dicuntur immodica, ipsa nimietate culpantur sed tamẽ ipsa etiam sub deo, qui omnia in mensura & in numero & pondere disposuit, necesse est vt aliquo modo cohibeantur. Deus autem habere modum nõ dum dicendus nõ est, ne finis eius dici putetur. Nẽ ideo habes, non tamẽ immoderatus est, a quo modus omnibus tribuitur dicatur immoderatus oportet dici deum, tanquã ab aliquo modũ acciperit. Si autẽ dicamus eum summum modũ, forte aliquid dicimus, si tamen in eo quod dicimus summũ [modum] intelligamus summũ bonum. Omnis enim modus in quantum modus est, bonus est: vnde omnia moderata, modesta, modificata dici sine laude nõ possunt, quanquã sub alio intellectu modum pro sine ponamus, & nullum modum dicamus, vbi nullus est finis: quod aliquando cum laude dicitur, sicut dictum est, Et regni eius nõ erit finis. Posset enim dici etiam: Non erit modus, vt modus pro sine dictus intelligeretur, nam qui nullo modo re-

gnat, non vtique regnat. Malus ergo modus vel mala species, vel malus ordo, aut ideo dicuntur, quia minor sunt q̄ esse debuerunt, aut quia non his rebus accommodantur quibus accommodanda sunt: aut ideo dicuntur mala, quia sunt aliena & incõgrua: Tanquã si dicitur aliquis non bono modo egisse, quia minus egit quam debuit: aut quia ita egit sicut in re tali non debuit, vel amplius q̄ oportebat, vel non conuenienter: vt hoc ipsum quod reprehenditur malo modo actum, non ob aliud in se reprehendatur, nisi quia non est ibi seruatus modus. Itẽ species mala vel in cõparatione dicitur formosioris atque pulchrioris, quod ista sit minor species, illa maior, non male sed decore: aut quia non congruit huic rei cui adhibita est, vt aliena, & incõueniens videat: Tanquã si nudus homo in foro deambulet, quod non offendit si in balneo videatur. Similiter & ordo malus tũc dicitur, cũ ipse minus seruatur: vnde non ibi ordo, sed potius inordinatio mala est, cũ aut minus ordinatũ est q̄ debuit, aut nõ sicut debuit. Tamen vbi est aliquis modus, aliqua species, aliquis ordo, est aliquid bonum, & aliqua natura est: vbi autem nullus modus, nulla species, nullus ordo est, nullum bonum & nulla natura. Hæc quæ fides nostra habet, vt cunq; ratio inuestigauit, diuinarum scripturarum testimonis munientia sunt: vt qui ea minore intellectu assequi non possunt diuinæ authoritati credant, & ob hoc intellegere mereantur. Qui autem intelligunt sed Ecclesiasticis literis minus instructi sunt, magis ea nos ex nostro intellectu proferre, q̄ in illis libris esse nõ arbitrentur. Itaq; deũ esse incommutabilem, sic scriptum est in Psalmis, Mutabis ea & mutabuntur, tu autẽ idem ipse es. Et in libro sapientia de ipsa sapientia, In seipã sapientia manens, innovat omnia. Et Paulus Apostolus: Inuisibili, & incorruptibili soli deo. Et Apostolus Iacobus: Omne elatum optimum, & omne donum perfectum defursum est descẽdens a patre luminum, apud quem nõ est commutatio, nec momenti obumbratio. Item quia id quod de se genuit, hoc est quod ipse est, ita ab ipso filio breuiter dicitur: Ego & pater vnũ sumus. Quia autem nõ loquitur factus filius, quippe cum per illum facta sint omnia, sic scriptum est, In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum, hoc erat in principio apud deum, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, id est, non est factum sine ipso aliquid. Neque enim audienda sunt deliramenta hominum, qui nihil, hoc loco aliquid intelligendum putant [q̄ nihil non aliquid significat:] & ad huiusmodi vanitatem propterea putant cogi posse aliquem, quia ipse factum est, & ideo quia factum est, ipsum nihil aliquid factum est. Senlum enim perdidit studio contradicẽdi, nec factum intelligunt nihil interesse vtum dicatur: Sine ipso factum est nihil: an sine illo nihil factum est: [quia & si illo ordine diceretur, sine illo nihil factum est:] possent nihilominus dicere ipsum nihil aliquid esse, quia factum est: Quod enim reuera est aliquid, quid interest vtum ita dicatur: Sine illo facta est domus: an, sine illo domus est facta: dum intelligatur aliquid factum sine illo, quod aliquid domus est. Ita quia dictum est, Sine illo factum est nihil: quoniam nihil vtique non est aliquid, quando vere & proprie dicitur, siue dicatur, sine illo factum est nihil: siue sine illo nihil factum est, vel nihil est factum: nihil interest. Quis autem velit loqui cum hominibus, qui hoc ipsum quod dixi, nihil interest, possunt dicere: ergo interest aliquid, quia ipsum nihil aliquid est: Hi autem qui sanum habent cerebrũ, rem manifestissimam videt, hoc idem

G hoc idem intelligi cum dixi, nihil interest, quod intelligeretur si dicere, interest nihil. at isti si alicui dicant, quid fecisti: & ille respõdeat nihil se fecisse: consequens est vt ei calumniatur dicetes, fecisti ergo aliquid, quia nihil fecisti: ipsum enim nihil aliquid est. Habent autem & ipsum dominum in fine sententia ponentẽ hoc verbũ vbi ait: Et in occulto locutus sum nihil. Ergo leuant & taceant. Quia ergo deus omnia quæ de se non genuit, sed per verbum suum fecit, non de his rebus quæ iam erant, sed de his quæ omnino non erant, hoc est de nihilo fecit, ita dicit Apostolus: Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. Apertius autem in libro Maccabæorum scriptũ est: Oro te fili, respice ad cælum & terram, & omnia quæ in eis sunt: vide & scito quia nõ erant, ex quibus nos fecit dominus deus. Et illud quod in Psalmo scriptũ est: Ipse dixit & facta sunt: manifestissimum est, quod non de se ista genuerit, sed in verbo atque imperio fecerit. Quod autem nõ de se, vtique de nihilo. Non enim erat aliquid vnde faceret, de quo apertissime Apostolus dicit: Quoniã ex ipso & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Ex ipso autem non hoc significat, quod de ipso: Quod enim de ipso est, potest dici ex ipso: nõ autem omne quod ex ipso est, recte dicitur de ipso. Ex ipso enim cælum & terra, quia ipse fecit ea: non autem de ipso, quia non de substantia sua. Sicut aliquis homo si signat filium, & faciat domum, ex ipso filius; ex ipso domus, sed filius de ipso, domus de terra & ligno. Sed hoc quia homo est, qui nõ potest aliquid de nihilo facere: deus autem ex quo omnia, per quæ omnia, in quo omnia, nõ opus habebat aliqua materia quam ipse non fecerat, adiuuari omnipotentiam suam. Cum autẽ audimus, Omnia ex ipso & per ipsum & in ipso: omnes vtique naturas intelligere debemus quæ naturaliter sunt. Neq; enim ex ipso sunt peccata, quæ naturam non seruant sed vitiant, quæ peccata ex voluntate esse peccantium multis modis sancta scriptura testatur, præcipue illo loco quod dicit Apostolus: Existimas autem hoc dẽ homo qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quoniã tu effugies iudicium dei? An diuitias benignitatis & patientia eius & longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam patientia dei ad poenitentiam te adducit? Secundũ duritiam autẽ cordis tui, & cor impoentens, thesaurizas tibi iram in dei ira & reuelationis iusti iudicij dei, qui reddet vnicuiq; secundum opera sua. Nec tamen cum in deo sint vniuersa quæ condidit, inquinant eum qui peccant, de cuius sapientia dicitur, Attingit autem omnia per suam munditiã, & nihil inquinatum in eam incurrit. Oportet enim vt sicut deum incorruptibilem & incommutabilem, ita consequenter etiam incoquinabilem credamus. Quia vero & minima bona, hoc est terrena atque mortalia ipse fecit, illo Apostoli loco sine dubitatione intelligitur, vbi loquens de membris carnis nostræ, quia si glorificatur vnum membrum, congaudent omnia membra, & si patiat vnum membrum, compatiuntur omnia membra, etiam hoc ibi ait: Deus posuit omnia membra singulum quodque in corpore prout voluit: Et deus temperauit corpus, ei cui deerat maiorem honorem dãs, vt non essent scissura in corpore, sed ipsum idem, vt pro inuicem sollicita sint membra. Hoc autẽ quod sic in modo & in specie & ordine membrorum carnis laudat Apostolus, in omnium animalium carne inuenis, & maximorũ & minimorũ, cum omnis caro in bonis terrenis, ac per hoc minimis deputetur. Item quia cuique culpræ qualis & quanta

debeatur pœna, diuini iudicij est, non humani, sic scriptũ est: O altitudo diuitiarum sapientia & scientia dei; quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius: Item quia bonitate dei donantur peccata conuersis, hoc ipsum quod Christus missus est, satis ostendit, qui non in sua natura quæ deus est, sed in nostra quam de femina assumpsit, pro nobis mortuus est: quam dei bonitatem circa nos & dilectionẽ sic prædicauit Apostolus: Cõmendat, inquit, suam charitatem deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est: multo magis nunc iustificati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus deo per mortem filij eius; multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius. Quia vero etiam cũ peccatoribus pœna debita redditur, non est iniquitas apud deum, sic dicit, Quid dicemus? Nũquid iniquus est deus qui infert irã? Absit. Vno autem loco & bonitatem & seueritatem ab illo esse breuiter admonuit, dicens: Vides ergo bonitatem & seueritatem dei, in eos quidem qui ceciderunt seueritatem, in te autẽ bonitatem, si permaneris in bonitate. Item quia etiam nocentium potestas non est nisi a deo, sicut scriptum est, loquente sapientia: Per me reges regnãt, & tyranni per me tenent terram. Dicit & Apostolus: Nõ est potestas nisi data a deo. Digne autem fieri in libro Iob scriptum est: Qui regnare facit, inquit, hypocritam hominẽ propter peruersitatem populi. Et de populo Israël dicit deus: Dedi eis regem in ira mea. Iniustum enim non est, vt improbis accipiant potestatem, & bonorũ patientia probeantur, & malorum iniquitas puniatur: Nam per potestatem diaboli datam, & Iob probatus est vt iustus appareret, & Petrus tentatus est vt non de se presumeret, & Paulus colaphizatus ne se extolleret, & Iudas dånatus vt se suspenderet. Cum ergo per potestatem quam diabolo dedit, omnia iuste ipse deus fecerit, nõ tamen pro his iuste factis, sed pro iniqua nocendi voluntate, quæ ipsius diaboli fuit, ei reddetur in fine supplicium, cum dicetur impiis, qui eius nequitia consentire perseuerauerint: Ite in ignem æternum, quem parauit pater meus diabolo & angelis eius. Quia vero & ipsi mali angeli nõ a deo mali sunt conditi, sed peccãdo facti sunt mali, sic Petrus in epistola sua dicit: Si enim deus angelis peccantibus nõ pepercit, sed carceribus caliginis inferi detrudens tradidit in iudicio puniendos seruari. Hinc Petrus ostendit adhuc eis vltimũ iudicij pœnam deberi, de qua dominus dicit: Ite in ignem æternũ, qui paratus est diabolo & angelis eius. Quoniam iam pœna liter hunc infernum, hoc est inferiorem caliginosum aërem tanquam carcerem acceperint: qui tamen aër quãdoq; & cælum dicitur, non illud in quo sunt sydera, sed hoc inferius, cuius caligine nubila conglobãtur, & vbi aues volitant: nam & cælum nubilum dicitur, & volatilia cœli appellãtur. Secundũ hoc Apostolus Paulus eosdem iniquos angelos, cõtra quos nobis inuidios, pie viuẽdo pugnamus, spiritalia nequitia in cœlestibus nominauit. Quod ne de illis superioribus cœlis intelligatur, aperte alibi dicit: Secundum principem potestatis aëris huius, qui nunc operatur in filios dissidentia. Item quia peccatum vel iniquitas non est appetitio naturarum malarum, sed desertio meliorũ, sic in scripturis inuenitur scriptũ: Omnis creatura dei bona est: ac per hoc & omne lignum quod in paradiso deus plantauit, vtique bonum est. Non ergo malam naturam homo appetiit, cum arborem vetitam tetigit, sed id quod

Quid deus solus esse dicatur, quia incommutabilis. Cap. 19.
Quid sit dolor animæ & corporis, & quod Christus nõ sit putrefactus. Cap. 20.
Al correptione.
Psal. 15. Acto. 2. Ioan. 19.
Quare parua res dicãtur modica. Cap. 21.
Sapient. 11.
Quod deus modum nõ dum dicendus nõ est, ne finis eius dici putetur. Nẽ ideo habes, non tamẽ immoderatus est, a quo modus omnibus tribuitur dicatur immoderatus. Cap. 22.
Luca. 1.

Ioan. 18. Quis sit verus intellectus eius scripturae, sine ipso factum est nihil. Caput lib. I. Macc. 7. Psal. 32. Roma. 11. Qualiter differat deus ex proprio. Cap. 22. Psal. 118. Roma. 11. Quo modo intelligi debeat, Omnia ex ipso, & per ipsum, & in ipso. Caput lib. I. Macc. 7. Psal. 32. Roma. 22. Cũ deus sit in omnibus non coinquatur. Cap. 22. Psal. 118. Quod deus illa bona se illa, quæ dicuntur inueniuntur in scripturis. Cap. 22.

C non ab ptũ est: O altitudo diuitiarum sapientia & scientia dei; quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius: Item quia bonitate dei donantur peccata conuersis, hoc ipsum quod Christus missus est, satis ostendit, qui non in sua natura quæ deus est, sed in nostra quam de femina assumpsit, pro nobis mortuus est: quam dei bonitatem circa nos & dilectionẽ sic prædicauit Apostolus: Cõmendat, inquit, suam charitatem deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est: multo magis nunc iustificati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus deo per mortem filij eius; multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius. Quia vero etiam cũ peccatoribus pœna debita redditur, non est iniquitas apud deum, sic dicit, Quid dicemus? Nũquid iniquus est deus qui infert irã? Absit. Vno autem loco & bonitatem & seueritatem ab illo esse breuiter admonuit, dicens: Vides ergo bonitatem & seueritatem dei, in eos quidem qui ceciderunt seueritatem, in te autẽ bonitatem, si permaneris in bonitate. Item quia etiam nocentium potestas non est nisi a deo, sicut scriptum est, loquente sapientia: Per me reges regnãt, & tyranni per me tenent terram. Dicit & Apostolus: Nõ est potestas nisi data a deo. Digne autem fieri in libro Iob scriptum est: Qui regnare facit, inquit, hypocritam hominẽ propter peruersitatem populi. Et de populo Israël dicit deus: Dedi eis regem in ira mea. Iniustum enim non est, vt improbis accipiant potestatem, & bonorũ patientia probeantur, & malorum iniquitas puniatur: Nam per potestatem diaboli datam, & Iob probatus est vt iustus appareret, & Petrus tentatus est vt non de se presumeret, & Paulus colaphizatus ne se extolleret, & Iudas dånatus vt se suspenderet. Cum ergo per potestatem quam diabolo dedit, omnia iuste ipse deus fecerit, nõ tamen pro his iuste factis, sed pro iniqua nocendi voluntate, quæ ipsius diaboli fuit, ei reddetur in fine supplicium, cum dicetur impiis, qui eius nequitia consentire perseuerauerint: Ite in ignem æternum, quem parauit pater meus diabolo & angelis eius. Quia vero & ipsi mali angeli nõ a deo mali sunt conditi, sed peccãdo facti sunt mali, sic Petrus in epistola sua dicit: Si enim deus angelis peccantibus nõ pepercit, sed carceribus caliginis inferi detrudens tradidit in iudicio puniendos seruari. Hinc Petrus ostendit adhuc eis vltimũ iudicij pœnam deberi, de qua dominus dicit: Ite in ignem æternũ, qui paratus est diabolo & angelis eius. Quoniam iam pœna liter hunc infernum, hoc est inferiorem caliginosum aërem tanquam carcerem acceperint: qui tamen aër quãdoq; & cælum dicitur, non illud in quo sunt sydera, sed hoc inferius, cuius caligine nubila conglobãtur, & vbi aues volitant: nam & cælum nubilum dicitur, & volatilia cœli appellãtur. Secundũ hoc Apostolus Paulus eosdem iniquos angelos, cõtra quos nobis inuidios, pie viuẽdo pugnamus, spiritalia nequitia in cœlestibus nominauit. Quod ne de illis superioribus cœlis intelligatur, aperte alibi dicit: Secundum principem potestatis aëris huius, qui nunc operatur in filios dissidentia. Item quia peccatum vel iniquitas non est appetitio naturarum malarum, sed desertio meliorũ, sic in scripturis inuenitur scriptũ: Omnis creatura dei bona est: ac per hoc & omne lignum quod in paradiso deus plantauit, vtique bonum est. Non ergo malam naturam homo appetiit, cum arborem vetitam tetigit, sed id quod

G melius erat deferendo, factum malum ipse commisit. Melior quippe creator quam vlla creatura quam cōdidit: cuius imperium nō erat deferendum vt tangeretur prohibitū, quauis bonum: quo deserto meliore, bonū creaturæ appetebatur, quod cōtra imperium creatoris tangebatur. Non itaque deus arborem malam in paradiso plātauerat, sed ipse erat melior, qui eam tāgi prohibebat. Ad hoc enim prohibuerat, vt ostēderet naturā animæ rationalis, nō in sua potestate, sed deo subditam esse debere, & ordinem suæ salutis per obedientiam custodire, per inobediētiā corrumpere. hinc & arborem quam tangi voluit, sic appellauit dignoscētiæ boni & mali. Qui cum eam contra uetitum tetigisset, experiretur pœnam peccati, & eo modo dignosceret quid interesset inter obedientiæ bonum, & inter inobediētiæ malū. Nam quis ita desipiat vt dei creaturam, maxime in paradiso plantatam, vituperandam putet, quando quidē nec ipsæ spinæ ac tribuli, quos peccatori in labore conterendos, secundū dei iudiciariam voluntatem terra peperit, recte vituperentur? Habent enim & tales herbæ modum & speciem & ordinē suū, quæ si quis sobriè considerauerit, laudāda reperiet: sed ei naturæ ista mala sunt, quam peccati merito sic cōtreceri oportebat. Non est ergo vt dixi peccatū malæ naturæ appetitio, sed melioris desertio, & ideo factum est ipsum malum, non illa natura qua male vitur peccās. Malum est enim male vti bono. Vnde Apostolus damnatos quosdam diuino iudicio reprehēdit, qui coluerunt & seruierunt creaturæ potius quam creatori. Neque enim creaturas reprehēdit: quod qui fecerit, creatori facit iniuriā, sed eos qui male vti sunt bono, meliore deserto. Proinde si custodiant omnes naturæ modum & speciem & ordinem proprium, nullum erit malum: si autem his bonis quisque male vti voluerit, nec sic vicerit dei voluntatem, qui etiam iniustos iuste ordinare nouit: vt si ipsi per iniquitatem voluntatis suæ malæ vti fuerint bonis illius, ille per iustitiā potestatis suæ bene vtatur malis ipsorū: recte ordinās in pœnis, qui se peruersè ordinauerunt in peccatis. Nam nec ipse ignis æternus, qui cruciaturus est impios, mala natura est, habens modū & speciem & ordinem suum, nulla iniquitate deprauatū: sed cruciatus est damnatis malus, quorū peccatis est debitus: Neque enim & lux ista quæ lippos cruciat oculos, mala natura est. Aternus autē ignis,

Quare deo
Ad lignū
veteris pbi-
buerit. Ca.
XXXV.

Quid nul-
la creatura
sunt perit-
da. Cap.
XXXVI.

Roma. 1.

Quid de
peccantium
malo vitur
bene, iuste
eos & pœnis
ordinans.

Capit
XXXVII.
Quid ignis
infernalis
nō sit mal⁹.

Capit
XXXVIII.

Marc. 10.
1. Tim. 6.

Roma. 16.

Quid diui-
na natura
nihil possit
negere. Ca.
XL.
Coloss. 3.

I non sicut deus aternus dicitur proprie, quia propterea ignis aternus est, quod sine fine sit: non est tamen sine initio, deus autem etiam sine initio est. Deinde quia licet perpetuis peccatorum suppliciiis adhibeatur, mutabilis tamen natura est. Illa autem vera est aternitas, quæ est vera immortalitas: hæc est illa summa incommutabilitas, quam solus deus habet, qui mutari omnino non potest. Aliud est enim non mutari, cū tamen possit mutari, aliud autē prorsus non posse mutari. Sicut ergo dicitur homo bonus, non tamen sicut deus, de quo dictū est: Nemo bonus nisi solus deus. Et sicut dicitur anima immortalis: non tamē sicut deus, de quo dictū est: Qui solus habet immortalitatem. Et sicut dicitur homo sapiens non tamen sicut deus, de quo dictum est, Soli sapienti deo, sic dicitur ignis aternus, nō tamen sicut deus, cuius solius immortalitas ipsa est vera aternitas. Quæ cum ita sint secundum catholicam fidem & sanam doctrinam, & intelligentibus perspicuam veritatem, nec naturæ dei nocere potest quisquam, nec natura dei nocere iniuste cuiquam, vel nocere impune patitur: quæquā. Qui enim nocet, ait Apostolus, recipiet illud quod

nocuit: & non est personarum acceptio apud deum. R. Quod si Manichæi vellēt sine pernicioso studio defendendi erroris sui, & cum dei timore cogitare, non sceleratissime blasphemaret, in ducēdo duas naturas, vnam bonā quā dicunt deū, alteram malam quam non fecerit deus: ita errantes, ita delirantes, immo verita insipientes, vt nō videant in eo quod dicunt naturam summi mali, ponere se tanta bona, vbi ponant vitā, potentiam, salutem, memoriam, intellectum, temperiem, virtutem, copiam, sensum, lumē, suauitatem, mensuras, numeros, pacem, modum, speciem, ordinē. In eo autē quod dicunt summum bonum tanta mala, mortem, ægritudinem, obliuionem, insipientiam, perturbationē, impotentiam, egestatē, stoliditatem, cæcitatem, dolorem, iniquitatem, dedecus, bellum, immoderationem, deformitatem, perversitatem. Principes enim tenebrarum & vixisse in sua natura dicunt, & in suo regno saluos fuisse, & meminisse & intellexisse. Sic enim cōtinuatum illic dicunt principem tenebrarum, vt neque ipse talia cernere, & neque ab eis quibus dicebat, audiri sine memoria & intellectu potuisset: & habuisse temperiem animo & corpori suo congruam, & virtute potētæ regnasse, & copias elementorum suorum ac fœcūditates habuisse, & sensisse se inuicem, ac sibi vicinum lumen & oculos habuisse, quibus illud lōge cōspicerēt: qui vtiq; oculi sine aliquo lumine lumen videre non poterant, vnde recte etiam lumina nominantur: & suauitate suæ voluptatis esse perfuitos, & dimensis membris atque habitationibus determinatos fuisse. Nisi autē etiam qualiscunque pulchritudo ibi fuisset, nec amarent cōiugia sua, nec partium congruentia corpora eorū cōstarent: quod vbi non fuerit, non possunt ea fieri quæ ibi facta esse delirāt: & nisi pax aliqua ibi fuisset, principi suo nō obedirēt: nisi mod⁹ ibi fuisset, nihil aliud agerēt, quam comederent, aut biberent, aut sauirent, aut quodlibet aliud sine aliqua societate: quæquā nec ipsi qui hoc agerent, formis suis determinati essent, nisi modus ibi fuisset. Nunc vero talia dicunt eos egisse, vt in omnibus actionibus suis modos sibi cōgruos habuisse negare nō possint. Si autem species ibi nō fuisset, nulla ibi qualitas naturalis subsisteret. Si nullus ordo ibi fuisset, nō alij dominarentur & alij subderentur, non in suis elementis congruenter viuerent, non denique suis locis haberēt membra disposita, vt illa omnia quæ vana isti fabulantur, agere possent. Dei autem naturam si non mortuam dicunt, quid secundū eorum vanitatem suscitāt Christus? Si non dicunt egram, quid curat? Si non dicunt oblitam, quid commemorat? Si nō dicūt insipientem, quid docet? Si non dicunt perturbatam, quid redintegrat? Si non victa & capta est, quid liberat? Si non eget, cui subuenit? Si non amisit sensum, quid vegetat? Si nō est ex cæcata, quid illuminat? Si non est in dolore, quid recreat? Si non est iniqua, quid per præcepta corrigit? Si non est dedecorata, quid mūdatur? Si nō est in bello, cui promittit pacem? Si non est immoderata, cui modum legis imponit? Si nō est deformis, quid reformat? Si nō est peruersa, quid emendat? Omnia enim hæc à Christo, nō illi rei præstari dicunt, quæ facta est à deo, & arbitrio proprio peccādo deprauata, sed ipsi naturæ, ipsi substantiæ dei, quæ hoc est quod deus. Quod istis blasphemis comparari potest? Nihil omnino, si aliarū peruersarum sectarum considerentur errores. Si autem iste sibi error ex parte altera de qua nondum diximus comparetur, adhuc etiā multo peius & execrabilius in dei naturam blasphemare conuincitur. Dicunt enim etiam

A etiam nonnullas animas, quas volūt esse de substantia dei, & eiusdem omnino naturæ, quæ non sponte peccauerint, sed à gente tenebrarum, quam mali naturam dicunt, ad quam debellandam nō vltro, sed patris imperio descenderunt, superata & oppressa sint, affigi in æternum globo horribili tenebrarum. Ita secundū eorum sacrilega vaniloquia, deus seipsum in quadā parte à magno malo liberauit, & rursus seipsum in quadam parte damnauit, quam liberare ab hoste non potuit, & tanquam de hoste ipso deuictō insuper triumphauit. O scelestam & incredibilem audaciam talia de deo credendi, talia loquendi, talia prædicandi. Quod cum defendere conantur, ne in peiora irruant, clausis oculis dicunt, malæ naturæ commixtionem facere ista, vt bona dei natura tanta mala patiat. Nā ipsam apud seipsum nihil horum pati potuisse vel posse: quasi inde laudāda sit natura incorruptibilis, quia ipsa sibi nō nocet, & non quia nihil ei noceri ab aliquo possit. Deinde si natura tenebrarū nocuit naturæ dei, & natura dei nocuit naturæ tenebrarū, duo ergo mala sunt quæ sibi inuicē nocuerunt, & meliore animo fuit gens tenebrarum, quia & si nocuit, nolens nocuit. Neque enim nocere, sed frui voluit bono dei. Deus autem illā extinguere voluit, sicut Manichæus apertissime in epistola ruinosi sui fundamenti delirat. Oblitus enim quod paulo ante dixerat, ita autem fundata sunt eiusdem splendidissima regna supra lucidam & beatam terram, vt à nullo vnquam aut moueri aut cōcuti possint: postea dixit, Lucis vero beatissima pater, sciens labem magnam ac vastitatē, quæ ex tenebris surgeret, aduersus sua sancta impendere secula, nisi aliquid eximium ac præclarum & virtute potētis numē t opponat, quo superet simul ac destruat stirpem tenebrarum, quæ extincta perpetua quies lucis incolis pararetur. Ecce timuit labem ac vastitatem impendentem seculis suis. Certe sic erant fundata super lucidam & beatam terram, vt à nullo vnquam moueri aut cōcuti possent. Ecce à timore nocere voluit vicinē genti, quam destruere & extinguere conatus est, vt perpetua quies lucis incolis pararetur. Quare non addidit, & perpetuum vinculum? An illæ animæ, quas in globo tenebrarū in æternum cōfigit, non erant incolæ lucis: de quib⁹ aperte dicit, quod errare se à priore lucidā sua natura passæ sint: vbi & nolens coactus est dicere, libera eas voluntate peccasse, qui nō vult peccatum ponere nisi in necessitate naturæ contrariæ: vbi que nesciens quid loquatur, & tanquam ipse iam inclusus sit in tenebrarum globo quem finxit, quærens quā exeat, & non inueniēs. Sed dicat quod vult, seductis & miseris, à quibus multo amplius quam Christus honoratur, vt hoc precio tam longas & tam sacrilegas eis fabulās vendat. Dicat quod vult, includat in globo tanquā in carcere gentem tenebrarum, & forinsecus affigat naturam lucis, cui de hoste extincto quietem perpetuam promittebat, ecce peior est pœna lucis quam tenebrarū, peior est pœna diuinæ naturæ quam gentis aduersæ. Illa quippe & si in tenebris intus est, ad naturam eius pertinet in tenebris habitare: Animæ autem quæ hoc sunt: quod deus, non poterunt recipi sicut dicit, in regna illa pacifica, & à vita ac libertate sanctæ lucis alienabuntur, & cōfigentur in prædicto horribili globo: vnde & adhærebunt, inquit, iis rebus animæ eadem quas dilexerunt, relicte in eodem tenebrarum globo, suis meritis id sibi conquiritentes. certe non est liberum voluntatis arbitriū. Videte quomodo insaniens quid dicat ignorat, & cōtraria sibi loquendo peius bellū cōtra se gerit, quam

contra deum ipsius gentis tenebrarum. Deinde si propterea damnatur anima lucis, quia dilexerunt tenebras, iniuste damnatur gens tenebrarum quæ lucem dilexit. Et gens quidem tenebrarum lucem ab initio dilexit, quam etsi violenter, tamen possidere voluit, non extinguere: lucis autem natura in bello tenebras extinguere voluit, eas ergo victa dilexit. Quod vultis eligite: vtrum necessitate cōpulsā vt diligeret tenebras, an volūtate seducta. Si necessitate, quare damnatur? Si voluntate, quare dei natura in tanta iniquitate deprehēditur? Si necessitate dei naturā cōacta est diligeret tenebras, victa est ergo, non vicit. Si voluntate, quid iam miseri dubitant peccandi voluntatem tribuere naturæ, quam deus ex nihilo fecit, ne tribuant eam luci quam genuit? Quid si etiam ostendamus, antē commixtionem mali, quam fabulose cōstitam, dementissime crediderunt, in ipsa lucis natura, quam dicunt magna mala fuisse, quid ad istas blasphemias addi posse videtur? Illic enim fuit antequam pugnaretur, dura & inuitabilis pugnanā necessitas. Ecce iam magnum malum antequam bono misceretur malū. Dicant hoc vnde, cum adhuc nulla esset facta cōmixtio: Si autem necessitas non erat, voluntas ergo erat: vnde & hoc tam magnum malum, vt deus ipse naturæ suæ nocere vellet, cui noceri ab hoste non poterat, mittendo eam crudeliter miscendam, turpiter purgandam, inique damnandam? Ecce quantum malum perniciosē & noxiæ & immanissimæ voluntatis antequam vllum malum de genere contrario misceretur. An forte nesciebat hoc euenturum membris suis, vt diligerent tenebras, & inimicæ existerent sanctæ luci, sicut ipse dicit: hoc est, non tantum deo suo, sed etiam magno patri de quo erant? Vnde ergo hoc in deo tam magnum ignorantia malum, antequam vllum de gente contraria misceretur malum? Si autē hoc futurum sciebat, aut sempiterna in eo fuit crudelitas, si de suæ naturæ futura cōtaminatione & damnatione nihil dolebat: aut sempiterna miseria, si dolebat. vnde & hoc tantū malum summi boni vestri ante vllam cōmixtionem summi mali vestri? Ipsa certe particula naturæ ipsius, quæ in illius globi æterno vinculo cōfigitur, si hoc sibi imminere nesciebat, etiam sic erat in natura dei sempiterna ignorantia: si autem sciebat, sempiterna miseria. vnde hoc tantum malum, antequam vllum de gente contraria misceretur malum? An forte magna charitate gaudebat, quia per eius pœnā, perpetua quies ceteris lucis incolis parabatur? Hoc quam nefas sit dicere, naturæ dei [a] natura dei sic subueniri, quicunque audit, anathematizaret. Sed si hoc saltem faceret, vt ipsi luci inimica nō fieret, posset fortasse nō tantum dei natura, sed tanquā aliquis homo laudari: qui pro patria sua vellet mali aliquid pati, quod quidē ad tempus posset esse, nō in æternum. Nunc vero & illam in globo tenebrarum cōfixionem dicunt aternā, & non cuiusque rei, sed naturæ dei: & vti que iniquissimū & execrabile & ineffabiliter sacrilegum gaudiū erat, si dei natura gaudebat se tenebras dilecturam, & luci sanctæ inimicam futuram: Vnde hoc tam immane & scelestum malum, antequam vllum ex gente contraria misceretur malum? Quis tam peruersus, & tam impius ferat insaniam, summō malo tribuere tāta bona, & summo bono, quod deus est, tanta mala? Nam verō quod ipsam partem naturæ dei dicunt vbi que permixtam, in cœlis, in terris, sub terris, in omnibus corporibus, sic & humidis, in omnibus carnibus, in omnibus seminum arborum, herbarum, hominum, animalium: non

Improbatur
Augustin⁹
hoc malum
quod in deo
ponebat
Manichæ⁹.
Ca. XLIII.
E
gentē con-
trariā.

Quid par-
ferat insaniā,
summo malo
tribuere tāta
bona, & sum-
mo bono, quod
deus est, tanta
mala? Nam verō
quod ipsam partem
naturæ dei dicunt
vbi que permixtam,
in cœlis, in terris,
sub terris, in om-
nibus corporibus,
sic & humidis, in
omnibus carnibus,
in omnibus semi-
nibus arborum,
herbarum, hominum,
animalium: non

G potentia diuinitatis sine villo nexu incoquinabiliter, inuolabiliter, incorruptibiliter, omnibus rebus admistrandis regendisq; presentem, quod nos de deo dicimus: sed ligatam, oppressam, pollutam, qua solui, liberari, purgariq; dicunt, non solum per discursus solis & lunae, & virtutes lucis, verum etiam per electos suos: hoc genus nefandissimi erroris, quam sacrilegas & incredibiles turpitudines eis suadeat, etiam si non persuadeat, horribile est dicere. Dicunt enim virtutes lucis transfigurari in masculos pulchros, & opponi feminis gētis tenebrarum: & eandem rursus virtutes lucis transfigurari in feminas pulchras, & opponi masculis gentis tenebrarum: ut per pulchritudine suam inflammēt spurcissimam libidinem principum tenebrarum, & eo modo vitalis substantia, hoc est dei natura, quam dicūt in eorum corporibus ligatam teneri, ex eorum membris per ipsam concupiscentiam relaxatis, soluta fugiat, & suscepta vel purgata liberetur. Hoc infelices legūt, hoc dicunt, hoc audiunt, hoc credunt, hoc in libro septimo thesauri eorum, sic enim appellāt scripturam quandam

H Manichaei, ubi istae blasphemiae conscriptae sunt, ita positum est: Tūc beatus ille pater, qui lucidas naues habet diuersoria & habitacula secundum magnitudines, profusa sibi clementia fert opem, qua exitur & liberatur ab impiis retinaculis & angustiis atq; angoribus suae vitalis substantiae. Itaque inuisibili suo nutu illas suas virtutes, quae in clarissima hac naui habentur, transfiguratur, easq; praesens facit aduersis potestatibus, quae in singulis caelorum tractibus ordinatae sunt. Quae quoniam ex utroq; sexu masculorum ac feminarum consistunt, ideo praedictas virtutes, partim specie puerorum inuestium parere iubet generi aduerso feminarum, partim virginum lucidarum forma generi contrario masculorum: scies eas omnes hostiles potestates, propter ingenitam sibi letalem & spurcissimam concupiscentiam facillime capi, atque in hisdem speciebus pulcherrimis quae apparent mancipari, hocq; modo dissolui. Scitis autē hunc eundem nostrum beatum patrem hoc idem esse, quod etiam suae virtutes, quas ob necessariam causam transformat in puerorum & virginum intemeratam similitudinem. Utitur autem his tamquam propriis armis, atque per eas suam complet voluntate. Harum vero virtutum diuinarum, quae ad instar coniugij contra inferna genera statuuntur, quaeque alacritate ac facilitate id quod cogitauerint momento efficiunt eodem, plenae sunt lucidae naues. Itaque cum ratio poposcerit ut masculis appareant eadem sanctae virtutes, ilico etiam suam effigiem virginum pulcherrimarū habitu demonstrat. Rursus cum ad feminas ventum fuerit, postponentes species virginum, puerorum inuestium speciem ostendunt: Hoc autem viso decore illarum ardor & concupiscentia crescit, atque hoc modo vinculum pessimum cogitationum earum soluitur, viuaq; anima quae eorundem membris tenebatur, hac occasione laxata euanescit, & suo purissimo aeri miscetur: ubi penitus ablytae animae ascendant ad lucidas naues, quae sibi ad uentilationem, atque ad suae patriae transfretationem, sunt preparatae. Id vero quod adhuc aduersi generis maculas portat, per aestus, atq; calores particulatim descendit, atque arboribus caeterisque plantationibus ac satis omnibus miscetur, & coloribus diuersis inficitur. Quo pacto ex ista magna & clarissima naui, figurae puerorum ac virginum contrariis apparent potestatibus quae in caelis degunt, quaeque igneam habent naturam: atq; ex isto aspectu decore, vitae pars quae in earundem mem-

bris habetur laxata, deducitur per calores in terrā: eodem modo etiam illa altissima virtus quae in naui vitalium aquarum habitat in similitudine puerorū ac virginum sanctarum, per suos angelos apparet his potestatibus, quarum natura frigida est atq; humida, quaeque in caelis ordinatae sunt: equidem his quae feminae sunt, in ipsis forma puerorum apparet, masculis verò virginum. Hac vero mutatione & diuersitate diuinarum personarū ac pulcherrimarum, humidae frigidaeq; stirpis principes masculi siue feminae soluuntur, atq; id quod in ipsis est vitale fugit: quod vero resederit, laxatū deducitur in terram per frigora, & cunctis terrae generibus admiscetur. Quis hoc ferat? Quis hoc credat, non dico ita esse, sed vel dici potuisset? Ecce qui docentem timent anathematizare Manichaeum, & nō timent credere hoc facientem, & hoc patientem deum.

Per electos autē suos purgari dicunt eandem ipsam commixtam partem ac naturam dei, māducando scilicet & bibendo, qui eam in alimentis omnibus dicunt ligatam teneri: quae cum ab electis vel sanctis in refectioem corporis manducando & bibendo assumuntur, per eorum sanctitatem solui, signari & liberari. Nec attendunt miseri, quam nō incongrue de illis creditum est quod frustra negāt, nisi eosdem libros anathematizauerint, & Manichaei esse destiterint. Si enim sicut dicūt, in omnibus feminibus est ligata pars dei, & ab electis manducando purgatur, quis nō digne credat eos facere, quod inter virtutes caelorum & principes tenebrarum fieri in thesauro suo legunt: quandoquidem & carnes suas de gente tenebrarum esse dicūt, & in eis ligatam teneri vitalem illam substantiam, partē dei, credere atq; affirmare nō dubitant? Quae utique si soluenda est & manducando purganda, sicut eos fateri cogit funestus error ipsorum, quis non videat, quis non exhorreat, quanta turpitudine & quam nefaria consequatur?

Nam & a quibusdam principibus gentis tenebrarū sic dicunt Adam primum hominem creatum, ut lumē ab eis ne fugeret teneretur. In epistola enim quam fundamentū appellat, quo modo princeps tenebrarum quem patre primi hominis inducunt, ad ceteros socios suos tenebrarum principes locutus fuerit & egerit, ita scripsit Manichaeus. Iniquis igitur cōmentis ad eos qui aderant, ait: Quid vobis videtur maximum hoc lumen quod oritur? Intuemini quemadmodum polum mouet, cōcūtit plurimas potestates. Quapropter mihi vobis opus est. Aequum est, id quod in vestris viribus habetis luminis prerogare: sic quippe illius, magni qui gloriosus apparuit, imaginem fingam, per quam regnare poterimus, tenebrarum aliquādo conuersatione liberati. Hoc audientes, ac diu secum deliberātes, iustissimū putarunt id quod postulabantur praebere. Nec enim fidebant se idem lumen iugiter retētueros: vnde melius rati sunt principi suo id offerre, nequaquam desperātes eodem se pacto regnāturos. Quo igitur modo lumē illud quod habebat praebuerint, considerandū est: Nam hoc etiam omnibus diuinis scripturis, arcanisq; caelestibus aspersum est: sapientibus vero quo modo sit datū, sine, minime est difficile: Nam coram aperte; cognoscitur ab eo qui vere ac fideliter intueri voluerit. Quoniam eorum qui conuenient erat frequentia promiscua, scilicet feminarum ac masculorum, impulit eos, ut inter se coirent: in quo coitu alij seminarunt, aliae grauidae effectae sunt. Erant autem partus is qui genuerant similes, vires plurimas parentum uti primi obtinentes. Hoc sumens eorum princeps uti precipuum donū, gaudius est.

A Et sicut etiam nunc fieri videmus, corporum formatricem naturam, mali inde vires sumentem figurare: ita etiam antedictus princeps sodalium prolem accipiens, habentem parentum sensus, prudentiam, lucem simul secum in generatione procreatam, comedit: ac plerisque viribus sumptis ex istiusmodi esca, in qua nō modo inerat fortitudo, sed multo magis astutus & prauus sensus ex fera genitorum gente, propriam ad se coniugem euocauit, ex ea qua ipse erat stirpe manante: & factū cū ea coitu seminavit ut ceteri, abundantiam malorū quae deuorauerat: non nihil etiam ipse adiiciens ex sua cogitatione ac virtute, ut esset sensus eius omnium eorum quae profuderat, formator atque descriptor: cuius comper excipiebat hoc, ut semen cōsuevit culta optime terra percipere. In eadē enim constuebantur & contuebantur omnium imagines, caelestium ac terrenarū virtutum, ut pleni videlicet orbis id quod formabatur similitudinem obtineret. O monstrum sceleratum, execranda perditio, & labes deceptarū animarū. Omitto quid sit de natura dei quod sic legitur, hoc dicere: Hoc salte attendant miseri decepti, & errore mortifero venenati, quod si per coitum masculorū & feminarum ligatur pars dei, quae se manducando soluere & purgare profitentur, cogit eos huius tam nefandi erroris necessitas, ut nō solū de pane & oleribus & pomis, quae sola videntur in manifesto accipere, sed inde etiam soluāt & purgent partem dei, vnde per concubium potest, si femina vtero concepta fuerit, colligari. Hoc se facere quidam confessi esse in publico iudicio perhibēt: nō tantū in Paphlagonia, sed etiam in Gallia, sicut a quodam Romae Christiano catholico audiui. Et cū interrogaretur, cuius auctoritate scriptura ista faceret, hoc de thesauro suo prodidisse, quod paulo ante commemorauit. Isti autem cum hoc eis obiicitur, solent respondere, nescio quem inimicum suū, de numero suo, hoc est electorum suorum descivisse, & schisma fecisse, atq; huiusmodi spurcissimam haeresim cōdididisse. Vnde manifestum est, quia hoc etiam si isti nō faciunt, de ipsorum libris hoc faciāt quotcumq; faciunt. Abiiciant ergo libros si crimen exhorret, quod committere coguntur si libros tenent: aut si non committunt, mundus viuere contra suos libros conantur. Sed quid agunt cū eis dicitur, aut purgate lumē, de quibus potueritis feminibus, ut nec illud recusetis quod vos non facere asseritis: aut Manichaeum anathematizate, qui cū dicit in omnibus feminibus esse partem dei, & concubendo ligari: quicquid autem luminis, hoc est eiusdem partis dei ad escas electorum peruenerit, māducando purgari: quid vobis suadeat videtis, & cū adhuc anathematizare dubitatis? Quid agunt, inquam, cum hoc eis dicitur: ad quas tergiversationes se conuertunt, cum aut tam nefaria doctrina sit anathematizanda, aut tam nefaria turpitudine sit in cuius comparatione iam illa omnia mala quae intolerabilia paulo ante commemorabam eos de natura dei dicere, quod necessitate oppressa sit ut bellum gereret, quod aut sempiterna ignorantia secura erat, aut sempiterno dolore & timore sollicita, quādo sibi veniret corruptio commixtionis, & vinculum aeternae damnationis, quod denique gesto bello sic fuerit captiuata, oppressa, polluta, quod post falsam victoriam sic futura sit in horribili globo in aeternum cōfixa, & ab originis suae felicitate separata, tolerabilia videantur, etiam per seipsa si considerentur, sustineri nō possint. O magna patientia tua domine, misericors & miserator, longanimis & multum misericors & verax, qui facis oriri

solem tuum super bonos & malos, & pluis super iustos & iniustos, qui nō vis mortem peccatoris, sed vis ut reuertatur & viuat: qui parcis corripienti, dans locū poenitentiae, ut relicta malitia credat in te domine: qui patientia tua ad poenitentiam adducis, quauis multum secundum duritiam cordis sui, & cor impoentens, thesaurizant sibi iram in die irae & reuelationis iusti iudicij tui, qui reddis unicuique secundū opera sua. Qui in quacunque die cōuersus fuerit homo a nequitia sua ad misericordiam tuam, omnes iniquitates eius obliuisceris: Praesta nobis, da nobis, ut per nostrum ministerium quo execrabilem & nimis horribilem hunc errorem redargui voluisti, sicut iam multi liberati sunt, & alij liberentur: & sicut per sacramentum sancti baptismi tui, sicut per sacrificium contribulati spiritus, & cordis contriti & humiliati, in dolore poenitentiae, remissionem peccatorum & blasphemiarum suarum, quibus per ignorantiam suam te offenderunt, accipere mereatur. Tantum enim valet impellens misericordia & potestas tua & veritas baptismi tui, clauisq; regni caelorum in sancta ecclesia tua, ut nec de illis desperādū sit, quādiu in hac terra per tuam patientiam viuunt, qui etiam scientes quantum malum sit talia de te sentire vel dicere, propter aliquam temporalem & terrenam commoditatis consuetudinē vel adaptionē in illa maligna professione detinentur, si ad tuam ineffabilem bonitatem salte increpati tuis correptionibus fugiant, & omnibus carnalis vitae illecebris caelestem vitam aeternamq; praepōnant. E

Libri de natura boni finis.

DIVI AVRELII
AVGVSTINI HIPPONENSIS
Episcopi, De fide siue de vnitrate Trinitatis
contra Manichaeos, lib.

VNVS deus pater & filius & spiritus sanctus, inuisibilis, incomprehensibilis, inenarrabilis, inuolabilis, incoquinabilis, qui solus habet immortalitatem, & lucē habitat inaccessibile: ipse lumē verū, vita & veritas, bonus, summus, & quaecūq; de illo humanus sermo poterit enūciare; quae tamē ab illo datur ut aliquo modo dici possint: Ex quo omnia, per quae omnia, siue sedes, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, & omnia per ipsum & in ipso creata sunt, sicut in utroq; testamento humilibus & pie querentibus manifestatur: Ipsi gloria honor & potestas, in secula seculorum, Amen. Et sic Manichaeus aduersariū esse dicit nescio quem gentis principem tenebrarum, quem etiam asserit ingenitum, nec habere auctorem a quo creatus sit. Et vtiq; si ingenitus & nō creatus est, per se ipsum est immortalis: Et si per se immortalis est, non erit deus qui habet solus immortalitatem: Erigit iam mendax Apostolus qui dicit de deo, quod solus habeat immortalitatem. Sed quia Apostolus mendax nō est, deus solus habet immortalitatem: Et ideo solus potest & animas & quibus vult corporibus praestare immortalitatem. Falsum est ergo quod Manichaeus asserit: nescio quam naturam cum principe suo nō habere auctorem, sed esse ingenitū. Deinde si ingenitus deus, ingenita etiam hēnē gens tenebrarum, nō erit contrarium ingenitū & ingenitū, videns & videns, regnans

Quarta Manichaei confessi sunt se credere: & quae ex ipsum libris habent, quos anathematizere voluit. Cap. XLVII.

Crimen est libris dicitur.

De patetia dicitur peccata. Cap. XLVIII.

G & regnans, viuens & viuens, aeternum & aeternum. Et si contrarium est bonum malo, ex aliqua ergo parte discor- dabit bonum a malo: ex multa vero coniunctum & con- cordans, non iam erit merum malum, habendo tanta communia bona cum deo. Si vero dicunt ingenitum est in suo, nihil dicunt: Nam ingenitum & ingenitum, aeternum & aeternum, quantum ingenta & aeterna sunt, nunquam erunt contraria. Non enim quia Imperator in sua potestate magnus est, & mediastinus in operatione sua contemptibilis est, ideo mediastinus non erit homo, quia homo est Imperator. Sed si quisquam querit quid sit malum, audiat Apostolum dicentem: Radix omnium malorum est cupiditas: quam quidam appetentes a fide aberrauerunt, & inseruerunt se doloribus multis.

Cap. III. i. Tim. 6. Cupiditas autem in vnoquoque homine est, non naturalis, sed voluntaria, ideoque dixit: Quam quidam appetentes. Quod enim appetendo habetur, si non appetetur, non haberetur. Nam & dominus ostendens quod in hominis potestate sit, ait: Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius malum. In Actibus etiam conscriptis a Leontio, quos ipsi accipiunt, sic scriptum est: Etenim speciosa signum & ostentatio simulata & coactio visibilium, ne quidem ex propria natura procedit, sed ex eo homine, qui per seipsum deterior effectus est per seductionem. Ipse etiam Manichaeus non potuit nisi fateri animas, etiam quas dicit ad dei substantiam pertinere, propria voluntate peccare. Nam sic in secundo thesauri libro dicit: li vero qui negligentia sua a labe praedictorum spirituum purgari se minime permiserint, mandatisque diuinis ex integro parum obtemperauerint, legemque sibi a suo liberatore datam, seruare plenius noluerint, neque ut decebat sese gubernauerint &c. Item in epistola fundamenti sic dicit de illis animabus, qui non sunt potestatis iusta complere: Et has iniustitias & iniquitates miseri non intelligunt deo se adscribere. Sed quid verum est, nisi & dominum dare praecipit, & animas liberare esse voluntatis, & malum naturam non esse, sed esse auersionem a dei praecipit, & esse iustum iudicium dei quo damnat peccatores.

Cap. VII. Quod ideo illis eueniet, quia ita iniquis operibus se obstrinxerunt, ut a vita & libertate sanctae lucis alienentur. Non igitur poterunt recipi in regna illa pacifica, sed cofigentur in praedicto horribili globo, cui etiam necesse est custodiam adhiberi. Unde adhaerentibus his rebus animae eadem quas dilexerunt, relictae in eodem tenebrarum globo, suis meritis id sibi conquirentes. Neque enim futura haec cognoscere studuerunt, atque ab hisdem cum tempore dabatur se segregauerunt. Rogo vos, ubi audiuntur haec verba, dubitatis adhuc Manichaeum coactum esse confiteri, esse peccatum propria voluntatis? Non enim vnum verbum inde dixit, sed tam multa, ut quousque graui somno merum excitaret. Dixit, negligentia sua dixit, minime permiserint: dixit, parum obtemperauerunt: dixit, seruare noluerunt. Item dixit, obsecute sunt deum, se superari passae sunt: dixit, se obstrinxerunt: dixit, suis meritis id sibi conquirentes: dixit, neque enim futura haec cognoscere studuerunt: atque ab hisdem cum tempore dabatur se segregauerunt. & vos dubitatis, dicere propria voluntate peccari. Iterum ipse dicit in eadem epistola: Lucis autem successiva partem, hoc est animas peccatrices. Et vos non dicitis peccare, nisi

gentem tenebrarum: Sed quid de isto loquar, qui quousque uis errare, tamen euidentissima veritate hoc coactus est dicere, cum ipsum dominum nostrum Iesum Christum nolitis intelligere dicentem, ignem praeparatum Manichaei deus: Nam post amissam partem suam in luctu est, sicut Manichaeus idem dicit. Velum contra se habet, quod dolorem eius temperet, ne corruptionem partis suae videat. Hodie enim diuina quam commemorat substantia, subiacet gemitu tenebrarum, ut lutum figulo. Hoc in primo libro thesauri eorum scriptum est. Qualis interea turpitudine, quam in eodem thesauro inter cetera septimo libro scripsit, sic dicens: Tunc beatus ille pater, qui lucidas naues habet diuersoria & habitacula secundum magnitudines, pro insita sibi clementia fert opem, quae exiit & liberatur ab impiis retinaculis & angustiis atque angoribus suae vitalis substantiae. Itaque inuisibili suo nutu illas virtutes suas, quae in clarissima hac naui habentur, transfiguratur, easque parere facit aduersus potestates, quae in singulis caelorum tractibus ordinatae sunt: Quae quoniam ex utroque sexu masculorum ac feminarum consistunt, ideo praedictas virtutes partim specie puerorum inuestium parere iubet generi aduersus foeminarum, partim virginum lucidarum forma generi contrario masculorum: Sciens eas omnes hostiles potestates, propter ingenitam sibi letalem & spurcissimam concupiscentiam facillime capi, atque hisdem speciebus pulcherrimis quae parent macipari, hocque modo dissolui. Sciatis autem hunc eundem nostrum beatum patrem hoc idem esse, quod etiam suae virtutes, quas ob necessariam causam transformat in puerorum & virginum intemperatam similitudinem: Vitur autem his tanquam propriis armis, atque per eas suam complet voluntatem. Harum vero virtutum diuinarum quae ad instar coniugij contra inuena genera statuuntur, quaeque alacritate ac facilitate id quod cogitauerint, momento eodem efficiunt, plenae sunt lucidae naues. Itaque cum ratio poposcerit ut masculis appareant eadem sanctae virtutes, ilico etiam suam effigiem virginum pulcherrimarum habitu demonstrant. Rursum cum ad foeminas ventum fuerit, postponentes speciem virginum, puerorum inuestium speciem ostendunt. Hoc autem visu decoro illarum ardor ac concupiscentia crescit, atque hoc modo vinculum pessimarum cogitationum earum soluitur, viuaque anima quae eorundem membris tenebatur, hac occasione laxata euadit, & suo purissimo aeri miscetur: ubi penitus ablatae animae ascendunt ad lucidas naues, quae sibi ad euectionem, atque ad suae patriae transfretationem sunt praeparatae. Id vero quod adhuc aduersi generis maculas portat, per aestum atque calores particulatim descendit, atque arboribus ceterisque plantationibus, ac fatis omnibus miscetur, & coloribus diuersis inficitur. Et quo pacto ex ista magna & clarissima nauis figurae puerorum & virginum parent contrariis potestibus quae in caelis degunt, quaeque igneam habent naturam, atque ex isto aspectu decoro vitae pars quae in eorundem membris habetur, laxata deducitur per calores in terram: eodem modo etiam illa altissima virtus quae in nauis vitalium aquarum habitat, similitudines puerorum ac virginum sanctarum per suos angelos apparet his potestibus, quarum natura frigida est atque humida, quaeque in caelis ordinatae sunt: Et quidem istae foeminae sunt, in ipsis forma puerorum apparet, masculis vero virginum. Hac vero mutatione & diuersitate personarum diuinarum ac pulcherrimarum, humida frigidaque stirpis principes masculi seu foeminae soluantur,

A possit. Dicit enim in fine ipsius epistola, unde vno capitulum iam posuimus, ipsam dei partem quae commixta est, non totam posse reuocari ad pristinam libertatem. Ecce victoria, ecce triumphus, quale fecit Manichaei deus: Nam post amissam partem suam in luctu est, sicut Manichaeus idem dicit. Velum contra se habet, quod dolorem eius temperet, ne corruptionem partis suae videat. Hodie enim diuina quam commemorat substantia, subiacet gemitu tenebrarum, ut lutum figulo. Hoc in primo libro thesauri eorum scriptum est. Qualis interea turpitudine, quam in eodem thesauro inter cetera septimo libro scripsit, sic dicens: Tunc beatus ille pater, qui lucidas naues habet diuersoria & habitacula secundum magnitudines, pro insita sibi clementia fert opem, quae exiit & liberatur ab impiis retinaculis & angustiis atque angoribus suae vitalis substantiae. Itaque inuisibili suo nutu illas virtutes suas, quae in clarissima hac naui habentur, transfiguratur, easque parere facit aduersus potestates, quae in singulis caelorum tractibus ordinatae sunt: Quae quoniam ex utroque sexu masculorum ac feminarum consistunt, ideo praedictas virtutes partim specie puerorum inuestium parere iubet generi aduersus foeminarum, partim virginum lucidarum forma generi contrario masculorum: Sciens eas omnes hostiles potestates, propter ingenitam sibi letalem & spurcissimam concupiscentiam facillime capi, atque hisdem speciebus pulcherrimis quae parent macipari, hocque modo dissolui. Sciatis autem hunc eundem nostrum beatum patrem hoc idem esse, quod etiam suae virtutes, quas ob necessariam causam transformat in puerorum & virginum intemperatam similitudinem: Vitur autem his tanquam propriis armis, atque per eas suam complet voluntatem. Harum vero virtutum diuinarum quae ad instar coniugij contra inuena genera statuuntur, quaeque alacritate ac facilitate id quod cogitauerint, momento eodem efficiunt, plenae sunt lucidae naues. Itaque cum ratio poposcerit ut masculis appareant eadem sanctae virtutes, ilico etiam suam effigiem virginum pulcherrimarum habitu demonstrant. Rursum cum ad foeminas ventum fuerit, postponentes speciem virginum, puerorum inuestium speciem ostendunt. Hoc autem visu decoro illarum ardor ac concupiscentia crescit, atque hoc modo vinculum pessimarum cogitationum earum soluitur, viuaque anima quae eorundem membris tenebatur, hac occasione laxata euadit, & suo purissimo aeri miscetur: ubi penitus ablatae animae ascendunt ad lucidas naues, quae sibi ad euectionem, atque ad suae patriae transfretationem sunt praeparatae. Id vero quod adhuc aduersi generis maculas portat, per aestum atque calores particulatim descendit, atque arboribus ceterisque plantationibus, ac fatis omnibus miscetur, & coloribus diuersis inficitur. Et quo pacto ex ista magna & clarissima nauis figurae puerorum & virginum parent contrariis potestibus quae in caelis degunt, quaeque igneam habent naturam, atque ex isto aspectu decoro vitae pars quae in eorundem membris habetur, laxata deducitur per calores in terram: eodem modo etiam illa altissima virtus quae in nauis vitalium aquarum habitat, similitudines puerorum ac virginum sanctarum per suos angelos apparet his potestibus, quarum natura frigida est atque humida, quaeque in caelis ordinatae sunt: Et quidem istae foeminae sunt, in ipsis forma puerorum apparet, masculis vero virginum. Hac vero mutatione & diuersitate personarum diuinarum ac pulcherrimarum, humida frigidaque stirpis principes masculi seu foeminae soluantur,

atque id quod in ipsis est vitale, fugit: quod vero refederit, laxatum deducitur ad terram per frigora, & cunctis terrae generibus admiscetur. Quis non rideat, vel potius doleat & detestetur istum hominem, tam horrenda & execrabilia de diuina substantia dicentem? Ergo substantiae lucis aeternae parti dei, in captiuitate, in calamitatibus, in erumnis, in pressuris, in sordibus atque immunditia, secundum vestrum errorem, vestram constitutionem non poterat aliter quotidie subueniri, nisi beatus pater, qui naues lucidas habet diuersoria, quem tertium legatum appellatis, & virtus altissima virtutes suas in diuersi sexus naturam commutet: quas quidem intemeratas dicitis, sed tamen ut meretricum more, pulchritudine sua principum tenebrarum letalem & spurcissimam concupiscentiam confusa & inuita accendat. Non enim inuenitis verum, quo tantam pulchritudinem aliquando honestius doceretis. Et qua causa hoc faciunt? Ut eis in libidinem cocitatis, occasionem liberationis reperiat substantia diuina? Quid aliud sonat, nisi ut etiam per genitalia demonum vias euadendi inueniat diuina maiestas? Deus magne, subueni animis ista turpia credentibus, ista nefanda sectantibus. Quis haec non exhorreat, rogo vos? quis tam caecus est ut ista credat, rogo vos? Sed certe respondeatur mihi ab iis qui ipsum Manichaeum sequuntur: Si deus incorruptibilis est, vel omnis natura summi homini inuolabilis, immaculabilis, inadibilis, incoquinabilis, incomprehensibilis, quid poterat facere mali natura huic tantae naturae, si nollet cum illa pugnare, ne ad tantum dedecus deduceretur? Hoc dixi: Quid factura erat deo gens tenebrarum, si nollet cum illa pugnare? Si mihi dicitur, Nihil: quare hoc hodie eius pars, hoc est dei deus, in calamitatibus, in pressuris, in captiuitate, in subiectione sit constituta, ut tam turpiter etiam liberetur, & nec sic liberari tota possit, vel ipse pater luctum habeat memoratae partis suae causa, quem luctum Manichaeus in suis libris apertissime praedicat? Ait quidam, Nihil ei fieri poterat, sed ut ostenderet praescientiam se habere cogitationum principum tenebrarum, & ut monstraret nihil se timere, propterea pugnavit. Cui ego dixi: Qui potuit cogitationes principum tenebrarum videre, ac neminem timere, quare non vidit luctum sibi imminente de partis suae infelicitate, quam hodie patitur? Quam partem suam nunquam recipiet integram, quia remanet inde aliquid, sicut ipse dicit, quod purgari non poterit, & globo tenebrarum in aeternum damnabitur. Magna praescientia vel potius inscientia, & misera infirmitas, hoc est totum quod neminem timebat. Certe si se tueri aliquo modo non poterat, rogaret ut sibi parceretur, ne ad tantum dedecus integritas illa & decus omnium ornamentorum perduceretur. Item dictum est a quodam, Nihil ei poterat facere gens tenebrarum, sed ipse voluit partem malam circa fines suos, & misit qui eam debellaret. Cui ego dixi: Si ita est ut dicitis, ipse potius inuenitur malus, qui rem vicinam nihil ei nocentem deleret: voluit: Et sicut malus in illa, sic crudelis in suam, aut ignarus futurae calamitatis eius. Cum enim putat rem bonam se posse perficere, ut in regno mali quod ei non noceret, regionem suam extenderet, prius non praeuidit infelicitatem, quae memoratam partem eius quotidie premit. Deinde quod eam totam nunquam in pristina libertatem recipere poterit. Et cum huic obiectioni responderi minime possit, solitam imperitiam opponunt, quid facturi erant Iudei Christo, si nollet ab eis pati? O utina videre possent, quod facile videret, nisi per

G nebulas contentionis excarentur, quid sit imminenti mali premi necessitate, quā deum suum passum asseuerant: & quid sit misericordiae benignissimū officium, quam sapientia & virtus dei dominus Iesus Christus voluntate & ineffabili potestate, per hominē quem suscepit ex virgine, generi humano exhibere dignatus est, vt hominibus per hominē patientiae demonstraret exemplum. Oportebat enim, & hoc iustum erat, vt homines per patientiam humilitatis vincerent difficultatem infirmitatis carnis suae: quia in eam per elationem superbia ceciderat, sicut in Adā primo homine nostra scriptura indicat. Nunquid & vos potestis dicere, quia erāt aliqui homines, quos deus volebat docere patientiam, propterea voluit a gente tenebrarum tanta mala pati, quemadmodū dominus a Iudaeis? Aut nūquid potestis dicere, quia suscepit aliquam naturam passibilem deus, in qua pateretur a gente tenebrarum quicquid ei facere potuit, cum ipse in sua substantia nulla ex parte mutaretur: sicut verbum dei, qui est filius dei, etiam ipse sicut

H pater incommutabilis, suscepit hominē mortalem, vt integra & inuiolata deitate, in carne mortali doceret mortales per patientiam mortē vincere, & ipsius infirmā carnem futuram in melius commutationem resurrectione monstraret. Cum ergo esset per seipsum inuisibilis, visibilis in homine apparuit, quem de femina suscipere dignatus est, vt in Euāgelio legimus. Dicit & Apostolus, factum de muliere. Et isti dicunt, quare non ait ex virgine? non intelligentes quod consueue dictū sit secundū proprietatem linguā scripturarum, sicut de Eua dictum est, formauit eam in mulierem, antequam vel ostenderetur viro: Quauis Maria non incoingruer propter partū dicitur mulier, virgo vero, quod virilem nescierit conuentionem, neq; pariendo virginitas eius corrupta sit. Quod autem angelus & Elisabeth dixerūt Mariae, Benedicta tu inter mulieres: nulla quaestio est, quia reuera benedicta est virgo inter mulieres. Sed ne dicatis, sicut angeli apparuerunt, sic haberet corpus, ne de femina nasceretur: quid si vobis dicatur, Vbi legis Christus venisse? Nonne dicturi estis, In Euāgelio? Respondetur ergo vobis, ibi scriptū est Christum natū de virgine. Sed solita feditate dicetis scripturā ipsam falsam esse: Nec videtis aliquem similem vobis cecum hoc posse facere, vt ea quae vos dixeritis vera, ille falsa esse dicat: & quae dicitis falsa, ille vera esse dicat: Ac sic aperiat ianuam omni hominū errori vel sceleri, vt vnusquisq; prout voluerit, vel delectatus fuerit, ipsas diuinas scripturas accipiat, respuat vero quae non intelligens & offensus putauerit mala, & non iam inueniatur hac regula erroris vestri vnde tales corrigantur.

Ca. XXIII. Accipite integre canonicas scripturas, si integri esse desideratis. Si enim intelligeretis vel crederetis, certe quod Apostolus dixit, per feminā genus nostrū fuisse deceptū, ait enim, Timeo ne sicut serpens Eua seducta astutia sua, sic & vestrae mentes corrumpantur: possitis intelligere per feminam nostrum genus oportuisse liberari: vt quoniam per feminā mors facta est, per feminam vita recuperaretur, atq; ita demonstraretur nō ipsam creaturam femineam esse culpandam, cuius est deus conditor, sed voluntatem qua Eua peccauit. Sed timent maiestatem illam incoingruibilem & ineffabilem potentiam in virginis vtero credere fuisse, ne sanguine eius pollueretur, cū & in Apostolis & multis dignis feminis & habitauerit & nūc habitet, & vtiq; corpora habent, & sanguinem habent. Si enim in Maria coingruari potuit, & in omnibus potuit: Si autem non po-

tuit in illis, vtiq; nec in Maria potuit, in cuius visceribus susceptionem corporis operata est dei sapientia.

Certe ipsum Manichaeū de patre atq; de matre natum fuisse non negabunt, cuius animā secundum suum errorem deum esse omnipotentem similiter nō negabunt: qui se mira superbia assumptū a genio suo, hoc est a spiritu sancto esse gloriatur. Et vtiq; si genius est spiritus sancti, & ipse spiritus sanctus, & ipse deus omnipotēs, vt spiritus sanctus: qui tamē Manichaeus carnem habuit, in qua si coingruat est spiritus sanctus, aut eius anima genia spiritus sancti, coingruabilem deum colunt. Si vero nusquam deus coingruatur, cū etiā lux corporum caelestium vsque ad terras perueniat & non coingruatur: cum manifestum sit solē istum, cui genua flectūt, in omnibus stercoreibus & putoribus radios suos expandere, & eis nusquam coingruari: desinant blasphemare, & rogent deū vt ab errore liberentur. Incoingruabilis enim substantia nō ideo non coingruatur quia nihil attingit, sed quia permanet in sua mūditiā, qualecunq; sit quicquid attingit: Sicut corpus inuulnerabile aut impenetrabile nūquid illud dicimus quod non percutitur ferro, sed potius quod etiam cum percutitur non penetratur: Et ideo magis probatur filius dei nō posse de sanguine femine coingruari, quia per feminam natus est, quam si non per feminam nasceretur, & membra illa deuitasset. videretur enim indicasse posse se inde pollui, & minus a nobis fidenter incoingruabilis diceretur. Consecrauit autē virginitatē, quia de virgine nasci voluit: & sola illa mater in terris eligenda erat ad suscipiendum hominem, quia iam patrem habebat in caelis. Sed dicunt, quare ergo negauit matrem suam quando ei dixit, Quid mihi & tibi est mulier? Et quando cum ei nunciasset, quod cum vellet videre, respondit: Quae est mater mea, aut qui sunt fratres mei? ac hos potius in hūc affectum cooptauit, qui faceret voluntatem patris eius: Quia exemplo suo iam docebat negandos esse terrenos parentes propter deum. Opera enim diuina faciēti, terrenus affectus obstrepere non debebat: Nam si propterea nō habebat matrem, quia negauit matrem, nec Petrus & ceteri Apostoli habebant patres, quia monuit eos dicens: Et patrem ne vocaueritis vobis super terram, vnus est enim pater vester qui in caelis est. Quod ergo eos monuit de patre terreno, hoc de matre prior fecit. Hoc ergo dicimus, sapientiam dei suscipiendo hominē non esse coingruatam, sed misericorditer ob hominum salutem hominem suscepisse, vt fieret sicut Apostolus dicit, mediator dei & hominū homo Christus Iesus. Non enim dubitanti discipulo suo mentiri potuit qui dixit, Ego sum veritas: quādo cicatrices vulnerum suorum, vt etiam manu tangeret, praeiuit. Quomodo enim huic in aliquo securi fide haberemus, si discipulo suo sic mētutus esset? Absit talis blasphemā. Nec eos ipsos in sempiternū reos teneat, qui hoc audēt asserere aut credere, sed euigilent aliquando & intelligant quā nefaria peruersitate ista credantur. Nos autem dominū verū hominem suscepisse credimus, & in ipso visibiliter inuisibile hominibus apparuisse, in ipso inter homines conuersatum fuisse, in ipso ab hominibus humana pertulisse, in ipso homines docuisse a quibus esset recedendum, quid esset perferendum, quod esset tendendum. Totum autem hoc nulla fecit necessitate, vnde ipse dicit: Propter hoc me pater diligit, quia ego pono animam meam, & iterum sumam illam. Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a me ipso: Potestatem habeo ponendi eam,

A eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Non ergo mali necessitate amisit eam: Voluit enim, vt illa quae in passione eius facta sunt, omnia fierent ad humanam naturam docendā, non ad suam tuendam. Sicut enim nos qui ex anima & corpore constamus, cum simus inuisibiles secundū animā, visibiles autem secundū corpus, omnia quae visibiliter siue honoris & beneficiorum accipimus, siue contumelie vel iniuria patimur, ad animam quae inuisibilis est, tanquam ad principem necesse est vt referamus, quia ipsa corpori principatur: Nam & cum simus secundū animam immortales, cum mortui corpore fuerimus, nos mortui dicimur: Ita & dominus secundum carnem, & formam serui, quam suscepere dignatus est, & contumelias passus, & vincula & flagella, & mortuus esse manifestatur: vt omnia veridice veritas, & nihil falso fecisse credatur: quia potestate ac voluntate verbum caro factum est, & natus, & passus, & mortuus, & resurrexit, nulla sua necessitate, sed voluntate & potestate: cuius nulla pars aliquādo depradata, nulla nunc vsq; captiua est, non solum diuinā, sed nec ipsius mortalis quam suscepit: Sed nec vnquā capi poterit, nisi ab iis qui ei fide voluerunt mundo corde coniungi: Non sicut deus Manichaei, qui necessitatis malo pressus, hodie hic ex parte, quod negare nō possunt, in miseris & calamitatibus volutatur. Intelligite sanē si potestis, etiā inter ipsos homines quātum distet inter necessitatē & voluntatem. Si quis, verbi gratia, merito peccati sui in carcere iubente iustitia mittatur, alius assistit vir sanctus, qui eundem carcerē ingrediatur propter illius consolationem aut liberationē, nunquid ambo in carcere ex vna causa constituti sunt? Ille missus est, ille ingressus: Ille pēnam patitur, ille misericordiam facit. Ille ingressus est cum voluit, egressus est quādo voluit: Ille nisi interueniente indulgentia, nullo iure poterit liberari. Et hoc homines facere possunt, & praestāt libere beneficium, cum aliquādo sibi nihil cupiant praestari. Cogitate ergo iam si deus potest pati aliquā necessitatem, cum possint homines bene facere voluntate, nulla mercede cōducti, nulla necessitate compulli. Nullam ergo necessitatem patitur deus: neq; necessitate facit quae facit, sed summa & ineffabili voluntate ac potestate: Et tamen vos maxime secundū errorem vestrum, nō debuitis opponere istam cōtradictionem qua dicitis: Quid facturi erant Iudaei Christo, si nollet ab eis pati: quia secundū eiusdē Manichaei blasphemias, Christus carnem non habuit, nec aliquid a Iudaeis passus est. Sic enim in epistola fundamēti dicit: Inimicus quippe, qui eundem Saluatorem iustorum patre crucifixisse se sperauit, ipse est crucifixus, quo tempore aliud actum est, atq; aliud est factum. Princeps itaq; tenebrarū affixus est cruci, idēq; spinēā coronā portauit cum suis sociis, & vestem cocineam habuit: acetum etiam & fel bibit, quod quidam dominum potasse arbitrati sunt: atque omnia quae hic sustinere visus est, tenebrarū ducibus irrogata sunt, qui clauis etiam & lancea vulnerati sunt. Vt quid ergo opponitis dicentes: Quid facturi erant Iudaei Christo si nollet ab eis pati, cum de passione ipsius ita sentiat, vt nō ipsum deū passum aliquid in corpore suo, sed principem tenebrarum illa omnia passum putetis? Cōtra fidem autem vestram quomodo ista opponitis? Nos enim credimus, vt in Euāgelio scriptum est, quia Christus voluit pati, & quando voluit passus est. Non enim quando voluerunt Iudaei, passione ipsam fecerunt. Volebant quidem tenere eum & occidere, & secundū voluntatem suam iam perfecerant scelus, quod conaban-

tur, & iam rei erant immānissimi peccati qui volebāt, D etiam si nihil fecissent: Tamen ille qui potestatem habuit ponendi animam suam, quando voluit eos facere permisit, qui legionibus angelorum potuit iubere vt Iudaei perirent, vel vno verbo suo omnes interirent.

Dominus ergo Christus secundū hominē quem suscepit, passus est: Et nullum membrum eius hodie tenetur a Iudaeis, vel mortalis corporis quod suscepit, sicut supra diximus. Nam deus vester dō Manichaei, labe ac vastitate impendēte pressus est, nō libera voluntate processit ad pugnā, sed necessitate compulsus est. Nec praestare aliquid valuit, sed resistere conabatur: Qui etiam in sua substantia, non in suscepto mortali corpore deuoratus atque commixtus est: Qui ex parte hodie tenetur, ex parte in globo semper tenebitur: Et tamē quis ferat tā incredibiles blasphemias, quas isti de ipsa passione domini proferre non dubitant? Omnes Apostoli, omnes linguā rationales dominū Christum passum esse clamant. Omnis sana fides Christum pro nobis passum cōstituit: Et Manichaeus iniquus daemones omnes illas passiones asserit pertulisse. Nō enim propterea dicit eos passos, quia de ipsis dominus triumphauit, & de ipsis nos per patientiam triumphare docuit, sed quia dominum Christum negant habuisse carnē mortalem. Quibus dicimus: Si nō habebat carnem mortalem, quid erat quod tenuerūt Iudaei? quid erat quod in cruce pendebat? quid confixū erat clauis in ligno? quid est percussus lancea, vnde sanguis & aqua profluxit? Si enim visa sunt tantum fieri, & facta non sunt, phantasmata erant, quod nefas est credere. Si autem vere facta sunt, nō tamen in carne mortali, sed in ipsa diuina substantia facta esse dicitis, mutabilem esse dicitis diuinam substantiā, & visibilem carnis oculis, & palpabilem carnis manibus, & vulnerabilem ferro, quae rursum nefas est credere. Et ideo dum timet dicere Manichaeus quia ista facta non sunt: & iterum timet dicere quia in diuina substantia facta sunt: & nō vult confiteri, quia nec intelligere potuit, quomodo filius dei per quem facta sunt omnia, sine aliqua mutatione vel coingruatione diuinā substantiae suae, hominē cum carne suscepit: coactus est dicere, quia non Christus, sed princeps tenebrarum cum suis sociis illa omnia passus est. Miseri non timetis vt dicatur vobis in iudicio: Ego vos liberaui pro quibus passus sum: Ite, ille vos liberet, cui meas adscribitis passiones? Dicitis magno errore, sed tamen dicitis Christum quotidie nasci, quotidie pati, quotidie mori: Nunquid forte in iis qui credunt, & pro nomine ipsius tribulationes mortemq; patiūt? Non, inquiunt, sed in eucurbitis, & in porris, & in portulaca, & in ceteris huiusmodi rebus. Magna caecitas: Superius passionibus daemorum, hic passionibus olerum homines liberantur a peccatis.

Item cum eis dicimus: Quid factura erat deo gens tenebrarum, si nollet cum illa pugnare? Dicunt, Nihil fieri potuit deo incorruptibili. Non enim si quis, verbi gratia, sphaeram vitream solidā vnguib; lacerare voluerit, aliquid ei vnquam faciet scuitia vnguium suorum. Sed si vel talem substantiam diuinā isti esse fingerent, vt omnis scuitia gentis tenebrarum talis ad illam esset, quales sunt vngues lacerantis ad sphaeram vitream, non deus Manichaei hodie Iudaeum pateretur de partis suae abscissione vel amissione: quam partē dicit, cum in fructibus vel in herbis fuerit, id est, in melone vel beta vel talibus rebus, & principium suum & medietatem & finem nosse. Cum autem ad carnem ve-

2. Corin. 11.

Cap. XXII.

Luce. 1.

Galat. 4.

Gen. 2.

Luce. 1.

Ca. XXIII.

2. Corin. 11.

Ca. XXVII.

Ca. XXVIII.

Ca. XXIX.

Ca. XXX.

10an. 18.

Mat. 26.

Ca. XXXI.

Ca. XXXII.

Ca. XXXIII.

Ca. XXXIII.

Ca. XXXV.

Ca. XXXVI.

Gnerit, omnem intelligentiam amittere: vt propterea magister hominibus missus sit, quia stulta in illis facta est pars dei: & propterea non sit missus melonibus, quia sapientem habent animam. Quis ista credat vel ab hominibus aliquando, vel inter homines posse dici? Sed tamē quomodo nihil mali patitur substantia dei vestri, cum & in pomis ligatur, & in carne excacatur, vel cum volens redire, deiicitur ad terras à gēte tenebrarum? Sed si nihil ei mali contingit vel contingit, falsa omnia sunt quae Manichaeus dixit in epistola fundamenti, quae caput est omnium vanarum fabularū: vel in thesauro, qui thesaurus est omnium turpitudinum & blasphemiarum, vel in ceteris omnibus libris: in quibus tāta loquacitate nihil aliud quam infelicitatem substantiae dei, quam cōmixtam dicit principibus tenebrarum, & in diuinis virtutibus tristitiam, & propter illam magnam solitudinem vt liberaretur, affirmat. Nam reuera nihil mali aut potuit aut poterit pati substantia dei, nec aliquem habet inimicū, qui eius partem ingentiam corruptat: sed homines sunt deo vel potius sibi inimici, non obtē-

perando praeceptis dei, & cupiditatibus se potius corrumpendo, non deum.

Ca. xxxvii.

Gene. 1.
Gene. 3.
Exo. 20.
Deut. 4.

Mat. 5.
Iacobi. 5.

Luc. 7.

Luc. 8.
Ioan. 11.
Mat. 10.
Luc. 12.
Ioan. 9.
Luc. 22.
2. Cor. 11.
Rom. 1.

Mat. 19.

Ioan. 6.
Mat. 5.

Luc. 8.

Marci. 11.

Ca. xxxviii.

Dūm vero testamentorum concordiam simplici oculo intendere si velletis o Manichaei, facillime videretis. Rabide enim ferimini in id quod scriptum est, Spiritus dei ferebatur super aquam. Et vidit deus quia bonum est: Et, Adam ubi es? Et, Deus zelās, & ignis edax, & gladius meus, & cetera talia, non considerantes, quia si alius ita caecus sit, vt reprehendere velit illud domini quod in Euangelio dictum est, Non iurabis per caelum, quoniam sedes est dei: neque per terram, quoniam scabellum est pedum eius: & hoc dicat quod vos mira demētia dicere soletis, vbi erat deus antequam esset caelum & terra: aut quod scriptum est, Et miratus est Iesus: cum mirari nemo soleat, nisi de re quae illi erat incognita: videre autem quia bonum est, non sit ignorantis, sed quia placuit ei quod fecit. Aut illud quod scriptum est dicente domino: Quis me tetigit? Et de Lazaro, Vbi posuistis eum? Et, Ego veni non pacem mittere super terram, sed gladium. Et, Ignem veni mittere in mundum. Et, Veni vt qui non vident videant, & qui vident caeci fiant. Et, Vedite res vestras, & emite vobis gladios. Et, Apostolus, Zelo dei vos zelo: Et, Reuelabitur ira dei de caelo super omnem impietatem: & cetera innumerabilia ab ipso domino vel ab Apostolis dicta vel facta, quae insanissime poterunt homines accusare nō intelligentes. Nam & avari vel flagitiosi possunt aliter accipere quod dominus ait, vt si quis dimiserit quae habet, septuplum, aut etiam centuplum in hoc seculo accipiat: vt si aliquis uxorem, ancillam vel etiam meretrices dimittere propter dominum velit, spe illius multiplicationis faciat, non amore iustitiae. Possunt etiam horrere male intelligentes quod ait, Si quis non manducauerit carnē meam, & biberit sanguinē meum, nō habebit in se vitam. Nam quod ait, Qui dixerit fratri suo fatue, reus erit gehennae ignis: si dicant stulti, Ecce pro conuictio gehennam minatur, hoc dicitis misericordem ignorare peccata: nonne ignorant vbi caput habeant, & tamen aliquid sibi videntur dicere: Aut quomodo tam multas animas necadas daemōnibus in porcis tradidit, cum tales animas dicatis esse porcorum quales sunt hominum? Aut quomodo arborem, in qua fructus, quia non erat tempus, non inuenit, verbo aridam fecit, quam animam intelligentem dicitis habere? Ecce quanta iniquissimi & caeci homines de diuinis eloquiis possunt dicere, sicut in ea quae mystice facta

sunt vel dicta in veteribus libris ignorantes ferimini, vt temere accusetis quod nō intelligitis. Haec autem cum de nouo testamento vobis obiecta fuerint, dicitis diuina & spiritalia significare: Veteris autem testamenti sanctas literas figurate posse accipi negatis, Cum & ipse dominus figurate inde quaedam dixerit, & Apostolus Paulus omnia illi populo in figura contigisse scribat. Nam & ipse regulam monstrans, multa inde exposuit. Sed forte dicitis, solita vanitate & obtuso corde contra deum vel Apostoli auctoritatem loquentes, veteris testamenti dicta exponi prorsus non posse, solum autem nouum in talibus exponi posse. Et non consideratis non vos habere quid dicere, si ab aliis impiis vobis dicatur, vetus potius exponi posse, nouum non posse. Mens autem sana vtrunque testamentum contemnerans, quaecūque in vno inuenit expositionem admittere, sine dubio in altero declarabit. Multū apparet imperitia vestra vel potius audacia. Attendite in actibus Leucij, quos sub nomine Apostolorum scribit, qualia sint quae accipitis de Maximilla vxore Egetis: quae cum nollet marito debitum reddere, cum Apostolus dixerit, Vxori vir debitum reddat, similiter & vxor viro: illa supposuerit marito suo ancillam suam Euckam nomine, exornans eam, sicut ibi scriptum est, aduersarius lenociniis & fucationibus, & eam nocte pro se vicariam supponens, vt ille nesciens, cum ea tanquam cum vxore concumberet. Ibi etiam scriptum est, quod cum eadem Maximilla & Iphidamia simul essent ad audiendum Apostolum Andream, puerulus quidā speciosus, quem vult Leucius vel deum vel certe angelum intelligi, cōmendauerit eas Andrae Apostolo: & perrexit ad pratorium Egetis, & ingressus cubiculum eorum finxerit vocem muliebrem quasi Maximilla murmurantis de doloribus sexus femine, & Iphidamiae respondens. Quae colloquia cum audisset Egetes, credens eas ibi esse, discesserit. Quid ad hoc dicitis rogo vos? Quare non timuit Maximilla per turpissimum lenocinium ancillae suae, ligare animas in carne? Cum autem illum puerulum tam turpiter credatis esse mentitum, quis vobis credat loquentibus, cum si mentiamini, dominum vos dicitis imitari? Sed vos temeritate pleni adhuc irruite in veteres libros, vt quae nescitis, potius accusare quam discere laboretis. Considerate quae ibi miracula sunt. Si miraculis noui testamenti delectamini, ibi mortui primo suscitati: ibi leprosi primo mundati: & alia multa quae diligenter & pie quarentibus ad aedificandam fidem innotescunt. Si autem bonis praeceptis delectamini: ibi primitus scripta sunt illa duo praecepta, quae sublimiter dominus laudat de diligendo deo & proximo: ibi dimittenda domus, parentes, filij, & cetera propter dominum: ibi non reddendum malum pro malo: ibi orandum pro inimicis: ibi inimico ignoscendum: ibi tradenda maxilla ad accipiendam alapam. Et quaecunque in nouo testamento praecepta sunt, non solum ibi mandata, sed etiam à sanctis viris omni vigilantia completa. Nunquid & hoc poterit dicere malitia vestra, quaecunque bona & magnifica ibi scripta sunt, falsa esse & apposita, illa vero quae non intelligentes putatis mala, ea tantummodo vera esse: Debetis enim aduertere aliquos similiter impios ita de nouo testamento facere posse, vt quaecunque ibi sunt quae non intelligentes putauerunt mala, ea reprehendant, & dicant ipsa ibi esse sola vera: illa autem omnia quae ibi magnifica sunt, dicant esse falsa, atque ab amatoribus domini apposita, ne omnia iudicarentur fugienda: vt & vos & illi

Cap. XL.

1. Cor. 15.

1. Cor. 6.

Roma. 8.

Eph. 5.

Galat. 5.

1. Cor. 6.

Esai. 40.

Mat. 22.

1. Cor. 15.

Cap. XLII.

Esai. 32.

Roma. 4.

Cap. XLIII.

Luc. 3.

Cap. XLIII.

A & illi tali caecitate percussi, iam iudicati & damnati fugiamini. Tandē euigilate, & à blasphemis coquiescite, atque omnium sanctarum canonicarum scripturarum, si Christiani esse cogitatis, auctoritatem recipite, & quae nō intelligitis accusare nolite, sed potius eorum intellectum desiderate. Nam quale est etiam illud, quod resurrectionē carnis negatis? Paulus Apostolus clamat, Seminatur in corruptione, resurget in incorruptione: seminatur in contumelia, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute: seminatur corpus animale, surget corpus spiritale. Et vos contra reclamatis, carnem hominis non posse resurgere, & eam tenebrarum principem habere authorem, cum eandem Apostolus membra Christi & templum spiritus sancti esse dicat. Nescitis, inquit, quia corpora vestra membra sunt Christi? Quod non vtrique secundum infirmitatem praesentis corruptionis, quae de peccati originalis poena descendit, sed secundum adoptionē futurae resurrectionis dicit: sicut alibi ait, Et ipsi in nobis ingemiscimus, adoptionem expectantes, resurrectionē corporis nostri. Alibi etiam eandem carnem ecclesiae comparauit, cum de coniugio loqueretur dicens, Nemo enim vnquam carnem suā odio habet, sed nutrit & fouet eam, sicut Christus Ecclesiam. Quod ergo alio loco dicit, Caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autē aduersus carnem: non carnem damnat, vt eam tanquam inimicam existimemus, sed admonet potius, vt subiugemus nobis eam ad bona opera concipienda, vt velut coniunx spiritui seruiat: quod dicit non posse fieri nisi gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. Non enim natura carnis, sed poena eius nobis reluctatur, quia peccato meruimus esse mortales. Nam iterum dicit, Corpus vestrum templum est in vobis spiritus sancti: & tamē cum ipsa caro propter praesentem infirmitatem saenum appelleretur, creditis Ioannem de saeno aurū fecisse, & non creditis deum omnipotentem de corpore animali spiritale corpus facere posse? Nam propter ipsam cōmutationem carnis, quae futura est, quoniam de ista carne caeleste corpus deus facturus est, quando erimus aequales angelis dei, propterea verissime dicit idem Apostolus, Caro & sanguis regnum dei non possidebunt. Sed non mirum quod ita caeci estis, vt nō posse ab omnipotente deo ista fieri dicatis, cum etiam dicatis mundum, vel omnia quae facta sunt, nō potuisse aliter facere deū, nisi magna & miserabili necessitate, & nisi esset materia quae illum ad operationem mundi adiuuaret, vt inde posset partem suam liberare. Eligite ergo nunc quid sequi velitis, deum minus potentem & infirmum, qui necessitate partis suae in miseria constituta, à materia quam ipse non fecerat, vt mundum faceret adiutus est, an deum omnipotentem qui nulla necessitate, sed propria voluntate & summa potestate dixit & facta sunt, mandauit & creata sunt, qui vocat ea quae nō sunt, tanquam ea quae sunt. Vos ergo homines, qui ista impietate Manichaei estis decepti, fugite, festinate dū licet, ne damnationem aeternam ab illo iusto iudice mereamini. Peniteat vos peccatorum vestrorum, si cupitis liberari, & nolite audire Manichaeos dicentes, Non peccamus nos, hoc est, animae lucis, sed peccat gens tenebrarum. Si enim ita est, quare nos terrent vt eis credamus? Non enim possunt dicere, quia infidelitas non est peccatum, cum scriptum sit, Qui non credit, iam iudicatus est. Si ergo infidelitas peccatum est, & non peccat nisi gens tenebrarum, restat vt ab omni peccato pars lucis immunis inueniatur, Omnes ergo ad regnū redeūt,

quia ipsi non peccant: & nihil timendum est alicui animae, quia nihil peccat: & falsa sunt quae Manichaeus dicit, succisuum lucis partem, hoc est animas peccatrices damnari ad custodiam globi, vt aliqua securitas diuinis regnis in periculo constitutis, tandem aliquando cōparetur. Necessesse est ergo vt aut pars lucis peccet, aut pars tenebrarum. Sed si pars lucis peccat, deus peccat: quod nefas est dicere. Si autem pars tenebrarū peccat, ipsa vocatur ad regnū per eum qui dixit, Non veni vocare iustos, sed peccatores, quia nō est opus sanis medicus, sed male habētibus. Illa autem diuinitas de diuinitate, & lux de lumine, tenebrarū generi degenerans in aeternum sociatur. O detestandum mentis errorem talia credentium, vellem tamen vt attēderetis, & videre velletis, cum quem naturaliter summum malum esse dicitis, non posse fieri vt malus sit: quoniam si quicquid facit, sic facit vt à natura sua recedere & aliter facere nō possit, prorsus nihil peccat. Si autem nihil peccat, nihil mali facit. Et ideo si nihil mali facit, non est vtrique malus. Recitat itaque vt pars dei quae deus intelligitur, quā animā dicitis, sola sit rea omnium peccatorum, & omnia illa quae accusanda insanissime putatis, in deum vestrum refundatis. Sed quid veritas clamat? Corpus cū E animae est peccare non posse, sed per ipsum posse peccari: Animam vero, irrationalem quidem peccare non posse, quia nec praecepta rationis potest accipere, neque ad beatitudinē peruenire, sed in suo gradu seruare ordinem naturae quem acceperit. Rationale autem, quia potest recte factorum rationalia praecepta percipere, & recte factis ad aeternam beatitudinē peruenire, si hoc peccando noluerit, iuste ad inferiora damnari, quia inter ipsa & deum nō separat nisi voluntas praua. Legite Manichaei, & omni vigilantia ista discutite, & magis magisque legite atque discutite, sed animo equo, non animo inimico. Legite illud attēdentes, quia erit vobis in futuro iudicio ista scriptura testis, si agnoscentes vera esse quae dicta sunt, ad sinum matris Ecclesiae catholicae, quae sola veritatem docet, omni cursu non festinaueritis. Iudicate tandem aut eligite Manichaei, quem sequi vultis, patrem ingentum, filium vnigenitum, spiritū sanctum in patris & filij vnitate cōmunem, vnum deum omnipotentem, incorruptibilem, inadiabilem, incommutabilem, verum, bonum, sanctum, clementem, iustum, qui non habet neque, quia vnus est: Neque eius particula separari ab eo potest, quia inseparabilis est: Neque aliquid eius imitari potest, quia totus incommutabilis est: Neque vel leuiter quodlibet eius substantiae corrumpi potest, quia totus incorruptibilis est. Qui voluit, & facta sunt omnia quaecunque sunt, quaecunque viuunt, quaecunque intelligunt. Ipse enim summa substantia, summa vita, summa veritas est: Qui praecepit & ordinata sunt omnia suis locis & temporibus bona: Qui rationalem creaturam omni cetera creaturae praefere dignatus est: Qui ei per superbiam à suis legibus voluntate lapsa, & visibilia sequenti, misericorditer per suos ministros ac per seipsum signis quibusdā visibiliter & exemplis & praeceptis demonstratis, quibus conlurgere valeret, atque ad aeternam vitam renouaretur, loqui dignatus est, quem praedicat catholica fides: An illum deum qui falso dicitur incorruptus, quia postea inuenitur malo necessitatis oppressus: Timidum, quia imminente labe & vastitate compulsus ad bellum est: Ignorantem plenum, si suae parti quid cōtingere posset, videre nō potuit: Crudelem, si prauides miseriam futuram partis suae, etiam cum ea securus posset quietescere, tamen

Mat. 9.

Cap. xliij.

Cap. xlv.

Cap. xlvj.

Cap. xlvij.

Pendet ser-

mo ex pro-

nimo capi-

re.

Geam misit ad miserabilem pugnam: Malum, si cum sibi fieri à mali natura nihil posset, tamen conatus est eam ipse delere: Temerarium, qui ausus est congregari cum ea, qua eius pars & captiua teneretur, & in sempiternum macularetur: Comutabilem, quia iam ex parte mutatus est: Corruptibilem, quia iam ex parte meretricantem, ex parte mentientem, ex parte blasphemantem, scelera omnia ex parte facientem, quia his omnibus ex parte commixtus est: Lugentem, vel luctuoso tectum: Subiacetè demonis ut lutum figulo, & usque ad turpem personam necessitate perductum, ut in pueros & virgines transfiguratus demonum libidinem accederet, quem prædicat Manichæus. Aut certe si potest, neget conscientia vestra, teste vobis vero deo æterno, qui omnes iudicaturus est, vnum istorum vobis ipsis negate. Si autem verum sunt quæ dicimus, tandem respicite, tandem videte, in qua estis morte constituti. Humiles estote, si optatis liberari, & nolite superbe & impie dicere, vos ipsos esse deum omnipotentem: Hoc enim dicitis, cum animas vestras partes eius esse asseueratis. Non enim deus in parte maior, in parte minor est: Sed potius dicite vobis, deus incommutabilis est, nos commutabiles sumus: Deus incorruptibilis est, nos cupiditatis nostris corrumpimur: Deus incoquinabilis est, nos peccatis nostris coinquinamur: Deus ipsa sapientia est, nos stulti ad sapientiam peruenire conamur: Deus ipsa æterna & beata vita est, nos peccatis nostris miseri sumus, & optamus fieri beati. Non ergo sumus pars substantiæ eius. Si enim partes eius estis, & hæc tanta patimini, restat ut & ipse iam ex parte hæc omnia patiatur, & amplius pati potuerit, quod eius contingit parti, nisi per vestram miseriam sibi prouideret. Videte vos ergo quid estis: si partes eius, deus estis: si geniti ab illo estis, similiter deus estis. Quid tanta peccatorum corruptione turpamini: Si autem facti ab illo estis, hoc confitemini, & non iam eritis Manichæi. Manichæus enim duas dicit esse naturas, vnam bonam, & alteram malam. Bonam, quæ fecit mundum: malam, de qua factus est mundus. Si autem vos deus fecit, non inuenit Manichæus vnde vos deus fecerit. Si enim de seipso vos fecit, hoc estis quod ipse. Non ergo debuistis tanta peccatorum corruptione turpari, sicut iam dictum est. Si autem de alieno vos fecit, non ad illum pertinetis, quia sic vos fecit quomodo mundum. Si autem nec de seipso, nec de alieno vos fecit, sed tantum omnipotentia sua voluit, & facti estis, hoc dicite Manichæo, & renunciate eius errori. Sic decet enim omnipotentem facere quæ voluerit, sicut catholica dicit: Ipse dixit & facta sunt: ipse mandauit & creata sunt. Dicite vobis, non sumus partes eius, sed sumus opera eius. Dicite vobis, si de necessitate passus est, & euadere aliter non potuit, nisi partis suæ pateretur detrimentum: quis aliquando poterit de talibus necessitatibus liberari, aut quis erit qui protegat deum non valentem seipsum protegere? Aut quando me de hac necessitate captiuitatis poterit liberare, qui me in integris regnis custodire non potuit? Non enim peccantem me inde dimisit, sed ad peccata ipsa me misit. Aut quædo mihi in alienis miserabiliter constituto prodesse poterit, qui ut sibi prodesset, me ad tantam perniciem dedit ne pugnaret? Si incorruptibilis est ipse deus, quid ei factura erat illa mali natura, si nosset cum illa pugnare, ne nunc ego sic cruciarer? Aut quæ ista iniustitia, ut ad globum damner, cum ille ut modo aliquantulum securus sit, ego hæc tanta sustineam? Certe quoniam & ego sum quod ipse, quoniam pars eius sum, nullo in regnis eius insignibus indigenti aut in-

Capitulum XLIII.

Capitulum XLIX.

Psalmus 32.

firmitate constituto, vicibus istam miseriam patiamur, ut & ego aliquantulum requiescam, & regna illa sine periculo possint esse pacata. Quanquam timendum sit, ne ista natura mali nec in globo ipso inclusa custodiri possit. Si enim incorrupta regna corrumpit, & inuoluta dei substantiam violauit: quomodo pars illa lucis, hoc est animæ peccatrices, quæ vitiata globo custodiendo insurgunt infirma ac debiles, quomodo non absorbentur ab ea, ut iterum regna illa diuina nullo iam valente obistere tota conturbet? Quis enim iam audeat procedere ad bellum, quando cum illa parte quæ processerat tam inique actus est, ut pro eius requie sui ciues ad sempiternam globi custodiam damnarentur? Aut si non potest pererrare globum, ut ad lucidum illud tectorem damnatarum animarum perueniat, quid opus eam ceteri diuinorum damnatione membrorum? Si autem potest pererrare globum, quis ei resisteret faucibus, qui integros fauciat? Absit tam grauis & tam abominanda blasphemiam. Nolite tali negotio mortifero vos implicare. Fugite Manichæum, & ad veritatis catholicæ vera toto desiderio conuolate.

FINIS.

DIVI AVRELI
AVGVSTINI HIPONENSIS
Episcopi, contra aduersarium legis & Prophetarum, Liber primus.

Librum quem misistis, fratres dilectissimi, nescio cuius hæretici, inuentum sicut scripsistis in platea maritima, cum venalis codex ipse ferretur, & concurrentibus turbis periculosa curiositate & delectatione legeretur, ut quæto possem copendio responderè, prius quæsum cuiusnam esset erroris. Non enim soli Manichæi legem Prophetarum cõdemnant, sed & Marcionistæ, & alij nonnulli, quorum sectæ non ita innotuerunt populis Christianis. Iste autem cuius nomen in eodem libro non comperi, detestatur deum mundi fabricatorem, cum Manichæi quauis librum Geneleos non accipiant, atque blasphemant, deum tamen bonum fabricasse mundum, etsi ex aliena natura atque materia, confiteantur. Sed quanquam non mihi apparuerit cuius sectæ sit iste blasphemus, defendenda est aduersus eius linguam scriptura diuina, quam maledicis disputationibus insectatur. Et quoniam quo modo Christianum se videri cupit, vnde & ex Euangelio & ex Apostolo ponit aliqua testimonia, etiã scripturis ad nouum testamentum pertinentibus refellendus est: ut ostendatur in reprehensione veterum inconsideratus quam versutus insanire. Ac primum, quod pius poterat religiose, querit iste impius ore sacrilego, quomodo accipiendū sit quod scriptum est, In principio fecit deus cælum & terram: quanquam non addiderit terram de qua post loquitur. Querit ergo, quo principio: eiusne principio, quo idem deus esse cepit, an ex eo quo illum vacuum esse redduit: Cui respondetur, quia nec deus esse cepit: nec eum vacationis suæ redduit, qui neque aliquando non fuit, nec cessando torpuit, nec operando laborauit: nec sine cælo sedis indiguit, nec factio cælo sedē tanquam finit

A finit erroribus peregrinus inuenit: Potēs est enim beatissime manere in semetipso, tēplo autē suo, quod sunt omnes angeli sancti, & homines, sic impertire habitationem suam, ut illi ex ipso habeant tale bonum, quo beati esse possint, non ex eis ille talem domum sine qua beatus esse non possit. Aut ergo sic intelligendum est quod scriptum est: In principio fecit deus cælum & terram, ut principium sit ex quo esse cœperunt: non enim deo coeterna semper fuerunt, sed facta, initium ex quo esse inciperent, acceperunt: Aut certe quia in principio sibi coeterno fecit deus cælum & terram, hoc est in vniuerso filio. Ipse est enim sapientia, de qua dicit Apostolus: Christum dei virtutem & dei sapientiam. Et deo qui fecit cælum & terram, dicitur in Psalmo: Omnia in sapientia fecisti. Aut si de Psalmo iste non vult accipere testimonium, Apostolum audiatur de Christo loquentem: Quia in ipso condita sunt omnia in cælo & in terra, visibilia & inuisibilia. Deus igitur nec cepit esse, nec desinet: sed opera eius quædam incipientia certo sine esse desinunt, sicut tempora & temporalia. Quædam incipientia permanebunt, sicut ipsa sanctorum hominum, quam percepturi sunt, vita æterna. Quod iste non vidit, qui putauit esse dicendum ac definiendum, nullum esse sine fine principium. Nec ipsum potuit attendere numerum, cuius initium est ab vno, & finis in nullo: Nullus quippe numerus quamlibet magnus, vel dicitur, vel si dici iam non potest, cogitatur, cui non addi possit ut maior sit. Et puto quod iste, quamlibet hæresim sub nomine Christi teneat contra Christum, vitam sibi promittit in Christo, utique beatam, cuius tunc poterit esse principium, cum vitæ huius miseræ finis fuerit. Respondeat itaque, beatam illam quam non negat vitam habituram vel habere principium, vtrum habitura, an non habitura sit finem? Si dixerit habituram, quomodo se audebit dicere Christianum? Si dixerit non habituram, ubi est quod ausus est dicere nullum esse sine fine principium? Querit etiam: Si mundus iste bonum aliquid est, cur non olim ex initio ab eo factum est quod melius fuit? Quasi seipso aliquid melius deus fecerit mundum: Aut ideo non debuerit hoc bonum fieri, quia non est æquale facienti. Quod autem querit, cur non istud olim ex initio factum sit, responsum habeat: Imò vero olim ex initio factum est. Ex initio vti que suo, non dei, cui nullum est initium. Si autem hoc initium significari potuit eo quod dictum est, In principio fecit deus: quid est quod calumniatur velut interrogas, in quo principio fecerit, cum ipse rursus querat, cur non olim ex initio factum sit? Proinde sua verba illi replicanda sunt. Nam sicut ipse propter id quod scriptum est, In principio fecit deus cælum & terram: argumentatur & dicit: In principio igitur quo? Eiusne quo idem deus esse cepit, an ex eo quo illum esse vacuū redduit: ita & nos ad id quod ait, cur non istud olim ex initio ab eo factum est: respondeamus, & dicamus ei: Ex initio igitur quo? Eiusne quo idem deus esse cepit, an ex eo quo illum vacuum esse redduit? Hoc quippe illi displicet, quod non olim ex initio deus fecerit cælum, cum dicit: Cur non olim ex initio? Tãquam ex illo initio facere debuerit ex quo est ipse qui fecit. Cur non hic timuit, ne dicendo ex initio ex quo est ipse deus, eum debuisse facere cælum, diceretur ei: habet ergo deus initium, ac per hoc secundum sententiam tuam habebit & finem. Tu enim dixisti, nullum esse initium sine fine. Porro si deus caret initio, quomodo faceret aliquid ex initio ex quo ipse non est? Ac per hoc ex initio fecit illo ex

quo fecit, id est, ex quo cepit esse quod fecit. Aut ergo deus ipsorum nihil boni vniquam fecit, aut secundum istum quodcumque boni fecit, ex illo initio fecit ex quo ipse est: & habenti initium, metuendus est finis: Aut sanctæ scripturæ verbis debet acquiescere, & intelligere deum, qui ex nullo cepit esse principio, fecisse cælum in principio, vel ex quo cælum esse cepit, vel in filio: qui Iudæis interrogantibus quis esset, principium se esse respondit. Nisi forte dicitur est, aliud initium, aliud vero esse principium. Si ergo ita esset scriptum, In initio fecit deus cælum & terram: nihil contra hoc iste moueretur qui dixit, Cur non olim ex initio factum est: quandoquidem legeret, In initio fecit deus: non existimans impium, si credatur deus habere initium, sed non habere principium. Quod si ita est, emendetur hoc auctore Euangelium, ubi scriptum est, In principio erat verbum. Cur enim non etiam hic iste dicat: In principio igitur quo? Eiusne quo idem verbum esse cepit? Et quia deus erat verbum, potest etiam sic dicere quemadmodum in hoc libro dicit: Eiusne quo idem deus esse cepit? Dicat hic si placet etiam illam definitiuam suam, ubi audit, In principio erat verbum. dicat etiam hic si audeat, Nullum est principium sine fine: ut ab ipsis etiã Manichæis, qui eum fortasse quia inimicum legi prophetisque reperiunt, libentissime legunt, iudicetur insanus. Quia vero displicet ei deus qui fecit mundum, cur non displicet deus per quem factus est mundus? De Christo enim scriptum est: In hoc mundo erat, & mundus per eum factus est. Intelligat itaque deum facere bona posse, bonis autem à se factis egere non posse: Vnde nec faciendis eguit, qui factis non eget: sed summe bonus fecit omnia, sibi quidem imparia, sed tamen bona. Bonum quippe etiam non summum, immo vero etiam infimum, nisi à summo bono esse non posset. Nimis autem de deo male sentit, qui propterea bonum esse aliquid negat, quia æquale deo non esse cognoscit. Ita enim non erit ille summum, sed infimum bonum, si quod eo minus est, iam non est bonum. Porro si in rebus quas condidit, ea quæ sunt prima bona valde, sunt imparia conditori, quia ille fecit, hæc facta sunt, profecto quia talibus non eguit ad augendam beatitudinem suam, multo minus inferioribus atque omnino infimis eguisse credendus est: quæ tamen fecit tanquam bonorum omnium constitutor: Nam dominus Iesus per quem factus est mundus, non sola cælestia, sed etiã terrestria, eorumque terrestrium quæ videntur exigua deum creasse & creare sic indicat cum dicit: Si ergo cœnum agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, deus sic vestit, quæto magis vos modicæ fidei: Vnus ergo atque idē deus est institutor cœli & terræ, stellarum & herbarum, quicquid mēsuræ, formæ, ordinis suo constat in cælo & in terra, quicquid viuunt in cælo & in terra, quicquid sentit in cælo & in terra, quicquid intelligit in cælo & in terra. Quæ non solum illi à quo sunt condita, sed nec inter se esse oportebat æqualia, & ideo sunt omnia: Nam si essent æqualia, vnum genus bonorum esset omnia. Nunc vero ideo sunt omnia bona, quia sunt aliis alia meliora, & bonitas inferiorum addit laudibus meliorum: Et in rerum bonarum inæqualitate ipsa est iucunda gradatio, ubi minorum comparatio ampliorum est commendatio. Ea vero quæ dicuntur mala, aut vitia sunt rerum bonarum, quæ omnino extræ res bonas per seipsa alicubi esse non possunt: aut supplicia peccatorum quæ de iustitia pulchritudine veniunt. Sed ipsa quoque vitia testimonium perhibent bonitati

Ioan. 1.

Ioan. 1.

Ibidem.

Cap. III.

F

Mat. 6.

Cap. 7.

G naturarum. Quod enim malū est per vitium, profecto bonum est per naturam. Vitium quippe cōtra naturam est, quia natura nocet: Nec noceret, nisi bonum eius mi nueret. Non est ergo malum nisi privatio boni. Ac per hoc nusquam est nisi in re aliqua bona, et si non summe bona, quoniam summe bona incorruptibilibus & immutabilibus perseverat, ut deus est: non tamen nisi in bona, quoniam non nocet nisi minuendo quod bonum est: Ac per hoc bona sine malis esse possunt, sicut ipse deus & quæque superiora cælestia: Mala vero sine bonis esse non possunt. Si enim nihil nocent, mala non sunt: si autem nocent, bonum minuunt: & si amplius nocent, habent adhuc bonum quod minuant: & si totum consumunt, nihil naturæ remanebit cui noceatur, ac per hoc nec malum erit à quo noceatur, quando natura defuerit, cuius bonum nocendo minuatur. Vtrum autem aliqua natura, hoc est substantia, prorsus ad nihilū redigatur, disputatio subtilissima est. Sed fides veracissime deo decantat: Mutabis ea & mutabūtur, tu autem idem ipse es. Nec fecit igitur, nec regit mutabilia bona, nisi immutabile bonū, quod est deus. Porro bona mutabilia propterea bona sunt, quoniam à summo bono facta sūt: propterea mutabilia, quia non de ipso, sed de nihilo facta sunt. Quamobrem & ipsa mortalia, quanuis ex aliqua parte pœnalia sint eis quibus sola immortalitas potest perfectæ beatitudinis implere mēsuram: habent tamē proprium decoris locū in pulchritudine temporum, sed maiorem quā humanus est sensus quo talis pulchritudo sentitur: Fides tamen illa quæ deo suo dicit, Omnia in mensura & numero & pōdere constituti: quanuis amore viuendi cōditionem mortis exhorreat, creatorem tamē omnium bonorum etiam de bonis mortalibus laudat. Nam iste ipse qui reprehēdit, nec deum esse credit, cuius terrena opera videt esse mortalia, eundē sermonem suum, qui vsque ad deo illi placuit, ut eum literis memoriæq; mādaret, nisi vocibus ad sua quæque verba pertinentibus, & incipientibus tamen & deficientibus implere non posset: ita pulchritudinem disputationis, qua vult persuadere, quicquid oritur & moritur, bonū esse non posse, nisi orientibus & morientibus syllabis non potuit explicare. Quid ergo mirum si in tam magna vniuersitate naturæ est aliquid infirmum bonum in ordinibus temporum, quod non permanione rerum, sicut nonnulla sublimia spiritalia, sed pro decore sui generis, imo atque terreno exortu occasuq; sit pulchrū: Quæ cū ita sint, non calumniatur dicenti scripturæ: Vidit deus lucem quia bona est. Nō solum enim lucem, quam vocauit diem, & firmamentum quod vocauit cælum, & solem & lunam & cætera sydera, verum etiam ligna & herbas, & in aquis ac terris quæcūq; mortalia, & creauit deus summe bonus, & vidit quia bona sunt in genere atque ordine suo: Nec timuit qui spiritu dei reuelante scripsit hūc librum, futuros impios reprehēsores, vaniloquos & mentis seductores primitus suæ, deinde aliorū, quos delectat blasphema loquacitas: quia & ipsos inquātū homines sunt, in quantum corpore atq; anima rationali constant; in quantum mēbra corporis eorum suis distinguuntur officiis, & concordissima differentia in vnitatē suæ pacis mirabili ordinatione consentiunt: in quantum anima eis naturali excellentia præstat atq; imperat: in quantum sensus carnis quinque partitos implet ac vegetat, dissimili potentia, sociali cōuenientia: in quantum etiam mētē atq; ratione, quod bestialis anima non potest, sapere atq; intelligere possunt, vidit deus quia bona sunt: & ideo crea-

uit. Non enim tantū creatos postea vidit, sed & creatos ante prævidit: & quod perueria voluntate & cæco errore maligni sunt, nō ideo vidit quod nō essent creandi, prævidit enim vbi sint ordinandi: & sic eos ex eadem massa primæ præuaricationis merito damnata, fecit vasa iræ, si vsque in finem in hac malignitate perdurent, ut profint vasis misericordiæ, quo per eorum acumina vanitatis, diligentius arcana veritatis inquirant. Magna quippe opera domini, exquisita in omnes voluntates eius. Quid autem mirum est, quia displicet humana stultitia, quod opera sua placent diuinæ sapientiæ: Quid est enim aliud: Vidit lucē quia bona est, nisi quia placuit ei? Sed iste vaniloquus blasphemator, qui scripsit librum sacrilegis conuiciis plenum, in quo vnam opus eius displiceret ei, & nō putaret quia bonum est, sed videret quia malū est: videte quid dixerit, Adeo antea nesciuit, inquit, lux quid esset, ut modo eam primum videns optimam iudicaret. Ergo & dominus Iesus quādo auditis verbis Centurionis, miratus est & dixit discipulis: Amen dico vobis, nō inueni tantā fidem in Israhel, nesciuit antea fides illa quid esset, ut tunc eam primum videns, optimam iudicaret: An vero alius eam in corde Centurionis operabatur quā ipse qui mirabatur? Et profecto amplius est vnde possint blasphemare insipientes & infideles, quod miratus est Iesus quantumcūque hominis fidē, quā quod vidit deus lucem quia bona est. Potest enim quisque etiam solita videre quia bona sunt: hoc est, sibi placita cōprobare. Quisquis autem miratur: secundum cōsuetudinem qua homines loquuntur, inopinatum atq; improuifum sibi esse significat quod miratur. Sed Iesus qui omnia præciebat, quod mirandū aliis commēdabat, mirando laudabat. Quid autē deus vidit à se factum, quod nō in luce quæ ipse est, prius vidit esse faciendū? Et quid tam necessario sancta scriptura toties repeteret, quā quod vidit deus bona esse quæ fecit: ut hinc informaretur pietas fidelium, nō pro humano sensu, qui sæpe etiā bonis rebus offenditur, quarum causas atque ordinem nescit, de creatura visibili atque inuisibili iudicare, sed laudatū deo credere & cedere: Tāto enim quisque facilius aliquid proficiendo cognoscit, quāto religiosus antequam cognosceret deo credidit. Vidit ergo deus lucem quam fecit quia bona est, quoniam quod faciendum placebat ut fieret, factum placuit ut maneret, quantum cuique rei existendi siue manendi, à tanto fabricatore fuerat constituta mēsurā. Sed aliud est lux quod est deus, aliud lux quam fecit deus: Incomparabiliter autē melior lux ipse qui fecit, nullo indigens modo, ea luce quā fecit. Et vnde iste calumniatur, cur non ista bona tam olim, quā olim est ipse, fecerit deus: hinc potius intelligendum est, quod non ea fecerit eorum indigus, sine quibus esse in sua perfecta beatitudine potuit, sine initio sempiternus. Ideo quippe istorum faciendorum causa sola dei bonitas fuit, quia necessitas eius vlla non fuit. Quicquid itaque iste conuiciatur deo, quod velut tunc primum lucem viderit qui fuisset lucis ignarus, quā sit insulsum & vanum videret, si lucis ipse inens aliquid haberet. Quinetiam stultitiæ scribentis, assignat, quod tenebras dixerit sine initio semper fuisse: lucem vero initium sumpsisse de tenebris: quasi legerit in eo libro calumnia tur, tenebras sempiternas: cum scriptum sit, In principio fecit deus cælū & terram, Terra autem erat inuisibilis & incompressa, & tenebræ erant super abyssum. Ex illo ergo tenebræ esse cœperunt, ex quo coacta mōles cœli esse cœpit ac terræ, antequam facta esset lux

A lux qua illuminaretur quod sine luce fuerat tenebrosum. Quid autem inconueniens, si mundana materia fuerant tenebrosa primordia, ut accedente luce melius quod factum est redderetur, & tãquam proficiētis hominis quod postea futurū erat, hoc modo significaretur affectio? Quæquam qui munere dei potuerit perspicacius ista rimari, inueniet fortasse in creatura, quæ ita facta narratur, sine interuallis temporalium morarum distinctum mirabiliter ordinem rerū. Neque enim materies omnino nihil est, de qua in libro Sapientia legitur, Qui fecisti mundum de materia informi. Nō ergo quia informis dicta est, omnino nihil est: nec deo fuit vel ipsa coeterna tanquam à nullo facta: nec alius eam fecit, ut haberet deus de qua faceret mundum. Absit enim ut dicatur omnipotens nō potuisse facere, nisi unde faceret inueniret. Ergo & ipsam deus fecit. Nec mala est putanda, quia informis: sed bona est intelligenda formabilis, id est formationis capax: quoniam si boni aliquid est forma, nō nihil est boni, esse capacitatem boni: sicut vox cōfusa est clamor sine verbis, vox vero articulata fit cum formatur in verba. Est ergo illa formabilis, ista formata: illa quæ formam capit, ista quæ habet. Nam quid horum vnde fiat, in promptu est. Neq; enim quisquam dixerit de verbis fieri sonū vocis, sed potius de voce fieri sonum verbi: vel potius de voce fieri verba sonantia quis non intelligat? Nec putandus est deus informē prius fecisse materiam, & interuallo aliquo interposito tēporis, formasse quod informē prius fecerat: sed sicut à loquente sunt verba sonantia, vbi non prius vox informis post accepit formam, sed formata profertur: ita intelligendus est deus de materie quidem informi fecisse mundum, sed simul eam concreasse mundo. Non tamen inutiliter prius narratur vnde aliquid sit, & postea quod inde fit: quia etsi potest vtrūque simul fieri, non simul potest vtrūque narrari. Siue ergo prius nomine cœli & terræ, vel terræ inuisibilis & incompressa, atque abissi tenebrosa materies ipsa informis significata est, rerum notarum appellationibus: quia ipsa prorsus ignota est humanis sensibus, & vix vteunq; intelligitur, cum res in deterius cōmutantur: tanquam ei propinquet quidque deformius, nec perueniat tamen ad illam informitatem quantumcūque vel visibilibus remanens vel intelligibilis species: Siue per cœlū & terrā generaliter prius insinuat fit spiritalis corporalisq; natura: siue aliquid aliud quod hic salua fidei regula intelligi potest: deum tamē verum & summum & bonum fecisse cuncta quæ cernimus, & quæ meliora non cernimus, quanuis modus quo ea fecerit comprehendendi humana mente non possit, dubitare fas non est. Sed cum istis indoctis blasphematoribus literarum sacrarum, nō ea rationis subtilitate agendū est, qua ista querēda sunt, & inter pacificos dei filios disputanda. Sed si putat iste aduersus libros legis & Prophetarum quod dicit se nosse, quod dicit se scire summum deum & incomparabile splendore incompressibile esse lucis: primo audire ab eo vellem, cuius lucis existimet esse splendore summum deum: vtrum & ipsa lux deus sit, & vtrum patrem intelligat lucem, cuiusque splendorem vni genitum filium, quem tamen confessus est summum deum. Quod si ita sentit, approbo & laudo. Sed quod eum quæ credit esse lumen de lumine, vel incomparabilem splendorem incompressibile lucis, non credit esse opificem mūdi, improbo & culpo: cum ibi legat, Mundus per eum factus est. vbi legit, Erat lumen verum quod illuminat omnem hominem veniē-

tem in hunc mūdum. Improbo etiā si nescit, magisque de improbo atque detestor, si scit, & insidiatur ut decipiat nescientes, in veteribus prius diuinis literis scriptū, Accedite ad eum & illuminamini. Et, Præceptum domini lucidum illuminans oculos. Et, Illumina oculos meos, nē vnquam obdormiam in mortem. Neque enim hoc orabat homo vtrique mortalis, ne vnquā corpore moreretur, aut corporalibus oculis somnus ne veniret optabat: sed eos vtrique oculos sibi illuminari petebat, de quibus Apostolus dicit, Illuminatos oculos cordis vestri. Porro si huic displicet, lucem initium sumpsisse de tenebris, etiā hoc enim verbis garrulæ vanitatis exagitat, eisdē Apostolo hoc dicat, qui scribens ad fideles, ait, Fuitis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. Quis enim hoc fecit, nisi ille qui cum tenebræ essent super abyssum, dixit, Fiat lux, & facta est lux: Quod apertius alio loco idem Apostolus expressit dicens, Deus qui dicit de tenebris lumen clarescere, claruit in cordibus vestris. Si autē hoc putat scripturis deesse prophetiis, quod filius sit lumen de lumine, vel splendor lucis, legat quod in eisdem literis legitur de sapientia, Candor est enim lucis æternæ. Aut illud in prophetico Psalmo, Cantate domino canticum nouum, cantate domino E omnis terra. Cantate domino & benedicite nomini eius: bene nuntiate diē ex diē salutare eius. Quis est enim dies ex diē, nisi filius lumen de lumine? Salutare autem dei esse Christum legat in Euangelio, dicente Simeone sene, quando illum cognouit in manibus matris, carne minimum, spiritu maximum, acceptoq; in manus suas ait, Nunc dimittis seruum tuum domine, secundū verbum tuum in pace, Quoniam viderunt oculi mei salutare tuum. Hic si responderit aliam esse lucem de qua dictum est, Fuitis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino, quia spiritalis lux mentis esse ista, nō carnis: aliam vero illam de qua scriptū est, Dixit deus, Fiat lux, & facta est lux: quæ ad oculos pertinet corporales: Primo confitebitur, à luce summa, quod est ipse deus, fieri potuisse qualem: cunq; infamam lucē, bonam tamē. Deinde, vnde scit etiam qualis est quanta sit. Postremo vtrum spiritalis an corporalis: nisi forte fideles homines, qui quandiu sunt in corpore, peregrinantur à domino, possunt iam merito ipsius fidei lux vocari, & angeli nō possunt, qui semper vident faciem patris: Vnde ergo scit, vtrū talis lux primitus facta sit: vnde scit quomodo illa luce vespera & mane possit intelligi? Quomodo deniq; senario numero præsentata fuerit operibus dei, & in ea septima requieuerit deus: vnde ad istos dies nobis notissimos qui solis circumitu reuoluuntur, septenarij ipsius numeri quædā forma translata est: Sed & si lux facta est corporalis, vnde nouit quo modo esse potuerit ante solem & ante firmamentum, quod cælum postea nuncupatū est, remota ab aspectibus terrenorū in superioribus partibus mūdi, ut solus deus inter illam tenebrasq; divideret: Nam inter istas tenebras, quæ nobis faciunt notissimam noctem, & lucem quæ nobis facit notissimum diem, luminaria nobis visibilia ut dividerent imperauit. Quis autem ferat, quanuis non sit indignandum potius quā ridendum, indicare istum nobis quod diē horæ designet, horas autem sol discernat atque differminet, & velle ut credamus quod Moyses ista nescierit, & ideo diē antequam sol fieret nominauerit: Sed cōueniant homines ad librum istius audiendum, & proponatur eis quid sit credibilis: vtrū istum nescire quandā lucem & quēdam diem, quem sciebat Moyses: an Moysen nescisse istā lucem ac diē, quem non solum

Cap. VI.

Psal. 101.

H

Sapient. II.

Gene. I.

Sapient. II.

Cap. IX.

Cap. X.

Cap. XI.

Ephes. I.

Ephes. V.

Gene. I.

2. Cor. 4.

Sapient. 7.

Psal. 95.

Luca. 2.

Cap. XII.

Ephes. 5.

Gene. I.

1. Cor. 5.

F

Giste, verumetiam quia verba eius non intelligunt, sciunt. *Cap. XIII.* Quid quod etiam de aquarum congregatione ingerit nescio quis imperitissimus quaestionem, immo vero non quaestionem, sed reprehensionem, tanquam non recte dictum sit, Congregentur aquae in congregationem vnam, & appareat arida, eo quod aquis omnia tenebatur: ignorans quemadmodum aqua in aereis vapores tenuata rarefcat, & nebulosa caligine multum occupet spatij, exiguum vero si congregata densetur, nec iam leuis volitet, sed grauis fluitet. Quid ergo mirum, si rara terram texerat, spissata nudauit? Quid si etiam diuino nutu in magnos sinus terra subsedit, atque ita quicquid naturae humidae per totum eius iacebat, in partes coeuias confluens, recessit a caeteris: & quod operiebat aperuit, congregata in humiliora succumbentia, qua mare interfueret & circumfluere, atque altiora deserens qua orbis emineret? Omitto quod potest hic intelligi significatum esse, quod informis illa materies aquae vel abyssi vocabulo insinuata sit, & species acceperit duorum istorum grauium elementorum, humoris & humiditatis: & ideo dictum esse, congregetur aqua, quoniam labilis & mobilis ei species data est: appareat autem arida, quia immobilis & fixa est. Nam illud quod magis Propheta libri huius author intendit, ut eius narratio rerum factarum esset etiam praefiguratio futurarum, non est contentiosis & infidelibus sensibus ingerendum. Cum ergo tot exitus pie quaerentibus pateant, ne temere tanta reprehendatur autoritas, unde iste nisi diabolico instinctu in eis rebus eligit calumniari, quas non est idoneus perscrutari? *Ca. XIII.* Quod vero in hominis conditorem deum caecus & ingratus inuchitur, & audeat dicere ei qui se finxit, quare sic me fecisti? cum omnino quo modo sit factus ignoret, multum praecipitis mentis audacia est. Sed vasa irae permittuntur ista garrere, ut tanquam de negligentiae somno excitentur vasa misericordiae, & studio respondendi pestilentibus maledictis, adhibeant curam salubribus dictis. Ecce enim in eo quod reprehendit iste hominis conditorem, quia prohibuerit eum sumere cibum dignoscetiae boni & mali: tanquam eum pecoribus parem esse voluisset nescientibus ista discernere, & hoc ei negasset cui potestatem dedisset in bestias, quo solo homo superat bestias: quam necessarium est vitae bene agenda, quod dicimus quaedam infeliciter disci, & felicius nonnulla nesciri? Morbos enim & dolores quanto felicius nescire? Si ergo medicus nos ab aliquo cibo prohiberet, quo accepto agroturos esse praesciret: & ob hoc appellaret eundem cibum dignoscetiae sanitatis & imbecillitatis, eo quod per ipsum homo cum agrotare coepisset, experiendo dignosceret quid interesset inter contractam malam valetudinem, & bonam perditam sanitatem, quod utique melius ignorasset, & in illa quam perdidit sanitate mansisset, credes medico per obedientiam, non morbo per experientiam: nunquid talem medicum inuidisse nobis eiusmodi scientiam diceremus? Quis dubitet malum esse peccatum? Et tamen cum laude dictum est de domino Iesu Christo, quia non nouerat peccatum. Non ergo nouerat hoc malum, atque ideo illam unde Adam prohibitus est, boni & mali dignoscetiam non habebat. Hic si quaeratur, quo modo quod non nouerat, arguebat: neque enim peccata non arguebat. Omnia autem quae arguuntur, sicut dicit Apostolus, a lumine manifestantur. Quo modo igitur a quo ignorabantur, arguebantur? Nonne rectissime respondebitur, & nouerat, & non nouerat? Rectissime omnino. Nouerat enim per sapien-

tiam, non nouerat per experientiam. Huic itaque diuinae sapientiae credere debuit Adam, ut ab illa mali scientia, quae sit per experientiam, praeecepto dei obediens temperaret. Sic enim malum nescisset nisi fecisset: fecit autem sibi, non deo. Nihil enim facere potuit voluntate inobedienciae, nisi quod ipse pateretur lege iustitiae. Haec est enim poena inobedienciae homini reddita in semetipso, ut ei vicissim non obediatur nec a semetipso. De qua re vberius in aliis, & maxime in quartodecimo libro de Ciuitate dei disputauimus. Nunc autem breuiter respondemus ad id quod ait iste, hominis institutorem a magno bono prohibuisse quem fecerat, dum eum pecori simile sine dignoscetia boni & mali esse voluisset. Haec enim dignoscetia non est beati hominis sapientia, sed miseri experientia: unde lignum nomen accepit, a cuius cibo est homo prohibitus: ut obedientia commendaretur, quae maxima est virtus, & ut sic dixerim, omnium origo materque virtutum in ea natura cui sic datum est arbitrii liberae voluntatis, ut eam tamen necesse sit viuere sub potestate melioris. Quamquam non defuerint quibus visum est, illam dignoscetiam boni & mali, magnum aliquod bonum fuisse: cuius capaces nondum fuerunt, qui hanc usurpantes contra vetitum, per inobedienciam peccauerunt. Quibus autem videtur sic hominem fieri debuisset ut peccare nollet, non eis displiceat sic esse factum, ut non posset peccare si nollet. Numquid enim si melior esset qui non posset peccare, ideo non bene factus est qui posset & non peccare? Aut vero vsque adeo desipiendum est, ut homo videat melius aliquid fieri debuisset, & hoc deum vidisse non putet: aut putet vidisse, & credat facere noluisse: aut voluisse quidem, sed minime potuisse? Auertat hoc deus a cordibus piorum. Si ergo ratio recta demonstrat, rationale creaturam illam esse meliorem, quae nulla inobediencia deserit deum, quam ista quae ita deseruit: iustitiam quae sapit, nec illam deesse caelestibus rebus, quae nunquam deserit deum, nec istam ita esse factam, ut aliqua necessitate deserere cogere deum. Et quia voluntate deseruit, nihil ex hoc diminutum sapientissimis dispositionibus dei, qui & malis bene, & peruersis recte vitur: & de humano genere iuste meritoque damnato, familiam sanctam atque numerosam, non eius merito, sed gratia sua factam, in aeternum regnum se translaturum esse testatur. Quae cum ita sint, nec deus occultare debuit lignum quod propter consecuturam hominis miseriam, si ex illo contra prohibitionem usurpato dignosceret a quo bono cecidisset, & in quod malum incidisset, appellauit lignum dignoscetiae boni & mali. Cur enim occultaret de quo mandatum dabat, & per quod obedientiam commendabat? Nec ignarus fuit hominem peccaturum: sed simul etiam quid iusti & boni fuerat & de peccate facturus, summa utique diuinitate praesciuit. Nec instituit quod obesset, si homo sibi obesse nolisset: sed potius instituit quod pedesset: quia homo non sine bona mercede obedientiam custodisset: & non sine vtili exemplo, ut eam sancti eius posterit custodirent, penas inobedienciae perfoluisset. Nec voluit quod non potuit. Hoc enim voluit, ut aut obediens homo esset, aut inobediens impune non esset. Nec infructuose voluit quod homo non fuerat seruaturus, iudicare, quia poena contempitoris docuit alios obedire. Nec in homine pars dei restitit deo: quia si hominis anima pars dei esset, nec a seipsa, nec ab aliquo decipi, nec ad aliquid male faciendum siue patendum vlla necessitate compelli, nec in melius vel deterius mutari omnino potuisset. Flatus autem ille dei qui hominem animauit, factus

A factus est ab ipso, non de ipso, Quia nec hominis status hominis pars est: nec homo eum facit de seipso, sed ex aereo halitu sumpto & effuso. Deus vero potuit & de nihilo, & viuū rationalemque potuit, quod non potest homo. Quamuis nonnulli existiment non tunc animatum primum hominem, quando deus in eius faciem sufflauit, & factus est homo in animam viuam, sed tunc accepisse spiritum sanctum. Quodlibet autem horum credibilis ostendatur, unde nunc longum est disputare, animam tamen non esse partem dei, nec de substantia & natura eius creatam siue prolatam, sed ex nihilo factam, dubitare fas non est. *Cap. XV.* Non itaque, sicut ait iste blasphemus, inuenit serpēs loco meliore quam deus, quia praualuit decipere hominem quem fecerat deus. Nullo enim modo homo deciperetur, si non in se exaltato corde recessisset a deo. Vera quippe, quoniam diuina est illa sententia, ante ruinam exaltatur cor. Et ubi contra deum exaltatur, ibi ab illo deseritur, & in se tenebratur. Quid autem mirum si dum tenebratur, nescit quid sequatur: quoniam non a seipso lumen est, sed ab illo illuminatur. Quod ergo deus semper inuidus sit, etiam homo victus ostendit: quia victus non fuisset, si ab inuidio non recessisset. Quo modo est autem victor hominis deceptor, cum a semetipso sit etiam ipse deceptor? Unde & ille qui decepit, & ille quem decepit, ambo decepti sunt, recedendo ab eo qui non potest decipi: & ambo sunt victi, recedendo ab eo qui non potest vinci. A quo utique qui plus recedit, plus vincitur, quia tanto est inferior, quanto deterior. Et ideo necesse est, ut qui malum alteri prius inferendo vincere videtur, amplius ipse bonum amittendo vincatur. Neque fieri potest ut ei sit locus melior, cum causa sit peior. Et quod ad tempus praualuisse visus est diabolus homine superato, etiam sic in aeternum victus est homine reparato. Nec dei confidentis verba sunt, sed potius exprobratis, Ecce Adam factus est tanquam vnus ex nobis: Sicut Apostolus ubi dicit, Donate mihi hanc iniuriam: utique a contrario vult intelligi, si assit pronunciator doctus, non calumniator indoctus. Porro autem cui displicet peccator prohibitus a ligno vite, quid nisi impune vult male viuere: Nec magnum erat deo, & alio quolibet modo vitam subtrahere homini quem viuere noluisse: sed quoniam rationales animae de sapientia viuunt, quarum mors est insipientia, huius rei significanda gratia, lignum vitae in paradiso fructu suo mori hominem nec corpore sineret. Quod ergo inde separatam traditus est morti, cōsumendus aetate, quod nequaquam illi accidisset, si semper eodem cibo frueretur, significatum est, quod prius ab spiritali vitae ligno propter peccatum anima eius exclusa est, & ita quadam sua interiore morte iam mortua. Nam de sapientia scriptum est, Lignum vitae est amplectentibus eam. Quod iste non intelligens ait, Quatenus ergo ante maledictum immortalis homo perpetuo viuere poterat, qui nondum ex ista arbore cibum sumperat? Quali aliquis ei dixerit, aut in illo libro alicubi legerit, quod nondum Adam sumperat ex cibo arboris vitae. Quin potius intelligendus est, quoniam inde illi vita in corpore perpetua suppetebat, ne vetustate consumeretur etatis, ad hoc inde prohibitus, ut ex peccati poena iam illi esset necessitas mortis. Quo modo, inquit, ex dei maledicto mori coepert, cum vita ipsa nunquam ex ipso initium sumperit? Quasi optauerit ei deus mortem sicut homo homini, ac non dei verba ad sententiam pertineant punientis, non ad iram maledicentis. Punire autem morte corporali, fuit a vitae arbore separare, cum iam fuisset spiritaliter mortuus animo, utique separatus ab alimento sapientiae. Deus itaque quid ei commisit? Tomus sextus.

tigisset in animo, significare voluit, separando eum a ligno vitae, quo significabatur sapientia. Sed ista, inquit, arbor, quae in paradiso vitae fructus ferebat, cui proderat? Cui, nisi prius illis primis hominibus, masculo & feminae, qui in paradiso fuerat constituti? Deinde istis de paradiso pro merito suae iniquitatis eiectis, mansit ad memoriam significanda spiritalis arboris vitae. Quod est, ut diximus, ipsa patientia beatorum cibum, immutabilis animarum. Vtrum autem illo cibo vescat nunc aliquis, nisi forte Enoch & Helias, non temere asseuerandum puto: ligno tamen illo vitae, quod est in spiritali paradiso, nisi aleretur animae beatorum, non pro munere pietatis & fidelissimae confessionis, latronis animae credentis in Christum, Iegeremus paradysum eodem die fuisse concessum. Amen, inquit, dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Esse autem ibi cum Christo, hoc est esse cum vitae ligno. Ipse est quippe sapientia, de qua ut superius commemorauimus, scriptum est, Lignum vitae est amplectentibus eam. Nunquidnam & hoc refellendum est, quod velut acute ut sibi videtur, irridet? Primo deum non praescisse quod contigit, Deinde implere non valuisse quod magnopere cogitauit, Tertio ad maledictum se conuertisse superatum. Unde scit deum non praescisse quod contigit? An quia contigit? Quin immo si non contigisset, nullo modo id praescisset futurum, quia non erat futurum. Aut si propterea putat non praescisse, quia si praescisset, ne contingeret prauidisset: potest hoc & de Christo dicere, qui talentum dedit homini nihil acquiruntur, quod propterea utique dederat, ut ei auergeretur pecunia, quicquid est quod illa significat. Ergo quia contigit ut ille sua pigritia nihil acquireret, hoc non praesciuit ille qui dedit? Dicere etiam potest non implere de hoc lucro Christum quod magnopere cogitauit. Potest & illud tertium, ad maledictum se conuertisse superatum, quoniam dixit, Ligat illi manus & pedes, & proiciat eum in tenebras exteriores. Sicut de Adā dictum est, ut a ligno vitae separaretur, morte etiam corporis plesteretur. Huic enim homini deserto, definentis maledictum, videtur impotentis imperium. Dicat ergo impotentem Christum, quoniam de acquirenda spiritali pecunia non potuit quod cupiebat efficere: dicat amulum ac malitiosum, quod seruo suo inuiderit lucem ac salutem, quem proiciit iussit in tenebras, ubi esset stectus & stridor dentium. Si autem de Christo ista non dicit, ne hoc modo se indicet non esse Christianum, cur daret dicere de hominis conditore & peccati merito dante natore, quod non audeat dicere de hominis redeptore, & si eius praeepta contempserit, poena aeternae mortis vltore, eodem ipso scilicet? Nam & in quem alium nisi in Christum haec maledicta nesciens iste iaculatur, quando quidem ille ait, Si crederetis Moysi, crederetis & mihi, de me enim ille scripsit: Quid enim pater sine filio vel tunc fecit, vel vnquam facit? Si ergo salubriter, non solum bonitatem, verum etiam seueritatem dei sancta scriptura commendat, quoniam & amatur deus vtiliter & timetur. Unde Apostolus eodem loco vtrunque commemorat dicens, Vides ergo bonitatem & seueritatem dei: quid est quod iste insanus & praeeptis cum Christianum esse se iactet, hoc reprehendit in deo Prophetarum, quod in deo inuenit Apostolorum, quoniam idem deus est & illorum & istorum? Quod autem de isto commemorauimus, quem pigrum seruū misit in tenebras exteriores, seueritatem est dei, ubi nec futurorum improvidus dicitur, quia tali pecunia sua credidit: nec impotens, quia quem ut bene ageret, non ipse rexit, ipse correxit: nec amulus ac malitiosus, quod a luce separatam in tenebras misit. Hoc de omnibus poenis hominum, quae leguntur in prophetis libris inscri-

Cap. XIII.

Gen. 1.

Ca. XIII.

1. Cor. 5.

Ephef. 5.

In q. vel. 5.

mon. 1. 1. 1.

meo. 12. 3.

In p. 1. 1. 1.

Cap. XV.

Proph. 16.

Gen. 3.

1. Cor. 12.

Proph. 3.

Luc. 15.

Proph. 3.

Cap. XVI.

E.

Matth. 13.

Io. 1. 1.

Rom. 1. 1.

G Et fuisse peccatib⁹, debet fidelis lector aduertere. Hoc ergo etiam de diluuiio. Neq; enim dominus Iesus non tale aliquid futurum in suo prænunciato aduētū, quādo ait, Sicut in diebus Noë manducabant & bibebant, nouellabant, adificabant, nubebāt, vxores ducebāt, venit diluuium & perdidit omnes, sic erit & aduentus filij hominis. Hoc & de obduratione cordis Pharaonis. Neq; enim noui testamenti litera nō dicunt de quibusdam, Tradidit illos deus in reprobam mentē, vt faciāt quæ nō conueniunt. Hoc de spiritu mendaci, quē deus, qui bene vtitur etiā malis, iustissimo iudicio ad impiū regem decipiendum misit, sicut Micheas Propheta sibi in visione prophetica demonstratum esse testatur. Neque enim dubitauit tale aliquid dicere Apostolus Paulus, cū se sciret verissime dicere, vbi ait, Mittet illis deus operationem erroris, vt credant mendacio, & iudicentur omnes qui nō crediderunt veritati, sed consenserūt iniquitati. Hoc de facto per Moysen cui deus dixit, Accipe omnes duces populi, & victima illos domino cōtra solem: hoc est, in manifesto per diem. Vel q; factum idolū Moyses ita vindicauit, vt nec proximo suo quisq; parceret, ferro perimens impios. Neq; enim & domin⁹ Iesus non dixit, Eos autē qui noluerūt me regnare sibi, adducite & interficite corā me. Vbi pfecto quia mortem significat animarū, magis est vtiq; illa fidelib⁹ horrenda & metuenda quā corporum. Vnde idem dominus dicit, Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem nō possunt occidere, sed potius eum time, qui potest animā & corpus perdere in gehennā. Huius generis mortes per quas animę mittuntur in gehennam, si quis fideli mēte vt dignum est cogitauerit, valde vili aestimabit quālibet ingentissimā stragem, & sanguinis fluuios mortalium corporū, & quomodocūq; quādocunq; moriturorū. Quas exdes iste exaggerās, & scholastica vanitate describens, ad blasphemandum deum, qui talibus mortibus eos quibus huiusmodi terror utilis fuerat, flagellabat, horrore incutit mortalibus sensib⁹, & aliquid se agere putat, calces aduersus stimulum iaciendo: vt cum de morte carnis accusat dei prouidētiam, morte cordis mittatur in gehennā. Quis autem vtriuslibet sexus homo nō mallet gladio trucidari, etiā illo modo, quo trucidauit sacerdos Phinees fornicarios in ipso complexu nefarię voluptatis, terribile constituens aduersus execrandas libidines vltionis exemplum, propter quod deo maxime placuit: quis, inquam, non mallet tali genere mortis interfici, quis nō postremo igne cōsumi, vel ferinis morsib⁹ per ipsa pudenda laniari, quā mitti in gehennā ignis æterni? Cur igitur deus Christianorum, peccantes talibus mortibus puniat, vt post corporis interitū transitorium sequatur in gehenna sine fine supplicium, nisi quia testamenti vtriusq; vnus est deus? Nōne possent Iudæi dicere aduersus huius impietatem, quātumlibet exaggeret bella, cades, vulnera, funera, sanguinem, lōge incomparabiliter deo nostro deum se habere mitiorem: longe scilicet mitius punientem transitorijs mortibus corporum, quā flammis perpetuis gehennarū? At enim propterea videtur huic deus legis & Prophetarum, qui vnus & verus est deus, crimine crudelitatis arguedus, quia propter leuissimas causas vel etiam erubescendas, pœnam mortis vel corporalis inflixit: quod Dauid populū numerasset: quod infantes, sicut iste dicit, filij Heli sacerdotis, de ollis vel cacabis deo preparatis aliquid degustassent. Quia in re non disputo, quantū & quā perniciosum elationis vitium tam sancto viro, vt vellet dei po-

pulum numerare, subreperit, eorumque mortibus non æternis, sed iamiamq; humana conditione venturis, & celeriter trāsituris, fuerit flagellatus, quorū fuerat multitudo inflatus. Nec dico filios Heli fuisse infantes, vt iste loquitur, nesciēs quid loquatur: sed eius etatis, quā possent & deberent pro sacrilego ausu quo se domino deo in sacrificijs præferbant, digna cōercitione cohiberi. Quod neglectum deus non sibi consulens, sed populo cui religio pietasque profuisset, bello etiam vindicauit, Vbi dei timore potuerunt augere victuri, per eorū mortes, qui fuerant, et si senescerent, post non longa tēporum spacia morituri. Mortibus quippe corporum legimus alios etiam mortuos, propter non sua, sed aliena peccata: vbi magis est dolore cordis plaga videntium, quā in resolutione carnis pœna morientū, Vbi animæ de corporibus exētes, habent causas suas, vel bonas, vel malas, non propterea grauata quia exuta. Animarū vero morte alius pro alio plectitur nemo. Sed hoc dico, quantum existimet iste fuisse peccatum, quod in conuiuio nuptiali inuētus est homo vestem nō habens nuptialem? Puto si humana consideratione ista letamur, huic aliquātulum sufficere debuit erubescere: & vt plurimum inuitatis indignatio protēderetur, vestem mutare compelli: & tamē dictum est, Ligate illi manus & pedes, & proicite eum in tenebras exteriores, vbi erit fletus & stridor dentium. Sed dicit, non leuem culpam significat, vestem nō habuisse nuptialem, quomodo ista parua magnarum signa sunt rerum. Sic ergo & sacrificia visibilia, cum sint in terrenis reb⁹ exigua, magnarum quomodo diuinarum signa sunt rerū, in quibus filij sacerdotis seiplos deo, cuius honor in sacrificijs ostenditur, præferbant. Non autem ille coniuua se prætulit sponso, sed tantum non congruit qui nuptialem tunicam non habebat: veruntamen inter ipsas pœnas quibus vtrūq; vindicatum est, ille quid distet aduertit, quāq; incomparabiliter ista illam vincat intelligit, qui corporalibus & tēporalibus spiritalia & sempiterna præponit. Verum quid opus est de mysticis significationibus sacrificiorum, vestisq; nuptialis, inconuenientem carnalibus sensibus velle inculcare sermonem? Ecce quod est manifestius proferamus, Euāgeliū legi veteri cōparans dominus, & non illud malū quod homines ante didicerāt, sed quod ipse docebat, per se. Cuius esse cōtestans, Audistis, inquit, quia dictum est antiquis, Nō occides, Qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis, Quicunq; iratus fuerit fratri suo, reus erit iudicio: Qui autem dixerit racha, reus erit concilio: Qui autem dixerit fatue, reus erit gehennæ ignis. Quid tam paruum in peccatis, quā fratri dicere, fatue? Quid tam magnum in supplicijs, quā gehenna ignis? Si in lege vel Prophetis iste inuenisset aliquem, qui dixisset fratri suo, fatue, lapidari iustum fuisse diuinitus, quantā deum crudelitatis argueret? Quis autem, nō dico lapidari, sed per singulos artus, immo per singula corporis frusta, paulatim atq; minutatim, viues & lentius dilaniari consumi; non maluisset, quā gehennæ ignibus mancipari? Absit tamen vt crudeliorem quisquam dicat Euāgelij quā legis deum, intelligēs vtriusq; esse vnū & eundem deum, in lege terrenam carnalibus, in Euāgelio spiritalibus pœnis, & ibi & hic fidelem, nusquā crudelem. Quid illud: nōne si a Christo linguam reperiret alienam, in eum blasphemam, & qualis est huius, impia garrulitate damnabilem: acerbius & amarius exagitaretur, quā quod iste de obsequio sacrificij prægustato, corporalem temporalemque pœnam

A pœnam pro sacrilegio sic indignatur ingestam: vbi vterumque dominus, & ad sinistram positis gentibus minatur esse dicturum, Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius? Huius tanti supplicij quæris causam? Esuriui, inquit, & non dedistis mihi manducare. Ecce pro esca tēporali, non ablata, sed nō data, æternum & horrendum supplicium cōminatur. Et recte, si consulas veritatem. Perparuum est enim quod datur, magnā impietate nō datur. Vnde non mirum est, quod tāta sterilitati vel infructuosarum arborum, ignis æterni supplicij præparatur. Si autem consulas hominē, vt de suo respondeat tibi, omnis homo mendax contemnit culpam, & exaggerat pœnam. Illam quippe nō videt mēte carnali, hanc exhorret carne mortali. Talis est iste in omnium hominum qui puniuntur vel corripiuntur in veteri testamēto, longe mitioribus quā leguntur in Euāgelio corporalibus pœnis. Quod enim diluuium cōparari æternis ignibus potest? Quæ cades, quæ vulnera, quæ corporum mortes cruciatibus sempiternis: Viginti quatuor milia cadentium, tāto buccarū strepitu inflat insanus, quasi non innumerabilia milia quotidie moriantur toto orbe terrarū. Sed transitoria ista corporū mors est. Quis vero aestimare possit, quot milia stabunt ad sinistram ex omnibus gētibus, quæ sempiternis damnanda sunt ignibus? Eat iste & dānet ore aperto & oculis clausis, quasi cōfessus sit deus suam crudelitatem, quia dicit per Prophetam, Exacuā sicut fulgur gladium meū, inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus manducabit carnes de sanguine vulneratorum. De quibus verbis sic iste accusat deū velut semper humanum sanguinem esurientē, quasi dixerit, Inebriabo me sanguine, & māducabo carnes de sanguine vulneratorū. Sed quantumlibet hanc vitilem deī cōminationem tanquam facinoris auidam, & vt dicit, in sola crudelitate malis tantummodo gloriātem, vanus & vesanus exhorreat, quid aut quātum valet verbis comparata dicentis, Discedite a me maledicti in igne æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius: ibi nō sanguine inebriantur sagittæ, sed non satiabūtur membris omnibus flamma. Nec carnes gladius māducabit, sensum doloris citius auferens mortuis, quā inferens vulneratis: sed nemo cruciatibus saltem moriēdo subtrahitur, ne in moriente simul etiam ipsa pœna moriatur. Cur non hic dicit, colendumne istum an potius exacerandum fugiendumq; esse dicemus? An timet de Christo ista dicere, ne ipsius ignis æterni supplicij non euadat, quōd ille impios præparat mittere: & ignorat miser hæc dicēdo de deo Prophetarum, de ipso se dicere, cuius tam tremendam seueritatem in Euāgelio formidat offendere. Reprehēdit etiam, quod pœnas impiorū, significatas per vnam fellis & botrum amaritudinis, & furorē draconum atq; aspidum, collectas dicit esse de apud se, & signatas in thesauris suis, reddēdas in tēpore, cum lapsus fuerit pes eorum: ignorans thesauros hic appellatas occultas dispositiones dei, qui disponit reddere vnicuiq; secundum opera eius. Vnde Apostolus dicit, Tu autem secundū duritiā cordis tui & cor impēnitēs, thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iustitij iudicij dei, qui reddet vnicuiq; secundum opera eius. Apud quem enim sibi thesaurizat iram cor impēnitēs, nisi apud eū, qui viuos est iudicaturus & mortuos? Neq; enim nesciūt etiā illi veteres libri, thesaurū desiderabilem, de quo ibi scriptum est, q; requirat in ore sapientis Tomus sextus.

Et in Prouerbis legitur, quia deus thesaurizat diligentibus se salutē. Et Esaias Propheta dicit, In thesauris est sal⁹ nostra, ibi sapiētia & disciplina & pietas ad dominū. Hi sunt thesauri iustitiæ. Sed vaniloqui & metis seductores aduersantes literis sacris quas intelligere nolunt, eligunt ex eis aspera quæ ibi leguntur, ad commendandam seueritatem dei: & de literis Euāgelicis atq; Apostolicis lenia quæ ibi leguntur, ad cōmendandā bonitatem dei: & apud homines imperitos hinc ingerunt horrore, inde quærunt fauorē: quasi difficile sit, vt quicquam similiter blasphem⁹ atq; impius eo modo aduersetur nouo testamento, quo iste veteris: carpens de veteribus quibus ibi cōmendatur dei bonitas, & ecōtrario de nouo, quibus ibi commendatur dei seueritas: & clamet inuidiosus atq; veniosus, Ecce qui deus colendus est, misericors & miserator, lōganimis & multæ misericordis: qui non in finem irascetur, neq; in æternū indignabitur: qui non secundū peccata nostra fecit nobis, neq; secundum iniquitates nostras retribuit nobis: sed quātū distat ortus ab Occidente, longe fecit a nobis peccata nostra, Qui sicut miseratur pater filios, sic miseratur E timentes se. Qui dicit, Nolo mortē peccatoris, tantum vt reuertatur & viuat. Nō ille qui propter lucrorum auaritiam, etiam cum seruum qui nō perdidit talentum quod acceperat, sed tātum quia nō amplius acquisiuit, ligatis manibus & pedibus proiciit iustus in tenebras exteriores, vbi esset ei fletus & stridor dentium: & qui hominem non habentē vestem nuptialem de cōuiuio suo tollit, & similiter alligatū simili supplicio punit: & qui venientibus ad se, & pulsantibus, & dicentibus, Domine aperi nobis: respondet, Non vos noui: tantum quia oleum secum quod infunderet suis lampadibus nō tulerunt: & qui propter vnum cōtumeliosum verbū mittit in gehennā: & qui pro temporalis cibo non accepto, igne damnat æterno. Hæc atq; huiusmodi si quis vesana mente sacrilegus, inde lenia, hinc aspera colligat, ac sic homines vtrarumq; literarum imperitos a Christo tanquā fauo & crudeli conetur auertere, & ad deū misericordem Prophetarū mitemq; conuertere: nōne & huic ipsi qui hoc facit veteri testamēto, quod ab homine similiter sacrilego posset fieri nouo, impur⁹ atq; impius apparebit? Qui autem recte colit deum, & profecto vtriusque testamenti inuenit vnū deum, & eiusdem vnus dei in vtroq; diligit bonitatem, in vtroq; metuit seueritatem: in illo intelligens promissum Christum, in isto accipiens redditum Christum. Nōne prius in illis veteribus libris lectum est, non reddēdum malum pro malo, vbi præcipitur, vt si iumentum inimici sui errare inuis inuenerit, reuocet domino eius, & si cecidisse in via, non pertranseat, sed leuet cum illo: Nōne ibi prius scriptum est, quod Apostolus ponit, Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potū da illi? Nōne ibi prius homo dei deo suo, quod ei vtiq; scit placere, dicit, Domine deus meus si feci istud, si est iniquitas in manibus meis, si reddidi retribuētibus mihi mala: Nōne ibi prius Hieremias Propheta describit sancti patientiā, præbentis percutienti se maxillam? Nōne ibi prius per alium Prophetam præcipitur, vt in malitiam vnusquisque fratris sui non reminiscatur? Quid est ergo quod iste blasphemus hæc tanquam contraria veteri testamento de nouo colligit, aut vtrāque literas nesciēs, aut vt decipiat imperitos, se scire dissimulans? A quo tamen si quæratur, vtrum non reddat malum pro malo, qui pro cibo non accepto in ignem mittit æternum, profecto turbabitur & admonēbitur incomparabiliter esse mi-

Gtia qua nō finit eos quos subditos habet, impune amare quod prohibet. Vnde iste qui tam loquaciter exagitauit dei pœnitentiam, discat primo, vix inueniri aliquid quod digne de deo dici possit: sed plurima & pœne omnia nos de illo dicere loquendi necessitate, quæ magis homines ex hominibus metiuntur, sicut autem intelligenda de illo sunt, vix à paucis & spiritalibus intelliguntur. Propter quod prouidentissime scriptura diuina de illo ineffabili loquens, ad quædam etiam verba descendit, quæ iam hominibus & ipsis carnalibus, cum de deo sermo est, videntur absurda & indigna: vt cū timentur ista sic accipi quomodo in hominibus solent, & discutuntur, quemadmodū de deo bene accipi possint, ibi discantur etiā illa quæ humanis sensibus in eisdem scripturis deo digna videbatur, non secundū hominum mores intelligi vel credi oportere. Cito enim videtur pœnitentia, sicut ab hominibus agitur, non cadere in deum: sed nō cito videtur etiam misericordiā, sicut homines miserentur, non cadere in deum. Ex illo ergo quod requirēdum fatetur, discit homo & hoc requirere, quod iam sufficere arbitratur. Sic ergo quando eū pœnitet, non mutatur & mutat: sicut quando irascitur, non mouetur & vindicat, & quando miseretur, non dolet & liberat, & quando zelat, non cruciatur & cruciat. Nunquid autē in libris testamenti noui desunt hæc verba, quæ si accipiatur prout in hominibus accipi solēt, nullo modo cōgruunt diuinitati, & grauē pariūt offensionē: Cum enim de Christo verissime dicat Euāgelista, q̄ non opus habebat, vt ei quisquā testimonium perhiberet de homine, ipse enim sciebat quid esset in homine: cur ipse quibusdā dicit, Nescio vos? Ipsos deniq; sanctos suos cum pœscierit & elegerit ante mūdi constitutionē: quid est quod dicit Apostolus, Nūc autē cognoscentes deū, immo cogniti à deo, quasi nūc eos cognouerit, quos antea nesciebat: Quod vero ait, Spiritum nolite extinguere: tanquā extingui spiritus possit, quis ferat nisi qui ea prudenter intelligit? Nōne in Euāgelio scriptum est, Qui credit in filium, habet vitam æternam, qui autem incredulus est filio, non videbit vitam, sed ira dei manet super eum: Calumniatur ergo & huic verbo iste blasphemus, & dicat, Qualis est qui irascitur, cum scriptum sit, Iracundia viri iustitiam dei nō operatur: Calumniatur isto modo & Apostolo dicenti, Nunquid iniquus deus qui infert irā: Iam porro si quisquam diceret, cōfundetur Christus: & hoc eo tempore quo iudicaturus est viuos & mortuos, quis eū Christianus patienter audiret? Tamen in Euāgelio, Qui me, inquit, confusus fuerit, & verba mea, in generationē ista adultera & peccatrice & filius hominis cōfundetur eū, cum venerit in gloriam patris sui cum angelis sanctis. Cur autem orantes dicimus, Sanctificetur nomē tuum, si semper est sanctum: nisi quia verū est id quod scriptū est de quibusdā, quia polluerunt nomē domini dei sui? Et cur dictū est domino, Memento mei cum veneris in regnum tuū, si nihil obliuiscitur: nisi quia nō insipienter sed intelligēter ei dicitur, Obliuisceris inopiam nostram & tribulationē nostram? Ergo & sciēter nescit, & quod semper sciuit, aliquando cognoscit, & cum extinguitur à negantibus, inextinguibilis permanet. Et tranquille irascitur, & cōfundi non potest, etiā quando confunditur: & nomen eius pollui non potest, etiam quando polluitur: & obliuisci non potest, etiam quādo obliuiscitur, & meminit etiam quando admonetur. Sic est ineffabilis. Hæc enim de illo dicuntur, de quo nihil ab homine vel hominib; dici satis digne & satis com-

pētenter potest. Quæ eū ita sint, quis religiosus nōn istū K exufflet vt puluerem, quæ proicit vterus à facie terræ: *Psalm.* qui tumēs & elatus atq; irruens in oculos infirmorum, eosq; perturbans, videtur sibi aliquid dicere, arguendo verba in veteri testamento qua non intelligit, nec inueniēdo quæ in nouo intelligit: Hoc autē de pœnitentia dei, vnde factum est vt loqueremur cum cōmemorarem; prophetiam de Christo, vbi dictum est, Iuravit dominus & nō pœnitēbit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinē Melchise dech: ad cōmendādum sacrificiū salutare, in quo pro nobis sacer sanguis effusus est, cuius vmbra fuerāt sacrificia, quæ de pecoribus immaculatis iussa sunt immolari. Hoc ergo de pœnitētia dei, ne sic eā putaret accipiendā, vt ex eo quod non intelligit, in blasphemiarū latratu rabidus insaniret, habebat vnde cōmoneretur in proximo. Ipse quippe cōmemorauit deū dixisse, Pœnitet me vnxisse Saūl in regem. Hoc autē scriptum est Samuēli sancto dictū fuisse, per quem deus arguit Saūlem, quod homini quem deus occidi iusserat, peperisset, exhibens velut misericordiā contempta obedientia. Quasi vero melius nosset, quid de homine fieri debuisset, quā ille qui hominē fecit. Vbi quod saluberrimū est discimus, vt semper diuinum pœceptum, humanū in nobis vincat affectum. Idem tamen Samuēl cui dixerat deus, Pœnitet me vnxisse Saūl in regem, dicit euidenter deum non pœnitere. Nam ita scriptum est, Et factum est verbum domini ad Samuēlem dicens, Pœnitet me quod constituerim Saūl in regem, quoniam auersus est à me, & verba mea non custodiuit. Et paulo post Saūli dixit ipse Samuēl, Diripit dominus regnū Israel de manu tua hodie, & dabit illud proximo tuo bono super te, & diuidetur Israel in duo, & non conuertetur neq; pœnitēbit eū, quoniam non est sicut homo vt pœniteat eū. Ecce qui nouerat intelligere deum sine misericordiā miserantem, sine ira irascētem, sine zelo zelantē, sine obliuione obliuiscētem, sine ignorantia nescientē, sine pœnitētia pœnitentem: non ille qui secundum verbum dei non loquendo, & literas eius non considerando, & voces eorum non aduertēdo factus est mutus latrator, cæcus lector, surdus auditor. Obliuosus, inquit, deus, & emortua memoria arcū posuit in nubibus, qui iris dicitur, vnde commoneatur nō amplius humanum genus delere diluuiō, quid agat omnino nesciēs, cui merito opus sit assiduo monitore. Iste vero non memoria, sed anima mortua quid loquatur nesciēs, si in rebus apertioribus calumniatur, quanto magis caligat in nubibus, & delirare cōpellitur: Cui tamē vt cito respondeā, ita dico deum admoneri se voluisse, quāuis nō sit oblitus, sicut Christus doceri se voluit vbi Lazarus positus fuerit, quāuis non esset ignarus. Nolo enim dicere, quid arcus ille significet, resplicēs ē nubibus fulgore, & radiis luminis, quo rosca id illustratur obsecuritas, grata quodammodo confessione respondens: & quomodo deus nō perdat orbē diluuiō spiritali, dum est eorū memor, quorū illuminatæ nubes figurā gerunt: horū enim nomina scripta sunt in caelis, vt memor sit eorū pater qui est in caelis. Quoniam non de suo lucere se sciunt, sed de sole iustitiæ, sicut illæ nubes de sole visibili. Sed de illo quod cōmemorauit, vrgēdus est, quomodo accipiat dominū dicentem de Lazaro, Vbi posuistis eū: & locus ei tanquā ignoret, ostenditur. Nisi enim aliquid eum ista, qua nesciens videbatur, inquisitione significasse fateamur, quomodo pœdicamus Christum nō solum scisse pœnitentia, verum etiā futura pœcisse: maxime quia iste in eam se pœcipientem mirabili

A mirabili cecitate sententiā, vt diceret, nemo nisi ignarus interrogat. Vbi cogitare nō potuit, quoties Christi interrogauerit. An non interrogat qui dicit, Quid vobis videtur de Christo, cuius est filius? Quid hoc testimonio manifestus: Quod si nimium durus est, nunquid etiā ibi negabit interrogasse Christū, vbi se ipse interrogare testatur dicens, Interrogabo vos & ego vnū sermonem, quæ si dixeritis mihi, & ego vobis dicā, in qua potestate hæc facio, Baptisma Ioānis vnde erat, & ex hominibus: Vbi nunc se abscondet loquacissimus contra deū, & desperatissimus disputator? Vbi est quod ait, nemo nisi ignarus interrogat? Ecce Christus ignarus nō est, & tamen interrogat. His nempe oculis reprehendit Prophetarum deum, quibus nō videt Christum. Sed in talibus interrogationibus apertissime doctor est Christus. In his autē quando ait, Vbi posuistis eū? & Quis me tetigit? & si quid dixisse huiusmodi legitur, videtur doceri velle quod nescit, & tamen scit. Sic ergo & in illis libris deus tanquā oblitus admonetur, sed tamen absit vt quicquā vnquā obliuiscatur. Quid illud ipsum quod B dixit dominus discipulis suis, Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in caelis, nōne videtur tanquā ex illo arcu qui resulget in nubibus, velut quibusdam in caelo deus literis admoneri, nisi hæc pie accipiantur, donec fides impetret vt intelligatur, nōne vt fabulosa ridetur: Quibus ridentibus, nisi insipientibus, & eo ipso quo sapiētes sibi videntur, magis magisque demeritis: Quis enim cogitat quomodo ad memoriā dei scribantur in caelis, sequentes dominū: derelinqentes autem dominū scribatur in terra, de quib; propheta Hieremias dicit, Vniuersi qui derelinquūt te, confundantur, recedentes à te in terrā scribatur: Quos bene intelligitur significasse Iesum, quādo Iudæi victi atq; confusi, cum audissent, Qui sine peccato est, prior in illam lapidem iaciat, vnus post alterum recesserunt. Tunc autem ille ostendens de quo numero essent, digito scribebat in terra. Si putamus, inquit, merito conuersationis suæ homines diluuij excepisse sententiā, & Noë iustum ad reparationē creaturæ melioris esse seruatum, cur exinde peiores oriuntur, & in eisdem actus vitæ sordētis, humani generis etiā nunc natiuitas reuoluitur: Ita hoc dicit, tanquā vixerit cum eis qui diluuiō perierit, & inde nouerit quod nunc peiores oriuntur. Sed siue in peiore, siue in eodē, siue in meliore actu post diluuium genus versetur humanū, puto dei dimittendū esse iudicio, qui nouit retribuere vniciq; secundū merita eius: nō huic cani rabido aduersus dominum suū latranti, vel asino stulto aduersus stimulum calcitranti. Apostolus clamat, O altitudo diuitiarū sapientiæ & scientiæ dei, quā in scrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Quis enim cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit? Et iste illi cui nullus est consiliarius, audet esse aduersarius? Quid autem interest, morituris cūctis quātum ad mortem attinet corporis, vtrū singularim, an simul omnes pariterq; moriātur: nisi quod cum singuli moriuntur & omnes mortē, & omnes de mortuis patiuntur dolorē: cum autē si mul vniosos rapit vnus interitus, saltē nemini relinquitur luctus: Verū altius in illo diluuiō consilium dei fuit, quā con infidelium vel nouit vel capit. Sed nolo me, Apostolum Petrū potius audiat iste dicentē, In diebus Noë cum fabricaretur arca, octo animas saluas factas per aquā: quod & vos, inquit, simili forma baptisma saluos facit, non carnis depositio sordium, sed conscientia bonæ interrogatio in deū per resurrectionē Iesu Christi. Ecce habet expositi Tomus sextus.

diluuij sacramentū. Vbi propterea est additū, per resurrectionē Iesu Christi, vt diem intelligeremus octauum, quod significauit in arca numerus hominū: octauo enim die, hoc est post septimū sabbati dominus resurrexit. Sic ergo illa quæ gesta commemoratur, si quis intelligat, etiā prophetia fuerūt. Sed iste præter arcam, id est, præter Ecclesiā cōstitutus, submersus est diluuiō, non ablutus. De testimonio, quoq; Esaiæ Prophete *Cap. XXII:* calūniatur atq; blasphematur, eodē q̄ dixerit, Filios genūi & Esaiæ. i. exaltaui, ipsi autē me spreuerunt: & eodē paulo post appellauerit semē pœsimū, tanquā se ostendens generatorē malorū, cuius filij sunt semen pœsimū: nesciens ob hoc eos dici semen pœsimū, quoniam gratiæ dei, quæ eius filij facti fuerāt, peccando degeneres extiterunt, eorum filij facti, quorū imitatores esse voluerunt. Vnde illis alio loco dicitur, Pater tuus Amorrhæus, & mater tua *Ezech. i6:* thæa, quarū gentium sunt impietate malitiamq; sectati, ex quibus tamē carnis originem nō ducebant. Sed soluat iste lectio nē Euāgelicā, vbi dominus dicit, Si vos *Questio nē.* cum sitis mali, nostis bona dare filijs vestris, quāto *Lucæ. 11:* magis pater vester qui in caelis est, dabit bona petentibus se? dicat quemadmodū sit bonus deus malorum pater. vtrunq; enim veritas dicit. An non erant mali, quibus ait, Si ergo vos cū sitis mali: An non habebāt deum bonum patre, quibus ait, Quāto magis pater vester, qui in caelis est, dabit bona petentibus se? Porro si mali appellati sunt propter peccata, sine quibus non est in hac ifirmitate mortalium quorumlibet etiā vita iustorum: quanto cōuenientius semen pœsimū diceretur, quod nasceretur impia voluntate, & moribus execrabilibus pullularet: Sed hunc, inquit, deū dominus Christus appellauit arboreē malam facientem fructus malos. Immo vero huius talia sentiētis tanquā malæ arboris, iste ipse sermo blasphemus, fructus est malus. Nam hominē malum dixisse dominū arborem malam, cuius fructus mali essent opera mala: & hominē bonum arborem bonam, cuius fructus boni essent opera bona: id est, ipsas hominum voluntates, vel malam mali hominis, vel bonam boni hominis diuersas esse arbores, diuersos fructus ferentes, satis euidenter ipse testatur dicens, Bonus *Matth. 12:* homo de bono thesauro cordis sui pferat bona, & malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala. Quomodo autem diceret, Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructū eius malum: nisi homo posset nunc in hoc, nunc in illud mutata voluntate conuerti? Sed ipse deus, *Cap. XXIII:* inquit, per eūdem Prophetam fatetur & dicit, Ego sum *Esaiæ. 45:* deus faciēs bona, & creās mala. Ita planē: Ipse est enim deus, de quo dicit Apostolus, Vides ergo bonitatem & *Roma. 11:* seueritatem dei. Hæc autem seueritas eius damnabilibus mala est, quia malum illis damnationis importat, Nam quia iusta est, alio modo reperitur bona: omne enim iustum bonum. Quā vero eleganter sibi videtur iste verba discutere atque discernere, nesciens quid loquatur: quādo quidem hoc ipsum quod ita posuit hoc testimoniu, vt non diceretur, faciēs bona & mala: aut, creans bona & faciēs mala: sed, faciēs bona & creans mala: vult vertere in crimē: & conatur ostendere, quod fit, forinsecus fieri: quod autem creatur, apud ipsum esse creatorem, atq; inde procedere: vt videlicet deus Prophetarum tanquam extranei à se boni factor aliquando fuisse videatur, creator autem mali, tanquam natura malus de se ipso proferens quod creauit. Quæ verba si ex consuetudine consideremus locutionis humana, & fieri & creari non solum filij quos de semetipso

Quisq; generat, verum etiā magistratus dicitur atq; vrbes, & quaecunq; alia quæ non exeunt de gignente, sed forinsecus sunt. Si autem quomodo scriptura sancta, quibus iste insidiatur, loqui soleant perferentur, aut hoc est facere quod creare, à quo tamen distinguitur gignere: & variandi verbi causa, nō ad aliquam rerum differentiā dici potuit, faciēs bona & creans mala, cum dici etiā possit, creans bona, & faciēs mala. Aut si vllam voluisset propheticus spiritus hic esse distantiam, multo accommodatius sic acciperemus hæc verba, vt intelligeremus id fieri, quod si non fieret, omnino nō esset: creari autem, ex eo quod erat condi aliquid vel constitui, sicut diximus creari magistratus atque vrbes. Nam & illi ex iis qui iam homines erant, constituuntur in honoribus cum magistratus creantur: & ligna & lapides quibus construuntur vrbes, vtique iam erant, sed nondum in illam rerum faciem quam videmus in vrbibus, quodam ordine & compositione venerant: quod cum sit, creari vrbes dicuntur. Quod enim Græci appellant *κτισθαι*, hoc nostri aliquando creare, aliquando constituere, aliquando condere interpretantur, quod sæpissime idem significat in illis literis quod est facere. Nam & fecit deus hominem ad imaginem dei, & deus creat hominem in exterminabilem, legimus. Et si aliquando cum aliqua differentia dicitur, hoc rectius potest interesse quod dixi: vt facere sit quod omnino nō erat: creare autem, ex eo quod iam erat ordinando aliquid constitutare. Ideoque hoc loco dicitur deus creans mala, quoniam peccatibus ea conuertit in malū dispositione feueritatis suæ, quæ bonitatis eius largitate bona facta sunt. Vnde dicit Apostolus Paulus, Christi bonus odor sumus in omni loco, & in iis qui salui sunt, & in iis qui pereunt. Quibusdam quidem odor vitæ in vitam, quibusdam vero odor mortis in mortem. Sed cum continuo sequatur & dicat, Et ad hæc quis idoneus? nōne inopportuni quodammodo sumus ingerere ista carnalibus non studiosis, sed contentiosis, nullo modo idoneis ea capere, quæ vtinam saltem desineret carpere? Quantus quippe cōsilius aduersus Arrianos fuerit excitatus, ne vnigenitū filium dicerent esse creaturam, idem putātes creatū esse quod genitum, iste fortassis ignorat. Sed vt eius regula fallax atq; distorta, ex eodem prophetico & Euāgelico testimonio quod ipse posuit, percussa frangatur: sic deus loquitur per Prophetam, Ego creans lucem & faciens tenebras, faciens pacem, & creans mala. Quod ipse nec totum, nec sicut illic legitur, posuit. Atq; illud quidē facile dissimulādum est, quod pro pace posuit bona, quoniam pax bona est. Sed illud prætereū dum non est, quia huius sententiæ partem superiorē dolo potuit prætereire, ne diceret, creans lucem: quia cum sit lux etiam consistente ipso vtique bona, ab eo creatā noluit constiteri, quem non vult creare nisi mala. Magis ergo indifferēter id positum debemus accipere, creare & facere: distinctionis tamen quam sibi iste fecit, regula fracta est: quoniam deus Prophetarum, quæ de verbo quod nō intelligit culpat: ibi legitur creator bonorum, quod negat. Itemq; ex Euāgelio, nempe nobis tāquam plurimum suis partibus faueret, opposuit quod dominus ait, Arbor bona bonos fructus facit: & arbor mala, malos fructus facit. Cur ergo nō secundū istū, creat dixit, non faciēs: vera est eius differētia, qua facientē à creatante distinguit: dicens quod sit, alienū esse à faciēte, quoniam de foris accedit: quod autem nascitur, propriū eius esse qui generat? Hinc enim existimat deū generatorē malorum, quia dictum est, creans mala: putans quod &

Arriani putauerūt, in scripturis illis nihil interesse, vtrū generari dicat aliquid, an creari. Sed certe in eo quod dominus arborē bonam fructus bonos, & malam malos non dixit creare, sed facere: videat iste suā regulam fractam, & cōprimat linguā. Quid enim fructius, quā dicere deum Prophetarū esse arborem malam, & id velle intelligi in eo quod dominus ait, Arbor mala fructus malos facit: & rursus dicere, non facit mala, sed creat: quia si faceret, aliena ab illo essent, eiq; forinsecus accederēt: cum vero creat, ipse illa de seipso tanquā radicitus generat. Non ergo de isto deo dominus ait, Arbor mala malos fructus facit, quoniam creat mala iste, nō facit. Ecce qui audeat acculare Prophetas, & ex Euāgelio à se productis testibus refragatur. Item verba quædam ex libro Deuteronomio, velut impura exhorrescēs, impius exagitat: quasi deus verecūdari debuerit, pudēda impiis irrogare vel prænuñciare tormenta, nec eo cōminari modo vt diceret, *Quæ mollis in vobis & tenera nimis fuerit, cuius experimentū non accepit pes eius ambulare super terram præ teneritudine & mollitie, zelabit oculo suo virum suum, & filium suū, & filiam suam, & secundas suas, & quod exierit per femora eius comedit.* Immo vero quāto est horribilius, tanto est terribilius: neq; à Propheta monendo dictum est, sed minando: nō vt hæc homines facerent, sed ne illa facerēt qua sensus peruersus exercet, & ad hæc peruenirēt, quæ sensus humanus exhorret. Quis autem digne eloqui possit quā sit mentis execrabilior fœditas, pœnas exhorrescere meritorū, & merita non cauere pœnarum? Dicit planē spiritus sanctus incontaminatus & incōtaminabilis, quod audire anima recusat immunda, & esse non recusat immūda. Immunditiā quippe auerfat carnis, offensus sensibus carnis: & immūditia diligit suā extinctis sensibus cordis. Dicit hæc spiritus dei, & per horrore talia mala patiendi, incutiat timorē malefaciendi. Idem namq; spiritus etiā per Apostolum loquēs, sensus impios nō est verecūdatus offendere, dum pios vellet instruere: vbi cōmemoratur impietate quorūdā, qui coluerunt & seruerūt creaturæ potius quā creatori, subiunxit atque ait, Propter hoc tradidit illos deus in passionēs ignominia. Nam fœminæ eorum immutauerūt naturalem vsum in eum vsum qui est contra naturam: similiter autem & masculi, relicto naturali vfu fœminæ, exarserunt in appetitum suū in inuicem, masculi in masculos deformitatem operātes, & mercedem mutuam quam oportuit erroris sui, in semetipsis recipientes. Si quisquā inimicus Apostolo velle: ex his verbis talia dicere, qualia dicit ex librorū veterum quibusdā locis iste blasphemus, nōne habet amplam materiā in qua loquaciter insaniret: & quāto sibi videretur disertiora dicere, tanto detestabiliora maledicta iactaret, maxime quia dictū est, Mercedem mutuā, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes: Oportuisse quippe nō est veritus dicere Apostolus, vt qui creaturæ potius quā creatori seruerunt, erroris sui mercedē, non inuisti hæc turpia patiēdo, sed libenter faciēdo recipere: iudicio scilicet non alicuius hominis immundissimi, quem talia delectarent, sed iustissimi dei qui tradidit eos in passionēs ignominia: vt crimina criminibus vindicentur, & supplicia peccantiū non sint tormēta, sed incrementa vitiorum. Sapiens autem cum hæc audit, ipsam magis in hac vita iram dei timet, qua homo nō patitur quod acriter dolet, sed facit quod turpiter libet: & eius cui talia iudicia displicent, verba insana contemnit, quia ex ipso pœnam Pharaonis, hoc est, indurati cordis agnoscit,

Agnoscit. Si enim quosdam qui non probauerūt deum habere in notitia, tradidit deus in reprobam mentem, vt faciant quæ nō conueniunt: quid mirum, si & istum qui diuina blasphemata eloquia, tradidit deus in reprobam mentem, vt dicat quæ non conueniunt? Sic enim oportet hæc res esse, vt probati, inquit Apostolus, manifesti fiant in vobis. Sic vasa iræ locis congruis & temporibus ordinantur, vt etiam de ipsis notas faciat deus: diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ de massa eiusdem damnationis sunt in honorem, gratia illius, non meritis suis. Ille quippe donat prodesse nobis non solum quod docet veritas, verum etiam quod obstreperit vanitas: vt cum respōdetur in quietissimā vanitati, auscultetur sincerissimā veritati. De turpi maledictio arguit vanitas: sed turpe nō esse, quibusdam rebus turpibus nominatis, cauendam ostendere turpitudinem, misericors indicat veritas, & vecors vincitur vanitas. Nā de turpi maledictio potest à verbosis impiis reprehēdi & Apostolus Paulus, vbi ait, Vtinā & abscondantur qui vos conturbant. Quod et si bene intelligentibus benedictio magis apparet, vt fiant spadones propter regnū cælorum: potest tamen garrula caritas etiam in Apostolo hoc reprehendere, contendens quod nō debuerit rem honestam turpi verbo enunciare. Possunt & ipsum dominum qui eiusdem cōtinentiæ donum commendans ait, Sunt qui seiplos castrauerunt propter regnū cælorum. Legunt quippe isti literiones: sic enim potius quā literati appellandi sunt, qui legendo literatos nihil sapere didicerunt. Legunt ergo apud Ciceronem tale aliquid, vnde sibi videantur doctæ Christi verba culpate, perditū potius quā peritū. Ille nanque cum doceret, in translatione verborum, obscœnitatem esse vitādā, Nolo, inquit, dici, morte Africanī castratam esse rem publicam. Sed si hoc verbum ipse quod vitari volebat, vt vitandum ostenderet, non vitauit, & quod dici noluit, coactus est dicere: quanto magis res quæ verbo eodem recte significatur, vt ab audiente possit intelligi, suo verbo enūciatur? Atque vt ad illud redeamus, quod iste in Deuteronomio reprehendit, Si Cicero vir eloquentissimus, & verborum vigilantissimus appensor & mentor, quod dici noluit, dixit ne diceretur: quanto melius deus magis morum quā verborum pulchritudinem quærens atque munditiā, turpe aliquid nō turpiter, sed minaciter dixit: vt hoc horreretur, ne illud committeretur, propter quod ad illa quæ audire horroris est, veniretur: & tamen cum legitur, aures infidelitas claudit, auertit faciem, exasperat vultum, linguam vibrat, blasphemias iaculatur. Videte si non sunt isti ex isto genere hominum, qui loquente Christo de sacramento corporis & sanguinis sui, dixerunt, Durus est hic sermo, quis potest eum audire? Nisi quod excusabiliores sunt, qui verba diuina quæ nō intelligebant, non in maledictione, sed in benedictione horribilia non ferebant. Mirum enim nō est, si maledictum quando auditur, horretur. Nec exigendum est, vt verbis non horrendis dicatur, quod ad hoc dicitur, vt ab exhorrente timeatur. Dominus autem talia dicebat, quæ amari præciperet, non timeri: & tamen quæ infidelitas sufferat, Caro mea vere cibus est, & sanguis meus vere potus est. & Nisi manducaueritis carnem meam, & biberitis sanguinem meum, nō habebitis vitam in vobis: Si ergo dei sapientia, verbis sacramento congruis pascens animam credentem, non curauit insipientiam naufragantem: quanto magis eadem ipsa sapientia, vbi locus & tempus timoris fuerat, non amoris salubrem vo-

lens importare terrorem, non curauit insipientis errorem, quāuis eius præuideret horrorem? Quis autē istorum spiritalem nouit horrere animæ fœditatem, cum velut sua quadam fame atque egestate compellitur comedere, quæ de suis carnalibus cogitationibus tanquā de femoribus exeūt? Nam illius maledicti, quod iste vult turpe reprehendit, par effectus est. Vix enim aliquādo tam magnum est flagellum famis, vt ad nefanda illa compellat. Ista vero fame qua miserorum animæ inopes veritatis ea pro veritate comedunt, quæ carnalibus sensibus pariunt, vsquequaque plena sunt omnia, tanto infelicius, quanto nocet amplius, & horretur minus. Sed puto me vni libro illius quem misisti, nostro non vno, ne nimium prolixus sit, respondere debere: proinde hic faciamus huius finem, vt ex his quæ discutienda restant, alius inchoetur. Nescio quo enim modo ita libri termino reficitur lectoris intentio, sicut labor viatoris hospitio.

Libri primi finis.
DIVI AVRELIJE
AVGVSTINI HIPPONENSIS
EPISCOPICI, CONTRA ADVERSARIUM LEGIS & PROPHETARUM, LIBER SECVNDVS.

Lam nūc ea discutiēda sunt, quæ iste de noui testamenti libris suffragari sibi arbitratur aduersus propheticas literas, tāquā eas apostoli Christi sua sententiā condemnauerint. Quod ergo profanas & aniles fabulas, & genealogias infinitas appellasse Apostolum existimat diuina eloquia legis & Prophetarū, quia dixit ad Timotheū, Profanas & aniles fabulas deuota: & alio loco, Ne intēdas fabulis Iudaicis & genealogiis infinitis, quæ quæstiones præstant magis, quā adificationem: quis ita nisi hæreticus multū cæcus erraret? Cur enim hoc Apostolus ipse nō fecit, si hæc esse aniles fabulas iudicauit? Cur dicit ad Galatas, Dicite mihi sub lege volentes esse, legem non legistis? Scriptum est enim, quod Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & alium de libera: quæ sunt in allegoria, hæc enim sunt duo testamēta. Et ad Corinthios, Nolo enim vos ignorare fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes per mare trāsierunt, & omnes Moysen baptizati sunt in nube & in mari, & omnes eundē cibum spiritale manducauerunt, & omnes eundem potum spiritalem biberunt: bibebant enim de spiritali sequenti eos petra, petra autem erat Christus. Nescit autē habere præter scripturas legitimas & propheticas Iudæos quosdam traditiones suas, quas non scriptas habet, sed memoriter tenet, & alter in alterum loquendo transfundit, quam deuterofin vocat. Vbi etiā dicere audeat & credere, deū primo homini duas creasse mulieres: ex quibus texunt genealogias, vere, sicut ait Apostolus, infinitas, parietes infructuosissimas quæstiones. Sed si huic talia nunquam euenit audire, nunquid & contra Euāgelium sic obsurdescere debuit, vt nō aduerteret verba domini Christi quibus arguit Iudæos, quod de parentibus nō honorandis impietatem docerent filios suos? Ibi quippe & dei præceptū quod in lege scriptum est, attestando commemorauit. Nec ob aliud eos arguit, nisi quod reicerent mādatum dei, vt statuerent traditiones suas. Cum enim interrogassent Pharisei & Scribæ, Quare discipuli tui non ambulant iuxta tradi-

Talia constituntur.

2. Cor. 11. 2.

Isaia 45.

Matth. 7.

Capit. 1.

1. Tim. 4.

1. Tim. 1.

Galat. 4.

Gene. 21.

1. Corin. 10.

F

deu. 10.

Mat. 7.

G tionem seniorum, sed communibus manibus manducant panem: ille respondens dixit: Bene prophetauit Esaias de vobis hypocritis, sicut scriptum est, Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum Ioge est à me, In vanum autem me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum: Relinquentes enim mandatū dei, tenentis traditiones hominū, baptismata vrceorum & calicum, & alia similia his facitis multa. Et dicebat illis: Bene irritum facitis præceptum dei, vt traditionē vestram seruetis. Moyses enim dixit, Honora patrē tuum & matrē tuā. Et qui maledixerit patri aut matri, mortemoriatur: vos autem dicitis, Si dixerit homo patri aut matri, corban, quod est donum quocūque ex me est, tibi profuerit: & vltra non dimittitis eum quicquam facere patri suo aut matri, rescindentes verbum dei propter traditionem vestrā quam tradidistis, & similia huiusmodi multa facitis. Vbi euidenter Christus ostendit & illam dei esse legem, quā profanus iste blasphematur, & Iudæos habere suas traditiones à libris prophetis & legitimis alienas: quas appellasse Apostolum profanas fabulas, & aniles, & genealogias interminatas, non hæreticus, sed catholicus lector intelligit. Porro si velim testimonia cuncta colligere, quibus ostendam quædam testitudinē & ipse dominus, & Apostoli eius lege vsi fuerint & Prophetas, quas iste aniles fabulas putat, quando sufficere: Aut cui nō sufficiant ista quæ diximus? Nec iste aduersus lucem vocemque dominicam vel Apostolicam tā cæcus & surdus est, vt ignoret quædam modum à Christo & Apostolis in libris ad nouum testamentum pertinentibus confirmetur legis ac Prophetarum & commendetur autoritas. Proinde excogitasse se existimat, quo pacto subterfugiat moles testimoniorum in Evangelicis & Apostolicis literis de libris veteribus positurum, quibus eius velit noluit ceruicata lingua coteritur. Ait quippe Apostolum pro qualitibus ingeniorum in quinque personis locutum. Insinuans enim rudi adhuc populo, inquit, quæ dei sunt, nō debuit à perfectioribus incipere, & consuetudinem ab eis vetustatis excludens à difficultioribus inchoare, ne nouos adhuc ad fidē, perfectā doctrina turbaret. Deinde volens quasi probare quod dixit, eundem Apostolum dicentem commemorat, Cum liber essem ex omnibus, omnibus me seruum subieci, vt plures lucrificarem: Et factus sum Iudæis tāquam Iudæus, vt Iudæos lucrificiam: Et iis qui sub lege sunt, tanquam sub lege essem, cum ipse non sim sub lege, vt eos qui sub lege sunt lucrificiam: Et iis qui sine lege erant, tanquam sine lege essem, cum sine lege dei non sim, sed sum in lege Christi, vt lucrificarem eos qui sine lege sunt. Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrificiam: Omnibus omnia factus sum, vt omnes lucrificiam. Has quatuor personas vult intelligi, in quibus Apostolum locutum putat: vnam Iudæorum, alteram eorum qui sub lege sunt, tertiā eorum qui sine lege sunt, quartam infirmorum. Quinta debetur, quoniam quinque promiserat: hanc vt adderet, alio loco, inquit, superius iam dixit, Sapientiam loquimur inter perfectos: vt perfectorum videatur quinta persona. Hoc totum propterea molitus est, vt si quando aliquid de Apostolica proferretur epistola, vbi attestantur Evangelio lex & Prophetas: hoc dicat Apostolum nō sapientibus & perfectis, sed Iudæis locutum fuisse quasi Iudæum, vel eis qui sub lege essent, tanquam esset & ipse sub lege: ac per hoc subdole atque mendaciter simulatē se apud imperfectos edificare, quod apud perfectos, nō mentiendo, sed vera dicēdo destrueret. Hanc videlicet ei erro-

ris machinationē nescio quis Fabricius fabricauit, quæ velut magistrū veritatis Romæ se inuenisse gloriatur. Quis non hoc monstrum, non sensus Christianus, sed qualiscunque humanus exhorreat? Primo enim considerandum est, quā se fraudulentissimum & mendacissimum profiteatur, qui mentientem putat & laudat Apostolum. Et quod ille dixit nō fallentis astu, sed cōpatientis affectu; qui diuersis animarū morbis tam misericorditer corde subuenit, quā sibi subueniri voluisset si errore vel infirmitate simili laboraret, hic in fallaciā detestabilem vertit. Deinde quæro, ad Romanos, Corinthios, Galatas, Ephesios, Colossenses, Philippenses, Thessalonicenses, quomodo loquebatur Apostolus: In qua illarum quinque personarū eos esse deputabat? Proculdubio quoniam in præputio gentes erant, nō in circūcisione Israëlita. Ad hos quippe sibi tributum ministeriū fuisse testatur, vbi dicit quod ei & Barnabæ dexteras societatis dederunt Petrus & Iacobus & Ioannes, vt ipse quidē cum Barnaba ad gentes, illi autem ad circūcisionem irent. Et alio loco apertissime dicit, Quādiu ego sum gentiū Apostolus. Et multis aliis locis proprio quodam munere doctorem gentium se esse testatur. Cum ergo essent sine lege tot gentes, quibus Evangelium predicabat, quid opus erat vt eis legem & Prophetas de Christo introduceret testes, eisque importaret ignaris vinculum, sicut ista pestis arbitratur, erroris, à quo eos fuisse liberos magis debuit gratulari: Quid opus erat vt ad Romanos sic fuisset exortus: Paulus seruus Christi Iesu, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium dei, quod antē promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem: Quare non sibi potius personam imponit illorum: Quare se facit tāquam sub lege, eis qui fuerant sine lege? Vt quid enim eis dicit, Vobis enim dico gētibus, quādiu quidē ego sum gentium Apostolus, ministeriū meum glorificabo, si quo modo ad amulationem prouocare poterō carnem meam, vt saluos faciam aliquos ex illis. Si enim reiectio illorum reconciliatio est mundi: quæ erit assumptio, nisi vita ex mortuis? Si autem delibatio sancta est, & conspersio: & si radix sancta est, & rami. De Israëlitis quippe ista dicit, de quibus antē iam dixerat, Quid enim amplius est Iudæo, aut quæ utilitas circūcisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia dei. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum, fidem dei euacuauit? Deinde hic quod commemorare cōperam, sequitur & dicit, Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum es oleaster, insertus es in illis, & socius radicis factus es & pinguedinis oleæ, noli gloriari aduersus ramos, Quod si gloriaris, nō tu radicem portas, sed radicem te. Dicis ergo, fracti sunt rami vt ego inserar: Bene, in incredulitate fracti sunt, tu autem fide stas. Noli altum sapere, sed time. Nam si deus naturalibus ramis nō pepererit, ne forte nec tibi parcat. Vides ergo bonitatem & seueritatem dei in eos quidem qui ceciderunt seueritatem, in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate: alioquin & tu excideris, & illi si non permanserint in incredulitate, inferentur. Potens est enim deus iterum inserere illos. Nam & si tu ex naturali incisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam, quanto magis illi qui secundum naturam sunt, inferentur suæ oliuæ? Nolo enim vos ignorare fratres sacramentum hoc, vt non sitis vobis sapientes, quia cecitas ex parte in Israël facta est, donec plenitudo gentium

Atium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret, sicut scriptum est, Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob, & hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata eorum. Nimis longum est cuncta percurrere, vel sicut per scripturas Apostolicas vbiq; sparsa sunt, ea in vnā faciē congregare. Quid opus erat hæc dicere gentibus? Cur non potius sine lege factus est eis, quæ admodum erant illi sine lege? Cur non potius deos eorum laudauit, eorumque sacrificia prædicauit, si & ista scriptura, quam populus Israël accepit, & illa sacra gētium, sicut iste dicit, ad dæmonia pertinebant? Quid quod deum Israël audet infelix dicere non solū dæmonem, verum etiam cæteris dæmonibus esse peiorem? Cur ergo Apostolus, qui omnibus omnia, non misericordia compatiente sicut veritas ostendit, sed astucia fallente sicut iste desipit, factus erat: non potius illorum dæmonum quos colebant Romani, quos dæmones putat iste mitiores, seruum se esse confinxit, vt fieret tanquam illi, ac sic eos lucrificeret? Nōne item dicit ad Ephesios, Propter quod memores estis, quia vos quando gentes eratis in carne, qui dicimini præputiū, ab ea quæ dicitur circūcisio in carne manufacta: qui eratis illo in tempore sine Christo alienati à societate Israël, & peregrini testamentorū & promissionis, spem non habentes, & sine deo in hoc mundo: Nunc autem in Christo Iesu vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. Ipse est enim pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceræ soluentis inimicitiam in carne sua, legē mandatorum decretis euacuās, vt duos conderet in se in vnum nouum hominem, faciens pacem, & commutaret vtriusque in vno corpore deo, per crucem interficiens inimicitias in semetipso: & veniens euangelizauit pacem vobis qui eratis longe, & pacem his qui prope, quia per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu ad patrem. Igitur iam nō estis peregrini & inquilini, sed estis ciues sanctorum & domestici dei, superedificati supra fundamentum Apostolorum & Prophetarū, ipso summo angulari lapide existente Christo Iesu. Dicat iste blasphemus, quomodo prope dicit inuentos Israëlitas, qui peiori, quemadmodum blasphematur, dæmoni seruebāt, & longe erant gētes quæ mitioribus dæmonibus subditæ fuerant? Quo modo dicit alienatos fuisse à societate Israël & peregrinos testamentorū & promissionis, quando erant spem non habentes, & sine deo in hoc mundo, si Israël non dei & Christi populus erat? Contra istam tubam clarissimam & excellentissimam veritatem perstreperit atque insultat insanus, dicens in personis quinque locutum Apostolū, vt alios ex aliis falleret, fingēdo se esse quod non erat: cum videat eum gētibus quæ longe fuerant à deo Israëlitarum, eundē deum, eandem legem, eosdem Prophetas, testamenta eadem prædicare. Quis de angulari lapide prior locutus est? Nōne Propheta spiritu dei plenus, quem pestis ista blasphematur? Ait enim, Ecce pono in Sio lapidem angularem, electum, preciosum, & qui crediderit in eum, nō erubescet. Quod testimonium cōmemorauit & Apostolus Petrus. Nōne prius in Psalmo pertinēte ad literas sacras populi prioris dictum est, Lapidem quem reprobauerunt edificantes, hic factus est in caput anguli? His enim literis eruditus Paulus Apostolus posuit, quod paulo ante cōmemorauit, Ipse summo angulari lapide existente Christo Iesu. Vnde ipse dominus Iudæos in quibus cecitas ex parte facta erat, conuicit, confususque reddidit dicēs, Nunquam legitis in scripturis, Lapidem quem reprobauerunt adifi-

ficantes, hic factus est in caput anguli? A domino factus est istud, & est mirabile in oculis nostris. Hęc ergo omnia mendaciter Christus ex lege ac Prophetis, mendaciter Apostoli proferebāt, sicut iste blasphematur, quia videlicet infirmi nōdum poterant solidam capere veritatem. Itane cæcus ignorat, quod aliud sit nutrire paruulos, aliud decipere credulos: aliud alere vt crescant, aliud agere ne viuāt? Talia quippe iste dicit ac sentit de deo legis & Prophetarum, ac de ipsis omnino literis, vt secundum eius sententiā quam de illis habet, quando Apostoli prædicabant credentibus legis & Prophetarū deum, & confirmabant autoritate taliū scripturarum, non la c potandum videantur dedisse paruulis, sed venenum. Quod de illis quisquis credit, desipit, vanescit, insanit. Ergo ne, ait aliquis, frustra dixit Apostolus, Nō potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, quasi paruulis in Christo, Iac vobis potum dedi, non escam, nōdum enim poteratis: & Sapientiam loquimur inter perfectos: & Animalis homo non percipit quæ sunt spiritus dei? Absit vt putemus eum inaniter nec veraciter ista dixisse. Nunquid tamen ideo credendus est quenquam sibi credentium fallere voluisse? Dedit igitur paruulis parua, non falsa: lactea, non excrementa: nutritoria, nō peremptoria. Porro autem si nō est verum quod ait, filium dei secundum carnem factum esse ex semine Dauid: si non est verum quod naturales rami propter incredulitatem fracti sunt, vt in radice sancta Israëlitarum, ex gentibus veniens fidelis insereretur oleaster, & fieret particeps pinguedinis oliuæ: si non sunt eloquia dei, sed nescio cuius vt iste blasphematur pessimi dæmonis, de quibus dicit, Primū quidē quia credita sunt illis eloquia dei: profecto qui hæc paruulis dabat, qui hæc tanquā vera predicabat, qui hæc credi volebat, debebat miseris, non alebat. Quod à fide atque doctrina veracitū Christi Apostolorum quoniā esse scimus alienum, restat vt istum tanquam pestem atque hostem fidei Christianæ vehementissime detestemur: qui tanta exaccatur & præcipitatur amentia, vt nō videat ipsum saltem Timotheū, cui putat autoritate Apostolica fuisse præceptum, vt tāquam fabulas aniles, veterem legem Prophetasque deuitet, ab eodem Apostolo non fuisse fallendum, & in illa quinta perfectorum persona fuisse deputandum, vt ei non mendaciter loqueretur, dicens, Memor esto Iesum Christum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid secundum Evangelium meum. Si enim Christus ex semine Dauid fabulis anilibus prædicatur, quomodo eas iubetur iste deitare, quibus iubetur memoriter credere? Si autem Christus ex semine Dauid veraciter prædicatur, vbi est radix in qua oleaster inseritur? Nec aniles sunt fabula, nisi præter eas scripturas deliramenta Iudæorum, ad eam quam vocat deuterosin pertinentia: non illa eloquia dei quæ credita sunt circūcisioni, vbi etiam carnales Iudæi Christi ex semine Dauid venturum esse didicerant, sicut interroganti domino respondebant: quānuis eum dominum ipsum Dauid, non secundum carnem, sed secundum diuinitatem intelligere non valent: vtrunque tamen est in illis eloquiis, & quod credebant, & quod non intelligebant: & De fructu vētris tui ponam super sedem tuam: propter Christum ex semine Dauid: & Dixit dominus domino meo, sede ad dexteram meam: propter Christum, dominum etiam ipsius Dauid. Itane vero fallaciter dicebat Apostolus, Veritatem dico in Christo, non mentior, contestante mihi conscientia mea in spiritu sancto, quia tristitia est mihi magna, & cōtinuus dolor

Esai. 29.

Exodi. 20.
Leuit. 20.

H

Capit. II.

1. Corin. 9.

I

1. Corin. 2.

Esai. 59.

1. Cor. 9.

Eph. 2.

B

Christi Iesu,

1. Corin. 9.

1. Corin. 9.

C

Esai. 28.

1. Petri. 2.

Psalm. 117.

Eph. 2.

Matth. 22.

1. Cor. 3.

1. Corin. 2.

Roman. 1.

Roman. 11.

Roman. 3.

1. Timot. 2.

Matth. 22.

Psalm. 131.

Psalm. 109.

Roman. 9.

G cordi meo, Optabā enī ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis cognatis secundum carnem, qui sunt Israēlites, quorum est adoptio, & gloria, & testamēta, & legis constitutio, & obsequium, & promissiones: quorum patres, & ex quibus Christus secundū carnem, qui est super omnia deus benedictus in secula, Amen.

Joan. 14. Veritatem se dicere clamat Apostolus in capite huiusce sententia, & hoc in Christo qui est ipsa veritas, contentante sibi cōscientia sua in spiritu sancto, eamq; sententiam per amen concludit in fine. Et dicit iste, non sunt vera quæ hic Apostolus loquitur, fallit infirmos, qui nō possunt capere veritatem, paruulos vanitatibus lactat, & esurientibus filiis diabolicorum mēdactorum virus infundit vt nutriat. O portentū, non solū à Christianorum auribus, verū etiam à finibus Christiani orbis arcendum. Hæcine adoptio, hæc gloria, hæc testamenta, hæc legis constitutio, hoc obsequiū, hæc promissiones, hi patres, ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia deus benedictus in secula, fabulæ sunt aniles? Quod iubetur præcipue tenere, qui iubetur deuitare fabulas aniles, fabulæ sunt aniles? Sed quid mirum si tanta impietate delirat qui legis vult esse destructor, si quosdam idem Apostolus dicit volentes esse legis non destructores sed doctores, nō intelligere neq; quæ loquuntur, neque de quibus affirmant: Verum nos illud quod secutus adiunxit, aduersus vtrosque teneamus. Cōtinuo quippe ne quis existimaret ideo illos nō intelligere quæ loquuntur, neque de quibus affirmant, quonia legis male volunt esse doctores, Scimus autem, inquit, quia bona lex est, si quis ea legitime vtatur. Hæc sententia & illos refutat qui lege vtuntur male, & eos qui illam opinantur malam. Porro si bona est, qua demētia negatur deus bonus qui dedit legem bonā: Quæ potest videri sufficere dāmnatio his hominibus, qui legem quam sic Apostolus laudat, aniliū fabulatū nomine accusant: & hoc se existimant facere eiusdem epistolæ testimonio, vbi eam sic Apostolus laudat: volentes esse legis non doctores, sed blasphematores, non intelligendo quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.

Caput. III. Sed fieri non potuit, inquit, vt à Iudæorum Prophetis saluatoris nostri annuncietur aduentum. Cur fieri non potuit, cum dicat Apostolus, quia credita sunt illis eloquia dei: Sed ante saluatoris aduentum, inquit, spiritus sanctus ac diuinus nō erat super terram. Hoc vanitas, nō veritas loquitur. Nā quo nisi spiritu sancto Prophetas suos dominus impleuit, de quib; in epistolæ exordio dictum est ad Romanos, quod & supra commemorauī, Paulus seruus Christi Iesu, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelio dei, quod antè promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem. Et hoc quidem testimonium etiam iste posuit, prohibens eum ad quæ scribit aliis Prophetis credere de Christo, præter illos quos Prophetas eius ad Romanos dicit Apostolus, quos credo non arbitratur Prophetas fuisse Iudæorum. Sed cuiuslibet eos fuisse gentis opinetur, cur ibi non aduertit quod antè promiserat per Prophetas suos: Per quoslibet enim Prophetas suos si antè promiserit Euangelii de filio suo, quid est quod iste dicit sanctum ac diuinum spiritum super terram non fuisse ante saluatoris aduentum? Et tamen isti vnde potuerunt esse Prophetæ, annunciantes Christum ex semine Dauid secundum carnē, nisi cuius gentis erat ipse Dauid, de cuius semine Christus à Prophetis dei promissus esse vteretur: Sed lex, inquit, per Moysen data est, veri-

tas autem à Christo Iesu est. Non ita scriptū est, sed ita, Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Lex igitur data est per Moysen: facta est autem gratia per Iesum Christum, cum per eius spiritū charitate diffusa in cordibus nostris, fit vt quod lex præcepit impleatur. Quod enim per literā iubetur, nō litera, sed spiritu impletur. Vnde illud quod scriptū est, Non concupisces: per Moysen lex est, quia iubetur: sed per Iesum Christum fit gratia, quādo quod iubetur impletur: veritas autem facta est per Iesum Christum, propter illa quæ in prophetia legis sunt promissa, quæ in Christo eminent reddita. Apostolus vero quod ait ad Romanos, Quomodo inuocabunt in quem nō crediderunt: aut quomodo credēt ei quem non audierunt: de gentibus dixit, non de Iudæis, sicut hic somniat. Eos enim volebat refellere doctor gentium, qui putabant genti tantummodo Iudæorum, non etiam incircuncisis gentibus Euangelium prædicandum. Quod volens ostendere non ad Iudæos tantum sed ad omnes gētes pertinere, prius posuit testimonium de Propheta, Erit, omnis qui inuocauerit nomen domini, saluus erit: ac deinde cum dixisset, Quomodo autem inuocabunt in quem nō crediderunt, aut quo modo credent ei quem non audierunt: continuo subiunxit, Quomodo autem audient sine prædicatē, aut quomodo prædicabit, nisi mittantur? Ita refutans eos qui negabant ad incircuncisas gentes prædicatores Christi esse mittendos. Illud quoq; sicut imperitissimus non intelligit quod scriptū est, Primum Apostolos, deinde Prophetas. Putat enim ante Apostolos nō fuisse Prophetas, nesciens eos Prophetas illic commemoratos esse ab Apostolo, qui post Christi aduentum fuerunt. Quos qui vult nosse, actus Apostolorum legat, & illud quod ait ad Corinthios, Prophetæ autē duo aut tres loquantur. Si autē non fuerunt Prophetæ ante Apostolos, qui erant illi per quos deus ante promiserat Euangelii de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundū carnem? Quis erat qui dixit, Lapidem quem reprobauerūt ædificantes, hic factus est in caput anguli? Quis erat qui dixit, Thronus tuus deus in seculum seculi, virga directionis, virga regni tui: Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem, propterea vnxit te deus deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis: Quomodo deus, cuius thronus est in seculū seculi, vngitur à deo, nisi Christus Iesus, qui ex ipsa vnctione Christi nomē accepit: Christina quippe vnctio, Christus vnctus est. Quis erat qui dixit, quod ipse Christus de se testatur esse prædictum, Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis, Donec ponā inimicos tuos sub pedibus tuis: Et hoc Dauid in spiritu diuise confirmat, quem spiritum negat iste fuisse super terram ante domini aduentū. Quid est quod ait Apostolus, Dicit autem Esaias, Erit radix Iesse, & qui exurget regnare in gentibus, in eum gentes sperabunt: Quis erat spiritus qui per eundem Esaiam tanto antè prædixit, iste peccata nostra portat, & pro nobis dolet, & nos putauimus eū esse in dolore, & in plaga, & in afflictione. Ipse vulneratus est propter peccata nostra, & infirmatus est propter iniquitates nostras, disciplina pacis nostræ super eum: liuore eius sanati sumus: omnes quasi oues errauimus: homo in via sua errauit: & dominus tradidit eum propter iniquitates nostras, & ipse propter afflictionem nō aperuit os. Sicut ouis ad victimam ductus est, & sicut agnus coram tondente mutus, sic non aperuit os suum, in humilitate iudicium eius sublatum est, generationem illius quis enarrabit: quia tollitur de

A terra vita eius. Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem: & cetera quæ contexere longum est: Vbi etiam de Ecclesia tanto antè prædictū est, quod ab Apostolo legitimus commemoratum, & nunc iam videmus impletum, Latere steriles quæ non parit, erumpe & exclama quæ non parturis, quia multi filij desertæ magis quam eius quæ habet virum. Dixit enim dominus, Dilata locum tabernaculi tui, & aulaorū tuorum, fige, ne parcas, protende funiculos, & clauos tuos cōforta. Adhuc in dextris & sinistris dilata, & semen tuum possidebit gentes, & ciuitates desertas habitari facies: Noli timere quia cōfusa es, neque reueraris quia exprobratum tibi est. Confusionem enim æternam obliuisceris, & opprobrij viduitatis tuæ memor non eris. Quia dominus qui fecit te, dominus Sabaoth nomen ei: & qui eruit te deus Israël, deus omnis terræ vocabitur. Quis est qui dixit, Videbam in visu noctis, & ecce cum nubibus caeli, vt filius hominis erat veniens, & vsque ad ventustum dierum peruenit, & in conspectu eius prælatum est: & ipsi datus est principatus, & honor, & regnum: & omnes populi, tribus, & lingue ipsi seruiet: potestas eius potestas perpetua quæ non transibit, & regnū eius non corrūpetur: Hæc & alia multa atq; manifesta de Christo & Ecclesia, vnde prædicta sunt, quæ sic videm; inaperta, & cōsonantibus Euangelicis atq; Apostolicis literis, etiam speramus implenda: si spiritus dei ante aduentum Christi non fuit super terram: vel si à Prophetis Israël non est Christi prænunciatus aduentus, sicut hic desipit: qui Christum negando antè promissum, nō habet vnde asserat missum? Et merito, quia ipse quem prædicat, nec missus est, nec pmissus. Verus quippe non est, sed fictus. Iam illud non miror, quod homo in eruditus de Prophetis Iudæorū existimat dictum, quod ait Apostolus, Dixit quidā ex ipsis proprius eorū propheta, Cretenses semper mendaces, male bestia, ventres pigri: testimoniū hoc verum est, Ignorans dictum esse de quodam Epimenide qui Cretensis fuit, in cuius libris hoc inuenitur, qui homo inter Prophetas dei nō inuenitur: nec ad illa eloquia dei pertinet, quæ Iudæis dicitur credita, qui nō mentitur. Ideo non cōmemorauit Apostolus nomen eius, sicut solet commemorare Prophetas dei aliquādo dicens, sicut & Dauid dicit, Esaias autem audet & dicit, sicut & Osee dicit, Vel tacitis eorū nominibus, cum dicit sicut scriptum est, & ea scriptura intelligitur in qua est authoritas dei: aut euidenter deū dicere asserit, cum aliquid adhibet testimonium de lege vel Prophetis dei, quale est illud, Boui trituranti os nō infranabis. Nunquid de bubus, inquit, cura est deo: an propter nos scriptura dicit? ostendens utiq; in eadē scriptura deum loqui. Vel illud, Prouidens autē scriptura, quia ex fide iustificat gentes deus, prenunciavit Abraham dicens, In semine tuo benedicentur omnes gentes. Ipsam scripturam pro deo posuit, quia dei est. Vel illud de Abraham, In promissione, inquit, dei non haesitauit incredulitate, sed confortatus est fide, dās gloriam deo, & plenissime credens, quia quæ promissit, potēs est & facere. Contra quam diuinā & apostolicam vocem, canis iste rabiosus oblatrans, ausus est dicere, Abraham deo suo promittenti prolem nō credidisse, ignorās illud quod ait, Si mihi centū annos habenti nascetur filius: admirantis esse gaudium, nō diffidentiam dubitantis. Vel illud, Non potest excidere verbum dei. Nō enim omnes ex Israël, ij sunt Israēlita, neq; qui sunt semen Abraham, omnes filij, sed in Isaac vocabitur tibi semen: hoc est, nō ij qui filij carnis, hi filij dei, sed filij pro-

missionis deputatur in semine. Vel illud de Helia, Sed D quid dicit illi responsum diuinum? Reliqui mihi septē milia virorum qui non curuauerunt genua ante Baal. His atque huiusmodi attestacionibus dei boni & veri esse scripturas illas quas iste blasphematur, apostolica cōmendat authoritas. Vbi autem etiam aliquid de auctoribus gentium dicit Apostolus, non eos appellat Prophetas dei, nec illarum scripturarū deum dicit authorem, quanuis ibi aliqua vera reperiat: sicut de isto Cretensi ait; Dixit quidā ex ipsis proprius eorū propheta: Cretenses semper mendaces: nō ergo ait, Iudæorum proprius, sed Cretensium. Quod vtique ad hoc dictum est, ne dei propheta putaretur. Et in Actibus Apostolorum cum loqueretur Atheniensibus, ait de deo, In illo enim vinimus, & mouemur, & sumus: sicut & quidā secundū vos dixerunt. Sed Apostolis, inquit, dominum nostrum interrogātibus de Iudæorum prophetis quid sentiri deberet, qui de aduentu eius aliquid cecnisse in prateritum putabantur, cōmotus talia eos etiam nunc sentire respondit: Dimisistis vinum qui ante vos est, & de mortuis fabulamini. Quid mirum, quandoquidem hoc testimoniū de scripturis nescio quibus apocryphis protulit, si de Prophetis dei talia cōfinxerunt hæretici, qui eandem literas nō accipiunt: Nam in Euāgelio dominus, quod non est apocryphum, sed in luce veritatis omnibus notum, etiam post resurrectionem discipulis in itinere comitatus, incipiēs à Moysē, per omnes Prophetas hæc de se quæ facta fuerant, prædicta monstrauit. De ipsa, inquit, iterum arguit, vbi dicit: Multi mihi dicēt in illa die: Domine, in nomine tuo damonia eiecimus, & in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus. Et tunc dicam illis: Recedite à me, quia nunquā vos sciui, quia operati estis iniquitatem. Absit vt ista de Prophetis sanctis, in quibus erat Moyses & ceteri, dominus dixerit: sed dictum est de iis qui post eius Euangelium prædicatum in eius nomine sibi loqui videntur, nescientes quid loquantur, in quibus & iste sibi locum periturus inuenit. Illud quoq; ait dixisse dominum: Ego sum ianuā ouium: Omnes alij qui ante me venerunt, fures sunt & latrones. Non autem ita scriptum est, sed ita: Omnes quotquot venerūt, fures sunt & latrones. Venisse quippe hoc loco intelligi voluit eos qui missi non fuissent: Quos arguit etiam Hieremias, dicens: Hæc dicit dominus de Prophetis qui prophetāt in nomine meo, & ego non misi eos. Illi autē quos insanus iste blasphematur, à domino missi sunt, nō sponte venerunt. Quos & dominus per parabolam quidem, sed apertissima significatione declarat, vbi dicit: Aliā parabolam audite: Homo erat paterfamilias, qui plantauit vineam, & sepem circumdedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrin, & locauit eam agricolis, & peregre profectus est. Cum autem tempus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, vt acciperent fructus eius. Et agricolæ apprehensis seruis eius, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidauerunt. Iterum misit alios seruos plures prioribus, & fecerunt illis similiter. Nouissime autem misit ad eos filium suum dicens: Verebuntur filium meum. Agricola autem videntes filium, dixerunt intra se: Hic est hæres: Venite occidamus eum, & habebimus hereditatem eius. Et apprehesum eum eiecunt eum foras extra vineam, & occiderunt. Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis: Aiunt illi: Male perdet, & vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructus tēporibus suis. Dicit illis Iesus: Nun-

Joan. 14.

1. Timo. 1.

Ibidem.

Caput. III.

Roma. 5.

Roma. 1.

Galat. 4.
Exai. 54.

Daniel. 7.

Caput. III.

Timo. 1.

Deuter. 25.
1. Coim. 9.

Galat. 3.

Gene. 22.

Roma. 4.

Gene. 17.

Roma. 5.

Roma. 11.
3. Reg. 19.

Timo. 1.

Acto. 17.

Luce. 24.

Math. 7.

Joan. 10.

Hiere. 14.

Math. 21.

Psalm. 117. quam legistis in scripturis: Lapidem quem reprobaue-
 runt ædificantes, hic factus est in caput anguli, A domi-
 no factus est istud, & est mirabile in oculis nostris: Ideo
 dico vobis, quia auferetur à vobis regnum dei, & dabi-
 tur genti facienti fructus eius. Quid hoc apertius, quid
 clarius, quid euidentius? Sed iste de illorum numero est,
 qui seruos patrisfamilias huius lapidauerunt. Hoc enim
 facit non iustis saxeis, sed maledictionibus duris. Nam
 & primitus in gente Iudæorum vineam dei esse plan-
 taram, missosque Prophetas ante ipsius saluatoris aduen-
 tum, parabola ista testatur. Et cum dicit, auferetur à vo-
 bis regnum dei, & dabitur genti facienti fructus eius:
 quod regnum dicit, nisi quod sperabant, nisi quod ac-
 ceperant, id est vite æternæ? Vnde alibi dicit: Scrutami-
 ni scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam ha-
 bere, ipsa testimonia perhibent de me. Et alibi: Væ
 vobis legisperiti, qui tulistis clauem scientiæ: Ipsi non in-
 troistis, & eos qui introibant prohibuistis. Istis ne mo-
 libus testimoniorum non atteritur impudens vanitas?
 Quis hunc audit, nisi qui scripturas sanctas non audit,
 aut tam male audit quam in eas iste cæcus incurrit?
 Sed ait, de eis dominus inquit, Parentes vestri man-
 na manducauerunt, & mortui sunt: docens neminem
 ipsorum ad dominum pertinuisse, quibus mors domi-
 nata est. Neminem planè, sed parètum illorum quibus
 talia loquebatur. Parentes quippe infidelium, quos nisi
 infideles volebat intelligi? Vnde alio loco dicit: Væ vo-
 bis Scribae & Pharisei hypocritæ, qui ædificatis sepul-
 chra Prophetarum, & ornatis monumeta iustorum, &
 dicitis: Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non
 essemus socij eorum in sanguine Prophetarum: Ita que
 estis testimonio vobismetipsis, quia filij estis eorum qui
 Prophetas occiderunt. Filios utique dixit imitatione sce-
 leris, non propagine generis. Nò enim quòd ex illis se-
 cundum carnem nati erant, hoc eis esse poterat crimini,
 sed quòd eis se similes infideli crudelitate monstrabant.
 Ideoque connectit ac dicit: Et vos implete mensuram pa-
 trum vestrorum. Serpentes, genimina viperarum, quo
 modo fugietis à iudicio gehennæ? Ideo ecce ego mitto
 ad vos Prophetas, & sapientes, & scribas, & ex illis oc-
 cidetis & crucifigetis: & ex illis flagellabitis in synago-
 gis vestris, & persequemini de ciuitate in ciuitatem: vt
 veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est
 super terram, à sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem
 Zachariæ filij Barachiz, quem occidistis inter tēplum
 & altare: Amen dico vobis, veniet hæc omnia super ge-
 nerationem istam. Nempe constat, nempe manifestum
 est, imitando esse istos filios malorum, à quibus Prophe-
 tæ sancti & iusti, ab ipso Abel quem frater occidit, vsque
 ad Zachariam quem isti occiderunt, persecutiones impu-
 tissimas & sceleratissimas pertulerunt. Nam quomodo
 super istos venit illorum sanguis, qui longe ante vixe-
 runt quam isti vel nascerentur: nisi quia vnum genus,
 vna conspersio, vna massa est impiorum, imitatione si-
 bimet connexorum? Simul etiam declaratur, in eodem
 populo fuisse iustos atque Prophetas dei: quorum isti,
 quibus hæc loquitur dominus, ædificabant sepulchra,
 ornabantque monumeta. Peior ergo iste & immanior, qui
 eos defunctos lingua maledica lacerat, quibus honore
 etiam impij deferebant: & in animam suam crudeliter
 sauiens eos blasphematur, cum velit videri Christianus,
 quos Prophetas & iustos asserit Christus. Iam vero quòd
 adiungere voluit sanctos patriarchas, Abraham, & Isaac,
 & Iacob, his de quibus dominus ait: Patres vestri man-
 ducauerunt manna in deserto, & mortui sunt, quia & isti

patres mortui sunt, vtrum fraudulētus, an cæcus sit po-
 tius iudicandus, incertum est. Sed quodlibet eorum eli-
 gat, detestandus est. Hinc enim hoc ostendere voluit,
 quia dominus commemoratis eisdem patribus, ait, Nò
 est deus mortuorum, sed viuorum: cui potius eos viuere
 dixerit. Adhibito quippe testimonio de lege vbi scrip-
 tum est: Ego sum deus Abraham, & deus Isaac, & deus
 Iacob: adiunxit, Nò est deus mortuorum, sed viuorum.
 Et adiecit, Omnes enim illi viuunt: vita utique vera, qua
 iusti viuunt etiã quando corpore moriuntur. Sed quan-
 do hæc diceret iste si viueret? In hanc sententiam vult
 accipi & quod ait dominus ad Iudæos: Neque me no-
 stis, neque patrem meum, sed nec verbum dei habetis
 in vobis manens. Quod utique contrarium non est ei
 quod dixit: Tulistis clauem scientiæ, ipsi non introistis,
 & eos qui introibant prohibuistis. In semetipsis enim
 verbum dei non habebant, sed in literis quas legebant.
 Nam si haberent in semetipsis, & ipsi intrarent, & alios
 intrare permitterent. Non intrare autem, est non intel-
 ligere. Ecce quare nec ipsum nouerant, nec eius patrem:
 quia non intelligebant quod legebant, non quia deum
 & Christum nò prædicauerant, quos legebant. Hoc est
 ergo intrare, non esse contentum superficie literæ, sed
 ad interiora intelligentiæ peruenire. Arguetur etiã
 de Ioanne Baptista, quia dominus ait: In natis mulierum
 non exurrexit maior Ioanne Baptista: Qui autem mi-
 nor est in regno cælorum, maior est illo: Ita velut ratio-
 cinando, tanquam Ioannes non pertineat ad regnum
 cælorum, & ob hoc multo minus ceteri Prophetæ illius
 populi, quibus maior est Ioannes. Hæc autem verba do-
 mini duobus modis possunt rectissime intelligi. Aut e-
 nim regnū cælorum appellauit eo loco dominus, quod
 nondum accepimus, & in quo nòdum sumus, vnde &
 in fine dicitur est: Venite benedicti patris mei, perci-
 pite regnū. & quia ibi sunt sancti angeli, quilibet in eis
 minor, maior est utique: quolibet sancto & iusto portan-
 te corpus quod corrumpitur & aggravat animam. Aut
 si regnum cælorum in ea sententiã illic intelligi voluit,
 qua & in hoc tempore significatur ecclesia, cuius filij sunt
 omnes ab institutione generis humani vsque nunc, quot-
 quot iusti & sancti esse potuerunt: profecto seipsum do-
 minus significauit, quia nascendi tempore minor erat
 Ioãne, maior autem diuinitatis æternitate & domina-
 ca potestate. Proinde secundum priorem expositionem
 ita distinguitur: In natis mulierum nemo exurrexit ma-
 ior Ioãne Baptista: Qui autem minor est in regno cæ-
 lorum, ac deinde subinfertur, maior illo est. Secundum
 hanc autem posteriorem ita: In natis mulierum nemo
 exurrexit maior Ioãne Baptista: Qui autem minor est,
 ac deinde subinfertur, in regno cælorum maior illo
 est. Sed vterque intellectus tam congruit veritati, quam
 refellendæ huius sufficit vanitati. Siue enim quilibet an-
 gelus ceteris minor, Ioãne sit maior: siue hic dominus
 intelligatur Ioanne præcurfore suo ætate minor, maie-
 state maior, nihil idè Prophetis ceteris derogatur. Po-
 tuerunt enim esse Ioanni aliqui æquales, aliqui eo mi-
 nores, nullus autem maior propter sententiam domi-
 ni: omnes tamen sancti, & iusti & boni. Sed Moy-
 ses, inquit, omnem spem futuræ resurrectionis in ho-
 minibus extinxit, qui mortalem esse animam pronun-
 ciauit, qui eã esse sanguinem dixit. Deinde ratioçinan-
 do magnis viribus conatur ostendere, non esse animam
 sanguinem, & laborat in re manifesta, non intelligens
 legem. Sic enim dictum est: Anima omnis carnis san-
 guis est: quo modo dictum est, Petra erat Christus: Nò
 quia

A quia hoc erat, sed quia hinc significabatur. Nò autè fru-
 stra lex animam voluit significare per sanguinem, rem
 scilicet inuisibilem per rem visibilem: nisi quia sanguis
 per venas omnes ab ipso corde diffusus, in nostro cor-
 pore plus ceteris humoribus principatur: ita vt vbi-
 que fuerit vulnus infictum, non humor alius, sed ipse
 procedat. Ita quoque anima quia omnibus quibus con-
 stamus inuisibiliter præualet, illo melius significatur,
 quod omnibus quibus constamus visibilibus præualet.
 Illud autem quod Apostolus ait, nã & hoc testimoniū
 iste posuit, Caro & sanguis regnū dei non possidebunt:
 non facit de anima, sed de resurrectione corporis que-
 sitionem. Verū & ista duobus modis soluitur. Aut enim
 carnis & sanguinis nomine corruptionē carnis & san-
 guinis nūcupauit, quæ in resurrectione nò erit, aut car-
 nem & sanguinem, homines ad omnes illecebras secu-
 larium voluptatum carni & sanguini deditos, qui re-
 gnum dei non possidebunt. Totus autem iste locus A-
 postolici sermonis vbi scriptū est, Caro & sanguis re-
 gnum dei non possidebunt, si consideretur diligētius,
 magis persuadebit corruptionem carnis sicut nunc est,
 his cum vocabulis appellare voluisset, atque ad exponē-
 dum quid diceret adiunxisse: Neque corruptio incor-
 ruptionem possidebit. Quia cum facta fuerit quæ in re-
 surrectione speratur illa mutatio, non utique remane-
 bit vlla corruptio. Quamuis ergo & post resurrectionē
 dominus dixerit discipulis suis: Palpate & videte, quia
 spiritus carnem & ossa non habet sicut me videtis ha-
 beretamen secundū substantiam caro erit, non secun-
 dum corruptionem, quæ nūc carni hoc nomen impo-
 nit. Vnde ait Propheta: Omnis caro fœnum: Nunquid
 enim & domini quæ leuauit in cælum? Quo ergo mo-
 do appellauit Propheta carnem, vbi ait, Omnis caro fœ-
 num: dicitur utique, fœnum aruit: eo modo & Apo-
 stolus ait, Caro & sanguis regnum dei nò possidebunt:
 quia non ibi erit corruptio, qua nunc sicut fœnum na-
 tura carnis arefcit. Non enim alia sententia est: Neque
 corruptio incorruptionē possidebit: sed hæc repetitio,
 sententia superioris est positio: vt quod ibi dictū est,
 caro & sanguis, hic intelligamus corruptionē, nò sub-
 stantiam carnis: & quod ibi dictum est, regnum dei, hic
 intelligamus incorruptionem. Atque ita nihil aliud di-
 ctum putamus, Caro & sanguis regnum dei non possi-
 debunt: quam si diceretur, Corruptio incorruptionem
 nò possidebit: id est corruptio carnis & sanguinis in il-
 lius regni incorruptione nò erit: propter immutationē
 scilicet, de qua mox locutus adiunxit: Oportet corrupti-
 bile hoc induere incorruptionē. Ita corruptio quæ car-
 nis & sanguinis nomine significata est, in regni illius
 incorruptione non erit: quia caro quæ nūc corruptibi-
 lis est, tunc mutata incorruptibilis erit. Moyses autem
 homo dei si animam credidisset esse mortalem, quod
 utique credidisset, si eam sanguinem nò significationis
 sed proprietatis causa esse dixisset, nò alio loco diceret:
 Omnis qui contigerit mortuum ab omni anima homi-
 nis, & mortuus fuerit, & nò fuerit purificatus, taberna-
 culū domini possidet: excretur t̄ anima illius ex Israël,
 quoniam aqua aspersio non est circūaspera super
 eum, immundus est, adhuc immunditia eius in ipso est.
 Adhuc utique dixit, etiam post mortem, quia non est pu-
 rificatus: Vbi præfiguratum lauachrum regenerationis
 intelligit, quod accipit qui baptizatur in Christo, qui-
 quis fideliter audit: Si crederetis Moyli, crederetis &
 mihi, de me enim ille scripsit. Quid autem mirum si
 iste infelix à luce veritatis auersus, & ob hoc luci veri-

tatis auersus, ea quæ non intelligit in nouo testamen-
 to, obicit veteri testamento, sicut etiam illud de Apo-
 stolo Paulo, vbi ait ad Corinthios: Quod si ministratio
 mortis in literis formata lapideis facta est in gloriam,
 ita vt non possent filij Israël intendere in faciem Moy-
 si propter gloriam vultus eius quæ destruitur, quare nò
 magis ministratio spiritus erit in gloria? Nam si mini-
 stratio damnationis gloria est, multo magis ministra-
 tio iustitiæ erit t̄ in gloria: Etenim nò glorificatum est
 in hac parte id quod declaratum est propter excellentem
 claritatē: Nam si id quod destruitur, in gloria est, mul-
 to magis illud quod manet, i gloria est. Hoc modo iste
 posuit verba Apostolica, nec à meliore interpretatione
 plurimum distat. Quia ergo dicta est ministratio mor-
 tis in literis formata lapideis, hinc existimat quòd mor-
 ti ministrauerit Moyses: id est mortis authori, maligno
 scilicet spiritui, quæ mundi huius iste opinatur authorē:
 ignorans ministrationem mortis dictam legem, secū-
 dum illud quod alibi dicit: Litera occidit, spiritus autē
 viuificat. Lex enim quāuis iusta & sancta & bona, præ-
 uaricatoribus intulit mortem, quos dei gratia non ad-
 iuuat ad iustitiam legis implendam. Oportebat enim vt
 in testamēto veteri lex imponeretur superbis, & de sua
 voluntatis virtute fidentibus, quæ non daret iustitiam,
 sed iuberet: Ac sic morte præuaricationis impliciti, ad
 gratiam confugerent, nò iubentem tantummodo, sed
 iuuantem, quæ nouo testamento est reuelata. Hinc pu-
 tant isti diuinorum eloquiorum blasphematores, malam
 fuisse legem quæ data est per Moysen, quia dicta est mi-
 nistratio mortis in literis figurata lapideis: nò intuen-
 tes propter eos esse dictum, qui suo libero arbitrio legē
 sufficere arbitrabantur, & spiritu gratiæ non adiuti, rei
 præuaricationis, sub eiusdē legis litera tenebantur. Vn-
 de alibi dicit: Lex iram operatur: Vbi enim lex non est,
 nec præuaricatio. hinc ostendens vnde dixerit, lex iram
 operatur. Neque enim eius præuaricatio mala esset, nisi
 lex ipsa bona esset. Multum est enim & nimis longum
 cuncta colligere, quæ in hanc sententiam beatus dicit
 Apostolus, legem distinguens à gratia: eo quòd sub illa
 elidatur elati, sub ista erigantur elisi: & quòd illa intan-
 tum bona sit vt bona iubeat, hæc intantum vt bona con-
 ferat. Illa iustitiæ facit auditorem, ista factore. Et ideo
 sub illa peccator, insuper etiam præuaricator amissa ex-
 cusatione ignoratiæ cōuictus iacet: sub ista vero & par-
 cente & opitulante, nec quia mala est operatus extin-
 gitur, & vt bona operetur accenditur. Quid ergo mi-
 rum si illa dicta est ministratio mortis, vbi litera occi-
 dit, malum prohibendo quòd fit, & bonum imperando
 quòd nò fit: ista vero dicta est ministratio spiritus uti-
 que viuificantis, vt à præuaricationis morte surgamus,
 & iustitiã non rei legamus in tabulis, sed liberi in cor-
 dibus & in moribus habeamus. hoc est testamētū no-
 uum distans à veteri, quia ibi vetus homo spaciatur latitudi-
 ne charitatis. Quod autem dictum est de ministro ve-
 teris testamenti Moyse, quòd non poterant intendere
 filij Israël in faciem eius propter gloriam vultus eius,
 signum erat quia in lege Christum intellecturi non e-
 rant: & ideo velamen inter faciem Moyli & ipsos po-
 situm erat, vt nò intenderent, sicut scriptum est, filij Is-
 rael vsque in finem: Finis autem legis quis est? Ad hoc
 non ego, sed Apostolus ipse respondeat: Finis enim le-
 gis, inquit, Christus, ad iustitiam omni credenti: Finis
 perficiens, non interficiens. Finis quippe dicitur propter
 quem sunt omnia quæcūque aliqui sunt officio: Nam

Ioan. 5.

Lucæ. 11.

Capit. V.

Ioan. 6.

Matt. 23.

Ibidem.

Ioan. 6.

1. Cor. 15.

Lucæ. 24.

Esai. 40.

Num. 19.

*Extermi-
nator.*

Num. 1.

Cap. 12.

1. Cor. 3.

tabula abib.

2. Cor. 3.

Roma. 4.

Exod. 34.

2. Cor. 3.

Roma. 10.

G inter officium & finem hoc distat, quod officium est in eis quæ facere debem: finis, propter quæ facimus. Quia itaque illa omnia propter Christum fiebant, quem filij Israël in eis quæ faciebant non intelligebant: hoc significabat velamen, quod eos vsque in finem non sinebat intèdere, id est, vsque ad faciem Moyfi, quæ significabat Christum. Sed ideo dictum est quod euacuetur hæc gloria, quia omnes vmbra significantes euacuuntur, cum res quæ significatur aduenerit. Quemadmodum enim scientia quæ nunc est euacuabitur, sicut idem dicit Apostolus: cum venerit illa quam dicit facie ad faciem: sic & ista quæ in vmbra tradita erant Iudæis in veteri testamēto, necesse fuit euacuari reuelatione testamēti noui. Nec sanè omnes in illo populo non intelligebat Christum, per illas vmbra testamēti veteris figuratū. Neque enim hæc ipse Moyses & cæteri Prophetæ non intelligebant, qui eum posteris prænucciabant. Nam & in ipsa epistola ad Corinthios vbi hæc dicuntur, quæ iste non intelligens posuit tãquam aduersa & inimica veteri testamēto, cur dicit: Habentes autem eundem spiritum fidei, secundum quod scriptum est: Credidi, & loquimur: Vbi enim scriptum est: Credidi, propter quod & locutus sum: Vtique in Psalmis, ad illa dei eloquia pertinentibus, quæ credita sunt Iudæis. Eundem, inquit, spiritum fidei habentes. Quid est, eundem, nisi quem habebant etiam illi per quos hæc ministrata sunt? Cur etiam in eadem Epistola de lege testamēti posuit, cum præmississet: Vt vestra abundantia sit ad illorum inopiam, & illorum abundantia fiat in vestram inopiã, vt fiat æqualitas, subiungens & dices, sicut scriptum est: Qui multum, non abundauit: & qui modicum, non defuit illi. Cur eis importat legis auctoritatem, quam dicit fuisse ministratorem mortis, si eo modo intellexit, quo modo ista pestis intelligit: Atque vt omnes auferantur ambages, quodnam modo & lex ministratio mortis recte dicta sit, & tamen sancta & iusta & bona sit, illud recolamus quod in Epistola positum est ad Romanos. Cũ enim dixisset: Ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & nõ in vetustate literæ: quæ sententia simillima est illi quam iste non intelligens posuit: continuo prospexit istos futuros verbosos atque blasphemos, qui putaturi essent ex hoc legem fuisse reprehensam, moxque subiunxit, Quid ergo dicemus: lex peccatū est? Absit: Sed peccatum non cognoui nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces. Occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum est: Ego autem vivebam aliquando sine lege: Adueniēte autē mandato, peccatum reuixit: Ego autem mortuus sum, & inuētum est mihi mandatum quod erat in vitam, hoc esse in mortē. Peccatum enim occasione accepta per mandatum fefellit me, & per illud occidit: Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors: Absit: Sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. Ecce quid est ministratio mortis, ecce quid est litera occidit: ecce quemadmodum lex non est peccatum, & mandatum in vitam, & lex sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonum: & tamen quia de ipso bono interficitur inobediēs anima, vbi dei non adiuuat gratia, ministratio mortis facta est lex in veteri testamēto propter occidentem literam, & ministratio vitæ facta est gratia in nouo testamēto, propter viuificantem

spiritum. Quod est autem ministratio mortis & ministratio dānationis: hoc est, occasione accepta peccatū per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam: hoc est, adueniēte mandato peccatum reuixit: hoc est, inuentum est mihi mandatum quod erat in vitam, hoc esse in mortē: hoc est, occasione accepta peccatum per mandatum fefellit me, & per illud occidit, hoc est, lex subintravit, vt abundaret delictum: hoc est, lex iram operatur: hoc est, virtus peccati lex. Prohibitio enim peccati quod est lex, auget pfecto desideriu peccandi: quod non extinguitur, nisi contrario desiderio recte faciēdi, vbi fides per dilectionem operatur. Hoc autē non præstat litera iubens, sed spiritus iuuans: non lex ergo, sed gratia: non vetus testamētum in seruitutem generans, quod est Agar, sed nouum in quo non sunt ancillæ filij, sed libera, qua libertate Christus nos liberauit: Et tamen lex sancta est, & mandatum sanctum & iustum & bonum, in his qui habent spiritum Christi operatur peccatum omnem concupiscentiam: Qualem se fuisse in veteri testamēto etiã ipse Apostolus ostendens. Occasione, inquit, accepta peccatū per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Per quod mandatum, nisi quod ait: Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces: Nunquid malum est non concupiscere? Imò maxime bonum. Bona est ergo lex quæ hoc dicit, sed vbi non adest viuificans spiritus, hæc ipsa lex quam bonã dicit, occidit: quia peccati virtus est, cum per illam operatur omnem concupiscentiam, infamando prohibitionem: quod non extinguitur per iubentem literã timore pœnæ, sed per iuuantem spiritum dilectione iustitiæ. Ideo ait: Peccatū vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortē. Non enim ait, per malum: sed, per bonum. Hic euigilet si possunt, qui legē dei atque eius ministrum Moysen ceco & furioso corde reprehēdunt. Ideo quippe est ministratio mortis, quia peccatum per bonum operatum est mortem: Ideo est ministratio dānationis, quia peccatum per bonum operatum est dānationem. Non autem omnes qui Christiani appellātur, ad Christū transeunt: sed quibus aufertur velamē, quod in lectioe veteris testamēti manet. Qui enim sunt in veteri testamēto, impediēte velamine nec vetus intelligunt, nec nouum. Qui autem transeunt ad Christum, remoto velamine per nouum, intelligunt & vetus & nouum. Veinam & isti cæci oppugnatores legis & Prophetarum transeant ad Christum, vt non sint in eis in quibus obuelatum est & ipsum Euangelium. In his enim qui peruent, esse obuelatum ait Apostolus, in quibus deus seculi huius excæcauit mentes infidelium, vt non fulgeat illuminatio Euangelij gloriæ Christi, qui est imago dei. Vbi miser iste deum seculi huius vult intelligi malum, tãquam illi seruiret Moyses in veteri testamēto, quasi hoc Apostolus dixerit. Vbi si necesse esset intelligi deū seculi huius, deum impiorū, hoc est diabolum: quoniam omnes dij gentium dæmonia, & vti que multo maxime princeps dæmoniorū: non mirum esset, quãdo quidem quorundam deus etiam venter est dictus: Ait enim Apostolus, Quorum deus venter est: nec ideo deus veter est. Ita si potest dici deus seculi diaboli, nõ ideo diabolus deus est: quia nec dæmonia sunt dij, quantum dij gentium sunt dæmonia. Potest quippe seculū in malo intelligi: Vnde dicit Apostolus Petr: Eripite vos de præsentī seculo maligno. Sed cum alter pateat intellectus, quid necesse est hic diabolum putare significatum, ac non

A ac nõ potius deum verum iustum & bonum, qui excæcauit mentes infidelium seculi huius: vt non hic distinguatur, in quibus deus seculi huius, ac deinde subinferatur, excæcauit mentes infidelium: sed ita potius, in quibus deus, ac deinde subinferatur, seculi huius excæcauit mētes infidelium: hoc est, infidelium seculi huius mentes excæcauit. Sed istis nõ placet vt deus bonus mētes excæcet aliquorum. Non enim attendunt saltatoris verba dicentis: In iudicium ego in hūc mundum veni, vt qui non vident videant, & qui vident, cæci fiant. Ille igitur qui secundum apostolicam sententiã cuius vult miseretur, & quem vult obdurat, proculdubio quē vult illuminat: & quem vult excæcat. Sed non est iniquitas apud deum, cui dicit ecclesia, Misericordiã & iudicium cãtato tibi domine. Illuminat ergo misericordiã, excæcat iudicio, vti que æquissimo, & si occultissimo. Inscrutabilia enim sunt iudicia eius: Cui tamen dicitur: Sediti super thronum qui iudicas æquitatem. Huic deo seruiuit Moyses, ceteriq; Prophete, quos iustos sine dubio dominus ipse testatur. Horum quippe Iudæi sepulchra cõstruebant, & monumenta ornabãt, quibus dicit: Adificatis sepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorū. Sed illi omnes & si pro temporis dispensatione veteris testamēti ministrabãt figuras, ad nouum tamen testamētum, quantum nõdum reuelatum, per gratiam dei pertinebãt, ad quod pertinebat Abraham. Hinc quippe isti si remoto velamine legerēt, intelligerent, ita nõ esse inimicū Euãgelium legi, quæ data est per Moysen, sicut inter se nõ sunt inimici, Abraham & ipse Moyses: quos vti que & isti eundem coluisse consententur deum, quantum eum sic blasphemant, vt esse deum negēt. Et tamen Apostolus, promissiones quæ facta sunt Abraham, quia nouum testamētum significabãt, sic opponit legi per Moysen datæ, vt hæc duo inter se inimica videatur. Quid enim aliud ad Romanos dicit: Nõ enim per legem promissio Abraham aut semini eius, vt hæres esset mudi, sed per iustitiã fidei? Si enim qui per legem heredes sunt, exinanita est fides, & euacuata est promissio: lex enim iram operatur. Vbi enim lex non est, nec præuaricatio. Attendant quemadmodū sic disputat veluti cõtra legē, vt eam priore illa quæ facta est ad Abraham promissione conuincat, quod non sint heredes ex lege quicunque sunt heredes dei, sed ex promissione. Itemque ad Galatas: Fratres, inquit, secundum hominem dico: tamen hominis confirmatum testamētum nemo irritum facit, aut super ordinat: Abraham dicta sunt promissiones & semini eius. Non dicit, & seminibus, tanquam in multis, sed tanquam in vno, & semini tuo, qui est Christus. Hoc autem dico, testamētum cõfirmatum à deo, quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, nõ infirmat ad euacuandam promissionem. Si enim ex lege hereditas, iam non ex promissione. Abraham autem per repromissionem donauit deus. Quid ergo lex? Transgressio gratia proposita est, donec veniret semen cui promissum est. Nescio vtrum isti qui legem non intelligentes criminantur, inueniant aliquid ex Euangelio vel ex Apostolicis literis, quod ita videatur eidem legi aduersum esse atque contrarium, quemadmodū hoc videtur, quod ex promissionibus quæ Abraham facta sunt opponit Apostolus. Si ergo legē oderunt, Abraham diligant. Sed nec hoc volunt: Nam & ipsi patri gētium, ad quem promissiones factas nunc in omnibus gentibus videmus impleri, crimen fornicationis obiciunt. Iste quippe proculdubio cui respondemus, ex illis se esse manifestat, de quibus prædictum

est Apostolo dicente: Spiritus autem manifeste dicit, Deus autem in nouissimis temporibus recedēt quidam a fide, attendentes spiritibus seductoribus & doctriinis damoniorum in hypocrisis mendaciloquorum, cauteriatam habentes conscientiam suam, prohibentes nubere. Nõ enim reperitur Abraham aliquo se contaminasse adulterio, quoniam non lubrico libidinis amauit ancillam, sed ab vxore accepit: quãdo vxor eius fecit de iure suo quod voluit, volens habere filios de marito suo, quantum ex vtero alieno: Vbi nulla omnino lasciuiendi, sed sola cogitata est causa generandi. Iste autem Abraham, etiam vsque ad decrepitam senectutem, fornicationis obicit crimen, profecto quia & post mortem Saræ alteram duxit. Vbi etsi nullum intelligeretur rei abditæ sacramentum, propter hoc solum id facere debuit Abraham, ne putarent heretici aduersus Apostolum, quibus etiam Tertullianus astipulator assisit, post vxoris mortem, crimen esse ducere vxorem. Sed sicut sibi iste videtur inuenire in Apostolicis literis, quæ dicat contra legem per Moysen datam, vel contra testamētum vetus: inueniat tale aliquid aduersus Abraham, quod ex Euangelicis & Apostolicis literis sonare videatur. E omnino non inuenit. Vbi cunq; ille nominatur in libris testamēti noui, cum honore debito nominatur: ita vt Iudæis diceret ipse dominus: Si filij Abraham estis, facta Abraham facite. Ac per hoc iste qui blasphemat Abraham, Christum profecto blasphemat, qui tale testimonium perhibet Abraham. Sed dicat si potest, quam personam illarum quinque gerebat Apostolus, cum sic prædicaret Abraham? Si enim eis qui sine lege fuerant, factus erat quasi esset & ipse sine lege, illi Abraham nõ nouerãt. Ergo aliquem principem, siue Romanorum, siue Græcorum, siue aliquem Philosophorum debuit inuenire quem talibus prædicaret: vt eis, sicut huic placet, talem se quales ipsi erant fingendo, congrueret: nõ Abraham nescio quem alienigenam patrem gētis Hebrææ, longe ab eorum moribus, longe ab eorum ritibus, longe ab eorum cognationibus alienum. Si autem Iudæis tanquam Iudæus factus erat, aut eis qui sub lege erant, tanquam esset & ipse sub lege, vt quid dicebat non esse hæreses ex lege? Vt quid dicebat: Lex iram operatur? Vt quid dicebat: Lex præuaricationis gratia proposita est, quod equo animo ferre non possent qui gloriabantur in lege? Quod si vt infirmus loquebatur infirmis, & sic eos, vt fallacibus placet, fallendo lactabat, cur eos ab vmbra veteribus, in quibus infirmi quiescebant sic perturbabat vt diceret: Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circuncidamini, Christus vobis nihil proderit. Si autem in illa persona quinta perfectis sapiētiam loquebatur, quales solos iste dignos putat quos nõ fallat Apostolus: quare e contrario vult esse ipse perfectus, vt blasphemet Abraham, quem sic perfectum laudat Apostolus, maxime in illis duobus filiis eius, vno de ancilla, alio de libera? Si displicet illi cum Hismãle testamētū vetus, cum Isaac placeat testamētū nouum. An & cõtra Apostolum propositurus est cathedram pestilentiam, & disputaturus de qualitate figurarum, atque dicturus non eum debuisse figuras rerum honestarum de rebus turpibus ducere: Res enim turpis huic videtur, etiã cum ipsa Sara cõcubitus coniugalis, quam liberam matrem nostram æternam Hierusalem significare testatur doctor gentium, quantum narium rugas & frontis obducatur, & crispato vultu hæc parabolam exhorreat doctor pestilentium: & multo amplius & aspernabilis, quando audit eundem gentium doctorem, quod scri-

Cap. VIII.

1. Cor. 9.

Roma. 6.

Psal. 100.

Roma. 11.

Psal. 9.

Mat. 23.

Roma. 4.

Galat. 3.

Cap. IX.

Eph. 5. G ptum est de masculo & femina, Erūt duo in carne vna: addere & dicere, Sacramentum hoc magnum est: Ego autem dico in Christo & in Ecclesia. Ita ne vero vbi essent cognoscenda tantæ rei sacramenta, id est, sacra signa, & in re pudēda, atque in eis verbis quibus verecundia debetur, cognosci non debuisse nec dici, homo iste sciebat, & beatus Apostolus nesciebat: Eat planē iste retro cum suis similibus sociis qui dixerunt: Durus est hic sermo, quis eum potest audire? Nos autē audiamus & intelligamus duo testamēta in duobus filiis Abrahæ duabusq; mulierib⁹ eius cōmixtione fœtatis: sicut duos in carne vna, Christum & Ecclesiam, istis nolentibus, sine vlla obscœnitate cognoscimus: sicut mediatorem dei & hominum, hominem Christum Iesum, carnem suam nobis māducandam, bibendumq; sanguinē dantem, fidei corde atque ore suscipimus: quanuis horribilius videatur humanam carnem manducare, quā perimere, & humanum sanguinem potare quā fundere. Atque in omnibus sanctis scripturis, secūdm sanā fidei regulam figurate dictum vel factū si quid exponitur, de quibuslibet rebus & verbis quæ sacris paginis continentur, expositio illa ducatur, non aspernante, sed sapienter audiamus: Et relinquamus istum inanā garrientem, & nesciendo quid loquatur, quadam, si dici potest, imperita peritia de figurarum qualitate tractantem. Qui cum dicit rebus congruis non contrariis aliquid esse significandum, potest vanus dicere, semper deum lucido auro, nunquam nigro atramento scribi oportere: quoniam deus lux est, & tenebræ in eo non sunt vllæ. Non est enim quod putet Apostolum, vt congrueret infirmis & imperfectis, multa falsa & improbanda dixisse, quia testimoniis quæ de lege ac prophetis ponit, quā venerabiliter scripturas illas accipiat, per Epistolas eius apparet: Nec cogitat tā peruerso sensu posse defendi, etiam illa quæ in veteribus dei libris immundus atque impius, quasi pius & mundus horrescit. Nam si ei quispiā dicat similis eius, ea quæ te offendunt in lege ac Prophetis, falsa sunt, sed propter infirmos & imperfectos sic ea spiritus sanctus poni voluit, quid pari suo vano contra hoc respōdeat non habebit.

I. Conuincitur enim regula falsa, sed sua, nec sapientis ac docti, sed stulti sicut ipse est atque ineruditi manu, suo tamen gladio iugulatur. Post hæc sanē sacrilegi & vani hominis sacrilega vaniloquia, quibus me respondisse sufficēter existimo: hoc est, de initio geneſeos: De lucis fabrica: De die vel sole: De causa constituendi hominē: De peccato Adæ: De fabrica hominis: De persuasū serpentis: De maledictō in homine, & de vitæ arbore: De pœnitentia dei: De diluuiō: De arcu in nubibus: De induratione cordis Pharaonis: De spiritu mēdaciū secundū Michām Prophetā: De testimonio Esaie Prophetæ, propter quod ait: Filios genui & exaltaui, quibus rursum dicit: Filij scelesti, semē pessimum: Et quod item apud eum scriptum esse dicit: Ego sum deus faciēs bona, & creans mala: De perditione populi, mandato Moysi: De maledictō quod turpe existimat: De dei, quā putat, confessa crudelitate: De studio quod putat malitiæ, iuxta David regem: De eo quod scriptum est, Pœnitēt me quōd constituerim Saūl in regem: De spiritu Moysi, cuius scripturas putat dixisse Apostolum fabulas aniles: De qualitate figurarum: De Abraham: De filiis Heli sacerdotis: De sacrificiis, quæ putat non nisi dēmonibus exhiberi: De Prophetis dei, quos putat ante aduētum domini non fuisse: De eo quod in lege positū est, sanguinem esse animam: De eo cui Moyses seruiuit,

quem putat deum verum non fuisse: De varietate personarum, in quibus putat Apostolum locutū esse fallaciter. Quæ omnia non hoc ordinē locutus sum, qui est in libro eius, sed sicut nostræ disputationis sibi et connexa series postulauit. Post hæc ergo omnia titulum posuit, ita se habentem: Discretio spirituum malignitatis & bonitatis: Et cœpit contrariis inter se breuib⁹ crebrisq; sententiis laudare Christum, & accusare legis deum hoc modo, velut eum ad quē scribebat exhortans: Quare igitur frater, inquit, recedentes ab iniquitate præteriti erroris, intēdamus Christum verum ac summum deum, non huius seculi principem & mundi factorem, in quo nos peregrinari sapissime declaratum est. Intēdamus, inquam, illum piū ac mitē, qui nos suę cognationis ostendens, mundi lumen vocauit: non illum qui secundum scripturas Iudaicas terrenum nobis initium assignans, in terra nobis finem indicauit. Qui nos fratres appellans, vigilare ac diuina sapere persuasit, non illum qui nec dignoscētiē quidem sensum habere permisit. Atq; hoc modo cœtera multa contexit. Cui loco libri eius ita respondendum putavi, vt etiam ego vos exhortarer. Intēdamus Christum verum & summum deum, veri & summi dei vnicum filium, non huius seculi malignum principem, sed mundi, hoc est cœli terræq; factorem, qui nos tanquam peregrinos vitam temporalem in hac agere mortalitate præcepit. Intēdamus inquam illum misericordem ac mitē qui nos fratres suos fecit gratia, non natura. Ipse est enim, non alius sicut hic putat, qui secūdm scripturas terrenum nobis corpus, animam vero statu dedit, vtrunque faciens, nō eorum aliquid gignens. Qui nos vigilare ac diuina sapere iussit & fecit. Ipse est enim, non alius sicut hic putat, qui dignoscētiā boni ac mali ne peccādo experiremur, admonuit. Qui nos ad immortalitē vocans, cœlestia nobis regna promisit. Ipse est enim non alius, sicut hic putat, qui nos post peccatū reos, ab æterna vitæ felicitate seceuit, & terreno labore puniuit. Qui nos, nō sicut iste dicit, nihil ignorare, sed vtilia seire præcepit: Nec sicut iste sentit atque a veritate dissentit, scientiam damnauit in nobis, quæ fit sapiendo iustitiam, sed quæ fit experiendo peccatum. Qui nos quōd errore moriebamur miseratus est. Ipse est enim, non alius, sicut hic putat, qui nos morti rō ex quo sapere cepimus, quod iste ait, sed ex quo deliquimus, destinauit. Qui nos proprias facultates hortatur spernere, immo vero loco tutiore recōdere: cum ipse sit, nō alius, vt hic putat, qui se non tantum cœlestium, verumetiam terrenorum dominum ostendens, ea quæ impij possidebant expoliatione plectēdi, suos quibus hoc pro tēpore congruebat, auferre atque habere, siue iussit, siue permisit. Qui donat delicta conuersis, cum ipse sit, non alius, vt hic putat, qui in tertiam & quartam progeniem retrahit: Qui non omnium, sicut iste ait, sed eorum quos ante præsciuit & prædestinauit, delicta dimittit. Ipse est autem, non alius sicut hic putat, qui delicta quorundā, ad pœnalem animi dolorem terroremq; maiorem, etiam illorum qui ea non admiserant, non spiritalibus, sed corporalibus mortibus vindicauit, vt conditio mortalium qua fuerant post paululum morturi, etiam isto modo seruiret dei prouidētiæ, & in vsum cederet disciplina. Qui nos non in totum irasci prohibuit, quādoquidē & ipse iratus est vbi oportuit, sed irasci & non peccare præcepit. Ipse est autē non alius, non qui vindicādi causas sicut iste affirmat inquit, sed vindicandas causas quando ipse nouit, aduertit. Qui nos

A nequādo iuramus, monuit: vt quopiā falli possumus, longe fieremus a periurio, non iurando. Ipse est autem, non alius, vt hic putat, qui suæ sententiæ veritatē ad incredulos increpādos, vbi opus esse iudicauit, etiā iurādo firmavit. Sicut autē homo iurās adhibet testē deum, ita seipsum deus, qui nos in fide verbi veri stare iussit. Ipse est enim non alius sicut hic putat, non qui voluntatē suam, sicut iste blasphematur, sed qui res quas voluit, non mutata voluntate mutauit. Qui nos viam veritatis docuit. Ipse est enim & deus Prophetarū, qui nunquam sicut iste calūniatur, falsis promissionibus suos decipit. Qui nos irreprehensibiles esse mandauit: ipse est enim & deus Prophetarū, qui nunquam sicut iste criminatur, se ipse reprehendit, nec cum sicut hominē quicquā pœnituit: sed rerum futurarum mutationem, quas se mutaturum sine vlla sui mutatione ab æterno præsciuit, velut humana hominibus locutione prædixit. Qui nobis irā dei metuēdam, & in Euāgelio cōmendauit. Ipse est enim & Prophetarū deus, qui non sui animi perturbationem, sed iustam seueramq; vindictam, iræ vel indignationis nomine nūcupauit. Qui alterum ab altero non vt quōd lædi, sed iniuria lædi noluit. Ipse est enim & prophetarum deus, qui siue per homines, siue per angelos sanctos, etiam tēporalibus corporū mortibus, quos voluit vtiliter aut multauit, aut terruit. Qui dicit ad concupiscendum non videndam esse mulierē. Ipse est enim qui & in lege dixit, Non cōcupiscas. Nec sicut iste criminatur, in dicit septenas singulis nuptias, sed propagandi causa cōnubia casta permisit. Patres autē filiarū maritos non solum ipse non fecit, verumetiam ne fieret, sicut alia incesta prohibuit. Qui nos secundum interiorem renouationem in spiritu mētis, nec masculos, nec feminas esse docuit, sed sicut angelos in æternum secum futuros esse promisit. Ipse est enim & Prophetarum deus, qui masculum & feminam propagādi generis causa nuptiali castitate cōiunxit: & secūdas nuptias quæ in nouo quoq; testamēto permittuntur, licitas esse monstrauit. Vxores autem fratrum, sed sine filiis defunctorum, ad excitandam defuncti posteritatem, non libidinibus, sed pietatis affectu, in matrimonium sibi copulare præcepit: Patres vero filiarū coniugis miseri omnino prohibuit. Qui nos super omne genus serpentū calcare spiritaliter iussit. Ipse est enim & Prophetarū deus, qui populo infideli ad significanda peccata, quorū veneno inuisibiliter moriebātur, visibiles serpētes quibus admonerentur, immisit: & plaga emendatoria, mortes animarū, mortibus corporum figurauit. Qui dixit, Date elemosynā, & ecce omnia mūda sunt vobis. Ipse est enim & Prophetarū deus, qui talia etiam Prophetarum voce mandauit. Nec sibi voluit primogenitos hominū filios immolari, sed consecrari: significans primogenitum a mortuis, in quo oportebat omnes a morte perpetua liberari. Qui corruptibilibus cibis incorruptibiles ante posuit: ipse est enim & Prophetarū deus, qui sacrificia quibus non indiguit, ad significandū verum sacrificium, in vmbis futurorum præcedere voluit: & disciplinæ seueritate, mortibus corporum, lōge mitioribus quā sunt æterna supplicia gehēnarū, perpetrata sacrilegia vindicauit. Qui terrenas diuitias non, sicut iste dicit, dānari iussit, sed spirituales cœlestesq; præposuit: ipse est enim & Prophetarum deus, qui facit & diuites benignissime largiēdo: & pauperes iustissime vel nō dādo, vel auferēdo: Qui nos pro inimicis orare iussit: ipse est enim & Prophetarū deus, qui filios parentū manib⁹ immolari sibi, vt iste criminatur, non solum nunquam

voluit, verumetiam ne id fieret in lege cōstituit. Qui sine D acceptione personarū benefaciēdm omnibus intimaui: ipse est enim & Prophetarum deus, qui quādo sine discretione ætatis aut sexus occidi homines iussit, vnde scit iste, vel quisquā, quid eis post mortē bonæ cōpensationis attribuit, quorum mortibus viuentes aut emendauit, aut terruit: Qui nos equo animo iniurias sustinere & donare præcepit, ipse est enim & Prophetarū deus, qui oculum pro oculo, dētem pro dēte, modum posuit pœnæ, ne quisquam sibi amplius putaret deberi vindictā, quā pertulisset iniurię. Et hoc ideo, quia de sapientia dei dictum est, qd legem & misericordiam in lingua portet. Nec per misericordiā debita debitorib⁹ nostris scienter dimitteremus, nisi per legē ipsā debita discernere mus. Qui in tanta potestate se humilians, ad cōuertēdos nos factus homo, cum hominibus est locutus: ipse est & deus Prophetarum, qui cum primis patribus est locutus: ideo præter se dicēs non esse alium deum, quia etiam summa Trinitas, manēte personarum discretione, vnus est deus. Qui Apostolis suis vt gratis darēt quę gratis acceperant iussit. Ad sustentationē tamen suā nec aliam tunicā secum ferre ideo constituit, quia secuta adiunxit. Dignus est enim operarius mercede sua: vt qui Euāgelium annūciant, ex Euāgelio viuerēt. Deo tamen munera offerenda esse mōstrauit, qui nullius indiget, & munera sumendo plus cōfert. Ipse est enim & Prophetarū de⁹, qui & munera suos accipere vetat, quibus excecantur oculi iudiciū: & munera ipse quanuis non egeat, accipit, vt pietate faciat opulētās animas offerētium. Qui sabbatis hominē curauit, ostēdens iam esse tēpus, vt secūdm prophetiam cantici canticorum aspiraret dies, & remouerentur vmbra. Ipse est enim & Prophetarum deus, qui hominē ligna sabbatis colligētem, quia nōdum duorum testamētorum tempora distinguebat, sed legem dei cōtumaci & impia mēte contemplerat, lapidandum esse mandauit: eiusq; corporali morte, quā post paululū omni homini quis dubitet affuturam, sanxit timore obedientiam ceteris profuturam: qui propter saluandos homines se venisse dixit. Ipse est enim & Prophetarū de⁹, qui iusto iudicio quos vult obdurat, qui sicut in Euāgelio ait, venit in mundum, non solum vt qui non vident videant, sed etiam vt qui vident, cæci fiant. Qui mandata vitæ perpetuæ nobis dedit. Ipse est enim & Prophetarū deus, qui mandata sancta & iusta & bona, superbis tamen, non de ipsius gratia, sed de sua virtute fidentibus, non quibus viuerent, sed quibus morerentur, vt conuincerentur dedit: sicut Apostoli, dicente vno ipsorum, bonus odor Christi erant & in his qui salui fiebāt, & in his qui peribant: alius quidem odor vitæ in vitam, alius odor mortis in mortem. Qui vitiatorum salus apparuit, dans in cessum claudis, linguam mutis, auditum surdis, lumen cæcis. Ipse est enim & Prophetarū deus, qui eadem vitiis non solum misericordissime sanat, verumetiam iustissime importat, neque enim debet eum quisquam nō minus impia vanitate Christo putare contrarium, & istum bonum dicere, Christum autem malum: eo quod iste in virga Aaron aridum lignū, & nulla radice subnixum, florem ferre fecit & fructum: Christum autem arborem maledictō arefecit, quia nihil in ea pomorum, quorum nondum erat tempus, inuenit. Dicens autem alium esse pacis & charitatis patrem, alium belli & furoris authorem, illum volens intelligi Christum, hūc autem legis & Prophetarum deum; potest vanus dicere ipsum Christum sibi esse contrarium: aut duos fuisse

G se non vnum, inter se scilicet repugnantes: alium qui dixit, Pacem do vobis: & alium qui dicit, Nō veni pacem mittere in terram, sed gladium: maxime quia displicet ei res aliquas bonas malarū nominibus figurari. Quod vero alium dicit esse incestus & adulteriorū conscientium, alium vero pudicæ castitatis & sanctimonie dominū: illum diabolum intelligat, Prophetarum autem deum nouerit, non minus castitatis & sanctimonie dominū esse quā Christum: quia deus Apostolorum idem ipse & Prophetarum, priorum illis tempore, sed fide sociorum: ipse est deus in vtroque testamento iusti actus & piarum orationū: ipse est in vtroque; author religiosorum sacrificiorū. Videte sanē vnde probare voluerit humanorum corporum vitia, nō ad deum authorē, sed potius ad diabolum pertinere: quia dominus ait in Euan-gelio, de muliere quam sanam fecit, quod eam satanas alligauerat decem & octo annos: propter quod erat incurua, nec se erigere poterat: quasi satanas cum habeat semper cupiditatem nocēdi, nocere cuiquā possit, nisi ab omnipotēte acceperit potestatem. Nam quid aliud non solū in libro Iob, quē profecto iste non accipit, sed etiam magis in ipso Euāgelio declaratū est, vbi spiritus immūdi nec in porcos irēt, nisi hoc illis benignus ipse saluator petētibz, quos certe in abyssum posset relegare, cōcederet: rem necessariā docere nos volens, vt scilicet nouerimus multo min⁹ eos posse sua potestate nocere hominibus, qui nec pecoribus qualibuscūq; poterunt. Hāc autem potestatem deus bonus occulta nobis iustitia dare demonibus potest, iniuste non potest. Deinde quod de antichristi aduentu & elatione impia dixit Apostolus, vult iste ad hoc trahere, vt ipsū intelligamus Prophetarum deum: vnde potius cōvincitur illud dei esse tēplum, vbi hominem peccati, filium interitus, extollētē se super omnē deum, & quod colitur, Apostolus fessurū esse prādidit. Deus enim verus est, in cuius tēplo falsus ille fessurus est: Ad quē pertinet etiā iste, qui sub nomine Christi, quod est nomē dei, hoc est, Christianū se videri volens, superextollitur cōtra Christum: seq; ostendit antichristū, nō vnū illum maiorem ceteris, sed ex his aliquem de quibus dicit Ioānes Euā-gelista: Nunc antichristi multi facti sunt. Eos enim dicebat hereticos, qui temporibus Apostolorum esse iam cōeperant: Hi autem cōeperūt esse post ascensionem dūtaxat in cælum domini nostri Iesu Christi, ab illo Simone Mago, quē legimus in Actibus Apostolorum baptizatum. Post hunc autem fuerūt nonnulli discipuli eius, in eadem impietate posteriores prioribus succedētes: Quorū in successione quartus extitit Basilides: Qui primus apertius ausus est dicere, deū quem gens Iudæa coluit, non fuisse verū deum. Post istos fuit quidam etiam Carpocrates, qui negavit istū visibilem mūdum à summo deo creatū, sed à quibusdā virtutibus demoniorū. Negans etiam legem quæ per Moysen data est, deū dedisse. Cerdon postea surrexit, qui primus inuenitur dixisse duos deos, vnum bonum, & alterum malum, lōge antequam heresis Manicheorum emerisset, quorum in hoc furioso deliramento error est notior. Huius Cerdonis Marcion discipulus fuit. Apelles quoq; talia docuit. Fuerūt etiam à quodā Patricio nonnulli Patriciani, qui sunt similiter aduersantes diuinis veteribus libris. Hi omnes apertissime cōtra deū sentiunt legis & Prophetarum, hoc est deum verum, à quo factus est mūdus. De aliqua istorū heresi est iste. Nam nō cum puto esse Manichæum. Sed cuiuslibet sit heretici erroris, vel ipse, vel Fabricius nescio quis, cuius se gloriatur esse discipulū,

quātum ad hunc librū attinet quem misistis, satis ei puto esse respōsum. Ea quippe furoris eius deiecta sunt ro-bora, ex quib⁹ omnes quas in eo volumine scripsit blasphemie pullularūt, impiissimis in deum maledictis atque conuitiis varia loquacitate frondentes. Quārum omnes singillatim ramos ferire, nimis longum fuit, sed radices ipsæ fuerant amputandæ. Si autem recensitis quæ contra Faustū Manichæum scripsimus, & cōtra Adimantū, qui Manichæi sectator cum ille viueret fuisse iactatur, multa reperietis quæ aduersus istum pariter valeant. Et fortasse si illa legerentur, vel non omnino, vel non multū necessarium fuisset hæc scribere. Sane post finem libri in quo sine paucitate hominū in suo errore commēdat, quia videlicet paucorum est la-pietia: quod omnibus hereticis aduersariis Ecclesie catholice, quæ per omnes terras copiosa fertilitate diffunditur, in sua cuiusque propria vanitate cōmune est: omnes enim de paucitate gloriantur, & seducere si possint multitudinem quærūt. Post hunc ergo finem libri, rursus alterius apparere exordium, eiusdem forsitan hominis authoris, eiusdem tamen quod non dubitatur erroris. Disputare autem cōperat, quod caro alium haberet fabricatorem, non deum: vnde cum per pauca dixisset, in ipso exordio cōpta finita sunt. Sed vtrū ipse author an scriptor codicis nō potuerit implere quod cōperat, nescio. De hac tamen demētia hominum non cōsiderātium quid loquātur, aduersus Manichæos multa iam scripsimus. Et in huius ipsius operis initio idonea quātum existimo iacta sunt fundamēta, in quibus prudens & pius lector intelligat, non ideo subtrahendam carnem operibus dei, q̄ spiritus natura sit potior: nec ideo mala esse ista temporalia, quia merito eis prēponūtur eterna: nec ideo bona terrestria detestanda, quia sunt cœlestia meliora: cū deus creauerit omnia bona, magnus in magnis, sed non paruis in paruis. Iam illud aliud quod in eodē codice scribi cōperat, Adimanti opus est illius discipuli Manichæi, qui proprio nomine Addas dict⁹ est, vbi de vtroque testamento veluti inter se cōtraria testimonia proferūtur versipelle doloitate, veluti inde ostēdatur vtrūq; ab vno deo esse non posse, sed alterum ab altero. Cōtra hoc autem malignū machinamentum iam olim scripsimus, vt pauloante commemorauimus, & ipsum opusculum nostrum habere vos credo. Quāuis quædam sint per pauca in fine ipsius operis Adimanti quibus non respondi: nescio quibus enim vt fieri solet incurrentibus, quæ magis videbātur vrgere, illa interrupta sic remāserunt. Sed vt dixi, in fine per pauca sunt, quæ si dominus voluerit, quātocyus explicare curabo.

Libri secundi finis.

CONSULTATIO SIVE COMMONTORIUM Orosij ad Augustinum de errore Priscillianistarum, & Origenistarum.

Beatissimo patri Augustino Episcopo Orosius. Iam quidē suggesteram sanctitati tuæ, sed cōmonitorium suggestæ rei & nunc offerre meditabar, cum te expeditum animo ab aliis dictādī necessitatibus esse sensissem. Sed quoniā domini mei, filij tui, Eutropius & Paulus Episcopi, eadē qua & ego puer vester, salutis omnium utilitate permoti, commontorium iam dederunt de aliquantibus heresibus, nec tamen omnes

A omnes significarunt, necesse me fuit festinatō edere, & coacervare in vnum omnes perditionum arbores cum radicibus & ramis suis, & offerre igni tui spiritui tuo, vt tu viso agmine perspēctaq; nequitia, permediaris, quam possis dispositionem adhibere virtutis. Tu tātum beatissime pater, malignas aliorum plantationes vel insertiones erue atque succide, & verā sparge sementem, nō his de tuis fontibus rigaturis. Ego deum testē spondeo, & incrementum operis tui spero, quia terra illa quæ nūc ingratos fructus insincera cultura exhibet, si eandem anno illo recōdito apud te mandādō & replendo visitaueris, vsque in centesimum fructū profusa aliquando liberius vbertate proficiet. Per te dominus deus noster, per te, inquam, beate pater, quos castiganit in gladio, emēdet in verbo. Ad te per deum missus sum, de te per me spero, dum cōsidero qualiter actum est, quod huc venirem. Agnosco cur venerim, sine volūtate, sine necessitate, sine consensu. De patria egressus sum occulta quādā vi actus, donec in istius terræ litus allatus sum. Hic demū in eum respici intellectū, quod ad te venire mandabar. Impudentem non iudices, si accipis cōsitem. Fac me ad dilectum dominū meum idoneum negociatorē inuēti margarita, non fugitiuū seruum euerla substantia reuerti. Dilacerati grauius à doctoribus prauis, quā à reuētissimis hostibus sumus. Nos confitemur offensam, tu peruides plagā, quod solum superest, adiuuante domino largire medicinā. Breuiter ergo & quid ante male plantatum cōualuit, & quid postea peius insertum prauaui, ostēdam. Priscillianus, primum in eo Manichæis inferior, quod ex veteri quoq; testamento heresim confirmauit, docēs animam quæ à deo nata sit, de quodā prōptuario procedere, profiteri ante deum se pugnaturam, instrui adoratu angelorū. Dehinc descendente per quosdam circulos à principatibus malignis capi, & secūdum voluntatē victoris principis in corpora diuersa cōtrudi, eisq; ascribi chirographum. Vnde & Mathesim praualere firmabat, asserens quod hoc chirographum soluerit Christus, & affixerit cruci per passionē suam: sicut ipse Priscillianus in quadam epistola sua dicit, Hæc prima scientia est, in animarum typis diuinarum virtutum intelligere naturas, & corporis dispositionem. In qua obligatum videtur cælum & terra, omnesq; principatus seculi videntur Calstridi sanctorum dispositiones superare. Nam primū deus circulum emittendarum in carne animarum, diuinum chirographum, angelorum & dei & omnium animarum consensibus fabricatum patriarchæ tenent, qui contra formalis militiæ opus possident: & reliqua. Tradidit autem nomina patriarcharum membra esse animæ, eo quod esset Ruben in capite, Iudā in pectore, Leui in corde, Benjamin in femoribus: & similia. Cōtrā autem in membris corporis, cœli signa esse disposita: id est, arietem in capite, taurum in ceruice, geminos in brachiis, cancrum in pectore, &c. Volens subintelligi tenebras æternas, & ex his principem mundi præcessisse. Et hoc ipsum confirmans ex libro quodam qui scribitur Memoria Apostolorum, vbi saluator interrogari à discipulis videtur secreto & ostendere, quia de parabola Euāgelica quæ habet, Exiit feminans seminare semen suum, non fuerit seminator bonus. Assērens, quia si bonus fuisset, non fuisset negligens, vel seculis viam, vel in petrosis, vel in incultis iacere semen: vobis intelligi hunc esse seminātem, qui animas captas pargeret in corpora diuersa quæ vellet. Quo etiam in libro de principe humidorum, & de principe ignis plantatus

ima dicta sunt, volens intelligi, arte, nō potentia dei, omnia bona agi in hoc mūdo. Dicit enim esse virginē D quandam lucem, quam deus volens dare pluuiam hominibus, principi humidorum ostēdit: qui dum eam apprehendere cupit, cōmōtus confudat, & pluuiam facit, & destitutus ab eā, mugitū suo tonitrua concitat. Trinitatē autem solo verbo loquēbatur: nam vniōnem absque vlla existentia aut proprietate asserens, sublato, & patrem, filium, & spiritum sanctū, hunc esse vnum Christum dicebat. Tunc duo ciues mei, Auitus, & alius Auitus, cum iam tam turpem confusionem, & per seipsam veritas sola nudaret, peregrina petierunt. Nam vnus Hierosolymam, alius Romam profectus est. Reuersi, vnus detulit Origenem, alius Victorinū: ex his duobus alter alteri celsit, Priscillianum tamen ambō damnarunt. Victorinum parū houimus, quia adhuc penē ante editiones suas, Victorini sectator celsit Origeni. Cōperunt ergo ex Origēne magnifica plura proponi: quæ ex modica occasione veritas ipsa præcederet. Dedicimus enim de Trinitate doctrinā satis sanam, omnia quæ facta essent, à deo facta esse, & omnia bona valde, & facta de nihilo. Tunc deinde scripturarum solutiones satis sobrias. Omnia hæc statim à sapientibus fidei pristinorum expurgatione suscepta sunt. Remansit sola offensa: de nihilo credere tum persuasum erat esse animam: nō tamen persuaderi poterat, factam esse de nihilo: argumentantes, quia voluntas de nihilo esse non possit. Hoc penē vsque ad hunc manet. Isti vero Auiti duo, & cum his sanctus Basilius Græcus, qui hæc beatissime docebant, quædam ex libris ipsius Origenis non recta, vt nūc perintelligūt, tradiderunt. Primum omnia antequam facta apparerent, semper in dei sapientia facta mansisse dicentes, hoc verbo, Deus enim quęcunque fecit, faciēdo non cōspit. Deinde dixerunt angelorum, principatum, potestatum, animarum ædemonum, vnum principium, & vnam esse substantiam: & vel archangelo, vel animæ, vel demoni locum pro meritum qualitate datum esse, vt etis hoc verbo, Maiorem locum minor culpa promeruit. Mundum nouissime ideo esse factum, vt in eo anima purgarentur, quæ ante peccarunt: ignem sanē æternum quo peccatores puniātur, neq; esse ignem verum, neq; æternum prædicauerūt: dicentes dictū esse ignem, proprie conscientie punitiōem: æternū autem iuxta etymologiam Græcam, non esse perpetuum, etiam Latinum testimonio adiecto: quia dictū sit in æternum, & in seculum seculi postposuerit æternū: ac sic omnes peccatorum animas post purgationem conscientie in vnitatem corporis Christi esse redituras. Voluerūt etiam de diabolo asserere, sed nō praualuerunt: eo quod cum substantia in eo bona facta, perire nō possit, exusta in totum malitia diaboli, aliquādo saluandam esse substantiam. De corpore vero domini sic tradiderunt: quia cum vsque ad nos veniens filius dei, post tot milia annorum ociosus cōstare nō fuerit, sed prædicans remissionē angelis, potestatis, atque vniuersis superioribus, cum qualitate forme eorum quos visitaret assumeret, vsque ad papabilitatem carnis assumptionis specie, trassius se hæc passione & resurrectione deterritas, rursus donec vsque ad patrem venire ascēdendo tenuasse: ita neque de postum vsque fuisse corpus, nec in corpore vllō regnantem, circumscribi deum. Creaturam quoque subiectam corruptioni, non volentem intellectam esse dicebant, solem & lunam & stellas, & hæc non elementarij esse fulgoris, sed rationales potestates

Matth. 3.

2. Thess. 2.

1. Ioan. 2.

Acto. 8.

Roma. 8.

Ibidem.

States : praeberere autem seruitium corruptioni , propter eum qui subiecit in spe. Hac sicut retinere potui, breuiter expositum est, ut per spectis omnibus morbis medicinam adhibere festines. Est veritas Christi in me, quia propter venerabilem reuerentiam sanctitatis tuae esse impudens non audeo, nisi euidenti iudicio & ordinatione Dei ad illius tati & talis populi, cui sicut peccanti plaga imposita est, sic post plagam cura debetur, remedia profere te electum, me missum esse cognoscerem. Memor mei beatissime pater, multorumque qui mecum velut ros cloquium tuum, ut super eos descendat expectant, esse dignare. Finis Epistola.

DIVI AVRELII
AVGVSTINI HIPPONENSIS
Episcopi Liber ad Orosium contra Priscillianistas & Origenistas.

Cap. I.

Espondere tibi querenti dilectissime fili Orosi, nec ad omnia debeo, quae in tuo comonitorio posuisti, nec omnino non debeo, ne studium tuum, quod mihi gratissimum est, contempnissimum videar, & ob hoc in temperate offendam. Nam in quibusdam opusculis nostris, quae vel legisti, vel legere poteris, multa dicta sunt, quae valeant aduersus haeresim Priscillianistarum: quamuis non mihi eos proposuerim refellendum, sed cum aliquid agerem, etiam me egisse nunc intelligo, quando ex te audio quid illi sentiant. Quod enim est aduersus Manichaeos multis a me locis de anima disputatum, quae licet secundum quendam modum suum sit immortalis, tamen in deterius deficienti, & in melius proficiendo mutabilis esse conuincitur, & per hoc non esse de dei substantia dilucidissime ostenditur, simul quoque Priscillianii dogma subuertit. Hoc enim vno firmissime constituto, quod & verissimum est, & in seipso vnusquisque admonitus facillime agnoscit, neque illi, neque isti inueniunt, unde suas fabulas texant. Quid enim opus est in per amputandos ramos loquacissimi erroris, cuius radicem effodere atque extirpare conpendium est, cum praesertim & ipse gratuleris, iam illa fabulosisima deliramenta apud vos esse conuicta?

Cap. II.

Sed de anima quaestione adhuc usque versari, vtrum eam deus, quoniam partem vel defluxionem eius non esse iam constat, ex nihilo creasse dicendus sit, eo quod durum & impium videatur voluntatem Dei dicere nihil esse, quo volente creata est. Hoc quidem iam non pertinet ad redarguendam Priscillianii sacrilegam vanitatem. Siue enim ex nihilo facta sit anima, siue hoc propterea dicendum non sit, quia dei voluntate facta est, quae voluntas vtiq; non est nihil: tamen quia facta, & dei natura non est, profecto haecisilla refellitur, quae animam primitus naturam dei esse contendit, ut habeat unde concipiat ibi quicquid aliud falsitatis adiungit. Verum quia & ista quaestione spernere & in diuina relinqueret non oportet: querendum est ab istis, qui propterea nolunt animam ex nihilo facta credere, ne voluntate dei quae facta est, nihil esse asserant: querendum est ergo ab eis, vtrum nulla creatura ex nihilo facta esse fateantur. Si enim id putant, verendum est, ne alia quando naturam conentur inducere, quae neque deus nec tamen nihil sit: quae velut materia sibi subiecta nisi deus haberet, unde faceret quicquid fecit, inuenire non posset. Nam dum queritur, unde creaturam

suam deus fecerit, quaedam materies queritur: sicuti est fabrico lignum, vel quodlibet corpus, quod nisi haberet, ea facere quae ab eius arte expetuntur, omnino non poterit. Cum ergo respondetur, ex nihilo: quid aliud respondetur, nisi nullam ei subiectam fuisse materiam: quam ipse non fecerat, ut haberet unde faceret, si quid vellet, & quam nisi haberet, faceret non valeret? Materies quippe mundi quae in rebus mutabilibus vtiq; dignoscitur, ab ipso constituta est, a quo constitutus est mundus. Quapropter & si fecit aliquid deus aut facit ex alia quacumque re: non tamen ex ea re facit aut facit, quam ipse non fecerit. Quamobrem sequestrata paululum animae natura, si factum deum aliquid fecisse de nihilo, attendant & videant, quicquid illud est, eum voluntate fecisse. Non enim aliquid fecisset inuitus. Nec tamen ideo eam dem voluntatem nihil esse, qua voluntate ab illo aliquid ex nihilo factum est. Cur ergo de anima timent dicere, quod de aliis quibuslibet rebus non dubitent dicere? Aut si animam tantummodo voluntate dei perhibent factam, cetera eum non voluntate fecisse contendunt, quid absurdius, quid insanius dici potest? Quod si omnia quae fecit, voluntate vtiq; fecit: nec tamen cum hoc dicimus, eandem voluntatem nihil esse dicimus: hoc & de anima accipiant. Cum enim dicitur, deus ex nihilo fecit: nihil aliud dicitur, nisi, non erat unde faceret, & tamen quia voluit fecit. Vtique adeo igitur in eo quod ex nihilo fecit, voluntas non nihil dicitur, ut ipsa praecipue commedatur. Nam cui dicitur: subest enim tibi cum volens posse, siue asit unde fiat, siue non asit: facta est voluntas, ubi summa est potestas. Quomodo ergo in eo quod de nihilo creatur, voluntas creantis nihil esse perhibetur, cum propterea de nihilo creati aliquid possit, quia voluntas creantis etiam sine materia sibi sufficit? Quod si forte non solum animam, sed nullam omnino creaturam voluntati fieri ex nihilo factam, ideo quoniam quicquid deus fecit, voluntate fecit, quae voluntas vtiq; non est nihil, respiciant unde secundum corpus factum sit homo. Certe enim sicut scriptura testatur, eum de limo vel de puluere terrae deus fecit, & proculdubio voluntate fecit. Nec tamen voluntas dei puluis aut limus est. Sicut ergo in eo quod ex limo factum est, quamuis voluntate sit factum, non est voluntas limus: ita in eo quod ex nihilo factum, quamuis voluntate sit factum, non est voluntas nihil. Iam vero quod dolendum addidisti, ex Priscillianii haeresi ad errorem Origenis apud vos homines fuisse delapsos, nec ab illa peste potuisse sanari: nisi & ipsa medicina morbidum aliquid intulisset, non est quidem dolor iste culpandus. Veritas enim debuit, non falsitas pellere falsitatem. Nam hoc mutare est malum, non euitare. Verum tamen quia de ipso deo creaturarum omnium conditore, hoc est, de ipsa coaeterna & incommutabili trinitate, ab eis qui ad vos libros Origenis attulerant, id traditum esse commemoras, quod veritas habeat contra quam veritate Priscillianus Sabellianum antiquum dogma restituit, ubi ipse pater qui filius, qui & spiritus sanctus perhibetur, hoc ipse peior, quod etiam de anima ita sentit, ut non ea propriam velut habere naturam, sed de ipso deo tanquam particulam defluere, & tam deformiter inquinari, atque in deterius commutari cum Manichaeis audeat affirmare, non parum boni ex libris illis prope erratur. De creatore quippe non de creatura tam falsam & tam nefaria sentiuntur. Siue ergo in hac fide qui deuenerat restituti sunt, siue qui eam modo nouerant, illarum dispensationum lectione didicerunt, hoc se gaudeat didicisse, quod sanum est. Quod autem in eis erroris est: quae quate

Cap. I.

Math. 25.

Exo. 28. Gen. 1. 6. 17.

Num. 18.

Cap. 17.

Titum. 1.

Math. 25.

A cognouisse iam videam, tamen quae admodum contra talia differatur, ibi melius discere poteris, ubi error ipse & olim exortus est, & non olim proditus. Quatum possum tametiam ego comoneo, ut de diaboli angelorumque eius correctione & in pristinum statum reparatione sapere nihil audeas: non quia diabolo & demonibus inuidentur, & eo modo quasi vice maleuolentiae illis repeditur, cum illi non ob aliud nisi inuidetiae stimulis agitati, nostra inuenera quibus in deum tendimus perturbare conentur: sed quia vltimae sententiae summam & veracissimam iudicis, ex nostra praesumptione addere nihil debemus. Ipse enim se similibus eorum dictum esse praedixit, Ite in igne aeternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Nec mouere debet ut hoc loco aeternum pro diuturno accipiamus, quod alibi scriptum est, In aeternum & in saeculum saeculi. Latinus quippe interpretis noluit dicere, in aeternum & in aeternum aeternum. Sed quoniam id quod aeternum Graece dicitur, & saeculum & aeternum interpretari potest, commodius alij interpretes trasterunt, in saeculum & in saeculum saeculi. Sed non hoc dictum est ubi dicitur, Ite in igne aeternum. Non enim dictum est aeternum, sed aeternum: quod si a saeculo declinatum esset, saeculare Latine diceretur, non aeternum, quod nemo vnquam interpretis ausus est dicere. Quapropter licet Latine saeculum cum aliquo sine intelligatur, aeternum vero nisi id quod sine fine est, non solent appellari: aeternum autem Graece aliquando aeternum, aliquando saeculum significare intelligitur: tamen quod ex hoc nomine deriuatur & appellatur aeternum, nec ipsi Graeci quantum existimo solent intelligere, nisi id quod non habet finem. Nos autem siue aeternum siue saeculum non solemus dicere, nisi aeternum: sed aeternum dicimus & saeculum, aeternum autem non nisi aeternum. Quamuis quidam interdum etiam aeternale audeant dicere, ne Latinae linguae desesse videatur ab eodem nomine deriuatio. Et forsitan quidem secundum morem scripturarum inueniat ista aliquid etiam aeternum dictum, quod sine fine non sit, sicut deus in libris veteris testamenti aeternum dicit, Hoc vobis erit legitimum aeternum: quod Graecus habet aeternum, cum de talibus sacramentis eo modo saepe praeeperit, quae sine fuerant habitura: quamquam si diligentius dicta intelligatur, ea forsitan quae illis sacramentis significabantur, sine non erant habitura. Ita enim ne longius ab ea, dicimus aeternum deum: non vtiq; istas duas breuissimas syllabas, sed quod eis significatur. Dixit Apostolus aeterna tempora priora & antiqua, quod in Graeco legitur aeterna tempora priora. Ad Titum enim scribens ait, Spe vtiq; aeternae qua promissum non medax deus ante tempora aeterna. Cum autem retrosum tempora a constitutione mundi habere videantur initium: quomodo sunt aeterna, nisi quia aeterna dixit quae ante se non habet vllum tempus? Sed quisquis prudenter aduertit quod dictum est, Ite in igne aeternum: illud esse dictum quod non habet finem, e contrario probat eo ipso loco Euangelico de vita aeterna: quam iusti accepturi sunt: non enim & ipsa habet finem. Ita enim conclusit, Ibunt illi in ambustione aeterna, iusti autem in vitam aeternam. In vtroque Graecus aeternum habet. Si misericordia nos prouocat credere non futurum impiorum sine fine supplicium: quid de praemio iustorum credituri sumus, cum in vtraque parte, in eodem loco, eadem sententia, eodem verbo pronuncietur aeternitas? An iterum etiam iustos ex illa sanctificatione & vita aeterna, in peccatorum immunditia atque in morte relapsuros esse dicimus? Absit hoc a Christianae fidei sanitate. Vtrumque igitur sine fine dictum est aeternum, hoc est aeternum, ne cum diaboli poenas dolemus, & de regno Christi dubitemus. Postremo si aeternum & aeternale, hoc est, aeternum & aeternum sub vtroque intellectu in scripturis potest.

ni solet, aliquando sine fine, aliquando cum fine: quid de illis Prophetarum verbis responduri sumus, ubi scriptum est: Ver-
mis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur. Qualiscumque poena significata sit nomine vermum atque ignis: certe si non morietur, nec extinguetur, sine fine praedicta est. Nec aliud agebat propheta cum hoc diceret, nisi ut ea sine fine praediceret. De regno etiam Christi, non secundum id quod in principio verbum deus apud deum, non illinc nemo vnquam dubitauit, quod sit rex omnium saeculorum: sed secundum hominis susceptionem & mediatoris sacramentum, & ex virgine incarnationem, apertissime dictum est quod sine non sit habiturum: ubi angelus loquens ad Mariam matrem futuram, virginemque matrem, ait inter cetera, Hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur, Et dabit illi dominus deus sedem David patris eius, & regnabit in domo Iacob in aeternum, & regni eius non erit finis. Secundum quid regni eius non erit finis, nisi secundum id quod regnabit in domo Iacob? Nam hoc quod ait, in aeternum: propter ipsam ambiguitatem exposuit addedo, regni eius non erit finis: ne quisquam aeternum hic sic acciperet, quae admodum saeculum sine quodamlibet habiturum. Numquid autem regnum in domo Iacob & in sede David intelligi potest, nisi in ecclesia & in eo populo qui est regnum eius? E de quo etiam dicit apostolus, Cum tradiderit regnum deo & patri: id est, cum perduxerit sanctos suos ad contemplationem patris: vtiq; & ad suam, secundum id quod deus est aequalis patri: Non enim sic tradit ut ipse amittat, quia & pater dedit filio habere vitam in semetipso, nec vtiq; amittit ipse. Ac per hoc si regni eius non erit finis, profecto sancti eius qui sunt regnum eius, cum illo sine fine regnabunt. Quod autem illo loco dicit apostolus, Deinde finis cum tradiderit regnum deo & patri: ibi sine non consumentem, sed perficientem significat: sicut dictum est, Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti: quae lex perficatur, non quae aboleatur. Quod & illic significat ubi ait, Non veni legem solvere, sed adimplere. Quod autem dicunt de rationalibus creaturis, id est, sanctis angelis & immundis demonibus, & ipsis animabus hominum, quae maior locum minor culpa promeruerit, quae impudentia conentur ecclesiae Christi persuadere, non video. Malis itaque credimus, deum non peccatis rationalium spirituum adductum esse ad fabricam mundi, ne illa sequatur absurda, quae duo soles, vel tres, vel quattuor, vel quotlibet vobis esset necesse, si plurimum spirituum per liberum arbitrium tanta culpa praecederet, quanta illos in similibus corporum coelestium globis oporteret includi, sed factum esse mundum dei bonitate, magnam, bonum, a summo & non facto bono, in quo fierent omnia bona valde secundum naturam, & aliis alia meliora, a summis creaturis usque ad infima distinctis gradibus ordinata, ut eo modo essent omnia, dum non essent sola potiora, & haberent eius numeri terminum, quae constituendum apud se vidit omnium naturarum creaturarum conditor deus, qui ea non facta didicit, sed nouerat etiam faciendam. Unde illud quod ait, in eius sapientia iam fuisse facta omnia, antequam in istas formas & modos proprios proferrentur, atque in suis ordinibus apparerent, non sobrie dicitur. Facta enim quando essent antequam facta essent: sed in dei sapientia omnium faciendarum rerum rationes esse potuerunt, non tamen factae. Omnia enim per ipsam facta sunt, non & ipsa facta est: quia & ipsa est verbum de quo dicitur, Omnia per ipsum facta sunt. Nouerat ergo deus omnia quae fecit antequam faceret. Non enim possumus eum dicere ignorata fecisse, & ea non nisi facta didicisse: nescisse quod faceret, sed scisse quod fecit. Hoc enim si de aliquo

Gartifice homine dicereamus, insipientissime saperemus. Nouerat ergo ea facienda, nō facta nouerat vt faceret, non quia fecerat. Proinde quāuis iam nota essent, quia nisi a sciente non fierent, nō tamen facta esse cōperūt, quæ vt fierent sciebātur antequam fierent. Cum autem veritas, quæ non opinatur incognita, nec aliquem fallit, purgationem nostrā, imō vero & perfectionē, etiam post resurrectionē corporū spiritaliū vsq; ad angelorū equalitatem promittat futurā, quo modo dicuntur ipsi sancti angeli, quibus purgatissimi æquales erimus, adhuc a peccatis suis esse purgādi? Et cum cælum nouū & terram nouam polliceatur deus habitaculū sanctorū, atq; ab omni labe huius seculi purgatorum, qua tādē affirmatur audacia nō futurum fuisse mundum, id est, cælum & terrā, nisi propter necessitatem purgādorū spirituum rationalium, qui vel in cælo vel in terra non essent, nisi pro meritis peccatorū? Quid ergo purgatis opus est cælo nouo & terra noua, si purgati ad hoc restituantur, vt sint quæadmodum fuerunt ante cælum & terrā sine cælo & terra? Quod si omnino verum esset, nos vsq; ad illud quod promittit scriptura spem nostrā hēdere deberemus. Et si inde essemus in aliquid melius trāsferēdi, multo rationabilius hoc tunc iam ibi positi disceremus, q̄ nunc non solum temere crederemus, verum etiam impudēter docere conaremur. Quid est autem absurdus, q̄ dicere, cælum & terrā nō esse mundi structurā purgandis, cum alterum cælum & alterā terram promittat scriptura purgatis? Porro de Sole & Luna ceterisq; syderibus q̄ cœlestia sint corpora videm⁹, q̄ animata sint, non videmus: De diuinis holumbris legatur, & credimus. Nā testimoniū ex Apostoli epistola quod ab eis dici solere posuisti, etiā de solis hominibus intelligi potest, quoniā in vnoquoq; homine est omnis creatura non vniuersaliter sicut est cælū & terra, & omnia quæ in eis sunt, sed generatim quodāmodo. Quia & rationalis in illo est, quam vel probantur habere angeli, vel creduntur: & vt ita dicā, sensualis, qua & bestię non carent: vtuntur enim & sensibus & sensualibus motibus ad appetenda vtilia, & vitanda contraria: & vitalis priuata sensu, qualis aduerti in arboribus potest. Nā & in nobis sine sensu nostro sunt corporis incrementa, & capilli nec cum præciduntur sentiunt, & tamen crescunt. Jam vero ipsa corporalis creatura euidentius apparet in nobis, quæ licet ex terra facta atq; formata sit, in-sunt tamen illi ex omnibus huius corporei mundi elementis quædam particula ad temperiem valetudinis. Nā & calore membra vegetantur, qui est ab igne, cuius etiā lux ab oculis emicat: & aëre, venarū discursus, quas arterias vocant, atq; spiramenta pulmonis implentur: & humor nisi esset, [nulla] spūta confluerent, vitamq; absumeret siccitas. Nam & ipse sanguis humido lapsu alias venas replens, quasi riuus & fluminibus per cuncta diffunditur. Ita nullum est creature genus quod nō in homine possit agnosci. Ac sic, omnis creatura in eo congemiscit & dolet, reuelationem filiorum dei expectans: quæ per corporis etiā resurrectionē, etsi non in omnibus hominibus, omnis tamen a corruptionis seruitute liberabitur, quia & in singulis omnis est: & si quo alio modo meli⁹ potest idē locus apostolicarū literarū intelligi. Non tamen ex eisdem verbis consequens est, vt Sole & Lunā & sydera congemiscere credamus, donec in seculi fine a corruptionis seruitute liberentur.

Caput IX.

Sanē quoniā dixi, de diuinis libris legatur & credimus: ne te forsitan fallat quod de libro sancti Iob proferre assolent qui hæc asserunt, vbi scriptū est, Quomo-

do erit homo iust⁹ corā domino, vel quomodo se mō. Iob. 1. dabit natus ex muliere: si luci ꝑ precipit, & nō lucet: nec stelle sunt mundę ante eum, quāto magis homo putre. f. d. do, & filius hominis vermist: Hinc enim volunt intelligi, rationale spiritum habere stellas, & mundas non esse a peccato: sed ideo in cœlis esse, quia maiorē vel meliorē locum minor culpa promeruit. Nō pro autoritate diuina istā sententiā recipiendā esse existimo. Nō enim eam ipse Iob enunciauit, cui singulare quodāmodo testimoniu diuinitus perhibetur, q̄ non peccauerit labiis suis ante dominū, sed vnus ex eius amicis, qui dicti sunt cōsolatores malorum omnes, & diuina sententiā reprobatū sunt. Sicut autē in euāgelio, quāuis verum sit omnino q̄ dicta sint, non tamen omnia quæ dicta sunt vera esse creduntur, quoniā multa a Iudæis falsa & impia dicta esse verax euāgelij scriptura testatur: sic in hoc libro vbi multæ personæ locutæ esse narrantur, nō solū quid dicatur, sed a quo etiā dicatur cōsiderādum est: ne passim quæ in sancto libro quolibet scripta sunt recipientes, cogamur fateri, quod absit, vera & iusta fuisse, quæ marito factio mulier insipientis suggerebat, vt aliquid aduersus deū loquens ab illa intolerabili pœna moriēdo liberaretur. Quod nō ideo dixerim, quia illi amici a domino reprobatū, & ab ipso sancto dei seruo merito culpati, nihil veri loqui potuerunt: sed quia non omnia quæ locuti sunt vera putāda sunt. Quāuis ergo aduersus Iob nihil verū dixerunt, potest tamen etiā ex eorum verbis aliquā sanam sententiā in testimonium veritatis assumere, qui nouit sapiēter dicta discernere: sed quādo inquirētes, probari nobis aliquid holumbris testimonio sanctorū eloquiorum, nō nobis dicatur credēdum esse etiā quod in euāgelio scriptum est, si forte euāge lista eū hoc dixisse cōmemorat, cui fides habēda nō est. Nā dictum est illi a Iudæis domino Christo, Nōne verum dicimus, quia Samaritanus es, & demōniū habes? Quam vocē tanto amplius detestamur, quanto nobis Christus est charior. Emissam tamen esse a Iudæis dubitare nō possumus, qui euangelicā narrationem verissimam credimus. Ita nec euangelistæ derogamus fidem scribenti, & Iudæi vocē blasphemātis execramur. Nec solum impiis & nefandis hominibus, sed nec ipsis in fide paruulis atq; adhuc rudibus & indoctis, qui forte ibi loquētes cōmemorantur, tāquam canonicę auctoritati accōmodamus fidem. Neq; enim quia ille cuius cæcitate oculis dominus aperuerat, ait, Scimus quia peccatores deus non exaudit: ideo istā sententiā pro euāgelicā auctoritate sic debemus accipere, vt ipsis in euāgelio verbis domini resistamus, qui eum qui dixit, Domine propitius esto mihi peccatori: magis iustificatum descendisse de templo, q̄ Phariseum iustitias suas cōmemorantem atq; iactantem, diuina voce firmavit. Nec succenseat iste recens illuminatus in carne, q̄ eum diximus in suę fidei tyrociniō, quādo adhuc quis esset qui eum sanauerat nesciebat, minus circumspectā protulisse sententiā, quia peccatores deus nō exaudit: cum ipsi Apostoli domini præ ceteris electi, & lateribus cōharētes, eiusq; ab ore pēdentes, multa reperiantur improbāda dixisse, quæ cōmemorare prolixū est, ita vt beatus Petrus de quibusdā verbis suis nō solū reprehēdi, sed etiā satanas appellari meruerit. Quāquam in cōparatione iustitę dei, si nec sancti in cœlis angeli iusti esse dicantur: nō mihi videtur importuna sententiā: nō quia vt hoc essent, a iustitia lapsi sunt, sed quia facti sunt, & deus nō sunt, tantūq; spiritalis luminis habere non possunt quātū habet ille a quo facti sunt. Ibi enim summa iustitia

A iustitia, vbi summa sapientia: & hoc deus est, de quo dictum est, Soli sapienti deo. Sed alia quæstio est, quātum iustitię ipsius capiant angeli, quātumq; non capiant. Cuius enim participatione iusti sunt, eius cōparatione nec iusti sunt. Sed alia est, vt dixi, ista quæstio, alia de syderibus & sole & luna, vtrum vel rationales habeant spiritus in his conspicuis corporibus lucidisq;: quæ corpora esse qui dubitat, quid sit omnino corpus ignorat. Neque ista multum ad nos pertinent, vt ea summo studio indagare curemus, quæ remota sunt a sensibus nostris, & ab intellectu infirmitatis humanæ, nec in ipsis scripturis ita posita, vt nobis eorum sit mandata cognitio. Imō vero ne precipiti suspitione in fabulas sacrilegas irruam⁹, clamat scriptura diuina, Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris, sed quæ tibi præcepit dominus, illa cogita semper: vt magis in istis temeraria præsumptio, q̄ cauta ignorantio culpāda videatur. Certe ait apostolus, Siue sedes, siue dominationes, siue principatus, siue potestates. Et esse itaq; sedes, dominationes, principatus, potestates in cœlestibus apparatibus, firmissime credo, & differre inter se aliquid indubitata fide teneo. Sed quōd me contemnas, quem magis putas esse doctorem, quæ nam ista sint, & quid inter se differant, nescio. Nec ea sanē ignorantia periclitari me puto, sicuti inobediētia, si domini præcepta neglexero. Et ideo puto spiritu dei per authores nostros, scriptores sanctorum eloquiorum, non plenē exposita, sed raptim tacta atq; perstricta: vt sicuti forte tali qualis nos sumus per altiorē reuelationem aliquid huius modi fuerit demonstratum, non se inferiores fuisse credat eos, per quos nobis canonicarum scripturarum sancta præconia ministrata sunt. Quantum enim cumque sciendo profecerit, infra illas literas se inueniet, quas deus tāquam firmamentum supra omnia humana corda constituit. Non itaq; opus est plus sapere, sed sapere ad temperantiam, sicut vnicuiq; deus partitus est mensuram fidei. Docebunt te ista fortasse doctiores, si ad illos afferas tantam descendit scientiam, quātam scienti habes curam, ne incognita pro cognitis opineris, ne nō credēda credas, vel credenda non credas. Imō docebit ille vnus magister & verus, siue per illos, siue quibus modis voluerit, qui te pro sua ecclesia laborantem cinitus inspicit, vbi & hoc in te contulit: ipse reserabit latius veritatem, qui pulsantem peruidet, quā donare dignatus est charitatē. Aliud est in Adam peccasse, vnde dicit apostolus, In quo omnes peccauerunt: & aliud est extra Adā nescio vbi peccasse, & ideo in Adam, id est, in carnem, quæ ex Adam propagata est, tāquam in carcere trudi. Illā vero opinionem, q̄ ex vna sunt omnes anime, nec discutere volo, nisi necesse sit: atq; vtinā ista de qua nūc agimus, si vera est, sic abs te defendatur, vt hoc necesse iam non sit. Quāuis autem desideratiue rogem, votis ardentibus exoptem, & expectem, vt per te mihi dominus huius rei auferat ignorantiam, tamen si, quod absit, minime meruero, patientiam mihi peto a domino deo nostro. In quē sic credimus, vt aliqua nobis nō aperiri etiā pulsantibus, nullo modo aduersus eū murmurare debeamus. Meminerimus ipsis Apostolis dictum, Multa vobis dicere habeo, sed non potestis illa portare modo. In his quantum ad me attinet etiam hoc deputem, nec qui hoc sciam indignè indignum, ne hoc etiā conuincar indignior. Multa enim alia similiter nescio, quæ cōmemorare vel numerare nō possum: & hoc tolerabiliter ignorarem, nisi metuerem ne aliqua istarum opinionum, contra illud quod firmis-

Cap. XI.

Ecl. 3.

Coloss. 1.

Roma. 12.

Roma. 5.

Cap. XII.

Iuan. 16.

ma retinemus fide, incautis obreperet mētibus: sed an- D tequam sciam quæ iam earum potius eligenda sit, hoc me non temere sentire profiteor, eam quæ verā est non aduersari robustissimæ ac fundatissimæ fidei, qua Christi Ecclesia nec paruulos homines recentissime natos a damnatione credit, nisi per gratiam nominis Christi, quam in suis sacramentis commendauit, posse liberari.

Libri ad Orosium finis.

SERMO ARRIANORVM, VBI NV- meri propterea sunt locis singulis annotati, vt eum responso legi cōperit, qui voluerit attendat, vtrum cuiq; loco apte diligenterq; responsum sit, quia eosdem numeros habet etiam ipsa responsio, per quos cui loco respondeatur appareat.

Ominus noster Iesus Christus, deus 1 vnigenitus, primogenitus totius creationis. Voluntate dei & pa- 2 tris sui, ante omnia secula constitu- E tus. Volūtate & præcepto ipsius, 3 cœlestia & terrestria, visibilia & in- uisibilia, corpora & spiritus ex nul- 4 lis existentibus, vt essent, sua virtute fecit. Et antequā 5 faceret vniuersa omnium futurorum deus & domi- nus, rex & creator erat constitutus, & omnium futuro- rum in natura habens præscientiam †, & in faciendo † præsentia. in omnibus expectans patris sui iussione: ipse volun- 6 tate & præcepto patris descendit de cælo, & venit in hunc mundum, sicut ipse ait, Non enim a meipso veni, sed ille me misit. Et quia de omnibus spiritalibus & 7 rationalibus gradibus, propter infirmitatem & fragi- litatem corporis, paulo minus ab angelis inferior mi- noratus homo videbatur: ne se vilem speraret, & de sa- lute sua desperaret, dominus Iesus honorans facturam suam, dignatus est humanam carnem suscipere, & ostendere quia non est homo vilis, sed preciosus, sicut scriptum est, Magnus homo & preciosus vir. Et ideo so- lum hominem patri suo heredem, sibi cohæredem, fa- cere dignatus est: vt quod minus acceperat in natura, plus haberet in honore. Cum, inquit, venit plenitu- 8 do temporis, misit deus filium suum natum ex mulie- re: ipse qui voluntate patris carnem suscepit, ipse & vo- luntate & præcepto eius in corpore conuersatus est, sicut ipse ait, Descendi de cælo non vt faciam voluntatē meam, sed voluntatem eius qui me misit. Ipse & volun- tate patris triginta annorum baptizatus est, voce & testimonio patris manifestatus. Volūtate & præcepto patris euangelium regni cœlorum prædicabat, sicut ipse ait, Et aliis ciuitatibus oportet me euāgelium prædica- re, in hoc enim missus sum. Et, Ipse mihi mādatum de- dit quid dicam, aut quid loquar. Et sic volūtate & præcepto patris ad passionem & mortem properauit, sicut ipse ait, Pater, transeat calix iste a me, non tamen quod ego volo, sed quod tu vis: & apostolo asserēte & dicen- te, Obediēs, inquit, factus patri vsque ad mortem, mor- tem autem crucis. Is & in cruce pendens, voluntate & præcepto patris carnem humanam quam de sancta virgine Maria suscepit, in manus hominum dereliquit: & diuinitatem suam in manus patris commendauit, dicens, Pater in manus tuas commendo spiritum meum: quia Maria moriturum corpus peperit, deus autem im- mortalis immortalem filium genuit: ergo mors Christi

† præsentia.

1. Iuan. 8.

2. Psal. 8.

Prover. 17.

Galat. 4.

1. Iuan. 6.

Mat. 3.

Lucæ. 14.

1. Iuan. 12.

Mat. 26.

Philip. 2.

Lucæ. 23.

G non deminutio est diuinitatis, sed depositio corporis. Sicut enim generatio eius ex virgine non fuit corruptio deitatis ipsius, sed susceptio corporis: ita & in morte eius non fuit passio & defectio deitatis ipsius, sed separatio carnis eius. Sicut enim qui indumentum conleindit, induto facit iniuriā: ita & qui carnem eius crucifixerunt, diuinitati ipsius contumeliam intulerunt.

8 Is qui voluntate & praecepto patris totam dispensationem adimpleuit, voluntate & praecepto patris corpus suum a mortuis suscitauit, & cum ipso corpore, ut pastor cum oue, & sacerdos cum oblatione, & rex cum purpura, & deus cum templo a patre assumptus est in 9 gloriam. Is qui voluntate patris descendit & ascendit, voluntate & praecepto patris sedet ad dexterā eius, audiens patrem sibi dicentem, Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

10 Is qui voluntate & praecepto patris sedet ad dexteram eius, is voluntate & praecepto patris in consummatione seculi venturus est, Apostolo vociferante & dicente, Et ipse, inquit, dominus in iussu, in voce archangeli & in tuba dei, descendet de caelo. Is qui voluntate & praecepto patris venit, voluntate & praecepto patris indicatur est totum mundum in aequitate, & redditurus est singulis secundum fidem & opera sua, sicut ipse ait, Pater iudicat neminem, sed omne iudicium filio dedit. Item, sicut audio, iudico, & iudicium meum verum est, quia non quero voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me misit. Vnde & in iudicando patris praesentiam praeponeit, & suam diuinam dignitatem & potestatem secundam postponit dicens, Venite benedicti patris mei. Ergo iustus iudex est filius: iudicatis vero honor & auctoritas, patris imperiales leges, sicuti & spiritus sancti officiosa aduocatio & consolatio, vnigeniti dei iusti iudicis est dignitas. Ergo filius a patre est genitus, spiritus sanctus per filium est factus. Filius patrem praedicat, spiritus sanctus filium annunciat. Primum & praecipuum opus est filij, genitoris gloriam reuelare, primum & praecipuum est opus spiritus sancti, in animas hominum Christi dignitatem manifestare. Filius testis est patris, spiritus sanctus testis est filij: filius mittitur a patre, spiritus sanctus mittitur a filio. Filius minister est patris: spiritus sanctus minister est filij. Filius iubetur a patre: spiritus sanctus iubetur a filio. Filius subditus est patri: spiritus sanctus subditus est filio. Filius quae iubet pater, hac operatur: spiritus sanctus quae mandat filius, hac loquitur. Filius adoratur & honoratur: spiritus sanctus adoratur & honoratur filium, ipse filio dicente, Pater ego te glorificauit super terram, opus quod dedisti mihi consummaui. Et de spiritu sancto ait, Ille me honorificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Filius a se non potest facere quicquam, sed in omnibus patris expectat nutum. Spiritus sanctus a se non loquitur, sed in omnibus Christi expectat praecipitum: Non, inquit, a se loquetur, sed quaecumque audierit loquetur, & ventura annuntiabit vobis. Filius pro nobis interpellat patrem: spiritus pro nobis postulat filium. Totius bonitatis, & sapientiae, & virtutis patris viua & vera & propria & condigna imago est filius. Totius sapientiae & virtutis filij manifestatio est spiritus sanctus. Non est pars nec portio patris filius, sed proprius & dilectissimus, perfectus & plenus vnigenitus filius. Non est pars nec portio filij spiritus, sed primum & praecipuum opus vnigeniti dei praeter ceteris vniuersis. Pater maior est filio. Filius incomparabiliter maior & melior est spiritu. Pater deus & dominus est filio. Filius deus

& dominus est spiritui. Pater immobiliter & impassibiliter volens filium genuit. Filius sine labore & fatigatione sola virtute sua spiritum fecit. Filius ut sacerdos adoratur deum suum, & ab omnibus adoratur ut deus & creator omnium: pater vero solus nullum adoratur: quia nec maiorem, nec aequalē habet quem adoratur: nulli gratias agit, quia nullius beneficium consecutus est: omnibus ut essent ob bonitatem suam donauit, ipse quod est a nemine accepit. Ergo haec trium substantiarum, patris, & filij, & spiritus sancti distinctio: & trium rerum, dei ingeni, & dei vnigeniti, & spiritus aduocati differentia: & pater deus & dominus est filio suo, & omnium quae per virtutem filij voluntate ipsius facta sunt: filius minister & summus sacerdos est patris sui, omnium vero operum suorum dominus & deus est patre volente. Et sicuti nemo potest sine filio ad patrem transire, ita nemo potest sine spiritu sancto filium in veritate adorare, ergo in spiritu sancto adoratur filius. Per filium glorificatur pater. Spiritus sancti opus & diligentia est sanctificare, & sanctos custodire, & non solum rationabilia, ut quidam putant, sed & irrationabilia plura sanctificare: & eos qui ceciderunt propter suam negligentiam, ad pristinum statum reparare: ignorantem docere, obliuiscens admonere, peccantes arguere: pigros hortari de salute sua cogitare & sollicite agere, errantes ad viam veritatis deducere: infirmos curare, & fragilitatem corporis per lacrimam animae continere, & ad amorem pietatis & castitatis confirmare, & omnes illuminare: super omnia fide & charitatem praebere singulis, pro studio quoque & diligentia, pro sinceritate & simplicitate mentis, pro mensura fidei & merito conuersationis gratiam ad utilitatem diuidere, & vnumquemque in quo opere & proposito fuerit habilis, in ipso ordinare. Alium esse a filio, natura & ordine, gradu & affectu, dignitate & potestate, virtute & operatione: sicut & filius natura & ordine, gradu & affectu, diuina dignitate & potestate, vnigenitus deus alius est ab ingenito deo. Impossibile ergo est vnum eundemque esse patrem & filium, generantem & nascentem: cui testimonium perhibetur, & eum qui testimonium perhibet: maiorem & eum qui maiorem esse confitetur: eum qui ad dexteram sedet aut stat, & eum qui sedis dat honorem: eum qui missus est & eum qui misit: nec discipulum & doctorem, ut ipse docuit discipulos, & eum cuius est similis, & quem imitatur: eum qui orat ei qui exaudit, & eum qui gratias agit, ei qui benedicit: eum qui suscepit mandatum, & eum qui dedit mandatum & ministerium praecipienti, supplicem eminenti, subditum superiori, primogenitum sempiterno, vnigenitum ingenito, sacerdotem deo vnum atque eundem esse. Sed & deus sine principio praescius erat, & vnigeniti dei pueri sui patrem futurum: deum autem se futurum nunquam praesciuit, quia ingenitus est, & nunquam cepit nec praescire, nec scire. Quid est autem praescientia, nisi futurorum scientia? Pater autem generando filium ab ipso filio est nuncupatus: & ipse reuelante, ab omnibus christianis deus, & pater vnigeniti dei est cognitus, & magno maior, & bono melior est manifestatus.

Et quia Homusiani dicunt saluatorem nostrum humilitatis gratia haec omnia de patris praescientia, & de sua subiectione esse locutum: nos vero Christiani credimus patre imperante & filio obtemperante, haec omnia esse eum locutum: dicimus & probamus quod haeretici ex suis dictis arguuntur & reprehenduntur. Si enim

DIVI AVRELI
AVGVSTINI HIPPONENSIS
Episcopi Liber contra Sermonem
Arrianorum.

Orum praecedenti disputationi hac disputatione respondeo: quod cum dominum nostrum Iesum Christum fatentur quidem deum, sed deum verum & cum patre vnum deum nolunt fateri, duos nobis inducunt deos diuersae dispositionis naturae, vnum verum, alterum non verum: contra illud quod scriptum est, Audi Israēl, dominus deus tuus deus vnus est. Hoc enim si de patre dictum volunt intelligi, sequitur ut Christus non sit dominus deus noster. Si autem de filio, pater non erit dominus deus noster. Si vero de ambobus, profecto pater & filius, vnus est dominus deus noster. Ac per hoc illud quod in euangelio scriptum est, Ut cognoscant te vnum verum deum, & quem misisti Iesum Christum: hoc eum dixisse accipiendum est, ut te & quem misisti Iesum Christum cognoscant vnum verum deum. Quia & de Christo dictum est a Ioanne apostolo, Ipse est verus deus & vita aeterna. Item cum dicunt Christum voluntate dei & patris sui ante omnia secula constitutum, coguntur confiteri filium patri esse coaeternum. Si enim aliquando pater sine filio fuit, erat ante filium aliquod tempus, quo pater sine illo solus fuit. Et quomodo erat ante omnia secula filius, ante quem fuit tempus quo sine illo erat pater? Porro si ante omnia tempora filius erat, non enim aliter intelligendum est, in principio erat verbum, & omnia per ipsum facta sunt, quia & tempus sine aliquibus creaturae motibus non potest esse, & ideo per illum facta confitemur & tempora, per quem facta sunt omnia, proculdubio coaeternus est patri filius. Sed voluntate patris dicunt constitutum, nolentes dicere deum de deo aequalem genitum atque coaeternum. Nusquam autem legunt voluntate patris filium ante omnia secula constitutum. Sed hoc propterea dicunt, ut prior illo videatur voluntas patris, qua eum constitutum volunt. Et argumentatio eorum talis esse solet. Interrogant enim, vtrum pater filium volens an nolens genuerit: ut si responsum fuerit, quod volens genuerit, dicant, Prior est ergo voluntas patris. Quod autem nolens genuerit, quis potest dicere? Sed ut nouerint quam inania loquantur, etiam ipsi interrogandi sunt, vtrum deus pater volens an nolens sit deus? Non enim audebunt dicere nolle se esse deum. Si ergo responderint quod volens sit deus, eo modo illis referenda est vanitas sua, qua dici potest prior illo esse voluntas eius: quo quid dicitur stultius? Deinde de dicunt eum voluntate & praecepto patris, caelestia & terrestria, visibilia & inuisibilia, corpora & spiritus, ex nullis extantibus, ut essent sua virtute fecisse. Vbi ab eis quaerimus, vtrum & ipse a patre ex nullis extantibus factus sit, hoc est, ex nihilo. Quod si dicere non audebunt, ergo deus est de deo, non ex nihilo factus a deo. Quae res indicat vnam & eandem patris filijque naturam. Neque enim homo, pecus, avis, piscis, postlunc eiusdem naturae gignere filios, & deus non potuit. Si autem tanto impietatis abrupto audebunt ire praecipites, ut dicant & vnigenitum filium a patre ex nihilo constitutum, quaerant per quem factus sit a patre: ex ni-

A enim se humiliavit, ipsa humilitas eius obediētia ostēdit: ipsa vero obediētia alium supereminentem, alium subsistentem & subiectū declarat: sicuti ait Apostolus, Humiliauit se obediens factus patri vsque ad mortem. Et ipsa humilitas eius, veritas est non fallitas. Quis enim vel quando sapiens contentus est se humiliare, nisi habeat maiorem & meliorem cui festinet per humilitatē placere? Et ego, inquit, quae placita sunt ei, facio semper. Semel enim ante omnia secula voluntate Dei natus, ad voluntatem ipsius omnia operatur. Si autem se humiliavit, & mentitus est, quod absit: & si veritas mentitur, quod impossibile est, ubi quis quaerit veritatē? Sed veritas nec mentitur, nec variatur, qui ad hoc venit ut veritatem doceret, quia non est ignorantia doctor, sed veritatis magister, ut ipse dixit, Nolite vobis vocare magistros super terrā: vnus est enim magister vester Christus. Si autem dixerint quia propter incarnationē suam humilitas se super terram, propter homines haec loquebatur, ostēdamus illius maiora & firmita esse illa testimonia, quae de subiectione filij in scripturis sunt posita, de his quae in euangelio aguntur. Si enim propter homines supra terram se humiliavit, & non ut obediens & subiectus filius cum incomparabili dilectione & gratiarum actione patri suo obsequeretur: quia quantum sublimis est in potestate, tantū humilis est in obsequio: antequam carnem susciperet, quare iustus obaudiuit, & modo sedens ad dexteram dei interpellat pro nobis, & in corpore constitutus super terram, in caelo se patre rogaturum promittebat dicens, Et ego rogabo patrem meum, & alium aduocatum dabit vobis? Et si adhuc in his omnibus propter duritiam & cecitatem cordis sui credere noluerint, sed ausi fuerint dicere, quod haec omnia humilitatis causa sunt: post consummationē seculi, nisi se natura & voluntate sciret subiectum & obediētem, ut quid se humiliaret, ubi propter homines humilitas necessaria non est? Quod autem & post consummationem seculi, quādo illi omnia fuerint subiecta: quia modonatura quidē omnia sunt subiecta, ut creatura creatori, voluntate autem propter liberum arbitrium non omnia illi subiecta videmus: tunc vero in die iudicij, quādo in nomine Iesu omne genu flectetur, caelestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confitebitur quia dominus Iesus Christus est in gloria dei patris, omnia sine fine, & voluntate & natura illi erunt subiecta: & ipse post omnium sibi subiectionem in ea subiectione & charitate manens, in qua semper & ipse ut filius subiectus erit ei qui illi subdit omnia, nullus audies Christianus ignorat, quia fides ex auditu, auditus autē per verbū Christi: ut sit deus omnia in omnibus, semper monarchiam & potestatem habens omnium, cui gloria & honor laus & gratiarum actio, per vnigenitum eius filium dominum & saluatorem nostrum in spiritu sancto nunc & per omnia secula seculorum, Amen.

Sermones Arriani finis.

Psal. 109.

1. Thess. 4.

Ioan. 5. Ibidem.

Mat. 25.

1. Cor. 15. 10. 17. 20.

Ioan. 16. 17. 18. 19. 20. 21.

Ioan. 5.

Mat.

1. Cor. 15. 10. 17. 20.

Dein.

Cap. 11.

enim

Ghilo filius. Non enim per seipsum fieri potuit, tanquam iam esset antequam fieret, ut esset ipse per quem fieret idem ipse. Et quid opus erat, eum fieri qui iam erat? Aut quomodo fiebat ut esset, qui iam erat antequam fieret? Porro si per aliquem alium a patre factus est, quis est ipse alius, cum omnia per ipsum facta sint? Si autem a patre per neminem factus est, quomodo per neminem aliquid a patre factum est, cum per filium, hoc est, per eius verbum facta sint omnia? Et antequam faceret, inquit, vniuersa, omnium futurorum deus & dominus rex & creator erat constitutus: & omnium futurorum in natura habens prescientiam, & in faciendo in omnibus expectans patris sui iussione, ipse voluntate patris descendit de caelo, & venit in hunc mundum, sicut ipse ait, Non enim a meipso veni, sed ille me misit. Vellem isti ut dicerent, utrum duos constituerent creatores. Quod si non audent, vnus est enim, quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Vnus quippe deus est ipsa trinitas, & sic vnus deus, quomodo vnus creator: quid est quod dicitur, iubente patre omnia creasse filium, tanquam pater non creauerit, sed per filium? creari iusserit: Cogitent qui carnaliter sapiunt, quibus aliis verbis iusserit pater vnico verbo. Formatur enim sibi in phantasmate cordis sui quasi duos aliquos, & si iuxta inuicem, in suis tamen locis constitutos, vnum iubetem, alterum obtemperantem. Nec intelligunt ipsam iussione patris ut fierent omnia, non esse nisi verbum patris per quod facta sunt omnia. Quod autem miserit pater filium, negari non potest. Sed considerent si possunt, quomodo eum miserit, cum quo ipse venit. An ille mentis est qui ait, Non sum solus, quoniam pater mecum est. Sed quomodo libet missum intelligat: numquid ideo diuersa natura est, quia pater mittit, & mittitur filius? Nisi forte potest homo pater mittere hominem filium, vnus eiusdemque substantia, & non potest deus: cum homo missus ab homine mittente separetur, quod deus non potest. Sed ignis mittit splendorem suum, nec potest splendor missus separetur ab igne mittente, quauis & ista quia creatura est visibilis, non omni ex parte huic rei sit comparabilis: cum enim splendorem mittit ignis, longius peruenit splendor, quo ignis non peruenit. Vnde splendor ab igne qui est in lucerna missus, si loqui posset, non vti que verum dicere in pariete, quod sine lucerne igne peruenit, Ignis qui me misit, mecum est: potuit autem missus a patre filius dicere, Pater mecum est. Cum igitur haec a patre missio filij prorsus ineffabilis sit, nec capi vllius cogitatione possit, quomodo hinc ostendant filium alterius atque inferioris essentia non inueniunt, quando quidem nec homo missus ab homine, diuersam naturam mittentis & missi esse demonstrat. Hic autem etiam hoc potest intelligi, ut eo ipso a patre missus filius esse dicatur, quod filius hominibus apparuit in carne, non pater. Quis enim mittitur illi vbi est? Vbi autem non est sapientia dei quod est Christus, de qua legitur, Attingit a fine vsque ad finem fortiter & disponit omnia suaviter? Cum ergo vbi que sit etiam filius, quod mittendus fuerat vbi non erat, nisi appareret sicut apparuit? Quamquam & spiritum sanctum missum legamus, qui certe in vnitatem personae suae naturam non assumpsit humanam. Nec a solo filio missus est, sicut scriptum est, Cum ego iero, mittam illum ad vos: sed a patre quoque, sicut scriptum est, Quem mittet pater in nomine meo. Vbi ostenditur quod nec pater sine filio, nec filius sine patre misit spiritum, sed cum pariter ambo miserunt. Inseparabilia quippe sunt opera trinitatis. Solus pater non legitur

missus, quoniam solus non habet [authorem] a quo generatus sit, vel a quo procedat. Et ideo non propter naturam diuersitatem, quae in trinitate nulla est, sed propter ipsam auctoritatem solus pater non dicitur missus. Non enim splendor aut feruor ignem, sed ignis mittit sine splendore, siue feruore. Quauis haec longe sint dissimilia. Nec inuenitur aliquid vel in spiritualibus vel in corporalibus creaturis, quod ei trinitati, quae deus est, merito conferatur. Dicunt etiam, Et quia de omnibus spiritualibus & rationalibus gradibus, propter infirmitatem & fragilitatem corporis paulo minus ab angelis inferior minoratus homo videbatur, ne se vilem speraret, & de salute sua desperaret, dominus Iesus honorans futuram suam, dignatus est humanam carnem suscipere, & ostendere quia non est homo vilis, sed preciosus sicut scriptum est, Magnus homo & preciosus vir. Et ideo solum hominem patri suo heredem, sibi coheredem facere dignatus est, ut quod minus acceperat in natura, plus haberet in honore. Haec dicentes hoc voluit intelligi, quia humanam carnem sine humana anima Christus assumpsit. Quae propria haeresis Apollinaristarum est. Sed etiam istos, id est, Arrianos, in eorum disputationibus, non solum trinitatis diuersas esse naturas, sed etiam hoc sentire deprehendimus, quod animam non habeat Christus humanam. Verum id in huius disputationis consequentibus euidentius apparebit. Nunc ad haec eorum verba quae proposuimus hoc respondemus, ut recolat in epistola quae ad Hebraeos est, de Christo esse intellectum quod scriptum est, Minorasti eum paulo minus ab angelis: & videant non ad diuersitatem & inaequalitatem naturae patris & filij valere quod dixit, Pater maior me est: sed ad illud potius quod in forma serui propter infirmitatem, in quo pati & mori potuit, minoratam angelis factus est. Item dicunt, Cum, inquit, venit plenitudo temporis, misit deus filium suum natum ex muliere: ipse qui voluntate patris carnem suscepit, ipse & voluntate & precepto ipsius in corpore conuersatus est, sicut ipse ait, Descendi de caelo non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me misit. Ipse & voluntate patris triginta annorum baptizatus est, voce & testimonio patris manifestat. Voluntate & precepto patris Euangelium regni caelorum predicauit, sicut ipse ait, Et alius ciuitatibus oportet me Euangelium praedicare, in hoc enim missus sum. Et sic voluntate & precepto patris ad passionem & mortem properauit, sicut ipse ait, Pater, trahat a me calix iste, non tamen quod ego volo, sed quod tu vis. Et apostolo asserente & dicente, Obediens, inquit, factus patri vsque ad mortem, mortem autem crucis. His testimoniis sanctarum scripturarum quid persuadere conatur, nisi propterea patris & filij diuersas esse naturas, quia obediens patri ostenditur filius? Quod tamen de hominibus non vti que dicerent. Neque enim si homo filius homini patri suo sit obediens, ideo amorum diuersa natura est. Quamquam & hoc ipsum quod dicit Iesus, Descendi de caelo non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me misit: ad illud referatur quod homo primus Adam, de quo dicit Apostolus, Per vnum hominem peccatum intravit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertrahit, in quo omnes peccauerunt: faciendo voluntatem suam, non eius a quo factus est, vniuersum genus humanum propagine vitiatum, culpa & poena fecit obnoxium. Vnde a contrario, per quem liberandi fueramus, non fecit voluntatem suam, sed eius a quo missus est.

A est. Ita quippe hoc loco dicitur voluntas sua, ut intelligatur esse propria, contra voluntatem dei. Neque enim cum obediemus deo, eaque obedientia dicimus eius facere voluntatem, nolentes id facimus, sed volentes: ac per hoc si volentes id facimus, quomodo voluntatem nostram non facimus: nisi quia illa dicitur voluntas nostra, quando scriptura ita loquitur, quae intelligitur esse propria contra voluntatem dei. Hanc habuit Adam, ut in illo moreremur. Hanc non habuit Christus, ut in illo viueremus. De natura quippe humana hoc recte dici potest: in qua existit per inobedientiam voluntas propria: quae dei voluntati esset aduersa. Ceterum quod attinet ad diuinitatem filij, vna eademque voluntas est patris & filij. Nec potest vlllo modo esse diuersa, vbi est natura trinitatis immutabilis vniuersa. Ut autem mediator dei & hominum homo Christus Iesus non faceret propriam, quae deo aduersa est, voluntatem: non erat tantum homo, sed deus & homo: per quam mirabilem singularemque gratiam, humana in illo sine peccato vlllo posset esse natura. Propter hoc ergo ait, Descendi de caelo non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me misit: ut ea causa esset tanta obedientiae, quae omnino sine vlllo peccato esset hominis quem gerebat, quia de caelo descenderat, hoc est, non tantum homo, verum etiam deus erat. Vnam quippe ostendit esse personam in vtraque natura, hoc est, dei & hominis: ne si duas faciat, quaternitas incipiat esse, non trinitas. Quoniam itaque gemina quidem substantia, sed vna persona est, propterea quod dictum est, descendi de caelo, refertur ad dei excellentiam: quod vero adiunctum est, non ut faciam voluntatem meam, propter Adam qui fecit suam, refertur ad hominis obedientiam: vtrumque autem Christus: id est, deus & homo, tamen obedientia in illo quae contraria est inobedientiae primi hominis, secundum id quod homo est, commendatur. Vnde ait Apostolus, Sicut enim per inobedientiam vnus hominis, peccatores constituti sunt multi: ita & per obedientiam vnus hominis, iusti constituentur multi. Nec quia dixit hominis, separauit deum, qui hominem assumpsit, quia sicut dixi, & valde commendandum est, vna persona est. Ipse namque vnus Christus est & dei filius semper natura: & hominis filius qui ex tempore assumptus est, non ut prius creatus post assumeretur, sed ut ipsa assumptione crearetur. Ac per hoc propter istam vnitatem personae in vtraque natura intelligendam, & filius hominis dicitur descendisse de caelis, quauis sit ex ea quae fuerat in terra virgine assumptus: & filius dei dicitur crucifixus mortuus & sepultus, quauis haec non in diuinitate ipsa, qua est vnigenitus patri coaeternus, sed in natura humanae sit infirmitate peressus. Nam filium hominis descendisse de caelo, ipsum dixisse sic legimus, Nemo ascendit in caelum nisi qui de caelo descendit, filius hominis qui est in caelo. Vnigenitum vero filium dei crucifixum & sepultum, omnes etiam in simbolo confitemur. Vnde est & illud Apostoli, Si enim cognouissent, numquam dominum gloriae crucifixissent. Hanc vnitatem personae Christi Iesu domini nostri, sic ex natura vtraque constantem, diuina scilicet atque humana, ut quilibet earum vocabulum etiam alteri impartiat, & diuina humana, & humana diuina, beatus ostendit Apostolus: vbi nos cum ad humilitatem misericordem per Christi exhortaretur exemplum, Hoc sentite, inquit, in vobis quod & in Christo Iesu, qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus esse se aequalem deo: sed seipsum exinanivit formam serui accipiens, in similitudinem hominum

factus, & habitu inuentus ut homo: humiliavit seipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. Cum ergo Christi nomen ex eo illi sit quod scriptum est in Prophetia, Vniuit te deus deus tuus oleo exultationis praecipuis tuis: vnde ad id quod homo factus est pertinet: id est, quod formam serui accipiens habitu est inuentus ut homo, qui vti que habitus coepit ex tempore: de ipso tamen eodemque Christo dictum est, Cum in forma dei esset: sicut profecto in forma] antequam ab illo forma serui esset accepta, non dum erat filius hominis, sed filius dei, cui patris aequalitas rapina non erat, sed natura. Non enim erat vsurpando oratus, sed hoc erat natus, & ideo veritas. Non dum ergo erat Christus, quod esse coepit cum semetipsum exinanivit, non formam dei amittens, sed formam serui accipiens. Verum si quaeramus, Quis est ille qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus esse aequalis deo? respondetur nobis voce Apostolica, Christus Iesus. Ergo & illa diuinitas huius humanitatis nomen accepit. Item si quaeramus, Quisnam sit factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis rectissime respondetur, Ille qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus esse aequalis deo. Ergo & ista humanitas illius diuinitatis nomen accepit: apparet tamen idem ipse Christus, geminae substantiae, secundum quid obediens, secundum quid aequalis deo: secundum quid filius hominis, secundum quid filius dei: secundum quid dicat, Pater maior me est: secundum quid, Ego & pater vnus sumus: secundum quid, Non faciat voluntatem suam, sed eius a quo missus est: secundum quid, Sicut pater suscitatur mortuos & viuificat, sic & filius quos vult viuificat. Item sequuntur & dicunt, Iesus & in cruce pendens, voluntate & precepto patris, carnem humanam quam de sancta virgine Maria suscepit, in manus hominum dereliquit, & diuinitatem suam in manus patris commendauit, dicens, Pater in manus tuas commendo spiritum meum: quia Maria mortuum corpus peperit, deus autem immortalis immortalium filium genuit, ergo mors Christi non diminutio est diuinitatis, sed depositio corporis. Sicut enim generatio eius ex virgine non fuit corruptio deitatis ipsius, sed susceptio corporis: ita & in morte ipsius non fuit passio & defectio deitatis ipsius, sed separatio carnis ipsius. Sicut enim qui indumentum coscindit, induto facit iniuriam: ita & qui carnem ipsius crucifixerunt, diuinitati ipsius contumeliam intulerunt. Ecce in quibus verbis suis omnino manifestant negare se, quod ad vnitatem personae Christi etiam humana anima pertinere: sed in Christo carnem & diuinitatem tantummodo confiteri. Quando quidem cum pederet in ligno, illud vbi ait, Pater in manus tuas commendo spiritum meum, diuinitatem ipsam voluit eum intelligi commendasse patri, non humanum spiritum, quod est anima. Merito in ista ipsa disputatione superius, vbi voluerunt intelligi Christum patris voluntatem fecisse, non suam: hinc eum minoris atque diuersae putantes esse naturae, illud commemorarunt, quod ait, Pater, trahat a me calix iste, non tamen quod ego volo, sed quod tu vis: illud autem noluerunt quod ait, Tristis est anima mea vsque ad mortem. Audiant ergo ista commemorantibus nobis, Tristis est anima mea vsque ad mortem: Potestatem habeo ponendi animam meam: Maiorem hac charitatem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis. Et quod de illo intellexerunt Apostoli prophetatum, Quoniam non dereliques animam meam in inferno. Et his atque huiusmodi sanctarum scripturarum

G testimoniis non resistat, fateanturque Christum non tantum carnem sed animam quoque humanam verbo vni- genito coaptasse: vt esset vna persona, quod Christus est, verbum & homo: sed ipse homo, anima & caro: ac per hoc Christus verbum anima & caro. Et ideo sic intelligendus gemina substantia, diuina scilicet & humana, vt ipsa humana ex anima consistet & carne. Aut si eo mouetur qd scriptum est, Verbum caro factum est: nec illic anima nominata est: intelligat carnem pro homine positum, a parte totum significante locutionis modo: sicuti est, Ad te omnis caro veniet. Item, ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Quod apertius alio loco dixit, Ex lege nemo iustificabitur. Itemque alio, Non iustificabitur homo ex operibus legis. Ita ergo dixit, Omnis caro: ac si diceret, omnis homo. Sic itaque dictum est, Verbum caro factum est: ac si diceret, verbum homo factum est. Veruntamen isti cum eius solam humanam carnem velint intelligi hominem Christum, non enim negant hominem, de quo apertissime dicitur, Mediator dei & hominum homo Christus Iesus: miror quod nolint consentire, propter hanc humanam quomodo cumque naturam dici potuisse, Pater maior me est: non propter illam de qua dictum est, Ego & pater vnus sumus. Quis enim ferat, si quantumcumque homo dicat, ego & deus vnum sumus: Et quis non accipiat, si homo dicat, deus maior me est: Quale illud est, quod ait beatus Iohannes, Maior est deus corde nostro. Itaque dicit, Is qui voluntate & precepto patris totam dispensationem adimpleuit, voluntate & precepto patris corpus suum a mortuis suscitauit: & cum ipso corpore, vt pastor cum oue, & sacerdos cum oblatione, & rex cum purpura, & deus cum templo, a patre assumptus est in gloriam. Quare nondum est ab eis qui ista dicunt, qualem ouem pastor reportauerit patri. Si enim caro sine anima est quam reportauerit, quid est ouis ista nisi terra sine sensu, quae nec agere gratias potest, quia sine anima caro quid potest? Itaque sequuntur & dicunt, Is qui voluntate patris descendit & ascendit, voluntate & precepto patris sedet ad dexteram eius, audiens patrem sibi dicentem, Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Is qui voluntate & precepto patris sedet ad dexteram eius, is voluntate & precepto patris in consummationem seculi veturus est, Apostolo vociferante & dicente, Et ipse, inquit, dominus in iussu, in voce archangeli, & in tuba dei descendet de caelo. Is qui voluntate & precepto patris venit, voluntate & precepto patris iudicaturus est totum mundum in aequitate, & redditurus singulis secundum fidem & opera sua, sicut ipse ait, Pater iudicat neminem, sed omne iudicium filio dedit. Item, Sicuti audio iudico, & iudicium meum verum est, quia non quero voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me misit. Vnde & in iudicando patris praesentiam praeponebat, & suam diuinam dignitatem & potestatem secundam postponit, dicens, Venite benedicti patris mei. Ergo iustus iudex est filius: iudicantis vero honor & auctoritas, patris imperiales leges: sicuti & spiritus sancti officiosa aduocatio & consolatio, vni geniti dei iusti iudicis dignitas. Iam quae superius respondimus, etiam aduersus ista similiter valent. Quod enim voluntati & precepto patris obediens est filius, nec in hominibus demonstrat diuersam imparemque naturam patris praecipietis, & filij obedientis: huc accedit quod Christus non tantum deus est, quia natura aequalis est patri, sed etiam homo quia natura maior est patre, cuius etiam non solum pater, verum & dominus est. Nam inde

est & illud propheticum, Dominus dixit ad me, filius meus es tu. Ibi est quippe inferior substantia, qua pater maior sit, & ferri forma cui dominus sit. Haec autem forma humanitatis eius, quam manente forma diuinitatis accepit, vt in similitudine hominum fieret, & habitu inueniretur vt homo: in iudicio quoque apparebit, quo viuos & mortuos iudicabit. Ideo dictum est de patre, quod non iudicabit quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Formam namque in Christo filij hominis tunc ab eo iudicandi videbunt impij, de quibus dictum est, Videbunt in quem coixerunt. Dei vero formam in eodem ipso Christo, quia aequalis est patri, vtique non videbunt. Vnde Prophetia praefertur, Tollatur impius vt non videat claritatem dei. Quia & ad hoc pertinet, Beati munitudo corde, quoniam ipsi deum videbunt. Denique hoc apertissime testatur vbi dicit, Potestatem dedit ei & iudicium facere, quia filius hominis est: non ergo quia filius dei est, nam secundum hoc coeterna illi cum patre & vna eademque potestas est: sed quia filius hominis est, quod esse cepit ex tempore, vt potestas ei daretur in tempore. Quod non ita dicitur, tanquam eam sibi & ipse non dederit, id est, naturam in se humanam non dederit potestatem, illa quae in eo natura diuina est: absit hoc credere. Quomodo enim aliquid faceret pater, nisi per vni genitum filium, nec sine spiritu sancto, quia inseparabilia sunt opera trinitatis? Ac per hoc quod potestatem filio dedit, quoniam filius hominis est, per eundem ipsum ipsi dedit, quoniam filius dei est. Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Sed honorifice & competenter tribuit patri, quod etiam ipse facit vt deus: quia de patre est deus. Ipse namque deus est de deo, pater autem deus, sed non de deo. Audiuit, inquit, a patre, Sede ad dexteram meam, & ideo sedit ad dexteram patris: tanquam paterna iussione non etiam sua id fecerit potestate. Hoc quidem nisi spiritualiter acceptum fuerit, filio pater ad sinistram erit. Quid est autem patris dextera, nisi aeterna illa ineffabilisque foelicitas, quod peruenit filius hominis, etiam carnis immortalitate percepta: Nam si velut manum dei patris, non secundum lineamenta corporis, quae in deo non sunt, sed secundum effectiuam virtutem sapienter & fideliter cogitemus, quid intelligimus, nisi ipsum vni genitum per quem facta sunt omnia? De quo etiam Propheta dixit, Et brachium domini cui reuelatum est: Quomodo autem filius audit patrem, quomodo dicuntur a patre multa verba, vni co verbo: quomodo transeunt loquitur ei quae stabiliter loquitur: quomodo aliquid temporaliter ei dicit, in quo sibi coaeterno iam erant omnia quae cognouit quibusque temporibus dicit, quis haec audeat quarere, quis valeat inuenire: Et tamen Dixit dominus domino meo, sede ad dexteram meam. & quia dictum est, ideo factum est. Hoc ergo iam erat in verbo, quod verbu caro factum est. Et quia in verbo ante carnem iam erat veraciter, ideo in carne completum est efficaciter. Quia in verbo iam erat sine tempore, ideo in carne completum est suo tempore. In qua carne ascendit in caelum, qui de caelo non recessit, etiam cum inde descendit: & in qua sedet ad dexteram patris, brachium patris: & in qua descendit ad iudicium in iussu, in voce archangeli, & in tuba dei. Vbi illi minorem volunt videri filij potestatem, quia in iussu dictus est descendurus. Sed quare dicitur est ab eis, iussu cuius? Si patris, interrogandi sunt iterum, quibus temporalibus iubeat verbis pater aeterno suo verbo vt descendat de caelo: Si quidem ipsa dei iussio quae fiet in tempore suo, iam erat ante omnia tempora in ipso

A in ipso dei verbo. Quod si filius dei per hoc quod filius hominis est, descendit de caelo: ergo per hoc quod verbum est, per ipsum iubetur vt descendatur de caelo. Nam si non per ipsum pater iubet, non ergo pater per suu verbu iubet: aut aliud erit verbu, per quod iubeatur vni co verbo. Et miror si iam illud vnicu erit, si & aliud erit. Facta sunt quidem patris ad filiu, quaedam etiam temporaliter voces, sicut de nube sonuit, Tu es filius meus dilectus: non tamen vt filius vni genitus per illas aliquid disceret, sed hi potius quos ita oportebat audire. Ac per hoc etiam ille transeuntium verborum sonus, non sine filio factus est filio, alioquin non omnia per ipsum facta sunt. Sed nunquid cum iubebitur vt descendat de caelo, talibus sonis & vocibus opus erit, quibus filius paternam nouerit voluntatem? Absit hoc credere. Quicquid ergo illud erit quod fieri oportebit ad filium, non faciet pater nisi per eundem filium. Ad ipsum scilicet, quia filius hominis est, & factus est inter omnia. Per ipsum autem, quia filius dei est, etiam per illum sunt a patre omnia. Si autem quod dictum est, In iussu, in voce archangeli: ipsius archangeli iussu volunt intelligi, sicut verba ipsa videtur sonare: quid eis restat, nisi vt angelis etiam minorem dicat vni genitum filium, quorum iussis obedire perhibetur, si iubente minor est qui iubetur? Quauis quod dictu est, In iussu, in voce archangeli: possit etiam sic intelligi, vt ipsa vox archangeli iussu dei fieri accipiat, id est, vt angelus qui tuba dei esse intelligendus est, a domino deo iubeatur emittere vocem suam, quod inferiori creaturae necessarium erit audire, cum filius dei descendet de caelo. Ipsa est enim tuba de qua dicit alio loco, Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti. Dixit ergo filius, Sicut audio, iudico: siue ex humana subiectione, quia & filius hominis est: siue secundum illam incommutabilem simplicemque naturam, quae sic est filij, vt tamen ei de patre sit: in qua natura non est aliud audire, aliud videre, aliud esse: sed quod est esse, hoc audire, hoc videre. Vnde ab illo ei est audire & videre, a quo illi est ipsum esse. Nam & illud quod alibi ait, Non potest filius a se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem: multo est ad intelligendum difficilius, quam hoc quod isti posuerunt, vbi dicit, Sicut audio iudico. Si enim non potest filius a se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem, quo modo poterit iudicare, si patrem non viderit iudicantem? sed pater non iudicat quenquam, omne quippe iudicium dedit filio. Iudicat ergo filius, accepto a patre non aliquo, sed omni iudicio, quauis patrem non videat iudicantem, quia ille neminem iudicat. Quomodo igitur filius non potest a se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem, cum iudicet, nec patrem videat iudicantem? Non enim ait, non potest filius a se facere quicquam, nisi quod audierit patrem iubentem: sed, quod viderit patrem facientem. In ista interdant, ista cogitent, ista considerent, & eorum quodammodo, quantum fieri potest excarnetur intentio, qui carnalibus cogitationibus mouentur vnam trinitatem eademque naturam & substantiarum separare distantia, & potestatum gradibus ordinare. Ideo enim dictum est, quod non faciat aliquid filius a se, quia non est a se: & ideo quicquid facit, patre videt facientem: quia videt ex ipso faciendi se habere potentiam, ex quo se videt existendi habere naturam. Et quod ait se non posse, non deficientis est, sed in eo quod de patre natus est permanetis: tamque laudabile est omnipotentem non posse mutari, quam laudabile est quod omnipotens non potest mori. Posset enim filius facere, quod

non vidisset patrem facientem, si posset facere quod per illum non fecit pater, hoc est, si posset peccare, neque naturam immutabiliter bonam, quae a patre genita est, conuenire. Hoc autem quia non potest, non deficienter non potest, sed potenter. Eadem namque sunt opera patris & filij, non quod filius sit idem ipse qui pater est, sed quia nullum opus est filij, quod non per eum pater facit: nec vllum patris, quod non per filium simul facientem facit. Quae cumque enim pater facit, haec eadem filius similiter facit. Evangelica est & ista sententia, filij ipsius consequenter ore prolata. Non sunt ergo alia filij, & alia patris opera, sed haec eadem: nec dissimiliter sunt a filio, sed similiter. Cum autem non alia similia, sed haec eadem fiat a filio, quae sunt a patre, quid est, similiter, nisi non dissimili facilitate, non dissimili potestate? Si enim haec eadem ambobus quidem faciunt, sed alter altero facilius & potenter, non utique similiter ea facit filius. Cum vero & haec eadem & similiter, profecto nec alia sunt filij quam patris opera: nec operantium est diuersa potentia, nec utique sine spiritu sancto. Neque enim a faciendis amborum operibus, vlllo modo amborum separabitur spiritus. Miro itaque eodemque utique diuino modo ab omnibus fiunt opera omnium, ab omnibus etiam singulorum. Nam omnium opera sunt caelum & terra, omniumque creatura. De filio quippe dictum est, Omnia per ipsum facta sunt. Quis autem ab spiritu sancto audeat alienare opera quarumlibet creaturarum, quem cernit operari dona sanctorum? De quibus scriptum est, Omnia autem haec operatur vnus atque idem spiritus, diuidens propria vnicuique prout vult. Postremo cum sit Christus dominus omnium & super omnia benedictus deus in secula, quid ex omnibus negari potest, etiam spiritus sancti opus, qui est ipsum Christum in vtero virginis operatus? Cum enim angelo futurum partum sibi annuncianti virgo dixisset, Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco: spiritus accipit, spiritus sanctus superueniet in te. Singulorum autem opera dicitur, quae ad vnamquamque eorum manifestantur pertinere personam. Sicut natus ex virgine non nisi filius. Et vox de nube, Tu es filius meus dilectus: ad solius personam pertinet patris. Et specie corporali, sicut columba, solus apparuit spiritus sanctus: tamen & illam carnem solius filij, & illam vocem solius patris, & illam speciem solius spiritus sancti, vniuersa trinitas operata est: non quod inualidus sit vnusquisque eorum, sine aliis quod operatur impleat: sed non potest operatio esse diuisa, vbi non solum aequalis est, verum etiam indiscreta natura: ita vt cum tres sint, & eorum singulus quisque deus sit, tres tamen dii non sint: nam & pater deus est, & filius deus est, & spiritus sanctus deus est: nec filius idem qui pater est, nec idem spiritus sanctus qui aut pater aut filius: sed pater semper est pater, & filius semper filius, & amborum spiritus nunquam cuiquam eorum aut pater aut filius, sed semper vtriusque spiritus: vniuersa tamen trinitas vnus est deus. Quis itaque neget, nec patrem, non spiritum sanctum, sed filium ambulasse super aquas? Solius enim filij caro est, cuius carnis illi pedes aquis impositi & per aquas ducti sunt. Absit autem vt hoc sine patre fecisse credatur, cum de suis operibus vniuersaliter dicat, Pater autem in me manens, facit opera sua. aut sine spiritu sancto, cum similiter opus sit filij quod eiiciebat daemonia. Illius quippe carnis ad solum filium pertinentis lingua erat, qua imperabatur demonibus vt exirent: & tamen dicit, In spiritu sancto eiicio daemonia. Item quis nisi solus filius resurrexit, quia solus mori potuit, qui carnem habuit: &

Ioan. 1.

Psal. 64.

Roma. 3.

Gal. 3.

Gal. 2.

1. Tim. 2.

Ioan. 14.

Ioan. 10.

1. Ioan. 3.

Cap. X.

Cap. XI.

Psal. 109.

1. Thess. 4.

Ioan. 5.

Ibidem.

Mat. 25.

Mat. 3.

7.

Mat. 11.

1. Thess. 4.

1. Cor. 15.

Ioan. 5.

Cap. XIII.

Ioan. 5.

Ibidem.

Ioan. 5.

Cap. XV.

Ioan. 5.

Ioan. 1.

1. Cor. 12.

1. Cor. 8.

Roma. 9.

Luc. 1.

Mat. 1.

Mat. 3.

Mat. 14.

Ioan. 14.

Mat. 11.

Mat. 9.

Mat. 3.

G tamen ab hoc opere quo solus filius resurrexit, non erat pater alienus, de quo scriptum est, Qui suscitauit a mortuis Iesum. An forte se ipse non suscitauit? Et ubi est quod ait, Soluite templum hoc, & triduo suscitabo illud, Et potestatem habere se dicit ponendi & iterum sumendi animam suam? Quis autem ita desipiat, ut spiritum sanctum resurrectione hominis Christi dicat non cooperatum, cum ipsum hominem Christum fuerit operatus? Est in homine simile quiddam, quauis nequaquam illius trinitatis, quæ deus est, excellentiæ comparandum: ille enim deus est, ista creatura: habet tamen aliquid & ista, ubi qualicumq; modo id quod de illa, ineffabili dei natura dicitur, possit intelligi. Neque enim frustra non est dicitur, Faciamus hominem ad imaginem tuam: itaquam pater filio loqueretur, aut ad imaginem meam: sed dicitur est, ad imaginem nostram. Quod ex persona ipsius trinitatis rectissime accipitur. Tria itaque ista in hominis anima cogitemus, memoriã, intelligentiam, uoluntatem, ab his tribus fit omne quod agimus. Et cum tria. H ista bene recteque sese habent, & bonum & rectum est omne quod facimus: si nec memoriam decipiat obliuio, nec error intelligentiam, nec iniquitas uoluntatem. Ad dei quippe imaginem sic reformamur. Omne igitur opus nostrum ab his tribus fit. Nihil enim agimus quod non hæc tria simul agant. Deinde cum de singulis loquimur, etiã quod ad singula pertinet, agitur ab omnibus. Neque enim sermonem quem de sola memoria facimus, memoria sola facit: sed intelligentia uoluntateque cooperantur eum, quauis ad solam memoriam pertinentem. Hoc & de duobus cæteris videre facillimum est. Nam quicquid de seipsa intelligentia loquitur, sine memoria & uoluntate non loquitur. Et quicquid de seipsa uoluntas dicit aut scribit, sine intelligentia memoriaque non facit. Quatenus sint autem ista similia, & rursus quantum dissimilia illi incommutabili trinitati, quæ deus est, longum est enucleatissime disputare. Sed ideo tantum hoc commemorandum putauimus, ut etiam de ipsa creatura aliquid adhiberem, unde isti si possunt intelligant, quam non sit absurdum quod de patre & filio & spiritu sancto dicimus, inseparabilia fieri ab omnibus opera, non solum ad omnes, uerum etiam ad singulos pertinentia. Sicut ergo audit filius, iudicat: siue quia & filius hominis est, siue quia non de seipso est, sed uerbum patris est. Quod enim nobis est cum audimus, uerbum accipere, hoc illi est a patre uerbum esse. Quoniam sic dici potest pater dedisse filio uerbum, hoc est, ut uerbum sit: quemadmodum dicitur dedisse filio uita, hoc est, ut uita sit. Ipse nanque ait, Sicut habet pater uita in semetipso, sic dedit filio habere uita in semetipso: non utique ut aliud sit ipse, aliud uita quæ in ipso est, sed ut eadē uita sit ipse. Sicut nec pater aliud est quam uita, quæ in ipso est: sed eam filius patri non dedit, quia patrem non genuit: dedit autem pater filio uita, gignendo eum uita, sicut est etiam ipse uita: non autem sic genuit uerbum tanquam & ipse sit uerbum. Uita quippe cum dicimus, potest esse de nullo alio: sicut est patris uita, uel quod expressius dicitur, pater uita, cui de alio non est ut sit: cum uero dicitur uerbum, nullo modo potest nisi alicuius intelligi, & illius utique de quo est. non itaque sicut est filius deus de deo, lumen de lumine, uita de uita, ita dici potest uerbum esse de uerbo, quoniam solus est uerbum: & sicut patri proprium est generare uerbum, ita filio proprium est esse uerbum: & ideo sicut audit iudicat, quia sicut genitum est uerbum, ut idem uerbum sit ueritas, ita secundum ueritatem iudicat. Et iudicium eius utique

que iustum est, quia non querit uoluntatem suam, sed uoluntatem eius qui eum misit. Hoc enim dicēs, ad illum hominem uoluit referre intentionem nostram, qui uoluntatem suam querendo, non eius a quo factus est, non habuit iustum iudicium de seipso, sed iustum iudicium habitum est de ipso. Ipse quippe faciens uoluntatem suam non dei, moriturum se esse non crediti: sed hoc iudicium eius non iustum fuit: denique fecit & mortuus est, quia iudicium dei iustum est. Quod iudicium facit dei filius non querendo uoluntatem suam, cum sit etiam hominis filius: non quia ipse in iudicando nulla uoluntas est: quis enim hoc insipientissimus dixerit? sed quia non ita est uoluntas eius propria, ut sit a uoluntate patris aliena. Hæc isti si cogitent, non carnalibus cogitationibus sic trinitatis potestates uel officia gradibus imparibus ordinarent, ut tanquam tres homines inæqualis ac dissimilis dignitatis facerent, tanquam imperatorem iudicem filium, aduocatum spiritum sanctum. Secundum quas enim iudicat filius, uelut imperiales leges patris esse asserunt: in quibus honorem & auctoritatem filij constituant iudicantis: officiosam uero aduocationem & consolationem spiritus sancti ad dignitatem iudicis hoc est dei unigeniti pertinere: tanquam iudicis sit dignitas quod habet aduocatum, sicut imperatoris est dignitas, quod secundum suas imperiales leges iudicaturum iudicem mittit. Qua sua cogitatione carnali, tamen naturæ diuersitatem, de qua inter nos & ipsos maxima quaestio est, in his tribus personis demonstrare non possunt. Cum enim ad humanos mores ista referunt, & ab humani generis consuetudine quam cogitando possunt capere non recedunt, animalis enim hominum non percipit ea quæ sunt spiritus dei, quid aliud nos admonet, nisi quia & imperator & iudex & aduocatus homines sunt? Proinde iudex imperatore etiam si potestate minor est, non minus homo est. Nec minus quam iudex homo est aduocatus, etiam si officio uideatur iudici esse subiectus. Patris ergo & filij & spiritus sancti, etiam si dispares cogitent potestates, naturam saltem constentur æqualem. Quid quod eos deterior etiam quam humana est condicione confingunt? Fieri enim potest in rebus humanis, ut qui iudex fuerit, etiam imperator fiat. Hoc isti in illa trinitate nec imperatoris unico filio præstare dignantur. Quod si forte ex humani iuris uel consuetudinis formula, maiestatis crimen etiam in filio nimium reformidant, aduocato certe puto quod concedere debeant, ut ad iudicariam potestatem etiam aliquando perueniat. Ne hoc quidem uolunt. Deterior ergo est, quod absit, in illa trinitate quæ in generis humani mortalitate conditio. Porro scriptura sancta, quæ istos diuinos actus non differentia potestatum, sed operum ineffabilitate metitur, aduocatum nostrum etiam ipsum iudicem nouit, dicente Apostolo Ioanne, Si quis peccauerit, aduocatum habemus ad patrem Iesum Christum iustum. Quod etiam ipse significat ubi dicit, Rogabo patrem, & alium aduocatum dabit uobis. Neque enim esset spiritus sanctus aduocatus alius, nisi hoc esset & filius. Qui tamen ut inseparabilia sua & patris opera demonstraret, ait: Cum ipse iero, mittam eum ad uos. Quauis alio loco dicat, Quem mittet pater in nomine meo: ubi ostenditur quod & pater & filius miserint spiritum sanctum. Sicut ostenditur per Prophetam quod & pater & spiritus sanctus miserint filium. Nam quis nisi filius per Esaiam aduentum suum prænuñcians dicit, Audite me Iacob & Israël quem ego uocabo: ego sum primus, & ego in æternum,

Num, & manus mea fundauit terram, dextera mea solidauit caelos, uocabo illos & astabunt simul, conueniet etiam uniuersi & audient, quis illis annunciat uerba? Diligens autem te, feci uoluntatem tuam super Babylonem, ut tollatur semel Chaldaeorum. Ego locutus sum, ego uocabi, adduxi illum, & prosperam uiam eius feci: conuenite ad me & audite ista, nec enim ab initio in obscuro locutus sum: cum fiebant ibi erã, & nunc dominus misit me & spiritus eius. Quid euidētius? Ecce ipse se dicit missum a spiritu sancto, qui fundauit terram & solidauit caelum. Vbi agnoscitur unigenitus per quæ facta sunt omnia. Consolatore uero, quod officium tanquam personæ infimæ in illa trinitate isti spiritui sancto deputat, deum dicit Apostolus, sicut in epistola eius legimus ad Corinthios, Is qui consolatur humiles, consolatus est nos deus in presentia Titus. Sacerdotum ergo deus est consolator. Ipsi quippe sunt humiles. Unde tres uiri illi in camino dicit, Benedicite sancti & humiles corde dominum. Deus est itaque spiritus sanctus qui consolatur humiles. Proinde isti aut, quod nolunt, fateantur deum esse spiritum sanctum: aut si hoc de patre, uel de filio dicitur ab Apostolo uolunt accipi, desinant consolationis tanquam munere proprio separare a patre & a filio personam spiritus sancti. Iam illud, quod ideo spiritum sanctum filio minorem conantur ostendere, quod iste sit illius tanquam iudicis aduocatus, etiã homines sanctos eidem mira cecitate præponunt, de quibus ait idē dominus, Sedebitis super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israël: ubi respondēant, quid erit spiritus sanctus, cum filio iudex, an apud homines etiam iudices aduocatus? Absit autē ista a fidei corde uerordia, ut sit iudicibus minor aduocatus spiritus sanctus, cum illi utique uel iudices sint, repleantur spiritu sancto, secundum quem uiuentes sunt spirituales. Spiritus enim omnia iudicat. Quomodo ergo minor est iudice qui iudices facit, cum facit ut membra sint istius iudicis & suum templum, dicente Apostolo, Corpora uestra membra sunt Christi? Eodemque dicente, Corpora uestra templum in uobis est spiritus sancti. Et tamen si apertissime legerent in sanctis scripturis Salomonem regem lignis & lapidibus iussu dei templum struxisse spiritui sancto, deum esse spiritum sanctum habitare non possent: cui tanta religionis seruitus qua latra dicitur, legitime exhiberetur in populo dei, ut illi etiã templum fabricaretur: cum dominus dicat, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruius: quod in Græco est, λατρεύσεις. Et cum negare audent deum, qui non ligna & lapides sed membra Christi habet templum? Sic enim spiritum sanctum subiiciunt potestati Christi, cum eius templum membra sint Christi: quemadmodum ipsum filium imperialibus legibus dei, cum ipse sit uerbum dei, nec ullo modo imperatoris uerbum legibus subiaceat, sed leges faciat. Isti sanè quorum disputationem accersio pi, cui respondeo, non audent idem dicere factum esse quod genitum, & duo ista discernunt, ita ut a patre filium genitum dicant, factum uero & a filio spiritum sanctum. Quod in scripturis sanctis nusquam legunt, cum filius ipse dicat, quod spiritus sanctus a patre procedat. Filius, inquit, patre prædicat, spiritus sanctus filium annunciat. Quasi non annunciat filius spiritum sanctum esse uenturum, aut & pater non prædicauerit filium, dicendo, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. At per hoc non solum patris gloria filius, uerum etiam filij gloria reuelat pater: nec solum filij spiritus sanctus, sed

etiam filius manifestat sancti spiritus dignitatem. D Et ideo sicut filius patri, ita & pater filio: & sicut spiritus sanctus filio, ita & filius spiritui sancto perhibet testimonium. A patre autem & filio missus est spiritus sanctus: & a patre & spiritu missus est filius. Filius, inquit, minister est patris: spiritus sanctus minister est filij. Nec attendunt quod isto modo meliores faciunt spiritu sancto Apostolos sanctos: qui cum se dei ministros esse dicunt, non eos isti utique etiam dei patris ministros negabunt. Eius quippe ministri facti sunt, in cuius nomine etiam baptizauerunt, id est, patris & filij & spiritus sancti. Ac per hoc secundum istorum uaniloquia, meliores erunt trinitatis ministri, si propterea minor est spiritus sanctus, quia solus minister est filij. Filius, inquit, iubetur a patre, spiritus sanctus iubetur a filio. Nusquam hoc in scripturis sanctis legunt, quauis obedientem filium legamus secundum formam seruui, qua maior est pater: non secundum formam dei, in qua unum sunt ipse & pater. Legitur itaque in scripturis sanctis filius subditus patri. Ibi est enim forma serui, in qua & parētibus hominibus subditus erat, sicut Euangelium loquitur, Et descendit cum illis & uenit Nazareth: & erat subditus illis. Non autem alicubi sancta scriptura dicit spiritum sanctum subditum filio. Proinde & quæ iubet pater, operatur filius propter formam serui. Et quæ pater operatur, operatur & filius propter formam dei. Non enim ait, quæcunque pater iubet, hæc filius facit: sed ait, Quæcunque pater facit, hæc & filius facit similiter. Porro si spiritum sanctum ideo hæc loqui dicunt quæ mandat filius, quia scriptum est, De meo accipiet & annunciat uobis: cur non & filius ea loquitur quæ mandat spiritus sanctus, cum dicat Apostolus, Quæ dei sunt nemo scit nisi spiritus dei: & cum ipse Iesus de seipso impletum esse confirmet, quod scriptum est, Spiritus domini super me, propter quod unxit me euangelizare pauperibus: Si enim propter hoc unctus est euangelizare pauperibus, quia spiritus domini super eum erat: quid euangelizabat pauperibus, nisi quod spiritus domini habebat, quo repletus erat: Nā & hoc de illo scriptum est, quod repletus sit spiritu sancto. Filius, inquit, adoratur & honoratur: spiritus sanctus adoratur & honoratur filium. Hic non opus est scrupulose uelle discernere inter honorare & adorare, quid distet. Propter formam enim serui dicuntur ista de filio. Dicant si possunt, ubi legerint adorari filium a spiritu sancto. Quod enim subiiciunt uide hoc probare conetur, quia uidelicet scriptum est, Pater, ego te honorificauimus super terram, opus quod dedisti mihi consummaui: & de spiritu sancto, Ille me honorificabit, quia de meo accipiet & annunciat uobis, ad rem de qua agitur non pertinet. Honorat enim omnis qui adoratur, non autem adoratur omnis qui honoratur. Nam & fratres secundum Apostolum inuicem se honore præueniunt, nec tamen inuicem adorant. Alioquin si honorificare, hoc est adorare, dicant, si placet, quod filium adoret & pater, & hoc iubente filio qui ei dicit, Honorifica me. Quod autem dixit de spiritu sancto, De meo accipiet: soluit ipse quaestio nem: ne putetur quasi per quosdam gradus sic de illo esse spiritus sanctus, quomodo est ipse de patre, cum ambo de patre, ille nascatur, ille procedat. Quæ duo in illius naturæ sublimitate discernere, omnino difficile est. Ergo ne hoc putaretur, ut dixi, continuo subiicit, Omnia quæ habet pater, mea sunt, propterea dixi, de meo accipiet. Ita sine dubio intelligi uolens quod de patre accipiat. Sed ideo de ipso, quia omnia quæ habet pater, ipsi

G sunt. Hac autem non est diuersitatis naturæ, sed vnus
 20 principij commendatio. Secundum hoc itaq; spiri-
 tus sanctus nõ a seipso loquitur, quia nõ est a seipso qui
 de patre procedit. Sicut nec filius potest a se facere quic-
 quã, quia nec ipse a seipso est, sicut iam superius expo-
 sui: non quod in omnibus nutum patris expectet: non
 enim ait, Nisi quod viderit patrem inuentem: sed quod
 viderit patrem facientem, secundum ea quæ iam disputa-
 21 tauimus. Quod autem in omnibus spiritus sanctus
 Christi præceptum expectet vt dicunt, legãt si possunt.
 Quod enim dictum est, non a se loquetur: nõ est dictum,
 quæcunq; a me audierit, sed quæcunq; audierit loquetur.
 Cur autem dictum sit, pauloante iam claruit ex ipsis
 quæ commemorauimus domini expositione, vbi ait, Omnia
 quæ habet pater, mea sunt, propterea dixi de meo acci-
 piet. Vnde autem accipiet, inde est proculdubio quod
 loquitur, quia inde audit vnde procedit. Scit enim dei
 verbũ procedendo inde vnde nascitur verbũ, ita vt sit
 C. XXIII. communitè spiritus & patris & verbi. Nec moueat
 quod futuri temporis verbum est, accipiet: quasi nondũ
 haberet. Indifferenter quippe dicuntur temporis verba,
 quãuis sine tẽpore manere intelligatur æternitas. Nam
 H & accepit, quia de patre processit: & accipit, quia de pa-
 tre procedit: & accipiet, quia de patre procedere nun-
 quã desinet: sicut deus & est & fuit & erit, & tamen ini-
 tium vel finem temporis nec habet, nec habuit, nec ha-
 22 bebuit. Filius, inquit, pro nobis interpellat patrem,
 & spiritus pro nobis postulat filiũ. Sicut legũt, quod
 filius interpellat patrem, secundum ea quæ superius nos
 etiam commemorantes disseruimus, ita inueniant vnde
 proferant, quod spiritus postulet filiũ. Quod enim
 dicit Apostolus, Quid enim oremus sicut oportet neci-
 mus, sed ipse spiritus interpellat gemitibus inenarra-
 3. bilibus: qui autem scrutatur corda, scit quid spiritus sapi-
 at, quia secundũ deũ interpellat pro sanctis: quomo-
 dolibet isti accipiant, multũ enim ad eos est hoc sic ac-
 cipere quemadmodum accipiendũ est, nõ est dictum,
 interpellat Christum aut interpellat filium: interpellat
 autem spiritus sanctus dictum est, quia interpellare nos
 facit. Sicut deũ dicit, Nũc cognoui: quasi ante nesciret:
 quod quid est aliud, nisi feci vt cognoscas: Vnde est &
 illud Apostoli, Nunc autem cognoscentes deũ, immo
 Galat. 4. cogniti a deo. Ne sibi tribueret quod cognouerũt deũ:
 sic ergo ait, cogniti a deo, vt intelligeret quod illos gra-
 4. tia sua deus fecit cognitores suos. Secundum istum lo-
 cutionis modum dictum est, Et nolite contristare spi-
 ritum sanctũ dei: hoc est, nolite nos contristare qui se-
 cundum spiritum dei contristamur ex vobis. Charitate
 quippe cõtristabatur, quã diffundebat spiritus sanctus
 in cordibus eorũ, & per hoc eos de malis fratrum tri-
 8. stes ipse faciebat. Denique idem Apostolus, Accepistis,
 inquit, spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus
 Galat. 4. abba pater. Et alibi eundem sensum cõmemorans, Mi-
 sit, inquit, deus spiritum filij sui in corda vestra, clamã-
 tem abba pater. Quomodo ibi in quo clamamus, quo
 modo hic clamantem, nisi quia clamantem hic ait, cla-
 mare facientem? Vt autem secundum ipsorum sensum
 sic accipiamus clamantem, tanquam non clamare nos
 faciat, sed ipse clamat: ecce dicendo, abba pater, nõ in-
 terpellat filium sed patrem. Nõ enim audebit dicere
 filium Christi esse spiritũ sanctum. Nam vtq; ne hoc
 dicerent, nõ genitum a filio, sed factum dicere malue-
 runt. Non ergo scimus per nos ipsos quid oremus sicut
 oportet, sed ipse spiritus interpellat, id est, interpellare
 nos facit quæ sunt secundũ deũ. Quod nisi faciat, nõ

oramus nisi secundum istum mundum, ad explendam
 concupiscentiam carnis, & concupiscentiã oculorum,
 & ambitionẽ seculi, quæ non sunt a patre, sed ex mun-
 do sunt. Quamuis nõnulli id quod dictum est, ipse spi-
 ritus interpellat gemitibus: de spiritu hominis intelli-
 gendum arbitrentur. Totius bonitatis & sapientiæ
 & virtutis patris, viuam & veram, propriam & condi-
 23 gnã imaginem dicunt filiũ. At Apostolus Paulus, nõ
 virtutis dei & sapientiæ imaginem, sed eum ipsum esse
 dicit dei virtutem & dei sapientiã. Eo ipso igitur quod
 imago patris est filius, virtus eius & sapientiã est. Imago
 autem plena atque perfecta, id est, non ab illo ex nihilo
 facta, sed de illo genita, nihil minus habet quàm ille
 cuius imago est. Patris quippe imago summa, id est, ita si-
 24 milis vt in ea dissimile aliquid non sit, filius est vnige-
 nitus. Non sunt tamen ausi dicere imaginem filij spi-
 ritum sanctum, sed manifestationem. Propter hoc nec
 genitũ, sed factum ab illo esse dixerunt. Quod de scri-
 pturis sanctis omnino nõ intelligunt. Quis autem
 catholicus dixerit, partem patris esse filium, aut partem
 filij spiritum sanctum? Quod ita negandum putauit
 25 runt, tanquam inter nos & ipsos nulla inde sit qua-
 stio. Eiusdem naturæ dicimus esse trinitatem, non al-
 quam ibi personã partem cuiuspiam nuncupamus. Sed
 quod ita negant partem patris esse filium, vt tamen di-
 cant proprium & dilectissimum, perfectum & plenum
 vnigenitum filium: querendũ est ab eis, quos filios suos
 facit deus voluntarie, gignens eos verbo veritatis, cũ ad
 26 eam perfectionem peruenerint, vt perfectiores esse nõ
 possint, vtrum sint etiã ipsi proprii & dilectissimi, per-
 fecti & pleni filij dei: Quod si erunt, nec vnigenitus ille
 erit, quia æquales multos habebit, sed tantũmodo pri-
 mogenitus. Si autem non erunt, quomodo accipiendũ est
 illius plenitudo atq; perfectio, nisi vt sit perfectus gignẽti
 equalis, & in nullo omnino dissimilis: atq; vt id breuius
 planiusq; dicamus, sint isti filij gratia, ille natura: quia
 in istis est participatio diuinitatis, in illo est plenitudo.
 Quamuis & ille quod suscepit hominẽ, & verbum caro
 factum est, non sit natura sed gratia: verbi tamen quod
 patri equale est, permanente natura. Deinde respon-
 26 deant, quia nõ filium, sed primum & præcipuum opus
 filij præ ceteris vniuersis dicunt esse spiritum sanctum:
 vtrũ illi filij meliores futuri sint spiritu sancto, quos vo-
 luntarie genuit pater verbo veritatis: Quomodo enim
 non coguntur hoc dicere, cũ proculdubio melius sit fi-
 27 lios esse patris, quàm opus filij: Hæc cogitent, & emen-
 dent vanas impiasq; blasphemias, atq; fateantur in illa
 trinitate nullam personam, præter quod filius manens
 deus, homo factus est, omnino esse creaturã, aut aliquid
 a deo factum esse: sed totũ quicquid illud est, summum
 verum immutabilem deum. Absit enim vt quemad-
 27 modum sapiunt, pater maior sit filio suo, secundum id
 quod vnigenitum verbũ eius est, sed secundũ id quod
 verbum caro factũ est. Sed quid mirum, quando in ead-
 em carne factus est etiã angelis minor: absit vt quem-
 admodum blasphemant, in cõparabiliter maior & me-
 28 lior sit filius spiritu sancto. Et quod insanissimũ est
 credere, templũ minoris sint mēbra maioris. Pater
 quidem, deus & dominus est filio suo, quia in eo forma
 29 seruilis, quæ prophetabatur cũ diceretur, Dominus di-
 xit ad me, filius meus tu. Cui etiam in eadem propheta
 dicit idẽ filius, De ventre matris meæ deus meus es tu.
 De ventre quippe matris eius vbi hominem assumpsit,
 deus eius est. Qui propter quod eũ non solũ ante ven-
 trem matris, sed ante omnia secula coæternũ genuit,
 pater

A pater eius est. Vbi autem vel in somnis audierunt,
 scripturam sanctã dixisse filium deum & dominũ esse
 31 spiritum sanctũ? Pater, inquit, immobiliter & im-
 passibiliter volens filium genuit: filius sine labore & fa-
 tigatione sola virtute sua spiritu fecit. O præcipuã lau-
 dem filij & spiritus sancti. Quasi nõ pater mobiliter &
 passibiliter inuitus genuerit, qui nos voluntarie genuit
 verbo veritatis: aut filius cum labore & fatigatione ce-
 32 lum & terrã creauerit? Acquetur ergo ista opera se-
 cundũ istos, vel filio vel spiritui sancto: aut si nullo mo-
 do equatur, quid profuit hoc dicere vnde nulla sit que-
 stio, quod scilicet sine vilo labore & fatigatione vel gi-
 gnat pater, vel faciat filius? Videant sanẽ quomodo di-
 cãt, quod sola virtute sua filius fecerit spiritũ sanctum.
 Isto enim modo coguntur fateri aliquid fecisse filium,
 quod nõ viderit patrem facientẽ. An placet eis dicere,
 quod etiã pater fecerit spiritũ sanctum? Non ergo eum
 sola virtute sua fecit filius. An alterũ fecit prior pater,
 vt posset filius facere quem fecit, qui non potest facere
 nisi quod viderit patrem facientem? Et quid est quod
 nõ alia similia, sed quæcunq; pater facit, hæc eadem fi-
 33 lius facit similiter? Si hæc cogitare conentur, proculdu-
 bio turbabuntur eis omnia quæ sibi carnali cogitatione
 comparant. Verum est autem, quod pater omnibus
 quæ sunt dedit vt essent, & ipse quod est, a nemine acce-
 33 pit: sed æqualitatem suã nulli dedit: nisi filio qui natus
 est de illo, & spiritui sancto qui procedit de illo. Quæ
 cum ita sint, non est ista, quã volunt isti, differentia tri-
 34 nitalis: quia indifferens in trinitate natura, indifferens
 in trinitate potentia est: vt omnes honorificet filium
 sicut honorificat patrem, quod ipse ait: Et qui volunt pie
 viuere, dominum deum suum adorent, & illi soli ser-
 uiant. Quod & antiquis patribus dei lege præceptũ est,
 nec vilo modo aliter fieri potest, vt soli domino deo
 nostro ea quæ deo debetur seruitute seruiamus: ipsa est
 enim quæ Græcè appellatur λατρεία. Quod verbum ibi
 positum est cum diceretur, Illi soli seruietis. Nullo modo
 35 inquã hoc fieri potest, nisi ipse dominus deus noster v-
 niuersa sit trinitas. Alioquin istã seruitutem, quæ latria
 dicitur, quam non debent serui eis quos secundum car-
 nẽ dominos habent, sed omnes homines soli domino
 deo suo. Hanc ergo seruitutem nõ exhibebimus filio, si
 de patre dictum est, & illi soli seruietis. Aut non exhibe-
 36 bimus patri, si de filio dictum est, & illi soli seruietis. Iam
 vero si aliquibus terræ molibus spiritu sancto templũ
 fabricaremus, quis dubitaret ei nos latria, id est, ista de
 qua nunc loquor seruitute seruire: Quomodo ergo nõ
 ei seruitutem quæ latria dicitur, exhibemus, cui templũ
 nõ facimus, sed nos ipsi sumus? Et quomodo nõ & ipse
 37 deus noster est, de quo dicit Apostolus, Nescitis quia tẽ-
 plum dei estis, & spiritus dei habitat in vobis, Et paulo
 post, Glorificate ergo deũ in corpore vestro: Corpora
 autẽ nostra, templum in nobis dicit esse spiritus sancti.
 Cũ igitur & patri & filio & spiritui sancto ista quæ la-
 38 tria vocatur seruitute seruiamus, audiamusq; legẽ dei
 præcipientem, vt nulli alteri, sed soli domino deo no-
 stro hæc exhibeamus: proculdubio vnus & solus domi-
 nus deus noster est ipsa trinitas, cui vni & soli talẽ ser-
 39 uitutem pietatis iure debemus. Sicuti nemo potest,
 34 inquit, sine filio ad patrem transire: ita & nemo potest
 sine spiritu sancto filiũ in veritate adorare: quasi & ad
 filium sine patre quisquã possit venire, cum ipse dicat,
 Nemo venit ad me nisi pater qui misit me, traxerit illũ:
 aut ad spiritũ sanctum sine patre & filio peruenire pos-
 semus, quia eum sua nobis conferunt gratia. Quid est
 Tomus sextus,

enim aliud ad eos venire, nisi eos habitantes in nobis
 habere? Hoc enim modo & ipsi ad nos veniunt, cũ deus
 vbiq; sit, & nullo corporali cõtineatur loco. Ipse sal-
 uator dicit de se & de patre, Veniemus ad eum, & man-
 10an. 14. sionem apud eum faciemus. Et de spiritu sancto dicit,
 Nisi ego abiero, aduocatus nõ veniet ad vos: Quid est
 10an. 16. ergo quod dicunt, Sicuti nemo potest sine filio ad patrem
 transire, ita & nemo potest sine spiritu sancto filium in
 veritate adorare. & deinde subiungunt, Ergo in spiritu
 sancto adoratur filius. Nũquidnam hæc indicant diffe-
 rentiã naturarũ, de qua inter nos & illos vertitur qua-
 stio? Nam si nemo potest sine spiritu sancto filiũ in ve-
 10an. 14. ritate adorare, & in spiritu sancto adoratur filius, pro-
 fecto veritas est etiã spiritus sanctus: quia cum in illo
 adoratur filius, sicut ab eis dictũ est, in veritate adora-
 tur, vt ipse filius ait, Ego sum veritas. ergo & in seipso
 adoratur, cũ in veritate adoratur. Ac per hoc & in ipso
 & in spiritu sancto adoratur filius. Quis autẽ ita sit im-
 pius, vt inde separet patrem? Quomodo enim non & in
 illo adoramus, in quo viuim, mouemur & sum? Pro-
 35 inde adorari filium in spiritu sancto etiã nos dicimus. E-
 Adorari autẽ filium ab spiritu sancto, legant si possunt.
 Nam per filium glorificari patrem, quis negat? Sed
 36 & filium glorificari per patrem negare quis audeat? Cui
 dicit ipse filius, Glorifica me. Cui etiã dicit, Ego te glo-
 35 rificauit. Glorificare autẽ & honorificare & clarificare,
 10an. 17. tria quidem verba, sed res vna est, quod Græcè dicitur
 δοξάζειν: interpretum autẽ varietate, aliter atq; aliter
 36 positum est in Latino. Spiritus sancti opus & dili-
 gentia est, inquit, sanctificare & sanctos custodire, &
 non solum rationabilia, vt quidam putant, sed & irra-
 tionabilia plura sanctificare: & eos qui ceciderunt pro-
 pter suam negligẽtiã, ad pristinum statum reuocare:
 ignorantes docere, obliuiscẽtes admonere, peccantes
 arguere, pigros hortari, de salute sua cogitare & solici-
 te agere, errãtes ad viã veritatis deducere, infirmos cu-
 rare, & fragilitatẽ corporis per alacritatem animæ con-
 tinere, & ad amorem pietatis & castitatis confirmare,
 & omnes illuminare: super omnia fidem & charitatẽ
 præbere singulis: pro studio quoq; & diligẽtiã, pro sim-
 plicitate & sinceritate mētis, pro mensura fidei & me-
 37 rito conuersationis, gratiã donationis ad vtilitatẽ di-
 uidere, & vnusquisq; in quo opere & proposito fuerit
 habilis, in ipso ordinare. Facit hæc quidẽ spiritus san-
 ctus, sed absit vt sine filio faciat. Quis enim sic deuiet
 38 F via veritatis, vt neget a Christo custodiri sanctos, la-
 psos autẽ in statũ pristinum reparari, ignorãtes doceri,
 obliuiscẽtes admoneri, peccantes argui, pigros horta-
 ri, errãtes ad viã veritatis adduci, infirmos sanari, cæ-
 cos illuminari, & cetera quæ isti spiritui sancto, tanquã
 solus ea faciat, tribuenda putauerunt? Vt enim de ceteris,
 ne longum sit, taceam, quomodo negabunt a Chri-
 sto doceri sanctos, quibus idem dicit, Nolite vocari ab
 39 hominibus rabbi, vnus est enim magister vester Chri-
 stus: Quomodo negabunt a Christo illuminari, de quo
 scriptum legunt, Erat lumen verũ quod illuminat om-
 10an. 1. nem hominem? Spiritus ergo sanctus sicut sine Chri-
 sto nõ docet aut illuminat quenquam, ita sine Christo
 nõ sanctificat quicquã. Illud autem quod per Prophe-
 40 tã deus dicit, Vt sciat quia ego sum qui sanctifico eos: Exod. 31.
 eligant a quo dictũ velint credere. Si a patre, cur ab eo
 separant opera [sanctificatoris] spiritus sancti, cum san-
 ctificari sanctos a spiritu sancto tanquã proprie ac se-
 parabiliter putãt? Si a filio, saltem ab ipso non separent
 opera sanctificatoris spiritus sancti. Si ab spiritu sancto

G deus est etiam spiritus sanctus, quod illi nolunt, qui per Prophetam dicit, Ut sciat quia ego sum qui sanctifico eos. Si autem, quod melius intelligitur, vox illa ipsius trinitatis est per Prophetam: nullo dubitante, vnus deus lo modo du est pater & filius & spiritus sanctus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, ipsi gloria in secula seculorum, Amen. Cum itaque fateamur fieri à spiritu C. XXXIII. sancto quæ ab illo fieri commemorauerunt, non est ex eo consequens quod adiungunt, Alium esse à filio spiritum sanctum natura & ordine, gradu & affectu, dignitate & potestate, virtute & operatione. Quandoquidem nec hominum diuersa natura est, quorum separabilia opera esse possunt, quod trinitatis esse non possunt. Ordo autem, gradus, affectus, qui inuenitur in creatura disparitate & infirmitate, nullus est in illa coæterna & equali & impassibili trinitate. Dignitas vero, potestas, virtus, quomodo non æqualis est omnibus, qui & eadem & similiter operantur? Quod enim dicitur eos operatione diuersos, hoc omnino falsum esse conuincimus. Quod autem in isto sermone subnectunt, Impossibile esse ut vnus idemque sit pater & filius, generans & nascens, cui testimonium perhibetur & qui testimonium perhibet: maior & is qui maiorem consistetur: is qui ad dexteram sedet aut stat, & is qui sedis dat honorem: qui missus est, & is qui missus: discipulus & doctor, ut ipse docuit dicens, Sicuti docuit me pater, sic loquor: similis & imitator: & is cuius est similis, & quem imitatur: is qui orat, & is qui exaudit: is qui gratias agit, & is qui benedicit: is qui suscipit mandatum, & is qui dedit mandatum: minister & præcipiens, supplex & eminens, subditus & superior, vni-genitus & ingenuitus, sacerdos & deus: ex parte aliqua verissime dicunt, sed ea contra Sabellianos, non contra catholicos dicunt. Illi enim vnus & eundem dicitur filium esse qui pater est. Nos autem patrem gignentem & filium genitum duas dicimus esse personas, sed non duas diuersasque naturas. Non ergo vnus & idem est pater & filius, sed vnus sunt pater & filius. Quod vero maior est pater, non pertinet ad naturam gignentis & geniti, sed hominis & dei. Secundum quam formam suscepti hominis, & ad dexteram patris sedet vel stat, & orat & gratias agit: & sacerdos est, & minister est: & supplex est, & subditus est. Secundum autem formam dei in qua æqualis est patri, vni-genitus est & gignenti coæternus. Et licet sit primogenitus omnis creaturæ, quia in illo condita sunt omnia, priusque ille est genitus quam hæc condita, tamen sempiternus est sicut pater, nec cepit ex tempore. Nam & patrem rectissime dicimus priorem esse quam vniuersam quæ condidit, quauis genitus non sit. Nihil enim tam primum quam id ante quod nihil est. Sed sicut nihil est ante patrem, ita nihil est ante vni-genitum filium, patri utique coæternum. Neque enim quia ille genuit, ille genitus est, ideo est pater tempore anterior. Nam si inter patrem gignentem & genitum filium aliquod tempus est, profecto tempus est ante filium. Et non est iam filius primogenitus omnis creaturæ, quia & tempus utique creatura est. Nec omnia per ipsum, si tempus ante ipsum: sed omnia per ipsum, nullum ergo tempus ante ipsum. Ac per hoc, quemadmodum ignis & splendor qui ex igne gignitur & circumquaque diffunditur, simul esse incipiunt, nec genitus à gignente præceditur: sic deus pater & deus de deo filius esse simul incipiunt, quia pariter sine villo initio temporis sunt, nec genitus à gignente præceditur. Et sicut ignis gignens & splendor genitus coram sunt, ita & deus pater gignens, & deus filius genitus, coæterni sunt. Sed quia iste est de illo, non

ille de illo, ideo & mandatum accepit à patre, cum mandatum ipse sit patris: & docet eum pater, cum ipse sit paterna doctrina. Sic enim accepit à patre vitam, cum sicut pater ipse sit vita: ita est & patri similis, ut in nullo sit omnino dissimilis. Testimonium vero cum inuicem sibi perhibeant pater & filius, quomodo: isti alterum coram faciant testimonium perhibentem, & alterum cui testimonium perhibeatur, ignoro. Nonne pater dicit, Hic est filius meus dilectus? Nonne filius dicit, Testimonium non perhibet de me qui misit me pater? Cur ergo eos ita distinguunt, ut patrem dicant cui testimonium perhibetur, & filium qui perhibet? Cur vsque ad ista sunt vani, vsque ad ista surdi, vsque ad ista cæci? De patre autem mittente & missio filio, iam in superioribus huius disputationis partibus satis abundeque tractatum est. Nunquam sane, ut impietas ista delirat, pater præscius erat se vni-geniti dei patrem futurum: quia nunquam non pater erat, habens filium coæternum, & generans sine tempore, per quem condidit tempora. Et sicut deus se non præsciuit futurum, quod semper erat: sic nec patrem, quia cum filio semper erat, nec magno filio maior, nec bono melior: quia non patri tantum, sed vniuersæ trinitati dictum est, Tu es deus solus magnus. Nec de patre tantum, sed de vniuersa trinitate recte intelligitur dixisse idem filius: Nemo bonus nisi vnus deus: [Tunc inquam, hoc dixit,] quando cum appellauit magistrum bonum, qui eum nondum intelligebat deum: Tanquam diceret, Si vocas bonum, intellige deum: nemo enim bonus nisi vnus deus: Trinitas ergo vnus deus solus magnus & bonus, cui vni & soli, sicut præcepit lex eius, illa qua latria dicitur seruitute seruimus. Absit autem ut dicamus, humilitatis, non veritatis gratia filium aliquando sic loqui, ut se patri subiiciat, cumque maiore esse testetur. Nouimus quippe in filio formam serui, non factam simulatamque, sed veram: propter quem scilicet humanum habitum, & propter quod ipse de patre, non pater de illo deus est, dicit illa omnia, de quibus isti occasione accipiunt, diuersas patris & filij credere ac prædicare naturas. Et cum se tanta ista voragine impietatis immergant, nos tamquam opprobrio noui nominis homouianos vocant. Ita enim sese habet catholica veritatis antiquitas, ut ei omnes hæretici diuersa nomina imponant, cum ipsi sua singula sicut ab omnibus appellatur obtineant. Arriani quippe & Eunomiani, non alij hæretici nos vocitant homouianos, quia contra eorum errorem, Græco vocabulo ομοιωσιον defendimus patrem & filium & spiritum sanctum: id est vnus eiusdemque substantiæ, vel ut expressius dicatur, essentiæ, quæ ομοιωσιον Græce appellatur: quod planius dicitur, vnus eiusdemque natura: Et tamen si quis istorum qui nos Homouianos vocant, filium suum non cuius ipse esset, sed diuersæ diceret esse naturæ, ex hæredari se ab eo mallet filium quæ hoc putari. Quanta itaque impietate isti cæcantur, qui cum confiteantur vni-genitum dei filium, nolunt eiusdem naturæ cuius pater est confiteri, sed diuersæ atque imparis & multis modis rebusque dissimilis, tanquam non de deo natus, sed ab illo de nihilo sit creatus: Ac per hoc & ipse creatura sit, gratia filius, non natura. Ecce qui nos quasi macula noui nominis vocant homouianos, nec se ipsos cum ista sentiant intuentur insanos. Quod autem ante omnia secula natum fatetur filium, quomodo non sibi ipsi contrarij sunt, eum natum dicere ante omnia secula, cuius natiuitati anteponit aliquid temporis, quasi non aut secula aut seculorum partes quæcunque sunt tempora: Quod vero dicit Apostolus, etiam in futuro seculo patri

A patri filium subiectum futurum, ubi ait, Tunc & ipse subiectus erit ei qui illi subiecit omnia: quid mirum, quandoquidem illa in filio forma humana mansura est, qua semper maior est pater? Quauis non defuerint, qui illa tunc filij subiectionem, ipsius humanæ formæ in diuinam substantiam commutationem intelligendam putauerint, tanquam hoc cuique rei subiiciatur, quod in eam conuertitur & mutatur. Sed nos quid hinc sentiamus ostendimus, magis ideo dixisse Apostolum etiam tunc patri filium subiectum futurum, ne quis in eo putaret spiritum & corpus humanum aliqua conuersione perituum: ut sit deus omnia, non tantum in illius vnus forma hominis, sed in omnibus, id est, ut ad habendam vitam, & satiandum in bonis desiderium nostrum, natura diuina sufficiat. Tunc enim deus omnia erit in omnibus, cum præter ipsum nihil omnino habere velle ceperimus. Omnia quippe ipse nobis erit, quando ipso sufficiente, nihil deerit. Iustum vero obaudisse filium antequam acciperet carnem, vnde isti existimant nescio. An accipere carnem missus est, ut hoc videatur fecisse iustus, quod fecit missus: iterum ergo ad illa redeant, quæ superius disputata sunt, & quarant atque inueniant si possunt, pater vnico verbo quo alio iusserit verbo: & verum dignum fuerit, ut temporali iubentis verbo verbum subderetur æternum. Atque hinc intelligant, quia non eum patris iussio, tanquam suæ non fuerit potestatis, compulerit: sed semetipsum exinanivit formam serui accipiens. Quod autem humiliavit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, iam vtique acceperat carnem. Arbitror me ad omnia respodisse quæ continent Arrianorum sermo, qui nobis ut ei responderemus à quibusdam fratribus missus est. Qui ut possit inspicere ab iis qui hæc legunt, & utrum ad omnia respodum fuerit explorare desiderant, huic eum nostræ disputationi præferendum putauimus: ut prius legatur ipse, ac deinde nostra responsio. Quoniam non ubique textum verborum eius interposuimus: ne nimis longum faceremus hoc opus nostrum, quod tandem isto fine concludimus.

FINIS.

Huius operis non meminit in libro Retractionum, tamen ipsius est phrasia. Prior pars habet acta, quibus adiecit scripto corromidem.

DE DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS
Episcopi, contra Maximinum hæreticum
Arrianorum Episcopum,
Liber primus.

VM Augustinus & Maximinus Hipponensis regio vnus in locum conuenissent presentibus multis tam clericis quam laicis, MAXIMINVS dixit, Ego non ob istam causam in hac ciuitatem adueni, ut altercationem proponam cum religione tua, sed missus à comite regis multa contemplatione pacis adueni. Reuera enim Heraclio presbytero amicabilem patione mecum tractanti, responsum dedi ut valui, ita tamen ab ipso prouocatus, quique intantum exarsit, ut etiam aduentum tuum contra me prouocaret. Et quia digna est religio tua mihi facere iniuriam, si interrogat, in

quibus valeo respodum dabo: si aliquod rationabile dixeris, necesse est ut sequar. Si quid enim de diuinis scripturis protuleris, quod comune est cum omnibus, necesse est ut audiamus. Hæc verò voces quæ extra scripturam sunt, nullo casu à nobis suscipiuntur. Præterea cum ipse dominus moneat nos & dicat: Sine causa coluit me, docentes mandata & præcepta hominum. AVGVSTINVS dixit, Si ad ista omnia respondere voluero, id etiam ego agere videbor, ne veniat ad causam. Præinde ut cito agamus quod instat, dic mihi fidem tuam de patre & filio & spiritu sancto. MAXIMINVS respondit, Si fidem meam postulas, ego illam teneo fidem quæ Arimini à trecentis & triginta Episcopis, non solum exposita, sed etiam subscriptionibus firmata est. AVGVSTINVS dixit, Iam dixi, & hoc ipsum repeto, quia respondere noluisti. Dic mihi fidem tuam de patre & filio & spiritu sancto. MAXIMINVS respondit, Cum enim non defecerim à responsione, cur accusor à tua religione quasi responsum non dederim? AVGVSTINVS dixit, Propterea dixi te respondere noluisse, quia dum ego quærerem ut diceres mihi fidem tuam de patre & filio & spiritu sancto, quod & nunc posco, tu mihi non dixisti fidem tuam, sed nominasti Ariminensium concilium: Fidem tuam volo nosse, quid credas, quid sentias de patre & filio & spiritu sancto. Si dignaris, ore tuo audiam: Noli me mittere ad ea scripta quæ modo aut præ manu non sunt, aut eorum autoritate non teneor. Dic quid credas de patre & filio & spiritu sancto? MAXIMINVS respondit, Non ad excusandum me Ariminensium concilij decretum interesse volui, sed vt ostendem autoritatem patrum, qui secundum diuinas scripturas fidem nobis tradiderunt illam, quam à diuinis scripturis didicerunt. Sin vero placet, quia corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem: instructi etenim sumus & parati ad respondendum omni exposceti de nobis rationem de fide & spe quæ in nobis est: & præter ea cum dominus ipse Iesus dicat: Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo qui est in cælis: Et qui negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo qui in cælis est: istud periculum timens, quauis leges imperiales non ignoro, tam præcepto saluatoris edoctus, qui monuit nos & dixit: Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: respondeo euidenter. Credo quod vnus est deus pater, qui à nullo vitam accepit: Et quia vnus est filius, qui quod est & quod viuuit, à patre accepit ut esset. Et quia vnus est spiritus sanctus paraclitus, qui est illuminator & sanctificator animarum nostrarum, & hoc de diuinis scripturis assero. Si itubes, prosequor testimonia: si in aliquo reprehedit religio tua, dabo responsum in his in quibus reprehendi videor. AVGVSTINVS dixit, Mouet me, quod ita poluisti proprie illuminatorem nostrum spiritum sanctum, quasi Christus non sit illuminator noster. Hinc primo abs te volo audire quid sentias. MAXIMINVS respondit, Nos enim vnus auctorem deum patrem cognoscimus, à quo illuminatio omnis per gradus descendit. Nam denique & Apostolus Paulus profert de se testimonium in Actibus Apostolorum dicens: Quoniam sic mandauit enim nobis deus: & inter cætera, Posui te in lumen gentium. Si Apostolus in lumine gentium positus est ut doctor, quanto magis spiritus sanctus, qui illuminator est Apostoli: in quo & Apostolus locus est secundum ipsius Apostoli dicta, quia nemo potest dicere dominum Iesum, nisi in spiritu sancto? Utique illuminator est spiritus sanctus, qui illuminauit Apostolum: Sed spiritus sanctus à Christo

G accepit, secundum ipsius Christi testimonium, sicut ait in Euāgelio Christi: Multa habeo vobis dicere, sed nō potestis portare modo: Cum autē venerit ille spiritus veritatis, diriget vos in omnē veritatem. Nō enim loquetur a se, sed quaecunq̄ audierit loquetur, & vētura annūciabit vobis. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet & annūciabit vobis. Ergo spiritus sanctus accepit à Christo, secundū testimoniū Christi. Sine dubio autem Christus ipse confiteretur, quōd doctrina mea nō est mea, sed eius qui me misit patris: & quod vidi & audiui apud patrem meū, loquor. Siue ergo Christus docēs nos illuminat, pater illuminat qui eum destinavit: siue spiritus sanctus illuminat, illuminatio ad authore recurrit, qui est fons bonitatis: à quo cōsecutus siue beatus Apostolus, siue etiam omnes sancti, illuminat quidem credentes, sed hæc illuminatio ad vnū authorem recurrit. Et ea de causā dicebat Propheta: Domin⁹ illuminatio mea, & salus mea, quē timebo. **AVG.** dixit, Ego nō nego illuminare spiritum sanctum, sed vtrum & Christus illuminet per seipsum, & pater illuminet per seipsum, an non illuminent isti nisi per spiritum sanctum: hoc requisivi breuiter, hoc requiro. **MAX.** respondit, Credo non latere religionem tuam, beatū dixisse Apostolum Paulum: Cū autem benignitas & humanitas apparuit saluatoris nostri dei, non ex operibus iustitiarū quæ fecimus nos, sed secundū suam misericordiam saluos nos fecit, per lauacrū regenerationis & renouationis spiritus sancti, quē effudit in nos abunde per Iesum Christum saluatorem nostrum. Secundum hanc regulam dico spiritum sanctū, & profiteor illuminatorem per filium: vt ante dictum est, quem effudit in nos abunde per Iesum Christum saluatorem nostrum. Iam dedi responsum: quoniam siue Paulus illuminat, ad authorem deum patrē recurrit hæc illuminatio: siue spiritus sanctus illuminat, ad authore recurrit illuminatio: siue Christus illuminat, ad authorem recurrit illuminatio. Et hoc magisterio Christi edoctus, prosequor sicut ait ipse Christus: Oves meæ vocē meam audiūt, & sequuntur me, & ego vitam aternā do eis, & non peribunt in aeternum, & non rapiet eas quisquam de manu meā. Pater meus quod dedit mihi, maius omnib⁹ est, & nemo potest rapere illud de manu patris mei. Et iterū sic ait: Ego & pater vnum sumus. Ergo ad defendēdas oves, id est, ad illuminandas, pater & filius vnum sunt, concordēs atq; vnanimēs secundū hanc rationē quam audisti: quoniam nemo potest rapere de manu meā oves quās mihi dedit pater, simili modo nec de manu patris. **AVG.** dixit, Res loqueris necessarias quidē, sed nō ad causam. Ad interrogatōnem meam nō respondisti, & tā multa dixisti. Si velis relicta quæstione quæ inter nos vertitur, reddere totum Euāgelium, qui dies sufficiunt, quanti tēporis spaciū necessariū est: Breuiter mihi dic, quoniam interrogasti te, vtrū illuminet per seipsum Christus, an nō illuminet nisi per spiritū sanctum? Non solum hoc respondere voluisti, sed si me non fallit quod audiui, magis spiritum sanctum per Christū illuminare dixisti. **MAX.** respondit, Nō decet in religione, præterea cum de deo loquamur, calūniam inferre. Ego & responsum dedi, & si nō sufficiūt quæ diximus, addimus testimonia, quia per Iesum Christū spiritus sanctus effusus est in omnes credēs. Sic enim legimus beatū Petrū dixisse: Hūc Iesum suscitauit deus, cuius nos omnes testes sumus. Dextera itaq; dei exaltat⁹, promissione spiritus sancti accepta à patre, effudit hoc donū quod nūc vos & videtis & auditis. Dixi enim quæcunq;

suggesterit nobis spiritus sanctus, à Christo cōsecutus sit. **AVG.** dixit, Cū vis conari probare quod ipse non nego, in rebus superfluis necessarium tēpus absumis: Ego nō nego per Christū diffusum fuisse super credentes spiritū sanctum. Sine causā hoc per tātas moras testimoniis probare voluisti, quod ipse cōfiteor. Ego hoc dixi, hoc quæsiui, hoc iterum dico: vtrum Christus per spiritum sanctum illuminet, an spiritus sanctus per Christū illuminet: quia dixisti superius per Christū illuminare spiritū sanctum. Si autē non recolis, recitūtur verba tua in gestis, vt appareat ea nos iussisse recitari, & probabo te dixisse quod quæro. **MAX.** respondit, Probatio erat necessaria, si nō ipse temetipsum placasses. Iam enim profectus es in testimoniis quæ protuli, vel in ratione quæ dedi, quod & ipse sic habeas. Cū finita sit ergo ista quæstio, propone aliā ad quā tibi respōdeam: Nam professus es iam in quæstione ista satisfactū tibi fuisse. **AVG.** dixit, Dixisti spiritum sanctū per Christum illuminare, an nō dixisti: Rogo te vt vnū de duobus breuiter mihi respondere digneris: Responde, dixisti, an non dixisti: **MAX.** respondit, Ego spiritū sanctū professus sum secundū saluatoris magisteriū, quia siue illuminat, à Christo accepit: siue docet, à Christo accepit: omnia quæcūq; gerit spiritus sanctus, ab vnigenito deo cōsecutus est, & si parua sunt, testimonia addo. **AVG.** dixit, Ne dicat nos calūniari, legatur verba ipsius paulo superius. Antonius notarius ad locū recitauit, Dico spiritū sanctū, & profiteor illuminatorem per filiū, vt ante dictum est, quē effudit abunde in nos per Iesum Christum saluatorem nostrū. Cumq; recitatum esset, **MAX.** respondit, Vt videretur, ipse potius dilationi studeo, vt nō ad principale causam recurramus, sed per totū diem vis argumentis nos in vnā detinere quæstione. Nos enim recitauimus, quod per filiū spiritus sanctus sit effusus, & nō tantum beatū Paulum testem produximus, verum etiā & Petrum priorē Apostolorū. Habet enim profectio nostra, quod spiritus sanctus à Christo accepit, secundū præcedens testimonium: Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & annūciabit vobis. Idē itidē cōpulsus iterū dico, quia siue illuminat spiritus sanctus, siue docet, siue instruit, omnia à Christo consecutus est, quia per Christum facta sunt omnia, & sine illo factū est nihil. Christus dicit, quia à genitore suo omnia hæc cōsecutus est, & viuūt propter patrem, & omnis lingua cōfiteretur, quia dominus Iesus Christus in gloria est dei patris. Et quia omnis viri caput Christus est, caput autē mulieris vir, caput autē Christi deus. Et quia filio spiritus sanctus est subiectus: [Et quia filius patri est subiectus] vt charissimus, vt obediēs, vt bonus à bono genitus. Nec enim pater contrariū sibi genuit, sed talem genuit, qui etiā clamat & dicit: Ego quæ placita sunt patri, facio semper. **AVG.** dixit, Si & Christus illuminat per spiritum sanctū, & spiritus sanctus illuminat per Christū, par potestas est. Lege autē tu mihi subiectū Christo spiritū sanctum, quod paulo ante dixisti. Quod autē dicit dominum dixisse de spiritu sancto, De meo accipiet: ideo dictū est, quia de patre accepit, & omnia quæ sunt patris, sine dubio & filij sunt. Nā ipse eū hoc dixisset, adiecit: Ideo dixi, De meo accipiet: quia omnia quæ habet pater mea sunt. Dic ergo quod interrogasti, & testimoniis proba, subiectū Christo spiritū sanctū: cū potius legam⁹ ipsum dicēte, Spiritus domini super me, propter quod vnxit me, euāgelizare pauperibus misit me. Si super se ipse dixit spiritū sanctum, quomodo tu dicis spiritum sanctum

sanctum Christo esse subiectum? Dixit autem Christus, super se spiritum sanctum: nō quia super verbū dei est, quod est deus, sed quia super hominem, quod verbum caro factum est. Vbi enim scriptum est, Verbum caro factum est, nihil aliud est quod verbum homo factū est: Quia videbit omnis caro salutare dei: nihil aliud quod omnis homo. Et in lege non iustificabitur omnis caro: nihil est aliud quod omnis homo. Propter quod ergo verbū caro factum est, & ille semetipsum exinanivit formā serui accipiens, ex ipsa forma serui dixit: Spiritus domini super me. Nam par potestas est, vna substantia est, eadē diuinitas: Ideo quauis trinitatē colamus, quia pater nō est filius, nec filius est pater, nec spiritus sanct⁹ aut pater aut filius: tamē vnū deū colimus, quia ipsa trinitatis ineffabilis & excellē coniuñctio, vnum deum ostendit, vnū dominū. Ideo dictū est: Audi Israël, Domin⁹ deus tuus, deus vn⁹ est. Quid nobis vultis facere duos deos & duos dominos? Dicitis dominū patrē & deū patrē, dicitis dominū Christū & deum Christū: Interrogō, vtrū ambo simul vnus sit: Respōdetis, duo dii. Superest vt eis & templā & idola faciatis. **MAX.** respondit, Religionis authores nunquā in calūniā vertuntur. Interrogasti testimonia, vt ea quæ professus sum, testimoniis docerē: Et ipse pares atq; æquales profiteris tres, patrem & filium & spiritū sanctū: Et præterea cum tres æquales professus sis, iterum cōuersus protulisti quidē testimonium diuinarum scripturarū, non ad æqualitatē pertinens, sed ad singularitatem omnipotentis dei, quod vnus sit omnium author. Ergo quia & atate præcedis & auctoritate maior es, profer, instrue prius testimoniis, quod tres sint æquales, tres omnipotentes, tres innati, tres inuisibiles, tres incapabiles, & tūc demū necesse est testimoniis vt acquiescamus: si quo minus reddere rationē de diuinis scripturis nō valueris, necesse me est, vt ad omnia quæ in præcedētū dixi: siue enim patrem solum qui quod viuūt à nemine accipiens: siue filiū, quod sum professus, quia quod viuūt à patre accepit: siue de spiritu sancto quæ dixi, etiā quanta desideras testimonia proferā. **AVG.** dixit, Ego quod quæsiui vt dicere dignareris nō dixisti, quo testimonio probares subiectū Christo spiritum sanctū: respōdebo tamē ad ea quæ proposuisti. Sic nō dicimus tres omnipotentes, quomodo nō dicimus tres deos. Si enim de singulis interrogemur: vtrū deus sit pater, respōdemus, deus: [Vtrum deus sit filius, respōdemus deus: Vtrū deus sit spiritus sanctus, respōdemus deus.] Cū autē de omnibus interrogati fuerim⁹, vtrum tres sint, referimus nos ad diuinā scripturā dicentem: Audi Israël, Dominus deus tuus, deus vnus est: Et in hac diuina præscriptione cōdiscimus, eadē ipsam trinitatē vnum esse deum. Sicq; de singulis si queratur, vtrum pater omnipotēs sit: respōdemus, omnipotens. Si filius: hoc idem respōdemus. Si spiritus sanctus: nec ipsum negamus. Nec tamē dicimus tres omnipotētes, quomodo nō dicimus tres deos: Sed sicut simul illi tres vnus deus, sic simul illi tres, vnus omnipotens est, & inuisibilis vnus deus pater & filius & spiritus sanctus est. Sine causā ergo putas nos numero coartari, cū diuinitatis potētia etiā rationē numeri excedat. Si enim anime multorū hominum accepto spiritu sancto, & quodammodo conflata igne charitatis vnā animam fecerunt, de qua dicit Apostolus: Erat enim eis anima & cor vnū: tot corda, tot milia cordium, vnum [cor] fecit charitas spiritus sancti: tot milia animarū vnā animam dixit spiritus sanctus, quā ipse vnā animam fecit: Quanto magis nos vnum deum dicimus, semper sibi inuicē & **Tomus sextus.**

inseparabiliter & ineffabili charitate coherentes, patrē & filiū & spiritum sanctū? **MAX.** respondit, Ac per hoc pares atq; æquales dixisti, quod quidē testimoniis docere nō valuisti, & ob istam rem ad aliā causam diuertisti. Nos enim nō diffidimus, sed certa cognoscentes fide, quod erat cor vnū & anima vna omnium creditiō: Nec enim hoc præiudicat religioni nostrā, sed magis cōcordat: Sine dubio enim si omnium creditiō erat cor & anima vna, quare autē non pater & filius & spiritus sanctus in cōsensu, in cōuenientia, in charitate, [in vnanimitate] vnum esse dicantur? Quid enim fecit filius quod nō placuit patri: Quid præcepit pater in quibus nō obtemperauit filius: Quando enim spiritus sanctus cōtraria Christo, aut patri tradidit mādāta? Et cōstat secundum saluatoris sententiā quod ait: Ego & pater vnum sumus: esse illos in concordia & in consensu vnum. Sicut autem ipse professus es: pater pater est, qui nūquā fuit filius: filius filius est, qui semper filius manet: & spiritus sanctus spiritus sanctus est: quod est & quod legimus, profiteamur de spiritu sancto, in hunc spiritū sanctum, qui tantus ac talis est, vt etiā angeli ipsi concupiscant in eum prospicere. Tātus est iste spiritus sanctus, vt sufficiat vbiq; omnium postulationes suscipere & aduocatione fungī: Et in hoc testem profero beatū Paulum qui ait: Nam quid oremus sicut oportet, nescimus, sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Quod lego credo, quia gemitibus inenarrabilibus postulat spiritus sanctus: Et ideo isto eruditus magisterio, intantum dico subiectum esse spiritum sanctum, vt gemitibus postulet pro nobis. Vnum autē profiteor deum, non vt tres vnus sit, sed vnus deus est incomparabilis, immensus, infinitus, innatus, inuisibilis: quem & filius ipse & orauit & orat, apud quem & spiritus sanctus aduocatione fungitur. Nam quia orat filius patrē, quauis enim soleatis omnia illa testimonia quæ in sancto legimus Euāgelio, corpori applicare, atamē nostrū est perscrutatis diuinis scripturis ostēdere, quia & nunc sedens ad dexteram patris interpellat pro nobis. Ea enim de causā dixi, & orauit & orat, quia nunc vtiq; interpellat pro nobis, sicut ait Apostolus: Quis accusabit aduersus electos dei? Deus qui iustificat: Quis est qui cōdenet? Christus qui mortuus est, immo magis qui & resurrexit, qui & est in dextera dei, qui & interpellat pro nobis: Aequē cū discipulis positus Christus, sic se rogaturum promisit dicens: Si diligitis me, mandata mea seruate, & ego rogabo patrem, & alium aduocatum* dabit vobis, vt vobiscum sit in aeternum, spiritum veritatis, quem hic mundus accipere non potest, quoniam nō videt eum, nec nouit eum: Vos autem vidistis eum, & cognoscistis eum, quia apud vos manet, & in vobis est. Si sufficiūt hæc, bene est. Si quo minus, addam quāta iubet testimonia. **AVG.** dixit, Ea quæ nos ipsi confitemur, probare nobis nō debes. Hoc enim faciēdo, nihil aliud, sicut superius dixi, quam necessariū tēpus absumis. Scimus filiū dei filium esse dei: Scimus à seipso non esse, sed genitum esse à patre: patrem vero ipsum ingentum esse, à nullo esse, à nullo vitam accepisse: filium vero à patre accepisse vitā, sed non ita tanquam fuerit aliquādo sine vita, vt acciperet vitā. Dedit enim ei vitam, gignendo vitam: gignendo vitam eum, dedit ei vitam. Aequalitatem autē ostendit dicendo: Sicut enim habet pater vitā in semetipso, sic dedit & filio vitā habere in semetipso. Vitam in semetipso habet pater. Aequalitatem vitæ patris, vitam in se habet filius, sed tamen filius à seipso vitā non accepit, quia nō

G à seipso natus est, à patre natus est. Gignendo dedit, nō quia iam erat filius sine vita, & dedit ei vitā: quomodo nos peccatores facti sumus sine vita, & per indulgentiā & gratiam accepimus vitam: Ille vitā accepit à patre, quia vita natus est à patre: Ac per hoc tu nō potuisti dicere subiectum esse filio spiritum sanctum, nisi quia gemitibus interpellat pro nobis. Videtur enim tibi illa perfectio sanctitatis in gemitibus semper esse, nec respirare à gemendo. O aeterna miseria: intellige locutionē, blasphemiam deuitabis. Sic enim dictum est, gemitibus interpellat, vt intelligeremus, gemitibus interpellare nos facit. Adest enim nobis, & infundēdo charitatē nobis, facit nos interpellare gemitibus. Deniq; alio loco cū dicit Apostolus, Clamāte, abba pater: alio loco dicit, In quo clamamus abba pater: exposuit quid sit, clamantem abba pater, dicendo, in quo clamamus. Ac per hoc quid est clamantem, nisi clamare facientem? Do exemplum locutionis huius: Nōne deus est omnium prescius futurorum: Quis hoc negabit insanus? Tamen ait Apostolus: Nunc autem cognoscētes deum, immo cogniti à deo. Si nunc eos cognouit deus, nō eos nouerat, non elegerat, non praedestinauerat ante mundi constitutionem: sed sic dixit, Nunc autem cognoscētes deum, immo cogniti à deo: vt intelligerent deū fecisse in eis cognitionem suam, cognoscētes deum. Quid est, cognoscētes deum? Nolite vobis arrogare, nolite superbire: Cogniti estis à deo. Quid est cogniti estis à deo? Cognitores suos vos deus fecit. De^o vobis dedit vt cognoscatis. Quomodo est & illud domini: Nunc cognouit, dicit Abraham dominus, quoniam timeas dominū: quando attulit filiū suū ad holocaustū Abraham, dicit ei deus, Nūc cognouit: ipsa est tota dei praescientia. Tunc cognouit, quando dixit, Nunc cognouit. Sed quid est, nūc cognouit? Id est nunc cognoscere te feci. Si ergo has locutiones sicut libris diuinis eruditus agnosceres, de gemitibus illis quibus dictum est gemitibus interpellare sanctum spiritum, non eum faceres miserū. Quid est enim aliud, semper gemere q̄ semper esse miserum? Ideo nos gemimus, quia miseri sumus. Et gratias spiritui sancto, quia charitate aeterni facit nos gemere, propter quod dict^o est gemere: Facit nos clamare, propter quod dictus est clamans. Facit nos cognoscere deum, propter quod dictū est, immo cogniti à deo. Facit Abraham deus cognoscentem, propter quod ei dixit: Nunc cognouit. **M A X.** respondit, In quibus nos reprehēdis, in ipsis ipse detegeris: Certum est enim, & diuina nos non scriptura, q̄ ex multiloquio nō effugies peccatum, parcens autē labiis sapiens eris. Quauis etiam & si per totū diem quisq; de diuinis scripturis proferat testimonia, non in verbositate illi imputabitur reuera: t̄p̄ si aut literaria arte vsus, aut expressione t̄ spiritus sui quisque cōtinuet verba quae non continent sanctae scripturae: & ociosa sunt & superflua. Sufficit mihi qui ad istā regulā te adduxi, vt profitearis q̄ pater pater est, quia innatus est, quia à nemine accepit vitā, & quia filius à patre consecutus est vitā, & quia spiritus sanctus spiritus sanctus est. Dicēdo autē vnū deum, bene quidē faceres, si cōfiteendo vnū deum, nō patrē & filium & spiritum sanctum vnū diceres deum, contra tuam sententiā veniens. **A** nobis vnus colitur deus innatus, infectus, inuisibilis, qui ad humana contagia, & ad humanā carnē non descendit. Est autē & filius secundum Apostolū, non pusillus, sed magnus deus. Sic ait beatus Paulus: Expectātes beatā spem & aduentū gloriā magni dei, & saluatoris nostri Iesu Christi. Ille enim magnus deus

Christus dicit, quia ascendo ad patrē meum & patrem vestrū, deum meū & deum vestrū. De sua enim subiectione vnus statuit deum. Ille est ergo vnus deus, vt iam recitauimus testimoniis, quē Christus & spiritus sanct^o adorāt, & omnis creatura veneratur & colit, vel hac ratione vnū profiteamur. Nō tamen q̄ copulatio vel permixtio filij cum patre, aut vel certe spiritus sancti cum filio, vel cum patre faciat vnū deum: Sed quia ille solus vnus perfectus est deus, qui vt ipse profectus es, vitam à nemine accepit, qui filio dedit suo exemplo habere vitam in semetipso. Copulatos quidē dicimus in charitate & in concordia. Iam vt superius reddidimus rationē, alterum esse patrē, & non ipsum filium, ipse nos instruit saluator dicēdo, Si ego testimonium dico de me, testimonium meum non est verum: Alius est qui testificatur de me. Et ne presumptorio spiritu quidam putarēt, q̄ aut de Ioanne Baptista dixerit aliū: aut forte de Petro Apostolo vel Paulo: ipse profectus est, Vos misistis ad Ioannem, & testimonium reddidit veritati, Ego autem testimonium ab homine nō accipio: sed hec dico, vt vos saluemini. Ille, inquit, lucerna fuit ardens & lucens, vos autem voluistis ad horam exultare in lumine eius. Ego autem habeo testimoniū maius Ioanne: Opera quae dedit mihi pater vt perficerem ea, ipsa opera quae ego facio testificantur de me, quia pater me misit. Et qui misit me pater, ipse testificatur de me. Quis tam stultus est, vt non intelligat quoniam alius de alio testimonium perhibuit: pater de filio, qui vtique & dicebat: Hic est filius meus dilectus, in quo bene complacui, ipsum audite? Dilectū lego, & credo quod pater est qui diligit, & filius qui diligitur. Vnigenitum audio Christum, & nō dubito quia vnus ab vno est genitus. Primogenitum Paulus clamat dicens, Qui est imago dei inuisibilis, primogenitus vniuersae creaturae: Et profiteor secundum sententiā diuinarum scripturarum, quod est filius primogenitus, & nō ingentus. Et quia in illo creata sunt omnia quae sunt in caelis, & quae sunt in terra, visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum facta sunt, & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipsa cōstant: & iste filius dei, deus vnigenitus, cū sit ante omnes. Ipse enim dicit: Quod vidi apud patrem meum, loquor. Ille filius etiā quod vos carni ascribitis, in sancto ait Euangelio: Si diligeretis me, gauderetis vtique, quoniam vado ad patrē, quoniam pater maior me est. Ista enim legētes credimus & profiteamur secundū Apostolum, quod ei omnia subiecta sint vt magno deo. Ille enim magnus deus, quem talem genuit pater, vt ipse profectus es, vtique maiorem patrem confessus est, vt statuatur illum vnū deum, in cuius & sinu describitur à Ioanne Euangelista. Audi vtique ipsum clamantem & dicentē de inuisibilitate omnipotentis dei, q̄ deum nemo vidit vnquam, vnigenitus filius qui est in sinu patris ipse narravit. Hinc instruetus Paulus clamat, & dicit: Beatus & solus potens rex & dominus dominantū, qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem, quem vidit hominum nemo, neq; videre potest, cui honor & potestas in secula amen. De hoc iterum dicit, Soli sapienti deo per Iesum Christum, cui gloria in secula, amen. Et ideo vnus deus à nobis pronūciatur, quia vnus est super omnia deus innatus, infectus, vt profectus sumus. Filium autem natum si Paulo nō credis dicenti, Primogenitū vniuersae creaturae: vel ipsi filio crede dicenti ad Pilatum, cum ei diceret: Ergo tu rex es? Ait Christus:

A stus: Ego in hoc natus sum. Natum lego, profiteor quod lego: primogenitū lego, nō discedo, vnigenitum lego, etiam si ad eculeum suspendar, aliter nō sum dicturus: quod docent nos sanctae scripturae, confiteor. Tu enim qui dicis, quod vnus sit pater & filius, dic patrē vnigenitum, dic primogenitum, dic quae sunt patris in filio, dic filium ingentum, dic innatum, dic quia nemo eum vidit vnquam, neq; videre potest. Prosequere de spiritu sancto talia qualia de patre legimus, vt equalem ostēdas spiritum sanctum patri. Dic rogo, habe me discipulum. Prosequere de filio, quod filius sit innatus, q̄ sit sine origine. Si aequalis, vtique talis: si talis, vtique innatus. Si innatus, vtique nec vidit eum quisquam hominū. Da testimonia, & instrue & doce, & habebis me discipulum. **A V G.** dixit, A vobis vnū deum coli dixisti, sicut te loquente aduertere potui: cōsequens est vt aut non colatis Christum, aut nō vnū deum colatis, sed duos. Dixisti etiam de patre, q̄ ad humana contagia & ad humanam carnem nō descenderit. Si forte necis cōtagia vbi dicuntur, aliquā contaminationem significant. Voluisti ergo Christum intelligi venisse ad humana contagia. Ergo humana carne inquinatum professus es Christum. Ego autem dico, immo catholica fides, quam cum Ecclesia Christi teneo, dicit dominū nostrum Iesum Christum sic factum esse verbū carnem, vt nulla de humano genere & de humana carne cōtagia pateretur. Venit enim mūdare, nō coinquinari. Succipit ergo animam humanam, & carnem humanam sine vlla peste contagij: & vt unq; id est, & animā humanā & carnem humanam, in seipso saluare dignatus est. Sed quia de eius inuisibilitate veritati quātum video nō vis acquiescere, rogo te vt cogites secundū carnem & secundū hominem fuisse visibilem Christum. Nam secundum id q̄ verbum est deus apud deum, & ipse inuisibilis est: Sapiētia dei est Christus. Humana sapiētia inuisibilis est: [Et dei sapiētia visibilis erit.] Quantum ergo attinet ad illam naturā, in qua aequalis est patri, pariter est deus, pariter omnipotēs, pariter inuisibilis, pariter immortalis. Dixisti & quantum aduertit, sic accipiendū esse quod ait Apostolus, Qui solus habet immortalitatem: vt in hac sentētia solus pater accipi debeat. Ergo verbum dei mortale vis esse. Sapiētia dei non est immortalis secundū te. Nō intelligis quia nō potuisset à nobis. Deniq; caro in illo mortua est, nō ipse mortuus est, quantum ad deum pertinet, quantum ad diuinitatem attinet, qua equalis est patri. Sic enim hominib^o ait, Nolite timere eos qui corpus occidunt, & postea non habent quid faciant. Quia anima mori nō potest, verbum dei mori potest: sapiētia dei mori potest: vnigenitus ille non assumpta carne mori potuit. Assumpta autem carne qua factus est homo, sicut aequalem se nouit quādo dicit, Ego & pater vnū sumus, sic se nouit minorem, quia verbū caro factum est, & habitauit in nobis: Non rapinam arbitratus est esse aequalis deo. Natura enim erat, nō rapina. Nō enim vsurpauit hoc: sed natus est hoc. Veruntamen semetipsum exinanīuit formam serui accipiēs. Agnouisti aequalem, iam incipe agnoscereminiorem. Formam serui accipiēs in similitudinē hominum factus, & habitū inuētus vt homo. Ecce qua forma maior est pater, discernere dispensationem suscepti hominis, à manente immortaliter diuinitate, & nō erras in verbis, quae multū amas dicere, & ea non dignaris sapere. Profiteor autē sicut dicis, patrē innatum, filium natum. Sed non ideo sunt diuersae naturae atque

substantiae, quia ille nō natus est, ille natus est. Etenim si natus est, filius est: si filius est, verus filius est, quia vnigenitus est. Nam & nos dicti sumus filij: Sed nūquid vnigeniti sumus tot filij? Aliter ille filius vnigenitus: ille natura filius, nos gratia filij: ille vnigenitus de patre nat^o, hoc est quod pater secundum naturā, secundū substantiam. Qui autē dicit eum propterea quia natus est, ideo alterius esse naturā, negat verum filium. Habemus autē scripturam, Vt simus in vero filio eius Iesu Christo, ipse est deus verus & vita aeterna. Quare verus deus? Quia verus dei filius. Si enim animalibus dedit vt non generent nisi quod sunt, homo hominem generat, canis canem, & deus deum non generat: Si ergo eius de substantia est, quare dicis minorē? An forte quia homo pater quādo generat filiū, & si homo hominē generat, tamen maior minorem generat? Expectamus ergo vt crescat Christus, quomodo crescut omnes quos generat homines. Si autē Christus ex quo natus est, quod nō est à tempore, sed ab aeternitate, quod est hoc est, & tamen minor est, melior est humana conditio: quia homo vel & crescere potest, & aliquādo venire habet ad etatē patris sui, ad robur patris sui, ille nūq; quomodo verus filius? **V**ique adeo autē filium agnoscamus deum magnū, vt patri dicam^o aequalē. Itaq; sine causa nobis quod valde pfitemur, testimoniis & multiloquio probare voluisti. Dicit autem, Deum meū & deum vestrū: attendes formam hominis in qua erat. Caterum quātum attinet ad illud quod dixit Ioānes, In principio erat verbū, & verbum erat apud deū, & deus erat verbū: nō est pater dei de^o, sed deus est Christi, quia Christus factus est homo. Vnde & ipse dicit in psalmis, cur illi sit pater deus: De ventre matris meae deus meus es tu. Quādo dicit de ventre matris sibi illum esse deum, ostēdit propter hoc esse deum patrem filio, quia homo filius, secundū quod pater maior est filio. Vnde dicit, Deū meum & deum vestrum. Inde est & illa subiectio, quam non debemus mirari secundum hominem redditā patri, quādo sicut scriptū est, etiā parentibus subditus erat. Et de illo scriptū est, Minorasti eum paulo minus ab angelis. Velle autē hic etiā aliquibus scripturarum testimoniis doceres nos, vbi legatur adorari patrē à spiritu sancto. A filio autem accipio, etiā si non proferas testimonia, quoniam hic adorat deum. Admittitur facile, secundum hominē dictum, quāuis nec hoc legas: tamē specialiter de te exigo, vt adorati patrē à spiritu sancto legas nobis, aut cōmemores testimoniū diuinum: fortassis enim sit, sed me fugiat: vt si inueneris, respōdeam quomodo id accipi debeat, sicut de gemitibus scripturarū solēni locutione respōdi. Quod autē dicis, q̄ per illā copulationem ineffabile nō sit vnus deus pater & filius & spiritus sanctus: vis nosse quātū valeat ista copulatio? Nō ex locutionib^o nostris, sed ex diuinis eloquiis certe manifestū est, aliud esse spiritū hominis, aliud esse spiritum dei. Vnde dicitur: Deus spiritus est: id est, quia corpus non est: & tamē ait Apostolus, [Qui adharet meretrici, vnū corpus est:] Qui autē adharet deo, vnus spiritus est. Si ergo ista adhaesio diuersarū naturarū spirit^o, quia alius est hominis, alius dei, fecit vnū spiritum, nō vis vt tantum adhaereat patri filius vt sit vnus deus? Hoc accipe etiā de spiritu sancto qui deus est. Caterum si de^o spiritus sanctus nō esset, templum vtique nō ipsos non haberet. Scriptum est quippe in Apostolo, Nescitis quia templum dei estis, & spiritus dei habitat in vobis? Et iterum, Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est spiritus sancti quem habetis à deo? Nōne si templum

Roma. 8.

Galat. 4.

Roma. 8.

Galat. 4.

H

Gene. 22.

I

Prover. 10.

tres vera.

† expositio.

ne.

1 Tim. 2.

† discipulo.

19

20

1

2

B

3

4

1 Tim. 6.

1 Tim. 10.

1 Tim. 1.

Philip. 2.

Ibidem.

1 Tim. 2.

† discipulo.

stus:

Galicui sancto angelo excellētissimo de lignis & lapidibus facerem⁹, anathematizaremur à veritate Christi & ab Ecclesia dei, quoniā creaturæ exhiberemus eam seruitutē, quæ vni tātū debetur deo: Si ergo sacrilegi essemus faciendo tēplum cuiusq; creaturæ, quomodo nō est deus verus cui non templū facimus, sed nos ipsi templum sumus? Quomodo autem dixerit Christus, Sicut habet pater vitā in semetipso, &c. superius respōdi.

Ioan. 5. Concordia autem & charitate qua dicitur factū fuisse vt vnum sint pater & filius, quando mihi protuleris dictum esse, qd vnum sint que sunt diuersæ substantiæ, tunc cogitabo quid debeam respōdere. Legimus enim: Qui plantat & qui rigat vnū sunt, sed ambo homines erant, eiusdem substantiæ fuerāt, nō diuersæ. Item legimus ipso Christo dicente: Vt sint vnum sicut & nos vnū sumus. Nō dixit, vt ipsi & nos vnū, sed vt ipsi sint vnum in natura sua, & in substantia sua, cōcordi æqualitate quodam modo vniti atque cōsati, sicut pater & filius & spiritus sanctus vnum, propter indiuiduā eandemq; naturam.

Nō vna m
mot. Aliud est enim, vnū sunt: aliud, vnus est. Quando dicitur, vnum sunt, & si nō dicatur quid vnum, intelligitur vna substantia. Quādo dicitur, vnus est, de duobus diuersisq; substantiis, necesse est vt queratur quid vnus. Verbi gratia, Diuersa substantia est anima & corpus, tamē vnus homo: diuersa substantia est spiritus hominis & spiritus dei, tamen cū domino adhæret, vnus spiritus. Addit, spiritus: nō dixit, vnū sunt. Vbi autem dicitur, vnum sunt, vna substantia significatur, quod vos nō vultis, & audent dicere verū Christum dei filiū vos confiteri.

13 Non autem ideo maior est pater, quia testimoniū dicit de filio: Nam & Prophetæ perhibuerunt filio testimoniū. Alius est quidē qui perhibuit testimoniū, alius cui perhibet, quia pater pater est, filius filius est. Nō quia vnū nō sunt, aut vnus deus nō sunt, quādo coherentes atq; cōiuncti sunt, quod semper sunt. Sic autē dicitur hinc inter patrē & filium esse diuersitatē, quia pater diligit, & filius diligitur: quasi negare possis, qd fili⁹ diligit patrē. Si ambo se inuicem diligunt: cur negatis eos vnus esse naturā? Quod dixi de patre vnde dicitur sit maior, quia propter formā serui dictū est: hoc dico & de inuisibilitate, quoniā visibilis filius propter eandem formam serui dictus est. Ceterum quantū attinet ad ipsam diuinā substantiā vel patris, vel filij, vel spiritus sancti, omnino est inuisibilis. Nā quando se patribus diuinitas ostendebat, per subiectam creaturā se visibilem demonstrabat. Nā per ipsam suā naturā vsque adeo inuisibilis est, vt ipse Moyses ei cū quo facie ad facie loquebatur, diceret: Si inueni gratiā ante te, ostende mihi temetipsum manifeste. Volebat enim eum videre, sicut videtur deus oculis cordis. Beati enim mundo corde, quia ipsi deū videbūt. Sic volebat videre Moyses eum cui dicebat, Ostende mihi temetipsum manifeste: sicut & inuisibilia dei, per ea quæ facta sunt intellecta cōspiciuntur.

Exod. 33. [Sic enim ait Apostolus, inuisibilia enim eius per ea quæ facta sunt intellecta cōspiciuntur,] sempiterna quoq; virtus eius ac diuinitas. Ecce intelligēdo cōspiciuntur inuisibilia dei, & tamē inuisibilia dicuntur. Et omnia per ipsum facta sunt Christi & visibilia & inuisibilia, & ipse à nobis credi visibiliter potest. Hinc etiā dicit de patre tantum intelligi debere: quod ait Apostolus, Soli sapienti deo. Ergo solus est pater deus sapiēs, & nō est sapiens ipsa dei sapiētia, quod est Christus. De quo ait Apostolus, Christū dei virtutē & dei sapiētiam. Superest vt dicatis, quid enim non audeatis insipientē esse sapiētiam dei. Sic autem dicitur patrem infectū, quasi filius

factus sit, per quem facta sunt omnia. scito factum esse R filium, sed in forma serui. Nā in forma dei vsque adeo non est factus, vt per illū facta sint omnia. Si enim ipse factus est, non per illum sunt omnia facta, sed cetera.

Nō itaq; dico filium ingenitum, sed patrem genitorem, filium genitum. Hoc tamen genuit pater quod est, alioquin non est verus filius, si quod est pater, nō est filius: sicut de partibus animalium supra diximus, qui veri filij hoc sunt per substantiā quod parentes. Quid est autē quod poscis, vt ostēdam tibi æqualem patri spiritū sanctum esse, quasi tu ostēderis patrem maiorem esse spiritu sancto, sicut potuisti ostendere de filio, propter formā serui: Scimus enim dictum esse, patrem filio maiore esse, quia in forma serui erat filius, & adhuc in forma est humana filius, quam leuauit in cælū. Propterea dictum est de illo, quod & nūc interpellat pro nobis: & Rom. sempiterna erit in regno hæc eadem forma immortalis. Propter quod dictū est, Tunc & ipse filius subiectus: & Hic erit ei qui illi subiecit omnia. Nam de spiritu sancto qui nullā suscepit creaturā ad vnitatem personæ suæ, quāuis se per subiectam creaturā visibiliter & ipse, sine per columbæ speciem, siue per linguas igneas sit demonstratus dignatus, nunquā dictus est eo maior pater, [nunquā dictus est spiritus sanctus adorasse patrē, in unquam dictus est minor patre. Sed dicitur de filio, Si æqualis est, set, vtiq; talis: id est, quia non est ingenitus, nō videatur talis: posses dicere non esse hominē, quem genuit Adā, quia ipse Adam non est genitus, sed factus à deo. Si autem potuit Adam esse & non esse genitus, & tamen hoc generare quod erat ipse, nō vis vt potuerit deus deum æqualem sibi? Puto me tibi ad omnia respōdisse. Sed si non vis esse discipulus, noli esse multiloquus. M A X. dixit, Loqueris quasi auxilio principum munitus, nihil secundum timorem dei. Lōgas horas sustinui, exposuisti vt tibi visum est: Respōdemus deo auxiliāte ad omnia, Nec enim nudo sermone, sed testimoniis diuinarum muniti. Tantum sicut nos patientes fuimus exponente tua religione, & ipse cum tuis patientiā accommoda, vt ad singulos tuos sermones demus respōsum, sicut & ipse ad nostros respōdisti quod tibi placuit. Nos Christum colimus vt deum omnis creaturæ. Nam quia adoratur & colitur nō tantum ab hominū natura, verum etiam & ab omnibus virtutibus cœlestibus, audi clamātem beatum Paulum, Hoc enim sentite in vobis quod & in Christo Iesu: qui cum in forma dei esset, nō rapinā arbitratus est esse se parem deo, sed semetipsum exinaniuit formā serui accipiēs, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliavit semetipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis: Propter quod & deus eum super exaltauit, & donauit ei nomen quod est super omne nomē. Illud vtq; quod tu in tuis profectioibus scies, quod profectio-ni tuæ erat cōtrariū, subducedum putasti, scies quia lectio te argueret. Nam quod omne genu flectatur Christo, vtq; sic psequitur ipse Paulus cū dixisset, Donauit illi nomē quod est super omne nomē: sequitur, vt i nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestiū, terrestriū, & infernorū: Et omnis lingua cōfiteatur, quia domin⁹ Iesus Christ⁹ in gloria est dei patris. Dicēdo enī, vt in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestiū terrestriū & infernorū: vniuersa cōclusit. Nihil est i cœlo, quod nō genu flectat Christo. Nihil remāsit in terra, quod nō genu flectat Christo. [Nihil in inferis, quod non genu flectat Christo.] Et hoc pater ei donauit. Possunt enī pbare qui legūt, si ex mea autoritate vel ex multiloquio, vt accu-

Alas, hæc profecutionem feci, aut certe de autoritate diuinorum scripturarum respondeo. Dicitur de spiritu sancto quod æqualis sit filio. Da testimonia, vbi adoratur spirit⁹ sanctus, vbi ei cœlestia & terrestria & inferna genu flectant. Nos enim quod adorādus sit deus pater, beato Paulo Apostolo clamante didicimus: Propterea flecto genua mea ad patrē domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur. Autoritate sanctarum scripturarum adoramus patrē: æque ab ipsis diuinis scripturis instructi, colimus & adoramus deum Christum. Si alicubi adorandus sit spiritus sanctus: si pater ei sic perhibuit testimoniū, si filius, si ipse de se ista amplexus est, lege præterquam diximus ex diuinis scripturis. Quod Christus est in dextera dei, quod interpellat pro nobis, sic etiā in alio loco ipse prosequitur Paulus dicens: Quæ sursum sunt querite, vbi Christus est in dextera dei sedens. Sic ad Hebræos ipse scribens ait: Purificatione peccatorum facta, confedit ad dexteram magnitudinis in excelsis. Sic B vtique & spiritus sanctus iam ante per Prophetam præcinuerat dicens: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis. Sic & ipse filius in Euāgelio professus est. Præterea ad illum principem qui eum adiurans dicebat, Dic nobis si tu es Christus filius dei benedicti: ait ipse, Ego sum: vel certe, Tu dicitis: Et, Amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis dei. Nos enim spiritū sanctum competenter honoramus vt doctorem, vt ductorē, vt illuminatorem, vt sanctificatorem: Christum colimus vt creatorem: patrem cum syncrea deuotione adoramus vt autorem, quem & vnū autorem vbiq; omnibus pronunciamus. Ista enim calumnia de Philosophicæ artis instructione veniunt.

1. Cor. 5. Non puto te legisse quod ait Apostolus: Quoniā Christus vtique cum nō esset peccator, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeretur iustitia dei in ipso. Nec hoc sanē ad te forte peruenit, quod dixerat scriptura: Maledictus omnis qui pendet in ligno. Quod interpretans beatus Apostolus Paulus, dicit, Factus pro nobis maledictus, vt benedictio in gentibus adimpleretur. Nec hoc sanē peruenit ad te quod ait ipse Paulus, Primus homo Adam de terra terrenus: secundus homo dominus de cœlo cœlestis aduenit. Ergo & Christus suscepit hominem, vt ipse exposuisti. Et ea de causa diximus, quod ad terrena contagia descendit. Nō enim ignoramus illud secundum quod legimus, Qui peccatum non fecit, nec inuētus est dolus in ore ipsius: Qui cum malediceretur, non maledicebat: cum pateretur, non comminabatur. Commendabat autem se iudicanti iuste. Non ignoram⁹ quod ait baptista Ioānes: Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccatū mundi. Constat vt & ipse profectus es: Nec enim ad omnia obstinati esse debemus, vt nō quæ bene dicitur laudemus. Valde enim iusta est profectio tua, quia ad hoc venit Christus, vt nos potius à peccatis & ab iniquitatibus mundaret, nō tamen vt ipse contaminaretur, sicut & ipse profectus es. Certum est enim, quod secundum diuinitatis suæ substantiam illam beatam, quam habuit ante mundi cōstitutionem, ante secula, ante tempora, ante dies, ante mēses, ante annos, antequā quicquam esset, ante aliquam excogitationē, in illa beata natura deus natus à patre est. In deo enim comparatione digna vti decet. Hoc sanē mihi displicet, & valde animo dolui in tua profecutione: Vt enim diceret, quod homo hominem generat, & canis canem, tam fecda comparatio in illam tantam immensitatē produci non debuit. Quis autem ignorat

quod deus deum genuit, quod dominus dominum genuit, quod rex regem genuit, quod creator creatorē genuit, quod bonus bonum genuit, quod sapiens sapientē genuit, quod clemens clementem genuit, potēs potentem? Nihil subtraxit pater generando filium. Nec enim inuidus, sed vt fons bonitatis tantum bonū genuit: Cuius bonitatis testis est omnis creatura, secundum tuam ipsius profecutionem, quā valde laudo, vbi de diuinis scripturis protulisti dicēdo, Inuisibilia enim eius à creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta cōspiciuntur, sempiterna quoque virtus eius ac diuinitas. Ad huc autem adiicio, nō contraria his quæ bene sunt dicta dicens, sed sensum accommodans: Quoniā ex magnitudine pulchritudinis cōdigne creator eorum cognoscitur atque colitur, vt puto de diuinis ad ista responsū: Quoniā hoc & beatus Paulus iterum profecuitur: Quoniā chirographū quod erat cōtrarium nobis, ipsum tulit Christus de medio, ac infligens illud cruci, exuēs se carnem, potestates & principatus traduxit fiducialiter, triumphans eos in semetipso. Attamen E & sicut homo qui exercitationem liberalium literarum vel rhetoricæ artis non feci, si quid minus fecissem in sermone, ad sensum respicere debuisset, & non vitium sermonis intendens, in crimen nos inducere. Absit, absit, vt vnigenitus deus, non sit deus vniuersæ creaturæ, mundus, incoquinatus, sanctus, securus, nullam in se habens immunditiam: Nā qui non honorificat filium, non honorificat patrē, qui misit illum. Quod enim verbum caro factum est, & habitauit in nobis, Euangelista testatur: Et vidimus, ait, gloriam eius, gloriam tāquam vnigeniti à patre, plenū gratiæ & veritatis. De hoc ipso & ante iam vetus testamentum præcinuerat dicens: La-uabit in vino stolam suā, & in sanguine vuae coopertorium suum. Quod lego credo: Quoniā verbū caro factum est, & inhabitauit in nobis. Iterū lego beatū Paulū dixisse: Qui trāfigurabit corpus humilitatis nostræ, cōforme fieri imaginī corporis gloriæ suæ. Credo enim quod Christus deus à patre genitus, ante omnia secula, ipse sibi secundū Salomonem Prophetam & edificasset domum, [secundum quod legimus, Sapientia ipsa sibi ædificauit domum] quam domum vice templi accepit. Dum & ipse dedisti rationem, secundum quid sit visibilis, secundum quid inuisibilis, vt puto non recens hæc auditio peruenit ad aures tuæ religionis: Nā & in profecutione quam profectus es, cōparationem accipiens animæ, ostēdisti piām & iustam rationem esse vt credamus & cognoscamus, quia si anima humana in corpore posita, oculis corporalibus videri non potest: Nam si angeli secundum naturæ suæ substantiā inuisibiles habentur, quāto magis creator angelorum, qui tāta ac talia fecit, angelos, archāgelos, sedes, dominationes, principatus, potestates, cherubim, seraphim? Ad quorū multitudinē, vt legimus in Euāgelio, omne genus humanum ad vnā cōparauit ouem dicens: Relictis novaginta nouem in motibus, venit querere vnā errantem. Nam deniq; sic erit gaudiū, ait, in cœlo, super vnū peccatorem pœnitentiā agētem, quā in nonaginta-nouem iustis, qui non indigent pœnitentiā. Nā qui non indiget pœnitentiā qui sunt, nisi vtq; illæ cœlestes virtutes, quibus nihil est cū humana natura cōmune: Cōsideranda est virtus vnigeniti dei, & in ipso admiranda est magnitudo omnipotentia dei patris, qui tantum ac talem genuit filium, tam potentem, tam sapientem, sic plenum: qui tantas ac tales cœlestes virtutes fecit. Et ne verbosi inueniamur, sicut iam & denotare nos digna-

Roma. 1.

1. puto dedi missi Colo. 2.

1. al. si quod ritium.

Ioan. 1.

Gene. 49.

Ioan. 1.

Philip. 3.

1. perfecti.

9

Luc. 15.

fas, hanc

G inuiti afficiamur, veruntamen vt non obstrepatur veritati, nō nostram querimus iniuriam, sed dei gloriam prædicamus. Certum est quod ait Apostolus, Qui cū in forma dei esset. Quis enim negat filium esse in forma dei? Quod enim sit deus, quod sit dominus, quod sit rex, iam puto latius exposuimus. Et quia non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo, hoc nos beatus Apostolus Paulus instruit quod ille non rapuit, nec nos dicimus: sed quia exinaviuit semetipsum factus obediens patri vsque ad mortem, mortem autē crucis, totis viribus prædicamus. Nos dicti sumus filij gratia, nō natura hoc nati. Ideo vnigenitus est filius, quia quod est secundum diuinitatis suæ naturam, hoc est natus filius. Cui forte si ipsi fratrem applicas, quia spiritum sanctum parem atq; æquale asseris filio, æque & de substantia patris cum esse profiteris. Si ita est, ergo iam non est vnigenitus filius, cum & alter sit ex eadem substantia. Nos in patrem deū innatum naturam non accipimus. Credimus quod ait Christus, Spiritus est deus. Filius natus est, vt diximus: nos & verum filium profitemur, & similem patri non denegamus. Præterea de diuinis scripturis instructi, nam quia diuersas accusamur dicere naturas, hoc scito, qd nos dicimus, quod pater spiritus spiritum [filium] genuit ante omnia secula, deus deū genuit: & cætera quæ iam superius dicta sunt. Verus innatus pater verum genuit filium. Sed cum dicit dominus in Euangelio, Vt cognoscant te solum deum verum, & quem misisti Iesum Christum: sic solum verum dicit patrem, quomodo & solum bonum, & solum potentem, quomodo & solum sapietem. Vt puto nec ipse diabolus ausus est dicere, quod pater nō perfectū genuit ante omnia filium. Non enim proficiente genuit. Homo enim cuius & accepisti cōparationem, si poterat perfectum mox generare filium, non paruulum generaret, qui eō augmentatis annis tandem aliquādo compleat sui genitoris voluntatem. Pater autē qui vere beatus est & solus potēs, tamē genuit filium qualis & nunc est, qualis & permanet sine fine: non proficientem, sed perfectum, quiq; & perfectionem à suo genitore accepit, à quo & vitā cōsecutus est. Saluatoris est sententia, In ore duorum aut trium testium constabit omne verbum. Protulisti Apostolicum testimonium, Qui cum in forma dei esset, nō rapinā arbitratus est, quod pro tuo arbitrio interpretatus es, æque & nos vt sensimus respondimus. In auditorum sanē erit arbitrio, quid eligant alterum de duobus: aut certe secundum sequentiam lectionis filium obediētem patri approbent, qui se exinaniuit formā serui accipiēs, cui & pater donauit, vt diximus, nomen quod est super omne nomen: an tuam quisq; intelligat interpretationem. Ascendo ad deum meum & ad deum vestrum, dominum t propter formā serui dixisse quam suscepit, asseris, vt puto, vt dicitis: si ipse humilians se in corpore dum esset humano, quāuis deūcta morte triumphato diabolo post resurrectionē suam, isto vtitur sermone. Ascendo ad patrem meum & ad patrem vestrum: vbi iam humilitas carnis necessaria non erat, vt dicitis propter Iudæos, sed integra regula fidei tradebat. Sicuti & in alio loco post resurrectionē suā, assumptis discipulis suis in montē Oliueti, dicebat, Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti, docētes eos seruare omnia quæcunq; mandauit vobis. Et si filius humilitatis gratia & non veritatis hoc dixit, eū ausus fuit Apostolus eadē repetere & dicere, vt deus domini nostri Iesu Christi pater glo-

riæ: Aut vel certe, Deus & pater domini nostri Iesu Christi scit, qui est benedictus in secula. Nec non, Vt vnigenitus in vno ore honorificetis deum & patrem domini nostri Iesu Christi. Adhuc autem aggregat & dicit, Beatus & neditus deus & pater domini nostri Iesu Christi. Cur sanē & ante incarnationem Christi etia spiritus sanctus ad filium dicebat. Propterea vnxit te deus: deus tuus: Quā vnctionem quāuis argumētari volueris, probare nō poteris in corpore factam: siquidē baptizatu legimus, vñctum autē nō legimus in corpore, sed ex ipsa lectione, cū dicit, Propterea oleo latitit vnxit te præ cōsorbibus tuis deus tuus: utiq; ostenditur quoniam latitit oleum pro vocabulo olei illā latitiam designat, de qua dicebat per Salomonem, Ego eram ad quē aggaudebat quotidie. Latabar autē ante faciem eius in omni tēpore, cum letaretur orbe perfecto, & lataretur in filiis hominū. In eo autem quod dicit, Ego eram ad quem aggaudebat quotidie: utiq; legitur in libro Geneſeos, quoniam ad omnia opera filij pater, sicut legimus, Et vidit deus, & ecce omnia bona valde laudās filij sui opus, gaudebat & latabatur in filio: æque & filius perfecta voluntate patris latabatur in conspectu sui genitoris. Omnis scriptura diuinitus inspirata utilis est ad docendū. Ob quā rem nō trāssit iota vnū vel vnus apex. Dominus dixit, Cælum & terra transibunt, verba autē mea non præteribunt. Cōstat quod in principio erat filius, & apud patrem erat, & deus erat: & hic erat in principio apud deum, vt primogenitus omnis creaturæ. Et omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil. quod in spiritus sancti persona suscipi nō potest. Nec enim talia inuenies referri ex diuinis scripturis, vt eum æquale asseras filio. Siquidē & filius in principio erat, pater vero ante principium & sine principio est, vt ingenitus, vt innatus. Erat autē in principio vt primogenitus omnis creaturæ. Ante omnē creaturā erat, antequā quicquid esset, & apud deum erat, & deus erat, & hic erat in principio apud deum. Quid si audieris patrem dicentem, Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum, ex vtero ante luciferū genui te: Ex vtero matris, quod nec Iudæi diffidunt, Christum natum profiteris secundū carnē. Et cur ista testimonia in medium non proferantur, quæ illam natiuitatem demonstrant in principio, sicut & præcedens nos instruit testimonium? Si propter corpus in quo exinaniuit semetipsum, qui cum diues esset, propter nos pauper factus est, vt ait Apostolus, debitorē se sentit suo genitori: multo magis qui illū tantum ac talem genuit, ei debitam venerationem & debitū obsequiū, vt charissimus filius necesse est semper offerat suo genitori. Optime profectus es dicens, quoniam & parentibus propter formā serui esset subiectus. Si enim parentibus subiectus inuenitur quos ipse creauit, quia omnia per ipsum sunt facta: nec enim post tempora, sed ante tempora nouimus filium genitum à patre: si parentibus subditus, vt diuinarum scripturarū autoritas luce clarius prædicat: quāto magis utiq; illi suo genitori est subditus, qui tantū ac talē genuit, secundū quod ait Apostolus Paulus, Cū omnia facta sunt, tūc & ipse filius subiectus erit illi qui sibi subiecit omnia. Hoc vis vt & à nobis dicatur, quod corpori, imō magis dispensationi quā pro nostra salute suscepit, omnia subiecta profiteamur, reuera & corpus patri subiectum nō filium ipsum vnigenitum deum. Nos enim scimus & credimus qd pater iudicat nemine, sed omne iudiciū dedit filio, vt omnes honorificēt filium, sicut honorificāt & patrem. Hoc enim profitemur, quia & in

A & in resurrectione, cū omnia fuerint filio subiecta, cum omnes eum honorant, & venerantur & adorant; nec tunc sanē filius extollit se: sed etiam cum omnibus sibi subiectis subditus patri hoc modo inuenitur vt dicat, Venite benedicti patris mei, possidete regnum paratū vobis ab origine mundi. Iam dictum est, quod & ipse pro tuo arbitrio secundum sensum tuum visus es alienare. Stat tamen Apostolicum dictum, quia sicut oportet orare nescimus, sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Et quia argumento visus es obstrepere dicēs, Ergo tam miserabilis spiritus sanctus vt gemat? Nos enim nō miserabilem spiritum sanctum dicimus, siquidem ex ipsa lectione gloria spiritus sancti ostenditur, quia nō pro se gemit, sed pro dilectione, quia pro sanctis. Siquidem nec filius pro se orat, sed pro nobis utiq; postulat & interpellat, sicut iā protuli in præcedētī, Qui in modico fidelis est, & in maius fidelis inuenitur. Nec enim aliter asseri potest, quod pater & filius vnum sint, nisi hoc sanē modo quo tu ipse & nos probare possumus his ipsis exēplis quibus vsus es. Nam si vt dicitis, & Apostolus confirmat, Qui adiungit se domino, vnus spiritus est: est utiq; vnus spiritus in consensu implens voluntatem dei, secundum saluatoris magisterium: qui etiam hoc modo nos orare docuit vt inter cætera precum nostrarum & hoc dicamus, Fiat voluntas tua sicut in cælo & in terra. Terra utiq; nos sumus. Sicut ergo in cælestibus dei fit voluntas, vt & in nobis hoc modo cōpleatur qui hoc oramus, & hoc factis adimpleamus: vt vnus spiritus efficiamur cum domino, quādo hoc volumus quod deus vult. Nam & ipse filius passioni proximus, hoc ad suum genitorem utique clamabat dicens, Abba pater, trāseat à me calix iste: Verū tamen non sicut ego volo, sed sicut tu vis. Ostendit vere suam voluntatem subiectam suo genitori, propter cuius voluntatem faciendam de cælo descendit vt ait, Descendi de cælo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. Consonans ergo & conueniens est filij voluntas ad voluntatem patris. In quantum maior est filius vt deus ab omni creatura, in tantum magis consonans voluntati patris inuenitur, & magis adhæret suo genitori. Dico enī adhæret suo genitori vt charissimus filius in amore & dilectione, & vnanimitate, & cōsensu & conuenientia. Omnia quæ proferuntur à sanctis scripturis, plena veneratione suscipere debemus, Nec enim in nostrum magisterium deuenit diuina scriptura, vt à nobis emendationem accipiat. Atq; vt iā & digni inueniamur scripturarū discipuli approbari. Suscipio quæ protulisti, Nescitis quia templum dei estis, & spiritus dei habitat in vobis? Non enim deus habitat in homine, quem non ante spiritus sanctus sanctificauerit atque purgauerit. Denique & ad Mariam illam beatā virginem dicebatur, Spiritus sanctus superueniet in te, utiq; ad sanctificandū & ad purgandum. Deinde sequitur, Et virtus altissimi obumbrabit tibi. Altissimi autem virtus quodēdo Christus sit, iam & ipse protulisti. Veritas non ex argumēto colligitur: sed certis testimoniis comprobatur. Ob quā causam testimonia proferre debebis, quia spiritus sanctus deus est, quia dominus est, quia rex est, quia creator est, quia factor est, quia cōsudet patri & filio, quia adoratur, si non à cælestibus, vel certe à terrestribus: vt dicā, forte enim ostēsurus es, quia vel ab inferis adoratur. Hæc enim dicamus non derogātes spiritui sancto. Est enim spiritus sanctus, vt iam superius profecti sumus, sine quo nemo potest dicere dominū Iesum. Iste est spiritus sanctus

in quo clamamus, abba pater. Iste est spiritus sanctus: talis ac talis, in quem etiam & angeli prospicere concupiscunt. Talis est, tam potēs, vt vbiq; in omni creatura, siue in Oriente, siue in Occidente, quā etiam in Septentrione & Meridie, quisquis eum adorat, nō possit dicere dominum Iesum, nisi in spiritu sancto. Talis est huius natura, qui vbiq; præsens sit in omnibus inuocantibus deum in veritate. Tantus ac talis est, vt vbi quisque fuerit baptizatus, in eodem momento, & si in Oriente baptizetur, & si in Occidente, & vbi vbi, asit spiritus sanctus. Intuere quanta est potentia spiritus sancti. Si enim quis derogat spiritui sancto, derogat utiq; vnigenito dei, per quem omnia facta sunt, & sine quo factū est nihil: sicut & qui non honorificat filium, non honorificat patrem qui misit illum. Dicis quod non dixerit saluator noster Christus, vt ipsi & nos vnum, sed vt ipsi sint vnum in natura sua & substantia sua, cōcordiæ æqualitate quodammodo vniti atque conflati: & pater & filius & spiritus sanctus, vnum propter indiuiduam eandemq; naturā. Recito lectionem quā legentes possunt probare, quid Christus dixerit. Sic enim ait in Euangelio, patrem suum orans pro discipulis, Pater, fac illos vnū, sicut & nos vnū sumus: sicut ego in te & tu in me, E & illi in nobis vnum sint: vt cognoscat hic mundus quoniam tu me misisti, & dilexisti illos sicut me dilexisti. Quod lego, credo: dilectionis fecit mentionē, & nō substantiæ. Certum est autem ipsum saluatorem dixisse, Qui audit mādāta mea & custodit ea, ille est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligitur à patre meo, & ego diligam illum, & veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Si enim tanta illa sublimitas atque maiestas patris, necnō etiam filij, intra vnā adiculam mētis nostre recipitur: quāto magis utique filius certū est & sine dubio quod erit in patre? Ita tamen vt filius, vt alius à patre, quod quidem exposuisti. Vnū sunt pater & filius, non tamē vnus: vnum ad cōcordiam pertinet, vnus ad numerū singularitatis. Nam & Pauli beati testimonium protulisti, quod libenti animo suscepiimus. Siquidē firmum genus est veritatis, quod ab ipsis etiā cōtradictionibus promitur. Recitasti enim Paulū dixisse, Ego plantauī, Apollo rigauit, sed deus incrementū dedit. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementū dat deus. Qui plantat autē & qui rigat vnum sunt, vnusquisque autem suā mercedem accipiet secundum suum laborem. Aduerte igitur, quia licet vnū sint cōcordia, sed tamen vnusquisque suam mercedem accipiet secundum suum laborem. Intuere ergo & illud quod dominus ait, Ego & pater vnū sumus: Quod certa fide à nobis creditur & suscipitur. Qui dicit, ego, filius est. Qui dicit, & pater, alterū patrem ostēdit, vnum ait, nō vnus. Sapius dictum est, quia vnum ad concordiam pertinet. Quomodo non vnū pater & filius, cum quando clamat filius, Ego quæ placita sunt patri facio patri faceret aliquando. Si autē & Apostoli vnū sunt cū patre & filio, in eo quod in omnibus ad voluntatem dei patris respicientes, ad imitationem filij subditi vni deo patri & ipsi inueniuntur. Et nō tantum pro Apostolis legimus saluatorē orasse vt vnum sint, sed etiā pro credituris per verbū illorum [dicens, Nō solum pro his illorum] in me, vt omnes vnum sint: sicut tu pater in me, & ego in te, vt & illi in nobis vnū sint, vt cognoscat hic mundus quia tu me misisti, & dilexisti illos sicut me dilexisti. Dilectionis fecit, vt diximus, mentionem, & nō diuinitatis.

G Quis autem ignorat quod Paulus, Paulus est: & Apollo, Apollo est: cum quado dicat ipse Paulus, Plus omnibus illis laboravi, non ego autem, sed gratia dei mecum: Nam qui plus laborat, plus consequitur. Veruntamen vnum sunt, in consensu, in convenientia, in dilectione: quando id faciunt quod deus vult. Dicis quod vnus est deus. Astrue si pater & filius & spiritus sanctus vnus est deus, an solus pater vnus deus dicendus est, cuius filius Christus noster est deus. Iudaico more hortaris nos profiteri vnum deum? An de subiectione filij potius, secundum quod habet fides Christiana, ostenditur vnus esse deus, cuius filius noster est deus, vt diximus: Na quia pater & filius non est vnus, vel Paulo crede dicenti, quod per singulas ferè epistolas pronunciat dicens, Gratia vobis & pax a deo patre nostro & domino Iesu Christo. Adhuc autem vnus deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso: & vnus dominus Iesus Christus, per que omnia, & nos per ipsum. Iste est qui a nobis Christianis vnus deus predicatur, que filius vnum pronunciat bonum, dicens, Nemo bonus, nisi vnus deus: non quod Christus non sit bonus. Ipse enim ait, Ego sum pastor bonus: non quod spiritus sanctus non sit bonus. Audi Prophetam clamantem, Spiritus tuus bonus deducet me in viam rectam. Audi autem adhuc saluatoris testimonium dicentis, Bonus homo de thesauro cordis sui profert bona. Necnon etiam & omnis creatura dei bona valde. Si creatura bona, si homo bonus, si spiritus sanctus bonus, si Christus bonus, que admodum vnus bonus, requirendum est. Quia vtique sic ait saluator, Nemo bonus, nisi vnus deus: eo quod ipse est fons bonitatis, qui quod est bonus a nemine accepit. Nam & Christus quod est bonus, a suo genitore est vt sit bonus: & omnis creatura dei bona, per Christum accepit vt esset bona. Sed siue filius, siue qui per illum sunt facti, de illo vno fonte bonitatis vnusquisque secundum mensuram fidei sue assumpserunt vt essent boni. Pater autem vnus quod est bonus, a nemine accepit. Et ideo ait Christus, Nemo est bonus nisi vnus. Sic ergo vnus est deus, quia vnus est incomparabilis, quia vnus est immensum, vt iam sumus persecuti. Non denegamus, quod filius diligat patrem, cum quando & scriptum legimus, Vt sciat hic mundus quia diligo patrem, & sicut mandatum mihi dedit pater, sic facio: constat filium & diligere & mandatum patris vt ipse asserit implere. Et ideo vnus sunt, secundum quod ait, Ego & pater vnum sumus. Na in eo quod dicit, Qui me videt, videt & patrem: certa fide credendum est, quia qui videt filium, per filium videt & intelligit patrem. Propter formam serui, maiorem patrem professus es, quod mihi nimium stultum esse videtur. Scimus enim, quod & ipse protulisti, in forma serui etiam & angelis minor est factus. Nec enim satis in gloriam dei prouectus es, qui ad formam serui maiorem patrem profiteris. Ad formam serui & angeli maiores sunt. Nec enim ad hoc venit Christus, vt nos instrueret quod ad formam serui maior est pater: sed ideo veritas ad nos venit, vt vtique doceret nos atque instrueret quod pater filio maior est, & hoc filio qui magnus est deus. Nos enim sic glorificamus patrem, vt magno deo maiorem illum profiteamur, vt alto sublimiorem annunciemus. An vero hic iste est debitus honor dei, vt forma seruili maior sit pater, vt videris.

26 Dicis quod se diuinitas patribus ostendit, & paulo ante persecutus es, quod vtique diuinitas sit inuisibilis. Ostendit se sane non pater qui inuisibilis est: ne si dicamus patrem visum fuisse, Apostolum reddamus mendacem qui ait, Quem vidit hominum nemo, neque videre

potest. Et non solum inuenimur nouo resistere testamento, verum etiam & veteri pari modo contrarij inuenimur. Denique sic ait Moyses, Non potest quisque deum videre & viuere. Ipse sane Moyses descripsit in libro Geneseos, quod ab illo primo homine Adam vsque ad ipsam incarnationem, semper filius visus est. Na si testimonia quaris, vtique habes positum patrem ad filium dicentem, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Sequitur, Et fecit deus hominem. Quis vtique deus nisi filius? Hoc vtique & tu in tuis tractatibus exposuisti. Iste ergo filius qui propheta sui genitoris, qui & dicebat, Non est bonum solum esse hominem, faciamus ei adiutorium secundum se. Iste filius Adae est visus, secundum quod legitur, Vocem tuam audiui ambulantis in paradiso, & abscondi me, quia nudus eram. Habes vtique quod deus dixit ei, Et quis tibi indicauit quia nudus eras, nisi de ligno de quo praeceperam tibi ne manducares, ex eo manducasti? Hic deus & Abraham visus est. Et quia filius visus est Abraham, si vis credere, vtique ipse vnigenitus deus in sancto asseruit Euangelio, dicens sic, Abraham pater vester exultauit vt videret diem meum, & vidit, & gauisus est. Hic etiam filius a Iacob visus est, qui in figura qua erat venturus, id est hominis, ante praemeditationem colluctatus cum Iacob inuenitur. Vnde & Iacob dicebat, Vidi dominum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Et loci ipsius vocabulum nuncupatum est, visio dei. Hoc ipsum affirmas vtique deus, qui in praemeditatione colluctabatur cum Iacob, quod in passione Christi impletum videmus. Ait enim ad ipsum Iacob, Iam non vocabitur nomen tuum Iacob, sed Israel erit nomen tuum: hoc est, homo videns deum. Huc & in nouo & in veteri testamento visum probamus. De hoc Apostoli dicebant, Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti a patre. Caterum si vt ipse conaris, pater visus esse asseratur, mendaces sunt apud nos omnes scripturae. Na denique inuisibilem patrem Paulus praedicat, & dominus in Euangelio asseruit. Saepius nos accusas, quod audeter atque praesumptenter ea quae non sunt dicenda a nobis dicatur, quod quidem in arbitrio erit legentium probare. Nec enim sic loquimur vt alicuius laudem consequamur, sed studio colligendae fraternitatis, quae vobiscum est. Aut ob quam forte & ipse prouocare nos dignatus es vt responsionem demus, vt in nobis illi denotati sic tuae consentiant, vt dixerim, professioni, necesse fuit me propter timorem dei dare tibi responsionem. Si quidem non tantum verbis me nudare conatus es a discipulatu eorum, verum etiam & tractatum tuum dedisti, ad quod necesse est me respondere ea quae de inuisibilitate omnipotentis dei prosecutus sum. Et iam & ipse, licet alio proposito, attamen tuis verbis affirmasti, quod spiritus sanctus in specie columbae sit visus, necnon & in specie ignis. Filius sane in forma hominis, Pater autem neque in specie columbae, nec in forma hominis, nec aliquando vertit se in formas, sed nec aliquando vertitur. De quo scriptum est, Ego sum qui sum, & non sum mutatus. Filius sane in forma dei constitutus iam, vt ipse protulisti, formam serui accepit, quod non pater. Spiritus autem sanctus suscepit speciem columbae, quam non suscepit pater. Scio ergo, quia vnus est inuisibilis, vnus etiam incapabilis atque immensus. Oro & opto discipulis esse diuinarum scripturarum: nam & superius credo retinere religionem tuam, quod sicut dedi responsionem, quia si protuleris, quod pater & filius & spiritus sanctus vnam habeant virtutem, vnam substantiam, vnā deitatem, vnā maiestatem,

A maiestatem, vnā gloriam: si affirmaueris de diuinis scripturis, si alicubi scripti lectionem protuleris, nos diuinarum scripturarum optamus inueniri discipuli.

Subscriptio.
MAXIMINVS Episcopus subscripsit.

Et post collationem praesentium, **AVGVSTINVS** ita dixit, Auxilio principum munitum me loqui dixisti, non secundum timorem dei. Sed hominibus, quibus donat deus intellectum, satis apparet quis loquatur secundum timorem dei: vt qui obedienter audit dominum dicentem, Audi Israel, dominus deus tuus vnus est, quod nos & obteperanter audimus, & fideliter predicamus: an ille qui hoc sic audire non vult, vt duos dominos deos esse contendat: atque ita introducendo duos deos & duos dominos, ostendat se non timere vnum dominum deum dicentem, Audi Israel, dominus deus tuus vnus est. Scis autem sermonem tuum prolixissimum occupasse nobis tempora, quibus respondere possemus, & tantum diei remansisse quantum omnino non sufficeret, vt ea quae dixisti, saltem nobis relegeretur. Noueris tamen omnia quae protulisti, vt probares deum esse filium dei, & magnum deum, & natum esse ex patre, & alium esse ipsum, & alium esse patrem, quonia non est pater ipse qui filius, ad ingentes moras pertinuisse, quibus necessarium tempus absumeres, quasi nobis abs te probandum esset, quod & nos esse verum fatemur. Non enim dicimus ipsum esse patrem, qui est filius, aut ipsum esse patrem vel filium, qui est in ipsa trinitate spiritus sanctus. Proterius alius est ille, alius ille, & alius ille: sed simul omnes vnus est dominus deus. Si enim dixerimus duos esse dominos deos, vnum magnum, alterum maiorem: vnum bonum, alterum meliorem: vnum sapientem, alterum sapienterem: vnum clementem, alterum clementerem: vnum potentem, alterum potentiorē: vnum inuisibilem, alterum inuisibiliorem: vnum verum, alterum veriorē: & si quid aliud isto modo te sentire monstrasti, vt duos dominos deos nos habere suaderes: Si hoc ergo dixerimus, arguet nos ipse deus, dicens quod iam commemoravi, Audi Israel, dominus deus tuus vnus vnus est. Tanquam dicat nobis, Filij hominum vsquequo graui corde: vt quid diligitis vanitatem, & queritis mendacium? Vt quid vobis facitis duos dominos deos? Quare me clamantem, Audi Israel, non vultis audire. Dominus deus tuus vnus vnus est: sed contra me clamatis, domini diij nostri domini duo sunt. Nunquid hoc faceretis si Israel esse velletis: Cum hoc ergo nomen interpretetur, homo videns deum, rogo te da veniam, si tu non vis, ego volo esse Israel. Volo quippe in eorum consortio copulari, quibus donatur videre deum. Et gratias illi agimus, quia facit nos videre nunc per speculum in enigmate, tunc autem facie ad faciem, sicut Apostolus dicit. Videmus itaque donante ipso, & si adhuc per speculum in enigmate, tamen videmus quomodo inter se non sint duo ista contraria, vt & alius pater sit, alius filius, alius spiritus sanctus, & tamen hi tres simul vnus sit dominus deus. Egi sicut potui, vt hoc etiam tu videres, sed resistere maluisti, quia Israel esse noluisti. Sed si hoc videre adhuc forsitan non potes, crede & videbis. Intelligendo enim videntur ista, non oculis carnis intuendo. Et scis vtique dixisse Prophetam, Nisi credideritis non intelligetis. Cum ergo audis, Dominus deus tuus vnus vnus est: noli duos dominos deos facere, patrem & filium. Et cum audis, [Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est spiritus sancti, quem habetis a deo: Et eodem loco,] Nescitis, quia corpora vestra membra sunt Christi: Cum ergo haec audis, noli negare deum esse spiritum sanctum, ne templum creature facias membra Tomus sextus.

creatoris. Prius crede istos tres, & in suis singulis personis tres esse, & tamen simul non tres dominos deos: sed vnum dominum deum esse: & dabit credenti & oranti ipse dominus intellectum, vt id quod credis, etiam videre, id est intelligere merearis. Nam considera diligenter omnia, quae prolixa disputatione dixisti, & videbis ex hoc errore descendere, quod facitis duos dominos deos, contra clarissimam vocem domini dei dicentis, Dominus deus tuus vnus est. Et negatis deum spiritum sanctum, cuius sanctum negare non potestis templum. Haec interim post collationem nostram, qua praesentes alternatim locuti sumus, te admonuisse suffecerit. Si autem dominus voluerit, quonia longum est, & tu remeare festinas, [prosecutiones nostras] ante oculos eorum qui legere voluerint, quanta poterō perspicuitate constitutam, & te veris quidem testimoniis diuinis, falsa tamen vestra dogmata probare voluisse velis ostendam.

AVGVSTINVS Episcopus subscripsit. Item e contra alia manu, **MAXIMINVS**, Cum explicueris hunc libellum, & ad me transmiseris, nisi ad omnia responsionem dederis, culpa explicaberis. ANTONIVS, gesta contuli.

DIVI AVRELII
AVGVSTINI HIPPONENSIS Episcopi, contra Maximinum haeticum
 Arrianorum Episcopum, Liber secundus.

DISPVTATIONI Maximini Arrianorum Episcopi, cuius prolixitate spaciū diei, quo praesentes conferebamur, absumpsit, responsione debitam reddes, ad ipsum loqui debeo vtique: siue adhuc existimet contradicendum esse cum legerit, sine domino in eius corde mirabiliter operante, manifeste consentiat veritati. Quid tibi visum est de homo Arriane, tam multa dicere, & pro causa quae inter nos agitur, nihil dicere, quasi hoc sit respondere posse, quod est tacere non posse? Prius itaque ostendā refellere te non potuisse quae dixi: deinde quantum necessarium videbitur, ego refellā quae ipse dixisti. [De duobus diis quae ipse dixisti, ego respondeo verbis tuis, vbi aisti a vobis vnum deum colli, Consequens est, inquam, vt aut non colatis Christum, aut non vnum deum colatis, sed duos. Ad hoc tu respondere conatus, multum quidem locutus es, asserens quod & Christum deum colatis. Sed duos deos a vobis eoli, quantum non negaueris, tamen non ausus es confiteri, Sensisti enim duos deos esse colendos, Christianas aures ferre non posse. O qua de proximo te corrigeres, si timeres credere quod dicere timuisti. Cum enim clamat & Apostolus, Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem: si ad iustitiam putas pertinere quod credis, cur hoc ad salutem etiam ore non confiteris? Si autem duos deos colendos ad salutem non pertinet confiteri, sine dubio nec ad iustitiam pertinet credere. Qui ergo non vis tali confessione reueneri os tuum, quare non mudas a tali credulitate cor tuum? Tene cum catholica fide rectam, non te pudeat emendare peruersam. Tene cum catholica, patrem quidem non esse qui filius est, & filium non esse qui pater est, & deum esse patrem, & deum esse filium, veruntamen ambos simul non duos deos esse, sed vnum. Isto modo solo fiet, vt & patrem colas & filium, nec tamen duos deos esse colendos

G dicas, sed vnum, ne reatu impietatis tua cōsciētia compūgatur, quādo sonuerint in auribus tuis dicta diuina, quia nullus deus nisi vnus, Et, Audi Israhēl, dñs de⁹ tuus deus vnus est: vt quando audis, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruias: securus possis nō soli patri; sed & filio ea quę vni deo debetur seruitute seruire. Memento ergo nō te respondisse ad illud quod obiecerā, non à vobis cōli vnū deum, sed duos. Secundo loco egi tecū de verbis tuis, vbi dixerās, deum patrem ad humana nō descendisse cōtagia, quasi Christus illā in carne perpeffus sit: & admonui quomodo contagiū intelligi soleat, non vtiq; nisi in aliquo vitio, à quibus omnibus immunē nouimus Christū. Nec ad hoc quicquā respondere potuisti. Testimonia quippe diuina, quę abs te cōmemorata sunt, nihil te adiuuare potuerunt. Non enim eis probare potuisti humano Christū attaminatū esse cōtagio. Quod enim Apostolū dixisse cōmemoras, Quoniā Christus cum peccator non esset, peccatū pro nobis fecit: lege diligētius: & ne forte mēdosum incurris codicem, aut Latinus interpres errauerit, Græcum inspicere: & inuenies nō Christum pro nobis fecisse peccatū, sed à patre deo ipsū Christū factum esse peccatū: id est, sacrificium pro peccato. Ait enim Apostol⁹, Obscramus pro Christo reconciliamini deo. eum qui nō nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit. Non ergo fecit ipse peccatum, sed eum deus pro nobis peccatum fecit: hoc est, vt dixi, sacrificium pro peccato. Si ergo recolās vel relegas, inuenies in libris veteris testamenti peccata appellari sacrificia pro peccatis. Similitudo etiam carnis peccati, in qua venit ad nos, dicta est & ipsa peccatum. Misit, inquit, deus filium suū in similitudine carnis peccati, & de peccato dānauit peccatum in carne: hoc est, de similitudine carnis peccati, quę ipsus erat, dānauit peccatum in carne peccati, quę nostra est. Propter hoc etiam de illo dicitur, Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem viuuit, viuuit deo. Peccato enim mortuus est semel, quia in similitudine carnis peccati mortuus est, quādo moriendo exutus est carne: vt per hoc mysteriū significaret eos qui in morte ipsius baptizātur, mori peccato vt viuāt deo. Sic etiam per crucem factus est pro nobis maledictum. Pēdens quippe in ligno, mortē quę de maledictō dei venerat, suspendit in ligno, atq; ita vetus homo noster simul fixus est cruci, vt non mendaciter dictum intelligatur in lege, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Quid est maledictus, nisi terra es & in terram ibis: Et quid omnis, nisi quia & ipse Christus: qui cum esset vita, mortuus est tamen vera morte, non ficta? Si intelligas ista mysteria, simul intelliges non esse cōtagia. Sed quid ad nos, si more tuo loquens, cōtagium forte mortalium voluisti appellare contagium: cum tamen nobiscum sentias, dominum Iesum nec in spiritu nec in carne vllum habuisse peccatum? Tertio loco de inuisibili deo cum agerem, admonui vt crederes, inuisibile non solum patrem, sed etiam filium secundum diuinitatē, non secundum carnē, in qua eum visibile mortalibus apparuisse quis negat: Vnde & alio loco postea disputauit. Tu autē cedens manifestissimę veritati, confensisti esse inuisibilem filiū: ac per hoc destruxisti quod dixerās, vnum inuisibilem patrem. Sed rursus tua cōfessionē turbatus, quia inuisibilem etiam filium esse confensas, ausus es dicere, minora videri à maiorib⁹, maiora vero à minoribus non posse videri, Dicens angelos videri ab archāgelis, animas ab angelis, angelos vero ab animabus non videri: Vnde etiā Christum secun-

dum diuinitatis suę substantiā non solum ab hominibus, sed nec à virtutibus cōlestibus videri alleris. Ideo patrem solum inuisibilem esse dixisti, quia superiorem non habet, à quo circūspiciatur. Dic nobis rogo te, quando tibi indicauerunt archangeli, quod ipsi viderent angelos, non autē videantur ab angelis: Quibus narratibus angelis cognouisti, quod ipsi viderent animas, animas illos nō videant: A quo hoc audisti, vnde didicisti, vbi legisti: Nonne melius diuinis libris animum intenderes, vbi legimus & ab hominibus angelos visos quādo voluerunt, & quomodo voluerunt videri, iubente vel sinente omnium creatore? Veruntamē qui dixerās, ideo solum dicendum inuisibilem patrē, quia non habet superiorem à quo circūspiciatur, confessus es postea, filio esse visibilem, contra te ipsum proferens Euangelicum testimoniū, vbi dicit ipse filius, Non quia patrem vidit quisquam, sed qui est à deo, hic vidit patrem. Vbi te quidem veritas apertissime vicit, sed tu nolens aberrare liberari, noluisti salubriter vinci. Cum enim cōtra te cōmemorasses Euangelicum testimoniū, quo clariū à filio videri patrem, dicere ipso filio, sed qui est à deo, hic vidit patrē: mox addidisti de tuo, sed vidit incapabilem. Interim quod dixerās perdidisti, solum esse inuisibilem patrē, quia non habet superiorem: quandoquidem veritate victus, eum videri ab inferiore cōfessus es. Vos enim dicitis inferiore filium, à quo tamen patrem videri teste filio cogēte dixisti. De incapabili postea videbimus, vt etiā te illic veritas vincat. Non enim de capabili & incapabili, sed de visibili & inuisibili inter nos quęstio versabatur, in qua quęstione si tibi ipsi tu ipse visibilis es, victum te esse vides. Quarto loco egi tecum de immortalī deo, etiam filio, quoniā tu illud quod ait Apostolus, Qui solus habet immortalitatē: sic intelligi voluisti, tanquam de solo patre sit dictum, cum ille hoc non de patre dixerit, sed de deo, quod est pater & filius & spiritus sanctus. Ostendi ergo & filiū habere immortalitatē secundū substantiam diuinitatis suę. Nam secundū carnē, quis negat eum fuisse mortalem? Tu autem cum mihi respondere ad hūc locum velles, perpicua veritate conclusus, etiam deum filium immortalitatem habere confessus es. Victus es igitur in eo quod dicebas de patre tantum dixisse Apostolum quod solus habeat immortalitatem. Neq; enim propterea vinculis veritatis elaberis, quoniā dicis, habet quidem filius immortalitatem, sed accipiens à patre: non queritur vnde habeat, sed vtrum habeat. Tu enim de patre solo vis intelligi quod scriptum est, solus habet immortalitatem. Prorū à nullo acceptam habet immortalitatē, & à patre acceptā filius habet immortalitatē, tamen & pater & filius habet immortalitatē. Alioquin si eam non habet filius, pater eam non dedit filio, aut acceptam perdidit filius. Dedit autē pater filio, nec perdidit filius. Nec pater dando perdidit quod generando dedit. Habet ergo immortalitatē & pater & filius, non pater solus. Cogeris itaque confiteri nō de solo patre dictum esse, qui solus habet immortalitatem: quia iam coactus es confiteri quod & filius habeat immortalitatē: habet autem hanc solus, sed deus, quod nō solus est pater: quia hoc est & filius, & vterque adiuncto spiritu sancto vnus est deus. Sed quare solus deus dicitur sit habere immortalitatē, cum & anima pro suo modo sit immortalis, & alia spiritalis cōlestique creatura, postea videbimus. Nunc autem sufficit nobis, quod ad ea quę dixi nihil respondere potuisti: & non solum patrem, sed quauis ab ipso, habere tamen immortalitatem etiam filium coactus

As confiteri. Quinto loco ostendi, vnde maior sit pater filio: quia non deo maior est, vnde illi coeternus est filius, sed homine maior est, quod ex tempore factus est filius: Ibi commemoratū Apostolicum testimoniū, Quia cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalē deo. Natura quippe illi fuerat dei æqualitas, nō rapina. Ad quod tu respondēs dixisti, Quis enim negat filium esse in forma dei? Quod enim sit de⁹, quod sit dominus, quod sit rex, iam puto latius exposuimus. Et quia non rapinam arbitratus est esse se aequalē deo, hoc nos beatus Apostolus Paulus instruit, quod ille non rapuit, nec nos dicimus. Hęc verba tua non solum nihil habent aduersus nos, sed magis apparent esse pro nobis. Si enim confiteris dei formam, cur non aperte dei filium deo confiteris aequalē? Præferim quia de verbis Apostoli vbi ait, Non rapinam arbitratus est, esse se aequalē deo: nō potuisti pro tuis partibus inuenire quod diceres. Et quia hoc dixisse Apostolum non potuisti negare, ideo dixisti, quod ille non rapuit, nec nos dicimus: tanquā hoc sit, non rapuit, quod est nō habuit: id est, æqualitatem dei. Atq; ita dictum sit Nō rapinā arbitratus est, esse se aequalē deo: ac si diceretur, Non arbitratus est, esse rapicdam æqualitatem dei, eo quod ab illo fuerit aliena. Raptor enim rei aliena vsurpator est: tanquā hoc filius eū posset rapere noluisse. Quod vides quanta in spicienda sentiantur. Ergo intellige Apostolum ideo dixisse, non rapinam arbitratus esse se equalis deo: quia non alienum arbitratus est esse quod natus est: sed tamē quauis æqualitatem dei non fuerit arbitratus alienā sed suā, semetipsum exinanivit, nō quarens quę sua sunt, sed quę nostra sunt. Quod vt noueris ita esse, attēde vnde ad hoc Apostolus venerit. Cum enim Christianis humilitatē præciperet charitatis, Alter alterurū, inquit, existimantes superiorem tibi non quę sua sunt vnusquisq; intendentes, sed quę aliorū sunt. Singuli quique, inquit, hoc sentite in vobis, quod & in Christo Iesu. Qui cum in forma dei esset, quę illi erat sua, nō rapinam arbitratus est: hoc est, nō alienum arbitratus est esse equalis deo: sed tamen quarens nostra non sua, semetipsum exinanivit, non formam dei amittens, sed formam serui accipiens. Non enim est mutabilis illa natura, vt se exinaniret perdendo quod erat, sed accipiendo quod non erat: nec consumendo quę sua sunt, sed assumendo quę nostra sunt, ac deinde in forma serui obediendo sicut homo vsq; ad mortem crucis. Propter quod & de⁹ cum exaltauit, & donauit ei nomen quod est super omne nomen: & cetera. Homini ergo donauit ista, nō deo. Neque enim cum in forma dei esset, non excelsus erat, aut non ei genua flectebant cōlestia, terrena & inferna. Sed cum dicitur, Propter quod eum exaltauit: satis apparet propter quod exaltauerit: id est, propter obedientiam vsq; ad mortem crucis. In qua ergo forma crucifixus est, ipsa exaltata est, ipsi donatum est nomen quod est super omne nomen: vt cum ipsa forma serui nominetur, filius vnigenitus dei intelligatur. Nō itaq; facias imparem deo formā dei, quod nec in ipsis hominibus dici potest. Nam cum dictum fuerit, iste homo in forma est illius hominis, nemo intelligit nisi equalis. An forte non vis sic accipere quod dictum est, Cum in forma dei esset: vt in forma dei patris intelligas filium, vbi nihil aliud quā æqualitas apparet amborū: sed in forma dei apparet intelligendum, in forma sua, quia & ipse vtiq; deus est: Non multum curo si etiam sic intel-

Tomus sextus.

ligas. Vbi enim plenitudinem formę ætatis incremēta nō faciunt, sed deo gignente perfectus est patris filius: Ibi proculdubio si forma filij formę patris nō est æqualis, filius nō est filius. Scriptum est autem, Vt simus in vobis filius. Formę ergo veri filij, formę dei patris esse non potest inæqualis. Proinde nec huic loco prosecutionis meę, vbi de verbis Apostoli æqualem patri filiū cōprobauit, respondere aliquid pro vestra intentione potuisti. Sexto loco, vt eiusdem naturę cuius & pater est, ostēderem filium, etiam mortalium fœtus animalium immānitati vestri erroris obieci, increpans cor vestrum, qui eiusdem naturę cuius pater est, negatis esse dei filiū, quāuis verū esse filium nō negetis: cum deus ipse dederit animalibus hoc generare quod ipsa sunt: vbi non solum hominis hominē, verum etiam canis canem filium nominauit: nō ad similitudinē dei, sed ad cōfusionem detrahētum filio dei: qui cum videant corruptibiles mortalesq; naturas, habere tamen naturā de suis partibus vnitate, filio dei vero nolunt concedere communionem naturę vnus habere de patre: cū sit inseparabilis à patre, & incorruptibilis æternusq; cum patre. Vnde etiā dixi quod melior sit secundum vos humana conditio, vbi conceditur crescere, vt ad robur parentum vel crescendo possunt filij peruenire. Filius autem dei, sicut dicitis & docetis, minor patre genitus sic remansit, atque vt ad patris formam non posset peruenire, nec creuit. Hic tu, vt apparet quā magna veritatis mole premereris, omnino ad rem non respondisti: sed tanquam deficienti flatu anhelares, reprehendendū me putasti, dicēs quod tam fœda comparatio, de filio scilicet hominis siue canis, in illam tantam immensitatem produci nō debuit. Hoc respondere est, an potius inopiam responsionis ostendere: Quasi ego propterea terrenarum naturarum ista exempla produxerim, vt incorruptioni corruptionem, immortalitati mortalitatem, inuisibilibus visibilia, æternis temporalia coarquarem: ac nō potius vt vos in magnis & summis rebus errantes, de rebus paruulis infimisq; conuincerem, qui non videtis bonū quod creator summe bonus dedit etiā extremis viliusq; creaturis, vt cum longe aliud sint quā est ipse, hoc tamē generet quod sunt ipsa. Nec attenditis quid mali dicatis, vt cum homines & canes & cetera huiusmodi habeat filios veros, quos illis gignentibus creat veritas, non sit verus dei filius ipsa veritas. Aut si sancta scriptura cōgente permittitis vt verus filius sit, rogamus permittite vt degener non sit. Et degener quomodo? Audiant catholici vnde erubescant heretici. Filius viri fortis si nō habeat fortitudinem, degener dicitur, tamē homo est, quod & pater eius est: atque in dissimili vita, nō est tamē aliena substantia. Vos vnigenitum dei filium ita degenerem vultis, vt ipsam patris ei substantiam denegatis: minorem natum, minorem remansisse iactatis. Non vllam datis ætatem, quā possit augeri, nō datis eandem formam, quā possit æquari. Cuius naturę tanta subtrahitis, minor vero filium qua fronte dicatis: nisi quia infelicissimo errore non vos putatis ad vnus patris gloriam, nisi per vnici filij contumeliam peruenire. Secundo loco dixi, Vsque ad deo autem filium agnoscamus magnum deum, vt patri dicamus æqualem. Itaque sine causa, inquam, nobis quod valde profitemur, testimoniis & multiloquio comprobare voluisti. Et his verbis meis addidi disputationem, in qua rationem reddidi, quare filius cum sit patri æqualis, dicat eum tamē deum suum, vbi ait, Ascēdo ad patrem meum & ad patrē ve-

v ij

G strum, deum meū & deum vestrum. Quoniā tu comme-
moraueras hoc Euāgelicum testimonium, quo te pro-
bare existimasti, quod filius patri non esset æqualis. Ego
itaq; tibi ad ista respondens, dixi patrē propterea etiam
deū esse vnigeniti filij, quoniā factus est homo & natus
ex femina: & hoc esse quod dicit in Psalmo, vbi quod
futurū fuerat prænunciāuit, De vtre matris meæ deus
meus es tu: vt ostenderet & patrē hinc esse deum suum,
quia homo factus est. Homo enim de ventre matris est
natus, & secundum hominē de virgine natus est deus:
vt nō solum pater illi esset, qui eū de seipso genuit,
verum etiam deus eius esset, quē de ventre matris hominē
creauit. Ad hæc tu cum respondere voluisses, multa dix-
isti, & multa testimonia, quæ te nihil adiuuant, protu-
listi. Quomodo tamen dictū sit, De ventre matris meæ
deus meus es tu: quāuis eadem scripturæ sanctę verba
memorasses, nullo modo inuenire potuisti. Cur autē in
eo loco posueris Psalms alterius testimonium, vbi scri-
ptum est, Tecum principiū in die virtutis tuæ in splen-
dorib; sanctorum, ex vtero ante luciferū genui te: om-
nino nō video. Non enim filij persona est dicentis. Ex
vtero tuo, aut de vtre tuo, deus me es tu. Illa ineffabi-
lis generatio etiā si ex vtero patris accipitur, hoc signifi-
catum est, quia de seipso, hoc est, de substantia sua de-
deum genuit: sicut ex vtero matris quādo natus est, ho-
mo hominē genuit: vt intelligeremus in vtraq; genera-
tione non diuersas eius qui natus est, & corū de quibus
natus est, esse substantias. Diuersa quidem substantia est
deus pater, & homo mater: non tamen diuersa substan-
tia est deus pater & deus filius: sicut nō est diuersa sub-
stantia homo mater, & homo filius. Sed audi quid dicat
in Prophetia iste filius, De ventre, inquit, matris meæ
deus meus es tu. Noli multis verbis ad rem nō necessa-
riis conari operire res claras. Qui est pater filio ex vte-
ro suo, de vtre matris [sua] deus eius est, nō de suo. Ad
hoc ergo profusus nihil respondere potuisti. Octauo
loco de subiectione qua subiectus est patri filius, respō-
di tibi, quoniā dixeras, de sua subiectione vnū statuit
deum. Respondi ergo etiam hoc secundum hominem
recte accipi, quod filius subditus est patri. Neq; hoc esse
mirandum, cū legatur vtiq; secundum ipsam serui for-
mam etiam parētibus subditum. & de illo sit scriptum,
Minorasti eū paulo minus ab angelis. Ad quod tu quasi
respōdens dixisti sancto optimo profecutum, quoniā &
parentibus propter formam serui esset subiectus. Deinde
volens velut pro te esse ostendere, quod cōtra te esse
cernebas, ac sic incautis minūque attentis hominibus,
quicunq; essent ista lecturi, tanquam respondentem te
facere, vbi quod diceris nō habebas, adiungis & dicit,
Si enim parentibus subiectus inuenitur, quos ipse creauit,
quia omnia per ipsum facta sunt: Nec enim post tē-
pora, sed ante tempora nouimus filium genitū à patre:
Si ergo parētibus, inquis, subditus, vt diuinā scriptu-
rarū autoritas luce clarius prædicat: quāto magis vti-
que illi suo genitori est subditus, qui tātum ac talem eū
genuit, secundū id quod ait Paulus, Cum omnia fuerint
filio subiecta, tūc & ipse filius subiectus erit illi qui sibi
subiecit omnia. Hæc verba tua possent à me putari dic-
ta esse, & omnino me esse, nisi te audientibus cum di-
ceretur, & postea hæc cuncta legentibus, euidentius ap-
pareret te illa dixisse. Quis enim crederet, consentire
posse nos vobis, secundum formā serui, ac per hoc nō
secundum formā dei Christum esse subiectū. Nonno
loco abs te quesiuimus, vt per scripturas diuinas osten-
deres si valeres, vtrum adoret patrem spiritus sanctus,

Hoc enim dixerat: sed sicut ipsa tua profecutio cui re-
spondi, satis indicat, non probaueras. Ad hanc ergo in-
quisitionem meam vide quid posteriore profecutione
respōderis. Cum enim dixisses quantū voluisti de iudi-
cio filij, quod & nos fidelissimè credimus, & de subie-
ctione, quā secundum formā serui filium patri redde-
re nō negamus: vbi venisti vt probares à sancto spiritu
adorari patrē, redisti ad illos gemitus, de quibus tibi iū
ante responderā, secundū morem sanctarū scriptura-
rum quā locutione sit dictū. Et ipse spiritus interpellat
gemitibus inenarrabilibus: ne credamus spiritū sanctū
nunquā esse sine gemitibus posse, quoniā nullus dies,
nulla hora, nullum momentū temporis inuenitur, quo
nō à sanctis orationes deo vbiq; fundantur, ab aliis hic,
ab aliis alibi: cū tamen ab orationibus sanctorū nullum
sit tēpus immune, quādo quidem diebus & noctibus, cū
alij cibo ac potu reficiuntur, alij quodlibet aliud agūt,
alij dormiunt, nō vtiq; desunt quos desiderij sanctum
orare cōpellat. Ita sit vt spiritus sanctus, qui vbiq; omni-
bus adest, aliquantulum cessare à gemitibus nō sinatur,
quod est extremæ miserię, cū pro quibuscunq; orātib;
cogitur gemere. Nisi gemitibus inenarrabilibus inter-
pellare sic intelligatur, vt dixi: id est, quia gemitibus san-
ctorū desideriorū interpellare sanctos facit, quibus affe-
ctum piū gratiæ spiritualis infundit. Sed cum similes lo-
cutionū modos, quando per efficientem significatur id
quod efficitur: sicut frigus pigrū dicim; quia pigros faci-
cit: & diem tristem vel lætū, quia tristes vel lætos facie-
tiam de scripturis sanctis commemorauerim, vbi deus
dicit ad Abraham, Nunc cognoui: quod nihil est aliud,
quā nunc vt cognosceres feci. Nō enim tunc deus di-
cēdus esse cognouisse, quod antequā fieret nunquā po-
tuit ignorare. Quos locutionis modos de diuinis elo-
quiis à me prolatos, quomodo aliter interpretareris nō
inuenisti: nullo modo itaq; ad istos gemitus redire de-
buisti. Nemo enim sic de spiritu sancto sapit, nisi qui
secundū carnem, non secundū spiritum sapit. Quāuis
& si tibi concederetur quomodo tu sentis, dici spiritū
sanctū interpellare pro sanctis: aliud est interpellare vel
orare, aliud adorare. Omnis qui orat, rogat: [nō omnis
qui adorat, rogat:] nec omnis qui rogat, adorat. Reco-
le consuetudinem regū, qui plerunq; adorantur, & non
rogantur: aliquādo rogantur, & nō adorantur. Ac per
hoc à spiritu sancto adorari patrē nullo modo demō-
strare potuisti. Decimo loco egi tecum vt intellige-
res quomodo per ineffabile copulationē sit vnus deus
ipsa trinitas, quā didicimus vnus esse substantiæ: quan-
do quidē etiam diuersas substantias inuenimus, hoc est, spi-
ritum hominis, & spiritum domini, per copulationem
qua homo adheret domino, vnū spiritū dictum, vbi ait
Apostolus, Qui autē adheret domino, vnus spiritus est.
Ad quod tu respondēs, vel potius nō tacēs, conatus es
ostendere, quomodo pater & filius vnū sint, non vnita-
te naturæ, sed voluntatis. Hoc quidē dicere soletis, sed
tunc soletis eū vobis obicitur quod ait dominus, Ego
& pater vnus sumus. Ego autē hoc loco nō hoc volui
probare, qd pater & filius & spiritus sanctus vnus sint,
quod quidē propter vnitate substantiæ fidelissimè cer-
teq; credimus, sed quod eadem trinitas vnus est deus: al-
liud est quippe, vnū sunt: aliud, vnus est deus. Discerne,
est, & sunt. Nec ait Apostolus, Qui adherent domino,
vnus sunt, quoniā diuersa substantia est: sed ait, Qui
adheret domino, vnus spiritus est. Si autem vos cum
de duobus dicitur, vnus est, & dicitur quid vnus, sicut
dicit Apostolus, vnus spiritus est, hoc idem putatis esse,
quod

A quod est cum de duob; dicitur, vnus sunt, nec dicitur
quid vnus: sicut ait saluator, Ego & pater vnū sumus:
quid non dicitis, pater & filius vnus est deus? Quare quā-
do auditis, Audi Israël, dominus deus tu; deus vnus est:
de patre tātum vultis intelligi? Nempe pater dominus
deus est, & filius dominus deus est. Cur non apud vos
vterq; vnus dominus deus est, sicut apud beatū Aposto-
lum spiritus hominis & spiritus domini vnus spiritus
est? Quid autem prodest causæ vestre, quia per consen-
sionē voluntatis hoc dicitis fieri? Quod quidem ita sit,
sed vbi est diuersa natura: sicut diuersa natura est ho-
minis & domini, & tamē qui adheret domino, per cō-
sensionem vtiq; voluntatis vnus spiritus est. Si ergo
non vultis per vnitate substantiæ, certe per consen-
sionem voluntatis dicite, tamen aliquando dicite, quo-
modo modo dicite, pater & filius vnus deus est. Sed non
dicitis, ne quod nunquam voluistis, cogamini confite-
ri de vtroque dictum esse, non de patre solo, Audi Is-
rael, dominus deus tuus deus vnus est: quoniā spiritū
sanctum non vultis deum, non vultis dominum confite-
ri. Dicite, inquam, ratione qua vultis, quod pater & fi-
lius vnus dominus deus est, vt patri & filio seruientes,
non duobus diis & duobus dominis contra præceptū
dei & domini vnus seruiatis. Sed nunc de hac re satis
dictum sit. Puto cum ista legeris, nihil te respōdere po-
tuisse ad id quod de Apostolo commemorauit, Qui ad-
heret domino, vnus spiritus est: si contentionem depo-
neris, non negabis. Vndecimo loco, deum esse spi-
ritum sanctū, de templo eius quod nos ipsi sumus, teste
Apostolo ostēdi, vbi ait, Nescitis quia templū dei estis,
& spiritus dei habitat in vobis? Et iterum, Nescitis quia
corpora vestra templū in vobis est spiritus sancti, quem
habetis à deo? Tu autem ad ista respondisti nihil. Aisti
enim, Suscipio quæ protulisti. Nescitis quia templum
dei estis, & spiritus dei habitat in vobis? Neque enim
deus, inquis, habitat in homine, quem non ante spiritus
sanctus sanctificauerit atque purgauerit. Atque isto mo-
do intelligi voluisti, non spiritum sanctum esse dictum
deum, nec templum spiritus sancti nos esse, sed dei: &
hoc esse dictum, templum dei estis: sed ideo additum,
spiritus dei habitat in vobis: quia purgat spiritus sanctus
templum dei, non suum, vt cum ipse purgauerit, tunc
illic inhabitat deus. Quem sensum tuū quanta sequatur
absurditas, nolo nunc dicere. Illud enim nunc ostende-
re debeo, quomodo multa dicēdo, nihil quod ad rem
pertinet dixeris. Dimisisti enim causam, & perexisti in
laudem spiritus sancti, eāque copiose contra te ipsum
executus es. Contra te ipsum ideo dixi, quoniā nō vis
eum dicere deum, cuius tātam diuinitatem per laudem
coactus es confiteri: vt cum sit vnus, vbiq; sit præsens,
& nemini sanctificando desit, vbiq; que quisque Chri-
stianus esse & deum orare voluerit, simul se omnibus
exhibendo, siue in Oriente, siue in Occidente baptizē-
tur in Christo: hoc & nos dicimus. Sed quem dicimus
talem actantum, absit à nobis vt eum negemus deum,
quod etiam per suum templum, quod nos ipsi sumus, ci-
tissime & facile ostenditur. Neque enim nisi deus no-
ster esset, templum nos ipsos habere potuisset: quod tu
vt occultares, & in sermone tuo mentēs hominum à
luce veritatis auerteres, de templo dei quocunq; di-
xisti, quem noluisti intelligi spiritum sanctum: de tem-
plo autem spiritus sancti, quod apertissime demonstra-
tū est, omnino tacuisti. Cum enim tibi duo testimonia
Pauli Apostoli proposuerim, Vnum vbi ait, An nescitis
quia templum dei estis, & spiritus dei habitat in vobis?

Alterum vbi ait, Nescitis quia corpora vestra templum
in vobis est spiritus sancti: quare tam fraudulenter egi-
sti, vt vnum horum commemorares, quod dictum est,
Templum dei estis: & alterū taceres, quod est, Corpora
vestra templum in vobis est spiritus sancti: Cur hoc fe-
cisti, rogo te, nisi quia nullo modo posses argumentari
quomodo deus noster nō esset, qui templum nos ipsos
haberet: quem sine dubio deum cognosceremus, si ei
tēplum de lignis & lapidibus per diuinam scripturam
facere iuberemur. Duodecimo loco admonui te,
vt proferres si posses, quā diuinā autoritate sit dictum
quod vnus sint, vbi substantiæ sunt diuersæ. Tu autem
respondere ad hoc volēs, nihil tale proferre potuisti:
sed magnis coarctat; angustiis affirmare ausus es, quod
Apostoli vnus sint cum patre & filio. Quod Christus
omnino nō dixit, Sic enim abs te dictum est, tanquam
pater & filius & Apostoli vnus sint. Christus autem nō
ait, vt ipsi & nos vnus sumus: sed ait, vt sint vnus, sicut
& nos vnus sumus. Nam & verba ipsa Euangelica po-
nam, Pater sancte, inquit, serua eos in nomine tuo, quos
dedisti mihi, vt sint vnus sicut & nos vnus. Nunquid
dixit, vt nobiscum sint vnus, aut ipsi & nos vnus vnus?
Item post aliquātum, Non, inquit, pro eis rogo tantum,
sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in
me, vt omnes vnus sint. Neque hic dixit, vt nobiscum
vnus sint. Deinde sequitur, Sicut tu pater in me, & ego
in te, & ipsi in nobis vnus sint. Et hic non dixit, vnus
simus: aut, vnus nobiscum sint: sed, vnū sint in nobis:
vt qui natura vnū sunt, quia homines sunt, etiam in pa-
tre & filio sint vnus: non cum ipsis vnus: id est, non
vt ipsi & isti sint vnū. Adhuc adiungit & dicit: Vt mun-
dus credat quia tu me misisti: Et ego claritatem quā de-
didisti mihi dedi illis, vt sint vnus sicut nos vnū sumus.
Ego in eis & tu in me, vt sint consummati in vnū. Cum
ergo toties dixerit, vt sint vnus: non tamē alicubi di-
xit, vt ipsi & nos vnus vnus: hoc est, vt nobiscum sint
vnus: sed aut in nobis dixit, aut sicut nos id est, ipsi se-
cundum naturam suam, nos secundum nostram. Vole-
bat enim eos, qui natura vnus erant, in hoc ipso quod
vnus erant, esse perfectos. Non enim quia dicit, Estote
ergo & vos perfecti, sicut pater vester cœlestis perfectus
est: vult illos deo naturæ vnitate coniungere, tanquam
illorum & illius vna eademque natura sit: sed perfectos
vult esse in natura sua, sicut est deus perfectus in sua,
quāuis diuersa, nō vna: quod, nisi in ipso sumus, omni-
no esse non possumus. Non sicut in illo sunt omnes,
quia ipse continet omnia quæ creauit. Propter quod dicit,
Ergo est nō longe positus ab vnoquoque nostrum, quia
in illo viuimus & mouemur & sumus. Sed sicut in illo
sunt tales qualibus dictum est, Fuitis enim aliquando
tenebræ, nunc autem lux in domino. Vnde & illud est,
Cui vult nubat, tātum in domino. Non igitur proferre
potuisti vbi dictum sit, vnus sunt, quorum est nō vna,
sed diuersa substantia: & tanquā in obscuro loco nobis
surrepere voluisti, vt dicerēs Apostolos vnus esse cum
patre & filio, tanquā vnū essent Apostoli & pater &
filius: cum Apostolorum substantiam manifestam sit à
patre & filio esse diuersam. Sed quoniā, vt ipsi & nos
vnū sumus, aut nobiscum sint vnū, nusquā Christum
dixisse manifestū est, te quoq; nobis respondere nō po-
tuisse, & fraudē facere voluisse manifestū sit. Tertio-
decimo loco te cōmonui, nō ideo patrem filio esse ma-
iore, quia testimoniū perhibuit pater filio. Nam & Pro-
phetas ei testimoniū perhibuisse memorauit, quos maio-
res illo esse non potes dicere. Dixerat enim, quod pater

G filio perhibuerit testimonium, quod sic accepi, tãquam hinc ipse probare volueris, illo cui testimonium perhibuit, eum esse maiorem. Sed quoniam posteriore tua prosecutione hinc omnino tacuisti, taciturnitatem tuam in locum confessionis tã accepi: & fieri potest, vt ideo commemoraueris patrem filio perhibuisse testimonium, vt hinc illum esse alium, istum autem alium, non vt illum isto probares esse maiorem, alium vero esse patrem, alium esse filium, quoniam non est pater ipse qui filius, & vobis & nobis contra Sabellianos est dogma cõmune. Illi enim dicunt, non alium, sed eundem filium esse qui est pater. Nos autem alium quidem esse patrem, & alium filium, sed tamen quod pater est, hoc esse dicimus filium. **Cap. XIII.** Quartodecimo loco ad illud quod dixeras, Dilectum lego & credo, quod pater est qui diligit, & filius qui diligitur: respondens dixi, Sic autem dicis hinc inter patrem & filium esse diuersitatem, quia pater diligit, & filius diligitur, quasi negare possis quod & filius diligit patrem. Deinde addidi, Si ambo se inuicem diligunt, cur negatis eos vnus esse naturã: Quod vtique ideo dixi, ne hinc vnã naturam negaretis amborum, quia illum diligere, hunc diligi ipse dixisti. Ad hoc tu respondens confensisti quidem quod & filius diligit patrem, sed vnus esse naturã cõsentire noluit: tanquam filius ita diligit patrem, sicut creatura creatorem, non sicut vnigenitus genitorem, quem diuersitate substantiã vultis esse degenerem. **Cap. XV.** Quintodecimo loco dixi pariter esse inuisibilem trinitatem, non solum patrem: sed apparuisse tamen visibilem filium in forma serui, propter quam dixit, Pater maior me est. Sed quoniam patribus se diuinitas demonstrabat, dixi per subiectam creaturã id esse factum, non per naturã suam, qua est inuisibilis trinitas. Atque vt hoc probarem, Moysen cõmemoravi ei dicentẽ, cum quo facie ad faciem loquebatur, Si inueni gratiam ante te, ostẽde mihi temetipsum manifeste: vt intelligeres quomodo eum videbat, quẽ sibi cupiebat ostendi: qui vtique si deum in substantia qua deus est videret, profecto vt se illi ostẽderet non rogaret. Dixi etiam esse Christum visibilem & inuisibilem creatore, vt ipsum probarem per substantiam suam non esse visibilem, a quo creari non solum visiblem, verum etiam inuisibilia potuerunt. **Exod. 33.** Ad quod tu respondere conatus, quã multa quæ ad rẽ non pertinent dixeris, intueantur qui legunt: & tamen de Moysẽ, cur sibi deum cum quo loquebatur vellet ostendi, si eius naturam substantiamque cernebat, prorsus nihil ausus es dicere: & ad hoc affirmare non destitisti, dei filium inuisibilem creatorem, & antequam formam serui acciperet, in forma dei fuisse visibilem: quẽ superius in forma serui videri potuisse, in substantia vero suã diuinitatis esse inuisibilem, iam fueras & ipse cõfessus. **Cap. XVI.** Sextodecimo loco, quia de patre tantum dixisse Apõtolu dixeras, Soli sapienti deo: ego dixi, Ergo solus pater est deus sapiens, & non est sapiens ipsa dei sapientia, quod est Christus. De quo ait Apõstolus, Christum dei virtutẽ & dei sapientiam. Deinde addidi, Superest vt dicatis, quid enim non audetis: in sapientem esse sapientiam dei. Ad hæc tu, Sapientem solum inquis, patrem prædicat Paulus beatus Apõstolus, dicens sic Soli sapienti deo. Sed requirenda est, inquis, ratio quẽ ad modum solus sapiens, non quod Christus non sit sapiens. Sequeris deinceps & adiungis quomodo sapientem confitearis, & Christum: nam post nonnulla quæ ad rẽ non pertinentia texuisti, vt sermonem tempusque produceres, etiam hoc inseruisti verbis tuis

vt diceres. Sed vere solus sapiens pater: quasi Apõstolus K dixerit, soli sapienti patri: sed dixit, soli sapienti deo, quia deus est & filius, quod & vos vultis: deus est & spiritus sanctus, et si non vultis. Et ista trinitas est solus sapiens deus, qui nec potuit vnquam esse in sapienti omnino, nec poterit: nõ per gratiam particeps sapientiã, sed sapiens immobilitate atque immutabilitate natura. Nã si tibi dicã, Itãne vero õ homo, qui Christiano nomine gloriaris, Christus sic est sapiens, vt nõ sit vere sapiens: ergone Christus qui est verus deus, non est vere sapiens: nõne ita sub hac interrogatione turbaberis, vt continuo respondeas, Christum vere esse sapientem? Quid est ergo quod dixisti, sed vere solus sapiens est pater? Nempe quod perueneris, & a quanta blasphemia te debeas retuocare, iam sentis. Septimodecimo loco egi tecum, quod etiam filius non solus pater infectus est, hoc est, factus nõ sit. Dixeris enim ideo a nobis vnũ deum pronunciarĩ, quia vnus est super omnia innatus, infectus. Respondens ergo huic audaciã tuã, Sic autẽ inquam dicis patrem infectum, quasi filius factus sit, per quem facta sunt omnia. Deinde addidi, Scito factũ esse filium, sed in forma serui, nam in forma dei vsque adeo non est factus, vt per illũ facta sint omnia. Si enim ipse factus est, inquam, non per illum facta sunt omnia, sed cetera. Ad hæc tu cum tora tui prolixitate sermonis ita nihil quod diceres inuenisti, vt hinc omnino tanquam id non audieris, conticesceres. Octauodecimo loco etiam de innato patre, id est ingenito, quia & hoc dixeras, tecum agendum putavi, & dixi, Non itaque dico filium ingenitum, sed patrem genitorem, filium genitum. Hoc tamen genuit pater quod est, alioquin non est verus filius, si quod est pater, non est filius: sicut de partibus animalium supra iam diximus. Et iam ad hoc tu nec verum nec falsum aliquid protulisti. Nonodecimo loco, quia poposceras a me, vt ostenderem æqualem esse patri spiritum sanctũ: respondi tibi dicens, Quid est autẽ quod possis, vt ostendam tibi æqualem patri esse spiritum sanctũ, quasi tu patrem ostenderis maiorem esse spiritu sancto: sicut potuisti ostendere de filio propter formam serui: Scimus enim, inquam, dictum esse patre filio maiore, quia in forma serui erat filius, & adhuc in forma est humana filius, quam leuauit in cælũ: propterea de illo dictum est, quod & nunc interpellat pro nobis, & sempiterno erit in regno hæc eadem forma immortalis: propter quod dictum est, Tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia. Nam de spiritu sancto qui nullam suscepit creaturã ad vnitatem personæ suæ, quanuis se per subiectam creaturam visibilem & ipse, siue per columbæ speciem, siue per linguas igneas sit demonstrare dignatus, nunquam dictus est eo maior pater, nõquam dictus est spiritus a dorasse patrem, nunquam dictus est minor patre. Ad hæc tu quasi respondens, non tamen respondisti. Non enim potuisti ostendere, spiritum sancto alicubi patrem dictum fuisse maiorem, sicuti filius propter formam serui dixit, Pater maior me est. Et cum ego dixerim, spiritum sanctũ nõ ad vnitatem personæ suæ vnã suscepisse creaturam: tu ita spiritum sanctum in columba & igne apparuisse dixisti, sicut apparuit Christus in homine, quasi columba & spiritus, vel ignis & spiritus vna persona sit, sicut verbũ & homo vna persona est. Ad horã quippe apparuerunt illa, quæ spiritum sanctũ significãdo monstrãret visibilem, inuisibilem, columba propter amore factum, ignis autẽ propter charitatis lumẽ atque feruorem. Et peractõ significatiõis officio, corporales illẽ species transie-

A transferunt, atque esse vltèrius destiterunt: sicut columna nubis, nebulosa per diem, luminosa per noctẽ. Denique ne putaretur columba vel flamma ad substantiã pertinuisse spiritus sancti, vel quod se in hæc visiblem tantã maiestatis naturã cõuerterit, aut in vnitatem personæ suæ ista suscepit, nunquam postea sic apparuisse legitur spiritus sanctus. Christus autem, qui humanam non ad horam sumpsit effigiem, in qua hominibus appareret, ac deinde illa species præteriret: sed in vnitatẽ personæ suæ, manente inuisibili dei forma, accepit visibilem hominis formam, non solum natus est in ea de homine matre, verum etiam creuit in ea, & manducauit, & bibit, & dormiuit in ea: & occisus est in ea, & resurrexit in ea, & ascendit in cælum, & sedet ad dexterã patris in ea, & ad iudicandos viuos & mortuos est venturũ in ea, & in regno suo, ei qui illi subiecit omnia, erit subiectus in ea. Hæc tu in mea responsione breuiter dicta, quæ nunc aliquanto latius, vt vel sic intelligeres explicauĩ, attendere & considerare noluit: irruens in tantã blasphemiam, vt naturam diuinam dei & spiritus sancti, conuertibilem, pro nefas, & mutabilem diceret. Tua nanque ista sunt verba, Ea, inquis, quæ de inuisibilitate omnitenentis dei prosecutione tua, etiam & ipse, licet alio proposito, attamen tuis verbis affirmasti, quod spiritus sanctus in specie colũbæ sit visus, nec non & in specie ignis. Filius sanẽ in forma hominis: pater autem neque in specie colũbæ, nec in forma hominis: nec aliquando vertit se in formas, nec aliquando vertitur. De quo scriptum est, Ego sum qui sum, Et nõ sum mutatus. Deinde adiungis & dicis, Filius sanẽ in forma dei constitutus iã vt ipse protulisti, formã serui accepit, quod non pater: spiritus autem sanctus suscepit speciem colũbæ, quam non suscepit pater. Scito ergo, inquis, quia vnus est inuisibilis, vnus etiam incapabilis atque immensus. Hęc nunquid diceres, si secundum spiritum nõ secundũ carnem posses cogitare quid diceres? Homo es enim qui legis in scripturis sanctis, Ego sum qui sum. Et, Non sum mutatus. Et cum verba ista sint non patris solius, sed ipsius trinitatis, quæ est vnus deus, tu ea patri tantummodo tribuens, filium mutabilem credis. Vnigenitum, per quẽ facta sunt omnia, mutabilem credis. Eum de quo dicit Euangeliũ, In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum, & omnia per ipsum facta sunt, mutabilem credis. Quid iam dicam de spiritu sancto, quãdo illum quem verum filium dei & verum cõfiteris deum, mutabilem credis? Quod vtique non crederes, si formam serui a forma dei esse susceptam, nõ formam dei in formam serui esse mutatam, tãquam catholicus crederes: & visibilem homine assumpto, permanisse inuisibilem deum, non carnaliter, sed spiritaliter cogitares: nec contemendo diffideres, sed intelligendo conspiceres, & spiritum sanctũ inuisibilem suã manente natura, nullo modo in ignis aut colũbæ speciem mutata atque cõuersa, per subiectam creaturã apparuisse, sicut voluit visibilem, tu posses cõsiderare fideliter. Memẽto tamen, nec maiorem patrem spiritu sancto, nec adoratum patre ab spiritu sancto, vltis diuinis testimoniis contra propositionem meam te demonstrare potuisse. Vicẽsimo loco, quoniam dixeras de filio, Si æqualis patri, vtique talis: si talis, vtique innatus. Ego respondẽs tibi, sed dicis inquam de filio, si æqualis, vtique talis: id est, vt quia non est ingenitus, non videatur talis: posses dicere nõ esse hominẽ quem genuit Adam, quia ipse Adam non est genitus, sed factus a deo. Si autem potuit Adam & non esse genitus, Tomus sextus.

& tamen hoc generare quod erat ipse, non vis vt potuerit deus deum æqualem sibi? Ad hæc non miror nullum te inuenisse respondentem, sed planẽ laudo nec respondere conatum: atque vtinam hoc vbique fecisses. Nunquam enim in sermonibus nostris, quid recte responderes inuenire potuisti, & tamen penẽ vbique tacere noluit. Sed cum in aliis tam multa dixeris, causã quã inter nos agitur non necessaria, & tempus loquendo cõsumpseris: gratiã tibi agendã sunt, vbi nõnulla sic vidisti te refutare non posse, vt ea malles summo silentio præterire.

Libri secundi finis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, CONTRA MAXIMUM HÆRETICUM ARRIANORUM EPISCOPI, LIBER TERTIVS.

RES iam postulat, vt in eo quod reliquum est, opitulante domino impleam promissionem meam. In operis quippe huius exordio, prius, inquam, ostendam refellere te nõ potuisse quã dixi. Deinde quantum necessarium videbitur, ego refellã quæ ipse dixisti. Quia ergo sicut adiuuante deo potui, ostendi ea quæ dixi non te potuisse refellere: superest vt ea quæ dixisti, ego refellam, sicut deo adiuuante potuero. Priores itaque prosecutiones tuas, quibus continuo reddidi meas, in hac disputatione quæ nunc a me suscepta est, non retractabo: Ad illam vero vltimam tamen prolixam, vt mihi de illa spaciũm responsonis tunc ret, ita redarguam, si voluerit qui nos regit, vt acquiescas lumini veritatis, si contetionis tenebras non amaueris. In primis ergo superflua detraham necessitati responsonis meæ. Causa quippe inter nos agitur, vtrum pater & filius & spiritus sanctus, diuersi, vt vos dicitis: an potius, vt nos dicimus, vnus sint eiusdemque substantiæ, vnusque deus sit ipsa trinitas: cum conueniat inter nos, patrem non esse qui est filius: nec filium esse qui est pater: nec patrem esse vel filium qui spiritus sanctus est. Quicquid igitur tanta tuã prosecutionis prolixitate dixisti, vnde ostenderes alium esse patrem, alium esse filium, alium esse spiritum sanctum: quando nobiscum agis, superfluum prorsus esse cognoscis. Et si tibi expugnãdi occurrerint Sabelliani, in eos ista nobis vobisque communia, si placet, arma cõuerte. Multa etiam locutus es, vt probares magnum deum esse dominum Iesum Christum. Et hoc quid ad nos, cum hoc dicamus & nos: Laudes quoque spiritus sancti magnas verasque fudisti. Sed nos eas augere possumus, nõ negare. Non itaque opus erat, vt eas contra nos diceret, quas dicimus tecum. Christum federe ad dexteram patris, nõne pariter confitemur? Quod tamen testimoniis diuinorum eloquiorum sic probare voluisti, tanquam id alicubi negaremus. Christum in carne venisse, vtrique nouimus & tenemus. Sic adhibuisti vt hæc diceret diuina testimonia, tanquam repugnemus. Hęc & alia quæ suis ostendam locis, in quibus operam superuacuum contriuisi vt moras neceres, tempusque produceres, commemorãdo attingere debeo, non redarguere disputando. Dicis me auxilio principum munitum, loqui non secundum timorẽ dei: cum scias nobis esse præ-

1. Tim. 2. G ceptum orare pro regibus, vt in agnitionem veniat veritatis: quod in quibusdam esse impletum, nos deo agimus gratias, vos doletis. Verba autē nostra recte intelligentibus indicant, quis nostrum loquatur secundum timorē dei: vtrum qui sic laudat deū patrem, vt ad eius laudē referat, quod sibi filiū generauerit aequalem: an ille qui sic genitorē dehonestat & genitum, vt & illum dicat non potuisse gignere per omnia sui similem filiū: & istum dicat nō degenerasse iam natum, sed degenerē natum. **Caput II.** Dicis vos Christum colere, vt deum omnis creaturæ, cui flectitur omne genu, cœlestium, terrestriū & infernorum: quem tamen deo patri esse nō vultis aequalem, quia hoc pater ei donauit: ait enim Apostolus, **Philip. 2.** Propter quod & deus cum exaltauit, & donauit ei nomē quod est super omne nomē, vt in nomine Iesu omne genu flectatur: & cetera. Nec queritis cui donauerit, vtrum homini, an deo. Quomodo enim donauerit, euidenter apparet. Humiliauit, inquit, semetipsum vsque ad mortem, mortem autē crucis. Propter quod & deus cum exaltauit, & donauit ei nomen. Si ergo propterea donauit ei nomen quod est super omne nomē, quia factus est obediens vsque ad mortē crucis: nunquid antequam hoc fieret, non erat altus dei filius deus, dei verbum, deus apud deum: sed postea quā propter hoc exaltatus est, quia factus est obediens vsque ad mortem crucis, tunc cepit esse altus dei filius, vnicus dei, deus: tunc cepit habere nomen quod est super omne nomen? Quis hoc insipientissimus dixerit? Hoc ergo illi donatum est vt homini secundum quē filius factus est obediens vsque ad mortem crucis, quod iam habebat idem ipse dei filius, deus de deo natus aequalis. **Caput III.** Obiicit mihi, quod dicam spiritum sanctum aequalem esse filio. Dico plane. Da, inquis, testimonia vbi adoratur spiritus sanctus: Vt video, hinc eū vis ostendi aequalem Christo, si adoratur vt Christus. Iam ergo confitere Christum patri aequalem, quem tu ipse adorari cōfiteris vt patrem. Quales autē homines estis, quā religiose humilitatis, qui spiritum sanctū adorare non vultis, cum legatis, Litera occidit, spiritus autem viuificat: Non vultis ergo adorare, quē viuificare animas non negatis: cū pater Abraham homines adorauerit, quia concesserunt ei monumentum, vbi poneret mortuæ corporis vxoris: Sic enim scriptū est, Venit autē Abraham plangere Saram & lugere. Et surrexit Abraham de supra mortē eius, & dixit filius Heth, Peregrinus & aduena sum ego vobiscū, date ergo mihi possessiōnē monumenti, vbi sepeliam mortuum meū. Responderunt autē filij Heth ad Abraham dicētes, Absit hoc domine. Audi nūc & nos, Rex a deo tu es in nobis. In electis monumētis nostris sepeli mortuum tuū: nemo enim nostrū prohibet te à monumento suo, vt sepelias mortuū tuum ibi. Surgens autē Abraham adorauit plebē filiorū Heth. Et vos spiritum sanctū nō permittitis adorari, vt ipsi dei gratiæ remaneatis ingrati. Sed da, inquis, testimonia vbi adoratur spiritus sanctus, quasi non ex iis quæ legimus, aliqua etiam quæ non legimus, intelligamus. Sed ne querere multa compellar, tu vbi legisti patrem deū ingenitū vel innatum? & tamen verum est. Quod vero aliquoties dixisti, etiā filio esse incomparabilem patrē: nec legitur, nec verum est. Si autē religionē qua colitur deus, sicut dignum est cogitare, multo pl⁹ esse cerneret quod habet spiritus sanctus templum, quā si eum legeres adoratum. Et homines enim sicut supra docui, à sanctis nouimus adoratos. Templum vero nō est factum ab hominibus nisi aut vero deo, sicut Salomō fecit: aut eis qui pro diis

habentur, sicut gentes quæ ignorant deum. Spiritus autem sanctus, quod cum magno honore de deo dictum est, non in manu factis templis habitat, sed corpus nostrum templum est spiritus sancti. Et ne corpora nostra contempnas, membra sunt Christi: Quis ergo est deus, cui templum ædificatur & à deo, & de membris dei? Dicis Christum esse in dexteram dei, & interpellare pro nobis. Quod cur nobis obiicit, si cum non solum deum, verum etiam hominem agnoscis? Quid te ergo adiuuat, quod sedere ad dexteram patris vel asidere legitur? Quid nobis, non quidem inanibus testimoniis, sed tamen inaniter probare niteris quod fatemur? Dicis vos spiritum sanctum competenter honorare vt doctorē, vt ducatorem, & vt illuminatorem, vt sanctificatorem: Christum colere vt creatorem: patrem cum sincera deuotione adorare vt authorem. Si authorem propterea dicis patrem, quia de ipso est filius, non est autem ipse de filio, & quia de illo & filio sic procedit spiritus sanctus, vt ipse hoc dederit filio gignendo eum talem, vt etiam de eo procedat spiritus sanctus: Si creatorem sic dicis filium, vt creatorem nō neges patrem nec spiritum sanctum: Si denique spiritum sanctum sic dicis doctorē, ducatorem, & illuminatorem, sanctificatorem, vt hæc opera nec patri audeas auferre nec filio, ista tua etiam nostra sunt verba: Si autem talia tibi idola ponis in corde, vt duos facias deos, vnū maiorem: id est, patrem: alium minorem: id est, filium: spiritum vero sanctum ita omnium trium minimū fingas, vt nec deum nuncupare digneris: non est hæc nostra fides, quoniam non est Christiana fides, ac per hoc nec fides. Etiam hoc tibi ignoscimus, quod imperite vsus verbo, Christum significasti ad terrēna descendisse contagia. Et quia hoc interrogare volui, & vti scires contagia quomodo appellare debeamus: calūnias esse istas dicis, & eas de philosophia & artis instructione venire arbitraris. Sufficit mihi quod ita putasti Christū ad terrēna descendisse contagia, vt tamen confitereris nulli habuisse peccatum. Illud sanē quod commemoratuū partus animalium, quæ cum terrena sint atque mortalia, hoc tamen gignunt quod ipsa sunt, vt homo hominem, canis canem, puto quod non aspernatus horruisti, sed te aspernari atque horrere sinxisti, dicens, tamendam comparationē in illam tantā immensitatem non debuisti produci. Cur enim hoc dixisti, nisi quia timebas ne tibi de ipsis corruptibilibus factibus fauces veritatis premeret, & te respirare non sineret, sicut & facit. Quandoquidem creaturā corruptibilem cernitis hoc quod ipsa est gignere factum suū, & deum patrem omnipotentem creditis non potuisse nisi eius degeneratē natura gignere vnicum suum. Sed dicis, Dominus deus dominum genuit, deus deum genuit, rex regē genuit, creator creatorem genuit, bonus bonum genuit, sapiēs sapientem, clemēs clementem, potens potentem. Si sub his verbis cauere te putas quod vobis obiicitur, non vos credere deum non potuisse gignere id quod est ipse, & ideo dicis, Dominus dominum genuit, deus deū genuit, & cetera: cur ergo sicut dixisti, potens potentē, non dicis omnipotens omnipotentem? Si autem sicut sentis vis dicere, dic, Dominus maior dominum minorem genuit: deus maior, deum minorem: rex maior, regē minorem: creator maior, creatorem minorem: melior bonum, sapientior sapientē, clementior clementem, potentior potentem. Si autem ista non dicis, & nihilo minus quā pater habet, filium habere consentis, cur nō dicis æqualem? Et illa omnia cur nō sic percurris vt dicas, Dominus

A Dominus æqualem dominū genuit, deus æquale deum, rex æqualem regē, creator æqualem creatorem, bonus æqualiter bonum, sapiens æqualiter sapietem, clemens æqualiter clementem, potens æqualiter potētem? Si autem negas æqualem, aperte dic esse degenerem. Non enim quem deum minorem, de deo maiore natum esse dicitis, saltem sicut infantem crescere sinitis, vt aliquādo suo patri possit esse æqualis. Ad hoc enim eum perfectum dicitis esse natum, non vt hinc laus eius cresceret, sed vt minor eius natura remaneret. Et cum ista sentiat, sequeris tamen & dicis, Nihil subtraxit pater in generando filium. Quomodo nihil subtraxit pater in generando filium, quem non æqualem genuit, sed minorem? An ideo nihil subtraxit, quia nihil eorum quæ gignēdo dedit, abstulit genito? Ita sanē nihil subtraxit: sed & filiis hominum qui prospere nascuntur, nihil aufert creator iam natis: quin potius addit, vt accedat crescentibus quod nascentibus defuit. Quid ergo de patre magnum dixisti erga vnicum filium, qui non ex nihilo vel ex aliqua materia factus, sed ex ipso natus est? Quid magnum est quia nō subtraxit quod dedit, si quod dare potuit, non dando subtraxit? Vbi est quod eum inuidum non esse dixisti? An forte dare non potuit? Vbi est omnipotentia dei patris? Proforus ad hūc articulum res colligitur, vt deus pater æquale sibi gignere filium aut non potuerit, aut noluerit. Si nō potuit, infirmus: si noluit, inuidus inuenitur. Sed vtrūque hoc falsum est. Patri ergo deo fili⁹ ver⁹ æqualis est. Si ergo vt laudas placet tibi quod à me commemoratum est, Inuisibilia enim eius per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur: per id quod factū est in creatura visibili, vt parēs id quod ipsi sunt, generent, intellige inuisibilem natūritatē verū filij dei, ne deum patrem dicas id quod non est ipse, genuisse. Si autem hoc genuit quod est ipse, vnā patri & filij esse substantiam negare nolite. Iam vero sequētia quæ sic cōnexuisti, vt de cruce vel incarnatione Christi probare nobis velles quod pariter credim⁹: seruasti morem tuū, sed nihil tibi ad ista respōdens etiam ergo seruo promissum meum. De inuisibili filio cum ageremus, quem consensisti esse inuisibilem secundum diuinitatem, qui prius solum patrē inuisibilem esse præsumperas, ad rem nō pertinētia multa dixisti de inuisibilibus creaturis: quod poterūt iudicare qui legerint. **C** De inuisibili deo inter nos agit. Et hoc est quod quaestionem facit, quia vos inuisibile solum patrem dictum putatis, vbi Apostolus ait, Immortali, inuisibili soli deo. Si dixisset, soli patri: difficilius fortasse quaestio solueretur. Quia vero dixit, soli deo: nō est vti que cōtra nos: & vnigenitus quippe in forma dei, & spiritus sanctus in sua natura est inuisibilis. Vnus enim & solus deus à nobis ipsa trinitas prædicatur. Quod vtrum verum sapiamus, in aliis locis à nobis est demonstratum, & vbi adhuc opus fuerit, demonstrabitur. Nunc in ista quaestione nō immerito potest moueri, quomodo de solo deo, qui est ipsa trinitas, dictum sit, Inuisibili soli deo: cū sit etiam quædam inuisibilis creatura. Propter quod dictum est de Christo, quia in ipso condita sunt omnia visibilia & inuisibilia. Quia ergo sunt diuisibilia visibilia, ideo dictum est, Inuisibili soli deo honor & gloria. Et si enim est creatura inuisibilis, nō tamen deus nobis est. Sed & si non dictū esset, soli deo: sed dictum esset, Regi autem seculorum, immortalis, inuisibilis, soli honor & gloria, quis nisi deus esset? Honor ergo & gloria soli deo, qui deus inuisibilis est, nō qui solus inuisibilis, quoniam est vt diximus, & creatura inuisibilis. Itē quaeri potest quo-

modo dictum sit, Deū nemo vidit vnquā: cum eiusdē domini verba sint, Nescitis quia angeli eorum semper **D** vident faciem patris mei qui in cœlis est? Quæ sententia vos redarguit, qui nescitis quemadmodū dicatis inuisibilem patrem. Illud autē quod ait, Non quia patrem vidit quisquā nisi qui est à deo, hic vidit patrem: ad homines referri potest quod dictū est, quisquam. Et quia ipse homo erat qui tūc loquebatur in carne: ita hoc dixit, ac si diceret, Non quia patrem vidit quisquam hominum, nisi ego: sicut dictum est, Quis sapiens & intelliget hæc: Non enim & de sanctis angelis id accipi potest. Vnde Apostolus de inuisibili deo apertius posuit, Quem nemo hominum vidit, nec videre potest. Non enim ait, nemo: sed, nemo hominum. Vbi ostendit quæ admodum intelligi debeat quod dictū est, Deum nemō vidit vnquam: id est, nemo hominum: sicut, Nemo ascendit in cœlum: cum angeli soleant illuc ascendere, quia solent inde descendere. Nec tamen Apostolus dixit, Nemo hominum poterit videre deum: sed, nemo potest. Poterit enim homo, sed tunc cum æternum erit fidelium præmium, videre deum. Propter quod Ioannes Apostolus, Dilectissimi, inquit, filij dei sum⁹, & nō- **E** rit apparuit quod erimus. Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Quid est ergo quod dicis, solum esse inuisibilem patrem: quod frustra diceret, etiā si à solo filio videretur? Nunc vero cum diuina testetur eloquia eum videri & ab angelis, videndum etiam ab hominibus, cum facti fuerint æquales angelis: quid est quod dicis? Vbi est quod definiere ausus es, minora videri à maioribus, maiora autem à minoribus non videri? Quod quidem postea perdidisti, quando videri à filio confessus es patrem, cum & in ipsa substantia diuinitatis dicas filium minorem, patremque maiorem. Sed quid dicitur es de angelis, qui semper vident faciem dei patris? Nunquid propter regulam tuam, quam sine consideratione sinxisti, putandi sunt angeli patre deo esse maiores? Sed eleganter te existimas inuenisse quod diceret vbi aisti de filio, Vidit ergo patrem, sed vidit incapabilem. Nec attendis, quia & si vidit incapabilem, quem sicut putas capere non potuit, non tamē inuisibilem quem videre potuit. Tu autem nobiscum non de capabili & incapabili, sed de visibili & inuisibili, cum ista diceret, disputabas: quia nec Apostolus ait, incapabili: sed ait, inuisibili soli deo. Vnde hoc testimoniū pro te adhibendum putasti, vt hinc etiam decolorares filium, tãquam ipse in dei forma inuisibilis non sit. Sed quoniam veritate cōuictus & filium cōfessus es inuisibilem, præparasti tibi quantum existimo sic dicere, Inuisibilis inuisibilem genuit: quomodo dixisti, potens potētem: vt cū discutereris, hoc à te quomodo diceretur, respōderes, Inuisibilior inuisibilem genuit, sicut potentior potentē, sapientior sapientē, & cetera tua. Sed quā sapienter ostendisti filio incapabilem patrem, filiū vero capabilem patri? Dixisti enim, Vidit ergo patrē, sed vidit incapabilem. Pater autē, inquis, sic videt filiū vt tenens in sinu suo & habens. Sic nō sapiūt nisi qui carnaliter sapiunt. Sinū quippe tibi fingis, vt video, aliqua capacitatem maioris patris, qua filiū minorem capiat atque cōtineat: sicut hominē corporaliter capit domus, aut sicut sinus nutricis capit infantē. Ergo inter mirabilia Christi & hoc deputabitur, quia in forma serui creuit, & maior est factus quā in forma dei fuerat, vt cum prius portaretur in sinu patris, nunc sedeat ad dexterā patris. Abiice ista puerilia vel anicularia phantasmata de corde tuo, & linum patris ideo dictum ac-

Gcipe, vt intelligatur iste genitus, ille genitor: nō vt ille maior, hic minor. Nā si incapabilis est pater, filius vero incapabilis nō est: non veraciter dictū est. Omnia quæ habet pater, mea sunt: quandoquidem respōderi ei potest, Ecce incapabilitatē habet pater, quæ nō tua est. Sed quoniā veraciter dictum est quod veritas dixit, Et omnia quæ habet pater, filij sunt: non potest non esse filij quantacunque sit incapabilitas patris. Et hanc domini sententiam vbi ait, Omnia quæ habet pater, mea sunt: tanquam rectissimam regulam ad vos siue conuincendos, siue quod magis cupim⁹ corrigēdos, per multa adhibere debem⁹: vt vbiq; aliquid tributis patri quod filio denegatis, ipsam fidelissimam testem contra errores vestros vel contra mendacia producamus. Quid opus est autē in eo tibi resistere, quod humanam sapiētiam contendis esse visibilem, cum ipsam animam humanam, in qua est vtique humana sapiētia, inuisibilem esse cōcesseris? Sed quod libet sentias de vniuersa inuisibili creatura, quātum ad deum pertinet de quo inter nos agitur, satis tibi demonstratum est non esse solum inuisibilem patrem. Putas deum patrem cum filio H & spiritu sancto vnum deum esse nō posse: times enim ne pater solus non sit vnus deus, sed pars vnus dei qui constat ex tribus. Noli timere, nulla sit partium in deitatis vnitatis diuisio. Vnus est deus pater & filius & spiritus sanctus, hoc est ipsa trinitas: vnus est deus de quo dictum est, quia nullus deus nisi vnus: & qui dixit, Audi Israēl, dominus deus tuus deus vnus est. Cui vni & soli deo seruire nos sine vilo scrupulo agnoscimus, quādo audimus aut legimus, Dominū deum tuum adorabis, & illi soli seruiēs. Ne forte propter hæc verba Christo, cuius mēbra sumus, vel spiritui sancto, cuius templum sumus, seruire nolim⁹, si quod dictum est, Domino deo tuo soli seruiēs: sic acceperimus, tāquam de solo patre, & nō de ipsa trinitate sit dictum. Vos autem cum quaritur à vobis, quæ credatis esse de quo scriptum est, Dominus deus tuus deus vnus est: respondetis, Deus pater est. Itemq; cum quaritur de quo domino deo dictum sit, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruiēs: rursus respondetis, de deo patre. Tunc vobis dicitur, Si domin⁹ deus noster deus vnus est, & hic pater est, quare vos facitis duos dominos deos, dicēdo etiā Christum esse dominum deum? Item si pater est cui vni domino deo nostro soli seruiendū est, quomodo obtemperatis huic præcepto, qui tanquam domino deo seruitis & Christo? Neque enim illi soli, seruitis & huic. † Secundum fidem autem rectam, quicumque ipsam Trinitatem vnum dominum deum esse nostrum didicimus, profecto cū ei soli ea quæ deo debetur seruitute seruiamus, domino deo soli nos seruire cōfidimus. Ergo, inquit, deus pater pars est dei: Absit. Tres enim personæ sunt pater & filij & spiritus sanct⁹. Et hi tres quia vnus substantiæ sunt, vnū sunt, & summe vnum sunt, vbi nulla naturarum, nulla est diuersitas voluntatum. Si autem natura vnū essent, & consensione nō essent, non summe vnū essent: si vero natura dispares essent, vnum nō essent. Hi ergo tres qui vnum sunt propter ineffabilem coniunctionem deitatis, qua ineffabiliter copulantur, vnus deus est. Porro autem Christi⁹ vna persona est geminæ substantiæ, quia & deus & homo est. Nec tamen deus pars huius personæ dici potest, alioquin filius dei deus antequam susciperet formam serui, nō erat totus, & creuit cum homo diuinitati eius accessit. Quod si in vna persona absurdissime dicitur, quia pars rei vlli⁹ esse non potest deus, quāto magis pars trinitatis esse nō

potest, quicumque vnus in tribus: Deinde vbi ait Apostolus, Qui adhæret domino, vnus spiritus est: nūquid huius vnus pars est dominus: Si enim hoc dicim⁹, quid aliud dicere deprehēdimur, nisi quod augeretur adherente homine, & recedente minueretur? In trinitate ergo quæ deus est, & pater deus est, & filius deus est, & spiritus sanctus deus est, & simul hi tres vnus deus: nec huius Trinitatis tertia pars est vnus, nec maior pars duo quā vnus est ibi: nec maius aliquid sunt omnes quā singuli, quia spiritalis hæc, non corporalis est magnitudo. Qui potest capere capiat: qui autem nō potest, credat & oret, vt quod credit intelligat. Verum est enim quod dicitur per Prophetam, Nisi credideritis, non intelligetis. Tu nempe dixisti, vnum deum non ex partibus esse compositum. Et quia de patre hoc vis intelligi, Ille, inquit, quod est, virtus est ingēnita simplex: & tamē in hac simplici virtute quā multa commemoraueris, vide. Nam superiora verba tua sunt: De⁹ deum genuit, dominus deum genuit, rex regem genuit, creator creatorem genuit, bonus bonum genuit, sapiens sapiētem genuit, clemens clemētem, potens potentem. Cur ergo in virtute simplici quod est deus, non tenuisti tot cōmemorare virtutes? Vt enim omittam quatuor, quas loco superiore posuisti, & alias quatuor dicam, quas enunciare vsitatis nominibus possumus: nunquid bonitas & sapiētia & clementia & potētia partes sunt vnus virtutis, quā simplicem esse dixisti? Si dixeris, partes sunt, simplex ergo virtus ex partibus cōstat, & simplex ista virtus te definiēte vnus est deus. Vnum ergo deū ex partibus cōpositum esse dicis. Non dico, inquit. Non sunt ergo partes, & tamē quatuor sunt, & vna virt⁹ est, eademq; simplex est. Si ergo in vna patris persona & plura inuenis, & partes non inuenis: quanto magis pater & filius & spiritus sanct⁹ & propter indiuiduā deitatem vnus deus est, & propter vniuersiūque proprietatem tres personæ sunt, & propter singulorum perfectionem partes vnus dei nō sunt? Virtus est pater, virtus est filius, virtus & spiritus sanctus. Hoc verum dicis. Sed quod virtutem de virtute genitam, & virtutem de virtute procedentem nō vis eandem habere naturam, hoc falsum dicis, hoc cōtra fidē rectam & catholicam dicis. Redis vt quarras à me, quomodo sit inuisibilis filius, vnde iam dixi superius quod visum est esse dicendum. Sed si ob hoc, inquit, filius inuisibilis à te pronunciat, eo quod oculis humanis cōtrēplari nō possit, cur non & cœlestes virtutes pariter inuisibiles pronuncias, quādo nec ipsæ obtulib⁹ humanis videri possunt? Ita hoc dicis, quasi possit ab homine cōtrēplari quis ille sit modus quo cœlestes virtutes sunt inuisibiles: aut ad hoc quærendū esse debeamus intenti, dicente scriptura, Altiora te ne quæsieris. Quod præceptum ipse cōtemnens, ausus es dicere, angelum videri ab archangelo, archangelum ab angelo nō videri. Satis sit quod ostendi nō esse consequens vt ideo credamus in forma dei visibilem filium, quia scriptum est, Inuisibili soli deo. Quod tu de patre sic te accipere demonstrabas, tanquam filius inuisibilis non sit, cum eum & inuisibilem creatorē scripturæ testentur. Veruntamen restat vt dicas, Ambo quidem inuisibiles sunt, id est, & pater & filius, sed pater inuisibilior est: ac sic dādo aliquid patri quod non sit filij, mendacem facis eundem filium dicentem, Omnia quæ habet pater, mea sunt. Hoc & de potentia sapis, quod scilicet sit quidem potens & filius, sed potentior pater filio: vt authoribus & doctoribus vobis, potuerit potētē potens, nec potuerit omnipotentem

A nipotentē gignere omnipotēs. Ac per hoc si habet pater omnipotentiam quā non habet filius, falsum est quod ait filius, Omnia quæ habet pater mea sunt. Deinde si aliquid facit pater quod facere nō potest filius, merito dicitur potentior pater quā filius: Cum vero dicat, Quicumque pater facit, hæc & filius similiter facit: nōne melius auditur ipse quā vos, meliusq; ipsi creditur docenti quā decipientibus vobis: Sed potentiam pater, inquit, à nemine, filij⁹ vero accepit à patre. Fatemur & nos filium ab illo accepisse potentiam, de quo natus est potens: patri vero potentiam nullus dedit, quia nullus cum genuit. Gignendo enim dedit potētiā pater filio, sicut omnia quæ habet in substantia suā, gignēdo dedit ei quæ genuit de substantia sua. Sed queritur vtrū tantam quanta ipsi est potentiam pater filio dederit, an minorem? Si tantam, non solum potētē potens, verū etiam omnipotentem genuisse dicatur, credatur, intelligatur omnipotens. Si minorem, quomodo omnia quæ habet pater filij sunt? Si patris omnipotētia filij nō est, quomodo quicumq; pater facit, hæc & filius facit similiter, quod vtique nō potest, si omnipotens non est? Ac per hoc quod ait Apostolus, Beatus & solus potens: non cogor de patre tāmodo accipere, sed de deo, quod est ipsa Trinitas: Loquens enim ad Timotheum, Præcipio, inquit, tibi coram deo qui viuificat omnia, & Christo Iesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonā confessionem, vt serues mandatum sine macula irreprehensibile, vique ad aduentum domini nostri Iesu Christi: quæ temporibus propriis ostendet beatus & solus potēs, rex regum & dominus dominantium: qui solus habet immortalitatē, & lucem inhabitat inaccessibilem: quem nemo hominū vidit, nec videre potest, cui est honor & gloria in secula seculorum, amen. Nihil hic video dictum quod non cōueniat Trinitati. Sed vt nūc taceam de spiritu sancto, quem nec saltem minorem filio deum vultis, quia omnino deū esse non vultis, sufficit vt vos de patre cōuincamus & filio. Nūquid enim quia dixit Apostolus, Testificor tibi coram deo qui viuificat omnia: pater solus, nō & filius viuificat omnia? Si dixeris patrem solum viuificare omnia, quomodo ergo quicumque pater facit, hæc & filius similiter facit? Quandoquidem pater, vt putas, viuificat omnia, quod filius nō facit. Deinde vbi ait: Sicut pater suscitauit mortuos & viuificat, sic & filius quos vult viuificat: quomodo verū est, si pater sine filio viuificat omnia? Proinde quod addidit, Et Christo Iesu qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato, bonam confessionem: de filio proprie dicere voluit: quia filius quidē sicut pater viuificat omnia: sed sub Pontio Pilato in forma serui filium nouimus passum fuisse, nō patrem. Deinde subiungitur, Vt serues mandatum sine macula irreprehensibile vsq; ad aduentū domini nostri Iesu Christi, quem temporibus propriis ostendet beatus & solus potens: quem scilicet aduentum domini Christi ostendet vtique deus, quod non solus est pater, quia secūndum veritatem, non secundum vestrum errorem, Trinitas vnus est deus, beatus & solus potens, rex regum & dominus dominantium. Nunquid enim vel vos dicere audeatis filium nō esse regem regum & dominum dominantium? De quo inter cætera scriptum est in Apocalypsi Ioannis: Et ipse calcet torcular vini potentis, & in tunica & in femore habet nomē scriptum: Rex regum & dominus dominantium. Sed ne forte dicatis, quod nomen patris filius habeat scriptum in veste & in femore, alio loco eiusdem libri superius legitur: Et agnus

vincet eos, quoniam dominus dominantium est & rex regum. Quapropter secūndum vos, duo sunt reges regū & domini dominantium: & contra vos est, si de patre tantum ait Apostolus: Beatus & solus potēs, rex regum & dominus dominantium. Verum secundum rectam fidē ipsa Trinitas vnus est deus, beatus & solus potens, rex regum & dominus dominantium, qui solus habet immortalitatē, & lucem habitat inaccessibilem. Et quomodo erit verū, Accedite ad eum & illuminamini: nisi quia hoc nemo potest si de se quisque presumpserit, sed si ipse donauerit: immortalitatē autem deus habere dicitur sol⁹, quia est immutabilis sol⁹. In omni enim mutabili natura nonnulla mors est ipsa mutatio, quia facit aliquid in ea non esse quod erat. Proinde & ipsa anima humana, quæ propterea dicitur immortalis, quoniam qualitercūque secundum modum suum nunquam desinit viuere: habet tamen pro ipso suo modo quandam mortē suam: quia si iuste viuebat & peccat, moritur iustitia: si peccatrix erat, & iustificatur, moritur peccato: vt alias eius mutationes taceam, de quibus longum est disputare. Et creaturarum natura cœlestium mori potuit, quia peccare potuit: Nam & angeli peccauerūt, & demones facti sunt, quorū est diabolus princeps: Et qui non peccauerunt, peccare potuerunt: Et cuiusq; creaturæ rationali praestatur vt peccare non possit, non est hoc naturæ propriæ, sed dei gratiæ. Ac per hoc sol⁹ de⁹ habet immortalitatem, qui non cuiusquam gratiā, sed natura sua nec potuit nec potest aliqua cōuersione mutari, nec potuit nec poterit aliqua mutatione peccare. Quem secūndum naturam qua deus est, nemo hominū vidit, nec videre potest, sed poterit aliquando, si ad illū numerum hominū pertinet, de quibus dictum est: Beati mundicordes, quoniam ipsi deum videbūt. Cui deo, id est patri & filio & spiritui sancto, quæ Trinitas vnus est deus, honor & gloria in secula seculorum amē. Absit autem vt quomodo putas, ideo sit potētior pater filio, quia creatorem genuit pater, filius autē non genuit creatorem: Neque enim non potuit, sed non oportuit. Immoderata enim esset diuina generatio, si genitus filius nepotem gigneret patri: quia & ipse nepos nisi a suo pronepotē gigneret, secundum vestram mirabilem sapientiam, impotens diceretur. Similiter etiam ille si nepotem nō gigneret a suo, & pronepotem proauo suo, nō à vobis appellaretur omnipotens: nec impleret generationis series, si semper alter ex altero nasceretur: nec eā perficeret vllus, si non sufficeret vnus omnipotens. Itaque omnipotentem genuit filium, quoniā quicumque pater facit, hæc & filius facit similiter: Filij quippe ipsum genuit vtique patris natura, non fecit. In illo etiam testimonio, vbi ait Apostolus: Soli sapienti deo: non dissimilis error est vester: sed quod vobis respondimus de potentia, hoc etiam de sapiētia respondemus. Si enim dixisset Apostolus, Soli sapiēti patri: nec sic inde filium separaret. Nō enim quia in Apocalypsi de filio legitur, Habens nomen scriptum quod nemo scit, nisi ipse: ideo pater nescit hoc nomen, à quo est inseparabilis filius. Sicut ergo scit & pater quod nemo scire dictus est nisi filius, quia inseparabiles sunt: sic etiam si dictum esset, soli sapienti patri: simul intelligi deberet & filius, quia inseparabiles sunt. Cum vero nō sit dictū, soli sapienti patri: sed, soli sapienti deo: & deus vnus sit ipsa trinitas; multo est facilius nobis huius solutio quæstionis: vt sic intelligamus solum deū sapientem, sicut intelleximus solum potētē, id est, patrem & filium & spiritum sanctū, qui est vnus & solus deus,

Ioan. 16.

Caput X.

1. sent. dist. 19. cap. Nec est.

Dente. 6.

Matth. 4.

1. Corin. 6.

1. Corin. 3.

Dente. 6.

† al. Neque enim illi soli seruit, qui seruit & huic.

Matth. 5.

1. Tim. 6.

1. Idem.

1. Tim. 5.

Apoc. 19.

Apoc. 17.

Psal. 33.

De anima immortalitate & mortalitate.

† al. viuificatur.

Matth. 5.

Ioan. 5.

Cap. XIII.

Roman. 16.

Apoc. 19.

G cui soli seruire iussi sumus: ne male intelligentes, [vel potius non intelligentes,] contra hoc præceptum face-
Matth. 4. ^{1 plus.} betur seruire seruiamus. Nō enim dictum est: Dominū
 deum tuum patrem adorabis, & illi soli seruias: vt ser-
 uire permitteremur & filio, plus tamen patri tanquam
 maiori: minus autem filio tanquam minori deo: sed di-
 ctum est, Dominū deum tuum adorabis, & illi soli ser-
 uies: soli scilicet omnipotenti, soli sapiēti deo: vt vos re-
 pelleremini, qui nolentes accipere vnum solum deum
 patrem & filium & spiritum sanctum, & dicētes vnum
 dominum deum, cui soli seruiendum est, non esse nisi
 deum patrem, & tamē etiam filium deum & dominum
 confitētes: apertissime duos deos & dominos, maiore
 vnum, minore alterum dicitis: & reos vos, secundum
 errorem vestrum, præcepti huius violati esse monstra-
 tis, quia non solum maiori, verum etiam minori, ea quæ
 domino deo debetur seruitute seruitis. Vbi autē dixit
Roman. 16. Apostolus, Solum sapiēti deo: cū scriberet ad Romanos,
 in fine Epistolæ sic locutus est: *Ei autem qui potens est,*
 inquit, vos confirmare secundum Euāgelium meum,
 & præconium Iesu Christi: secundū reuelationem my-
 sterij temporibus æternis taciti, manifestati autem nūc
 per scripturam prophetarum: secundum præceptum
 æterni dei, in obedientiā fidei in omnes gentes cogni-
 ti: soli sapiēti deo per Iesum Christum, cui gloria in se-
 cula seculorum: Hoc est, ei qui potens est vos confirmare
 soli sapiēti deo gloria in secula seculorū. Quod autē
 interpositū est, per Iesum Christum: vnum soli sapiēti
 deo per Iesum Christum accipi debeat, vt scilicet solus
 deus sapiens per Iesum Christum sapiens esse intel-
 ligatur, nō participādo, sed gignendo sapiētiā, quod
 est Christus Iesus: an vero non per Iesum Christum [sapi-
 entia: sed, per Iesum Christum] gloria soli deo sapiēti:
 videtur ambigū. Sed quis audeat dicere, per Iesum
 Christum fieri, vt sit sapiens deus pater: cum secundum
 substantiam suam nō dubitandum sit eum esse sapien-
 tem: potiusque sit substantia filij per gignentem patrem,
 quā substantia patris per genitum filium? Restat ergo
 vt soli sapiēti deo gloria sit per Iesum Christum, hoc
 est clara cum laude notitia, qua innotuit gentibus deus
 trinitas. Ideo per Iesum Christum, vt alia taceam, ipse
Matth. 28. præcepit baptizari gētes in nomine patris & filij & spi-
 ritus sancti: Vbi præcipue cōmendata est huius indiui-
 due gloria trinitatis. Deus itaque, quod est ipsa trinitas,
 propterea solus sapiēs recte dicitur, quia solus secundū
 substantiam suam sapiens est: non secundum accipien-
 tem vel accedentem participationē sapiētiæ, sicut sapi-
 ens est rationalis quæcūque creatura. Quod vero ad-
 ditum est, cui: vt diceretur, cui gloria: cū sufficeret si di-
 ctum esset, ei autem gloria: inuitatā nostræ linguæ indi-
 cat locutionem, nō sensum quem requiramus, vel de
 quo ambigamus insinuat. Quid enim sensui deperit, si
 dicatur, ei gloria, cui per Iesum Christū gloria: hoc est
 nāque, per Iesum Christum cui gloria: quod est, cui per
 Iesum Christum gloria. Sed alter horum inuitatus, al-
 ter vstitatus est ordo verborum. Quæris à me: Si de
 substantia patris est filius, de substantia patris est etiam
 spiritus sanctus, cur vnus filius sit, & alius non sit filius?
 Ecce respondet deo, siue capias, siue nō capias. De patre est
 filius, de patre est spiritus sanctus: sed ille genitus, iste
 procedens: Ideo ille filius est patris, de quo est genitus:
 iste autem spiritus vnusque, quoniam de vtroque pro-
 cedit. Sed ideo cum de illo filius loqueretur, ait, De pa-
 tre procedit: quoniam pater processione eius est author,

qui talem filium genuit, & gignendo ei dedit vt etiam R
 de ipso procederet spiritus sanctus. Nam nisi procede-
 ret & de ipso, non diceret discipulis: Accipite spiritum
 sanctum: eumque in sufflato daret, vt a se quoque proce-
 dere significans, aperte ostenderet flando, quod spiran-
 do dabat occulte. Quia ergo si nasceretur, non tantum
 de patre, nec tantum de filio, sed de ambobus vtrique na-
 sceretur, sine dubio fili' diceretur amborū: Ac per hoc
 quia filius amborum nullo modo est, non oportuit na-
 sci eum de ambobus. Amborū est ergo spiritus sanctus
 procedēdo de ambobus. Quid autē inter nasci & pro-
 cedere interfit, de illa excellentissima natura loques ex-
 plicare quis potest? Nō omne quod procedit nascitur,
 quāuis omne procedat quod nascitur: Sicut non omne
 quod bipes est, homo est, quāuis bipes sit omnis qui ho-
 mo est. Hæc scio. Distinguere autem inter illam gene-
 rationem & hanc processione nescio, non valeo, nō
 sufficio: Ac per hoc quia & illa & ista est ineffabilis, si-
 cut propheta de filio loquens ait, Generationē eius quis
 enarrabit: ita de spiritu sancto verissime dicitur: proces-
 sionem eius quis enarrabit? Satis sit ergo nobis, quia nō
 est a seipso filius, sed ab illo de quo natus est: non est a
 seipso spirit' sanctus, sed ab illo de quo procedit. Et quia
 de vtroque procedit, sicut iam ostendimus, vnde & spi-
 ritus patris dicitur est, vbi legitur: Si autem spiritus eius
 qui suscitauit Christum a mortuis, habitat in vobis: &
 spiritus filij, vbi legitur: Qui autem spiritū Christi non
 habet, hic nō est eius. Non enim duo sunt spiritus san-
 cti, tanquam singuli singulorum, vnus patris & alter fi-
 lij, sed vnus potius patris & filij: De quo vno spiritu
 scriptū est, Etenim in spiritu vno nos omnes in vnum
 corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Græci, siue serui,
 siue liberi, & omnes vnū spiritū potauimus. Et alio lo-
 co: Vnū corpus & vnus spiritus. Quid ergo hæc trini-
 tas, nisi vnus eiusdemque substantiæ est? Quādoquidem
 nō de aliqua materia vel de nihilo est filius, sed de quo
 est genitus: itemque spiritus sanctus non de aliqua mate-
 ria, vel de nihilo, sed inde est vnde procedit. Vos autē
 nec filium de patris substantia genitum vultis, & tamen
 eum nec ex nihilo nec ex aliqua materia, sed ex parte
 esse conceditis. Nec videtis quā necesse sit, vt qui nō
 est ex nihilo, id est ex aliqua re alia, sed ex deo, nisi ex
 dei substantia esse nō possit, & hoc esse, quod [deus] est,
 de quo est: hoc est de' deo. [Quocirca deus de deo] M
 natus: quia non alius prius fuit, sed natura coæterna de
 deo est, non est aliud quā est ille de quo est, hoc est
 vnus eiusdemque naturæ, [vel vnus] eiusdemque substantiæ.
 Quod cū auditis, quale cor habeatis ignoro, qui puta-
 tis nos dicere sic filium natum esse de patre, quomodo
 nascuntur de corporibus corpora. Et quoniam corrupti-
 biliter ista nascuntur, accusatis nos tāquam genera-
 tionei vnigeniti quæ de patre est, corporalē passionem
 corruptionemque tribuamus. Carnalibus quippe cogita-
 tionibus pleni, substantiam dei de seipsa gignere posse
 filiū non putatis, nisi hoc patiatur. quod substantia quā-
 do gignit patitur carnis. Erratis, nō scientes scripturas,
 neque virtutem dei. Quando legitis: Vt simus in vero
 filio eius Iesu Christo: verum dei filium cogitate. Hunc
 autem filium nullo modo verum dei filiū cogitatis, si
 eum natum esse de substantia patris negatis. Non enim
 iam erat hominis filius, & deo donante factus est dei
 filius: ex deo quidem natus, sed gratia, non natura. An
 forte & si non hominis filius, tamen aliqua iā erat qua-
 liscunque creatura, & in dei filium deo mutante con-
 uersa est? Si nihil horum, ergo aut de nihilo aut de ali-
 qua

A qua substantia natus est. Sed ne crederemus de nihilo
 esse dei filiū vos putare, iam nos ab ista solitudine li-
 berasti. Affirmasti enim non vos dicere, de nihilo esse
 dei filium: De aliqua ergo substantia est. Si non de pa-
 tris: de qua? Dicitis. Sed nō inuenitis. Iam igitur vnige-
 nitum dei filium Iesum Christum dominum nostrum
 de patris esse substantia non vos nobiscum pigeat cō-
 fiteri. Pater ergo & filius vnus sunt eiusdemque substan-
 tiæ: Hoc est illud Homouision quod in cōcilio Niceno
 aduersus hereticos Arrianos à catholicis patribus veri-
 tatis autoritate & autoritatis veritate firmatum est:
 quod postea in concilio Ariminenſi, propter nouitatē
 in verbis minus quam oportuit intellectum, quam ta-
 men fides antiqua pepererat, multis paucorum fraude
 deceptis, hæretica impietas sub hæretico imperatore
 Constantio labefactare tentauit. Sed post non longum
 tempus libertate fidei catholicæ præualēte, posteaque vis
 verbi sicut debuit intellecta est, Homouision illud catho-
 licæ fidei sanitate longe lateque defensum est. Quid est
 enim Homouision, nisi vnus eiusdemque substantiæ? Quid
 est inquam Homouision, nisi, Ego & pater vnum sumus?
 Sed nunc nec ego Nicenum, nec tu debes Ariminenſe
 tanquam præiudicatū proferre concilium: Nec ego
 huius autoritatem, nec tu illi' detineras: scripturarū au-
 thoritatibus, non quorūque propriis, sed vtriusque com-
 munibus testibus, res cum re, causa cum causa, ratio cū
 ratione cōcertet. Vtrique legimus: Vt simus in vero fi-
 lio eius Iesu Christo: Ipse est verus deus & vita æterna.
 Vtrique tanti ponderis molibus cedamus. Dicitis ergo
 nobis, vtrū iste verus dei fili' ab eis qui gratia filij sunt,
 huius nominis quadam proprietate discretus, de nulla
 substantia sit, an de aliqua? Nō dico, inquis, de nulla, ne
 de nihilo dicā. Ergo de aliqua est: quæ? de qua? Si nō
 de patris, aliā quære. Si aliam non inuenis, quia omni-
 no non inuenis, patris agnosce, & filiū cum patre Ho-
 mouision cōfiteri. Caro de carne nascitur, filius carnis
 de substantia carnis nascitur. Corruptionem de medio
 tollite, passioes carnales à lumine mētis abiicite, & in-
 uisibilia dei per ea quæ facta sunt intellecta conspice.
 Credite creatorem qui dedit carnī carnē gignere, qui
 dedit parentibus veros carnis filios de carnis substan-
 tia generare, ac sic filios cum parentibus vnus esse sub-
 stantiæ: multo magis potuisse verum gignere filium de
 sua substantia, & vnā cū vero filio habere substantiā,
 manente incorruptione spiritali, & longissime hinc
 aliena corruptione carnali: Nā de anima quid dixeris,
 nescio. Verba enim tua sunt vbi dicitis: Nec enim ad ani-
 mæ ingenuitatem cōparatis illam tantam magnificen-
 tiam, sed ad fragilitatem corporis. De corpore vtrique,
 inquis, nascitur caro, corporalis filius: nō tamen de ani-
 ma anima nascitur. Post istam quali definitionē tuam,
 rurſus affirmas animam filios generare. Ad iugis enim
 & dicitis: Si ergo nostra anima incorruptibiliter gene-
 rat & impassibiliter, nullam sentiens diminutionē, non
 iniquationem aliquā, sed legitime secundum iura di-
 uina generatū filiū, sapiētium consensu, accōmodans
 corpori, ipsa integra manet, quāto magis omnipotēnis
 deus: Et paulo post dicitis: quāto magis deus pater incor-
 ruptibilis incorruptibiliter genuit filiū? Iam supra dixi,
 nescire me quid vultis de anima intelligi, de qua pri'
 dixisti, quod non nascitur anima de anima: & postea, quod
 anima incorruptibiliter gignat filiū. Si [anima] animā
 gignit, quomodo nō nascitur anima de anima? Si car-
 nem, tu videris quomodo sit caro verus animæ filius.
 Christus enim, propter quem putasti hanc adhibēdam

similitudinem, verus est dei filius. Si autem incorrupti-
 biliter gignere animam filium sic accipi voluisti, quo-
 modo ait Apostolus, In Christo enim Iesu per Euange-
 lium ego vos genui: cur non attendis quod iam erant
 illæ animæ in veteri vita, quas per Euāgelium reno-
 uando Apostolus genuit? Verbum autem dei deus vnig-
 enitus filius, sicut iam disputauimus, nō prius aliquid
 fuit, & renouatione est generatus a patre, sed cū patre
 semper fuit: sicut est semper atque erit mirabili atque
 ineffabili modo genit' ab æternō coæternus. Sed si ob
 hoc introduxisti hæc dissimilem similitudinem, vt as-
 sereres deum patrem incorruptibiliter genuisse, noli la-
 borare, cōfiteor omnino, incorruptibiliter genuisse de-
 um patre, sed quod est ipse genuisse. Iterum enim dico
 hoc, quod vobis sæpe dicendū est, Aut de aliqua substā-
 tia natus est dei filius, aut de nulla. Si de nulla, ergo de
 nihilo: quod vos non dicere iam tenemus. Si de aliqua,
 nec tamē de patris, nō verus est filius. Si de patris, vnus
 eiusdemque substantiæ sunt pater & filius. Quomodo au-
 tem nihil filio subtraxit vt dicitis, si eiusdem substantiæ
 est, & tamen minor est, nec sicut infans crescere potest?
 Iam vero de immortalitate dei, quia non patrem, sed
 deum, qui & pater est & filius & spiritus sanctus, solum
 habere immortalitatem dixit Apostolus, satis superius
 disputauimus, quando ipsum Apostolicū testimoniū
 & posui totum & exposui. Displicet tibi, quod æqualem
 patri asserimus filiū, quasi possit esse inæqualis, qui ve-
 rus est filius, nō natus ex tempore, sed gignenti coæter-
 nus, sicut splendor ab igne genitus gignentis manifesta-
 tur a quæuus. Sed habet, inquis, dei filius auctorem pa-
 trem. Si propterea deum patrem deo filio dicitis autho-
 rem, quia ille genuit, genit' est iste, quia iste de illo est,
 non ille de isto, fateor & cōcedo. Si autem per nomen
 authoris minorem vis facere filiū, patremque maiorem,
 nec eiusdem substantiæ filium cuius est pater, detestabor
 & respuam: quia & filius hominis, in quantum est filius,
 habet auctorem, de quo natus est, patre: nec tamē ideo
 non est eiusdem substantiæ cuius est pater, & quod iste
 minor, maior est ille: potest tamē ad formam patris
 valentiamque pervenire crescendo, in qua patrem prop-
 terea non omnino inuenit talem, quia & ille defecit
 senescendo. Sic enim necesse est varietur ætate morta-
 litas, vbi temporalis est non æterna nativitas. Non autē
 illa sic est, vbi nec crevit fili', nec senescit pater: Et ideo
 amborū non impar est ætas, quia vbi est æternitas, non
 est ætas. Ideo forma nō impar amborum, quoniam ver-
 us filius qui nō vt augetur est nat', ne remaneret de-
 gener, equalis est natus. Sit ergo natiuitate humana lō-
 ge melior & excellentior diuina natiuitas incorrupti-
 bili & inuiolabili generatione, non tamen sit deterior
 diuersitate naturæ. Sed vitam filius, iquis, accepit à pa-
 tre. Accepit sicut genitus a gignere. Omnia, inquit, quæ
 habet pater, mea sunt. Omnia ergo quæ habet pater, de-
 dit illi gignendo, accepit iste nascendo: Nec dando ille
 amisit quod habuit: nec iste cū esset & non haberet, ac-
 cepit. Sed sicut ille permanſit habēs omnia, cum ea quæ
 habet filio dederit omnia: sic iste nunquā fuit sine om-
 nibus, quæ non egendo, sed nascendo accepit vt filius:
 quia nunquam potuit esse non natus, & ea sine quibus
 non est natus, & est immutabilis natus, semper habuit,
 quia semper est natus: Si enim aliquid eorum quæ ha-
 bet pater nō dedit filio, falsum est quod ait filius, Om-
 nia quæ habet pater, mea sunt. Sed quia [quod dixit fi-
 lius] verū est, profus omnia quæ habet pater, dedit vt
 diximus ille gignendo, accepit iste nascendo: Ac per hoc

1. Corin. 4. *al. postea.* *1. Corin. 16.* *Ibidem.*

G dedit ille vitam, quia genuit vitam: accepit iste vitam, quia natus est vita: si minor, si discolor, si diuersa, nõ ergo quã pater habuit hanc dedit filio: Et quomodo verum est: Omnia quã habet pater, mea sunt? Sed quis audeat dicere, verũ non est quod veritas dixit? Quapropter sicut habet pater vitã in semetipso, sic dedit & filio vitam habere in semetipso: Sicut habet, dedit: quod habet, dedit: qualem habet, talem dedit: quãtam habet, tãtam dedit. Omnia quã habet pater, filij sunt. Non ergo aliquid minus quã pater habet, filio dedit: Nec amittit pater vitã quam filio dedit: Viuẽdo enim tenuit quam gignendo dedit. Vita est autem ipse pater, vita est ipse filius: Et ille quippe & iste id habet vllus est ipse: Sed ille de nullo vita, iste vita de vita: sed talis qualis illa, tãta quanta illa, hoc omnino quod illa, quia verus est filius, quia perfectus est filius, quia nõ est degener ab vno deo patre deus vnicus filius: Patri ergo æqualis est filius. Quicquid enim dicitis à patre accepisse, fatemur & nos prorsus: Pater dedit, filius accepit. Sed cũ pater omnia quẽ habet gignẽdo dederit, æqualem vtiq; genuit, quoniam nihil minus dedit. Quomodo ergo tu dicitis, quia ille dedit, ille accepit, ideo æquale filium patri nõ esse: cum eũ cui data sunt omnia, & ipsam æqualitatem videas accepisse? Scriptum est quidem, Beatum est magis dare quã accipere: Sed in hac vita vbi est inopia, qua vtiq; melior est copia: Melius enim est habere quã egere: & melius est donare quã accipere: erogare quã mendicare. Vbi autem qui dedit, gignẽdo dedit: & qui accepit, nascendo accepit: non inopi subuẽtum est, sed ipsa copia generata est. Nec potest qui accepit, ei qui dedit esse inæqualis, quia & hoc accepit vt esset æqualis.

Ioan. 16. Nihil enim patre minus habet ille qui dicit, Omnia quẽ habet pater, mea sunt: Æqualis est igitur. Sed quia semetipsum exinanuit, formam serui accipiens, non formam dei perdens, ita factus est in eadem serui forma obediens vsque ad mortem crucis, in qua paulo minus minoratus est ab angelis, vt patri in forma dei maneret æqualis, quia non est forma illa mutabilis. Quid itaque mirum est, si ea quã commemoras dicit: Ego quã placita sunt patri meo, facio semper? Et ad monumentũ Lazari: Pater, gratias ago tibi quia audisti me, & ego sciebam quia semper me audis, sed propter eos qui circumstant dixi, vt credãt quia tu me misisti. Et iterum: Me oportet operari opera eius qui me misit. Et antequã panes frangeret, prius patri gratias egit. Si his atque huiusmodi testimoniis id ostendere voluisses, quod in forma serui filius minor est patre, & in ipsa forma dei iste de illo, non illẽ de isto est: quod sãpe significans, multa ita dicit, vt eum non intelligentes, etiam in ipsa diuinitate arbitrentur minorem: sic teneres rectã regulam fidei, vt nõ contradiceres veritati: nec per alia testimonia oppugnares Euangelium, sed doceres. Quã sunt enim placita patri, quã non sunt & filij: aut vnde potest facere filius, nisi quã placita sunt patri, à quo habet omnia in quibus æqualis est patri: Quomodo non gratias agit patri de quo est, præsertim in forma serui, in qua illo minor est? Quomodo non patrem rogat vt homo, qui cum patre exaudit vt deus? Quis autem Christianus ignorat quod pater miserit, missusque sit filius? Non enim genitorem ab eo, quem genuit, sed genitum à genitore, mitti oportebat. Verum hoc nõ est inæqualitas substantiã, sed ordo naturã: non quod alter prior esset altero, sed quod alter esset ex altero. Oportebat ergo operari eũ qui missus est, opera eius à quo missus est. Et quã sunt opera patris, quã non sunt & filij: cũ dicat idẽ

filij. Quæcumque pater facit, hæc & filius similiter facit: Opera tamẽ patris esse dicit. Nõ enim obliuiscitur à quo sit: à patre quippe illi est vt operator talis operis sit. Hæc autem vos ita intelligitis, vt hinc etiam putetis patrem filio esse maiorem, quia dixit passerem non cadere in terram sine patris voluntate, quasi cadat sine voluntate filij. An vsque adeo minore vultis filium, vt nõ habeat in potestate nec passerẽ? Sed si non vultis huic regulæ acquiescere, vt vbicumque legeritis in autoritate diuinorum eloquiorum, quibus minor patre filius videatur ostendi: aut ex forma serui dictum accipiat, in qua vere minor est patre: aut ideo dictum, quod non demõstratur maior vel minor vllus esse altero, sed demõstratur esse alter ex altero: si huic, inquam, rectissimæ regulæ non vultis acquiescere: certe tamen verum dei filium nulla ratione dicetis, si non eiusdem substantiã, cuius pater est, eum esse dicatis. Vt enim humanum aliquid dicam propter infirmitatem carnaliũ, cum homines duo sunt pater & filius, si obediẽs sit patri filius, & aliqua existente causa roget patrem, gratias agat patri, aliquid denique mittatur à patre, vbi se dicat nõ venisse facere voluntatem suam, sed eius à quo missus est, nunquid hinc ostẽditur non eiusdẽ cuius pater est esse substantiã? Cur ergo vbi de filio dei talia legitis, statim in tantum sacrilegiũ corde atque ore proruitis, vt veri filij dei vnã eandemque cum patre substantiã non esse credatis atque dicatis: Quid quod etiam illud commemorandum putasti, quod manifestissime vt homo loquitur: Potestatem habeo ponendi animã meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam: hoc enim præceptũ accepi à patre meo? Quid hoc adiuvat causã tuã? Nunquid enim aliud dixit, nisi potestatem habeo tollendi & resurgẽdi? Quod itaque ait: Nemo eam tollit à me, sed ego eam pono à me, & iterum sumo eam: quid intelligi voluit, nisi se non fuisse moriturum, nisi ipse voluisset? Nũquid tamen nisi homo esset, mori & resurgere potuisset? Sic autẽ introduxisti hoc testimonium, vt præloquereris dicens: Hic sanẽ & de sua potestate quam à patre accepit, dicebat: Potestatem habeo ponendi animã meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam: tanquam si homo nõ esset, positurus esset animã suam. Vt homo ergo, non vt deus accepit hanc potestatem: quanuis non dixerit, hanc potestatem: sed, hoc præceptum accepit à patre meo. Quis autem nesciat aliud esse præceptum, aliud potestatem? Hoc enim habemus in potestate, quod cũ volumus possumus: Præceptum vero id nobiscum agit, vt quod iam est in potestate, faciamus. Si autem nondum est in potestate, oramus nobis potestatem dari, vt quod præceptũ est, impleamus. Quocirca si ea quã aperta sunt, velitis attendere, vt homo acceperat hæc potestatem. Sed propter contentiosos ego ad vtrunq; concludam: Si vt homo accepit hanc potestatem, nihil tibi prodesse hoc testimoniuũ & tu vides: Quia si ex hac potestate à patre accepta, minorem patre filium vis probare, nec nos dubitamus, quod in quantum homo est Christus, minor est patre. Si autem vt deum vis accepisse hanc potestatem, gignẽdo eum pater æqualem sibi, dedit ei omnium rerum tantã, quantã ipsi patri est, potestatem. Si enim minus haberet in potestate aliquid quã pater, nõ sunt eius omnia quã habet pater: sed quia eius sunt, tantam proculdubio habet potestatem quantã pater. Præceptum quoque aut vt homo accepit, aut vt deus. Si vt homo, nulla quæstio est, quia vt homo est patre minor: Si vt deus, non hinc ostẽditur minor, quia nascendo id accepit,

A cepit, non indigendo. In verbo enim vnico dei omnia præcepta sunt dei, quã ille gignens dedit nascenti, non cum genuisset addidit indigenti: Ac per hoc tantũ genuit quantus est ipse: quia de seipso genuit verum filiu, & perfectam genuit plenitudinem diuinitatis, nõ perfectiẽdam ætatis accessu. Sed humiliter à te quæro, quare filium hominis quemlibet hominem, si præceptum accipiat à patre, non eum dicis alterius esse substantiã, & filium dei deũ, ob hoc audes negare paternã esse substantiã, quia præceptum accepit à patre? Prorsus & præceptum à patre accepit & eiusdem substantiã est, cuius est ille qui dedit. Quis te contradicentem ferat, si ad te audiendum homines patres filij: cõcurrant, eiusdem vtriq; substantiã? Nec ideo filij degeneres, quod ita præcepta eis dederint patres. Sed forte dicis patres doctos filijs indoctis præcepta dedisse. Refer nunc te ad dei filium, de deo patre natum deũ: qui vtiq; imperfectus est natus, si præceptum accepit indoctus. Quia verò perfectus est natus, præceptum dedit ille gignendo, accepit iste nascendo. Nũquam enim verus dei filius indoctus fuit, filius autem nunquam non fuit. In forma dei filium esse non negas, & deo patri æqualem negas, maiorem patris formã putans esse quam filij: rãquam non habuerit pater vnde formam suam completeret in filio, quem de seipso genuit, non fecit ex nihilo, non ex alio. Aut si formam suam in vnico filio plenam gignere potuit, nec tamẽ genuit plenam, sed minorẽ, quid sequatur attẽdite, & in viam redite, ne cogamini patrem inuidium dicere. Dicitis deũ filium, dicitis dominum, sed vt duos deos dominosque faciatis, cõtra scripturam clamatẽ: Audi Israël, Dominus deus tuus, deus vnus est. Quid autẽ in hoc sacrilegio vobis prodest, quod patri datis tantam formam, quãtam non datis filio? Nunquid si vnus maior, alter est minor, ideo nõ sunt dij & domini duo? Si carere cupitis hoc errore, sic dicite aliũ esse patrem, & alium esse filium, vt tamẽ simul ambos nõ duos dicatis, sed vnum dominum deum. Dicitis regẽ filium de rege patre vtiq; natum: nec intuemini in genere humano filios regum, etiam si non sint dij & regibus reges, esse tamẽ ex hominibus homines, nec habere potestatem cum patribus regiam, & tamen eandem tenere naturam: Vos autem filio dei regis regnum cum patre conceditis: & naturã paternam vanitate impia denegatis: cumque deo patri dicitis inæqualem, qui non rapinam, hoc est, qui non alienũ arbitratu est esse æqualis deo: sed tamen non intendens quã sua sunt, sed quẽ nostra sunt, semetipsum exinanuit, nõ formã dei perdens, sed formam serui accipiens, in qua patri factus est obediens vsque ad mortẽ crucis: In qua forma eum non vultis sic agnoscerẽ patre deo minorem, vt in dei forma patri nõ negetis æqualem. Nos, inquis, dicti sumus filij gratia, non natura hoc nati: Ideo vnigenitus est filius, quia quod est secundũ diuinitatis suę naturam, hoc est natus filius. Hęc non tua solum, verum etiam nostra sunt verba. Cur ergo quem dei filium naturã nõ gratia confiteris, eiusdem naturã cuius pater est, non esse cõtendis, nec quid mali abs te dicatur attendis? Nõne regis dei filio, paternum regnum auferre tolerabilius est quã naturam? De spiritu autem sancto quomodo & ipse de deo sit, nec tamẽ & ipse filius sit, quoniam procedendo, nõ nascendo legitur esse de deo, iam superius quantum factis visum est disputauimus. Nos, inquis, in patre deum innatum, naturam non accipimus: Et tanquam rationem reddens, cur dei patris non dicatis esse naturã, mox adiungis & dicitis: Credimus quod ait Christus,

Spiritus est deus: quasi Christus secũdum id quod deus D est, non spiritus sit, quem tamen naturã filium esse dixisti. Non ergo pater ideo natura nõ est, quia spiritus est. Sed forte quia natus non est, ideo eũ non vultis esse naturã. Putatis enim, quod à nascendo natura sit dicta. Scitote ergo, quod vnaquãque res esse dicitur per substantiam, hoc est vtiq; per naturam. Certe si non putatis esse dicendum, eiusdem filium cuius pater est esse naturã, dicite cuius pater est substantiã, & ad causã quã inter nos agitur, sufficit nobis. Verũtamen admonendi estis, vt intuemini quod ait Apostolus: His qui naturã non sunt dij, seruistis. Vbi certe nos deo qui natura est deus, seruire mõstrauit. Vos ergo qui deum patrem non natura deum esse creditis, vbi eum cõstituat aduertite: & si vllus in vobis pudor est, erubescite. Ecce nos dicimus vobis, nõ seruimus deo qui natura non est deus: ne simus tales, quales fuerũt illi quibus dictum est: His qui natura non sunt dij, seruistis. Vos si tales esse vultis, petimus ne velitis, & deum patrem naturã deũ esse dicatis: eiusque filium quem nõ gratia, sed natura filium iã esse dicitis, eiusdem naturã cuius pater est non negetis, ne nihil aliud quã filium esse verum negetis. Quomodo enim dicitis & verũ filium vos prõferri, & patri similem non negare, quãdo eum negatis vnus cum patre esse substantiã? Sicut autem verum filium indicat vna substantia, sic non verum diuersã substantia. Quomodo autem filium patri similem dicitis, cui patris substantiam dare non vultis? Nõne similis homini est pictura vel statua, & tamẽ filius dici nõ potest, quia diuersã substantia est? Homo nempe ad dei similitudinem factus est, tamen quia nõ est vnus eiusdemque substantiã, non est verus filius, & ideo fit gratia filius, quia non est natura. Si ergo vultis dei filium verum cõtineri: prius illum ac præcipue dicite vnus eiusdemque substantiã, vt tanquã verum filium, & dei filium per omnia similem patri esse dicatis. Nam quem substantiam putatis habere diuersã, plus eum dissimilem quã similem dicitis, & omnino verum filium denegatis. Nec vultis nosse, ad ostẽdendũ verum filium quantũ valeat vna eademque substantia: nã etiã si filius hominis homo in quibusdam similis, in quibusdam sit dissimilis patri, tamen quia eiusdem substantiã est, negari verus filius non potest: & quia verus est filius, negari eiusdem substantiã non potest. Vos autem ita dicitis verum dei filium similem patri, vt substantiã velit esse diuersã, per quam solam potest filius verus ostendi. Nam duo veri homines, et si nullus eorum filius sit alterius, vnus tamen sunt & eiusdem substantiã: Homo autem alterius hominis verus filius, nullo modo potest nisi eiusdem eum patre esse substantiã, etiam si non sit per omnia similis patri. Quocirca verus dei filius & vnus cum patre substantiã est, quia verus filius est: & per omnia est patri similis, quia dei filius est. Neque enim sicut contingit in filiis hominum vel quorũque animalium, ita fas est dicere, verum dei filium substantiã quidem vnus esse cum patre, sed non per omnia similem patri. Nicenum ergo nobiscũ tenete conciliũ, si vultis Christum dicere verum dei filium. Diuersas, inquis, accusamur dicere naturas. Et quid aliud dicitis de deo patre, & de deo filio quid aliud dicitis? An ideo putas ab ista accusatione purgari, quia cõtinue subiungis dicẽs: Hoc scito quod nos dicimus, quod pater spiritus spiritum genuit ante omnia secula, deus deum genuit? Hoc quidẽ dicitis, & verũ dicitis: sed hoc tacuisti, quod falsum & execrabile dicitis. Spiritus enim spiritum genuit, verum dicitis:

G sed hoc verum ea intentione vos dicitis, quia etiam diuersa natura dicitur spiritus. Nam diuersa nature sunt spiritus dei, siue spiritus deus, & spiritus hominis, & tamen vterque dicitur spiritus. Item diuersa natura sunt spiritus hominis & spiritus pecoris, & tamen nihilominus vterque spiritus dicitur. Item dicitur deus deus, & dicitur deus homo, sicut dictum est: *Dij estis*. Et sicut dictus est deus Moyses Pharaoni. Et cum sit dei & hominis diuersa substantia, tamen vterque appellatur deus. Prorsus veraciter arguimini, quauis dicatis de deo patre & de filio, spiritus spiritum genuit, naturas tamen diuersas dicere: & quauis dicatis, deus deum genuit, etiam sic non recedere a diuersitate naturae, quia non per omnia similem patri esse dicitis filium: Nam si per omnia similem diceretis, consequenter intelligeremini quod eos diceretis etiam vnus eiusdemque esse naturae siue substantiae. Si ergo ab hoc crimine quod vobis obiicitur, dei patris & dei filij vos dicere naturas esse diuersas, purgare te cogitas, sicut dicis, Spiritus spiritum genuit: ita dic, spiritus eiusdem naturae siue substantiae spiritum genuit. Itē sicut dicis, Deus deū genuit: ita dic, deus eiusdem naturae siue substantiae deum genuit. Hoc si crederis & dixeris, nihil de hac re vltius accusaberis. Si autem hoc non dixeris, quid prodest quia dicis, Verus innatus pater verū genuit filium: cum proculdubio verus filius non sit, si non est vnus eiusdemque substantiae cum illo qui genuit? Dicit quidem filius ad patrem: *Hac est autē vita aeterna, vt cognoscat te solum verū deū, & quem misisti Iesum Christum: id est te & quem misisti Iesum Christum, cognoscat solum verum deum*. In quibus verbis vos solum patrem non cum filio verum accipientes deum, quid aliud quam filiū negatis verum deum? Quia vero pater & filius, non duo dij, sed vnus est deus, sine dubio & [filius] verus est deus, & adiuncto spiritu sancto, solus est deus. Neque enim mouere nos debet, quod nominatus non est hoc loco spiritus sanctus, tanquam non sit deus, aut non sit verus deus. Tale est enim hoc quale si quis dicat, nescire Christum ea quae dei sunt: quoniam dicit Apostolus sic, *Ea quae dei sunt, nemo scit nisi spiritus dei: hoc est enim, nemo scit nisi spiritus dei: quod est, solus scit spiritus dei*. Sicut ergo ab hac scientia, quā non habere nisi spiritus dei dictus est, non excluditur Christus, sic ab eo quod pater & Christus dictus est solus verus deus, non excluditur spiritus sanctus. Sic & nomen illud quod in Apocalypsi nemo nosse dictus est, nisi ipse qui hoc habebat scriptū, id est Christus, nouerat vti que & pater, quod negare non potestis: nouerat & spiritus sanctus, etiam si negetis. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam altitudines dei: nisi forte quia scrutator dictus est, negatur apprehendere: negetur ergo deus apprehendere corda & renes hominū. Scriptum est enim: *Scrutās corda & renes deus*. Ita ergo dictus est solus verus deus pater & Iesus Christus, vt ab hac veritate deitatis nullo modo alienaretur spiritus sanctus. Non autem filius, vt tibi videtur, solum potentem, solum sapientem, solum bonum patrem dicit esse deum. Deus autem vnus & solus est ipsa Trinitas, vt ostendunt ea quae superius iam saepissime diximus. Quod autem non proficientem, sed perfectum deus pater genuerit filium deū, verū dicitis. Sed quod ipsam filij perfectionē perfectioni patris non vis aquare, hoc falsum dicitis, & veritati quae verus est filius contradicis. Homo enim si posset, inquis, perfectum mox generare filium, non paruulū generaret, qui coaugmentatus annis, tandem aliquando sui genitoris impleat voluntatem. veri-

tatem, verissime omnino contra te loqueris. Sed vt contra te nō sit quod loqueris, agnosce aequalitatem patris & filij: quia & homo si posset, filium mox generaret aequalem, nec expectaret annos, per quos in forma filij posset voluntas eius impleri. Deus ergo cur non aequale genuit filium, cui nec anni necessarii fuerunt per quos adimpleretur, nec omnipotentia defuit? An forte noluit? Ergo, quod absit, inuidit: Sed nō inuidit, aequalem ergo genuit: ac per hoc vnus eiusdemque substantiae. Quādo quidem homo qui propterea quia non potest, non gignit aequalem, eiusdem tamen substantiae gignit filium cuius est ipse. Quod si nō esset, profecto verus filius esse nō posset. Quid est ergo quod dicis, pater talem genuit filium, qualis & nunc est, qualis & permanet sine fine? Hoc bene diceret, si patri aequalem verum filium non negares. Cum vero perfectum dicis & aequalem negas, & talē qualis est natus, sine fine permanere non negas, proculdubio minore patre filium sine fine remanere pronuncias: Ac per hoc nascitur filius hominis minor patre: & quia imperfectus nascitur, crescēdo ad formā peruenit patris. Natus est dei filius minor patre: Et quia perfectus atque immortaliter natus est, nullum accipit incrementum, sed cum ipsa perfectio a forma patris in aeternum efficit alienū. Ecce quae creditis, ecce quae dicitis, ecce, quod peius est, quae docetis. Sed in auditorū, inquis, est arbitrio, vt eligant alterum de duobus, aut obedientē patri filium, qui se exinanivit formam serui accipiens, cui & pater donauit nomen quod est super omne nomen: aut interpretationem tuā, Prorsus auditores, quibus donat dominus intellectum, nō vnum de duobus istis eligunt, sed vtrunque, id est & obedientem patri filium, & interpretationē, vel potius expositionē meam, quae ostendit sic obedientem fuisse in formā serui, vt formam non amitteret dei, in qua aequalis est patri: Tu vero vide quā contumeliose filio dei tribuas obedientiam, cuius minuis in diuinitate naturam.

Quando autem a me audisti, propter Iudaeos humilitatis non veritatis gratia dixisse filium, quod deus sit pater eius? Hoc a me ita nunquam audire potuisti, sicut nunquam dixi, sed planē dixi propter formam serui dictum esse. Sicut autem ipsa forma serui vera, non falsa est, ita patrem suum esse etiam propter illam deum suum veraciter dixit, non humiliter finxit. Quis enim est humilitatis fructus, vbi detrimentum est veritatis? Tu autem istam certissimam veritatem ita es refutare conatus, vt diceres ideo verba ista quibus ait dominus, Deum meum & deum vestrum: ad formam serui non pertinere, quia eis verbis post resurrectionem vsus est dominus, quasi formā serui resurrectione consumplerit, ac non potius in melius commutauerit: quasi non qui mortuus est, ipse etiam resurrexerit: quasi non forma [serui] quae occisa est, ipsa resurrexerit: quasi non ipsa in caelum leuata sit, in ipsa dei filius sedeat ad dexterā patris, in ipsa veterus sit ad viuos & mortuos iudicandus? Nonne clarissima contestatio est angelorū dicentium: Sic veniet quē admodum vidistis eum euntem in caelis. Cur ergo post resurrectionem nō diceret, Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, deum meum & deum vestrum: quando in eadem forma fuerat ascensus, propter quam ex tempore deus est eius, qui sine tempore pater est eius? Propter quam formam non solum post resurrectionem, verum etiam post iudicium subiectus erit ei qui illi subiecit omnia. Quotquot ergo testimonia poluisti, quibus probares dictum esse deum Christū, eū qui pater est Christi, discutere quē admodum dicta sunt, superfluum

A superfluum iudico: sed a te frustra commemorata esse pu-
ro quod nec tu debeas dubitare. Iam vero illud vbi dominus in eadem carne quam resuscitauerat constitutus, & eundem hominē gerens, ait ad discipulos suos: *Data est mihi omnis potestas in caelo & in terra: Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti, docentes eos seruari omnia quaecumque mandauit vobis: vt quid commemoraueris, & quid inde probare volueris, profus nescio. Nūquid enim ait: Data est mihi a deo in eo potestas: Quod si dixisset, propter ipsam humanam formā dictum fuisse ambigi non deberet. Quia vero non dixit, quid isto testimonio volueris agere, non intelligo: Immo intelligo te id egisse, vt abundantius loquereris. Si enim tanquam deo data est hac potestas, nascenti eam pater dedit, nō indigent: quia gignendo dedit, nō augendo. Si vero tanquam homini data est hac potestas, quid habet questionis? An forte nos admonere voluisti, quod baptizari dominus iusserit gētes in nomine patris & filij & spiritus sancti? Vbi audis vnū nomen, & vnam nō vis intelligere deitatem. Quod autem dicis, & ante incarnationem Christi, patrem dictum esse deum eius, quoniam scriptū est, *Vnxit te deus deus tuus: longe ante quā Christus venisset in carne, ita ne non intelligis in prophetia esse praedictum, tanquam fuerit factum quod erat futurum?* An non sic in Prophetia ait ipse dominus, *Foderunt manus meas & pedes: & cetera quibus passionem suam tanto ante prenuunt, & quod futurum erat, tanquam iam factum esset expressit: Dictum est ergo in prophetia rerum futurarum, tanquam locutione rerum praeteritarum, Vnxit te deus deus tuus oleo exultationis praecipue tuis: Participes eius significans, qui futuri fuerant serui eius, socij eius, amici eius, fratres eius, membra eius. Praedictum est ergo quod futurum erat, vt vngeret deus Christū, hominem Christum: qui tamen sic factus est homo, vt maneret deus. Vngeret autē non visibili & corporali oleo, sed spiritu sancto, quem scriptura nomine olei exultationis, figurata, vt solet, locutione significat. Dixit autē, vnxit: nō dixit, vnctus est: quia in praedestinatione iam factum erat, quod suo tempore futurum erat. Vbi tu timens ne spiritus sanctus, quo vnctus est Christus, maior videatur esse quā Christus, quia reuera maior est homine Christo: qui enim sanctificat, eo qui sanctificatur est maior: hoc ergo timēs, voluisti oleo exultationis eam leuitā significatā videri, quae filius exultauit cum patre; quando est cōdita creatura. Et commemorasti vt soles testimonia causae tuae nō necessaria, de laetitia patris & filij. Sed quid facturus, quod iturus? Quomodo id quod est luce clarius, aut negaturus, aut in aliud quodcumque versurus es, cum recitatur tibi quod beatorū Petrorū in Apostolorū Actibus dixit, *Hunc Iesum a Nazareth, quē vnxit deus spiritu sancto. Ecce quod prophetabatur quando dictum est, Vnxit te deus deus tuus oleo exultationis, vel oleo laetitiae praecipue tuis. Deus enim cui dictū est in eodem Psalmo, Thronus tuus deus in seculū seculi: virga directionis, virga regni tui. Dilixisti iustitiam, & odio habuisti iniquitatem, propterea vnxit te deus deus tuus: a deo patre vnctus est filius, qui sic homo factus est vt maneret deus, quae vnctioe plenus erat: id est spiritu sancto. Propter quod de illo scriptū est, Iesus autem plenus spiritu sancto, reuersus est ab Ioudaea. Dicis & in persona spiritus sancti nō posse suscipi quod de filio dictū est, *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil*. Et hoc ideo dicis, vt quibus potueris persuadeas,***

quod vobis male persuasum est, spiritum sanctum non esse creatorē: quasi legeris, omnia per ipsum facta sunt sine spiritu sancto: aut, Omnia per neminem facta sunt nisi per ipsum. Quāquā & si tale aliquid legeris, sic spiritum sanctū ab hac operatione, qua cōstituta est creatura, credere non deberemus exclusū: sicut filius non excluditur ab ea scientia de qua dictum est: *Quae dei sunt, nemo scit nisi spiritus dei*. Si autē quia non est nominatus, quod etiam per illum facta sit creatura, quando de filio dictū est: *Omnia per ipsum facta sunt*: ideo putas dei spiritum nō esse creatorem, proculdubio nec in eius nomine poteris baptizatos dicere, quibus ait Petrus, *Agite poenitentiam, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine domini nostri Iesu Christi: quia non ait, & spiritus sancti: nec in patris nomine, quia nec ipse ibi est nominatus. Si autē etiam nō nominatis patre & spiritu sancto, in nomine Iesu Christi iussi sunt baptizari: & tamen intelliguntur non baptizati nisi in nomine patris & filij & spiritus sancti: cur non sic audis de filio dei, Omnia per ipsum facta sunt: vt & non nominatum intelligas ibi etiam spiritum sanctum? Nam quid excellentius in creaturis quā virtutes caelorum? Scriptum est autem, *Verbo domini caeli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum*. Dixeras nempe nō metalia reperire in scripturis diuinis, quibus spiritum sanctū aequalem asserā filio. Ecce reperi vbi etiam maior possit videri, nisi reuocet pietas, quae illum veraciter cōfiteatur aequalem. Nam vti que maius aliquid sunt virtutes caelorum, quae firmatae sunt spiritu oris domini, id est spiritu sancto, quā caeli qui firmati sunt verbo domini: hoc est, vnigenito filio. Sed si cōsulas veritatem, res vtrāque ab vtroque firmata est: & id quod de vno dicitur, & de altero tacetur, de vtroque intelligitur. Quid autem est inconsideratius, quā negare esse spiritum dei creatorem, cum de eo dicatur: *Auferes spiritū eorum, & in puluere suum conuertentur*. Emitte spiritum tuū & creabuntur, & in nouabis faciem terrē, nisi forte minus idoneus erat spiritus sanctus creandis rebus quae fuerant defecturae, cum sit idoneus creandis quae sunt sine fine māsurae? Paulo ante dixi, quid est excellentius in creaturis, quā virtutes caelorum? Quid dicam de carne creatoris? Quandoquidem creator ipse per quem facta sunt omnia, Panis, inquit, quem ego dedero, caro mea est pro mundi vita. Quid ergo dicemus? Mundus per filium factus est, & creator est filius: caro eius, quae data est pro mundi vita, per spiritum sanctum facta est, & nō est creator spiritus sanctus? Cū enim virgo Maria dixisset angelo promittenti ei filium, *Quomodo istud fiet, quoniam virum nō cognosco? respondit angelus, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi: Propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius dei*. Hic tu, quod in consequentibus quodam loco tuae prosecutionis aduertit, asserere conaberis spiritum sanctū praecessisse, vt morderet & sanctificaret virginē Mariam: ac deinde veniret virtus altissimi, hoc est sapientia dei, quod est Christus: & ipsa sicut scriptum est, edificaret sibi domū: hoc est, ipsa crearet sibi carnem, nō spiritus sanctus. Quid est ergo quod ait sanctum Euañgelium, *Inuenta est in vtero habens de spiritu sancto*? Nempe obstruētū est os loquentium iniqua. Si ergo cogitas os veraciter aperire, nō solum filium, verum etiam spiritum sanctū creatorem carnis filij confiteri. An forte dicturus es ea facta esse per spiritum sanctum quae commemorauit id est, quod omnis virtus caelorum per eum firmata sit, quod per eum*

Psalm. 81. Exod. 7.

1. Corin. 17.

1. Corin. 2.

Apoc. 19.

1. Corin. 2.

Psalm. 7.

Matth. 28.

Psalm. 44.

Psalm. 21.

Psalm. 44.

1. Corin. 10.

Psalm. 44.

1. Corin. 1.

1. Corin. 1.

Psalm. 52.

1. Corin. 2.

Act. 2.

Psalm. 33.

Psalm. 103.

1. Corin. 6.

Luc. 1.

1. Corin. 1.

1. Corin. 1.

Psalm. 52.

Creabuntur homines denovo, qui primo ita creantur vt conuertantur in puluerē suum: quod ipse carnem operatus est Christi, nā de anima nolo aliquid dicere, cuius difficillima quæstio est: & si quid aliud per spiritum sanctum creatum potuerit inueniri: non tamen omnia; sicut per vnigenitū filium de quo dictum est, Omnia per ipsum facta sunt. Si hoc dicis, nō times ne tibi dicatur, sapientiorē filio esse spiritum sanctum; quod elegit sibi meliora quæ faceret, nec facere inferiora dignatus est. Sed quis hoc sapit, nisi qui desipit? Facta sunt ergo cūcūta per filium: Absit, vt spiritu sancto ab hoc opere separato: sicut de illis magnis operibus dictū est, Omnia autem hæc operatur vnus atq; idem spiritus: nec tamē ab hac operatione filius separatur. Magis sanē aliquid tibi dicere videris, quia dicis, Filius erat in principio antequā aliquid esset, pater vero ante principium. Vbi legisti vt hoc crederes? Vnde presumpsisti vt hoc diceres, vbi nec autoritas vlla, nec ratio est? Quid est enim ante principium, quando quidem quicquid ante esset, hoc esset principium? Si pater ergo principium est, ante se ipsum est: quia & ipse principium est. Quid est autē, in principio erat verbum: nisi in parte erat filius? & ipse filius interrogatus a Iudæis quis esset, respondit, Principium, qui & loquor vobis. Pater ergo principium non de principio: filius principium de principio: Sed vtrunq; simul, non duo, sed vnum principium. Sicut pater deus & filius deus, ambo simul nō duo dii, sed vnus deus. Nec spiritum sanctum ab vtroq; procedentem negabo esse principium, sed hæc tria simul sicut vnum deū, ita vnū dico esse principium. Quid si audieris, inquis, patrem dicentem, Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum, ex vtero ante Luciferum genui te? Quid promittis, vel quid minaris, si audiero quod frequenter audio & fideliter credo? Sed hinc te nihil adiuuari, cur nō videas plurimū miror. Siue enim ex persona sua hoc propheta dicat ad dominum Iesum, hinc ex persona patris ad filium, cum ego ambas generationes Christi, & ex deo patre sine tempore, & ex homine matre in plenitudine temporis accipiam, venerer, & predicem, nō est hoc testimonium aduersum me. Sed moras innectere voluisse indicat te, vbi ego potius intelligo, quare ex vtero dixerit genui te: quia hoc & tu ex persona patris accipis dictum. Non enim quemadmodū corporis humani sunt membra disposita; sic habet vterum deus, sed verbum translatum est à corporali ad incorporealem substantiam, vt intelligeremus de patris substantia genitum vnigenitum filium, ac per hoc quid aliud quā vnus eiusdemq; substantiæ? Ego itaque hoc testimonium proferre contra te debui, sed gratias ago quia comouisti. Consi dera ergo quantum malis sit, quod eiusdem substantiæ filium negatis, quem genitum conuenienter ex vtero patris, iniuriā grauissimam facientes idē obsequantur: quod ipse non esset, ex vtero genui te patris. Nonne sentitis vos generationem dei credentes, vtiofam, prædicare non monstruosam, qui dicere auditis ex vtero dei processisse diuersam naturā? Si autē tunc hoc sicut debetis honoratis respiciatisq; nobiscū; iam tandem cōcilium dicemus & hominum in Iudæa ac tenete nobiscum. Quis autē nō videat defectum tuū, vbi cum audisses, me commemorante, in prophetia dixisse Christū suo patri, De vtre matris meæ deus: metus es tu: vt intelligerem eius naturā illum esse deū quā filius ipsius ex tempore de ventre matris accepit, patre vero naturē illius quā de se ipso ipse genuit: tu non inueniens quid responderes, tamen ne taceres dixisti, ex

ventre matris natum profiteris Christum secundū carnem: & addidisti, quod nec Iudæi diffidunt. Ac deinde quæstisti: Cur ista testimonia in medium non proferantur, quæ illam natiuitatem demonstrant in principio, sicut & præcedens nos, inquis, instruit testimoniū? Quasi ego illam natiuitatē Christi non temporalem, sed æternam, propter quam dictū est, In principio erat verbum: non credam, non prædicem, nō amplectar, sed tantum ex vtre matris natū asseram Christum? Ecce ego dico deum filium de deo patre sine tempore genitum. Quo modo sit autem etiam deus eius qui pater est eius, ostēdi propter hominem quem suscepit, & in quo natus est de vtre matris, sine cōcubitu hominis patris. Ad quod probandum testimonium dedi, vbi ait in prophetia patri suo: De ventre matris meæ deus meus es tu. Tu qui dicitis me ex ventre matris natum profiteri Christum, quod nec Iudæi diffidunt, quasi ego istam natiuitatem Christi solam profitear: noli per inania conari euadere, & dic potius, quare mihi non responderis, vbi dicit Christus patri: De ventre matris meæ deus meus es tu. Ad hoc enim quoniam vidisti non te habere quod diceres, aliam natiuitatem quæ dei de deo est, interponēdam putasti: quæ suggeres, rogo te quando quid respondeas non habes, quanto melius taceres? Si propter corpus, inquis, in quo se exinaniuit, debitorē se sentit suo genitori, multo magis qui illum talem ac tantū genuit, necesse est vt eum veneretur, eiq; offerat semper obsequium. Quodlibet de veneratione & obsequio filij erga patrē carnaliter sentias, pater eius nisi de ventre matris eius non est deus eius. Iam quātum vis obsequatur deo patri deus filius, quoniam video te non intelligere quanta sit in illa generatione geniti & genitoris equalitas, nunquid ideo est diuersa natura patris hominis & hominis filij, quoniam filius obsequitur patri? Hoc est omnino intolerabile in vobis, quia de obsequio filij diuersam vultis probare substantiam patris & filij. Proflus alia quæstio est, vtrum sint vnus eiusdemq; substantiæ pater & filius, & alia quæstio est, vtrum patri filius obsequatur. Interim verum filium nō negemus, qui nullo modo verus est filius, si non est ipsius & patris vna eademq; natura. Dicite ergo deum patrem, & deum filium vnus eiusdemq; esse substantiæ. Exorqueat vobis diuinitas, quod humanitati donauit ipsa diuinitas. Obsequitur homo patri suo de quo natus est homo, tamen obsequēdo esse non desinit homo. Et si nō dico pariter honoratū, sed honoratiorē filius, gauderet pater, nō inuideret: honoraret tamen etiā ille patrē, & si non paruulus, accessu augēdus ætatis, sed ei nat⁹ esset equalis. Aequalis vero si pater homo potuisset, nullo dubitate genuisset. Quis ergo audeat dicere, hoc nec omnipotēs potuit? Addo etiā, quia si posset homo, maiorem seipso meliorēq; gigneret filiu: sed maius vel melius deo quicquā nō potest esse, ergo ei verū filium credamus equalē. Quod si dixeris, eo ipso maior est pater filio, quia de nullo genitus, genuit tamē æqualem: cito respondebo, Immo ideo nō est maior pater filio, quia equalē genuit, non minorē. Originis enim quæstio est, quis de quo sit: æqualitatis autē, qualis aut quātus sit. Proinde si admittit ratio veritatis, vt equali patri filius obsequatur equalis, nō negamus obsequiū. Si autē per obsequiū minorē natū vultis credere, prohibemus: nullo modo enim deus pater vti habere vnici filij posset obsequium, velle de generare & naturam. Parentibus autem vt esset subditus Christus, non diuinæ maiestatis fuit, sed ætatis humanæ. Ergo itaque dixisti, si parentibus fuit subditus

Atus, quos creauit, quanto magis suo genitori, qui eum talem ac tantum genuit? Respondetur enim tibi, Si parentibus fuit subditus propter pueritiam, quāto magis deo propter ipsam hominis formam? Quam formam cum immortalem fecerit, non morte perdidit, quid miraris, si etiam post huius seculi sine subiectus erit in ea illi qui ei subiecit omnia? Tu autem non propter formam serui dicis filium patri esse subiectum, sed quia eum talem ac tantum genuit, id est magnum deum, quāuis patre ipso minorem. Vbi & patri derogas, qui filium sibi vnicum aut non potuit aut non voluit gignere æqualem: & ipsi filio qui vnicus patri non est generatus æqualis: & ideo perfectus est natus, ne vnquam vel crescendo fieret, quod non potuit esse nascendo. Nos autem non vt putas corpus tantum filij, id est, corpus hominis, verum etiam humanum spiritum patri dicimus esse subiectum: & secundum id quod homo factus est intelligimus dictum, cum autem omnia illi subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit illi qui subiecit ei omnia. Secundum id quod Christus est caput & corpus: caput scilicet ipse saluator qui surrexit à mortuis, & sedet ad dexteram patris: & Ecclesia quæ est corpus eius, plenitudo eius, sicut apertissime dicit Apostolus, Ac per hoc cū omnia Christo subiecta fuerint, & capiti & corpori erunt sine dubio subiecta. Nam secundum id quod sine tempore dicitur natus esse, nihil vnquam potuit ei nō esse subiectum. Scimus quod nos commemorandos putasti, quia pater non iudicat quenquam, sed omnem iudicium dedit filio. Vellem tamen diceret nobis, quomodo pater non iudicet quenquam, sed omne iudicium dedit filio, cum dicat idem filius, Ego non quero gloriam meam, est qui quærat vt iudicet: vt scias ideo dictum, Pater non iudicat quenquā, sed omne iudicium dedit filio: quoniam iudicandis viuus & mortuis forma hominis apparebit, quam nō habet pater: propter quod ait propheta, Videbunt in quem pupugerunt. Sed inuisibiliter etiam pater erit cum illo, quia inseparabilis est ab eo. Si enim non sum solus, quoniam pater mecum est, ait ipse moriturus: quanto magis secum habebit patrem, de mortuis & viuus iudicaturus? Cum illo erit etiā spiritus sanctus. Quomodo enim deseret eum spiritus sanctus in regali sede, quo plenus regressus est à Iordane? Quod itaque scriptum est ad Hebræos, Nunc autem necdum videmus omnia subiecta ei: eum autem modico minus ab angelis minoratum videmus Iesum propter passionem mortis, docere nos debet quomodo intelligendum est quod scriptum est ad Corinthios, Cum autem omnia illi subiecta fuerint: quia secundum id dictum est quod factus est homo, non secundum id quod est deus. Sic ergo in homine apparēs, in quo per passionem mortis minoratus est modico minus ab angelis, viuos & mortuos iudicabit, quando diciturus est, Venite benedicti patris mei, percipite regnum. Quo testimonio non hominem, sed deum minorem suo patre quasi probare voluisti: sed sicut ab eis qui intelligunt percipiuntur, non probasti. De spiritus sancti autem gemitibus, quia non ipse gemit, sed inspirans nobis desiderium sanctum, nos facit gemere quandiu peregrinamur à domino, iam tibi sufficienter respondiisse me existimo. Et tales de scripturis sanctis locutiones, quantum satis videbatur ostendi, quoniam sic dicitur gemere spiritus sanctus, quia nos facit gemere, sicut dixit deus, Nūc cognoui: quando cognosceret hominem fecit. Non enim tunc cognouerit quod tunc se dixerat cognouisse, quia omnia icit antequam fiant. Ad quod te respondere non

potuisse ostendi. Quid prodest quia sentis, quando non consentis? Iam etiam de verbis domini vbi ait, Ego & pater vnus sumus: nihil te respondere potuisse monstrari. Sed vt hic quoque ostendam, si exemplis vt dicis, quibus ego vsus sum, vis probare quomodo dictum sit, Ego & pater vnus sumus: & ob hoc cōmemoras Apostolicum testimonium, quod à me positum est, vbi ait, Qui adhæret domino, vnus spiritus est: dic & tu, cū adhæret patri filius, vnus deus est. Nō enim ait Apostolus; Qui adhæret domino, vnus sunt: sicut dictum est, Ego & pater vnus sumus: sed ait, vnus spiritus est. Cum autem tu non dicas, Cum adhæret patri filius, vnus deus est: vt quid & tu adhibes hoc Apostoli testimonium, vbi ait, Qui adhæret domino; vnus spiritus est: nisi vt te etiam à te producto teste conuincam? Nunc saltē distingue duo ista, quæ non potuisti cum simul essemus in nostra disputatione distinguere. Diligenter itaque intellige quod dico. Quādo de rebus duabus aut pluribus dicitur, vnus est vel vna est, & additur quid vnus vel quid vna, & de his quæ diuersæ, & de his quæ sunt vnus substantiæ, dici potest. Diuersæ sunt enim substantiæ spiritus hominis & spiritus domini: & tamen dictū est, Qui adhæret domino, vnus spiritus est. Vnus autem substantiæ sunt animæ hominum & corda hominum de quibus dictum est, Erat illis anima vna & cor vnum. Vbi autem dicitur de duobus, aut pluribus, vnus sunt: nec additur quid vnus sint, non diuersæ intelliguntur, sed vnus esse substantiæ, sicut dictum est: Qui plantat & qui rigat vnus sunt: Et, Ego & pater vnus sumus. Tu autē qui patrem & filium diuersas vis esse substantias, inuenire non potuisti, vbi de diuersis substantiis dictum fuerit, vnus sunt. Et qui non vis dicere, cum filius adhæret patri, vnus deus est: adhibuisti & tu Apostoli testimonium, quod ego adhibueram, sed adhibuisti contra te ipsum, vbi ait, Qui adhæret domino, vnus spiritus est. Si enim de his qui diuersæ substantiæ sunt, recte dici potuit, vnus spiritus est: quanto magis de his qui vnus substantiæ sunt, recte dicitur, vnus deus est? Si hæc intelligis, non te ad ea respondiisse iam percipis, & de consensu voluntatis te inaniter tam multa dixisse cognoscis. Etiam nos quippe incomparabilem consensum voluntatis, atque indiuiduæ charitatis patris & filij & spiritus sancti confitemur, propter quod dicimus, hæc trinitas vnus est deus. Sed nos hoc etiam, quod vos non dicitis, dicimus propter vnā eandēque naturam atque substantiam, hi tres vnus sunt. Hæc si distinxeris, & contentiosus esse nolueris, non te ad ea respondiisse aliquid iam videbis, & de hac quæstione proculdubio iam tacebis. Vbi autem dixit filius patri, Verum non quod ego volo, sed quod tu vis: quid te adiuuat quæ tua verba subiungis & dicis, Ostendit vere voluntatē suam subiectam suo genitori. Quasi nos negemus, hominis voluntatem voluntati dei debere esse subiectam? Nam ex natura hominis hoc dixisse deum cito videt, qui locum ipsum sancti Euangelij paulo attentius intuetur. Ibi enim dixit, Tristis est anima meā vsque ad mortem. Nunquid ex natura vnici verbi posset hoc dici? Sed homo qui putas gemere naturam spiritus sancti: cur non etiam naturam verbi dei vnigeniti tristē dicas esse potuisse? Ille tamen ne quid tale diceretur, non ait, tristis sum: quāuis etiā si hoc dixisset, non nisi ex natura hominis oportuisset intelligi: sed ait, Tristis est anima mea: quam sicut homo vti que habebat humanam: quanquam & in hoc quod ait, Non quod ego volo: aliud se ostendit voluisse quā pater; quod nisi humano corde non posset, cum

Ioan. 1.
1. Corin. 12.
Ioan. 1.
Ioan. 8.
Ca. XVIII.
Psal. 109.
Ioan. 16.
Matt. 3.
Hebr. 2.
1. Corin. 15.
Matt. 25.
Cap. 19.
1. Corin. 5.
Gene. 22.

1. Corin. 6.
tattende.
Acto. 4.
1. Corin. 3.
Ioan. 10.
M. Marc. 14.

G infirmitatem nostram in suum, non diuinum, sed humanum transfiguraret affectu. Homine quippe non assumpto, nullo modo patri diceret vnicū verbum, Non quod ego volo. Nunquam enim posset immutabilis illa natura quicquam aliud velle quam pater. Hæc si distingueretis, Arriani hæretici non essetis. Nam & illud quod dictum est, Descendi de cælo non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me misit: potest quidem accipi etiam secundum id quod est vngentium verbum: ut ideo voluntatem nō suam dixerit esse, sed patris, quoniam de patre est quicquid est filius: non est autem de filio quicquid est pater, secundum quod dictū est, Et mea doctrina nō est mea, sed eius qui me misit: quoniam patris doctrina ipse est qui patris est verbum, & utiq; non est à seipso, sed à patre. Et rursus cum dicit, Omnia quæ habet pater, mea sunt: patri se ostendit æqualem. Non absurdum est tamen ut etiam hoc, secundum id quod homo factus est, dixisse accipiatur: Descendi de cælo non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me misit. Secundus enim Adam qui tollit peccata mundi, isto modo se discreuit à primo, Adam, per quæ peccatum intrauit in mundum: quia iste non fecit voluntatem suā, sed eius à quo missus est, cum ille fecerit suā, non eius à quo creatus est. Nec moueat quomodo Christus secundum id quod homo est descendit de cælo, cum de matre quæ in terra erat, factus sit homo. Hoc enim propter vnitatem personæ dictum, quoniam vna persona est Christus deus & homo. Propter quod etiam nemo, inquit, ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit, filius hominis qui est in cælo. Si ergo attendas distinctionem substantiarum, filius dei de cælo descendit, filius hominis crucifixus est. Si vnitatem personæ, & filius hominis descendit de cælo, & filius dei est crucifixus. Ipse enim dominus gloriæ, de quo ait Apostolus, Si enim cognouissent, nūquam dominum gloriæ crucifixissent. Propter hanc ergo vnitatem personæ, non solum filium hominis dixit descendisse de cælo, sed esse dixit in cælo, cum loqueretur in terra. Non ergo voluntatem suam fecit, quia peccatum non fecit, sed voluntatem fecit illius qui eum misit. Tūc enim facit homo voluntatem dei, quando facit iustitiam quæ ex deo est. Nec sic arbitremur à patre missum esse filium, ut nō sit missus à spiritu sancto, cū vox ipsius sit per Prophetam, Et nunc dominus misit me, & spiritus eius. Hoc enim filium dixisse indicant ea quæ sunt dicta superius. Nam sic ad ista verba peruenitum est, Audite me, inquit, Iacob & Israël quem ego vocabo. Ego sum primus, & ego sum in æternum, & manus mea fundauit terram, dextera mea solidauit cælum. Vocabo illos, & astabūt simul, cōuenient etiā vniuersi & audient. Quis illis enunciauit hæc? Diligens te feci voluntatem tuam super Babylonia, ut tolleretur semen Chaldæorum. Ego locutus sum, ego vocaui, adduxi illum, & prosperam viam eius feci. Conuenite ad me, & audite ista. Nec enim ab initio in obscuro locutus sum: cum siebant, ibi eram, Et nunc dominus misit me, & spiritus eius. Quid hoc apertius? Nec sic à patre & spiritu sancto missus est ut se ipse non miserit: sicut à patre ostenditur traditus, vbi legitur, Qui filio proprio nō pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum. Alio autem loco de ipso filio dicitur, Qui me dilexit, & tradidit seipsum pro me. Quomodo autem non facit voluntatem suam qui dixit, Sicut pater suscitatur mortuos & viuificat, sic & filius quos vult viuificat: Et cum ei dictum esset, Si vis, potes me mundare: respondit, Volo, mundare. Et ad verbum continuo factum est quod velle se dixit. Sicut

autem facit filius voluntatem patris, sic & pater facit voluntatem filij. Nam filius dicit, Pater volo ut vbi ego sum, & isti sint mecum. Non dixit peto vel rogo, sed volo: ut isto volente faceret ille, sicut illo volente faciebat iste: & non alia ille, alia iste: sed quæ ille, hæc etiam iste. Quæcumq; enim pater facit, hæc & filius similiter facit. Verba sunt ipsius, verba veritatis sunt, falsa esse non possunt. Suscipere te dicis quod protuli, Nescitis quia templum dei estis, & spiritus dei habitat in vobis? Quod potuisti dicere ideo dictum esse, quia in nemine habitat deus, quæ non ante spiritus sanctus sanctificauerit atq; purgauerit, quasi templum deo habituro nō sibi sanctificet & purget spiritus sanctus: cum Apostolus hinc ostenderit ipsum esse deum, cuius nos dixerat esse templū, quia non ait, & spiritus dei sanctificat & purgat vos ut deus habitet in vobis: sed ait, Spiritus dei habitat in vobis: utique in templo suo deus habitat. Nam quid est templum dei, nisi habitaculum dei? Vidisti autem etiam tu confessequenter esse deum nostrum cuius sumus templum, & noluisti aliud testimonium commemorare quod protuli: Nescitis quia corpus vestrum templum in vobis spiritus sancti est, quem habetis à deo? Iam ergo confitere deum esse spiritum sanctum. Neque enim nisi esset deus haberet templum, & templum non manufactum, sed adificatum de membris dei. Christus enim super omnia est deus benedictus in secula, cuius membra sunt nostra corpora. Qui enim dixit, Nescitis quia corpus vestrum templum in vobis spiritus sancti est? Ipse dixit, Nescitis quia corpora vestra membra sunt Christi? Itane vero cui de lignis & lapidibus Salomon adificauit templum, deus est: & cui templum adificatur de membris Christi, hoc est de membris dei, deus non est? Cum loquens de deo beatissimus martyr Stephanus dixerit, Salomon adificauit ei domum, sed summus non in manufactis templis habitat. Et tamen Christi membra quorum caput est super omnes cælos, templum sunt spiritus sancti, quem constat venisse de cælo. Istum negare deum quid est, nisi non esse & nolle esse templum eius? Alloquitur nos apostolus dicens, Obsecro autem vos fratres per miserationes dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viuam, sanctam, deo placentem. Corpora itaq; fidelium hostia sunt deo, membra Christi templum spiritus sancti, & deus non est spiritus sanctus? Quis hoc dicit nisi in quo non habitat? Quoniam in quo habitat, vtiq; templum eius est. Denique cum dixisset apostolus, Nescitis quia corpus vestrum templum in vobis spiritus sancti est, quem habetis à deo, & non estis vestri, empti enim estis precio magno? continuo secutus adiunxit, Glorificate ergo deum in corpore vestro. Vbi dilucide ostendit deum esse spiritum sanctum, glorificandum scilicet in corpore nostro. tanquam in templo suo. Et quod Ananiæ dixit apostolus Petrus, Ausus es mentiri spiritui sancto? Atque ostendens deum esse spiritum sanctum, Non es, inquit, hominibus mentitus, sed deo. Miror autem cor vestrum quantum sermone explicare non possum, quomodo cum sic laudetis spiritum sanctum, ut eum sanctificandis fidelibus vbiq; asseratis esse præsentem, tamen negare audeatis deum. Itane deus non est qui repleuit orbem terrarum? Scriptura enim dicit, Spiritus domini repleuit orbem terrarum. Sed quid dicamus quod repleuit orbē, qui repleuit orbis etiam redemptorem? Dominus enim Iesus plenus spiritu sancto regressus est à Iordane: & præsumptis dicere, quia ipse dominus Iesus deus erat, & spiritus sanctus quo plenus erat, non erat deus: tam male sentiente de

Ates de spiritu sancto, ut nō ei tribuatis saltem quod tributum est Moyfi famulo dei, qui nō munera gratiarū, sed plagarū prodigia in eodem spiritu sancto, quia ipse est digitus dei, Aegyptiis ingerebat, & tamē Pharaoni deus erat. [Vno loco erat ad affligendos Aegyptios, & Pharaoni deus erat.] Vbiq; adest spiritus sanctus ad homines in æternam vitā regenerandos, & non est eis deus: Imò vero est, & deus verus est, quia dei veri membra templum eius est: & vtiq; subiectum est templum illi cuius est templum. Quomodo ergo deus nō est, cui sunt membra dei subiecta? Ac per hoc & dominus est templi sui. Quis enim hoc neget, quis ita despiat, ut dicat nō esse aliquem dominum domus suæ? Quomodo ergo spiritus sanctus non est dominus, qui dominus est membrorum domini? Ipse est quippe spiritus domini, de quo vno eodēque loco dictum est, Cum autem conuersus fuerit ad deum, auferetur velamē. Dominus autem spiritus est. Vbi autem spiritus domini, ibi libertas. Iam creatorem superius demōstrauit spiritum sanctum. Quomodo autē rex non est, cuius templū est qui membra vno regis? Quomodo nō consideret patri & filio, qui repleuit filium, qui membra filij suam possidet domū? Nisi forte quando filius regressus est à Iordane, plenus erat spiritu sancto: & quādo sedere cepit ad dexteram patris, exclusit à se spiritum sanctū? Deinde cum de patre procedat, quomodo cum patre nō sedeat, cum ipsa sessio non sit vtiq; cogitanda carnaliter? Alioquin opinaturus sumus honorabilius filium sedere quam patrem. Honorabilius quippe sedetur ad dexteram, & videbitur esse cōsequens, ut pater sedeat ad sinistram. Postremo qualis vobis persuaserit spiritus, ut sancto spiritui denegatis, quod sanctis hominibus sancta scriptura concedit, vos videritis. Ait enim Apostolus, Cum essemus mortui peccatis, coniuuicauit nos Christo: cuius gratia salui facti sumus, & simul excitaui, & simul sedere fecit in cælestibus in Christo Iesu. Sancti ergo quos sanctificat spiritus sanctus, cōiuuicati Christo: ita simul sessuri prædestinati sunt, ut iam factū dicat Apostolus, quod certum est futurū: & ipsi spiritui sancto subtrahitur à vobis quisquis est ille cōfessus, & simul sedere cū patre vel filio sit indignus, qui eadē sede efficit condignos. Cui mouetis etiam quæstionem quod nō adoretur, & hoc vtiq; simillimo errore, cum legatis ut iam supra docui, à sanctis etiam homines adoratos. Et tamē vti inuidiam blasphemantis euites, ita laudas spiritū sanctū, ut tribuas ei quod nō habet vlla creatura, & detrahas ei quod adipiscitur & humana creatura. Dixisse me quod commemoras fateor, & nūc dico, quod Saluator noster non dixerit, ut ipsi & nos vnum: sed, ut ipsi sint vni. Et de his Euangelicis verbis satis à me recolo iam fuisse responsū, cū ostenderem fellere te nō potuisse quæ dixi: Quoniam poposci, ut proferres vbi legeris, vni sunt, dictum esse de aliquibus rebus, quæ nō essent vnus eiusdemq; substantiæ: neq; protulisti. Quid enim te adiuuat quod dilectionis cōsensione affirmas dictum esse de Paulo & Apollo: Qui plantat autē & qui rigat vni sunt, cū eos non ostendas diuersæ fuisse substantiæ? Ambo, quippe homines erant. Si enim nō diligenter inuicem, natura vnum essent, dilectione nō essent. Si autem vnum natura non essent, vni dici dilectione non possent. Poscit ergo filius ut ita sint vnum, quomodo ipse & pater vnum sunt: id est, non solum natura, quod iam erant: verum etiam perfectione charitatis atque iustitiæ, pro suæ capacitate naturæ, quantum in dei regno esse potuerint. Ut etiam ipsi summe vnum sint in natura.

ra sua, quemadmodum pater & filius summe vni sunt, D quauius in excellentiore atque incomparabiliter migliore natura sua. Dixit ergo ad patrem filius, Pater sancte serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi, ut sint vnum sicut & nos. Non dixit, ut sint vnum nobiscum: aut ut simus vni ipsi & nos. Item paulo post, Non pro his autem rogo tantum, sed etiam pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut omnes vnum sint, sicut tu pater in me & ego in te, ut & ipsi in nobis vni sint. Neque hic dixit, ut ipsi & nos vnum simus: sed, vni sint in nobis. Quoniam homines qui naturā vnum sunt, summe atque perfecte secundum suum modum vnum esse non possunt iustitiæ plenitudine, nisi in deo perficiantur, ut vnum sint in patre & filio: id est, in ipsis vnum, non cum ipsis vnum. Adhuc sequitur & adiungit, Ut mundus credat quia tu me misisti: & ego claritatem quam dedisti mihi, dedi illis, ut sint vnum, sicut nos vnum sumus: Ego in eis & tu in me, ut sint conuincati in vnum. Neque hic dixit, ut nobiscum sint vnum: aut, ut ipsi & nos simus vnum. Deinde cum addidisset, Ut cognoscat mundus quia tu me misisti, & dilexisti eos sicut & me dilexisti: secutus adiunxit, Pater, volo ut vbi ego sum, & illi sint mecum. Vbi sum, inquit, mecum sint. Hoc ergo voluit ut cum illo essent, non ut illi & ipse vnum essent. Quid est quod dicere voluisti, Dilectionis fecit mentionem, & non substantiæ: quāuis tu non eo loco ista domini verba posueris, quo ab ipso sunt posita. Sed quid ad nos? quando quidem non ipsos & ipse, vel ipsos & patrem dixit aut voluit vnum esse, sed ipsos vnum esse voluit, quos nouerat vnus esse substantiæ. Sicut & nos, inquit, vni sumus, quos identidem nouerat vnus esse substantiæ. Tu si vis aliquid respondere, ostende secundum scripturas sanctas de aliquibus rebus dictum, vnum sunt, quarū est diuersa substantia. Hoc enim Christus non dixit, quod tamen tu ausus es dicere: id est, Apostolos vnum esse cum patre & filio: in eo quod in omnibus ad voluntatem dei patris respicientes, ad imitationem filij subditi vni deo patri & ipsi inueniuntur. Hæc dicens, deum & homines sanctos vnum esse fecisti. Potest ergo quisquam sanctorū dicere, Ego & deus vnum sumus: Absit hoc à cordibus & oribus sanctis. Puto autē quod & vos à quocunq; hoc audiat, horrefcitis, nec fertis quenquā hominē quantolibet munere sanctitatis excellat dicentē, Ego & deus vnum sumus. Sed forte arrogantia videntur, ut hoc de seipso aliquis dicat. Itane vero quisquā vestrū, & si non audeat dicere, Ego & deus vnum sumus: saltem audeat dicere, Paulus & deus vnum sunt: sicut incunctanter dicimus, Paulus & Apollo vnum sunt: Deus pater & deus filius vnum sunt: Porro si nō audetis dicere, quilibet homo sanctus, quilibet Propheta, quilibet Apostolus & deus vni sunt: quis te vrgebat, quis præcipitabat, ut diceret, Apostoli vnum sunt cum patre & filio? Vni sunt, inquit, pater & filius, non tamen vnus: continuoq; subiungis, Vnum ad cōcordiam pertinet, vnus ad numerum singularitatis. Volebas autē dicere, Vnum sunt, ad concordiam pertinet: vnus est, ad numerum singularitatis. Sed te à consideratione verborum tuorum impetus disputationis auertit. Nam & vni & vnus vtiq; ad numerum pertinet singularem. Sed quod verum est, vni sunt: propter id quod additum est, sunt: pluralem indicat numerū quadam singularitate cōnexum: vnus est autem, apertissime numerus est singularis. Sed nunquid Apostolus diceret, Qui autē adhæret domino, vni sunt: Quid enim aliud diceret si hoc diceret, nisi homo

Exod. 3. 61.
1. Corin. 3.
Eph. 2.
1. Corin. 3.
1. Corin. 3.
1. Corin. 3.
1. Corin. 3.

† dicitur.

G sanctus & deus vnum sunt: Sed absit absit ab illa sapientia ista sententia, & tamen dixit, Qui autem adheret domino, vnus spiritus est: vt noueris de his dici, vnu sunt, qui vnus sunt eiusdemq; substantia: sicut quibusda hominibus dictum est, Omnes enim vos vnu estis in Christo Iesu. Et sicut ait ipse Christus, Ego & pater vnum sumus. Cum autem vnus dicitur, & quid vnus natura, & quid vnus adicitur: & de diuersis substantiis dici potest, sicut dictum est, Qui adheret domino, vnus spiritus est: & de rebus vnus substantia, sicut dictum est, Erat eis anima vna & cor vnum. Vnum erat, dixit, ino dixit, erant:] & quid erat dixit, id est, anima & cor. Sic & de patre & filio, vnum sunt dicimus, quia vnus substantie duo sunt: & vnus est, dicimus, sed addimus quid vnus: id est, vnus deus, vnus dominus, vnus omnipotens, & si quid huiusmodi. Satis me vobis duaru istarum locutionum arbitror inculcasse distantiam. Scrutare itaque scripturas canonicas veteres & nouas, & inueni si potes vbi dicta sunt aliqua, vnum sunt, quae sunt diuersae naturae atque substantiae. Sanè falli te nolo in epistola Ioannis Apostoli, vbi ait, Tres sunt testes, spiritus, aqua & sanguis, & tres vnum sunt: Ne forte dicas spiritum & aquam & sanguinem diuersas esse substantias, & tamen dictum esse, tres vnum sunt. Propter hoc admonui ne fallaris. Hæc enim sacramenta sunt, in quibus nō quid sunt, sed quid ostendant semper attenditur: quoniam signa sunt rerum, aliud existentia, & aliud significantia. Si ergo illa quae his significantur, intelliguntur, ipsa inueniuntur vnus esse substantia: tanquā si dicamus, Petra & aqua vnum sunt, volentes per petram significare Christum, per aquam spiritum sanctum. Quis dubitat petram & aquam diuersas esse naturas? Sed quia Christus & spiritus sanctus vnus sunt eiusdemque naturae, ideo cum dicitur, Petra & aqua vnum sunt: ex ea parte recte accipi potest, quia istae duae res quarum est diuersa natura, aliarum quoq; signa sunt rerum, quarum est vna natura. Tria itaque nouimus de corpore domini esse cum pederet in ligno. Primo spiritum, Vnde scriptum est, Et inclinato capite tradidit spiritum. Deinde quando latus eius lancea perforatum est, sanguinem & aquam. Quae tria si per seipsa intuemur, diuersas habent singula quaeque substantias: ac per hoc nō sunt vnum. Si vero ea quae his significata sunt velimus inquirere, nō absurde occurrit ipsa trinitas, quae vnus solus, verus, summus est deus, pater & filius & spiritus sanctus: de quibus verissime dici potuit, Tres sunt testes, & tres vnu sunt. vt nomine spiritus significatum accipiamus deum patrem. De ipso quippe adorando loquebatur dominus vbi ait, Spiritus est deus. Nominem autē sanguinis filium, quia verbo caro factum est. Et nomine aquae spiritum sanctum. Cum enim de aqua loqueretur Iesus, quā daturus erat sitientibus, ait Euangelista, Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Testes vero esse patrem & filium & spiritum sanctum, quis Euangelio credidit, & dubitat, dicente filio, Ego sum qui testimonium perhibeo de me, & testimonium perhibet de me qui misit me pater? Vbi etsi nō est commemoratus spiritus sanctus, non tamen intelligitur separatus. Sed nec de ipso alibi tacuit, eumq; testem satis aperte monstrauit. Nam cum illum promitteret, ait, Ipse testimonium perhibebit de me. Hi sunt tres testes, & tres vnum sunt, quia vnus substantia sunt. Quod autem signa quibus significati sunt, de corpore domini exierunt, significauerunt Ecclesiam prædicantem trinitatis vnam eandemq; naturam: quoniam hi tres qui

trino modo significati sunt, vnum sunt: Ecclesia vero eos prædicans, corpus est Christi. Sic ergo tres res qui- bus significati sunt, ex corpore domini exierunt, sicut ex corpore domini sonuit, vt baptizarentur gentes in nomine patris & filij & spiritus sancti: in nomine, non in nominibus. Hi enim tres vnum sunt: & hi tres vnus est deus. Si quo autem alio modo tanti sacramenti ista profunditas, quæ in epistola Ioannis legitur, exponi & intelligi potest secundū catholicā fidem, quæ nec confundit nec separat trinitatē, nec abnuat tres personas, nec diuersas credit esse substantias, nulla ratione respondendum est. Quod enim ad exercendas mentes fidelium in scripturis sanctis obscure ponitur, gratulandum est si multis modis, non tamen insipienter exponatur.

Quid est autem quod poscis vt astruam, si pater & filius & spiritus sanctus vnus est deus, cum hoc astruat voce clarissima scriptura diuina dicens, Audi Israël, dominus deus tuus deus vnus est: Quod & vos vtique audiretis si Israël esse velletis, non carnaliter vt Iudæi, sed spiritaliter vt Christiani. Qui enim non vult fideliter audire quod dictum est, Audi Israël, dominus deus tuus deus vnus est: superest vt eum qui hoc dixit, credat esse mendacem. Si autem mendax ille non est, vox ista vera est. Si vox ista vera est, quæstio ista finita est. Proculdubio quippe vos veritas cogit patrem & filium & spiritum sanctum, cuius templum non manufactum, sed corpus est nostrum: cuius templum non ligna & lapides, sed membra sunt Christi, negatis deum: de ipso Christo quid dicitur estis, quem deum & dominum confitemini: Respondete itaque nobis, vtrum pater & filius vnus sit dominus deus? Si enim non est vnus, duo sunt: Si duo sunt, mentitur qui dicit, Audi Israël, dominus deus tuus deus vnus est. Mentitur qui dicit, Videte quoniam ego sum deus, & non est alius præter me. Sed quia illum mentientem dicere non audent, quare vos corrigere dubitatis, & venire vel redire ad catholicam fidem: quæ patrem & filium & spiritum sanctum nō tres dominos deos, sed vnum dominum deum credit & dicit, clamantem populo suo, Audi Israël, dominus deus tuus deus vnus est: Et, Videte quoniam ego sum deus, & non est alius præter me? Si te dicam surdum & cæcum, qui nec audis ista nec vides, contumeliosum sine dubio me putabis. Ecce non dico. Expone ergo nobis quomodo accipias, Audi Israël, dominus deus tuus deus vnus est: vtrum ibi sit intelligendus & Christus, an non sit. Si enim dixeris: ibi est, confiteberis mecum patrem & filium vnu esse dominum deum. Si autem responderis, Christū non esse ibi intelligendū, duos contra vocē diuinā introducturus es dominos deos, quoniam non negas etiam Christum esse dominum deum. Similiter abs te quero quomodo accipias, Videte quoniam ego sum dominus, & non est alius præter me. Ibi est Christus, an non est? Si ibi est, profecto pater & filius vnus est dominus. Si autem ibi non est, & tamen dominus est: mentitur qui dicit, non est alius præter me dominus. Est enim alius dominus filius, si nō est vnus dominus pater & filius. Quantumcunq; enim excellentius laudes patrem, & infra eum deprimas filium, id agis, vt æquales non sint: non vt duo non sint. Clamant tibi, duo sunt tamen maior & minor. Nec dictum est, dominus deus tuus maior dominus est: sed dictum est, Dominus deus tuus, deus vnus est. Neque dictum est, non est alius æqualis mihi: sed dictum est, Non est alius

A alius dominus præter me. Aut ergo confitere patrem & filium vnum esse dominum deum, aut aperte nega dominum deum esse Christum, sicut aperte negas dominum deum esse spiritum sanctum: Quod si feceris, illis quidem te diuinis vocibus nō virgebo, sed alia testimonia diuina proferam, quibus te & in isto errore detestabiliore conuincam. Nunc autem & si negas dominum deum esse spiritum sanctum: vt istis tamen vocibus conteraris, satis est quod Christum deum & dominum confiteris: qui si non est cum patre vnus dominus deus, duo domini dei vestri erūt, & falsa illa dei voces erūt: Dominus deus tuus deus vnus est: & non est alius præter me. Sed quanto melius erunt verba vestra emendata, quā dei verba mendacia? Quaris a me, vtrum Iudaico modo te hortor profiteri vnum deum: an de subiectione filij potius, secundū quod fides habet Christiana, ostendatur vnus esse deus: cuius filius noster est deus? Ita hoc dicit quasi Iudeorum sit vox, Audi Israël, dominus deus tuus deus vnus est: aut, Ego sum dominus, & nō est alius præter me. Ipse deus hoc dixit, agnosce & tace: vel potius ediffere quomodo verū dixerit, quē nullus vestrum audeat affirmare mentium. Ediffere, inquam, quomodo verum sit, dominus deus tuus deus vnus est: si domini dei nostri vt dicitis duo sunt: vnus maior, alius minor. Ediffere quomodo verum sit, Ego sum dominus, & nō est alius præter me. Quis enim hoc dixerit quero, vtrum pater, an filius? Si pater dixit, Ego sum dominus, & non est alius præter me: non verum dixit, quia est alius dominus filius. Si filius hoc dixit, nec ipse verū dixit: quia est alius dominus pater. Si autem hoc dixit trinitas, profecto & verum dicit, & vos falsum dicere ostendit. Trinitas quippe secundum veram fidem, id est, pater & filius & spiritus sanctus, in cuius nomine baptizatur, & vnus dominus deus noster est, & præter ipsum alius non est. Ipse est enim deus de quo dicit Apostolus, Nullus est deus nisi vnus. Nam si hoc de patre acceperis dictum, non tibi erit deus Christus, quia non potest solui scriptura dicēs, Nullus est deus nisi vnus: vt hic vobis taceam de spiritu sancto, quem superius dominū deū ostendimus, vobis negantibus. Quapropter si Macedoniani hæretici essetis, qui de solo spiritu sancto catholica fidei consentire detrectant: patrem verō & filium duos quidem esse, id est, illum patrem, illum filium, & æquales esse, atq; vnus eiusdemq; substantie: nec tamen duos dominos deos, sed ambos simul vnum dominum deum esse consentiunt. Si ergo & vos saltem hætenus erraretis, non vtique his diuinis vocibus virgeremini. Patrem quippe & filium assereretis vnu dominum deum dixisse, non est alius præter me. Vtinam non restaret agere vobiscum, nisi vt adiugeretis spiritum sanctum, & nō dualitatem, sed trinitatem diceretis vnu dominum deum. Nūc vero cū sic asseritis, patrem dominū deum, & filium dominum deum, vt simul ambos non dicatis vnum dominum deum, sed duos, maiore vnum, & minorem alterum, prorsus confodimini gladio veritatis dicentis, Audi Israël, dominus deus tuus deus vnus est: qui clamat, Ego sum dominus, & non est alius præter me. Neque enim deus pater sic vellet Israëlitas a cultu deorum reuocare multorum atq; falsorum, vt eis de vno domino ad deo mentiretur & diceret nō esse præter se alium deum, cū sciret deum & dominū esse suum filium. Absit vt veritatis & veritas pater mediatio deciperet populum suum: hæreticorum sit hæc, non catholicorum tam horrida & detestanda blasphemia: Prorsus deum verum dixit sum dicit, Audi Israël, dominus

deus tuus deus vnus est: quia pater & filius & spiritus sanctus nō tres dii, sed vnus deus: nec tres domini, sed vnus dominus est. Prorsus verum dicit, Ego sum dominus, & non est alius præter me: quia non hoc pater tantum, sed ipsa trinitas dicit, hic est vnus deus, & non alius præter ipsum. Nā si pater diceret, Ego sum dominus, & non est alius præter me: negaret vtique deum esse vnigenitum filium. Et quis nostrum auderet eum dominum confiteri, contradicente patre atque dicente, Ego sum dominus, & non est alius præter me? Ac per hoc secundum rectam fidem, non patris, sed trinitatis hæc vox est, & patris ergo & filij & spiritus sancti. Obtescunt igitur linguæ ignorantium veritatem. Hæc trinitas deus vnus est. De hoc vno deo dicitur, Audi Israël, dominus deus tuus deus vnus est. hic deus vnus dicitur: Ego sum dominus, & non est alius præter me. Subiectus est quidem patri filius secundum formam hominis: nō tamen sunt duo dii & duo domini secundum formam dei, sed ambo cū spiritu suo vnus est dominus. Testimonia quæ de Paulo Apostolo protulisti, contra te loquuntur, & nescis. Dicit enim ille, Gratia vobis & pax a deo patre nostro & domino Iesu Christo. Quomodo est autem dominus Iesus Christus, si pater dicit, Ego sum dominus, & non est alius præter me? Non ergo solius patris, vt dixi, sed trinitatis hæc vox est. Adhibes alterum testimonium, & ipsum contra te ipsum, vbi ait Apostolus, Vnus deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso: & vnus dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos in ipso, sicut tu locutus es, Apostolus autem, & nos per ipsum ait, non ait in ipso. Sed hæc quid ad causam? solent ista contingere, ex memoria proferentibus testimonia, non ex codice illa legentibus. Quod ad rem pertinet potius intueri. Ecce dicit Apostolus, Vnus deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso: & vnus dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum. Omnino duas personas, vnam patris, alteram filij, sine vlla confusione & sine vlllo errore distinxit. Neque enim duo sunt dii patres, sed vnus deus pater. Nec duo sunt domini Iesus Christi, sed vnus dominus Iesus Christus. In illa quippe trinitate quæ deus est, vnus est pater, & nō duo vel tres: & vnus filius, non duo vel tres: & vnus amborum spiritus, nō duo vel tres. Et ipse vnus pater vtique deus est, & ipse vnus filius etiam vobis parentibus deus est, & ipse amborum spiritus etiam vobis negantibus deus est. Sic & dominum si queras, singulum quemq; respondeo, sed simul omnes nō tres dominos deos, sed vnum dominum deum dico. Hæc est fides nostra, quoniam hæc fides est recta, quæ fides etiam catholica nūcupatur. Tu autē qui huic fidei contradicis: quæso expone nobis, etiā Iesus Christus quomodo sit dominus, qui non trinitatis, sed solius patris esse asseris vocē, Ego sum dominus, & nō est alius præter me? Nempe turbaris, nempe quid respondeas, nō inuenis, nisi quia eadē quādo conuinceris non vis. Si enim non deus trinitas, sed pater tantum dixit, Ego sum dominus, & nō est alius præter me: proculdubio negauit esse dominum filium: quoniam si dominus est & filius, falsum dictum est, nō est alius dominus præter me. Non enim agitur de domino, quales sunt domini hominum seruorum, quos Apostolus secundum carnem dominos esse dicit, sed de domino agitur, cui seruitus illa debetur quæ Græce *Χαρεία* dicitur, secundū quā dicitur est, Dominū deum tuum adorabis, & illi soli serues. Qui dominus deus si nō trinitas est, sed solus est pater: prohibetur vtique domino deo Christo tali seruitute seruire, in eo quod audimus,

Tomus sextus.

G illi soli seruiet: si ita dictū est, ac si diceretur, deo patri soli seruiet. Qui profecto si solus, & non ipsa trinitas dixit, Ego sum dominus, & non est alius præter me: negauit esse filium dominum talem, quali domino seruitus illa debetur, qua non nisi deo cum vera religione seruitur. Non enim dixit, ego sum dominus maior aut melior, & non est tantus ac talis præter me: sed volens sibi soli ea quæ domino deo debetur seruitute seruire, Ego sum, inquit, dominus, & non est alius præter me. Porro si vox ista, sicut catholica fides dicit, vni⁹ dei est, quod est ipsa trinitas, sine vlla dubitatione huic soli seruiendū est ea seruitute quæ nõ nisi domino deo debetur, quia ipse est dominus, & non est alius præter ipsum. Deinde quero quomodo accipias quod dictū est, Vnus est deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso: & vnus dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum: Nunquid non & ex filio sunt omnia? Quandoquidem ipse dicit, Quæcunq; pater facit, hæc & filius similiter facit. Si autem ita distinguis, vt non sint per patrem omnia, sed ex patre: nec omnia sint ex filio, sed per filium: quis eorum tibi videtur esse ille de quo idē Apostolus dicit, O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei, quam inscrutabilia sunt iudicia ei⁹, & inuestigabiles viæ eius: Quis enim cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit? Aut quis prior dedit illi, & retribuere ei? Quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia, Ipsi gloria in secula seculorum, amen. Vtrum pater est intelligendus, an filius? Deum nanque prius nominauit dicens, O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei. Postea vero eum dominū appellauit, vbi ait, Quis enim cognouit sensum domini? Sed hoc non habet controuersiam: vtrumque enim nomē etiam vos assignatis patri & filio. Neque enim sic dicitis deum patrem, vt negatis deū esse filium: aut sic dicitis deum filium, vt negatis esse deum patrem. Quāuis in hoc Apostolico testimonio quod adhibuisti, deus dicatur pater, dominus filius: id est, vnus deus pater ex quo omnia, & vnus dominus Iesus Christus per quem omnia. Sed illud attēde vbi dictū est, O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei: Nā siue pater sit iste, siue filius, ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia. Quomodo ergo ex patre omnia non ex filio: & per filium omnia, non per patrem: quandoquidem quemlibet eorum Apostolus voluerit hoc loco intelligi, ex ipso, inquit, & per ipsum & in ipso sunt omnia: Si ergo siue de patre siue de filio, verissime tamē dicitur, quod ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia: sine dubio patris & filij demonstratur æqualitas. Si autem quoniam non nominauit patrem & filium & spiritum sanctum, sed deum & dominum, quod & ipsa trinitas dici potest, singula horum trium referri ad singulos voluit: ex ipso dicitur, propter patrem: & per ipsum, propter filium: in ipso, propter spiritum sanctum: cur hanc trinitatem vnū dominum deum nõ vultis agnosceret? Quandoquidem nõ ait, ex ipsis & per ipsos & in ipsis: sed ait, ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia: nec ait, ipsi gloria: sed, ipsi gloria in secula seculorum, amen. Hæc illi sanē qui putas de patre solo esse dictum, Nemo bonus nisi vnus deus. Si enim dixisset, nemo bonus nisi vnus pater: nec sic exclusum filium & spiritum sanctum ab ista vnitatis bonitatis voluisset intelligi: quia & illud quod simili locutione dictum est, quam supra commemorauit, Ea quæ dei sunt nemo scit nisi spiritus dei: non excludit ab hac scientia filium dei. Quanto ergo nobis latitudo intelligentiæ magis patet, quia non dixit Iesus, nemo bonus nisi vnus pater: sed, nemo bonus

nisi vnus deus: quod est ipsa trinitas? Quærebat quippe ille cui hoc respondit dominus, non bonum qualecunque, sed bonum quo fieret beatus: immo ipsam beatitudinem veram, id est, vitam desiderabat æternam: & interpellauerat tanquam hominem Christum, nesciens eum esse etiam deum. Dixerat enim, Magister bone, quid faciam vt vitam æternam percipiam? Tunc ait illi, Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi vnus deus. Vel sicut legitur apud alium Euangelistam, quod tantundem valet, Nemo bonus nisi solus deus. Tanquam diceret, Recte me appellabis bonū, si me noueris deū. Nam quando me nihil aliud quam hominē putas, quid me dicis bonum? Non te facit bonum, nec beatum, nisi bonum immutabile quod solus est deus. Nam bonus angelus, bonus homo, bona cætera creatura: hæc non ita bona sunt, vt ea quisquis adeptus fuerit, sit beatus, nec vlla est beata vita si non sit æterna. Quomodo autem nõ est tale bonū dei filius verus, cum sit verus deus & vita æterna, ad quā cupiebat ille qui interrogauerat peruenire? Proinde cum ego asseram, nemo bonus nisi vnus & solus deus, de ipsa trinitate dictū esse qui deus vnus & solus est: tu autem asseras de solo deo patre dictum esse, quia ipse de nullo alio deus, de nullo alio bonus est: filius autem de patre deus, de patre magnus & bonus est: diligenter attende quis nostrum beneficiat de deo patre & de deo filio. Vtrum ego qui dico, Deus quidem pater, non de alio deo deus est: deus autē filius de patre deo deus est, sed tantus iste de illo, quantum ille de nullo: & bonus pater nõ de alio bono bonus est, filius vero de patre bono bonus est: sed tam bonus hic de illo, quam bonus ille de nullo. An tu qui propterea dicis solū esse patrē deum bonum, quia nec deus est de alio deo, nec bonus de alio bono: filiū vero ideo patri non esse cõparandum, quia de illo deus est, de illo bonus est: In qua sententia vtrumque blasphemas: & patrem scilicet, quia nõ tantum genuit quantum est ipse, nec talem qualis est ipse: & filium, quia talis tantusq; nasci non meruit, qualis quantusq; est ille qui genuit. Denique ista ipsa duo de quibus agimus, hoc est, deitas & bonitas, quoniam dictum est, Nemo bonus nisi vnus deus: in hac tua opinione deficiunt. Tantū enim quantum est ipse, & talem qualis est ipse, si nõ potuit gignere, quomodo deus est? Si noluit, quomodo bonus est? Pater, inquis, fons bonitatis est, qui quod est bonū a nemine accepit. Nūquid ideo minus bonus est filius: quoniam quod bonus est, ab eo patre accepit, qui nascēti filio tantam bonitatem quantacūque illi est quia deus est, dare potuit: & dedit, quia bonus inuidere non potuit? Nam si minus bonitatis, quam quod ipse habet vnico dedit, minus bonus est & ipse quam debuit. quod sentire de mentis est. Ergo quantum ipse habet bonitatis, tantum filio dedit. Et quia natura est, non gratia filius, nascēti non indigenti dedit: & plenus plenum, fons bonitatis fontem genuit bonitatis. Ac per hoc nec auxit in se hic quod accepit, nec minuit in se ille quod dedit: quia nõ habet immutabilitas vnde deficiat, non habet plenitudinē quod crescat. Quid est autem ipsa bonitas, nisi vita viuificans: Proinde, quia fons fontem genuit, sicut pater suscitatur mortuos & viuificat, sic & filius quos vult viuificat. Hoc ipse filius dixit, non ego. Vnde merito deo patri dicitur, Quoniam apud te est fons vitæ. Quis autem est autem iste fons vitæ apud patrem, nisi de quo dicitur, In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum: hoc erat in principio apud deū: De quo etiam paulo post dictum est; Et vita erat lux hominum.

num. Hæc vita fons vitæ est, & lux ista lux lucis est. Vnde cum dictum esset, Apud te est fons vitæ: continuo subiunctum est, In lumine tuo videbimus lumen: hoc est, in filio tuo spiritu sanctum, quem tu quoque esse illuminatorem in collationis nostræ prima parte professus es. Põs ergo de fonte, filius de patre, & simul ambo fons vnus: lux de luce, filius de patre, & simul ambo lux vna: sicut deus de deo, & simul ambo vtique deus vnus, & hoc totum non sine spiritu amborum. Ex hoc fonte bonitatis, ex hoc fonte vitæ, ex hoc immutabili lumine, ex hac indeficienti plenitudine: id est, patre, & filio, & spiritu sancto, vno domino deo solo, secundum mensuram fidei suæ, qui veraciter credunt, sumentes boni sunt, viuificantur, illuminantur, implentur: Quibus tu vngentium filium, pace tua dixerim, nescio qua incredibili temeritate iunxisti. Tua quippe ista sunt verba, Siue, inquis, filius, siue qui per filium sunt facti, de illo vno fonte bonitatis vnusquisque secundum mensuram fidei suæ id sumpserunt vt essent boni. Vbi est ergo quod fueras ante confessus, illum natura filium esse, non gratia? Ecce contra sententiam tuam venis, Ecce iam produs nefarium secretum hæresis vestræ, quia vngentium verum dei filium, verum deum, non natura filium, sed gratia profitemini. Si enim & ipse, sicut verba tua clamant, secundum mensuram fidei suæ vt bonus esset assumpsit, gratia est ergo filius, non natura: & fuit aliquando nõ bonus, & credēdo factus est bonus, quia vt esset bonus, quædam modum dicitis, secundum mensuram fidei suæ de illo qui pater est, fonte bonitatis assumpsit. Legimus quidem quod Iesus proficiebat atate & sapientia: & gratia dei erat in illo, sed secundum formam hominis quæ pro nobis accepit ex nobis, non secundum formam dei, in qua non alienum arbitratus est esse æqualis deo. Veruntamen etiam in ipsa forma hominis legimus eum atate & sapientia proficisse: non tamen vt ex non bono bonus fieret credendo meruisse. Neque nunc inter nos quæstio vertitur de natura filij hominis, in qua dei filius minor est patre: sed de natura filij dei, in qua vt nos dicimus, vos negatis, æqualis est patri: quia filius verus, filius vnicus, filius de vero deo verus deus, in nullo degenerauit a patre. Proinde in eõparabilem patrem filio, nec in scripturis sanctis alicubi legere potuisti. Nec sana fide ipse dixisti immensum etiam patrem, quem propterea dicitis, vt filium non pariter immensum, sed mensura existimes terminatum. Tecum habeto mensuram tuā, qua tuum falsum dominum metiaris, & de vero domino mentiaris. Bene confiteris quod pater diligit filium, & filius diligit patrem: sed si & hoc confitearis quia non est maior dilectio in patre quam in filio. Quia enim natura diuinitatis æquales sunt, æqualiter se inuicem diligunt. Facit autem filius sicut homo mādaturum patris. Nam sicut deus, ipse est mādaturum patris, quia ipse est verbum patris. Vnde alio loco de mādaturum patris, hoc est, de seipso dicit, Scio quia mādaturum eius vita æterna est. Quod autem ipse dei filius sit vita æterna, scriptura diuina testatur. Vbi autem ait, Qui me videt, videt & patrem: quis nescit ideo dictū, quoniam quisquis per intelligentiam videt filium, patri vtique videt æqualem? Quod vos ideo non vultis, quia per oculos cordis, quatum in hac vita videri potest, filium non videtis. Putas non recte à me dictum esse, quod propter formam serui quam suscepit filius, maior sit pater. Tu enim secundum hæresim vestram, in ipsa dei forma patrem filio vis esse maiorem: cui paternam sic inuides formā, vt ideo perfectū velis

natum esse filium aeterna perfectione, ne ad paternam formam saltem crescendo valeat peruenire. Sed inahiter inuidet homo paternam formā dei filio, cui pater eam non inuidit, quia æqualem sibi vnici genuit. Sed dicitis non esse dei patris magnam gloriam, si ea forma serui maior est, qua forma maiores sunt & angeli. Vide si aliud conaris, nisi ad vnici patris gloriam, per vnici filij contumeliā peruenire, vt scilicet non augetur pater in gloria, nisi minuatür filius in natura. Cohibe te, nescis & patri & filio te ingerere contumeliā, si nec ille potuit aut noluit gignere æquale sibi, nec iste nasci æqualis patri? Nõ se vult deus ita laudari patrem, vt filium dicatur de seipso generasse degenerem. Non vult bonus filij dilector ita prædicari formam suam, vt eam non potuerit vnici eius vel nascēdo sumere, vel crescendo cõprehendere. Quod autem tibi videtur nihil magnū de deo patre dici, si forma serui maior est, qua maiores videntur & angeli: nõ recte cogitas quem locum in rebus habeat humana natura, quæ cõdita est ad imaginē dei. Maiores angeli dici possunt hominē, quia maiores sunt hominis corpore: maiores sūt & animo, sed infirmo, quem peccati originalis merito corruptibilē aggrauat corpus. Natura vero humana, qualem naturam Christus humana mentis assumpsit, quæ nullo peccato potuit deprauari, solus maior est deus. Denique propter quid dictū sit, Minorasti eum paulo modico minus quā angelos minoratum vidimus Iesum propter passionem mortis: Nõ ergo propter naturam hominis, sed propter passionē mortis. Natura vero hominis, quæ mēte rationali & intellectuāli creaturas excedit, antecedit, deus solus est maior: cui vtique iniuria facta nõ est, vbi scriptū est, Maior est deus corde nostro. Filius ergo dei susceptum hominē leuaturus ad patrem quado dicebat, Si diligetis me, gauderetis vtique, quia vado ad patrem, quia pater maior me est: nõ carnis solum, sed etiam menti quam gerebat humanam, deum patrem vtique præferbat: quæ tota sine dubio forma agnoscebat serui, quando tota seruit creatura creatori. Postrema tibi disputatio fuit, quomodo sit deus patribus visus, quando corpus humanum in quo videretur nondum acceperat Christus, cum inuisibilis sit per se ipsa diuina natura. Quod cum etiam tu ita confessus fueris, vt inter cætera nõ solum patrem, sed nec ipsum filium in substantia diuinitatis suæ dices esse visibilem non solū hominibus, sed nec ipsis cœlestibus potestatibus: postea mutata sententia dicitis eum & ante incarnationem suam conspectibus apparuisse mortalium, asserens illud quod ait Apostolus, Quem nemo hominum vidit nec videre potest: de solo deo patre dictum esse, Filium vero ex initio generis humani videri solitū esse ab hominibus. Quod cū probare voluisses, multa de scripturis sanctis testimonia protulisti, quæ te nihil adiuuare potuerunt. Nõ enim legis alicubi scripsisse Moysen, sicut dicitis, quod ab illo primo homine Adam vsq; ad ipsam incarnationem semper filius visus est. Hoc enim eum describere pronūcias in Geneseos libro, quod ita falsum est, vt etiā ridiculū sit. Nunquid enim liber Geneseos ab Adam vsq; ad incarnationem Christi ea quæ gesta sunt continet? Aut ipse Moyses vsque ad tempora incarnationis Christi vel in carne vixit, vel quæ facta sunt scripsit? Hæc dicitis, & putas te aliquid dicere: vel putaris ab eis, qui nec ista possunt, quæ tam manifeste falsa sunt, cernere. Deinde quod cõmemoras patrē ad filium dicentem, Faciamus hominem ad imaginem & simi-

1. Corin. 8.

1. Ioan. 5.

H. Roma. 11.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

1. Tim. 6.

Glitudinem nostrā, quid hoc ad rē pertinet, rogo te, quid ad rē pertinet? Tātūne tibi vacabat loqui, vt nō attendēs quid probare susceperis, memoriter nobis & inaniter scripturā Genesios vētilares? Nunquid hinc probatur ante carnē susceptā visus ab hominibus Christus, quia dixit pater ad filiū, Faciamus hominē ad imaginē & similitudinē nostrā? Deinde adiūgis & dicis, Et fecit deus hominem: atque addis, Quis deus, nisi filius? Et vt mihi de opere quasi præscribas meo, Hoc vtique, inquis, & tu in tuis tractatibus exposuisti. Vbi nolo quærere q̄ verum loquaris, quando video ad causam nihil pertinere quod loqueris. Agitur quippe inter nos, vtrū per diuinitatis suæ substantiam Christus visibus apparuisset humanis, & tu dicis, Fecit deus hominē: & addis, Quis deus, nisi filius? quasi propterea necesse fuerit vt homo, deum opificem suum videret oculis carnis. Hoc si ita esset, omnes homines viderent deū. Quis enī alius eos facit in vteris matrum? Adhuc adiicis talia & dicis, Iste ergo filius qui est Propheta sui genitoris, dicebat, Non est bonum esse solum hominē, faciamus ei adiutorium secundum se. Si quæram, quis tibi indicauerit quia filius hoc dicebat, in quibus angustiis te videbis? Scriptura enim quæ dixit, In principio fecit deus cælum & terram: nō exprimens vtrum pater, an filius, an spiritus sanctus, an ipsa trinitas fecerit, quæ vnus est deus: per cætera etiam ita cōmemorat deum, vt dicat, Et fecit deus, & dixit deus, per quæq; opera eius, quorū illum asserit conditorem. Simili ergo locutione ait, Et dixit deus, Faciamus hominem ad imaginē & similitudinē nostrā, Et fecit deus hominem. Nec aliter locuta est vbi ait, Nō est bonum esse hominem solum, faciamus ei adiutoriū secundum se. Vnde ergo tibi persuasum est, cætera superiora patrem dixisse, hoc autem filium? Vnde quæso distinguis, vnde discernis patrē dixisse, Fiat lux: & cætera? Patrem denique dixisse, Faciamus hominē: & filium dixisse, Faciamus ei adiutoriū: cum tibi scriptura vbiq; non dicat nisi, dixit deus? Quæ est ista temeritas: quæ præsumpcio? Deinde cū ideo patrem maiorem soleatis asserere, quia dixit, Fiat illud, aut illud, tāquam iubens filio: filium vero ideo minorem, quia iussa perfecit, quid dicturi estis vbi scriptū est, Faciamus hominem? Non enim ait sicut in superioribus, Fiat homo, tanq̄ id iusserit filio: sed, faciamus, inquit, hominem. Quod non quæro quem dixisse arbitreris, iam enim verba tua tenemus, q̄ pater hoc dixerit filio. Cur ergo non ait, fiat, vel fac: sed ait, faciamus? An cætera deus imperauit, & filius fecit: hominem vero ambo fecerunt, sed patre & iubente & cooperante filio: filio autem non iubente, sed tantum iussa faciente? Sed si propterea patrem iubentem intelligis, quia scriptum est, Dixit deus, Faciamus hominem: ergo iussit & filius, quia tu ipse non patrē accipis dixisse, sed filium, Faciamus ei adiutoriū. Et sicut illud vbi dictum est, Et fecit deus hominem: obedisse iubenti patri filium vis videri; quia pater dixerat, faciamus hominem: ita etiā vbi legitur, Et immisit deus soporē in Adam: & sumpsit vnam de costis eius, & cætera, quibus ostēditur factum hominem esse adiutoriū, obedisse patrē iubenti filio: te autem theore intelligamus: quia non patrē, sed filium dixisse asseris, Faciamus ei adiutoriū. Sed hæc ita loquor quasi ad causam quæ a nobis agitur quicq̄ pertineat. Quod liber hinc volueris credere aut suspicari: prorsus, sicut dicis, pater iusserit vbi dictum est, Faciamus hominē: & filius obedierit vbi dictum est, Et fecit deus hominem: prorsus sicut te delectat filius dixerit, Nō est bonū esse

solum hominem, faciamus ei adiutoriū: sed talia dicens ipse non iusserit, quia hoc vultis: quomodo ostēdis filium qui hominem fecerit, ab homine visum: quomodo ostēdis filium qui dixit, Non est bonū esse hominem solum, faciamus ei adiutoriū, ab homine visum, vel ab ipsa muliere, si eā factam non vis à patre, ne filio pater obedisse videatur, sed ipse eam filius tanq̄ sibi iubens sibiq; obediens, & faciendā dixit & fecit? Demonstraturum te quippe promiseras, & antequam incarnaretur visum fuisse humanis aspectibus filiū. Ostēde promissā, quid pergis in vacua? Quid deludis expectationem nostrā, nec exhibes pollicitationē tuam? Multiplicas verba nō necessaria, vt necessaria occupes tempora. Si propterea visus est à viro filius, quia fecit eum, & propterea visus ab eius muliere, quia fecit eam: defini si audes, non posse deum filium & operari vidētia, & à suis operibus quauis alia videntibus nō videri. Si autem hoc potest deus filius, ipse quippe vsq; nunc operatur cuncta vidētia, & tamen eorū à seipso creatis oculis non videtur, quid est quod dixisti? Cur ista de libro Genesios i tuo sermone posuisti? Cur nobis necessaria temporum spacia superflua loquacitate finisti? Sed iste, inquis, filius visus est Adā, secundū q̄ legitur Adā dicentem, Vocem tuā audiui deambulantis in paradiso, & abscondi me, quia nudus sum. Hoc ergo prius dices homo bone, inde inciperes promissā monstrare. Quauis & hic Adam, vocem tuam, inquit, audiui: non ait, faciē vel speciem tuā vidi. Et quod ait, abscondi me, quia nudus sum: videri se à deo timuit: non à se visum esse deum monstrauit. Nam si vox quando auditur, sequitur visio: visus est & deus pater quoties voce attestatus est filio. Nouimus quippe in Euangelio verbapatri somantis atque dicentis, Tu es filius meus dilectus, &c. vbi ab hominibus auditus, non tamen visus est. Ac per hoc & in illis verbis quæ adiungis, vbi dicit, Quis nunciauit tibi, quia nudus es? & sequētia, potuit audiri, & non videri deus. Nondum itaque aliquid ex eo quod promiseras dixisse te vide: & dic tandem aliquid quod discutere debeamus, aut quod pro tua causa esse fateamur. Hic deus, inquis, & Abraham visus est. Visum esse deum Abraham negare non possumus. Scriptura quippe fidelissimā apertissime hoc loquitur dicēs, Visus est autem illi deus ad quercum Mambre. Sed neque hic expressum est, vtrum pater an filius. Cum autem narraret scriptura, quomodo ei visus sit deus, tres viros illi apparuisse declarat, in quib; magis ipsa trinitas, quæ vnus est deus, intelligi potest. Denique tres videt, & non dominos, sed dominum appellat, quoniam trinitas tres quidem personæ sunt, sed vnus dominus deus. Sic autē narratur quod vidit Abraham, Respicens, inquit, oculis suis vidit, & ecce tres viri stabāt super eum, & videns procurrat in obuiā illis ab ostio tabernaculi sui, & adorauit super terram, & dixit, Domine, si inuēni gratiam ante te, ne præter eas seruum tuum. Hic videmus tres viros apparuisse, & vnum dominū deum dici, vnumq; dominum rogari ne prætereat seruum suum, quoniam congruit deo visitare famulos suos. Deinde tres personas pluraliter alloquitur dicens, Sumatur nūc aqua, & lauem pedes vestros, & refrigerate sub arbore: & sumā panē & manducate, & postea transibitis in viā vestram, propter quod declinasti ad seruum vestrum. Manifestum est eos tanquam homines inuitari. Non enim tale illis præberetur obsequium, quo indigentia resisteret corpora, nisi homines putaretur: & scriptura pluraliter

A eos respondisse cōmemorat, ait enim, Et dixerunt, Sic fac quemadmodum dixisti. Non ait, & dixit: sed dixerunt. Deinde cum esset parata refectio, dicit scriptura, Et apposuit ante illos, & ederunt. Nō ait, apposuit ante illum, & edit. Sed vbi ad id vētum est, vt Abraham filius promitteretur ex Sara, quia diuinum offerebatur beneficium, non vt hominibus humanum exhibebatur obsequium, vnum narrat scriptura dicentem, Vbi est Sara vxor tua? Non ait, dixerunt autem ad illum, sed ait, Dixit autem ad illum, Vbi est Sara vxor tua? Quis autem hoc dixerit, postea manifestat, vbi cum risisset Sara, ait eadem scriptura, Et dixit dominus ad Abraham, Quare risit Sara in semetipsa: & cætera vsque in finem tanquā vnus dominus singulariter loquitur. Ac post hæc vt homines pluraliter abire narratur: & dicitur, Exurgentes autem inde viri, conspexerunt in faciem Sodomorum & Gomorra, Abraham vero ambulabat cum illis deducens. Rursus autem redit scriptura ad singularem numerum, ac dicit, Dominus autem dixit, Nunquid celabo ego puero meo Abraham quæ ego facio? Deinde promittitur Abraham præclara & copiosa posteritas, & Sodomorū denunciatur interitus. Sequens autem scriptura dicit, Et conuersi inde viri, venerunt in Sodoma, Abraham autem erat adhuc stans ante dominum. Et appropians Abraham dixit, Ne simul perdas iustum cum impio, & erit iustus tanquam impius. Et post colloquētiē domini atque Abraham, sequitur scriptura & dicit, Abiit autē dominus vt desit loqui ad Abraham. Et Abraham regressus est in locum suum. Venerunt autem duo angeli in Sodoma ad vespērā. Hi sunt de quibus paulo ante dixerat, Conuersi inde viri venerunt in Sodoma. Sed duos esse nō expresserat, cum ab initio tres viros dixisset apparuisse Abraham, & hospitaliter ab illo esse susceptos, quos & abeūtes deduxit ambulās cum eis. Fortassis ergo iam pronunciarer festinas vnū fuisse in eis dominū Iesum, qui singulariter promittebat & respondebat Abraham, duos vero illos angelos, qui venerunt in Sodoma, tanquam missi angeli à domino deo suo. Sed expecta, quid properas? Consideremus omnia diligēter, ac prius intueamur verba domini loquentis Abraham, Clamor Sodomorum, inquit, & Gomorra multiplicatus est, & peccata eorum magna valde. Descendens ergo videbo, si secundum clamorem ipsorum venientē ad me cōsummant. Hic seipsum descendens dixit in Sodoma, quod tamen non ipse descendit, sed angeli duo. Ipse quippe abiit vt desit loqui ad Abraham, Abraham autem regressus est in locum suum. Venerunt autem sicut dictū est, duo angeli ad vespēram in Sodoma. Quid si & in illis duobus angelis vnus dominus inuenitur, qui secundum verbum suū in ipsis angelis descendit in Sodoma? Nōne manifestum erit in tribus illis viris vnum dominum visum fuisse, vbi quid aliud q̄ ipsa trinitas figurata est? Sed videamus vtrum nobis sancta scriptura demonstret etiam in illis angelis duobus vt dixi, vnum deum inuentum, ne forte hoc ex nostro corde affirmare videamur. Venerunt ergo duo angeli in Sodoma ad vespērā, Loth vero sedebat, vt scriptum est, iuxta portam Sodomorum. Videns autem Loth, surrexit in obuiam illis, & adorauit in faciem in terram. Vides nempe hic à iusto viro angelos adoratos, & tu nō vis adorari spiritum sanctum, quem vos quoque omnibus angelis sine ambiguitate praponitis? Sed dicturus es, homines esse credebatur, nā & in hospitium tanquam homines inuitauit. Hoc magis est contra te, qui dicis non adorari spiritum sanctū, omnibus

angelis preferendum: cum videas & homines infertiores angelis à iustis hominibus adorari. Sed adhuc dicturus es, Deum adorauit. Eum quippe in duobus illis, quos putabat esse homines, tanquam in Prophetis esse cognouit. Iam ergo probatū est, quod me per scripturam sanctam demonstraturum esse promiseram, eūdem deū, qui dictus fuerat abiisse vt cessauit loqui ad Abraham, in illis duobus angelis descendisse in Sodoma sicut dixerat, & in eis ab homine iusto agnitum fuisse. Exhibuit itaque hospitalitatem, quomodo sanctis hominibus dei, in quibus deum esse cognouit, cum eos sicut etiam ipse Abraham angelos esse nesciret. Hi enim Patriarchæ sunt significati in Epistola ad Hebræos, vbi de hospitalitate loquens ait, Per hanc quidam nescientes hospitio receperunt angelos. Receptis ergo eis Loth, nesciens q̄ angeli essent, cognoscens tamen sicut ipso domino demonstrante cognoscere potuit, quis in eis esset, vt ea quæ interea facta sunt taceā, exiit cū eis de Sodomis: quod antequā fieret, sicut scriptura loquitur, dixerunt viri ad Loth, Sunt tibi hic generi, aut filij, aut filij, aut si quis tibi alius est in ciuitate: educ de loco hoc, quoniam perdemus nos locum hunc: quia exaltatus est clamor eorum ante deum, & misit nos dominus conterere eū. Ecce vbi apparet illud incēdium Sodomorū per angelos factum, quos misit dominus, in quibus tamen & ipse erat. Neque enim sic mittit suos vt recedat ab eis. In his ergo descendit in Sodoma, quod se facturū esse prædixerat quando cū Abraham loquebatur: quod postea quæ fecit, abiisse ipse dictus est, & angeli venisse in Sodoma ad vespērā. Deinde paulo post, mox vt eduxerunt illum foras & dixerunt, sicut eadē scriptura narrat, Saluam fac animā tuam, ne respexeris retro, ne steteris in tota regione: in monte saluum te fac, ne quando comprehendaris: dixit Loth ad illos, Oro domine, quia inuenit puer tuus misericordiam ante te &c. Quæ cum finisset loquendo, & elegeret sibi ciuitatem pullam in qua saluaretur, sequitur scriptura, & ei dicit esse respōsum, Ecce miseratus sum faciē tuā & super verbū hoc, ne euerterem ciuitatem, de qua locutus es. Festina ergo vt saluus sis ibi. Nō enim potero facere verbum, donec tu in illam introeās. Quis hoc ei respondit, nisi ille cui dixerat, oro domine: Hoc autem ad ambos dixerat, nō ad vnum, sicut apertissime scriptum est, Dixit autem Loth ad illos, Oro domine. Agnouit ergo Loth vnum deū in angelis duobus, sicut Abraham vnum agnouit in tribus. Non est cur dicatur, Ille abierat qui dominus erat, & cum Abraham locutus erat, Duo vero angeli eius erāt, qui in Sodoma illo abeūte venerūt. Omnes enim tres viri dicti sunt, qui apparuerunt Abraham, sicut scriptura solet viros etiā angelos nuncupare. Nec eorū aliqui vni prōptius & humiliter Abraham obsecutus est q̄ duob; sed æqualiter omnib; pedes lauit, æqualiter omnibus epulas ministravit, Ergo in omnibus deū vidit. Propter quod scriptura prædixerat, q̄ visus fuerat deus Abraham ad quercum Mambre, sub cuius vmbra arboris tres viros paut, quos oculis corporeis vidit: in eis vero deū, nō corporis, sed cordis oculis vidit: id est, intellexit atq; cognouit: sicut Loth in duobus, cū quo nō pluraliter, sed singulariter loquebatur, ei; respōdebat etiā ipse tanquam vnus. Primo quippe Abraham per tres viros illum audiuit, postea per vnū, qui duobus in Sodoma euntibus manēs locutus est cum eo. Loth autem per duos, tamen & ipse vnum deum quem pro liberatione sua rogabat, & qui ei respondebat audiuit: cū ambo, id est, & Abraham & Loth homines putaret eos qui

Gene. 1.

Gene. 1.

Ibidem.

Gene. 1.

Gene. 19.

Gene. 18.

Gene. 19.

Ibidem.

Hebr. 13.

Gene. 19.

Ibidem.

Gene. 18.

G angeli erant: deū vero in eis intelligerent, qui erat, non putarent esse qui non erat. Quid sibi ergo vult ista visibilis trinitas & intelligibilis vnitas, nisi vt nobis infinuaretur, q̄ ita tres essent pariter, pater & filius & spiritus sanctus, vt tamen simul non tres dij & domini essent, sed vnus dominus deus? Tu autē dixisti, Hic deus visus est Abrahæ, sciens te legisse quod scriptum est, visum esse deum Abrahæ ad quercum Mambre: & volens quasi probare dominum filium visum esse illi Patriarchæ, declinasti ab illis tribus viris, & eos omnino racuisti, in quibus narrat scriptura deū visum fuisse Abrahæ: ne tu ipse nos admoneres vnus esse substantiæ trinitatem deum, sicut vnus erant substantiæ tres viri quos vidit Abraham: cum prædixisset scriptura, Visus est deus Abrahæ, nec tamen tres deos esse, quia & visus est deus dictum est, nō visi sunt dij. Et ipse Abrahā tres vidit, & vnum adorauit. A quo præteriri noluit, ab vno respōsum diuinitatis accepit. Nec aliquos duos eorum duos esse deos sensit, sed vnū in omnibus: quia & Loth duos vidit, & tamē vnum deū agnouit. Vbi mihi videtur per angelos significari filius & spiritus sanctus, quoniam se illi angeli missos esse dixerūt. Et de trinitate quæ deus est, solus pater non legitur missus: leguntur autem missi & filius & spiritus sanctus, quorū non ideo est diuersa natura. Nā & illi viri, per quos significati sunt, vnus erant eiusdemq; naturæ. Hanc ergo scripturā, quæ cōuinci posses, astuto silētio deuitasti. Et cum dixisses, Hic deus visus est Abrahæ, volēs filiū solum visum putari in eo quod in Genesi legitur, visum esse deū Abrahæ, quomodo sit visus, dicere noluisti, ne ibi non solus filius, sed trinitas agnosceretur deus. Dixisti autē, Si vis credere, quia filius visus est Abrahæ, utiq; ipse vnigenitus in sancto affirmavit Euangelio dicēs sic, Abraham pater vester exultauit vt videret diē meum, & vidit & gauisus est. O disputare, o probare promissa, quasi dixerit dei filius, Abrahā pater vester cōcupiuit me videre, & vidit, & gauisus est. Quauis & hoc sic adhuc posset intelligi, q̄ sanctus Patriarcha oculis cordis viderit dei filium, non oculis carnis: vnde inter nos vertitur questio. Sed cum dixerit Christus, Abraham cōcupiuit videre diem meum, & vidit, & gauisus est: cur non diem Christi intelligimus tempus Christi, quo erat venturus in carne, quod & Abraham sicut & alij Prophete in spiritu potuit videre atq; gaudere? Neque hic igitur quod proposueras & pollicitus fueras, probare potuisti. Post hæc venisti ad Iacob, qui iustatus est cum angelo, quem scriptura ipsa Genesios & hominē dicit & deum. Nam ita legitur, Remāsit autē Iacob solus, & iustabatur homo cum illo vsque in mane. Vidit autem q̄ non posset ad eū, & tetigit latitudinē femoris eius, & obstupuit latitudo femoris Iacob dum iustaretur cū eo, & dixit illi, Dimitte me, ascendet enim aurora. Ille autē dixit, Non te dimittā, nisi me benedixeris. Dixit autem illi, Quod est nomen tuum? Ille autem dixit, Iacob. Et dixit ei, Nō vocabitur amplius nomen tuū Iacob, sed Israel erit nomen tuum, quia valuisti cum deo, & cū hominibus potens es. Rogauit autem Iacob eum dicens, Enuncia mihi nomen tuum. Et dixit, Quare hoc interrogas tu nomen meum? Et benedixit eum illic. Et appellauit Iacob nomen loci illius, aspectus dei, Vidi enim deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Ex ista lectione vnicū dei filium & antequam venisset in carne, visibiliter apparuisse conaris ostendere: vbi & si non absurde Christus intelligitur figuratus, propter prophetiam futura nunciantem, quia futurum erat vt Iacob in filiis

qui crucifixerunt Christum, præualuisse Christo videtur: & in filiis suis videret Christum facie ad faciem, & salua fieret anima Israelitarū qui fideliter hoc viderunt: tamē hunc hominem qui iustatus est cum Iacob, Osee Propheta euidenter angelum dicit, Sic enim apud eum scriptū est de Iacob, In vtero supplantauit fratrem suum, & in labore præualuit deo, & cōfortatus est cum angelo, & potuit. Sicut ergo in Genesi ille qui iustatus est cū Iacob, & homo & deus dicitur: ita & ab hoc Propheta & deus & angelus: ac per hoc ita qui erat angelus, dictus est homo, quomodo illi dicti sunt viri qui apparuerunt Abrahæ, quando nescientes & ipse & Loth hospitio receperūt angelos. Deus ergo erat in angelo, sicut est deus in homine, maxime quādo per hominem loquitur. Ita vero per hunc angelum figuratus est Christus, sicut per hunc hominem. Nam & Isaac filius Abrahæ, quid erat in figura nisi Christus, quando sicut ouis ad immolandum ductus est, & quando sicut dominus crucem suam, ita & ipse sibi quibus fuerat imponēdus, ligna portabat? Postremo quid miramur per angelum figuratum esse Iesum, si non solū per hominem, verum etiam per pecudem figuratus est? Nā quis alius erat illi aries, qui cornib; tenebatur in vepre, nisi Christus crucifixus, vel spinis coronatus? Hunc autem arietem pro filio, cui parcere iussus est, immolauit Abrahā. Ita enim homini parci deus iussit, vt tamen ex pecude propter passionem Christi, quæ illo modo prædicabatur, mysterium sacri sanguinis impleteretur. Si autem putas proprietate, non figura Christum fuisse angelum qui iustatus est cum Iacob: potes dicere proprietate, non figura Christum fuisse arietem, quem Patriarcha immolauit Abrahā. Potes postremo dicere proprietate, non figura Christum fuisse petram, quæ percussa ligno, sitienti populo potum largissimum fudit. Sic enim dicit Apostolus, Bibebant enim de spiritali conseqente eos petra, petra autem erat Christus. Figura istæ, nō res ipse fuerunt, quibus figuris præcedentibus res significabantur esse venturæ: quæ figuræ per subiectam deo creaturam, & maxime per angelorum ministerium, mortalium exhibebantur aspectibus: dei quidem agente potentia, sed tamē latēte natura, siue patris, siue filij, siue spiritus sancti. Frustra itaque asseris filium dei visum fuisse ab hominibus, patrem autem non fuisse visum: cum per subiectam sibi creaturam & pater videri potuerit, & filius & spiritus sanctus: per suam vero substantiam nullus illorum visus est. Ergo deus sicut in firmis hominum sensibus magis significatus quā demonstratus est. Non itaque visus est sicut est: hoc quippe in futura vita promittitur sanctis: vnde dicit Apostolus Ioannes, Dilectissimi, nunc filij dei sumus, & nondum apparuit quid erimus: scimus autem quia cum apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est. Viderūt ergo & in hoc seculo Apostoli dominum, sed non viderunt sicut est. Denique Moyses eum sibi cupiebat ostēdi, quāuis cum eo facie ad faciem scriptura indice loqueretur. Quod cū in mea superior prosecutione dixissem, quasi nō audieris præteristi: cum tibi eiusdem meæ prosecutionis recitari ex tabulis vniersa voluisssem. Non autē discernens quid sit videri deum per substantiam suam, & quid sit videri deum per subiectā creaturam, in tantam blasphemiam decidisti, vt vnigenitum dei filiū pro hoc ipso quod deus est mutabile diceres: quando quidē soli patri potasti esse tribuendū quod scriptū esse dixisti, Ego sum qui sum, & nō sum mutatus: quasi filius vel spiritus sanctus sit mutatus, quādo visibiliter apparuit, vel

A vel ille quod constat natus ex femina, vel iste in specie columbæ aut igneis linguis se humanis aspectibus monstrans. Vnde iam respōdi tibi in eo sermone, vbi ostendi non te refellisse quæ dixi. Nunc vero vt intelligas quomodo dixerit deus, Ego sum qui sum, & non sum mutatus: vel quod scriptum magis inuenitur, Ego enim dominus & non mutor: quoniam non solus pater, sed deus vnus hoc dixit, quod est ipsa trinitas, psalmum attende vbi legitur, Tu in principio domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt coeli: Ipsi puribūt, tu autem permanebis, & omnes sicut vestimentum veterascent. Et velut amictum mutabis eos & mutabuntur, tu autem idē ipse es, & anni tui non deficient. Hoc autem ad filium dei dictum esse, in Epistola quæ est ad Hebræos, sancta scriptura testatur. Quis vero non intelligat vbi dicitur, Coeli mutabūt, tu autem idem ipse es: nihil dici aliud, nisi tu non mutaris? Ac per hoc etiam de filio conuenit dicere, Ego sum qui sum, & non sum mutatus. Vel, Ego enim dominus & nō mutor, Quod tu ideo soli patri assignasti, vt in sua substantia crederetur esse mutabilis filius: tanquam ita susceperit hominem, vt in hominem reverteretur. Hanc tantam blasphemiam non emendabis, nisi credideris in assumptione hominis accessisse filio quod non erat, non autem recessisse vel defecisse quod erat. Deinde quaro, quis apparuerit Moyfi in igne quando rubus inflamabatur, & non vrebatur? Quamquam & illic angelum apparuisse scriptura ipsa declarat dicens, Apparuit autem illi angelus domini in flammis ignis de rubro. In angelo autem deum fuisse quis dubitet? Sed quid deus erat, vtrum pater an filius? Dicitur es filius, nō vis enim patrem vllō modo vel per subiectā creaturam visibus apparuisse mortalium. Sed quodlibet horum eligas, ad vtrumq; respondeo. Si pater erat, apparuit & pater hominibus. Si filius erat, non mutatur & filius. Ibi enim cum quassisset Moyses, quis esset qui eum mitteret: ille respondit, Ego sum qui sum. Quod quid est aliud, nisi mutabilis non sum, sicut propheticum testimonium ipse posuisti, Ego sum qui sum, & non sum mutatus. Dixit etiam rursus ad Moysen, Ego sum deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob. Audi si potes negare deum patrem deum esse Abraham & Isaac & Iacob, si non ipse de rubo, sed filius loquebatur. Si autem pater, consistere etiam patrem deum hominibus visum. Si vero vterque est deus Abraham & deus Isaac & deus Iacob, quod esse annuis, quid ambigis vtrumq; vnum deum? Iacob quippe ipse est Israel, cuius filius dicitur, Audi Israel, dominus deus tuus deus vnus est. Quapropter verū esse agnosce, quod dixi diuinitatē non per substantiam suam, in qua inuisibilis & immutabilis est, sed per creaturam sibi subiectam mortalium oculis apparuisse cum voluit. Non itaque sicut accipere vel accipi mea verba voluisti, ego diuinitatem sic patribus ostendisse se dixi, tanquam eam volberim credi visibilem quam prius inuisibilem dixerā esse: sed dixi, Quando se patribus diuinitas ostendebat, per subiectam creaturam se visibilem demonstrabat. Nam per ipsam suam naturam vsque ad deo inuisibilis est, vt ipse Moyses ei, cum quo facie ad faciem loquebatur, diceret, Si inueni gratiam ante te, ostende mihi temetipsum manifeste. Ecce quod dixi relege, & inuenies me verum dicere, te autem non intelligere voluisse vel non potuisse quod dixi. Audi ergo idipsum me aliquādo planius differentem. Ego diuinitatem patris & filij & spiritus sancti in sua natura atque substantia mortalibus oculis inuisibilem dico. Eam vero se in formas visibiles revertere, absit vt dicā, quia & immutabilem dico. Restat

ergo vt aspectibus humanis quando se ostendit vt voluit, per subiectam intelligatur hoc fecisse creaturam, quæ potest oculis apparere mortalibus. Quid est autem quod cum de patre dixisses, Vnus est inuisibilis, vnde iā satis est disputatum, addidisti, Vnus etiam incapabilis atq; immensus? Incapabilem quidem nō legimus deum. Cur sanē dicas incapabilem, nescio. Si enim capi non potest, quomodo non solum filius, verum etiam pater veniunt ad hominem, sicut dicit ipse filius, & mansionem apud eum faciunt: Puto q̄ capiat eos apud quem faciūt mansionem. An forte dicis, non ex toto, sed ex parte capiuntur? Dic quod vis, Responderet enim tibi. Non sunt ergo incapabiles, qui sunt vel ex parte capabiles. An ideo tibi non sufficit incapabilem dicere, sed addidisti, & immensum, vt exponeres quatenus incapabilem dixeris, id est, quia totius capax non est humana natura? Immensus est enim, verum hoc & de filio dici potest. Neq; enim quisquam sic capit vnigenitum verbū, vt eius pacem se omnimodo audeat profiteri. Profus etiam ipsum non esse dubitamus immensum. Nam quaro abs te de quo accipias quod scriptum est, Magnus est, & non habet finem, excelsus & immensus: De iplo quoque paulo post dicitur, Hic deus noster, non estimabitur alius ad eum hic inuenit omnem viam disciplinæ, & dedit eam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo: Post hæc super terram visus est, & inter homines conuersatus est. Quis est iste, responde? Quis est, inquam, magnus est & non habens finem, excelsus & immensus, qui super terram visus est, & inter homines conuersatus est? Video quos astus, quas patiaris angustias. Times dicere, pater est: vbi audis, super terram visus est, & inter homines conuersatus est. Tu enim patrem per suam substantiā reuera inuisibilem, nec per subiectam creaturam vis esse ab hominibus visum. Times dicere filius est: vbi audis, nō habet finem, excelsus & immensus. Tu enim patrem tantummodo esse contendis immensum. Times dicere, spiritus sanctus est: vbi audis, hic deus noster. Tu enim nec deum vis esse spiritū sanctum. Quid es acturus, quid respōsurus homo, qui non vis esse catholicus, vt Christum sic accipias in forma serui super terram visum, & inter homines conuersatum, vt tamen in forma dei, in qua inuisibilis mansit consistearis immensum? Hic deus noster, non estimabitur alius ad eum. Quis alius, nisi Antichristus, quem verum Christum fides vera non estimat, sed eum pro vero Christo execrabilis Iudæorum error expectat? Si oras & petis, vt dicis, discipulus esse diuinarū scripturarum, ad rem pertinentia testimonia diuina cōsidera. Noli per multa quæ te nihil adiuuant euagari. Elige prudenter tacere quā in inaniter loqui, quando non inuenis quid respondeas manifestissimæ veritati. Timere te ostendis, ne te nudem discipulis tuis: Vtinam tu Christo sic induaris, vt discipulos tuos magis ipsius velis discipulos esse quā tuos. Nam me non pœnitent quantum dominus donat, operam dare, vt tu & discipuli tui sub vno magistro sis discipuli mei. Tractatui autē meo, cui post tantum tempus adhuc te respondurum esse promittis, si ita respondurus es, vt modo respondisti vel interrogationibus, vel prosecutionibus meis, nō planē aliquid respōdebis, sed vt homines non intelligentes quomodocunq; decipias nō tacebis. Ex his ergo omnibus quæ sicut potui disputavi, satis apparet: patris & filij & spiritus sancti vnā esse virtutem, vnā esse substantiam, vnā deitatem, vnā maiestatem, vnā gloriam: quia ipsa trinitas est vnus dominus deus noster, de quo dictum est, Audi Israel, dominus deus tuus Dent. 6.

G deus vnus est. Tunc autem dictum est, quando dominus solus deducebat eos, & non fuit in eis deus alienus. Neque enim non eos deducebat & Christus, cum dicat
1. Cor. 10. Apostolus, Neque tentemus Christum, sicut quidam illorum tentauerunt: quibus Christus non est deus, aut Christus deus est alienus. Hic est ergo deus pater & filius & spiritus sanctus, trinitas vnus deus, cui vni iubemur ea quæ non nisi deo debetur seruitute seruire, cū audimus,
Mat. 4. Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruijs. Neque enim hac seruitute nō seruimus Christo cuius membra sumus: aut spiritui sancto cuius templū sumus. Hæc trinitas vnus deus dicit, Ego sum dominus, & non est alius præter me. Neque enim non est dominus Christus, quem vos quoque deū & dominū confitemini. Aut spiritus sanctus non est dominus domus suæ, hoc est, templi sui. Ipse est quippe spiritus domini, de quo dicitur, Dominus autem spiritus est, vbi autem spiritus domini, ibi libertas.
1. Cor. 3. Hæc est trinitas vnus deus de quo dicit apostolus, Nullus deus nisi vnus. Non enim cum hæc auditis, deum negare vnigenitum audetis. Hic deus trinitas dicit, Ego sum qui sum, & non sum mutatus. Non enim mutatus est Christus, cui dicitur, Mutabis cælos & mutabuntur, tu autem idem ipse es. Aut mutabitur spiritus veritatis cum sit immutabilis veritas, cui tantum honore dat ipse Christus vt dicat, Expedit vobis vt ego eam: Nisi enim ego abiero, paracletus non veniet ad vos. Et, Quicumque dixerit blasphemiam in filium hominis, dimittetur ei: qui autem dixerit in spiritum sanctum, non dimittetur ei. Et cum de seipso dixerit, Ecce ego vobiscum sum vsque ad cōsummationem sæculi: de illo dixit, Vt vobiscum sit in æternum. His itaque huiusmodi testimoniis, quæ omnia querere & colligere lōgum est, si pacifice acquiescas, eris quod orare & optare te dicis, diuinarum scripturarum discipulus, vt de tua fraternitate gaudeamus.

DIVI AVRELI AVGVSTINI Hipponensis Episcopi, contra Felicianum Arrianum, de vnitate Trinitatis ad Optatum, Liber.

Cap. I.

XTORSISTI mihi dilectissime fili Optate, vt de vnitate Trinitatis quæ perfectus deus semper ac summus est, officij non immemor sacerdotalis, aliquid scriberem: idque à me cum propria infirmitatis cōscijs sapius excusarem, multis modis excusasti, asserens communis fidei rationem & religiosos accipere, & sacerdotes debere fidelibus nō negare: ne aut illi dum non accipiunt, incipiant ab infidelibus facile decipi, aut ab his cum desiderata nō

tribuunt, cœlestis thesaurus Christi membris non expectandi, sed in terra quodāmodo sterilis peritiæ videatur abscondi. Itaque victum me fateor probabilibus causis, ne inermes tradere videar obfistentibus malis, dum aduersus infideles non instruantur munimine veritatis. Veruntamen quia in huiusmodi quæstionibus quædā obscuritas continua oratione frequenter incurrit, idcirco mihi visum est, vt cum sermonem qui inter me & Felicianum nuper est habitus, prænotatis propter personarum discretionem principalibus nominum literis, præsentis libelli breuitate complecterer. Nam cum ante hos dies pariter sederemus, tum ille inter alia inquit, FELICIANVS. Quæ me in vestris disputationibus frequenter offendunt, nihil deterius puto quam quod sic præcepta fidei rudibus traditis, vt non intelligendarum rerum ratione, sed potius de quadam testimoniorum ostentatione colloquentibus præscribatis. Quod vt non dicam vafsum, interim quam rusticum sit, nullus ignorat. Primum quod si eis, qui edocentur, literas iam credidit obtemperat iste, non repugnat: alioquin non magis tibi quam iisdem testimoniis, quæ pro affirmato ingeruntur, necesse est cōtradicat. Et ideo melior mihi ad docendum videtur hæc via, qua primum fidei ratio sine testimoniis redditur: post ratione conuicta, eto idem illud scripturis respondentibus expolitur. Et non immerito. Si enim testimonia hæc eo probantur, quæ ratione non careant, possunt per se illa sufficere, quæ etiā hæc non nisi per seipsa videntur astruere. Sin contra, quis potest irrationabilibus testimoniis, licet illa diuina fingantur, rationabilis fidei colla submittere: Et illam quidem disputandi viam fateor in aliis tolerarem, quos imperitiæ necessitas, quia per se stare non queunt, cogit ad aliena confugere. In te vero idcirco nullo modo ista perpetior, quia eloquentiam pariter cum scientia fidei tibi video non deesse. A V G. Tum ego, Non vsquadeo inquam, me duci putes laudibus meis, vt iniuriam faciam præcedentibus sanctis. Nec præsumam vnquam in sapientia verbi, ne euacuetur crux Christi: sed scripturarum sanctarum autoritate contentus, simplicitati potius obedire studebo quam tumori. Sed melius, inquis, ratione quis, quam testimoniis edocetur. Quid ergo? Quæ rationem asserre potes, si partū prædicas virginis, si redditos oculos nō negas cæcis, si sepultos redisse ostendas à mortuis? Si ergo horum & incomprehensibilis ratio & veritas prompta est, facilius in negotiis fidei testimoniis creditur, quam ratio inuestigatur. Verū quia non nimis inconsequenter duo ista discernis, cū ratione præmissa etiam testimonia nō omittis: idcirco in hac disputatione id me fateor secuturum, quod ipse probaueris. FEL. Ergo, inquit, quoniā ociosus sumus, ad hominū vestri quæstionem, de quo non inter nos tantum, sed etiam inter maiores nostros plerumque tractatum est veniamus. Et ne longius euagetur oratio, ipse iam vt soles personam proponentis assume, & nobis rationem vestre fidei quærentibus, vicissim redditurus inquire. A V G. Tum ergo. Dic mihi, inquam, verūmne sit quod te audio dicere, patri hominū non esse penitus filium? FEL. Verum est, nec persuaderi mihi potest id ingentium esse quod genitum, ne eundem patrem videat prædicare quem filium. A V G. Non ita est, nam ne mihi quidem istud in animo est, eundem ingentium esse quæ genitum: sed id potius ingentium esse quod genitum. FEL. Et quomodo nō eundem ingentium dicis esse quæ genitum: si vtrunq; vnum putas esse, nō alterum? A V G. Anima duerto vim te penitus non attendisse verborum nam

A nam dum vtrunq; vnum dico, substantiā veri patris ac veri filij ex toto nō separo. Et dum non eundem patrem, quem filium prædico, vtriusque personā seruata vniuersi-que proprietate discerno. Itaque si substantiā quæris, ipsa trinitas vnus est deus: si personā, alter est filius. FEL. Et quomodo & idē esse dicis, & alterū filium? A V G. Idem in quā communione substantiæ, alterum proprietate personæ. FEL. Nescio quo pacto vna creditur esse substantia, cum nō vna dicatur esse persona. A V G. Nō est in quā vna persona, quia vna genuisse, & altera dicitur genita: & est tamē nati & gignentis non diuersa substantia, quia non dissimilis generati docetur exorta. FEL. Velim quæso exemplo mihi faciliore dicta dilucidare. A V G. In rebus quidē incōprehensibilibus exempla nō supererunt disputanti: tamen in quantum fieri potest, etiam in hac parte nō deero. Ecce igitur homo pater habet hominē filium. Est quidē cōmune vtriusque quod homo est, vni tamen quod filius, alteri propriū videtur esse quod pater est: nam in vtroque sic persona discernitur, vt cōmunis humanitas nō negetur, dū vnus gignit, alius gignitur: æque autē homo, & qui genitū dicitur, & ille qui genuit. FEL. Illud certe dicas velim, genitū ab ingenito vtrum initio separatur, an non? A V G. Ne id quidem spiritalis intelligentiæ veritate recipitur, vt pater à filio interuentu, non dico tēporis, quod diebus cōstat ac noctibus: sed cuiuslibet aui vel æternitatis spatio separatur. FEL. Hoc si ita est, duo fateris ingenita. Et quomodo altera patris, altera filij putatur esse persona, cum per significationem cōmunis ingeniti vtraque videatur esse persona? A V G. In hoc quidem à maioribus vestris non mediocriter calumniae loquax contextitur: tamen per auxilium ipsius trinitatis catholica necesse est simplicitate solvatur. Patrem nāque ingenitum, filium genitum dico, nec tamen ideo genitum ingenito cōæternum non esse prædico: eo tantum docens ingenitum patrem, quia non processit ex altero: eo genitum filium, quia nō extitit à seipso. Nō est commune vtriusque, nasci: nō est cōmune, nō gigni: & tamen commune est alterum ab altero interuentu mediij temporis nō diuelli. Itaque si proprium patris quæris, sufficit quia solus nō habet patrem: si filij, satis est quia non habet prolem: vnā autem & cōæternam patris & filij dicimus diuinitatem. FEL. Quantum ad me attinet, non video quid ista nunc colligas. Nam quantum Aristotelica: eum subtilitate cōtendas, fieri tamen non potest, vt eū qui genitus est, ab eo qui genuit, nulla aui interceditis antiquitate discernas. A V G. Scio equidē, vt ille ait, quod in difficili loco versetur oratio: tamen verendum nobis nihil est, qui per adiutorium sancti spiritus, testimonium dicimus deo. Quid ergo dicemus? Est ne aliquid in patre quod negetur ingenitū, aut non? Si est, nō in toto, sed in parte potius dicitur ingenitus, alioquin non ex tēpore cœpit esse filius. Nam si paternitas non cœpit patris, initium inueniri nō potest prolis. Si initium dicitur prolis, non æterna paternitas docebitur patris. Et quomodo stabit, quia totum in patre docetis ingenitū, qui ipsius paternitatis nomē habere putatis initium, cum cœpisse ex tempore dicitis filium, quo nō dum exstante patrem dici non potest vocitatum? FEL. Non sum tam stultus, vt tempus præferam filio, sed initium dari certum est genito. A V G. Quid ergo inter patrem & filium dicis medium nihil fuisse? FEL. Ita prorsus, A V G. Quomodo igitur negas filij patri cōæternum, qui inter patrem & filium fateris nihil esse medium, ne idipsum non tam medium constet esse quam tertium?

FEL. Quoniam me disputandi arte conclusis, id quod à maioribus nostris dictum est, breuiter explicabo. Aiunt enim, quoties de initio filij, & patris æternitate tractatur, Erat quando non erat, & antequam nasceretur non erat. A V G. Quantum aduerto, manente malæ credulitatis errore, sola verba mutata sunt. Dixisti namque, Erat quādo non erat. Erat istud, ad æuum pertinere vultis, an ad filium? Si ad æuum, id est, velut quoddam ante filij natiuitatem æternitatis spatium: ecce ad superiorē blasphemiam necessitate delaberis, cum inter patrem & filium tertium quoddam tempus immittis, dicitis, quia erat ante filij deus pater, & tempus, post hæc duo filius, post tria ista quartus spiritus sanctus. Quod si admittimus, vt sine tempore gigni nō potuerit filius: vide quā late pateant ista quæ dicimus. Nā si nō sine tempore est filius, certe nec nisi in loco docēdus est genitus. Hoc admissū, ante filium & spiritū sanctum cōæuus quodāmodo patri dicitur & locus. Quod si ita est, quod sine loco & tempore nasci non potuerit filius, in quo loco loco aut in quo tempore factum locum dicitis & tempus? Si in nullo, ecce sine tēpore & loco fieri potuit tempus & locus. Si in aliquo: idipsum tempus videtur & locus, in cuius origine similiter & locus requiritur & tempus. Quod si vsquadeo sine tempore & loco fieri aliquid potuit, vt nec in loco locum; nec in tempore factū doceas tēpus: nescio qua temeritate cōtendas, quod nasci nō potuerit filius, qui quantum ad sanā fidem, & locum doceatur fecisse & tempus. Sed de hoc satis. Nunc quod à maioribus vestris dictum prædicas repetamus. Erat, inquis, quando non erat. Si erat istud, ad tempus referas, ecce ante filium tempus: si ad filium, nunquā non erat filius. erat enim quando non erat tempus, à quo factum dicitur tempus. Sed antequam nasceretur, inquis, non fuit. Qui quæso non fuit antequam nasceretur filius? Ecce ipso intellectu ante filium fuisse dicitur tempus. Si autem antequam nasceretur filius, non erat tempus, sequitur vt dicatur patri filius cōæternus, inter quem & patrem nullū fuisse dicitur tempus: maxime cum inter cetera Euangelistis attestantibus, etiam tempus fecisse dicatur filius. Sed forte de patre dicitur aliquid putet, Erat quādo non erat filius. Cui sententiæ secuta nō concinunt, quibus dicitur, Et antequam nasceretur non erat. nam per se pater semper existens, etiam à vobis nō potest dici natus, qui non ab initio docetur exortus, & in patre cadere non potest, erat quādo non erat genitus. FEL. Quoniā me verbis, vt mea fert opinio, inopinata subtilitate certantibus non mediocriter defatigas, idcirco quæso, vt si fieri potest, exemplo cuiuslibet rei possibile id esse quod docere conaris, ostendas. Neque enim aliter credere possum, licet vi rationis oppressus, cōæternū ingenito esse genitū: aut vtrunq; patrem dixeris libi. A V G. Quoniā me ad incomparabiliū rerū exempla cōpellis, idcirco quæ sit ignis potentia videamus, ex quo semper splendor est, semper vapor est. Vtrūque de eo nascitur, nec ideo tamen ignis sine horum quolibet aliquatenus inuenitur. Hæc tria non se inuicē gignunt, quia non de splendore ignis & vapor, aut de vapore ignis & splendor, sed de igne splendor & vapor semper est genitus. Quæ cum ita sint, videsne etiam in creaturis posse aliquid nasci, nec ostēdi tamen tēpus, quo id de quo, natū est, sine genito potuerit inueniri? Si ergo visibilibus exemplis ista perspicimus, cur nō de patre & filio & sancto spiritu, quātū ad cōmunē dūtaxat atque indifferentē æternitate, similia prædicemus? Neque enī ideo necesse est patrem & filium & spiritū sanctū

Gæque dicamus ingentū, quia nullum ab altero æuo interueniente dicimus separatum: cum etiam ex aliis rebus quædā genita, nec ideo tamē aut æque gignētia, aut sine inuicē docentur extantia. Sed quid prodest horum multa colligere, cum paucorum testimonii etiā cetera liceat æstimare? FEL. Quoniam sententiam meā, præcedentium patrum autoritate fundatā, noua disputādi arte cōturbas: idcirco velim mihi dicas de natura filij dei, id est, de substantiā ipsa quid sentias. Si enim vt dicere vos soletis, homouosus est patri, ipse quodāmodo pater est sibi, alioquin, consubstantialis non potest esse genitori. Nā quidam nostrum homouosij opinionē sic ridere solebat dicens, Si non extrinsecus, sed ex eodem ipso prolatus est filius, in duos quodāmodo diuisus est vnus, quādo quidem nō aliud gignens dicitur esse q̄ genitus. AVG. Dum nos dicis Aristotelica arte cōtendere, ipse ad dialecticorum laqueos videris cōfugisse. Sed nos fidei veritate confisos, nequāq̄ possunt ista terere. Quid ergo dicis, ex substantiā credo patris nasci filium nequiuisse, ne ingentum patrē filij videamur generatione diuidere? Quod si ita est, male creditur filius, qui non ex patre, id est, nō ex eodē ipso genitus, sed extrinsecus factus inter alia prædicatur. Quod vt sit intellectū facilius, id ipsum p̄ posse explicabo. Filiorum nāq; adoptiui alij, atq; alij naturales sunt. Ii qui geniti, ab initio filij semper ac proprii: illi primo alieni, post filij, cū per adoptionem in familiam vidētur adscisci. Quibus ergo cōparāndus est filius dei? Si adoptiuis, erit apud patrē similis nobis. Si propriis, ex substantiā substantiā dīcedus est genitoris. Sed in duo, inquis, substantiā paternā diuiditur, si ex solo patre substantiā filius generatur. Hoc q̄ stultum sit, etiā visibilia ipsa nos docēt. Quis enim vnq̄ vel carnalium patrum gignendo diuisus est? Quod si nec in conditionē corporis cadit ipsa diuisio, nemo enim sic genuit filiū, vt se perderet medium, salua integritate patris nō potuisse nasci dicitur filiū? Sed quid plura? Natiuitatē filij dei ortumq; rimātib; hæc, nisi fallor, occurrunt, id est, vt aut ex patre sit, aut ex nihilo, aut ex altero, aut ex seipso. Horū quæso cōsequentiā videamus. Si ex seipso: non recte filius dicitur, qui non natus, sed ingentus prædicat. Si ex nihilo: creatura cū cæteris, nō creaturæ author ostenditur. Si ex altero: nō eius cui credimus, sed nescio cuius incogniti patris filius prædicatur. Quod si præter hæc quatuor nō potest inueniri quintum: nec de his propter euidētē blasphemiam tria prædicari penitus possunt: restat vt substantiā liter de patre sit genitus: quia vt diximus, nec inueniri quintum, nec præter primū de his doceri potest aliquis modus: vt pote cū nec creatura, nec alterius patris filius, nec vt pater dicatur ingentus. FEL. Quasi vero ego aut præter hæc quintum, aut de his trib; aliquid prædicari: qui sic nō ex substantiā patris extitisse filiū dico, vt tamē eius voluntate nō negē genitum. AVG. In vnum de supradictis cōsequentiā ipsa detruderis. Cum enim de filij substantiā requirimus, quē tu ex patre substantiā liter genitum nō fateris, sine dubio inter alia ex nihilo factū esse cōtēdis: quādo quidē nec corruptibiles quidē creaturas dicim; substituisse, nisi pater has deum & voluisse per ineffabilem dispensationem, & potuisse per singulare potētiam dicamus efficere: dum & voluntatem fuisse nouimus, qua placuit deo, & potētate, qua posse subiacet deo. FEL. Ergo ad extantia filij potestas paternā non sufficit? AVG. Quasi ego de potētate patris, & nō de ipsa paternitatis veritate contēdā. An ei se dici maluit patrē, quē nō sibi, sed creaturis voluit esse consimile? Et

ideo fatendū tibi est, ex substantiā patris extitisse filiū, si R & natus & dens est: aut filiū pariter & deū negare, si nō ex paternā substantiā, sed ex nulla, operāte tantum, sicut etiā i aliis creaturis, patris volūtate & potētate creatus est. FEL. Quoniam me ad eius confessionē necessitate cōpellis, id quod a maioribus nostris dici assoler, nō tacebo. Aiunt enī, creaturā esse filium, sed perfectā, & quē dominari possit oibus creaturis AVG. Gaudeo quidē q̄ irreligiosa prædicationis initio virus manifesta confessione pdideris, nihil tamē quod credulitate dignum videatur, opponis. Creatura nāq; est, ex eo quod adhuc nō est, aut aliquādo nō fuit, rei cuiuslibet corruptibilis, quātū in se est, patris omnipotētis dei volūtate facta substantiā. Hæc definitio vtrū in dei cadat filiū, videamus. Nā filius in eo q̄ est, indifferētis naturæ veritate platus est: quia ex eo qui est, id est, ex gignēte, nō dissimilis natus est: & ideo inter filiū & creaturā primum, ni fallor, ista discretio est, quia ille ex patre substantiā liter gignit, creatura nō ex substantiā facientis, sed ex sola voluntate ac potētate perficitur. Ista corruptibilis per naturam, nisi fuerit seruata per gratiā: ille incorruptibilis, qui nascēdo incorruptibile ex incorruptibili patre vidēt habere substantiā. Filius per omnia similis patri, dissimilis creatura factori. Ille nō ex eo quod nō est, ipi id quod est: & propterea nunq̄ in id quod nō est, ex eo quod est, illa, id est, creatura, facta ex eo quod nō est, i id quod est: & propterea q̄tum ad se attinet, ex eo quod est, in id quod nō est, sui ortus cōditione reuertit. FEL. Nescio quid in arcano huius obscuritatis inuolueris: & ideo recte facies, si id quod a te, vt mea fert opinio, incōprehensibiliter dictū est, intelligibilius explicaueris. AVG. Dixi in quā de filio, cū eū a creaturæ definitione discernere, quoniam is nō ex eo quod nō est, in id quod est: quod tale est ac si dicerē, non ex nihilo factus est. Et propterea nunq̄ in id quod non est, ex eo quod est: id est, nunq̄ in nihilū ex eo ipso qd est, naturæ suæ proprietate soluentus est. Creatura vero, ex eo quod nō est, in id quod est: quo ostenditur, quia ex nihilo prolata est. Et propterea quantū ad se attinet, ex eo quod est, in id quod non est, id est in nihilū, nisi perpetua gratia fecerit, naturæ suæ qualitate vertēda est. Ergo nūq̄ nō erit filius, qui substantiā liter docet esse perpetuus: & hoc, vt pote pprio, a cōditione omnium creaturarū, quæ per ipsum facta sunt, nō iniuria noscitur separāndus. FEL. Licet intelligentiam meā noua rerum subtilitate perstringas, nescio tamē quo pacto dicas, q̄ coæternus patri sit filius: cum & cōmuni loquendi modo, & naturæ lege prior gignens videatur esse q̄ genitus. AVG. Si naturæ authorē creaturarū legibus æstimamus, dū anteriore esse patrē filio prædicāmus, cur nō eadem naturæ lege, fortiore patrē filiū per accessum tēporis dicimus: dū nec huic desunt incrementa nascēti, & imbecillitatis iniuriā senectus ingerit patri? Quod si hoc ratio ipsa nō recipit, omittam; in deo corporalis intelligentiæ legē, ne operibus suis simile dicamus esse factorem: maxime cū ex eo quod apud nos euidēs est, etiā id quod in occulto est possim; ostēdere. Sicut enim sine exemplo mater genuit authorem suū: sic ineffabiliter pater genuisse credēdus est coæternū. De matre natus est, qui ante iam fuit: de patre qui aliquādo nō defuit. Hoc fides credat, intelligentiā non requirat: ne aut non inuētum putet incredibile, aut reuertū nō credat singulare. Ecce enim de matre natus est Christus, nec ideo est per cōtactū viri, matris pudor imminutus. Virgo peperit, quia virgo concepit: & nō seruato rerū ordine, ex integro matris corpore, integrum corpus

A corpus Christi assumptis. Si ergo nouo more, nullo exemplo, secundū carnē natus docetur ex corpore: quid mirum si non secundum consuetudinē humani partus processit ex patre? Nouimus quod de substantiā matris, ex sola genitus est filius, & sine dāno corporis parietis, natum filij nouimus corpus: & minuisse incorporalem patrē substantiā liter atq; incorporaliter est prolatus, dicitur genitus: Ergo si naturam rerum, intelligentiā dūce perpendimus, demus initium, si nō negamus occasum. Alioquin ideo filium nō habere dicamus initium, quia nō per gratiam, sed per naturā, fatemur esse perpetuū. Ad summam, maior & minor tribus modis dici potest: id est, ætate, forma, potētia. Aetate, senior puero: forma, Iōgiōr paruo: potētia, fortior imbecilli. Videamus vtrū aliquid horum accidat filio: nam nec ætate minor est, quē de principio patre cōstat extitisse principium: nec forma, quem non aliud fas est prædicare quā deum: nec potentia, a quo totum nouimus esse perfectum. FEL. Scire cupio quo pacto ad filiū transeat dignitas patris, & ad patrē non recurrat humilitas prolis. AVG. Non secundum naturā ista nunc dici, quotidianarum rerum exempla nos docent. Ecce enim puteus aliquē regem ac regis filium depositis regiæ maiestatis insignibus, subiecti militis indumēta suscipere, & propter certā patris dispositionem, ac sociorū salutem, rebellium contumelias sustinere: nunquid quia ad hoc participiū regi potestatis certum est natiuitatē decurrere, idcirco ad eum qui genuit, iniuriam filij nō cōpatiendi affectu, sed ipsa pāssionis proprietate certum est peruenire? Non ita est, quia non ex filio patrē, sed ex patre filium certum est natū esse. Et propterea totum inter hos simile dicimus quod pertinet ad cōmunionem naturæ: illud proprium quod per accidens vni noscitur euenisse personæ: Habet ergo nascendo totum filius cū patre quod pater est: sed nō de filio pater quicquid specialiter ipse perperus est. Non enim vtriusque commune est, quod ex homine natus est homo, accides specialē, quod plerunq; sine præiudicio communis naturæ neuter habere docetur in altero. Vna est patris substantiā, vna persona. Hæc cum genuit, ex hac sine dubio nō diuersa noscitur extitisse, sed altera: quæ non aliud docetur esse quā prima, dum & communis docetur esse & propria. Communis, inquam, vnitate substantiā: propria, discretione personæ. Cum ergo in se extet illa quæ nata est, non quicquid huic acciderit ad gignētē necessario trāsit, sicut ad nascentē quicquid proprium ac substantiale gignētis constat esse peruenit. Non enim sicut filio ipsa generatione collata est diuinitas patris, sic ad patrē referit cura, ægritudo, paupertas, mors, humilitas prolis. Quod ideo nō fit, quia quāuis de vna, id est, patris substantiā fuerit similis genita: tamen quia iam in se ipsa extat, quæcunq; huic intrinsecus ingeruntur, non cōmunia dicuntur esse, sed propria. Si ergo humani generis ista conditio est, cum non vsque adeo filij ab eo qui genuit in aliud vnquam mutata substantiā est, vt non eadem possit esse, sed altera: dum extrinsecus filio accidentibus multis malis, manet nihilominus natura communis: quid nos de deo atque eius filio dignum est credere, quid decet prædicare? Quorum quauis secundum diuinitatis simplicem gloriam nō sit natura dissimilis, specialiter tamē a filio corpus assumptum est: vt humiliaretur in infirmitate carnis nostræ, qui pati nihil poterat in cōmunis diuinitate substantiā. Non assumptis homo hominis filius alteram naturam,

& cum in eadem quæ cum patrē communis est patitur, ad patrē: tamen non transmittit iniuriā. Nec & humiliatus in filio deus pater passibili ter creditur, cum non in eadem ipsa quæ vtriusque communis est, sed in nostra potius, quā solus ipse suscepit, ludæorum creditur petulisse perfidiam. Ad summam, quid precor est quod pendebat in cruce? Quid est quod lancea dicitur vulnerasse? Caro passibilis, an substantiā diuinitatis? Si maiestatem prophanus incorporei prædicator assumpseris, corruptibilem deum videris credere. Si passibilem carnem, non est communis ista, cum patrē, vt per hanc eum possit crux illa contingere. FEL. Dum torrentis modo omnia quæ a nobis sunt dicta præcipitas, duos admodum Christos, non vnum prædicas. Et non immerito: nam si in eo nihil penitus diuinitas pertulit, secundum hominem Christus alius, fuit: alioquin per affectum communis diuinitatis, etiam ad patrē passio ipsa peruenit. AVG. Non ita est, ego enim saluatorem nostrum non confundo, non diuido. Non cōfundo, ne aut incorpoream, aut imaginariam carnem: aut carnalem, aut mortalem prædicem deitatem. Nō separo, ne dei patris vnā secundum carnem, & alteram secundum maiestatem introducere videar prolem: quia idē dei filius & sine initio processit ex patre, & secundum tempus nasci est dignatus ex virgine. Impassibilis in suo, passus in nostro, dum incōprehensibilem maiestatem velut quodam indumento carnis vestire dignatus est ex vtero, vna mediatoris persona, non vna substantiā. Vna inquam persona, ne sit non vnus Christus: nō vna substantiā, ne mediatoris dispensatione submota, aut dei tantum dicatur, aut hominis filius. Nō ergo in Christo susceptam carnem perpetuitate diuinæ generationis extendo: nec immensam deitatem corporei ortus ætate cōcludo: quia idem in diuinitate author est rerum, qui in carne redemptor est hominum: idem impassibilis in se, qui passus in corpore: dum sic vtriusque naturæ proprietatem vere ex vtraq; gignenti similis natus expressit, vt & veram carnem suscepisse eum constet ex matre, & indifferentē deitatem habere constet ex patre. Quibus in vnā personam incomprehensibili mediatoris dispensatione cōiunctis, seruauit singulis propria, sed cōiunxit propriis aliena. Seruauit propria, dum non amisset immensitatem deitatis, & infirmitatem non respuit carnis. Coniunxit propriis aliena, dum idem atque inseparabilis Christus & proprio carnis occiditur, & proprio deitatis apud inferos non tenetur. Proprio carnis gustauit vita mortem, & proprio deitatis perpetuam reddidit carnē. Non ergo recte dicitur, in filio pater passus est, quoniam in carne quæ ei non est cum patre communis, passus est filius. Itaque glorificata est caro maiestate, dum maiestas humiliata docetur in carne. Sed vtrūque non de duobus Christis sicut putas, sed de vno atque eodem ipso quē post partum virginis deum & hominem nouimus, nos certum est prædicare. FEL. Si ergo ex virgine natus est Christus, quomodo deo patri dicitur esse coæternus? AVG. De hoc quidem nobis etiā aduersus alios diuersa contentio est: & ideo ne difficilior sit explanatio veritatis, causam primū proponamus erroris. Nā ab vno malæ credulitatis orti principio, in duo quodāmodo intelligentiæ dissimilis deliramenta funduntur. Est nanque vtriusque commune, vnam Christi natiuitatem: non duas prædicare. Sed alij illam principalem, quæ ante omnia ex deo natus est deus: alij hanc tantum, quæ ex virgine processit hic dominus, proprij

Major & minor quot modis quis dicitur. Caput IX.

Caput X. Caput XI.

G dogmatis definitione recipiunt: qui per consequentiam male iacti seminis, in simili blasphemie barathrum deciderunt. Ecce enim qui ex virgine non credunt natum, omnem Evangeliorum fidem, omnem baptismatis utilitatem, omnem Apostolorum predicationem, & ad summam, omnem noui testamenti auctoritatem velut quadam Iudaica incredulitatis caecitate subuertunt: Et ideo ne ipsam maiestatem quidem dei filij cognouisse putandi sunt, quia sacramentum mediatoris, quod eum innotescere patet gentibus voluit, abiecerunt: At vero illi qui non ex patre ante omne initium, sed ex tempore virginis partu natum esse contendunt, non eum creatorem omnium, non dominum omnipotentia patri ac maiestate consimilem didicerunt, ante cuius ortum fuisse certum est vniuersa: Aut quomodo eius diuinitas est profitenda, quo necdum nato facta sunt singula? Vel quomodo eius diuinitas creditur esse perpetua, cum non semper ut patris, sed ex tempore predicatoris consequenti reum necessitate mysterium, quia deum & hominem non ex aeternitate, sed ex tempore: non ex virtute, sed ex infirmitate: non ex patre ante omnia patri similem filium, sed ex matre inter omnia, non verum, sed imaginarium hominis filium in manifesto, non per verisimilitudinem natum predicant Christum: Quo fit, ut ne in carne quidem nosse putandi sint deum, quem ante assumptionem carnis de patre non putant genitum. Vides igitur quo pacto inter hos, licet discrepantibus medijs, idem tamen initium, idem exitus docetur erroris. Nos contra sic natiuitatem vtramque defendimus, ut neutram alterius affirmatione tollamus. Nam nec temporalem primam illius perpetuitate damnamus, nec aeternam huiusmodi temporalis breuitate concludimus: scientes verbum dei inseparabilem prolem, & huius vere proles postea verissimam carnem: Non tunc fatentes Christi diuinitatem cepisse, cum virgo concepit: nec tunc cepisse carnem, cum ineffabili quodam partu monas illa, sine intercapedine medij temporis, in nullo differetem monadem, nisi quod monas docetur esse, genuit. Non infirmitatem voluntariam Christi omnipotes eius maiestas exhorruit, non omnipotentiam corporalis infirmitas extinxit. Scio ad inferos diuinitatem filij dei descendisse proprietate carnis, scio ad caelum ascendisse carnem merito deitatis. Non est dei proprium quod famem sentit: sed dei proprium est, quod paucis panibus tot milia hominum satiauit. Non est proprium carnis quod super frementes vndas siccis pedibus ambulauit: sed carnis est proprium, quod sputa, palmas, flagella sustinuit. Vnus tamen atque idem Christus est, qui & iniurias toties pertulit, & actus in profundo non meruit. Ex hoc pacto in mediatore dei & hominum, iniuria sui corporis affectam non fateor deitatem, sicut maiestate deitatis glorificatam nouimus carnem. Ergo Christus mortuus est, qui & resurrexit: nec ideo tamen vtrique ex vno, sed ex singulis singula, in vtroque tamen perfectus ipse compleuit, dum vnus atque inseparabilis tam diuersa compleuit: Vno mortem gustauit, altero mortuos suscitauit. Sicque se deum & hominem vtriusque verus mediator, nec geminata persona, nec substantia confusa monstrauit. Ingressus est virginis vterum dei filius, ut iterum nasceretur ante iam genitus: qui suscepit totam hominem, qui iam habebat a patre plenissimam deitatem. Non dissimilis genitorij cum nasceretur ex aeterno perpetuus: non dissimilis homini, cui

ex matre nasceretur mortuus. Idem tamen & aeternus & in suo, & mortuus in nostro, dum vtrunque continet ex seipso, & neutrum perdit ex altero. Sicque ex deo & homine non imperfectus, sed in diuersa proprietate plenissimus natus est Christus, sicut ex anima & corpore vnusquisque hominum docetur esse perfectus. Non alius homo corpus, alius animus, quauis aliud animus, aliud corpus, vnus tamen atque idem homo & corpus docetur & animus. Rursum non vnum atque idipsum corpus & animus, quia ex vtroque homo factus est vnus. Non enim haec aut substantiam confundunt in vnitatem personae, aut personam geminant diuersitate substantiae, quandoquidem vnus ex his homo noscitur extitisse. Non perdunt propria, sed quia in vnum atque inseparabile conuenerunt, ex proprijs videntur facta communia. Afficitur in corpore membris doloribus corporis, fatigatur corpus cogitationibus mentis, & vnum tamen horum proprium est corporis, alterum mentis. Quod dum vni homini acciderit, & corporis commune videtur, & mentis. Sic post partum virginis, non alius dei, & alius hominis, sed idem Christus dei & hominis filius fuit. Et sicut in vno homine aliud animus, aliud corpus: sicut in mediatore dei & hominum, aliud dei filius, aliud hominis fuit, vnus tamen ex vtroque Christus dominus fuit. Aliud, inquam, pro discretione substantiae, non aliud pro vnitatem personae. FEL. In superioribus quidem me ad credendum Christi ex matre natiuitatem salua perpetuitate compuleras. Sed quia contra rationem venerationis extorta non in nobis possunt esse continua: idcirco cum ad propositionem meam sollicita intentione respicio, necdum mihi videor in his quae a te dicta sunt inuenisse quod quero. Nescio enim quomodo nati docentur ex tempore, quem coaeternum patri dicitur iam fuisse. Nasci enim est velut quidam motus rei non extantis antequam nascatur, id agens beneficio natiuitatis ut sit. Quo colligitur, Christum qui erat, nasci non potuisse: si nasci potuit, non fuisse. A V G. Ad inquisitionem nos incomprehensibilium rerum, noua interrogandi curiositate copellis: & ideo non nisi quibusdam exemplorum liniamentis poterit explicari quod quaeris. Patere igitur me pro affirmato asserere rem alterius questionis quia cum eam non pro fide sui, sed pro alterius ostensione nunc profero, non in ea me coartat explicare quod credo, sed ita me credere ad praesens puta, ut intelligere facilius possis ista quae dixerim. Fingam ergo sicut plerique volunt, esse in mundo animam generalem, quae sic ineffabili motu semina cuncta viuificet, ut non sit concreta cum genitis, sed vitam praestet ipsa gignendis. Nempe cum haec in vtero passibilem materiam ad usus suos formatura peruenit, vnus facit secum esse personam eius rei, quam non eandem constat habere substantiam: & sic operante anima & patiente materia, ex duabus substantijs vnus homo: cui aliud anima doceatur esse, aliud caro: sicque animam nasci fatemur ex vtero, quam ad vterum venientem vitam dicimus contulisse concepto. Nasci inquam, ex matre dicitur, quia ex hac sibi corpus aptauit in quo nasci posset: non quia antequam nasceretur quantum ad se attinet, ipsa penitus non fuisset. Hic si verborum vim, quotidiani sermonis contemplator attendas: cum talia proponimus, oppugnanda praedicamus, & in his tamen verum constat esse quod dicimus. Ex matris vtero cum corpore scimus animam nasci, sed etiam matre priorem videmus animam praedicari: In filio mater animam gignit, sed tamen etiam in ipsa matre non nisi anima viuunt, sine qua nec ipsa quidem potest esse quae genuit.

A nait. Itaque si originem animantis potentia requiramus, prior est anima matre, & ex hac rursus nata videtur esse cum sobole. Prior, inquam, anima, per quam mater est animata: prior mater, per quam in filio nata videtur & anima: sed non mater in carnem animam vertit, nec carnem in animam commutauit: sed animatam carnem de vtero matris, idem carnis & animae & totius hominis creator exhibet: qui per dispensationem analogiam, diuersa iungentis in vno atque eodem homine, & vtrunque insolubili vnitatem coniunxit, & neutrum ex alterius participatione confudit. Sic ergo, immo multo incomprehensibilis atque sublimius, [natus est] susceptione perfecti hominis de matre filius dei, qui est per omnipotentiam singulare genitis omnibus non facultas tantum, sed & causa nascendi: secundum hominem, inquam, de virgine natus est deus, eo pacto quo cum corpore nasci docetur & animus: Non quia vtriusque vna substantia est, sed quia ex vtraque sit vna persona: non alius homo corpus, & alius animus, sed vnus homo corpus & animus. Sic post partum virginis, non alius dei filius, & alius hominis, sed idem Christus dei & hominis filius. Et sicut in vno homine aliud corpus & aliud animus, sic in vno mediatore aliud dei, & aliud hominis filius: sed idem tamen & non alius deum quam hominis filius, quauis propter aliud dei, & propter aliud hominis filius. Non ab initio carnis cepisse dicimus filium dei, ne temporalis credat aliquis deitatem: Non ab aeterno filij dei nouimus carnem, ne non veritatem humani corporis, sed quandam cum suscepisse putemus imaginem. Neque enim consumit maiestatem filij dei, veritas carnis: aut veritatem carnis, immensitas deitatis: dum vnus radiat virtutibus suis, aliud docetur infirmitatibus nostris. Vno autem atque inseparabilis Christus & humiliatur in assumptione, & glorificatur in proprijs, cum affici non dedignatur iniurijs, & aequalitatem custodit genitoris. Genuit ergo Maria & non genuit filium dei. Genuit, quando ex ipsa secundum carnem natus est Christus: non genuit, quando de patre sine initio extitit filius. Genuit, quando ex hac verbu caro processit, ut habitaret in nobis: non genuit, quando in principio erat deus verbu, quod originem praestitit vniuersis. Nolite ergo partum virginis determinare originem dei verbi. Nolite de virgine genitum corpus coeternum dicere deitati, quia mediator dei & hominum homo Christus Iesus prima natiuitate coeternus est patri, secunda participis temporis nostri: In illa auctor temporis, in ista participis est aetatis. C FELICIANVS. Quoniam de mysterio mediatoris perspicua ratione, & ad credendum cuius sufficienter tractasti: idcirco quaeso ut mihi quid etiam de anima Christi sentendum sit iubeas explicari. Ita enim a maioribus nostris semper est traditum, quod corpus Christi ad vicem animae communis, ipsius filij dei habitus animarum: nec accessione vitalis spiritus indiges fuerit, cui inhabitans fons vitae potuit conferre quod vixit. A V G. Possemus quidem id quod in hac quaestione catholice auctoritatis definitione praescribitur, diuinarum voluminum testimonijs edocere: sed quia nunc non librorum indicio, sed sola ratione placuit cuncta discutere: idcirco in aliud tempus scripturarum monumenta reseruantes, sicut superius factum est, sic etiam de anima inquisitione tractabimus. Quod ut possit facilius fieri, quae saluatore nostro suscipiendi hominis causa fuerit, vna tantum Apostoli lectione subiecta breuiter inquiramus: Quae inuetera, sine aliqua difficultate etiam ad haec, quae huius praecedentis sunt consequentia, transibimus. Tomus sextus.

Ab initio igitur ex corpore & anima deus hominem fecit: Qui legis praeccepta transgressus, post usurpationem interdictae arboris, sententiam quodammodo poenae capitalis excepit. Hic ad eum statum a quo lapsus est, non nisi auctoritate gratiae reformatus, postliminij quodammodo iure potuit remeare: sicut qui se de excelso in praecipua voluntate demiserit, in sua quidem habuit potestate quod fecit, sed iam suo arbitrio certum est non subiicere quod surget. Surgit itaque beneficio alieno qui cecidit proprio: Nec ideo non suo dicendus est cecidisse, quia alieno noscitur resurgere: nec propterea suo resurrexisse, quia non alieno certum est cecidisse. Sed de hoc aliam, nunc ad propositum redeamus. Dicit ergo per venerabilis Paulus, quoniam idcirco secundum carnem natus est Christus, ut sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intravit, & per peccatum mors, & sequentia vsque ad hunc locum ubi ait: Sic & per vnus obedientiam iusti constituntur multi. Venit ergo Christus saluum facere quod perierat. Luc. 19. Prius ergo videamus, quid illud est quod protoplasti transgressione perierit, & ex hoc facile scire poterimus quid dominus veniendo saluare potuerit. Requiritur igitur nobis est quisnam saluatoris legem accepit. Ille enim sine dubio peccauit, qui praeccepta contempsit: Ille E praeccepta contempsit, qui quod prohibebatur admisit. Dicit autem scriptura: Praecepit dominus Adae, dicens, Ab omni ligno quod est in paradiso manducabitis, de ligno autem scientiae boni & mali non manducabitis de eo: Quae autem die manducaueritis, morte moriemini. Quaramus ergo nunc, vtrum haec legem totius homo accepit: Si enim ut in libro Genesios continetur, ex corpore & animo iam perfectus accepit, totus [homo] transgrediendo peccauit: & si totus transgrediendo peccauit, totus peccati sui vitio iam tunc perit. Si autem totus perit, totus beneficio saluatoris indiget. Et si totus beneficio saluatoris indiget, totum Christum veniendo saluauit: Et si totum veniendo saluauit, non corpus aut animam, sed corpus & animam, quibus constat totus homo, & quibus peccasse antea videtur, assumpsit. Nam si toto homine peccante, solum huius carne Christus assumpsit, anima poenae primae illius transgressionis sine aliqua spe etiam nunc addita permansit. Quod si ita est, nescio quid nobis mediatoris persona contulerit, quae melius nostrum ex toto non redimens, brutam per se carnem, & quae sine anima beneficium quidem eius non posset sentire, suscepit. Vellem tamen ab huiusmodi praedicatoribus quaerere, cur accepta carne animam dispensatio mediatoris omiserit. Nisi forte aut innoxiam sciens medicinam indigentem esse non credidit, aut a se alienam putans, redemptionis beneficio non donauerit, aut ex toto insanabilem iudicans, curare nequieuerit, aut ut vilem & quae nullis visibus apta videretur abiicerit. Horum duo in ipsum totum hominem creatorem blasphemum spiritus incredulitate desipiunt: Nam primo impossibile, secundo non omnium auctorem crediderunt. Quomodo enim docetur omnipotens, si curare non potuit desperatam? Aut quomodo omnium deus, si non ipse fecit animam nostram? Duobus vero alijs, vno animae causa nescitur, altero meritum non timeretur. An intelligere causam putandum est animae, qui eam ad accipiendam legem, habitum in ista rationis instructam, a peccato voluntariae transgressionis nititur separare? Aut quomodo eius generositate nouit, qui ignobilitatis vitio dicit esse despectam, praelata carne, quam non in statu dei sicut animam, sed de limo terrae constat esse plasmaram? Si autem nihil horum de anima recte sentitur, credamus quia

Math. 14.

luc. 19.

1 Tim. 2.

Cap. XIII.

G susceperit redemptor noster hominem totum, nec inter-
 * aliis, vi-
 deamus. cidere quodammodo animæ nostræ videamur* homi-
 nem sempiternum. Prohdolor, carnem, inquit, solam
 Christum assumpserit, animam non quæsiuit. Hic si origi-
 nem vtriusque gnarus rerum contemplantor attendas,
 * al. consi-
 preciosior est animæ substantia: si transgressionis culpam,
 propter intelligentiam peior est carne. † Ego autem
 Christum & perfectam sapientiam dico & scio; &
 piissimum esse nō dubito, quorum primo meliorem &
 prudentiæ capacē non desepit, secundo eam qua magis
 fuerat vulnerata suscepit. Neque enim aut sapientiæ
 cōuenit de quobus eque suis, insipientissimā plus ama-
 re: aut perfectæ pietati, magis indigentem non iuuise.
 Cap. XIII. FEL. Omnia quidem quæ à te non rationabiliter
 tantū, sed etiam veraciter dicta sunt, & intellexisse me
 in præcedentibus fateor, & probasse non nego: Christi
 autē diuinitas quo pacto mortē sensisse dicatur, igno-
 ro. De quovtrū obscure aliquid dixeris, an ego sufficiēter
 dicta ingenij tarditate assequi nō poterim, nescio.
 Neq; enim credere ausim, quōd fons ille vitæ, à quo ha-
 bent vniuersa q̄ viuunt, per tri duum quo in sepulchro
 [corpus] iacuit, vsq; eo à naturæ suæ proprietate decide-
 rit, vt si dici fas est, sepultis sensibus omnē substantiæ vi-
 talis naturam † amitteret, & propter redēptionem hu-
 * al. motum. mani generis non patrem tantum, sed & omnia spirita-
 3. sen. di. 21. lis gloriæ ornamenta desereret. AVG. Absit, absit à
 6. ap. Sicur. fidelibus ista suspicio, vt sic Christus senserit mortē no-
 stram, vt quātum in se est, vita perderet vitam. Nam si
 hoc ita esset, quomodo illo triduo potuisse dicimus a-
 liquid viuere, si vitæ fontē credimus aruisse? Sensit igitur
 mortem deitas Christi, participatione humani affe-
 ctus quem sponte susceperat, nō naturæ suæ potentiam
 perdidit, per quā cūcta viuificat. Sic in sepulchro car-
 nem suam cōmoriendo nō deseruit, sicut in vtero vir-
 ginis cōnascendo formauit: Et sic in vtroque & nasci
 & mori, nō coactus ab altero, sed sponte dominus voluit,
 vt hoc eum constet pertulisse quod fecit. Nec ideo
 non patientem, quia ipse faciebat: nec ideo non facien-
 * non aliis. tē, quia † alius tolerabat. Nam si dominicę incarnationis
 mysteriū, idem indiuiduæ Trinitatis cooperatione
 consideres: sedem sibi in hac humilitate author & opus
 est. Idem author, quia spōte nascitur, spōte patitur: idē
 opus, quia vtrunq; licet non alio cogente, solus tamen
 ipse perpetitur. Fecit carnem in vtero matris, habes au-
 thorē operis: ipse in hac nasci dignatus est, habes opus
 authoris: Vna tamē persona est, salua vtriusq; proprie-
 tate substantiæ, & authoris & operis. Sic ergo mortuus
 est non discedente vita, sicut passus est nō pereunte po-
 tentia. Nemo aufert animam eius ab eo, quia potestatem
 habet ponendi, & potestatem assumendi eam. habes
 etiam hic, authorem operis: ponit animam pro amicis
 suis, habes opus authoris. Quod vt generali definitione
 cōcludam, quoties in carne Christus aliquid patitur, opus
 authoris est. Sed quia id ipsum sua potestate, nō alio
 cogente perpetitur, ipse author est operis. Nō ergo ad
 Mariam locali motu diuinitas venit, sed ineffabili po-
 tentiæ suæ manifestatione, & vterum virginis gignen-
 dus impleuit: & quod totum est, substantiæ suæ plenitu-
 dine nō priuauit. Non dimisit patrem cum venit ad vir-
 ginem, vbiq; totus, vbiq; perfectus, quia nec diuisione
 3. sent. d. 31. in corpore simplicitas recipit, & partis nomen plenu-
 22. cap. Et do non nouit. Erat ergo vno atq; eodē tēpore ipse to-
 2. vtique. tus etiam in inferno, totus in cælo: Illic patiens iniuriā
 carnis, hic non relinquens gloriā deitatis. Erat apud
 inferos resurrectio mortuorum, erat super cælos vita

viuentium, verē mortuus, verē viuus: in quo & mortē &
 susceptio mortalitatis excepit, & vitam diuinitas serua-
 ta non perdidit. Quotiescunque ergo hæc quæ in Chri-
 sto humiliter sunt tolerata, consideras, ipsum authorē
 volūtariæ passionis agnoscas: Ita fiet, vt dum humilitas
 patienti, faciēti virtus adscribitur: idē Christus vno atq;
 eodem tempore cum patitur, infirmus: cum facit, om-
 nipotēs doceatur. Sed ne adhuc in morte filij dei aliquā
 insensibilitatē nos credatis accipere, importunum non
 est quæ de morte sensa sunt inuestigare: in qua sine du-
 bio destitutū corpus vita, animam nostrā non perimit,
 dum discedens anima nō vim suam perdidit, sed quod
 viuificauerat hoc dimittit: & quantum in se est, alterius
 mortem facit, ipsa non recipit. Facit, in quā, non viuifi-
 cando quod deserit: [non recipit,] nō amittendo quod
 viuuit. Itaq; omnis mors nihil aliud quā carnis occa-
 sus est: à qua cum vis potentia viuificantis abscesserit,
 in terram de qua sumpta est, amissis quos non perseps-
 sam habuit, sensibus, redit. Atqui contraria, inquit, vitæ
 mors est. Fateor: Sed non ex eo genere contrariorum,
 quæ existentis substantiæ oppositione se perimūt: sed ex
 eorum potius quæ dum cuilibet accidit, simul quidem
 esse non possunt, sed vnus tantum substantiæ habitu ac
 priuatione gignūt: Sicut verbi gratia, noctem doce-
 mus ac diem. Nam & hæc eiusdē generis doceatur esse
 contraria, cum non vtriusque, sed vnus tantum videat
 esse substantia. Ecce enim dicimus diem esse, cum sol
 est super terram: Solem autem cōstat esse substantiam.
 Hic cum peracto diurni temporis cursu, ab humani vi-
 sus cōtemplatione discesserit, noctem discedēdo mor-
 facit. Facit, inquam, subtrahendo copiam diurni lumi-
 nis, non in se recipiendo substantiam noctis. Itaq; vna
 lucis substantia noctem facere videtur & diem, & non
 vno modo: Nam diem cum venit efficit, noctem cum
 recedit. Vnde & Manichæorum non irreligiosam tan-
 tum, verum etiam stultam diuisionē, qua bona à malis
 æque extantibus nituntur separare substantiis, plerunq;
 confundimus, ostendētes eis luminare maius, quo feri
 nouimus diem: & cogētes vt & ipsi similes nos do-
 cerent quod esset, si dicitur fas est, tenebrale maius, quo
 substantia fieri crederemus & noctem. Sed de his
 aliās, qui per stultitiā blasphemii dogmatis, aut pro ex-
 tantibus non extantia, aut pro principalibus cōsecuta,
 aut pro contrariis videntur affirmare cōmunia. Quæ si
 quis fidei oculis non priuatus excusserit, omnes eorum
 machinas facili ratione confundit. Ergo vt dicere ce-
 peramus, anima nō aliter quā sol vitam tribuit carni
 cum venerit, mortē efficit cum recedit. Quam ne quis
 putet corporis morte cōsumi, audiat quid dominus de
 hoc in Euāgelio generali autoritate definiat: Nolite,
 2. Mat. inquit, timere eos qui corpus occidunt, animam autem
 nō possunt occidere: sed timete eū potius qui animam
 & corpus potest occidere in gehenna ignis. Si ergo su-
 perstite anima corpus cōstat occidi, & propterea cōse-
 quens necessariū non est, animas cor porū internicione
 cōsumi: hoc si ita est, etiā post mortē corporis nihilomi-
 nus mētibus viuunt. Quod si de vno quoq; nostrū recte
 sentitur, quomodo fons vitæ propter participatiōem
 humanæ mortis viuificandi potentia perdidisse iactatur?
 Sed potest, inquit, anima & corpus occidi in gehenna
 ignis. Quod aduersum nos primū idcirco nō facit, quia
 mors ista nō cōditionis videtur esse, sed criminis: Nam
 remota culpa iubemur homines nō timere, qui possunt
 corpus, animam tamē negātur occidere. De hinc quo-
 niam hoc tantum esse dicitur possibile deo, filium suum
 vnige-

A vnigenitum & communionem naturæ, & æqualitatem po-
 tentiæ nō hoc credimus meruisse. Suscepit ergo salua-
 tor conditionem mortis nostræ, sed nō ita vt deterio-
 rem faceret, cum præter cōsuetudinem dominari eam
 permittebat animæ: sed potius vt nihil hanc obesse ani-
 mæ pariter iustorum omnium probasset & vitæ. Sed
 Cap. XVII. singamus, licet Euāgelis reclamantibus, animas inter-
 ire: nōnne [in] saluatore nostro, licet in his mortē non
 repellēte, tertiū tamen atq; speciale, maiestas est, quam
 nō potuit mors humana cōtingere? Ad summā v idea-
 mus, in cruce positus quid promissit: Hodie, inquit, me-
 cum eris in paradiso. Hodie, inquit, non post triduum,
 cum carnem meam de sepulchri requie resuscitauero,
 non cum in me primitias futuræ resurrectionis ostē-
 dero. Cuius putamus hæc vox est maiestatis, mentis aut
 corporis? Corpus autē in sepulchro fuisse, nullus igno-
 rat: Restat vt diuinitati, vel mēti vox ista cōueniat. Sed
 dicit aliquis: Deitatis hanc, nō animæ Christi credimus
 vocē. Et quid in eo cui promittebatur accipimus? Hodie,
 inquit latroni, mecū eris in paradiso: cuius corpus
 B ad futuram resurrectionē mors cōmunis inclusit. Ani-
 ma igitur est cui dominus hoc promissit & præstitit. Si
 igitur mortuo corpore ad paradysum anima mox vo-
 catur, quæquā nō adhuc tam impiū credimus, qui di-
 cere audeat, quoniā anima saluatoris nostri triduo illo
 corporeæ mortis apud inferos custodia m̄cipitur? Et
 quis, inquit, est alius qui instante passione Christi inge-
 muit, dicens, Tristis est anima mea vsq; ad mortē? Tri-
 2. Mat. 26. stis vsq; ad mortem, propter affectum susceptæ carnis:
 non post mortē, cum beatitudinē spondet societas dei-
 tatis: Non initium mæroris mors ista, sed finis est: Nec
 incipiunt post hanc iustorum flagella, sed desinunt, cū
 & impedimēta materiæ fluctuantis exponūt, & autho-
 rem suū pleniori intelligentia iam capiunt. Ergo, in-
 quis, mortem dei filius & in anima non pertulit, & in
 maiestate non sensit? Quid ergo dicebas esse quod per-
 tulit? Sensit profus & pertulit, sed participatione mor-
 bi alieni, nō proprietate vulneris sui. Sēsit sicut omnes
 sentiunt, qui mortiente carne mentibus viuunt, nō sicut
 impij qui vtraq; sicut idem ait, in gehennæ ignibus oc-
 ciduntur. Quidam sanē cōmunem mortem etiā hoc pa-
 C cto definiunt, dicentes nihil aliud hanc esse, quā cum
 diuersarū rerum consensu vitam facientium, velut per
 disidiū quoddam ab inuicē fuerit facta dissensio. Hæc
 si hominis mors est quæ non consumit iuncta, sed diui-
 dit, dū origini vtrunq; restituit: quid de saluatoris nūc
 anima dicemus, quæ vt nō dicam propter inhabitantē
 deitatem, & propter iustitiā singulare: certe propter com-
 munitē moriendi sortē corpus illo triduo sic potuit de-
 ferere, vt ipsa non posset penitus interire? Non ergo,
 2. Mat. 27. inquit, apud inferos Christi anima, non diuinitas fuit?
 Fuit inquam. Neq; aliter eum video potuisse resuscitare
 carnem suam, si apud inferos prædicem velut absentis
 dei non fuisse potentiam: Nec ideo tamen localem nos
 credat aliquis dei prædicare præsentiam, de quo ista pro-
 pter manifestationē certi operis dicimus, quia alicubi
 fuit qui vbiq; non desuit, iacebat quantum ad corpus
 mortuus in sepulchro, mortuos resuscitans in inferno,
 vitam tribuens vniuersis in cælo: non mundum dimit-
 tens ad cælos ascendit, nec cælum deserens ad terram
 venit, sed vno atq; eodem tēpore totū impleuit:
 qui alicubi manifestatione plus parens, agnitionē præ-
 sentiæ suæ indignis negauit, non immensæ deitatis ab-
 2. Mat. 27. sentiā procurauit. Vis nosse de hac mediatoris mor-
 te quid sentiam? Omnium quæ à me in superioribus in-
 Tomus sextus.

cidentium quæstionum necessitate dispersa sunt, pro-
 fus ista sententia est: quia credo mortuū esse filium dei,
 non secundum pœnā iniustitiæ, quā ex toto non ha-
 buit: sed secundum legem naturæ quā pro humani ge-
 neris redemptione suscepit: illa morte de qua dicitur:
 Quis est homo qui viuuit & non videbit mortem? non
 illa de qua Esaias dicit: Mortui autem vitam nō vide-
 bunt. Illa quæ secundum naturam generalis est cūctis,
 non illa quæ specialis est malis: Putemus ergo in hoc
 esse quodammodo vim ac potentiam feminis, qua &
 anima animas reparat: & carne omnium nostrum car-
 nem iudicio imminētē resuscitat: dum per operationē
 propriæ deitatis cūcta viuificans, ex vno suscepti homi-
 nis grano, innumerabile patri redditurus est messem.
 Tunc separaturus est à zizaniis segetem, cūm iustis cœ-
 perit reddere mercedem: Qui cū patre & spiritu san-
 cto viuuit & regnat deus, per infinita secula, Amen: †

FINIS.

DIVI AVRELII
 AVGVSTINI HIPPONENSIS
 Episcopi Liber de bono coniugali,
 contra Iouinianum.

Q VONIAM vnusquisq; homo hu-
 mani generis pars est, & sociale
 quiddam est humana natura, ma-
 gnumq; habet & naturale bonum,
 vim quoq; amicitie: ob hoc ex vno
 deus voluit omnes homines cōde-
 re, vt in sua societate nō sola simi-
 litudine generis, sed etiā cognitionis vinculo teneretur.
 Prima itaq; naturalis humanæ societatis copula vir &
 vxor est: Quos nec ipsos singulos cōdidit deus, & tāquā
 alienigenas iunxit: sed alterā ex altero creauit: signans
 etiā vim cōiunctionis in latere vnde illa detracta, for-
 mata est. Lateribus enim sibi iunguntur, qui pariter a-
 bulant, & pariter quō ambulant intuentur. Cōsequens
 est connexio societatis in filiis, qui vnus honestus fru-
 ctus est, non cōiunctionis maris & femina, sed con-
 cubitus. Poterat enim esse in vtroq; sexu, etiam sine tali
 commixtione, alterius regentis, alterius obsequentis a-
 micabilis quædam & germana cōiunctio. Nec nūc
 opus est vt scrutemur, & in ea quæstione definitā sen-
 tentiam proferamus, vnde primorum hominū proles
 possit existere, quos benedixerat deus dicens, Crescite
 & multiplicamini, & replete terram: si non peccassent:
 cum mortis conditionem corpora eorū peccando mer-
 uerint: nec esse concubitus, nisi mortalium corporum
 possit. Plures enim de hac re sententiæ diuersæq; extite-
 runt. Et si examinādum sit veritate diuinarū scriptura-
 rum, quænam earum potissimū cōgruat, prolixè dispu-
 tationis negotiū est. Siue ergo sine cōeundi complexu
 alio aliquo modo, si nō peccassent, habituri essent filios:
 ex munere omnipotentissimi creatoris, qui potuit etiā
 ipsos sine parentibus condere, qui potuit carnē Christi
 in vtero virginali formare, & vt iam ipsi infidelibus lo-
 quar, qui potuit apibus prolem sine cōcubitu dare: siue
 ibi multa mystice ac figurare dicta sint, aliterq; sit in-
 telligendum quod scriptum est, implete terram & do-
 minamini eius: id est, vt plenitudine & perfectione vi-
 tæ ac potestatis id fieret, vt ipsum quoque incrementum
 y iij

G & multiplicatio qua dictum est, Crescite & multiplicamini: in propectu mentis & copia virtutis intelligatur: sicut in Psalmo positum est, Multiplicabis in anima mea virtutem: nec data sit homini proles ista successio, nisi posteaquam causa peccati futura erat in morte discessio: siue corpus non spiritale illis hominibus, sed primo animale factum erat; vt obedientia merito postea fieret spiritale ad immortalitatem capeffendam: non post mortem, & facta est pena peccati: sed per illam commutationem quam significat Apostolus vbi ait, Deinde nos viuentes qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obuiam Christo in aera: vt illa corpora primi coniugij & mortalia fuisse intelligamus prima conformatione, & tamē nō moritura nisi peccassent: sicut minatus erat deus, tanquam si vulnus minaretur, quia vulnerabile corpus erat: quod tamē non accidisset nisi fieret quod ille vetuisset. Ita ergo possent etiam per concubiticum talium corporum generationes subsistere, quę vsque ad certum modum haberent incrementum, nec vergerent tamē in senium, aut vsque in senium, nec tamen in mortem, donec illa benedictionis multiplicatione terra repletur. Si enim vestibus Israhelitarū prestetit deus per annos quadraginta sine vllō detrimento proprium statum: quanto magis prestaret corporibus obedientium precepto suo felicissimū quoddam temperamentum certi status, donec in melius conuerterentur, nō morte hominis, qua corpus ab anima deseritur, sed beata commutatione a mortalitate ad immortalitatem, ab animali ad spiritalem qualitatem? Harum sententiarum quę vera sit, vel si alia vel alia possunt adhuc ex illis verbis exculpi, querere ac disserere longum est. Illud nunc dicimus secundum istam conditionem nascendi & moriendi quam nouimus & in qua creati sumus, aliquid boni esse coniugium masculi & feminæ: cuius confederatio nem ita diuina scriptura commendat, vt nec dimissa a viro nubere liceat alteri, quamdiu vir eius viuuit, nec dimisso ab vxore liceat alterā ducere, nisi mortua fuerit quę recessit. Bonum ergo coniugij quod etiam dominus in Euangelio confirmauit, nō solum quia prohibuit dimittere vxorem, nisi ex causa fornicationis, sed etiam quia venit [inuitatus] ad nuptias, cur sit bonū, merito quaeritur. Quod mihi non videtur I propter solam filiorū procreationē, sed propter ipsam etiam naturalem in diuerso sexu societatem: Alioquin non iam diceretur coniugium in senibus, præsertim si vel amississent filios vel minime genuissent: Nunc vero in bono licet annofo coniugio, & si emarcuit ardor ætatis inter masculū & feminā, viget tamen ordo charitatis inter maritum & vxorem: quia quanto meliores sunt, tanto maturius a commixtione carnis suæ, pari consensu se continere cœperūt, nō vt necessitatis esset postea non posse quod vellent, sed vt laudis esset primū noluisse quod possent. Si ergo seruat fides honoris & obsequiorū inuicem debitorū ab alterutro sexu, etiam si languescerentibus & prope cadauerinis vtriusq; membris, amorum tamē rite coniugatorum tanto sincerior, quanto probator: & tanto securior, quanto placidior castitas perseuerat. Habent etiam id bonum coniugij, quod carnalis vel iuuenilis incontinentia, etiā si vitiosa est ad propagandā proles redigitur honestatē, vt ex malo libidinis aliquid boni faciat copulatio coniugalis. Deinde quia reprimitur & quodāmodo verecundius astuat concupiscentia carnis, quam teperat paritalis affectus: Intercedit enim quædam grauitas feruida

voluptatis, cū in ea quod sibi vir & mulier ad hærescūt, R pater & mater esse meditantur. Huc accedit quia in coipso quod sibi inuicē cōiuges debitum solunt, etiā si id aliquanto intemperantius & incontinentius expectant, fidem tamen sibi pariter debent. Cui fidei tantum iuris tribuit Apostolus, vt eam potestatem appellaret dicens: Mulier nō habet potestatem sui corporis, sed vir: similiter autem & vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier. Huius autem fidei violatio dicitur adulterium, cū vel propria libidinis instinctu, vel alienæ consensu cū altero vel altera cōtra pactum coniugale concumbitur: atque ita frangitur fides, quæ in rebus etiam corporeis & abiectis magnū animi bonum est: & ideo eam salutis quoque corporalis, quæ etiam vita ista continetur, certum esse debere proponi. Etsi enim exigua palea præ multo auro penē res nulla est: fides tamen cum in negotio paleę, sicut in auro syncera seruat, nō ideo minor est, quia in re minore seruat. Cum vero ad peccatum admittendū adhibetur fides, mirum si fides appellanda est. Veruntamen qualiscunque sit, si & contra ipsam sit, peius sit: nisi cū propterea deferitur, vt ad veram fidem ac legitimam redeatur, id est, vt peccatum emēdetur, voluntatis prauitate correcta: Tanquā si quis cum hominem solus expoliare non possit, inueniat socium iniquitatis, & cū eo paciscatur vt simul id faciant, spoliūq; partiatur, quo facinore commisso totū solus auferat: Doleat quidem ille, & fidem sibi seruata non esse conqueritur: verū in ipsa sua querela cogitare debet, potius in bona vita ipsi humanæ societati fuisse seruanda, ne præda iniqua ex homine fieret, si sentit quam inique sibi in peccati societate seruata nō fuerit: ille quippe vtroque perfidus, profecto sceleratior iudicandus est. At si id quod male fecerat ei displicuisset, & propterea cum particeps facinoris prædam diuidere noluisse, vt homini cui ablata fuerat, redderet, eum perfidum nec perfidus diceret: Ita mulier si fide coniugali violata fidē seruet adultero, vtiq; mala est: sed si nec adultero, peior est. Porro si eam flagitij pœniteat, & ad castitatem rediēs coniugale, pacta ac placita adultera rescindat, miror si eam fidei violatricem vel ipse adulter putabit. Solet etiam quaeri, cum masculus & femina, nec ille maritus, nec illa vxor alterius, sibi met non filiorum procreandorū, sed propter incontinentiam solius concubitus causa copulantur, ea fide media, vt nec ille cum altera, nec illa cum altero id faciat, vtrū nuptia sint vocanda. Et potest quidem fortasse nō absurde hoc appellari connubium, si vsq; ad mortem alicuius eorū id inter eos placuerit, & proles generationem, quanuis non ea causa coniuncti sint, nō tamen vitauerint, vt vel nolint sibi nasci filios, vel etiam opere aliquo malo agant ne nascantur. Ceterum si vel vtrunq; vel vnum horum desit, non inuenio quemadmodū has nuptias appellare possimus. Etenim si aliqua sibi vir ad tempus adhibuerit, donec aliam dignā vel honoribus vel facultatibus suis inueniat, quam comparem ducat, ipso animo adulter est, nec cum illa quā cupit inuenire, sed cum ista cū qua sic cubat, vt cū ea non habeat maritalē cōsortium. Vnde & ipsa hoc sciēs ac volens, impudice vtiq; miscetur ei, cum quo nō habet fœdus vxorium. Veruntamen si ei fidem thori seruet, & cū illa vxorem duxerit, nubere ipsa non cogitet, atq; a tali opere proflus continere se præparet, adultera quidem fortassis facile appellare non audeam, non peccare tamen quis dixerit, cum eam viro cuius vxor non est, misceri sciat: Nam vero si ex illo concubitu quantum ad ipsam attinet, non nisi filios velit,

A velit, & quicquid vltra causam procreandi patitur, inuita patitur: multis quidem ista matronis anteposenda est: Quæ tamen nō sunt adulteræ, viros tamen suos plerunq; etiam continere cupientes ad reddendum carnale debitum cogunt, non desiderio proles, sed ardore concupiscentiæ ipso suo iure intemperanter vtētes: In quarum tamen nuptiis bonum est hoc ipsum quod nuptæ sunt: Ad hoc enim nuptæ sunt, vt illa concupiscentia redacta ad legitimum vinculum, non deformis & dissoluta fluitaret, habens de seipsa irrefrenabilem carnis infirmitatem, de nuptiis autem indissolubilem fidei societate: de seipsa progressum immoderate cōiundi, de nuptiis modum caste procreandi. Et si enim turpe est libidinosē vi velle marito, honestum est tamē nolere misceri nisi marito, & non parere nisi de marito. Sunt item viri vsque adeo incontinentes, vt coniugibus nec grauidis parcant. Quicquid ergo inter se cōiugati immodestum, inuerecundum, sordidūve gerunt, vitium est hominum, non culpa nuptiarum. Iam in ipsa quoque immoderatiore exactiōe debiti carnalis, quam eis non secundum imperium præcipit, sed secundum veniam concedit Apostolus, vt etiam præter causam procreandi sibi miscantur: & si eos prauos mores ad talem concubitu impellunt, nuptia tamen ab adulterio seu fornicatione defendunt. Neq; enim illud propter nuptias admittitur, sed propter nuptias ignoscitur. Debent ergo sibi coniugati non solum ipsius sexus sui commiscendi fidem, liberorum procreandorū causa, quæ prima est humani generis in ista mortalitate societas: verum etiam infirmitatis inuicem excipiendæ, ad illicitos concubitus vitandos, mutuā quodāmodo seruitutem: vt & si alteri eorum perpetua continentia placeat, nisi ex alterius consensu nō possit. Et ad hoc enim vxor non habet potestatem sui corporis, sed vir: similiter & vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier: vt & quod nō filiorum procreandorum, sed infirmitatis & incontinentiæ causa expetit, vel ille de matrimonio, vel illa de marito, nō sibi alterutrum neget: ne per hoc incidat in damnabiles corruptelas, & tēte satana propter incōtinentiam vel amborum, vel cuiusquam eorum. Coniugalis enim concubitus generandi gratia non habet culpā: concupiscentiæ vero satandæ, sed tamen cum cōiuge, propter fidem thori venialem habet culpam: adulterium vero siue fornicatio letalem habet culpā: Ac per hoc melior est quidem ab omni cōcubitu continentia, quam vel ipse matrimonialis cōcubitus, qui fit causa gignendi. Sed quia continentia illa meriti amplioris est, reddere vero debitum coniugale nullius est criminis, exigere autē vltra generandi necessitatem, culpa venialis, fornicari vero vel mœchari, puniēdi criminis: cauere debet charitas coniugalis, ne dū sibi quarit vnde amplius honoretur, cōiugi faciat vnde damnetur. Qui enim dimittit vxorē suam excepta causa fornicationis, facit eam mœchari. Vsque adeo fœdus illud inuita nuptiale, cuiusdam sacramenti res est, vt nec ipsa separatione irritum fiat: quando quidem viuēt viro a quo relicta est mœchatur, si alteri nupserit: & ille huius mali causa est qui reliquit. Miror autem si quemadmodum licet dimittere adulteram vxorem, ita liceat ea dimissa alteram ducere: Facit enim de hac re sancta scriptura difficilem nodum, dicente Apostolo ex præcepto domini mulierē a viro non debere discedere: quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari: cum recedere vtiq; & manere innupta, nisi ab adultero viro non debeat, ne recedendo ab eo qui

adulter non est, faciat eum mœchari: reconciliari autē D viro vel tolerando, si se ipsa continere non potest, vel correcto forsitan iuste potest. Quomodo autem viro possit esse licentia ducendæ alterius, si adulteram reliquerit, cum mulieri non sit nubēdi alteri, si adulterum reliquerit, non video. Quæ si ita sunt, tantum valet illud sociale vinculū coniugum, vt cum causa procreandi colligetur, nec ipsa causa procreandi soluatur. Possent enim homo dimittere sterilem vxorē, & ducere de qua filios habeat: & tamen non licet: & nostris quidem iam teporibus ac more Romano nec superducere, vt amplius habeat quam vnam viam: & vtiq; relicta adultera vel relicto adultero possent plures nasci homines, si vel illa alteri nuberet, vel ille alteram duceret. Quod tamē si non licet, sicut diuina regula præscribere videtur, quem non faciat intentū, quid sibi velit tanta firmitas vinculi coniugalis? Quod nequaquam puto tantum valere potuisse, nisi alicuius rei maioris ex hac infirma mortalitate hominum quoddam sacramētum adhiberetur, quod deferentibus hominibus atq; id dissoluere cupientibus, inconcussū illis maneret ad pœnam. Siquidē interueniente diuortio, non aboletur illa confederatio nuptialis: ita vt sibi coniuges sint etiam separati, cum illis autem adulterium committant, qui E bus etiam fuerint post suum repudium copulati, vel illa viro, vel ille mulieri: nec tamen nisi in ciuitate dei nonstri in monte sancto eius, talis est causa cum vxore. Ceterum aliter se habere iura gentiliū quis ignorat, vbi interposito repudio sine reatu aliquo vltionis humana, & illa cui voluerit nubit, & ille quam voluerit, ducit: Cui cōsuetudini simile aliquid propter Israhelitarum duritiā videtur permisisse Moyses de libello repudij. Qua in re exprobratio diuortij magis apparet, quam approbatio. Honorabiles ergo nuptia in omnibus, & thoris immaculatus. Quod nō sic dicimus bonum, vt in fornicationis comparatione sit bonū: Alioquin duo mala erunt, quorū alterum peius: aut bonum erit & fornicatio, quia est peius adulteriū. Peius est enim alienū matrimonium violare, quam meretrici adhære: & bonū adulterium, quia est peior incestus. Peius est enim cum matre quam cum aliena vxore concubere, & donec ad ea perueniatur, quæ sicut Apostolus ait, turpe est etiam dicere: omnia bona erūt in comparatione peiorum. Hoc autē falsum esse quis dubitet? Non ergo duo mala sunt connubium & fornicatio, quorum alterū est peius: sed duo bona sunt cōnubium & continentia, quorum alterum est melius. Sicut ista temporalis sanitas & imbecillitas non sunt duo mala, quorum alterū peius: sed ista sanitas & immortalitas duo bona sunt, quorum alterum melius. Item scientia & vanitas nō duo mala sunt, quorum vanitas peius: sed scientia & charitas duo bona sunt, quorum charitas melius. Scientia namq; vt ait Apostolus, destruetur, & tamē huic tempore si necessaria est, charitas autem nunquam cadet. Sic & mortalis ista generatio, propter quam sunt nuptia, destruetur. Ab omni autē cōcubitu immunitas, & hic angelica meditatio est, & permanet in æternū. Sicut autē ieiuniis sacrilegorū meliora sunt prandia iustorum, ita nuptiæ fidelium virginitati anteponuntur impiorum. Veruntamen neq; ibi prandium ieiunio, sed iustitia sacrilegio: neque hic nuptiæ virginitati, sed fides impietati præfertur. Ad hoc enim iusti cum opus est præferunt, vt tanquā boni domini quod iustum & æquū est seruis corporibus præbeāt: ad hoc autē sacrilegio ieiunant, vt demonibus seruiant: Sic ad hoc nubunt fideles, vt maritis

Psalm. 137.

Sapient. 2.

1. Thes. 4.

Dente. 8. & 19.

Cap. III.

Primū coniugij bonū.

Matth. 19.

1. Cor. 6.

Secundū cōiugij bonū.

Tertiū coniugij bonū.

Cap. VI. 32. quest. 2. cap. Quicquid inter.

1. Corin. 7.

ibidem.

4. sen. dist. 31. cap. Cum vtiq;.

Cap. VII.

Matth. 5. & 19.

1. Corin. 7.

G pudice copulentur, ad hoc autem sunt virgines impie, vt a vero deo fornicetur. Sicut ergo bonum erat quod Martha faciebat occupata multum circa ministerium sanctorum: sed melius quod Maria soror eius sedes ad pedes domini, & audiens verbu domini, [cu cum amba hospitio receperissent:] ita bonum Susanna in coniugali castitate laudamus: sed tamē ei bonu viduæ Annæ, ac multo magis Mariæ virginis anteposimus. Bonum erat quod faciebant qui de substantia sua Christo ac discipulis suis necessaria ministrabant: sed melius qui omnem substantiam suā dimiserunt, vt expeditiores eundem dominum sequerentur. In his autē binis bonis, siue quæ isti, siue quæ Martha & Maria faciebant, fieri non potest quod melius est, nisi altero prætermissio aut relicto. Vnde intelligendum est, non ideo malum putandū esse nuptias, quia nisi ab eis abstinetur, nō potest haberi vidualis castitas, aut virginalis integritas. Neq; enim ideo malum erat quod Martha faciebat, quia nisi inde abstineret soror eius, nō faceret quod melius erat. Aut ideo malum est iustum suscipere aut Prophetā in domum suam, quia nec domū habere debet, vt quod melius est faciat, qui vult ad perfectionē Christum sequi.

Capit IX. Sanē videndum est nobis, alia bona nobis deū dare, quæ propter se ipsa expetenda sunt, sicut est sapientia, salus, amicitia: alia quæ propter aliquid sunt necessaria, sicut doctrina, cibus, potus, somnus, cōiugium, concubitus. Horū enim quæ dā necessaria sunt propter sapientiam, sicut doctrina: quædam propter salutē, sicut cibus, potus, & somnus: quædam propter amicitiam, sicut nuptiæ vel cōcubitus: Hinc enim subsistit propagatio humani generis, in quo societas amicabile magnū bonū est. His itaque bonis quæ propter aliud necessaria sunt, qui non ad hoc propter quod instituta sunt vitur, peccat, aliās venialiter, aliās damnabiliter. Quisquis vero eis propter hoc quod data sunt vitur, bene facit. Cui ergo nō sunt necessaria, si nō eis vitur, melius facit. Proinde ista bona cū opus habemus bene volumus, sed melius ea nolumus quā volumus, quia tūc melius nos habemus, cū ea necessaria non habemus. Ac per hoc bonū est nubere, quia bonū est filios procreare, matrem familiās esse: sed melius est nō nubere, quia melius est ad ipsam humanam societate hoc opere non egere. Ita enim [tam] sese habet humanū genus, vt aliis qui se non continent, non solū per nuptias occupatis, sed multis etiam per illicitos cōcubitus luxuriantibus, bono creatore de malis eorum faciente quod bonum est, nō desit prolis numerositas, & abundantia successione, vnde sanctæ amicitia cōquirantur. Ex quo colligitur, primis tēporibus generis humani, maxime propter dei populum propagandum, per quem & prophetaretur & nascetur princeps & saluator omnīū populorū, vt debuisse sanctos isto nō propter se expetēdo, sed propter aliud necessario bono nuptiarum: Nunc vero cum ad ineundam sanctam & synceram societatem vndiq; ex omnibus gētibus copia spiritalis cognationis exuberet, etiā propter filios solos cōnubia copulare cupientes, vt ampliore cōtinentiæ bono potius vtantur admonēdi sunt.

Capit X. Sed noui quosdam qui murmurent: Quid si, inquit, omnes velint ab omni cōcubitu abstinere: vnde subsistet genus humanum? Vtina in omnes hoc velent, duntaxat in charitate de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta: multo citius dei ciuitas compleretur, vt acceleraretur terminus seculi. Quid enim aliud hortari apparet Apostolum vbi ait cum inde loqueretur: Vellem omnes esse sicut meipsum? Aut in illo

loco: Hoc autem dico fratres, tempus breue est, reliquū est vt & hi qui habēt vxores, tanquā non habentes sint, & qui flent tanquā nō flentes, & qui gaudent tanquā non gaudentes, & qui emunt tanquā nō ementes, & qui vtuntur hoc mundo tanquā non vtantur. Præterit enim figura huius mūdi. volovos sine sollicitudine esse. Deinde subiungit: Qui sine vxore est, cogitat quæ sunt domini, quomodo placeat domino: Qui autē matrimonio coniunctus est, cogitat quæ sunt mūdi, quomodo placeat vxori. Et diuisa est mulier nupta, & virgo in qua innupta est, sollicita est ea quæ sunt domini, vt sit sancta & corpore & spiritu. Quæ autē nupta est, sollicita est ea quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Vnde mihi videtur hoc tempore solos eos qui se non cōtinent coniugari oportere, secūdm illam eiusdem Apostoli sententiam, Quod si se non continent, nubant: Melius est enim nubere quā vri. Nec ipsis tamen peccatum sunt nuptiæ, quæ si in cōparatione fornicationis eligerentur, minus peccatum essent quā fornicatio, sed tamen peccatum essent. Nunc autem quid dicitur sumus aduersus euidentissimam vocē Apostoli dicētis, Quod l. vult faciat, non peccat si nubat: Et si acceperis vxorem libere non peccasti, & si nupserit virgo non peccat? Hinc certe iam dubitare fas non est, nuptias non esse peccatum. Non itaque nuptias secundum veniam concedit Apostolus. Nam quis ambigit absurdissime dici, nō eos peccasse quibus venia datur: Sed illū cōcubitum secūdm veniā concedit, qui sit per incontinentiā, non sola causa procreandi, sed etiā aliquādo nulla causa procreandi: quæ nuptiæ non fieri cogunt, sed ignosci impetrant: si tamē nō ita sit nimius, vt impediatur quæ t̄ seposita esse debent tempora orādī, nec immutetur in eū vsū qui est contra naturam. De quo Apostolus tacere non potuit, cum de corruptelis nimis immundorū & impiorum hominū loqueretur. Cōcubitus enim necessarius causa generandi, inculpabilis & solus ipse nuptialis est. Ille autē qui vltra istam necessitatem progreditur, iam non rationi, sed libidini obsequitur. Et hūc tamen nō exigere sed reddere coniugi, ne fornicando damnabiliter peccet, ad personam pertinet coniugalem. Si autem ambo tali concupiscentiæ subiguntur, rem faciunt non planē nuptiarum. Veruntamen si magis in sua cōiunctione diligunt quod honestum quā in honestū est, id est, quod est nuptiarum, quā id quod non est nuptiarum, hoc eis auctore Apostolo secundum veniam conceditur. Cuius delicti nō habent hortatrices nuptias, sed deprecatrices, si dei misericordiam non a se auertant, vel non abstinendo quibusdam diebus, vt orationibus vacent, & per hanc abstinētiā sicut per ieiunia commendent preces suas: vel immutādo naturalem vsū in vsū qui est cōtra naturam, quod dānabilius sit in coniuge. Nam cum ille naturalis vsus, quādo prolabitur vltra pacta nuptialia, id est vltra propagādi necessitatem, venialis sit in vxore, in meretrice damnabilis: iste qui est cōtra naturam, execrabilius sit in meretrice, sed execrabilius in vxore. Tantū valet ordinatio creatoris & ordo creaturæ, vt in rebus ad vtedū concessis, etiam cum modus exceditur longe sit tolerabilius: quā in eis cum concessa non sunt, vel vnus vel rarus excessus: & ideo in re concessa immoderatio coniugis, ne in rem non concessam libido prorumpat, toleranda est. Hinc est etiam quod longe minus peccat quāmlibet assiduus ad vxorem, quā vel rarissimus ad fornicationem. Cum vero vir membro mulieris nō ad hoc cōcesso vti voluerit, turpior est vxor si in se, quā

si in alia fieri permiserit. Decus ergo coniugale est castitas procreandi, & reddendi carnalis debiti fides: hoc est opus nuptiarū, hoc ab omni crimine defendit. Apostolus dicens, Et si acceperis vxorem, non peccasti: & si virgo nupserit, nō peccat: & quod vult faciat, nō peccat si nubat. Exigēdi autem debiti ab alterutro sexu immoderatio progressio, propter illa quæ supra dixim, coniugibus secundum veniam cōceditur. Quod ergo ait, Quæ innupta est cogitat ea quæ sunt domini, vt sit sancta & corpore & spiritu, nō sic accipiēdū est, vt putemus nō esse sanctam corpore Christianam cōiugem castam. Omnibus quippe fidelibus dictum est, Nescitis quoniam corpora vestra templum in vobis est spiritus sancti, quem habetis a deo: Sancta sunt etiam corpora coniugatorum, fidem sibi & domino seruantium. Cui sanctitati cuiuslibet eorum, nec infidelem coniugē obistere: sed potius sanctitatem vxoris prodesse infideli viro, aut sanctitatem viri prodesse infideli vxori, idem Apostolus testis est dicēs, Sanctificata est enim vir infidelis in vxore fidei, & sanctificata est mulier in fidei infirmitate. Proinde illud dictum est secūdm ampliore sanctitatem innuptiarum quā nuptiarum, cui merces etiam debetur amplior: secūdm quod isto bono illud est melius, quia & hoc solum cogitat [fœmina] quomodo placeat deo. Neq; enim fœmina fidelis, seruās pudicitiam coniugalem, nō cogitat quomodo placeat domino: sed vtique minus, quia cogitat etiam quæ mundi sunt, quomodo placeat viro. Hoc enim de illis dicere voluit, quæ possunt habere quodāmodo de necessitate cōiugij, vt cogitent quæ sunt mundi, quomodo placeat viris suis. Quod vtrum de omnibus nuptis dixerit, an de talibus quales ita multe sunt, vt penē omnes putari possint, nō immerito dubitatur. Neq; enim & illud quod de innuptis ait, Quæ innupta est cogitat ea quæ sunt domini, vt sit sancta & corpore & spiritu: ad omnes innuptas pertinet, cū sint quædam viduæ mortuæ, quæ in deliciis viuūt. Veruntamen quod attinet ad quandam distinctionem & quasi proprietatem innuptiarum atque nuptiarum, sicut nimium detestanda est quæ cōtinens a nuptiis, id est, a re concessa, nō cōtinens a delictis vel luxuria, vel superbia, vel curiositate & verborisitate: ita rara nupta est quæ in ipso quoq; obsequio cōiugali nō cogitat nisi quomodo placeat deo, ornando se non intortis crinibus, aut auro aut margaritis & veste preciosa, sed quod decet mulieres promittentes pietatem per bonam cōuersionem. Talia quippe cōiugia Petrus quoque Apostolus præcipiendo describit, Similiter, inquit, mulieres obaudientes maritis suis: vt & si qui non credunt verbo, per mulierum cōuersionem sine loquela lucriferi possint, vidētes timorem & castam cōuersionem vestram: vt sint nō quæ a foris ornatur capillorum inscriptionibus, aut circumdata auro, aut veste decora, sed ille absconditus cordis vestri homo in illa perpetuitate quieti & modesti spiritus, qui & apud dominum locuples est. Nam sic quædam sanctæ mulieres, quæ in dominum sperabant, ornabāt se obsequētes viris suis, quomodo Sara obaudiebat Abraham, dominum illum vocās, cuius factæ estis filia beneficientes, & non timentes vllum vanum timorem. Viri similis ratione cōcordes & caste viuētes cum vxoribus vestris, & tāquam vasi infirmioribus & subiecto tribuite honorem quasi cohæredibus gratiæ, & videte ne impediatur orationes vestræ. Itane vero cōiugia talia non cogitant ea quæ sunt domini, quomodo placeant domino: Sed perrara sunt. Quis negat: & in ipsa rarita-

te penē omnes qui tales sunt, nō vt tales essent cōiuncti sunt, sed iam coniuncti tales facti sunt. Qui enim nostri temporis homines Christiani nuptiarum vinculo liberi, volentes ab omni cōcubitu se continere, cum iam tempus esse perspicerent, sicut scriptum est, non amplectendi, sed abstinendi ab amplexu, nō potius eligerent vel virginalē vel vidualem cōtinentiam cōseruare, quā tribulationem carnis, sine qua coniugia esse nō possunt, vt talia taceantur a quibus parit Apostolus, nullo iam cogente humanæ societatis officio sustinere: Sed cum domināte cōcupiscentia fuerint copulati, si eam postea vicerint, quia nō ita licet dissoluerē cōiugium sicut licebat nō colligare, sūt tales quales proficitur forma nuptiarum: ita vt vel pari consensu cedant celsiorem sanctitatis gradū: aut si nō sunt ambo tales, erit qui talis est, non exactor sed redditor debiti, seruās in omnibus castam religiosamq; concordiam. Illis vero temporibus cum adhuc propheticiis sacramētis salutis nostræ mysterium velabatur, etiā qui ante nuptias tales erāt, officio propagandi nuptias copulabant, nō viti libidine, sed ducti pietate: quibus si optio talis daretur, qualis reuelato nouo testamēto data est dicente domino, Qui potest capere capiat: nō eos dubitat etiā cum gaudio suscepturos fuisse, qui diligenter intentus legit quomodo coniugibus vtebatur: cum & plures habere vni viro licebat, quas castius habebāt quā nunc vnā quilibet istorum, quibus videmus quid secūdm veniam cōcedat Apostolus. Habebant enim eas in opere generandi, non in morbo desiderij, sicut gentes quæ ignorāt deum. Quod tam magnum est, vt multi hodie facilius se tota vita ab omni cōcubitu abstineant, quā modum teneant non cōeundi, nisi prolis causa, si matrimonio copulerent. Nempe multos habemus fratres & socios celestis hereditatis vtriusque sexus cōtinentes, siue expertos nuptias, siue ab omni tali commixtione integros. Nempe innumerabiles sunt, quem tādē audiuius inter familiaria colloquia, siue eorum qui cōiugati sunt, siue qui fuerūt, indicātem nobis nunquam se coniugi esse commixtum, nisi sperando conceptum: Quod ergo præcipiunt cōiugatis Apostoli, hoc est nuptiarum: quod autem venialiter concedunt, aut quod impedit orationes, nō cogunt nuptias, sed ferunt. Itaque si forte, quod vtrum fieri possit ignoro, magisque fieri nō posse existimo, sed tamen si forte ad tēpus adhibita cōcubina filios solos ex eadem commixtione quæ fuerit: nec sic ista coniunctio vel earum nuptiis præponēda est, quæ veniale illud operantur. Quid enim sit nuptiarum considerandum est, non quid sit nubētium, & immoderatus nuptiis vtentium. Neq; enim si agris inique ac perperam inuasis ita quisq; vtatur, vt ex eorū fructibus largas elemofynas faciat, ideo rapinam iustificat. Neque si alius ruri paterno vel iuste quæsito auarus incumbat, ideo culpanda est iuris ciuilibus regula, qua possessor legitimus factus est. Nec tyrannicæ factionis peruersitas laudabilis erit, si regia clementia tyrannus subditos tractet: nec vituperabilis ordo regie potestatis, si rex crudelitate tyrannica seuiat. Aliud est inique potestate iuste velle vti, & aliud concubina est iusta potestate iniuste velle vti. Ita nec cōcubina ad tempus adhibita, si filiorum causa cōcumbat, iustum possit faciant cōcubinatū suum: nec coniugata si cum marito lasciuat, nuptiali ordini crimen imponunt. Possit sane fieri nuptias ex male cōiunctis, honesto postea placito consequente, manifestum est. Semel autem initum cōnubium in ciuitate dei nostri, vbi etiā ex prima

Lucæ. 10.

Daniel. 13.

Lucæ. 2.

Lucæ. 1.

Matth. 10.

Capit IX.

1. Timo. 5.

Capit X.

1. Timo. 1.

1. Corin. 7.

4. sent. dist. 31. c. 2. sed ff. 1. Cor. 7.

ibidem.

1. Cor. 6.

1. Cor. 7.

Cap. XII.

1. Cor. 7.

1. Timo. 5.

1. Cor. 7.

1. Timo. 2.

1. Cor. 7.

1. Cor. 7.

Cap. XIII.

Ecl. 3.

1. Cor. 7.

Mat. 19.

1. Cor. 7.

1. Thess. 4.

Cap. XIII.

32. q. 2. cap. concubina.

31. q. 1. cap. tempus adhibita.

si filiorum causa cōcumbat, iustum possit.

4. sent. dist. 35. c. Solot.

Cap. XV.

32. q. 7. cap. Titium.

G duorum hominum copula quoddam sacramentum nuptiarum gerit, nullo modo potest nisi alicuius eorum morte dissolui. Manet enim vinculum nuptiarum, etiam si proles cuius causa in initium est, manifesta sterilitate non subsequatur: ita ut iam scientibus coniugibus non se filios habituros, separare se tamen vel ipsa causa filiorum atque aliis copulare non liceat. Quod si fecerint, cum eis quibus se copulauerit, adulterium committunt, ipsi autem coniuges manent. Plane vxoris voluntate adhibere aliam, unde communes filij nascantur vnus commixtione ac semine, alterius autem iure ac potestate, apud antiquos patres fas erat: vtrum & nunc fas sit, non temere dixerim. Non est enim nunc propagandi necessitas, quae tunc fuit: quando & parentibus coniugibus alias propter copiosiore posteritate superducere licebat, quod nunc certe non licet. Nam tantum affert opportunitatis ad aliquid iuste agendum siue non agendum temporum secreta distinctio, ut nunc melius faciat, qui nec vnā duxerit, nisi se continere non possit. Tunc autem etiam plures inculpabiliter ducantur & qui se multo facilius continere possent, nisi aliud pietas illo tempore postularet. Sicut enim sapiens & iustus qui iam concupiscit dissolui & esse cum Christo, & hoc magis optimo delectatur, iam non hic viuendi cupiditate, sed consuetudine officio sumit alimētum, ut maneat in carne, quod necessarium est propter alios: sic misceri feminis iure nuptiarum officiosum fuit tunc sanctis viris, non libidinosum. Quod enim est cibus ad salutem hominis, hoc est concubitus ad salutem generis, & vtrunque non est sine delectatione carnali. Quae tamen modificata, & temperantia refranante in vsum naturalem redacta, libido esse non potest. Quod est autem in sustentanda vita illicitus cibus, hoc est in quarreda prole fornicarius vel adulterinus concubitus. Et quod est in luxuria ventris & gutturis illicitus cibus, hoc est in libidine nullam prolem quarente illicitus concubitus. Et quod est in cibo licito nonnullus immoderatus appetitus, hoc est in coniugibus venialis ille concubitus. Sicut ergo satius est mori fame, quam idolothytis vesci: ita satius est defungi sine liberis, quam ex illicito coitu stirpem querere. Unde quae autem nascantur homines, si parentum vitia non sectentur, & deum recte colant, honesti & salui erunt. Semen enim hominis ex qualicumque homine, dei creatura est, & eo male vrentibus male erit, non ipsum aliquando malum erit. Sicut autem filij boni adulterorum, nulla defensio est adulteriorum: sic mali filij coniugatorum, nullum crimē est nuptiarum. Proinde sicut patres temporis noui testamenti ex officio consulendi alimenta sumentes, quauis ea cum delectatione naturali carnis acciperent, nullo modo tamen comparabantur delectationi eorum qui immolatio vesperebatur, aut eorum qui quauis licitas escas, tamen immoderatus assumentes: sic patres temporis veteris testamenti, consulendi officio concumbent, quorum delectatio illa naturalis nequaquam vsque ad irrationalem aut nefariam libidinem relaxata, nec turpitudini stuprorum, nec coniugatorum intemperantiam conferenda est. Eadem quippe vena charitatis, nunc spiritualiter, tunc carnaliter propter illam matrem Hierusalem propagandi erant filij: sed diuersa opera patrum non faciebat nisi diuersitas temporum. Sic autem necesse erat vt carnaliter coirent etiam non carnales prophetae: sicut necesse erat vt carnaliter vescerentur etiam non carnales apostoli.

Quotquot ergo nunc sunt quibus dicitur, Si se non continent, nubant: non comparanda sunt tunc etiam

nubentibus sanctis. Ipsae quidem nuptiae in omnibus gentibus eadem sunt filiorum procreandorum causa: qui qualeslibet postea fuerint, ad hoc tamen instituta sunt nuptiae, vt ordinate honesteque nascantur. Sed homines qui se non continent, tanquam ascendunt in nuptias gradu honestatis: qui autem se sine dubio continerent, si hoc illius temporis ratio permisisset, quodammodo descenderunt in nuptias gradu pietatis. Ac per hoc quauis vtrorumque nuptiae in quantum nuptiae sunt, quia procreandi causa sunt, aequaliter bonae sunt, hi tamen homines coniugati illis hominibus coniugatis non sunt comparandi. Habent enim isti, quod illis propter honestatem nuptiarum, quauis ad nuptias non pertineat, secundum veniam concedatur, id est, progressum illum qui excedit generandi necessitatem: quod illi non habebant. Sed neque hi, si qui forte nunc inueniuntur, qui non quarunt in concubio nec appetunt nisi propter quod instituta sunt nuptiae, coequari possunt illis hominibus. In istis enim carnale est ipsum desiderium filiorum: in illis autem spirituale erat, quia sacramento illius temporis cogruerat. Nunc quippe nullus pietate perfectus filios habere nisi spiritualiter querit, tunc vero ipsius pietatis erat operatio, etiam carnaliter filios propagare: quia illius populi generatio nuncia futurorum erat, & ad dispensationem prophetiam pertinebat. Ideoque non sicut vni viro etiam plures habere licebat vxores, ita vni feminae plures viros, nec proles ipsius causa, si forte illa parere posset, ille generare non posset. Occulta enim lege natura amant singularitatem quae principantur. Subiecta vero non solum singula singulis, sed si ratio naturalis vel socialis admittit, etiam plura vni non sine decore subduntur. Neque enim sic habet vnus seruus plures dominos, quomodo plures serui vnum dominum. Ita duobus seu pluribus maritis vnus nullam legimus seruasse sanctarum, plures autem feminas vni viro legimus coniunctas, cum gentis illius societas sinebat, & temporis ratio suadebat. Neque enim contra naturam nuptiarum est. Plures enim feminae ab vno viro foetari possunt, vna vero a pluribus non potest. Haec est principiorum vis, vt plures feminae vni viro sint, sicut multae animae vni deo recte subduntur. Ideoque non est verus deus animarum nisi vnus, vna vero anima post multos falsos deos fornicari potest, non fecundari. Sed quoniam ex multis animabus vna ciuitas futura est, habentium vnam animam & cor vnum in deum: quae vnitas nostra perfectio post hanc peregrinationem futura est, vbi omnium cogitationes nec latebunt inuicem, nec inter se in aliquo repugnabunt: propterea sacramentum nuptiarum temporis nostri sic ad vnum maritum & vnam vxorem redactum est, vt dispensatorem Ecclesiae non liceat ordinare, nisi vnus vxoris virum. Quod acutius intellexerunt, qui nec eum qui catechumenus vel paganus habuerit alteram, ordinandum esse censerunt. de sacramento enim agitur, non de peccato. nam in baptismo peccata omnia dimittuntur. Sed qui dixit, Si acceperis vxorem non peccasti, & si nupsit virgo non peccat, & quod vult faciat, non peccat si nubat: satis declarauit nuptias nullum esse peccatum: propter sacramentum autem sanctitatem, sicut femina etiam si catechumena fuerit vitata, non potest post baptismum inter dei virgines consecrari: ita non absurde visum est eum qui excelsit vxorum numerum singularem, non peccatum aliquod commississe, sed normam quandam sacramenti amisisse, non ad vitae bonae meritum, sed ad ordinationis Ecclesiasticae signaculum necessariam. Ac per hoc

A sicut plures vxores antiquorum patrum significauerunt futuras nostras ex omnibus gentibus Ecclesias vni viro subditas Christo: ita noster antistes vnus vxoris vir, significat ex omnibus gentibus vnitatem vni viro subditam Christo: quae tunc perficeretur, cum reuelauerit occulta tenebrarum, & manifestauerit cogitationes cordis, & tunc laus erit vnique a deo. Nunc autem manifesta sunt latentes dissensiones, etiam salua charitate inter eos qui vnum & in vno futuri sunt, quae tunc vtiq; nulla erunt. Ergo sicut sacramentum pluralium nuptiarum illius temporis, significauit futuram multitudinem deo subiectam in terrenis omnibus gentibus: sic sacramentum nuptiarum singularium nostri temporis, significat vnitatem omnium nostrum subiectam deo futuri in vna caelesti ciuitate. Itaque sicut duobus pluribus se seruire, sic a viro viuo in alterius transfere concubium, nec tunc licuit, nec nunc licet, nec vnquam licebit. Apud apostolos quippe ab vno deo, & ire in alterius adulterium superstitio, semper est malum. Nec causa ergo numerosioris prolis fecerunt sancti nostri, quod Catodociter fecisse Romanus, vt traderet viuum vxorem etiam alterius domum filijs impleturam. In nostrarum quippe nuptiis plus valet sanctitas sacramenti, quam foecunditas veritatis. Si ergo & illi qui propter solam generationem, propter quam sunt instituta nuptiae, coniunguntur, non comparantur patribus, multo aliter ipsos filios quam isti querentibus, quandoquidem filium immolare iussus Abraham intrepidus ac deuotus, quem de tanta desperatione susceperat, vnico non peperit, nisi eo prohibente manum deponeret, quo iubente leuauerat.

Restat vt videamus, vtrum saltem continentes nostri coniugatis illis patribus comparandi sint: nisi forte iam illi praefereudi sunt eis, quibus nondum quos conferamus inuenimus. Maius enim bonum erat in illorum nuptiis, quam est bonum proprium nuptiarum, cui proculdubio bonum continentiae praefereudum est: quia non tali officio quarebant illi filios ex nuptiis, quali ducuntur isti ex quodam sensu naturae mortalis, successione decessioni requiretis. Quod quisquis bonum negat, ignoret deum omnium honorum, a caelestibus vsque ad terrenis, ad immortalibus vsque ad mortalia creatorum. Hoc autem sensu generandi nec bestiae penitus carent, & maxime alites, quarum in promptu est cura nidificandi, & quaedam coniugiorum similitudo ad simul procreandum atque nutriendum. Sed illi homines istum naturae mortalis affectum, cuius in suo genere castitas accedente dei cultu, sicut quidam intellexerunt, in tricenario fructu ponitur, longe sanctiore mente superabant: qui de suis nuptiis filios propter Christum querebant, ad genus eius secundum carnem distinguendum ab omnibus gentibus: sicut deo disponere placuit, vt hoc praeteris ad eum prophetandum valeret, quod praenunciabatur, ex quo etiam genere & ex qua gente esset in carne venturus. Valde ergo nostrorum fidelium castis nuptiis amplius bonum erat, quod pater Abraham in suo femore nouerat, cui manum subdere famulum iussit, vt de vxore quae a filio esset ducenda iuraret. Ponens enim manum sub femore hominis, & iurans per deum caeli: quid aliud significabat nisi i ea carne, quae ex illo femore originem duceret, deum caeli esse venturum? Bonum ergo sunt nuptiae, in quibus tanto meliores deum timent: maxime si filios, quos carnaliter desiderant, etiam spiritualiter nutriant. Nec quod purificari lex hominem & post conjugalem concubium iubet, peccatum esse de-

clarat, si non est ille qui secundum veniam conceditur, qui etiam nimis impedit orationes. Sed sicut multa lex dicitur in sacramentis & vmbra futurorum quaedam in semine quasi materialis informitas, quae formata corpus hominis redditura est, in significatione posita est vitae informis & inerudita: a qua informitate quonia oportet hominem doctrinae forma & eruditione mundari, in huius rei signum illa purificatio praecipitur post seminis emissionem. Neque enim & in somnis peccatum fit, & tamen etiam ibi purificatio praecipitur: aut si hoc peccatum quisque putat, non arbitraris accedere nisi ex aliquo huiusmodi desiderio, quod proculdubio falsum est: nunquid & solita menstrua peccata sunt feminarum, a quibus tamen eas eadem legis vetustas praecipit expiari? Non, nisi propter illam ipsam materialem informitatem, quae facta conceptu tanquam in aedificationem corporis additur: ac per hoc cum informiter fluit, significari per illam lex voluit, animum sine disciplina forma indecenter fluidum ac dissolutum: quem formari oportere significat, cum talem fluxum corporis iubet purificari. Postremo nunquid & mori peccatum est, aut mortuum sepelire, non etiam bonum opus humanitatis est? Et tamen purificatio & inde mandata est: quia & mortuum corpus vita deserente, peccatum non est, sed peccatum significat animae desertae a iustitia. Bonum, inquam, sunt nuptiae, & contra omnes calumnias possunt sana ratione defendi. Nuptiis tamen sanctorum patrum, non quas nuptias, sed quam continentiam comparem quaro, imo non nuptiis nuptias, nam par in omnibus munus est mortali hominum naturae datum: sed homines qui nuptiis vtuntur, illis hominibus qui longe aliter nuptiis vtuntur, quos conferam quonia non inuenio, quomodo continentes illis coniugatis conferendi sint requirendum est: nisi forte Abraham continere se non posset a nuptiis propter regnum caelorum, qui vnicum prolem pignus propter quod nuptiae charae sunt, potuit intrepidus immolare propter regnum caelorum.

Continentia quippe non corporis sed animi virtus est. Virtutes autem animi aliquando in opere manifestantur, aliquando in habitu latent: sicut martyrij virtus emicuit apparuitque, tolerando passionem: sed quam multi sunt in eadem virtute animi quibus tentatio deest, quae id quod intus est in conspectu dei, etiam in hominum procedat, nec tunc esse incipiat, sed tunc innotescat: nam enim erat in Iob patientia quam nouerat deus, & cui testimonium perhibebat, sed hominibus inpotuit tentationis examine: & quod latebat intrinsecus, per ea quae forinsecus illata sunt, non natum, sed manifestatum est. Habebat vtiq; & Timotheus virtutem continentiae a vino, quam non ei abstulit Paulus, monendo vt vino modico vteretur propter stomachum & frequetes suas infirmitates: alioquin pernicioso docebat, vt propter salutem corporis fieret in animo damnus virtutis: sed quia poterat ea virtute salua fieri quod monebat, ita relaxata est corpori utilitas bibendi, vt maneret in animo habitus continentiae. Ipse enim habitus quo aliquid agitur eum opus est: cum autem non agitur, potest agi, sed non est opus. Hunc habitum circa continentiam quae fit a concubitu, non habent illi quibus dicitur, Si se non continent, nubant. Hunc vero habet quibus dicitur, Qui potest capere capiat. Sic vsi sunt perfecti animi bonis terrenis ad aliud necessariis, per hunc habitum continentiae, quo eis non alligarentur, & quo possent eis etiam non vsi si non opus esset. Nec quisquam eis bene vti, nisi qui & non vti potest. Multi quidem facilius se abstinent

4. sent. dist. 33. c. Quae-ritur.

3. de deo. Christiana, cap. 8.

Cap. XVI. 2. Ret. 22.

32. quest. 4. cap. Sicut. 4. sent. dist. 33. cap. VII.

1. Cor. 8.

Cap. XVII. 1. Cor. 7.

Cath.

4. sent. dist. 26. cap. In-dest.

Cant. 22.

Cap. XII.

1. d. chara-ritatis. dist. 13.

Gen. 24.

Cap. XX. Lem. 15.

1. Cor. 7. Heb. 10.

Leuit. 15. Dent. 23.

Nume. 19.

Gen. 16.

Gen. 22.

Cap. XXI.

Iob. 1.

1. Tim. 5.

1. Cor. 7. Mat. 19.

G vt nō vtantur, quān temperent vt bene vtātur. Nemo tamen eis potest sapienter vti, nisi qui potest & continenter nō vti. Ex hoc habitu & Paulus dicebat, Scio & abūdare & penuriam pati. Penuriam quippe pati quorum: cumq; hominum est, sed scire penuriam pati, magnum est. Sic & abundare quis nō potest: Scire autem & abundare, nō nisi eorum est quos abundātia non corrumpit. Veruntamē vt apertius intelligatur quomodo sit virtus in habitu, etiam si non sit in opere, loquor de exemplo, de quo nullus dubitat catholicorū Christianorum. Dominus enim noster Iesus Christus, q̄ in veritate carnis esurierit ac sitierit, manducaverit & biberit, nullus ambigit eorum qui ex eius Euangelio fideles sunt. Num igitur non erat in illo cōtinētia virtus à cibo & potu, quanta erat in Ioanne Baptista? Venit enim Ioānes non manducans neque bibens, & dixerunt, dāmoniu habet: venit filius hominis & manducans & bibens, & dixerūt, Ecce vorax & vinarius, *† amicus publicanorum & peccatorū. Nunquid non talia dicuntur in domesticos eius patres nostros, ex alio genere vtendo terrenis quātum ad concubitum pertinet: Ecce homines libidinosi & immundi, amatores fœminarum & lasciuarum. Et tamen sicut in illo illud nō erat verum, quāuis verum esset quod nō sicut Ioannes abstineret à māducando & bibendo: ipse enim apertissime verissimeque ait, Venit Ioānes non manducans neque bibēs, venit filius hominis māducans & bibens: sic nec hoc in illis patribus verum est, quāuis venerit modo Apostolus Christi non coniugans nec generans, quem dicant Pagani, magus erat. Venit autem tūc Propheta Christi nuptias faciens & filios procreans, quem dicant Manichæi, mulierosus erat: & iustificata est sapientia à filiis suis. Quod dominus ibi subiecit cum de Ioāne ac de se illa dixisset, iustificata est, inquit, sapientia à filiis suis. Qui videt continentia virtutē in habitu animi semper esse debere, in opere autē pro rerum ac temporum oportunitate manifestari: sicut virtus patientia sanctorū martyrum in opere apparuit, caterorū vero quē sanctorū in habitu fuit. Quocirca sicut non est impar meritum patientia in Petro qui passus est, & in Ioanne qui passus nō est: sic non est impar meritum continentia in Ioanne, qui nullas expertus est nuptias, & in Abraham qui filios generauit. Et illius enim cœlibatus, & illius cōnubiū pro temporum distributione Christo militauerunt: sed cōtinētia in Ioanne & in opere, Abraham vero in solo habitu habebat. Illo itaque tempore cum & lex dies Patriarcharū subsequens, maledictum dixit qui nō excitaret semen in Israël, & qui poterat nō promebat, sed tamē habebat. Ex quo autem venit plenitudo temporis, vt diceretur, Qui potest capere capiat: ex illo vsque ad huc & deinceps vsque in finem, qui habet operatur, qui operari noluerit non se habere mētatur: Ac per hoc ab eis qui corrumpunt bonos mores colloquiis malis, inani & vana versutia dicit homini Christiano cōtinenti, & nuptias recusanti, Tu ergo melior quā Abraham? Quod ille cum audierit nō perturbetur, nec audeat dicere, melior: nec à proposito delabatur. Illud enim non vere dicit, hoc non recte facit. Sed dicat, ego quidem nō sum melior quā Abraham, sed melior est castitas cœlibum, quā castitas nuptiarū. Quarum Abraham vnam habebat in vsu, ambas in habitu. Caste quippe coniugaliter vixit: esse autem castus sine cōiugio potuit, sed tunc nō oportuit. Ego vero facilius non vror, nuptiis quibus vsus est Abraham, quā sic vtar nuptiis quemadmodū est vsus Abraham: & ideo melior

sum illis, qui per animi incontinentiā nō possunt quod ego, non illis qui propter tēporis differentiam non fecerunt quod ego. Quod enim ego nūc ago, melius illi egissent si tūc agendum esset: Quod autē illi egerunt, sic ego non agerem, & si nunc agendum esset. Aut si talem se iste sentit & nouit, vt salua permanente in habitu animi sui virtute continentē, si ad vsum nuptiarum ex aliquo religionis officio descēdisset, talis maritus & talis pater esset, qualis fuit Abraham: audeat planē respondere illi captioso interrogatori, & dicere, Nō sum quidem melior quā Abraham, in hoc dūtaxat genere continentia, qua ille non carebat, etsi non apparebat: sed sum talis, non aliud habens, sed aliud agens. Dicit planē ista, quia etsi voluerit gloriari, non erit insipiens. Veritatem enim dicit. Si autem parcat, ne quis eum existimet super id quod eum videt, aut audit aliquid ex illo: auferat à persona sua nodum quaestionis, & non de homine, sed de re ipsa respondeat & dicat, Quātum potest, talis est qualis fuit Abraham. Potest autem fieri minor sit cōtinētia virtus in animo eius, qui non vtiur nuptiis, quibus est vsus Abraham: sed tamen maior est in opere eius quā in animo eius, qui propterea tenuit coniugij castitatem, quia non potuit ampliorem. Sic & fœmina in nuptia qua cogitat ea qua sunt domitū, vt sit sancta & corpore & spiritu, cum audierit impudentem illum percontatorem dicentē, Tu ergo melior quā Sara: respōdeat, ego melior sum, sed iis qua virtute huius cōtinētia carent, quod de Sara non credo. fecit ergo illa cū ista virtute, quod illi tempore congruebat, à quo ego sum immunis, vt in meo etiam corpore appareat quod illa in animo conseruabat. Res ergo ipsas si comparemus, nullo modo dubitādum est meliorem esse castitatem cōtinētia quā castitatem nuptialem, cum tamen vtunque sit bonum. Homines vero cum comparemus, ille est melior qui bonum amplius quā alius habet. Porro qui amplius eiusdem generis habet, & id quod minus est habet: qui autem tantummodo quod minus est habet, id quod amplius est non vtiq; habet. In sexaginta enim sunt & triginta, nō in triginta sunt & sexaginta. Non operari autem ex eo quod habet, in distributione officiorū positum est, non in egestate virtutum: quia nec bono misericordia caret, qui non inuenit miseros quibus possit misericorditer subuenire. Huc accedit, quia nō recte comparantur homines hominib; ex vno aliquo bono. Fieri enim potest vt alius non habeat, aliquid quod alius habet, sed aliud habeat quod plurius estimādū est. Maius enim bonum est obedientia quā continentia. Nam cōnubiū nusquam nostrarum scripturarum auctoritate damnatur, inobediētia vero nusquam absoluitur. Si ergo proponatur virgo permātura, sed tamen inobediēs, & maritata, quā virgo permanere non posset, sed tamē obediēs, quā meliorem dicamus? Maius laudabile quā si virgo esset, an damnabilem se sit virgo est? Ita si conferas ebriosam virginem sobria cōiugata, quis dubitet eandem ferre sententiam? Nuptia quippe & virginitas duo bona sunt, quorum alterum maius: Sobrietas autē & ebriositas, sicut & obedientia & contumacia, illa bona sunt, hęc mala. Melius est autē habere omnia bona vel maiora, quā magnum bonum cum magno malo: quia & in corporis bonis melius est habere Zachari staturam cum sanitate, quā Goliath eū febre. Recte planē quaeritur, nō vtrum omnimodis inobediēs virgo coniugata obediēti, sed minus obediēs obediēti cōparanda sit, quia & illa nuptialis castitas est, & ideo bonum est,

num est, sed minor quā virginalis. Tāto ergo minor in bono obediētia, quanto maior in bono castitas, si altera alteri comparetur, quē proponenda sit, iudicatis, qui primo ipsam castitatem & obediētia comparans, videt omnium virtutum quodāmodo matrem esse obediētia: ac per hoc ideo potest esse obediētia sine virginitate, quia virginitas ex consilio est, non ex p̄cepto. Obediētia vero illam dico qua p̄ceptis obtemperatur. Ideoque obediētia p̄ceptorum sine virginitate quidem potest, sed sine castitate esse nō potest. Ad castitatem namq; pertinet non fornicari, non mœchari, nullo illicito concubitu maculari, quā qui non obseruant, contra p̄cepta dei faciunt, & ob hoc extorres sunt à virtute obediētia. Virginitas autem propterea potest esse sine obediētia, quia potest fœmina consilio virginitatis accepto, & custodia virginitate, p̄cepta cōtemnere: sicut multas sacras virgines nouimus verbosas, curiosas, litigiosas, auaras, superbas, quē omnia contra p̄cepta sunt: & sicut ipsam Euam inobediētia crimine occidunt. Quapropter non solum obediēs inobediēti, sed obediēti cōiugata minus obediēti virgini p̄ponenda est. Ex hac obediētia pater ille qui sine vxore non fuit, esse sine vnicō filio & se occiso paratus fuit. Vnicum enim nō immerito dixerim, de quo audiuit à domino, In Isaac vocabitur tibi semen. Quāto ergo citius vt etiam sine vxore esset, si hoc iuberetur audire? Vnde nō frustra saepe miramur nonnullos vtriusq; sexus ab omni cōcubitu continentētes, negligenter obedire p̄ceptis, cum tam ardentem arripuerint non vti concessis. Vnde quis dubitat & excellentia sanctorum illorum patrum atque matrum filios generātium, non recte comparari mares & fœminas nostri temporis, quāuis ab omni cōcubitu immunes, in virtute obediētia minores: etiā si illis hominibus & in habitu animi defuisset, quod in istorum opere manifestum est. Sequantur ergo agnum pueri cātantes cāticum nouum, sicut in Apocalypsi scriptum est, qui cum mulieribus se non contaminauerunt: nō ob aliud nisi quia virgines permanferunt. Nec ideo se arbitrentur meliores esse primis patribus sanctis, qui nuptiis, vt ita dicam, [nō] nuptialiter vsi sunt. Earum quippe vsus ita se habet, vt si quid in eis per carnis commixtionem quod excedat generandi necessitatē, quāuis venialiter factum fuerit, cōtaminatio sit. Nam quid expiat venia, si omnino non contaminat illa progressio? A qua contaminatione mirum si immunes essent pueri sequentes agnum, nisi virgines permanerent. Bonum igitur nuptiarū per omnes gētes atq; omnes homines in causa generandi est, & in fide castitatis. Quod autē ad populū dei pertinet, etiā in sanctitate sacramenti, per quā nefas est etiā repudio intercedente, alteri nubere, dum vir eius viuuit, nec saltem ipsa causa pariendi. Quā cum sola sit qua nuptia fiunt, nec ea re nō subsequente propter quam fiūt, soluitur vinculum nuptiale nisi coniugis morte: quemadmodū si fiat ordinatio cleri ad plebem congregandam, etiam si plebis congregatio non subsequatur, manet tamē in illis ordinatis sacramentū ordinationis: & si aliqua culpa quisquā ab officio remoueat, sacramento domini semel imposito nō carebit, quāuis ad iudicium permanente. Generationis itaque causa fieri nuptias, Apostolus ita testis est, Volo, inquit, iuniores nubere. Et quasi ei diceretur, vt quid? Cōtinuo subiecit, filios procreare, matres familias esse. Ad fidem autem castitatis illud pertinet, Vxor nō habet potestatem corporis sui, sed vir: Similiter & vir nō habet po-

testatem corporis sui, sed mulier. Ad sacramēti sanctitatem illud, Vxorem à viro non discedere: quod si discesserit, manere innuptiam, aut viro suo recōciliari: & vir vxore nō dimittat. Hęc omnia bona sunt propter quā nuptia bonae sunt, proles, fides, sacramētum. Nec prolem autem carnalem iam hoc tempore querere, ac per hoc ab omni tali opere immunitatem quādam perpetuā retinere, atq; vni viro Christo spiritualiter subdi, melius est vtique & sanctius: si tamen ea vacatione sic vtantur homines quomodo scriptū est, Vt cogitēt quae sunt dei, quomodo placeant deo: id est, vt perpetuo cogitēt cōtinētia, ne quid minus habeat obediētia: quā virtutem tāquam radicalem, atq; vt dici solet matricē & planē generalē, sancti antiqui patres in opere exercuerūt, illam vero cōtinētia in animi habitu tenuerunt. Qui profecto per obediētia, quia iusti & sancti erant, & ad omne opus bonū semper parati, etiam si ab omni cōcubitu abstinere iuberentur, efficerent. Quāto enim facilius possent vel iussione vel exhortatione dei nō concumbere, qui prolem cui vni propagandā concumbendo seruiebant, obediendo poterant immolare. Quae cum ita sint, hæreticis quidē, siue Manichæis, siue quicūque alij patribus veteris tēstamenti de pluribus calumniantur vxoribus, hoc esse argumentum deputantes, quo eorum cōuincant incontinentiam, satis superq; responsum est: si tamen capiunt non esse peccatum, quod neq; contra naturam committitur, quia nō lasciuendi sed gignendi causa illis fœminis vtēbatur: neque cōtra morem, quia illis temporibus ea factitabatur: neque contra p̄ceptum, quia nulla lege prohibebatur. Illos vero qui illicite fœminis vsi sunt, vel arguit in scripturis illis diuina sentētia, vel nobis lectio iudicandos atque vitādos, non approbandos imitandove proponit. Nostros autem qui cōiuges habent, quantum possumus admonemus, ne secundū suam infirmitatem de illis sanctis patribus audeant iudicare: comparātes, vt ait Apostolus, semetipsos sibi metipsis: & ideo nō inlingentes quantas vires habeat animus iusticie contra libidines seruies, ne carnalibus huiuscemodi moribus acquiescat, eosque in cōcubitu vltra generādi necessitatem prolabi aut progredi sinat, quātum ordo naturæ, quantum morum consuetudo, quātum legum scita prescribūt. Hoc quippe ideo de illis patribus homines suspicātur, quia ipsi per incōtinētia vel nuptias elegerunt, vel cōiugibus intemperanter vtuntur. At vero continentes vel mares, qui defunctis vxoribus, vel fœminæ quæ defunctis viris, vel vtrique qui pari cōsensu cōtinētia deo vouerunt, sciant sibi quidem mercedis amplius deberi, quā cōiugalis castitas poscit. Sed sanctorum patrum nuptias qui propheticē cōiungebatur, qui neq; in cōcubitu nisi prolem, neq; in ipsa prole nisi quod in carne venturo Christo proficeret, requirebant, non solū p̄ suo proposito nō contemnāt, vt etiam suo proposito sine dubitatione p̄ponant. Pueros quoq; ac virgines integritatē ipsam deo dicantes, multo maxime commonemus, vt tanta norint humilitate tuendū esse quod in terra interim viuunt, quāto magis cœli est quod vouerūt. Nempe scriptū est, Quāto magis gnus es, tāto humilia te in omnibus. Nostrum ergo est de magnitudine eorum aliquid dicere, illorum de magna humilitate cogitare. Exceptis igitur quibusdā illis cōiugatis patribus & matribus sanctis: quibus ideo isti meliores non sunt, quāuis coniugati non sint, quia si coniugati essent, pares non essent: ceteros omnino huius temporis coniugatos, vel post expertum cōcubitum

Philip. 4.

Mat. 4.

Mat. 23.

* al. vinarius. † amator vini.

4. sent. dist. 33. c. Quid vero.

Cap. XXII. Dent. 25.

Colat. 4. Mat. 19.

4. sent. dist. 33. c. Quid vero.

Genes. 16.

2. Retra. cap. 22.

Genes. 22.

Apoc. 14.

Ca. XXVIII.

2. Tim. 5.

1. Cor. 10.

1. al. boni.

1. Cor. 7.

Cap. XXV.

1. Cor. 10.

Ecl. 3.

Luce. 2.
Danie. 13.
Mat. 8.
G cōtinentes à se superari non dubitēt, non quantum ab Anna Susanna, sed quantum ambæ à Maria superātur. Quod ad ipsam pertinet sanctam carnis integritatem loquor. Nam quæ alia sint Mariæ merita quis ignorat? Mores itaque congruos huic tanto proposito adiungant, vt de præpollenti præmio certam securitatem gerant. Scientes sanè sibi atque omnibus fidelibus dilectis & electis Christi membris, multis ab Oriente & Occidente venientibus, et si inter se distante pro meritis gloriæ luce fulgentibus, hoc tamen magnum in commune præstari, vt cum Abraham & Isaac & Iacob recumbant in regno dei, qui non propter hoc seculum, sed propter Christum coniuges, & propter Christum patres fuerunt.

FINIS.

DIVI AVRELII
AVGVSTINI HIPPONENSIS
Episcopi, Liber de sancta virginitate.

Cap. I.

Liber de bono coniugali nuper edidimus, in quo etiam Christi virgines admonuimus atque monemus, ne propter excellentiam muneris amplioris quod diuinitus acceperunt, contemnāt in sui comparatione patres & matres populi dei,

Roma. 11.

hominēq; illos quos tāquam oliuā commēdat Apostolus, ne superbiat infertus oleaster: & eos qui venturo Christo etiā in filiorū propagatione seruiebāt, ideo meriti inferioris esse arbitretur, quia iure diuino cōtinentia connubio, & nuptiis pia virginitas antepositur. In illis quippe parabātur & parturiebāt futura, quæ nūc impleri mirabiliter & efficaciter cernimus, quorū etiā vita coniugalis prophetica fuit: vnde nō consuetudine humanorum votorum atq; gaudiorum, sed valde profundo cōsilio dei, in quibusdam eorum fecūditas honorari, in quibusdam etiam fecūdari sterilitas meruit.

1. Cor. 7.

Hoc vero tempore quibus dictum est, Si se non continent, nubant: non adhibenda est exhortatio, sed consolatio. Quibus autem dictum est, Qui potest capere capiat: exhortandi sunt ne terreantur, & terrendi ne extollantur. Non solum ergo prædicanda est virginitas vt ametur, verum etiam monenda ne infletur. Hoc isto sermone suscepimus, adiuuet Christus virginis filius, virginum spōsus, virginali vtero corporaliter natus, virginali connubio spiritaliter coniugatus. Cum ipsa igitur vniuersa Ecclesia virgo sit desponsata vni viro Christo, sicut dicit Apostolus: quāto digna sunt honore membra eius quæ hoc custodiunt etiam in ipsa carne, quod tota custodit in fide, quæ imitatur matrem viri & domini sui? Nam Ecclesia quoq; & virgo & mater est. Cuius enim integritati consulimus, si virgo non est: aut cuius prolem alloquimur, si mater non est? Maria corporaliter caput huius corporis peperit, Ecclesia spiritaliter membra illius capitis parit. In vtraque virginitas fecūditatem non impedit, in vtraque fecūditas virginitatem non adimit. Proinde cum Ecclesia vniuersa sit sancta & corpore & spiritu: nec tamen vniuersa sit corpore virgo sed spiritu: quāto sanctior est in his membris, vbi virgo est & corpore & spiritu? Scriptū est in Euāgelio, quod mater & fratres Christi, hoc est, consanguinei carnis eius, cum illi nunciati fuissent

Cap. II.

& foris expectarent, quia non possent eum adire præ turba, ille respōdit, Quæ est mater mea, aut qui sunt fratres mei? Et extendens manum super discipulos suos ait, Hi sunt fratres mei: & quicumque fecerit voluntatem patris mei, ipse mihi frater, & mater, & soror est. Quid aliud nos docens, nisi carnali cognationi genus nostrū spiritaliter præponere: nec inde beatos esse homines, si iustis & sanctis carnis propinquitate iunguntur, sed si eorum doctrinæ ac moribus obediendo atque imitando cohærescunt? Beatior ergo Maria percipiendo fidem Christi, quā cōcipiendo carnem Christi. Nam & dicēti cuidam, Beatus venter qui te portauit: ipse respōdit, Imō beati qui audiunt verbū dei & custodiunt. Denique fratribus eius, id est, secundum carnem cognatis, qui non in eum crediderunt, quid profuit illa cognatio? Sic & materna propinquitas nihil Mariæ profuisset, nisi felicius Christum corde quā carne gestasset.

2. Cor. 11.

Ipsa quoq; virginitas eius gratior & acceptior, quia non eam conceptus Christus viro violaturo quam cōseruaret ipse præripuit, sed priusquam cōciperetur iam deo dicatā de qua nasceretur elegit. Hoc indicant verba quæ sibi factum annunciātī angelo Maria reddidit. Quomodo, inquit, fiet istud, quoniam virum nō cognosco? Quod profecto non diceret, nisi deo virginitate ante vōuisset. Sed quia hoc Israëlitarū mores adhuc recusabant, desponsata est viro iusto, non violenter ablaturo, sed potius cōtra violentos custodituro, quod illam iam vouerat. Quanquam etiam si hoc solum dixisset, Quomodo fiet istud: nec addidisset, quoniam virum non cognosco: nō quæsisset vtq; promissum sibi filium quomodo femina paritura esset, si cōcubitura nupsisset. Poterat & iuberi virgo permanere, in qua dei filius formā serui congruenti miraculo acciperet: sed exemplo sanctis futura virginibus, ne putaretur sola virgo esse debuisse, quæ prolem etiam sine cōcubitu concipere meruisset, [virginitatem deo dicauit, cū adhuc quid esset cōceptura nesciret,] vt in terreno mortaliq; corpore, cœlestis vitæ imitatio voto fieret, non præcepto, amore eligendi, non necessitate seruiēdi. Ita Christus nascēdo de virgine, quæ antequā sciret quis de illa fuerat nasciturus, virgo statuerat permanere, virginitatem sanctā approbare maluit quā imperare. Ac sic etiam in ipsa femina, in qua formam serui accepit, virginitatem esse liberam voluit. Non est ergo cur dei virgines cōtristētur, quod etiā ipsæ virginitate seruata matres carnis esse non possunt. Illam enim solū virginitas decenter parere posset, qui in sua natiuitate parem habere nō posset. Veruntamen ille vnus sanctæ virginis partus, omnium sanctarum virginum est decus. Et ipsæ cum Maria matres Christi sunt, si patris eius faciūt voluntatem. Hinc enim & Maria laudabilis atque beatus Christi mater est, secundum supra memoratam eius sententiā: Quicumque facit voluntatem patris mei qui in cœlis est, ipse mihi frater, & soror, & mater est. Has sibi omnes propinquitates i populo quæ redemit spiritaliter exhibet, fratres & sorores habet sanctos viros & sanctas feminas, quoniam sunt illi in cœlesti hereditate cohæredes. Mater eius est tota Ecclesia, quia membra eius, id est, fideles eius per dei gratiā ipsa vtq; parit. Item mater eius est omnis anima pia, faciēs voluntatem patris eius fecūdissima charitate, in iis quos parturit, donec in eis ipse formetur. Maria ergo faciēs voluntatem dei, corporaliter Christi tātummodo mater est, spiritaliter autē & soror & mater. Ac per hoc illa vna femina, nō solum spiritu, verum etiam corpore & mater est & virgo.

Cap. III.

Et mater

Et mater quidē spiritu, non capitis nostri quod est ipse saluator, ex quo illa magis spiritaliter nata est, quia omnes qui in eum crediderunt in quibus & ipsa est, recte filij spōsi appellantur. Sed planè mater membrorum eius quod nos sumus, quia cooperata est charitate, vt fideles in Ecclesia nascerentur, quibus illius capitis membra sunt: Corpore vero mater ipsius capitis. Oportebat enim caput nostrum propter insigne miraculum secundum carnem nasci de virgine, quo significaret membra sua de virgine Ecclesia secundum spiritum nascitura. Sola ergo Maria & spiritu & corpore & mater & virgo, & mater Christi & virgo Christi: Ecclesia vero in sanctis regnum dei possessoris, spiritu quidē tota mater Christi est, tota virgo Christi: corpore autem non tota, sed in quibusdam virgo Christi, in quibusdam mater, sed non Christi. Et coniugata quippe fideles femina, & virgines deo dicatæ, sanctis moribus & charitate, de corde puro & cōsciētia bona, & fide non ficta, quia voluntatem patris faciūt, Christi spiritaliter matres sunt. Quæ autem coniugali vita corporaliter pariunt, non Christum, sed Adam pariunt: Et ideo currunt vt sacramentis imbuti Christi mēbra fiant partus earum, quoniam quid pepererint norunt. Hoc dixi ne forte audeat fecūditas coniugalis cum virginali integritate contendere; atque ipsam Mariam præponere, ac virginibus dei dicere, Illa in corpore duas res habuit honorandas, virginitatem & fecūditatem, quia & integra permansit & peperit. Hanc felicitatem quoniam totam vitæque habere nō potuimus, partitæ sumus, vt vos sitis virgines, nos simus matres: vobis quod desit in prole, cōsoletur seruata virginitas: nobis pro proliis lucro amissa compensetur integritas. Hæc vox fidelium cōiugatarum ad sacras virgines vt cūque ferenda esset, si Christianos corpore pareret: vt hoc solo esset Mariæ fecūditas carnis, excepta virginitate præstatiō, quod illa ipsum caput horum membrorum, hæc autem membra illius capitis procrearent. Nunc vero etiam si tales hæc voce contendant, quæ ob hoc tantum viris iunguntur atque miscantur, vt filios habeāt, nihilque aliud de filiis cogitant, nisi vt eos Christo lucrentur, atq; id mox vt potuerint faciunt: non tamen Christiani ex earum carne nascuntur, sed postea sunt, Ecclesia pariente per hoc quo membrorum Christi spiritaliter mater est, cuius etiam spiritaliter virgo est. Cui sancto partui cooperantur & matres, quæ nō Christianos corpore pepererunt, vt fiant quod se corpore parere nō potuisse nouerunt: per hoc tamē cooperantur vbi & ipsæ virgines matresq; Christi sunt, in fide scilicet quæ per dilectionem operatur. Nulla ergo [carnis] fecūditas sanctæ virginitati etiam carnis cōparari potest. Neq; enim & ipsa quia virginitas est, sed quia deo dicata est, honoratur, quæ licet in carne seruetur, spiritus tamen religione ac deuotione seruat. Ac per hoc spiritalis est etiam virginitas corporis, quam vouet & seruat cōtinentia pietatis. Sicut enim nemo impudice vitur corpore, nisi spiritu prius concepta nequitia: ita nemo pudicitia seruat i corpore, nisi spiritu prius infusa castitate. Porro autē si pudicitia coniugalis quauis custodiatur in carne, animo tamē nō carni tribuitur, quo præsidet atq; rectore, nulli præter proprium coniugij caro ipsa miscetur: quanto magis quantoq; honoratius in animi bonis illa cōtinentia numeranda est, qua integritas carnis ipsi creatori animæ & carnis vouetur, cōsecratur, seruatque.

1. Tim. 2.

Mat. 11.

Cap. VII.

Galat. 5.

Cap. VIII.

Cap. IX.

Nec illarum ergo fecūditas carnis, quæ hoc tempore nihil aliud in cōiugio q̄ prolem requirunt, quam mancipent Christo, pro amissa virginitate compensari posse credenda est. Prioribus quippe temporibus venturo secundum carnem Christo, ipsum genus carnis in ampla quadam & prophetica gēte necessarium fuit. Nunc autem cum ex omni hominum genere, atque omnibus gētibus ad populū dei, & ciuitatē regni cœlorum, membra Christi colligi possint, sacra virginitatem qui potest capere capiat: & ea tantū quæ se non continet nubat. Quid enim si aliqua mulier diēs multam pecuniā huic bono operi impendat, vt emat ex diuersis gētibus seruos, quos faciat Christianos, nōne vberius atq; numerosius quā vteri quantalibet fecūditate, Christi membra gignēdā curabit? Nec ideo tamen pecuniā suā comparare munerī sacra virginitatis iudēbit. Ac si propter faciendos qui nati fuerint Christianos, fecūditas carnis pro amissa virginitate merito compensabitur, fructuosius erit hoc negotiū, si magno pecuniario precio virginitas amittatur, quo pueri faciēdi Christiani multo plures emantur, quā vnus vtero quauislibet fertili nascerentur. Quod si stultissime dicitur, habeant fideles nuptæ bonū suum, de quo in alio volumine quātum visum est differuimus: & honorent amplius E sicut rectissime consuierunt in sacris virginibus melius earum, de quo isto sermone differimus. Nā ne illo quidem debent cōtinentiū meritis se conferre cōiugia, quod ex eis virgines procreantur. hoc enim nō coniugij bonum est, sed nature: quæ sic diuinitus instituta est, vt ex quolibet humano vtriusq; sexus cōcubitu, siue ordinato & honesto, siue turpi & illicito, nulla femina nisi virgo nascatur, nulla tamē sacra virgo nascitur: ita fit vt virgo nascatur etiā de stupro, sacra autem virgo nec de coniugio. Nec nos hoc in virginibus prædicamus quod virgines sunt, sed quod deo dicatæ piæ cōtinentia virgines. Nā quod non temere dixerim, felicitior mihi videtur nupta mulier q̄ virgo nuptura: habet enim iā illa quod ista adhuc cupit, præsertim si nondū vel spōsa cuiusquam sit. Illa studet vni placere cui data est, hæc multis, incerta cui danda est: hoc vno pudicitia cogitationis defendit à turba, quod nō ad alterum, sed maritū quærit in turba. Illa igitur virgo coniugate merito præponitur, quæ nec multitudini se amādam proponit, cū amorem vnus ex multitudine inquirat: nec se vni iam componit inuento, cogitans quæ sunt mundi, quomodo placeat viro: sed speciosum formā præ filiis hominum sic amauit, vt quia eum sicut Maria cōcipere carne nō possit, ei corde concepto etiam carnem integritā custodiret. Hoc genus virginū nulla corporalis fecūditas protulit. Nō est hæc proles carnis & sanguinis. Si harū quaritur mater, Ecclesia est. Non parit virgines sacras nisi virgo sacra, virgo illa quæ desponsata est vni viro casta exhiberi Christo. Ex illa nō tota corpore, sed tota virgine spiritu, nascuntur sacra virgines & corpore & spiritu. Habeāt cōiugia bonū suū, non quia filios procreant, sed quia honeste, quia licite, quia pudice, quia socialiter procreāt, & procreatos pariter, salubriter, instāter educant, quia thori fidē inuicem seruat, quia sacramentū connubij non violant. Hæc tamē omnia humani officij sunt munera, virginalis autē integritas & per piā cōtinentiam ab omni cōcubitu immunitas, angelica portio est, & in carne corruptibili incorruptionis perpetua meditatio. Cedat huic omnis fecūditas carnis, omnis pudicitia cōiugalis: illa non est in potestate, illa nō est in aternitate. Fecūditatem carnalē non habet liberū arbitriū; pudicitia cōiugalē nō habet cœlum. Profecto habeāt magis aliquid præter

G ceteros in illa communi immortalitate, qui habent aliquid iam non carnis in carne. Vnde mirabiliter desipiunt, qui putant huius continentie bonum non esse necessarium propter regnum celorum, sed propter presentem seculum: quod scilicet coniugia terrenis curis pluribus atque arduis distenduntur, qua molestia virgines & continententes carent: quasi ob hoc tantum melius sit non coniugari, ut huius temporis relaxentur angustia, non quod in futurum seculum aliquid prosit. Hanc vanam sententiam ne cordis propria vanitate protulisse videatur, adhibent ex Apostolo testimonium ubi ait, De virginibus autem preceptum domini non habeo, consilium autem do, tamquam misericordiam consecutus a deo, ut fidelis essem. Existimo itaque hoc bonum esse propter presentem necessitate, quia bonum est homini sic esse. Ecce, inquit, ubi manifestat Apostolus hoc propter presentem necessitatem bonum esse, non propter futuram eternitatem. Quasi presentis necessitatis rationem haberet Apostolus, non providens & consulens in futurum, cum omnis eius dispensatio non nisi ad vitam eternam vocet. Presentem ergo est vitanda necessitas, sed tamen qua aliquid bonorum impedit futurorum. Quia necessitate vita cogitur conjugalis, cogitare qua mundi sunt, quomodo placeat vir uxori, vel vxor viro: non quod ea separent a regno celorum, sicut sunt peccata, qua ideo precepto non consilio prohibentur, quia domino precipienti non obedire danabile est: sed illud quod si ipso dei regno amplius haberi posset, si amplius cogitaretur quomodo placendum esset deo, minus erit vitium: cum hoc ipsum minus coniugij necessitate cogitatur. Ideo de virginibus, inquit, preceptum domini non habeo. Precepto enim quisque non obtemperat, reus est & debitor poenae. Proinde quia uxorem ducere vel nubere peccatum non est, si autem peccatum esset precepto vetaretur, propterea preceptum domini de virginibus nullum est. Sed quoniam deuitatis remissionem peccatis, ad eunda est vita aeterna, in qua est quaedam egregia gloria, non omnibus in aeternum victuris sed quibusdam ibi tribuenda, cui consequenda parum est liberatum esse a peccatis, nisi aliquid ipsi liberatori voueatur, quod non sit criminis non vouisse, sed vouisse ac reddidisse sit laudis. Consilium, inquit, do tanquam misericordiam consecutus a deo ut fidelis essem. Neque enim inuidere debeo fidele consilio, qui non meis meritis, sed dei misericordia sum fidelis. Existimo itaque hoc bonum esse propter presentem necessitatem. Hoc est, inquit, unde preceptum domini non habeo, sed consilium do, hoc est, de virginibus existimo bonum esse propter presentem necessitatem. Noui enim quid presentis temporis, cui coniugia seruiunt, necessitas cogat, ut ea qua dei sunt minus cogitentur, quam sufficit adipiscenda illi gloria, qua non erit omnium, quamvis in aeterna vita ac salute manentium. Stella enim ab stella differt in gloria, sic & resurrectio mortuorum. Bonum est ergo homini sic esse. Deinde adiungit idem Apostolus & dicit, Alligatus es uxori ne quaeris solutionem. Solutus es ab uxore, ne quaeris uxorem. Horum duorum quod prius posuit, ad preceptum pertinet, contra quod non licet facere. Non enim licet dimittere uxorem nisi ex causa fornicationis, sicut in Euangelio dominus dicit. Illud autem quod addidit, Solutus es ab uxore, ne quaeris uxorem, consilij sententia est, non precepti. licet itaque facere, sed melius est non facere. Denique continuo subiicit, Et si acceperis uxorem non peccasti, & si nupserit virgo non peccat. Illud autem prius cum dixisset,

1. Cor. 7.

Ca. XIII.

H sed tamen qua aliquid bonorum impedit futurorum. Quia necessitate vita cogitur conjugalis, cogitare qua mundi sunt, quomodo placeat vir uxori, vel vxor viro: non quod ea separent a regno celorum, sicut sunt peccata, qua ideo precepto non consilio prohibentur, quia domino precipienti non obedire danabile est: sed illud quod si ipso dei regno amplius haberi posset, si amplius cogitaretur quomodo placendum esset deo, minus erit vitium: cum hoc ipsum minus coniugij necessitate cogitatur. Ideo de virginibus, inquit, preceptum domini non habeo. Precepto enim quisque non obtemperat, reus est & debitor poenae. Proinde quia uxorem ducere vel nubere peccatum non est, si autem peccatum esset precepto vetaretur, propterea preceptum domini de virginibus nullum est. Sed quoniam deuitatis remissionem peccatis, ad eunda est vita aeterna, in qua est quaedam egregia gloria, non omnibus in aeternum victuris sed quibusdam ibi tribuenda, cui consequenda parum est liberatum esse a peccatis, nisi aliquid ipsi liberatori voueatur, quod non sit criminis non vouisse, sed vouisse ac reddidisse sit laudis. Consilium, inquit, do tanquam misericordiam consecutus a deo ut fidelis essem. Neque enim inuidere debeo fidele consilio, qui non meis meritis, sed dei misericordia sum fidelis. Existimo itaque hoc bonum esse propter presentem necessitatem. Hoc est, inquit, unde preceptum domini non habeo, sed consilium do, hoc est, de virginibus existimo bonum esse propter presentem necessitatem. Noui enim quid presentis temporis, cui coniugia seruiunt, necessitas cogat, ut ea qua dei sunt minus cogitentur, quam sufficit adipiscenda illi gloria, qua non erit omnium, quamvis in aeterna vita ac salute manentium. Stella enim ab stella differt in gloria, sic & resurrectio mortuorum. Bonum est ergo homini sic esse. Deinde adiungit idem Apostolus & dicit, Alligatus es uxori ne quaeris solutionem. Solutus es ab uxore, ne quaeris uxorem. Horum duorum quod prius posuit, ad preceptum pertinet, contra quod non licet facere. Non enim licet dimittere uxorem nisi ex causa fornicationis, sicut in Euangelio dominus dicit. Illud autem quod addidit, Solutus es ab uxore, ne quaeris uxorem, consilij sententia est, non precepti. licet itaque facere, sed melius est non facere. Denique continuo subiicit, Et si acceperis uxorem non peccasti, & si nupserit virgo non peccat. Illud autem prius cum dixisset,

1. Cor. 7.

1. Cor. 15.

1. Cor. 7.

Cap. XV.

1. Cor. 7.

Mat. 5.

1. Cor. 7.

Alligatus es uxori, ne quaeris solutionem: nunc quid addidit, & si solueris non peccasti. Iam enim supra dixerat, His autem qui sunt in coniugio precipio, non ego sed dominus, uxorem a viro non discedere: quod si discesserit, manere in nuptiis, aut viro suo reconciliari: fieri enim potest ut non sua culpa, sed mariti discedat. Deinde ait, Et vir uxorem ne dimittat: quod nihilominus ex precepto domini posuit, nec ibi addidit, & si dimiserit non peccat. Preceptum est enim hoc, cui non obedire peccatum est, non consilium: quo si uti nolueris, minus boni adipisceris, non mali aliquid perpetrabis. Propterea cum dixisset, Solutus es ab uxore, ne quaeris uxorem, quia non precipiebat ne malum fieret, sed consulebat ut melius fieret: continuo subiunxit, Et si acceperis uxorem non peccasti, & si nupserit virgo non peccat. Addidit tamen me, Tribulationem autem carnis habebunt eiusmodi. Ego autem vobis parco. Hoc modo exhortans ad virginum continentiam, quae perpetuam, ut aliquatulum a nuptiis etiam detereretur, modeste sane, non tanquam a re mala & illicita, sed tanquam ab onerosa ac molesta. Aliud enim est admittere carnis turpitudinem, aliud habere carnis tribulationem. Illud est criminis facere, hoc laboris est pati, quem plerumque homines etiam pro officii honestissimis non recusant: sed per habedo coniugio iam hoc tempore, quo non per carnis propaginem veteri Christo ipsius prolis propagatione seruitur, ista tribulationem carnis, quam nuptiis praedicat Apostolus, suscipere toleradam, per se ipsum esset nisi metuere incontinentibus, ne tentante satana in peccata damnabilia laborarent. Quod autem se dicit eis parcere, quos ait tribulationem carnis habituros, nihil mihi interim sanius occurrit, quam cum noluisse aperire & explicare verbis eandem ipsam carnis tribulationem, quam praenunciavit eis qui eligunt nuptias, in suspicionibus zeli conjugalis, in procreandis filiis atque nutriendis, in timoribus & moribus orbitatis. Quotus enim quisque cum se coniugij vinculis alligauerit, non istis trahatur atque agitur affectibus? Quos neque nos exaggerare debemus, ne ipsi non parcamus, quibus parcedum existimauit Apostolus. Tantum per hoc quod breuiter posui, cautum fieri lectorem oportuit aduersus eos qui in hoc quod scriptum est, Tribulationem autem carnis habebunt eiusmodi, ego autem vobis parco: nuptiis calumniantur, quod eas ex obliqua sententia ista damnauerit: vel ut ipsam damnationem noluerit dicere, cum ait, Ego autem vobis parco: ut videlicet cum istis parcat, animae suae non pepercerit, si mentiendo dixit, Et si acceperis uxorem non peccasti, & si nupserit virgo non peccat. Quod quid de sancta scriptura credunt vel credi volent, tamquam viam sibi muniant ad metiendi licentiam, vel ad defensionem suam peruersae opinionis, vbi cuiusque aliud sentiunt quam sana doctrina postulat. Si quid enim manifestum de diuinis libris prolatur fuerit, quo eorum confutentur errores, hoc ad manum habent velut securum, quo se aduersus charitatem quasi tuentes nudent ad diabolum vulnerandos: ut dicant hoc auctor libri non verum dixisse, aliam ut infirmis parceret, aliam ut contemptores terreret: sicut occurrerit causa qua eorum peruersa sententia defendatur: atque ita dum ea qua opinantur, defendere quam corrigere maluit, scripturarum sanctarum autoritatem frangere conatur, qua vna omnes ceruices superbiae duraeque franguntur. Vnde sectatores & sectatrices perpetuae continentiae & sanctae virginis ad moneo, ut bonum suum ita praferant nuptiis, ne malum iudicet nuptias: neque fallaciter, sed plane veraciter ab

Apostolo

1. Cor. 7.

1. Cor. 7.

Cap. XIX.

1. Cor. 7.

Cap. XX.

Daniel. 13.

Luce. 1.

1. Cor. 7.

Daniel. 13.

Apostolo dictum nouerint. Qui dat ad nuptum, bene facit: qui non dat ad nuptum, melius facit. Et si acceperis uxorem, non peccasti: & si nupserit virgo, non peccat. Et paulo post, Beatior autem erit si sic permanserit, secundum meam sententiam. Et ne humana sententia putaretur, adiungit, Puto autem quod & ego spiritum dei habeam. Haec dominica, haec apostolica verba, haec sana doctrina est, sic eligere dona maiora, ne minor a daretur. Melior est in scriptura dei veritas dei, quam in cuiusquam mente & carne virginitas hominis. Quod castum est sic ametur, ut quod verum est non negent. Nam quid mali non possunt etiam de sua carne cogitare qui credunt Apostolica lingua in eoislo loco, ubi virginitate corporis commendat, a corruptione medicum virginum non fuisse? Primitus ergo ac maxime qui bonum virginis eligunt, scripturas sanctas firmissime teneant nihil esse mentitas: ac per hoc etiam illud verum esse quod dictum est, Et si acceperis uxorem, non peccasti: & si nupserit virgo, non peccat. Nec putent minus tam magnum integritatis bonum, si nuptiae non erunt malum. Immo vero hinc sibi potius maioris gloriae palmam praeparata esse confidat, quae non damnari si nuberet timuit, sed honoratius coronari, quia non nubere concupiuit. Qui ergo sine coniugio permanere voluerit, non tanquam foueam peccati nuptias fugiant: sed tanquam collem minoris boni transcendat, ut in maioris continentiae monte requiescat. Ea quippe lege collis iste inhabitatur, ut non cum voluerit quis emigrat. Mulier enim alligata est quoad vir eius uiuit. Veruntamen ad continentiam vidualem ab ipso tanquam gradu descenditur: propter virginalem vero vel declinatus est non consentiendo petitoribus, vel transiliendus praeniendo petitores. Ne quis autem putaret duorum operum boni atque melioris equalia forte premia, propterea contra eos disserendum fuit, qui quod ait apostolus, Existimo autem hoc bonum esse propter presentem necessitatem: ita interpretati sunt, ut non propter regnum celorum, sed propter seculum praesens virginitate utilem dicerent, tanquam in illa vita aeterna nihil ceteris amplius habituri essent, qui in hoc melius elegerint. In qua disputatio, ne cum ad illud veniremus quod idem apostolus ait, Tribulationem autem carnis habebunt huiusmodi, ego autem vobis parco: in alios litigatores incurramus, qui non aequales perpetuae continentiae nuptias facerent, sed eas omnino danarent. Nam cum error uterque sit vel aequare sancta virginitati nuptias vel danare, nimis inuicem fugiendi duo isti errores aduersa fronte confligunt, quia veritatis medium tenere noluerunt: quo & certa ratione, & sanctarum scripturarum autoritate, nec peccatum nuptias esse inuenimus, nec eas bono vel virginis continentiae, vel etiam vidualis aequam. Alii quippe appetentes virginitatem, nuptias tanquam adulterium detestandas esse putauerunt. Alii vero defendendo coniugium, excellentiam perpetuae continentiae nihil mereri amplius quam conjugalem pudicitiam voluerunt: quasi vel Susanna bonum, Mariae sit humiliatio: vel Mariae maius bonum, Susanna debeat esse danatio. Absit ergo ut ita dixerit apostolus, nuptis siue nuptiis: Ego autem vobis parco: tanquam voluerit dicere quae poena coniugatis in futuro seculo debetur. Absit ut a Daniele de temporalis iudicio liberata, Paulus mittat in gehenam. Absit ut maritalis chorus ei poena sit ante tribunal Christi, cui fide seruando elegit sub falsa accusatione adulterij vel periclitari vel mori. Quid egit vox illa, Melius est mihi incidere in manus vestras, quam peccare in conspectu dei: si deus ea fuerat non quia pudicitiam nuptialem seruabat liberaturus, sed quia nupserat damnaturus? Et nunc quoties castitas conjugalis aduersus calumniatores criminatoresque nuptiarum scripturae sanctae veritate munitur, toties a spiritu sancto contra falsos testes Susanna defenditur, toties a falso crimine liberatur, & multo maiore negotio. Tunc enim vni conjugatae, nunc omnibus: tunc de occulto & falso adulterio, nunc de vero & manifesto conubio crimen intenditur. Tunc vna mulier ex eo quod iniqui seniores dicebant, nunc omnes mariti & uxores ex eo quod apostolus dicere noluit, accusantur. Danationem quippe vestram, inquit, tacuit cum ait, Ego autem vobis parco. Quis hoc? Nepe ille qui superius dixerat, Si acceperis uxorem non peccasti, & si nupserit virgo non peccat. Cur igitur in eo quod modeste tacuit, coniugiorum suspicamini crimen? & in eo quod aperte dixit, coniugiorum non agnoscitis defensionem? An eos danat tacitus, quos locutus absoluit? Nonne iam mitius accusatur Susanna non de coniugio, sed de ipso adulterio, quam doctrina apostolica de medicatio? Quid in tanto periculo faceremus, nisi tanta certum apertumque esset pudicas nuptias non debere damnari, quod certum apertumque est sanctam scripturam non posse mentiri? Hic dicit aliquis, Quid hoc pertinet ad sanctam virginitatem vel perpetuam continentiam: cuius praedicatione isto sermone suscepta est? Cui respondo deo, primo quod superius commemoraui, ex hoc gloria maioris illius boni esse maiorem, quod eius adipiscenda causa bonum conjugale transcenditur, non peccatum coniugij deuitatur. Alioquin perpetuae continentiae bonum non praecipue laudari, sed tantum non vituperari sufficeret: si propterea teneretur, quoniam nubere criminum esset. Deinde quia non humana sententia, sed diuinae scripturae autoritate ad tam excellens donum homines exhortandi sunt, non mediocriter neque praetereunter agendum est, ne cuiquam ipsa diuina scriptura in aliquo metita videatur. Dehortatur enim potius quam exhortatur virgines sacras, qui eas sic permanere nuptiarum damnatione compellunt. Vnde enim confidant verum esse quod scriptum est, Et qui non dat ad nuptum, melius facit, si fallum putat esse quod iuxta superius nihilominus scriptum est, Et qui dicit virginitatem suam, bene facit: Si autem loquenti scripturae de nuptiarum bono indubitata crediderint, eadem celestis eloquij veracissima autoritate firmatae, ad melius suum ferueti ac fidenti alacritate transcurrent. Vnde iam satis pro suscepto negotio diximus, & quantum potuimus demonstraui, nec illud quod ait apostolus, Existimo autem hoc bonum esse propter presentem necessitatem: sic esse accipiendum tanquam in hoc seculo meliores sint sacrae virginis fidelibus coniugatis, in regno autem celorum atque in futuro seculo pares sint. Nec illud ubi ait de nubentibus, Tribulationem autem carnis habebunt eiusmodi, ego autem vobis parco: ita intelligendum, tanquam nuptiarum peccatum & danationem maluerit tacere quam dicere. Harum quippe duarum sententiarum singulas, duo errores sibi met contrarij, non eas intelligendo tenuerunt. Illam enim de praesenti necessitate, illi pro se interpretantur, qui nubentes non nubentibus aequare contendunt: hanc vero ubi dictum est, Ego autem vobis parco, illi qui nubentes damnare praesumunt. Nos autem secundum scripturarum sanctarum fidem sanamque doctrinam nec peccatum esse dicimus nuptias, & earum tamen bonum non solum infra virginalem, verum etiam infra vidualem continentiam constitutum: praesentemque necessitatem coniugiorum non quidem solum ad vitam aeternam, verum etiam ad excellentem gloriam & honorem, qui perpetuae continentiae referuntur, impedire eorum meritum dicimus, neque hoc tempore nisi eis qui se non continent, nuptias expedire: &

1. Cor. 7.

Cap. XXI.

1. Cor. 7.

1. Cor. 7.

1. Cor. 7.

G tribulationem carnis ex affectu carnali venientem, sine quo nuptia incontinentium esse non possunt, nec tacere voluisse Apostolum vera pramonentem, nec plenius explicare hominum infirmitati parentem.

Cap. XXII. Nunc iam scripturarum diuinarum euidentissimis testimoniis, quæ pro nostræ memoriæ modulo recordari valuerimus, clarius appareat, non propter presentem huius seculi vitam, sed propter futuram, quæ in regno cælorum promittitur, perpetuam continentiam diligendam. Quis autem hoc non aduertat in eo quod

1. Corin. 7. paulo post idem Apostolus ait, Qui sine vxore est, cogitat ea quæ sunt domini, quomodo placeat domino: qui autem matrimonio iunctus est, cogitat ea quæ mundi sunt, quomodo placeat vxori: & diuisa est mulier nupta: & virgo quæ innupta est, sollicita est quæ sunt domini, vt sit sancta & corpore & spiritu: quæ autem nupta est, sollicita est quæ sunt mundi, quomodo placeat viro.

Non vtique ait, cogitat ea quæ securitatis sunt in hoc seculo, vt sine grauioribus molestiis tēpus transigat: neque ad hoc diuisam dicit innuptam & virginem ab ea quæ nupta est, id est, distinctam atque discretam, vt innupta in hac vita secura sit propter temporales molestias uitandas, quibus nupta non caret: sed cogitat, inquit, quæ sunt domini, quomodo placeat domino, & sollicita est quæ sunt domini, vt sit sancta & corpore & spiritu. Nisi forte vsque adeo quis insipienter contentiosus est, vt conetur asserere non propter regnum cælorum, sed propter præsens seculi domino placere nos velle, aut propter vitam istam, non propter æternam esse sanctas & corpore & spiritu. Hoc credere quid est aliud, nisi miserabiliorē esse omnibus hominibus? Sic enim Apostolus ait, Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiles sumus omnibus hominibus. An vero qui frangit panem suū esurienti, si tantum propter hanc vitam facit, stultus est: & ille erit prudens, qui castigat corpus suū vsque ad continentiam, qua nec coniugio miscetur, si ei nihil proderit in regno cælorum? Postremo ipsum dominum audiamus euidentissimam hinc sententiam proferentem. Nam cum de coniugibus non separandis nisi causa fornicationis diuine ac terribiliter loqueretur, dixerunt ei discipuli, Si talis est causa cum vxore, non expedit nubere. Quibus ille, Non omnes, inquit, capiunt verbum hoc: sunt enim spadones qui ita nati sunt, sunt autem alij qui ab hominibus facti sunt: & sunt spadones qui seipfos castrauerunt propter regnum cælorum. qui potest capere capiat. Quid veracius, quid lucidius dici potuit? Christus dicit, Veritas dicit, virtus & sapientia dei dicit, eos qui pio proposito ab vxore ducenda se continuerint, castrare seipfos propter regnum cælorum: & contra humana vanitas impia temeritate contendit, eos qui hoc faciunt, præsentem tantummodo necessitatem molestiarum coniugium deuitare: in regno cælorum amplius quicquam cæteris non habere. De quibus autem spadonibus loquitur deus per Esaiam Prophetam, quibus se dicit daturum in domo sua & in muro suo locum nominatum, meliorē multo quam filiorum atque filiarum: nisi de iis qui seipfos castrauerunt propter regnum cælorum? Nā illis quibus ipsum virile membrum debilitatur, vt generare non possint, sicut sunt Eunuchi diuitum & regum, sufficit utique cum Christiani sunt, & dei præcepta custodiunt, eo tamē proposito sunt, vt coniuges si possint haberēt, cæteris in domo dei coniugatis fidelibus ad quarum, qui prole licite pudiceque susceptam in dei timore nutriunt, docentes filios suos, vt ponant in deo spem suam, non autem accipere meliorē locum quam est filiorum atque filiarum. Neque enim vxores animi virtute,

sed carnis necessitate non ducunt. Contendant sanè qui voluerint de his Prophetam spadonibus hoc prænūciasse, qui corpore abscissi sunt, iste quoque error causam quam suscepim? suffragatur: neque enim spadones istos eis qui in domo eius nullum locum habent prætulit deus, sed eis vitæ que qui in filiis generandis coniugalis vitæ meritum seruant. Nā cum dicit, Dabo eis locum multo meliorē: ostendit & coniugatis dari, sed multo inferiorē. Vt ergo concedamus in domo dei prædictos futuros eunuchos secundum carnem, qui in populo Israël non fuerunt: quia & ipsos videmus cum ludæi non fiant, tamen fieri Christianos: nec de illis dixisse Prophetam, qui proposito continentie coniugia non quarerēt, seipfos castrat propter regnum cælorum: ita ne tanta demerita quisquam est contrarius veritati, vt in carne factos eunuchos meliorem quam coniugatos locum in domo dei habere credat, & pio proposito continentes, corpus vsque ad contemptas nuptias castigantes, seipfos non in corpore, sed in ipsa concupiscentiæ radice castrantes, cælestē & angelicam vitam in terrena mortalitate meditantes, coniugatorum meritis pares esse contendant: & Christo laudati eos qui seipfos castrauerunt, non propter hoc seculum, sed propter regnum cælorum, Christianus contradicat, affirmans hoc presenti vitæ esse vtile, non futuræ. Quid aliud istis restat, nisi vt ipsum regnum cælorum ad hanc temporalem vitam, in qua nunc sumus, asserant pertinere? Cur enim non & in hanc insaniam progrediatur caeca præsumptio? Et quid hac assertionem furiosius? Nā & si regnum cælorum aliquando Ecclesia etiā quæ hoc tempore est appellatur, ad hoc utique sic appellatur, quia futura vitæ sempiternæque colligit. Quæuis ergo promissionem habeat vitæ presentis & futuræ, in omnibus tamen bonis operibus suis non respicit quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur temporalia sunt, quæ autem non videntur æterna. Nec sanè spiritus sanctus tacuit quod contra istos impudētissime ac demeritisime puicaces apertum atque incōcussum valeret, eorumque beluinum impetum ab omnibus suis in expugnabili munitione repelleret. Cum enim dixisset de spadonibus, Dabo eis in domo mea, & in muro meo locum nominatum, meliorē multo quam filiorum atque filiarum: ne quis nimium carnalis existimaret in his verbis aliquid temporale sperandum, continuo subiecit, Nomen æternum dabo eis, nec vnquam deerit: tanquam diceret, Quid tergiversaris impia cæcitas? quid tergiversaris? quid serenitati veritatis nebulas tuæ peruersum tatis offundis? Quid in tanta scripturarum luce tenebras vnde insidieris inquiris? Quid temporalem tantummodo utilitatem promittis continentibus sanctis? Nomen æternum dabo eis. Quid ab omni concubitu immunes, & eo quoque ipso quo hinc sese abstinēt, ea quæ sunt domini cogitantes, quomodo placeat domino, ad terrenam comoditatem referre conaris? Nomen æternum dabo eis. Quid regnum cælorum propter quod seipfos castrauerunt sancti spadones, in hac tantum vita intelligendum esse cōtendit? Nomen æternum dabo eis. Et si forte hic ipsum æternum pro dicitur non conaris accipere, addo, accumulato, inculco, Nec vnquam deerit. Quid quæris amplius? Quid dicis amplius? Aeternum hoc nomen, quicquid illud est, spadonibus dei, quod utique gloriā quamdam propriam excellētēque significat, non erit commune cum multis: quæuis in eodem regno & in eadem domo constitutus. Nā ideo fortassis & nomen dictum est, quod eos quibus datur distinguit à cæteris. Quid sibi ergo vult, inquit, ille denarius, qui opere vineæ terminato æqualiter omnibus redditur, iis qui à prima hora, siue iis qui vna hora operati sunt? Quid utique nisi aliquid significat, quod omnes communitur

† al. vxori, & diuisus est. Et mulier innupta & virgo &c.

1. Corin. 15. Esaiæ. 58. 1. Corin. 9. Ca. XXI. Math. 19. 1. Corin. 11. Ca. XXIII. Esaiæ 56. Math. 19. Psal. 77. Esaiæ 56.

A munitur habebunt, sicuti est ipsa vita æterna, ipsum regnum cælorum, ubi erunt omnes quos deus prædestinavit, vocauit, iustificauit, glorificauit? Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Hic est ille denarius, merces omnium. Stella tamen ab stella differt in gloria, sic & resurrectio mortuorum. Hæc sunt merita diuersa sanctorum. Si enim cælum significaretur illo denario, nonne in celo esse, omnibus est commune syderibus? Et tamen alia est gloria Solis, alia Lunæ, alia stellarum. Si denarius ille pro sanitate corporis poneretur, nonne cum recte vallemus, omnibus membris communis est sanitas, & ipsa si vsque in mortem permaneat, pariter & æqualiter omnibus inest? Et tamē posuit deus membra, singulū quodque eorum in corpore prout voluit, vt nec totum sit oculus, nec totum auditus, nec totum odoratus: & quicquid est aliud, habet suam proprietatem, quæuis æqualiter habeat cum omnibus sanitate: quia ipsa vita æterna pariter erit omnibus sanctis, æqualis denarius omnibus attributus est. Quia vero in ipsa vita æterna distincte fulgebunt lumina meritorum, multæ sunt mansiones apud patrem: ac per hoc in denario quidem non impari, non viuet alius problixius: in multis autem mansionibus honoratur alius a Cap. 11. lio clarius. Pergite itaque sancti dei, pueri ac puellæ, mares ac feminæ, cælibes & innuptæ, pergite perseuerare in finem. Laudate dominum dulcius, quem cogitatis vberius: sperate felicius, cui seruitis instatius: amate ardentius, cui placetis attentius. Lumbis accinctis & lucernis ardentibus expectate dominum quando veniat ad nuptias. Vos asseretis ad nuptias agni canticum nouum quod cantabitis in citharis vestris, [hoc est, in cordibus dicatis laudibus.] Non utique tale quale cætat vniuersa terra, nouum dicitur, Cantate domino canticum nouum, cantate dominum vniuersa terra: sed tale quale nemo poterit dicere nisi vos. Sic enim vos vidit in Apocalypsi quidam præ cæteris dilectus agnus, qui discubere super pectus eius solitus erat, & bibebat & eructabat mirabilia super cælestia dei verbum. Ipse vos vidit duodecies duodena milia sanctorum citharedorum illibata virginum in corpore, inuolata veritatis in corde, & quia sequimini agnum quocumque ierit, scripsit ille de vobis. Quod ire putamus hunc agnum? Quod nemo eum sequi vel audeat vel valeat nisi vos. Quod putamus eum ire? In quos saltus & prata? Vbi credo sunt gramina gaudia, non gaudia seculi huius vana, insaniam mendaces, nec gaudia qualia in ipso regno dei cæteris non virginibus erunt, sed à cæterorum omnium gaudiorum sorte distincta: gaudium virginum Christi, de Christo, in Christo, cum Christo, post Christum, per Christum, propter Christum: gaudia propria virginum Christi: Non sunt eadem non virginum quæuis Christi. Nā sunt alia alia, sed nullitalia. Ite in hæc, sequimini agnum, quia & agni caro utique virgo. Hoc enim in se retinuit ætus, quod matri non abstulit conceptus & natus. Merito eum sequimini virginitate cordis & carnis, quocumque ierit. Quid est eum sequi, nisi imitari? Quia Christus pro nobis passus est, relinquit nobis exemplum, sicut ait Apostolus Petrus, vt sequamur vestigia eius. Hinc in eo quisque sequitur in quo imitatur, non in quantum ille filius dei est vnus, per quæ facta sunt omnia: sed in quantum filius hominis, quæ oportebat in se præbuit imitanda: & multa in illo ad imitandum omnibus proponuntur, virginitas autem carnis non omnibus: non enim habet quæ faciunt vt virgines sint, in quibus iam factum est vt virgines non sint. Sequantur itaque agnum cæteri fideles, qui virginitate corporis amiserunt: non quocumque Tomus sextus.

Roman. 8. 1. Corin. 15. Ibidem.

1. Corin. 12.

1. Tim. 14.

Cap. 11. XXVII.

Lucæ. 12.

Esaiæ. 54. 55.

Esaiæ. 54.

1. Tim. 3.

† al. Hoc est vnus in corpore & vnus in carnis & vnus in spiritu &c.

Esaiæ. 54. 55.

que ille ierit, sed quousque ipsi potuerint. Possunt autem D vbi que præter cum in decore virginum incedit. Beati Math. 5. pauperes spiritu, imitamini eum, qui propter vos pauper factus est cum diues esset. Beati mites, imitamini eum qui dixit, Discite à me quoniam mitis sum & humilis corde. Beati lugentes, imitamini eum qui fleuit super Hierusalem. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, imitamini eum qui dixit, Meus cibus est vt faciam voluntatem eius. Beati qui misit me. Beati misericordes, imitamini eum qui vulnerato à latronibus & in via iacenti semiuivus desperatoque subuenit. Beati mundo corde, imitamini eum qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Beati pacifici, imitamini eum qui pro suis persecutoribus dixit, Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, imitamini eum qui pro vobis passus est, relinquit vobis exemplum, vt sequamini vestigia eius. Hæc qui imitantur, in his agnum sequuntur. Sed certe etiam coniugati possunt ire per ista vestigia, & si non perfecte in eadem forma ponentes pedem, veruntamen in eisdem semitis gradiētes. Sed ecce ille agnus graditur itinere virginum, quomodo post eum ibunt qui hoc amiserunt quod nullo modo possunt? Vos ergo vos ite post eum virgines eius: vos illuc ite post eum, quia propter hoc bonum vnum quocumque ierit sequimini eum: ad quodlibet enim aliud sanctitatis donum, quo eum sequantur, hortari possumus coniugatos, præter hoc quod irreparabiliter amiserunt. Vos itaque sequimini eum tenendo perseueratis quod vouistis, ardentem facite cum potestis, ne virginum bonum à vobis pereat, cui facere nihil potestis vt redeat. Videbit vos cætera multitudo fidelium quæ agnum ad hoc sequi non potest: videbit, nec inuidebit: & collectando vobis, quod in se non habet, habebit in vobis. Nam & illud cæticum nouum proprium vestrum dicere non poterit, audire autem poterit, & delectari vestro tam excellenti bono. Sed vos qui & dicetis & audietis, quia & hoc quod dicetis à vobis audietis, felici exultabitis, iucundiusque regnabitis. De maiore tamen vestro gaudio nullus meror erit, quibus hoc deerit. Agnus ille quippe quem vos quocumque ierit sequimini, nec eos deseret, qui eum quo vos non valent sequi. Omnipotentem agnum loquimur. Et vobis præbit, & ab eis non abibit, cum erit deus omnia in omnibus. Et qui minus habebit, à vobis non abhorrebit. Vbi enim nulla est inferioritas, confors est differentia. Præsumite itaque, fidenter, roboramini, permanete qui vouetis & redditis domino deo vestro vota perpetuæ continentie, non propter præsens seculum, sed propter regnum cælorum.

Vos etiam qui hoc nodum vouistis, qui potestis capere capite, perseueranter currite vt comprehendatis. Tollite hostias quisque suas, & introite in atria domini, non ex necessitate, sed potestatem habentes vestra voluntatis. Neque enim sicut non mæchaberis, non occides: ita dici potest, non nubes. Illa exiguntur, ista offeruntur. Si fiant ista, laudatur: nisi fiant ista, damnantur. In illis dominus debitum imperat vobis, in his autem si quid amplius supererogaueritis, in redeundo reddet vobis. Cogitate quicquid illud est, in muro eius locum nominatum meliorem multo quam filiorum atque filiarum. Cogitate illic nomen æternum. Quis explicat quale nomen erit? Quicquid tamen erit, æternum erit. Hoc credendo & sperando & amando, potuistis coniugia non deuitare prohibita, sed transuolare concessa. Vnde huius muneris magnitudo, ad quod pessendum pro nostris viribus hortati sumus: quanto

Ca. XXI.

Esaiæ. 54.

1. Cor. 13.

1. Cor. 9.

Psal. 85.

Exod. 20.

Lucæ. 10.

Esaiæ. 56.

Psal. 77.

Ca. XXI.

z ij

G est excellentius atque diuinius, tanto magis admonet sollicitudinem nostram, non solum de gloriosissima castitate, verum etiam de ditissima humilitate aliquid loqui. Cum ergo perpetuam continentiam professores coniugatis comparantes, secundum scripturas cōpererint eos infra esse & opere & mercede, & voto & pramio: statim veniat in mentem quod scriptū est, Quanto magnus es, tanto humilius te in omnibus, & corā deo inuenies gratiam. Mensura humilitatis cuique ex mensura ipsius magnitudinis data est: cui est periculosa superbia que amplius amplioribus insidiatur. Hanc sequitur inuidia, tanquam filia pedissequa. Eam quippe superbia continuo parit, nec vnquam est sine tali prole atque comite. Quibus duobus malis, hoc est superbia & inuidia, diabolus præest. Itaque contra superbiam matrem inuidia maxime militat vniuersa disciplina Christiana. Hęc enim docet humilitatem, qua & acquirat & custodiat charitatem: de qua cum dictum esset, Charitas non amulatur: velut si causam quereremus vnde fiat vt nō amuletur, continuo subdit, Non inflatur: tanquam diceret, ideo nō habet inuidiam, quia nec superbiam. Doctor itaque humilitatis Christus primo semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortē autem crucis. Ipsa vero doctrina eius quam attēte insinuet humilitatem, atque huic percipiendae vehemēter insinat, quis explicare facile possit, atque in hanc rem demonstrandam testimonia cuncta cōgerere: Hoc facere conetur vel faciat qui quis scorum de humilitate voluerit scribere: huius autē operis aliud propositū est, quod de tam magna re susceptum est, vt ei maxime sit cauēda superbia.

C. XXXII. Proinde pauca testimonia que dominus in mentem dare dignatur, ex doctrina Christi de humilitate cōmemoro, que ad id quod intēdi fortasse sufficiant. Sermo eius quem primū prolixiorē ad discipulos habuit, inde capit, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum: quos sine vlla cōtrouersia humiles intelligimus. Fidem Centurionis illius ideo præcipue laudauit, nec se inuenisse in Israël dixit tantam fidem, quia ille tam humiliter credidit vt diceret, Non sum dignus vt sub tectum meum intres. Vnde nec Matthæus ob aliud eum dixit accessisse ad dominum, cum apertissime Lucas insinuet, quod non ad eū ipse uenerit, sed amicos suos miserit, nisi quia fidelissima humilitate magis ipse accessit quam illi quos misit. Vnde & illud propheticū est, Excelsus dominus & humilia respicit, excelsa autem à longe cognoscit: utique tanquam non accedentia. Hinc & illi mulieri Chananeæ dicit, O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis: quam superius canē appellauerat, nec ei panē filiorum proiciendum esse responderat, Quod illa humiliter accipiens dixerat, Ita domine, nam & canes edunt de micis que cadunt de mensa dominorum suorum. Ac sic quod assiduo clamore nō impetrabat, humili cōfessione promeruit. Hinc illi duo proponuntur orantes in templo, vnus Phariseus, & alter Publicanus, propter eos qui sibi iusti videntur, & spernunt ceteros: & enumerationi meritorū præfertur cōfessio peccatorū. Et utique deo gratias agebat Phariseus ex his in quibus sibi multum placebat, Gratias, inquit, tibi ago quia non sum sicut ceteri homines, iniusti, raptores, adulteri, sicut & Publicanus iste: Ieiuno bis in sabbato, decimas de omnibus quæcunque possideo. Publicanus autē de longinquo stabat, nec oculos ad cœlum audebat leuare, sed percutiebat pectus suā dicens, Deus propi-

tius esto mihi peccatori. Sequitur autem diuina sententia, Amen dico vobis, descendit iustificatus de templo publicanus magis quam ille Phariseus. Deinde causa ostenditur, cur hoc iustum sit, Quoniam is qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Fieri ergo potest, vt quisque & mala vera deuitet, & vera bona in se cōsideret, & de his patri luminū gratias agat, a quo descendit omne datum optimū, & omne donū perfectum: & tamē elationis vitio reprobetur, si aliis peccatoribus maximeque peccata in oratione cōfitentibus, vel sola cogitatione que coram deo est, superbus insultet, quibus nō exprobatio cum inflatione, sed miseratio sine desperatione debetur. Quid illud quod querētibus inter se discipulis quinsam eorum maior esset, puerū paruum constituit ante oculos eorum dicens, Nisi fueritis sicut puer iste, nō intrabitis in regnū cœlorum: nōne humilitate maxime cōmendauit, & in ea meritū magnitudinis posuit: vel cum filiis Zebedæi latera eius in sediu sublimitate cōcupiscentibus ita respondit, vt passionis eius calicem bibendum potius cogitaret, in quo se humiliavit usque ad mortē, mortem autē crucis, quam superbo appetitu præferri ceteris postularent: quid ostēdit nisi eius futurū altitudinis largitorē, qui eum doctorem humilitatis antea sequerentur: iam vero quod exiit ad passionē lauit pedes discipulis, monuitque apertissime vt hoc faceret discipulis atque conseruis, quod eis fecisset magister & dominus, quantum commendauit humilitatem, cui commendandę etiam illud tempus elegit, quo eum proxime moriturū cum magno desiderio contuebantur: hoc utique præcipue memoria retenturi, quod magister imitandum vltimum demonstrasset: ait ille, Hoc facite: quod utique potuit & aliis ante diebus, quibus cum eis fuerat conuersatus: quod si fieret, hoc ipsum quidem traderetur, sed utique nō sic acciperetur. Cum ergo Christianis omnibus custodienda sit humilitas, quod quidē à Christo Christiani appellatur, cuius Euangelii nemo diligenter intuetur, qui non eum doctorem humilitatis inueniat: tū maxime virtutis huius sectatores & cōseruatores eos esse cōuenit, qui magno aliquo bono ceteris eminent, vt magnopere curent illud quod primitus posui, Quanto magnus es, tanto humilius te in omnibus, & coram deo inuenies gratiam. Proinde quia perpetua continentia maximeque virginitas, magnum bonum est in sanctis dei, vigilantissime cauendum est ne superbia corrumpatur. Curiosas & verbosas malas in nuptas Paulus Apostolus notat, & hoc vitium dicit venire ex ocio. Simul autē, inquit, & ociosas discunt circumire domos, non solum autem ociosas, verum etiam curiosas & verbosas, loquentes que non oportet. De his superius dixerat, Iuniores autē viduas euita. Quod enim in deliciis egerint, in Christo nubere volunt, habentes damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerunt: id est, in eo quod primo uouerant, non steterunt.

Nec tamen ait, nubunt: sed, nubere volunt. Multas enim earū reuocat à nubendo, nō amor præclari propositi, sed aperti decoris timor, veniens & ipse à superbia, qua formidatur magis hominibus displicere quam deo. Hæc igitur, que nubere volunt & ideo non nubunt, quia impune non possunt, que melius nubere quam vrerentur, id est, quam occulta flamma concupiscentia in ipsa cōcupiscentia vastarentur, quas pœnitet professionis & piget confessionis, nisi correctum cor dirigat, & dei timore rursus libidinem vincant, in mortuis deputandę sunt: siue in deliciis agant, vnde dicit Apostolus, Quæ autem in deliciis agit, viues mortua est: siue in laboribus

A laboribus atque ieiuniis, nulla cordis correctione superstitis, & magis ostentationi quam emendationi seruientibus. Non ergo talibus magnam curam humilitatis ingero, in quibus superbia ipsa confunditur, & conscientie vulnera eruantur. Nec ebriosos aut avaros, aut alio quolibet dānabilis morbi genere iacētibus, cū habeant corporalis continentie professionem, moribusque peruersis à suo nomine dissonent, hanc magnam sollicitudinē piæ humilitatis impono: nisi forte in his malis etiam ostentare se audebunt, quibus nō sufficit quod eorum supplicia differuntur. Nec de his ago, in quibus est quidam placendi appetitus, aut elegantiore vestitu quam tanta professionis necessitas postulat, aut capitis ligamento notabili: siue pro tumidis vmbonibus capillorū, siue regiminibus ita teneris vtuntur, vt retiola subtus posita appareant: his nondum de humilitate, sed de ipsa castitate vel integritate pudicitia danda præcepta sunt. Da mihi profitementem perpetuam continentiam, atque his & euismodi carentem omnibus & maculis & vititiis morum, huic superbiam timeo, huic tam magno bono ex elationis tumore formido, quo magis inest vnde sibi placeat, eo magis vereor, ne sibi placēdo illi displiceat, qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Certe præcipuum magisterium & virginalis integritatis exemplum in ipso Christo conuēdum est. Quid ergo amplius continentibus de humilitate præcipiam, quam quod ille qui omnibus dicit, Discite à me quoniam mitis sum & humilis corde: cum magnitudinem suam supra commemorasset. Et id ipsum volens ostendere, quantum propter nos quantillus effectus est: Con sicut, inquit, tibi pater domine cœli & terræ, quoniam abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita pater, quoniam sic placitum est coram te. Omnia mihi tradita sunt à patre meo, & nemo cognoscit filium nisi pater, & nemo cognoscit patrem nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite à me quoniam mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Ille ille cui omnia tradidit pater, & quem nemo agnoscit nisi pater, & qui patrem solus agnoscit, & cui uoluerit reuelare, non dicit, Discite à me mundū fabricare, aut mortuos resuscitare: sed, quia mitis sum & humilis corde. O doctrinam salutarem, o magistrum dominumque mortaliū, quibus mors poculo superbiae propinata atque trāsfulsa est. Noluit docere quod ipse nō esset, noluit iubere quod ipse nō faceret. Video te bone lesu oculis fidei, quos aperuisti mihi, tanquā in cōcioe generis humani clamantem atque dicentem, Venite ad me & discite à me. Quid obsecro te, per que facta sunt omnia fili dei, & idem qui factus es inter omnia fili hominis: Quid vt discamus à te, venimus ad te? Quoniam mitis sum, inquit, & humilis corde. Huccine redacti sunt omnes thesauri sapientia & scientia absconditi in te, vt hoc pro magno discamus à te, quoniam mitis es & humilis corde? Itane magnum est esse paruū, vt nisi à te qui tam magnus es fieret, disci omnino non possent? Ita planē. Non enim aliter inuenitur requies animæ, nisi inquieto timore digesto, quo magna tibi erat, quando tibi sana non erat. Audiant te, & veniant ad te, & mitetateque humiles esse discant à te, qui misericordiam & veritatem tuam requirunt, tibi viuendo, tibi non sibi. Audiat hoc laborans & oneratus, qui sarcina premittitur, vt oculos ad cœlum leuare non audeat, percutiens pectus ille peccator & propinquans de longinquo. Aut

diat centurio, non dignus cuius tectum subires. Audiat Zachæus maior publicanorum, quadrupla restitues lucra damnablem peccatorum. Audiat mulier in ciuitate peccatrix, tanto lachrymosior pedibus tuis, quanto fuerat alienior à vestigiis tuis. Audiat meretrices & publicani, qui scribas & Phariseos præcedunt in regnum cœlorum. Audiat omne genus agrorum, cum quibus tibi pro crimine sunt obiecta conuiuia, videlicet quasi à sanis qui medicum non querebant, cum non ueneris vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiā. Hi omnes cum conuertuntur ad te, facile mitescunt & humiliantur coram te, memores iniquissimæ uitæ suæ, & indulgentissimæ misericordia tua, quia ubi abundauit peccatum, superabundauit gratia. Sed respice agmina uirginum, puerorum, puellarumque sanctarū: in Ecclesia tua eruditum est hoc genus, illic tibi à maternis uerbis pullulauit, nomen tuum ad loquēdum linguam soluit, nomen tuum uelut lac infantia suæ suxit infusum. Nō potest quisquam ex hoc numero dicere, Qui prius uis blasphemus & persecutor & iniuriosus, sed misericordiam consecutus sum, quoniam ignorans feci in incredulitate: immo etiam quod non iussisti, sed tantummodo uolentibus arripēdū proposuisti dicens, Qui potest capere capiat: arripuerunt, uouerunt, & propter regnum cœlorum seipos, non quia minatus es, sed quia hortatus es, castrauerunt. His in clama, hi te audiant, quoniam tu mitis es, & humilis corde. Hi quanto magis sunt, tanto humiliat se in omnibus, vt coram te inueniat gratiam. Iusti sunt, sed nunquid sicut tu iustificans impium: Casti sunt, sed eos in peccatis matres eorum in ueteris aluerunt. Sancti sunt, sed tu etiam sanctus sanctorum. Virgines sunt, sed nati etiam ex uirginibus non sunt. Et spiritu & carne integri sunt, sed uerbu caro factum non sunt. Et tamen dicant nō ab eis quibus peccata dimittis, sed à te ipso agno dei, qui tollis peccata mundi, quoniam mitis es & humilis corde. Non ego te anima piæ pudica, que appetitum carnalem nec usque ad concessum cōiugium relaxasti, que discessurum corpus nec successorī propagando indulsisti, que sicut in terra terrena in cœli consuetudinem suspendisti: nō ego te ut dicas humilitate, ad publicanos & peccatores mitto, qui tamen in regnum cœlorū præcedunt superbos, nō ad hos mitto. Indigni sunt enim, qui ab immūditie uagina liberati sunt, vt ad eos imitādos mittaris illibata uirginitas. ad regem cœli te mitto, ad eum per quem creati sunt homines, & qui creatus est inter homines propter homines: ad speciosum forma præ filiis hominum & contemptum à filiis hominum, pro filiis hominum, ad eū qui dominas angelis immortalibus, nō dignatus est seruire mortalibus. Eum certe humilem nō iniquitas sed charitas fecit: charitas quæ non emulatur, nō inflatur, nō querit que sua sunt: quia & Christus nō sibi placuit, sed sicut scriptū est de illo, Opprobria exprobrantiū tibi ceciderunt super me. Vade ueni ad eum & discite, quoniam mitis est & humilis corde. Non ibis ad eum qui oculos ad cœlum leuare nō audebat onere iniquitatis, sed ad eū qui de cœlo descendit pōdere charitatis. Non ibis ad eam que domini sui pedes lachrymis rigauit, querens indulgentiā grauium peccatorum: sed ibis ad eum qui cum daret indulgentiam omnium peccatorum, lauit pedes seruatorū suorū. Noui dignitatem uirginitatis tuæ: non tibi propono imitandam publicanū humiliter accusantem delicta sua, sed timeo tibi pharisæum superbe iactantem merita sua. Nō dico, esto qualis illa de qua dictum est, Dimittuntur ei peccata multa,

G quoniam dilexit multum. Sed metuo ne cum tibi mo-
 dicum dimitti putas, modicum diligas. Metuo in-
 quam tibi vehementer, ne cum te agnum quocunque
 ierit securam esse gloriaris, cum pre timore superbie
 sequi per angusta non possis. Bonum est tibi o anima vir-
 ginalis, ut sic quomodo virgo es, sic omnino seruas in
 corde quod renata es, seruans in carne quod nata es, con-
 cipias tamen a timore domini & parturias spiritum salu-
 turis. Timor quidem non est in charitate, sed perfecta,
 sicut scriptura dicit, charitas foras mittit timorem, sed
 timorem hominum, non dei timorem, temporalium ma-
 lorum, non diuini in fine iudicij. Noli altum sapere, sed
 time. Ama dei bonitatem, time seueritatem, utrumque te
 superbam esse non finit. Amando enim times, ne ama-
 tum & amantem grauitur offendas. Nam que grauior
 offensio quam ut superbia illi displiceas, qui propter te
 superbis displicuit? Et ubi magis esse debet timor ille
 castus permanens in seculo seculi, quam in te, quae non cogi-
 tas quae sunt mundi, quomodo placeas coniugi, sed quae sunt
 domini, quomodo placeas domino? Ille alius timor non
 est in charitate: iste autem castus non recedit a charita-
 te. Si non amas, time ne pereas: si amas, time ne displiceas.
 Illum timorem charitas foras mittit: cum isto intro-
 currit. Dicit Apostolus Paulus etiam, Non enim accepimus
 spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepimus
 spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus abba pater. Illum
 cum timorem credo dicere, qui datus erat in veteri testamento,
 ne amitterentur temporalia bona, quae deus promiserat
 non dum sub gratia filiis, sed sub lege adhuc seruus. Est etiam
 timor ignis aeterni, propter quem deuitandum deo seruire,
 nondum est utique perfecta charitatis. Aliud est enim desiderium
 praemij, aliud formido supplicij. Aliae voces sunt, quod abibo
 a spiritu tuo, & quod a facie tua fugiam: & aliae voces sunt,
 Vnam petij a domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo
 domini per omnes dies vitae meae, ut contempler delectationem
 domini, & protegar a templo eius. Et, Ne auertas faciem tuam
 a me. Et, Desiderat & deficit anima mea in atria domini. Illas
 voces non habuerat, qui oculos non audebat leuare ad caelum,
 & quae rigabat lachrymis pedes ad impetrandam veniam
 grauium peccatorum. Has autem tu habeto, quae sollicita es
 ea quae sunt domini, ut sis sancta & corpore & spiritu. Illis
 vocibus comitatur timor, qui tormentum habet, quem perfecta
 charitas foras mittit. His autem vocibus comitatur timor domini
 castus permanens in seculo seculi. Et vtriusque generi dicendum
 est, Noli altum sapere, sed time: ut homo nec de suorum
 peccatorum defensione, nec de iustitiae praesumptione se extollat.
 Nam & ipse Paulus qui dixit, Non enim accepistis spiritum
 seruitutis iterum in timore: tamen timore comite charitatis ait,
 Cum timore & tremore multo fui apud vos. Et ea sententia quam
 commemoravi, ne aduersus fractos oleae ramos insertus super-
 biret oleaster, ipse usus est dicens, Noli altum sapere, sed time.
 ipse omnia membra Christi generaliter admonens ait,
 Cum timore & tremore vestram ipsorum salutem operamini.
 Deus est enim qui operatur in vobis & velle & operari pro
 bona voluntate: ne ad vetus testamentum videatur pertinere
 quod scriptum est, Seruite domino in timore, & exultate ei cum
 tremore. Et quae magis membra corporis sancti quod est ecclesia,
 curare debent ut super ea requiescat spiritus sanctus, quam illa
 quae virginalem profitentur sanctitatem: Quo modo autem
 requiescit ubi non inuenit locum suum? Quid autem aliud quam
 cor humiliatum quod impleat,

non vnde resiliat: quod erigat, non quod deprimat: cum K
 apertissime dictum sit, Super quem requiescet spiritus meus, *Psalm. 134.*
 nisi super humilem & quietum, & tremente verba mea: *Psalm. 134.*
 iam iuste viuus, iam pie viuus, pudice, sancte, virginali
 castitate viuus: adhuc tamen hic viuus, & non humili-
 ris audiendo, Nunquid non tentatio est vita humana *1. Cor. 7.*
 super terram? Non te a praesidenti elatione reuerberat, *1. Cor. 7.*
 Ve mundo ab scandalis? Non contremiscis ne depute- *1. Cor. 7.*
 ris in multis, quorum refrigerat charitas, quonia abun- *1. Cor. 7.*
 dat iniquitas? Non percussus peccatus cum audis, Quapro- *1. Cor. 7.*
 pter qui se putat stare, videat ne cadat? Inter haec diuina *1. Cor. 7.*
 monita & humana pericula, ita ne adhuc virginibus *1. Cor. 7.*
 sanctis humilitate persuadere laboramus? An vero *1. Cor. 7.*
 propter alium credendum est permittere deum, ut misceatur *1. Cor. 7.*
 numero professionis vestrae multi & multae casurae *1. Cor. 7.*
 & casurae, nisi ut his cadentibus timor vester augetur *1. Cor. 7.*
 quo superbia comprimatur, quam sic odit deus, ut contra *1. Cor. 7.*
 hanc vnam se tantum humiliarit altissimus? Nisi forte re- *1. Cor. 7.*
 uera ideo minus timebis magisque inflaberis, ut modicum *1. Cor. 7.*
 diligas eum, qui te tantum dilexit, ut traderet semetipsum *1. Cor. 7.*
 pro te: quia modicum tibi dimisit, viuente videlicet a pe- *1. Cor. 7.*
 ritia religiose, pudice, pia castitate, illibata virginitate: L
 quasi vero non tu multo ardentius diligere debeas eum, *1. Cor. 7.*
 qui flagitiosis ad se conuersis quaecumque dimisit, in eate *1. Cor. 7.*
 cadere non permisit? Aut vero ille pharisaus, qui pro- *1. Cor. 7.*
 pterea modicum diligebat, quia modicum sibi dimitti *1. Cor. 7.*
 existimabat: nunquid ob aliud hoc errore cecebat, nisi *1. Cor. 7.*
 quia ignorans dei iustitiam, & suam querens constitutur, *1. Cor. 7.*
 stititiae dei subiectus non erat? Vos autem genus electum, *1. Cor. 7.*
 & in electis electius virginei chori sequentes agnoscite: etiam *1. Cor. 7.*
 vos gratia salui facti estis per fide: & hoc non ex vobis, *1. Cor. 7.*
 sed dei donum est, non ex operibus, ne forte quis extolla- *1. Cor. 7.*
 tur: ipsius enim sumus signum, creati in Christo Iesu *1. Cor. 7.*
 in operibus bonis, quae praeparauit deus vobis in illis *1. Cor. 7.*
 ambulemus. Ergo ne hunc quanto eius donis ornatores *1. Cor. 7.*
 estis, tanto minus amabitis? Auertit ipse tam horrendam *1. Cor. 7.*
 demeritiam. Proinde quoniam verum veritas dixit, quod ille *1. Cor. 7.*
 cui modicum dimittitur, modicum diligit: vos ut ardentis- *1. Cor. 7.*
 sime diligatis, cui diligendo a coniugiorum nexibus li- *1. Cor. 7.*
 beri vacatis, deputate vobis tanquam omnino dimissum, *1. Cor. 7.*
 quicquid mali a vobis non est illo regere commissum. *1. Cor. 7.*
 Oculi enim vestri semper ad dominum, quoniam ipse *1. Cor. 7.*
 euellet de laqueo pedes vestros. Et nisi dominus cussit, *1. Cor. 7.*
 dierit ciuitatem, inuanius vigilat, qui custodit eam. Et de *1. Cor. 7.*
 ipsa continentia loquens Apostolus ait, Volo autem om- *1. Cor. 7.*
 nes homines esse sicut meipsum: sed vnusquisque pro- *1. Cor. 7.*
 prium donum habet a deo, alius sic, alius autem sic. Quis *1. Cor. 7.*
 ergo donat ista? Quis distribuit propria vnique sicut *1. Cor. 7.*
 vult? Nempe deus, apud quem non est iniquitas. Ac per *1. Cor. 7.*
 hoc quae equitate ille faciat alios sic, alios autem sic: ho- *1. Cor. 7.*
 mini nosse aut impossibile, aut omnino difficile est. *1. Cor. 7.*
 Quin tamen aequitate faciat, dubitare fas non est. Quid *1. Cor. 7.*
 itaque habes quod non accepisti? aut qua peruersitate mi- *1. Cor. 7.*
 nus diligis a quo amplius accepisti? Quapropter haec *1. Cor. 7.*
 prima sit induenda humilitatis cogitatio, ne a se sibi pu- *1. Cor. 7.*
 tet esse dei virgo quod talis est, ac non potius hoc do- *1. Cor. 7.*
 num optimum desuper descendere a patre luminum, *1. Cor. 7.*
 apud quem non est transmutatio, nec momentanea abun- *1. Cor. 7.*
 bratio. Ita enim non putabit modicum sibi dimissum *1. Cor. 7.*
 modicum diligit: & ignorans dei iustitiam, ac suam vo- *1. Cor. 7.*
 lens constitutur, iustitiae dei non subiciatur. In quo vitio *1. Cor. 7.*
 erat Simon ille quae superauit mulier, cui dimissa sunt *1. Cor. 7.*
 peccata multa, quoniam dilexit multum. Sed cautius & *1. Cor. 7.*
 verius cogitabit omnia peccata sic habenda tanquam *1. Cor. 7.*
 dimittantur, a quibus deus custodit ne committantur. *1. Cor. 7.*
 Testes

A Testes sunt voces piarum deprecationum in scripturis
 sanctis, quibus offeditur, ea ipsa quae praecipitur a deo,
 non fieri nisi dante atque adiuvante qui praecipit. Menda-
 citer enim petuntur, si ea non adiuvante eius gratia face-
 re possumus. Quid tam generaliter maximeque praecipere
 potuerunt, quam obedientia, qua custodiuntur mandata dei: Et
 tamen hanc inuenimus optari, Tu, inquit, praecipisti man-
 data tua custodiri nimis. Deinde quid sequitur? Vtina
 dirigatur vita mea ad custodiendas iustificationes tuas:
 Tunc non confundar, dum inspicio in omnia manda-
 ta tua. Quod deum praecipisse supra posuit: hoc ut in se
 impleatur optauit: hoc fit utique ne peccetur. Quod si
 peccatum fuerit, praecipitur ut poeniteat: ne defensione
 & excusatione peccati pereat superbiendo, qui fecit, dum
 non vult poenitendo perire quod fecit. Etiam hoc a deo
 petitur ut intelligatur non fieri, nisi eo praestante a quo
 petitur. Pone, inquit, domine custodia ori meo, & ostium
 continentiae circum labia mea. Ne declines cor meum
 in verba maligna, ad excusandas excusationes in pec-
 catis, cum hominibus operantibus iniquitatem. Si ergo
 & obedientia, qua eius mandata seruamus, & poeniten-
 tia, qua peccata nostra non excusamus sed accusamus,
 optatur & petitur: manifestum est, quia cum sit, illo dante
 habetur, illo adiuvante completur. Apertius etiam dicitur
 propter obedientiam, a domino gressus hominis diri-
 guntur, & viam eius vult. Et de poenitentia dicit Apo-
 stolus, Ne forte det illis deus poenitentiam. De ipsa etiam
 continentia nonne apertissime dictum est, Et cum scie-
 rem quia nemo potest esse continens nisi deus det: &
 hoc ipsum erat sapientiae scire cuius esset hoc donum.
 Sed forte continentia donum dei est, sapientiam vero
 sibi ipse homo praestat, quia illud donum non suum, sed
 dei esse cognoscat. Immo deus sapientes facit caecos, &
 testimonium dei fidele sapientiam praestat paruulis. Et
 si quis indiget sapientia, postulet a domino, qui dat om-
 nibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei. Sapien-
 tes autem esse virgines docet, ne lampades earum extin-
 quantur. Quomodo sapientes, nisi non alta sapientes,
 sed humilibus consentientes? Dixit enim homini ipsa
 sapientia, Ecce pietas est sapientia. Si ergo nihil habes,
 quod non accepisti, noli altum sapere, sed time. Et noli
 modicum diligit, quasi a quo tibi modicum dimissum
 est: sed potius multum dilige, a quo multum tibi tributum
 est. Si enim diligit, cui donatum est ne redderet: quanto
 magis debet diligit, cui donatum est ut haberet? Nam
 quisquis ab initio pudicus permanet, ab illo regitur: Et
 quisquis ex impudico pudicus fit, ab illo corrigitur: Et
 quisquis usque in finem impudicus est, ab illo deseritur.
 Hoc autem ille occulto iudicio facere potest, iniquo non
 potest. Et forsasse ideo latet, ut plus timeatur, & minus
 superbiatur. Deinde iam sciens homo, gratia dei se esse
 quod est, non incidat in alium superbiae laqueum, ut de
 ipsa dei gratia se extollendo spernat ceteros. Quo vitio
 alius ille phariseus, & de bonis quae habebat deo gratias
 agebat, & tamen de super publicanum peccata confi-
 tentem extollebat. Quid igitur faciat virgo, quid cogi-
 tet, ne se extollat super eos vel eas qui hoc tam magno
 dono carere? Neque enim simulare debet humilitatem,
 sed exhibere: nam simulatio humilitatis maior super-
 bia est. Idcirco scriptura volens ostendere veracem hu-
 militatem esse oportere, cum dixisset; Quanto magnus es,
 tanto humiliata te in omnibus: mox quoque subdidit,
 Et coram deo inuenies gratiam: utique ubi se fallaciter
 humiliare non posset. Proinde quid dicemus? Est ne
 aliquid quod virgo dei veraciter cogitet vnde se fidei
 Tomus sextus.

mulieri, non tantum viduae, verum etiam coniugatae pra-
 ferre non audeat? Non ergo reprobam dico: nam quis
 nesciat obedientem mulierem inobediendi virgini pra-
 ponendam? Sed cum ambae sint obedientes praecipitis
 dei, itane trepidabit sanctam virginitatem etiam castis
 nuptiis, & continentiam praeferre connubio; fructum
 centenum praere triceno? Immo vero non dubitet
 hanc rem illi rei praepone. Haec tamen vel haec virgo
 obediens & deum timens, illi vel illi mulieri obedienti
 & deum timenti se anteferre non audeat, alioquin non
 erit humilis, & deus superbis resistit. Quid ergo cogita-
 bit? Occulta scilicet dona dei, quae non nisi interroga-
 tionis, etiam semetipsum vnique que decla-
 rant. Ut enim caetera taceam, vnde scit virgo, quantum
 sollicita quae sunt domini, quomodo placeat domino:
 ne forte propter aliquam sibi incognitam mentis infir-
 mitatem, nondum sit matura martyrio: illa vero mul-
 lier cui se praeferre gestiebat, iam possit bibere calicem
 dominicae humilitatis, quem prius bibendum discipu-
 lis amatoribus sublimitatis opposuit? Vnde inquam
 scit, ne forte ipsa nondum sit Thecla, iam sit illa Crispina?
 Certe nisi absit tentatio, nulla doni huius fit de-
 monstratio. Hoc autem tam magnum est, ut enim fru-
 ctum centenum quidam intelligat. Perhibet enim pre-
 clarissimum testimonium ecclesiastica autoritas, in
 qua fidelibus notum est, quo loco martyres, & quo de-
 functae sanctimoniales ad altaris sacramenta reciten-
 tur. Sed quicquid significet fecunditatis illa diuersitas,
 viderint qui haec melius quam nos intelligunt, siue
 virginalis vita in cetero fructu sit, in sexageno vidua-
 lis, in triceno autem coniugalis: siue centena fertilitas
 martyrio potius imputetur, sexagena continentiae, &
 tricena connubio: siue virginitas accedente martyrio
 centenum fructum impleat, sola vero in sexageno sit,
 coniugati autem tricenum ferentes ad sexagenum per-
 ueniant si martyres fuerint: siue quod probabilius mi-
 hi videtur, quoniam diuinae gratiae multa sunt munera,
 & est aliud alio maius ac melius: vnde dicit Aposto-
 lus, Aemulamini autem dona meliora: intelligendum est
 est plura esse quam ut in tres differentias distribui pos-
 sint. Primum ne continentiam vidualem aut in nullo
 fructu constituamus, aut ad coniugalis pudicitiae me-
 ritum deponamus, aut virginali gloriae coequemus: aut
 coronam martyrij vel in habitu animi, etiam si desit
 tentationis examen, vel in ipsa passionis experientia
 constitutam, cuiuslibet illarum trium castitati sine vlllo
 incremento fertilitatis accedere existimemus. Deinde
 ubi ponimus, quod multi ac multae ita custodiunt con-
 tinentiam virginalem, ut tamen non faciant quae do-
 minus ait, Si vis esse perfectus, vade vende omnia quae
 habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in caelis,
 & veni sequere me: Nec audeant eorum cohabitationi
 sociari, in quibus nemo dicit aliquid proprium, sed sunt
 eis omnia communia: Nihil ne putamus fructificationis
 accedere virginibus dei cum hoc faciunt? Aut sine vlllo
 fructu esse virgines dei, etiam si hoc non faciunt? Mul-
 ta ergo sunt dona, & alius alia clariora ac superiora sin-
 gulis singula. Et aliquando alter fructuosus est donis
 paucioribus, sed potioribus: alter inferioribus, sed plu-
 ribus. Et quemadmodum inter se vel coequetur vel di-
 stinguantur in accipiendis aeternis honoribus, quis ho-
 minum audeat iudicare, dum tamen constet & multa
 esse ista diuersa, & non ad praesens tempus, sed in aeter-
 num prodesse meliora? Sed dominum tres arbitror vo-
 luisse fructificationis commemorare differentias, caeteras
 Math. 19.

G intelligentibus reliquisse. Nam & alius Euangelista solum commemoravit centuplum, nunquid ideo putandus est alia duo vel improbasse vel ignorasse, ac non potius intelligenda reliquisse: Sed ut dicere coeperam, siue ceteris fructus sit deo deuotavirginitas, siue alio aliquo modo vel quem commemorauimus, vel que non commemorauimus, sit illa fertilitatis intelligenda distantia: nemo tamen, quantum puro, ausus fuerit virginitate preferre martyrio, ac nemo dubitauerit hoc donum occultum esse, si examinatricis desit tetatio. Habet itaque virgo quod cogitet, quod ei prosit ad seruandam humilitatem, ne violet illam, que supereminet donis omnibus charitate, sine qua vtiq; quacunq; alia vel pauca vel plura vel magna vel parua habuerit, nihil est. Habet, inquam, quod cogitet ut non infletur, non amuletur: ita se scilicet bonum virginalis coniugali bono multo amplius & melius profiteri, ut tamen nesciat vtrum illa vel illa coniugata iam pati pro Christo possit, adhuc vero ipsa non possit, & in hoc ei parcatur, quia infirmitas eius tetatione non interrogatur. Fidelis enim deus, ait Apostolus, qui non vos permittit tentari super id quod potestis, sed faciet cum tetatione etiam exitum ut possitis sustinere. Fortassis illi vel illa coniugalis victoretinentes in suo genere laudabile modum, iam possint contra inimicum ad iniquitatem cogentem etiam laniatu viscerum & effusione sanguinis dimicare: illi autem vel illa a pueritia continententes, sequi castitantes propter regnum celorum, nondum tamen valent talia vel pro iustitia vel pro ipsa pudicitia sustinere. Aliud est enim pro veritate ac proposito sancto non consentire suadenti atq; blandienti, aliud non cedere etiam torquenti atq; ferienti. Latent ista in facultatibus & viribus animorum, tetatione panduntur, experientia propalantur. Ut ergo quisq; non infletur ex eo quod videt se posse, humiliter cogitet quod ignorat aliquid praestantius se fortasse non posse: aliquos autem qui illud quod sibi gloriose notus est, nec habet nec profitetur, hoc quod ipse non potest, posse. Ita seruabitur non fallaci sed veraci humilitate, Honore mutuo praueniens, & alterutrum existimantes superiores sibi. Quid iam dicam de ipsa cautela & vigilantia non peccandi: Quis gloriabitur casu se habere cor: Aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato? Integra est quidem ab utero matris sancta virginitas: sed nemo, inquit, mundus in conspectu tuo, nec infans cuius I est vnus dici vita super terram. Seruatur & in fide inuolata quaedam castitas virginalis, qua ecclesia vni viro virgo casta coaptatur: sed ille vnus vir, non tantum fideles mente & corpore virgines, sed omnes omnino Christianos ab spiritualibus vsq; ad carnales, ab Apostolis vsq; ad vltimos penitentes, tanquam a summis celorum vsque ad terminos eorum docuit orare, & in ipsa oratione dicere admonuit, Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: vbi per hoc quod petimus, quid etiam nos esse meminerimus ostendit. Neque enim pro eis debitis, que totius preterite vite, in baptismo per eius pacem nobis dimissa esse credimus, nos precepit orare dicentes, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Alioquin hac oratione catechumeni potius vsq; ad baptismum orare deberent. Cum vero iam baptizati orant, praepositi & plebes, pastores & greges, satis ostenditur in hac vita, que nota tentatio est, neminem se tanquam ab omnibus peccatis immunum debere gloriari. Proinde etiam virgines dei inapprochabiles quidem sequuntur agnum quocunq; ierit, & peccatorum purgatione perfecta & virginitate seruata, que non rediret amissa: sed quia ea

dem ipsa Apocalypsis, vbi tales tali reuelati sunt, etiam hinc eos laudat, quod in ore eorum non sit inuentum mendacium: meminerint etiam in hoc esse veraces, ne se audeant dicere non habere peccatum. Idem quippe Ioannes qui illud vidit hoc dixit, Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, & veritas in nobis non est. Quod si confessi fuerimus delicta nostra, fidelis est & iustus, ut dimittat nobis peccata nostra, & purget nos ab omni iniquitate. Quod si dixerimus quoniam non peccauimus, mendacem faciemus eum, & verbum eius non erit in nobis. Hoc certe non illis aut illis, sed Christianis omnibus dicitur, vbi & virgines se debent agnoscere. Sic enim erunt sine mendacio, quales in Apocalypsi apparuerunt. Ac per hoc quadiu nondum est in celesti sublimitate perfectio, inuituperabiles facit in humilitate confessio. Sed rursus ne per occasionem huius sententia, quicquam cum mortifera securitate peccaret, sequi trahendum permitteret, tanquam mox delictis facili confessione peccatis, continuo subiecit, Filii mei, haec scripsi vobis ut non peccetis: Et si quis peccauerit, aduocatum habemus ad patrem Iesum Christum iustum, & ipse propitiator est peccatorum nostrorum. Nemo itaque peccato tanquam rediturus abscedat, nec se huiusmodi quasi societatis partem cum iniquitate constringat, ut eam confiteri magis quam cauere delectet. Sed quoniam etiam satagentibus vigilantibusque ne peccent, subreperit quodammodo ex humana fragilitate peccata, quantumvis parua, quantumvis pauca, non tamen nulla: & eadem ipsa sunt magna & graua, si eis superbia incrementum & pondus adiecerit: a lacerdote quem habemus in caelis, si pia humilitate perimantur, tota facilitate purgantur. Sed non contendo cum eis qui asserunt hominem posse in hac vita sine illo peccato viuere: non contendo, non contradico. Fortasse enim ex nostra miseria magnos metimur, & comparantes nosmet ipsos nobismet ipsis, non intelligimur. Vnum scio, quod isti magni, quales non sumus, quales non dum experti sumus: quanto magni sunt, tanto humiliant se in omnibus, ut coram deo inueniant gratiam. Quamlibet enim magni sunt, non maior est seruus domino suo, vel discipulus magistro suo. Et vtiq; ille est dominus, qui dicit, Omnia mihi tradita sunt a patre meo: Et ille est magister, qui dicit, Venite ad me omnes qui laboratis, & discite a me. Et tamen quid discimus? Quoniam mitis sum, inquit, & humilis corde. Hic dicit aliquis, Non est hoc iam de virginitate sed de humilitate scribere, quasi vero quacunq; virginitas, ac non illa quae secundum deum est, a nobis praedicanda suscepta sit. Quod bonum quanto magnum video, tanto ei ne pereat futuram superbiam pertimesco. Non ergo custodit bonum virginalis, nisi deus ipse qui dedit, & deus charitas est. Custos ergo virginitatis charitas, locus autem huius custodis humilitas. Ibi quippe habitat, qui dixit, super humilem & quietum & tremetem verba sua, requeiescere spiritum suum. Quid itaque alienum feci, si bonum quod laudavi, volens tutius custodiri, curavi etiam locum praeparare custodi? Fidei enim dico, nec mihi ne irascantur timeo, quos ut mecum sibi timeant: sollicitus monacho: facilius sequitur agnum, & si non quocunq; ierit, certe quousque potuerint, coniugati humiles, quam superbiae virgines. Quomodo enim sequitur ad quem non vult accedere? Aut quomodo accedit ad quem non venit ut discat, quoniam mitis est & humilis corde? Illos proinde sequentes agnum, quocunq; ierit dicit, in quibus prius ipse vbi caput inelinet inuenerit. Nam quidam superbus & dolosus hoc ei dixerat, Domine sequor te quocunq; ieris: Cui respondit, Vulpes foueas habent, & volatilia caeli

A caeli nidus, filius autem hominis non habet vbi caput suum reclinet. Arguebat nomine vulpium astutam dolositatem, & nomine volucrum ventosam elationem, in quo vbi requisieret piam non inueniebat humilitatem. Ac per hoc nusquam omnino secutus est dominum, qui se promiserat non usque ad quendam profectum, sed omnino quocunq; ierit secuturum. Quapropter hoc agite virgines dei, hoc agite, sequimini agnum quocunq; ierit. Sed prius ad eum quam sequamini, venite & discite, quoniam mitis est & humilis corde: humiliter ad humilem venite si amatis, & ne discedatis ab illo ne cadatis. Qui enim timet ab illo discedere, rogat & dicit, Non veniat mihi pes superbie. Pergite via sublimitatis, pede humilitatis. Ipse exultat humiliter sequentes, quem descendere non piguit ad iacentes. Dona eius illi seruanda committite, fortitudinem vestram ad illum custodite. Quicquid mali ipso custodierte non committitis, tanquam remissum ab illo deputate: ne modicum vobis existimantes dimissum, modicum diligatis, & tundentes pestora publicanos ruinosam iactantiam contemnat. De viribus vestris expertis caute, ne quia ferre aliquid potuistis inflemi: de inexpertis autem orate, ne supra quam potestis ferre tetemini. Existimate aliquos in occulto superiores, quibus estis in manifesto meliores. Cum aliorum bona, forte ignota vobis, benigne creduntur a vobis, vestra vobis nota non comparatione minuuntur, sed dilectione firmantur. Et qua forte adhuc defunt, tanto dantur facilius, quanto desiderantur humiliter. Perserentes in numero vestro praebeant vobis exemplum, cadentes autem augeant timorem vestrum. Illud amare ut imitemini, hoc lugete ne inflemini. Iustitiam vestram nolite statuere, Deo vos iustificanti subdite: veniam peccatis donate alienis, orate pro vestris: futura vigilando vitae praerita consistendo delecte. Ecce iam tales estis, ut profectus atq; seruate virginitati, ceteris etiam moribus congruatis. Ecce iam non solum homicidiis, sacrificiis diabolicis & abominationibus, furtis, rapinis, fraudibus, periuriis, ebriositatibus, omnique luxuria & auaritia, simulationibus, emulationibus, impietatibus, crudelitatibus abstinetis: verum etiam illa quae leuiora vel sunt vel putantur, non inueniuntur nec oriuntur in vobis, non improbus vultus, non vagi oculi, non infrans lingua, non petulans risus, non securilis iocus, non indecens habitus, non tumidus aut fluxus incessus. Iam non redditis malum pro malo, nec maledictum pro maledicto. Iam postremo illam mensuram dilectionis impletis, ut ponatis animas pro fratribus vestris. Ecce iam tales estis, quia & tales esse debetis. Haec addita virginitati, angelicam vitam hominibus, & caeli mores exhibent terris. Sed quanto magnum estis, quicunq; ita magni estis, tanto humiliat vos in omnibus, ut coram deo inueniatis gratiam, ne superbis resistat, ne se exaltantes humiliet, ne inflatos per angustam portam non traiciat: quamquam superflua sit sollicitudo, ne vbi feruet charitas, desit humilitas. Si ergo nuptias contemptissis filiorum hominum, ex quibus gigneretis filios hominum, toto corde amate speciosum forma praefiliis hominum: vacat vobis, liberum est cor a coniugalibus vinculis, inspicite pulchritudinem amatoris vestri, cogitate aequalem patri, subditum & matrem: etiam in caelis dominantem, & in terris feruentem: creantem omnia, creatum inter omnia. Illud ipsum quod in eo derident superbi, inspicite quam pulchrum sit: internis luminibus inspicite vulnera pendens, cicatrices resurgens, sanguinem morientis, precium credentis, commercium

redimentis. Haec quanti valeant cogitare, haec in flatera charitatis appendite, & quicquid amoris nuptiis vestris impendendum habeatis, illi rependite. Bene quod interiore vestram pulchritudinem quaerit, vbi vobis dedit potestatem filias dei fieri: non quaerit a vobis pulchram carnem, sed pulchros mores, quibus frangat & carnem. Non est epus de vobis quisquam mentiat, & faciat se iure zelantem. Videte cum quanta securitate ametis, cui displicere falsis suspicionibus non timetis. Vir & vxor amant se, quoniam vident se, & quod non vident, timent in se. Nec certi gaudent ex eo, quod in manifesto est, dum in occulto suspicantur plerumque quod non est. Vos in isto quem oculis non videtis, & fide conspicitis, nec habetis verum quod reprehendatis, nec eum metuitis, ne de falso forsitan offendatis. Si ergo magnum amorem coniugibus deberetis, eum propter quem coniuges habere noluitis, quantum amare debetis? Toto vobis figurat in corde, qui pro vobis fixus est in cruce: totum teneat in animo vestro, quicquid noluitis occupari connubio. Parum vobis amare non licet, propter quem non amastis & quod liceret. Sic amantibus mitem & humilem corde, nullam vobis superbiam pertimesco. Pro modulo itaque nostro & de sanctitate qua sanctimonialis proprie dicimini, & de humilitate qua conseruatur quicquid magnum dicimini, satis locuti sumus. Dignius autem illi tres pueri, quibus refrigerium in igne praebebat, quem corde feruentissimo diligebant, vos de hoc opusculo nostro, verborum quidem numero longe breuius, sed pondere auctoritatis multo grandius, in hymno, quo ab eis deus honoratur, admoneant. Nam sanctitati humilitatem in dei laudatoribus coniungentes, apertissime docuerunt, ut tanto quisque caueat ne superbia decipiat, quanto sanctius aliquid proficetur. Proinde vos quoque laudate eum, qui vobis praestat, ut in ardore medio seculi huius, quantumvis coniugio non copulemini, non tamen vramini: & orantes etiam pro nobis, benedicite sancti & humiles corde dominum, hymnum dicite & super exaltate eum in secula, Amen.

FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE ADULTERINIS CONIUGIIS AD POLLENTIUM, LIBER PRIMVS.

DRIMA quaestio est frater dilectissime Pollenti, earum quas ad me scribens literarum, tanquam consulendo tractasti, quod ait Apostolus, His autem qui sunt in coniugio, praecipio non ego, sed dominus, mulierem a viro non discedere: quod si recesserit, manere in nuptiam, aut viro suo reconciliari, & vir uxorem non dimittat: vtrum ita sit accipiendum, ut eam prohibuisse nubere intelligatur, quae sine causa fornicationis discersit a viro: id enim sentis. An sicut ego sensi in eis libris quos ante plurimos annos de sermone Euangelico scripsi, quem secundum Mattheum habuit Saluator in monte, illas innuptas manere praeeperit, quae a viris suis ea causa recesserint quae sola permessa est, id est, fornicationis. Videtur enim tibi tunc a viro discere

Gentem feminam nubere non debere, si nulla viri fornicatione compulsa discesserit. Nec attendis, si nullam vir eius causam fornicationis habuerit, non eam discedentem manere in nuptam, sed omnino discedere non debere. Nam vti que cui precipitur, vt si a viro discesserit, innupta permaneat, non discedendi aufertur licentia, sed nubendi. Quod si ita est, datur ergo licentia feminis que continentes esse voluerint, nullum maritorum expectare consensum: vt quod dictum est, mulierem a viro non discedere, eis præceptum esse videatur, quæ post sunt eligere, non continentiam, sed tale diuortium, quod liceret eis in aliorum nuptias conuenire. Proinde quæ dilexerint nullum desiderare concubitum, nullum ferre concubium, licebit eis viros suos etiam sine ulla fornicationis causa relinquare, & innuptas secudum Apostolum permanere. Et viri similiter, quonia par forma est in vtrisque, si continentes esse voluerint, etiam vxoribus non consentientibus deserent eas, & sine vllis nuptiis permanebunt. Tunc enim eis vt putas, alia coniugia liceret inquirere, si causa fornicationis diuortium nasceretur. Cum vero ista causa non est, super est secundum id quod existimas, vt aut coniunx non discedat a coniuge, aut si discesserit, sine coniugio maneat, aut ad pristinum coniugium reuertatur. Nulla ergo existente causa fornicationis, cui libet coniugi licebit vnus de tribus eligere: aut non discedere a coniuge: aut si discesserit, sic manere: aut si non sic manserit, non alterum quærere, sed priori se reddere. Et vbi est quod idem Apostolus, nec ad tempus vt vacetur orationi, nisi ex consensu, voluit coniuges carnali fraudare debito inuicem? Quo modo saluum erit quod ait, Propter fornicationes autem vnusquisque vxorem suam habeat, vnaqueque suum virum habeat, vxori vir debitum reddat, similiter autem & vxor viro: Vxor non habet potestatem corporis sui, sed vir: similiter & vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier: Hoc quomodo verum erit, nisi quia nolente coniuge, non licet coniugi continere? Nam si licet mulieri sic dimittere virum vt maneat innupta, non vir habet, sed ipsa sui corporis potestatem. Quod etiam de viro intelligitur. Deinde cum dictum est, Quicumque dimiserit vxorem suam, excepta causa fornicationis, facit eam mæchari: quomodo dictum intellectu sumus, nisi prohibitum esse hominem dimittere vxorem, si nulla causa fornicationis extiterit? Et dictum est quare, ne scilicet faciat eam mæchari. Vtique ideo, quia etiam si non ipsa dimiserit, sed dimissa fuerit, erit mæcha si nupsit.

Propter hoc ergo tam magnum malum non licet homini dimittere vxorem, nisi ex causa fornicationis. Tunc enim non ipse dimittendo facit adulteram, sed dimittit adulteram. Quid si ergo dicat, dimitto quidem vxorem meam sine ulla causa fornicationis, sed continens permanebo: ideo ne dicemus eum impune fecisse quod fecit? Quis hoc dicere audebit, qui voluntate domini hæc dicentis intelligit, quoniam nec continentie causa dimitti coniugem voluit, qui solam causam fornicationis excepit? Redeamus ergo ad ipsa Apostoli verba dicentis. His autem qui sunt in coniugio præcipio, non ego sed dominus, vxorem a viro non discedere: quod si discesserit, manere in nuptam. Et eum velut interrogemus, & tanquam presentem quodam modo consulamus. Cur dixisti Apostole, quod si discesserit, manere in nuptam? Licet ne discedere, an non licet? Si non licet, cur præcipis discedenti vt maneat in nupta? Si autem licet, profecto est aliqua causa qua liceat. Hæc autem inquisitione non inuenitur, nisi quæ solam Saluator excepit, id est,

causa fornicationis. Ac per hoc non præcepit Apostolus mulierem si discesserit manere in nuptam, nisi quæ illa causa discedit a viro, qua sola ei licitum est discedere a viro. Vbi enim dicitur, præcipio non discedere, quod si discesserit, manere in nuptam, absit vt contra hoc præceptum faciat, quæ sic discedit vt innupta permaneat. Nisi ergo intelligatur cui licet discedere: non autem licet nisi viro fornicante: quomodo iubetur innupta si discesserit permanere? Quis est qui dicat, si discesserit mulier a viro non fornicante, innupta permaneat, cum ei nisi a viro fornicante discedere omnino non liceat? Sensus itaque iste tuus quatum aduerfetur vinculo coniugali, vbi dominus nec continentiam voluit suscipi, nisi pari concordieque consensu, puto quod iam intelligas.

Sed re ipsam paulo apertius proloquamur, & quasi constituamus ante oculos. Ecce placuit continentia mulieri, viro non placuit. Discessit ab eo mulier, & cepit viuere continenter, ipsa scilicet casta mansura, sed factura, quod dominus non vult, adulterum virum: qui cum te non continuerit, alteram quæret. Quid sumus dicentis mulieri, nisi quod dicit Ecclesia, sana doctrina. Redde debitum viro: ne dum tu quæris vnde amplius honoreris, ille vnde damnetur inueniat? Hoc enim & illi dicemus, si te nolente continere voluisset. Non enim habes potestatem corporis tui, sed ille: sicut nec ille habet potestatem corporis tui, sed tu. Nolite inuicem fraudare, nisi ex consensu. Cum hæc atque huiusmodi quæ ad hoc pertineant dixerimus, placet ne tibi vt nobis mulier ex ista tua ratione respondeat, ego Apostolum audio dicentem, Præcipio mulierem a viro non discedere: quod si discesserit, manere in nuptam, aut viro suo recõciliari? Ecce, inquis, discessisti, nolo reconciliari viro, sed innupta permaneo. Non enim ait, si discesserit, manere in nuptam, donec viro suo recõcilietur: sed manere, inquit, innuptam, aut viro suo recõciliari: & hoc, inquit, faciat aut illud. Vnum est duobus eligendum permittitur: non autem in horum alterum compulsi. Manere innupta eligo, ac sic præceptum impleo. Corripe, argue, increpa, vere qua volueris seueritate si nupsero. Quid huic contradicam, nisi, Apostolum non bene intelligis? Neque enim ille præcepisset, si a viro discesserit, innuptam manere mulierem, nisi eam cui discedere licuisset, illa vna videlicet causa, quæ ibi propterea tacita est, quia notissima est: hoc est, fornicationis. Hanc enim solam deus magister excepit, cum de dimittenda loqueretur vxore deditque intelligi talem formam etiam in viro esse seruandam: quoniam non solum mulier non habet potestatem corporis sui, sed vir: sed similiter & vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier. Cui ergo tuum maritum arguere de fornicatione non possis, quomodo te putas quod ab eo discedas non nubendo excusare, a quo tibi non licet omnino discedere? Cum hæc a nobis mulier audierit, puto nobis eam sic respondere, vt dicat, propterea se manere in nuptam, quia sine ulla viri fornicatione discessit. Nã si ille fornicatus esset, non solum sibi discedere, verum etiam nubere licuisset. Nequaquam hoc illa diceret, nisi eum ipse sit verecundatus ista mulieribus dare licentiam. Dixisti enim, Si vir vxorem suam adulteram dimiserit, & aliam duxerit, mulier tantum opprobrium habebit. Si autem mulier supra dicta causa viro dimiserit, & alij nupsit, non vir tantum, sed & mulier opprobrium habebit. Cuius sententia tua rationem reddes, dicent enim, inquis, eam ideo discessisse, vt alium virum sibi coniungeret, et si talis forte fuerit, qualis a quo discessit: perquam facile enim viris est in hoc morbi

vitium irruere. Si autem & ipsum dimiserit, & alij nupsit, magis magisque dicent eam numerositatem viro- rum appetisse. Hac reddita ratione concludis & dicis, His ergo pertractatis vel etiam discussis, oportet mulierem virum tolerare, aut innuptam manere. Bonum planè de- disti consilium mulieribus, vt cum sciant sibi esse per- missum, si ad alteros viros dimiserint, aliis coniugari: non tamè faciant propter opprobrium, sed potius tolerant etiam ad alteros viros, ne videatur hac occasione mul- tis velle misceri, eo quod difficile sit vt non talem inue- niat mulier cui nubat, qualis fuerit quem dimisit, quo- niam valde in hunc morbum sunt proclives viri. Cum ergo nos dicimus etiam illi mulieri quæ virum forni- cantem dimiserit, alteri nubere non licere: tu autem di- cis licere quidem, sed non expedire, vt licere tu proculdu- bio dicimus eam quæ fornicantem virum dimittit, nu- bere non debere. Verum hoc interest, quod nos quado coniuges ambo Christiani sunt, mulieri si a viro forni- cante discesserit, dicimus non licere alteri nubere, a viro autem non fornicante non licere omnino discedere. Tu vero dicis, si mulier a viro non fornicante discesserit, non ei licere alteri nubere, propter præceptum: nisi autem a for- nicante discesserit, non ei expedire nubere propter op- probrium. Mulierem itaque non nupturam discedere a viro, siue fornicante, siue non fornicante permittis.

Porro beatus Apostolus, imò per Apostolum domi- nus, quia mulierem non permittit a viro non fornicante discedere: restat vt eam prohibeat si discesserit nubere, quam permittit a fornicante discedere. De qua enim di- citur, si a viro discesserit, non nubat: non nubat, si non nubat. Si ergo elegerit non nubere, non est cur prohibeatur discedere: sicut illa de qua dicitur, Si se non continet, nubat: hæc vti que condi- tione non continere permittitur, vt tamè nubat. Si ergo elegerit nubere, cogi non potest continere. Sicut ergo ista incotinens compellitur nubere, vt possit quod non continet non esse damnabile: sic a viro illa disce- des, innupta compellitur permanere, vt possit quod dis- cedit non esse culpabile. Culpabiliter autem a viro non fornicante discedit, etiam si innupta permanferit. Illa ergo innupta manere præcipitur si discesserit, quæ a for- nicante discedit. Quæ cum ita se habeant, si eo modo in- tellexerimus Apostolum vt mulieribus dicam? Ita no- lite discedere a viris vestris etiam pudicis, vt si discedere volueritis, innupta maneatis: omnes quibus placuerit continentia, etiam non consentientibus viris existima- bunt sibi licere discedere. Quod cum proculdubio per- mittere non debemus, restat vt quod dictum est, si dis- cesserit manere in nuptam, de illa dictum docere debeamus, cui licere discedere non vtiq; nisi a fornicante di- dicimus: ne si aliter docuerimus, obtentu continentia perturbemus Christiana coniugia, & contra misericor- disimum domini præceptum dimissos a continentibus mulieribus incotinens viros, vel a continentibus vi- ris incotinens mulieres in adulteria compellamus.

Illud ergo quod dominus, non quidem in sermone ipso qui exponebatur a nobis, sed tamen alibi ait, Quicumque dimiserit vxorem suam nisi ex causa for- nicationis, & aliam duxerit, mæchatur: si hoc modo in- telligendum est, vt quicumque causa fornicationis di- miserit, & aliam duxerit, non mæchatur: non videtur in hac causa par forma esse mariti & vxoris: quando quidè mulier etiam si causa fornicationis discesserit a viro & alij nupsit, mæchatur: vir autem si eadem causa vxorem dimiserit & aliam duxerit, non mæchatur. At si par

forma est in vtroque, vterque mæchatur, si se alteri iun- xerit: etiam cum se a fornicante disiunxerit. Parem ve- ro esse formam in hac causa viri atque mulieris ibi ostē- dit Apostolus, quod sepe commemorandum est, vbi cum dixisset; Vxor non habet potestatem corporis sui, sed vir: adiecit atque ait, Similiter & vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier. Cur ergo, inquis, in- terposuit dominus causam fornicationis, & non potius generaliter ait, Quicumque dimiserit vxorem suam & aliam duxerit, mæchatur: si & ille mæchatus est, qui di- missa fornicante muliere alteram ducit? Credo, quia il- lud quod maius est, hoc dominus commemorare voluit. Maius enim adulterium esse quis negat vxorem non for- nicante dimissa alteram ducere, quam si fornicantem quis dimiserit, & tunc alteram duxerit: non quia & hoc adulterium non est, sed quia minus est vbi fornicante dimissa, altera ducitur. Nã simili locutione vsus etiam Apostolus Iacobus ait, Scienti igitur bonum facere & non facienti, peccatum est illi. Nūquid ideo non peccatum est illi qui nescit bonum facere, & ideo non facit? Vtiq; peccatum est, sed hoc grauius, si etiam sciat & non faciat: nec illud ideo nullum, quia minus. Vt ergo eodè mo- do vtrunq; dicamus, sicut quicumque dimiserit vxorem excepta causa fornicationis, & aliam duxerit, mæchatur: ita quicumque scit bonum [facere] & non facit, peccat. Sed quæ ad modum hic recte dici non potest: ergo si nescit, non peccat. Sunt enim etiam peccata ignorantum, quibus minora quam scientium: ita nec illi recte dici potest, ergo si causa fornicationis dimiserit & aliam duxerit, non mæchatur. Est enim mæchatio etiam eorum qui alias ducunt relictas propter fornicationem prioribus: sed vti que minor quam eorum qui non propter forni- cationem dimittunt, & alteras ducunt. Potest quippe si- cut dictum est, scienti bonum facere & non facienti pec- catum est illi, eo modo & illud dici, dimittenti vxorem sine causa fornicationis, & aliam ducenti mæchatio est illi. Quæ ad modum igitur si dixerimus, Quicumque mulierem a marito præter causam fornicationis dimis- sam duxerit, mæchatur, proculdubio verum dicimus: nec tamè ideo illum qui propter causam fornicationis dimissam duxerit, ab hoc crimine absoluius, sed vtrius- que mæchos esse minime dubitamus: ita eum qui præter causam fornicationis vxorem dimiserit, & aliam duxerit, mæchum pronunciamus: nec ideo tamen eum qui propter causam fornicationis dimiserit & alteram duxerit, ab huius peccati labe defendimus. Ambos enim, licet alterum altero grauius, mæchos tamen esse cognoscimus. Neque enim quisquam ita est absurdus, vt mæchum ne- get esse qui duxerit eam quam maritus propter causam fornicationis abiecit: cum mæchum dicat eum qui du- xerit eam quæ præter causam fornicationis abiecta est. Sic ergo isti ambo sunt mæchi. Vnde cum dicimus, Qui- cumque mulierem præter causam fornicationis a viro dimissam duxerit, mæchatur: de vno quidem ipsorum dicimus, nec tamen ideo mæchari negamus qui eam du- xerit, quam propter causam fornicationis maritus di- miserit. Ita cum ambo sint mæchi, & ille scilicet qui di- miserit vxorem suam præter causam fornicationis, & aliam duxerit, & ille qui propter causam fornicationis vxore dimissa se alteri copulauerit: profecto quado de vno eorum legimus, non ita intelligere debemus, quasi ex hoc alter mæchus negatus sit, quod alter expressus sit. Sed si hoc Euangelista Mattheus, qui expressa vna specie alteram tacuit, facit ad intelligendum difficile, nunquid non alij generaliter id ipsum ita complexi sunt,

H

Capit II.

1. Cor. 7.

Matth. 5.

Capit III.

1. Cor. 7.

Capit VII.

Cap. VIII.

Matth. 19.

Luc. 16.

1. Cor. 7.

Capit IX.

Matth. 19.

Iaco. 4.

E

F

G vt de vtroque posset intelligi: Nam secundum Marcum sic scriptum est, Quicumque dimiserit uxorem suam & alteram duxerit, adulterium committit super eam: & si vxor dimiserit virum suum & alij nupserit, mœchatur. Secundum Lucam sic, Omnis qui dimittit uxorem suam & alteram ducit, mœchatur: & qui dimissam à viro ducit, mœchatur. Qui ergo nos sumus vt dicamus, Est qui mœchatur, vxore sua dimissa alteram ducens: & est qui hoc faciens non mœchatur, cū Euangelij dicat omnem mœchari qui hoc facit: Proinde si quicumque hoc fecerit, vt vxore sua dimissa alteram ducat, mœchatur: sine dubio ibi sunt ambo, & qui præter, & qui propter causam fornicationis dimittit uxorem. Hoc est enim quicumque dimiserit: hoc est, omnis qui dimittit. Non autem sicut nescio quare tibi visum est, cum Euangelij secundum Matthæum verba proferrem, prætermisi quod scriptum est, & aliam duxerit, & sic dixi mœchatur: sed verba posui quæ in sermone illo prolato leguntur, quæ dominus in monte habuit. Hunc enim tractandum susceperat, quæ verba illigita leguntur vt posui, id est, Quicumque dimiserit uxorem suam, excepta causa fornicationis, facit eam mœchari: & qui solutam à viro duxerit, mœchatur. Vbi etsi nonnulla exemplaria verbis diuersis eundem sensum habent interpretati, non tamen ab eo quod intelligitur discrepant. Alia quippe habet, quicumque dimiserit: alia, omnis qui dimiserit. Itemque alia, excepta causa fornicationis: alia, præter causam fornicationis: alia, nisi ob causam fornicationis. Item alia, qui soluta à viro duxerit, mœchatur: alia, qui dimissam à viro duxerit, mœchatur. Vbi puto quod videas, nihil interesse ad vnam eandemque sententiam. Quæuis illud vltimū, id est, qui dimissam à viro duxerit, mœchatur: in eo sermone quem dominus fecit in monte, nonnulli codices & Græci & Latini non habeant. Credo propterea quia & ibi explicatus hic sensus putari potuit, in eo quod superius dictū est, facit eam mœchari. Quomodo enim dimissa sit mœcha, nisi fiat qui eam duxerit mœchus? Verba vero quæ ipse posuisti, vnde tibi visum est non mœchari eum qui propter causam fornicationis uxorem dimiserit & aliam duxerit, obscure quidem posita sunt. Vnde non miror in eis intelligendis laborare lectores: sed non sunt difficilia in eo sermone domini, qui tunc à me tractabatur quando illa cōscripsi, quæ cum legeres te mouerunt. Alibi quippe idem Matthæus ea dominū dixisse narravit, non cum illum prolixum faceret in more sermonem, sed cum interrogatus esset à Pharisæis, vtrum liceret ex quacunque causa dimittere uxorem. Sed quod minus intelligitur apud Matthæum, apud alios Euāgelistas intelligi potest. Quapropter cum legerimus in Euangelio secundum Matthæum, Quicumque dimiserit uxorem nisi ob fornicationem: vel hoc quod magis in Græco legitur, præter causam fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur: non debemus continuo putare illū non mœchari, qui propter causam fornicationis dimiserit, & aliam duxerit: sed adhuc ambigere, donec Euangelium secundum alios Euāgelistas, à quibus hoc narratum est, consulamus. Quid si enim secundum Matthæum non quidem quod ad hanc rem pertinet dictum est totum, sed ita pars dicta est, vt intelligeretur à parte totum, quod tanquam explanantes Marcus & Lucas, vt clareret plena sententia, totum dicere maluerunt: Cum itaque primum non dubitantes verum esse quod apud Matthæum legitur, Quicumque dimiserit uxorem suam præter causam fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur: quæserimus,

vtrum tantum iste mœchetur ducendo alteram vxorem, qui præter causam fornicationis priorem dimiserit: an omnis qui dimissa vxore alteram duxerit, vbi sit etiam ille qui fornicantem dimiserit? Nonne secundum Marcum respondebitur nobis, Quid queritis, v. Marc. 10. vtrum ille sit mœchus, & ille non sit? Quicumque dimiserit uxorem suam & aliam duxerit, adulterium committit. Nonne etiam secundum Lucam dicitur nobis, Quid ambigitis vtrum ille qui propter causam fornicationis vxorē dimiserit & aliam duxerit, non mœchetur? Omnis qui dimittit uxorem suam & ducit alteram, mœchatur. Ac per hoc quoniam fas non est vt Euangelistas, quantum diuersis verbis de vna re loquentes, ab vno sensu eademque sententia dissentire dicamus, restat vt Matthæum intelligamus à parte totum significare voluisse: eandem tamen tenuisse sententiam, vt dimittens uxorem & alteram ducens, non quidam mœchetur, id est, qui præter fornicationem dimiserit: quidā verō non mœchetur, id est, qui propter fornicationem dimiserit: sed omnis qui dimittit uxorem suam & ducit alteram, mœchari minime dubitetur. Nā & illud quod etiam secundum Lucam sequitur, Qui dimissam à viro ducit, mœchatur, quomodo est verū? Quomodo mœchatur, nisi quia illa quam duxit, eo viuente à quo dimissa est, adhuc vxor aliena est: Si enim iam sua non aliena miscetur vxori, vtique non mœchatur. Mœchatur autem. Aliena est ergo, cui miscetur. Porro si aliena est, hoc est, eius à quo dimissa est, etiā si propter fornicationis causam dimissa est, nondum dimittētis vxor esse cessauit. Si autem illius esse cessauit: iam huius est cui alteri nupserit. Et si huius est, non mœchus iudicandus est, sed maritus. Sed quia non eū maritum dicit scriptura, sed mœchum, adhuc illa illius est à quo etiā causa fornicationis abiecta est. Et ideo quacunque etiā ipse illa dimissa ducit uxorem, quia cum alieno marito concumbit, adultera est. Vnde autē fieri potest, vt adulter etiam ipse non sit, cum constet adulterare quam duxit? Iam nunc videamus quod ait Apostolus, Ceteris autem ego dico, non dominus, ad imparia scilicet, hoc est, vbi non ambo Christiani fuerāt, coniugia locuturus. Quod mihi visum est eum monēdo dixisse. Quia enim coniunx fidelis relinquere coniugem licite potuit infidelē: ideo fieri hoc non dominus, sed Apostolus prohibet. Quod enim dominus prohibet, fieri omnino non licet. Monet ergo Apostolus quo possit esse multorum occasio lucrandorum, vt fideles coniuges in relinquendis infidelibus permessa licentia non vtantur. Tibi autem videtur, infideles quoque dimitti à fidelibus non licere, quia hoc vetat Apostolus: cum ego dicā licere, quia hoc non vetat dominus: non tamē expedire, quia hoc vt non fiat, monet Apostolus: qui reddit etiam rationem cur fieri non expediat, quæuis liceat. Quid enim scis, inquit, mulier, si virum saluum facies: aut vnde scis vir si uxorem saluam facies? Cum etiā superius dixisset, Sanctificatus est enim vir infidelis in vxore, & sanctificata est mulier infidelis in fratre: hoc est, in Christiano. Alioquin filij vestri, inquit, immundi essent, nunc autem sancti sunt. Sic ad lucrandos coniuges & filios Christo, etiā exemplis quæ iam prouenerant, videtur hortatus. Cur ego non expediat infideles coniuges dimitti à fidelibus, causa euidenter expressa est. Non enim propter vinculum cum talibus coniugale seruandum, sed vt acquirantur Christo, recedi ab infidelibus coniugibus Apostolus vetat. Multa sunt autem facienda non iubente lege, sed libera charitate: & ea sunt in nostris officiis gratiora, quæ

Ara, quæ cum liceret nobis etiā non impedire, tamē causa dilectionis impendimus. Vnde prior ipse dominus cum se tributum non debere monstrasset, soluit tamē, ne scandalizaret eos quibus ad æternam salutem gerēs hominem cōsulebat. Iam vero Apostolus quemadmodum ista commēdet, eius verba testantur, vbi dicit, Cū enim liber sim ex omnibus, omnium seruum me feci, vt plures lucrifacere. Cum paulō superius dixisset, Nunquid non habemus licentiam sororem mulierem circūducendi, sicut & ceteri Apostoli & fratres domini & Cephas: An ego solus & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi: Quis militat suis stipendiis vnam? Quis plantauit vineā, & de fructu eius non edit? Si alij, inquit, potestatis vestra participant, non magis nos? Sed non sumus vti hac potestate, sed omnia toleramus, ne quod impedimentum demus Euangelio Christi. Deinde post pauca, Quæ ergo, inquit, mihi merces erit? vt euāgelizans sine sumptu ponam Euangelium, vt non abutar potestate mea in Euangelio. Continuoque subiungit quod paulo ante commemorauit, Cum enim liber sim ex omnibus, omnium me seruum feci, vt plures lucrifacere. Item alio loco de quibusdam quæ ad escam pertinent, Omnia, inquit, mihi licita sunt, [sed non omnia expediunt: Omnia mihi licita sunt,] sed ego sub nullius redigar potestate. Esca vētri, & vēter scis, deus autem & hunc & has euacuabit. Item alibi de hoc ipso, Omnia licita sunt, sed non omnia expediunt. Omnia licita sunt, sed non omnia edificant. Nemo quod suū est querat, sed id quod alterius est. Atque vt ostēderet vnde loqueretur, Omne, inquit, quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter cōscientiam. Et tamen alibi dicit, Non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem. Itemque alibi, Omnia quidem munda, sed malū est homini qui per offensionem manducat. Quid est, omnia licita sunt: ipsum est, omnia quidem munda. Et quid est, sed non omnia expediunt? ipsum est, sed malum est homini qui per offensionem manducat. Ita ostēdit ea quæ licita sunt: id est, nullo præcepto domini prohibētur, sicut expedit potius esse tractanda, non præscripto legis, sed cōsilio charitatis. Hac sunt quæ amplius erogantur faucio, qui curandus ad stabulū Samaritani illius miseratione perductus est. Et ideo dicuntur non à domino præcipi, quantum à domino monentur offerri, vt tanto intelligatur esse gratiora, quanto magis ostenduntur indebita. Sed ea quæ in his talia sunt, vt quantum sint licita non expediat, non in eis dici potest, bonum est hoc, sed illud melius: sicut dictum est, Qui dat nuptū, bene facit: & qui non dat nuptum, meli⁹ facit. Ibi enim vtrunq; licet, & hoc aliquādo, aliquando illud expedit. Nā illis qui se non continent, vtique expedit nubere: & quod licet, expedit. Quæ autē vouerint continentia, nec licet nec expedit. Porro discedere ab infideli coniuge licet, sed non expedit: Manere autem cū illo si cohabitare cōsentit, & licet & expedit: quia si non liceret, expedire non posset. Potest ergo aliquid licere & non expedire, expedire autem quod non licet non potest. Ac per hoc non omnia licita expediunt, omnia vero illicita non expediunt. Sicut enim omnis qui Christi sanguine redēptus est, homo est: non tamen omnis qui homo est, etiā sanguine Christi redēptus est: ita omne quod non licet non expedit, nec tamen omne quod non expedit, etiā non licet. Sunt quippe licita quæ non expediunt: sicut Apostolo teste didi-

cimus. Sed inter id quod illicitum est, & ideo non expedit, atque id quod licitum est, nec tamen expedit, quid dicitur, aliqua vniuersali regula definire difficile est. Citius enim quis dixerit, Omne quod fieri non expedit, peccatum est. Omne autem peccatū illicitum est, Omne ergo quod non expedit illicitum est. Et vbi erunt illa quæ licita esse, sed non expedire Apostolus dicit: si omne quod non expedit, licitum non est? Quapropter quia verum dixisse Apostolum dubitare non possumus, & aliqua peccata esse licita dicere non audemus, restat vt dicamus fieri aliquid quod non expediat: & tamen si licitum est, non esse peccatum, quantum quoniam non expedit, non sit vtique faciendum. Quod si absurdum videtur, vt aliquid fiat quod non expedit, & dicatur non peccasse qui fecerit, intelligendum est hoc ex cōsuetudine sermonis absurdum: quæ ita late patet, vt etiam iumenta, quantum sint rationis expertia, tamen plerumque dicamus debere vapulare cū peccat. Peccare autē proprie non est nisi eius qui vtitur rationali voluntatis arbitrio, quod in omnibus mortalibus animantibus non nisi homini est diuinitus attributum. Sed aliud est cum proprie loquimur, aliud cum verba ex aliis rebus transferendo vel abutendo mutuumur. Vt igitur si possumus, enitamar, inter id quod licet & non expedit, & id quod non licet atque ideo non expedit, aliquo certo sine distinguere: ea mihi videntur licere, & non expedire, quæ per iustitiam quidem quæ coram deo est, permittuntur, sed propter offensionem hominum, ne ob hoc impediatur à salute, vitanda sunt. Ea vero non licere, & ideo nec expedire, quæ sic ipsa iustitia vetantur, vt facienda non sint, etiam si ab eis quibus in notitiam fuerint perlata, laudentur. Quod si ita est, ideo non nisi illicita prohibētur à domino, vt ea quæ licita sunt, & non expediunt, non legis vinculo, sed libera discretionist beneficentia caueatur. Quocirca si dimittere infidelē, coniugem non liceret, hoc fieri dominus prohiberet, neque id Apostolus prohibēs diceret, Ego dico non dominus. Nam si propter causam fornicationis permittitur homini ut coniuge separari: quanto magis in coniuge mentione carnis fornicatio detestanda est: id est, infidelitas; de qua scriptum est, Quoniam ecce qui longe se faciunt à te, peribunt, perdidisti omnes qui fornicantur abs te. Sed quia ita licitum est vt non expediat: ne propter coniugum separationes offensus homines, ipsam doctrinam salutis, qua illicita prohibentur exhorreant, ac sic peiores atque perituri in eadem infidelitate remaneant: intercedit Apostolus, & monendo fieri vetat, quod ita licitum est vt non expediat. Sic enim recedere ab infidelibus vxoribus vel maritis, fideles viri vel feminæ non prohibentur à domino, vt neque iubeantur: Nam si dimittere tales coniuges iuberetur, nullus esset locus cōsilio monētis Apostoli ne hoc fieret. Nullo modo enim quod dominus iubet, seruus bon⁹ fieri prohiberet. Nāque hoc dominus aliquādo per Esdram Prophetā fieri iussit, & factum est. Dimiserunt Israëlites vxores alienigenas, quicūque tunc habere potuerunt, per quas fiebat vt & ipsi ad alienos seduceretur deos, non vt ille per maritos vero acquirerentur deo. Nondum enim tanta gratia Saluatoris illuxerat, & promissis temporalibus veteris testamēti, adhuc inhiabat illius populi multitudo. Et propterea cum bona terrena quæ pro magno expectabant à domino, viderent etiā his abundare qui multos falsos colebant deos, blanditijs vxorū prius eos reuerbantur offendere, deinde inducebantur & colere. Vnde iusserat dominus per sanctum Moysen, ne quis

G vxorem alienigenam duceret. Merito ergo quas duxerant domino prohibente, domino iubente dimiserunt. Cum vero cepisset gentibus Euangeliū prædicari, iam coniunctos gentiles gentilibus comperit coniuges. Ex quibus si non ambo crederent, sed vnus aut vna infidelis cuius fideli consentiret habitare, nec prohiberi à domino debuit fidelis infidelē dimittere, nec iuberi. Ideo scilicet nō prohiberi, quia iustitia permittit à fornicante discedere, & infidelis hominis fornicatio est maior in corde: nec vera eius pudicitia cū cōiuge dici potest, quia omne quod non est ex fide, peccatum est: quantum veram fidelis habeat pudicitiam etiam cum infideli cōiuge, quæ non habet veram. Ideo autem nec iuberi debuerunt fideles ab infidelibus separari, quia non cōtra iusionē domini gētilēs fuerant ambo coniuncti. Quoniam ergo ab infideli fidelē discedere nec prohibet nec iubet dominus, ideo vt nō discedat, Apostolus dicit, nō dominus, habens vtiq; spiritum sanctum in quo dare posset vtile & fidele consilium. Vnde cum dixisset de muliere cuius vir mortuus fuerit, Beatior autem erit si sic permanserit, secundū consilium meum: ne quis hoc

Rom. 14.

H consilium tāquam humanum, non diuinum contemnendum putaret, adiecit. Puto autem quod & ego spiritum dei habeā. Proinde intelligendum est, etiam ipsa quæ non à domino iubentur, sed à sancto eius famulo vtiliter suadentur, eodem domino inspirante suaderi. Absit enim vt quisquā catholicus dixerit, quando suadet spiritus sanctus, nō dominum suadere, cum & ipse dominus sit, & inseparabilia sint opera trinitatis. Dicit tamen, De virginibus autē præceptum domini non habeo, consilium autem do. Nō vt hoc consiliū alienum existimemus à domino, cum continuo sequatur & dicat, tāquam misericordiam consecutus à domino vt fidelis essem. Secundum deum ergo dat fidele consilium in eo spiritu de quo ait, Puto autem q; & ego spiritum dei habeam. Verū tamen aliud est domini iubentis imperium, aliud conserui secundum misericordiam charitatis, quæ est illi à domino inspirata atque donata, fidele consilium. Ibi aliud facere non licet, hic autē licet: ita sanē, vt ipsum licitum partim quidem expediat, partim vero non expediat. Expediit tunc, quādo non solū per iustitiam, quæ coram domino est permittitur, sed etiam hominibus nullum ex hoc impedimentum [salutis] inferitur: velut cum dat consilium non nubendi Apostolus virginibus, vnde præceptū domini se [non] habere testatur: licet aliud facere, id est, nubere, & min⁹

1. Corin. 7.

Ibidem.

1. al. & min⁹
tue bonum
tenere in
nuptiis.
1. al. neminem
cogit
quauis.

quā continentia, bonum tamen tenere nuptiarum t, ipsumq; licitum etiam expediat: quoniam in vetita & illicita ruituram carnis infirmitatē sic excipit honestate nubendi, vt neminem t impediatur ad salutem: quamuis magis expediret, magisq; honestum esset, si virgo consilium quo præceptum eā non cōpellit arriperet. Tunc autem nō expediat id quod licitum est, quando permittitur quidem, sed vsus ipsius potestatis, alius affert impedimentum salutis, sicut est vnde iam diu loquimur, discessio fidelis coniugis ab infideli: quam non prohibet dominus præcepto legis, quia corā illo iniusta non est: sed prohibet Apostolus consilio charitatis, quia infidelis affert impedimentum salutis: nō solum quia permittitur, sed scandalizantur offensi, verū etiam quia in alia coniugia cum ceciderint viuētibus eis à quibus dimittuntur, adulterinis nexibus colligati, difficillime resoluntur. Ideo hic, vbi id quod licet non expediat, non potest dici, si dimiserit infidelem, bene facit: si non dimiserit, melius facit: sicut dictum est, Qui dat

Cap. XIX.

1. Corin. 7.

nuptum, bene facit: & qui nō dat nuptum, melius facit. K Quoniam illud non solum vtrunq; pariter licet, vnde ad nihil horum præcepto domini quisquam compellitur: sed etiam vtrunq; expedit, aliud minus, aliud amplius, vnde ad id quod amplius expedit, consilio Apostoli quicūque potest capere prouocatur. Hoc autem vbi de dimittendo vel non dimittendo infideli coniugio queritur, vtrunq; quidem pariter licitum est per iustitiam quæ corā domino est, & ideo nihil horum dominus prohibet: sed non vtrūque expedit, propter infirmitates hominū: & ideo id quod non expedit, Apostolus prohibet: dante sibi domino liberum prohibendi locum, quia neque id quod monet Apostolus, prohibet dominus: neque id quod prohibet Apostolus, iubet dominus. Quod nisi ita esset, neque contra prohibitionem domini Apostolus aliquid mōneret, neque cōtra iusionem eius aliquid prohiberet. Proinde in his duabus causis, vna de nubendo vel non nubendo, altera de infideli coniuge dimittendo vel non dimittendo, aliquid simile est in verbis Apostoli, aliquid dissimile. Simile quidem quod & ibi dicit, Præceptum domini non habeo, consiliū autē do: & hic dicit, Ego dico, non dominus. Quale est enim, præceptum domini non habeo: tale est, non dicit dominus. Et quale est, consilium domini, ego dico. Illud autē dissimile est, quia de nubendo & non nubendo potest dici, hoc bene fieri, illud melius, quoniam vtrūque expedit, minus aliud, magis aliud. At vero de coniuge infideli dimittendo vel non dimittendo, quoniam vnum horum non expedit, aliud expedit, dici nō oportet, Qui dimittit, bene facit: & qui non dimittit, melius facit: sed dici oportet, non dimittat: quia & si licet, nō expedit. Sic ergo possumus dicere, melius esse infidelē coniugem non dimittere, quamuis liceat & dimittere: quemadmodum recte dicimus, melius esse quod & licet & expedit, quā id quod licet & non expedit. His de causis factum est, vt exponēs domini sermonem, quem prolixum in monte habuit, vbi ventum est ad questionem de coniugibus dimittendis, vel non dimittendis, adhibitis etiā Apostolicis testimoniis, dicerem consilium esse Apostoli, non præceptum domini, vbi ait, Ceteris autē ego dico non dominus, monēs eos qui haberent cōiuges infideles, vt consentientes habitare secū, nō dimitterēt. Quod vtiq; ideo monendū non iubendum fuit, quia non tantopondere prohibēdi sunt homines facere licita, quamuis non expediant, quāto pondere prohibentur illicita. Si autem alicubi Apostolus etiam illa quæ iubenda sunt, monere dignatus est, hoc fecit parcendo infirmitati, nō præiudicando iusioni. Vnde ipse dixit, Non confundam vos hæc scribo, sed vt filios meos charissimos moneo. Quid habet questionis vbi ait, ego dico, non dominus? Itē vbi ait, Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circūcidamini, Christi vobis nihil proderit: nūquid etiā hic dixit, ego dico, nō dominus? Nō sunt itaq; ista similia, quia etiā illa quæ iubet dominus, non est indignum neque cōtrarium si eadem monet Apostolus. Monemus enim quos charos habemus, vt faciāt domini præcepta, vel iusta. Cū vero ait, Ego dico, nō dominus: satis ostēdit dominū nō prohibere quod ipse prohibebat. Prohibuisset autem dominus si esset illicitum. Ergo secundum ea quæ supra diu diximus, multūq; versauimus, licitū erat per iustitiam, sed etiam licitum non erat faciendum propter liberam beneuolentiam. Tu autem cui placet ita nō licere quod nō vetat dominus, sed Apostolus, quemadmodum non licet quod vetat dominus,

Amicus, cū exponere voluisses quid sibi vellet quod ait, Ego dico, non dominus: cū alloqueretur fideles, quibus essent cōiuges infideles, dixisti, quia dominus iussit ne coniugia sibi met diuersæ religionis copulareretur, & ipsum adhibuisti testimoniū domini dicentis, Non accipies vxorem filio tuo à filiabus alienigenarum, ne trahat eum post deos suos, & pereat anima eius. Addidisti etiam verba Apostoli vbi dixit, Mulier alligata est quādiu vir eius viuuit. Quod si mortuus fuerit vir eius, quādiu vir eius viuuit. Quod si mortuus fuerit vir eius, liberata est, cui vult nubat, tātum in domino. Quod ita exposuisti vt adiungeres, id est, Christiano. Deinde secutus es & aisti, Hoc est ergo domini præceptum tam in veteri quā in nouo testamento, vt non nisi vnus religionis & fidei cōiugia sibi maneāt copulata. Si hoc ergo est domini præceptum tam in veteri testamento quā in nouo, & hoc iubet dominus, hoc docet Apostolus, vt non nisi vnus religionis & fidei maneāt copulata coniugia, quare contra hoc domini iussum, cōtra doctrinam suam, cōtra præceptum testamētī veteris & noui, iubet Apostolus vt diuersæ fidei cōiugia maneant copulata: Quia Paulus, inquis, gentiū prædicator & Apostolus iam in cōiugio positos nō solum monet, sed etiam iubet, vt si vnus aut vna ē coniugibus creditur, alterū vel alteram non credentem, secum tamen habitare consentientem non dimitteret. His verbis tuis aliud hoc, aliud esse illud satis euidenter ostēdis. Illud enim de his coniugiis agit, quæ sibi primitus copulantur, ne nubat fœmina nō suæ religionis viro, vel vir talem ducat vxorem. Id enim vt dicit iubet deus, docet Apostolus, vtrūque præcipit testamentum. Hoc autem diuersum esse quis abnuat, vbi agit nō de coniungendis, sed de cōiunctis? Ambo quippe vnus eiusdēq; infidelitatis fuerunt quādo cōiuncti sunt: sed Euangeliū cum venisset, alter sine altera, vel altera sine altero credidit. Si ergo aliud est hoc, quod sine scrupulo vlli dubitationis apparet, cur fidelem cum infideli in cōiugio permanere, non & dominus sicut Apostolus iubet, nisi forte isto loco vacat quod tam fidēter ipse ait, An vultis experimentū accipere eius qui in me loquitur Christus? Et vtiq; dominus est Christus. Intelligisne quid dicam? An in hoc explanando aliquando diligentius immorabor? Attēde vtrum rem ipsam tāquam in conspectu considerandā planiore sermone ponam. Ecce cōiuges duo vnus infidelitatis, ita fuerūt quando coniuncti sunt: nulla de his quæstio est quæ pertineat ad illam domini iusionē, doctrinamq; Apostolicā, & præceptū testamenti veteris & noui, quo prohibetur fidelis cum infideli copulare cōiugium: iam sunt coniuges, & adhuc ambo sunt infideles, adhuc tales sunt quales fuerunt anteq; iungentur, qualesq; coniuncti sunt. Venit Euangelij prædicator, Credidit eorū aut vnus, aut vna, sed ita vt infidelis cum fidele habitare consentiat. Iubet fidele dominus, ne infidelem dimittat, an non iubet? Si dixeris iubet, reclamat Apostolus? Ego dico nō dominus. Si dixeris, nō iubet, causam requiro. Neque illam mihi responsurus es, quā tuis literis indidisti, quia dominus prohibet fideles infidelibus iungi: hic enim nullo modo est ista causa, de iam iunctis loquimur, nō de iungendis. Si ergo tu causam nō inuenisti, cur nō vetet dominus, quod vetat Apostolus: ceruis enim iā, vt existimo, non esse ipsam quā esse putaueras: vide an forte illa sit quæ mihi visa est, & tūc proferenda, & nunc defendenda: vt scilicet illud intelligamus dicere dominū quod habet corā illo nullo modo transgredienda iustitia, id est, quod ita iubet aut vetat, vt aliud facere omnino nō

liceat. Quod autem volentis potestati permittit, vt nec agatur nec prætermittatur illicite, ibi seruatorū suorum cōsilio locum dare videtur, vt id potius suadeat quod viderint expedire. Teneatur hic ergo primitus ac maxime, ne committatur illicite. Vbi autem aliquid ita licitum est, vt aliud facere omnino non sit illicitum, fiat quod expedit, vel quod magis expedit. Illa igitur quæ dominus ita dicit vt dominus, id est, nō momentis cōsilio, sed dominantis imperio, facere non licet, & ideo nec expedit. Dominus itaq; præcipit mulierem à viro nō discedere: quod si discesserit, ea vtiq; causa discedere licitum est, manere in nuptam, aut viro suo recōciliari. Mulier enim sub viro viuio marito iuncta est legi, & viuente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro, quoniam mulier alligata est quādiu vir eius viuuit. Vnde si vxor dimiserit virum suum & alij nupsit, mœchatur: & qui dimissam à viro duxerit, mœchatur. Ideoq; ex eodē præcepto domini & vir vxorem nō dimittat, quoniam qui dimiserit vxorem suam præter causam fornicationis, facit eā mœchari: sed si propter hanc causam dimiserit, etiam ipse sic maneat. Omnis enim qui dimittit vxorem suam & ducit alteram, mœchatur. Hæc constituta domini sine vlla retractatione seruanda sunt. Habet enim hæc iustitia quæ coram illo est, siue approbent, siue improbent homines: & ideo dici non oportet, propter offensiones hominum, aut ne impediatur homines ab ea salute quæ in CHRISTO est, non esse seruandam. Quis enim Christianus audeat dicere, ne homines offendam, aut vt homines CHRISTO acquirā, faciam mœcham vxorem meam, aut ego ipse mœchus fiam? Potest enim fieri, vt cū adulteram vxorem quis dimiserit Christianus, ita tentetur, vt aliqua fœmina quæ nondum creditur, cupiens in eius nuptias conuenire, promittat se futuram esse Christianam, & hoc non fallaciter, sed si ei nupsit, hoc omnino factura. Huic itaque hoc connubium recusanti, poterit suggerere ille tentator, Dominus dixit, Qui cūq; dimiserit vxorem suā præter causam fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur: tu autem qui dimissisti propter causam fornicationis vxorem, si aliam duxeris nō mœchaberis. Huic talia suggererē, erudito corde respondeat, mœcham quidē illum grauius qui præter causam fornicationis vxore dimissa alteram duxerit: sed etiam illum qui vxore fornicante dimissa sibi aliam copulauit, non ideo non mœchari, quia fornicantem reliquit: sicut mœchatur qui eā quæ præter causam fornicationis dimittitur, duxerit: nec ideo nō mœchatur qui eam duxit, quā dimissam propter causam fornicationis inuenit. Et propterea quod subobscure apud Matthæū positum est, quo modo totum à parte significatum est, expositum est apud alios, qui totum generaliter expresserunt, sicut legitur apud Marcum, Quicūque dimiserit vxorem suam & aliam duxerit, adulteriū committit. Et apud Lucam, Omnis qui dimittit vxorem suam & ducit alterā, mœchatur. Non enim alios dixerunt mœchari, alios nō mœchari, qui dimissis vxoribus suis duxerint alteras, sed quicunque dimiserit: omnem prorsus qui dimiserit vxorem suam & aliam duxerit, mœcham eum sine vlla exceptione dixerunt. Sed si hæc ille Christianus responderit tentatori, intelligens licuisse quidem sibi dimittere adulteram, sed aliam ducere non licere: quid si dicat ille tentator, Cōmitte hoc peccatum vt acquiras animam Christo in morte infidelitatis posita fœmina, quæ parata est, si tibi nupsit, fieri Christiana: quid aliud Christianus respondere ad ista

Cap. XXII.

Luc. 16.

Mar. 10.

Luc. 16.

Ca. XXIII.

G debet & dicere, nisi se non posse si hoc fecerit euadere iudicium, quod commemorauit Apostolus ubi ait, Et sicut dicunt quidam nos dicere, Faciamus mala ut veniam bona, quorum iudicium iustum est? Quomodo autem poterit esse salubriter Christiana, quæ cum illo à quo ducitur, erit adultera? Non solum autem mœchandum non est, quod facit non quidam, sed omnis qui dimittit uxorem suam & ducit alteram, & si propterea duxerit ut faciat Christianam: sed etiam, quisquis non alligatus uxori continentiam deo uouerit, nullo modo debet ista compensatione peccare, ut ideo credat uxorem sibi esse ducendam, quia promisit quæ nuptias eius appetit, futuram se esse Christianam. Quod enim cuiquam antequam uouisset licebat, cum id se nunquam facturum uouerit, non licebit: si tamē id uouerit quod uouendum fuit, sicut est perpetua uirginitas, vel continentia post experta connubia soluta à vinculo coniugali, vel ex consensu uiuentibus, & carnalia debita sibi inuicem relaxantibus fidelibus castisq; coniugibus: quod alterum sine altera, vel alteram sine altero uouere fas non est. Hæc ergo, & si qua alia sunt quæ rectissime uouentur, cum homines uouerint, nulla conditione rumpenda sunt, quæ sine ulla conditione uouerunt. Quia & hoc dominum præcepisse intelligendum est ubi legitur, Uouete & redidite domino deo vestro. Vnde Apostolus de quibusdam quæ continentiam uouet, & postea nubere uolunt, quod eis antequam uouissent utique licebat, Habentes, inquit, damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerunt. Nihil ergo expedit quod illicitum est, & nihil quod prohibet dominus, licitum est. Quæ autem nullo domini cōstringente præcepto in potestate dimissa sunt, in his audiatur Apostolus in spiritu sancto monens & consulens, ut vel meliora capiantur, vel ea quæ non expediunt caueantur. Ibi audiatur dicens, Præceptum domini non habeo, consilium autem do, Et ego dico, non dominus. Ibi si meliora elegerit qui audit, Solutus est ab uxore, non quærat uxorem: qui & si acceperit uxorem non peccat. Ibi uirgo non nubat, Qui enim non dat nuptum, melius facit: & qui dat nuptum, bene facit. Ibi beator sit mulier sic permanendo, quæ mortuo uiro suo in potestate habet, cui uult nubat, tantum in domino. Quod duobus modis accipi potest, aut Christiana permanens, aut Christiano nubens. Non enim tempore reuelati testamenti noui, in Euangelio vel vllis Apostolicis literis sine ambiguitate declaratum esse recolo, utrum dominus prohibuerit fideles in fidelibus iungi. Quauis beatissimus Cyprianus inde non dubitet, nec in leuibus peccatis constituat, iungere cum infidelibus vinculum matrimonij, atque id esse dicat prostituere gentilibus membra Christi. Sed quia de iis qui iam coniuncti sunt, alia quæstio est: audiatur & hic Apostolus dicens, Si quis frater habet uxorem infidelem, & hæc consentiat habitare cum illo, non dimittat illam: & si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Et sic audiatur, ut quauis fieri licitum sit, quia hoc non dicit dominus: non tamen fiat, quia non expedit. Non enim omnia expedire quæ licita sunt, apertissime docet Apostolus, sicut supra iam ostendimus. Propter quod libet tamē fornicationis genus, siue carnis, siue spiritus, ubi & infidelitas intelligitur, & dimisso uiro non licet alteri nubere, & dimissa uxore non licet alteram ducere: quoniam dominus nulla exceptione facta dicit, Si uxor dimiserit virum suum, & alij nupserit, mœchatur. Et omnis qui dimittit uxorem suam & ducit alteram, mœchatur. His ita pro meo modulo pertractatis atque discul-

sis, quæstionem tamen de coniugiis obscurissimam & implicatissimam esse non nescio. Nec audeo profiteri omnes sinus eius, vel in hoc opere, vel in alio me adhuc explicasse, vel iam posse si uirgear explicare. Illud autem unde me itidem in alia scheda consulendum existimasti, seorsum etiam ego enotare curare, si mihi aliud quam tibi visum est uideretur. Cum uero eadem sit etiam nostra sententia, non hinc opus est diutius disputare. Catechumenis ergo in huius uitæ ultimo constitutis, si morbo seu casu aliquo sic oppressi sint, ut quauis adhuc uiuant, petere sibi tamen baptismum, vel ad interrogata respondere non possint: prosit eis quorum in fide Christiana iam nota uoluntas est, ut eo modo baptizentur quomodo baptizantur infantes, quorum uoluntas nulla adhuc patuit. Non tamen propterea damnare debemus eos qui timidius agunt, quam nobis uideatur agi oportere, ne de pecunia cōseruo credita improbius quam cauti iudicare uoluisset iudicemur. Satis quippe in talibus respiciendum est illud Apostoli ubi dicit, Unusquisque nostrum pro se rationem reddet deo. Non ergo amplius inuicem iudicemus. Sunt enim qui vel in his, vel etiam in aliis obseruandum putant, quod dixisse dominum legimus, Nolite sanctum dare canibus, neque proiceritis margaritas uestras ante porcos. Et ista saluatoris uerba referentes baptizare non audent eos qui pro se respondere nequiuert, ne forte contrarium gerant uoluntatis arbitrium. Quod de paruulis dici non potest, in quibus adhuc rationis nullus est usus. Sed non solum incredibile est, nec in fine uitæ huius baptizari catechumenum uelle, uerum etiam si uoluntas eius incerta est, multo satius est nolenti dare quam uolenti negare, ubi uelit, an nolit, sic non apparet, ut tamen credibilius sit eum si possit, uelle se potius fuisse dicturum ea sacramenta percipere, sine quibus iam credit non se oportere de corpore exire. Si autem dominus ubi ait, Nolite dare sanctum canibus: hoc quod isti cauendum putant uellet intelligi, non ipse suo traditori dedit, quod in suam ille perniciem sine culpa dātis, cum dignis indignis accepit. Vnde cum diceret dominus, credendum est significare uoluisse, quod lucē intelligentiæ spiritalis immunda corda non portant. Et si portanda doctor ingererit, quæ non recte accipiunt, quia non capiunt, vel reprehensionis moribus lacerant, uel contemnendo conculcant. Si enim beatus Apostolus, quauis in Christo iam renatis, tamen adhuc paruulis lac dicit se dedisse, non efcam, Necdum enim poteratis, inquit, sed nec adhuc quidem potestis. Si denique ipse dominus electis Apostolis dixit, Adhuc multa habeo uobis dicere, sed non potestis illa portare modo: quanto minus possunt ferre quæcunque de incorporea luce dicuntur immunda mentes impiorum? Sed uerbo fermo noster ad hoc potius claudatur unde sumpsit exordium, ego non solum alios catechumenos, uerum etiam ipsos qui uiuentium coniugiis copulati retinent adulterina consortia, cum saluo corpore in his permanentes non admittamus ad baptismum, tamen si desperati & intra se penitentes iacuerint, nec pro se respondere potuerint, baptizandos puto, ut etiā hoc peccatum cum ceteris lauacro regenerationis ablatur. Quis enim nouit utrum fortassis adulterina carnis illecebra usque ad baptismum statuerant detineri? Si autem ab illa desperatione recreati potuerint uiuere, aut facere quod statuerant: aut edocti obtemperabunt, aut de contemptoribus fiet quod fieri etiam de baptizatis talibus debet. Quæ autem baptismatis, eadem reconciliationis est

A causa, si forte penitentem finiendæ uitæ periculum præoccupauerit. Nec ipsos enim ex hac uita sine arra suæ pacis exire uelle debet mater Ecclesia.

Libri primi finis.

DIVI AVRELII
AVGVSTINI HIPPONENSIS
Episcopi, de adulterinis coniugiis ad
Pollentium, Liber secundus.

Aea quæ mihi scripseras frater religiose Polletii, iam rescripseram non paruum uolumen, de iis qui uiuentibus coniugibus suis, aliis copulantur. Quod cum innotuisset dilectioni tuæ, addidisti aliqua ad libellum tuum, etiam his me respondere desiderans. Sed cum facere disponerem, addendo & ego ad meum, ita ut unus liber esset responsionis meæ, repente illud editum est ut absolueram, prius flagitantibus fratribus nostris, & nescientibus quod adhuc aliquod esset addendum. Hinc factum est, ut altero seorsum opusculo ad ea quæ addidisti, respondere compellerer. Non autem quæ addidisti, adiuncta sunt fini opusculi tui, sed ubi visum est eius interiecta sunt corpori. Horum primum illud est, cui quidem arbitror me respondere debere, quod in his Apostoli uerbis ubi ait, Ceteris autem ego dico, non dominus, mulierem à uiro non discedere: quod si discesserit, manere inuolutam, aut uiro suo reconciliari: non putas ita dictum esse si discesserit, ut à uiro fornicante discessisse intelligatur, quæ sola causa discedere licitum est: sed potius existimas, [à pudico,] & ideo iussam manere inuolutam, ut possit ei reconciliari, si continere ille noluerit, ne uirum ad fornicandum, id est, ad aliam se uiuente ducendam, ipsa non reconciliata compelleret. Ceterum si à uiro fornicante discesserit, putas ei non præcipi ut inuoluta permaneat, sed hoc eam facere, si continens esse uoluerit, non ut præcepti uiolatrix inueniatur esse si nupserit. Quæ tibi uidetur forma & à uiro esse seruanda, ut uxorem non dimittat, excepta causa fornicationis: si autem dimiserit, maneat sine coniugio, ut pudica reconciliari possit uxori, nisi forte continentiam illa delegerit, ne uxoris castæ reconciliationem refugiens, ipse illam cogat mœchari, si sese non continens, uiuente illo nupserit alteri. Si autem fuerit ab uxore fornicante dimissus, iam enim nullo præcepto ut se continueat detineri, nec omnino mœchari, si uia illa alteram duxerit, quoniam id quod ait idem Apostolus, Mulier alligata est quando uiro eius uiuit: quod si mortuus fuerit uiro eius, liberata est, cui uult nubat: si intelligendum existimas, ut si uir fuerit fornicatus, pro mortuo deputetur, & uxor pro mortua, & ideo liceat cui libet illorum tamquam post mortem, ita post fornicationem coniugis alteri copulari. Quibus tuis sensibus cōsideratis, abs te quero, utrum quicumque duxerit mulierem quæ uiro alligata esse destiterit, adulter habendus sit: Quod tibi existimo non uideri. Ideo enim mulier uiuente uiro uocabitur adultera, si fuerit cum alio uiro, quoniam alligata est quando uiro eius uiuit. Hoc autem vinculum si ei cum uiro uiuente non esset, sine ulla adulterij crimine alteri nubere. Proinde si alligata est quando uiro eius uiuit, nullo modo nisi uiro mortuo soluta dicenda est ab hoc vinculo. Porro si morte cuiuslibet eorum inter maritum & uxorem hoc vinculum soluitur, & pro morte habenda est,

sicut dicitis, etiā fornicatio, proculdubio erit ob hoc & D mulier soluta quando fuerit fornicata. Neque enim dici poterit hæc alligata uiro esse, quando ab illa fuerit uiro soluta. Ac per hoc postea quæ fornicatio alligata uiro esse destiterit, quisquis eam duxerit, adulter non erit. Et uide quæ sit absurdum, ut ideo non sit adulter, quia ducit adulteram. Imò uero quod est monstruosius, nec ipsa mulier erit adultera, quoniam non erit posteriori uiro uxor aliena, sed sua. Soluta enim per adulterium priore coniugali vinculo, cuiusque iam nupserit coniugem non habenti, non adultera cum adultero, sed uxor erit potius cum marito. Quomodo ergo erit uerum, Mulier alligata est quando uiro eius uiuit: Ecce uir eius uiuit, quia nec de corpore excessit, nec fornicatus est, quod pro morte uis deputari, & tamen ei mulier alligata iam non est. Nonne attendis quæ sit hoc contra Apostolum dicentem, Mulier alligata est quando uiro eius uiuit? An forte dicturus es, uiuit quidem, sed uir eius iam non est: quoniam tunc esse destitit, quando illa per adulterium coniugale vinculum soluit. Quomodo igitur uiuente uiro uocabitur adultera, si fuerit cum alio uiro, quandoquidem uir eius ille iam non est, coniugali vinculo per mulieris adulterium iam soluto? Quo enim uiuente uiro nisi suo uocabitur adultera, si fuerit cum alio uiro? At si uir eius esse ille iam destitit, non utique uiuente uiro uocabitur adultera, si fuerit cum alio uiro: sed nullum habens uirum, nubendo erit cum suo uiro. Hoc qui sentit, nonne cernis quæ sit contra Apostolum sententia? Quod quidem non ipse sentis, sed hoc sequitur illa quæ sentis. Muta ergo antecedentia, si uis cauere sequentia. Et noli dicere, mortuum uirum uel mortuam uxorem, hoc loco debere intelligi etiā fornicatam. Quam obrem secundum doctrinam sanam mulier alligata est, quando uiro eius uiuit: id est, nondum de corpore abscessit. Mulier enim sub uiro uiuo marito iuncta est legi, hoc est, in corpore constituta. Si autem mortuus fuerit, hoc est, de corpore exierit, euacuata est à lege uiri. Igitur uiuente uiro, uocabitur adultera, si fuerit cum alio uiro. Si autem mortuus fuerit uir eius, liberata est à lege uiri, ut non sit adultera si fuerit cum alio uiro. Hæc uerba Apostoli totiens repetita, totiens inculcata, uera sunt, uia sunt, sana sunt, plana sunt. Nullius uiri posterioris mulier uxor esse incipit, nisi prioris esse desuerit. Esse autem desinet uxor prioris, si moriatur uir eius, non si fornicetur. Licite itaque dimittitur coniugis ob causam fornicationis, sed manet vinculum prioris, propter quod fit reus adulterij, qui dimissam duxerit, etiam ob causam fornicationis. Sicut enim manente in se sacramento regenerationis, excommunicatur quis reus criminis, nec illo sacramento caret, etiam si nunquam reconciliatur deo: ita manente in se vinculo fornicationis, nec carebit illo vinculo, etiam si nunquam reconciliatur uiro, carebit autem si mortuus fuerit uir eius. Reus uero excommunicatus ideo nunquam carebit regenerationis sacramento, etiam non reconciliatus, quoniam nunquam moritur deus. Remanet itaque, ut si sapere secundum Apostolum uolumus, non dicamus uirum adulterum pro mortuo deputandum, & ideo licere uxori eius alteri nubere. Quauis enim sit mors adulterium, non corporis, sed quod peius est, animæ: non tamen de ista morte loquebatur Apostolus, cum dicebat, Quod si mortuus fuerit uir eius, cui uult nubat: sed de illa sola qua de corpore exitur. Quoniam, si per coniugis adulterium coniugale soluitur vinculum, sequitur illa peruersitas quam

Gcauendam esse monstravi, ut & mulier per impudicitiam solvatur hoc vinculo: quae si solvitur, libera erit à lege viri. Et ideo quod insipientissime dicitur, non erit adultera si fuerit cum altero viro, quia per adulterium liberata est à priori viro. Quod si ita est à veritate devium, ut nullus id, non dico Christianus, sed humanus sensus admittat, profecto mulier alligata est quoad vir eius vivit. Quod ut apertius dicam, quandiu vir eius in corpore est. Pari ergo forma & vir alligatus est, quandiu mulier eius in corpore est. Vnde si vult dimittere adulteram, non ducat alteram, ne quod in illa culpata, ipse committat. Similiter & mulier si dimittit adulterum, non sibi copulet alterum: alligata est enim quandiu vir eius vivit, nec à lege viri nisi mortui liberatur, ut non sit adultera si fuerit cum alio viro. Quod autem tibi durū videtur, ut post adulterium reconcilietur coniugi coniunx, si fides assit, non erit durum. Cur enim adhuc deputamus adulteros, quos vel baptisate ablutos, vel poenitentia credimus esse sanatos? Hæc crimina in veteri dei lege nullis sacrificiis mundabantur, quæ novi testamenti in sanguine Christi sine dubitatione mundantur,

Cap. VI.
32. q. 1. cap.
quod autē.

1. Reg. 18.

Ioan. 8.

ενδυσθον.

Cap. VII.

Ioan. 8.

Cap. VIII

H & ideo tunc omnimodo prohibitum est ab alio contaminatam viro recipere uxorem: quamvis David Saülis filiâ, quam pater eiusdem mulieris ab eo separatâ dederat alteri, tanquâ novi testamenti praefigurat sine cunctatione receperit. Nunc autem postquam Christus ait adulteram, Nec ego te condemnabo, vade, deinceps noli peccare: quis non intelligat debere ignoscere maritum, quod videri ignovisse dominum amborum, nec iam se debere adulteram dicere, cuius poenitentis crimen divina credit miseratione deletum. Sed hoc videlicet infidelium sentus exhorret, ita ut nonnulli modicâ, vel potius inimici verâ fidei, credo mententes peccandi impunitatem dari mulieribus suis, illud quod de adulterâ indulgentia dominus fecit, auferrent de codicibus suis: quasi permissione peccandi tribuerit qui dixit, deinceps noli peccare: aut ideo non debuerit mulier à medico deo illius peccati remissione sanari, ne offenderentur infani. Neque enim quibus illud factum domini displicet, ipsi perfecte pudici sunt: nec eos seueros castitas facit, sed potius ex illo sunt hominum numero, quibus dominus ait, Qui sine peccato est vestrum, prior in eam lapidem iaciat. Nisi quod illi cõsentia terri recesserunt, & tentare Christū, atque adulterâ persequi destiterunt: isti autem & agroti medicum reprehendunt, & in adulteras adulteri sauiunt: quibus si diceretur, non quod illi audierunt, qui sine peccato est: quis enim sine peccato? sed qui sine isto peccato est, prior in illam lapidem mittat: tunc forsitan cogitarēt qui indignabatur quod adulteram non occideret, quanta illis dei misericordia parceretur ut adulteri viverent. Sed cum hæc eis dicimus, non solum nihil volumus detrudere seueritati, sed irascuntur insuper veritati, & loquuntur atque respondent: Sed nos viri sumus. An verò sexus nostri dignitas hanc sustinebit iniuriam, ut cum aliis feminis præter uxores nostras si quid admittimus, in lædis pœnis mulieribus comparemur? Quasi non propterea magis debeant illicitas concupiscentias viriliter frænare, quia viri sunt: quasi non propterea magis debeant mulieribus suis ad virtutis huius exemplum se præbere, quia viri sunt: quasi non propterea minus debeant libidine superari, quia viri sunt: quasi non propterea minus debeant lasciuienti carni seruire, quia viri sunt? Et tamen indignantur si audiant adulteros viros pendere similes adulteris feminis pœnas, cum tanto grauius eos puniri oportuerit,

quâto magis ad eos pertinet & virtute vincere, & exemplo regere feminas. Christianis equidem loquor, qui fideliter audiunt, Caput mulieris vir: vbi se agnoscunt duces, illas autem comites esse debere. Et ideo caendum viro illac ire vivendo, quâ timet ne vxor sequatur imitatio. Sed isti quibus displicet, ut inter virum & mulierem par pudicitia forma seruetur, & potius eligunt, maximeq; in hac causa, mudi legibus subditi esse quam Christi, quoniam iura forensia non eisdem quibus feminas pudicitia nexibus viros videntur obstringere: legant quid imperator Antoninus, non utiq; Christianus, de hac re constituerit, vbi maritus uxorem de adulterij crimine accusare non sinitur, cui moribus suis non præbuit castitatis exemplū, ita ut ambo damnentur, si ambo pariter impudicos conflictus ipse conuicerit. Nam supradicti imperatoris hæc verba sunt, quæ apud Gregorianum leguntur: Sanè, inquit, meâ literæ nulla parte causâ præiudicabunt. Neque enim si penes te culpa fuit ut matrimonium solueretur: & secundum legem Iuliam Eupasia vxor tua nuberet: propter hoc rescriptū meum adulterij damnata erit, nisi constet esse commissum. Habebūt autem ante oculos inquirere, an cum tu pudice viueres, illi quoq; bonos mores colendi author fuisti. Periniquum enim mihi videtur esse, ut pudicitia, vir ab vxore exigat, quam ipse non exhibet: quæ res potest & virum damnare, non ob compensationem mutui criminis rem inter vtrūque componere, vel causam facti tollere. Si hæc obseruanda sunt propter decus terrenæ ciuitatis, quanto castiores querit cœlestis patria & societas angelorum: Quæ cum ita sint, nunquid ideo minor est, ac non potius maior & peior virorum impudicitia, quia inest illis superba & licetiosa iactantia: Non igitur exhorreat viri, quod adultera Christus ignouit, sed potius cognoscant etiam periculum suum, & simili morbo laborantes, ad eundem saluatorem supplicii pietate confugiant: & quod in illa factum legunt, etiam sibi necessarium esse fateantur, adulteriorum suorum medicinam suscipiant, adulterare iam desinant, laudent in se dei patientiam, agant poenitentiam, sumant indulgentiam, murent de pœna feminarum & de sua impunitate sententiam. Quibus consideratis atque tractatis, si communis conditio, commune malum, commune periculum, commune vulnus, communis salus, fideliter & humiliter cogitetur, non erit turpis neque difficilis etiam post perpetrata atq; purgata adulteria reconciliatio coniugum, vbi per clauis regni cœlorum non dubitatur fieri remissio peccatorum: non ut post viri diuortij adultera reuocetur, sed ut post Christi consortium adultera non vocetur. Verum ecce non fiat, nemo compellit, quia forte lex aliqua huius seculi hoc vetat secundum terrenæ ciuitatis modum, vbi cogitata non est abolitio criminum per sanguinem factum. Suscipiatur ergo continentia, quam nulla lex prohibet, in alia non eatur adulteria. Et quid ad nos, si nec saltem diuina miseratione mundata, marito reconcilietur à deo adultera, dum tamen non reconciliatis adulteris, non alia fiant quasi connubia, quæ coniunguntur esse adulteria: Mulier enim alligata est quandiu vir eius vivit: ergo consequenter & vir alligatus est, quandiu mulier eius vivit. Hæc alligatio facit, ut aliis coniungi sine adulterina copulatione non possint. Vnde necesse est ex duobus coniugibus quatuor adulteros fieri, si & illa alteri nupserit, & ille alteram duxerit. Quamvis enim sceleratius mœchetur, qui non causa fornicationis vxore dimissa alteram duxerit: quod genus adulterij

A commemoravit Matthæus: tamen non solū ipse mœchatur, sed sicuti est apud Marcū, Quicumq; dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit super eam: & si vxor dimiserit virum suum, & alij nupserit mœchatur: & sicuti est apud Lucam, Omnis qui dimittit uxorem suam, & ducit alteram, mœchatur: & qui dimissam à viro duxerit mœchatur. De quibus testimonij iam satis in libro superiore disserui. Sed respondeo mihi, Continenter viuere paucorum est. Et ideo qui fornicantes coniuges dimiserunt, quoniam non possunt reconciliari, tantum se vident periclitari, ut legem Christi non humanam, sed feralem pronuncient. O frater, quantū ad incontinentes pertinet, multas querelas habere possunt, quibus, ut dicis, legem Christi feralem pronunciant, non humanam. Et tamen non propter illos Euangelij Christi peruertere vel mutare debemus. Te quippe sola eorū querela permouet, qui coniuges causa fornicationis intercedente dimittit, si alias ducere non sinantur: quoniam continere paucorum est, atq; ad id debent laude exhortari, non lege compelli. Itaq; si dimissa adultera non ducitur altera, iustam querelam, sicut putas, habebit hominum incontinentia. Sed Battende quàm plura sunt, vbi si querelas incontinentiū velimus admittere, necesse nobis erit adulteria faciēda permittere. Quid si enim aliquo diuturno & insanabili morbo corporis teneatur coniunx, quo cõcubitus impediatur: Quid si captiuitas, vel vis aliqua separet, ita ut sciat viuere maritus vxorē, cuius sibi copia denegatur, censens admittenda incontinentiū murmura, & permittenda adulteria? Quid in hoc ipso vnde interrogatus est dominus, responditq; fieri non debere, sed ad duritiam cordis illorum, Moysen permisisse dari libellū repudij, & quacūq; causa dimittere coniugem? Nonne lex Christi incontinentibus displicet, qui uxores litigiosas, iniurias, imperiosas, fastidiosas, & ad reddendum debitū coniugale difficillimas, repudio interposito abicere volunt, & alteras ducere? Iam ergo quia istorum incontinentia legē Christi horruit, ad eorum lex Christi arbitrium commutanda est? Iam porrò si maritū relinquat vxor, vel maritus vxorem, non causa fornicationis, sed potius continentia, sitq; incontinens, cui repudium propter hoc datur, quæro vtrum non erit adulter, vel adultera si alteri copuletur? Si non erit dicitur, C domino contradicitur, cuius hæc verba sunt, Dicitū est autē, Quicumq; dimiserit vxorē suam, sicut illi libellum repudij. Ego autem dico, quia omnis qui dimiserit vxorem suâ, excepta causa fornicationis, facit eam mœchari: & qui dimissam duxerit, adulterat. Ecce dimissa est, non dimisit: & quia continere paucorū est, incontinentia cœsit & nupsit, & tamen adulter adulteram duxit. Ambo rei, ambo damnandi sunt: & quæ nupsit viuo marito, & qui duxit eam cuius vivit maritus. Nunquid hic legem Christi dicimus inhumanam, qua constituitur rea tati criminis atq; punitur, quam vir nulla eius præcedente fornicatione dimisit: & quia paucorum est continere, dimittendo compulit nubere? Cur non hic dicimus habendum esse pro mortuo, qui male dimittēdo, prior coniugale vinculum rupit? Nam qua ratione dicitur es eum rupisse vinculū coniugale, qui licet sit mœchus, non dimisit vxorem, & eū non rupisse, qui etiam causam dimisit vxorem? Ego autem dico in vtroq; manere hoc vinculum quo mulier alligata est quoad vir eius vivit, siue continens, siue mœchus. Et ideo mœchari eam quæ dimissa nupserit: & mœchari eū qui dimissam duxerit, siue à mœcho, siue à continente dimissa sit,

Tomus sextus.

quoniam mulier alligata est quoad vir eius vivit. Sed D nunc de querelis incontinentiam disputamus. Quid enim videtur iustus, huius mulieris querela quæ dicit, dimissa sum, non dimisi, & quoniam continere paucorū est, non me continui, ne fornicaret nupsit, & dicit mœchata quia nupsit? Nunquid propter huius quasi iustam querelam, legē censēbimus immutandam esse diuinā, ut istam non iudicemus adulteram? Absit. Sed respondebis non eam debuisse dimittere, quia fornicationis nulla causa præcesserat. Verū dicis, nam peccatū mariti eius dominus expressit, vbi ait, Qui dimiserit vxorem suâ excepta causa fornicationis, facit eā mœchari. Sed nūquid ista ideo nubendo postea non peccauit, quia prius dimittēdo ille peccauit? Quid ergo ei prodest, quod de lege Christi mulier incontinens queritur, nisi ut murmurans puniatur? Iam nunc etiā illa videamus quæ alio loco interponens addidisti, meq; ad ea respondere voluisti. Vbi te mouet, & miseraris hominē qui cubare cum adultera, etiam si non incontinentia, certe filiorū procreandorum necessitate compellitur, si non ei licet sic eam dimittere, ut ea vitēte alterā ducat. Vnde recte moueris, si adulterium non esset, quauis adultera viua vxore, alteram ducere. Si autem adulterium est, ut ea quæ sunt disputata docuerūt, quid obtēditur procreandorum causa filiorum? Non enim propterea flagitiorū est permittenda licentia, aut verò tam cauendum est sine posteris mori, quàm eligendū [pudice] in posterū viuere. Quod non sinentur adulteri, quos necesse est post primā mortem secundæ mortis æternitate dānari. Nā procreandorum filiorum ista causatio, etiam non adulteras, sed castissimas feminas, si forte sint steriles, cogit dimittere, & alteras duci, quod tibi existimo non placere. Quapropter si causa incontinentia non sunt excusanda adulteria, quanto minus excusantur procreandorū causa filiorum? Illi quippe infirmitati, hoc est, incontinentiæ, voluit Apostolus subueniri honestate nuptiarū. Non enim ait, Si filios non habet, nubat: sed si se non continet, nubat. Filiorū quidē propagatione compensatur, quod incontinentiæ nubendo ceditur. Nam utiq; incontinentia vitium est, coniugij autem non est vitium. Et ideo fit per hoc bonum, ut illud veniale sit malum. Cū sint ergo nuptiæ causa generandi institutæ, ea causa fiabent à patribus, qui tantum officio generandi sceminis, sed non illicite miscēbantur. Erat enim tunc quædam propagandi necessitas quæ nunc non est: quoniam tēpus amplectendi sicut scriptū est, quod utiq; tunc fuit, & tēpus continēdi ab amplexu, quod nunc est. De quo tempore Apostolus loquens ait, De cætero fratres tempus breue est, reliquum est ut & qui habent uxores, tanquam non habentes sint. Vnde nūc rectissime dicitur, Qui potest capere, capiat: qui autē se non continet, nubat. Tunc ergo etiam continentia propter propagationem filiorū in nuptiarū descendebat officio: nunc autē vitium nuptiale incontinentiæ subuenit vitio: ut ab eis qui se non continet, non per turpitudinem stuprorum, sed per honestatem coniugiorum fiat propagatio filiorū. Cur ergo non dicit Apostolus, si filios non habet, nubat? Quia scilicet hoc tempore continēdi ab amplexu, non est necesse filios ppagare. Et quare dicit, si se non continet, nubat? Vtiq; propterea, ne per eā incontinentiā cogatur adulterare. Si ergo se continet, nec nubat, nec generet. Si autē se non continet, licite nubat, ne turpiter generet, aut turpius concubēdo non generet. Quāquā hoc quod vltimum dixi, nonnulli faciunt etiā licite coniugati. Illicite nāq; & turpiter etiā cū legitima

A ij

G vxore cōcūbitur, vbi prolis cōceptio denitur. Quod *Gen. 38.* faciebat Onan filius Iudæ, & occidit illum propter hoc deus. Propagatio itaque filiorum, ipsa est prima & naturalis [& legitima] causa nuptiarū. Ac per hoc qui propter incontinentiam coniunguntur, non sic debent temperare malum suum, vt bonum exterminent nuptiarū, id est, propaginem filiorum. De incontinentibus quippe loquebatur Apostolus vbi ait, Volo igitur iuniores nubere, filios propagare, matres familiās esse, nullā occasionem dare aduersario maledicti gratia. Iam enim conuersæ quædam sunt retro post satanam. Cum itaq; dicebat, volo iuniores nubere: hoc vtiq; monebat propter ruinam incontinentiæ fulciendā. Sed ne forte ab eis sola carnalis concupiscentiæ cogitaretur infirmitas, cui tantummodo esset opere cōnubij seruiendum: nuptiarum autem vel cōtemneretur, vel negligeret bonum: continuo subiunxit, filios procreare, matres familiās esse. Qui vero eligunt continere, aliquid vtiq; melius eligunt quā est nuptiarum bonum, hoc est generatio filiorum. Vnde si eligitur continentia, vt bono nuptiarum melius aliquid capessatur, quāto potius custodienda est vt adulterium caueatur: Cū enim dixisset

H Apostolus, Quod si se non continet, nubat: melius est enim, inquit, nubere quā vri. Nō dixit, melius est mœcham quā vri. Non est ergo ad quod exhortemur eos qui reconciliari timēt coniugibus adulteris penitendo sanatis, nisi ad custodiendā cōtinentiam. Quoniam mulier alligata, quādiu siue mœchus siue castus vir eius viuunt, mœchatur si alteri nupserit: & vir alligatus quādiu siue mœcha siue casta vxor eius viuunt, mœchatur si alteram duxerit. Hæc nanque alligatio quandoquidem non soluitur, etiam si per repudium cōiuncto corpore separatur, * multo minus soluitur, si non separata mœchetur. Ac per hoc non eā soluit nisi mors coniugis, nō in adulterium corruentis, sed de corpore exeuntis. Quapropter si recesserit mulier ab adultero viro, & ei reconciliari non vult, maneat innupta: & si dimiserit vir adulteram mulierem, & eam non vult recipere nec post penitentiam, custodiat continentiam: & si non ex voluntate eligēdi potioris boni, certe ex necessitate vitandi perniciosi mali. Ac per hoc ad hoc exhortar etiam si vxor esset in languore insanabili atque diuturno, aut etiā si alicubi esset corpore separata, quō maritus non posset accedere. Postremo ad hoc exhortar etiam si mulier volens viuere continenter, quāuis contra disciplinam, quia non ex consensu, tamen pudicum pudica dimitteret. Puto enim Christianū neminē reluctari, illum adulterum esse, qui vel diu languente, vel diu absente, vel continēter viuere cupiente sua vxore, alteri cōmixtus est femina. Sic ergo & dimissa adultera, adulter est cum adultera, quoniam non ille aut ille, sed omnis qui dimittit vxorem suam & ducit alterā, mœchatur. Quapropter si a cōiugali vinculo immunis minus appetitur vita sanctorū, exhorreatur pœna mœchorum. Et timore saltem frænctur concupiscentia, si amore non eligitur continentia. Si enim vbi est timor operetur labor, vbi erat labor, erit & amor. Non enim confidendū est de nostris viribus, sed oratio adiungēda conatibus, vt impleat bonis, qui deterret a malis.

Respondeamus etiam ad illud, vbi putas maritos ad puniēdas adulteras sine vlla miseratione compelli, cum volunt eas mori, si eis viuentibus non licet eis alteras ducere. Quam crudelitatem volens exaggerare dixisti, Non mihi videtur amantiſſime pater hic diuinus esse sensus, vbi benignitas & pietas excluditur. Ita ista

dicis, quasi propterea mariti parcere debeant adulteris & foeminis, quia licet eis alteras ducere: aut si nō licet, non parcant vt liceat. Quinimmo propterea debent peccatricibus præbere misericordiam, vt & ipsi pro suis peccatis misericordiam consequantur. Et multo magis hoc eis faciendū est, qui dimissis vxoribus adulteris cupiunt viuere continenter. Tanto quippe debet esse misericordiores, quanto volunt esse sanctiores: vt ad castitatem in seipsis seruandam diuinitus adiuentur, dū castitatem ab vxoribus violatam nec ipsi humanitus vlciscuntur: & maxime vox illa dominica est eis in memoriam reuocanda, Qui sine peccato est, prior in illam lapidē iaciat. Nō qui sine ipso peccato est, quomodo loquimur de pudicis viris, sed qui sine peccato est: quod si esse se dixerint, seipſos seducunt, & veritas in eis non est. Porro si non se seducunt, & est in eis veritas, non erit in eis cruenta seueritas. Scientes enim se non esse sine peccato, dimittunt vt dimittant eis: ne ab eis benignitas & pietas excludatur. Magis enim hæc excluduntur, si peccatis coniugum ab eis impetret veniam licentia libidinis, non cura pietatis: id est, vt propterea parcant, quia licet eis alteras ducere, & nō potius propterea, quia volunt & sibi dominum parcere. Quāto itaque melius, & honestius, christiana deniq; professione digni, vt parcant adulterarum sanguini vxorum, quod scriptū est, eis dicimus, Dimitte iniustitiam proximo tuo, & tunc precanti * tibi peccata soluentur. Homo homini seruatur iram, & a domino querit medellā: Super hominem si millem sibi non habet misericordiā, & de peccatis suis deprecatur: Cum ipse caro sit feruor iracundiā, quis propitiabitur peccatis illius? Et de Euangelio, Dimittite & dimittetur vobis, vt possim dicere, Dimittite nobis debita nostra sicut & nos dimittim⁹ debitoribus nostris. Et de Apostolo, Nulli malum pro malo reddentes: & si qua sunt huiusmodi in scripturis sanctis, quibus ad vlciscendū quādo humanus animus excitatur, quia christianus est, mitigatur. Quanto, inquam, melius ista dicimus, quā vt dicamus, Tantum adulteras istas dimittite, & earum nolite sanguinem querere: quicquid doloris ex earū flagitiis habetis, consolabūtur vos alie quas duxeritis: merito enim velletis istas de viuentium numero auferre, si earum vita impedimento esset quominus alias duceretis. Nunc vero etiam istis viuētibus, cum liceat alia vobis matrimonia prouidere, quid eas tantopere vultis occidere? Hæc si dicimus, nōne attendis quā nostra suasio longe sit a charactere christiano: quia & falsum dicimus, eis licere quod non licet, hoc est istis viuētibus vt aliis copulentur: & si propterea illis pepercerint, non parcant propter pietatem, sed propter aliarum nuptiarum liberam potestatem. Postremo quæro abs te, vtrum marito Christiano liceat vel secundum veterem dei legē, vel Romanas, adulteram abire: * Si licet, melius est vt ab utroque se temperet, id est, & a licito illa peccante supplicio, & ab illicito illa viuente coniugio. Quod si alterutrum eligere persenerat, fatius est ei facere quod licet, vt adultera puniatur, quā id quod nō licet, vt ipsa vna ille mœchetur. Si autem quod verius dicitur, nō licet homini Christiano adulteram coniugē occidere, sed tantum dimittere, quis est tam demens qui ei dicat, fac quod non licet, vt tibi liceat quod non licet? Cum enim vtrunque secundum legem Christi illicitū sit, siue adulteram occidere, siue illa viuente alterā ducere, ab utroque abstinentum est, non illicitum pro illicito faciendū. Si enim facturus est quod nō licet, iam

A faciat adulterium, & nō faciat homicidium, vt viuente vxore sua alteram ducat, & non humanum sanguinem fundat. Quod si est vtrunque nefarium, non debet alterum pro altero perpetrare, sed vtrunque vitare. Hic video quid dici ab incontinentibus possit, quod videlicet qui dimittit, & viuere permittit adulteram, si alterā duxerit, quādiu prior illa viuat, perpetuus adulter est, nec agit penitentiam fructuosam a flagitio non recedens. Nec si catechumenus est, ad baptismū admittitur, quoniam ab eo quod impedit nō mutatur: nec reconciliari penitus * potest in eadē nequitia perseuerās. Si autem accusando adulteram occiderit, hoc peccatū quoniam transactum est, & in eo non permanet, & si a catechumeno factū est, baptismate abluatur, & si a baptizato, penitentia & reconciliatione sanatur. Sed nō quid propterea dicturi sumus adulterium nō esse adulterium, quod sine dubio committitur, si coniuge adulteram viuente, altera ducitur: Sed hoc adulterij genere excepto, nempe non dubitas esse adulteriū, si quisquam ducat viuētis vxorem, a viro suo per libellum repudij sine vlla mulieris fornicatione dimissam. Quid ergo, cum viderit se nec ad baptismum admitti si catechumenus est, nec vtiliter agere penitentiam si baptizatus hoc fecerit, non corrigendo & relinquendo quod fecit: si eum voluerit & potuerit occidere cuius duxerit vxorem, vt hoc scelus vel baptismate diluatur, vel penitendo soluat, atque ita etiam illud adulterium non permaneat, euacuata muliere a lege viri post mortem viri, sed de transacto quod factum est per penitentiam satis fiat, vel regeneratione deleatur? Nūquid propterea est accusanda lex Christi, tanquam compulerit fieri homicidium, cum sine crimine fornicationis repudiata ducere, dicit esse adulterium? Hic enim si parum quid loquamur attendimus, multo grauiora dici possunt quæ ipse dixisti. Nam tu dum non vis esse adulteria, si alie ducantur dimissis adulteris, hoc inuenisti, quoniam si hæc adulteria dixerimus, cogētur mariti occidere adulteras, quarum vita impediuntur alteras ducere. Atque vt hoc exaggerares, dixisti, Non mihi videtur amantiſſime pater hic diuinus esse sensus, vbi benignitas & pietas excluditur. Si ergo quispiam nolens credere esse adulterium, quando a marito sine fornicationis criminis repudiata ab altero ducitur, & hoc contra te inueniat, quia ista ratione suadetur hominibus homicidia perpetrare, & earum maritos, quas eo modo repudiatas duxerint, vel insidiis quibus potuerint, vel calūniis appetere, vel aliquibus veris criminibus accusare & occidere, vt eis mortuis possint esse coniugia, quæ viuus fuerant adulteria: nōne id exaggerādo tibi dicturus est, non mihi videtur amantiſſime frater, hic diuinus esse sensus, vbi non solum benignitas & pietas excluditur, sed etiā ingens malignitas & impietas excitatur? Quādoquidem multo est leuius & tolerabilius, vt adulteras mariti, quā vt maritos adulteri occidat. Placēt ne tibi vt propter vaniſſimam inuidiam, dominicæ defensionem sententiæ deseramus, vel etiam insuper accusemus, dicentes non debere adulterium vindicari, etiam si præter causam fornicationis repudiata a viro alteri coniungatur, ne maritum eius a quo dimissa est cōpellatur occidere, dum adulterium in connubiū cupit viri prioris morte conuertere? Scio hoc tibi nō placere, vt propter hanc vaniſſimam inuidiam, lex Christi cum vera inueniatur & sana, dura & inhumana dicatur. Sic itaque non tibi debet videri ideo negandum esse adulterium, quando vxore adultera viuente altera ducitur, Tomus sextus.

quia potest maritus per hoc cogi adulteram occidere dum cupit sibi licere illa extincta alterā ducere, si hoc ea viuente nō licet facere. Quid si enim & illud dicant Christianæ fidei detractores, cogi homines occidere vxores suas insidiarum sceleribus, quas molestas ferre non possunt, siue diuturno languore laborantes, & pati concubium non valentes, siue pauperes, [siue steriles, siue deformes, aliarum spe ducendarum, sanarum, opulentarum, secundarum,] pulcherrimarum amore: quia eas quas perperari nolūt, præter causam fornicationis repudiare non licet, & alteras ducere, ne perpetuo deuincti adulterio, nec baptizari possint, nec penitendo sanari. Nunquid propterea ne ista homicidiorum scelerā perpetrentur, dicturi sumus non esse adulteria, si repudiatis præter causam fornicationis vxoribus, sibi alteras copulauerint? Iam vero ex hoc quod lapis non esse adulterium, si vir vxorem causa fornicationis abiecerit & alteram duxerit, nōne arbitraris cauendum, ne discant viri vxores quas propter alias innumerabiles causas ferre non possunt, mœcham cogere, vt ab eis vinculo coniugali per fornicationem, sicut putas solito, liceat eis alteras ducere: & ex eo quod illas mœcham cogētur, aut baptismate abluunt, aut penitendo sanari, quoniam illis & gratia & medicina negabitur quādiu cum adulteris viuunt, si prioribus præter causam fornicationis repudiatis, alteras duxerint? Nisi forte quis dicat, neminem posse vxorem suā mœcham facere si pudica est: & tamen dominus, Omnis qui dimiserit, inquit, vxorem suam, præter causam fornicationis, facit eam mœcham. Vtiq; propterea, quia cum esset pudica cum viro, tamen dimissa cogitur per incontinentiā viuio priore alteri copulari, & hoc est mœcham. Quod si hoc ista non fecerit, tamen ille quantum in ipso est facere compulit, & hoc ei deus peccatum etiam si illa casta permaneat imputabit. Sed quis nesciat quā sint rarissimæ quæ ita pudice viuunt cum viris, vt etiam si ab eis dimittantur, alios non requirant? Incomparabiliter quippe numerus est amplior foeminarum, quæ cum pudice adhæreant maritis, tamen si dimissa fuerint a maritis, non differunt nubere. Cum ergo crediderint homines domino dicenti, Omnis qui dimiserit vxorem suam præter causam fornicationis, facit eam mœcham: si crediderint & tibi dicenti, muliere fornicante licere viro eius alteram ducere: quisquis voluerit præter alias quaslibet molestias carere vxore cui coniunctus est, prius eam mœcham faciat sine fornicatione dimittendo, vt tunc ducat alteram, cum fuerit illa mœcha nubēdo: ac sic a priore peccato quo eam mœcham fecit, siue per baptismū, siue per penitentiam liberatus, sine suo adulterio eam sibi habere videatur, quā post prioris adulteriū, tanquā hinc soluto matrimonij vinculo alterā duxerit. Quod quidē si fuerit machinatus, & vxorē suam mœcham faciet, & ipse quāuis post adulterium coniugis aliam ducendo mœchus erit, nihilq; illi proderit quod tibi credidit, & nō ei potius qui nullo excepto ait, Omnis qui reliquerit vxorē suam & aliam duxerit, mœchatur. Quibus omnibus cōsideratis atq; tractatis, restat vt ab eis qui hæc fideliter audiūt, dicatur nobis quod domino dictū est, Si talis est causa cū vxore, nō expedit nubere. Quibus & nos quid respōdeamus, nisi quod ipse respōdit, Nō omnes capiunt verbū hoc, sed quibus datum est: Sūt enim eunuchi qui de matris vtero sic nati sunt, & sunt eunuchi qui facti sunt ab hominibus, & sunt eunuchi qui seipſos castrauerūt propter regnum cœlorū. Qui potest capere, capiat. Ergo qui potest

Cap. XIII. Respondeamus etiam ad illud, vbi putas maritos ad puniēdas adulteras sine vlla miseratione compelli, cum volunt eas mori, si eis viuentibus non licet eis alteras ducere. Quam crudelitatem volens exaggerare dixisti, Non mihi videtur amantiſſime pater hic diuinus esse sensus, vbi benignitas & pietas excluditur. Ita ista

32. q. 5. cap. pmo.

** alius conuix a casta coniuge separatur.*

1. Corin. 7.

1. Tim. 5.

Gen. 38.

Cap. XVII.

Matth. 5.

Luc. 16.

Ca. XVII.

Matth. 19.

Gressu capiat, quod non omnes capiunt. Possunt autē capere quibus hoc præstat dei misericordia occulta, sed non iniusta. Sed in his omnibus qui seipfos castrauerunt propter regnum cælorum, alij sunt qui in vtroque sexu concubitum nesciūt, alij qui experti & auersi sunt, partim quidem illicite, partim vero licite experti. Porro in his qui licite experti sunt, quidam sunt qui non nisi licite, quidam & illicite & licite. Sunt quippe in eis qui coniugia sua tantum sciunt: sunt autem qui & alias forminas ac supra qualibet. Sed qui post concubitū coniugum seipfos castrant propter regnum cælorum, aut morte amittunt coniuges, aut ex consensu cum eis continentiam profitentur, aut necessitate diuortiorum, ne viuus coniugibus se aliis copulādo adulteria perpetrēt, castrant seipfos propter regnum cælorum, non vt clariores ibi esse possint, sed quod aliter ibi esse non possunt: nam qui non ista necessitate se continent, sed boni appetitione melioris, possent ibi esse etiā seruata pudicitia cōiugali, quanuis in præmiis minoribus, tamen intus erūt. Qui vero propterea se cōtinēt, quia prioribus cōiugibus viuus timent alij coniugari, maiorē curam debent gerere pro salute quam gesserūt illi à quibus continentia pro munere dilecta est ampliore. Tūc quippe ibi erunt, si adulteri non erunt. Si autē non continent, adulteri erunt, quia viuētibz coniugibus pristinis, non coniugibus alteris, * sed adulteris adhærebunt. Et si à regno cælorum aberunt, vbi erunt, nisi vbi salui non erunt? Hos igitur alloquor, vt quod facere deberent si haberent cōiuges diuturno languore marcescentes, vel loco sibi inaccessibili absentes, vel animositate illicita continentes: hoc faciant si habuerint coniuges adulterina iniquatione sordentes, & propter hoc à suo confortio diuertiantes, nō alia querant coniugia, quia non erunt coniugia, sed adulteria. Cum enim par forma sit in hoc vinculo viri & vxoris, sicut vxor viuēte viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro: ita & vir viuente vxore vocabitur adulter, si fuerit cū adultera * muliere. Et si enim grauius qui præter causam fornicationis, omnis tamen qui dimiserit vxorem suam & aliam duxerit, mæchatur. Nō eos terreat sarcina continentia: leuis erit, si Christi erit: Christi erit, si fides aderit, quæ impetrat à iubente quod iusserit. Non eos frangat, quod videtur eorum cōtinentia necessitatis esse, non voluntatis, quia & illi qui eam voluntate delegerunt, fecerunt eam esse necessitatis, quoniam vani sine damnatione ab illa deuiare nō possunt: & qui in eam necessitate contrusi sunt, faciunt eam esse voluntatis, si non de seipfis, sed de illo à quo est bonū omne confidunt. Illi ad eam conscenderunt causa maioris gloriæ, vt aliquid amplius inuenirent: isti ad eam confugerunt cura salutis nouissimæ, ne perirent: vtrique permaneant, vtrique in quod peruenerunt ambulēt vsque in finem, ferueant studiis, supplicēt votis: quia & illis salus cogitanda est, vt ab eo quod volūtas arripuit cadere timeāt: & istis gloria desperanda nō est, si in eo quod necessitas intulit, persistere deligant. Fieri enim potest, vt deo terrente & hortante, conuertente & implente, humanus in melius mutetur affectus: atque ita voueāt sine coniugis, & sine vllō concubitu, atq; immunda libidinis attrēctatione perseverantissime viuere: vt etiam si separata coniugia, locum ducendi alias moriendo aperuerint, claudatur ex voto quod pateret ex licito, & quod erat necessitate cōceptū, fiat charitate perfectum. Talibus profecto retribuetur quod illis qui vel pari consensu cū coniugibus hoc vouerūt, vel nul-

lis coniugis alligati, propter maius bonum continentiam delegerunt. Si autē ita se continent, vt si moriantur quarū vita coniugari impediuntur, alias ducere cogitent: profecto etiam si prius ipsi in tali continentia de corpore abscedant, nō eis imputatur nisi ad pudicitiam coniugalem, propter quam non faciunt quod facerent si liceret. Hac quippe intentione continēter viuere, parum est ad accipienda illius quæ liberius eligitur continentia præmia, sed sufficit ad cauenda adulteria. Hæc autem me de vtroque sexu meminere dicere, Cap. 11. sed maxime propter viros: qui propter ea se feminis superiores esse arbitrantur, ne pudicitia pares esse dignentur: in qua etiam præire debuerunt, vt eos illa tāquam sua capita sequerentur. Quando autem lex prohibet adulteria, si obtentu incōtinentia carnalis infirmitatis admittatur excusatio, multis sub nomine falsæ impunitatis, pereundi aperitur occasio. Neque enim carnem non habent feminæ, quibus viri aliquid tale nolunt licere, quasi eis quia viri sunt liceat. Sed absit hoc à meliori sexu, vt tanquā honori debeat, quod pudori detrahatur, cum honor iustus, virtuti non vitio debeat. Quinimmo cum à feminis vtrique habentibus carnē, tantam flagitant castitatem, vt quādo ab vxoribus diutissime peregrinantur, velint eas ab adulterino concubitu intaminatas feruorem transigere iuuetutis: & plurimæ pudicissime transigunt, & maxime Syræ, quarum mariti negociandi quæstibus occupati, iuuenes adole- scentulas deserunt, & vix aliquando senes ad aniculas reuertuntur: * eo ipso euidentius conuincuntur nō esse impossibile, quod se non posse causantur. Si enim hoc non posset infirmitas hominū, * multo minus id posset sexus infirmior feminarum. Vnde istos qui virilem excellentiam non putant nisi peccandi licentiā, quando terremus ne adulterinis coniugis harendo pereat in æternum, solemus eis proponere etiam continentia clericorum: qui plerumque ad eandem sarcinā subeunt. Sciamus ergo eis, Quid si & vos ad hoc subeundum populorū violentia caperemini, nonne susceptum caste custodiretis officium, repente conuersi ad impetrandas vires à domino, de quibus nunquā antea cogitastis: Sed illos, inquit, honor plurimum consolatur. Respondemus, & vobis timor amplius moderetur. Si enim hoc multi dei ministri repente atque inopinanter impositum susceperunt, sperantes se illustrius in Christi hereditate fulgere: quanto magis vos adulteria cauēdo viuere cōtinēter debetis, metuētes nō in regno dei minus lucere, sed in gehennæ ignibus ardere? Hæc atq; huiusmodi eis vt possumus dicimus, qui quoquo modo à se discedentibus, vel propter adulterium dimissis coniugibus suis, alias volunt ducere, & quomodo prohibentur, infirmitatem nobis carnis opponunt. Sed iam liber etiam iste claudendus est, & rogandus deus, vt aut eos tentari non sinat separationibus coniugum, aut ita sinat, vt timor periclitantis salutis, fiat illis amplioris siue probatoris occasio castitatis.

Libri secundi finis.

TRACTATVS

A TRACTATVS DE EPICVREIS & Stoicis,

Non omnino malus, sed nihil aut quàm minimum habens Augustini.

Cap. 1.

Cap. 11.

Cap. 111.

Cap. 111.

Cap. 111.

Duertit nobiscum charitas vestra cum legeretur liber Actuum apostolorū, Paulum locutum esse Atheniensibus, & ab eis qui prædicationē veritatis irridebāt, dictum fuisse verborum seminatorem. Dictū est quidem ab irridētibus, sed non respendum est à credentibus. Erat enim reuera ille seminator verborum, sed mesor morum. Et nos licet tantilli & nequaquam illius excellentia comparandi, in agro dei, quod est cor vestrum, verba dei seminamus, & vberem messem de vestris moribz expectamus. Veruntamen vnde admonemur loqui charitatis vestrae, quod ipsa locutione continetur, hortamur attentius aduertatis, si quo modo adiuuante domino deo nostro dicimus aliquid, quod nec facile nisi dicatur, ab omnibus possit intelligi: neque cum intellectum fuerit, debeat ab vllō cōtemni. Apud Athenas loquebatur. Athenienses in omni literatura atque doctrina per alios populos magna fama pollebant. Ipsa erat patria magnorum Philosophorum. Inde se per ceteras Græciæ atque alias orbis terras varia & multiplex doctrina diffuderat. Ibi Apostolus loquebatur, ibi annunciabat Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis vero vocatis Iudæis & Græcis Christum dei virtutem & dei sapientiam. Hoc annunciare inter superbos & doctos quanti periculo fuerit, vestrum est cogitare. Denique sermone finito, audita illa resurrectione mortuorum, quæ præcipue fides est Christianorum, alij irridebant, dicebant autem alij, Audimus te de hoc iterum. Nec desuerunt qui crediderunt, atque in eis nominatur quidam Dionysius Areopagites: id est, Atheniensium principalis. Arcopagos enim Atheniensem curia vocabatur. Et mulier quædam nobilis, & alij. Facta est ergo loquente Apostolo tripartita illa multitudo, per quosdā gradus mira distinctione disposita, irridētium, dubitantium, credentiū. Quidam enim, vt scriptum esse audiuius, irridebāt. Quidam dicebant, Audimus te de hoc iterum, isti dubitantes erant. Aliqui crediderunt. Inter irridētes & credentes, medij sunt dubitantes. Qui irridet, cadit: qui credit, stat: qui dubitat, fluctuat. Audimus te de hoc iterum, inquit, incertum an casuri essent cum irridētibus, an staturi cum credentibus. Nunquid tamen inaniter laborauit seminator ille verborum? Ille vero si formidaret irridētes, nō perueniret ad credētes, quomodo seminator ille Euangelicus quem commemorat dominus. Nā vti que hoc erat Paulus, si trepidaret mittere semina, ne aliud caderet in via, aliud inter spinas, aliud in loca petrosa, nunquam semen posset etiam ad terram optimam peruenire. Et nos seminemus, spargamus, corda præparate, fructum date. Hoc quoque si meminit charitas vestra cum legeretur audiuius, quod quidā ex Philosophis Epicureis & Stoicis conferebant cū Apostolo. Qui sint vel fuerint Philosophi Epicurei & Stoici, id est, quid senserint, quid verum esse putauerint, quid philosophādo sectati sint, proculdubio multum vestrum nesciunt: sed quoniam Carthagini loquimur, multi sciūt. Adiuuent ergo modo nos dicturos vobis, Tomus sextus.

Ad rē quippe valde pertinet, quod puto esse dicendum. D Audiant nos, & nescientes instruantur, scientes cōmoneantur: illi cognoscant, illi recognoscant. Primo generaliter audite omnium Philosophorū commune studium, in quo studio communi habuerūt quinq; diuisiones & differentias sententiarū propriarum. Communiter omnes Philosophi studendo, quarēdo, disputando, viuendo appetuerunt apprehēdere vitam beatam. Hæc vna fuit causa philosophandi, sed puto quod etiam hoc Philosophi nobiscum commune habent. Si enim à vobis quæram quare in Christum credideritis, quare Christiani facti fueritis: veraciter mihi omnis homo respōdet, propter vitam beatā. Appetitio igitur beatæ vitæ Philosophis Christianisq; cōmūnis est. Sed restā consona vbi inueniri possit, inde quæstio est, deinde discretio. Nā vitam beatam appetere, vitam beatā concupiscere, desiderare, sectari, omnium hominum esse arbitror. Vnde me video parum dixisse hūc appetitū beatæ vitæ Philosophis Christianisq; communem: debui enim dicere, omnium hominū, prorsus omnium honorū & malorum. Nam & qui bonus est, ideo bonus est vt beatus sit: & qui malus est, malus non esset, nisi inde se beatū esse posse speraret. De bonis facilis quæstio est, quod beatam vitam quærat, ideo boni sint. De malis vero aliqui dubitant, vtrū & ipsi beatam vitam quærant. Sed si separatos malos & à bonis discretos interrogare possem & dicere, Vultis beati esse? nemo diceret, nolo. Verbi gratia, pone aliquē furē, quod ab illo, Quare furtum facis? Vt habeam, inquit, quod nō habebam. Quare vis habere quod non habebas? Quia miserum est non habere. Si ergo miserū est non habere, beatorum putat habere. Sed in eo impudens est & errat, quia de malo vult beatus fieri. Bonum est enim beatum esse. Vnde ergo ille peruersus? quia bonum quærit, & malū facit. Quid quærit ergo? Quid aspirat cupiditas malorum? Ad mercedē honorū. Beata vita merces honorū est. bonitas opus est: beatitudo merces est. Deus opus iubet, mercedem proponit. Dicit, hoc fac, & hoc accipies. Ille autem malus respondet nobis, Nisi male fecero, beatus non ero. Tanquam dicat aliquis, ad bonum non peruenio, nisi malus fuero. Nō vides, quia bonum & malum contraria sunt? Bonū quæris, & malum facis? In contrarium curris, quando peruenis? Relinquitur ergo istos, forte optimum erit vt ad eos redeamus, cum de Philosophis quod instituius peregerimus. Non enim arbitror sine causa per nescientes actum esse aliquid magnum dispēdante diuina ipsa providentia, vt cū essent plurimæ Philosophorum sectæ in ciuitate Atheniensi, non contulerint cum Apostolo Paulo nisi Stoici & Epicurei. Cum enim audieritis quid sentiant in sectis suis, videbitis quā nō frustra factum sit, vt ex omnibus Philosophis soli cum Paulo conferrent. Neque enim eligere sibi potuit, quibus altercātibz responderet, sed diuina sapientia omnia gubernans, hos ei apposuit, in quibus dissensionis Philosophorum tota propē causa consisteret. Breuiter ego dico, In docti credant nobis, docti iudicent de nobis. Puto quia mentiri non audeo indoctis, iudicibus doctis, maxime quia dico aliquid vbi pariter & docti & indocti possint veraciter iudicare. Hęc ergo prius dico, hominem cōstare ex anima & corpore. Hic non peto vt credatis, sed & vos peto vt iudicetis. Nō enim timeo, ne in hoc dicto male quisquā iudicet de me, qui agnoscit se. Homo ergo, quod nemo ambigit, constat ex anima & corpore. Substantia ista, res ista, persona ista, homo dicitur. Beatā

G vitam querit, & hoc nostis: nec insto vt credatis, sed admonero vt agnoscat. Homo, inquam, id est, res ista non parua, praecedens omnia pecora, omnia volatilia, omnia & natatilia, & quicquid carne gerit & homo non est. Homo ergo constans ex anima & corpore, sed non qualicunque anima, nam & pecus constat ex anima & corpore. Homo ergo constans ex anima rationali & carne mortali, querit beatam vitam. Quae res faciat beatam vitam cum cognouerit homo, nisi hanc teneat, hanc sequatur, hanc sibi veditet, assumat si potestas est, petat si difficultas est, beatus esse non potest. Tota igitur questio est, quid faciat beatam vitam. Constituit nunc ante oculos vestros Epicureos, Stoicos, & Apostolum, quod etiam sic dicere potui, Epicureos, Stoicos, Christianos. Interrogemus prius Epicureos, quae res faciat vitam beatam. Respondet, Voluptas corporis. Hic iam credatis peto, quia iudices habeo: vtrum enim hoc dicant, hoc sentiant Epicurei, nescitis, quia illas literas non legistis, sed sunt hic qui legerunt. Redeamus ad interrogandos. Quid dicitis Epicurei, quae res faciat beatam vitam? Respondent, Voluptas corporis. Quid dicitis Stoici, quae res facit vitam beatam? Respondent, Virtus animi. Intestat mecum charitas vestra, Christiani fumus, inter Philosophos disceptamus. Videte quare illa dua secta tantum procurata sunt cum Apostolo collaturae. Nihil est in homine quod ad eius substantiam pertineat atque naturam, praeter corpus & animam. Horum duorum in vno, hoc est, in corpore, Epicurei posuerunt beatam vitam: in alio, id est anima, Stoici posuerunt beatam vitam. Quatum ad hominem pertinet, si ab illo sibi est vita beata, nihil restat praeter corpus & animam. Aut corpus est causa vitae, aut anima est causa vitae: si plus queris, ab homine recedis. Hi ergo qui beatam vitam hominis in homine posuerunt, alibi ponere omnino non poterunt, nisi aut in corpore, aut in anima. Horum qui in corpore posuerunt, principatum Epicurei tenuerunt. Horum qui in anima posuerunt, principatum Stoici tenuerunt.

Cap. V.

Ecce sunt, conferunt cum Apostolo: aliquid ne plus habebat Apostolus? An vero vni harum duarum sectarum necessario consentire deberet, vt etiam ipse causam beatam vitae aut in corpore aut in anima poneret? Nunquam poneret Paulus in corpore: hoc enim magnum non est, cum ipsi minime ponant causam beatitudinis in corpore, qui melius sentiunt de corpore. Nam Epicurei & de corpore & de anima hoc idem sentiunt, quod vtrunque mortale est. Et quod est grauius & detestabilius, prius dicunt animam post mortem dissolui quam corpus. Adhuc inquit post efflatum spiritum manente cadauere, & integris membrorum linamentis aliquatum duratibus, anima mox vt exierit veluti fumus vento diuerberata dissoluitur. Non ergo miremur, quod summum bonum, id est, beatitudinis causam in corpore posuerunt, quod se melius quam animam habere senserunt. Nunquid hoc faceret Apostolus? Absit vt poneret in corpore summum bonum. Summum enim bonum est causa beatitudinis: immo vero doluit Apostolus quosdam e numero Christianorum elegisse sententiam Epicureorum: non hominum, sed porcorum. Ex hoc enim numero erant illi corrupti mores bonos colloquiis malis, & dicentes, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur. Epicurei contulerunt cum Paulo Apostolo: sunt & Christiani Epicurei. Quid enim sunt aliud dicentes quotidie, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur? Quod pertinet, nihil erit post mortem, vmbra enim transiens est vita nostra: Dixerunt enim apud se cogitantes non recte

1. Cor. 15. Sapien. 2.

inter cetera. Coronemus nos rosis antequam marcescant: Nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostrarum: vbique relinquamus signa letitiae, quonia hanc pars nostra, & haec est fors nostra. Hoc si atroci oburgemus, si his cupiditatibus vehementius resistamus, dicet & quod sequitur: Opprimamus pauperem iustum. Et ta. Sapientia. m. inter dicere vel in hoc loco positi non timemus. Nolite esse Epicurei. Cogitate quidem illud quod dictum est ab his non recte loquentibus, Cras enim moriemur: sed non omnimodo moriemur: manet enim post mortem quod sequitur mortem. Comes morienti aut vita erit, aut poena. Nemo dicat, Quis hic inde reuersus est? Diues ille purpuratus sero redire voluit, & permitti non potuit. Stillam sitiens inquisiuit, qui esuriem pauperem fastidiuit. Nemo ergo dicat, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur. Si vultis dicere, cras enim moriemur: non prohibeo, sed aliud ante dicite. Epicurei quippe velut non viderunt post mortem, quasi aliud nihil habentes nisi quod delectat carnem, dicunt, Manducemus & cetera. Sed tenete quod dicitur, cras enim moriemur. Christiani vero post mortem victuri & felices potius futuri vel victuri post mortem, non dicant, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur: sed dicant, Ieiunemus & oremus, cras enim moriemur. Addo planè aliud, addo tertium. Nec quod praecipue obseruandum est praetermitto, vt de ieiunio tuo famem pauperis satietur. Aut si ieiunare non potes, magis pascas, cuius satietate tibi venia concedatur. Dicant ergo Christiani, Ieiunemus & oremus, & donemus, cras enim moriemur. Aut si duas res volunt dicere, ego eligo vt dicant, Donemus & oremus, quam ieiunemus & non donemus. Absit ergo vt Apostolus in corpore poneret summum bonum hominis: id est, beatitudinis causam. Sed cum Stoicis non indecens fortasse iustamen est. Ecce enim interrogati vbi ponant efficiens beatam vitam: id est, quod facit in homine beatam vitam: respondet, non corporis voluptatem, sed animi esse virtutem. Quid Apostolus: annuit? Si annuit, annuamus. Sed non annuit: reuocat enim scriptura eos qui coadunt in virtute sua. Epicureus itaque in corpore ponens summum hominis bonum, in se spem posuit. Sed enim Stoicus in animo ponens summum hominis bonum, in re quidem meliori hominis posuit, sed etiam ipse in se spem posuit. Homo est autem & Epicureus & Stoicus. Maledictus igitur omnis qui spem suam ponit in homine. Quid ergo iam constituitis ante oculos nostros tribus, Epicureo, Stoico, Christiano: Interrogemus singulos. Dic Epicuree, quae res faciat beatum. Respondet, Voluptas corporis. Dic Stoice, Virtus animi. Dic Christiane, Donum dei.

Itaque fratres velut ante oculos vestros Epicurei & Stoici cum Apostolo contulerunt, & collatione suam nos quid reuocare & quid deberemus eligere docuerunt. Est virtus animi res laudabilis, prudentia, mala & bona discernens, iustitia sua cuique distribuens, temperantia libidines, fortitudo molestias equanimiter sustinens. Magna res, laudabilis res: lauda Stoice quantum potes, sed dic vnde habes? Non virtus animi tui te facit beatum, sed qui tibi virtutem dedit, qui tibi velle inspirauit, & posse donauit. Scio quia fortassis irrisurus es me, & eris in eis de quibus scriptum est, quia Paulus irridebant. Si tu via es, ego semino: seminator enim verborum sum pro modulo meo. Quod fuit conuictum tuum, officium est meum. Ego semino quod cadit in te tanquam in terram duram. Ego non sum piger, & inuenio terram bonam. Quid tibi faciam? Reprehensus es, &

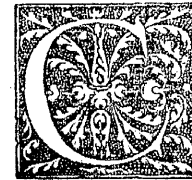
oraculo

A oraculo diuino reprehensus es. Inter illos es, qui confidunt in virtute sua: inter illos es qui spem ponunt in homine: virtus te delectat. Scio, sitis: sed virtute tibi manare non potes. Si curam sit tibi ostendere fontem vitae, forte deridebis. Dicis enim apud te, de ista rupe bibiturus sum? Accedit virga, & manauit aqua. Iudaei enim signa petunt, sed tu Stoice non es Iudaeus. Scio Graecus es, & Graeci sapientiam querunt. Nos autem praedicamus Christum crucifixum. Scandalizatur Iudaeus: subannat Graecus. Iudaeis enim scandalum, gentibus autem stultitia: sed ipsis vocatis Iudaeis & Graecis, hoc est, ipsi Paulo ex Saulo, & Dionysio Areopagita, & talibus his, talibus & illis Christum dei virtute & dei sapientiam. Iam non irrides rupe, agnosce virgam crucis, Christum fontem: & si sitis, bibe virtute. Esto fonte saginatus, gratiarum actiones fortasse ructabis: & quod ab illo habes, iam non tibi dabis, sed in ructatione exclamabis, Diligam te domine virtus mea. Iam non dices animus meus facit beatum, non eris inter illos qui cognoscentes deum, non sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscurati sunt in sapientia cor ipso: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Quid est enim, dicentes se esse sapientes, nisi a sese habere sibi sufficere, stulti facti sunt. Merito stulti. Stultitia vera est falsa sapientia. Sed eris inter illos de quibus dicitur, Domine in lumine vultus tui ambulabunt, & in nomine tuo exultabunt tota die, & in iustitia tua exultabunt, quoniam gloria virtutis eorum tu es. Virtutem quarebas: dic, Domine virtus mea. Beatam vitam quarebas: dic, Beatus homo quem tu erudieris domine. Beatus enim populus cuius non voluptas carnis, cuius non virtus propria, sed beatus populus cuius est dominus deus ipse. Haec est patria beatitudinis quam omnes volunt, sed non recte querunt. Nos autem ad talem patriam non nobis via quasi corde nostro machinemur, & erraticas semitas moliamur: venit inde & via. Quid vult enim beatus, quid vult, nisi non falli, non mori, non dolere? Et quid querit plus esurire, & plus māducare? Quid si melius est non esurire? Nemo beatus est nisi qui viuunt in aeternum, sine villo timore, sine vlla fallacia. Nam falli odit anima. Quantum falli oderit anima naturaliter, hinc intelligi potest, quoniam qui mente alienata rident, plorantur a sanis: & eligit homo vti que ridere quam flere. C Si duo ista proponantur, ridere vis an flere? quis est qui respondeat nisi ridere: iterum si proponantur ista duo, Falli vis, an verum tenere? Omnis homo respondet, verum tenere. Et ridere eligit & verum tenere: de duobus illis risu & fletu, ridere: de duobus istis fallacia & veritate, verum tenere. Sed tantum praualet inuidia: si ma veritas, vt eligat homo sana mente flere, quam mente alienata ridere. Ibi ergo in illa patria veritas erit, fallacia & error nusquam. Sed & veritas erit, & flere non erit. Erit enim & verum ridere, & de veritate gaudere, quia ibi vita erit. Nam si dolor erit, vita non erit: neque enim vita dicenda est sempiternus immortalisq; cruciatu. Ideo dominus non appellans vitam quam habituri sunt impij, quamuis in igne victuri sunt, vitam non finiunt, ne poenam finiant. Vermis enim eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: tamen eam noluit appellare vitam, sed hanc appellauit vitam, quae beata & aeterna est. Vnde interrogat illo diuite dominum, Quid boni faciam, vt vitam aeternam consequar? & ipse quidem vitam aeternam non nominabat, nisi beatam: nam habebunt impij aeternam, sed non beatam vitam, quia cruciatibus plenam. Ergo ille ait, Domine, quid bo-

ni faciam vt vitam aeternam consequar? Respondit illi Dominus de mandatis. Ait ille haec omnia fieri. Sed quod respondit de mandatis, quid ait, Si vis venire ad vitam: non ei dixit beatam, quia misera nec vita dicenda est: non ei dixit aeternam, quia vbi mortis timor est, nec vita dicenda. Ergo vita, quae hoc nomine digna est vt vita dicatur, non est nisi beata: & beata non est nisi aeterna. Hac volunt omnes, hac volumus omnes, veritatem & vitam: sed ad tam magnam possessionem, ad tam gratam felicitatem qua itur, instruxerunt sibi vias erroris Philosophi. Alij dixerunt, haec: alij non haec, sed haec. Laetuit eos via, quia deus superbis resistit. Lateret & nos, nisi venisset ad nos. Ideo dominus, Ego, iquit, sum via. Piger viator, venire nolebas ad viam, Ad te venit via. Quarebas, quod ires, Ego sum veritas & vita. Non errabis quando is ad illum, per illum. Haec est doctrina Christianorum, non plane conserenda, sed incomparabiliter praeredita doctrinis Philosophorum, immudicitiae Epicureorum, superbiae Stoicorum.

Finis.

E

TRACTATUS DE EO QUOD
dictum est a deo ad Moysen, Ego sum
qui sum: incerti auctoris.

Vm diuina lectio legeretur, magnū miraculum quod Moysen famulum dei intentissimum fecerat, etiam nos corde expectauimus, quia intenti etiam ipsi facti sumus, quomodo in rubo apparebat ignis, & rubus non cremabatur. Deide aduertimus sacram scripturam prius dixisse, quod angelus domini apparuerit Moysi in rubo. Deinde Moyses non iam quasi cum angelo, sed tanquam cum domino loquebatur. Tercio aduertimus, quod cum Moyses nomen dei quareret vt haberet quid diceret filiis Israël interrogatibus quod nomen dei esset, qui illum ad eos misisset: respondit, Ego sum qui sum. Neque hoc traesunter, sed repetitione commendans adiecit, Dices itaque filiis Israël, Qui est, misit me ad vos. Postremo iam enunciato nomine suo adhuc adiuxit, Haec dices eis, Dominus deus patrum nostrorum, deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob, misit me ad vos. Et hoc mihi nomen est in aeternum. De his quod dominus donat audite. Magna quidem sunt tanquam inuolucra mysteriorum dei. Quae si cogruenter & sufficienter conemur euoluere, nec vires nec tempus sufficere. Quod ergo breuiter possumus dicere, non frustra, non inaniter, non sine alicuius significatione secreti in rubo flamma erat, & rubus non cremabatur. Rubus enim spinarum est quoddam genus: nec in laude aliqua poni potuit, quod peccatori terra prodixit. Nam primitus peccati homini dictum est, Terra spinas & tribulos pariet tibi. Neque id ipsum quod rubus non cremabatur, id est, flamma non comprehendebatur, bonum aliquid putare debemus. Si enim flamma significat aliquid boni in qua angelus apparebat vel dominus: vnde etiam cum venit spiritus sanctus, vifunt illis linguae diuinae velut ignis: comprehendendi debemus hoc igne, non autem propter duritiam non cremari. Rubus quem non cremabat, populus qui deo relucabatur. Spinofum igitur populum Iudaeorum significabat rubus, quod Moyses mittebatur. Et ideo rubus non crema-

Exod. 3.

Gen. 3.

Apo. 2.

G batur, quia duritia Iudaorū, sicut dixi, legi dei reluctabatur. Nam si ille populus spinis nō significaretur, non ab eo spinis Christi coronaretur. Quod autem de ipso qui loquebatur Moysi, & angelus domini, & dominus dicitur, magna quaestio est, nec temerarium debet habere affirmatorem, sed cautum inquisitorem. Duæ autē sententiæ quæ hinc proferri possunt, quarum quælibet vera sit, ambæ secundum fidem sunt. Quod dixi, quenam earum vera sit: hoc dixi, quidnam eorum senserit qui scripsit. Nam quando nos inquirentes scripturas sentimus aliquid quod scriptor forte non sentit, non tamē hoc sentire debemus, quod abhorret à regula fidei, à regula veritatis. Ergo ambas sententiās propono, sit fortassis & tertia, quæ me latet. Ex his autē duabus propositis eligatis quæ volueritis. Aliqui dicunt ideo & angelum domini dictum, & dominum, quia Christus erat de quo aperte Propheta dicit, quod sit magni consilij angelus. Angelus enim officij nomen est, non naturæ. Nam angelus Græcè, qui Latine nuncius appellatur. Nūcius ergo actionis nomē est: agendo, id est, aliquid nunciando, nuncius appellatur. Quis neget Christum nunciassē nobis regnum cælorum? Deinde angelus, id est, nūcius mittitur ab eo, qui per eum aliquid nunciat. Et quis neget Christum missum: qui totiens dicit, Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me misit. ipse proprie missus. Nam Siloë illa piscina interpretatur missus. Ideo cui oculos luto inunxit, inde lauare faciem iussit. Nullius enim visus aperitur nisi eius qui à Christo mūdatur: ergo idem angelus, idem dominus. Sed hinc occurrit aliquid præcauendum. Non enim desunt hæretici qui dicant, patris & filij distare & dissonare naturas, & nō eos esse vnus eiusdemque substantiæ. Catholica autem fides credit patrem & filium & spiritum sanctum vnum deum, vnus substantiæ Trinitatem, inseparabiliter, & qualiter, nō commixtione confusam, nō distinctione separatam. Illi ergo qui persuadere moluntur filium non esse eiusdem substantiæ cuius est pater, argumentatur ex hoc, quod filius visus est patribus. Pater, inquit, nō est visus. Inuisibilis autem & visibilis diuersa natura est. Et ideo, inquit, de patre dictum est, Quem nemo hominum vidit, nec videre potest: vt ille qui visus est, non solum Moysi, sed etiam Abrahamæ, nec solum Abrahamæ, sed etiam ipsi Adam & cæteris patribus, non deus pater, sed filius potius, vt intelligatur creatura. Catholica nō hoc dicit. Sed quid dicit? Deus pater, deus filius: incommutabilis pater, incommutabilis filius: æternus pater, coæternus filius. Nam si dixeris patrem inuisibilem, filium visibilem: distinxisti, immo vero separasti substantias. Quomodo gratiam inuenisti, qui fidē perdidisti? Soluitur ergo ista quaestio sic. Deus pater & filius & spiritus sanctus, natura propria inuisibilis est. Apparuit autem quando voluit, cui voluit: nō vt est, sed vt voluit, cui seruiunt omnia. Si enim anima tua cum sit inuisibilis in corpore tuo, per quod appareat profert vocē, & vox in qua apparet anima tua cum loqueris, non est substantia animæ tuæ, aliud est illa, aliud est vox, & tamen apparet, & in ea re quæ ipsa nō est: sic & deus, si in igne apparuit, non est ignis: si in fumo apparuit, non est fumus: si in sono apparuit, non est sonus. Nō sunt hæc deus, sed indicant deum. Hoc rétento securi credimus potuisse dici filium, qui apparuit Moysi, & dominum, & angelum domini. Qui vero existimant vere cum angelum domini fuisse, nō Christum, sed angelum missum: necesse est vt exigatur ab eis ratio quare dictus sit dominus. Quomodo enim ab eis qui Christū

fuisse dicunt, exigitur quare dictus sit angelus: sic ab eis qui angelum dicunt, exigitur quare dictus sit dominus. Sed illi qui Christum dicunt fuisse, iam commemorauimus, quomodo inde exeant quare dictus sit angelus, quia Propheta aperte dixit dominum Christum magni consilij angelum. Illi ergo qui dicunt angelum, respondere debet quare appellatus sit dominus. Respondet & ipsi. Sicut in scripturis Propheta loquitur, non quia dominus est Propheta, sed quia dominus est in Propheta: sic & cum per angelum dignatur dominus loqui, quomodo per Apostolum, quomodo per Prophetam, recte dicitur & angelus propter seipsum, & dominus propter habitatem deū. Certe enim Paulus homo erat, & Christus deus, & ait tamen ipse Paulus, An vultis experire? tum eius accipere qui in me loquitur Christus: Dixit & Propheta, Audiam quid loquetur in me dominus deus. Qui loquitur in homine, loquitur in angelo. Ideo apparuit Moysi angelus domini & dixit, Ego sum qui sum. Habitatoris vox est, nō templi. Nam si propterea Christus erat cum angelus dictus sit, quia vnus erat, quid facimus quando Abrahamæ tres apparuerunt? Quid hic dicimus? Tres apparuerunt, & Abraham tamquam ad vnum loquens dixit, Domine. Quid dicimus? Quare tres? An ipsa Trinitas erat? Quare ergo dominus? Quia Trinitas vnus dominus, nō sunt tres domini. Et trinitas vnus deus, nō tres: vna substantia, tres personæ. Neque enim pater filius est, aut filius pater est: aut spiritus sanctus vel pater vel filius est. Sed pater non est nisi filij: filius non est nisi patris: spiritus & patris & filij. Quæuis in illis tribus aliqui dicunt quod vnus ibi excelleret, quem dominum appellabat Abraham quando apparuerat cum duobus, tanquam Christus cum angelis suis. Sed quid agimus, quia cum duo mitterentur ad Sodomam apparentes fratri Abrahamæ Loth, & ipse agnoscit in eis diuinitatem: & cum duos videat, dominum appellat: & ille in tribus dominum, & in duobus ille dominum? Ne separemus ergo Trinitatē, faciamus in Sodoma dualitatē. Puto quod melius intelligimus, quia patres nostri dominum in angelis agnoscebant, habitantem in habitatione intelligebant, non portantibus, sed insidenti gloriā dabant. Quam sententiam confirmat non solum Epistola quæ scribitur ad Hebræos, vbi dicitur, Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus: loquebatur enim de veteri testamento, commēdauit quod ibi angeli loquebantur, sed deus in angelis suis honorabatur, & per angelos interior habitator audiebatur: sed etiam in Actibus Apostolorum Stephanus dicit, arguēs & increpās Iudæos, Dura ceruice, & nō circumcisi corde & auribus. Dura ceruice, spinæ nō cremata. Vos autē resistitis spiritui sancto: ideo rubus nō cremabatur, quia flammæ spiritus ab spinis peccatorum resistebatur, vos semper resistitis spiritui sancto: quem Prophetarū non occiderūt patres vestri: Et vnde agitur, Qui accepistis legem in edictis angelorum, & nō custodistis. Si diceret angeli, & non angelorum, non deerant illi qui dicerent, Christus est, quia dictus est magni consilij angelus. Angelus Christus, nunquid angeli Christus: Dicit & Apostolus Paulus, Quoniam semen Abraham dispensatum est, dispositum, inquit, per angelos in manu mediatoris. Iam ergo angelus, & in angelo Dominus, dicebat Moysi quæretī nomen suum, Ego sum qui sum. Dices filius Israël, Qui est, misit me ad vos. Esse, nomen est incommutabilitatis. Omnia enim quæ mutantur, delinunt esse quod erant, & incipiunt esse quod non erant. Esse verum, esse syncerum, esse germanum, non habet nisi

A nisi qui non mutatur. Ille habet esse cui dicitur, Mutabis ea & mutabuntur, tu autem idem ipse es. Quid est, Ego sum qui sum: nisi æternus sum? Quid est, Ego sum qui sum, nisi mutari non possum? Nulla creatura, non cælum, non terra, non angelus, non virtus, non sedes, non dominationes, nō potestates. Cum ergo sit hoc nomen æternitatis, plus est quod dignatus est habere nomen misericordiæ. Ego sum deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob: illud in se, hoc ad nos. Si enim hoc solum esse vellet quod est in se, quid essemus nos? Si intellexit, imò quia intellexit Moyses cum ei diceretur, Ego sum qui sum: Qui est, misit me: multum hoc credidit esse ad homines, multum hoc vidit distare ab hominibus. Qui enim hoc quod est & vere est intellexerit digne, & qualitercunque lumine veracissimæ essentiæ, vel strictè sicut conuincatione afflatus fuerit, longe se videt infra, longe remotissimum, longe dissimilimum, sicut ille ait, Ego dixi in ecstasi mea. Assumpta enim mente videntur quid, quod plus ad illum erat, hoc erat quod

verum erat. Dixi, inquit, in ecstasi mea. Quid? Proiectus sum à facie oculorum tuorum. Cum ergo ad id quod dicebatur, non ad id quod videbatur, longe se imparem videret Moyses & quasi minus capacitatem, vnde inflammatus ipso desiderio vidēdi quod est, dicebat deo cum quo loquebatur, Ostende mihi temetipsum: quasi veidē ab illa excellentia essentiæ longe dissimilis desperaret, erigit desperantem, quoniam vidit timentem, tanquam diceret, Quoniam dixi, ego sum qui sum: & qui est misit me: intellexisti quid sit esse, & desperasti te capere, erige spem, Ego sum deus Abraham, Isaac, & Iacob: sic sum quod sum, sic sum ipsum esse, sic sum cum ipso esse, vt nolim hominibus desesse. Si quo modo possumus dominum quærere & inuestigare eum qui est, & quidem non longe positum ab vnoquoque nostrum: in illo enim viuimus & mouemur & sumus: Laudemus ergo ineffabiliter eius essentiam & amemus misericordiam, E Amen.

TOMI SEXTI FINIS.

INDEX QUATERNIONVM.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t v x y z A . .
Omnes sunt quaterniones, præter A, qui est ternio.